SLEZSKÁ STUDIJNÍ KNIHOVNA V OPAVĚ
P 406-1/57

UNIVERSITY OF ARIZONA
39001003365403

1466

9
L5
v.57
1930

LISTY FILOLOGICKÉ

VYDÁVAJÍ SE NÁKLADEM

JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ V PRAZE

S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY
A ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

ODPOVĚDNÍ REDAKTOŘI

O. HUJER, M. HÝSEK, O. JIRÁNI A B. RYBA

PŘÍLOHU „*HLÍDKU ARCHAEOLOGICKOU*“ (ROČ. III) ŘÍDÍ

A. SALAČ

ROČNÍK PADESÁTÝ SEDMÝ

V PRAZE

TISKEM ČESKÉ GRAFICKÉ UNIE A. S.

1930

Obsah ročníku padesátého sedmého.

Pojednání.

Strana

Ferd. Stiebitz: *Ἴσος θεοῖσιν* . . . . . 1—5
Bohumil Ryba: Václav Písecký, Eneáš Silvius a Lukianos 138—146
Ferd. Stiebitz: Znal starověk ústrojnou buňku? . . . . . 309—321
O. Jiráni: Pater patratus . . . . . 321—328
Bohumil Ryba: Řecký náhrobní nápis z kappadocké Kaisarie a jeho výklad . . . . . 328—338
Bohumil Ryba: De Laurentii Vallae Declamationis codice Φ 453—481
Ferd. Stiebitz: Láska palem . . . . . 481—505
Ivan Luňák: Kritické drobnosti . . . . . 506—508
J. M. Kořínek: Slov. *nevěsta* . . . . . 8—18
† Jan Pelikán: Slov. adi. *nicъ* a slova příbuzná. 15—22, 338—347
Josef Kurz: Stsl. ижѣ. . . . . 22—27
J. M. Kořínek: K původu záp.-slov. *kat* ‚carnifex‘ . . . . 347—356
Jos. Chlumský: Několik poznámek k mé studii o české kvantitě, melodii a přízvuku . . . . . 356—368
Jos. Kurz: Palaeoslovenica . . . . . 368—372
J. M. Kořínek: K rus. *ělkij*, pol. *jełki*, *ilki* . . . . . 372—374
Miloš Noha: Vývoj likvidových dvouhlásek v jazycích slovanských . . . . . 508—522
O. Hujer: Drobnosti grammatické 30.—32. . . . . 522—528
Miloslav Hýsek: Za Jaroslavem Vlčkem . . . . . 81—88
František Ryšánek: Husovy rektoráty universitní . . . 89—120
František Šimek: O rukopisném podání Rokycanovy Postilly . . . . . 120—131
Karel Hrdina: Drobné příspěvky k starší české literatuře 131—135
P. M. Haškovec: Commynes a smrt Ladislava Pohrobka . 136—138
Albert Pražák: Papánek a Fándly . . . . . 146—157
Benjamin Jedlička: Články Josefa Dobrovského v Hormayrově Archivu r. 1824 . . . . . 157—169
Josef Volf: Puchmajerův »Večír v létě« . . . . . 169—174
Václav Jílek: Několik drobtů z kritické činnosti Vojtěcha Nejedlého . . . . . 174—178
F. Chudoba: Vlivy anglické literatury v československém písemnictví a divadle za poslední století . . . . . 178—190
Otokar Fischer: K předlohám »Slávy dcery« . . . . . 190—199
Arne Novák: Básnický sloh Předzpěvu k »Slávy Dceři« . 199—209
Karel Krejčí: Langerovy »České lesy« ve světle úředních dokumentů . . . . . 209—222
Antonín Procházka: K ideové reakci protimáchovské . . 222—233
Hr. Omeľčenko: První redakce »Křtu sv. Vladimíra« . . 233—236
Jiří Horák: Fričův »Taras Bulba« . . . . . 236—246
Antonín Veselý: Z počátků F. A. Šuberta dramatika . . 246—253
Vojtěch Jirát: Hlaváčkův rým . . . . . 253—278
Ant. M. Píša: Vzkříšení lyrikovo . . . . . 278—283
Jan Krejčí: Nový překlad Goethova »Fausta« . . . . . 283—289

Archiv literárně historický: Strana
XLV. Josef Brambora: Obsah ztraceného listu Balbínovy Obrany . . . . . 289—291
XLVI. Vladimír A. Francev: K dějinám lidovědných studií Dobrovského . . . . . 291—292
XLVII. František Gabriel: Dvě pocty Jos. Jungmannovi od Habsburků . . . . . 293—295
XLVIII. Ad. L. Krejčík: Příspěvek ke korespondenci Antonína Vaška . . . . . 296—297
XLIX. Karel Svoboda: Filosofické vyznání mladého Jar. Vlčka . . . . . 297—298
L. Vincenc Červinka: Dva Balmontovy překlady básní O. Březinových . . . . . 299—302

Úvahy.

Georg H. Mahlow: Neue Wege durch die griechische Sprache und Dichtung. (F. Novotný) . . . . . 27—32
A. Meillet: Esquisse d'une histoire de la langue latine. (A. Šesták) 33—36
Alexander Turyn: Studia Sapphica. (K. Svoboda) . . . . . 36—37
Bruno Snell: Aischylos und das Handeln im Drama. (Oldřich Svozil) . . . . . 37—38
Quintino Cataudella: Critica ed estetica nella letteratura greca cristiana. (K. Svoboda) . . . . . 38—39
Theodor Birt: Das Kulturleben der Griechen und Römer in seiner Entwicklung. (Zdeněk K. Vysoký) . . . . . 39—41
Joh. Kromayer — G. Veith: Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer. (Vladimír Groh) . . . . . 41—42
Ernst Stein: Geschichte des spätrömischen Reiches. I. Band: Vom römischen zum byzantinischen Staate (284—476 n. Chr.). (Jos. R. Lukeš) . . . . . 42—45
Hermann Bott: Die Grundzüge der diokletianischen Steuerverfassung. (Jos. R. Lukeš) . . . . . 45—46
Epikuros. Přeložil Dr. Jaroslav Ludvíkovský. (Bohumil Ryba) 46—50
L. A. Seneka: O klidu duševním. Přeložil J. Dvořáček. (Bohumil Ryba) . . . . . 50—53
Aristotelova Poetika. Přel. Fr. Groh (Jar. Ludvíkovský) . . 302—305
Franciscus Novotný: Platonis Epistulae commentariis illustratae (Fr. Groh) . . . . . 374—377
Casimirus Felix Kumaniecki: De Satyro Peripatetico (Bohumil Ryba) . . . . . 377—380
Ludwig Koehler: Das formgeschichtliche Problem des Neuen Testaments (Ferd. Stiebitz) . . . . . 380—383
Paul Viereck: Philadelpheia (Jos. R. Lukeš) 383
François Novotný: État actuel des études sur le rythme de la prose latine (K. Svoboda) . . . . . 384—387
Sborník přednášek (Jar. Ludvíkovský) . . . . . 387—389
Hesiodos: Báseň rolnická. Přeložil A. Salač. (Jar. Ludvíkovský) . . . . . 389—391
Lupus of Ferrières as Scribe and Text Critic (Bohumil Ryba) 391—392
Jan Vilikovský: Versus de passione S. Adalberti (Bohumil Ryba) . . . . . 392—401
Witold Klinger: Ze studjów nad liryką grecką.—Przyczynek do rekonstrukcji fragmentów Tyrtajosa.—Urywek elegji bojowej Mimnerma (F. Novotný) . . . . . 528—532
Emanuel Šimek: Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek I. (Bohumil Ryba) . . . . . 532—542
Philippe Fabia: La Table Claudienne. (Bohumil Ryba) . 542—545
C. Juret: La phonétique latine. (A. Šesták) . . . . . 545—546
The Defensor Pacis of Marsilius of Padua. Ed. by C. W. Previté—Orton. (F. M. Bartoš) . . . . . 546—549

trana
H. Ułaszyn: Język starocerkiewnosłowiański. (J. Kurz) . . . 53—54
Сборник статей в честь академика А. И. Соболевского (O. Hujer) . . . . . 54—59
Г. Омельченко: Історія тексту й перше (»Лішкове«) видання поеми К. Гавлічка-Боровского »Křest sv. Vladimíra« (Jan Máchal) . . . . . 305—307
Otokar Fischer: K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar. — K. H. Mácha, Marinka. Vydal Ferd. Strejček (Fr. Krčma). . . . . 307—308
Der alttschechische Kapitelpsalter (J. Vašica) . . . . . 402—405
Jan Amos Komenský: Listové do nebe (O. Hujer) . . . . 405—407
Роман Смаль-Стоцький: Примітивний словотвір (Václav Machek) . . . . . 407—410
Maria Wilkins Smith: Studies in the syntax of the gathas of Zarathushtra together with text, translation and notes (Miloš Borecký) . . . . . 411—413
A. J. Buning: De Indogermaansche Athematische Conjugatie in het Slavisch. (J. M. Kořínek) . . . . . 549—551
Slavistische Studien. (O. Hujer) . . . . . 552—555
Václav Ertl: Časové úvahy o naší mateřštině. (Jiří Haller) . 555—560
Drobné zprávy . . . . . 59—64, 414—420, 560—563
Zasláno (A. Salač) . . . . . 563—564
Odpověď (B. Ryba) 564
Příloha: Jaroslav Vlček. Reprodukce plakety od Jos. Šejnosta.

HLÍDKA ARCHAEOLOGICKÁ (roč. III.).

Pojednání.

O. Dloževskij: Archaeologické vykopávky v Olbii v r. 1923—1929 65—68
A. Salač: Nová díla o římské numismatice . . . . . 69—72
A. Salač a K. Škorpil: Reliefy bronzové vásy musea ve Varně a mythus o Ifigenii v Tauridě . . . . . 421—436
A. Salač: Náhrobní stela z Mesembrie . . . . . 436—441

Úvahy.

Meisterwerke der türkischen Museen zu Konstantinopel (Gabriel Hejzlar) . . . . . 72—73
Emanuel Löwy: Polygnot. Ein Buch von griechischer Malerei. (A. Salač) . . . . . 73—74
Paul Couissin: Les armes romaines. (Gabriel Hejzlar) . . 74—75
Alois Gotsmich: Studien zur ältesten griechischen Kunst (A. Salač) . . . . . 444—446
Růžena Vacková: Římské historické reliefy (A. Salač) . . . 446—449
Stanisław Jan Gąsiorowski: Malarstwo minjaturowe grecko-rzymskie i jego tradycye w średnowieczu (Gabriel Hejzlar) . . . . . 449—451
Drobné zprávy . . . . . 75—80, 451—452
Přílohy: Reliefy bronzové vásy ve Varnenském museu. — Náhrobní stela z Mesembrie v Bulharsku.

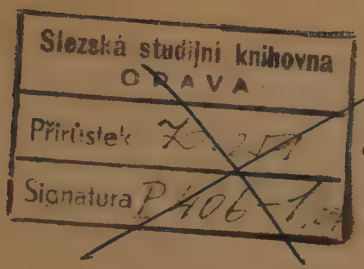

vyř. 31. 1. 19[illegible]
č. 12 219

Ferd. Stiebitz:

Ἴσος θεοῖσιν.

V dodatku k svému překladu vybraných básní Katullových[1] vykládá R. Kuthan Katullovu známou parafrasi Sapfiny 2. básně *Ille mi par esse deo videtur* a polemisuje s mým překladem Sapfina originálu »Bohům roven zdá se mi býti *silou*«. Kuthan toto slovo vyznačuje kursivou a vykřičníkem a praví, že prý jsem vnesl do strofy Sapfiny ‚naprosto *falešný tón*.'

Ponechávám stranou tón Kuthanovy poznámky a jen stručně se dotýkám toho, že jest — alespoň v té souvislosti, jak ji u Kuthana čteme — nejen pro laické čtenáře překladu Katullových veršů zbytečná, nýbrž i nedost logická, ba klamná. Kdyby Kuthan vykládal o poměru Katullovy parafrase a Sapfina originálu, byla by ta poznámka snad na místě. Takto může být čtenářům Katullových básní dozajista lhostejno, jak jsem já pojal báseň Sapfinu. Nadto budí ta slova mylný dojem, jako by měla báseň Katullova týž smysl jako báseň Sapfina a jako by se ten, kdo tak či onak chápe verše Sapfiny, eo ipso dotýkal smyslu básně Katullovy. Čili podle známých slov Wilamowitzových[2] to vypadá asi tak, jako by byla Sapfo překládala Katulla a ne Katullus Sapfu.

Ale věc sama není tak jednoduchá, jak ji Kuthan svým kategorickým výrokem představuje. Je k tomu ovšem třeba znáti poněkud dějiny exegese veršů Sapfiných a také Katullových, aby bylo lze čtenáře věci neznalé správně informovati o tom, že se o výklad místa Sapfina i Katullova vedl a dosud vede spor, jenž není dodnes jednoznačně rozřešen, a že je výklad, kterého jsem se u Sapfy přidržel, stejně oprávněný, ne-li oprávněnější než výklad, kterého se patrně drží Kuthan.

Předem je nutno říci, že jsem to nebyl já, který ‚vnesl' onen ‚naprosto falešný tón' do Sapfiny básně. Již před sto lety upozornil Fr. G. Welcker[3] na to, že slovy ἴσος θεοῖσιν není myšlena jen velikost štěstí, nýbrž i síly. A takto chápe smysl uvedených slov v nejnovější době i Wilamowitz[4] — abych uvedl aspoň dva největší znalce poesie Sapfiny. Když jsem se před lety

[1] Znám jen lásku a zášť... Svět. knih. č. 1816—1817 str. 56.
[2] Sappho und Simonides (v Berlíně 1913) str. 59 pozn.
[3] Sappho von einem herrschenden Vorurtheil befreit str. 68 a Kleine Schriften II. str. 99 pozn. 45.
[4] Sappho u. Sim. str. 58 nn.

Sapfou zabýval, dlouho jsem se kolísal, ale jak Welckrovy a Wilamowitzovy důvody, tak vlastní úvaha mě přiměla k tomu, abych se proti běžnému mínění přiklonil k výkladu, že jest slovy *ἴσος θεοῖσιν* míněna velikost síly. Poněvadž ani nejnovější zpracování této otázky od Alex. Turyna[1] plně neuspokojuje, chápu se podnětu daného polemikou Kuthanovou a podávám několik pozorování jako drobný příspěvek k výkladu 2. zlomku Sapfina.

Ta báseň je bohužel zlomek, a je to zásluha Wilamowitzova, že se to dnes obecně uznává; Bergk nemohl svého času s pravdou proraziti, ačkoliv je to člověku nezaujatému z textu Pseudolonginova zcela zřejmo. To je velmi důležité jednak proto, že neznáme celou myšlenku básně, jednak však i proto, že troskovitý verš 17, ač není úplně jasný, napovídá, že se tu myšlenka láme, a má značný význam pro porozumění začátku básně.

Sapfin 2. zlomek líčí v zachované části význačné úkazy projevující se u milujícího člověka při pohledu na milovanou bytost. Tu věc vytýkají všichni starověcí autoři, kteří onu báseň citují nebo na ni narážejí. Jsou to úkazy chorobné. Smysly, orgány, celé tělo ochrnuje; pot, žár pod kůží, třesení, bledost — *τεθνάκην δ' ὀλίγω 'πιδεύης φαίνομαι* (v. 15): těmi slovy vrcholí toto vyznání. Výrazně praví Plutarchos (Demetr. 38, 4) *τέλος δὲ τῆς ψυχῆς κατὰ κράτος ἠττημένης, ἀπορία* atd. — je to úplné podlehnutí celé bytosti, jež se začalo zmatkem v srdci (*καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόαισεν* v. 6) a končí mdlobou smrti podobnou.[2]

Poté pokračuje báseň: *ἀλλὰ πᾶν τολματόν*. Pochybuji, že by byla správná Wilamowitzova konjektura, podle níž bychom měli i další slova v textu zachovaná *ἐπεὶ καὶ πένητα* pokládati za porušená slova básně Sapfiny a čísti *ἐπεί κεν ᾖ τά*. Spíše bych souhlasil s Bergkem,[3] že se oněmi porušenými slovy *ἐπει* ... už začínal výklad Pseudolonginův, takže se vlastní Sapfin zlomek končí slovy *ἀλλὰ πᾶν τολματόν*. Také nesouhlasím se závěrem, který Wilamowitz ze své konjektury vyvozuje, a upřímně řečeno, Wilamowitzově konjektuře *ἐπεί κεν ᾖ τά* nerozumím, nevím, jak jí může autor dávati smysl »když už to došlo tak daleko«. Slovy *ἀλλὰ πᾶν τολματόν* se, jak soudím, Sapfo, či kdo je mluvčím básně, povzbuzuje k odvaze, k zmužilosti po předchozím záchvatu mdloby. Jak asi myšlenka pokračovala, neodvažuji se navrhovati; ale mysliti si vhodné pokračování i při tomto výkladu jest možno, na př.: »ale musím se všeho odvážit, snésti pohled na tebe a zpívati píseň k tvé chvále«.

---

[1] Studia Sapphica (Eus suppl. 6., ve Lvově 1929) str. 9 nn.

[2] Turyn v uv. spise sleduje pathografii u antických spisovatelů a podrobně jednotlivé úkazy probírá i dokládá. Pokud lze tyto doklady uváděti v souvislost s básní Sapfinou, jest viděti, jak pronikavý měla vliv. A je to myšlenka o drtivé moci lásky, nikoli o velikosti štěstí, kterou napodobitelé přejímají.

[3] Poetae lyr. Gr. III. (1914) str. 90.

Je jasno, že slova *ἀλλὰ πᾶν τολματόν* vyjadřují reakci na slabost líčenou v předchozích strofách a vrcholící přiznáním *τεθνάκην ὀλίγω 'πιδεὺης φαίνομαι*. A jak Wilamowitz správně upozorňuje, tato slova *τεθνάκην . . . φαίνομαι* korrespondují se slovy první strofy *φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν ἔμμεν ὠνήρ*. Je to tak nejapné přikládati této větě smysl »onen muž se mi zdá býti silou roven bohům«? Vždyť to vyplývá docela přirozeně z obsahu básně! »Mne pohled na tebe rozruší a zkruší až k smrtelné mdlobě«, praví se v básni; ale »onen muž, jenž sedí proti tobě a poslouchá tě, *φαίνεται ἴσος θεοῖσιν ἔμμεν*« — lze to bez vnitřního násilí chápati ve smyslu »je šťasten jako bozi«? Ne: je silný jako bozi. Já takřka umírám při kratičkém pohledu, ale on proti tobě sedí, docela blízko, a poslouchá tě — tvůj libý hlas, tvůj půvabný smích: v těchto slovech jest naznačena velikost jeho síly (oppositum je *ὡς ἴδω βροχέα*), takže naprosto není třeba, aby Sapfo svou myšlenku vyjadřovala důrazněji nějakým slovesem jako *δύναται, ὑπομένει, ἔτλη*, jak žádá s Neuem Sitzler.[1] Naopak, kdyby tu byla míněna velikost štěstí, žádali bychom větším právem, aby to básnířka jasněji vyjádřila. Ale sledujeme-li myšlenku od začátku básně, vidíme, že postupuje docela přirozeně, je-li tu míněna velikost síly.

»Zdá se mi býti silou roven bohům onen muž, jenž sedí blízko naproti tobě, poslouchá tvůj libý hlas a půvabný smích: mne kratičký pohled na tebe rozruší a zkruší, takže se až mrtvou zdám«. Při tom si povšimněme, jak vhodně je celé líčení zarámováno právě oněmi protikladnými slovy, která si odpovídají — v. 1. *φαίνεταί μοι* atd. a v. 15 *τεθνάκην . . . φαίνομαι* — a jak následující obrat myšlenkový opět vychází od myšlenky slabosti či síly (*τολματόν*), jenž je hlavní notou prvého oddílu básně.

Chápeme-li slova *ἴσος θεοῖσιν* ve smyslu »štěstím roven bohům«, porušujeme jednotnost celé myšlenky — láme se již v druhé strofě a vybočuje z přirozené linie associační — i responsi slov *φαίνεταί μοι ~ φαίνομαι*.

Jen mimochodem poznamenávám, že Neueova[2] námitka, kterou obnovuje Sitzler (l. c.), že totiž bozi odolávají lásce právě tak málo jako lidé, vůbec nezasahuje jádro sporu. Bozi jsou podle starověkých představ zajisté právě tak přístupni lásce jako lidé, ale na to básnířka nemyslí, a také z toho neplyne, že by museli bozi lásce podléhati tak, aby upadali v smrtelnou agonii. Ani u všech lidí se přece neprojevuje láska tak drtivě, a nepodléhají kouzelné moci milované bytosti tak velice, jako to líčí Sapfo.[3]

---

[1] Buchholz-Sitzler Anthol. aus den Lyrikern der Griechen II[5] (v Lipsku 1909) str. 190.

[2] Sapphonis Mytileneae fragmenta (v Berlíně 1827) str. 30.

[3] Srov. o tom z antiky na př. rozmluvu Kyrovu a Araspovu u Xenofonta (Kyrup. V. 1, 9 nn).

Jeden z těch, kdo dovedou snášeti kouzelnou moc milované bytosti, jest právě κῆνος ὠνήρ Sapfiny básně — a právě ta věc budí v Sapfě dojem bohorovnosti: bozi jsou mocní a silní, a on se jim vyrovná, snese-li bez oněch chorobných symptomů přítomnost své dívky. Welcker ovšem zašel příliš daleko, chápal-li onoho muže Sapfiny básně jako silného a citu nepřístupného (unempfindlich). To nikterak z básně nevyplývá: κῆνος ὠνήρ mohl býti zcela dobře citu přístupen, ale nemusel dovolovati, aby ho vliv dívčiny přítomnosti přemáhal. Jest arci otázka, pokud tu vůbec můžeme mluviti o citech onoho muže. Sapfo tu dozajista na ně nemyslí. Citový poměr mezi mužem a ženou ji asi velmi málo zajímal, a ostatně, máme-li na mysli řecké poměry, lze vůbec pochybovati o tom, zda tu v onom konkrétním případě, kterého se báseň týká, vůbec nějaký citový vztah byl. I to svědčí proti tomu, abychom slovům ἴσος θεοῖσιν dávali smysl »šťasten jako bozi«.

K těmto vnitřním důvodům se druží i důvody čerpané z básnické mluvy. Sapfo jest — jako všichni lyrikové, zvlášť starší doby — závislá na Homerovi; od něho má i přirovnání ἴσος θεοῖσιν: je to homerské epitheton ἰσόθεος, jež se svou rhythmickou podobou nehodí do aiolských veršů. Tvrdí-li Turyn,[1] že se epitheta ἰσόθεος užívá u Homera »varia vi« a že z něho nemůžeme pro Welckrovo pojetí Sapfiny básně uzavírati nic nutného, neodpovídá to plně skutečnostem. Není jediného místa v básních homerských, kde by toto epitheton vyjadřovalo velikost štěstí a blaha lidského; naopak, na všech 14 místech, kde se vyskytuje, podává se výklad jediné přirozený »bohům roven mocí, silou, zdatností«, někde snad i »důstojností«, ač se mi to zdá být dosti pochybné. Na všech 14 místech se toto epitheton vyskytuje toliko v klausuli ve spojení ἰσόθεος φώς a skleslo, jak ukazují některá místa, až na frasi obsahově chudou, mající za úkol jen vyplňovati verš, zvláště tam, kde se básníkovi nehodilo jméno hrdinovo na konec verše. Tak je tomu na př. v stereotypním verši ὣς εἰπὼν ὁ μὲν ἦρχ', ὁ δ' ἅμ' ἕσπετο ἰσόθεος φώς, jehož se užívá vždy v obdobné situaci: jeden hrdina vybízí druhého, aby zasáhl do zápasu nebo vůbec bojoval, a verš vyjadřuje, že bylo výzvě vyhověno (Λ 472; Ο 559; Π 632). Při tom sluší si povšimnouti, že se hrdinovi dostává epitheta ἰσόθεος, i když je plísněn (srov. zvl. Ο 559). Jindy vysvítá plný význam tohoto epitheta naprosto zřetelně. Nejpatrněji snad v α 324: tam se vypráví, jak Athena Telemachovi θῆκε μένος καὶ θάρσος — a byl z něho ἰσόθεος φώς; stejně je nazýván Telemachos i υ 124, a opět tu nelze mysliti na nic jiného, leč na jeho vynikající zdatnost, jak tak povstává z lože a obléká a ozbrojuje se. Euryalos je nazýván ἰσόθεος φώς

[1] Studia Sapph. str. 10.

Ψ 677, když se hotoví k pěstnímu boji, a B 565 v katalogu řeckých vojsk jako jeden z význačných vůdců (zde je toto epitheton dost bezobsažné). Sokos je tak nazýván Λ 428, když kvapí pomáhati svému bratrovi proti Odysseovi; Ereuthalion je tak nazýván H 136, když se staví jako πρόμος k boji. Je-li Δ 212 míněn oněmi slovy Machaon, pomýšlí se patrně na jeho umění lékařské, pro něž jest bohorovný;[1] ale snad je tu míněn Menelaos, jenž i ψ 569 slove ἰσόθεος φώς. Srov. i o Patroklovi I 211 a Λ 644 a o Priamovi Γ 310. Na všech těchto místech souvislost a situace nebo povaha uváděného hrdiny ukazuje, že nejde o přirovnání týkající se štěstí, nýbrž zdatnosti, zvláště tělesné — a je to zcela přirozené, neboť té vlastnosti si homerský člověk především všímá a také váží a ji přirovnává k zdatnosti bohů. Zcela rovnomocné jest i homerské rčení δαίμονι ἶσος, kterým se zvlášť v stereotypním půlverši ἐπέσσυτο δαίμονι ἶσος často charakterisuje elán bojujících hrdinů (Ε 438, 459, 884 a m. j.). Jinde jest bojovník často přirovnáván přímo k určitému bohu, především ovšem k bohu války (ἶσος Ἄρηϊ Λ 295, 604 a j.). A velké jest množství míst u Homera, na kterých jsou přirovnáváni lidé k bohům zejména pro svůj tělesný habitus (θεοῖς ἐπιείκελος o Achilleovi, θεοείκελος o různých hrdinech), pro snadnost, s níž vykonávají nějakou obtížnou věc, i pro zdatnost rozumovou atd.[2]

Epitheton ἰσόθεος prochází pak řeckou literaturou a opět lze pozorovati, že to není tak myšlenka o štěstí a blahu, která je podkladem tohoto přirovnání, jako spíše myšlenka o síle a moci. Bakchylides, jenž je zvlášť v epithetech tolik závislý na Homerovi, mluví XII (XIII) 156 o ὀξεῖα ἰσοθέων ὁρμά. Pro svou moc královskou je Aischylovi Dareios ἰσόθεος φώς (Pers. 80, srov. i 856). Slovo ἰσόθεος se pak stává takřka konstantním epithetem pro vládní moc — srov. Euripida Tro. 1169 τῆς ἰσοθέου τυραννίδος; Isokr. ad Nic. 1 ἰσοθέους ἅπαντας νομίζουσι τοὺς ἐν μοναρχίαις ὄντας; Plat. Pol. VIII. 588 B ὡς ἰσόθεόν γε ... τὴν τυραννίδα ἐγκωμιάζει (pod. τᾶς ἰσοδαίμονος ἀνθρώποις βασιληΐδος ἀρχᾶς v citátě[3] u Plut. Mor. 479 A) — a označením vysoké, téměř božské cti a vážnosti, které se dostává zvlášť vynikajícím lidem (tak zejména u Platona, srov. Faidr. 255 A, 258 C; Pol. II 360 C, také Sof. Ant. 836 a nápisy, na př. τιμαῖς ἰσοθέοις Ditt. Syll. 624, 2; ἰσοθέοισι Schwyzer, Dial. Graec. ex. 647, 15; τὰς ἰσοθέους αὐτοῦ χάριτας Ditt. Or. Gr. inscr. 666, 21).

Sapfo sama užila přirovnání o bohorovnosti patrně častěji. Ve spojení, v němž formy adj. ἶσος a subst. θεός (θεά) mají rhythmus

[1] Srov. hippokratovské ἰατρὸς φιλόσοφος ἰσόθεος (II. 232 Littré).
[2] Srov. v Ebelingově slovníku různá hesla jako ἐπιείκελος ἀθανάτοισιν, ἀθάνατος ὤς, θεὸς ὥς, θεοῖς ἶσα μέμονε, φρονέειν a j.
[3] Snad citát z Arifrona nebo Likymnia, srov. Bergka Poetae lyr. Gr. III[3], str. 597 a 599.

⏑ — ⏑ — ⏒ (na př. *ἴσος θεοῖσιν*), bylo lze těchto slov s výhodou užíti v klausuli hendekasyllabu sapfického a veršů podobně se končících, a Sapfo se nijak nerozpakovala taková výhodná rčení v téže metrické platnosti opakovati.[1] Vskutku u ní čteme podobné rčení ještě jednou: *ἴσαν θεοῖσιν* (fr. 71, 3 Diehl), opět v klausuli, ale tento zlomek je tak rozbit, že jeho obsah nelze vyluštiti. Ale přece lze míti za to, že se toto přirovnání týkalo nikoli štěstí, nýbrž spíše vzhledu tělesného. Nasvědčuje tomu jak tušená souvislost zachovaných slov, tak zvláště femininum *ἴσαν* (o krásné dívce) a Sapfin zvyk (přejatý opět z homerské tradice) přirovnávati krásné lidi k bohům (*θεοῖς ἴκελος* — srov. 55 b 1 a 98, 4 — což je homerské *θεοείκελος*). Je tedy věru s podivem, jak může T u r y n tvrditi, že »Sapphus usu docemur potius ad beatitudinem illam divinitatis praedicationem referendam esse«.[2] Neboť ve skutečnosti neznáme ani jediný zaručený doklad, v kterém by byla u Sapfy rčením o bohorovnosti vyjádřena velikost lidského blaha. V nejlepším případě možno jen tvrditi, že Sapfiny doklady nejsou dosti průkazné. Ale jde-li o ono »potius«, jímž Turyn svůj výrok omezuje, jest mnohem podobnější pravdě, že přirovnání o rovnosti nebo podobnosti bohům v daných dokladech užila Sapfo pro vyjádření velké krásy nebo i síly.

Nebude snad nemístné vzpomenouti při této příležitosti jednoho českého výkladu 2. básně Sapfiny, jenž — ač byl podán před necelým čtvrtstoletím — zapadl úplně bez povšimnutí. Mám na mysli výklad K v í č a l ů v, jenž se čte v jeho »Příspěvcích k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého«, vyšlých posmrtně.[3] Ve snaze očistiti Sapfu od podezření z nečisté lásky k děvčeti v této básni opěvanému připadl Kvíčala na zvláštní výklad: Sapfo prý tu neopěvuje děvče, nýbrž právě »onoho muže«. Sapfo jej miluje, ale jiná jí ho odnímá. Proto navrhuje Kvíčala čísti ve v. 7 buď *ὡς γὰρ εὔιδεν βροχέως με* »jakmile na mne on (muž ode mne milovaný) pohlédne« (str. 28), nebo *ὡς γὰρ εὔιδον βροχέως ϝε* »jakmile j e j uzřím« (str. 30). Nemíním tu tento výklad vyvraceti — předcházející rozbor myšlenkový sám ukazuje, že netřeba v textu nic měniti a že dává zlomek dobrý smysl. Ale významné jest, jak chápe Kvíčala slova *φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν ἔμμεν ὤνηρ*. Zavrhuje mínění, že by slova »roven bohům« znamenala štěstí a blaženost, soudí, že každý Řek v nich musel vycítovati srovnání týkající se k r á s y a že »měla-li by se slova Sapfina vyložiti o b l a ž e n o s t i, bylo by... potřebí nějakého u r č i t ě j š í h o pří-

[1] Srov. co jsem o tom vyložil v LF 52 (1925) str. 81.

[2] Studia Sapph. str. 10. Že by byl Welcker k svému chápání básně Sapfiny dospěl přes 123 fr. Pindarův, jak soudí ib. Turyn, pokládám za nepodobné pravdě: stačí k tomu báseň sama.

[3] Rozpr. České Akad. tř. III. č. 25, v Praze 1908 Příspěvek týkající se Sapfy (str. 23—36) nemá velké ceny, zvlášť měnění textu 2. fr. Sapfina je nešťastné. Pozoru nejhodnější je výklad o leukadské skále, jenž svým věcným obsahem vyniká nad fantasie Wilamowitzovy

davku« (str. 29). Třebas s výkladem Kvíčalovým nesouhlasím, cítím, že má pravdu v tom, co namítá proti chápání slov *ἴσος θεοῖσιν* ve smyslu »štěstím roven bohům«, a že svým vlastním chápáním těchto slov jest na správnější cestě než ostatní vykladači. Neměl však vycházeti od hom. epithet *θεοείκελος, θεοῖς ἐπιείκελος, θεοειδής* atd., jak to činí, nýbrž přímo od epitheta *ἰσόθεος*.

Není pochyby o tom, že bylo u Řeků i lidské štěstí a blaho přirovnáváno k blahu bohů, ale asi z 50 dokladů, které jsem o adjektivu *ἰσόθεος* z řecké literatury sebral, soudím zcela určitě, že *ἰσόθεος* ten obsah nemá. Hlavním znakem představy, kterou toto slovo vyjadřuje, jest imponující zjev, vyznačující se silou, zdatností, mocí, důstojností; štěstí, pokud jest na ně při tom slově vůbec mysliti, je toliko accidens, jest obsaženo v uvedených vlastnostech nebo je provází. Ale pouhé rčení »roven bohům« bez bližšího určení nemůže označovati štěstí nebo blaho srovnávané s blahem bohů.[1]

Dovolává-li se Kuthan četných hyperbolických rčení, v kterých se uváděním bohů označuje nadlidské blaho, dokazuje tím pro Sapfinu báseň velmi málo, neboť lze proti tomu uvésti rovněž četná rčení, v kterých se srovnáváním s bohy s nadsázkou označují jiné věci než blaho. Je ostatně třeba velmi přesně taková rčení o bozích rozlišovat co do obsahu. Neznám Headlamova-Knoxova vydání mimiambů Herondových a nevím, jaké obdoby uvádí na místě citovaném u Kuthana. Nairn se ve svém vydání Herondy u mimu VII. 109 nn. také dovolává Sapfina verše *φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν*, ale je otázka, je-li ta herondovská obdoba, na niž Kuthan klade značnou váhu, skutečně obdobou pro Sapfu. Herondův Kerdon mluví o »vzlétnutí mezi bohy i s verpánkem« a soudí, že ten, komu ona zákaznice ve dne v noci nabízí své rty, »bydlí nedaleko bohů«. To je přece něco docela jiného než Sapfino prosté srovnání *ἴσος θεοῖσιν* a homerské *ἰσόθεος*: v Herondových obrazech jsou obsaženy určité představy, které na blaho poukazují, kdežto u Sapfy a u Homera tomu tak není. Mimo to je arci pochybené dovolávati se hellenistického autora tam, kde Homeros, otec řecké lyriky, podává vysvětlení, které smyslu Sapfiny básně úplně vyhovuje, a kde je výraz přímo čerpán z Homera.

Katullova parafrase Sapfiny básně — to je kapitola docela zvláštní. A chtěl-li co Kuthan k oné parafrasi poznamenati, měl upozorniti, že Katullus užil Sapfiných veršů v jiném smyslu, než jaký má originál, že ani nepřeložil celou báseň, nýbrž vybral si z ní, co se jemu hodilo, že poslední strofa, tak příznačná pro mladého básníka, náleží celá jemu, že zkrátka pojal Sapfinu báseň

[1] Není to možné ani v češtině. Praví-li had Adamovi a Evě: »Budete jako bozi«, nikoho ani nenapadne mysliti na božské blaho. Také při představě »bohorovnosti« na ně nemyslíme. Chceme-li označiti nadlidské blaho, musíme užíti nějakých případných sloves: *žíti, míti se* jako bůh a pod.

zcela osobitě. To si také měl sám Kuthan uvědomit, aby tím spíše nahlédl, že Katullova báseň ani v jednotlivostech nemusí nikterak nutně originál vystihovat. »Bylo by velikou chybou, Catullovu imitaci pokládati za závaznou pro výklad Sapfiny ódy.«[1]

Mínil-li Katullus slovy *par deo* a *superare divos* opravdu nadlidské blaho — a myslím, že to je pravdě nejpodobnější — neplyne z toho, že měl takový smysl i originál. Nechybí však těch, kteří se domnívají, že jest v Katullově parafrasi myšlenka o síle vůdčím motivem básně. A přihlédneme-li k jejímu smyslu zevrubněji, zdá se nám, že je v Katullových verších alespoň ztajena. Jest poučné srovnati o tom výklad E. Kalinky[2] a zejména zajímavou analysu Katullovy parafrase od N. Vuliće,[3] jenž pozorně sleduje, pokud který verš této básně lze vykládati o síle a o blahu. V nejnovější době přijímá výklad o síle i rozvážný vydavatel Katulla W. Kroll; poznamenává ad 51, 1: »C. vergleicht den mit den Göttern, der den überwältigenden Eindruck von Lesbias Reizen längere Zeit aushalten kann ... es handelt sich um die Stärke, nicht um die Seligkeit des Gottes.« Podle vydání Krollova Kuthan Katulla překládal; také s ním v Dodatku polemisuje o smyslu b. 85. Na něho měl tedy Kuthan obrátiti hrot své polemiky o b. 51, nikoli na mne; neboť u Krolla jde přímo o Katulla, kdežto u mne o Sapfu.

J. M. Kořínek:

Slov. *nevěsta*.

Otrębski PF. 11 (1927), 284 n. připojuje se k těm, kteří nesouhlasí s výkladem slov. *nevěsta* z komposita **ne-věd-* (**nevědta* ‚neznámá' jest mu spíše lidovou etymologií prastarého názvu, jehož původní příslušnost a význam se zatemnily už v praslovanštině), a pokouší se spojiti slov. *nevěsta* s lat. *noverca* tak, že k společnému základu **neu̯-* ‚nový' předpokládá odvozená jména příbuzenská **neu̯er-*, **neu̯ēser-* (**neu̯ēter-*): lat. *noverca* je prý z **neu̯er-*, slov. *nevěsta* pak psl. *ā*-kmen z prajazykového *r*-kmene **neu̯ēser-*, který v nom. sg. **neuēstōr* má *-st-* podle pádů, v nichž nullový stupeň kmenotvorného suffixu *-sr-* se změnil v *-str-*. Výklad tento sám Otrębski nepokládá za příliš pravděpodobný (287, 289), a právem: 1. Ie. **neu̯-* jako základ příbuzenského názvu bylo by v slov. *nevěsta* a lat. *noverca* ojedinělé; nadto zvláště je po-

[1] Kvíčala v uv. pojednání, str. 29.
[2] Wien. Eranos 1909, str. 157.
[3] WSt XXXII. (1911) str. 316 nn.
[4] Představa o bohorovnosti mocného, vynikajícího člověka je východiskem heroisace a apotheosy: od homerského epitheta *ἰσόθεος* vede přímá linie k hellenistickému kultu vladařů. I v některých mystických představách má pojem *ἰσόθεος* značný význam, naznačuje se jím takřka soupodstatnost zasvěcence s bohem. Vyložím o tom zvláště v článku „Příspěvek k antickým představám o zbožnění".

chybné, že by lat. *noverca* obsahovalo prajaz. **neuĕr-* (jest to spíše novotvar latinský, viz IdgEW.[1] II 324 s. v. *neu̯os* a tam uv. lit.). 2. Předpoklad suffixů *-er/ser-* vedle sebe u téhož základu jest velmi nejistý a jinde nedoložený (Otrębski uvádí str. 287 jako parallelu ř. *γαμβρός*, lat. *gener*: sti. *ǧāmātar-*; zde však se [na pohled] střídá *-er-* : *-ēter-*, nebyl by to tedy případ shodný ani tehdy, kdyby toto střídání suffixů bylo tu už od prajazyka; avšak sti. *ǧāmātar-* jest asi arijský novotvar[2] podle jiných příbuzenských jmen s *-ter-*, a výklad ř. *γαμβρός*, lat. *gener* (i sti. *ǧāmātar-*) není dosud jednotný (srov. na př. Brugmann Grundriss I[2], 178, 405 p. 1, Hirt Idg. Gramm. II, 90), proto nemůže poskytovati bezpečné parallely. 3. V *neu̯ēser-* (jako základu pro slov. *nevěsta*) zůstává (i když připustíme možnost prajaz. střídání suffixů *-er-* : *-ser-*) prostřední *ē* nevysvětleno. 4. Výklad, že *t* v *nevěsta* jest z pádů se suffixem v nullovém stupni, nepřesvědčuje, neboť proň není parallely; podle *sestra* čekali bychom **nevěstra*, a *bratъ*, které Otrębski uvádí pro zánik suffixálního *r*, není opět parallela pro (*nevěst*)*a* z **(neu̯ēst)ōr* ani vhodná ani jistá.[3] Proto Otrębski ke konci správně připomíná, že *-ěsta* v slov. *nevěsta* jako suffix zůstává nejasné a bez parallely.

Cena článku Otrębského jest v tom, v čem on sám ji vidí: otřásá znovu starým a dosud nejrozšířenějším výkladem slov. **nevěsta* jako ‚neznámá', a dále v tom, že základ tohoto slova hledá — ač s pochybou — v ie. **neu̯o-* ‚nový'. Podle Otrębského významový rozdíl mezi slov. *nevěsta* a lat. *noverca* není příliš veliký: tu i tam jde o osoby, přibírané do rodiny jako noví členové. Spojení slov. *nevěsta* s ie. **neu̯o-* není u Otrębského nové.[4] **Neu̯o-* v tomto slově hledal už Prusík KZ. 33 (1895, vl. 1894; psáno 1892), 160 n., jenž toto slovo vykládal z **ne(vo)* + *věsta* (k *u̯edh-*), nesprávně ovšem (viz Zubatý AslPh. 16, 1894, 405[5] a Wiedemann BB. 27, 1902, 207,[6] kteří oba v první části hledají záporku *ne-*); dále Il'jinskij Nauč.-liter. sbor. I (1901), 4 a AslPh. 24 (1902), 227 n.: **nevě* + *stā* ‚která jest v novém stavu' (nesprávně; srov. kritické poznámky Jagićovy ibid. 229) a nověji Barić Alb.-rum. Stud. I (1919), 80: **neu̯ē-stōr* ‚nová žena', **-stōr* k sti. *str-ī* (avšak

[1] Walde-Pokorny, Vergl. Wörterbuch der idg. Sprachen I (1918 n.), II (1928 n.).

[2] Ie. názvy pro ‚zeť' vůbec náleží k pozdní vrstvě příbuzenských názvů indoevropských, v. RL. (= Schrader-Nehring, Reallexikon der idg. Altertumskunde[2] I, 1917—23, II, 1929) II, 374, 376.

[3] *bratъ* je asi dissimilací z *bratrъ* (Hujer Dekl. 58).

[4] O starších výkladech ze základu **neu̯(o)-* se Otrębski nezmiňuje; článek Trubeckého sice připomíná, ale nerozbírá.

[5] Zubatý l. c. 407 navrhuje spojení se sti. *vēttar-* ‚choť' k *vindáti* ‚nalézá, získává (si), bere si za ženu', tedy asi ‚(ještě) neprovdaná'.

[6] Wiedemann l. c. je pro základní příbuznost s *u̯ed(h)-* v differencovaném významu asi ‚učiniti smlouvu (kupní, manželskou)' a tím i se slov. *věno*, jež zpravidla k *u̯ed(h)-* stavěno (na př. Brugmann Grundr I[2] 633, 720. Hirt IF. 19, 1906, Anz. 15 a j.).

sti. *strī* je dosud nejasné, srv. na př. RL. I 331, IdgEW. II, 460, a **stŏr* ‚žena' konstrukce ničím nepodepřená, kompos. **neuē-stŏr* pak formálně i významově pochybné); konečně Trubeckoj Slavia I (1922), 12 n. vykládá slov. *nevěsta* ze superlat. **neuistha* (= sti. *náviṣṭhā*) k **neuo-* (tedy asi ‚mladičká') a předpokládá obměnu očekávaného **nevьsta* podle part. *věstь* k *věd-* místo starš. **uidto-* ~ **vьsto-* v době, kdy do **nevьsta* lidovou etymologií vkládán význam ‚ne izvědennaja, ne poznannaja ešče mužčinoj', po př. ‚ne poznannaja mnoj' (poměr k bratrově ženě = strus. *nevěstьka* ‚žena bratrova').

Ale výklad Trubeckého má své potíže, ač základní spojení slov. *nevěsta* se sti. *náviṣṭhā* na pohled je svůdné: nehledě k tomu, že konstruovaný superlat. **nevьsta* byl by na bsl. území docela ojedinělý, nepřesvědčuje výklad, že slov. *nevěsta* vzniklo z něho přetvořením podle part. *věsto-*, neboť spojovací článek, starší part. **vьsto-*, je rovněž tvar na baltoslov. půdě neznámý. Významově pak nelze ničím podepříti domněnku, že pro představu ‚nevěsta' zachován na slov. půdě prajaz. superlativ k *neuo-* (lit. *jaunìkis* ‚mladík, ženich' je parallela značně vzdálená); a proti tomu, že **nevьsta* časem pojímáno jako ‚žena, která nebyla poznána mužem' a následkem toho změněno v *nevěsta*, mluví to, co o životě dívky před svatbou pro slov. pravěk s velkou pravděpodobností můžeme předpokládati.[1]

Proti výkladům, které v první části hledají od původu záporku *ne-*, mluví nejdůrazněji důvod rovněž významový: Praslované nemohli nevěstu, po př. mladou ženu po svatbě nazývati jako ‚(ještě) neprodanou (neprovdanou), neuvedenou (do mužova obydlí)' a pod., stávala-li se psl. dívka nevěstou právě tím, že za ni řádně smluveno a později obřadně vyplaceno ‚věno' — tedy prodejem, a bylo-li vrcholem a jádrem psl. svatby právě slavnostní uvedení provdávané dívky, nevěsty, do mužova obydlí (Janko l. c. 144; strus. *vodimaja* ‚uváděná' > ‚choť', lot. *vedama* ‚nevěsta' a pod.).

Zvláštního rozboru zaslouží novější pokusy, snažící se podepříti novými důvody starý výklad slov. *nevěsta* ze základu *věd-* ‚věděti'. Berneker AslPh. 38 (1923), 269, odmítaje výklad Trubeckého, hledá pramen slov. *nevěsta* ‚neznámá' v náboženských názorech starých Slovanů: vzniklo prý ze snahy, vyhýbati se pravému jménu provdávané dívky a tím ji chrániti před běsy nového domova. Jinak odůvodňuje termín *nevěsta* ‚neznámá' Ciszewski Żeńska twarz (Krakov, Ak., 1927): jest prý odrazem nízkého postavení ženy v psl. společnosti a zvláště mladé choti v rodině mužově (o snaše dlouho se v nové rodině nesmělo mluviti, její

[1] Srov., co na př. Janko O pravěku slov. (1912) 147 n. praví o pohlavní nevázanosti a promiskuitě psl. mládeže obého pohlaví před svatbou; ženichové dokonce prý požadovali, aby jejich nevěsty nebyly již pannami; zachovalost pokládána tedy za chybu, ba i za důvod k zapuzení atd.

jméno nesmělo býti vyslovováno — byla tedy ‚neznámá'). Toto pojetí akceptuje Brückner ZslPh. 5 (1929), 471 n. a výklad slov. *nevěsta* jako »neznámá« prohlašuje předčasně za jedině správný.

Proti tomu lze namítnouti: i kdyby pohnutky pro název *nevěsta* byly takové, jak myslí Berneker, anebo Ciszewski a Brückner,[1] není nutný závěr, že jeho původní význam byl ‚neznámá' a že náleží k *věd-* ‚věděti': 1. Pro název ani s tímto významem, ani s tímto základem není nikde (ani mimo ie. jazyky) obdoby.[2] 2. Slov. *nevěsta* ‚sponsa, nurus' i jako náhradní název, užívaný z bázně před zlobou běsů, anebo pro vyjádření nízkého stavu nového člena rodiny, může býti stejně dobře slovo jiného významu a původu. Všecky důvody, uváděné dosud pro výklad slov. *nevěsta* jako ‚neznámá', hodily by se pro význam ‚ta, o níž se nemá mluviti, beze jména; z cizího rodu, nově do rodiny přibraná a pod.', a nikoliv ‚neznámá', což není totéž. Ani Berneker, ani Ciszewski a Brückner neodůvodňují výklad slov. *nevěsta* jako ‚neznámá' k *věd-* lépe než vykladatelé starší, kteří název ‚neznámá' přičítají prostě společenským poměrům, v nichž pravěké manželství vznikalo;[3] a všichni mají tu společnou chybu, že vycházejí z apriorní rovnice: slov. *nevěsta* ‚sponsa, nurus' = **nevěsta*, **ne-věd-ta* ‚neznámá', a pro původní význam *‚neznámá' u slov. *nevěsta* ‚sponsa, nurus' shledávají různé důvody ex post, místo aby vycházeli z jeho významu historického a rovnici, z níž vycházejí, odtud teprve dokázali, po př. hledali vysvětlení jiné, nedávajíce se másti hláskovou shodou slov. *nevěsta* »sponsa, nurus« s psl. konstrukcí **nevěsta* ‚neznámá' k *věd-*, jež může býti náhodná.

Ještě nevýhodněji modifikuje takový výklad Budimir JužnFil. 6 (1926—7), 174 n.: pro nevěstu (snachu) jsou prý v ie. jazycích názvy od základů s významem ‚zahalovati' (původně abstr. nomina actionis ‚zahalení'): **snusós*, **snumbhā* (lat. *nurus*, *ř. νύμφη* atd.) k *s(e)neu-* (ř. *νεῦρον*, sti. *snā́van-* atd.), **bhrūtis* (got. *brūþs*) k *bh(e)reu-* (got. *brusts*, slov. *bŕucho* atd.), lat. *Jūno* k *ieu-*, *uxor* k *ueĝ(ĝ[h])-*, ř. *ὀπυίω* k *ues-* (lat. *vestis*, ř. *εἷμα* atd.); zahalování nevěsty bylo prý odedávna nejdůležitější součástí ie.

---

[1] O náboženských a společenských názorech a poměrech, souvisících s pravěkým sňatkem a manželstvím, se badatelé dosti rozcházejí (srov. na př. Hirt Indogermanen II, 436 n., RL. I s. vv. Familie [zvl. 285 n.], Heirat [zvl. 479 n.], II Schwiegerverhältnisse [zvl. 374 a 377 n], o psl. poměrech Janko O pravěku slov. 141 n., 158 n. a pass.) a vědecký výklad bude tu sotva kdy jednotný.

[2] Berneker l. c. jako parallelu k slov. *nevěsta* = ‚neznámá' uvádí (podle Bariće l. c.) alb. *re* ‚nová; nově vdaná, snacha'; avšak ‚neznámá' a ‚nová' není totéž. Pozdní alb. *re* (spíše ‚mladá'; srov. lid. č. *mladá* ‚snacha') může býti pouze obecným dokladem toho, že pro snachu v ie. jazycích bývá název od základu *neu-* ‚nový' (alb. *ri* ‚nový, mladý' z **neu(i)io-*).

[3] Pro toho, kdo věří, že slov. *nevěsta* = ‚neznámá', jsou nově navrhované výkladové modifikace zbytečné (o domněnce Bernekerově soudí tak Nehring v RL. II, 374).

svatby; slov. nevěsta není tedy původně ‚neznámá', nýbrž (‚zahalená' a tím) ‚neviditelná' (významový opak slov. *věsta*, jímž interpretováno ř. *δῆλος*).

K tomu lze říci: 1. Nelze dokázati a je pochybné, že zahalování nevěsty (ač pradávný a význačný obyčej) bylo hlavním bodem ie. svatby[1]; proto je též pochybné, že by podle něho vznikaly i takové názvy pro nevěstu, u nichž původní význam ‚(zahalení >) zahalená' není zřejmý ani pravděpodobný. Zejména u slov. *nevěsta* ničím nelze podepříti domněnku, že je to negativní výraz (‚jíž neviděti, nepoznati') pro představu ‚zahalená'. 2. Doklady, jichž Budimir užívá k podpoře své domněnky, že pro nevěstu (snachu) v ie. jazycích tvořeny názvy ze základů s významem ‚zahalovati', jsou buď nesprávné, anebo nespolehlivé: a) ie. *sněu-* znamená ‚spojovati, svazovati a pod.'; pro rozšířené *sneubh-* (*snumbh-*), *snusós* není význam ‚zahalení' nikde doložen a vyjadřovaly patrně ‚spojení (sňatkem)' (tak Brugmann Grundr. II[2] 2, 96, Boisacq s. vv. *νύμφη*, *νυός*, Walde EW. s. v. *nūbo*, IdgEW. s. vv. *sneubh-*, *snusós*)[2]; b) got. *brusts*, slov. *bŕucho* náleží k *bhreu(s)-* ‚bobtnati, pučeti' (IdgEW. s. vv. *bhreu-*, *bhreus-*) a nelze je s got. *brūþs* spojovati pod zvláštní základ *bh(e)reu-* ‚zahalovati', jenž konstruován k vůli nejasnému got. *brūþs*, jinak ničím nepodepřen a tedy nesprávný; c) lat. *Jūno* náleží nejspíše k *ieu-* ‚mladý' (IdgEW. I, 200), avšak ani u základu *ieu-* ‚spojovati a pod.', k němuž je staví Budimir, nelze zjistiti ani sekundární význam ‚zahalovati'; d) lat. *uxor* je nejasné (Walde EW. s. v.) a předpoklad základu *ueĝ(ĝ[h])-* ‚zahalovati' nesprávný (předpokládati lze pouze *ueg-* ‚spojovati, tkáti' Idg EW. I, 247 n.; význam ‚zahalovati' u některých odvozenin, na př. lat. *vēlare*, jež přitvořeno k *vēlum* ‚něco utkaného', je zřejmě pozdní). e) Pouze ř. *ὀπυίω* (dotud nejasné: Boisacq 709, Walde EW. 865 s. v. *uxor*, IdgEW. s. vv. *euk-*, *pūmes-*) bylo by vhodným dokladem, kdyby vskutku bylo z **op-us-*. Nelze upříti oprávněnost Budimirově poznámce k novějšímu výkladu Nehringovu RL. I, 478, podle něhož *ὀπυίω* je denom. k **ὄπυ* (**οϙ̑υ-*) ‚Brautschau' (jako na př. r. *smotríny*), že bychom pak čekali **οκυίω* (dissimilační ztrátou labialisace z **oqᵘu-*). Jeli však děliti **op-us-* (v *οπ-* tušil předložku již Walde l. c.), bylo by významově i hláskově výhodnější, stavěti je (spíše než k *ues-* ‚oblékati', jak činí

[1] Tím bylo asi uvedení nevěsty do příbytku ženichova (srov. na př. RL. I, 470, 481, Janko O pravěku slov. 144). Vedle zahalování byly stejně důležité obřady jiné (RL. I, 471—6); důležitou součástí vdavek byly již námluvy (arm. *harsn* ‚nevěsta' k *prek̑-*) a sjednání ‚věna'.

[2] Budimir se opírá o Nehringa, jenž RL. I, 472, 478 staví (podle Meringera) lat. *nūbere* k *nūbes* (to však náleží k *sneu[dh]-* ‚vlhkost a pod.' srv. IdgEW. II, 697, a s *nūbere* k *sneu[bh]-* ‚spojovati' nemá nic společného) a II, 374 pochybuje o výkladu ie. **snusós* ze *sněu-* ‚spojovati' (sám je staví — velmi pochybně — k **sūnus*; ***s(ŭ)nusos* ‚Söhnin').

Budimir) k *u̯es-* ‚zavíjeti a pod.‘, kamž patří asi také sti. *ušnīša-* ‚zavinutí hlavy, turban‘ (**us-nī-* ‚zavinutí‘?) IdgEW. s. v. 7. *u̯es* ; u *u̯es-* ‚oblékati‘ stupeň **us-* není doložen. Než i kdyby *ὀπνίω* bylo z **op-us i̯ō* ‚zahaluji (ženu = činím ji nevěstou)‘, název pro nevěstu samu ze základu *u̯es-* (*us-*) nikde není.

Jest pravdě nepodobné, že právě jen slov. *nevěsta* by významově od původu souviselo s ie. obyčejem zahalovati nevěstu, ač k významovému sblížení mohlo (stejně jako mezi lat. *nūbere* a *obnūbere* ‚zahalovati‘ k *nūbes*) docházeti sekundárně (lid. etymologií).

O samotě stojí domněnka Oštirova Arhiv za arb. starinu I, 1923, 116, že slov. *nevěsta* (i alb. *nuse* »nevěsta«) je slovo alarodské (předindoevropské), přišlé do slovanštiny prostřednictvím illyrsko-thráckým (spolu s některými jinými názvy pro rodinné a vůbec společenské zřízení, srov. i Etnolog 1, 1926 – 7, 1 n.). Domněnku tuto lze posuzovati pouze v souvislosti s ostatními odvážnými dohady Oštirovými o předindoevrop. vrstvách lexikálních v některých ie. jazycích (srov. na př. Arhiv 2, 1924, 263 n., 3, 1926, 126 n., 4, 1927, 1 n., Slavia 6, 1927, 1 n., Symb. Gramm. I, 1927, 295 n. a j.); prozatím nebudí mnoho důvěry (srov. na př. Meillet BSL. 28, 1, 1928, 64 n.).

Na konec připojuji výklad, na nějž se dosud nepomyslilo. Není také úplně přesvědčivý; avšak teprve vzájemným porovnáním všech možností výkladových se ukáže, která z nich je pravdě nejblíže.

Navazuji na obě základní myšlenky Otrębského, které z dosavadních výkladů se nejvíce zamlouvají:

1. hláskově jest v první části slova *nevěsta* vycházeti ze základu **neu̯(o)-* ‚nyní; nový‘;

2. významově jde o osobu, přibíranou (přibranou) do rodiny jako nový člen.

Koncové *-ěsta* nelze vyložiti jako část suffixální; jde tedy nejspíše o druhou část prastarého komposita.

Sti. *ā* + *dā-* (**ē* + *dō-*) med. znamená ‚přijímati, bráti, dostávati, převzíti, vzíti si, zmocniti se a pak užívati jako svého‘ a pod.,[1] srv. i adj. *ādaḥ* (**ē* + *d* + *o-*) ‚kdo přijímá‘ (na př. *dājādáḥ* ‚kdo dostává *dājá-* ‚dědičný podíl‘), *ādadíḥ* id.; tentýž základ je v lat. kompositu *hērēs *-ē* + *d-* (v 1. části jest kmen řeckého *χῆρος*; srov. i ř. *χηρωσιής*, kde *-ωσιης* je z **-ō* + *dtā-*, Boisacq

[1] Význam tento ukazuje, že *dō-* původně mělo význam širší, že se mohlo užívati zvláště v dvojím smyslu: 1.) ‚dávati‘ 2.) ‚bráti‘ (pro toho, komu dávám, je dávání braním). Oba významové směry rozlišovány časem tvarově diathesí: srov. sti. (act.) *dádāmi* : (med.) (*á*)*dadē*. Jiný starý příklad máme v stir. *gaibim* ‚beru, držím‘, lit. *gabėntis* ‚bráti s sebou‘ atd. vedle got. *giban* (se sek. vokalismem v kořeni); anebo v arm. *arnum* ‚beru‘, ř. *ἄρνυμαι* ‚získávám‘ vedle av. *ərənav-* ‚přidělovati‘ (srov. na př. IdgEW. s. vv. *2. ar- n. er-*, *ē ō*, *qap-*[*ghab(h)-* atd.]).

s. v. ‚kdo dostal *τὸν χῆρον*, aby jej spravoval a bral z něho užitek').[1]

Slov. *-ěsta* lze vykládati jako part. perf. pass. fem. **ē + dtā* k **ē + dō-*[2]; formálně shodné je sti. part. *ā + tta-*.[3] Původní význam tohoto **ēdtā* byl asi (vzhledem k ženichu [muži] a k rodině, do níž dívka sňatkem vstupovala) ‚vzatá, přibraná', po př. (více v poměru k rodině, z níž pocházela) ‚pro(v)daná, oddaná' a pod. Není však nemožno, že nejstarší význam part. **ēdtā* zahrnoval v sobě i lup a únos nevěsty (srov. véd. *ā + dā-* též ‚odejmouti, násilím se zmocniti' a pod.), ba že byl původně pouze ten.

Prajaz. **ēdtā* bylo by však lze pojímati také jako abstrakt. nomen actionis ‚přibrání' (původně snad i ‚odnětí' a pod.) k nomen agentis **ēd-*, jež je v lat. *hērēd-*; tedy asi jako termín pro pravěkou adopci cizinky do rodiny (o adopčních obyčejích při svatbě u Germánů srv. RL. II, 377); také **-ōdtā* v ř. *χηρωστής* je nejspíše nom. act. ‚vzetí, přijetí' (Brugmann Grundr. II², 1, 396 n., Boisacq s. v.); srov. výše Budimirovo pojetí prajaz. **snusós*, **snumbhā*, **bhrūtis* a jiné známé příklady, jako slov. *junota* atd.

Slov. *nevěsta* moh'o vzniknouti komposicí tohoto **ēdtā* se základem **neu̯-* ‚právě, nyní; nový' a pod.; původní význam byl by tedy ‚právě, nově (do rodiny) přibraná', po př. ‚právě pro(v)daná' (původně snad též ‚právě [nově] uloupená, unesená') a pod. V 1. části slov. *nevěsta* lze hledati kmenový útvar *neu̯o/e-* (ve funkci adverbiální), po př. adverbiální útvar na *-ē* toho druhu, který se stal základem slov. komparativu na *-ě + jьs-* : **neu̯o/e +*

---

[1] Brugmann Grundr. II², 3, 96 z **ē + dō-* ‚bráti si' vykládá také *ēd-* ‚jísti', takže lat. *ēsus*, lit. *ėstas* bylo by hláskově totéž, co sti. *āttaḥ*. Jest nesnadné to dokázati, proto jest tento výklad odmítán (na př. ldg EW. I, 120), ač jest dosti významových parallel.

[2] I jinak jest **dō-* často základem ie. výrazů pro ‚vdávati (se)'; tak na př. se stanoviska rodičů : sti. *pra-dā-*, ř. *ἐκδοῦναι*, lit. *išdúoti*, r. *otdátʹ*, *výdať* atd., viz i ags. *3iefan* ‚provdati' a j.; se stanoviska ženichova stejně často užito základů pro ‚bráti': ř. *ἐγήματο* vlastně ‚byla vzata, pojata [za choť]', slov. *pojimati*, *brakъ* k *berǫ* atd., viz RL. I, 477, a zejm. 481: »Die (altidg.) Ehe ist eine Sippenangelegenheit und .. somit ein Geben der einen, ein Nehmen der anderen (Partei) . . .«.

[3] Adverb. partikule *ě/ŏ* jest na bsl. půdě mimo v lok. takových jako *kamen-e*, *raňkoj-e* zachována v několika kompositech jako sbch.-csl. *jaskuda* vedle csl. *skǫda* a j., viz Berneker EW. I, 441, IdgEW. I, 96. Partikuli *ē*, *ō* bylo by možno hledati i v jiných slovích. Uvádím aspoň jeden příklad, který také v druhé své části může míti stejný pramen se slovy jako sti. *ādáḥ* atd. Slov. **ědъ* bývá spojováno buď se sthm. *eitar*, ř. *οἶδος* (**oi̯d-*) anebo s *ěd-* »jísti« (Berneker EW. I, 271 n.). Oba výklady jsou možné, avšak ne úplně bezpečné. Stejně dobře lze slov. **ědъ* pokládati za euphemisticum **ē + d + o/u-* asi ‚přidání, přibrání' (srov. něm. *Gift* vlastně ‚dávání', č. *namíchat někomu* [t. j. ‚přidati jedu do jídla'] a pod.). K předpokladu **ēdu-* (v. **ēdo-*) srov. sti. *dúvas-*, lat. *bonus*, *beare*, *duim* (ř. *δάνος* z **δ̑ανος*?) se základem *dōu̯-* (*dou̯e-*) v stupni nullovém *du-* (*du̯-*). Je-li správný výklad Brugmannův, že *ěd-* ‚jísti' vzniklo z **ē + d(ō)-*, pak tento výklad slov. **ědъ* splývá se starším výkladem z *ěd-* ‚jísti'.

ēdtā (**neu̯ē* + *ēdtā*) > **neu̯ēdtā* bylo by pra,tarým kompositem toho druhu, jako na př. véd. *návaǧāta-* ‚nově (právě, nyní) zrozený, vyrobený‘ a pod., s kontrakcí uvnitř slova jako na př. v prajaz. kompositu **ōmo/e* + *ĕd(tā)-* (sti. *āmād-*, ř. *ὠμηστής*). Tomu arci, kdo míní, že prajazykovou kontrakcí i stejných vokálů (v našem případě *ĕ* + *ē*) vznikala délka intonace tažené, jest na závadu přízvuk slov. *nevěsta*, který ukazuje, že *ě* bylo ražené. Avšak kmenový vokál takové první části komposita, která jako samostatné slovo od počátku ho neměla, v starých compositech nebývá (ač již v prajazyce i tu často se vyskytuje a později v jednotlivých jazycích stává se pravidlem). Bez »kompositního vokálu« bývají zvláště komposita, jejichž druhá část se začíná samohláskou. V první části slov. *nevěsta* možno tedy též hledati prosté adverbium **neu̯*, jež (na rozdíl od svých ablautových obměn *nu*, *nū*) zaniklo, davši základ adj. *neu̯o-*. Vedle **neu̯* bylo asi také **neu̯i* s lok. *-i*, jak ukazuje parallelní adj. **neu̯(i)io-* (jako ř. *δεξιός*, lat. *alius* k **deksi*, **ali*). Jiný útvar kmenový, vzniklý přímo k **neu̯*, jest arm. *nor*, ř. *νεαρός* z **neu̯aro-* (*-ə₂ro-*?); ir. *núachor* ‚ženich, nevěsta‘ z **neu̯-ko-ro-/rā*. Prajaz. **neu̯* může vězeti též v compositech jako ř. *νέορτος* (**νεϝ-ορτος* vedle *παλίν-ορτος*).

Obdobné compositum s adverb. lokativem v prvé části je na př. *ἄριστον*, *ἀέριστον* z **ai̯eri* + *dto-* ‚ráno jedené‘; významem 1. části obdobné je na př. ř. *ἀρτι(γενής)* ‚právě, nyní‘ (adv. **arti* snad lok. ke konsonant. kmeni **art-*, který snad byl vedle *(a)r(e)* : *r̥* [ř. *ἄρα*, lit. *ir̃* atd.] IdgEW. I, 70 n.), arm. *ardacin* »novorozený« (*ard-* <**artu* »ihned, nyní«).

---

† *Jan Pelikán*:

Slovan. adi. *nicь* a slova příbuzná.

V slovanských jazycích bylo adiectivum cslov. *nicъ*, staroč. *níc*, jehož délka je dosvědčena nejstaršími rukopisy, na př. nyczie Leg. Mar. 37, nyczie Jid. 7 a pod., s významem řec. *πρηνής*, lat. pronus. Ale již v nejstarších památkách jest jeho užívání omezeno kromě adverbiálného výrazu cslov. *iznica*, t. j. *iz-nica*, staroč. *z-nicě*, jen na platnost predikativní (doplňkovou), a i v této platnosti jsou příklady na jiné pády než nominativ řídké. Jako se říkalo na př. cslov. *idǫ pěšь* (*idǫ pěšь* Mar. Mat. 14, 13; *idošę pěši* Zogr. Mat. 14, 13 a pod.), staroč. *jdu pěš* (pyes jdi, Rožb. 270; beřiž še pies k svému domu, Hrad. 112ᵃ; matka božie pieſſe šla, ŽKP. 17ᵇ a j.), tak se také říkalo cslov. *padochъ nicъ*, staroč. *padech níc*. Uvedeme příklady z jednotlivých jazyků slovanských, z nichž některé aspoň částečně zachovaly tento výraz i v době pozdější.

Církevněslov.: (īs) prêšьdъ malo pade nicь, Zogr. Matth. 26, 39 *ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον*, a podobně na témž místě Mar., Assem., Sav., Ostrom., Vrač. (středobulh.); vidêvъ īsa pade nicь, Zogr. Luc. 5, 12 *πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον*, Mar. t.; vъzvrati sę sъ glasomь· velьemь slavę bā i pade nicь na nogu jego, Zogr. Luc. 17, 16 *ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ*, podobně Ostr., Vrač. t.; slyšavъše učenici padǫ nici i uboêšę sę zêlo, Assem. Matth. 17, 6 *ἔπεσαν ἐπὶ πρόσωπον*; slyšavъše, sętъ, glasъ idǫ vьspętь i padǫ na zemi nici, Cloz. I. 179 *ἔπεσαν χαμαί*; blaženyi že slyšavъ to otъ aggela pade nicъ na zemi, Supr. 93 (vyd. Miklos.); ovъ že kolênoma lice pokryvaaše, a drugyi nicь zadьchnêaše sę, t. 353; padetъ nicь cholęi ispovêdati sę, Euch. sin. 72ª; sь (t. Ijuda) ubo steža selo otь mьzdy nepravedьnyi i niicь byvь rasêde se polьma, Šiš. Act. 1, 18 *πρηνὴς γενόμενος*, t. j. občsiv se (Christinop. t. má místo toho neporozuměním: nišťь bivь); i tako pade nicь poklonitь se bogovi, t. I. Cor. 14, 25 *καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ θεῷ*; i padoše p̄rd' (t. j. prêdъ) prêstolomь nici, Remeš. Apocal. 7, 11 (v části hlah. z r. 1395) *ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ τὰ πρόσωπα*. Příklad na dativ: ješte nicu ležęštu bolęštuumu, gospodь . . oblьgъča bratu tomu ratъ, Supr. 202, = když ještě nemocný na tváři své ležel.

Srbochorv. kromě příkladů z Šiš., které sem lze počítati: prišadь pade nicь pred nogama jego, Šafařík, Pam. hlah. pís. 69 (z missálu víd. z r. 1368); n'ci izvoljeniem byvše, Novaković, Varlaam a Joasaf 64; a oni hojachu poniknuvši nici, jere se sramljahu dignut gori lici, Pjesnici hrvatski XV. vieka od Iv. Kukuljevića Sakcinskog 10ᵇ, = šli schýlivše tvář k zemi; i gdi trudan (t. Ježíš) posrnieše, padajući k zemlji nica (= cslov. *nicь*), Vetranić Čavčić, Bogoljubno razmišljan'je od muke Isukristove 119; zdrava dievo priblažena, . . . od Gabriela pozdravljena, ki prid tobom pada nica, t. Pjesanca šturku 96; kovač Vulkan . . . prid njom pada k zemlji nica, t. Pjesanca djevici 18, 114.

Z bulharštiny uvedeny příklady ze středobulh. ev. Vračan. — V ruštině dosud se vyskytuje adi. *nicъ*, na př. onъ palъ nicъ peredъ ikonoju (Dalь, Tolk. slovarь 2, 1421).

Dosti hojné jsou příklady v staré češtině; šedši do své ščepovnicě ha plačiúci pade nyczíe, k Bohu vzdyšiúci s pokorú, Leg. Mar. 37, = padla na svou tvář; jímž (novoč. čímž) dávno chodila nýcie, Jid. 7, = chodila s tváří schýlenou, ztrápena; (Bessus a Nabarzanes) ležeta před vozem nyczie (nom. du.) AlexBM. 36, Gualt. 6, 477 n.: prona iacebat humi . . . seditiosa cohors; zabil jemu (Herkules Paridovi) dva stříce, pro něž leží Trojě nyczye, AlexV. 780, Gualt. 1, 463 n.: unde mali labes et prima effluxit origo Iliaci casus; oněměchu i padechu nicy, Otc. B. 23ª; (učedlník) pade nic na zemi, t. 93ᵇ cecidit in faciem; mnich dlúho na zemi nic leží, t. 114ª; poznavši to, pade

nyczye Věhlasnost . . . před Bohem, SVít. 15[a]; (čarodějníci) chodie svú vierú nyczy, Hrad. 95[a]; poptaj na milost své učennicě, jenž již pro tě hořem nyczye (t. jest), t. 45[b], jest schýlena, sklíčena; to jsú svodníci, svodnicě, jěž črt vnese u peklo nyczye (acc. pl.), t. 101[b], = s hlavou schýlenou, střemhlav; mdlobú padechom níci na zemi, MandA. 217b[1]; slyševši to svatá děvice, smútivši sě pade níce, LegDor. lvov. 78 (ČČM. 1859, 23). V době pozdější bývá v češtině složený tvar adjektivní *nicí*. Jako se místo starého tvaru *jdu pěš* říkalo později *jdu pěší*, na př.: král Sarpedon rychle se vzchopí a tak pěšj běží na Naptolema s mečem, Troj. (r. 1603) z 4[1], tak bylo za staré *padech níc* později *padl jsem nicí*. Tvar ten se udržuje zvláště v bibli. Na př.: nícy pad před bratrem, OtcB. 48[a]; padl je Abram nicý na tvář, BPraž. Gen. 17, 2; poklonu učinil (Lot) padv nícý k zemi, t. 19, 1; padv nícý poklonu jsem učinil Pánu, t. 24, 28; Mojžieš sklonil se jest niczy k zemi a modle se řeče, t. Exod. 24, 8; padl je Jozue niczy na zemi, t. Joz. 5, 15; Jozue pak roztrh rúcho na sobě i padl na zemi niczy, t. 7, 6; to uzřevše Manue i žena jeho, ihned padli níczý na zemi, t. Soudc. 13, 20; uložil s' ustanovenie, aby všeliký člověk . . . padl níczi a modlil se zlaté soše, t. Dan. 3, 10; když mluvil ke mně, padl sem níczy na zemi, t. 8, 18, a častěji. Podobně v BBen.: pad niczij poklonu sem učinil Pánu Bohu, Gen. 24, 28; Jozue padl na zemi niczj, Joz. 7, 6 a j.

Jako adi. *nicъ* má význam ‚s tváří skloněnou, tváří k zemi' a pod., tak také adverbiální výraz csl. *izъ-nica*, staroč. *z-nicě* znamená: s tváří skloněnou (na něco n. vzhůru pohlížeti). Na př.: izъ nica vъziraję dêvičǫ ǫtrobǫ sъmotrêše, Supr. 175; reče korolь iz nicja, Vita Method. 16 (vyd. Miklos.). — Podobně jsou příklady staročeské: nenie toho duostojna, byť hlédala na mé líce, ani z jasna, ani z nycze, Kat. 776, t. ani přímo hledíc, ani s hlavou schýlenou, jen po očku; když . . . tato slova dopověděl, inhed ta svatá děvice, vzezřevši na kata wz nycze . . . , vece, t. 3435, m. z níce; liška podle obyčeje jakžto sě pochlebník směje, . . . hlediec znicze vece, NR. 1381; (ženka) počě na mnicha z nícye vzhlédati OtcB. 6[a].

Přísudková přídavná jména nabývají časem pouhé platnosti příslovečného určení a pozbývají náležité vazby,[1] na př.: viece sme šli pěš, než jeli, Jar. 65. Tak i u adi. *nicъ* povědomí jeho původní adjektivní platnosti pokleslo, a ono kleslo na pouhé adverbium bez náležité vazby, a to buď v tvaru mužském *nicъ* (srbochorv. *nica*), buď v tvaru středním *nice*. Na př.: prosti, bože, molju nice, Šafařík, Pam. hlah. pís. 42. Podobně rusky: pala, legla nicь, Potebnja, Izъ zapisokъ po russkoj gramm.[2] II. 170. Více příkladů se naskýtá v srbochorvatštině: plačuć pade nice,

[1] Viz J. Zubatý, Sbor. fil. III. 121 n. a literaturu tam uvedenou.

sama se bijaše rukami uz lice, Pjesnici hrvatski XV. vieka od Iv. Kukuljevića Sakcinskog 6; obrazom nica stahu, Marulić, Judita 2, 230; vajmeh, ti vitezi u boju su nica palil, Vetranić Šavčić, Tužba kralja Davida vrhu Saula i Jonate 166; padosmo zemlji nica, t. Uskrsnutje Isakrstovo 691; nica bi svi pali, da mu se da slava, t., Pjesanca Jesusu 2, 75; nice poniče i grozno procvieli, t. 4, 17; ustupivše svi nazada, svi padoše zemlji nica, Palmotić, Kristiada 8, 96. Sem patří zajisté i příklady s tvarem *nica*, v nichž by se mohla hledati ještě náležitá shoda, jako: pozna željna ljubovnica ljubovnika svoga tade, ter tutako zemlji nica koljena mu grlit pade, Palmotić, Kristiada 22, 227; svak (vezirah) podvite ruke, i oči obarnute darži nica, Gundulić, Osman 17, 21 nn., a pod. Někdy mívá v srbochorv. *nice*, *nica* již pouhý význam ‚dolů, k zemi', nebo ‚klesnuv, klesnuvši', na př.: sunce svitla lica na zapad minuje, za more skri (= sakri se) nica, Marulić, Judita 1, 86; željno vidjet svak uživa božanstveno svietlo lice, . . . pred kim sunce grede nice, Palmotić, Kristiada 2, 608; božanstvena sad dievica jak rumena ruža, koju zorna rosa zemlji nica prigne u liepom perivoju, . . . sej besiede izustiva, t. 10, 87; a tutako zemlji nice iz nebesah sgar doleti biele i zlatne golubice u prilici duh presveti, t. 13, 681; tuj sve cvietje i travica . . . obrati se k zemi nica, Vetranić Čavčić, Dvie robinjice 103; i preslavno tvoje lice . . . poniziv se takoj nice u krvi se sve polieva, t., Pjesanca Jesusu na križu 43. Vedle pouhého *nice*, *nica* bývá též *na nice*, *na nica*, asi ve významu ‚na tvář', na př.: gdje po tom mladienca Jezusa najdoše, tu tako na nica po zemlji padoše, Vetranić Čavčić, Na noć od božjega poroda 268; tkoli, vajmeh, izreć može bolježljive svoje jade, gdi se trudan prinemože ter na nica zemlji pade, t., Bogoljubno razmišlan'je od muke Isukrstove 20; gdje bieše pao na nice, oče, sinak tvoj ljuveni, t. 23; kralji i kraljice ter mu se klanjaju i prid njim na nice po zemlji padaju, t., Pjesanca Jesusu 2, 34, a pod.

Dalším poklesnutím povědomí klade se za predikativní adiektivum přímo adverbium. V češtině za staré *jdu pěš* n. *pěší* říká se pak *jdu pěšky* n. *pěškami*. Tak již v Ev. Mat. s hom. z konce 14. stol. čteme 242ᵇ: jidechu po ňem pyeſſkami. Podobně v BPraž. z r. 1848: Zizara skočiv s vozu, pieſſkami utiekal, Soudc. 4, 15; běžali sú tam pſeſſky, Marc. 6, 33, a pod. Podobně v ruštině se klade adv. *pêškomъ*, *pêšečkomъ*, v srbochorvatštině *pjèškê*, *pjèšičê* a pod. Tak i místo adi. *nicь* v platnosti predikativní se vyskytuje adverbium, třeba již s významem poněkud povšechnějším, rus. *nikomъ*, *ničkomъ*: onъ poskolьznulsja i upalъ ničkomъ, Dalь 2, 1421, onъ podošolъ, podkralsja ničkomъ, izničkomъ = s hlavou schýlenou, kradmo, s pozměněným významem *vzničь*, *zničь* = na oči, před oči: on jeju kъ sebê zničь, nazničь ne puskajetъ (t. 1, 1719), bulharsky *ničkumъ*, *nički*: i go našle svêti Ilia, ničkumъ ležitъ, sąldzi ronitъ (Duver-

nois, Slovarь 1412), srbochorvatsky *nîkom*, na př. nîkom piti, *nîčkê* a *nîčicê*: od velje tužice po zemlji pak leže, tere se ničice za mrtvu proteže, Vetranić Čavčić, Prosvetilište Abramovo 2267; zač me čes obuče u odjecu blavornu, trbuhom ničece ter lazim i hodim, t., Pelegrin 2525; padši ničece suzeći rekoh ja, t. 1631.

Původem i původním významem pojí se k adi. *nicь* též mnohá slovesa. Tak především cslov. *ničati*, *-čǫ*, *-čiši* ‚pronum esse' z **nik-ěti*, staroč. *ničěti*. Miklosich, Lex. 452, uvádí příklad z Greg. Nazian. homilií z 11. stol.: sъveznesetъ ničęšteje nizu grêchomъ, a z Leontijova Života sv. Řehoře Agrig. z 15. stol.: dolu ničeštu ženu vьskloni (= pozvedl). Hojnější jsou doklady v srbochorvatštině: da mi se iz oči prid tobom ničeći živi vir istoči od suza cvileći, Vetranić Čavčić, Pjesanca Jesusu 4, 45; u zemlju ničeći očima sluga tvoj, prid tobom klečeći, t., Molitva Jesusu 1; kako buk jedan otegnut do mjere grem (= grêdêm, chodím) sagnut po vas dan, ničeći jak zviere, Dimitrović, Psalm 3, 28; jur sunce ničeće nagnul' bieše kola, Marulić, Judita 3, 85. Podobně v staré češtině: to matka uslyšěvši, velikými radosťěmi omdlevši na zemi padla, a tu s synoma plačíc, dlúho nycziewſſy počě jí tázati, PassMus. 291, = dlouho leževši tváří na zemi; kakžkolivěk u velikéj bolesti k zemi na kolena nyczyeczy počě Boha prositi, t. 321; aj toť, ďáble pyšný, nyczyſ pod nohú mladé dievky, t.; nalezl ji (anděl Marii), ana slziec klečieci k zemi nyczyſſe, Bohu sě modléci, ŽKP 5[b]; a když na ryby hledieše, poklek hlavú dolóv ničieše, DalJir. 21 (DalC. 39[b] má tu chybně: wyſyeſſe). Také perf. *niknǫti* se vyskytuje ve významu: ‚tváří k zemi se skloniti', pak vůbec ‚sklesnouti'. Tak v bulharštině: varaj Ruže, mila kerko! lju da niknešъ da zažnieš, da te izede ljuta zmija, ljuta zmija, desna rъka (Duvernois 1408), = sotva že se nakloníš, abys žala. Podobně sem patří zajisté i doklad staročeský: v tom tak žádný (t. z mistrů) nevědieše ani umějieše znovu tomu nejmenšieho slova otpověděti ni řéci, než těch poče vléci jazyk sě[1] a k zemi nycze, Kat. 2134 (nycze = aor. *niče* ‚sklesl', nikoli *ničě*).

Také sloveso cslov. *nicati*, *-čǫ*, *-češi φύεσθαι*, *iznicati* i *-niknǫti* znamená pův. ‚zdola, ze země vyhlédati', pak ‚vyrůstati, klíčiti'. a náleží pojmově i původem k těmto slovesům: vь nemьže (t. hrobě Kristově) . . . životъ ničetъ, konьca ne imêję, Cloz. I. 722; drugaja že sedmь klasъ, tonьci, istončeni vêtromъ, iznicachu po nichъ (t. po plných klasech), Ostrož. Gen. 41, 6; niknuštaja o sobê niva, Miklos. Lex. 451. Sem patří též adi. *samo-*

[1] Rkp. má chybně wſie. K výrazu *jazyk sě vleče* ‚jazyk se stává těžkým' srov. cslov. *językъ vlěšti* ‚jazyk činiti těžkým': chotěchъ patriarchovo besědǫ kъ vamъ prostrěti i otъ t(udu) d(u)chovnojǫ pištǫ vamъ vъdati, nъ bezumьe prědaditelevo na svojǫ besědǫ język našъ (vlê)četъ, Cloz. II. 31 *ἡ τοῦ προδότου ἀγνωμοσύνη πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν ὑπόθεσιν τὴν ἡμετέραν ἕλκει γλῶτταν*, jakož i rus. *vlačitь dni svoi* = těžce prožívati své dni, a stejného významu řec. *ζωὴν ἕλκειν*.

ničьnъ αὐτοφυής: črъvъ bo be-sêmene samoničьnъ raždaetъ sę, Psalt. bon. 21, 28 comm. Podobně srbochorv. *nȉcati* — *ničem* a *nȉći* — *niknêm*, *ìznići* s významem ‚klíčiti, vyrůstati, povstati, naroditi se‘: i u srcu mu pravda nikni, Palmotić, Kristiada 13, 608, = vyklič; nikni, nikni, liepi grade, rasti u pravoj stavan vîri, t. 24, 277, = povstaň; kô Bog bliedo i bez krvi mrtva mlaca (t. mládence Naimského) vidje obliče i obraz, na kom mah najprvi vidjaše se, gdi jur niče, vrh tužne se majke smili, t. 14, 264, = kdy se narodil; neka se crni stan, o dragi moj sinče, pakli mi ljuti trn u srcu izniče, Vetranić Čavčić, Prosvetilište Abramovo 2100; gdje ležiš ničice, . . . nikao cviet ružice, t. 2188; svi je slavan cviet po višnjoj krieposti iznikao na saj sviet rad moje lieposti, t., Pelegrin 2686; svud rumeno cvietje niče, gdi sam stupaj moj stavila, Naljeśković, Komedija II. 145. Podobně i výrazy: *samonik*, *samonikli* = co samo sebou klíčí, vyrůstá, *samoniklica* = druh sladkých jablek, planá jablka. S tím srovnati jest i to, že se zárodek, z něhož rostlina klíčí, jmenuje v slovan. jazycích *oko* (srb., bulh., slovin.) nebo *očko* (rus., čes., pol.).

Dále je řada sloves složených s předponami, jejichž původní význam je podobný, jako u sloves předcházejících, ovšem obměněný podle významu předpony a podle vývoje významového.

Je to především sloveso *poniknǫti*, *ponicati* s původním významem ‚oči sklopiti‘. Na př. cslov.: posramivše sę i svěštam ugasъšamъ otъchoždaachǫ dolu ponikše, Supr. 277. Podobně srbochorv. *poniknuti* ‚oči sklopiti‘, dále pak ‚skloniti se, klesnouti, padnouti‘: ona poniknuv sta, Pjesnici hrvatski XV. vieka od Kukuljevića Sakcinskog 7ª; Sunčanica tada svarnu oči od srama i poniknu, Gundulić, Osman 8, 601 n.; od srama zarumeni sva se u licu i poniknu, t. 12, 225 n.; kad godi čuje ime kralja, tada poniknuv da čtuje, Marulić, Judita 2, 72, = aby skloně se uctíval; umiljen'ja pridajte poniknuv Bogu, jer uzdvignuv on, ki u nj ufaju, t. 5, 274; (Akior) prestrašen poniknu, kako na koga lav iznevarke riknu, t. 5, 343; sve stvoren'je još poniče, o Jesuse moj priblagi, veliem glasom kad pokliče (2. sg.): što me ostavi, oče dragi!, Vetranić Čavčić, Pjesanca Jesusu na križu 69, a j. Podobně slovin. *ponikniti* ‚skloniti se, zapadnouti‘, na př. *poniknjena glava* ‚skloněná hlava‘, *vsejano žitno zrnce v zemljo ponikne* = zapadne (Pleteršnik 2, 146), a rusky: *on ušolъ sъ ponikšimi očami* = s očima sklopenýma, *poniknutь golovoju* = skloniti se, a pod. Sloveso to nabývá dále významu ‚zajíti, zahynouti, mizeti, přestati‘. Na př. srbochorvatsky: sadanja vrjemena za-č s himbom toj čine, da ljubav pravedna s korienkom pogine, i ljubav taj prava još gdi je ponikla, svudi je koštrava s troskotom pronikla, Vetranić Čavčić, Pet psalama 5, 64; boljezan i žaloster bieše tolika, pod Trojom gdi mlados poniče razlika, t., Kasandri Trojani 44; vaj, gdi biesan lav prihinjen za

dosti ponikal za ljubav s mirine sladosti, t., Pjesanca košuti ranjenoj 144. Slovinsky se říká *reka ponikne* ‚řeka se ztrácí v zemi', a odtud i subst. *ponikva* = místo, kde se tekoucí voda ztrácí v zemi. Toto subst. vyskytuje se i v chorv.-cslov. ve významu ‚vír': ponikve vod' mimoidoše, Cod. Pasman., Habacuc (Vajs, Propheta Habacuc 24), Vulg. gurges aquarum transiit. Také v ruštině je sloveso *poniknutь*, *ponikatь* ve významu ‚ztráceti se, hynouti'[1]: ponikli nadeždy naši; ručej etotъ ponikajetъ tutъ (Dalь 3, 742), v kterémž významu bývá i jednoduché *niknutь*: v zasuchu vse prozjabenье niknetъ, cvěty otъ nedogljada niknutъ (t. 2, 1417). Také v češtině je *poniknúti*, *ponikati* ve významu ‚hynouti, zahynouti': prosímť tvé milosti, když to budeš v své radosti, ještoť nikdy neponyka, vzpomeň na mě na hř ešníka, SVít. 24[a]; auvech, auvech túho má veliká, již mé veselé vše ponyka, Modl. 167[b]; ctnost velmi je ponikla, Baw. 18[a]; často dobrota ponikne, t. 21[b]. Podobně i v polštině: gdy ponika v głębią pod zemię słońce, Otwinowski, Przemiony Owidyuszowe 37;[2] rzeka ponika. Odtud i subst. *ponik*,[3] jež má různý význam: *a*) prohlubina, jícen, v němž se voda ztrácí: znajdują się tam pieczary abo poniki pełne wód, J. Botera Relatiae powszechne 514 (z r. 1609); *b*) podzemní tok vody: Aretuza poczyna się niedaleko Pizy a potym zas ginie wpadając w ziemię, ponikiem jednak podziemnym bieżąc, Otwinowski, Przemiany Owidyuszowe 200; *c*) pramen vody, kde se voda pramení: cienkim się woda dobywszy ponikiem, ledwie że miejscem z kamyków się zdziera, W. Potocki, Syloret 51; *d*) podzemní chodba, podkop: przez kopane kryjomo poniki do miasta się skradali, S. Twardowski, Władisław IV. król 77; *e*) odtud i význam ‚léčka': jak ptasznicy zastawiają poniki i sidła na pojmanie ludzi, Jak. Wujka Biblia, Jer. 5, 26. Také v polštině se vyskytuje i jednoduché *niknąć* ve významu ‚hynouti, mizeti': już coraz niknie z żału, który go dręczy, Teatr polski 54. d. 42; głos mój niknie, t. 47. e. 150. Srov. i adjektiva *nikły*, *nikomy* = pomíjející.

Jako sloveso *poniknǫti* znamená původně ‚oči sklopiti' a pak dále ‚skloniti se' (t. tváří k zemi) a odtud další významy se vyvíjejí, tak i sloveso *priniknǫti* znamená původně ‚skloniti tvář, aby někam pohlédl', lat. prospicere, pak vůbec ‚nakloniti

---

[1] Ale je také v staré češtině doloženo *poniknúti* ve významu ‚klesnouti, padnouti': (svatá Natalia) s pláčem sě bohu pomodlivši tu k zemi ponykłły usnula PassMus. 481 (LF. 15, 1888, 46) = PassKlem. 197[b]; tisk má *k zemi padši*. Srv. i: což má neplnosti naše poslušenstvie, ... to toho doplní poslušenstvie, ještoť jsa roven otci bohu ponijkl v poslušenství pro ny až do smrti ŠtítŘ. 155[a], (vyd. Strakovo str. 288 ř. 40). *O. H.*

[2] Polské doklady, vyjímaje J. Kochanowskiego Treny, Mik. Reja Pisma prozą i wierszem, P. Skargy Kazania sejmowe, Szym. Zimorowica Roksolanki, W. Potockiego Wojna chocimska, jsou vzaty z Lindova Słownika.

[3] Stč. *ponika*: tvá milost nemá ponyky ni nenie ni na věky (Čes. Mus. Fil. 2, 38, v písni z poč. 15. stol.). *O. H.*

se, nachýliti se někam'. Tak cslovansky: vъ ono vrêmę petrъ vъstavъ teče kъ grobu i prinikъ vidê rizy ležęštję edíny, Assem. Luc. 24, 12 παρακύψας, a podobně Mar., Ostrom., Hankenšt. (Dobrovský, Instit. 680), Vrač., Dobrějš.; drugъi že tъ učeni(kъ) teče skorêe petra i pride prêžde kь grobu, i prinikъ vidê rizy ležęštę, Assem. Luc. 20, 5; vъ ono vrêmę marię stoêaše u groba vъnê plačjǫšti sę, priniče vъ grobъ i vidê dъva angela, Assem. J. 20, 11 (t. Mar., Ostrom., Vrač.); gъ s nebese priniče na sny, člčьskyǫ (t. j. člověčьskyję), Psalt. bon. 13, 2 a 42, 3 = shlédl; istina oť zemlę vъsija i pravъda s nbse priniče, t. 84, 12 = sezřela; jako priniče s vysoty stъnę svoǫ (t. j. svętyję svojeję), gъ s nbsi prizrê na zemlę, t. 101, 20. Podobně má srbochorv. *priniknuti* = nakloniti se; prem htjeh priniknut, vaj da se napoju, Vetranić Čavčić, Pelegrin 847; ali ću poginut i sam se ožnobit, ali ću priniknut, vodicu bistru pit? t. 878; za-č kom se nasiti od klade gniladi, priniče pak piti, da srce nasladi od bistroga vrjela tekušte vodice, t. 1434; mogu-li priniknut k toj vodi studenoj, t. 2371. I v ruštině je *priniknuti* s významem ‚nakloniti se, přichýliti se, přituliti se', a z toho i dále ‚utajiti se, schovati se': rebenokъ prinikъ golovkoj kъ grudi materi; zajacъ vo rži prinikъ (Dalь 3, 1123), i substantivum *prinikъ* = místo, kam se možno uchýliti, útočiště: ni ukryvu, ni priniku nêtъ (t.).

A jako je proti slovesu *přichýliti se* protiva *odchýliti se*, tak je v srbochorv. proti *priniknuti* sloveso *odnići*: nu odnikao istom bjeh od vode studene, Vetranić Čavčić, Pelegrin 887. Také v ruštině je proti *priniknuti* protiva *otniknuti*, *otnikati* (Dalь 2, 1919). (Konec příště.)

Josef Kurz:

Stsl. иже.[1]

Tato forma relativního zájmena byla již několikráte vykládána. Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého I, 152, vidí tu praslovanské *-žь* a srovnává je s lit. partikulí *gi*, na př. *kur* = kde, *kur-gi* = kde-ž atd. Toto *-žь* může býti v čes. *jenž*, *kterýž*, *když* atp. Grunskij, Къ Зогр. Ев. 1907, 24 mluví o změně ѥ v ь a spojuje tvary иже v Zogr. s příklady v Mar. jako иженси. Toto иженси prý vzniklo z иж ѥси, v иж je prý další stadium tvaru иже. Vondrák, Altksl. Gr.[2] 1912, 83 cituje stsl. иже z иже ze Zogr. na těchto místech: »S. 16, 19, 21, Mc. 4.25 usw.«, a to v souvislosti s tvary jako шьлъ, жьгж a shledává tu jistou náklonnost k redukci ѥ > ь po *č*, *š*, *ž*. A. Meillet, MSL. 19, 1916,

[1] Předneseno dne 13. ledna 1930 v Linguistickém družstvu v Bělehradě.

286 sl. vidí v **ижь** redukci **є**>**ь**, která se stala v enklitice za slabého přízvuku, uvádí též *рьci, тьci, žьgǫ, čьso, vьčera*, srb. *jȇr* a spojuje se změnou **є**>**ь** také změnu **о**>**ъ**, srv. *tъgda, kъgda, negъli, takъžde, jaky*<*jakъ i*<*jako i*, p. *który*, čes. *který*, sln. *kȅri* vedle stsl. *kotoryi, koteryi, chъtěti*<*chotěti*. Havránek, *Mνῆμα* 1926, 359 vidí v stsl. **ижь** tvar pravděpodobně sekundární, vzniklý stejně jako tvary zpsl. i struské apokopováním konečného etymologického -**є**, s -**ь** orthografickým.[1]

S tvarem **ижь** se leckdy spojují, jak uvedeno již u Grunského, i takové tvary jako **ижеси, жемоу, ежестъ, ѣжестъ**, známé nejlépe z čtveroevangelia Marianského. Již Jagić uvedl příklady z Mar. ve vydání na str. 425, srv. vedle uvedených ještě **единоготъ** m. **единого отъ, котораготъ** m. **котораго отъ, бранитемоу** m. **браните емоу, речемоу** m. **рече емоу, дъштереѩ** m. **дъштере еѩ, речеи** m. **рече еи, останѣтеѩ** m. **останѣте еѩ** (**є** nad řádkou), **такодѣетъ** m. **тако одѣетъ, съ иѣковомъ иоаномъ** m. **и иоаномъ**. Jagić vidí v těchto tvarech „стремление (антиграмматическое) связывать слова сообразно съ теченіемъ живой рѣчи, не обращая много вниманія на грамматическую самостоятельность каждаго отдѣльнаго слова“. Svědčí to prý o veliké starobylosti textu Mar. ev. První samohláska následujícího slova se vypouští, je-li týž vokál na konci slova předcházejícího. Zdá se z tohoto výkladu — i z toho, co následuje —, jako by tu chtěl Jagić viděti zjev, spojený s výslovností. Tvaru **ижь**, v Mar. neznámého, si autor přirozeně nevšímá.

Je, myslím, jasné, že nelze spojovati tvary z Mar. s **ижь**, které je doloženo toliko v Zogr. Havránek upozornil (l. c. 359[2]), že jsou tvary **ижь** nejen před samohláskami, ale i před souhláskami. Třeba též uvésti, že je **иж** (bez jeře) doloženo pouze před vokálem **є**. Proč ne též před jinými samohláskami, proč ne též před souhláskou? Proč oddělovati tvary jako **ижеси** od tvarů jako **бранитемоу** a pod.? Proto nemohu souhlasiti s míněním prof. Grunského. Také výklad Havránkův není podoben pravdě. Apokopování koncového -**є** a pravopisné -**ь** bylo by v našem kodexu ojedinělé a vzhledem k veliké starobylosti jeho jazyka úplně nepravděpodobné. Tvary **ижь**, jak ještě ukáži, náleží nejspíše do starého opisu kodexu Zogr. Opis tento představuje velmi starobylý dialekt staroslověnský. Proti Havránkovi svědčí však též zvláštní podmínky tvaru **ижь** v Zogr., podmínky, které nám brání spojovati úplně tento tvar s tvary zpslov. a strus. Ale ani výklad Vondrákův a Meil-

[1] V. Wijk, AslPh. 41, 1927, 117—121 všímá si případů *tъgda, kъgda* vedle *togda, kogda, česo, čьso, *chъtěti, *chъťǫ, žьžeši* atd., *ъbci, рьci, тьci, žь(d)zi, vьčera* a vykládá *ъ, ь* redukcí samohlásky plné, redukcí, která se dála v různých dobách. O **ижь** se však nezmiňuje.

letův není možno přijmouti. Byla-li by příčina změny -є > -ь v předcházející souhlásce ж podle Vondráka neb v nepřízvučnosti slabiky podle Meilleta, čekali bychom, že bude působiti vliv souhlásky nebo nepřízvučnost také v tvarech jako ѣже, еже, егоже, емоуже atd., že tedy najdeme tvary ѣжь, ежь, егожь, емоужь atd. Tvary takovéto se však v stsl. nenajdou, ale známy jsou z jiných jazyků slovanských. Proto třeba odděliti výklad tvarů stslov. od výkladu tvarů jiných slov. jazyků. Stsl. ижь třeba posuzovati docela zvlášť, nezávisle též od ostatních případů uvedených u Vondráka, Meilleta a van Wijka.

Doklady pro ижь jsou, jak známo, jen v Zogr. a jsou tyto: Mt. 5, 16 да оузьрѧтъ дѣла ваша добраѣ. і прославѧтъ оц҃а вашего іжь естъ на нб҃хъ (*τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*; Ass. иже); Mt. 5. 19 іже бо разоритъ единѫ заповѣдь. і[1] сихъ малъіхъ ... мьниі наречетъ сѧ....а іжь сътворитъ. і наоучитъ. сь велиі наречетъ сѧ (ř. *ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ....ὃς δ'ἂν ποιήσῃ;* Ass. іже..а іже); Mt. 5. 21 іжь бо оубиетъ. повиненъ естъ сѫдоу (ř. *ὃς δ'ἂν φονεύσῃ..*); Mt. 5. 22 іжь бо речетъ братоу своемоу. рак'ка. повиннъ естъ сънъмиштю. а іжь речетъ боуе. повиненъ естъ ћеонѣ огньнѣи (ř. *ὃς δ'ἂν εἴπῃ, ὃς δ'ἂν εἴπῃ);* Mt. 5. 45 да бѫдете сн҃ове оц҃а вашего. іжь естъ на небесехъ (*τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς*, Mar. Ass. иже, Sav. оц҃ю.. нб҃сн҃оумоу); Mt. 6. 1 аште ли же ни. мъзды не імате отъ оц҃а вашего. іжь естъ на небесехъ (ř. *παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, Mar. Nik. Ass. Sav. иже); Mt. 6. 18 да не авиши сѧ чк҃омъ постѧ сѧ. нъ оц҃ю твоемоу. іжь естъ въ таінѣ (*ἀλλὰ τῷ Πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυφαίῳ*, Mar. Nik. Ass. Sav. иже); Mt. 7. 3 чьто же видиши сѫчьць іжь естъ въ оцѣ братра твоего. а брьвна̑ еже естъ въ оцѣ твоемь не чюеши (ř. *τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς*, Mar. сѫчецъ въ оцѣ... а бръвъна еже..., podobně Ass. Nik.), Mt. 7. 11 кол'ми паче оц҃ь вашь іжь естъ на нб҃хъ. дастъ благаѣ просѧштиімъ оу н҃его (ř. *ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, Mar. Nik. иже); Mt. 7. 21..нъ творѧи вол҃ѭ оц҃а моего. іжь естъ на нб҃схъ (ř. *τὸ θέλημα τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, Mar. Nik. Ass. иже); Mt. 7. 24 Всѣкъ оубо іже слышитъ словеса моѣ си. і сътворитъ ѣ. оуподоба̑ѭ и мѫжю мѫдроу. іжь съзъда храминѫ своѭ на камене (ř. *Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει....ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις*, Mar. Nik. Ass. Sav. иже..иже); Mt. 7. 26 і всѣкъ слышѧи словеса моѣ си. і не творѧ іхъ. оуподобитъ сѧ мѫжю боую. іжь съзъда храминѫ своѭ на

[1] Místo заповѣдьі, nesprávné rozdělení slov v Jagićově vydání.

пѣсъцѣ (..*ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις*..., Mar. Nik. Ass. иже); Mt. 16. 17 ѣко пльть і кръвь не ави тебѣ. нъ оц҃ь мои іжь естъ на нб҃хъ (ř. *ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, Mar. Nik. Ass. иже); Marek 4. 25 іже бо аште іматъ дастъ сѧ емоу. а іжь не іматъ. і еже іматъ отъіметъ сѧ отъ него (řec. *ὃς γάρ... καὶ ὃς... καὶ ὃ ἔχει*, Mar. Nik. иже... а иже... и еже); Luk. 6. 42 остави да ізъмѫ сѫчьць. іже естъ въ оцѣ твоемь. самъ бръвъна въ оцѣ твоемь не видѧ... і тъгда прозьриши ізѧти сѫчьць. іжь естъ въ очесе братра твоего (ř. *τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου.. τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου*, Mar. Nik. иже..иже).

Je tedy pro ижь v Matoušově evangeliu 14 dokladů, v Markovi jeden, v Lukáši jeden. Vondrák citoval nepřesně: »S. 16, 19. 21, Mc. 4, 25 usw.«. Jen Mk. 4. 25 je uvedeno správně, 16, 19, 21 neshodují se ani se stránkou vydání, ani s listem rukopisu. Ani Havránek není úplně přesný.

Žádný z uvedených slavistů si nevšiml dvou zajímavých cyrilských přípisů v Zogr., k Mt. 11. 10 a k Luk. 17. 31. V Mat. 11. 10 se čte: Сь бо естъ о немьже естъ псано. се азъ посъл҃ѭ аѣлъ мои прѣдъ лицемь твоімь. і оуготоваеть пѫтъ твои прѣдъ тобоѭ. Jagić připomíná k tomuto verši: „і оугот. rec. man. cyrill. adscripsit жъ, quod legas іжъ оугот.“ Mar. čte jako Zogr., též Ass., ale Sav. a Nik. mají иже оуготовитъ. Rozdíly tyto mají původ v různočteních řeckých, ř. text jest *ὃς κατασκευάσει*, ale v několika kodexech jest *καὶ* m. *ὃς*. Cyr. opravovatel chtěl patrně přizpůsobiti text Zogr. ev. ř. textu s *ὅς*, jak jej čteme v Sav. a Nik. — V Lk. 17. 31 se čte: Въ тъ дьнь въ ньже бѫдетъ на кровѣ. і съсѫди его въ домоу. да не сълѣзетъ възѧтъ іхъ. іже на селѣ. такожде да не възвратитъ сѧ. вьспѧть. Jagić opět připomíná v poznámce: »pro въ ньже emendator cyrill. characteribus glag. partim erasis partim rescriptis ижъ facere conatus est«. Vskutku въ je přebytečné. Mar. má: въ тъ день иже бѫдетъ... и иже a k Zogr. ve vyd. Mar. Jagić ve variantách praví: „въ ньже (вм. иже) Зогр. по опискѣ“. Nik.[b] иже...иже. V Ass. a Sav. tohoto místa není.

Dokladů je tedy celkem 18, 16 z textu hlaholského, 2 od cyr. opravovatele.

Tvary ижь nejsou známy z žádné jiné stsl. památky.

Prohlédneme-li všechny doklady s ижь v Zogr., shledáme:

1. tvar ижь se vyskytuje ve všech případech toliko v nominativu masc. sing., nikoli již v nom. plur., ve fem., neutru sg. ani v pádech jiných;

2. tvar ten se vyskytuje v Zogr. na začátku textu, totiž v Mat. ev., a jen po jednom dokladu je v Markovi a Lukáši.

Kromě toho jest většina dokladů s ИЖѢ seskupena blízko sebe, hlavně v 5., 6., 7. kapitole sv. Matouše. Cyrilské přípisy jsou v Matouši a Lukáši, což však nemá zvláštního významu.

Myslím, že to není náhodou, že se tvar ИЖѢ vyskytuje vůbec jen v nom. sg. masc. To je důležitý důvod proti dosavadním výkladům o změně -Є > -Ъ nebo o apokopě -Є a orthografickém původu -Ъ. Myslím, že musíme viděti v ИЖѢ zjev morfologický. Tvar ИЖѢ vznikl analogií podle různých tvarů zájmenných, zakončených na -Ъ, jako je СЬ, ВѢСЬ, СИЦЬ, zvláště pak podle СЬ. Analogie mohla vyjíti z korelativního postavení СЬ : ИЖЄ, odkudž mohlo vzniknouti СЬ : ИЖѢ. V dokladu z Mt. 5. 19 máme І҃ЖѢ a СЬ v takovém postavení za sebou. -Ъ bylo utvrzeno v tvaru sg. masc. jako charakteristický znak nom. sg. masc. gen. po měkké souhlásce jak u jmen, tak u zájmen. Částice -ЖЄ byla v relativním zájmenu nepostradatelná a přejala funkci spolunositele relativního významu. Může se namítnouti, proč se podobná analogie neobjevila také na př. ve femininu sg. Tomu odpovídá statistika dokladů různých tvarů relativního zájmena: tak v Matoušově evangeliu Zogr. (bez Zg. b) jest ИЖЄ v nom. sg. masc. dosvědčeno celkem 53krát, ale fem. ѣЖЄ jen jednou, neutrum 22krát. Tvar ИЖЄ byl sám v své první části pro nom. sg. málo charakteristický, stýkaje se s tvarem nom. plur. a akus. sg. Je možné, že vznikl tvar s -ЖѢ v nom. sg. za účelem odlišení od tvaru plurálního, jenž byl svým И- zřetelnější. Úplně bychom se vyhnuli jakýmkoliv obtížím při této obměně výkladu navrhované prof. Belićem: stsl. dialekt, jímž mluvil opisovatel Zogr., který vnesl tvary ИЖѢ do kodexu, přijal z pslov. tvary s -ЖЄ i s -ЖѢ, tvaru s -ЖѢ však použil jen v rodě mužském sg., pro který bylo -Ъ charakteristické. Proti tomuto výkladu může svědčiti celková pravidelnost tvarů s -ЖЄ v stsl. památkách, v nichž — jak se zdá — není po -ЖѢ kromě našich dokladů ani stopy.[1] V jednom tvaru z Psalt. Sin. ѥѫжѣѫ jest nejspíše jen pouhé přepsání.

Tvar ИЖѢ opravdu existoval v ústech opisovatelových, nejde jen o zvláštnost grafickou: nejlépe na to ukazují oba případy, pocházející z ruky cyrilské. Podle mého přesvědčení jde o zjev sekundární a lokální, jenž se více nerozšířil.

Zajímavé jest také uvedené rozložení v Zogr. Zdá se, že byly tvary ИЖѢ původně známy jen v Matouši a v Markovi více, v Lukáši byl snad jen náš jediný příklad. Byl by to zjev, který by se rozlohou a také svou povahou shodoval s případy, které ze Zogr. v několika článcích konstatoval prof. N. van Wijk. Rozdíly ty náleží nejspíše do staršího opisu Zogr. ev., jak ukáži

[1] V uvedené schůzi poukázal prof. Trivunac na to, že pro můj výklad mluví paralelní zjevy v jazycích germánských. Prof. Kul'bakin zdůraznil odlišení od plurálu.

na jiném místě. Byl to však opis provedený již v samostatné době kod. Zogr. Později byl Zographensis opsán ještě několikrát. Mezi těmito pozdějšími opisy byl jeden (patrně poslední) pořízen tak, že pronikl jazyk opisovatelův zvláště v Matouši a Janovi, ale v Markovi a Lukáši ponechán starší stav i leccos opraveno. Tento opisovatel (nebo tito opisovatelé) neznali v svém jazyce formy ижь a proto jí není v evangeliu Janově, v ev. Matoušově je zbytkem staršího opisu a v Lukášovi ani dříve nebylo patrně více, než uvedený jeden tvar; v Markovi pak tvary ижь, byly-li vůbec vícekrát mohly být opisovatelem odstraněny. Takový je nynější stav kodexu.

Ještě dvě malé poznámky. Upozorňuji, že je psaní typu ижеси, єдиноготъ a pod. známo obecně v našich rukopisech, nejen v Mar. Uvádím ze Zogr. Mt. 26. 67 лицего m. лице єго, postup je patrný v рьцѣте ємоу v Mt. 26. 18, kde »vocabuli ємоу lit. є supra versum posita est«. Písař napsal původně рьцѣтємоу, pak pohlédl do předlohy a є nadepsal — postup v Zogr. velmi dobře známý. Srv. въшьдъшюмоу Marek 9. 28, ємоустъ Mk. 9. 42, приметь Mk. 12. 2, слоужѧштюмоу Lk. 1. 8 (vazba dat. abs.), ѣжеси Lk. 11. 27, добрѣємоу (2 ř.) — Lk. 17. 2 atd. Doklady z Psalt. viz u Kul'bakina, Le vieux slave 170. V těchto případech stahování vidím jen zjev pravopisný. — Není nezajímavé poukázati též na některé případy z našich dokladů, ve kterých jde za sebou иже a ижь. To není tak zcela náhodné. Budu míti snad též na jiném místě (v rozboru Ass.) příležitost, abych ukázal, že se takové dvojice různých tvarů a grafických zvláštností dají opravdu v našich nejstarších textech dosti často konstatovat. Zjistit tyto grafické dublety není tak úplně bez ceny.

Úvahy.

Georg H. Mahlow: **Neue Wege durch die griechische Sprache und Dichtung.** Sprachgeschichtliche Untersuchungen. Berlin und Leipzig 1926 [na obálce 1927], Walter de Gruyter & Co. Stran VIII + 525. Cena neudána.

Na nové cesty ve zkoumání řecké řeči a literatury se dostal H. Mahlow kritikou dosavadní nauky o attickém *α purum*. Vycházeje od tohoto zdánlivě úzkého problému snaží se vyvrátit leckterý uznaný hláskoslovný zákon, ukazuje nové pohledy na dějiny řeckého jazyka i na jazykovou stránku řeckého básnictví a nalézá nové hláskoslovné zákony a s nimi i nové etymologie.

Nauka o attickém *α purum* má vskutku obtíže. Je tu třeba předpokládat, že se prařecké *ᾱ* ve vývoji k attickému nářečí dvakrát změnilo, jednou v ion.-att. *η*, po druhé za jistých pod-

mínek, totiž po ϱ a později i po ι a ε, zase nazpět v ᾱ. Kromě toho je v att. dosti slov, která mají proti pravidlu jednak ᾱ, jednak η; M. mezi nimi uvádí i slova složená, na př. χορηγός proti χώρα a ναυᾱγός vedle fem. αὔη. V attické literatuře jest ještě jedno nepravidelné ᾱ, jež se zase vykládá jinak, totiž »dorské« ᾱ v sborových částech tragedie. M. obojí toto ᾱ spojuje a přidávaje k němu i »aiolské« ᾱ v tvarech jako λᾱός, Ἀτρείδᾱο dokazuje s velkým důrazem, že jest jinak souditi i o dialektech i o řeči básníků nežli se děje dosud.

Podle M. nebylo jednotného attického dialektu a ani kterýkoli jiný dialekt nebyl a není zcela jednotný. Chceme-li rozumět řečtině, musíme míti na mysli stav, kdy řeč nebyla ještě normována písmem a školou, kdy měla plnou svobodu vývoje. Za toho stavu je možné, že totéž slovo má současně různé podoby; v řeči totiž vznikají varianty (»Scheideformen«), z nichž nabývá v jistém nářečí jedna větší nebo menší měrou převahy. Ale i později se vždy mohou projevovat zbytky starší rozmanitosti. Musíme si představovat řeč mluvenou a ne psanou — i nápisy pokládá M. za málo spolehlivý obraz skutečné řeči a dává před nimi přednost mluvě básníků — a tu lze snadno pochopit, že každý mluví různě podle toho, s kým mluví. Podle toho jest rozeznávati aspoň čtyři druhy řeči, řeč spisovnou, společenskou, vyšší (jíž se mluví za slavnostních příležitostí a v básních) a řeč všední (jíž se mluví na př. v rodině). Jest nesprávné, pokládat vždy jen jeden tvar v jistém nářečí za »správný«. Řeč tvoří stále znova a znova dvojice tvarů, ale trvale jich nesnáší; nastává rozmanité rozlišování a vylučování, při čemž jedno nářečí dává přednost tomu, druhé onomu, ale tak, že se tvar ustouplý udržuje v nářečí — druhdy i skrytě — ještě třeba po staletí a za jistých podmínek se uplatňuje, někdy docela jako atavismus. Tak na př. podle M. byla v každém řeckém nářečí doba, kdy se užívalo vedle sebe všech tří druhů výslovnosti ξέννος — tak se říkalo způsobem staromódním a slavnostním — a ξένος nebo ξεῖνος, výslovnost lidí moderních, rozlišovaná při mluvení podle rhythmické potřeby. Ještě za Solona se říkalo v Athénách také ξεῖνος, μοῦνος (i později *Μουνιχία* a *Μουνιχιών*) a je nesprávné souditi, jako by Athéňané byli bývali puzeni nějakou nutností, t. j. nějakým hláskoslovným zákonem, říkati místo staršího ξέν϶ος jenom ξένος a jiní zase jenom ξεῖνος.

S tohoto stanoviska se jeví attické α *purum* jako jedna ze dvou možností, jež trvaly vedle sebe již od dávných dob; druhá možnost bylo η a attičtina se nikdy nerozhodla nadobro ani pro jednu ani pro druhou. Tak je κορᾶσιον vedle κόρη, -δᾱς i -δης u patronymik, κόρρη vedle πύρρᾱ, ačkoli je obé z -ρσᾱ, πλᾶτις vedle πλησίος. Není pravda, že η po ϱ a ι a ε přešlo v ᾱ, nýbrž bylo v této poloze zatlačeno od ᾱ: α *purum* je α *prařecké*.

Podobně byly v starší řeči vedle sebe v užívání tvary stažené a nestažené. Stejně »praionské« jsou tvary *δεσπότου* i *δεσπότεω*: není tu přeneseno *-ου* od kmenů *-ο*, nýbrž jde zde o různý vývoj tvaru *δεσπότηο*, na jedné straně přes zkrácené *-εο* v *-ου*, na druhé k *-εω*; stejně attický je gen. *δεσπότου* jako Platonův gen. *Θαλέω*, jde tu o původní koncovku *-āσο* > *-āho*. Jména na *-ᾱς* mají po stažení v gen. *-ᾱ* nebo *-ω*; gen. *Πυθαγόρου* je od nom. *Πυθαγόρης*, ne *Πυθαγόρας*, a také *νεανιῶν*, *θυρῶν*, *κορῶν* náleží k tvarům s *-η*, kdežto z *-ᾱων* je *-ᾶν*.

Důležitým činitelem ve vývoji řečtiny bylo míšení přistěhovalých Řeků s domácím obyvatelstvem. Řekové, když přišli do Řecka, byli jazykově jednotnější než byli potom, když už byli v Řecku usazeni; stalo se to tím, že se smísili s četnými kmeny, netvořícími národ. A tak je i to vysvětlit míšením, že vedle sebe vznikly a trvaly dva druhy výslovnosti, s *ᾱ* a s *η*. Domácí obyvatelstvo, když se naučilo mluvit řecky, podrželo i v řečtině zvláštnosti své vlastní výslovnosti, mezi nimi i *ē*; Dorové, jejichž řečtina se zdá nejpůvodnější, nezastihli při svém nastěhování do Řecka už onoho cizího obyvatelstva, nýbrž jen Řeky.

Když byl M. takto zbavil nářečí jejich jednotnosti, dívá se arci zcela jinak na ty zjevy v mluvě básníků, které jsou obyčejně přičítány cizím nářečím a vysvětlovány výkladem, že se v každém básnickém druhu užívalo jistého dialektu, ať bylo básníkovo rodné nářečí kterékoli. Tuto myšlenku M. velmi důrazně a přímo s rozhořčením odmítá. Attičtí básníci, mluvící ke svým attickým posluchačům, nemohli podle jeho přesvědčení kaziti svou mluvu násilnými dorismy, a nic podobného nečinili ani jiní básníci. Ono *ᾱ* v lyrických zpěvech tragiků není z jiného dialektu, nýbrž je to *ᾱ* attické, žijící vedle *η*, ale mající už ráz starobylosti: právě proto se tragikům tato výslovnost hodila, aby odlišili sborové části vyššího a slavnostního slohu od částí obyčejných. Do náboženské poesie a do lyriky, která z ní vyrostla, nezasáhlo ono míšení, při kterém proniklo do řeckých nářečí *η* vedle *ᾱ*; proto se právě v tomto oboru všichni Řekové snadno dorozumívali. Ostatně i v dialogu se vyskytují slova s nepravidelným *ᾱ* a ještě více v anapaestických systémech, na př. v Sof. Antigoně *γᾶ*, *ὑπερέπτᾱ* a j., jež opravovati by bylo nesprávné. Co bylo athénskému divadlu vskutku dorštinou, vidíme z Aristofanových Acharňanů a Lysistraty. Ostatně, jak připomíná M., je mnoho slov, která mají i v lyrických písních tragoedií *η* proti dorskému *ᾱ*, jako *σῆμα*, *ἥδομαι*, *θνήσκω*, *μηχανή* a j. Solové zpěvy herců mají také nepravidelné *ᾱ* a ty přece dorské nebyly. Je vůbec pochybné, že by byly měly sborové zpěvy tragoedií původ od Dorů; jméno *δωριστί* u nich znamená jen harmonii a rhythmus, ne dialekt.

Stejně tak tomu bylo podle M. i u jiných básníků počínajíc Homerem. Varianty v řeči Homerově nejsou míšení dialektů,

nýbrž pravé volné nářečí staroionské. Ani v epickém básnictví před Homerem nebylo u Ionů aiolismů; aiolská epika je výmysl stejně tak jako attická redakce Homerových básní. Domnělé Homerovy aiolismy jsou zbytky starého způsobu řeči, jehož se pozdější ionština zbavila. Homerovo θεᾶ je totéž co attické θεᾶ a Ἀτρείδαο je totéž co Ἀτρείδᾱ attických tragiků (poznamenávám, že takto již před M. soudil Korš). U Homera je vidět ještě společné bohatství starší řečtiny, které si potom dialekty mezi sebe rozdělily; tak je u něho i πολίης i πολιήτης: tento tvar si vzalo nářečí ionské, onen attické.

Ani Hesiodos nebásnil v cizím, naučeném nářečí; jeho mateřština byla ionština, ne boiotština, a s herojskou epikou nemá mimo metrum nic společného. A přímo směšné by bylo podle mínění Mahlowova, kdyby byli v cizím, epickém nářečí básnili skladatelé elegií a iambů, básnických druhů subjektivních. Tyrtaios byl Lakon, ale ne Dor, nýbrž Ion; Ion byl také Theognis. Ale elegické distichon nebyla forma vlastní jen Ionům, nýbrž bylo společné všem Řekům. Ani řeč Pindarova není umělá, třeba že se liší od řeči, kterou Pindaros mluvil v obyčejném životě; není to směs aiolismů, dorismů, a ionismů, nýbrž starobylá řeč kultovních písní, zcela jiná než jakou jsou skládány sborové písně v attické tragoedii.

Řecké obce se vyznačovaly každá svou svérázností; není správné, že běžné mínění právě básníky z této svérázności vylučuje. Tvrzení, že každý řecký básník uměl básnit v kterémkoli nářečí, je alexandrijská smyšlenka; alexandrijští učenci to arci dovedli.

Jak je viděti, M. se pokouší bořiti hláskoslovné zákony; pravých a skutečných hláskoslovných zákonů je podle jeho mínění velmi málo. Ale proti tomu sám nalézá zákony nové. Za zvlášť důležitý pokládá obecný zákon, jejž vyjadřuje takto: když je v některé řeči nahrazen jev *x* jevem *y*, může také nastupovati *x* místo *y*. Tento zákon není ve své podstatě zcela nový, ale kdyby bylo uznáno, že platí obecně a že je ho možno užíti všude, jak ho užívá až mechanicky M., byl by to převrat a snad i konec vší mluvnice. Na štěstí zkušenost ukazuje, že onu záměnu *x* místo *y* nelze po žádné stránce, ani statisticky, klásti na roveň se záměnou *y* za *x*.

Nelze neuznati, že M. dobře využívá těch případů, kdy je mluvnice se svými hláskoslovnými zákony na rozpacích. Tak je tomu na př. při nauce o stahování samohlásek; zde činí M. nejednotnost samu zákonem a pokládá za zcela přirozené, že kde jsou stahovány samohlásky nestejné, na př. *ea*, *eo*, nemůže být výsledek jednotný, nýbrž závisí na tom, zdali mluvící právě dbá více té či oné složky, na př. při φοβεόμενος více kmene φοβε- či koncovky -ομενος. Tu vzniká dlouho trvající kolísání, místo něhož nastupuje teprve později určitý zvyk. Tak na př. *oa*

se stahovalo v starší době v ω, ale později je častější ᾱ, srov. *μείζω, πρῶτος* a *διπλᾶ, ἀνήρ, τἀγαθόν*.

Zvláštní zákony, které M. vyvozuje z onoho zákona obecného, nejsou nic jiného než vypočítávání všelikých domnělých hláskoslovných volností, jež M. uznává zejména za tím účelem, aby sblížil rozličná řecká slova k společnému etymu. Novější etymologie podle M. chybuje, když se řídí dosavadními hláskoslovnými zákony; naopak jejím vodítkem má být v ý z n a m slov a podle významové souvislosti se mají nalézati a stanoviti hláskoslovné zákony nové. Ve skutečnosti užívá M. při svých etymologiích kromě významové souvislosti i zcela vnějších podobností; tak na př. docela ztotožňuje slova *τόπος* a *τύπος* a stanoví hláskoslovný zákon, že jako *υ* může zastupovat *ο*, tak také *ο* může být místo *υ*; to je podle něho nejen v aiolštině, nýbrž i jinde, na př. v slovech *νύξ, ὕπνος, ὄνομα: ἀνώνυμος*. Také *ε* a *ι* se zastupují; na př. *ἴσθι* vedle *εἶναι, ἰδρύω* vedle *ἕδρα, τίθημι* a *δίδωμι*, jejichž reduplikační samohláskou bylo vlastně *ε*(!). Zastupování *α* a *ο* je vidět na př. v poměru *σοφός*: *Σαπφώ* a protože místo *ο* může být i *υ*, jsou příklady i pro *υ* : *α*, jako *γυνή*: *βανά*. Druhdy je začáteční *α* nebo *ο* »vokální předrážka«, s kterou Řekové nespojovali žádného významu; proto je homer. *ὄπατρος, ὄτριχες* vedle *ἀνεψιός, ἅπαξ, ἀθρόος*, podobně jako *ὀκέλλω* (vedle *κέλλω*), *ὀδύρομαι* (vedle *δύρομαι*) proti *ἁμαρτάνω, ἀλείφω*.

Zajímavý je Mahlowův výklad o osudech hlásky *ϝ*, jež nepřešla v *h*, jak se obyčejně soudí, nýbrž byla často nahrazována hláskou *h*, když už obě tyto hlásky z výslovnosti mizely; v největším množství příkladů zmizelo ovšem *ϝ* beze stopy. To se podobá pravdě. Také je možno připustiti, že někde zase nastoupilo *ϝ* místo *h*, ale holá libovůle je tvrdit, že att. *ἐδήδοκα* vzniklo z **ἐδήδοϝα* tím, že *h*, které už nebylo vyslovováno, bylo nahrazeno silně se šířícím *κ*.

Volná řeč podle M. přestavuje hlásku, která jí je na jednom místě obtížná, na jiné místo ve slově, nestarajíc se o pravidlo, pořádek nebo etymologii, ač jestliže raději nevynechá onu hlásku docela. Také této volnosti — kterou ostatně zná, ale ne v té míře, i dosavadní mluvnice — užívá M. k rozmanitým etymologiím; na př. jméno bohyně *Κύπρις* není podle něho od ostrova *Κύπρος*, nýbrž naopak, a *Κύπρις* souvisí s *κρύπτω* »bohyně tajné lásky«. M. zná i »rhythmické« zesilování a dloužení souhlásek a jím vykládá na př. *ἀρίζηλος* vedle *δῆλος, ἄοζος* = **ἄοδος*, srov. *ἀκόλουθος*. Takovým zesílením vzniklo podle něho i *ζυγόν* proti *iugum* zrovna tak jako *πτόλεμος* vedle *πόλεμος*.

Tato druhá část práce Mahlowovy, v níž je méně kritiky a více nových pouček a výkladů, nedodává zrovna mnoho důvěry k jeho odsuzujícímu zamítání zásad nynější mluvnice. M. mluví s nevážným posměchem, že hláskoslovné zákony chtějí nalézt v řeči řád; jeho vlastní poučky chtějí všechen řád rušit, ale proto se ještě nemohou vydávat za vědu. Je pravda, že M. zpracoval

ohromné množství materiálu a pronáší velmi mnoho nových soudů o jednotlivých slovech řeckých i z jiných jazyků; jeho knihy by jistě nemělo být nedbáno. Jeho učení, že je třeba i řečtinu a její nářečí vykládat stejně tak, jako jsou vykládány mluvené řeči nové, že je třeba dbáti jejího života a ne jen písmen, není sice nové, ale není zbytečné, že je tu vyloženo s takovým důrazem. Ale právě Mahlowova domněnka o »skrytém« udržování tvarů se s touto zásadou dobře nesnáší a vyhovuje jen té představě o řeči, která je dnešnímu jazykozpytu už vzdálena.

Nauka o attickém *α purum* není knihou Mahlowovou docela vyvrácena, neboť k tomu by bylo třeba dokázati ještě odjinud než z lyrických částí tragoedií, že tvar s *ᾱ* a tvar s *η* byly v užívání u téhož slova. Ani nelze docela upustit od poznatku, že jisté básnické druhy byly psány nebo aspoň zabarvovány jistými dialekty. Snad má M. pravdu, pokud se týče Homera; ale *ᾱ* attických tragiků je sotva staré *ᾱ* attické. Proč by se vyskytovalo jen v jejich sborových zpěvech a ne i v básních jiného druhu nebo i ve vyšší próse? Proč jsou všechny nápisy, slavnostní i neslavnostní, psány řečí celkem jednotnou? V Plat. Faidru 238 D upozorňuje Sokrates, že jeho řeč není daleka od dithyrambu: ale do hláskových zvláštností domnělého vyššího slohu nezabíhá. Dále nelze neviděti, že někteří řečtí básníci, už před Theokritem, vskutku uměli básnit dialekty cizími; neuměl to i Aristofanes? Apriorní aesthetické důvody Mahlowovy pozbývají váhy, když pomyslíme, že Homer byl básníkem všech Řeků, i Attičanů, přes to, že se attičtí hoši jistě musili jeho řeči teprve učit. A konečně i živé řeči, jichž se M. jinak tak často dovolává, ukazují věc, kterou M. pro řečtinu nechce připustit. Jak připomíná Meister, Homer. Kunstsprache str. 240, je obdoba k dialektickým poměrům homerské řeči u dnešních Srbo-Chorvatů. Pěvci v krajině v údolí Uny u Bihače užívají umělé řeči básnické smíšené z několika nářečí. Když putuje píseň z obvodu dialektu A do okresu B a jest, pokud je možno, převedena do jeho nářečí, nastává vlastně trojí míšení: jsou tam pak jednak tvary dialektu B, jednak tvary dialektu A, jednak tvary z jiných dialektů.

G. Mahlow nabyl v jazykozpytě jistého jména, když vydal r. 1879 svou práci »Die langen Vokale *A E O* in den europäischen Sprachen,« Na nových cestách, které směle ukazuje na sklonku své činnosti, ho není radno následovat.

Obšírná kniha Mahlowova se čte velmi nesnadno, protože nemá určité disposice a není rozdělena na kapitoly; str. 1—347 je jedním nepřetržitým výkladem. Mnohá věc je několikrát opakována. Protože M. užívá hojně obdob z latiny a z jazyků živých, bylo by žádoucí, kdyby byly k rozsáhlému rejstříku řeckých slov přidány také rejstříky slov z těchto jiných jazyků. Ve všech těchto věcech měl M. zachovávati užitečné způsoby nyní již obecně ujaté.

F. Novotný.

A. Meillet: **Esquisse d'une histoire de la langue latine.** Paris, Hachette, 1928. Stran 286. Za 25 fr.

A. Meillet ukazuje v tomto nástinu dějin jazyka latinského, jak historické události a měnící se sociální poměry působily na vývoj latiny, jak se latina odlučovala od indoevropštiny, jak se stala řečí civilisace, jak učená latina přečkala věky, dávajíc západní Evropě společný jazyk, a jak se běžná řeč differencovala v jednotlivé jazyky románské. Autor nepodává tu jen dějiny vývoje latiny, ale také východisko vývoje společného jazyka románského, který je podle něho pokračováním předhistorického vývoje latiny, a objasňuje tak počátky jazyků románských. Celé dílo je rozvrženo na 11 kapitol, v nichž autor pojednává o vývoji latiny od indoevropštiny, vykládá její původ dialektický, jde po stopách jednoty italokeltské a italické, studuje nářečí latinská, jazyk Říma v III. stol. př. Kr., pojednává o struktuře latiny, o hellenisaci římské kultury, o rozšíření latiny a jejích změnách v době císařské a o stálosti latiny spisovné.

Třebaže známá fakta nestačí k rekonstrukci společné italokeltštiny, přece některé shody fonetické i morfologické, pozorované u těchto skupin, opravňují k domněnce, že jazyková jednota italokeltská je o hodně pozdější nežli jednota ie. M. má za to, že doba italokeltská není pozdější nežli z konce druhého tisíciletí př. Kr. (34). Je-li jednota italokeltská nejasná, poněvadž je zastřena pozdějším vývojem, jednota italická naproti tomu, jsouc pozdější, je zřejmá (48), třebaže skupina oskoumberská je známa jen z nápisů. Srovnávání latiny a oskoumberštiny ukazuje, že se obě zakládají na témž typu »italickém«, vyznačujícím se četnými innovacemi (53), které vedly k rozlišení těchto jazyků. Srv. **per-rego* > *pergo*, *capio*, *cano*, *Massalia* — *ac-cipio* (*a oc-cupo*), *cecini*, *Massilia* a v oštině **agetod* > *actud*, v umberštině *aitu*, tedy změny hlubší povahy. Již slovník sám by stačil k stanovení italické jednoty (67). Postponování předložek, obvyklé v umberštině: *asam-a* = *ad aram*, je i v latině známé; srv. quoad (67). Řeč národa »italického« byla na mnohem vyšším stupni vývoje než italokeltština. Jazykové změny, které vedly od společné italičtiny k latině, byly veliké a bezpochyby rychlé, poněvadž utvoření latinského typu bylo výsledkem vývoje skupiny italických nářečí na novém území za změněných podmínek. Studujíce nářečí latinská, vycházíme z předhistorie a vstupujeme v historii (73). Latinská nářečí zaujímala dolní tok Tibery a okolní kraje k Apeninám a horám albským, hraničila tedy na severu s etruštinou, na severovýchodě, východě a jihu s nářečími oskoumberskými (73—74). Udržela-li se skupina latinská na tak malém území, je to proto, že Etruskové odvrátili proud oskoumberský a že se latinská skupina nenechala absorbovati Etrusky, jejichž vláda padla invasí gallskou (76 a 105). Stanoviti celkovou theorii »latiny« jako jazyka v Latiu je nemožné; pro nás je »latinou« (jazykem

Latia) par excellence jen nářečí římské (99). Názoru o venkovských rysech běžného latinského slovníku dává M. za pravdu, zmiňuje však pojem ‚venkovana' poukazem na jeho poměrně vysoké postavení společenské. Nepřesně se vyjadřuje autor, když mluví o *ustálení* latiny v době silných morfologických změn (Le latin a été fixé à un moment où le système morphologique changeait fortement, 125) a když je klade do první poloviny II. stol. př. Kr. (De ces témoignages [totiž z nápisného dekretu Aemilia Paula, z usnesení o Bakchanaliích, ze spisů Enniových a Plautových] il résulte que dès lors le latin était fixé tel qu'il devait s'écrire tant qu'a duré l'État romain, 105.) Opatrněji mohli bychom tu mluviti jen o *ustalování*. M. sám napsal níže přesněji (121), že jazyk Enniův a Plautův jest ‚à quelques détails près' shodný s klassickou latinou Ciceronovou, Vergiliovou a doby císařské.

Latina Říma v III. stol. př. Kr. vyznačuje se vlivem gallským a řeckým, zvláště od doby, kdy Etruskové, jediný z kmenů mluvících jazykem neindoevropským, ztratili svou nezávislost. Tomu nasvědčuje přínos slov původu gallského (carrus, carpentum, petorritum, 106) a obohacování lat. slovníku slovy řeckého původu (balineum, camera, mūcina, tecina, mina, talentum, dracuma a j., 108).

Kap. VII. (127—190) pojednává o struktuře latiny. Alliterace je v latině III. a II. stol. častou, ba skoro stálou ozdobou, zvláště u Plauta a Naevia (129 nn.). Nikde v jazycích indoevropských opposice časových tvarů není tak úplná, přesná a symmetrická jako v latině. Pevný systém časů je výtvor latiny. V něm je viděti složitou, pevnou organisaci a není divu, že Římané, kteří první dovedli vybudovati pravý »stát«, dospěli k tomuto pevnému systému časů (153). Flexe nominální a nedostatek členu je znakem archaismu v latině (161). Římská aristokracie pochopila, že se musí vzdělávati, a to mohla činiti jen přejímáním intellektuální civilisace hellenismu. Bylo však pod římskou důstojnost, aby se hellenisace projevovala navenek. Ač se Římané čím dále, tím více vzdělávali řeckou filosofií, rhetorikou a uměním, přece dovedli uchovati čistotu svého jazyka (178). Řecký slovník byl v Římě elegancí špatného vkusu (ib.). Velmi hojné jsou v latině expressivní odvozeniny, frekventativa, desiderativa, četná jsou i diminutiva původu rovněž expressivního: vetulus, bellus, agnellus, cultellus, fr. vieux, beau, agneau, couteau; mi vetule (184). Srv. fr. mon vieux.

Hellenisace římské kultury je předmětem studia v kap. VIII. (191—226). Řecká slova jsou buď prostě přejímána (srv. *ἄῤῥ*) nebo se slova latinská naplňují významem slova řeckého, blízkého významem (sapientia-sophia), časté jsou složeniny u Ennia. Jazyky románské ukazují, že běžný výraz byl tvar expressivní, delší: auricula > oreille, ovicula > ouaille, vulpeculus > goupil a j. Píše-li Cicero volně, na př. svému důvěrnému příteli Attikovi, užívá výrazů řeckých, když se však obrací k veřejnosti, váhá užívati i těch slov řeckých, která byla běžná.

O rozšíření latiny vykládá kap. IX. (227—238). Řeč vítězů se stala předně řečí civilisace, pak také řečí obvyklou všude tam, kam Římané vítězně pronikli, tedy hlavně po celé Romanii. Byla-li řeč římské civilisace jednotná, jak viděti z týchž typů epigrafických nálezů a ze stejného způsobu stavby cest, byla i šířená řeč v základě jednotná. Je to latina vulgární, kterou lze rekonstruovati z jazyků románských jako jejího pokračování; z nich viděti, jak se ten nebo onen výraz latiny vulgární přizpůsoboval a měnil v různých částech římského imperia. Jsou to hojné případy výrazů expressivních, které nás poučují, že se propagovala řeč lidová, nikoli řeč třídy vzdělané. Srv. *comedere* (ne *ēsse*) šp. *comer*, *manducare* > fr. *manger*, ital. *mangiare*, *bucca* (ne *ōs*) > fr. *bouche*, *ital. bocca*. Je jisté, že od doby, kdy se latina počala šířiti, není již slyšeti o žádném z jazyků, jimiž se dříve na území římského imperia mluvilo (230). Nepohodlná dvojjazyčnost, která jistě nějaký čas trvala, ustoupila řeči vítězů. Ta pak podléhala vlivu nového prostředí a differencovala se od III. stol. po Kr. souběžně v různých částech Romanie; při tom působily substráty v podrobnostech různosti innovací. Od té doby přestává extense centrálního jazyka, klesá absolutní platnost latiny, zato relativní její hodnota vzrůstá (238).

V kap. X (139—278) studuje M. na latině doby císařské změny, týkající se výslovnosti, mluvnice a slovníku. Za nejzávažnější změnu, která nastala ve výslovnosti, pokládá M. transformaci rhythmu jazyka. Rhythmus staré latiny — stejně jako staré řečtiny — byl čistě kvantitativní (242), tehdy však nastala postupná změna ve prospěch principu přízvučného. Proti klassickému pravidlu paenultimovému ustupuje přízvuk v gallorománštině pokud možná nejdále od konce slova: *Bitúriges* > *Bourges*, *Trícasses* > *Troyes*, *Ebrócasses* > *Evreux* a lidové *bútyrum* > *beurre*. Přízvučné samohlásky se prodlužovaly, jak tomu nasvědčuje tendence po difthongaci: *focum* > ital. *fuoco*, fr. *feu*, *pedem* > ital. *piede*, fr. *pied*; *me* > *mei* > *moi*, *coda* > *quoue* > *queue* (243—4). V mluvnici je pozorovati zjednodušování, a to jak ve flexi nominální, tak v konjugaci. Systém lat. perfekta byl porušen, jakmile lidé, jimž latina nebyla jazykem mateřským, cítili v něm jen a jen výrazovou formu minulosti, tedy *praeteritum*. Tu jest původ expressivních tvarů složených, základ složených tvarů románských časů. Ve flexi nominální je pozorovati pomalý zánik pádů a s tím souvisící uplatňování členu. ‚Sans que l'aspect extérieur de la langue se soit beaucoup modifié, le latin est devenu au cours de l'époque impériale une langue nouvelle' (270). Slovník nepodlehl v době císařské takovým změnám jako výslovnost a grammatika.

V kap. XI. (279—284) vzdává M. chválu dílu latiny. Jen jazyk mluvený podléhal plně změnám, jednota latiny spisovné se udržovala školou a literaturou. Latina zachovávala tradici antické kultury a byla na západě jazykem křesťanství. Jednotná civilisace přežila jednotu politickou, vytvořenou Římem. Za všemi jazyky

civilisace moderního světa, v Americe jako v Evropě, zvláště však v literárních jazycích západní Evropy a v jejich intellektuální stránce, živené latinou, cítíme mocně působící dobrodiní latinské jednoty.

Podali jsme tu jen některé z hlavních myšlenek obsažného Meilletova díla, které budou s prospěchem čísti i odborníci v jazycích antických i romanisté. *A. Šesták.*

Alexander Turyn: **Studia Sapphica.** (Eus supplementa, vol. 6.) Leopoli (Polskie towarzystwo filologiczne) 1929. Str. IV a 108. Cena 6 šv. fr.

Turyn vychází od 2. básně Sapfiny (vyd. Diehlova; *φαίνεται*...), restituuje její text a vykládá ji hlavně s hlediska psychologického Vidí v ní základ líčení vášní (pathografie) a vytýká zvláště tyto jeho prvky: vzbuzení vášně pohledem, rychlý její vznik, oněmění vlivem vášně, oslepení, hučení v uších, rozpálení, pot, chvění těla, bledost, omdlévání, spojování opačných stavů (rozpálení a bledost). Spisovatel ukazuje, že skoro všechny tyto prvky nacházíme již u Homera a v homerských hymnech, ale že se týkají zpravidla jiných vášní než lásky (zvláště strachu, bolesti, úžasu); tvrdí pak, že je Sapfo přenesla z Homera, na němž i jinak závisela, do oblasti lásky. Zní to trochu mechanicky, mechaničtěji než známý výrok spisu O vznešenu (10), že Sapfo dovedla v oné básni vybrati a navzájem sloučiti nejsilnější z milostných affektů. Pak ukazuje spisovatel, že se všecky ony prvky vyskytují též u básníků po Sapfě, řeckých i latinských, a to již v líčeních lásky; oni básníci tu čerpali přímo nebo nepřímo ze Sapfy. Podobně rozbírá 98. báseň Sapfinu a nalézá v ní nové prvky líčení vášní: vztah přírody k vášni a vzbuzení vášně vzpomínkou. Oba prvky nachází zase i u Homera i u pozdějších básníků. Konečně sestavuje ještě jiné prvky líčení vášní, jež nejsou u Sapfy, ale u Homera nebo u jiných básníků řeckých a latinských. Jsou to: vzbuzení vášně sluchem — to mohl nalézti též v 2. básni Sapfině (v. 4) —, přirovnávání vášnivých stavů k počínání zvířat, lidí a k výjevům přírodním, dlouhé trvání vášní, skřípání zubů, válení po zemi, svit očí a j. Homer, u něhož shledáváme již většinu těchto prvků, užíval jich o jiných vášních než o lásce, kdežto pozdější básníci je přizpůsobili líčení lásky. V závěru naznačuje spisovatel, že všecky tyto způsoby líčení vášní přešly z básnictví starověkého do středověkého a novověkého.

Jak viděti, má kniha Turynova mnohem širší obsah, než ukazuje její název; mohla by se stejným, ba větším právem nazývati »Studia pathographica«. Turynovi, stejně jako jeho velikému učiteli Zielińskému, je podrobný rozbor místa podnětem k daleko sahajícím, synthetickým úvahám. Psychologických líčení, a zvláště líčení vášní, u jednotlivých starých spisovatelů si všímají noví vydavatelé jejich děl a literární dějepisci, ale soustavně ona stránka

antického básnictví dosud zpracována nebyla. Turyn to sám také nečiní v plném slova smyslu — rozsah jeho knihy na to nestačí —, ale ukazuje k tomu cestu a dává cenné příspěvky. Jeho práci bude třeba doplniti podrobným rozborem jednotlivých spisovatelů. Tím způsobem se vyplní četné mezery v jeho výkladu, někdy nápadné. Tak na str. 67 n. staví proti myšlence Vergiliově (Aen. II 3 n.), že se bolest obnovuje vzpomínkou, výrok Homerův, Ciceronův a Senekův, že vzpomínka na minulé strasti těší; avšak i tato myšlenka je právě též u Vergilia (Aen. I 203). Nebo na str. 67 vykládá, že podle mínění starověkých spisovatelů působí zrakový dojem větší bolest než sluchový, a jako doklad uvádí výroky Sofokleovy, Aristotelův (Poet. 14, 1453 b 1, ač ὄψις tu znamená »výpravu«), Horatiův, Heliodorův a Dracontiův; pohřešujeme tu odkaz na obsáhlý výklad Lukianův (Oik. 18 n.) o tom, že zrakové dojmy jsou mocnější sluchových. Podrobný rozbor psychologických líčení u jednotlivých spisovatelů umožní také, aby se postoupilo od pouhého sebrání míst, na němž zpravidla Turyn přestává, k vysvětlení zvláštností toho neb onoho básníka. Ukáže se na př., že Sapfo, v níž hledá Turyn počátek pathografie (str. 1), vděčí za tuto svou jedinečnou schopnost aspoň z části svému ženskému pohlaví — zajímavou obdobou jsou novověké spisovatelky, vynikající líčením vášní, La Fayettová, Lespinassová, Huchová, Undsetová — a že záliba Apollonia Rhodského v líčení vášnivých výjevů, kterou vytýká též právem Turyn (str. 91), souvisí s pathetickým sklonem poklassického hellenistického umění. Ukáže se také, že častěji, než se zdá vyplývati z výkladů Turynových, shody v líčení vášní u spisovatelů různých dob vznikají náhodou a ne přímým nebo nepřímým napodobením. *K. Svoboda.*

Bruno Snell: **Aischylos und das Handeln im Drama.** Philologus, Supplementband XX, Heft I. Leipzig 1928. Str. 164. Za 11 Mk.

Ve své habilitační práci, určené pro hamburskou universitu (1925), podává Br. Snell příspěvky k výkladu podstaty dramatu u prvního ze tří velkých řeckých tragiků, u Aischyla. Obsáhle dovozuje (str. 1—51), že dramatického napětí dosahuje Aischylos dvěma způsoby: jednak jednáním (δρᾶμα) směřujícím k cíli, jednak strachem (φόβος) před budoucností.

Slovo δρᾶν, z něhož je odvozeno δρᾶμα, není dorského původu, nýbrž attického, a užívalo se ho původně o každém jednání; později se jeho užívání zúžilo na attickou tragoedii. Pozorováním historického vývoje významu a bedlivou analysí vývoje řeckého ducha určuje S. rozdíl mezi významy sloves: ποιεῖν, πράττειν a δρᾶν. Kdežto ποιεῖν znamená »činiti«, πράττειν »šťastně dokončiti, klade se δρᾶν při niterném rozhodování osoby, které nastává při konfliktu subjektu s nepřátelským objektem, zhusta se přiházejícím v dramatu. Mezi jinými odpovídá takovému stavu

S-ův doklad z Aisch. Choef. 899, kde se Orestes táže: *τί δράσω*. V tomto niterném rozhodování spatřuje S. vrchol děje udržující diváky v napětí; znamená mu tedy slovo *δρᾶμα* více »krisi« anebo »peripetii«. Nositelem této krise je herec-jednotlivec. Naproti tomu nositelem úzkosti a strachu před budoucností jest sbor; k většímu dojetí býval složen z mladých dívek, jak je tomu u Frynicha a v prvních dramatech Aischylových. V pozdějších dramatech, kdy sbor už nemá vůdčí úlohy, jest jeho nositelem i jednotlivec. K *φόβος* počítá S. i soucit sboru z pozdějších dramat a modlitby sboru.

Potom probírá S. (str. 52—147) jednotlivé tragoedie Aischylovy podle doby jejich vzniku, podrobně a pečlivě analysuje jejich stavbu, applikuje na ně svá pozorování o *δρᾶμα* a *φόβος*; zároveň sleduje umělecký vývoj Aischylovy tragoedie. Při výkladu tragoedie »Sedm« dokazuje S., že konec této tragoedie není interpolován. V závěrečné kapitole (str. 148—160) ukazuje na Euripidově dramatu »Ifigenie v Aulidě«, k jakému konečnému stadiu (přechodu to k filosofii) došel vývoj řeckého dramatu.

Práce S-a, ač místy ve svých synthesách schematisuje, jest psána bystře a přesvědčivě a ukazuje velkou autorovu sčetlost v literatuře nejen řecké, nýbrž i moderní. Rozbory jednotlivých dramat Aischylových jsou nejlepší z toho, co dosud o Aischylovi bylo napsáno. Práce jest psána sice v duchu filosofie Hegelovy a Diltheyovy, nikoliv však na újmu díla. *Oldřich Svozil.*

Quintino Cataudella: **Critica ed estetica nella letteratura greca cristiana.** Torino (Fratelli Bocca) 1928. Stran 181. Za 15 lir.

Ve shodě s novohumanistickým ideálem klassické literatury věnovali filologové minulého století malou pozornost písemnictví starokřesťanskému a přenechávali jeho studium skoro výhradně bohoslovcům, kteří ovšem hleděli hlavně k jeho věroučnému obsahu. Teprve koncem XIX. stol., kdy historický zájem nabýval vrchu nad aesthetickým hodnocením, začali se filologové hojněji obírati starokřesťanskými spisovateli, a tak vznikala v posledních desítiletích kritická vydání jejich děl, souborná díla o starokřesťanském písemnictví řeckém i latinském a četné monografie o různých jeho zjevech. Cenným příspěvkem k poznání kritických a aesthetických zásad řeckých Otců je kniha Q. Cataudelly. Z toho, jak často spisovatel zdůrazňuje jednotu lidského ducha, poznáváme, že je stoupencem a snad i žákem neapolského filosofa Croceho. Není tedy divu, že Croceovy dějiny aesthetiky (Estetica) mu byly leckdy vodítkem. Svou knihu založil spíše soustavně, podle myšlenkové příbuznosti, než dějepisně, podle časového sledu spisovatelů. Proto o některých významných myslitelích, jako Tatianovi, Eirenaiovi, Origenovi, Řehoři Naz., Basiliovi, Janu Zlatoústém, jedná na různých místech knihy a nemůže vždy náležitě ukázati

jejich místo a význam ve vývoji aesthetiky; zato jasně vynikají v jeho podání vedoucí myšlenky řeckých Otců.

Látku, získanou pečlivou četbou starokřesťanského řeckého písemnictví, rozdělil spisovatel do tří kapitol. V I. kap. se snaží vystihnouti celkový ráz, ducha, onoho písemnictví. Ve srovnání s pohanskou literaturou vidí v něm něco podstatně nového; vztah křesťanské literatury k tehdejší nové sofistice má za zcela vnější. Jako hlavní znaky nové literatury uvádí její zvnitřnění, zálibu v symbolech místo staršího napodobení přírody, rozumový a málo bezprostřední poměr k přírodě, úsilí o prostý a pravdivý výraz, zřetel k širokým vrstvám čtenářů, sklon k ironii, ale odpor proti komičnosti.

V II. kap. pojednává o polemice řeckých Otců proti pohanskému písemnictví. Nejosobitější myšlenky nachází u Tatiana, ale vytýká též, jak se jeho odsuzování pohanské rhetoriky leckdy shoduje s Platonovým a Lukianovým a jak se polemika jeho i jiných apologetů proti starému mythu, básnictví, divadlu a výtvarnému umění blíží názorům Platonovým. Zajímavě také ukazuje, jak nenávistné odsudky starších apologetů ustoupily ve IV. stol., hlavně u sv. Basilia a u Řehoře Naz., shovívavějšímu posuzování antické vzdělanosti: v starém písemnictví se počal spatřovati cenný pramen vzdělání a dobrá průprava pro čtení sv. Písma.

Těžiště knihy je v poslední kapitole, kde jsou sestaveny myšlenky křesťanských spisovatelů o jednotlivých otázkách aesthetických, jako o kráse přírody, o látce a tvaru, o obraznosti, o původu umění, o umělcově inspiraci, o allegorii atd. Arci třeba poznamenati, že tyto myšlenky, srovnáme-li je s výklady pohanských myslitelů, se nejeví většinou ani původní ani zvláště pronikavé; řečtí Otcové neměli mezi sebou takového aesthetika, jakého měli latinští Otcové ve sv. Augustinovi. Spisovatel je si toho jistě vědom, třebas toho výslovně neříká. Sám ukazuje na některé obdoby mezi myšlenkami křesťanskými a pohanskými, zvláště Platonovými, Aristotelovými a Plotinovými. Jednu z obdob uvádí asi neprávem: ve slovech Řehoře Naz. *εἰ καὶ τὸ κάλλος ἡμῖν ἐν θεωρίᾳ* (37, 1333 A Migne) spatřuje (str. 128) obdobu a dokonce reminiscenci na Plotinovo učení, že krásu nám zprostředkuje především zrak (I 6, 1); ve skutečnosti znamená tu *θεωρία* patrně »pozorování, uvažování« (ve vydání maurinském, v. Migne uv. m., se překládá »spiritalis intelligentia«).

K. Svoboda.

Theodor Birt: **Das Kulturleben der Griechen und Römer in seiner Entwicklung.** Leipzig, Quelle & Meyer, s. a. [1928] Stran 464 (s vyobrazeními). Váz. 102 Kč.

Díla, které by souborně zachycovalo celý kulturní život Řeků a Římanů a při tom spojovalo přesnost a důkladnost filologickou i archaeologickou s přístupnou a poutavou formou, postrádáme již dlouho. V padesátých letech minulého století vydal

starověké kulturní dějiny K. F. Hermann. Podobnou myšlenkou se zaměstnával F. Dümmler, ale jeho předčasná smrt zmařila tyto plány. Proslulý učenec basilejský J. Burckhardt, ačkoliv nebyl klassickým filologem, přednášel na universitě o řeckých kulturních dějinách a tato čtení vydal z jeho pozůstalosti Oehri ve 4 svazcích s názvem Griechische Kulturgeschichte. Dílo Burckhardtovo zůstává prací záslužnou i po příkrém úsudku, který o díle pronesl Wilamowitz. Celou řadu úseků z kulturních dějin římské doby císařské zpracoval velmi pěkně L. Friedländer ve svých Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms. Pro širší kruhy určena jsou zdařile illustrovaná díla Polandovo, Wagnerovo a Baumgartenovo: Hellenische Kultur a Hellenistisch-römische Kultur. Cenný a vědecky založený přehled starověkých dějin kulturních sepsal Walter Otto.

Dílem, které by úplně vyčerpávalo celý rozsah kulturních dějin starověkých a podávalo soubor moderního badání o nich, nemůže se dosud pochlubiti žádná světová literatura a není jím ani kniha Th. Birta, která v druhé části není než rozšířeným zpracováním autorových starších náčrtků »Zur Kulturgeschichte Roms«.

Spisovatel rozdělil si velikou látku ve čtyři obšírné oddíly. Protože knihou zamýšlel především informovat zajímavě a přístupně širší kruh vzdělanců o kulturním životě řeckém a římském, soustředil Birt veškeren učený apparát do poznámek připojených až na konci knihy. Prozrazujeme předem, že jsme očekávali, že bude tato část knihy daleko obsáhlejší než ve skutečnosti jest (str. 412—459), a že spisovatel seznámí filology, kteří by ve spise hlubšího poučení hledali, přehledně se spornými otázkami, před které nás studium kulturních dějin starověkých v jednotlivých svých složkách stále a stále staví.

Obsah vlastního spisu jest velmi pestrý. V oddílu prvém, nadepsaném Homer und die Zeit der Atriden (str. 1—58), seznamuje spisovatel čtenáře s pojmem kultury vůbec a s jejími počátky, ostatek věnován jest prostředí básní Homerových, životu knížat i lidu v oněch dobách. Druhý oddíl Die Zeit der Demokratien (str. 60—163) jest věnován době přechodu od vlády knížecí přes oligarchii a tyrannii až po demokracii. Birt pojednává při tom o náboženství, pohlavním životě, postavení ženy, o vzhledu Athén a o rozvoji po válkách řecko-perských, probírá život občana od narození až k smrti a zakončuje úvahami o počátcích řecké filosofie až do vystoupení slavného Sokrata. Část třetí Die Anfänge des Weltgriechentums (str. 166—220) obsahuje dobu hellenistickou. Pojednává se zde o expansi řeckého živlu, o vlivu cizích kultů, o nádherymilovnosti doby, o povaze tehdejší filosofie a o charakteru soudobého literárního i uměleckého tvoření, o významu knihovny alexandrijské pro koncentraci nejen starověké tvorby literární, nýbrž i celého starověkého vědění.

Rozsáhlý oddíl poslední vyhrazen jest kultuře římské (Die römische Hochkultur, str. 222—410). Nejprve probrány jsou krátce počátky Říma, jeho obyvatelstvo, rodina a stát, nejstarší představy náboženské, a upozorňuje se na různé vlivy etruského prostředí. Potom nastiňuje spisovatel stručně ohromný rozvoj moci římské přes prvý rozkvět republiky po válce hannibalské až po mohutný rozmach na počátku doby císařské. Při tom upozorňuje Th. Birt na vlivy řecké, působící od sklonku druhé války punské na náboženské představy Římanů i na jejich literaturu, na př. také na zajímavé počátky jejich prósy historické. Ostatek kapitoly věnován jest císařskému Římu: popisuje se tu velmi pěkně vzhled města, pouliční život, zařízení i život v jednotlivém domě.

Zasloužená pozornost jest věnována také římským lázním. Ke konci knihy pojednává se o otrocích u Římanů a jejich postavení, o prostituci, o instituci gladiatorů, o divadelních představeních, o školství a vzdělání, o cizích božstvech, ctěných u Římanů, a o kultu císařově, konečně o poměrech mravnostních.

Jak lze viděti z pouhého nástinu, pojednává Birt ve své knize o takové spoustě látky, že ji v rozsah jednoho svazku ani úplně pojmouti nelze. Mnoho věcí jest jen letmo nastíněno, mnoho vynecháno, takže ani tomu, kdo se již některou otázkou obíral, nebývá všechno zcela jasné, na př. zmínky o řecké a římské svatbě. Nejsou ovšem všechny části tak rozsáhlé látky stejnoměrně zpracovány: vedle částí slabších jsou místa výborná. S úsudkem spisovatelovým nebude se přirozeně také vždy zcela souhlasiti. Nám se na př. zdá příliš příkrým odsudek mimů Herondových.

Kniha Birtova bude se jistě hodně čísti a líbiti již proto, že je psána duchaplně a vtipně. Při líčení kulturního života Řeků a Římanů nalézá Birt nejednou vhodnou příležitost, aby srovnával poměry staré a dnešní. Stačí jen povšimnouti si několika vtipných poznámek, jimiž spisovatel doprovází fakt, že antika neznala nožů ani vidliček.

Celostránková vyobrazení, jimiž jest kniha doprovázena, nejsou ani příliš vhodná ani příliš četná. *Zdeněk K. Vysoký.*

Joh. Kromayer — G. Veith: **Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer.** München (C. H. Beck) 1928. Str. IX + 649, 56 tabulek. Za 45 Mk vázané.

V novém zpracování, v kterém vychází Müllerův »Handbuch der Altertumswissenschaft« a které řídí nyní W. Otto, vyšla příručka řeckého a římského vojenství a válečnictví. Místo dřívějších vojenských starožitností řeckých (Ad. Bauer) a římských (H. Schiller) dostává se nyní čtenářům knihy souborné, zpracované několika autory. První část knihy je věnována Řekům, druhá Římanům. Úvod řecké části (o pramenech) a odstavce

o organisaci, taktice a strategii (včetně vojenství makedonského), jakož i závěr napsal J. Kromayer, řecké námořnictví probral A. Koester, poliorketiku E. Schramm. V oddíle římském je úvod a výklad o době miliční (do konce republiky) ještě dílem G. Veitha, dobu císařskou popsal E. Nischer, jenž s Koesterem též vylíčil římské námořnictví. Věcný rejstřík je pro každý oddíl zvláštní, jmenný rejstřík společný. Oba hlavní autoři vytýkají v předmluvě, že přičítají velký význam historickému vývoji, nikoliv soustavnému líčení. Není pochybností o tom, že správné pochopení antického válečnictví a jeho sociologické funkce je možné jedině s historického stanoviska, ale právě proto jest litovati, že autoři nedodrželi tohoto hlediska důsledně, spojujíce je s popisem soustavným a rozbíjejíce tak souvislý obraz. Speciální oddíly o námořnictví a poliorketice jsou mnohem přehlednější, než hlavní části knihy, poněvadž v nich nebylo tříštění výkladů nutné.

Příručka je obsahem velmi bohatá a v poznámkách podává množství údajů pramenných i bibliografických. Starožitnické i odborně vojenské znalosti hlavních autorů a opatrná volba spolupracovníků zaručují spolehlivou práci. Že se v rozmanitých podrobnostech může ozvati nesouhlas, je přirozeno; celkem však třeba říci, že nový Handbuch získal touto příručkou přírůstek cenný a kritický. Zvláště bych upozornil na Veithův zajímavý výklad o nejstarším římském vojsku, který pokládám za velmi správný a historické skutečnosti bližší, než rekonstrukce zpravidla podávané. Škoda jen, že se Veith nevyslovil poněkud zřetelněji (278) o užívání meče v nejstarší římské armádě: naznačuje jen, že jej pokládá za poměrně pozdní kus výzbroje. Nischerův popis vojenství císařského se snaží dodržeti ráz a způsob podání Veithova; zdá se, že mu ohled na přípustný rozsah knihy ukládal omezení ve výkladu, a že nutnost dokončiti práci brzo zavinila některé nemilé omyly v jednotlivostech: na př. na str. 497 polemisuje proti Domaszewskému, uváděje ho dvakrát jménem, ač se výtky týkají Marquardta; jinde se čte (str. 568, pozn. 1) zbloudilý citát z Tacita, patřící na místo dřívější. Sotva se setká s obecným souhlasem výklad o počátcích římského válečného loďstva (609), zejména tvrzení, že r. 338 Římané zvítězili nad Antijskými námořní bitvou. Rejstříky jsou přes svoji obšírnost mezerovité. Obrazový doprovod (fotografie, kresby, plány) je uspokojivý, ale odkazy v textu nejsou vždy přesné. Závadou rozšíření knihy bude jistě její vysoká cena. *Vladimír Groh.*

Ernst Stein: **Geschichte des spätrömischen Reiches. I. Band: Vom römischen zum byzantinischen Staate (284—476 n. Chr.).** Wien, L. W. Seidel & Sohn, 1928. Str. XXII + 591, 10 obr. příloh a 4 mapy. Cena neváz. 26 Mk.

Spis. vzal si za úkol podati obraz »jedné z nejdramatičtějších epoch světových dějin« (v. předmluvu, str. VII.), totiž obraz

dějin pozdní antiky od nastoupení Diokletianova až po vpád Arabů do Egypta r. 641 po Kr. Látku si rozdělil do dvou dílů, z nichž I. díl sahá až do zániku říše západořímské r. 476 po Kr. Spis je určen jednak každému vzdělanci s průměrným středoškolským vzděláním, jednak těm, kteří by se chtěli zabývati studiem dějin pozdního starověku a přechodu ke středověku.

Knize je předeslán obsáhlý úvod (str. 1—93), kde spis. probírá politické, sociální a hospodářské předpoklady pozdních římských dějin, dále podává obraz římského práva, ústavy, administrativy a vojenství před Diokletianem. Modernímu badání připadá tu úkol, zjistiti, co z různých reforem IV. stol. po Kr. je nové a co patří svým původem do dob dřívějších. Další postup je chronologický a synchronistický; do popředí vystupují především dějiny politické.

Kap. I. probírá vládu císaře Diokletiana a dobu zmatků po jeho nastoupení. Kap. II. se zabývá dobou Konstantina Velkého (r. 313—337), kdy byla provedena christianisace římského státu a vytvořena organisace církve. Vládě synů Konstantinových (r. 337 až 361) je věnována III. kap. Od této kap. počínajíc jsou důležitou složkou politických dějin dějiny církve. Do tohoto období také připadá první větší rozkol v církvi, arianismus, a vývoj mnišství v Egyptě a Orientě vůbec. V kap. IV. je líčeno období od r. 361 do r. 378 po Kr.; je to doba od císaře Juliana až po bitvu u Adrianopole, v níž zahynul císař Valens v boji s Goty. To byl vlastně už začátek konce římské světové říše. Steinovi je císař Julian »přes své omyly jeden z nejšlechetnějších a nejnadanějších lidí světových dějin« (str. 263.) Kap. V. pokračuje v dějinách vlády Theodosia I. až do r. 395 po Kr. Za Theodosia se už povlovně měnila struktura říše: připravovalo se definitivní rozdělení říše na Východ a Západ, barbarisace armády dosáhla vrcholu a skoro úplně bylo z veřejného života vytlačeno pohanství. Kap. VI. se zabývá změnami ústavy a správy říše od nastoupení synů Theodosiových, Arkadia a Honoria, až do pádu státníka Stilichona r. 408 po Kr. V době té se vytvořily zvláštní úřednické třídy, přeměnily se některé úřady, snížen byl počet vojska západořímského, vyvíjela se moc velkostatkářů a vůbec nastávaly v říši změny, které dávají některým badatelům podnět, aby kladli počátek doby t. zv. byzantské teprve k r. 395, proti čemuž spis. právem protestuje (str. 337). Událostmi od r. 408 až do nastoupení Valentiniana III. r. 425 zabývá se kap. VII.

Od kap. VIII. obrací spis. svou pozornost střídavě k dějinám Východu a Západu. V kap. VIII. sleduje dějiny říše východořímské od vzniku říše hunské v Podunají r. 425 až do koncilu chalkedonského r. 451. Je to doba christologických sporů a náboženských zmatků, zvláště vzájemných bojů patriarchů o primát ve východní církvi. V kap. IX. jsou podány dějiny vlády Valentiniana III., kterého líčí spis. poměrně hodně příznivě. Ve zbývajících dvou kap. jsou vylíčeny dějiny Východu a Západu až po r. 476.

Vedle politických dějin vystupují tu ovšem do popředí i dějiny kulturní s otázkami sociálně-hospodářskými a náboženskými. Avšak pro podrobné studium otázek sociálně-hospodářských v pozdním starověku bylo by třeba zvláštního díla rázu knihy Rostovcevovy »The social and economic history of the Roman Empire« (Oxford 1926; v. L. F. LV. 1928, str. 268—273). Politicko-náboženské tendence Východu charakterisuje spis. v kap. VIII. (str. 457) tak, že tu nešlo snad o nějaký dualismus cítění a myšlení člověka západního a východního, jak se někdy soudí, nýbrž že spory dogmatické byly jen pláštíkem bojů osobních, politických a národnostních. V tom směru byla dogmatika dobrou zbraní za moc politickou (str. 470). Právě monofysitismus v Egyptě, tak jako donatismus v sev. Africe. stál v nesmiřitelném odporu k panství řecko-římskému z důvodů zcela jiných než náboženských (str. 470).

Otázku po příčině zániku říše západořímské spis. sice souborně neřeší, ale jednu z příčin vidí v barbarisaci armády, zvláště za Theodosia I.; vedle toho též zdůrazňuje hospodářský význam změněné politické situace v V. stol. po Kr.: rozsah západořímské říše se zmenšil a tím se zmenšily i příjmy státní, zvláště po ztrátě Afriky za Vandalů a po založení říše Visigotů v jižní Gallii.

Stein se dotýká i literárních zjevů potud, pokud jsou význačnější a pokud zasahují do politických dějin, jako Ammianus Marcellinus, Claudius Claudianus, Augustinus, Sidonius Apollinaris a massilský presbyter Salvianus. Z nich si spis. nejvíce váží Ammiana Marcellina, kterého pokládá za největšího genia v období mezi Tacitem a Dantem (str. 331), ač spis. jinak chválou šetří.

Stein se snaží všude postupovati přísně kriticky; v poznámkách pod čarou je sneseno hojně odkazů k odborné literatuře. Spis. hledí leckde hodnotiti kriticky i věci druhořadého významu, neváhaje někdy i korigovati svoje dřívější mínění. V dějinách pozdního starověku a v dějinách byzantských pracuje Stein už déle; v této knize se držel směrnic svého učitele L. M. Hartmanna, který na Steina působil i v dřívější jeho práci »Studien zur Geschichte des byz. Reiches« (Stuttgart 1919). Na leckteré kulturní zjevy hledí spis. hodně střízlivě, jako na př. na Augustina; také na opata Šenuta z Atripy (v Hor. Egyptě) nedívá se tak příznivě jako J. Leipoldt v knize »Schenute von Atripe« (Lipsko 1903). Zvláště střízlivě se však dívá na Germány, pro něž nemá takových slov obdivu a tolik enthusiasmu jako na př. Th. Birt v knize »Charakterbilder Spätroms u. die Entstehung des modernen Europa« (Lipsko 1923²).

Steinovi se nekončí antika a starověk vůbec r. 476 př. Kr.; tím rokem se mu končí jen císařství západořímské, nikoli starověk. Ostatně nedávno také Mat. Gelzer právem nadhodil v čl. »Altertumswissenchaft u. Antike« [v »Histor. Zeitschrift« 135 (1927), str. 173 nn.], že dosavadní hranici mezi starověkem a středověkem bude asi nutno klásti výše, aspoň po Justiniana. Stein, podobně

jako Gelzer, nemluví též výslovně o zániku starého světa, nýbrž o trvání kultury starověké v jiné formaci dále, právem proti překonanému stanovisku O. Seecka, který už titulem svého díla (»Geschichte des Untergangs der antiken Welt«) naznačoval svou základní myšlenku.

Mezi belletristickými knihami, které literárně zpracovávají postavu císaře Juliana, cituje spis. (str. 246) též Macharovu sbírku »Jed z Judey«, ale vynechal známý román D. S. Merežkovského »Julian Odpadlík«. Při výkladu o vládě Theodosia I. nezdůrazňuje spis. tak, jako to činí J. C. Zakrzewski v čl. »La politique théodosienne« (»Eos« XXX. 1927, str. 339 nn.), že by za politiku Theodosiovu proti pohanům byli odpovědni výhradně praefecti praetorio.

Ačkoli s některými podrobnostmi nebude snad každý historik souhlasiti, přece možno už teď povšechně mluviti s uznáním o tomto díle. Rejstřík bude připojen patrně k II. dílu. Kniha má pěknou úpravu, velký tisk a je ozdobena 10 illustracemi, vesměs portrety císařů od Diokletiana až po Honoria; též obálka brož. vydání je ozdobena portretem císaře Arkadia (v. obr. 9) podle obrazu na stříbrném štítu Theodosiově z Almendralejo ve Španělsku. Připojeny jsou 4 mapy, znázorňující rozsah říše v r. 280, 309, 390 a 454 po Kr. *Jos. R. Lukeš.*

Hermann Bott: **Die Grundzüge der diokletianischen Steuerverfassung.** Inaug. Diss. der Univ. Frankfurt a. M., Darmstadt 1928, L. C. Wittich. Str. 71.

Práce tato se zabývá podrobným studiem daňového systému císaře Diokletiana. Tento problém — jako vůbec hospodářské problémy pozdního římského císařství — jest nesnadný, jednak proto, že zprávy o tom jsou namnoze kusé, jednak proto, že tu leckde chybí předběžné studie. O tomto thematě nelze sice říci, že by tu chyběly předběžné práce, ale spíše, že dosavadní názory byly dosti protichůdné a chaotické. To cítil dobře i Bott sám.

V úvodních dvou kap. podán jest přehled problému, pokud se týká podstaty a vzájemného poměru t. zv. capitatio humana, cap. plebeia, cap. animalium a iugatio, a dále obraz censu v době před Diokletianem. Názory o původnosti a radikálnosti reforem Diokletianových jsou zatím různé, ježto není posud vyřešena otázka, co je zcela nové v daňovém systému Diokletianově a co je vzato z doby předcházející. Spis. nevidí v tomto císaři radikálního reformátora, který by se byl úplně zřekl minulosti a nastoupil cesty zcela nové, ač nemůže popříti, že se daňové pojmy »caput«, »capitatio«, »iugum«, »iugatio« vyskytují teprve v terminologii Diokletianově a jsou tedy známkami nové daňové éry.

Základem daňového systému Diokletianova byla daň pozemková a osobní. Jednotlivosti problému dané osobní jsou ovšem posud nejasné, dokonce není ani všeobecné shody o existenci

této daně. Další nejasnost v moderním badání týká se poměru pojmů »caput« — »capitatio« a »caput« — »iugum«. Spis. se tu rozhoduje pro definici, že »caput« byla normální daňová jednotka pro lidskou pracovní sílu, kdežto »iugum« — což byl do jisté míry ekvivalent tohoto pojmu — značilo plochu půdy, odpovídající lidské síle (str. 37). Základem veškerého zdanění bylo »caput«, což o »iugum« sotva lze říci. Podle toho by vlastně existovala jen daň jediná, osobní, nikoli osobní a pozemková vedle sebe; to ovšem doznává i spis. sám (str. 45). Další potíže jsou v tom, že z našich pramenů (právních, nápisů a papyrů) nemůžeme poznati berní praksi tehdejší. Nejasný je též vzájemný poměr t. zv. capitatio plebeia a humana. Spis. studiem významu slova »plebeius« v pozdní době římské přiklonil se k názoru Leovu (»Die capitatio plebeia u. die capitatio humana im römisch-byzant. Steuerrecht«, Berlín 1900, str. 100), že cap. plebeia byla zdaněním pracovní síly plebejů, kdežto cap. humana byla zdaněním pracovní síly kolonů a zemědělských otroků (str. 50, 55). Že by se však byla vztahovala cap. plebeia i na příslušníky vrstev vyšších, jak tvrdil Leo, tomu odporuje podle spis. (str. 59 n.) výklad zákona z r. 343 po Kr. (Cod. Theodos. XII. 1, 36).

Na obtíže těchto problémů ukazuje spis. i svou kritikou názorů Leových, Thibaultových, Piganiolových a Seeckových (str. 64—68). V závěru (str. 68 nn.) posuzuje daňový systém Diokletianův jako systém jednotný, který odstranil daňová privilegia jednotlivých krajů a všude užíval jednotného daňového měřítka. Ovšem i tento systém skrýval v sobě nebezpečí, že ho bude v rukou neschopných panovníků zneužito. Nelze však tomuto systému upříti uznání, že se snažil spravedlivě rozvrhnouti daňová břemena.

Práce tato vyrostla ze seminárních cvičení prof. M. Gelzera. Nelze jí upříti důkladnost a značný rozhled po odborné literatuře, jakož i odvahu, jíti až na kořen sporných otázek. Avšak právě pro choulostivost problému samého a pro neúplnost zpráv starověkých sotva je tím řečeno poslední slovo v těchto věcech.

Jos. R. Lukeš.

Epikuros. Myšlenky o štěstí a mravnosti. Přeložil *Dr. Jaroslav Ludvíkovský*. Knihovna Akropolis, sv. II. V Praze [1929]. Stran 76. Za 25 Kč.

Je v tom skoro paradox našich kulturních dějin, jestliže tak pozdě vznikl první český soustavný překlad ethických zásad Epikurových v zemi, do které se jejich řecký originál dostal již nadšeným humanistickým sběratelstvím Bohuslava Hasištejnského. Sama basilejská *editio princeps* (1533) Diogena Laertia, kterému vděčíme za největší díl souvislého textu Epikurova, reprodukovala text rukopisu, který byl z hasištejnské knihovny pro basilejskou tiskárnu Frobeniovu (v době korektorství Zikmunda Hrubého z Je-

lení) vypůjčen nebo opsán chomutovským rodákem Matoušem Aurogallem a který je dodnes ozdobou Lobkowiczovy knihovny roudnické. Ale zásluha o české ztlumočení zatím alespoň morálky Epikurovy náleží teprve bratislavskému univ. prof. dr. Jar. Ludvíkovskému.

Ethické stránce učení starověkého filosofa přináleželo najisto přední místo v jeho nauce již proto, že představovala výsledky celého systému a slibovala odpovědi na nejožehavější otázky lidské. A přece se zájem novověkého čtenářstva právě o morálku Epikurovu vyvíjel jen pozvolna. Třebaže se Epikuros sám nepokládal za atheistu, když rušil nesprávné představy o božstvu, přece při své nauce o bozích povznesených nad tento svět a nepřístupných jakémukoli důvěrnému styku se strany člověkovy, při svém potírání víry v nesmrtelnost duše a při osvícených poukazech na škody páchané na lidstvu běžnými představami náboženskými musil nutně buditi dojem filosofa naprosto atheistického u myslitelů plně zaujatých křesťanstvím. Proto ani nepřekvapuje, že vzkřisitel epikureismu francouzský kněz Pierre Gassend a zakladatel chemie Angličan R. Boyle, kteří se k prospěchu vědy ujali učení o atomech, činili v přírodních zákonech výjimku pro Boha i duši a odvraceli se od Epikurovy ethiky. Ani naši humanisté jí valně nedbali, a to hlavně proto, že nestudovali přímo Epikurových zlomků a převzavše při své nedostatečné informovanosti slovo *Epicureus* v zkřiveném tradičním obraze spojovali je s představou člověka nízce požívačného a nekřesťansky bezbožného.

Křesťanskému myšlení byl pro různé shody názorové bližší stoicismus. Není snad bezvýznamné, že Tolstoj spojil jedním dechem jméno Epikteta, Marka Aurelia a Pascala jako autorů, kterých si vysoce vážil pro jejich myšlenky o mravnosti. Takovéto nazírání, abych tak řekl křesťanské, zapustilo u nás, jak se zdá, zvláště tuhé kořeny. Máme již dávno překlad z Epikteta, máme i české tlumočení Zápisků filosofa na trůně, ale dosud marně čekáme, opožděni v tom za jinými národy, na překlad básně Lucretiovy a až do vydání knížky Ludvíkovského jsme čekali na české znění ethických zlomků Epikurových.

Překlad obsahuje pět oddílů: Epikurův list Menoikeovi (str. 5—19) a *Κυρίαι δόξαι* (str. 21—36), zachované v X. knize Diogena Laertia, výbor z Gnomologia vatikánského (str. 37—47), oddíl »O mudrci« (str. 49—54) a »Jiné aforismy« (str. 55—60). Překlad uzavírá autorův »Doslov« (str. 61—76).

Kdežto pátý oddíl obsahuje překlad *authentických* zlomků Epikurových, a to se zachováním pořadu, který si ve svém vydání zvolil Bailey (jsou to, upozorňuji, z jeho sbírky zlomky č. 10, 12, 29, 51, 52, 59, 67, 68, 70, 72, 76—81, 84—86), není tomu tak v oddílu čtvrtém. V něm podal L. ve vlastním uspořádání překlad epikurovských myšlenek o mudrci, isolovaných z nesoustavného výkladu Laertiova X 117—121. V doslovu, kde se obecně

mluví o ‚původní řecké stilisaci' (76), mělo býti výslovně poznamenáno, že v tomto oddíle nejde vesměs o zlomky v původní formulaci Epikurově, nýbrž o podání názorů Epikurových, odvozených v poslední řadě ne vždy z Epikura, ale i epikurovce Diogena.

L-mu šlo zřejmě o to, aby podal plynný, obratný a jazykově čistý překlad. Všem těmto požadavkům vyhověl měrou vynikající. Oceniti jeho mistrovství dovede hlouběji jen ten, kdo si uvědomí nesnáze, jaké působí překlad právě textu Epikurova.

Měl bych u překladu jen několik drobných poznámek v případech, kde jsem jiného mínění. Míst velmi sporných se tu nebudu dotýkati. (K obtížnému místu D. L. X 124, kde je po mém soudě zapotřebí nového kritického zásahu v úpravu textu, podám svůj návrh jinde.) Poznamenávám jen, že participium v X 127 *ἐν τοῖς οὐκ ἐπιδεχομένοις* chápu jako maskulinum (stejně Hicks: ‚for those who hear believe him not', Bailey: ‚among men who cannot receive them'), nikoli jako neutrum, jak činí L. překladem ‚o věcech, jež se k tomu nehodí' (se Solovinem: ‚en un sujet qui n'en comporte point'). Srv. X 131 *ἢ κακῶς ἐκδεχόμενοι.*

Nepřekládal bych s L-ým X 126 ‚ten, jenž praví, že je krásné vůbec se nenaroditi *nebo* zrodě se sestoupit⟨i⟩ co nejdříve branami Hadu'. Nejde o alternativu v řeckých verších (Certamen Hom. et Hes. A ř. 13—15, B ř. 78—79 Allen, = Theogn. v. 425 a 427) *μὴ φῦναι... ἄριστον, φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἄιδαο περῆσαι.* »Základní myšlenka« VIII *τὰ τινῶν ἡδονῶν ποιητικὰ πολλαπλασίους ἐπιφέρει τὰς ὀχλήσεις τῶν ἡδονῶν* jistě neznamená ‚některé věci, které působí slast, stávají se později překážkou přemnohých jiných slastí'. Genitiv *τῶν ἡδονῶν* jest srovnávací (Bailey: ‚bring with them disturbances many times greater than the pleasures', Hicks: ‚entail annoyances many times greater than the pleasures themselves'); subst. *τὰς ὀχλήσεις* jest užito absolutně (k dokladům Baileyovým přidávám z volné reprodukce dopisu Epikurova Idomeneovi u Plut. Adv. Colot. 34. 1127 D *μὴ τὴν διὰ τοῦ πέλας ἐκ πληγῆς ὄχλησιν παρασκευάζωσιν*). V základní myšlence XL mělo býti *δύναμιν ἔσχον* přeloženo ‚dovedou' nikoli ‚dovedli', jako *ἐβίωσαν* správně přeloženo ‚žijí'.

Někde je L-ho překlad po mém soudě příliš volný. V základní myšlence X nepřeložena slova *ποτε* a *πανταχόθεν*; XX *οὐδ' (ἡ διάνοια)... ὡς ἐλλείπουσά τι τοῦ ἀρίστου βίου κατέστρεφεν* bych přeložil raději ‚nehyne s pocitem, jako by...' než s L. ‚hyne, aniž něco zanedbala...' (Solovine: ‚il ne se croit pas privé', Bailey: ‚as though it fell short'); v XXV přehozen pořad *εἴτε φυγὴν εἴτε δίωξιν* překladem ‚svou volbu nebo odmítnutí'; v XXXI *εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι* přeloženo úplně ‚aby si... mezi sebou neškodili, ani škody netrpěli', ale XXXII *ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἄλληλα μηδὲ βλάπτεσθαι* zjednodušeno ‚že si nebudou navzájem škoditi' (pod. XXXII, XXXIII, XXXV); v XXXVII

jsou slova *μὴ ἀποβαίνῃ ... κατὰ τὸ συμφέρον τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας* přeložena ‚nesměřuje ku prospěchu pospolitého života', ale předtím *συμφέρει ἐν ταῖς χρείαις τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας* stejně ‚prospívá pospolitému životu' (Hicks: ‚in the needs of...', Bailey ‚in the requirements of...'); v XXXIX postrádám překladu slova *ὁμόφυλα*, důležitého pro následující oppositum *ἀλλόφυλα*. V Gnom. Vat. 63 přeložena slova *τῷ δι' ἀοριστίαν ἐκπίπτοντι* (absol.) jen přibližně ‚kdo upadá do nemírnosti' (Bailey: ‚who errs through excess'); správně v zl. 68 B. *εἰς... ἐπιθυμίας... ἐμπίπτουσιν* ‚upadají do žádostí', ale v témž zl. *πένονται πάντων* ‚něčeho potřebují'. V D. L. X 117 *ἀλλὰ καὶ τὸν ἅπαξ γενόμενον σοφὸν μηκέτι τὴν ἐναντίαν λαμβάνειν διάθεσιν* příliš volně ‚ten již nikdy nepodlehne jinému vlivu' (Solovine: ‚prendre une attitude opposée', Bailey: ‚any tendency contrary to it'); X 125 *τῷ κατειληφότι γνησίως* ‚pro toho člověka, který pochopil' (ač X 130 *πεπεισμένοι γνησίως* ‚jsouce pevně přesvědčeni'); X 135 *τὰ τούτοις συγγενῆ μελέτα* ‚o jiných takových věcech přemítej'; X 123 *ἐναργὴς γὰρ αὐτῶν (= θεῶν) ἐστι ἡ γνώσις* ‚*to* je poznání jasné a *nepochybné*.' Myšlenka Epikurova jest, jak se mi zdá, poněkud pozměněna v těchto případech: zákl. myšl. IX *οὐκ ἄν ποτε διέφερον* ‚jen pak by nebylo rozdílu'; D. L. X 123 *πᾶν δὲ τὸ... δυνάμενον... δόξαζε* ‚přisuzuje mu naopak *jen* to, co'; zl. 77 B. *καὶ εὐτυχοῦντας μὲν γιγνώσκειν ἀτυχεῖν* ‚chápati, že i jsouce šťastni *bývám* nešťastni' (Bailey: and when we are prosperous to understand that we are unfortunate').

S důsledností, jakou jinde u L. v překladech pojmů filosofických pozorujeme, se nesrovnává, jestliže v zákl. myšl. XXII čteme *τὰ δοξαζόμενα* ‚úsudky', XXIV *τὸ δοξαζόμενον* ‚domněnka'; *κενὴ δόξα* XXIX ‚liché domnění', XXX ‚klamná představa'.

Překlad je důstojně zakončen doslovem, ve kterém osvědčený stilista vystihl dobu a osobnost filosofovu s uceleností vpravdě uměleckou. Dokonalou formou jest podáno poučení i v nejmenších podrobnostech přesné a správné. K dopisu psanému neznámému dítěti, který je tu uváděn (str. 67 a n.) jako Epikurův, bych poznamenal, že mne přesvědčují vývody Voglianovy (Epicuri et Epicureorum scripta in Herculanensibus papyris servata, Berolini 1928, str. 116 a n.) o autorství Polyainově. Jméno Diogena Laertia bych psal v podobě řecké (Laertios, nikoli Laërtius, 67 a j.). O rozvážnosti úsudku L-ého svědčí skepse, s jakou nechce nic bezpečného vyvozovati ze zpráv o nepevném zdraví Epikurově pro původ kvietistického rysu jeho morálky, nepřijímaje tak známé představy Nietzschovy (‚ein fortwährend Leidender') a Zielińského (srv. L. f. 54, 1927, str. 45).

Ale cenný doslov L-ho poskytuje více než jenom bezpečnou informaci: přes kritické stanovisko autorovo je prodchnut upřímným zájmem o starověkého myslitele a o problém — šťastného života.

Bibliofilsky sličný a po stránce typografické téměř bezvadně tištěný svazek nové knihovny Akropolis, obratně řízené dr. Jos. Kopalem, srdečně vítám a vřele doporučuji, poněvadž nepochybuji, že čtenáři z něho vzejde — abych skončil slovy Epikurovými — ἅμα μάθησις καὶ ἀπόλαυσις. *Bohumil Ryba.*

L. A. Seneka: **O klidu duševním.** Přeložil a úvod napsal *Jaroslav Dvořáček.* V Praze 1928 (Bibliotéka Henriada, čís. 49—52). Str. 60. Za 4 Kč.

Ne že by na moderního čtenáře působily zvláště suggestivně stoické rady k zajistění trvalého duševního klidu v podání filosofa skvělejší stilistické obratnosti než mudrcké hlubokomyslnosti, ale pojednání De tranquillitate animi musí upoutati i dnes partiemi, pro celkový plán díla negativními, kde neřeční mnohomluvný ethický kazatel, nýbrž kde kultivovaný literát odhaluje vzácné schopnosti dušezpytné analysy.

Není to po prvé, že tento spisek Senekův, beze sporu jedna z nejzajímavějších jeho prací, je uveden do nové češtiny. Připomínám — již proto, že se tak nestalo v úvodě nového překladu p. Dvořáčkova —, že spisek ztlumočil dříve J. Kratochvil ve »Vybraných rozhovorech«, jejichž první vydání vyšlo v Ivančicích 1907 a druhé v Příboře 1914. Nový překlad vychází v populární sbírce Hendrichově a dojde tím nepochybně většího rozšíření.

Prof. Dvořáček ukázal již dříve překladem »Výboru z Listů« (srv. našeho časopisu roč. 47, 1920, str. 237 a n.), že se seznámil důvěrně se Senekovým slohem a zdolal se zdarem potíže, které vznikají jeho tlumočníku. V úvodě nového svazečku prohlásil (str. 8), že ‚moderní překladatel vykonává takto spíše zkoušku ze své mateřštiny nežli z jazyka latinského, má-li ovšem překládati správně, neparafrasovati a přece neublížiti duchu jazyka, jímž Seneku tlumočí.' Jest nám referentskou ctí, můžeme-li p. překladateli blahopřáti k dokonalému úspěchu prvé zkoušky, ale snad promine, nelze-li nám k oné latinské části činiti tak zcela bez výhrad.

Nemá valné závažnosti, překročil-li D. svou správnou zásadu doslovnosti (str. 8) na př. tím, že vynechal v překladu bez zřejmého důvodu slova kap 3, 1 maiore temporis parte, nebo že si dal ujíti napodobení slovní hříčky kap. 15, 5 alienis delectari malis voluptas *inhumana*, sicut illa inutilis *humanitas* flere, quia aliquis filium efferat překladem ‚cizím utrpením se smáti zas potěšení *nelidské*, jako zbytečná *zdvořilost* bývá plakati proto, že někdo pohřbívá syna'.

Více váží, že D. některým místům Senekovým dobře n e r o z u m ě l. S podivem čteme kap. 7, 2 ‚Isokrates násilím odvedl z náměstí *efora* domnívaje se, že je způsobilejší ke spisování dějepisných pamětí' a výklad ‚Eforos byl vysoký úředník ve Spartě...', ač v latinském originále Isocrates Ephorum iniecta manu a foro

subduxit utiliorem componendis monumentis historiarum ratus jest řeč o *historiku Eforovi*, který vyšel ze školy Isokratovy (srv. Cic. De or. II, 57 Theopompus et Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt). — V kap. 2, 3 jest mylně přeloženo ‚není třeba napodobovati a doslovně překládati slova co do jejich tvaru'; v latinském textu Graeci euthymian vocant . . ., ego tranquillitatem voco: nec enim imitari et transferre verba ad illorum formam necesse est se vztahuje *illorum* zřejmě na *Graeci*. — V kap. 2, 8 neznamená substantivum *situs* ‚stav' (torpentis animi situs, Dvoř. ‚malátný stav mysli', Krat. ‚stav, kdy zmírá duše'), nýbrž vadnutí, nečinnost, jako v ovidiovském ne pereant turpi pectora nostra situ. — Ve větě kap. 2, 9 animus ad civilia erectus agendique cupidus et natura inquies, parum scilicet in se solaciorum habens není substantivum *natura* nominativ, jak si vykládal D. v překladu ‚duch uvyklý veřejnému životu a toužící po činech, jakož i neklidná povaha, mající totiž v sobě málo útěchy a opory', nýbrž ablativ (Krat. správně: ‚přirozeností svou již neklidný'); srv. dále § 11 natura enim humanus animus agilis est et pronus ad motus. — Sloveso *requirere* znamená ‚hledati', ‚postrádati', nikdy však ‚nalézati'. Proto je vadný překlad D-ův kap. 2, 13 »Pojďme do pustin, procestujme Bruttijsko a lesy v Lukanii; v těch pustinách se přece najde něco půvabného, čím by si zpovykané oči odpočinuly od špíny příšerných míst« (stejně nesprávně již Krat.: ‚Přece snad se najde v těch pustinách . . .'). Vskutku jest nutno s Madvigem ukončiti námitku již slovem *persequamur* a čísti: ‚inculta videantur, Bruttios et Lucaniae saltus persequamur'. aliquid tamen inter deserta amoeni requiritur (Christensen-Schmidt, místo **A**: requiratur), in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releventur (smysl: když se však do těchto nehostinných míst přijde, postrádá se zase nějaká pastva pro oči). — Nesouhlasím s překladem kap. 5, 1 ‚ani tím ještě neskončila, nýbrž sama se popuzovala jejich zuřivost', který má odpovídati textu nec finem ideo faciebant (sc. *tyranni*), sed inritabat se ipsa saevitia. — V textu o Sokratovi kap. 5, 3 qui tuto insultaverat agmini tyrannorum (t. j. jenž se bez nebezpečí života posmíval), eius libertatem libertas non tulit chápal D. adverbium *tuto* mylně jako adjektivum a vztahoval je k agmini svým překladem ‚jenž se posmíval bezpečné smečce tyranů'.

Nevhodně jsou přeložena slova o Athénách kap. 5, 1 in qua civitate erat Areos pagos . . ., in qua senatus populusque senatu similis ‚v níž byl areopag . . ., v níž byl senát a lid senátu podobný' (podobně již Krat.); Seneka tu myslil na radu (*βουλή*) a lidový sněm (*ἐκκλησία*). — V kap. 9, 1 nedává dobrý smysl slovo ‚prostota'; originál má *parsimonia* (šetrnost).

Na dvou místech je překladem D-ovým porušen filosofický obsah Senekův. V kap. 15, 3 slova maioris animi est qui risum non tenet quam qui lacrimas, quando lenissimum (**A**[1], leuissimum **A**)

adfectum animi *movet* neznamenají ‚silnějšího ducha je ten, kdo se nezdrží smíchu, nežli ten, kdo slz, ježto onen *potlačuje i* nejnepatrnější hnutí mysli'. Naopak: *dává průchod* nejmírnějšímu hnutí mysli. Podle stoiků (srv. Sen. Ep. 116, 1) měl by mudrc býti prost všech *affectus* (Ep. 75, 12 affectus sunt motus animi improbabiles, De ira I 10, 4 modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est); v celé řadě affektů (j. ira, ambitio, metus a j.) se tu Senekovi jeví *risus* jako *lenissimus affectus*. — D-ovým překladem kap. 15, 6 res simplicissima, *dolor* ‚věc nejpřirozenější, slzy' by se do Seneky, obtíženého beztoho množstvím vlastních rozporů, vnášel nový rozpor proti stoické zásadě *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν*, kdyby *dolor* byla ‚věc *nejpřirozenější*'. Seneka naopak musil tvrditi, že *dolor* není něco *naturale*: srv. Ad Marc. 8, 1 Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies longa consumit.

Také některé poznámky D-ovy prozrazují neporozumění. V kap. 7, 5 není slovy *Catoniana aetas* míněn věk Catona *Censoria*, jak vykládá D. v pozn. ad l., ale věk Catona *Utického*, známého to stoického příkladu moudrého člověka (k větě De tranq. 7, 5 utraque enim turba opus erat, ut Cato posset intellegi srovnávám De const. sap. 1, 3 indigne ferebas ... quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios et Caesares surgentem infra Vatinios posuisset ...). — Není přesné, praví-li D. v pozn. str. 27, že Harmodios zabiv r. 514 př. Kr. Hipparcha ‚tím zbavil vlast tyrannie', jelikož druhý tyran Hippias zůstal až do r. 511/510. — Demokritos nežil ve IV. století př. Kr., jak se praví v druhé pozn. str. 16, nýbrž v V.

Neúplný jest odkaz v pozn. str. 19 ‚V XXIV. zpěvu Iliady'. Tak citoval ještě Lipsius, ale my budeme psáti přesněji XXIV 10 a n. Vysvětlil-li D. tento citát, měl identifikovati i ostatní (volné) citáty u Seneky: kap. 2, 14 Lucretius (De rer. nat. III 1066), kap. 11, 4 Cicero (Pro Milone 92), kap. 17, 10 Platon (Faidros p. 245 A) a Aristoteles (Probl. *Λ* 1. 953a10). Jakkoli svým právem omezil D. poznámky na minimum, přece postrádáme alespoň vysvětlení, že v kap. 11, 10 jest Pompejem míněn *vnuk* známého Cn. Pompeja Magna, syn Sexta Pompeja, a k jménu Rutiliovu v kap. 16, 1 poznámku, kdo byl P. Rutilius Rufus a proč žil ve vyhnanství.

Tvrdí-li D. str. 9, že spisek ‚byl napsán po Senekově návratu z vyhnanství, tudíž asi r. 50 po Kr.', neodpovídá to mínění dnes právem nejrozšířenějšímu, že pochází až z doby krátce před Senekovým *secessus*, nejspíše z r. 61 (srv. E. Albertini, La composition dans les ouvrages philosophiques se Sénèque, Paris 1923, str. 38, L. Castiglioni, Riv. di fil. cl. 52, 1924, str. 358 a n., V. D' Agostino, Athenaeum VII, 1929, str. 77).

Značnou slabinou překladatelovou jest textová kritika. Po té stránce bych musil D. na mnoha místech odporovati. Spoko-

jím se tím, že přestanu na důkaze podle několika poznámek, které sám stavu latinského textu věnoval. Tak druhá pozn. str. 40 ‚Je možný i druhý i třetí výklad; místo je totiž v lat. textu porušeno a variantů je několik' svědčí o tom, že D. nedovede rozeznávati mezi čtením základního rkpu, opravami codd. deteriores a vydavatelskými konjekturami. — Pozn. ke kap. 5, 4 ‚Z několika variantů místa v originále porušeného držím se čtení Lipsiova: Non enim debet servantem se obruere' spočívá na mylné informaci, neboť takto (proti správnému znění **A**: non est enim servare se obruere) četl podle některého z codd. dett. již Erasmus, kdežto Lipsius navrhoval stejně nesprávně cernulare se voluit nec obruere. — Poučné jest i místo kap. 1, 14, které D. překládá ‚bývá vyběravá ve slovích a dychtí jak v nadějích tak ve výraze výše', vykládaje v pozn. ‚Podle čtení: ut sperare (místo spirare)'. Zde má **A** *sperare*, ale o bezpečné správnosti vulg. ambitiosus in verba est altiusque ut *spirare* ita eloqui gestit nelze pochybovati (přirovnávám tu Stat. Silv. V 3, 10 a n. ego, magnanimum qui facta attollere regum | ibam altum spirans).

Po mém soudě by nejlépe učinil překladatel, který se v textové kritice právě dobře nevyzná, kdyby všech neodborných zásahů v úpravu textu zanechal a položil si za základ některé moderní textové vydání.

Tyto filologické výtky jsou dobře míněny a nechci jimi zmenšovati uznání překladatelských kvalit prof. Dvořáčka. Přál bych si, aby nám nejen brzy vydal spisek »O klidu duševním« v novém vydání, ale aby naše čtenáře seznámil i s jinými ukázkami tvorby autora, jehož je tlumočníkem nevšedně schopným.[1] *Bohumil Ryba.*

Henryk Ułaszyn: **Język starocerkiewnosłowiański.** Zarys gramatyki. Ćwiczenia. Teksty. Słownik. Lwów 1928, str. XVI + 149.

Příručka tato, kterou si mají studenti pročísti ještě před vstupem do stslov. proseminář, chce jednak staticky (synchronicky) poučiti o typických zjevech cslov. jazyka (speciálnější věci posunuty do cvičení nebo do slovníku), jednak dáti látku k počátečním cvičením a četbě. Část mluvnická (str. 1—83) obsahuje úvod, oddíl o literách a hláskách (tu probrány i alternace samohláskové a souhláskové), deklinaci, konjugaci (v obou oddílech bude zajímati klasifikace substantiv a sloves) a konečně několik poznámek ze syntaxe. Na konci příslušných oddělení jsou i poznámky historické. Část druhá (str. 85—149) obsahuje cvičení, texty a slovník. V cvičeních, jež jsou odstupňována podle

[1] V korrektuře, jinak pečlivé, bylo by opraviti str. 19 ‚ošklivému svědění na těle lahodí vše, co jej dráždí', str. 43 ‚bolestnými', str. 58 ‚sváteční dni', str. 38 ‚uvidíš tedy všecky knihy řečnické a dějepisné přihrádky nakupené až do stropu' (místo: dějepisné, přihrádky), odkliditi nedůslednost v psaní slov Seneka a Cato (passim) a stáhnouti nelogické odstavce str. 25, 37 a 45.

látky a zčásti normalisována, naučí se student na krátkých úryvcích neb větičkách transliteraci i transkripci textu, deklinovati, konjugovati, klasifikovati různým způsobem tvary jmenné a slovesné, vůbec analysovati formy a věty. K cvičením je dodán klíč. I texty jsou jednak normalisovány, jednak nikoliv; i tu se postupuje od snadnějších otázek k obtížnějším. Podány i rovnoběžné úryvky z kodexu Zografského a Marianského. Slovník jest vlastně indexem ke gramatice; při jednom hesle shromážděny vždy též různé výrazy odvozené od téhož základu.

Omylů je v knize celkem nemnoho. Str. 8 název litery **г** jest **глаголи**, nikoli **глаголъ**, srv. i jiné imperativy v názvech písmen; výklady o fonetické platnosti některých písmen a pod. těžko lze přijmouti; str. 23 *ch* vzniklo z indevr. *s* po *i*, *u*, *r*, *k* jen před samohláskou; str. 40 při substantivech typu **дѣлатєль** mělo být poznamenáno, že substantiva ta mají v plurále pravidelné skloňování podle deklinace 5., ale že se soustavně odchylují v akkus. plur. a že je v instr. plur. pravidlem **-ы**; nutno upozorniti i na tvar dat. plur. **-ьмъ**; tvar **гражданъ** spojuje autor již s deklinací 5., **лакътъ, лакъты** také s dekl. 5.; tvary **мѧ, тѧ, сѧ**, akkus. **ны, вы** nelze prostě nazvati formami enklitickými (str. 47): na str. 50 by bylo třeba upozorniti při deklinaci zájmena **сь** také na akkusativ sing. fem. **сиѭ, сьѭ**; na str. 77 je **бѫдѫ нести** m. **бѫдѫ неслъ**; str. 83 **виѳлеємъ** je mask., nikoliv fem.

Se způsobem normalisování textu nelze vždy souhlasiti; zvláště je chybná poznámka na str. 110 o původnosti **безъ, възъ, изъ, разъ** a všechny z toho vyplývající formy v textech i v slovníčku; na str. 107, Lk. 6. 29, 30 m. **отъѥмл.** má být **отємл.**; nelze souhlasiti s tím, že by bylo **-шоу** (na př. **приключьшоу**) správnější než **-шю** (str. 112); **вътании** není m. **въ вътании** (srv. i 127 **вътаньꙗ**: **витаньꙗ, виѳаньꙗ** f.), jak myslí autor na str. 115, nýbrž jde o haplografii m. **въ витании, въ** náleží k předložce; str. 120, pozn. 39: **вада** není »zapewne błąd druku«, nýbrž chyba písařská, srv. Jagić, Proleg. XX; str. 107: Lk. 6. 37 omylem **осѫждатъ** m. **осѫдатъ**; a j.

Knížka Ułaszynova je sestavena velmi prakticky; autor v ní užil svých dlouholetých zkušeností učitelských. Metoda synchronická je dodržována přísně; po té stránce není důslednější mluvnice nad mluvnici Ułaszynovu. Od dosavadních staroslověnských mluvnic polských liší se tato příručka jak svým posláním, tak i originálním zpracováním. Předností jsou i typy cyrilské, jichž ani mluvnice Lehrova ani Łośova neužívají. Bylo by takové učebnice potřebí také u nás; vedle ní by vždy dobře obstála i mluvnice obšírněji založená na materiálu z památek. *Jos. Kurz.*

Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского изданный ко дню его рождения Академиею наук по почину его учеников под редакциею академика В. Н. Перетца. (Na obálce je titul: Статьи по славянской фи-

логии и русской словесности.) Сборник отделения русского языка и словесности Академии наук СССР. Том CI, № 3. Leningrad 1928. (2) + VIII + 507 str. Se dvěma podobiznami. Za 7 rub. 50 kop.

Sedmdesáté narozeniny svého nestora, připadající na 7. leden 1927, uctili filologové ruští s malým zpožděním podle běžného způsobu sborníkem prací z toho oboru, v němž Sobolevskij tak úspěšně pracoval, sborníkem, jenž už svým rozsahem je úměrný velikosti práce oslavencovy — na 507 stranách velkého formátu obsahuje 109 článků — a také svým obsahem je reflexem bohaté činnosti toho, jemuž je věnován. A je to především projev vědy ruské, jež takto uctila vynikajícího svého představitele; mimo filology ruské zúčastnilo se ho jen sedm Poláků, Neslovan pak tu je jen jeden, van Wijk.

Není ovšem možno při tomto velikém rozsahu a při rozmanitosti obsahu referovati o všech článcích sborníka, jež ovšem nejsou všechny stejné váhy; omezíme se zde na články týkající se jazyka, a to především na takové, jež se zabývají věcmi povahy obecnější. Je přirozené, že největší část článků se obírá věcmi ruskými; jsou tu studie dialektologické, studie o starých památkách jazykových i o literární ruštině nové, o různých jazykových jevech ruských, ale také obecně slovanských, a jsou tu také články sáhající za hranice slovanštiny.

Prací dialektologických je poměrně nejvíce. Dvě z nich se zaměstnávají principiální otázkou, jež v posledních desítiletích častěji byla projednávána, otázkou o hranicích nářečí: Buzukovi, jenž pracuje o linguistické mapě běloruské (vydal již začátek své práce: Спроба лінгвістычнае географіі Беларусі. Č. I. Vyp. 1. V Minsku 1928) je ovšem otázka ta blízká; uvažuje v článku »К вопросу о составлении диалектической карты белорусского языка« (str. 214—217) o hranicích dialektických jevů a o hranicích dialektů a jazyků a souhlasí s thesí hlásanou Gilliéronem a jeho následovníky, že jen dialektické jevy mají hranice, ale nepopírá principiálně možnosti stanoviti také hranice dialektických oblastí. A S. A. Jeremin v zajímavém článečku »О ‚диалектической единице'« (str. 280—284) konfrontuje takřka výsledky pozorování zeměpisného rozšíření dialektických jevů na území jisté části tverské gubernie a výsledky prostého popisu tohoto nářečí, aby našel odpověď na otázku, lze-li mluvit o dialektickém celku či jen o rozšíření jednotlivých dial. zjevů, a shledává, že přece možno rozeznati na studovaném území dvě dialektické jednotky.

Většina prací dialektologických se zabývá jistými zjevy určitých dialektů, jak je to ostatně přirozené při nevelkém rozsahu, jaký byl jednotlivým článkům určen. Dvě studie se týkají otázky rovněž nyní ukrajinskými dialektology hojně přetřásané, otázky

o difthongisaci dlouhých samohlásek ukrajinských v známých případech. Beskrovnyj pojednává o povaze difthongického reflexu hlásky *ō* v přechodných dialektech sev.-ukrajinských ve voroněžské gubernii (str. 148—153), a Thomson jedná o podstatě difthongisace samohlásek *e, o* v ukrajinštině (str. 318—322). Thomson obrací se proti běžnému názoru o dloužení těchto vokálů v nově vzniklých zavřených slabikách, protože vokály v slabikách zavřených podle fonetických pozorování v různých jazycích bývají pravidelně kratší. A v ukrajinštině podle Thomsona nemůže být vůbec řeč o zavřených slabikách, protože prý ukrajinština právě tak jako praslovanština zavřených slabik vůbec nemá, — ani na konci slov prý konsonant netvoří zavřené slabiky, vždy za tímto konsonantem zní minimum bývalého vokálu, jímž se slovo končilo. Dloužení vokálů v takovýchto slabikách, za nimiž zanikalo ъ nebo ь, vykládá Thomson tím, že úbytek kvantity těchto zanikajících vokálů se vynahrazuje přírůstkem kvantity v slabice předcházející.

Z jednotlivých dialektických pozorování v tomto sborníce sdělených za zmínku stojí upozornění Bogorodického (v čl. **Некоторыя явления ассимиляции согласных в говоре дер. Белой**, str. 163—166), že assimilace zvučnosti koncové souhlásky k počáteční souhlásce následujícího slova nenastává vždycky, že je různá podle různých okolností, a to prý se pouští se zřetele v transkripci obecně ruské výslovnosti, kde assimilace koncových souhlásek se uvádí za pravidlo. Je třeba si toho všimnout proto, že také u nás se po této stránce chybuje.

Zajímavý je článek J. Janowa »Ze stosunków językowych małorusko-rumuńskich« (str. 452—458), v němž autor ukazuje, že v nářečí huculském je řada jazykových jevů, jež se vyskytují v sousedních nářečích rumunských a patrně se musí vysvětlit rumunským vlivem na nářečí, o něž jde. Nemusí být ovšem všechny shody původu takového (na př. *mn* za *bn*, nebo ‚prothetické' vokály před jistými skupinami souhláskovými na počátku slova); zvlášť zajímavé je huculské tvoření superlativu předponou *maj*, což je patrná kontaminace rumunské komparativní předpony *maĭ* se slov. *naj*.

Dva články mají předmětem jazyk Lermontova: A. V. Voznesenskij v čl. »**Из наблюдений над стилем М. Ю. Лермонтова**« (str. 203—208) pojednává o povaze a funkci archaismů v dikci Lermontovově, a známý syntaktik M. N. Peterson ve studii »**Конструкции с предлогом *из* у Лермонтоав**« (str. 410—412), zdůrazniv nutnost speciálních studií o jednotlivých syntaktických jevech u jednotlivých spisovatelů, jež se musí zakládat na přesných statistikách, podává sám výsledky svého statistického šetření o užívání vazby předložky *iz* s gen. u Lermontova podle toho, závisí-li tato vazba na slovese či na jméně nebo je-li bez tohoto

výrazu, na němž závisí, dále podle toho, stojí-li před tímto slovem či za ním, a také, alespoň v procentech, podle jejího významu (je třeba oddělovati případy takové jako *выстрелю из пистолета* od případů *мы вышли из сакли*?). Ve spojení se slovesem má výraz tento v 75% význam místní, ve spojení se jménem v 80% význam partitivní.

Některé syntaktické jevy dokládá E. Karskij z Laurentijského rukopisu staroruské kroniky (Из синтактических наблюдений над языком Лаврентьевского списка летописи, str. 39—42): uvádí doklady na užití adverbiálního výrazu *polovinu* ve funkci nominativu (k tomu by bylo možno ukázat na opačný případ: adverbiální výraz *sila* se vyskytuje ve funkci akkusativní na př. v stpol. Fortunatovi: *rozkazał sobie do gospody co nakosztowniejsze znieść, mowiąc, iżby monety siła miał*, str. 136), na vokativ ve funkci nominativu, na prostý dativ a akkusativ na označení cíle, na prostý lokál, na *vy* ve významu dativním, na výraz *tretij mežu desętьma* a j.

Zajímavé jsou výsledky pozorování o vyslovování frikativního *γ* v církevně-knižních slovech (*gospod, gospodin, bog, blago* a ve slovech *bogatyj, bogatyŕ*), jež sděluje D. N. Ušakov (Звук *г* фрикативный в русском литературном языке в настоящее время, str. 238—240). Ve všech uvedených slovech se už objevuje také výslovnost s *g* (na scéně Malého i Uměleckého divadla se ovšem vyslovují ještě veskrze s *γ*); Ušakov podrobně ukazuje, v kterých vrstvách převládá výslovnost ta a v kterých ona, a v kterých slovech se ještě hojněji vyskytuje *γ* a v kterých méně. Je zajímavé, že tu mnozí z těch, kteří říkají *boγa*, říkají *boga Apollona* anebo v plurále *bogi* atd., a ve slově *bogynja* nezaznamenal autor vůbec výslovnost s *γ*.

Dva články, oba z pera polského, pojednávají o poměru jednotlivých oblastí ruského celku vespolek. J. Czekanowski ukazuje, že správné užití methody statistické, již St. Smal-Stockij zdiskreditoval závěry z ní vyvozenými, vede docela k jiným výsledkům o poměrů ukrajinštiny k ostatním jazykům slovanským (str. 367—370), a T. Lehr-Spławiński, navazuje na dřívější svůj článek o vzájemném poměru jednotlivých oblastí ruského jaz. (Roczn. slaw. 9, 1921, 23 n.), zaujímá stanovisko k pozdějším projevům o těchto věcech St. Smal-Stockého (Развиток поглядів про семю слов. мов і їх взаїмна спорідення 1925) a N. Trubeckého (v ZslPh. 1, 1925, 287—319). Souhlasí v podstatě s výklady Trubeckého. Uznává, že některé rysy, jež od dob nejstarších dělily ruský jih od severu, jsou již data praslovanského, že to jsou dialektické jevy praslov. (*g* > *γ*, vývoj počátečního *ję-*, vývoj samohlásek *o, e* v slabikách před slabým jerem), ale tyto rozdíly nebránily stejným tendencím vývojovým na celé východní oblasti.

Několik článků se týká themat obecně slovanských. S. A. Bulachovskij vykládá o praslovanské metatonii ve femininu

participia *l*-ového u sloves na *-ati, -iti* (str. 268—271). Vykládá, že metatonie tato vznikla ve spojení těchto participií s tvary slovesa *býti* (*nosīlā jesmь* > *nosīla jesmь* atd.), čímž by se sblížil tento typ s případy metatonie ve složených adjektivech. Ovšem nápadné je, že se tato metatonie neobjevuje u sloves na *-ěti*, a Bulachovskému se nepodařilo uspokojivě to vyložit. Starou, dosud nerozřešenou otázkou slovanské (a baltské) akcentologie obírá se D. V. Bubrich (str. 49—52): jde o to, že koncovka akk. sing. *ā*-kmenů má v litevštině i v slovanštině intonaci taženou (nestrhuje na sebe přízvuk podle známého zákona Saussureova jako na př. koncovka nom. sing.), ačkoliv pův. její intonace byla ražená. Bubrich hledá vysvětlení této odchylky u *i̯ē*-kmenů: akk. sing. těchto kmenů se končil na *-ēm* s intonací taženou (*-ēm* z pův. *-ēi̯m* (při tom podává autor výklad o vzniku deklinace *i̯ē*-kmenové z bývalé deklinace *ei̯*-kmenové, v níž se střídal kmen na *-ěi̯* s kmenem na *-i* jako na př. **pətēr-, *pəter-* a **pətr̥-* atd.). Je ovšem otázka, jak si máme vysvětlit tak pronikavý vliv *-i̯ē*-kmenových tvarů na tvary *-ā*-kmenové. V článku Bubrichově zaráží pohodlnost, s níž odstraňuje nesnáze terminologické: neostýchá se užíti v kontextu ruském prostě slov německých a tak čteme u něho napořád, kde se mluví o délkách ražených nebo tažených, »geschleift, gestossen lang, geschleifte, gestossene Länge« a pod. Na př.: »слог окончания geschleift lang или kurz передавал с себя ударение на предшествующий слог gestossen lang, причем этот предшествующий слог из gestossen lang становился geschleift lang« nebo »чтобы либо . . . обобщилась gestossene Länge, либо . . . geschleifte Länge« a pod!

Dva články jednají o tvoření slov: M. G. Dolobko vykládá o substantivech utvořených suff *-im-* (str. 227—232); nalézá dvojí jejich pramen: jednak v substantivisovaných participiích na *-m* od sloves *ī*-kmenových *(ženimъ: ženiti)*, jednak v hypokoristických útvarech vlastních jmen, majících v druhé části výraz počínající se souhl. *m (Radimъ — Radimirъ* atd.) i jinak utvořených, a také konstatuje dvojí význam slov tímto suffixem utvořených: jedna mají význam »surrogativnosti« *(otьčimъ, ženima)* a pak vůbec význam méněcennosti, druhá naopak význam laskající *(ľubimьcь, rodimъ)*. Méně uspokojující je resultát článku G. Iljinského (str. 250—252), jenž se snaží ukázat, že slovanština kdysi měla slovesa odpovídající lit. slovesům na *-inu* a řeckým na *-άνω*; zněl prý tento slovesný suffix v slovanštině *-ъno-*. Přímý doklad pro takto utvořené nalézá jen jeden, v ukr. *stohnu*, jež vykládá nyní ze **stъg-ъn-ǫ*. Ale nepřímo mu o existenci takových sloves svědčí slovenská slovesa taková jako *vyschýňať, zamkýňať, dotkýňať*, jež podle jeho mínění předpokládají slovesa **vysъchъnati, *zamъkъnati, *dotъkъnati*, durativní to útvary vedle perfektivních *vysъchnǫti, zamъknǫti* etc. Že neprávem, netřeba

dlouze dovozovati: slovesa ta jsou utvořena zcela analogicky k příslušným perfektivům II. třídy; je také na př. *pohýňať, nahýňať sa* vedle *pohýbať, nahýbať sa* podle základního *pohnuť sa* atd.

Správně zamítá J. Łoś výklad, že *tydьnь* je výraz praslov., a také ovšem výklady tohoto slova na tomto předpokladu budované. Zajímavou shodou okolností vykládají tu dva autoři rus. slovo *sjabr* (vých. *šaběr*): B. Ljapunov obšírněji (str. 257—263) v souvislosti se slovem *sěmьja* a co k tomu patří (rus. *sjabrъ* ze **sębrъ* a to ze **sim-b-ro-* s týmž základem, který je v *sěmьja* a který patří k ie. **ḱeį-*) a stručně v několikařádkovém článečku (str. 80) J. Rozwadowski, jenž nadhazuje domněnku, nesouvisí-li sl. **sębrъ*, jež žije v rus. *sjabr*, s germ. **himbra-*, z býv. **him-ra-*, **ḱim-ro-*), jehož keltsko-lat. forma zní *Cimbri*, a jež může náležet etymologicky ke got. *haims*, lit. *kiẽmas* atd. Ovšem výklad Rozwadowského je jen naznačen a není vidět, jak si představuje věc tu v podrobnostech.

A tak by se mohlo i z jiných ještě článků obírajících se otázkami jazykové minulosti i přítomnosti uvést leccos zajímavého; z článků ostatních upozorním tu jen na dva, jež se nás blíže týkají: A. P. Stepovič v čl. »Ярослав Врхлицкий и русская литература« (str. 137—142) ukazuje několika citáty z děl Vrchlického na stopy vlivu Lermontova, Puškina, Gogola, Turgeněva a Tolstého na Vrchlického (bohužel je v českých slovech mnoho chyb v označování kvantity) a N. Durnovo podrobil podrobnému ohledání známý lat. rukopis rajhradského kláštera na Moravě (Martyrologium Odonis) s kyrillskými několika přípisky, jež autor palaeograficky analysuje a podle toho pak skizzuje osudy rukopisu.

Škoda je, že nebyla ke sborníku, jenž je ozdoben dvěma podobiznami Sobolevského, současnou a starší, z let devadesátých, připojen také bibliografický přehled jeho prací; byl by jistě vítán každému, kdo se bude obírat Sobolevským a otázkami, jimiž se on obíral.

Oldřich Hujer.

Drobné zprávy.

Jaroslav Vlček, zakladatel naší nové literární historie a bývalý dlouholetý redaktor »Listů filologických«, zemřel náhle v předvečer sedmdesátých narozenin 21. ledna. Jednota českých filologů připravila spolu se slovanským seminářem Karlovy university na jeho počest oslavu, k níž již nedošlo, dala k ní zhotoviti mistrem Šejnostem pamětní plaketu a uchystala v rámci »Listů filologických« slavnostní sborník z prací literárně historických, jenž nyní vyjde posmrtně jako značně rozšířené dvojčíslo; tam bude také význam Vlčkovy osobnosti a díla oceněn v úvodním článku.

— vh —

Dne 27. prosince 1929 zemřel v Gliňsku na Volyni náš zakládající člen Aleksej (vl. Alois) Osipovič **Pospíšil**, bývalý ředitel ruského gymnasia v Dubně. Rodák z Bojiště u Kutné Hory (*15. června 1851)

a primus královéhradeckého gymnasia, zažil jako student ovzduší moskevského všeslovanského sjezdu (1867). Do Ruska odešel z Prahy před koncem druhého semestru svých universitních studií a dostal se (zásluhou A. J. Georgjevského) mezi slovanské stipendisty ministerstva národní osvěty. V Rusku již zůstal: v Petrohradě získal 1873 středoškolskou approbaci z klassické filologie a po 40 let vyučoval řečtině a latině na I. kijevském gymnasiu, jsa v posledních 17 letech zároveň docentem tamní university. Krátce před vypuknutím války se stal ředitelem gymnasia v Dubně, r. 1923 však polskou správou z příčin politických sesazen. Didaktická činnost Pospíšilova byla značná. Oblíbené byly na Rusi a mnoha vydání se dočkaly jeho latinské cvičebnice, mluvnice, chrestomatie, rusko-řecký slovník; zabýval se i textem Platonovým a vydal s poznámkami dva jeho dialogy. Česky vyšel jeho poválečný spisek »Československá duševní armáda na Rusi« (zvl. otisk ze sborníku »Naše zahraničí« VI, 1925), sbírka to abecedně uspořádaných životopisů českých duševních pracovníků v předválečném Rusku; tam na str. 50 a n. vypsal podrobně svou činnost. Mezi Čechy v nejstarší kolonii na Volyni trávíval své prázdniny, mezi nimi — téměř zapomenut — také zemřel.

Nedlouho po Pospíšilovi zemřel dne 22. února 1930 jeho spolužák z královéhradeckého gymnasia školní rada Vojtěch **Viravský**, rovněž zakládající člen Jednoty českých filologů v Praze. Rodák dobrušský (* 23. listopadu 1852), maturoval »Vojtíšek« třídy Jiráskovy v Hradci Králové r. 1871 a oddal se na pražské universitě studiu klassické filologie, pro niž v něm vzbudil již na gymnasiu zájem prof. Josef Končinský, překladatel Sofoklea. Po universitních studiích v Praze, za nichž se sblížil k svazku přátelství na celý život s Josefem Králem, supploval Viravský v letech 1875-6 — 1876-7 na reál. a vyšším gymnasiu ve Spálené ulici. Složiv státní zkoušky stal se začátkem roku 1877-8 skutečným učitelem na obecním reál. gymnasiu v Domažlicích, řízeném tehdy překladatelem Homera a Vergilia Antonínem Škodou. V programmech tohoto ústavu uveřejnil Viravský své pilné práce »Kterak Vergilius v Aeneidě nápodobil Apollonia Rhodského« (1878) a »O metafoře u Homera a Apollonia Rhodského« (1879 a 1880). O nich referoval J. Král v Zeitschr. f. österr. Gymn. XXXI, 1880, 303 a XXXIII, 1882, 726. Překladatelskou práci svého ředitele Škody sledoval Viravský se zájmem stejně upřímným jako kritickým i v době, kdy se již rozloučil s Domažlicemi a byl od roku 1881-2 professorem na reál. gymnasiu v Truhlářské ulici. Odtud většina jeho referátů v Listech filol. (v XIII., XIV., XX. a XXI. roč.) se týkala překladů Škodových. Od počátku rukopisných bojů byl jejich odpůrcem přímým a otevřeným. Také při tehdejším závažném třídění duchů filologických postavil se přesvědčeně na stranu Královu proti Kvíčalovi. Když Kvíčala, oddán již zcela politice, chtěl vzbuditi klamný dojem o nepřerušenosti své vědecké práce a vydal v Akademii »Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě« (1892), osvětlil Viravský jejich spornou novost pozoruhodnou recensí v Kaizlově Athenaeu IX, 304-321 a z polemiky, odtud vzniklé, vyšel čestně v příštím ročníku X, 94-95. Na reál. gymnasiu v Truhlářské ulici zůstal až do své výslužby r. 1913. Vřelou vzpomínku mu věnoval ve výroční zprávě téhož ústavu řed. F. V. Vykoukal (1914).

Široký intellektuální zájem a poctivou přímočarost úsudku spojoval Viravský se vzácnou dobrotou srdce. Smrtí rodičů, které ztratil v údobí dvou roků na začátku mužných let, jakoby pozbyv smyslu pro rodinný život, lpěl tím více na úzkém kruhu přátel staré družiny Královy. O Jednotu českých filologů, v níž již jako supplent měl r. 1876-7 pětihodinový přednáškový cyklus »O komickém básnictví«, získal si sedmnáctiletým členstvím ve výboru, kam přinášel pilnou práci i plodnou

iniciativu, zásluhy takové, že byl zvolen 20. dubna 1907 jejím čestným členem. Zůstal jí věren až do své smrti a jí odkázal své úspory i vědecké knihy.

οὐδὲ τεθνᾶσι θανόντες, ἐπεί σφ' ἀρετὴ καθύπερθεν
κυδαίνουσ' ἀνάγει δώματος ἐξ 'Αΐδεω. *B. R.*

Dne 12. března zemřel v Praze **Alois Jirásek** a také »Listy filologické« při této smutné příležitosti vzpomínají jeho velikého významu národního a literárního; Jirásek však byl i jinak blízký jejich programu: svými romány a dramaty zpopularisoval nejednu literární postavu, zejména je třeba uvésti jeho románovou kroniku obrozenskou »F. L. Věka«, a to na základě důkladných a často samostatných studií, jejichž vědecký výtěžek ukládal do odborných statí, knižně publikovaných ve svazcích jeho »Rozmanité prósy«. Svůj vývoj Jirásek vylíčil ve dvou vzpomínkových knihách »Z mých pamětí« (1911 a 1913); memoárové Jiráskovo dílo je velmi důležitým pramenem k literárnímu období lumírovskému. — *vh* —

»Sborník přednášek pronesených na prvém sjezdu čsl. profesorů filosofie, filologie a historie v Praze 3.—7. dubna 1929«, jenž nedávno vyšel, obsahuje na 455 stranách v třiašedesáti článcích předních odborníků tolik zajímavé a časové látky, že si jistě vyžádá podrobného referátu. Účelem této naší poznámky je však jen upozorniti čtenáře klassické části na tisková nedopatření způsobená tím, že jednateli klassické sekce nebyl předložen k revisi ani text ani korrektura sjezdového protokolu. Tím se stalo, že v úvodě na str. I je uveden mezi přednáškami, jež nebyly pojaty do sborníku, i referát prof. dr. J. Šťastného, ačkoli jsou z něho podány na str. 364—365 aspoň hlavní myšlenky. Na str. XXIII vypadla zpráva o přednáškách prof. dr. J. Vondry, prof. dr. J. Šťastného a univ. prof. dr. J. Dobiáše a jména účastníků sjezdu, kteří zasáhli do debaty. Čtenář je najde ve Věstníku čsl. profesorů, r. 1928-29, str. 259, odkud byl protokol přetiskován. Zbytečně je otištěna na str. XXIII resoluce, jejíž authentické znění se čte na str. 412. Konečně třeba upozorniti, že v obsahu byly poslední přednášky sekce klassické (univ. doc. dr. B. Ryby a prof. dr. R. Schamse) a její tři resoluce tiskovým nedopatřením přesunuty do sekce historické. *J. L.*

Izvestija akademii nauk SSSR, VII. seria, otdelenie gumanitarnych nauk (=ИОГН), Leningrad 1929, přinesly řadu pěti populárních studií *M. M. Pokrovského*, Homerica (str. 343—368, 437—456) o povaze, tragismu a rhetorismu homerských básní. Zájem vzbuzuje studie první (Etjudy po Gomerovskomu eposu i russkoj narodnoj poezii), v jejíž druhé části promlouvá autor o případech anagnorise v Odysseji a v ruských bylinách. *B. R.*

Leopardus. Teprve po vytištění článku o Kastorionovi v posledním čísle Listů fil. jsem připadl na drobný omyl. Opravu Athenaiova textu XII 542 E provedl podle Kaiblova apparátu Leopardi. Ztotožňoval jsem jej (str. 326) s italským básníkem G. Leopardim, který, jak známo, byl v mladších letech literárně činný v klassické filologii a obíral se také kritikou textovou. Vskutku však oprava ona patří již hollandskému filologu Pavlu Leopardovi, který si latinisovaným jménem říkal — stejně jako později italský básník — Leopardus, avšak vlastně slul Léopard (Nouvelle biographie générale XXX. 765), nikoli, jak psal Kaibel, Leopardi. Konjekturu, o niž jde, uveřejnil Leopardus ve XX. kapitole VI. knihy svých Emendationum et Miscellaneorum, Antverpiae 1568 (v otisku u Jana Grutera, Lampas sive fax artium liberalium . . . tom. III., Francofurti 1604, na str. 121). *B. R.*

Život Ciceronův vykreslil *Otto Plasberg* v knize »Cicero in seinen Werken und Briefen« (Lipsko, Dieterich, 1926, str. 180) ve sbírce »Das Erbe der Alten« (řada II., seš. 11). Knihu vydal z po-

zůstalosti podle rukopisu Plasbergova Wilhelm Ax. P. chtěl podati obraz života a povahy Ciceronovy, jak se nám projevuje v jeho spisech, zvláště v korrespondenci, kterou P. probral s obdivuhodnou akribií. Celkem postupoval P. přesně chronologicky; nejprve vylíčil mládí Ciceronovo a probral jeho studie a řeči. Vykládaje o rozhodném kroku Ciceronově proti Catilinovcům, bere Cicerona vřele v ochranu. Ze spisů rhetorických a filosofických všímal si P. především spisu »De oratore« (str. 96—113), »De re publica« (str. 113—141), »De legibus« (str. 141—143) a »Brutus« (str. 150—152). Ostatním spisům bylo věnováno poměrně méně místa. Do výkladu o spisu »De oratore« je též vložen delší exkurs o literární formě řeckého dialogu a jejím užití u Cicerona. P. sleduje též Cic. vztahy k jeho okolí, zvláště k jeho rodině a přátelům, dále k Caesarovi a Pompejovi, vyzdvihuje některé světlé stránky povahy Cic., ale při vší své lásce k Cic. a obdivu pro něho nezapomíná na některé jeho vady. Místy, hlavně v prvých kapitolách knihy, jsou též přeloženy výňatky z některých Ciceronových listů. *J. R. L.*

Filomata je název nového časopisu, který počal loni vydávati neúnavný redaktor Kwartalnika Klasycznego a Eosu prof. R. Ganszyniec (Lwów, ul. Potockiego 20). Řecké slovo *φιλομαθής* zdomácnělo u Poláků od doby Mickiewiczovy, kdy hnutí polské mládeže, vyšlé z Vilna, usilovalo pod tímto heslem o obrození svého národa. Také nový časopis, jehož máme v ruce již čtrnáct čísel, chce pěstovati národní vzdělanost v duchu klassického humanismu a v správném pochopení toho, že v mládeži je budoucnost národa, obrací se k studentům a studentkám polských gymnasií Každý sešitek je ozdoben na obálce reprodukcí některého výtvoru klassického umění a obsahuje články, překlady, úvahy i část zábavnou. Mezi autory článků čteme jména nejlepších filologů polských. Zieliński sám přispěl článkem »Čím je nám antika« a autobiografickou črtou »Jak jsem se stal filologem«. Překlady z klassických básníků jsou vesměs pracemi středoškolských studentů. Část zábavná obsahuje m. j. latinské hádanky, anekdoty a pod. Všechno, i poučné články univ. professorů, je psáno zcela přístupně a zábavně a souvislosti s moderním světem a s národní kulturou je dbáno měrou příkladnou. Vydavateli se vskutku podařilo vytvořiti za ochotné pomoci četných spolupracovníků něco nového a životného. Neváháme Filomatu doporučit pozornosti našich professorů latiny a řečtiny. Ne že by časopis potřeboval finanční podpory od nás, je zabezpečen krásným zájmem studentů polských, ale naskýtá se tu možnost získat žáky pro klassické jazyky i mimo rámec vyučování způsobem zábavným a levným. Pozná-li při tom náš student něco z polské historie a literatury a naučí-li se polsky čísti — je to velmi snadné—, nebude mu to jistě na škodu. *J. L.*

K Dominákovi z Písnice. Rukopisný exemplář Dominákova starožitnického spisu ROMA, věnovaný nejvyššímu purkrabí Vilému z Rožmberka, který chová pražská universitní knihovna (VII C 11), pokládal K. Hrdina (Sborník prací filologických dv. r. prof. Jos. Královi, Praha 1913, str. 255) za unikát. Poznamenávám, že vídeňská národní (bývalá dvorní) knihovna má tentýž spis Dominákův ve dvou rukopisech (9440 a 10163), věnovaných po každé jinému příznivci: první, nádherně psaný, císaři Rudolfovi II., druhý, méně pečlivě vypravený, císařovu strýci arcivévodovi Karlu Štýrskému († 1590). U Dominácka, který se sám prohlašoval za *natione quidem Bohemo, sed educatione ac institutione Romano*, nepřekvapuje, zdůrazňuje-li stránku církevní u adressátů již ve věnováních, v prvém *Christo deditissimo*, v druhém *Catholicae religionis zelatori ardentissimo*. Oba texty, na které tu upozorňujeme, mají předmluvu k čtenáři, obsahově totožnou, ale stilisticky obměněnou. Vlastní věnování jsou pochopitelně různá, ale mají tolik styčných bodů, že i slova zdánlivě zcela osobní, jako *Cum diu multumque cum animo meo reputassem ..., tandem succurit nemini con-*

venientius quam jsou společná; v prvém následují slova *Sacratissimae vestrae consecrandum Maiestati*, v druhém *Serenissimae Celsitudini Vestrae consecrandum*. Text díla samého jest ve všech třech exemplářích téměř úplně totožný. Seznam »pramenů« Dominákových, o němž Hrdina správně ukázal, že je převzat z Palladiova díla *De l'antichità di Roma* (u Hrdiny str. 256 sluší doplniti za Valeria Maxima ještě Eutropia a na konec »e da molti altri«, které Domináček přeložil »pluribusque aliis«), jest v exemplári pro Rudolfa týž, jako v exemplári pražském. V rukopise pro Karla jest seznam »na oko« ještě rozhojněn jménem Fenestellovým a Paula Manutia, zato vynechána jsou jména Fulviovo a Fabritiovo Zdá se, že všechny tři rukopisy nejsou psány touž rukou. *B. R.*

Svou mluvnici nového umělého dorozumívacího jazyka mezinárodního, jejž nazval »novial« (v. LF. 56, 1929, 59), doplnil nyní *O. Jespersen* jeho slovníkem (Novial Lexike. International Dictionary, Dictionnaire international, Internationales Wörterbuch da Otto Jespersen. Heidelberg, C. Winter, 1930. Str. 251). V předmluvě, jež podána na str. 8—31 ve čtyřech jazycích (v novialu, anglicky, francouzsky a německy), vykládá autor principy, jimiž se při sestavování nové této umělé řeči řídil. Slovník vedle vlastních slov obsahuje také všecky praefixy a suffixy, které majíce vždy úplně stejný význam a mohouce býti v každém případě v tomto významě užity mají pro slovník velkou důležitost, jakož i přípony flexivní. Tlumočena jsou jednotlivá slova francouzsky, anglicky a německy, kde je toho třeba, jindy jen třeba jedním z těchto jazyků, je-li výraz, o nějž jde, v jazycích druhých bez výkladu srozumitelný; a mnohdy se netlumočí vůbec, jde-li o výraz i nyní mezinárodní (na př. *binokle, biologe, blondi* a pod.).

O slovanském písmě před Konstantinem píše prof. *Ivan Ohienko* v Jubilejním sborníku, vydaném k uctění akademika M. S. Hruševského, sv. II., str. 156—165 (také ve zvláštním otisku). Autor uvádí všechny možné důvody, aby prokázal, že Slované užívali dávno před Konstantinem nějakého písma a že se řecké i latinské písmo také velmi brzo rozšířilo mezi Slovany; vyvinul se prý i zvláštní systém, ale bez stálého způsobu vyjadřování slovanských hlásek. Autor předpokládá dokonce i počátek překladů Písma sv. před Konstantinem a mnoho jiného. Ale všechny důvody a doklady, které spisovatel uvádí (daly by se ostatně redukovati na počet menší), jsou slabé, dílem apriorní, dílem historické pozdější, dílem se nepravděpodobně vykládají. Je pravděpodobné sice, že Slované měli již před Konstantinem nějaké písmo (byly to však asi nejspíše jen ony »črty a zářezy«, vzdělanější mohli psát písmem řeckým nebo latinským bez jakékoliv soustavy), ale vše, co chce autor dokazovati nad to, je pramálo podobné pravdě. *J. K.*

Staročeskou skladbu Ludvíka z Pernštýna Naučení rodičům vydal nově v pěkně vypraveném svazečku *Jos. Vašica* (Stará Říše na Moravě, M. Floriánová, 1928. Str. 66). Text doprovázen je vzadu umístěnými poznámkami, obsahujícími nejnutnější vysvětlivky jazykové. Nevím, nemělo-li jich být víc; zdá se mi, že některé verše, nechané bez poznámky, nebudou zcela jasné čtenáři, ve čtení staročeských textů méně zběhlému; na druhé straně snad zbytečně se opakuje stále poznámka, že *aby* = *abys*, když už v úvodě k těmto poznámkám na str. 51 je na to upozorněno (omylem je tu ovšem napsáno, že »*by, aby, kdyby* platí i pro třetí osobu jedn. čísla«). V některých případech by mělo býti v textě *í* m. *i*, na př. *míl* ve v. 2, *mílo* ve v. 64, snad i *tíše* ve v. 38 a jistě *ovocí* ve v. 62, jak také psáno v poznámce k tomuto místu. V poznámkách také je naznačeno, kde se otisk odchyluje od rukopisu. V krátkém, ale obsažném pojednání o vzniku a osudech vydávané básně (str. 39—48) ukazuje vydavatel mimo jiné na shody této skladby s t. zv. »Zrcadlem marnotratných« a horlivě

se ujímá »Naučení«, jež pokládá za »jeden z drahocenných odkazů po předcích«, proti nevšímavosti se strany literárních historiků, a zdá se, že ne bez úspěchu (srv. Jakubec, Dějiny čes. literatury[2] 1, 560 n.). Svou pěknou knížkou zavděčil se Vašica jistě všem, kdož se obírají staročeskou literaturou.

Hanácké terminologii, vztahující se k chovu domácího zvířectva, věnoval speciální studii ředitel hospodářské školy v. v. *Basil Macalík* (Lidové názvosloví zootechnické, užívané na Hané. Sborník Československé Akademie Zemědělské, ročník III., oddíl A, 1928, seš. 1, str. 63—110). Výrazy, sebrané pomocí dotazníku, jenž je tu otištěn, i jinými cestami, rozděleny v šest oddílů: 1. anatomicko-morfologické názvosloví, 2. vnějšek domácích zvířat, 3. pojmenováni domácích zvířat, jejich hlas, projev pohlavního pudu, březost (!) a líhnutí, 4. názvosloví pathologické, 5. povely, 6. pojmenování zvířat. Autor většinou udává, odkud své zprávy čerpal (je tu také podrobný seznam jeho zpravodajů), a kde se toho či onoho výrazu užívá; na konci je abecední soupis všech výrazů, o nichž v článku mluví. Je to první pokus tohoto druhu u nás a ovšem cenný příspěvek pro českou lexikografii.

* * *

Nedlouho po smrti I. A. Sobolevského ztratila ruská filologie druhého z vynikajících svých představitelů starší generace, **P. A. Lavrova**, jenž zemřel 24. listopadu minulého roku ve věku 73 let. Lavrov se stal ve světě slavistickém známým zejména spisem »Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болгарскаго языка (Москва 1893), v němž podal první pokus o historické hláskosloví a tvarosloví bulharského jazyka, založené na obsáhlém materiále čerpaném přímo z rukopisných pramenů. O studium jaz. bulharského zasloužil se již dříve tím, že od 3. sešitu řídil vydávání bulharského slovníku Duvernoisova, k jehož zdokonalení v těchto částech nemálo přispěl. Mnoho obíral se Lavrov studiem církevněslovanského písemnictví a zejména o životě a činnosti slovanských apoštolů: výsledek této práce uložil v obsáhlém díle, vyšlém na samém sklonku jeho života v publikacích Ukrajinské akademie (Кирило та Методій в давньо-слов'янському письменстві. V Kijevě 1928). Stálým stykem se starými slov. rukopisy obeznámil se dokonale s jejich písmem a napsal pro petrohradskou encyklopaedii slovanské filologie kyrillskou palaeografii (Палеографическое обозрѣніе Кирилловскаго письма 1914). Jinak třeba vzpomenouti ještě jeho prací vztahujících se k dějinám slovanské filologie; z nich nás zejména zajímá pěkný jeho životopis P. J. Šafaříka (Жизнь и ученая дѣятельность П. І. Шафарика. V Moskvě 1897. Srv. o něm LF. 25, 1898, 308 n.) a jeho vydání Šafaříkových listů k Bodjanskému (Письма П. І. Шафарика къ О. М. Бодянскому 1897—1857. V Moskvě 1895).

HLÍDKA ARCHAEOLOGICKÁ

PŘÍLOHA K LISTŮM FILOLOGICKÝM LVII.

Řídí A. Salač.

Ročník III. 1930. Číslo 1.

S. S. Dloževskij:

Archaeologické vykopávky v Olbii v r. 1923—1929.[1]

Olbia byla vedle Pantikapaia nejdůležitější obchodní kolonií ionskou na severním pobřeží Černého moře; ležela 120 km východně od nynějšího města Oděssy a 35 km jižně od dnešního města Nikolajev,[2] a to na pravém břehu řeky Bugu. Poloha jeho byla objevena ke konci 18. století jedním z ruských učenců; zříceniny připoutaly brzy k sobě pozornost učenců cizích, zejména německých.

Olbia, jako ostatně všechny ostatní kolonie v těchto končinách, založena byla v pozdější periodě řecké obchodní kolonisace, někdy v 2. pol. VII. stol. př. Kr., a to za tím účelem, aby byla trhem pro nákup surovin domácích. Jméno Olbia zní sice řecky (město bohaté, šťastné), ale vzniklo snad přeměnou místního jména domorodého, které Řekům bylo nesrozumitelné.

Zříceniny a pohřebiště olbijské mají pro zkoumání archaeologická zvláštní význam již proto, že když Olbia přestala existovati jako významné město, — stalo se tak vlastně již ve IV. století po Kr. — zůstalo místo to téměř stále neosídleno. Bohužel bylo mnoho materiálu stavebního odtud odváženo, tak na př. Turci užívali ho ke stavbě pevnosti Očakiv. Prozkoumání Olbie dálo se po 30 let (1896—1926) podle plánů B. V. Farmakovského, jenž si tu získal největší zásluhy.

Olbia byla velmi příznivě položená přední stráž řecké kultury v zemi Skythů; existovala asi 1000 let, totiž od 2. poloviny VII. stol. před Kr. až do IV. stol. po Kr. Po tuto dobu byla téměř stále podrobena mocnému vlivu nějakého silnějšího komplexu státního nebo kulturního; můžeme stopovati tyto periody v jejím vývoji: ionskou, athenskou, hellenistickou — která byla pravděpodobně zároveň periodou největší neodvislosti nebo aspoň rozkvětu města — krátkou dobu mithridatovskou, a konečně periodu římskou, která nastala po nedlouhém mezidobí rozhodné převahy barbarů.

---

[1] Rukopis této práce dodán byl v německém překladě bez materiálu obrázkového; redakce odpovídá za jeho českou úpravu, kontrola faktů nebyla možna. [P. R.]

[2] Toto znění je na mapách; v originále je psáno Mykolajiv, patrně bylo jméno změněno [P. R.].

Zříceniny vlastního města mají rozlohu 35 ha, nekropole zabírá asi 300 ha. Až do počátku světové války vykonal Farmakovskij jménem tehdejší carské archaeologické kommisse tyto práce na území vlastního města: 1. stanovil hranice velikolepé hellenistické hradby, která obklopovala město v době největšího rozvoje jejího; 2. v jižním rohu města objevil t. zv. římskou pevnost; 3. v pořiční Bugu odkopal velikou plochu čtvrti městské z doby hellenisticko-římské a tak mohl stanoviti hlavní třídy městské. Kromě toho konal vykopávky na rozsáhlých plochách nekropole.

Válkami byla pak činnost Farmakovského na 8 let úplně přerušena. V roce 1923 prohlásila ukrajinská vláda sovětská Olbii za území státem chráněné a zjednala jí skutečnou ochranu. V roce 1924 mohl Farmakovskij znovu začíti své vykopávky; šlo tehdy hlavně o to, aby práce dřívějších let byly zaokrouhleny.

Od roku 1925 bralo se archaeologické úsilí v Olbii jiným směrem. Vykopávky let předešlých odkryly hlavně různé kulturní vrstvy hellenistické a římské od III. stol. před Kr. do III. stol. po Kr. Nyní jde především o to, najíti nejstarší ionské kulturní vrstvy v Olbii, které jsou nám i jinde méně známy, zejména starobylé hradby a stavby, o kterých se zmiňuje Herodot.[1] Farmakovskij uznal za vhodné, vybrati za hlavní bod severní roh trojúhelníku, který tvoří město; tato čtvrt leží celá na vyvýšeném místě — městském plateau.[2] V r. 1925 byla také práce jinak organisována; od toho roku účastní se vykopávek v Olbii řada vědeckých ústavů svými zástupci, jsou to vedle archaeologů na př. také geolog, palaeozoolog, technolog. V posledních letech vzrostl tak počet účastníků expedice až na 40, a pro ně bylo také opatřeno potřebné zařízení na zříceninách Olbie. V r. 1925 bylo možno vykonati jen poměrně málo významné práce za 2 týdny letní; zdálo se, že na nejzazší části severního rohu městského byla asi činnost stavitelská v době hellenistické slabší. Vysvětlení přinesly teprve vykopávky r. 1928 (oddíl Měšťaninův); ukázalo se totiž, že hellenistické stavby byly v těchto místech zřízeny nad hřbitovem, který tu existoval v době vlivu ionského a athenského (mezi VII. — V. stol. př. Kr.).

Významnější práce mohly býti podniknuty v roce 1926; náklad nesla hlavně vrchní správa vědeckých ústavů lidového komisariátu pro vzdělání lidu. Vykopávky konaly se zase v severním díle městského trojúhelníku, ale jižně od místa kampaně 1925, na západ a severozápad od t. zv. náhrobku Diova, jak se říká nádherné hrobce z doby římské (II. až III. stol. po Kr.). Po hradbách, o nichž mluví Herodot, bylo při těchto vykopávkách marně pátráno; buď ležely severně od míst, kde se kopalo, anebo nebylo jich vůbec v těchto končinách. Zbytky staveb, zejména

[1] Srv. zejména kn. IV. kap. 77 násl. [P. R.]

[2] Znění originálu není tu zcela jasné; rozhodující byl by plánek zřícenin. [P. R.]

hellenistických, v těchto místech objevené vykazovaly stavební techniku méně pečlivou, jako by tu byla již periferie starého města. Zato jinak vedl tento rok ke skvělým výsledkům. Byly objeveny dlouho hledané stopy nejstarší ionské kulturní vrstvy, která je pokryta pozdějšími vrstvami. V horní čtvrti městské byla odkryta ulice 10 m široká, s obou stran opatřená chodníkem dlážděným; tato ulice kříží se v pravém úhlu s jinou, vedoucí od východu na západ; zdá se, že ona první ulice byla hlavní třídou městskou. To by byl objev velmi významný pro poznání techniky výstavby města za dob řeckých. V nekropoli byla odkryta celá řada náhrobků, hlavně doby hellenistické, a zajímavé žároviště doby klassické, obklopené 90 amforami. Po tomto roce nedovolila těžká nemoc B. V. Farmakovskému, aby se osobně účastnil dalších prací v Olbii; r. 1926 byl zatím poslední jeho kampaní.

V r. 1927 bylo vedení prací svěřeno vědecké radě pod předsednictvím ředitele státního historického a archaeologického musea v Oděsse, prof. S. S. Dloževského. Pokračovalo se v práci směrem východním, t. j. blíže k náhrobku Diovu, aby tak byla úplně odkryta celá plocha až k polygonální zdi, která tu byla v blízkosti náhrobku Diova objevena v r. 1903. Tato zeď je zatím nejstarší stavitelskou památkou v Olbii. Kampaň 1927 odkryla část východní čtvrti hlavní třídy, totiž zbytky veliké budovy z časné doby hellenistické — ze začátku III. st. př. Kr. — se sklepeními, v nichž možno viděti ještě spodky velikých pithů, dále chodby a stěny, oddělující jednotlivé místnosti. Zachovaly se ku podivu dobře dvě stěny vysoké 7 m, z nichž jedna vykazuje vyhloubeniny na své vnitřní stěně. Tyto zdi byly stavěny a přestavovány na začátku doby klassické a snad ve svých nejnižších částech dokonce v době archaické, ale za doby hellenistické bylo jich znovu užito jako sklepení hospodářské budovy. Zdi takto vysoké a pevné jsou dosud ve zříceninách Olbie vzácností.

V r. 1928 pokračovalo se v prozkoumání východní čtvrti a třídy hlavní; shledalo se, že se třídy této užívalo od doby archaické — asi 2. pol. VI. století př. Kr. — až do rozboření Olbie od Getů — v polovině I. století př. Kr. — a že za tu dobu byla několikráte různým způsobem dlážděna. Dále bylo stanoveno, že spodek oné veliké sklepní zdi tvořil asi v době archaické východní stěnu budovy, která přiléhala přímo k hlavní třídě. V jedné z komor budovy hellenistické byl objeven sklad hliněného nádobí hellenistického, většinou černě lakovaného. Některé nádoby jsou neporušeny, což se zřídka přihází při vykopávkách v městech. Téhož roku pracovalo se také na špici severovýchodního rohu plateau, na místě bývalé stanice signalisační. Na tomto místě objevuje se dobře chovaná hellenistická čtvrt s vysokými zdmi; čtvrt tato vystavěna byla za různých period stavebních, k zřízení jejímu bylo však potřebí značného nivellování půdy a odstraňování materiálu, neboť

niveau základů této čtvrti leží značně níže nežli niveau sousední, daleko starší nekropole doby archaické a klassické, která byla zničena v době hellenistické. Tu byla objevena hrobka z V. stol. před Kr.

Jinak pracovalo se v letech 1927—28 v nekropoli, hlavně v tom díle, který se nazývá Zajača balka (Zaječí strž), a objeveny tu byly bohaté hrobky se vstupní chodbou (dromos), pocházející z doby hellenistické a římské. Hrobky tyto vydaly velké množství bezvadně zachované keramiky a jiných předmětů, zejména massivní zlatý přívěšek s hlavou lvice a zlaté ozdoby šatů.

V r. 1929 pracováno bylo pod týmž vedením a na stejném místě jako ve dvou letech předešlých, a to ve čtvrtích na východ i západ od hlavní silnice a na této silnici směrem k severu a k jihu.[1] Ve čtvrti západní je zvláště zajímavé odhalení neobvyklého komplexu ohnišť hutě na tavení kovů, kde se nám poskytuje pohled na průmyslový život města za doby hellenistické. Vedle pecí úplně zachovaných leží zbytky strusky a kusy taveného bronzu. Dále bylo na silnici zjištěno několik posloupných vrstev dláždění. Na místě stanice signalisační pracovalo se rovněž dále. Čtvrť hellenistická, protínající starší nekropoli, byla dále odkrývána a v jednom bodě dosáhlo se její meze; ústila tu v úzkou ulici, dlážděnou deskami kamennými. Podle objevů zdá se, že v této čtvrti byl chrám, z něhož se zachovaly odkryté již hospodářské budovy, jako sklepení, komory atd. Za římské doby města zde již nebylo. Zříceniny byly pokryty zemí a přes ně vedla předměstská ulice v podobě široké silnice, ústící pravděpodobně k řece.

Nálezů bylo dosud učiněno hojně — spolu s fragmenty asi 4000 kusů. Uvésti z nich možno aspoň vápencové skulpturální ozdoby se sochou bohyně Kybely z doby hellenistické, veliký zlomek mramorové mísy se scénou bakchickou z konce IV. stol. př. Kr., erotický nápis na stěně hellenistické amfory na víno, graffiti na střepech nádob, hellenistickou keramiku černě lakovanou.

V době nejbližší zamýšlí se pokračovati ve vykopávkách z r. 1926 hlavně směrem východním až k náhrobku Diovu, kde budou objeveny vrstvy z poslední doby vývoje města, která je nám stále ještě málo známa; dále třeba zjistiti význam polygonální zdi na konečném bodě vykopávek na těchto místech. Také bude nutno lépe vysvětliti otázku, kdy došlo k prvnímu vývoji a k největšímu rozvoji Olbie.

Je patrno, že práce na zříceninách olbijských zbývá ještě mnoho, vykopávky postupují pomalu, což však zase zaručuje Olbii důkladné prozkoumání. Je tu ještě veliké a velmi důležité pole pro vědeckou práci.

[1] Zde bylo nutno vypustiti malý odstavec, nesrozumitelný jednak svou stilisací, jednak nedostatkem názorného materiálu. [P. R.]

A. Salač:

Nová díla o římské numismatice.

Čtenářům, kteří se zabývají sbíráním nebo studiem římských mincí, bude snad vítán krátký přehled nejdůležitějších publikací o římských mincích; nebude snad při tom na závadu, jestliže k vůli úplnosti zasáhneme trochu hlouběji do minulosti.

Vývoj římského mincovnictví dělí se na dvě hlavní periody, totiž na mincovnictví doby republikánské a doby císařské; jiné rozdělení není dobře možné, třebaže přechod z doby republikánské do doby císařské je nenáhlý. Pro sběratele mincí doby republikánské bylo do nedávna nejdůležitější pomůckou dílo *E. Babelona: Description historique et chronologique des monnaies de la république Romaine, vulgairement appelées monnaies consulaires*, v Paříži 1885 a 1886, 2 sv., u Rollina a Feuardenta. Spis. byl úředníkem, později ředitelem pařížského Cabinet des médailles, měl volný přístup k jeho nevyčerpatelným pokladům i styky se sbírkami jinými, byl muž hlubokého vzdělání a všestranného rozhledu po starověku vůbec. Ve svém díle podává nejprve chronologické utřídění (classement chronologique), v němž se zabývá zejména těmi skupinami mincí z prvních dob vývoje, které není možno přičísti určitému mincovníku: to je t. zv. aes grave, mince římsko-kampanské a nejstarší typy římských denárů; mince ostatní, u nichž jméno mincovníka je známé, řadí v této partii rovněž chronologicky, podrobný popis jejich typů ponechává však až do oddílu druhého, který vyplňuje největší část díla, a v němž jsou mince sestaveny podle rodových jmen mincovníků, která jdou za sebou podle abecedy, tedy schematicky, pod každým záhlavím pak uvedeni jsou jednotliví mincovníci v pořádku chronologickém. Uspořádání toto dává tedy naprostou převahu mincím z pozdějších dob římské republiky; ty bývají také častěji sbírány. Pro sběratele je takovéto uspořádání velmi pohodlné, umožňuje najíti okamžitě výklad o určité minci; užívání díla usnadňují také illustrace, vesměs kresby. Spis. měl k disposici výborné síly kreslířské, které dovedly zachytiti na kresbě vše důležité, ponechávajíce stranou nahodilosti určitého exempláře. Konečně je také s výhodou pro sběratele, že spis. uvádí cenu mincí; v praksi cena kolísá značně podle stupně uchovalosti, ale přece má sběratel určité vodítko při svých koupích. Těmito přednostmi dobylo si dílo Babelonovo pevného místa na stole každého sběratele; často bylo to jeho vademecum jediné. Dílo je ovšem dávno rozebráno a za exempláře antikvární platí se značné ceny.

Teprve po 35 letech vydáno bylo dílo, které se může svým významem postaviti vedle díla Babelonova; je to katalog mincí římské republiky v britském museu: *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, by *H. A. Grueber*, ve 3 sv., 1910, nákladem správy musejní, za 1280 Kč. Spis. přihlíží v tomto díle

především k mincím patřícím Britskému museu; sbírky jeho jsou ohromné, ale přece jen neobsahují vše. Materiál rozdělil si spis. podle dvou hlavních hledisek, chronologického a geografického. Jsou to hlediska přísně vědecká; o datování mincí je ve většině případů shoda, za to geografické rozdělení, rozhodování o tom, zda-li mince vznikla v Římě, v Italii nebo v provincii a které provincii, spočívá na indicích stylových a je proto často subjektivní, v tomto díle provedeno bylo soustavně vlastně po prvé a tak není ani dostatek zkušeností po této stránce. Jednotné hledisko chronologické zasloužilo by asi přednost před touto kombinací. Ke sběrateli spis. nesestupuje; nezmiňuje se vůbec o stupni vzácnosti mincí, tím méně přidává označení ceny. Uspořádání díla není tak jednoduché jako u Babelona: spis. opatřil je proto neobyčejně důkladnými rejstříky, uspořádanými se všech možných hledisek, a shrnul celou látku ještě zase znovu v generální index. Tyto indexy zabírají celý text III. svazku (234 str.); kromě toho obsahuje svazek tento fotografie mincí všech dob na 123 tabulkách, kreseb užíváno je jen v textu. Dílo Gruebrovo je úctyhodné, je v něm materiál mnohde doplněn, mnoho vad odstraněno a celá látka znovu důkladně propracována; vadí zejména, že látka nebyla vyčerpána úplně. Lze pochopiti, že po díle tomto sáhne raději badatel než sběratel.

Pro dobu císařskou nejdůležitějším katalogem mincí je dosud francouzské dílo Cohenovo (*H. Cohen: Description historique des monnaies frappées sous l'empire Romain communément appelées médailles impériales*, 2. vyd. o osmi sv., v Paříži 1880—1892, u Rollina a Feuardenta). Spis., úředník pařížského Cabinet des médailles, nedočkal se ukončení 2. vydání tohoto díla; poslední svazky byly pořádány jedním z vydavatelů, Feuardentem. Spis. rozdělil si látku historicky, podle jednotlivých císařů a členů jejich rodin, v každém tomto oddílu pak seřadil popisované mince podle hlediska vnějšího, totiž podle začátečního slova legendy reversu. Stalo se tak patrně sběratelům k vůli; jestliže legenda reversu je čitelná, je hledání v tomto katalogu hračkou. Hůře je ovšem, jestliže legendu reversu přečísti nelze; obrázky, vesměs kresby, jsou poměrně řídké, nezbývá tedy, než trpělivě prohledati celý oddíl týkající se určité osobnosti. Spis. zase označuje ceny mincí; zejména u bronzových mincí doby císařské jsou výkyvy v ceně podle uchování typů, patiny atd. nesmírné, označení ceny je však přece sběrateli užitečné. Dílo Cohenovo je podnes velmi hledané a platí se za ně neobyčejně vysoké ceny.

Přes to, že nedostatky katalogu Cohenova se dávno pocitovaly, došlo teprve nedávno k vydávání díla, jež by mohlo katalog tento nahraditi; je to *H. Mattingly-A. Sydenham: The Roman imperial coinage*, v Londýně, nákladem Spinka a syna. Dosud vyšel sv. I., obsahující mince císařů od Augusta až do Vitellia, r. 1923, sv. II., obsahující mince Vespasianovy až Hadrianovy,

r. 1926, a sv. V. 1., jejž sestavil P. H. Webb a jenž obsahuje mince od Valeriana k reformě Diocletianově (excl.), čili od r. 253 do 296 po Kr., v r. 1927. Cena všech tří sv. je 560 Kč neváz. Každý svazek obsahuje nejprve historický úvod, pak vlastní katalog s velmi stručným popisem mincí, uspořádaný geograficky a chronologicky, tak jako tomu je i u Gruebrova katalogu mincí republikánských. K I. sv. přidáno je 16 tab. fotografií, ke II. rovněž tolik, ke sv. V. 1. pak 12 tabulek; v textu obrázků není. Vydavatelem katalogu je firma numismatická; je s podivem, že katalog v prvním sv. neuvádí vůbec poznámek o vzácnosti mincí, teprve v obou svazcích druhých jsou označovány CC (very common, velmi obyčejná), C (obyčejná), S (scarce, řídká), R (rare, vzácná), R^2—R^5 (vyšší stupně vzácnosti). Velmi dobrým opatřením jsou odkazy k hlavní literatuře u každé mince. V celku možno říci, že je nový katalog dílem užitečným; úplnosti v něm dosaženo není, vydávání jeho pokračuje tempem příliš pomalým.

Katalog Mattinglyho a Sydenhama hledí shromážditi materiál všechen; vedle toho počalo Britské museum vydávati ještě katalog svůj vlastní: *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, sv. I. od Augusta k Vitelliovi od *H. Mattinglyho*, v Londýně 1923, nákladem Britského musea, za 471·60 Kč váz. Tento katalog obsahuje popis podrobnější, je opatřen důkladnými indexy a 64 krásnými tabulkami. O díle *Bernhartově: Handbuch zur Münzkunde der röm. Kaiserzeit*, 2 sv. v Halle 1926, srv. tuto Hlídku r. I. 1928 č. 1 str. 16 (176).

Díla, o nichž dosud byla řeč, měla vesměs ráz katalogů; jiného rázu je dílo *H. Mattinglyho*: *Roman coins from the earliest times to the fall of the Western Empire*, v Londýně 1927, u Methuena a spol., za 189 Kč váz. Vyšlo jako první svazek sbírky Methuen's Handbooks of archaeology; obsahuje XX a 300 stran a 64 tabulky vyobrazení. Spis. podává dějiny římského mincovnictví od nejstarších dob až do konce západního císařství, tak jako kdysi Th. Mommsen ve svém klassickém díle Das römische Münzwesen (v Lipsku 1850). Celé dílo rozděleno je podle tří hlavních period: římská republika, císařství až k Diocletianovi (excl.), pozdní císařství od Diocletiana až do Romula Augustula (incl.). V každém oddílu jedná spis. nejprve o vnějších dějinách mincovnictví, to je dějinný vývoj, systém mincovní, mincovní správa, chronologie a mincovny, pak o obsahu mincovnictví, totiž o typech a legendách, a konečně o poměru mincovnictví k životu římského státu vůbec, to jsou příležitosti, při nichž mince byly vydávány, dále finanční politika vnitřní i zahraniční. V oddílu třetím přistupuje ještě výklad o ražbách provinčních a lokálních, kteréžto pole je dosud málo propracováno.

Nejstarší forma římského a středoitalského mincovnictví, t. zv. aes grave, bylo po stránce systematické důkladně zpracováno v monumentálním díle Haeberlinově (*E. J. Haeberlin: Aes grave.*

Das Schwergeld Roms und Mittelitaliens, einschliesslich der ihm vorangehenden Rohbronzewährung, ve Frankfurtě n. M., I. sv. textu a sv. tab. 1910). Spis. byl právník, několik exemplářů aes grave, zděděných ve sbírce numismatické založené jeho otcem, přimělo jej k intensivní činnosti sběratelské na tomto poli a záliba sběratelská vedla jej ke studiu celého tohoto oboru; konečným plodem studia bylo dílo nahoře citované. Vydaný I. sv. obsahuje důkladný popis všech zachovaných exemplářů, pokud spisovateli byly známy, sestavený systematicky; díl II., mající obsahovati dějinný vývoj, nevyšel a nebyl vůbec napsán, spis. zemřel, práce nedokončiv. I takto zůstane dílo vždy základem práce o římském aes grave zejména po stránce popisné a systematické. Veliké a drahé toto dílo není ovšem přístupno všem, kdo se o tuto kapitolu z dějin římského mincovnictví zajímají; zvláště těm přišla vhod menší kniha anglického numismata *E. A. Sydenhama*: *Aes grave. A study of the cast coinages of Rome and central Italy.* V Londýně 1926, u Spinka a syna, 145 str. a celkem 28 tabulek, za 189 Kč váz. Spis. podává nejprve výklad o vývoji aes grave římského a italského a pak corpus zachovaných typů, vybrané exempláře jejich jsou zobrazeny na tabulkách.

Je patrné, že souborná díla o římské numismatice z poslední doby jsou z největší části zpracována Angličany; vědecká činnost v tomto oboru vyrůstá ze sběratelství, beze sbírek není dobře možná. U nás je činnost sběratelská v oboru antických mincí vůbec, zejména řeckých, ale i římských, v samých začátcích; největší sbírka, Národního musea v Praze, rozvíjí se utěšeně teprve od převratu. Bylo by si přáti, abychom i na tomto poli mohli brzy závoditi s jinými, šťastnějšími národy.

Úvahy.

Meisterwerke der türkischen Museen zu Konstantinopel herausgegeben von *Halil Edhem*. Sv. I. Griechische und römische Skulpturen des Antikenmuseums von *Martin Schede*. Walter de Gruyter & Co, Berlin u. Leipzig, 1928. Cena váz. 1530 Kč. 22 str. německého textu, 26 str. tureckého, 50 tab.

Půl století staré státní museum antik v Cařihradě patří k nejvýznamnějším sbírkám evropským zvláště pro své sarkofágy ze Sidonu (V. a IV. stol. př. Kr.), mající jedinečnou cenu dokumentární i uměleckou. Katalog antických skulptur pořídil G. Mendel (Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, tři sv., 1912—1914); dobrý tento katalog je illustrován jen drobnými kresbami, nemá tabulek; tento nedostatek má vyplniti nová publikace. Podává jen výběr, nikoliv vše; sidonské sarkofágy jsou vyne-

chány, poněvadž jsou již skvěle publikovány. Fotografie pro tabulky byly nově zhotoveny a podávají dobrou představu o dílech samých.

Dnes zabírá Turecko z antické půdy téměř jen Malou Asii; dříve bylo jeho territorium rozsáhlejší, ale dbalo se málo o sbírání antik. Proto pocházejí poklady musea především z Malé Asie, spíše z měst vnitrozemských a blízkých Cařihradu, některé pak z ostrovů, jež zůstaly dlouho v majetku tureckém, zejména z Thasu. Vydavatel seřadil památky chronologicky; málo je památek archaických, chudá je v tomto výběru doba klassická, nejpočetnější jsou památky hellenistické, reliefy a ze soch na př. hoch z Trall (tab. 15), Marsyas (tab. 17), skvělá hlava Alexandrova (tab. 18), Karyatidy (tab. 27/28). Římské umění doby císařské zastupuje několik portrétů — zvláště tu zajímá socha Hadrianova (tab. 33) — a cenné dekorativní články architektonické ze staveb na půdě maloasijské. Ze sarkofágů význačný je sarkofág ze Sidamarie (tab. 38—41). Několik portrétních soch pozdějších ukazuje vlivy křesťanské a tvoří přechod k umění byzantskému.

V úvodě, psaném německy a turecky, podal M. Schede stručný výklad o vyobrazených památkách; pro všechna data a literaturu odkazuje ke katalogu Mendelovu. Bylo by bývalo možno poznamenati nejdůležitější věci aspoň na listech tabulky kryjících. Dokonce ani prostý seznam tabulek není přidán; čtenář musí prohlédnouti všechny tabulky, aby se přesvědčil, zdali tu některé dílo je či není. *Gabriel Hejzlar.*

Emanuel Löwy: **Polygnot. Ein Buch von griechischer Malerei.** Sv. textu o 80 str., sv. vyobrazení o 100 obrázcích. Ve Vídni 1929, nákl. A. Schrolla a spol., za 127·50 Kč váz.

Při čtení nového dílka Löwyova vzpomínal jsem na krásný obraz Platonův na zač. VII. knihy Ústavy: o lidech, spoutaných v jeskyni a poznávajících jen stíny věcí a ozvěny hlasů; jsou to většinou jen stíny a ozvěny, co poznáváme z velikých řeckých umělců vůbec, a zejména z řeckých malířů. Ani jediné dílo Polygnotovo není zachováno v originále a není nejmenší naděje, že by bylo snad někdy objeveno; představu o díle tohoto umělce získáváme z obrazů na vásách a ze skulptur, na nichž se jeví jeho vliv, a pak z popisů Pausaniových, které nechávají někdy právě nejdůležitější neřečeno. A přece je jisto, že byl Polygnotos z Thasu umělcem velikým — der gröszten einer in aller Kunst, praví spis. na str. 69. Byl to on, spolu s Mikonem, jenž vnesl do řeckého malířství prostorovou hloubku, a byl to on, jenž zavedl do ní vyjadřování duševních hnutí; Polygnot je tragik mezi malíři.

Vliv jeho na umělecká díla doby současné i časů pozdějších byl zcela mimořádný, možno říci demonický; spis. sleduje jej pronikavým zrakem, přináší množství bystrých postřehů, a líčí jej obratným a vkusným perem. Snad zachází v jednotlivostech příliš daleko; snad by výsledky byly jiné, kdyby materiál, který

je nám k disposici, byl bohatší a hodnotnější. Ale dílko Löwyovo nutí k přemýšlení, je nabádavé a poučné i tam, kde se v nás ozývají pochybnosti; vyobrazení, jimiž spis. provází svůj výklad, jsou hojná, dobře vybrána a podána s velikým vkusem, tak jako je tomu pravidelně u knih tohoto archaeologa.

Spis. nezatížil svůj výklad odkazy k odborné literatuře a rozbory sporných otázek; dílko jeho může se zálibou čísti každý, s prospěchem zejména odborník. *A. Salač.*

Paul Couissin, **Les armes romaines.** Essai sur les origines et l'évolution des armes individuelles du légionnaire romain. Paris, H. Champion, 1926. Str. XLV+551, 191 obr., 6 tabulek. Cena 35 fr.

Kniha Couissinova je věnována studiu vývoje zbraní římského legionáře v době od založení Říma po pád říše západní. Dlouhou tuto dobu člení spis. v periody, jimž vtiskují ráz velicí reformátoři vojenští: Servius Tullius, Camillus, Marius, Caesar, Augustus a Alexander Severus. V době nejstarší užívá spis. jmen tradicí dochovaných s větší konservativností, než je nyní obyčejem. Hlavní předností knihy je bohatství sebraného materiálu; vedle tradice literární všímá si spis. zvláště materiálu archaeologického, jednak zachovaných zbraní samých, jednak obrazů jejich na monumentech. Konfrontací všeho tohoto materiálu hledí dojíti výsledků ne-li vždy jistých, tedy aspoň pravděpodobných. Spis. nepřihlíží k vojenským odznakům, ke strojům obléhacím, ani k organisaci vojska a vojenské taktice; činí tak zcela vědomě.

V době před Serviem zbraně římské neliší se podstatně od zbraní sousedů, podobají se zbraním národů centrální Evropy, podléhají však vlivu orientálnímu a pak řeckému. Etruskové tu měli asi úlohu prostředníků. V V. stol. se ujalo pilum, které je původu středoitalského; vliv řecký byl všestranný, ale přece se udržují a zdokonalují zbraně domácí. Směr vývoje určují dále války: Římané se učí od svých odpůrců, přijímají jejich vymoženosti: meč gallský a iberský vystřídají dřívější kratší meč římský, těžký kulatý štít řecký je nahrazen oválním scutum, řecké brnění ustupuje pancéřové košili přejaté od Gallů. Koncem II. stol. je vytvořeno římské odění, odlišné od dřívějšího řecko-římského. V I. stol. př. Kr. vliv řecký ustupuje do pozadí, vzniká výzbroj západní, společná Římanům, Gallům a Iberům, účelná a prakticky zjednodušená; tak na př. Caesar odstranil holeně. V prvních dvou stoletích císařství dovršuje se vývoj a vytvořuje se charakteristická výzbroj římská, která často neprávem bývá pokládána za typ římské výzbroje vůbec. V posledním období mizejí charakteristické zbraně římské, národní ráz se ztrácí i zde.

Některé výsledky této práce jsou hypothetické a vyzývají k dalšímu badání; při rázu našeho materiálu nemůže býti jinak. Zachované zbraně lze zřídka přesně datovati, zprávy literární jsou neúplné a i sporné. Pro starší dobu právem se opírá C. o nálezy zbraní, neboť literární tradice je málo hodná víry; dospívá takto i k opravě antických

zpráv: Diodorovo tvrzení (XXIII 2, 1), že původní štít římský byl τετράγωνος, odmítá poukazem na zachované exempláře oválné. Nevěřilo se zprávě Suidově s. v. *Μάχαιρα*, že Římané přejali t. ř. gladius Hispanicus, dlouhý a ostrý meč dvojsečný, od Iberů za II. války punské; spis. podpírá tvrzení Suidovo doklady archaeologickými. Proti Schultenovi soudí C. (str. 197 nn.), že pilum je původu římského a staršího než III. stol. př. Kr. Své výklady objasňuje spis. velmi dobrými nákresy. Ke konci knihy připojil na několika tabulkách obrázky, na nichž rekonstruuje odění římských legionářů v různých dobách. Má při tom na mysli hlavně umělce výtvarné, kteří se dopouštějí někdy neuvěřitelných chyb, když mají zobraziti římské reky; ve škole je možno jich užívati jen se značnou dávkou opatrnosti. Kniha je na dnešní poměry velmi levná a přístupná každému.

Gabriel Hejzlar.

Drobné zprávy.

a) *Zprávy ze zemí slovanských.*

V »Slavische Rundschau« II (1930), str. 8—12 a 189—194 uveřejnil Balduin Saria přehledný článek o výsledcích archaeologického badání posledních let v Jihoslavii. Přední zmínky z nich zasluhuje nález depôtu (přes 64 kg) italského aes rude, aes signatum, mincí karthaginských a numidských v *Gračci* v Chorvatsku, probadání řecké nekropole na *Visu* (Issa), skvělé výsledky kopání v makedonských *Stoboi*, jímž bylo objeveno hlavně velmi dobře zachované divadlo o průměru 90 m, nejmladší ze starověku dosud známé (z III. stol. po Kr.), ale velmi důležité pro dějiny řeckého divadelního stavitelství nedostatkem jeviště (vliv amfitheatru ?), tři starokřesťanské chrámy a raně byzantská stavba světská s nálezy starší plastiky (2 bronzoví Satyři, hlava Serapidova, relief Pana s Nymfami atd.). — *V Saloně* pracuje nyní misse dánská, jíž se dostalo práva první publikace nových nálezů; nálezy samy zůstanou ovšem majetkem splitského musea. — Saria sám koná nyní výkopy v *Ptuji* (Poetovio), kde byly objeveny tři nad sebou ležící římské vrstvy a několik ulic, dlážděných oblázky, a v římském opevnění u *Malenec*, poblíž ústí Kerky do Sávy, kde byl mezi jiným nalezen nápis z r. 232 po Kr., věnovaný karthaginské bohyni nebeské (Caelestis), nazvané tu jménem Dea Cryphea. *J. Dš.*

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Bulletin d'archéologie et d'histoire Dalmate), který je pokračováním předválečného Bulletino di archeologia e storia dalmata, podává v roč. XLVII—XLVIII (1924-5) vyšlém ve Splitu koncem r. 1926 výtěžky práce výkopné v Dalmacii, zvláště v Solinu a vůbec u Splitu. Vedle drobných nálezů (různé předměty, pečetní prsteny, lampy, gemmy, zbytky mosaik, popelnice a p.), důležitých pro archaeologii křesťanskou, nejvíce získává výkopy těmi epigrafie římská. Fr. Bulić publikuje tu nálezy ze Solinu (Salona) vých. od amfitheatru, nápisy z nekropole zv. Hortus Metrodori a jiné nalezené na již. straně Salony. O jiných nápisech referuje Mik. Abramić, spoluredaktor Vjesnika. Zvláště zajímavý je řecký nápis týkající se poselství obce Issy (Vis) k Caesarovi do Aquileje r. 56 př. Kr. E. Ritterling podává doplnění nápisu v Bull. Dalm. XXIX 1906, č. 3485 podle CIL VI 916 ([C. Cal]petanus [Rant]jius). J. Ev. Kujundžić v článku O položaju rimskoga municipija Bistue Nova nesouhlasí s tím,

že Bistue Nova = dnešní Zenica a pomýšlí na Mošunj. Připojen je seznam přírůstků musea splitského v r. 1922—1926, index epigraphicus a 7 tabulek. Z šesti monografických příloh, týkajících se většinou archaeologie křesťanské, poslední je zpráva o činnosti Konservatorskoga Ureda za Dalmaciju v r. 1924-25. Samostatná je příloha z pera F. Buliće Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, přehled archaeologického badání v Dalmacii od X. stol. do dnešní doby. *G. H.*

Velikolepá památka římské architektury z poč. IV. stol. po Kr., Diocletianův palác ve Splitu, má ve starličkém Monsign. Fr. Buličovi věrného strážce a horlivého propagatora. V r. 1927 vydal Bulič v Záhřebě dílo Palača cara Dioklecijana u Splitu v jazyce chorvatském; nyní podává je v podobě stručnější také německy (Don Frane Bulič unter Mitarbeit von Dr Ljubo Karaman: Kaiser Diocletians Palast in Split. V Záhřebě 1929, nákl. Matice hrvatské, za 80 dinarů váz.). Budova byla důkladně prozkoumána vídeňským architektem G. Niemannem (Der Palast Diocletians in Spalato, ve Vídni 1910), podrobné studium věnovali ji také francouzský architekt Hébrard s historikem Zeillerem (Le Palais de Dioclétien, v Paříži 1912); obě díla jsou krásná, ale velmi nákladná a turistovi sotva přístupná. Nové dílo přináší na svých tabulkách (101) množství velmi zajímavého materiálu obrazového; také text líčí budovu se zájmem a láskou, všímaje si nejenom starověku, nýbrž i dob novějších. Cena knížky je levná; zejména rád sáhne po ní turista, který bude chtít míti na svou návštěvu ve Splitu trvalou památku. *A. S.*

Bulharský ústav archaeologický vydal za rok 1928-29 další, V. sv. svých Zpráv (Известия на българския археологически институтъ); je to silný svazek o XI a 433 stranách, s 6 tabulkami a 259 obrázky v textu. Svazek tento věnován je památce ruského archeologa Uspenského, jenž zemřel 10. září 1928. Bulharští archaeologové všímají si jen archaeologie své vlasti od nejstarších dob až do doby nové; země chová dosud materiálu velmi mnoho, sil domácích není nadbytek a cizí badatelé jen výjimkou věnují se studiu těchto končin. Z článků je zvláště zajímavý příspěvek Velkovův o nových nálezech v mohylách (na str. 13 nn.); spis. právem upozorňuje na množství a význam thráckých mohyl předřímských a na nedostatek systematického jejich probadání. Důležitý je také článek architekta S. Bobčeva o Nicopolis ad Istrum (na str. 56 nn., s mapkou na tab. VI); zříceniny ty leží asi 2 km jižně od vsi Nikjup v okolí Gorne Orechovice, kopáno tam bylo Dobruským a Seurem r. 1900 a 1905 hlavně na foru, práce nejsou ukončeny a je z nich málo publikováno. Bobčev pokouší se o rekonstrukci zřícenin na základě jejich studia. B. Filov publikuje na str. 1 nn. zajímavou terakotovou figurku z jižní Thrakie — snad ze starověké Dikaie — a pokládá ji za napodobení nějaké řecké sochy Artemidy z V. stol. př. Kr. Kacarov (str. 77 nn.) pokračuje ve svých souborných zprávách o antických památkách z Bulharska. To jsou nejdůležitější články, týkající se starověku; k tomu přistupuje množství zpráv o nových nálezech od různých přispěvatelů, souborný referát od Volkova, zpráva o hromadných nálezech mincí od Mušmova, referáty o nových dílech a bibliografické údaje. Illustrace trpí leckde špatnou jakostí papíru, takže z obrázku lze poznati málo nebo nic; snad se dají tyto obtíže, které jsou jistě rázu finančního, ponenáhlu odstraniti. *A. S.*

Objemný XXXI. ročník (1928) časopisu Eos má ze 40 článků čtyři z oboru archaeologie. E. Bulanda, Les Thraces sur une oenochoé à figures noires (str. 297—304) reprodukuje vásu z konce VI. — zač V. st. př. Kr., nalézající se v soukromém majetku v Lublíně; obraz její ukazuje

řecké osadníky v Thrakii ve vojenské výzbroji, některé v odění řeckém, jiné ve skythském s vysokými konickými čepicemi. Kazimír Michałowski, Un vase à figures rouges de Łańcut (str. 305—308) interpretuje jednu z antik sbírky hrabat Potockich, vásu s červenými figurami, jejíž hlavní scéna představuje bojovníka a ženu, a klade ji asi do r. 410 př. Kr. — Jeanne Orosz, Ulisse chez Circé (str. 309—319) rozbírá obraz jiné nádoby, krateru z téže sbírky, asi z doby kol r. 450 př. Kr. Odysseus útočí mečem na Kirku, jí padá leknutím z rukou nádoba s nápojem *κυκεών*, vlevo jeden druh Odysseův změněný ve vepře. Malíř měl za vzor v námětu i komposici nástěnnou malbu, jejíž původce byl pod vlivem dramatické produkce. Raymond Gostkowski, Bacchants romains sur un sarcophage de Krzeszowice (str. 321—334) publikuje fragment mramorového reliefu z jiné sbírky hrabat Potockich, zajímavého svým námětem. Dvě ženy *velato capite* přinášejí za oběť božstvu kohouta a plody; z ostatních účastníků se zachovali dva muži. Technika provedení ukazuje k III. stol. po Kr. K těmto článkům přidáno je 8 obrázků. *G. H.*

Právě vyšly v Praze dvě rozsáhlejší publikace ve formě knižní; uvádím je v časovém pořadí. Je to jednak habilitační spis docenta zdejší německé university Dr. A. Gotsmicha (A. Gotsmich: Studien zur ältesten griechischen Kunst, nákladem univ. knihkupectví Calvova, s podporou ministerstva školství a nár. osvěty, 101 str., cena neudána), jednak práce doktorky Růženy Vackové (Dr. Růžena Vacková: Římské historické reliefy, v Praze 1930, Prací z vědeckých ústavů filosofické fakulty university Karlovy sv. XXV, str. VI a 304 s XXXI tab., za 60 Kč). Referáty o obou těchto spisech přinese příští číslo této Hlídky. *A. S.*

b) Zprávy ostatní.

Právě vyšel nový svazek reální encyklopedie Pauly-Wissowa-Krollovy; je to 28. polosvazek [XIV. 2], obsahující hesla od Mantikles až po Mazaion, nevaz za 255 Kč. Článků obsahu archaeologického je v něm obsaženo řada, uvádím aspoň nejdůležitější. Starověkého zeměpisu týkají se hesla Mantinea od Bölte, Massalia od Philippa, Mauretania od St. Weinstocka; k římské topografii hledí heslo Martius ager nebo campus od Kubitschka, a článek o Mausoleum Hadriani od J. Weisse, který bohužel je příliš stručný. Také heslo Maussoleion (od Eberta) zasloužilo si zpracování podrobnějšího. Z oboru architektury čteme zde článek Materiatio od Eberta, stavby měst (urbanismu) týká se heslo Marktanlage zpracované Wymerem. Velmi dobrý a značně rozsáhlý je článek Maske od Bieberové; důležitější hesla z oboru mythologie a náboženství jsou Marsyas od Burckhardta, Mars (od Marbacha a Heichelheima s doplňkem Marbachovým na konci svazku), Matres od Heichelheima. *A. S.*

Percy Gardner vydal souborně řadu svých článků, uveřejňovaných od r. 1888 v různých anglických časopisech, v knize New chapters in Greek art, Oxford 1926, Clarendon Press, 367 str., XVI tabulek. Cena 22 sh. Obsah knihy je velmi rozmanitý. Některé kapitoly týkají se všeobecných otázek řeckého umění, jiné jsou analysou známých skulptur, jiné konečně jsou pokusy o identifikaci antik podle numismatických a literárních svědectví. Četné odbočky při jednotlivých problémech ukazují encyklopaedické znalosti spisovatelovy a spolehlivé detailní vědomosti. V I. kapitole je podán stručný přehled význačných nálezů archaeologických za posledních 50 let — scházejí tu však některé nejnovější; v II. kap. pojednává spis. o antických originálech, kopiích a moderním restaurování, udávaje určité směrnice pro rekonstrukci ztracených originálů a kritisuje methodu Furtwänglerovu. Na Apoxyomenovi ukazuje, jak všeobecně uznávaná identifikace jeho je slabě do-

kázána a že není správno na hypothese budovati nové konstrukce. Kanon proporcí Lysippovských vidí v Agiovi, Apoxyomena pokládá za kombinaci akademismu a naturalismu v hellenistických školách (kap. VI.). Kapitola VIII. a IX. jsou založeny na srovnání známých soch (Themistokles v Magnesii a Artemis Lafria v Patrai) s jejich vyobrazeními na mincích z doby římské a bystře provádějí jich identifikaci. V X. kapitole se probírá otázka, kdo je původcem Vozataje delfského a Spinaria; spis. shledává u obou rysy školy, v jejímž čele byl Kalamis. Studie o Eutychidovi a jeho Tyche antiochijské vedla spis. k přehledu typů měst personifikovaných až do doby římské. Takových odboček najdeme ve všech 14 oddílech několik: o portraitech Sapfiných a Alexandrových, o díle Feidiově a j. Poslední kapitola věnována je výkladu o řecké scéně divadelní. Všude je patrno, že spisovatel je v intimním styku s monumenty antickými, a proto samostatná jeho pozorování a důvody jsou velmi působivé a závěry přesvědčivé. Analytické kapitoly jsou plny zajímavých srovnání a dohadů a jsou cenným příspěvkem k řešení spletitého stavu mnohých problémů. Podání je stylisticky jasné a text illustrován 31 obrázky v textu a tabulkami. *G. H.*

Americká akademie v Římě vydala před nedávnem VI. sv. své periodické publikace (Memoirs of the American Academy in Rome, VI 1927, 167 str. a 54 tab.). Z obsahu nejvíce mohou zajímati našeho čtenáře práce o hrobu v Tarquiniích (Corneto), zvaném Tomba del Triclinio, od P. Duella (str. 5 nn.), studie o tančících Mainadách zejména dle obrazů na vásách od L. Lawlerové (str. 69 nn.), stručná zpráva R. Carpentera o stopách nápisu *'Απολλ[ώνιος] Νέσι[ορ]ος* na řemeni levé ruky známé sochy pěstního zápasníka v Museo Nazionale (Terme Diocleziane; str. 133 nn.), článek o stopách vodovodu Aqua Alsietina na Janiculu od A. W. van Burena a G. Ph. Stevense (str. 137 nn.), publikace jednoho z papyrů Zenonových od W. L. Westermanna (str. 147 nn.) a konečně publikace illustrací rukopisu knihy Jana Marcanovy Quaedam antiquitatum fragmenta, z 15. stol., kterýžto rukopis patřil až do r. 1870 Collegiu Romanu, nyní pak se dostal darem bibliothece university v Princetonu ve Spoj. Státech, od E. B. Lawrenceové s úvodem od H. van Mater Dennisse (str. 113 nn.); všechny práce jsou velmi bohatě illustrovány. Úvodní obraz podává rekonstrukci polokruhových arkád v Hadrianově ville tiburské na doklad, jak architekti římští tehdejší doby užívali efektního střídání světla a stínu v osových průhledech podobných staveb; rekonstrukce pochází od J. A. Chillmana, kresba od G. P. Stevense. *A. S.*

Objevení aegejské kultury v končinách později obývaných Řeky stavělo nám před oči těžký problém: jaké přežitky zůstaly v náboženství řeckém z prvků předřeckých, a jaký je vůbec poměr řeckého náboženství k náboženství aegejskému? Řešení tohoto problému věnoval nedávno důkladnou knihu švédský badatel M. P. Nilsson (The Minoan-Mycenean religion and its survival in Greek religion, ve spisech král. společnosti věd v Lundu [Skrifter utgivna av kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund] sv. IX.; XXIII a 582 str., se 4 tab. a 113 obrázky v textu, r. 1927, za 283·50 Kč neváz.). Pro dobu aegejskou máme k disposici jen materiál archaeologický, důležitý, ale při jehož užívání je třeba zvláštní opatrnosti; nejen interpretace jeho může býti různá, ale narážíme i na otázky pravosti památek; tak na př. na str. 549 nn. rozebírá spis. vyobrazení na t. zv. prstenu Nestorově, publikovaném samotným Evansem (Journal of Hell. Studies XLV 1925 str. 43 nn.); partie tato byla napsána patrně hned po první publikaci — ukázalo se však, že domnělý prsten Nestorův je falsum, jak zjistil Lefebvre des Noettes (Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France 1926 str. 117 nn., Comptes-rendus de l'Ac. des Inscr. 1926 str. 38) a jak se dnes obecně uznává. *A. S.*

V topografii starověké Troady je mnoho bodů sporných, o tom není pochyby; nové světlo může přinésti ještě nejspíše nový materiál archaeologický. Vykopávky jsou však prozatím nemožné, poněvadž vláda turecká prohlásila končiny pobřežní za vojenské pásmo; badatelé, kteří se zabývají problémy trojskými, uchylují se proto hlavně k interpretaci starověkých textů, především Homera. Učinil tak i Ch. Vellay v knížce Les nouveaux aspects de la question de Troie, v Paříži 1930, nákladem společnosti Les belles lettres, IV a 135 stran s mapkou, za 30 fr. fr. neváz. Spis. je redaktorem revue L'Acropole, v jejichž ročnících 1927—1929 již vydal po částech práci, kterou nyní předkládá ve formě knižní. Spis. odmítá mínění, že řecký tábor lodní byl u zálivu Besika, i názor, že zříceniny na pahorku Hissarliku jsou homerskou Trojou; předpokládá při tom, že Homer znal Troju z autopsie a že ji líčil zcela přesně. Spis. zabývá se i brožurkou V. Seyka, Das wahre u. richtige Troja-Ilion, v Praze 1926, schvaluje negativní část jeho vývodů (Hissarlik není homerskou Trojou), ale odmítá jejich část positivní (homerská Troja ležela na Kara-jur). Knížka má význam hlavně rozborem četných míst Homera i spisovatelů pozdějších. *A. S.*

Upozornil jsem již na to, že se ženy v archaeologii s úspěchem věnují studiu oděvu a ozdob, zejména ženských. Před nedávnem vydala Marg. Bieberová, professorka na universitě giessenské, rozsáhlé dílo o řeckém oděvu (Griechische Kleidung, VI a 100 stran textu, LXIV tab. vyobrazení, 25 obr. v textu, v Berlíně a Lipsku, nákl. W. de Gruytera a spol., 1928, za 425 Kč váz.). Hlavní cena spočívá ve vyobrazeních, jednak zachovaných děl uměleckých, jednak studií na živém modelu; k obrázkům přidán je podrobný popis (str. 33—92), vysvětlení řeckých termínů, hlavní literatura a seznamy. Text (str. 1—28) je stručný a tvoří jen úvod k dílu; polemice a odkazům k literatuře se v něm spis. vyhýbá, všímá si jen forem oděvu, problémy jeho historického vývoje, otázky po barvách, vzorcích látek atd. nechává většinou stranou, některými těmito věcmi chce se zabývati v jiné práci (Untersuchung zur Geschichte der griechischen Tracht), jež ještě nevyšla. Vliv knihy Heuzey-ovy (Histoire du costume antique, v Paříži 1922), o níž jsem referoval v L. F., je patrný také v tom, že kniha chce býti užitečna i umělcům výtvarným a divadlu. *A. S.*

Nálezy bronzových soch antických jsou při vykopávkách vzácné; nejvíce se jich našlo ve městech zasypaných výbuchem Vesuvu r. 79 po Kr., v Pompejích a v Herkulanu. Zato v poslední době opětovně došlo k vylovení bronzových soch z moře; v moři u Marathonu nalezen byl r. 1925 krásný efeb marathonský ze IV. stol. př. Kr., nedávno ohlášen byl nový podobný objev v moři u Artemisia na sev. výběžku ostrova Euboje. Tam byla vylovena z moře socha boha, Dia nebo Poseidona, z doby kol. r. 460 př. Kr.; dílo je krásně zachováno a mohlo býti dokonce úplně doplněno levou rukou, která byla na témže místě zachycena sítěmi rybářskými již o tři léta dříve. Zároveň se tam našla při dodatečném pátrání ještě bronzová socha koně t. zv. přísného slohu, a bronzová socha mladíka nefeckého typu z doby hellenistické, asi z 2. polovice II. stol. př. Kr. Dílo nejprve uvedené publikoval právě mladý řecký archaeolog Chr. Karuzos v Journal of Hellenic Studies XLIX č. II r. 1929 na str. 141 nn. s tab. VII a VIII a dvěma vyobrazeními v textu. Je patrné, že jde vskutku o dílo prvého řádu, zejména tvář boha je překrásná. *A. S.*

Zasloužilá badatelka v oboru římského umění, paní Eugenie Strongová, vydala nedávno ve sbírce Ars una dvojsvazkové dílo o římském umění (Art in ancient Rome 1929, v Londýně u Heinemanna, 2 sv. váz. za 180 Kč). Spis. rozdělila si látku tak, že první svazek obsahuje výklad o vývoji umění v Římě až do konce vlády Neronovy, druhý od vlády dynastie Flaviovců až asi do konce IV. stol. po Kr. Svůj text

provází spis. velikým množstvým fotografií a kreseb; obrázky jsou většinou ostré, ale vesměs malých rozměrů, bez ohledu na to, jsou-li zobrazeny drobné památky nebo celé pohledy krajinné; z obrázku 151 na str. 134 sv. I., představujícího římské forum, asi čtenář mnoho nezíská. Výklad svůj dělí spis. na kapitoly, hlavně s hlediska chronologického; na konci kapitol uvádí bibliografii, hojnou, ale uspořádanou docela mechanicky tak, že jména autorů jdou za sebou v abecedním pořádku a bez kritických poznámek. *A. S.*

Praktický Platnerův slovník k topografii starého Říma byl doplněn, zrevidován a znovu vydán anglickým badatelem T. Ashbym (S. B. Platner: A topographical dictionary of ancient Rome, completed and revised by Thomas Ashby, v Londýně u H. Milforda - Oxfordská univ. tiskárna, 1929, XXIII a 608 str., s mapkou, 56 obrázky na tab. a 7 ill. v textu, za 35 sh = 318·75 Kč váz.). V nové podobě hodí se slovník zase velmi dobře zejména k rychlé informaci při četbě římských spisovatelů; citáty z nich jsou hojné a pečlivé. Přepracovatel zná starověký Řím i jeho okolí z dlouhého pobytu v Římě velmi důkladně; illustrace jsou dobré, ale drobné, není jich právě mnoho, také plány mohly býti četnější, patrně šetřilo vydavatelství obrazovým materiálem, aby cena knihy příliš nevzrostla. *A. S.*

Římskou Campagnu popisuje T. Ashby v díle nedávno vyšlém (The Roman Campagna in classical times, v Londýně 1927, nákl. E. Benna, 256 str., 48 ill. a mapka, za 189 Kč váz.); spis. zná v římském okolí každý kout, podává nejprve obecný úvod (str. 15—53) sleduje pak jednotlivé silnice, jež z Říma vycházely, a popisuje zříceniny při nich ležící. Přichází při tom leckde i k novým identifikacím existujících antických zřícenin. *A. S.*

V knížce Il teatro di Ostia, v Římě 1927, 32 str. podává nynější ředitel výkopů ostijských Guido Calza stručnou historii ostijského divadla. Jeho vznik lze podle nápisů a stavebního materiálu klásti na počátek naší éry. Užívalo se ho ještě za císaře Theodosia. Znovuzřízeno bylo nedávno v podobě, jakou mělo za císaře Septimia Severa a Caracally; dbáno bylo při tom, aby celkový ráz zřícenin nebyl porušen, pokud je to ovšem vůbec možné. K vědecky přesné rekonstrukci se zachovalo dosti podstatných prvků. Hlediště má nyní 23 řady sedadel a pojme 2700 diváků; antické hlediště mělo o 12 řad sedadel více. Monografii doprovázejí obrazy zachovaných detailů architektonických, skulptur, plán divadla, řez příčný, perspektivní pohled a pokus o rekonstrukci vnější façády. *G. H.*

Desátý svazeček sbírky *Fiore* (vyd. Fratelli Treves v Miláně) přináší publikaci Rob. Paribeniho, La villa dell' imperatore Adriano a Tivoli, 1928, za 8 lir. Úvodní stránky podávají stručnou charakteristiku budovatele villy, císaře Hadriana; několik obrazů význačných uměleckých předmětů zde kdysi nalezených — na 300 památek odtud pocházejících je rozptýleno po evropských museích — umožňuje představu o tom, jak bohatá byla vnitřní výzdoba těchto římských Versailles. Hlavní cena knížky však je názorný materiál o stavbě samé; 42 bezvadně provedené tabulky s přehledným popisem a 2 plánky předvádějí stavby obytné, 3 thermy, 2 divadla, stadium, 2 knihovny a jiné budovy, jejichž určení a užití nelze vždy uhodnouti. Plány jsou velmi rozmanité, v konstrukcích vyskytuje se tolik problémů jako snad v žádném jiném komplexu budov zachovaném na půdě říše římské. Není ještě všechno odkryto, ani hranice villy nejsou dosud určeny, mimo to značná část pozemků patří soukromníkům. Knížka hodí se za průvodce v ruinách a je pěkným albem vzpomínkovým. *G. H.*

NB: Z technických důvodů nebylo možno přidati žádné vyobrazení k tomuto číslu Hlídky archaeologické; nedostatek tento bude vynahrazen v čísle příštím. *A. S.*

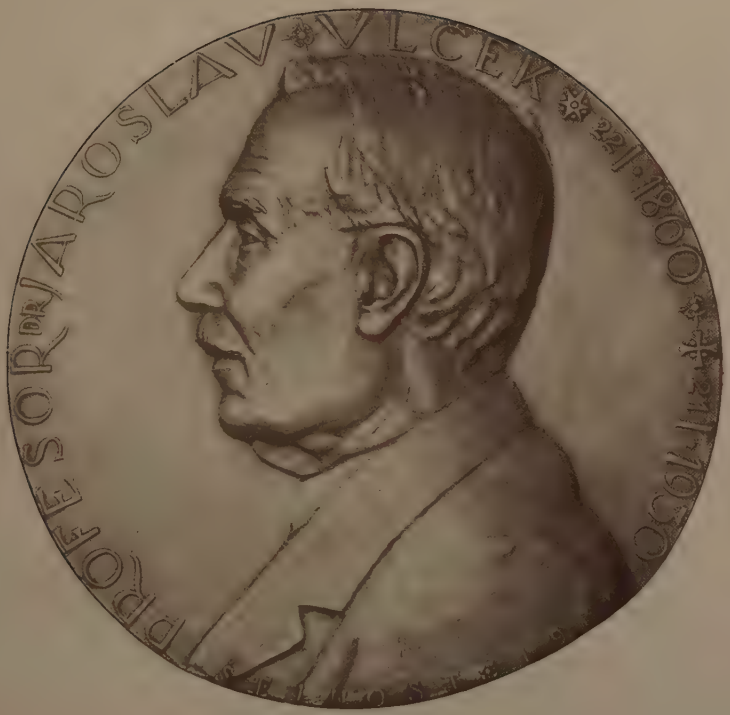

Jaroslav Vlček

Miloslav Hýsek:

Za Jaroslavem Vlčkem.

Tragická smrt, která náhle skosila Jaroslava Vlčka v předvečer jeho sedmdesátých narozenin a jubilejní články denních listů rázem změnila v nekrology, znamená těžkou ztrátu pro naši vědu, specielně pro literární historii. Vlastní jeho vědecké dílo, ačkoliv v hlavní své části, v rozsáhle myšlených »Dějinách české literatury«, zůstalo nedokončeno, bylo sice od let již uzavřeno, ale Vlček právě po převratu byl od obnovení Matice slovenské významně činný tam, kde se narodil, kde v mládí dobyl prvních vědeckých úspěchů a kam se stále vracel, na Slovensku, jako organisátor, vůdce a nejlepší představitel nového kulturního ruchu, v němž studium literární minulosti bylo z předních úkolů — zde při vydávání slovenských klasiků jeho jedinečné znalosti a nezkalený kriticismus stejně jako dávná autorita nejdokonalejšího badatele budou dlouho pohřešovány a v dohledné době sotva nahrazeny. Nehledě však k této aktivní účasti na dnešní filologické práci, sama Vlčkova přítomnost mezi námi znamenala mnoho: byl patriarchou naší literární historie, kterou v moderním smyslu vytvořil teprve on, které na celé období určil ráz a směr a jejíhož dnešního vývoje nepřestal se zájmem sledovati, ačkoliv se jinak úplně soustředil na činnost v rámci literárního Slovenska — jeho odchodem, cítíme, uzavírá se zase perioda v jedné oblasti našeho vědeckého života, a to perioda krásná programem, prací i výsledky. Jednota českých filologů jest Vlčkovou smrtí zvláště ochuzena: Vlček byl jejím zakládajícím i čestným členem a právě jeho součinnost dodávala Jednotě lesku, ať to byly »Dějiny české literatury«, jejichž byla nakladatelkou, nebo dvacetiletá spoluredakce »Listů filologických«, jejichž literárně historický oddíl vytvořil a svým příkladem mu vytkl úkoly, které se dosud snažíme plniti a které jistě tak brzy nezastárnou. Vlčkovi vrstevníci byli vesměs jeho spolupracovníky v »Listech« i v četných jiných organisačních podnicích; my z pokolení, jež přišlo po něm, jsme vesměs jeho žáky a ani nejlepší z této generace, kteří ve Vlčkově disciplině usilují o nové cesty a s leckterými názory, jak k nim dospěl a je formuloval on, se rozcházejí, nepřekonali jeho vlivu; pracovníci příští, ať vědecky dospějí kamkoli, teprve budou ve Vlčkovi uctívati klasika, jak jej dnes historikové uctívají v Palackém a linguisté v Gebauerovi. Vlček byl osobnost, o tom nebylo a není sporu; stačí vzíti do ruky jeho vědeckou prvotinu »Literatura na Slovensku«, kterou

vydal ještě jako universitní posluchač, aby po padesáti letech s nejedné strany na nás svěže zadýchala její mladá a sebevědomá síla: ještě v sobě namnoze nezapřel žáka Hattalova, a přece jak již tehdy byl daleko před ním! Kapitola o »vadách školy Štúrovy« má tóny, jaké často neznívají z tvorby začátečníků a jež připomínají mladé autory »Počátků českého básnictví«, Palackého a Šafaříka; jako oni v zápalu příští geniality ostře kritisovali úroveň naší obrozenské poesie, tak Vlček s bolestnou vášní kriticky analysoval malé výsledky národního programu původců slovenské jazykové odluky. Vlček tehdy překvapil neobvyklými vědomostmi, šířkou rozhledu, jasnou koncepcí, půvabem podání, a ačkoliv se ve výkladu příčin, jež vedly k roztržce, opíral o starého Hurbana, ve zmíněné kapitole nebo v hodnocení Štúrovského básnictví projevil opravdovou odvahu vlastního úsudku, odvahu, jež mu jako každé skutečné osobnosti byla věcí samozřejmou. »Literatura na Slovensku« nevznikla z důvodu pouze theoretického jako probadání čistě odborného, jinak více méně lhostejného thematu a nebyla pracována jen mozkem, nýbrž zároveň srdcem; Vlček v ní řešil svůj životní problém, a celé literárně historické dílo Vlčkovo vyrůstá potom z problémů a potřeb našeho národního a kulturního života — zde je jeho pojítko s Masarykem, který v letech osmdesátých počíná mocně působiti také na něj a později »Českou otázkou« podnítil Vlčkův odchylný výklad našeho obrození. Vlčkova prvotina obsahuje v kritické své stránce již tendence reformní; hnutí kolem »Athenea« a »Času« nemohlo proto Vlčka nezasáhnouti. Ale methodicky Masarykův vliv doplňuje příklad ničím nezaujaté věcnosti v historických studiích Gollových a v linguistických pracích Gebauerových; »Dějiny české literatury«, jež vycházely paralelně s Gebauerovou »Historickou mluvnicí«, jsou stejně budovány z literárně historických fakt a sto let po vydání Dobrovského »Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« spolu s »Historickou mluvnicí« dovršují vývoj naší filologie, jsouce skutečně podle Hettnerovy zásady, uvedené jako motto v druhém díle, ne již dějinami knih, nýbrž dějinami idejí a jejich vědecké a umělecké formy.

Neboť až do Vlčka byly naše soustavné literární dějiny více méně stále dějinami knih a biografiemi autorů, i když se v nich řešily závažné literárně historické otázky; bylo-li to přirozeno za Dobrovského a Jungmanna, kdy bylo hlavním úkolem české písemnictví objeviti a jeho rozsah přesně zjistiti, nepokusil se ještě ani Šembera ani Tieftrunk o hlubší synthetický obraz, ani F. Bačkovský v dějinách novočeské poesie, radostně veřejností přijatých, jež však právě Vlček (s J. Jakubcem) podrobil v »Atheneu« přísnému odmítavému rozboru, o kritický výklad myšlenkových a básnických hodnot, ačkoliv monografické práce Palackého, Nebeského, Feifalikovy a V. Zeleného razily cestu modernějšímu pojetí a nazírání. Je zajímavo, že právě Martin Hattala proti překonané methodě Šemberových »Dějin« ukazoval na příklad ně-

mecké literární historie, vrcholící tehdy v letech padesátých dílem Gervinusovým, a není vyloučeno, že při Vlčkových počátcích měl na »Literaturu na Slovensku« vliv i po této stránce. Vlčkovy referáty z let osmdesátých o Pypinovi, Bačkovském a Brandlovi svědčí, že se tehdy methodickými otázkami zabýval, jak ostatně nejlépe vysvítá z vlastních jeho prací: »Přehled dějin literatury české« z r. 1885, jehož první a jediný sešit vyšel v Brně a zabírá nejstarší období po Štítného, na rozdíl od »Literatury na Slovensku«, v níž Vlček je vědeckým publicistou, úplně přejímá filologickou methodu Gebauerovu; »Dejiny literatúry slovenskej«, nové zpracování první knížky o dvou sešitech z let 1889 a 1890, před něž je třeba položiti úpravu pro ruský překlad A. Opfermanův, vydaný v Kyjevě r. 1889, prohlubují Gebauerovsky věcný obraz analysou ideovou, sociologickou i básnickou zachovávajíce ráz obranný; »Dějiny české literatury« konečně se zcela oprostily od jakéhokoli subjektivismu a jsou důsledně pracovány ve smyslu Hettnerovy zásady. Jak pro naši literární historii právě tato zásada byla plodná, je patrno již z Vlčkova hodnocení literatury slovenské: apologie Štúrovy odluky je v »Literatuře na Slovensku« doprovázena přísnou kritikou neujasněné literární prakse Štúrovy družiny a uměleckých kvalit básníků jak tohoto pokolení, tak generace let sedmdesátých; v »Dějinách«, značně propracovanějších ve výkladu separatismu Bernolákova i odluky Štúrovy, vesměs odpadly tyto výtky, ale sám titul naznačuje, že Vlček literární Slovensko pojímá jako celek zcela svéprávný, při čemž se v úvodě o jednotě s českou literaturou vůbec nemluví; v »Dějinách české literatury« a v »České literatuře XIX. století« jsou Slováci bez výhrad zařazeni do rámce literatury české.

Až do počátku let devadesátých se Vlček písemnictvím mimoslovenským obíral poměrně málo; kromě »Přehledu«, důležitého kapitolou o Rukopisech, v níž námitky proti pravosti jsou registrovány bez pokusu o vyvrácení, byla to jen účast na protirukopisném boji a rozbor »Vznešenosti přírody«, čím Vlček projevil zájem také o literaturu českou — všechny práce ostatní se týkaly Slovenska. Ale právě jejich cena způsobila, že bylo v Praze vysloveno přání, aby se věnoval celému českému písemnictví, a to v »Hlase národa« ústy V. V. Zeleného (1889 č. 274), když posuzoval »Dejiny liturtúry slovenskej« a v nich odstavec o J. Hollém: »Zvláště tato malá stránka je tak výborná, že budí živé přání, aby spisovatel zkusil síly tak nadějné na velikém a nesnadném úkolu literárních dějin českých. Jeho vědecká práce již za svěžího mládí tak pokročila, že bychom v něm nejraději viděli budoucího historika české literatury.« Ale byli to kromě V. Hálka, jenž Vlčka současně s L. Čechem zaujal ještě před známým článkem Macharovým, zase nejprve představitelé československé jednoty Kollár a Šafařík, jimž Vlček věnoval badatelskou pozornost; první sešit »Dějin české literatury«, vydaný r. 1893, způsobil proto radostné

překvapení, jak je patrno z tehdejšího přijetí časopiseckou i odbornou kritikou. Starý »Přehled« z r. 1885 uvázl na prvním sešitě, ač jeho obálka oznamovala tisk dalších dvou sešitů — již tehdy byl Vlček velmi úzkostlivý, ve slovenských »Dejinách« přetiskl celý jeden arch o Bernolákově období a za války vysazený scházející svazek »Dějin české literatury« skoro celý potlačil; teprve zde plně proniklo Vlčkovo literárně historické umění, zvláště když dospěl k době Husově. Pro české poměry znamenaly Vlčkovy »Dějiny« stejně jako Gebauerova »Historická mluvnice« skutečný objev. Na české universitě nebyla literární historie vůbec zastoupena, ačkoliv se kdysi mluvilo o příští profesuře Ferd. Schulze a o její stolici se ucházel, marně, Fr. V. Jeřábek: Gebauer sice pracoval v staročeské literatuře, ale jen filologickou methodou, a ani profesoři germanistiky a romanistiky literárními historiky nebyli. Byl to Vatroslav Jagić, jenž v referátě o prvním sešitě »Dějin« Vlčkových důrazně upozornil na tuto mezeru v naší vědě: »Podle mého mínění jest mezerou, že na pražské universitě vedle skvělého zástupce české linguistiky stále ještě nikdo nepůsobí v literárních dějinách, jak by bylo třeba vzhledem k významu české literatury v jejím celku.« Proč k Vlčkově habilitaci došlo až r. 1898 a k profesuře teprve po dalších deseti letech, není dosud objasněno; bylo to jistě na škodu naší vědy, jak svědčí proměna bohemistické části »Listů filologických« hned v prvním ročníku za jeho redakce a »Obzor literární a umělecký«, tehdy Vlčkem založený: zatím co nová kritika zasahovala nejširší vrstvy, v literární historii se nové methody dlouho nedovedly uplatniti, protože pro ni nebylo kathedry, na které by byl Vlček v plném rozvoji tvůrčích sil mohl působiti; profesura Jar. Vrchlického byla representační a na vývoj naší literární historie vlivu přirozeně neměla.

Vlčkovy »Dějiny« vycházely v sešitech; první část prvního dílu, zabírající nejstarší epochu až po t. zv. věk zlatý, tedy přibližně do polovice XVI. století, byla ukončena r. 1897, potom r. 1898 následovala první část dílu druhého, obsahující osmnácté století, část druhá do doby předbřeznové byla ukončena s několikaletou přestávkou r. 1914, k druhé části prvního dílu se Vlček vrátil po převratě r. 1920 alespoň sešitem o věku zlatém — dílo zůstalo bohužel torsem, na jehož doplnění Vlček nepřestal mysliti ani v posledních letech, ale jež sceliti bylo úlohou nesnadnou. V prvním díle totiž schází výklad o Janu Blahoslavovi a jeho skupině, v díle druhém o Rukopisech; vidíme, jak se Vlček vyhýbal řadění mechanickému, jak usiloval o obraz plastický a komponoval jej s uměleckým citem, ale ať to byly důvody vědecké nebo právě skladebné, proč tyto partie odsunoval, dojem torsa jest jimi ještě zesílen. Díl první vyšel v definitivní podobě bez patrných prací přípravných, jež zatím většinou vykonali Vlčkovi předchůdci, ale Vlček s podivuhodnou úplností a jistotou jejich materiál utřídil a oduševnil v sytou a barvitou malbu kulturního

prostředí a myšlenkových proudů s bohatou galerií literárních portretů stejně výrazných jako osobitých; zejména počátky husitství, příchod humanismu a základy českobratrství jsou podány až s dramatickou silou jako produkt doby a české duše — na těchto partiích ve Vlčkovi poznáváme vrstevníka Lumírovců, kteří českou minulost stejně zapínali do všesvětového dění a do lidské epopeje. Vlček znal z velkých moderních kritiků zejména Taina a pozorně přihlížel hlavně ke dvěma složkám jeho koncepce, k výkladu doby a prostředí, jež sleduje zvláště po stránce ideové; v dílech autorů znovu a znovu zjišťuje tyto vztahy, jež jsou mu klíčem k jejich pochopení — ustupovala-li zde nejednou osobnost vykládaných zjevů poněkud do pozadí, bylo to přirozeno, neboť nejdříve bylo třeba přesně zjistiti tyto společné vztahy a závislosti na velkém kulturním díle doby, a to právě Vlček provedl bezpečně. Pro českou protireformaci základní údajový materiál snesl v »Rukověti« Jos. Jireček, ale literárně historicky jej zpracoval teprve Vlček, a to se stejnou dokonalostí; v jeho vylíčení se toto období ještě před Jiráskem jeví jako doba »temna«, kterou však Vlček zase zakloubil do evropské atmosféry kulturní — podle něho ani tehdy nenastala v Čechách osvětová isolace, ačkoliv slovesné souvislosti s cizinou se jeví ve formách domácím ovzduším velmi zkřivených.

A tu Vlček dospěl k výkladu našeho obrození, jenž jest z hlavních pilířů jeho literárně historické zásluhy. O době nové napsal množství monografií, studií a článků, v letech devadesátých knížky o Šafaříkovi a o Puchmajerově škole básnické a tehdy i později své drobnější práce vydával ve svazečcích proslulých »Kapitolek«, jež látkově sahají až k vystoupení družiny Májové; první z nich přešly výsledky ještě do »Dějin«, ostatní měly býti základem jejich dalšího pokračování. Vlček do českého písemnictví pojal i literaturu, Čechy psanou latinsky nebo německy, a tu právě rozbor literatury obrozenské a jejích vůdčích představitelů osvícenských byl novinkou. Věnování druhého dílu »Dějin« památce Jos. Dobrovského nebylo náhodným: hlásil se v něm jeho největší pokračovatel na poli našich literárních dějin, jenž si této souvislosti byl dokonale vědom. Boj rukopisný zahajuje rehabilitaci tohoto vůdčího zjevu našeho obrození, kterou románkem Šmilovského provedla nejprve beletrie a v níž v letech devadesátých pracemi o české prosodii pokračoval J. Král a edicí jeho dopisů A. Patera; Vlčkův obraz obrozenských snah byl novým potvrzením její nutnosti. Analysou sil, jež způsobily české obrození, Vlček dospěl jiného názoru než v »České otázce« Masaryk; jeho výklad potvrdil námitky Kaizlovy proti Masarykově koncepci navazování na humanitu české reformace: Vlček české obrození vykládá západoevropským osvícenstvím, jež mocně zasáhlo i do říše rakouské a duševně (částečně i hmotně) osvobodilo i českého člověka. Tento výklad, přijatý celou naší literární historií, byl pak znovu propracován J. Jakubcem v »Laichterově Literatuře«, znovu zdůvodněn

J. Pekařem v polemice proti Masarykovi a popularisován Arnem Novákem v »Přehledných dějinách«; v posledních letech byly proti němu vyslovovány zásadní námitky, zdůrazňován jest zejména vliv tradičního češství Balbínova a vůbec síla domácí tradice — Vlčka tyto hlasy nepřesvědčily. Je škoda, že v jeho »Dějinách« schází právě vylíčení doby pobělohorské s Balbínem v čele, z něhož by bylo patrno, že Vlček Balbínova významu nepřehlížel; ale na celkové formulaci problému, jak ji podal r. 1898 v Gebauerově sborníku, by to ovšem nic nezměnilo.

Z období dalších zajímal Vlčka zejména rok 1848, k němuž podal několik literárních příspěvků doplňujících i podobizny některých autorů, o nichž je řeč v »Dějinách« (na př. Tyl), a léta padesátá; zjevy přechodní a mladí vůdcové družiny Májové stojí na konečné hranici časového rozpětí nedokončených Vlčkových »Dějin«, za niž pokročil jen v pracích o literárním Slovensku a spiskem o Čechově »Dagmaře«, nehledíme-li k drobným nekrologům, jež příležitostně psal z redakční povinnosti. Ale všechny tyto stati, z nichž jen studie o Fričovi a o Hálkovi jsou rozsáhlejší, mají vynikající vlastnosti jeho děl základních: jsou znalecké a věcné, jdou k jádru předmětu, vedle vůně analysované a hodnocené tvorby zachycují i osobité rysy jejích původců a mistrně užívají všech prostředků charakterisačních od typického citátu po zhuštěná srovnání příbuzných zjevů, jak jimi překvapoval již v »Literatuře na Slovensku« (srovn. na př. str. 65: »Onen (Šafařík) odhalil roušku minulých zapomenutých pokladů slovanských starožitností, tento (Kollár) věšteckým slovem hlásal budoucí slávu Slovanstva, Štúr pak vytvořil Slovensku přítomný život«). Jistě tu Vlčkovi prospělo jeho odborné vzdělání filosofické, o němž svědčí mladický překlad ze Schopenhauera »Z moudrosti života« (1882), a zájem o moderní pojetí přírodních věd, jak se s ním seznámil i jako jeden z překladatelů sensačního Hellwaldova »Přírodopisu člověka« (od r. 1881).

Dříve psal Vlček také referáty; není jich mnoho. První z nich z počátku let osmdesátých týkaly se literatury slovenské, také básnické produkce (básně Bottovy, edice Sládkoviče atd.), s níž prostě seznamovaly českou veřejnost; teprve nové vědecké hnutí pražské a rukopisný boj přivedly Vlčka k několika útočným referátům o pracích zastaralé methody a překonaných názorů; úvahy pozdější z konce století a z let předválečných v časopisech odborných a denních listech, jejichž literární rubriku řídil, nemají již ani v projevech nesouhlasu oné útočnosti a jsou psány klidným, ničím nezaujatým tónem. V soukromí i v přednáškách dovedl Vlček ostře ironisovati, jinak však nebyl povaha bojovná a vyhýbal se polemikám neodhodlávaje se k nim, ani když jako v posledních letech těžce nesl nesouhlas s některými soudy o svých názorech vědeckých a o činnosti na Slovensku, kde se jako správce Matice slovenské sžil s prostředím martinským. Vlček se vždy

snažil pracovat v první řadě positivně, stavět, ne vyčerpávat se polemikami, a to činil zvláště na konec, kdy se zcela pohřížil do práce v programovém rámci Matice slovenské, která navenek často byla anonymní. Byl skromný, nesnažil se státi v popředí, rád a ochotně uznával práci jiných a pro svou skromnost, s jakou v kolektivním díle, kde byl přece duší, vedle svých spolupracovníků ustupoval do pozadí, byl opravdovým tmelem vědeckých podniků, které organisoval.

Byla to zejména organisační činnost při literárně historických podnicích nakladatelství Laichterova, redakce »Literatury české XIX. století« a knihovny »Čeští spisovatelé XIX. století«, kterou Vlček znovu zasáhl do vývoje našeho literárního dějepisectví. Roku 1898 vyšla první část druhého dílu jeho »Dějin« a r. 1902 počala vycházeti část druhá; Vlček tu po prvé na základě dlouholetých příprav — neboť první jeho stať o novočeském básnictví, ukázka z nedokončeného »Přehledu dějin literatury české«, vyšla již r. 1884 a studie o Polákově »Vznešenosti přírody« r. 1887 — vylíčil české obrození ve známém pojetí, a přece se nerozpakoval současně se postaviti v čelo hromadné publikace, jež se v prvních dílech znovu zabývala dobou, kterou právě zpracoval, a do jisté míry tedy byla jeho »Dějinám« konkurencí, nadto ještě revidujíc právě formulované jeho názory. A nejen to: Vlček, zaneprázdněný prací na »Dějinách«, přispěl sem jen kapitolami o thematech, jejichž byl opravdu nejkompetentnějším znalcem, kdežto ostatní látku, i když Vlček o ní nedávno podrobně pojednal v »Dějinách«, zpracovali znovu jiní, především J. Jakubec a Jan Máchal. Nelze si představiti oddanější služby vědě, kde přece není řídkým zjevem žárlivost na cizí úpěchy, závist a konkurenční nevraživost; mohu z jedné z posledních rozmluv s nezapomenutelným učitelem uvésti, s jakým uznáním mluvil o trojsvazkových »Slovanských literaturách« Máchalových a o novém vydání »Dějin« Jakubcových — nebylo v jeho slovech stínu závisti, jen trochu resignovaného smutku z vlastního nedokončeného díla. Proto byl ideálním redaktorem »Obzoru literárního a uměleckého«, literárně historické části »Listů filologických«, »Lumíra«, literárních rubrik »Dne« i »Národních listů« a konečně »Sborníku Matice slovenskej«; vždy mu šlo o věc, o povznesení literární vědy, literárního a vědeckého života, o schopné spolupracovníky zejména z nejmladších řad, jimž se slovem uznání a povzbuzení rád otvíral strany a sloupce svých časopisů upravuje, bylo-li třeba, jejich příspěvky — jak často v té stilisaci, jak vyšly, byly vlastně dílem Vlčkovým!

A konečně Vlčkovy edice. Když Vlček počal vydávati »Dějiny«, bylo velmi málo kritických vydání našich nových autorů. Již Kober sice založil dvě sbírky, »Spisy výtečných českých básníků novověkých« a »Národní bibliotéku«, v nichž byly soustavně vydávány spisy zemřelých spisovatelů od doby obrozenské; obě knihovny jsou velmi cenné, ačkoliv přirozeně mají nedostatky.

zaviněné dobovými názory a leckdy neodbornými vydavateli. Pro léta devadesátá byly tyto edice ovšem leckde zastaralé. Vlček vydal r. 1893 soubor básní Janka Krále ještě také starší methodou: nešlo mu zde o vydání vědecké. Ale studium nové literatury ukázalo potřebu vydání nových, jež Vlček podnikl jako doplněk »Literatury české« počátkem století u Laichtera s názvem »Čeští spisovatelé XIX. století«. Sám zde vydal spisy Máchovy a Hálkovy a uherské práce B. Němcové. Když III. třída České Akademie založila »Novočeskou knihovnu«, vydal v ní čtyři svazky almanachů Puchmajerových. Po převratě vyšlo jeho péčí v Matici slovenské několik autorů slovenských: Kollárovy »Básně« z r. 1821 a »Slávy dcera« v prvním znění, básně K. Kuzmányho, Matúškovy a Paulinyho-Tótha a první část Hurbanova »Štúra«; Vlček také obstaral vydání Riznerovy »Bibliografie«. Nejcennější jsou Vlčkovy edice slovenské; vydání Máchy jest dnes ovšem překonáno, ale Vlček také jeho obhajobou proti Flajšhansově kritice pronikavě osvětlil problémy moderní vydavatelské techniky, v níž jsme dosud nedospěli jednoty. Také zde ve Vlčkovi vidíme jasného ducha, jenž usiluje o velkorysou koncepci a neztrácí se v detailech, jež se mu zdály podružnými.

A celé Vlčkovo dílo, jak jsem naznačil na počátku, vyrostlo z potřeb našeho života, k jehož obohacení a prohloubení přispívalo; literatura mu nebyla ničím mrtvým, období minulá Vlček vždycky pojímal v souvislosti s dneškem, jenž jest novým článkem dlouhého vývoje — proto založil »Obzor literární a umělecký« a byl spoluredaktorem »Lumíra«, v němž právě on udržoval souvislost s tradicí. Byl činný ve vědeckých institucích stejně jako na př. v Umělecké besedě; učence v něm doplňoval umělec, který byl s naším uměleckým světem, ať to byla hudba nebo divadlo, ve stálém styku. Z mládí, kdy překládal Schopenhauera, nesl si v duši vždycky kus filosofické skepse, která jej doprovázela i při práci vědecké; přes to však vykonal velké dílo. Jeho práce pro poznání Slovenska má dějinný význam; zůstane vždy jeho zásluhou, že v konečné formulaci prokázal jednotu české literatury s literaturou na Slovensku. S výsledky své práce se sdílel v universitních přednáškách a cvičeních a sám s nimi šel do škol jako autor zejména klasické »Čítanky« pro střední školy; po převratě vzorně redigoval matiční sbírku »Čítanie študujúcej mládeže slovenskej«, pro niž sám upravil některé svazky. I když zemřel, Vlček žije svým příkladem i dílem, z něhož mnohé se stalo trvalou součástkou naší kultury. S Kollárem i Šafaříkem, v jejichž blízkosti odpočívá, tvoří trojici vůdčích představitelů československé jednoty.

Literárně-historický svazek »Listů filologických«, jímž jsme chtěli uctíti Vlčkovy sedmdesáté narozeniny, klademe tragickou hrou Osudu na jeho hrob.

František Ryšánek:

Husovy rektoráty universitní.

I.

V starších životopisech Husových (Petr Codicill, Cochlaeus) neuvádí se vůbec, že by Hus byl rektorem university pražské; pozdější mají jenom rektorát t. zv. »druhý«, Palacký zase jenom »první«; po Tomkovi vesměs všichni novější životopisci (Flajšhans, Novotný, Sedlák atd.) uvádějí, že Hus byl dvakrát rektorem university pražské. První rektorát kladou do zimního období roku 1402—1403, t. j. v půlletí od sv. Havla (16. října) 1402 do sv. Jiří (23. dubna) 1403, půl roku potom, co skončil Hus úřad děkanský. Dosažení nejvyšší hodnosti universitní u muže ještě poměrně mladého odůvodňuje se tím, že Hus »mezi členy obecného učení požíval vždy větší vážnosti«. »Ani tato volba nebyla sice nějakým mimořádným projevem; pokud zachované zprávy umožňují kontrolu, střídali se, jak při děkanství, tak při rektorátu mistři podle pořadu (ač jsou i výjimky), ale jistě svědčí, že nebylo příčin Husovi uznání odpírati« (Novotný, Hus I, 97).

Druhý universitní rektorát Husův klade se do zimního období 1409—1410, jako důsledek nového privilegia, daného národu českému dekretem Kutnohorským (dne 18. ledna 1409), jímž král Václav IV., z důvodů více politických, nařídil, aby národ český, pravý dědic země, při všech radách, soudech, zkouškách, volbách, nadáních a základech požíval tří hlasů, cizinci pak a přespolní členové university, t. j. ostatní tři národové universitní, spolu toliko jediného. Král potřeboval pro svou církevní politiku souhlasu university, jehož se mu mohlo dostati jediné tehdy, když by strana, jež s ním politicky souhlasila, nabyla většiny nad stranou jeho záměrům odpornou, nad Němci, kteří, majíce většinu mezi třemi národy ostatními, při jednáních universitních užívali své moci a převahy nejen politicky proti králi (šlo o poslušenství papežům v době rozkolu), nýbrž i proti domácí straně, českému národu universitnímu, volíce ponejvíce ze sebe úřady universitní a dopřávajíce bohatějších a lepších míst většinou svým příslušníkům, ačkoli tehdy Čechové již vynikali nejen počtem, nýbrž i větší zdatností nad ostatní universitní národy, mohouce se chlubiti řadou znamenitých mužů. Česká strana pociťovala nadvládu cizinců jako křivdu, odstrkování domácích, přáli si většího účastenství na vlivu a moci. Německá většina na universitě se octla tehdy v boji na dvě strany. Ve věcech církevně politických stála za arcibiskupem s preláty, křížila plány královy politiky, se kterou zase souhlasila strana česká. Král a česká strana na universitě se tím octli v boji vedle sebe; oběma, králi i mistrům, šlo o to, aby moc Němců byla zlomena a česká strana, královým záměrům politickým hovějící, nabyla vrchu. Králi šlo o okamžitou většinu pro jeho záměry;

členům universitního národa českého o rozhodující moc vůbec. Král proto s počátku odmítal požadavek české strany, aby rozmnožil práva českého národa na universitě, domnívaje se, že dojde přece k cíli jinými cestami; ale neústupnost na straně německé jeho naději mařila, vzpírala se jeho vůli, a tu ovšem politickým rádcům královým, nakloněným požadavkům české strany, nebylo nesnadno přesvědčiti krále o potřebě žádaného privilegia, mělo-li se mu dostati žádaného souhlasu university pro neutralitu v poslušnosti papežům. Vydáním dekretu Kutnohorského byla zlomena nadvláda Němců; universita se dostala v moc národa českého; tím byly ukončeny vítězně i snahy o zlepšení vlivu, moci, a ovšem také hmotných podmínek pro českou stranu universitní, možnosti dosáhnouti universitních hodností[1], beneficií, prebend. Když potom na podzim r. 1409 došlo k prvním svobodným volbám akademickým, již podle nového volebního řádu, přizpůsobeného královskému privilegiu o třech hlasích, vítězný národ český prý si jednomyslně zvolil universitním rektorem m. Jana z Husince. Hlasy nepadly na tohoto mistra jen náhodou, nýbrž bylo to výsledkem důležitých úvah. Volba ta byla uznáním vynikajících vlastností a schopností Husových, jež ho činily vhodným přede všemi jinými pro tento nejpřednější úřad, měl mu však také býti tím vyjádřen dík za práci a námahu, vynaloženou na zlepšení práv českého národa v universitě, zvláště při vymáhání dekretu[2]. Tento Husův rektorát se pokládá za ukončení doby područí českého národa na universitě, za definitivní zlomení nadvlády Němců, za počátek nového období, v němž dosavadní ústav mezinárodní se mění v ústav svého národa, ovšem národní jen v tom smyslu, že o něm rozhodují a jej spravují a vedou lidé domácí, lidé českého rodu.

Při tomto nyní běžném nazírání na rektoráty Husovy, jejich vznik a význam, se však některé věci těžko dají spolu srovnati bez odporu. Rektorát z r. 1409—10 je líčen jako vítězství české strany a nelze pochybovati o velikosti toho vítězství; svědčí o ní velikost hněvu poražených. Němci, nemajíce naděje na znovudobytí moci a nadvlády, žádali si až i zkázy učení pražského, vyrvaného jejich moci; svědčí o tom jejich přísaha a odchod z pražského učení a pomluvy zlomyslné. S tím se mi však dobře nesrovnává, že táž panovačná a sobecká strana universitní, majíc právo a moc užívati práva většiny, dopustila několik let před tím k úřadu rektorskému téhož mistra Čecha, tehdy však o sedm let mladšího a méně proslulého a méně osvědčeného, jehož zvolení později, za poměrů příznivějších, se pokládá za zvláštní vymože-

[1] Srovn. Michalovy žaloby (Docum. 197): et primo (circa) electionem universitatis rectorum eiusdem.

[2] Srov.: „Ego enim libenter procuravi iuxta fundationem universitatis literas a rege... et ego feci de Brodae consilio“ (Docum. 181); »machinatum est per eum (Hus), quod Teutonici solum unam haberent vocem et ipse et pars eius tres« (Docum. 196)

nost, úspěch české strany. Abychom se domnívali, že k prvnímu jeho zvolení došlo z nějaké, snad jen chvilkové, blahovolnosti se strany německé většiny, k tomu nemáme důvodů, když pozorujeme, jak se většina houževnatě své moci drží, na svém právu většiny lpí a ani vůli královské se nemíní podříditi. Ale kde je vlastně potom důvod k steskům na odstrkování od hodnosti, když Němci Husa, poměrně tak mladého a i mezi českými kandidáty pořadím sotva nejstaršího anebo nejproslulejšího, poctili již r. 1402 nejvyšší hodností akademickou? Domnívati se, že Hus byl snad zvolen právě jen proto, že byl ještě málo znám, jako kandidát německé straně neškodný, nelze, protože takovou politiku tak mocná většina sotva sledovala. Přirozenost a povaha lidská už je taková, že dopřává moci a vlivu druhým jen tolik, kolik musí, a ráda, kde může, ji podrží. Rektorská hodnost byla zajisté i tehdy velmi hledaná a bez odporu nemalá čest; stáli o ni jistě i mistři v 15. stol., jako se o ni stojí dnes a čekatelů bylo asi vždycky dosti mezi staršími, aby se nemusilo sáhnouti k mladým a nejmladším. Tyto úvahy vedou k pochybnosti o existenci »prvního« rektorátu Husova.

O prvním universitním rektorátě Husově roku 1402—1403 není vůbec žádných dokladů úředních; není však o něm ani současných, ani starších zpráv vůbec, ani nijakých, třeba bezděčných zmínek. Teprv Palacký má tento rektorát a po něm Tomek a všichni následující životopisci až podnes. Jediný dokument, o nějž se opírají Palacký, Tomek, Höfler, Helfert, Flajšhans atd., je notářský spis ze dne 1. dubna 1403, smlouva o odškodné, jež má dávati kaple Betlemská faráři a faře kostela sv. Filipa a Jakuba na Starém městě pražském, v jehož farnosti byla zřízena. Důchody fary byly existencí kaple poškozovány, a proto už dříve bylo sjednáno jisté odškodné s farářem. Když se však fary dostalo m. Mikuláši Zeiselmeistrovi, s nímž Hus zároveň dosáhl mistrovství a jejž později, už jako kanovníka, vidíme mezi protivníky a žalobci Husovými, nebyl nový farář s náhradou spokojen a dožadoval se jejího zvýšení. Spor byl dán na rozhodnutí smírci a rozhodčímu, profesoru m. Janu Eliášovu. O jeho rozhodnutí, výroku, učiněném v jeho bytě v koleji Karlově u přítomnosti m. Marka z Hradce Králové, právního zástupce farářova, se strany jedné, a m. Jana Husi za kapli Betlemskou, se strany druhé, a za přítomnosti dožádaných svědků, Stanislava ze Znojma, kanovníka ze Žihobce a jiných, veřejný notář Mikuláš ze Svidny učinil zápis, smlouvu. Otištěn byl zápis posledně Novotným (ve Sbírce pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století. Spisy M. Jana Husi č. 9, M. Jana Husi Korespondence a dokumenty, na str. 4—8, čís. 4). Notář v této smlouvě zapsal u jednotlivých zúčastněných osob, jak je to při právním jednání přirozeno, jejich tituly; také u Husa, tehdy již rok správce kaple Betlemské, tak učinil. A právě jenom z toho titulu, jenž se

tu Husovi dává, vyčítá se, že Hus byl v době sepsání listiny rektorem university pražské. To je příliš tenká nit, na níž tento rektorát visí! Všimněme si tedy tohoto titulu v jeho souvislosti.

Notář, jakož je to při právních písemnostech obvyklé a potřebné, uvádí v naší listině, že se dostavili osobně za sporné strany: »honorabiles viri«: Marcus de Grecz Regine, magister in artibus, procurator et nomine procuratorio nomine magistri Nicolai Czeislmeistr, rectoris ecclesie parochialis sanctorum Philipi et Jacobi apostolorum... et ipsius ecclesie nomine, de cuius procuracionis mandato michi, notario publico infrascripto bene constat, ex una (t. parte), (následující část uvádím v obojím možném čtení) et

A. Johannes de Hussinecz, similiter magister in artibus, universitatis studii Pragensis rector, et predicator capelle dicte Bethleem ... suo et dicte capelle nomine, parte ex altera.

B. Johannes de Hussinecz, similiter magister in artibus universitatis studii Pragensis, rector et predicator capelle dicte Bethleem ... suo et dicte capelle nomine, parte ex altera.

Čteme-li, jak je uvedeno pod A, máme tu doklad, že Hus byl tehdy rektorem university. To je čtení dosud obvyklé; mají je Monum. histor. universitatis I. 410; těch se dovolává Palacký v Děj. XI. kn. pozn. 61 a j.; posledně V. Novotný, ač ukazuje i na možnost čtení druhého, zůstává přece při tomto, a dává mu přednost (Korespond. a dokum. str. 5). Oddělením přívlastku, jména vysoké školy, »universitatis studii Pragensis« od titulu magister in artibus a spojením jeho se slovem rector dostáváme čtení: »universitatis studii Pragensis rector«, nabýváme tedy dokladu, že v době, kdy listina byla psána (1. dubna 1403), byl Hus rektorem university. Poněvadž, jak známo, úřad rektorský obyčejně trval půl roku, začínal buď sv. Havlem anebo sv. Jiřím a končil se buď sv. Jiřím nebo sv. Havlem (t. j. 16. října a 23. dubna), stanoví se snadno i doba trvání rektorátu Husova (od 16. října 1402 do 23. dubna 1403), t. j. půlletí, do něhož spadá uvedené datum smlouvy, 1. dubna 1403.

Při čtení B se spojuje slovo rector souřadnou spojkou et s následujícím predicator v nový přístavek, určený genitivem capelle dicte Bethleem, takže se domníváme, že písař listiny měl na mysli a chtěl napsati, že Hus byl správcem (rector) a kazatelem kaple Betlemské, a nikoli: »rector universitatis studii Pragensis«. Přívlastkem »vysokého učení pražského« určuje se titul ‚mistr v uměních' a jenom k němu se vztahuje přívlastek, nikoli k následujícímu, takže titul pak zní: magister in artibus universitatis studii Pragensis. Toto naše čtení připouštěl už Novotný, jenomže s velikou reservou, a přidržel se běžného čtení; v Korespondenci na str. 5. v pozn.

4. o tom píše: »Ač není nemožná interpunkce »magister in artibus univ. stud. Prag., rector et predicator«, pro niž i jiné doklady by mohly mluviti (v. na př. titul Husův na konci této listiny nebo v čís. 15) nechci, poněvadž Hus již tehdy počínal zaujímati vynikající místo, výkladu již ustáleného se zříkati.« — A podobně se o tom vyslovil v díle M. Jan Hus (I, 1, str. 97, v pozn. 3), kdež se opět dokumentem naším a jeho čtením obírá: »Úředních zpráv o jeho (Husově) volbě ani činnosti v tomto úřadě není, ale v úmluvě mezi ním a Zeiselmeisterem dne 1. dubna 1403 uzavřené ... nazývá se Hus »universitatis studii Pragensis rector«, čímž jest dána i doba jeho úřadování. Bylo by arci možno, že slova »universitatis ...« vztahují se k předcházejícímu »magister in artibus« a následující »rector« k dalšímu »et predicator ...«, ale svorné mínění badatelů, vztahující je k úřadu rektorskému, nebude snad z omylu usvědčeno, i když plně bezpečné není«. — Novotný uvažuje sice o možnosti čtení B, sám podává některé důvody pro ně, ale přece ještě zůstává při ustáleném čtení, podržuje první rektorát Husův, ač sám naň »vypustil ostré a tuhé šípy, po nichž se velmi roznemohl« ten rektorát. Na jak tenké niti visí první rektorát, jest dobře patrno z citovaných právě slov Novotného. Svědectví pro rektorát je v uvedené listině jenom nepřímé a bezděčné, neboť listina není psána s tím úmyslem, aby dotvrzovala snad, že Hus byl tehdy rektorem. K tomu ke všemu musí se ještě místo to čísti určitým způsobem, abychom v ní viděli a měli tu žádanou zmínku o Husovi, rektoru university.

Tím je dána potřeba nového, zevrubného ohledání pythicky záhadného místa, jež podle toho, jak je interpungujeme, dává tu ten, tu onen smysl.

Jasna můžeme se dobrati jenom tehdy, postavíme-li se na stanovisko původce té listiny a zjistíme si, co znamená ten titul, a proč sporná slova vůbec písař do spisu pojal; je-li titul ten jenom nepodstatná vložka nebo důležitý, potřebný údaj pro obsah celé listiny. Zkoumáme-li s tohoto hlediska sporné místo, poznáme snadno, že obvyklé, dosavadní čtení A je sice staré, ale nejen nevhodné, původcem spisu nechtěné, nýbrž i povaze a duchu listiny naprosto odporující; naopak, čtení B, námi za správné pokládané, že má své dobré a bezpečné odůvodnění a že toho jediné povaha a disposice spisu najisto žádá.

Jde přece, a na to se nesmí zapomínati, o spis povahy právní, o smlouvu; smlouvou tou se jedna strana právně zavazuje (mimo jiné) hraditi tím a tím způsobem škodu, jež druhé sporné straně vzešla tím a tím faktem (existencí kaple Betlemské). Má-li míti vůbec smlouva smysl, právní účinnost, jest nezbytnou podmínkou, aby se stala mezi stranami, osobami, z nichž jedna si činí nebo má právo odškodného si žádati, druhá pak se k něčemu zavazuje, k čemu je právně povinna, zde jistou škodu

jednáním, opominutím nebo nějakým skutkem způsobenou, zaviněnou, hraditi. Odborník, zde veřejný notář, musí na to pamatovati, když spisuje smlouvu, aby osoby, jež se před ním smlouvají, měly právo ten neb onen požadavek činiti a z druhé strany zase závazek, povinnost nějakou na se vzíti, zvláště když se jedna strana, jako zde Hus, zavazuje za sebe, za právní osobu i za jiné fysické osoby, své nástupce. Všimneme-li si naší listiny po té stránce, shledáváme, že notář na takové zjištění oprávněnosti s obou stran nezapomněl, naopak zcela výslovně konstatuje, že se smlouva ujednává mezi takovými, oprávněnými osobami: Žaluje a náhrady se domáhá farář Zeiselmeister za sebe a za faru filipojakubskou, jejímž byl farářem, správcem-rektorem; domáhá se jí na kapli Betlemské, na jejím tehdejším správci a na kapli, jako právní osobě, a jejích budoucích správcích. Oprávněný žalobce k tomu je Zeiselmeister, protože je správcem fary (rector ecclesie parochialis), v jejímž obvodě kaple Betlemská stojí a svou existencí jej, faráře, a faru na důchodech poškozuje. Oprávněný farář není osobně sice přítomen, jak konstatuje dále notář, ale je tu oprávněný jeho zástupce, prokurátor, v osobě m. Marka z Hradce, o němž opět notář výslovně ve spise připomíná: de cuius procuracionis mandato michi notario publico infrascripto bene constat. Z toho, co bylo uvedeno, vyplývá, že notáři nešlo snad jen o to, aby konstatoval pouhou přítomnost a nepřítomnost té neb oné osobnosti, nýbrž že mu šlo o zjištění a konstatování jejich oprávněnosti k jednání a o uvedení titulu, v němž oprávněnost ta se zakládá. Učinil-li tak při straně žalující, je přirozené a důsledné, že totéž učiní při straně druhé, žalované a zavazující se, zde zavazující se k náhradě škody, k odškodnému, a tedy ještě důležitější straně při jednání tom, než je strana žalující. Žalována je kaple Betlemská a ta osoba fysická, která má právo jménem jejím jednati a povinnost, aby škodu, jejím působením vzniklou, hradila. Tou osobou je právem správce kaple Betlemské, jemuž bylo dáno právo, za sebe i za své nástupce ve věcech kaple jednati a smlouvati. To právo měl propůjčeno první »rector capellae« (titul ten na př. v Mon. Univ. 298) Jan Protiva z Nové Vsi podle ustanovovacího dekretu ze dne 5. července 1391 (curam et administrationem spiritualium et temporalium dictae capellae eidem committimus), totéž právo měl, po m. Štěpánovi z Kolína ustanovený, tehdejší správce m. Jan z Husince. Husovi také vskutku v ustanovovacím a potvrzovacím dekretě, namnoze stejně stilisovaném jako dekret Protivův, výslovně se pravomoc ta dává a potvrzuje Ojířem z Domanic dne 14. března 1402: Honorabilem virum magistrum Johannem de Hussinecz, presbiterum Pragensis diocesis, crida seu proclamacione premissa rectorem legitimum instituimus et plebanum ipsumque de predicta capella cum omnibus iuribus et pertinenciis suis investimus et presentibus investimus, curam et admini-

stracionem dicte capelle eidem committimus« (Novotný, Koresp. čís. 2). — Správci kaple (rektoru) náleželo totéž právo, jaké mívá jinde farář (rector ecclesie parochialis), zde Zeiselmeister[1]. Toho práva vzhledem k celé kapli zajisté neměli druzí kazatelé v kapli Betlemské, oltářníci, jakým byl na př. v té době Matěj z Tučap, ustanovený 25. list. 1394 ke Křížovu oltáři »sv. Markety, sv. Kateřiny a jiných panen«, k němuž »ius ... patronatus altaris predicti et praesentandi rectorem (správce) ad ipsum ... Crux pro se reservavit«; při smlouvě, jíž přejímal Hus kapli Božího těla pro národ český, je tento Matěj uveden jako svědek a mluví se tam (24. června 1403) o něm jako o »presbitero capellano capelle dicte Bethleem«. V. Novotný, (Koresp., str. 10, pozn. 5). jej nazývá oltářníkem sv. Matouše a Matěje téže kaple. Později (1408) nacházíme, že vedle dvou rektorů u kaple jsou i »clerici beneficiati« (Palacký, Doc. 341). Zastupovati však zájmy kaple jako celku měli právo a povinnost jen rektorové kaple a za takového byl Hus potvrzen. Přihlížíme-li tedy k předcházejícímu textu, v němž notář připomínal oprávněnost strany žalující, musíme míti za to, že o totéž mu šlo při straně druhé, při Husovi, a že tedy v listině chtěl zjistiti a zjišťoval také u Husa oprávnění k převzetí závazku za kapli; proto tedy uvádí a musil uvésti především ten titul, z něhož toto právo a ta pravomoc plynula, totiž titul: rektor kaple Betlemské. Kdyby notář, jak tomu chce čtení obvyklé, položil tu titul rektora universitního, vynechav nejdůležitější ve sporu titul rektora kaple, bylo by to nedopatření, nepřesnost a nedůslednost v stilisaci, jaká se sotva u praktika dá mysliti, aby totiž byl opominul právně důležité »rektor kaple« a uváděl tituly, na nichž ve sporu nezáleželo, tedy zde: rektor university. Vždyť rektor university neměl práva přijímati závazky za kapli Betlemskou, právo to měl jenom rektor kaple té; ani zbylý holý titul další predicator capelle před právem úplně ho k tomu neopravňoval. Že je správný tento výklad sporného místa, potvrzuje autor listiny sám úpravou titulu na konci spisu, čehož se už také Novotný dotekl. Rozhodčí m. Jan Eliášův, když byl přečetl svůj rozsudek, otázal se obou stran, chtějí-li rozsudek jeho přijmouti. Právní zástupce Zeiselmeisterův s jedné strany i Hus s druhé strany projevili souhlas, čímž teprve byla dokonána ta úmluva a nabyla platnosti a závaznosti. Notář proto na konci konstatuje znovu, že obě strany výslovně přijímají vyřčení, rozhodnutí to, výslovně opět uvádí obě strany sporné, ovšem tady už jenom s tituly právnicky nezbytnými: Qui quidem magistri: Marcus, procurator et nomine procuratorio, quo supra, ac ecclesie prefate, et Johannes de Hussinecz, rector capelle prenominate, suo et eius capelle, ac succesorum, rectorum et

[1] Srovn. také Mon. Univ. II., 389 u Štěpána z Kolína, jenž je titulován plebanus sive rector ecclesie parochialis ...

predicatorum ipsius capelle nominibus ... approbaverunt. Tato stručnější stilisace bez odporu ukazuje, na čem mu záleželo a k čemu notář sám vztahoval slovo ‚rector', s čím je spojoval. Jest jisto, že jemu šlo o správce (rektora) kaple Betlemské, a nikoli o rektora university. Čtení dosud obvyklé po té stránce nevyhovuje; při našem čtení není však závady, nýbrž je tu ve všem naprostá shoda a důslednost; to dotvrzuje správnost čtení. Listina jmenuje Husa rektorem kaple Betlemské, nikoli rektorem universitním.

Rector et predicator, na to se nesmí zapomínati, je obvyklý úřední titul Husův pro úřad jeho v kapli Betlemské, jehož se mu dostalo před rokem a který mu způsobil při s farářem Zeiselmeisterem. Tak se tituluje Hus na př. v odvolání ze dne 25. června 1410 (Koresp. str. 67): nos igitur magistri: Johannes, rector et predicator capelle prescripte, et Zdislaus ...; na začátku téhož odvolání má Hus titul obšírnější, uvádějí se tam i hodnosti universitní (Koresp. str. 57): Hinc est, quod nos Johannes de Hussinecz, magister in artibus, sacre theologie baccalarius formatus, rector et predicator capelle sanctorum Innocentum dicte Bethleem in Magna civitate Pragensi, Zdislaus... — Více dokladů uvádím v 2. části pojednání při Obraně proti pomluvám, kde je rovněž táž nejistota při čtení titulu. Také v dokladě právě uvedeném by se mohlo vykládati ‚rector' na rektora university, ale zde právě jako v listině o odškodné v dalším textu vyskytuje se zkrácený titul Husův, jenž ukazuje bezpečně, o jaké rektorství Husovo jde.

Že notář Husa nechtěl nazvati rektorem university, vyplývá z toho, že o něm praví, že je rovněž (similiter)[1] mistr umění svobodných, jako byly obě osoby před ním v listině uváděné; jinak by to byla podobnost, rovnost příliš nepodobná, kdyby byl Hus sice mistrem, ale spolu také rektorem university. Při čtení našem závady takové není, jsou všichni jen mistry umění, pokud se hodností akademických týče, a jest tedy u Husa užité similiter docela na místě.

Čísti rektor university není ani logické; odporuje i usu tehdejšímu. Při hodnostech akademických připojoval se přívlastek podle toho, na kterém učení byla hodnost udělena, v Praze tedy »universitatis studii Pragensis«. — Bývá to zvláště při slavnostnějším titulování a bývá to při všech stupních, jak je to přirozené. Bylo-li hodností více (jedna na fakultě artistů, druhá na některé fakultě vyšší, theologické nebo medicinské, nebo měl-li jmenovaný spolu úřad universitní, děkanský, rektorský), připojoval se přívlastek »universitatis studii Pragensis« jen jednou pro úsporu, a to za poslední hodnost, jako společný přívlastek

[1] Příklad pro »similiter« viz Docum. 243: Hlawaczone de Ronow, similiter barone.

všem, na př. Mgr. Michal de Malenicz, sacre theologie baccalarius formatus, rector alme universitatis studii Pragensis. Tak by tomu bylo také v našem případě, kdyby byl písař listiny chtěl a měl vyjádřiti, že Hus byl rektorem universitním; není to tak stilisováno, protože Hus jistě rektorem universitním nebyl, nýbrž rektorem kaple Betlemské. Přívlastek stojící před podstatným jménem určuje, rozvíjí jenom to podstatné jméno, před nímž stojí[1]. V našem případě podle obvyklého čtení určoval by přívlastek ten jenom následující za ním rector; postavením tím by se vylučovalo, že náleží také k předcházejícímu magister in artibus, ačkoli i ten titul právem může míti takový přívlastek. Je nesporné, že »universitatis studii Pragensis«, je-li společným přívlastkem několika podstatných jmen, titulů, musí státi tak, aby to bylo zřejmé, buď přede všemi (zřídka) nebo za všemi; nemůže však státi uprostřed, protože to není logické. Byla by to při nejmenším neobratnost stilistická, z níž není možno viniti pisatele listiny, notáře, jenž jinak pěkně a jasně dovedl vybudovati tuto větu, zabírající plné dvě stránky. Čtení naše nepotřebuje počítati s takovým stilistickým pokleskem obratného notáře, nemusí ho ani viniti, že při výčtu titulů zapomněl na právně nejdůležitější (rector capelle) a položil zaň titul při vedení pře bezvýznamný, vedlejší. Obvyklé čtení však zatěžuje původce listiny výtkou nedůslednosti, protože na začátku mluví o Husovi rektoru university, na konci o rektoru kaple Betl., neobratnosti stilistické, a odporuje duchu listiny; je tedy čtení takové nesprávné.

Tím ovšem jest také rozhodnuto o »prvním« rektorátě Husově, jenž se zakládá právě jenom na tomto, špatném, čtení titulu Husova v této smlouvě. Protože není vůbec jiných zpráv o rektorátě Husově r. 1402, ani současných, ani pozdějších, nemáme, proč bychom trvali při mylné domněnce; jest třeba se jí zříci a rektorát 1402—1403 z Husova životopisu, jako ničím nedoložený, škrtnouti. K tomu do jisté míry směřoval již prof. V. Novotný svými poznámkami, vpředu uvedenými, ale do důsledků věci neprovedl.

II.

S týmiž potížemi, dvojím možným čtením a podle toho také různým datováním dokumentu, setkáváme se při titulu Husově na začátku vlastnoruční Obrany proti pomluvám, spojované dosud často s »druhým« rektorátem Husovým a proto kladené obyčejně do r. 1409.

Obrana tato chová se v Národním museu (sign. 1. A. c. 79; vitr. 25). V poznámce, nadepsané nad textem Obrany rukou, jak

[1] Doklady a podrobnější výklad bude podán v části II., při rektorátě r. 1409—1410.

Palacký[1] udává, Sixta z Otterštorffa, prohlašuje se památka ta za Husův autograf: »Haec subsequens epistola propria manu perscripta est a sanctae memoriae divo Joanne Hussio, constantissimo Jesu Christi, Domini nostri martyre.« — V novější době popřel však správnost tradice o autografu prof. Gustav Friedrich, jenž písmo našeho listu srovnával s písmem na fotografii bezpečného autografu Husova v rukopise Štockholmském, s autografem v ruk. Klementinském, sign. XIII. F. 16.[2], jak to uvádí Václav Novotný v Katalogu výstavy . . . r. 1915 jednak v úvodě, str. 4[3], jednak v Katalogu samém při čís. 5[4], a posledně v přídavku na konci 2. části díla M. Jan Hus, Život a učení, str. 461, kdež dí: »Mínění, že by to byl opravdu autograf Husův, srovnáním . . ., jež při pořádání universitní výstavky Husovy r. 1915 podnikl prof. Dr Gust. Friedrich, ukázalo se mylným, ale ovšem o projev Husův běží tu nesporně.« —

Které známky v písmě Obrany vedly G. Friedricha k tomu, že pokládá tradici starou za mylnou, o tom není dosud nic veřejnosti známo. Domnívati se, že by zpráva Sixtova měla původ svůj snad jenom v slovech kusé Obrany: »manu propria scripsi«, lze sotva; základ její byl asi jiný, bezpečnější, protože, pokud mohu posouditi, správnost její se potvrzuje s h o d o u p í s m a s písmem památek, za Husovy autografy prokázaných a uznávaných. Mohl jsem srovnávati písmo to s reprodukcí stránky z Liber decanorum, otištěnou v uvedeném Katalogu, dále s reprodukcí Husova opisu Wyclifových spisů v ruk. Štockholm. a se zápisem Husovým řeči francouzského vyslance (univ. knih. XIII. F. 16., fol. 125 násl.), nenalezl jsem v písmě nic, proč by to nemohlo býti Husovo písmo, ba naopak, objevilo se mi hojně charakteristických shod v písmě bezpečných autografů s písmem Obrany Husovy; na př, písmeno *B* v *B*accalarius v Obr. a *B*randis, *B*acc. v Lib.Dec., *B*oemie v ruk. univ. f. 126b, 2. odst. 7. ř.; *A* v Artib. a Augustinus v univ. ruk. 128b, 8. řád., Aquilla, Avinione atd.; *N*; *g*; *ij* v negocij 126a, 7. ř. zdola atd. a contrarij v Obr.; *R*; různá *v*, *J*, zvláště charakteristická zkratka *et* atd. Obrana souhlasí i v tom s těmito autografy, že po počátku slova, psaném na základně, často se zvláštní zálibou tu píše její písař některá písmena, zvláště: *u*, *n*, *i*, *m* a j., patrně menší a povyšuje je nad základnu. Shoda

[1] Docum. 353: Superscriptio haec facta est ab Sixto ab Ottersdorf senatus Pragensis cancellario clarissimo 1546—47.

[2] Novotný Katal. i Hus I, 2, str. 461 udává sign. (jež je na ruk. nezřetelně vyznačena) omylem XII., F. 16.

[3] »Naprotí tomu č. 5, které od 16. stol. platilo za vlastní rukopis Husův, ač ovšem pochybnosti vyslovovány ode dávna, autograf Husův n e n í.« Týká se zmínka o pochybnostech K. Novákovy poznámky v Lfil. 16, 222, že »pozdější přípisky to vyvracejí?« Které? Pokud vím, je tam přípisek Berghauerův a Hankův, ale tam nejsou žádné pochybnosti vysloveny.

[4] »Domnělý originál . . . Není rukopis Husův.« — .

v písmě neodporuje tradici, nýbrž ji plně potvrzuje; proto pokládám mínění prof. Friedricha za nějaký omyl a vracím Obranu proti pomluvám mezi památky Husovou vlastní rukou psané, kamž plným právem náleží.

Tento Husův ‚list vóbec', veřejná obrana dochovala se nám bohužel značně porušena; porušení toto bylo však již za doby Sixtovy, aspoň pravý kraj byl již tehdy utržen, protože Sixtův nadpisek, který se řídí rozměry řádků Obrany, ukončuje řádky zároveň s dnešními, kusými řádky, takže písmo přípisku nebylo utržením kraje nikterak porušeno. Byl psán *po* utržení kraje. Obrana Husova není však ani celá; také konec listu je utržen; z řádku, který následoval po nynějším posledním řádku, jsou zachovány uprostřed vršky liter ſſ. Písmo je na některých místech až k nečitelnosti otřelé; na obsahově důležitém místě, tam, kde Hus počíná své námitky proti pomluvám, je kaz molem vyžraný. Čtení, doplňování kusého textu Obrany a jeho výklad činí proto takové potíže, má tolik záhad, že prof. Novotný, jenž se nejpodrobněji Obranou obíral, nakonec vyznal (Hus 1, 2, str. 463), že bez nějakého šťastného nálezu sotva kdy bude lze věc objasniti a že dnešní prostředky nedovolují více než naznačiti tyto záhady, na jejich uspokojivé řešení že nestačí. Přes tuto beznadějnost chci se pokusiti o řešení záhad těch, i když se zatím neobjevil nějaký nový pramen, nová zpráva; chci se spokojiti jen analysí toho, co je známo.

Záhadu v sobě chovají a potíže činí hned první řádky Obrany, titul pisatele jejího, m. Jana Husi, jenž po způsobu tehdy obvyklém staví jméno své s tituly hodností, stavu svého v čelo, představuje se a vzkazuje čtoucím pozdrav. Titul tento bývá čten dvojím způsobem (Doplňuji, co bylo jistě na utrženém pravém kraji listu):

A. Johannes Hus, magister in artibus, sacre theologie baccalariu(s formatus, universitatis studii) Pragensis r e c t o r, et predicator verbi Jesu Christi in capella s(anctorum Innocentum) in civitate Pragensi, omnibus Christi fidelibus ... ad salutem.

B. Johannes Hus, magister in artibus, sacre theologie baccalariu(s formatus universitatis studii Pragensis, rector et predicator verbi Jesu Christi in capella s(anctorum Innocentum) in civitate Pragensi, omnibus Christi fidelibus ... ad salutem.

Spor je o slovo r e c t o r. Jsou-li předcházející je slova, jež třeba dnes částečně doplniti, totiž: (universitatis studii) Pragensis přívlastkem k slovu r e c t o r, jak je to naznačeno při čtení, potom se tu Hus nazývá sám rektorem university; tím bychom měli dosvědčeno, že byl Hus rektorem po vypuzení Němců, o němž se dále v Obraně mluví, a tím bychom také měli udánu dobu vzniku tohoto listu Husova.

Při čtení B jsou uvedená slova »(universitatis studii) Pragensis« přívlastkem k předcházejícímu titulu sacre theologie bac-

calariu(s formatus) a k slovu rector náleží teprv další přívlastek, jenž určuje spolu i substantivum ‚predicator', totiž »in capella s. Innocentum«. Podle tohoto čtení není tu zmínky o rektoru universitním, nýbrž toliko o Husovi správci v Betlemě. Na universitě je Hus toliko bakalářem theologie »dokonalým«, »zřízeným«. Čtením tímto zaniká také podklad pro datování Obrany do roku 1409/1410.

Čtení A je běžné oddávna. Možná, že i v polovině 16. stol. zprávy o rektorátě Husově v letech 1409/10 vznikly ze slov: »Pragensis rector«, dochovaných po mezeře na začátku druhého řádku Obrany, tím, že slovo rector bylo bráno antonomasticky, jako rektor university. Tak se mu rozumí i v »Obšírném životopise mistra Jana z Husince, vůbec Hus nazvaného«, vydaném J. W. Sommerem, kdež se pod podobiznou Husovou otiskují faksimilované začátky prvních dvou řádků z naší Obrany, jakoby Husův podpis:

Johannes Hus Magister in Artib.
Pragensis Rector et predicator.

I v textu se tam mluví o »Pražském rektoru« (str. 43)[1].

Toto čtení má i první vydavatel Obrany V. Hanka, jenž ji předložil v zasedání Učené spol. dne 11. června 1860 (byl tam tehdy také Tomek) a otiskl potom v Sitzungsber. d. böhm. Ges. d. Wiss. 1860, Januar—Juni, str. 110—111, připojiv faksimile nejen celé Obrany[2], pokud se zachovala, nýbrž i přípisků, Sixtova na líci listu, Berghauerova i svého na rubu. V otisku Hanka s pomocí prof. Höflera doplňuje nedochovaná slova, celkem málo šťastně; také v otisku textu samého (ovšem špatně čitelného) má některé chyby (probitatis m. pietatis, opponat m. opponatur, sanationem et praeservationem m. sanativum et praeservativum, -dicto m. -dicte atd.). Obranu označuje Hanka jako »merkwürdige eigenhändige Affiche des Johannes Hus, in welcher letzteren Hus als damaliger Rector der Prager Universität sich gegen die Behauptung verwahrte, dass er Ketzerei predige, die Deutschen aus Prag vertreibe und gleichsam Ursache daran gewesen, dass K. Wenzel von nun an den Böhmen drei Stimmen und den übrigen Nationen an der Hochschule nur eine Stimme zuerkannt hat.« Tak čte i Höfler, jenž Obranu znova otiskl ve FRA. I. sv. 6: Geschichtschreiber d. hussit. Bewegung II (1865), str. 166—167, pod čís. 4.: »Öffentlicher Anschlag des Joh. Hus als Rector 1409, mit möglichster Ergänzung des an der Seite beschnittenen Originals«. Höfler doplňuje někde text jinak než u Hanky. Otisk jeho, bez interpunkce,

[1] Z naší památky jsou také slova Jan Hus faksimilována v obraze Husově ve spise: »Hus a Jeronym, svatí mučedníci pro pravdu boží a Jan Žižka z Kalicha, boží bojovník.« (Žalanský), 2. vyd. 1873.

[2] U Novotného Hus 1, 2, str. 463 a Koresp. 53 slova »jen malou část«, »malá část« správně náleží k Flajšhansovi, nikoli k Hankovi.

je však v označování doplňků a textu originálního velmi nepřesný, klada před závorky, co sám přidává (ř. 2, 3, 8, 9, 11, 12, 14), mění text podle své potřeby, aby se mu jeho doplňky hodily (causa m. illud); snad jediná správná oprava je ‚pietatis' m. Hankova ‚probitatis'. Toto čtení přijímá W. W. Tomek, Děj. Prahy III., str. 474, Flajšhans v životopise z r. 1891, tam má i reprodukci fot. snímku Obrany, avšak jen asi polovici, po porušené místo uprostřed Obrany[1]. V životopise z r. 1915 Flajšhans o této Obraně nemluví. Sem se hlásí i Flajšhansovy starší překlady Obrany, otištěné v M. Jan Hus, Proti Němcům a cizozemcům, 14 a ještě (1915) v Husových Listech z Prahy (Svět. kn. 1183—1184); zde na str. 46 n. píše Flajšhans: »Hus podle všeho nově zvolený rektor (o Havle 1409) bránil se proti těmto pomluvám veřejnou vyhláškou latinskou«, a překládá titul: »Jan Hus, mistr v uměních, svatého bohosloví bakalář (zřízený, university) Pražské rektor a kazatel slova Ježíše Krista v kapli s(vatých Mladátek) v městě Pražském . . . .« Roku následujícího však v Husových Obranách v Praze, str. 30 násl., vrací se Flajšhans zase ke Krskovu překladu, a překládá zase podle čtení B. Také Sedlák, Hus, 157, klade Obranu do doby Husova rektorátu (Hus »vydal jsa již rektorem university, veřejnou vyhlášku, v níž pomluvy ty odmítá«). Konečně Václav Novotný v nejlepším dosud vydání Obrany v Koresp.[2], str. 53 na tomto místě v titulu neklade sice úmyslně interpunkce, ale čtení university rektor má za »nejpodobnější pravdě« (Srovn. Hus 1, 2, 483).

Čtení B. má Fr. Palacký v otisku Obrany v Docum. 354. Palacký na rozdíl od starších vydavatelů mezer nedoplňuje, ale opravil chyby starších vydání (v textu), na př. sanat*ivum* et praeservat*ivum* opponat*ur* atd. Místo naše ku podivu docela jinak interpunguje, než jak bychom podle smlouvy o Betlemu čekali: . . . sacrae theologiae baccalarius . . . Pragensis , rector et praedicator verbi Jesu Christi in capella sa . . . a naznačuje takto, že se tu Hus jmenuje správcem kaple Betlemské, nikoli rektorem university. Proto snad Palacký ani v Dějinách při r. 1409 nemluví o tom, že byl Hus rektorem, a rovněž ne ti, kdo se o Palackého opírají, Jireček a j. Krsek ve vydání B. Maršově Listů Husových, na str. 10, překládá podle interpunkce Palackého, mezer nedoplňuje: »J. H., mistr v uměních, svatého bohosloví bakalář . . . Pražské, správce a kazatel slova Ježíše Krista v kapli . . . v obci Pražské«. K tomuto překladu se zase na konec vrátil také Flajšhans, v ‚Obranách v Praze' (Svět. knih. 1238—1239),

---

[1] Reprodukci podle fotografického snímku celé Obrany má dr. Fr. Vratislav, M. Jan Hus 145.

[2] Vydání doplňuje text jenom potud, pokud se bezpečně dá doplniti; proti otisku Palackého má lepší čtení: seminarium, Pal. fomentum; comitto m. -tto; omylem však na ř. 10. zdola je ipsis s[. . . m. náležitého ipsi s[. . .

str. 31—33; tam změnu názoru v úvodě k překladu »Vyhlášky proti pomluvám« vykládá: »Bývá často kladeno do doby rektorátu Husova (překládá-li se totiž ‚rektor' ve spojení se slovem ‚university', ale výklad tento *není jistý*; že však toto osvědčení pochází asi z r. 1409, zdá se nepochybné.«

Proč kdo čte tak nebo jinak, nebylo odůvodňováno; teprv V. Novotný v uvedeném exkurse (M. Jan Hus. Život a učení I, 2, 461—463), v němž se podrobněji obírá datováním a rozborem obsahu Obrany proti pomluvám, dotýká se také interpunkce a uvádí, proč myslí, že čtení ‚rektor university' je správnější. Připomíná, že sice označení ‚rector et praedicator' je pro Husa častější a je to obvyklý titul kazatele Betlemského, ale namítá proti čtení Palackého, že před slovem ‚Pragensis' nutno jistě předpokládati vypadlé ‚universitatis studii'; a poněvadž prý, pokud ví, označení bakaláře theologie podle university není v podobné souvislosti obvyklé, sotva lze pochybovati, že slovo ‚rector' náleží k předcházejícímu ‚universitatis studii Pragensis'; tím by vyhláška náležela do doby rektorského úřadu Husova a jeho trváním byla datována mezi říjen a 23. duben 1410. Dále se Novotnému zdá, že původce Obrany tím, že užívá obratu, ‚predicator verbi dei in capella...'[1] místo pravidelného ‚rector et predicator capelle', sám prý chtěl oba pojmy rozděliti, t. j. asi označiti, že ‚rector' týká se university a ‚kazatel' kaple Betlemské.

Novotného poznámky samy neosobují si rozhodující platnosti, jak plyne z toho, že se tu praví: »Kdyby tak (t. j. jako v našem čtení B) mělo býti interpungováno a kdyby ‚rector' nevztahovalo se k universitnímu úřadu rektorskému, mohl by dokument náležeti i době pozdější (neboť na dobu před r. 1409 nelze mysliti)«. Úvahu svou pak zakončuje Novotný: »A poněvadž výklad, že se zde Hus sám jmenuje rektorem university, jest opravdu pravděnejpodobnější, nutno se zatím spokojiti tím, že r. 1409 anebo vůbec doba rektorátu Husova jest asi relativně nejsprávnější.«

Novotný zváživ všecko, co se mu zdálo svědčiti pro to neb ono čtení, zůstal tedy i zde při běžném mínění, že Hus se jmenuje sám rektorem university, ačkoliv se ani zde úplně pochybností nezbavil, a počítá konec konců i zde s možnou správností čtení druhého, ovšem s mnohem menší pravděpodobností nežli u smlouvy o odškodné. Oba případy tedy řeší Novotný proti Palackému a j. jednotně, důsledně.

Tytéž námitky stilistické, filologické, o kterých jsem se stručně zmínil při listině Betlemské, platí měrou ještě větší zde. Usus jazykový a logika ukazují, že i zde jest spojovati spolu rector et predicator in capella a nikoliv (universitatis stu-

[1] Novotný přehlédl, že v textu Obrany je vlastně: praedicator verbi Jesu Christi in capella, nikoli dei, ač i toto bývá v titule Husově, na př. Koresp. 118: dicte capelle verbi dei predicatoris a jinde.

d i i) P r a g e n s i s r e c t o r. V titule Husově, na začátek Obrany naší položeném, spojeny jsou dvojí tituly; jedny označují hodnosti akademické, druhými se udává životní povolání, úřad. U všech stupňů hodností akademických (bakalář svob. umění, mistr svob. umění, bakalář theologie sent., form. professor, doktor theol., medic., děkan, rektor, kancléř, ano i student) rozumělo se, a při obřadnějším, slavnostním úředním způsobu mluvení nebo psaní také se připojovalo určení ústavu, učení, přívlastek »universitatis studii Pragensis«; při hovoru všedním anebo v písmě pro stručnost, zvláště při opakování jména, když se vědělo nebo ze souvislosti bylo patrno, o jakou hodnost jde, opomíjel se nejen tento přívlastek (jméno university), ale i přívlastky vlastní té, oné hodnosti, na př. ‚svobodných umění' při bakalář, mistr atp., a užívalo se stručně jen jádra, základního titulu, substantiva samého. Je to známá a běžná úspora výrazů. Kdekoli se však toto označení university uvádí, klade se pravidelně (pro délku a složitost přívlastku) za p o d s t a t n ý m j m é n e m t i t u l o v ý m z á k l a d n í m:

b a c c a l a r i i et s t u d e n t e s alme universitatis Pragensis, Koresp. 57; Egidio Mathie de Praga, b a c c a l a r i o arcium studii Pragensis, Koresp. 10; Gregorio de Praga et Martino Cunssonis, b a c c a l a r i i s in artibus universitatis studii Pragensis, Koresp. 8; Mattias de Knyn, dictus Pater, m a g. in artibus liberalibus universitatis studii Pragensis, Docum. 421; Marcus de Grecz Regine, m a g i s t e r universitatis Pragensis, Docum. 381 (dvakrát), M a g i s t e r Marcus de Grecz Regine, universitatis studii Pragensis, Koresp. 61; Sdislaus de Wartemberg alias de Zvierzeticz, m a g i s t e r arcium liberalium studii universitatis Pragensis, Koresp. 71; Nicolao Stöer, r e c t o r e universitatis studii Pragensis praedicti, Mon. Univ. III, 398; Mgro Gallo de Úterý, r e c t o r e alme universitatis studii Pragensis, Koresp. 200; Simon de Tišnov, r e c t o r universitatis studii Pragensis, Docum. 434; Clemente de Mnichov, plebano in Vranie, p r o t u n c r e c t o r e almae universitatis studii Pragensis, Docum. 338.

Málokdy se tento přívlastek způsobem klasickým klade před titulové podstatné jméno, a to jenom tehdy, když určuje jen t e n t o jeden titul, není-li p ř e d ním nějaký jiný titul akademický, na př. v Docum. 378: Sbynco, dei gratia Pragensis ecclesiae archiepiscopus, apostolicae sedis legatus, a l m a e u n i v e r s i t a t i s s t u d i i P r a g e n s i s c a n c e l l a r i u s atd.; tamtéž 243—244 je ovšem i běžný pořádek: D. Conradi, archiepiscopi Pragensis, apostol. sedis legati et c a n c e l l a r i i u n i v e r s i t a t i s s t u d i i P r a g e n s i s. Jiný doklad je v listě univ. vídeňské: A l m e v e s t r e u n i v e r s i t a t i s s t u d i i r e c t o r i s Pragensis nomine sub sui sigillo officii . . .; I zde se přívlastkem tím určuje jen j e d n a hodnost universitní, nepředcházejí jiné, k nimž by měl přívlastek ještě náležeti.

Uvádí-li se však několik universitních hodností za sebou, klade se přívlastek tento, protože náleží vlastně ke všem a ke každému jednotlivému základnímu substantivu titulu, jenom jednou, pravidelně na konec, za poslední titul. Mohl by se položiti na začátek před první, ale nemůže státi při prostředním. Příklady: Conradus Solthau ... canonicus, s. theologiae professor rectorque almae universitatis studii Pragensis, Höfler II, 129; Joannes Andreae, doctor medicine et magister in artibus, rector universitatis totusque coetus magistrorum studii Pragensis, Docum. 409; Joannes Cardinalis, magister in artibus et baccalaureus in decretis, rector coetusque magistrorum ... vocatorum universitatis studii Pragensis, Doc. 654, sapientissimis viris, dominis rectori, doctoribus et magistris almae universitatis studii Pragensis, Koresp. 353.

Výjimku při tom nečiní ani titul sacrae theologiae *baccalarius* formatus; je-li to titul poslední, bývá i při něm uvedený přívlastek, jak ukazují doklady u samého Husa, a to na konci: magistro Joanni Hus, sacrae theologiae baccalaureo formato almae universitatis studii Pragensis, Docum 243; magistri Joan. Hus de Hussinecz, baccalarii formati in sacra theologia universitatis studii Pragensis, Docum. 242; Ego Johannes, in spe sacerdos Jesu Christi, ... magister in artibus et sacrae theologiae baccalaureus formatus universitatis studii Pragensis, Docum. 204, 254. Novotného poznámka: »Označení bakaláře theologie podle university není, pokud vím, v podobné souvislosti obvyklé,« je správná, rozumí-li se tím, že připojovati jméno university k titulu bakaláře není zvykem, když titul ten je uprostřed jiných akademických titulů a následuje tedy ještě jiná hodnost, na př. rector. Ovšem není správný důsledek, který z toho odvodil Novotný, že proto přívlastek, označení university, náleží tedy k následujícímu rector. Právě tím, že Hus připojil k titulu bakaláře bohosloví přívlastek »universitatis studii Pragensis«, čímž uzavřel řadu titulů universitních, jest zřetelně naznačeno, že ‚rector', protože stojí až za tímto přívlastkem, nemůže se už počítati k nim, že se nemá a nemůže rozuměti rektor university, nýbrž rektor takový, jak určuje až následující přívlastek. Mělo-li by ‚rector' náležeti ještě mezi tituly Husovy universitní, byl by přívlastek až za slovem ‚rector', jako je na př.: Mgr. Michael de Malenitz, sacre theologie baccalarius formatus, rector almae universitatis studii Pragensis, Koresp. 353; coram domino Simone de Tišnov, magistro in artibus et sacre theologie baccalario, rectore universitatis studii Pragensis.

Takový slovosled, zaručující svou logickou utříděnosti rozmanitých přívlastků náležitou zřetelnost, vylučující i nejistotu, co

kam patří, i omyl, stal se zvyklostí, od níž se jen ve zvláštních případech dály odchylky. To bývalo při klasickém způsobu psaní, že se kladl přívlastek ‚universitatis studii Pragensis' před hodnost universitní, ale jen když se uváděla jediná mezi jinými tituly, neakademickými. Přívlastek ten by se mohl konečně, jak jsme již uvedli, položiti také na začátek, před výčet řady titulů universitních, jako společný přísudek všech, ale bylo by to strojené, třebas logicky správné a možné. V našem případě by se však při čtení »university rektor« kladl přívlastek společný všem titulům před poslední z nich, což jest věc nemožná, logicky a stilisticky nesprávná, protože položením přívlastku před substantivum, se naznačuje, že je to přívlastek jenom tohoto substantiva.

K titulům akademickým se připojují v titule Husově v naší Obraně další tituly, znamenající povolání, úřad Husův; od 14. března 1402 byl Hus potvrzeným rektorem (správcem) a plebanem v kapli Betlemské, kdež podle ustanovení zakládací listiny bylo hlavním úkolem jeho kázati česky. Pro tuto funkci, vlastní životní povolání, nazývá se Hus s opominutím jiných hodností někdy prostě »predicator capelle«, na př. Magister Hus, predicator capelle sanctorum Innocentum in Bethleem Maioris civitatis Pragensis, Koresp. 344; jindy bývá při predicator další přívlastek: predicator verbi dei in capella B., Koresp. 95; dicte capelle verbi dei predicatoris, Koresp. 118; jindy vlastněji, úředněji a obřadněji uplatňuje se v titule také jeho vůdčí postavení mezi jinými kazateli, správcovství kaple, slovem ‚rector', ale také plebanus (v dekretě) nebo presbiter, když se označiti chce vykonávání kněžských funkcí:

Nos igitur magistri: Johannes, rector et predicator capelle prescripte, v Koresp. 67; v témž dokumentě po prvé se dává Husovi titul plnější, viz dále doklad označený čís. 3.; většinou však bývá toto označení ‚rector et predicator' nebo někdy jen ‚predicator' připojeno k hodnostem, jež měl Hus na universitě, ale vždycky toto rector et predicator je označením jeho postavení (správcovství a kazatelství) při kapli Betlemské: 1. Johannes de Hussinecz, magister in artibus et sacre theologie baccalarius [form]atus dicte universitatis ac predicator verbi dei in capella Bethleem nuncupata in dicta Maiori civitate Pragensi sita, Koresp. 95; — 2. Ego Johannes Hus de Hussinecz, magister in artibus et sacre theologie baccalarius formatus alme universitatis studii Pragensis, presbiter et predicator confirmatus (určení to je uvedeno proto, že byly pochybnosti, je-li kaple řádně úředně povolené místo pro kázání a má-li tedy Hus vůbec úředně dané právo kázati) ad capellam nuncupatam Betlehem, Koresp. 133; — 3. Dominus Joannes de Hussinecz, arcium liberalium magister, sacre theologie baccalarius formatus, rector et predicator capelle sanctorum Innocentum Betleem nuncupate in Antiqua et Magna civitate Pragensi, Koresp.

56 (viz nahoře čís. 1.); — 4. Nos Johannes de Hussinecz, magister in artibus, sacre theologie baccalarius formatus, rector et predicator capelle atd., Koresp. 57; — 5. Joannis Hus de H., arcium liberalium magistri, sanctae theologiae baccalarii formati, rectoris et praedicatoris capellae s. Innoc. Docum. 401.

Také v dokladech 3—5 mohl by někdo týmž právem brát rektor ve smyslu rektor universitní, jako se to činí v Obraně, třeba tu není vůbec určení podle university, oné závorky, ukončující jindy výčet hodností universitních. Že by to byl omyl, ukazují tituly plnější, položené v témž dokumentu dříve (srovn. čís. 1. a 3.), kdež je docela patrno, že rector je sdruženo s predicator v jednu skupinu, určenou přívlastkem capelle Bethleem a že rector nenáleží tedy k titulům universitním.

Pro čtení titulu v Obraně je poučný doklad 2., v němž místo obyčejného rector máme synonymum presbyter[1], jinak je tu vše, na čem záleží, stejné jako v Obraně. Jako zde není možno přívlastek »universitatis studii Prag.« vztahovàti k presbiter, tak nepatří ani k zástupci jeho, k slovu rector, nýbrž náleží přívlastek ten tu i tam k předcházejícímu sacre theologie baccalarius formatus universitatis studii Pragensis, a rector et predicator jsou spolu zvláštní ustálenou skupinou titulů, pro Husův úřadu v Betlemě: Hus je tedy jednak mistrem umění a bakalářem theologie »dokonalým« (‚zřízeným') university, jednak správcem a kazatelem v Betlemě. Tak jest tomu rozuměti i při titulu v naší Obraně.

Ještě nám zbývá posouditi poznámku Novotného, jíž se činí podobnějším pravdě čtení university rektor nežli rektor kaple, prý tím, že jindy se zpravidla pro správcovství kaple Betlemské užívá obratu rector et predicator capelle, zde však původce sám užil obratu predicator verbi dei (vlastně Jesu Christi) in capella a tím chtěl oba pojmy (t. j. rector a predicator) odděliti. Není mi dosti jasné, na jakou zvláštnost se klade důraz. Oba výrazy se liší tím, že místo genitivu ‚capelle' je užito stejně platného pádu předložkového ‚in capella'; dále, že v Obraně je k predicator připojen přívlastek další, vyjádřený genitivem dějového předmětu (verbi dei) verbi Jesu Christi. Ani to, ani ono, ani obé dohromady nemůže naznačiti, že rector a predicator nejsou souřadně složeným výrazem slovním, rozvitým oběma společným přívlastkem ‚v kapli Betlemské', a že by rector mělo svůj rozvíjející přívlastek v předcházejícím ‚universitatis studii Prag', a druhý přívlastek, v kapli Betlemské, že by rozvíjeti měl jenom pojem dalšího, zvláštního přístavku ‚predicator'. Predicator je vlastně neplný výraz potřebující doplnění a predicator verbi dei

[1] Srovn. Monum. Un. II. 342 v zakládací listině Betlemské: pro tribus vel saltem duobus presbyteris vel rectoribus.

je vlastně náležitý plný výraz. Říká-li zde Hus místo ‚dei' stejně platné ‚Jesu Christi', má při tom svůj zvláštní úmysl a důvod theologický, ale nemá to nijaké důležitosti pro naši otázku, protože tak se vyjadřuje Hus i jindy; a zrovna tak vedle prostého genitivu přívlastku capelle nacházíme u něho jinde přívlastek vyjádřen složitějším způsobem, pádem předložkovým, bez patrného rozdílu ve významu. Vždyť i v dekretě potvrzuje se Hus jako rector legitimus a plebanus in et ad capellam, když se mu svěřuje cura et administracio dicte capelle. Doklady další: predicator verbi dei in capella B., Koresp. 95; predicator confirmatus ad capellam... Betl.. Koresp. 133; ...domine Galle, verbi Christi predicator! Koresp. 294; magistris Nicolao, Martino et Gallo, collaborantibus in verbo Christi, Koresp. 137. Jako není rozdílu ve významu, řekne-li se baccalarius arcium nebo in artibus, bacc. s. theologiae nebo in sacra theologia, tak ani zde ho není, řekne-li se predicator capelle nebo predicator verbi Jesu Christi in capella.

Z důvodů logických, stilistických, uplatněných v usu, jak byl hojnými doklady, a to právě z dokumentů Husových a Husovy doby, doložen, je čtení »(universitatis studii) Pragensis rector« v Obraně Husově nesprávné. Hus se tu nejmenuje rektorem university, nýbrž jen magister in artibus, sacre theologie baccalarius [s formatus universitatis studii] Pragensis, a k tomu dále rector et predicator verbi Jhesu Christi in capella s[anctorum Innocentum dicta Bethleem] in civitate Pragensi.

Kdyby byl býval v době, kdy psal Obranu, nejen rektorem kaple Betlemské, nýbrž i rektorem university a chtěl obé vyznačiti v svém titule, byl by to učinil způsobem velmi jednoduchým, opakováním slova rector, když by vskutku šlo o dvojí rektorství, srovn. na př.: Mag. Laurencius Trebonius, rector universtatis Prag., rector capellae Bethleem (Mon. Univ. III. 91); nebo kdyby slova rektor užíti chtěl pro universitní úřad, nikoli také pro Betlem, byl by to mohl učiniti, jako: Mag. Mart. Glatovius, rector universitatis Prag., ...concionator templi Betl. (Teige, Zákl. m. Pr.), ale zase ovšem s přívlastkem až za rector.

Hus to tak nevyznačil, protože rektorem universitním v době, kdy psal Obranu proti pomluvám, nebyl. Vyčítá-li se přece, že se Hus jmenuje rektorem universitním, musí se také u Husa předpokládati neumělost při stilisování vlastního titulu, což je předpoklad opravdu zarážející.

Výsledek, k němuž jsme dospěli zkoumáním více formální stránky záhadného titulu, dá se nezvratně potvrditi také obsahem samé jeho Obrany. Uvádí-li Obrana některá fakta, o nichž bezpečně víme, že náleží do doby nějaký rok po době, do níž se klade rektorát Husův, plyne z toho najisto, že Obrana mohla

vzniknouti až po faktech v ní připomínaných, tedy v době, kdy už Hus ani nemohl býti rektorem university, protože jimi byli jiní. K poznání tomu dospěl jsem teprv všestranným rozborem obsahu Obrany, znesnadněným neobyčejně mezerovitostí textu, zvláště také na místech obsahově závažných. Doplniti správně tyto mezery se dotud nepodařilo; vydavatelé, překladatelé kladou tu bezradně otazníky nebo tajemně němé tečky. Z množství záhad pro otázku naši bude ovšem nejdůležitější odpověď k otázce Novotného: »Co je ono záhadné ‚vivo'?« Nelze však na ni odpověděti bez rozboru Obrany samé. Obranou chce Hus, jak obšírněji v úvodě vykládá, čeliti pomluvám, aby tím očistil od zhouby hříchu srdce bližních, jež byla pomluvači jedem pomluv nakažena. Doslechl, že o něm nepřátelé pravdy tvrdí, že a) káže kacířství, že b) vypudil Němce, c) quod Hus est . . . Třetí článek pomluvy se ztratil s pravým krajem listu. Víme o něm jen to, co se hned po mezeře připojuje; že byl v rozporu s předešlým článkem, druhým. Potom přistupuje Hus k vyvracení jednotlivých pomluv. Když mluví o druhé pomluvě (expellere), praví zase, že druhý tento článek odporuje třetímu článku pomluv; odporují si tedy tyto články navzájem. Na to pokračuje Hus: Sed contra illud expulsionis m... a obrací se tím asi k třetí pomluvě, v níž tedy šlo také o nějaké vypuzení, a vyvrací obě pomluvy věcně poukazem na přísahu Němců, jíž se pod čtverou pokutou zavázali, že odejdou a raději se nikdy již nevrátí, než by připustili národ český ke třem hlasům na universitě, jak to nařídil král Václav, když v době sporů o připojení (de adhesione) ke sboru kardinálů němečtí mistři se tomu vzpírali a nařízeními královými pohrdali a jich nedbali. Tím Hus se zdarem vyvrátil obě pomluvy, druhou a třetí, obě rázu politického, nikoli dogmatického. Před tím, jen však stručně, uvádí některá fakta, jimiž se výtka, že káže kacířství, zbavuje oprávnění. Hus tu operuje dialektikou, jak jsme to již viděli při jeho charakteristice druhé a třetí pomluvy, řídě se zásadou, že »Gravissima atque firmissima argumenta in omnibus controversiis summuntur a definitione«. Hus čelí zde výtce herese tím, že ukazuje, že není u něho podstatných známek, jež činí kacíře kacířem. Husovi podle sv. Augustina je kacířství učení bludné, svatému Písmu odporné, neústupně bráněné. Aby ukázal, že není neústupný, ani že bludů nedrží, prohlašuje Hus podle naučení sv. Petra (I. ep., kap. 3, v. 15—16), že jest hotov vydati počet z víry své každému, kdo ovšem má právo po něm toho žádati[1]. Tím způsobem se bránil již r. 1408

[1] Husova obrana je podle kanon. práva naprosto správná. Popírá, že by bludům učil, popírá zatvrzelost; tedy neprávem je zván hereticem: Hereticus non est, qui tenet aliqua, quae sunt contra fidem (a i to Hus popírá, že by činil), dummodo paratus sit corrigi, quia haeresis est error cum pertinacia iunctus; si autem quis paratus est corrigi, non potest censeri pertinax.

arcib. Zbyňkovi, Koresp. 30—31.: »ad confutandam inimicorum accusacionem frivolam vestre graciosissime paternitati secundum regulam beati Petri apostoli cupio humiliter et fideliter de fide mea et spe et de michi coram paternitate vestra obiectis reddere racionem«; a znova na konci úvodu: »non solum vestre reverencie, sed cuilibet poscenti secundum dictum beati Petri apostoli paratus sum reddere racionem, ut qui michi tamquam malefactori detrahunt, confundantur«.

Hojné doklady toho jsou zvláště z r. 1414, před Husovou cestou do Kostnice, kdy mu šlo o to, aby se očistil z nářku kacířství; na př. Koresp. str. 211. (volens in sinodo generali curie archiepiscopali Pragensi de sua fide racionem reddere et... cuilibet obicienti satisfacere... si wlt sibi aliquis errorem vel aliquam heresim imponere... quia ipse Magister Johannes cuilibet opponenti in ipso concilio de sua fide paratus est reddere racionem; nebo Koresp. str. 193.: (Hus) wlt comparere... paratus semper ad satisfaccionem omni poscenti eum de ea, que in eo est, fide et spe, reddere racionem... qui erroris pertinaciam vel heresim quamcunque sibi voluerint imponere.

Tím způsobem se brání Hus křivému nařčení, udání z bludů v listě svém, notářsky a universitou potvrzené žádosti papeži Janu XXIII. (1. září 1441) hned na začátku: »Paratus semper ad satisfaccionem omni poscenti de ea fide, quam teneo, raccionem reddere, confiteor atd. O tomto dokumentě bude ještě dále řeč. Tím způsobem čelí pomluvě první (že káže kacířství) i v naší Obraně: »et... reddere racionem, quod est contra imposicionem heresis«, což jest doplniti: ⟨paratus sum (semper) de fide mea (plenam)⟩ reddere racionem; některé slovo v doplňku snad nebylo v Obraně, protože by se sotva všecko vešlo do mezery; smysl je však jasný. Před touto námitkou proti prvnímu článku pomluvy, jest však ještě nějaká námitka Husova, a to proti něčemu, co Hus ve výčtu pomluv neuvedl. Bohužel, utržením pravého kraje listu a kazem molovým k tomu jest místo to tak porušeno, že doplniti, co tu chybí, činí potíže. Jest jisto, že tu bylo užito téže formy, schematu, jako v následující námitce proti výtce kacířství, t. j.: To a to, což jest proti tomu a tomu. Dochovalo se nám z toho a bylo přečteno však jen: »... manu propria scripsi vivo quo...stionem.« Höfler doplňuje místa vypadlá libovolně, v otisku svém ani neoznačil, co je už v originále a co přidává sám; řádek ten tiskne vůbec bez závorek, v nichž bývají u něho doplňky, takže čtenář má dojem, že už všechno to bylo tak dochováno v Obraně. V konci slova -stionem jest docela zřetelné *t*, nemůže to býti tedy, jak Höfler doplňuje, responsionem. Höfler celé místo to čte a doplňuje takto: ⟨Itaque⟩ manu propria scripsi vivo quoque paratus ad responsio-

nem et uni⟨cuique⟩ reddere rationem quod est contra impositionem haeresis. Krsek (nedoplňoval mezery) přeložil místo toto: »rukou vlastní jsem napsal, žiji, že... dáti počet.« Flajšhans v starších překladech: »Proto rukou vlastní jsem napsal a žiji hotov odpověděti a jednomu [každému z víry] vydati počet«; přidržoval se při tom Höflerova textu, ale také překladu Krskova. V Obranách z Prahy překládá poněkud jinak: »To jsem vlastní rukou napsal. Žiji, což jest proti...ání a hodlám z víry své vydati počet«; správně Flajšhans doplnil: »což jest proti«, ale jinak se mu nepodařilo ani tu dobrati se smyslu. V originále za ‚vivo' je ‚quo' se zbytkem levé spodní části písmena *d*; následující mezera stačí pro est, z něhož se dochoval jen malý zbytek spodku *t*; následující zbytky, spodky liter, kryjí se rozměry, vzdálenostmi s contra v contrarii; bylo tu tedy také, jako v následující větě: quod⟨est⟩ c⟨o⟩ntra, jak Flajšhans, podle překladu soudě, se domýšlel. Dále před kazem jsou otřelé zbytky dvou písmen, čtu je *de-*. Prostředek slova chybí, na konci je konec slova -stionem (ſtionē); dlouhé *s* je jen částečně dochováno, část ho byla ještě na místě, kde je nyní kaz. Novotný myslil na ‚combustionem', »ale o něčem podobném se do r. 1409 nejednalo«, dodává k tomu sám. Upozorňuji však, že slovo to se také píše combuscionem (Koresp. 72, dvakrát; Docum. 280) vedle combustionem a dále by se tu musilo doplniti ještě librorum, pro něž není místa v mezeře.

Kdyby se však mělo doplniti ‚combustio', protože Wiclifovy knihy byly páleny 16. července 1410, nemohl by se už Hus nazývati rektorem! Doplňuji: quo⟨d est contra dete⟩station em; poslední slovo bylo zkráceno deteſtionē. Detestatio znamená ‚prokletí', ‚zlořečení' a je synonymem ‚excommunicatio'; ale může míti význam ‚opovrhování', ‚nedbání' (censur úředních), tolik jako contumacia, contemptus, profanatio atp. Nic takového sice ve výčtu pomluv není uvedeno, ale to nemůže vaditi, protože, jak viděti z toho, že je to položeno před námitku proti prvnímu článku, je to něco, co Hus podotýká jen jako mimochodem, úvodem k dalším námitkám. Hus tu užívá asi úmyslně slova ‚kulatého', jako je vlastně i jeho ‚detraccio' takové slovo, protože ve skutečnosti jde o věci horší, totiž žaloby, udání. Jindy užívá detraccio ve významu exommunicacio iniusta. Zbývá nám doplniti hlavní větu. Že nejde o sloveso **vivo** = žiji, jest patrno, protože to nedává smyslu. Proti čemu by mohlo býti ‚žiji' bez dalšího určení důvodem, co by jím mohl Hus vyvraceti? Rozuměti se tu musí nějaký pád, ablat. nebo dativ adjektiva vivus. Ablativ absolutní vivo znamená: ‚dokud někdo jest, byl živ', ‚za jeho života' (jako me, te, Hasdrubale vivo), takže hlavní věta by zněla ...manu propria scripsi vivo, t. j. psal jsem vlastní rukou, dokud ještě N. byl živ, jenž zatím zemřel, když já toto píši. Mohl by to býti ovšem i dativ: Psal jsem

N-ovi, dokud byl ještě na živu. Za jaký pád, abl. nebo dativ, máme pokládati vivo, vyplyne z další úvahy. Jisto jest, že na ztraceném kraji byla označena, jmenována nějaká osoba, za jejíhož života Hus (něco) vlastnoručně napsal, nebo již psal. Kdo byla ta osoba? Nebyla to zajisté osobnost veřejnosti neznámá, nýbrž osobnost, jíž se věc, o níž se jedná (spory Husovy, žaloby), nějak dotýkala a jež měla v těch věcech nějaké slovo, měla nebo mohla míti na průběh jejich vliv. K tomu ukazuje i »vlastní rukou jsem psal«, což nemůže zde znamenati všední, soukromé psaní, třeba vlastní rukou psané, nýbrž písmo, jež na veřejnost bylo dáno a je veřejnosti známé.

Takovou osobností by mohl býti papež Alexander V., jenž zemřel 3. května 1410. Ukazovaly by na to hojné doklady v dokumentech husovských: stante dicta appellatione mortuo ipso Alexandro appellavit ad Joannem XXIII. (Doc. 280), domino Alexandro defuncto (Koresp. 227); quod est post mortem prefati domini Alexandri... quod mandatore mortuo (Koresp. 63); také Koresp. 60 a j. jsou zmínky o nebožtíku Alexandrovi.

Pro papeže Alexandra kromě toho, že zemřel někdy tehdy, nesvědčí však nic, aby Hus slovem ‚vivo' na něho odkazoval. Nemáme Husova listu[1] vlastnoručního papeži Alexandrovi, ani nevíme o nějakém písmu, kromě appellace, již Hus a druhové jeho chystali sice za života Alexandrova proti nařízení Zbyňkovu o vydání knih Wiclyfových na oheň a proti zákazu kázání v (soukromých) kaplích; ale to byl notářský spis, nepsal ho Hus vlastní rukou; také sotva koncept appellace všechen pochází od Husa, a ten by ani nebyl přece tak známý, aby se ho veřejně mohl dovolávati. Appellace ze dne 25. června 1410 nemá ani v obsahu svém nic, co by se mohlo k našemu odkazu hoditi. Ale i když připustíme, že by se mohlo vztahovati ‚vivo, na Alexandra, ani tehdy nemohl býti už Hus rektorem university, protože Alexander V. zemřel 3. května 1410, a podle narážky v Obraně mohla Obrana vzniknouti až potom, ale Husův rektorát vypršel koncem dubna (23., na sv. Jiří), tedy ani při tomto výkladě nemohl by se už Hus zváti rektorem university.

Druhá osobnost, na kterou by se mohlo vztahovati Husovo ‚vivo', a vskutku se vztahuje, je arcibiskup Zbyněk, jenž dokonal svůj život na útěku svém do Uher v Bratislavě dne 28. září 1411. »...⟨Zbynconi⟩ manu propria scripsi vivo« (dativ) znamenalo by, že mu psal, dokud byl živ, živému něco vlastní rukou; ale tu by ‚vivo' bylo zbytečné, protože mrtvému psáti nelze; dále pro obranu veřejnou není žádným argumentem psaní,

[1] Knížky proti kuchm. (Erb. III. 252): »odvolal sem se k němu (Alex. V.) a poslal sem jemu písmo, aby lépe se zpravil...; a než mé odvolánie k němu přišlo, duši jest pustil.«

třeba ‚vlastní rukou', soukromé, jehož obsah není veřejnosti znám, zvláště když Hus ani nic z něho neuvádí. Jak by se mohl čtenář Obrany přesvědčiti, že to psaní vlastní rukou jest ‚contra detestationem'? Čtenář by musil prostě věřiti, že to tak je, jak Hus praví, ale důkaz by to pro něho nebyl. Nehledíme-li k těmto věcem, jež nepřipouštějí doplňovati sem dativ, situace před smrtí Zbyňkovou byla taková, že bychom mohli předpokládati list Husův Zbyňkovi. Arcibiskup nespěchal, aby podle podmínek stanovených při jednání o smír s Husem, psal podle rozkazu krále papeži list, vlastně na sebe, a žádal o zrušení osobního půhonu na Husa. Husovi záleželo na tom, aby byl zbaven tísnivé kletby, aby nemusil do Říma, a Zbyněk odkládal splniti, k čemu se zavázal, prý by to bylo proti jeho svědomí. Tu bychom mohli čekati, že se Hus odhodlal požádati Zbyňka, aby poslal list. Tím by Hus ukázal, že nepovrhuje arcibiskupem, což mu Páleč později vytýkal. Ale takového listu nemáme, ani zmínky o něm. My však ani nemusíme nic takového předpokládati, když ovšem nedoplňujeme do věty dativ Zbynconi, nýbrž ablativ Zbyncone. Smysl věty pak je: Ještě za života Zbyňkova psal jsem vlastní rukou (nějaké) psaní, které však nebylo adresováno Zbyňkovi samému, ale někomu jinému. Nemohlo to býti psaní soukromé, nemohlo to býti psaní nějaké osobě pro veřejnost málo znamenající, ani osobě, jíž by se spor Husův nedotýkal. Tento tak vymezený a určený dokument skutečně známe a máme dochován v žádosti Husově k papeži Janu XXIII. ze dne 1. září 1411, tedy z doby nedlouho před smrtí Zbyňkovou psaný, »Zbynkone vivo«. Dokument ten je spis notářský, tedy listina veřejná, v originále dosud chovaný v universitním archivě a otištěný v Koresp. pod čís. 31, str. 95—100. O vzniku tohoto dokumentu, jehož vlastním obsahem je žádost Husova za zrušení půhonu do Říma, poučují nás notářské poznámky v úvodě a na konci takto: Dne 1. září 1411 dostavil se o nešporách do zasedací síně (ubi facta et negocia ardua universitatis studii Pragensis tractari solent) koleje Karlovy, u přítomnosti veřejných notářů a dožádaných svědků, před rektora Šimona z Tišnova a shromáždění mistrů, zvláště k tomu pozvaných, m. Jan Hus a předložil a potom četl »quandam cartam per modum litere seu epistole manu propria conscriptam in papiro.« Když dočetl, žádal, aby notáři list převzali a upravili jako veřejnou listinu, a dále prosil, aby byla k tomuto spisu přivěšena také pečeť universitní. Rektor vznesl věc na shromáždění a to po úradě jednomyslně svolilo, aby se tak stalo. Tento notářský spis měl býti patrně náhradou za odpíraný list Zbyňkův, proto byl tak vypraven, »ut fidem facere ipsi Magistro Johanni valeat in agendis«, a proto rektor dal přivěsiti pečeť, »ad maiorem credulitatem sigillum universitatis studii predicti ... iussit appendi«, proto si Hus dal pořídit jeho opisy notářské. O tomto spise (instrumenta publica cum

universitatis Pragensis testimonio) zmiňuje se také Husova žádost sboru kardinálskému z téže doby (Koresp. 102) a odkazuje na Husovo vyznání víry v notářském spise obsažené. Vzpomíná ho také Hus v svém Odvolání ke Kristu, že listu kardinál Petr degli Stephaneschi, soudce pro věc Husovu ustanovený, nechtěl přijmouti, (Koresp. 131: nec voluit cuiquam racionabili excusacioni de non comparicione mea personali acquiescere vel universitatis studii Pragensis testimonia cum pendente sigillo et attestatione publicorum notariorum ad testimonium vocatorum... benigniter acceptare; český překlad t. 135).

Mezi Obranou proti pomluvám a první částí Husova listu papeži je také v obsahu překvapující shoda. Začátek listu k papeži jest vlastně rovněž Obrana proti nařčením z bludů, začínající známým nám již ohlasem I. ep. Petrovy, 3. kap., v. 15—16 jako úvodem k vyznání víry: Paratus semper ad satisfaccionem omni poscenti de ea fide, quam teneo, racionem reddere, confiteor... Úvodní část končí Husovým ujištěním, že udání žaloby nepřátel Husových jsou nepravdivá (constanter assero, quod a veritatis emulis [o těch mluví i Obrana] sinistre sedi apostolice sum delatus). Na to slovem ‚false' odmítá Hus jednotlivé, jemu vytýkané bludy, jimž prý jednak učil, jednak je kázal. Jsou to většinou články, jež sestavil Michal de Causis v svém »libellus«, známém z výtahu Husova s Husovými odpovědmi (Docum. 169 n.); jsou to: remanence, přítomnost těla Kristova jen při podzvihování, hříšný kněz neposvěcuje atd. K tomu se na konec připojují udání všeobecná o kázáních, že káže bludy a kacířství. False, (totiž detulerunt), quod predicaverim vel tenuerim aliquos (vel aliquem) errores (vel errorem), vel aliquam heresim. To všecko odpovídá 1. článku pomluv naší Obrany, kde se však jednotlivé bludy neuvádějí, nýbrž jsou jen obecně označeny (Hus heresim predicat). Námitka Husova proti první pomluvě souhlasí s úvodem k listu papeži; v listě papeži je podána obšírněji, v Obraně je heslovitě (paratus sum ...reddere racionem) uvedeno jen jádro.

Shoda v obsahu Obrany a listu papeži jde však dále; také list papeži odmítá křivé nařčení, že by Hus vypudil některé německé mistry. V Obraně bylo vypuzení Němců Husovi asi vytýkáno dvěma články; jednak že vypudil Němce (studenty), a jednak že byl příčinou vypuzení (některých) mistrů německých. Odpor mezi těmi dvěma články pomluv, o kterém mluví Hus, jeví se nám jako dialektický rozdíl tak, že jednou je to všeobecný soud, po druhé částečný. Třetí článek pomluv, ztracený v Obraně, obsahem se asi shodoval s nařčením, uvedeným v listě papeži: False (detulerunt et deferunt), quod causa extiterim, quod quidam magistri Theutonici expulsi de Praga fuerint, cum ipsi nolentes alme universitatis studii Pragensis

tenere fundacionis privilegium, nec... Venceslai... Bohemie regis volentes parere mandatis licitis, putantes, quod absque eorum presentia non valeret Pragensis universitas subsistere, nullo pellente ad propria, vel quo ipsis placuit, recesserunt. V pozdější Obraně jde Hus v námitkách více do podrobností; vždyť vyvrácení výtky o vypuzení Němců jest vlastně asi hlavním účelem Obrany proti pomluvám. Proto Obrana rozděluje žalobu o vypuzení ve dva články, aby už ukázáním rozporu mezi nimi nepravdivost jejich lépe vynikla. V Obraně poukazuje Hus na známou přísahu, jež vyhnala německé studentstvo čtverou pokutou tomu, kdo přísahy nedodrží. Tohoto argumentu Hus užil také v odpovědi na Protivovo udání, že prý štve Čechy proti Němcům, že prý tím způsobil vypuzení studentstva německého z university (Dokum. 178); ale užil ho také ještě zejména v Kostnici při slyšení dne 7. června 1415, když mu bylo kladeno za vinu, »quod idem Joan. Hus diversos errores praedicavit, ex quibus scandala exorta sunt inter praelatos et populum regni Bohemiæ et magistros et scholares studii Pragensis et inobedientia subditorum quoad eorum praelatos et destructiones praedicti studii Pragensis.« Také zde Hus v své odpovědi cituje podrobně ustanovení přísahy oné; tím ovšem pozbývá platnosti důvod, uváděný někdy pro datování Obrany do doby brzy po odchodu Němců, že se v Obraně cituje formule přísežná namnoze až doslovně, že byla tedy ještě v »živé paměti«. Skutečnost je opačná; čím dál tím častěji a silněji se ozývá naříčení a čím dál tím více se zvětšuje vina Husova na vypuzení Němců; vrcholí to v tvrzení, že Němce vypudil Hus proto, že se protivili bludům viklefovským. Začátek toho je poč. roku 1411 u Niema, pokračuje v tom Michal s faráři a kanovníky pražskými a jiní osočovatelé, domácí i cizí.

Výklad, jak došlo k vypuzení Němců, je jinak věcně stejný v Obraně jako v Listě papeži. Obrana (jádro její) a první oddíl Listu papeži jsou dvojí stilisací téhož obsahu, danou účelem toho neb onoho spisu, který Hus kterým spisem sledoval. Příbuznost tato staví oba listy těsně vedle sebe; je tedy přirozeno, že ani vznikem nemohou býti daleko od sebe, když bojují proti týmž výtkám.

Druhá polovice Listu papeži zmiňuje se o odvolání proti nepravdivému kacéřování zemí českých a proti zákazu kázání v kapli Betlemské jako soukromé. Na to přistupuje k tomu, co je pravým účelem listu, ospravedlnění z nestání na osobní půhon k stolici papežské. Když byl pohnán, chtěl se dostaviti, ale pro nástrahy nepřátel, zvláště Němců, na radu přátel, nechtěl se vydávati v nebezpečenství života. Aby osvědčil poslušnost stolici apoštolské, nemoha sám osobně se dostaviti, poslal své náměstky a poručníky. S arcibiskupem Zbyňkem jest skrze krále a královskou radu úplně smířen, sjednán; proto prosí Hus papeže,

aby pro ten smír to, co mělo svůj původ v rozepřích se Zbyňkem, bylo nyní zrušeno, aby totiž Hus byl zbaven osobního půhonu a aby bylo zrušeno, co následovalo, kletba. List Husův papeži je psán velmi opatrně ve výrazích i věcech, diplomaticky, na př. Hus nemluví výslovně o kletbě, nýbrž zahrnuje ji v slova ‚ceteris inde secutis', takže v podání Husově věc, o kterou šlo, se ani na první pohled nezdá tak nějak zvlášť vážná. Srovnáme-li však s tím pozdější líčení událostí této doby a ten fakt, že Hus je brzy potom klet »propter contumaciam et inobedienciam«, musíme se domýšleti, že protivníci Husovi už tenkrát poukazovali na počínání Husovo jako na neposlušnost, nedbání, opovrhování, vzdor, ano vzpouru, když se Hus, ač citován, ke kurii nedostavil a jsa v klatbě pro nestání, konal úkony bohoslužebné, kázal a trval v klatbě již půl roku, trpěl ji. Absoluci mu měl sice vymoci Zbyněk, ale vzpíral se a tak teprv tímto listem, jenž je tedy v podstatě obranou Husovou po té stránce, se očišťuje, obhajuje z nařčení a kletby a žádá za zrušení půhonu a zbavení kletby. V pozdějším Husově líčení této doby je také lépe patrno, proti čemu se bránil; na př. 1412 v Odvolání ke Kristu je zřetelněji pověděno, oč tu šlo: Unde manifestum est, non incurrisse me notam contumacie, cum non ex contemtu, sed ex causis racionabilibus citatus in curia Romana non comparui, tum, quia insidie undique posite sunt... (Koresp. 131). Podobně, když vypisuje průběh své pře: Magister Hus non subterfugit comparere in Romana curie, non contumaciter se absentavit, sed omnibus modis ad hoc laboravit, ut se innocentem ostenderet, mittendo ad curiam pro sua excusacione multos procuratores... et per se libenter comparuisset, si capitales inimicicie non obstitisent... Non ergo contumaciter excommunicacionem sprevit« (Koresp. 230).

Kdo setrval rok v kletbě a neočistil se, ten podle práva[1] měl býti jako kacíř odsouzen. Proto v Listu papeži klade Hus počet z víry, odmítá nařčení, podává důvody nestání a dovolává se smíření se Zbyňkem. V Obraně z toho máme také něco při prvním článku o heresi. Nařčení z kacířství brání se dvojím způsobem; poukazem na List papeži odmítá ‚detestationem', pro niž by mohl býti prohlášen kacířem, a hotovostí k vydání počtu z víry brání se kaceřování z důvodů dogmatických. Také touto drobností stýká se Obrana s Listem papeži Janu XXIII a dochází jím objasnění. Mluví-li Hus o ‚detraccio', je to výraz příliš slabý, když vlastně jde o nařčení, žaloby, udání u papežské stolice, a pomluvači nejsou klepaři nějací, jsou to zarputilí ne-

[1] Srovn. Koresp. 230 »si suspectus de heresi vocatus a vobis, ut de fide respondeat, excommunicacionis vinculo pro eo, quod parere subterfugit aut contumaciter se absentat, per vos fuerit innodatus, quam si per annum animo sustineat pertinaci, extunc velud hereticus condampnetur«.

přátelé a nenávistníci Husovi, kteří přes smír se Zbyňkem a závazek zastaviti všecky spory, shánějí nové a nové žaloby pro další vedení procesu[1].

List papeži Janovi XXIII. a Husova Obrana proti pomluvám jeví v obsahu svém takovou shodu, že musíme předpokládati, že vyrostly z téže situace, že měly společný podklad, a tedy náležejí témuž stupni ve vývoji pře Husovy; bude proto třeba také dobu vzniku jejich položiti mnohem blíže k sobě, než se dosud činilo. List papeži jest přesně datován; změna v datování může se tedy týkati jen Obrany. Na vztah mezi oběma listy vrhá nám náležité světlo Husův odkaz v Obraně na jeho nějaké vlastní rukou psané písmo. Tímto písmem míněn je zcela jistě List papeži; vyhovujeť naprosto všem narážkám, jež v odkaze tom jsou, má také všecky známky, jichž odkaz vyžaduje; především jiným je to jeho veřejnost, jež umožňuje, aby Hus mohl naň čtenáře Obrany odkazovati a obsahu jeho se dovolávati. Na něj se hodí také označení »manu propria scripsi,« třeba je to vlastně notářský spis, protože obsahuje doslovný text předloženého listu vlastnoručního, jak nám to průvodní výklad notářův potvrzuje. Forma veřejné listiny mu byla dána, aby potvrzením notářů a zvláště přivěšením pečeti universitní Husovu vyznání víry a žádosti za zrušení citace byla nejen potvrzena pravost, ale, jak Hus chtěl, aby se celému aktu spolu dodalo váhy a povahy úředního dokumentu. Notářský spis jest datován dnem 1. září 1411; datum na konci vlastnoručního listu Husova bylo tam pojato (Scriptum Prage manu propria in die sancti Egidii). Obsah listu má býti svědkem, že Hus není nevšímavý, lhostejný k trestům církevním, že se stará o absoluci; vždyť o ni žádá tím listem. Na list se hodí také, nač Obrana naráží slovem vivo! List je z doby, kdy Zbyněk byl ještě na živu, ale brzo na to zemřel v Bratislavě, dne 28. září 1411. List papeži ze dne 1. září 1411 má vztah k arcibiskupovi ten, že má býti náhradou arcibiskupova listu takového obsahu, jejž se Zbyněk tehdy psáti zdráhal, přes to, že mu to v podmínkách smíru s Husem a králem bylo uloženo. Husův list vznikl až tehdy, když Zbyněk už byl na cestě k Litomyšli, prchaje k uherskému králi, aby u něho hledal ochrany před hněvem Václava krále, jemuž se zdráhal splniti, co mu bylo uloženo a k čemu byl vázán: aby žádal papeže o odvolání osobního půhonu na Husa a zrušení trestů, uložených pro nestání, kletby. Hus svým listem chtěl dosíci toho, čeho mělo býti dosaženo psaním arcibiskupovým; proto ta snaha dodati mu váhy pečetí a doporučením university, aby se aspoň poněkud závažností mohl vyrovnati listu arcibiskupovu. Víme také, že se náměstci a poručníci Husovi snažili tento dokument dodati

[1] Stěžuje si na to Hus pánům na soudě zemském: »toho vypovědenie netbavše pražští kanovníci spósobili jsú Michala faráře svatého Vojtěcha, aby při předsě vedl proti mně (Husovi); a tak zjednali jsú na mě kletbu...«

u stolice papežské kardinálu, rozhodujícímu ve při Husově, a čeliti jím nařčením protivníků Husových, ale také, že se jim to nepodařilo; kardinál listu nepřijal. Neměl tedy list žádného účinku na rozhodnutí pře. Petr degli Stephaneschi rozhodl se pro postup podle formálního práva a někdy v červenci 1412 nařídil ztížení kletby Husovy »propter contumaciam et inobedienciam«, o čemž do Prahy došla zpráva někdy v září nebo v říjnu.

Obrana proti pomluvám mohla tedy vzniknouti až po 1. září 1411, protože se v ní odkazuje na spis, který teprv toho dne byl Husem vlastnoručně psán. Vznik Obrany proti pomluvám třeba však posunouti ještě do doby o něco pozdější, protože Zbyněk zatím zemřel, což plyne z poznámky při odkaze na List papeži, o kterém se dí, že byl psán ještě za života Zbyňkova. Tím je už řečeno, že to, co nyní Hus píše, Obranu proti pomluvám, píše již po smrti Zbyňkově. Můžeme se domnívati, že to nebylo dlouho po jeho smrti, protože se později situace Husova rychle měnila a Obrana předpokládá ještě podobnou situaci, za jaké List papeži byl psán; v době pozdější (r. 1412) byly by pomluvy jistě jiné a tedy také Obrana. Ačkoliv při předmětě našeho pojednání nám záleží vlastně jenom na stanovení této meze vzniku Obrany, zmíníme se přece též o mezi druhým směrem. Obrana nevznikla jistě po rozhodnutí Petrově, v němž vlastně byl zamítnut obsah Listu k papeži Janu XXIII., tím, že se nepřihlíží k němu pro malý význam; proto psáti po tomto rozhodnutí Obranu, jež obsahuje věcně to, co list ten, nemělo již smyslu. Obrana tedy jistě vznikla dříve a datum rozhodnutí Petrova je nejzazší mez vzniku. Datováním Obrany potvrzuje se nám nevývratně výsledek, jehož jsme se dobrali úvahou jiného směru. Byla-li psána Obrana po 28. září 1411, nemohl se ví Hus jmenovati rektorem university. Čtení s takovým smyslem je zřejmě nesprávné. Není tedy ani v Obraně svědectví pro existenci rektorství Husova v letech 1409—1410. Hus je v Obraně nazýván bakalářem theologie ‚dokonalým' na universitě a rektorem a kazatelem v kapli Betlemské. A záhada, jež se zdála nerozřešitelná, je tím náležitě objasněna.

Pro rektorát t. zv. druhý zbývá tedy opět jediná zmínka ze současné doby, již uvedl W. W. Tomek v Dějích univ. Pražské, r. 1849, na str. 156, pozn. 2.): „Jediná zpráva o rektorství Husově r. 1409 (Tomek tehdy neznal Obrany proti pomluvám) nalézá se v rukopise kapituly Pražské 6. LXXI, fol. 196 pv. ku konci jednoho kázání jeho: »Et sic ex omnipotentis Dei misericordia eiusque genitricis virginis Mariae finitus est sermo iste, quem fecit Reverendus M. Johannes Hus, sacrae theologiae baccalaureus formatus, quem praedicavit ad S. Clementem in exequiis imperatoris ex parte universitatis in adventu Domini 1409. Et eodem tempore ipse idem magister extitit rector universitatis.“ Tomek zjišťuje, že nejde tu snad o mýlku

v roce, že by to bylo snad přepsání, 1409 místo 1403 (při tom Tomek zapomíná, že v adventě 1403 už přece nemohl býti Hus rektorem!), a dokazuje to zmínkou o nebožtíku Štěknovi, který byl živ ještě 1405. Novější badání kloní se sice k tomu, že kázání ‚Confirmate corda vestra[6] bylo pravděpodobně 29. listopadu 1409 proneseno, ale Novotný má přes to pochybnosti, jak plyne z jeho poznámky (Hus I, 1., 382, pozn. 2.):»V rkpech. mívá datum 1409 nebo 1410, a nejsem ani dnes zcela přesvědčen, že jen na r. 1409 bylo by možno mysliti ... třebas uznávám nyní datum toto za pravděpodobnější.«

Ve sborníku kapitulním opsána jsou ještě jiná kázání Husova, z nichž kázání, zapsané před uvedeným kázáním na paměť císaře Karla, jest na thema: Spiritum nolite extinguere (I. Thes.) Také po zápise tohoto kázání připsal písař, opisovatel kázání, podobnou poznámku: Anno domimi 1410 hunc sermonem fecit mgr. reverendissimus Johannes de Husinecz in missa universitatis ad sanctum Jacobum rectore existente mgro Johanne Andree dicto Dux sive Šindel, doctore in medicinis in quatuor temporibus ante festum trinitatis.« O datování tohoto kázání jedná Novotný (Hus I, 2, str. 488—490) a dospívá k výsledku, že synodální kázání, jak je tisk označuje, to jistě nebylo, že bylo konáno dne 15. února 1410 při mši před svěcením kněží; proto je klade Novotný do rektorství Husova. Jinak řečeno, správnost poznámky písařovy, jež uvádí, že tehdy byl rektorem Šindel, béře se tím v pochybnost; písař tedy ani tu, ani v předešlém případě nezdá se býti správně informován — tedy jeho svědectví jest pochybné.

Mám ještě pochybnost jinou; mínil-li totiž písař těch dvou přípisků věc tak, jak my ji béřeme. Vezme-li se, jako to Tomek v své poznámce učinil, jen jeden přípisek sám o sobě, není pochybnosti o tom, že písař chce říci, že byl původce kázání m. Hus také rektorem. Čteme-li však přípisky oba, v tom pořadí, jak je písař psal, napřed: hunc sermonen fecit ... Johannes Hussinecz.. rectore existente mgro Johanne Andree, dicto Dux sive Šindel, doctore in medicinis« a potom přípisek následující: sermo, quem fecit M. Johannes Hus, s. theol. bacc. formatus, quem praedicavit ... Et eodem tempore ipse idem magister extitit rector universitatis, může to přece znamenati, že Hus kázal první kázání, když byl rektorem Šindel; a když Hus měl druhé kázání, byl týž (ipse idem) mistr rektorem, t. j. týž jako dříve, m. Šindel. Při tomto čtení, a mně se zdá správné, zanikne nám i ten jediný »současný« doklad o rektorství Husově.

Další zprávy o tom, že Hus byl r. 1409 rektorem, jsou až z pol. 16. století, kdy už byl znám porušený autograf Husovy Obrany. Myslím, že se tyto zprávy zakládají na témž chybném čtení památky, jakého jsme se drželi i my posud. Vydání norim-

berské z r. 1558 na str. 6 dílu I. uvádí data ze života Husova, prý podle starobylého nějakého kodexu (In vetusto quodam codice haec extabant), že byl Hus bakalářem svob. umění 1393, mistrem um. 1396, knězem a kazatelem v Betlémě 1400(!), děkanem 1401; rektorem university 1409. Starobylý kodex jsou jistě Monum. univers.; tam ovšem o rektorátě není nic; a to datum bylo vysouzeno a připojeno z domyslu k datům čerpaným z Mon. Univ., a to asi na základě nesprávného výkladu a čtení ‚Pragensis rector' v Obraně. Rektorem uvádí Husa r. 1409 Prokop Lupáč k 17. říjnu v Rerum boh. Ephemeris 1584; Annotatiuncula quorundam annorum vitae et cursus M. Johannis Hussii (Mus. 44. A. 6); Dan. Adam z Veleslavína v obou vyd. Kalendáře histor., k 17. říjnu (k 7. květ. má zmatenou zprávu o osobě rektora králem Václavem dosazeného; Veleslavín rektorem jmenuje mistra Šimona z Tišnova místo Zd. z Labouně; Veleslavín přeskočil při vypisování zprávy řádek). O Husovi, rektoru 1409 se zmiňuje přípisek v ruk. Kapit. C 114 (ale z poznámky té je viděti, že si pisatel chronologii sestavuje, není příliš informován, protože přichází k výsledku, quod Joh. Hus viguit tempore mgri Mathie Parisiensis et novit illum). Balbín, Epit. hist. rerum Boh. 403, Seyfrid atd. a pozdější životopisci napořád kladou rektorát Husův do r. 1409.

Výjimkou je tu v době své Petr Kodicill, jenž v životopisném náčrtku života Husova v Praecepta dialectices zmiňuje se sice o mistrovství 1396, o povolání jeho za kazatele do Betlema, o bakalářství sv. Písma, ale nemá zmínky o rektorství Husově, ovšem ani o děkanství. Úředních dokladů, že by byl Hus r. 1409 až 1410 rektorem, nemáme vůbec žádných, není ani zmínky z doby blízké, kromě pochybného explicitu po opise kázání Husova. Ovšem v životopisech nových bývají sice leckdy až zarážející podrobnosti, citují se řeči při instalaci Husově, ví se, jak stál a jakým hlasem mluvil; ale to jsou bohužel jenom šperky beletristické. V době, do které se klade rektorát, byl Hus neobyčejně činný na fakultě artistské, je několikrát uveden v Monum. Univ. jako zkoušející, promovující, a nikde neproklouzlo zapisovateli, když psal o Husovi, že je pro tempore, tunc, pro tunc rector, jak bychom očekávali[1]. Uvádí se také, že Husovi jako rektoru náleželo při některých příležitostech (na př. při výročí smrti Karla IV.) míti kázání slavnostní. Slavnostní kázání Hus míval, ale není mi jisté, zdali jako rektor. Nevím, jak bývaly slavnosti uspořádány, ale zdá se, že byla-li universita v »parádě«, »v lesku«, že úřadové universitní spíše representovali a že slavnostní řečník byl vybírán z těch, kteří neměli té doby hodností representativních. Jistě

[1] Srovn. na př. Kron. univ. praž., PDČ. V, 596a: Cristanno de Prachticz, pro tunc rectori universitatis studii Pragensis; A. 576b Magistri Cristanni, plebani ecclesie sancti Michaelis, pro tunc universitatis Pragensis rectoris.

je divné, že ani při procesu nikdy nikdo se nezmínil o Husově činnosti rektorské; že by nenalezl v ní nikdo z nepřátel domácích nějaký hřích Husův?

Nemáme tedy ani pro druhý rektorát Husův starší zprávy zcela nepochybné; nelze za ni pokládati přípisek k opisu kázání Husova, když pisatelova jiná udání v zprávě té nejsou brána bez pochybností. Byl-li tedy Hus rektorem roku 1409, záleží na tom, prokáže-li se důvodnost zpráv pozdějších. Jistoty mnoho se ovšem čekati nedá.

První rektorát třeba ovšem úplně škrtnouti; vznikl jen osudným omylem při čtení listiny o kapli Betlemské, způsobeným rektorstvím Husovým v Betlemě. Rovněž chybné se ukázalo čtení a dosavadní datování Obrany proti pomluvám; ani tam se nejmenuje a nemůže Hus jmenovati rektorem university, protože Obranu mohl psáti Hus až po 28. září 1411. Není tedy ani v Obraně dokladu pro Husův rektorát (»druhý«). Starší (ze XVI. stol.) i novější údaje o Husově rektorátu r. 1409 pokládám za kombinace, jejichž vlastním počátkem jsou slova ‚Pragensis rector' v kusém textu Obrany, čtoucími nesprávně vyložená a chápána v duchu té doby.

František Šimek:

O rukopisném podání Rokycanovy Postilly[1].

Rokycanova Postilla je nám dochována v jedenácti rukopisech. Všecky jsou opisy, a to opisy značně se od sebe lišící. Co jest příčinou tak značných změn a různorodého čtení v textě Rokycanovy Postilly, pokusil jsem se vyložiti v úvodě k vydání (str. LXXIII. sl.), jež nedávno vyšlo nákladem Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízené při České akademii věd a umění v Praze, byvši umožněno munificentním darem presidenta republiky T. G. Masaryka.

Na tomto místě chci stručně charakterisovati jednotlivé písaře dochovaných rukopisů, protože v Úvodě k vydání jsem byl nucen pro rozsah knihy omeziti se jen na věci nejnutnější; myslím, že by bylo škoda, kdyby tyto poznámky, jež jsem si pořizoval při kollaci textů, měly upadnouti v zapomenutí. Stálo by hodně práce, kdyby se chtěl někdo druhý pokusiti z kritického aparátu pod čarou vybrati poznámky, jež takřka přibližují před oči čtenářovy jednotlivé písaře a otvírají mu mimoděk nejtajnější záhyby jejich duše. Jsou to někdy jen jednotlivá slova, často však i kratší nebo obsáhlejší odbočky, jež lze uvésti pro charakteristiku těchto

[1] Předneseno ve schůzi třídy filos.-histor.-jazykozpytné Královské české společnosti nauk dne 20. února 1928.

písařů. A protože jsou v nejednom ohledu zajímavé i pozdější přípisky v těchto rukopisech, jež přičiňovali jejich čtenáři, věnujeme také jim zde pozornost.

Vidíme, jak jeden písař přistupuje k svému úkolu s posvátnou téměř úctou a snahou neměniti ani slova v textu dochovaném pod titulem milovaného Mistra, kdežto druhý pokládá původní text za rámec, do něhož může vkládati svá extempore a výpady proti vadám a zvrácenostem své doby. Jinde vidíme, jak se zbožný čtenář (nebo dokonce čtenářka) dává strhnouti vášnivými slovy Rokycanovými a přiznává se s povzdechem k témuž hříchu, který kazatel tepe. Opět jiný čtenář — patrně katolík — nechce prostě iurare in verba magistri, nýbrž pokouší se je kritisovati a jim i odporovati. A tak z mrtvých zdánlivě liter těchto zvetšelých rukopisů mluví k nám dnes nejen slavný arcibiskup husitský, nýbrž i jeho četní písaři a čtenáři, náležící několika generacím.

Nejstarší, bohužel neúplný rukopis Rokycanovy Postilly, jejž označuji *A*[1], z doby okolo r. 1500, je v knihovně Národního musea v Praze, sign. V. E 2. O písaři jeho nevíme téměř nic, nevystupuje z objektivity a omezuje se na podání slov Rokycanových. Přípisky, vesměs mladší rukou pořízené, jsou trojího druhu: jedny podávají latinský text citátů z Písma sv., jež Rokycana uvádí česky (více o nich viz v úvodě k vydání str. XVIII), nebo označují obsah kázání, na př. nad str. 273a čte se přípisek: *Masopustní vo umučení* atp.; jiné přípisky pocházejí od nějaké ženy, na př. na str. 298a, kde Rokycana mluví o lidech, kteří »neskrocují toho svého hněvivého srdce«, jest přípisek: »Já sem takovál«, a tamtéž doleji: »Pomoziž, milej, drahej Bože, tak živu býti i mně hříšné!« Konečně jiné poznámky jsou od Hanky[2].

Písař rkpisu B, chovaného v zemském archivu brněnském (kdysi ve Štokholmě), uvádí své jméno v explicitu rukopisu. Byl to Stanislav z Křižanova, o němž viz Jirečkovu Rukověť I. 422. Z explicitu se dovídáme i o době, kdy byl rukopis napsán, t. j. roku 1503. O písaři jinak lze říci jen tolik, že uměl patrně latinsky, poněvadž jen v tomto rkpise je latinsky citát ze »svatého« Joba (str. 527): Columnae coeli contremiscunt« — v ostatních rkpisech jen česky: Slúpové nebeští budú se třísti. Zajímavá jest zmínka na str. 581 o Křižanovském »apostotu, lháři«, jež se vztahuje na *Václava* Křižanovského, kdysi chráněnce Rokycanova, později odpadlíka od víry pod obojí. Více o tom v úvodě k vydání (str. XXII).

---

[1] Označení rukopisů literami, jež jsem volil, má namnoze své důvody mnemotechnické; tak rukopis *B* = brněnský, *K* = křižovnický, *P* = Pretoriusův (podle písaře), *C* = bratislavský (podle písaře, jenž se sám zove Cadaverosus), *N* psal Nicolaides Brodský. Jen u nejstaršího rukopisu *A* a u rukopisů *RTUSO* je označení jich literami více méně náhodné, ale i tu je pořad abecední sestaven podle stáří rukopisů.

[2] Viz úvod k vydání str. XVIII a XIX.

K nejstarším rukopisům patří *rkpis K*, chovaný v knihovně křižovníků s červenou hvězdou v Praze (sign. XVIII. F. 3). Vznik jeho třeba položiti do doby okolo r. 1500, spíše na sklonek stol. XV. než na počátek stol. XVI. Písař jeho byl patrně věrný utrakvista, protože při vzpomínce, jak se kdysi Čechové zasadili o stavení smrtelných hříchů, pronáší povzdech: »Ó Praho, Praho, kam se jest již to dělo, že v tobě prvé všichni hřiechové byli sstavováni! Kým jest ⟨t⟩o sešlo a scházé, shledá ť, že ť mu to na hrdlo vsede, a kým jest to šlo (*ps.* sešlo, *ale se- je škrtnuto!*), milý Bože, daj mu nebeské královstvie!« (ad B 604). — Jen opominutím asi jest tu vynechána zmínka o Husovi, jež jest v ostatních rkpisích, na př. v B 349: »Á, pohlediž a hádaj, právě-li jsú oni odsuzovali mistra Jana Husi svaté paměti, ⟨onen zbor konstanský, řkauc⟩: My ť tvú duši poraučíme všem čertóm! Bojím se, že ť zvědí, a někteří jsú již zvěděli! ⟨Ale uchovaj milý Buoh!⟩«[1]

Přípisky, velice hojné v tomto rkpise, jsou několikeré.

Především téměř každé slovo *víra* změněno nešetrně v *láska;* souvisí to s odporem nějakého čtenáře proti »samověrcům«, t. j. luteránům. Žil tedy bez pochyby jejich auktor někdy v 1. polovině XVI. století, kdy vznikaly mezi utrakvisty a luterány vášnivé různice (srovnej zápas mezi Paškem a Hlavsou v letech 1524—1530!). Toto škrtání jest provedeno někdy do krajností a stává se směšným. Tak na př. zní text Postilly (B 461): »Poněvadž t⟨ě⟩m (= ptákům a kvítí) milý Buoh jedná potřebu tělesnú, však jste vy mnohem větčí než oni, dověřte mi, že ť vám také zjednám! Kde jest ta víra, kde?« V *K* bylo pův. též víra, ale to bylo později škrtnuto a přes to napsáno *láska*; nějaký další čtenář patrně poznal nesmyslnost této korektury, škrtl slovo láska a napsal zase slovo původní: víra.

Buďtež tu uvedeny aspoň některé z četných přípisků *proti samověrcům.*

[Samověrec pak více spolíhá na samau svau jalovau austní chlubnau víru nežli na milosrdenství Pána Boha všemohaucího a lásku i pravdu svatau jeho pravíce, že ho sama víra ⟨os⟩pravedlní a spasí (os- *nečitelné*!) (ad B 338).

Ke čtení sv. Luk. 18: »Toho času řekl jest Ježíš k některým, ješto v se daufali jsú jako spravedliví a pohrdali jsú jinými« je připojen přípisek: [To činí samověřící pravíce, že je sama jejich víra spasí a ospravedlní] (ad B 411).

I nebude-li ť víra skutky dobrými ozdobena, nenie ť pravá, ale mylná, [a by se chtěl samověrec do tohoto zrcadla vzhlídnauti a zpytovati právě, uhlídal by samau víru bez dobrejch skutků mylnau a nepravau, neb pravá víra nikda sama nejni a býti nemůže bez cností svatých] (ad B 495a).

[1] Slova v závorkách ⟨ ⟩ značí text, restituovaný podle ostatních hodnověrných rkpisů. Slova v závorkách [ ] v rkpise K označují pozdější přípisky v tomto rukopise, jež jsou tu tak vsouvány, že se připojují k slovům Postilly.

[Samověrci, kteří na samau jalovau, nahau a chlubnau víru spoléhajíce, pravíc, že jest sama spasitedlná, a na tu samospasitedlnau víru svobodně hřeší, nemajíce již nic za hřích: věřiti a hřešiti jest po ďáblu kráčeti] (přípisek ad B 415).

[Tyto epištoly samověrci nemusejí čítati, anebo nezpytujíc Písma, běžně čtau, nerozsuzují, nevědí, co čtau, když praví, že jest jen víra sama spasitedlná] (ad B 444).

A o málo dále (ad B 445): [Kristus Pán neráčil se chlubiti, že jest svau všehomocností (!) ty malomocné uzdraviti ráčil, jako se nynější samověrci honosí a chtějí, že je sama jejich víra spasí].

Ad B 528: K slovům sv. Petra: »Jedva spravedlivý spasen bude« je připsáno: [tu nepraví: »Ledva samověřící«, než praví: Ledva spravedlivý] spasen bude.

Nebo jinde: [Samověrci věřie více, než má věřeno bejti, pravíce a učíce lidi, že jest víra jen sama spasitedlna, jako by jinejch svatejch cností a skutků dobrých žádnejch činiti potřebí nebylo; na to lid již navedli a lidé to rádi slyšíce věří tomu, svobodně hřeší a všecka boží přikázaní přestupují] (*K* 429b).

Ke slovům *A* 293b: »nemohau oni rozomem postihnauti spasitedlný⟨ch⟩ věc⟨i⟩« je připsáno v *K* (začátek přípisku jest přelepen!) [. . . věděti a tomu rozuměti, co jest spasitedlného, jen se vždycky chlubí vírau pravíce, že sau věřící a že je sama víra spasí a ospravedlní; a praví, že musí věřiti. Rád bych to věděl, proč a nač, k čemu oni to mluví! Nechť mi někdo ukáže nevěřícího pokřtěného křesťana, rád bych ho uhlídal, rači nežli jelena bílého ⟨s⟩ zlatými rohy a kopyty!].

»Nebo jest tak nakaženo lidské pokolení, že daleko snáze básním a lžem uvěří než pravdě.« [Tu se může poznati, co jest sama jalová víra!] (ad B 301). A tamtéž o málo dále praví Rokycana: »Než kdyby teď nětco nového, lehkého nám pověděli lháři, kněží a svuodce: »Tuto políbíš!« . . . »Tuto na paut puojdeš!« [Střelil s' na chybu! Sám Pán Kristus se ukázal v osobě pautnický!] — k tomu ť jest tento lid hotov!«; přípisek v závorkách ukazuje čtenáře, který nebyl proti poutem a nesouhlasil s Rokycanou.

Jindy připisovatel zase nesouhlasí s Rokycanovou vírou v očistec. Rokycana vykládá (ad B 617) v traktátu o očistci podle sv. Klimenta, že »sv. Petr, když koli kázání činil, vždy kázal ⟨prositi a prosbu učinil⟩ za duše mrtvých. K tomu pozdější čtenář připojil poznámku: [Epištoly jeho toho neukazují!].

Na jiném místě (ad A 206a/b) dovolává se Rokycana svědectví svatých, »že jest snáze Bohu nové nebe i zemi znovu stvořiti nežli z hřiešného spravedlivého učiniti«. K tomu nějaký hloubavý čtenář poznamenává: [To jest blud, Pán Bůh jest všemohaucí!]

Někdy tito čtenáři, kteří připisovali své poznámky, polemisují dokonce mezi sebou; na př. (ad B 380) Rokycana píše, aby lidé nehloubali o věcech, jež jsou nad rozum. První čtenář k tomu připsal: »Těch a takových slov děti nemohau rozeznati«, kdežto druhý, pozdější čtenář, přičinil k této poznámce: »Ó blázne srdce zpozdilého, nevíš, co si psal!«.

Jiné přípisky odkazují na kancionál, jak viděti v poznámce k perikopě na druhou neděli po sv. Trojici: [Na tuto epištolu

jest písen v malejch písničkách, spívá se jako: Chvalmež nyní Pána Boha svého].

Jindy se tu činí zřejmě narážka na některého současníka, připisovateli nesympathického, jako na místě (ad A 193a), kde k slovům sv. Pavla: »Ač ten, jenž mezi vámi slove bratr, a jest smilník nebo lakomý« přidáno: [neb lhář, podvodník a šibal jako Florián Mates].

Konečně poukazují jiné přípisky na některé zlořády své doby a stávají se tím důležitým materiálem pro kulturního historika. Tak k slovům Písma: »A on padl, prosil ho řka: Pohověj mi a všecky věci zaplatím tobě! I že jest on padl a ponížil se, pokořil a prosil« — přidává kdosi: [neprotivil se věřiteli svému, nesaudil se na léta, nepřednášel skrze prokorátory (sic!) saudcům lživých, falešných a auzkočných (sic!) fortelů a věcí].

Že byl některý z čtenářů rukopisu *K* mravokárce, ukazuje přípisek (ad B 409): »Mnedle vy pak, máte-li v vážnosti tyto chrámy boží, ješto přípravně, fiflovně, [s odkrytými a obnaženými prsy, krky a cecky] pyšně, hrdě, nadutě do nich jako k tanci chodíte . . .?«

O písaři rukopisu P (v universitní knihovně sign. XVII. D 40) dovídáme se jméno v explicitu (str. 435a); byl to David Pretorius, soused a preceptor v Táboře, a dopsal Rokycanovu Postillu r. 1586. Goll[1] tvrdí, že písař tohoto rkpisu zachovává hojně staré tvary; ale není tomu tak vždy, na př. klade za duál sestře plurál sestry (P 425a[2] — v *CN* ještě sestře!); podobně (P 426b[1]): dvě noze P. Ježíše drahého znamenávají jedna spravedlivost a druhá milosrdenství (*C:* znamenáváta).

Jinak o písaři rkpisu *P* nelze mnoho pověděti, pokud lze abstrahovati z jeho opisu[2], nehledíme-li k vnější stránce: jef tento rukopis z jedenácti dochovaných rukopisů psán nejstejnoměrněji, nejkrásněji a nejčitelněji a velice pozorně. Proto také dosavadní badatelé čerpali a citovali hlavně z něho, třeba je hodně pozdní.

Přípisky jsou tu velice řídké. Uvádím z nich na př. (ad B 482): »Svěť svátek, posť pátek, nebude tvůj věk krátek a nepůjde statek na zmatek«[3] a marginálii (ad B 614): »Tertulianu⟨s⟩ (-s odříznuto!): Oderunt peccare boni virtutis amore, oderunt peccare mali formidine poenae. Dobří a pobožní lidé v nenávisti mají hřích pro milost ctnosti, bezbožní hříchu se varují pro pokut mnoství (!).«

Rukopis R se chová v universitní knihovně pražské pod sign. XVII. B 2. Obsahuje kromě Rokycanovy Postilly zejména

[1] Rokycanova Postilla, ČČM. 1879.

[2] Tu a tam také Pretorius něco přidává k slovům Rokycanovým, na př zmínku o šmetrlincích (II. 312 ad 118), z níž Bartoš (ČČM. 1919 str. 16 pozn. 32) hledí — ovšem mylně — těžiti pro datování Postilly. Jest ovšem také možná, že tato zmínka byla už v předloze Pretoriusově.

[3] Uvádí i Flajšhans, Česká přísloví.

zlomky z Passionálu; více o tom viz v úvodě k vydání[1]. Kdy byl psán tento rukopis, nevíme; na deskách je vtlačen rok 1598 — asi rok vazby. Jazykem i pravopisem se hlásí rukopis do 2. poloviny století XVI.

Písmo tohoto rukopisu jest zběžné, ne příliš pěkné, chyb je v něm dosti. Písař měl jistě dvě předlohy, jak viděti z toho, že má kázání Na Boží narození dvakrát, jednou mezi kázáními nedělními, po druhé mezi svátečními; toto druhé kázání je z jiné předlohy než první[2].

O písaři rkpisu R můžeme se domnívati, že byl *theolog*, znalý latiny, protože jen zde jest latinsky citát: »Misericordia Domini praeveniet me, misericordia Domini subsequetur me« (Žalm 22, 6), — v ostatních rukopisech jen česky: Milost tvá předejdi mě, milý Bože atd.

Po slovech Rokycanových (ad B 501): »Naučiž se tomu, že ť milý Pán Buoh má moc ⟨a muož⟩ tobě tvé hříchy odpustiti všudy, i doma i v tvé komoře; nic ť se jest netřeba túlati do Cách ani do Říma« je přidáno v R: »ani ke Čtrnácti pomocníkům«. Snad se vztahuje tato narážka na cestu Bohuslava Hasištejnského k sv. Čtrnácti pomocníkům, o níž napsal báseň r. 1492[3]. Ale tato zmínka byla jistě už v předloze rkpisu *R*, protože se čte i v rkpise *U*.

Mnohem více lze povědětí *o písaři rkpisu C*, který jest majetkem knihovny evangelicko-augšpurské církve v Bratislavě. Byl to — jak čteme v explicitu rukopisu — Jan Cadaverosus, jinak Kauřimský[4], kněz podobojí. Rokycanovu Postillu přepsal v letech 1580—1584[5].

Písmo rukopisu je stejnoměrné od počátku až do konce, ale řádky jsou příliš stěsnány.

Z písaře tohoto rukopisu hlásí se *theolog*, jak vidíme z několika míst jeho opisu. Tak Rokycana praví (*B* 287): »v lidech víra jest mrtvá«; v *C*: Jakož dí svatej Jakub v své kanonice, že víra bez skutků jest mrtvá. Podobně (ad B 495b) přidává (navíc proti všem ostatním rkpisům) začátek latinského citátu: »Anima nostra« a tamtéž: »Adiutorium nostrum«. Že uměl latinsky, vidíme i z jiných míst rkpisu; tak (ad *K* 207a[2]) čteme tu: »o tom píší svatí auctores«, kdežto v ostatních rkpisech stojí prostě: »píší«.

Cadaverosus nejednou nemístně rozšiřuje text, jak vidíme na př. z místa (ad B 491), kde za slovo »děkuje« čteme v *C*: »proto

[1] Str. XXXII. n.

[2] Truhlář, Katalog českých rukopisů (č. 46) chybně praví, že jsou obě kázání shodná.

[3] Viz na př. Vlčkovy Dějiny čes. lit. I. 1., str. 299.

[4] O něm viz Jungmannovu Historii lit. čes.[2] str. 212 a 227 (odd. IV. č. 1470 a 1773).

[5] Svědčí o tom sám na str. 299b[1] a v explicitu; snad pracoval na svém opisu dobu ještě delší, protože rok 1580 se vyskytuje až na str. 299b[1]. Roku 1584 práci jistě dokončil.

žádá Pána Boha za požehnání, aby mu milej Bůh toho požehnati ráčil, poklekna na svá kolena, pomodlí se Pánu Bohu, a pojeda opět děkuje milému Bohu, že mu milej Bůh ráčil pokrm způsobiti a nakrmiti jej«.

Písař zdá se býti prost pověrčivosti své doby, když k slovům Rokycanovým: »A ačkoli ty planéty mohú náchylnost učiniti, ale aby to tak bylo a jinak býti nemohlo? Nikoli!« — dodává: »tomu já místa u sebe nedávám a nevěřím!«

K slovům Rokycanovým o rozpustilé dvorské chase, o níž lidé mnohdy říkají: »Ú, prý, mnoho se sjelo dobré družiny!« (ad B 280) přidává ironicky písař *C*: »ano v nich dobroty co v komáru sádla«.

Že se šenkéři doby Cadaverusovy málo lišili od šenkéřů doby Rokycanovy, vidíme z dodatku jeho (ad *B* 480) k slovům Rokycanovým: »Opět volají: »Daj pintu!«, a to jest spravedlivost — a nedá málo víc než puol pinty«; (v *C* přídavek písařův: »a ostatek pěnami dokydne«).

Kouřimský byl věrný ctitel Husa, jak lze souditi na př. z místa (ad B 349), kde při zmínce o tom, že soudcové Husovi budou potrestáni na onom světě, dodává: »kde ť sau jich duše? A snad v horaucím pekle pro takovej nepravej a nespravedlivej saud!«

Rukopis N (sign. V B 21 knihovny Národního musea) byl psán r. 1611—1612 Martinem Nikolaidesem Brodským na náklad pražského měšťana Václava Sixta, jak se dočítáme v explicitu. Že byl písař usedlý v Praze, vidíme i z jeho přídavku, kde vytýká, že chodí Pražané popíjet »do krčmy na vostrov« (ad B 257).

Uměl latinsky, protože místo slova »hodiny« (A my, kněží, když hodiny odříkáme B 365) klade: »horas«. Byl snad *theolog*, protože přidává (proti všem ostatním rukopisům, ad B 471) citát ze sv. Augustina: »A svatý Augustin praví: Člověče, po všecken čas živobytí tvého připravuj se k smrti své, nebo nebudeš moci takový nalezen býti, jaký by chtěl při smrti své býti«.

Byl to *věrný utrakvista*, jak lze souditi z místa (ad K 209 a[2]), kde Rokycana praví: »Někdy sau se byli o to Čechové ⟨po⟩stavili, aby, což by se proti Pánu Bohu zjevně dálo, aby to bylo hájeno, takže sú byli po městech v Čechách hříchové sstavováni...«; místo slov: »byli... postavili« psáno v *N*: »první *svatí* Čechové o to tuze zasadili».

Má *živý cit sociální*. K slovům Rokycanovým (B 395): »Sami (= páni a panoše) zahálejí, rýrují a těmto (= poddaným) vydrú, ješto ⟨oni to těžce vydělají, ano⟩ krev z rukú teče... a za to sobě kupují střiebro, zlato, raucho drahé« drasticky dodává: »a tím ty své smrduté záchody i svých žen vodíváte, ta hříšná těla«. A o málo dále čteme v Postille: »Pakli ť u nich dělají těžce (= poddaní), ⟨ještě ť⟩ mnohokrát jim nezaplatí, ⟨nafúkají se na ně, nalají, zpotrhají⟩; místo slov »nafúkají atd. píše

N: »ba, místo záplaty uperete, nafaukáte se na ně, nalajete, napostrkáte, a žádné lítosti jako zlobivý farao nad Židy neprokážete«.

Písař rkpisu *N* je *přísný mravokárce.* Rokycana kárá (ad B 420) nevěrné ženy, jež mívají děti s cizími muži: »⟨ana⟩ nejednú sama nebude věděti, čí jest již (= dítě)«; místo slov: »čí jest« psáno jest v *N*: »čí, Vlacha-li čili Němce«.

Jinde (ad K 208a²) mluví Rokycana proti pyšnému oděvu žen: »Kéž nechají tyto ženy křesťanské zlata...?« Místo toho čteme v *N:* »Kéž nechají tyto ženy nekřesťanské těch čepic chocholatých, ješto v nich k vopici podobnější nežli k vobrazu božímu, a těch živótkův vykrajovaných ďábelských, jimiž ďábel k smilstvu popauzí, svozujíc mnohá srdce? Nevěřím jinak, než že šatan z horaucího pekla ten kroj potvorný na svět přinesl, aby tím víceji nahnal sobě lidských duší v ten smilný, pekelný dům. Kéž nechají zlata...?«

K nejzajímavějším rukopisům Rokycanovy Postilly patří *rukopis universitní knihovny* (sign. XVII. D 12), *jejž označuji T.* Psán byl v letech 1654—1659, jak vidíme z úvodu a ze vročení na str. 140a². Rukopis není dokončen, končí uprostřed kázání na den sv. Petra a Pavla.

O písaři z jeho práce lze souditi, že byl *theolog*; svědčí tomu přídavek (ad B 460): »Co učinilo, že na Jezi a národ jeho na věky Námana syrského malomocenství spadlo? I, lakomství, že chtěl bejti pánem, aby mu jiní slaužili, aby měl dívek, pacholků mnoho, vinic«. Že uměl latinsky, lze souditi z jeho obměny slov Rokycanových: »svatý veliký Gregorius in libro Moralium« (v ostatních rkpisech: »svatý Řehoř v knihách Moralium« (ad B 495).

O tom, že písař rukopisu *T* byl theolog, svědčí i zajímavé různočtení k str. *B* 230. Zde čteme: »A když tak bylo, že již tito učedlníci přinutkali s sebú drahého Ježíše do kaštela, dí čtení: »Poznali jsú jej v lámaní chleba«. Domýšlé se tu sv. Augustin, že by jim tu Kristus svého svatého chleba podával a z toho přijetí jeho svatého těla že jsú jej poznali. Tak právě věrní křesťané, kolikrátž koli přijímají tělo a krev boží, tolikrát se jim přispáří daruov božích a milostí a divného poznání nabývají z hodného přijímaní«. Za to čteme v *T* toto různočtení:

Neb svatý Augustin na počátku v svém učení mnohé věci, ba i bludy psal, zákonu božímu protivné; jako i toto psal a držal, že dvěma dnešníma učedlníkoma drahý Pán v Emausích dával své tělo k jedení (jakož o tom doleji bude oznámeno), a když poznal, že bylo to proti zákonu Kristovu, odvolal všeho. Neb svatí Otcové nestyděli se místa dáti zákonu Kristovu; ač sau kdy co koli bludného psali neb učili a říkali, ode všeho upustili. A toto jest jeden blud, že drahý Pán Ježíš dával těmto učedlníkům tělo své k jedení, jakož dí svatý Augustin, z kteréhožto přijetí těla drahého Pána Ježíše vzali pravé poznání o Pánu Kristu. To svatý Augustin psal ten blud, když byl v Manichejské sektě, o kterýž se⟨kt⟩ě (*ps.:* fetkie!) mluví papež Lev první; ale když mu dal Pán Bůh poznání, ihned odvolal a ustaupil zákonu božímu a napsal v svých knihách takto: »Když se tělo Kristovo podává, když se krev

z kalichu v ústa věrných vlévá, co se tím jiného vyznamenává, než těla Kristova na kříži obětování a jeho svaté krve z boku vylití?« A opět dí: »Sáti budete krev z kalicha Páně a mannu skrytau jísti« (a to míní pod dvojí způsobau smrt Kristovu připomínati, neb pod jednau způsobau a bez krve přijímání nemůž člowěk na smrt Kristovu pamatovati). To svatý Augustin vyznal Duchem svatým sa naučen, jakož i svatého Pavla řeč, který jsa naučen v třetím nebi, jenž dí k Židům IX. kapitole, že bez krve vylití není hříchům odpuštění. I poněvadž není bez krve vylití hříchům odpuštění, i kterak budem moci bez krve přijímání na smrt Kristovu pamatovati? A nebudem-li pamatovati, že jest ráčil umříti, jakož sám dí u svatého Marka v XIII. kapitole: »Kolikrát koli jísti a píti budete, smrt Páně zvěstujete« — nebudeme ani přikázaní moci plniti; a přikázaní kdož neplní, ten ani v sobě milosti boží nemá, a kdož nemá milosti boží, má hněv a pomsta na něm zůstává a potom věcné zatracení. Neb dí dále čtení svaté, že sau ho poznali v lámaní chleba. A to znamenává dvoje poznání, jedno duchovní a druhé tělesní[1]. První, kolikrátž kolivěk lidé přijímají tělo a krev Krista Ježíše, tolikrát se v nich rozmáhají darové milosti a známosti vůle boží.

Písař rukopisu *T* se nám jeví dále *vášnivým stoupencem kalicha*. Rokycana (B 361) praví: »I není ť veď div, že mnozí páni znamenití, rytíři, ⟨panoše⟩, mistři, doktoři ⟨a jiní znamenití v Čechách a v Moravě odstupovali a⟩ odstupují od ⟨té⟩ pravdy Kristovy, v ní se zrodivše, tělo boží a krev ⟨boží⟩ pod obojí zpuosobú přijímavše, a již lezú zpět a odstupují.« K tomu *T* připojuje: »od té pravdy a přistupují ke lži a bludu — z kalicha nevěstky poběhlé od Boha a sedící na šelmě brunátné již se napili!«

Podobně k Rokycanovým slovům (B 387): »Ba, slibuj, že ne na jednu zemi, ale všemu by světu rádi zhyzdili« připojuje *T:* »tu drahou pravdu milýho Pána Ježíše Krista, přijímání toho drahého těla a té drahé krve s (!) kalicha svatého pod obojí způsobau«.

Není nemožné domnívati se, že v těžkých dobách persekuce všeho nekatolického byl tento věrný horlitel pro kalich vypátrán slídivými zraky některého jesuity a že mu byl rukopis odňat před skončením práce. O tom, že se dostal rukopis jeho do nepovolaných rukou, svědčí poznámka vpředu rukopisu (na listě 6a): Haereticus.

Je ovšem pochopitelné, že písař *T* je naprostým *odpůrcem papeže*. Jako hospodář nedal hned vytrhnauti kaukole, tak i (píše Rokycana) »byšte se měli vy uleknauti, ješto ste hotovi ku prolévaní krve«. A k tomu dodává *T:* »Ty, ty neupřímný hospodáři v Římě, poraučíš trhati a tvoji služební trhají, a nevědí, co: »Upalte, řiekají, oběste a setněte!«

Proti kupčení s ostatky svatých uvádí Rokycana slova sv. Bernarta: »Ó koliká ohavnost a převrácení, že kosti svatých vykládají k lovu, ješto oni živi jsúce všemi penězi pohrdali, a již pak jsauc mrtví, přinuceni jsau a bývají i připuzeni k žebrání«. K tomu připojuje písař *T:* »a měšců naplňovati, truhel zlatem

[1] V tisku Postilly (I. str. 660) omylem tiskovým: tělesné.

a stříbrem těm silným a zdravým traupům a ležákům, oni potom na to jako bejci vytejlí chodí, co jim svatí po smrti vyžebrali, a na to se dobře pak i pickují, svatých kosti vykládajíce« (ad *B* 403).

Písař *T* není vybíravý ve volbě výrazů, jde-li o kněze a mnichy pod jednou. Tak u Rokycany čteme: »To ť (o pravdě přijímání krve boží z kalicha) jest již dovedeno, koncilium basilejské, ta církev, potvrdila, papež Eugenius povolení dal, zapečetili, vyznali, že jest úžitečné ⟨a spasitedlné⟩ lidu obecnému přijímati krev boží z kalicha a že Čechové a Morav⟨ané⟩, přijímajíce pod obojí zpuosobau, budú přijímati mocí Pána Ježíše a mocí církve, pravé choti jeho. To již dovedeno ⟨a potvrzeno⟩, avšak ⟨nikoli⟩ se ⟨ještě⟩ nemohú [ti ďábelští kuklaři, voholenci, od pravdy boží oddělenci, odštípenci] upokojiti. (Slova v závorkách [ ] přidává písař *T!*) (ad B 492).

Proti mnichům píše Rokycana (B 458): »Mniší⟨též⟩, jeptišky též vše ⟨to těmi⟩ svátostmi přikryjí ⟨pěkně⟩, a čert pod tím (T: pod tau svátostí) leží, ztáh (T: stáhna) se odpočívá (+ jako vlk za mezí *T*).

Na několika místech přidává písař rkpisu *T* zmínky *o pikhartech*. Tak u Rokycany čteme: »Též tito bludní, ješto nevěří právě o těle božím, Písma sobě díl berau«. *T* k slovu »bludní« přidává: »jamníci a pivničníci, pikharti« (ad *B* 493).

Nebo jinde (B 453) Rokycana praví: »to ť jest proti těm ⟨zlým⟩, nešlechetným lidem bludným, ješto praví, že ⟨se⟩ nemá býti klaněno ani modleno jeho drahému tělu pravíc, že jest stvoření . . .«. Místo »ješto« čte se v *T:* »pikhartům, kteřížto sau horší nežli ďáblové, jakož církev svatá v Sanctus etc. o nich spívá takto: Pikharti, bludní lidé, horší nežli ďáblové, za nic sobě neváží té svátosti oltářní. Ti ť«.

Na nejednom místě přidává *T narážky na kalvíny*, na př. (ad B 430): »Slyš, kalvíne, nevěřící«. K slovům Rokycanovým (B 564): »i velmi ť jest jemu těžko to pozdravení slyšeti, a protož on, ďábel, hledí toho, aby to mohl udusiti, a k tomu popúzí svých úduov, zlých, hanebných lidí« — přidává *T:* »a zvláště těch, kteří sau tím hrozným bludem kalvínským nakvašeni: to ť sau z jeho školy mendlíci (!). Zachovejž jich Pán Bůh každého křesťana věrného!«

Nejedno místo, jež přidává nebo obměňuje písař *T*, jest charakteristické pro dobu, v níž vzniklo; jeho auktor se neostýchá užíti drastických slov k vylíčení zlořádů současné doby, předče v tom ohledu i samého Rokycanu, jenž jistě neváhá užíti slova ostrého. Tak horlí písař *T* (v přídavku k *B* 472): »Však rovně takoví hříšníci se chovají ku Pánu Bohu a mají ho k sobě tak jako vožralci v hospodě še⟨n⟩kýře anebo šenkýřku: když jim napíše veliký řad, po zaplacení toho řadu ihned jim jej smaže a oni zase na nový pijí, a opět se dlužíce znova: tak i hříšníci nekající, jdauce k zpovědi a potom k přijímání«.

V *B* 480 káže Rokycana: »(prodavači) nedovážie, zadržie palcem, zatrhnú — oni ť to umějí velmi dobře! Opět volají:

Daj pintu!« V *T* místo »velmi dobře . . . pintu!« čteme: »chytře udělati, že toho kupující nijakž nemůže vyšetřiti: tak sau se dobře tomu šibalství vycvičili v ďáblově škole! Opět, přijda chudinka, pohostinný člověk, volá: »Dej mi pintu piva!«

Mnohé ženy jsou nevěrné mužům, praví Rokycana, a často vinou mužů, kteří jsou lakomí a nedají ženám ničím vládnouti; »a ona, chtiec pěkně chodíti (┼ a s jinými se srovnati *T*), i chce tudy dobyti (B 420); místo »i chce tudy dobyti« klade *T:* »i chtěje (!) sobě dobyti, musí díl těla svého prodati«. Hned dále Rokycana: »A obloží ť to pěkně, neměj péče! Bude ť jí muž tázati . . .«; v *T* pozměněno: »A potom to pěkně muži vymluví — nestarej se! — že té chytrosti sám ďábel se zasměje, když jí muž optá«.

(*Proti strojení a šperkování žen*): (Jakž přijde provod neb masopust), ďáblovo dílo začínají, tu v tance pekelní, tu v uhralství, v smilství a v lání, ba i v tu pekelnau pejchu ty ženy jako modly se připraví, jedna nad druhau, a mnohá b⟨u⟩de (*ps.* bede!) se sušiti, skrbiti, nenají, nenapije se, aby na tu pekelnau pejchu sobě nahmatala; muži ukradne, kde může, vobilí, mauky, peněz, a to ne na hospodyňství, aby něco do domu jednala, než na tu zlořečenau pejchu! Tu ona, tu umí hedvávník (!), ať má páteře okolo hrdla, ať má zlatý řetěz! Ó, já pravím, taková každá aby měla provaz radějí a aby pamatovala, že drahý Pán byl ním tuze svázán pro ni a její hříchy. Ale ony toto vše v smích obrátí! Och, nast⟨o⟩jte (*ps.* nastajte!), zlé, hanebné ženy! Co vy duší pomordujete tiem šperkováním! Nač se tak medle šperkuješ? Zdali svému muži aneb jinému? Svému netřeba se tak šperkovat, poněvadž mu se prvé líbila (. . .? *nečitelné!*), když jeho si. Ale ženy, ženy, jak vy netbáte! Ale potom zvíte, jak vy za to hroznau pomstu vezmete v hor⟨au⟩cím (*ps.* horoczym!) pekle! *T* (ad A 266 a).

Proti pannám a panicům, kteří žijí nepočestně, obšírně vystupuje písař *T* v přídavku ad A 58a:

»Našel by v tyto časy dosti panen, na hlavě v pentlích, vrkočích a věncích perlových, ano slove panna, a panenství dávno vůdě (!) (= v vodě) ryby chytá anebo svině krmí neb ze psů štěká. Ale běda ť bude, nebudeš-li míti péče, aby pokání činila! Aha! mládenců dost tyto líta najdeš, a to takových, že mnohých mládenců podctivost (!) vodu i pivo nosí, a oni, ubozí mládenci, nesmějí se k své poctivosti přiznati. A tak ne mláde⟨n⟩ci (ps.: mladeczy) ani muží, ale smilníci a cizoložníci a věčného ohně ú⟨č⟩asníci (ps.: vťczaťniczy), a sau obojí, jak panny, tak panicové takoví neřádní, nečistí, nešlechetní, a nepolepší-li se, proklatí, zlořečení — neb sau před milým Pánem Bohem rovně jako nějaké ovoce červivé a shnilé, jako vořech bez jádra, sud bez vína, pytel bez pšenice, lampa bez oleje a tak dále — takoví všickni p⟨a⟩nicové (*ps.:* pakaniczowe, *prvni* a je *zalito barvou!*), panny musejí do horaucího pekla a tam mus⟨e⟩jí (ps. musijí) z ďábly na v⟨ě⟩ky (ps. wijky) jako vsteklí psi vejti a skučeti, nepokojiti se časně«.

Jak *přísný mravokárce* byl písař *T*, vidíme už z toho, že i nevinná hra v kuželky je mu hříchem (ad B 403).

Rukopis *T*, ač patří k nejmladším rkpisům Rokycanovy Postilly, zachovává četné archaismy, jako jednoduchá praeterita duály atd. Některé tvary ukazují, že písař byl asi Jihočech (píše kráděř, krádeře, žalaudek, žalaudku, starec, sebě).

O písaři rukopisu U (v universitní knihovně, sign. XVII C 33) se dovídáme z předmluvy, že opsal Postillu z rukopisu pořízeného r. 1581 »skrze usilování pana Havla Beznatického«[1]. Byl to písař neumělý — sám se k tomu přiznává v úvodě. Latinsky neznal, protože píše na př. Regium, regium (místo Requiem, requiem) (ad B 525), Dominus obisscus (místo Dominus vobiscum) (ad B 415). Svůj opis dokončil r. 1671.

Rukopisy *S* (sign. V F 2 knihovny Nár. Musea v Praze, z r. 1654) a *O* (sign. V. F 45 tamtéž, nejspíše z doby o málo mladší než předešlý), obsahují text značně zkrácený a změněný.

Karel Hrdina:

Drobné příspěvky k starší české literatuře.

1. Ctibor Tovačovský z Cimburka.

V. Brandl[2] usoudil z toho, že se první zpráva o matce Ctibora Tovačovského, Žofii z Kunštatu, vyskytuje r. 1437, a z toho, že Ctibor r. 1447 nedošel ještě jako pacholík panský plnoletosti, t. j. 16 let, že se narodil r. 1437, ač, jak se sám přiznává, na přesné jistotě si nezakládal. Přesné datum narození Ctiborova podává záznam v jeho horoskopu, obsažený v rukopisném sborníku horoskopů Jagelonské knihovny v Krakově (Rkp DD XI, 20; Wisłocki, Katalog rękopisów č. 3225), p. 17:

Nativitas Magnifici domini Stiborii de Thowaczow erat anno Domini 1438

in Aprili t(em)p(ore)e equato
4 22 50 5

Narodil se tedy 4. dubna 1438; další čísla jsou hodina (podle celého orloje) a minuta narození. U Tovačovského je mimo to udán i čas »conceptionis«, Que concepcio erat anno Domini 1437 3 die Julii hora 19.

2. Vavřinec Leander Rvačovský.

Pozornosti ušla, tuším, jeho autobiografie, již si sám zapsal do knihy kněží ordinovaných ve Vitenberce, uveřejněná u G. Buchwalda, Wittenberger Ordiniertenbuch, II. Bd. Leipzig 1895, str. 43. Rvačovský chodil nejprve do školy v svém rodišti Roudnici, pak studoval několik let na akademii pražské. Potom byl správcem

[1] Správně asi Bernartického, jak čteme v Korespondenci Dobrovského s Ribayem (Patera, Jos. Dobrovského Korespondence IV. str, 174). Tato předloha písaře *U* byla kdysi majetkem Ribayovým, dnes jest nezvěstná.

[2] Kniha Tovačovská. V Brně 1868, str. IX.

školy v Těšíně ve Slezsku a zároveň preceptorem Frydricha Kazimíra, syna Václava, knížete těšínského, z jeho choti Marie z Pernštejna. Václav, ač luterán, dal syna r. 1554 na vychování vratislavskému biskupu Baltazarovi z Promnic. Dlel tedy Rvačovský v Těšíně v době asi od r. 1550 do 1555[1]. Z Těšína odešel do Hranic na Moravě, kde byl přes devět let, tedy asi od r. 1555 do r. 1564. V archivu města Hranic sice se nesetkáváme nikde s jménem Rvačovského, ale poněvadž zápisy v knihách z let 1555—1564 jsou psány týmž drobným písmem a touže vypsanou rukou, lze pravděpodobně za to míti, že pocházejí od Rvačoského. Ordinován byl 11. dubna 1565.

Z pramene svrchu řečeného dovídáme se též, že byl Rvačovský r. 1587 pastor ecclesiae Luzanae, tedy asi farářem v Luži (Jahrbuch d. Gesellschaft f. d. Gesch. des Protest. in Oesterreich, 18, 1897, str. 58.)

3. Havel Žalanský.

Životopisné údaje z doby mládí Havla Žalanského, kterých nebylo lze se dobrati ani z jeho spisů a jiných současných pramenů[2], jsou od něho samého zaznamenány v knize kněží ordinovaných v Srbišti (Zerbst) v Anhaltsku, chované v archivu tamní superintendence. Zní:

Ego Gallus Φaëthon in pago Bohemiae Salana dicto patre Simone et matre Ludmilla natus, postquam in schola patria fundamenta pietatis et literarum jecissem, in Thermis Bohemorum fidei Dn. Johannis Sedesani erudiendus traditus sum. Hic postquam sub disciplina illius biennium exegissem, ab eo Pragam Bohemiae metropolim abductus sum. Pragae cum per quinquennium honestis studiis operam navassem, Guttebergam me contuli praeceptore M. Joh. Benicio Thaborense usurus. Eo autore almam Academiam Pragensem salutans gradum baccalaureatus in philosophia primum consecutus sum. Anno exacto senatus oppidi Gitschin me ad erudiendam pueritiam Christianam vocavit et Burianus Stradonius, scholae rector, me in partem laborum suorum adscivit. Ibi cum per biennium pietatem et bonas litteras juventutem docuissem, suasu et consilio rev. viri Georgii Dicasti Mirzkovini, ejus oppidi ecclesiastae, consensu et approbatione unanimi senatus oppidi Gitschinensis in diaconum electus. — Ordinován byl v říjnu r. 1592.

Nelze však bohužel z těchto dat přesněji určiti postup studií Žalanského, protože o Janu Sedlčanském, správci školy v Teplicích, nic nevíme. Na bakaláře byl Žalanský povýšen dne 3. července 1591, měl při tom disputaci: Magistratus politicus debeatne esse custos utriusque tabulae decalogi?

[1] Srv. též Al. Adamus, Dějiny školství na Těšínsku I. 1926, str. 12.
[2] Srv. Emil Dlask, Havel Žalanský, rozbor jeho činnosti literární. Sborník filologický IV, 1913, str. 58 n.

4. Daniel Gregoriades.

Spisovatel dosud neznámý. Do V. svazku katalogu kněží svěcených ve Vitenberce zaznamenal o sobě:

Ego Daniel Gregorides Velharticenus, natus ex S. Joanne G. Brzezniceno, prima principia literarum hausi Tustae, tandem commendatus a parentibus D. baccalaureo Joanni Rubecalo (sic) Policeno sub ferula ipsius vixi 5 annos: Misae 2 et Chrudimii 2 Pragae 1. Post ad munus apostolicum vocatus sum a R. viro S. Gallo Gigenio Slaneo ad diaconatum Neobolisilavae. Commendationem (sic) a S. Georgio Galli Chrudimeno, S. Andrea Gregoride Brzezniceno. Zkoušel ho a ordinoval dne 21. března 1604 superintendent vitenberský D. Jiří Mylius.

Napsal:

Dux gloriae ad gloriam. Vůdce slávy k slávě Boží nás vedoucí, ukazující jednomu každému, chceme-li ji dojíti, abychom zde ustavičně o slávu Boží, oslavování, vzrost církve Krysta Pána přede všemi věcmi se starali a pečovali. Vytištěné v Starém městě pražském u Pavla Sessia. Anno 1609. 47 listů v 8°. Spisek obsahuje šestero kázání a věnován jest bratřím Mikulášovi, Voldřichovi, Janovi a Abrahamovi Gerštorfům z Gerštorfu a Malšvic. Autor se pod předmluvou podpisuje: Kněz Daniel Gregoriades Velhartický v městys Strynicích.

Z dalších osudů Gregoriadových víme jen, že se počátkem února 1616 přimlouvá konsistoř podobojí u rytíře Volfa Perglera z Perglasu, aby dopomohl Gregoriadovi k desátku od nedbalých poddaných ze vsi Velhartic, Chotěšova a Drouchavce. (Tischer, Dopisy konsistoře 359.)

5. Pavel Stránský.

Chudé zprávy, jež má Emanuel Tonner o M. Pavlu Stránském ze sklonku jeho života, lze aspoň poněkud rozšířiti z místopisné literatury týkající se Toruně. Reinhold Heuer, popisuje v jednom dodatku svého díla: Thorn-St. Georgen, Thorn 1907, str. 155, náhrobky ze starého kostela u sv. Jiří a hřbitova svatojirského, zmiňuje se, že náhrobní kámen, jejž si dal pořídíti Stránský pro se et haeredibus asi 1648, silně poškozený, jest nyní zasazen v novém chrámu evangelickém. Dovolávaje se pak jako pramenů Hartknocha, Preussische Kirchen-Historia, 1686, a Zernecke, Thornische Chronica, 1727, podává zcela stručně jeho životopis, v němž praví: »kam hierher etwa 1647, wurde Professor am Gymnasium (der letzte böhmische Bruder am Gymnasium); starb mit seiner Frau im selben Monat (Februar) desselben Jahres (1657). Beigesetzt auf dem Georgenkirchhof (Kassenbuch).«

Hans Maercker, Geschichte der ländlichen Ortschaften und der drei kleineren Städte des Kreises Thorn. Quellen zur Geschichte Westpreussens II. Danzig 1899-1900, str. 542, má zprávu o po-

plužním dvoře, jenž dostal jméno po Stránském a přešel r. 1709 do majetku města Toruně: »Stranski Vorwerk. Es gehörte zum Weichselbilde der Stadt, doch ist seine Lage heute nicht mehr zu ermitteln.« Nelze dnes již zjistiti, zda s ním je totožná jiná usedlost na viselském ostrově pod Toruní, zvaná Stronsk nebo Stronsker Kämpe, o níž máme zprávy počínajíc od r. 1774, či zda jde o jiný majetek snad též po Stránském a jeho potomcích nazvaný.

Efraim Praetorius[1] v knize Athenae Gedanenses, Lipsiae 1713, p 210, končí biografii Stránského slovy: »Thorunium demum pervenit, ubi in praediolo, quod conduxerat, majorum annorum partem exegit ibidemque varia scripsit, imprimis Rempublicam Bohemiae; tractatus autem de Majestate Bohemiae hucusque in manuscripto haeret.« Ve výtisku výše uv. knihy, jejž chová městská knihovna v Toruni, jest vlastní rukou autorovou připsáno: »Vix tamen errat nonnemo, existimans, Msctum hoc idem illud esse, quod typis expressum habetur, sub Titulo: Commentarij de potestate in Bojemiâ à Magistratu supremo, tum de jure, tum praeter jus exercita; collectj ab emigrante Bojemo M. Paulo Stranski de Zapensi Stranka 1650. 4. Latine et Bohemice. Ego putarim, quod Commentarij modo nominalis pars sit Tractatus Mscti de Majestate Bohemiae.«

Pátrání po osudu tohoto spisu zůstalo marné.

6. Josef Liboslav Ziegler.

Podle Antonína Rybičky, Přední křisitelé národa českého, str. 178, vydal Josef Liboslav Ziegler r. 1818 zvláštní vyzvání k svým přátelům a ke všem vlasteneckým spisovatelům, aby se dali do překládání řeckých a římských klasiků. Sám se jal překládati Vergiliovu Aeneidu a Florovy »Letopisy římské«, avšak, jak již byl těkavý a příliš zaměstnán, záhy přestal a překladatelské jeho pokusy zůstaly v rukopise, jenž je chován v archivu města Chrudimě. Kam až dospěl v překladu Flora, nelze zjistiti; zachováno jest jen devět kapitol, ostatní je vytrženo; z prvního zpěvu Aeneidy přeložil 33 veršů.

Zajímavější než překlad sám jsou připojená »Pravidla, podlé kterých šestiměry (hexametry) skládám«. Je to nedokončený pokus o nástin pravidel prosodických a metrických, pokud se týkají českého hexametru, založený hlavně na theorii Puchmajerově, vyložené v prosodickém přídavku k jeho »Novým básním« z r. 1802. (Srv. Král, O prosodii české, I. V Praze. Čes. Akademie, str. 123 n.) Ziegler definuje přízvučný hexametr jako verš šestinohý, který má v prvních čtyřech taktech daktyl, spondej nebo trochej, v pátém daktyl, v šestém spondej nebo trochej (str. 1). Správně pak za charakteristický znak hexametru pokládá caesuru: »Přestávku, tuto podstatnou vlastnost dokonalého šestiměru, nejméně

[1] Žil v l. 1657—1723. Srv. Estreicher, Bibljografja Polska, t. 25, str. 206.

jednu kladu, polotrojku, trithemimeris (ležící na druhé noze) a polosedmerku, hepthemimeris (ležící na čtvrté noze), polopaterku, penthemimeris (ležící na třetí noze), aneb bukoliku, an po přestávce polosedmeré následují dvě slabiky krátké« (str. 15). Ziegler tedy podle tehdejší theorie neuznával caesuru trochejskou; příklady řeckých a římských hexametrů, jež uvádí za vadné (na př. Hom. Od. 1, 33; Hor. Sat. 1, 5, 12) mají vesměs tuto caesuru. První prosodickou zásadou, již si Ziegler vytkl, bylo: »Přízvuku, to jest silnějšího pozdvižení hlasu v první slabice každého slovce českého dle Iliady a Chrámu gnidského přísně šetřím« (str. 1). O předložkách určuje podle Dobrovského: »Předsloví (praepositiones) jednoslabičná a slovce *ne* přitahují k sobě přízvuk, pročež jich jako jiných přízvučných slabik užívám« (str. 13), měří tedy jako daktyly slova: na nebi, od otce, pro ženu; jako kretik slovo: před oltář.

Hlavní část nástinu zabírá rozbor stop slovních podle Puchmajera. Ziegler ukazuje, v jaké platnosti metrické užívá slov o dvou, třech, čtyřech, pěti i více slabikách. Jak jsme výše podotkli, uznává i spondej, jímž jest mu dvojslabičné slovo, jehož druhá slabika jest natura longa, na př. Paříž, pastýř, voják, volá. Stanovil si totiž vedle správnosti přízvuku tuto zásadu: »Nejen na slabiky, kteréž se přizvučují, nýbrž i na ty, kteréž se prodlužují, ohled maje, přihlásku (vocalis) ne dle dobropísemnosti, ale od přirozenosti dlouhou, zvláště dlouhé *á* beru za slabiku dlouhou« (str. 1). Podle těchto zásad tvoří mu víceslabičná slova rozmanité stopy slovní, jež nazývá: spondeus, trocheus, daktyl, molos, kretyk, antybach, anapest, bacchius, amphibrachys, dispondaeus, dichoraeus, chorijambus, ionicus maior, třetí peon, čtvrtý epitrit.

Stran pyrrichiů měl Ziegler theorii poněkud odchylnou od Puchmajera (srv. Král, str. 124). Užívá totiž »za pyrrhycha, jsou-li obě slabiky o jedné hlásce (consonans) mezi dvěma krátkýma přihláskama (vocalis), u p. ale, tebe, oba, ... tepe, tupí ...« (str. 3), dále »má-li každá slabika jen jednu hlásku (consonans nebo nejvíce dvě, však lehké a spěšné k vyslovení a skončuje-li se každá slabika na krátkou přihlásku, u p. sjela, stele« a konečně »za pyrrhycha beru všecka slovce a praeterita, jichž první slabika se na krátkou přihlásku (vocal) skončuje, a druhá mimo čteny *l* jedinou má hlásku (conson.), u p. mysl, bodl, četl, sekl, vezl, Petr, řekl« (str. 4).

Povšimnutí zasluhuje pokus Zieglerův i po stránce lexikální. ‚Šestiměr' známe z Jungmannova Krátkého přehledu prosodie v Kroku 1821, ‚přestávku' (caesuru) ze současných Počátků českého básnictví (1818); zčeštění názvů caesur nemáme odjinud dosvědčeno. Rovněž, jak se zdá, samostatně se Ziegler pokusil o vytvoření terminů pro consonans a sonans, kdežto název pro předložku: předsloví, předslovce a pro metrický takt, stopu (lat. ‚pes'): noha převzal z Puchmajera.

P. M. Haškovec:

Commynes a smrt Ladislava Pohrobka.

Není zbytečno vrátit se k tomuto thematu několika slovy ani po F. Palackém (Zeugenverhör über den Tod König Ladislau's atd. ABGW. V. 9. 1856, 24/5) ani po R. Urbánkovi (Konec Ladislava Pohrobka. RČA. I. 67, 1924), jednak protože onen neprobírá podrobně zprávu francouzského kronikáře (ib. 47), tento nedost ji váží a posuzuje ji vůbec opíraje se tu patrně jen o Palackého (s. u. 149 a zvl. 184/5), jednak protože dnes jsme o Filipu de Commynes (1447—1511) lépe poučeni, avšak pro povahu jeho práce kronikářské zvlášť.

Commynes píše: »... brzy potom řečený král Ladislav byl otráven v Praze v Čechách jakousi ženou z dobrého domu. A viděl jsem bratra té ženy, do níž byl zamilován, a ona do něho tolik, že (ježto) byla nespokojena s tím, že si bral ve Francii za ženu dceru krále Karla VII., dnes se jmenující kněžnou de Vienne, což bylo proti tomu, co jí byl slíbil. (Ona) jej otrávila v lázni, davši mu sníst kus jablka a vloživši jed do střenky nože« (Mémoires, éd. par J. Calmette et G. Durville. Kniha VI, kap. X. Díl II. 335/6. 1925)[1].

Commynes jal se psát své »*Paměti*«, když už dosti překročil 40. rok; nadto nebyl vůbec sklonností romantických (Urbánek naopak, s. u. 185) a ukládaje své vzpomínky na to, čeho byl svědkem a účastníkem, ukazuje vzácný smysl pro fakta i »positivistické« vyhledávání souvislostí dějinných, jakož vůbec, zúčastniv se úspěšně četných poselství a jednání diplomatických, je dobrým pozorovatelem a umí se podívat událostem na kořen. Je myslitelno, že by přijímal lehce jen ryzí pověst?

A právě první část svých Pamětí, totiž prvních šest knih, kde je i naše zpráva, napsal, když po smrti Ludvíka XI., příznivce svého, jemuž byl oddán a jehož vládě je tato část věnována, ztratil přízeň dvora, ale z jeho pronásledování byl soudně osvobozen, v letech 1489—1491 (srov. ed. Calmette. I. X.—XIII.). Jeho relaci nelze tedy a priori tak podceňovati, i třeba si jí všimnouti blíže, protože přesný údaj výroku, že viděl bratra oné ženy (Et ay veü le frère de la femme) může podle francouzského významu obsahovati nejen pojem prostého spatření, nýbrž i pohovoru.

Kdy a kde mohl Commynes spatřiti (a po případě si s ním pohovořiti) některého významnějšího člověka českého? Nemohlo to být na dvoře Ludvíka XI., neboť do služeb krále francouz-

[1] Uvedl jsem text v překladě pro snazší porozumění a závorkami naznačil sám kongruentní úpravu textu; Ladislav tu sluje arci Lancellot. Drobná kolísání textová mezi pěti a to vesměs pozdějšími rkpy — opisy nemají zvláštního významu. V nepřesné stylisaci a nejasném slohu ovšem třeba učiniti opravy samozřejmé. Za »Vienne« má být Viane.

ského vstoupil až r. 1472 (Calmette. I. VI.), a tu už žádné poselstvo české nepřišlo z Čech do této země, ledaže by se pak kronikář byl setkal s některým jednotlivcem, ale to by asi nějak podrobněji naznačil; poselství Jiřího vedené Kostkou z Postupic vykonáno bylo už r. 1464. Mohlo by to být tedy buď jen právě v svatebním poselství Ladislavově (1458), kdy však mladý Commynes byl ještě doma, nebo tedy v průvodě Lva z Rožmitála za jeho cesty Evropou (1465—1467). Ten zastavil se vskutku na dvoře burgundského vévody Filipa Dobrého, do jehož služeb na dvorskou praksi Commynes vstoupil 1464 přikázán byv za »écuyer« následníku, hraběti Charolais, potomnímu vévodovi Karlu Pošetilému. A právě tohoto pan Lev se svými v Bruselu, po jeho vítězném zahnání nepřítele za bojů o Liège (Lutych), vítá (Cesta pana Lva z Rožmitála, ed. F. A. Slavík, 1890. 20/I a Des böhm. Herrn Leo's von Rožmital Reise. 1843. 22/3[1]) někdy v lednu 1466.

Tu viděl Commynes pana Lva, ale při svém úřadě a mládí (19 let) sotva s ním vážněji mluvil. Odtud je zřejmo, že vskutku sotva koho jiného myslí bratrem oné paní (femme de bonne maison) než Lva. Proč však on, který viděl pana Lva, jenž si nesl také doporučný list sestry královny Johanny (Leo's Reise 11), o čemž snadno ke Commynovi mohla dojít zvěst v dvorském prostředí burgundském, a hlavně když tak drahnou dobu tam průvod Lvův prodlel (přes tři neděle, ed. Slavík, 19), takže osoby dramatu daleko pravděpodobněji kronikáři nebyly neznámy, zatajuje obě jména i hodnost ženinu? Zapomněl od té doby či mu věc nebyla dost známa? Ostatně jistě mu též neušla velká ochota i úcta, kterými tehdy pana Lva zahrnovali oba vládci burgundští otec i syn, ani snad okolnost, že Filip mu dal docela dvojí doporučení a Commynův pán, Karel, také ještě své.

Milovník přesných fakt Commynes nemohl přijmout klep o otrávení Ladislavově, prostě že k němu pověstí došel; o tom skoro nelze pochybovat podle jasné povahy jeho historické práce. Mohl jej přijmout jen, protože byl ustáleným i když hlasitě nevyslovovaným názorem na př. jeho prostředí — a to byl pak dvůr a okolí Ludvíka XI., jehož byl Commynes důvěrníkem, jemuž rozuměl a jenž jedině žil nezapomenutelně v jeho vzpomínkách (P. Champion, Louis XI. [2]1928. 16). Tak tomu svědčí také velmi důrazně chování sestry Ludvíkovy, kdysi snoubenky Ladislavovy; když prý uslyšela, že Lev je Čech a bratr králové, ač před tím byl všude přijímán s knížecími poctami, odmítla ho přijmouti vůbec (Slavík 44; Reise 164), jen tak že kývla druhý den v kostele odpovědí na pozdrav. Než Ludvíka chtěl mít spojencem Jiří, Ludvík sám nebyl přespříliš vybíravý v postupu k protivníkům, jeho di-

[1] Slavíkova poznámka o bitvě a porážce u »Montenae« (19) je jakési nedopatření; běží o limburské místo *Montenaeken* mezi Lutychem a Bruselem.

plomatické svědomí se řídilo jen dobře vypočteným úspěchem (P. Champion, s. u. pass.).

Není tu ještě jeden pramen opatrného chování Ludvíkova k návrhu Jiřího tlumočeného (už 1464) panem Kostkou, kdy české spojenectví mohlo být francouzskému králi vhod protiváhou k nepřátelství burgundskému a kdy on sám s říší žil ještě v dobré shodě?

Zpráva o otrávení krále Ladislava kýmsi mu blízkým z touhy po vládě, Commynesem přijatá nikoli z romantismu, ani z galantnosti (Palacký, 25), neboť nejsme ještě ani na dvoře Jindřicha II., ani na proslulých dvorech Ludvíkův, nýbrž protože v podstatě jí věřil buď se svým okolím nebo podle něho, a upravená[1] jím, aby šetřil ohledů i aby ji chápal, sotva tedy k němu došla odjinud (Urbánek: z Porýní, 186[2]) než přímo z prostředí pracujících proti Jiřímu, ať to byly katolické kruhy české nepřátelsky zaujaté k husitství, ať stále pracující kruhy římské, na jejichž politický barometr právě Ludvík XI. dávával pečlivý pozor; vždyť za positivní zprávu k tomu lze míti slova panoše Jaroslava (1464), an připomíná, že poselstvo české vědělo, že z Čech za ním psali »listy, vypisujíc o králi Českém *i o králové Její Milosti* i o nás o všech poslech, že jsme všichni kacieři, a *jiných mnoho nešlechetných věcí*« (Denník poslů krále Jiřího atd. ČČM. I. 1827.55). Relace francouzského kronikáře podává přesvědčení opřené patrně o autoritu dvora, jemuž oddaně sloužil, nikoli jen pověst; tu by byl Commynes po svém zvyku asi zkoumal a odmítl.

Bohumil Ryba:

Václav Písecký, Eneáš Silvius a Lukianos.

1. Snad by se mohlo zdáti zbytečným psáti znovu o tom, jak Václav Písecký soudil o kronice Eneáše Silvia a jejím vlivu na pozdější historiografii, když se nedávno dotkl Píseckého listu (podle úryvků, citovaných Palackým[2]) Jos. Pekař[3], když celý příslušný passus z vydání Truhlářova[4] přeložil do češtiny F. M. Bartoš[5] a když se potom Pekař znovu a obšírněji k věci vrátil[6].

[1] Příznačné je, jak je zpráva jistá a přesná ve faktech (viděl bratra oné ženy; otrava jídlem), ale jak celé místo je nejasné, zvláště ve způsobu otrávení; autor si byl jist, ale nenašel vyhraněné představy, podle toho i sloh.

[2] Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber, Prag 1830, p. 239.

[3] ČČH 30, 1924, str. 413, pozn. 1.

[4] Dva listáře humanistické, Praha 1897, str. 60 a n.

[5] Eneáš Silvius. Jeho život a jeho Česká kronika, Praha 1925, str. 5 a n.

[6] ČČH 31, 1925, str. 211 a n.

Budiž však přece dovoleno, aby směl k věci promluviti tímto drobným článkem filolog, který se sice nikterak neodvažuje nepovolaně se mísiti ve spory historiků, ale který se domnívá, že svou interpretací může přispěti k lepšímu poznání ne právě snadného textu, o nějž jde, a humanisty Píseckého vůbec.

Jsou to tři otázky nemalé důležitosti, na něž se dosud buďto neodpovědělo anebo odpovědělo falešně: p ř e d n ě, co vlastně vytýkal Písecký Silviovi jako spisovateli, z a d r u h é, na které dílo italské historiografie Písecký naráží, a k o n e č n ě, kde se končí poslední ze tří citátů u Píseckého.

2. Soud Píseckého o Silviovi zní:

Huius autem tanti mali fontem non aliunde censuerim profluxisse quam ab Aenea Silvio, qui quum nec leges historiae a Graecis scriptoribus traditas nosset et gladiatorio prorsus animo erga Boëmos esset, non magis vera de Boëmis scripsit quam Ctesias ille Ctesiochi de regione Indorum vel Iambulus[1] de mari magno, nimirum doctus scribere historiam non a Thucydide, praestantissimo omnium historiographo, sed ab illo Creperio Calpurniano, quo in conscribenda historia nihil insulsius, nihil erat delirius.

Truhlář (ve vyd. str. 61, pozn. 1) poznamenal ke jménu Calpurnianovu apodikticky: ‚L. Calpurnius Piso, suchoparný historik římský', a Bartoš (str. 6) překládal podle toho ‚u onoho Kalpurnia'. To je zcela mylné. Vskutku jde o autora ztracených dějů vojenské výpravy císaře Vera proti Parthům, jménem *Κρεπέρηος Καλπουρνιανὸς Πομπηϊουπολίτης*, o němž jedinou zmínku zachoval L u k i a n o s, *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* kap. 15. Podle Lukiana byl podřadný tento historik *Θουκυδίδου ζηλωτὴς ἄκρος*, a Lukianos se mu posmívá, že začal své dějiny naivní parafrasí Thukydidovou.

Ale i řecké spisovatele, kteří jsou v dopise předtím uvedeni a o nichž víme my více, znal Písecký napochybně jen z jiného spisu Lukianova, totiž z *Ἀληθὴς ἱστορία* I 3 a parafrasoval tento jeho výklad: *Κτησίας ὁ Κτησιόχου ὁ Κνίδιος συνέγραψε περὶ τῆς Ἰνδῶν χώρας καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἃ μήτε αὐτὸς εἶδε μήτε ἄλλου εἰπόντος ἤκουσεν. ἔγραψε δὲ καὶ Ἰαμβοῦλος περὶ τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ θαλάττῃ πολλὰ παράδοξα, γνώριμον μὲν ἅπασι τὸ ψεῦδος πλασάμενος, οὐκ ἀτερπῆ δὲ ὅμως συνθεὶς τὴν ὑπόθεσιν.*

Zbývá tu ještě vysvětliti výtky, že Eneáš neznal ‚leges historiae a Graecis scriptoribus traditas' a že byl ‚gladiatorio prorsus animo erga Boëmos'.

[1] Tak jest třeba čísti podle správného znění v rukopise vídeňské národní knihovny č. 4542, Truhlářem nepoužitém. Rkpy pražské univ. knihovny X A 25 a XVII D 38 čtou nesprávně Iamblichus; toto chybné čtení převzal Truhlář a Bartoš. Úplný dopis Píseckého i s »hádáním«, v něm obsaženým, které Truhlář bohužel vynechal, hodlám svým časem vydati spolu s českým textem Řehoře Hrubého z Jelení. Jinde ukáži, co jest třeba souditi o chválené kritičnosti úpravy listářů vydaných Truhlářem.

Abychom lépe rozuměli první výtce, musíme si vyložiti slova, která u Píseckého předcházejí:

sub nomine historiae promulgentur, tam Hercle anilia, tam fabulosa, ut ipsos Alcinoi apologos mille parasangis praevertant, quum tamen historia non magis falsitatem sustineat (quod Graeci scriptores volunt) quam aspera arteria cibum.

I v tomto krátkém úryvku se setkáváme zase se dvěma narážkami na Lukiana. Předně Alcinoi apologi (arciže báječná vypravování Odysseova u fajáckého krále Alkinoa, t. j. Odysseje zpěvy IX.—XII., zvané *Ἀλκίνου ἀπόλογοι*, nikoli podle Bartoše ‚pohádky Alkinovy') jsou právě u Lukiana příkladem nepravdivého tlachání: *Ἀληθὴς ἱστορία* I 3 *ἀρχηγὸς δὲ αὐτοῖς καὶ διδάσκαλος τῆς τοιαύτης βωμολοχίας ὁ τοῦ Ὁμήρου Ὀδυσσεύς, τοῖς περὶ τὸν Ἀλκίνουν διηγούμενος κτλ.* Za druhé zásada, že historie nesnese lež zrovna tak, jako průdušky (aspera arteria = *ἡ ἀρτηρία ἡ τραχεῖα*, nikoli podle Bartoše ‚nemocný') nesnesou, aby se jim do cesty dostalo jídlo, jest vyjádřena zase u Lukiana, *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* kap. 7: *ἡ δὲ οὐκ ἄν τι ψεῦδος ἐμπεσὸν ἡ ἱστορία οὐδὲ ἀκαριαῖον ἀνάσχοιτο, οὐ μᾶλλον ἢ τὴν ἀρτηρίαν ἰατρῶν παῖδές φασι τὴν τραχεῖαν παραδέξασθαι ἄν τι ἐς αὐτὴν καταποθέν.*

Druhá výtka, ‚gladiatorio prorsus animo erga Boëmos esset', neznamená ani ‚docela jako *bandita*' (Bartoš)[1], ani ‚*skoro* jako gladiator' (Pekař)[2], nýbrž je silnějším vyjádřením téhož postřehu, který se čte v předmluvě Konáčova překladu Historie: ‚ač některak české strany nepřátelského'. Nejstarší doklad tohoto obratu je mi znám z Terentia, Phormio 963 a n., kde parasit Phormio, vida, že starci Chremes a Demipho kují proti němu léčku, praví pro sebe: ‚Attat, nisi iam mihi prospicio, haereo: hi gladiatorio animo ad me adfectant viam'.

Nyní tedy můžeme přehlédnouti, co asi chtěl říci Písecký o Silviovi: Eneáš psal se zaujetím zhola nepřátelsky výbojným proti Čechům; jeho »dějiny« nejsou o nic hodnověrnější než výmysly Ktesiovy a Jambulovy o vzdálených krajích, kterých nikdy neviděli; jeho učitelem nebyl Thukydides, historik, kterému cílem byla *ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας* (I 20, 3) a který zavrhoval ty, kdož *ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον* (I 21, 1), nýbrž autor pátého řádu Krepereios Kalpurnianos; Eneáš nepsal pravdivou historii, nýbrž líbivý román (gratiae studet evanidae auramque captat popularem).

Teprve přesné pochopení textu dává nám poznati, s jak hlubokým opovržením a jakou vášnivostí, shodující se plně se vzrušeným temperamentem, který známe z jeho listů[3], kupil Pí-

[1] V uv. sp., str. 6 a 7.
[2] ČČH 31, 1925, str. 211.
[3] Jiný příklad ‚bodavé ironie' Píseckého (z konce téhož listu) uváděl J. Vlček, Dějiny české literatury I. 1, Praha 1897, str. 336 a n.

secký ve vědomých nadsázkách projevy svých odsudků nad dílem, které po jeho soudě bylo pro zahraniční historiky pramenem (fontem) famosního psaní o Češích.

3. Poznali jsme zároveň již na této malé ukázce důvěrný vztah Václavův k starověkému satiriku samosatskému Lukianovi. Že na těch narážkách není nic nápadného, uvidíme, rozhlédneme-li se po nejzřetelnějších stopách Lukianových (Truhlářem opět nezjištěných) v celé literární pozůstalosti Píseckého.

V dopise XV. z 15. V. 1510 se dovolává Písecký pro svou odvahu Lukiana (‚Lucianus ille, non postremae inter Graecos eruditionis') a jeho *Πρὸς Νιγρῖνον ἐπιστολή* (‚ad Nigrinum suum epistolam')[1].

V listě XVI. naráží větou ‚si, quod Lucianus adserit, Scythae nil maius amicitia putant, nil venerabilius, quam si quis fidelem inveniat amicum'[2] na Lukianův spisek *Τόξαρις* kap. 7 *οὐδὲν Σκύθαι φιλίας μεῖζον οἴονται εἶναι οὐδὲ ἔστιν ἐφ' ὅτῳ ἄν τις Σκύθης μᾶλλον σεμνύναιτο ἢ ἐπὶ τῷ συμπονῆσαι φίλῳ ἀνδρί*; o něco dále ‚illa Pyladis, Damonis et Scythici illius Arsocomi amicitia' je narážka na tentýž spis, kde se o jednotlivcích podrobněji vykládá v kap. 1 a n., 19 a n., 44 a n. Stejně dále slovům ‚non Margites vel Chorebus, sed saxeus, sed ferreus essem' dala vznik vzpomínka na Lukianův spisek *Φιλοψευδής* kap. 3 *ἐμφρόνως ἂν ἐξετάζων ταῦτα Κοροίβου τινὸς ἢ Μαργίτου νομίζοι*. Také otázka ‚An me putant in Italia gallinacei lactis haustum[3] offendere posse et, velut Theoxenus de Anacharsi ait, conspecta Bononia non recta provolante gressu, sed in tergus incedere, et quidem multo quam antehac pleniore gradu?'[4] jest svou druhou částí odkaz (trochu změtený) na Lukianův spisek *Σκύθης* kap. 8 *ὁ δὲ* (sc. *Ἀνάχαρσις*) *τεθηπὼς τὴν σοφίαν αὐτοῦ* (sc. *Σόλωνος*) *καὶ μηδὲ τὸν ἕτερον πόδα ἑκὼν εἶναι ἀπολειπόμενος... τὰ τελευταῖα καὶ ἐμνήθη μόνος βαρβάρων Ἀνάχαρσις, δημοποίητος γενόμενος, εἰ χρὴ Θεοξένῳ πιστεύειν καὶ τοῦτο ἱστοροῦντι περὶ αὐτοῦ*. Níže jest tvrzení ‚apud Lucianum philosophum: patria nihil esse nec venerabilius nec divinius nullumque esse suae patriae immemorem, sed unumquenque apud exteros vel facultatibus divitem vel virtute nobilem vel literis insignem ad suam tamen patriam festinare. Quippe quod ait ille: Patriae fumus alieno igni luculentior est' jest odvozeno ze tří míst Lukianova spisku *Πατρίδος ἐγκώμιον*: kap. 1 *ἆρ' οὖν ἥδιον μὲν οὐδέν, σεμνότερον δέ τι καὶ θειότερον ἄλλο;* kap. 8 *ὤφθη δὲ οὐδεὶς οὕτω ἀμνή-*

[1] Uvedeného listáře str. 47.

[2] Tamže, str. 50.

[3] Podobně v listě XIX (tamže, str. 63) ‚quasi in ea lactis etiam gallinacei, ut dicitur, haustum sperare possis', což je opakováno z Pliniovy Nat. hist., praef. 24 ut vel lactis gallinacei sperare possis in volumine haustum.

[4] Tamže, str. 51.

μων τῆς πατρίδος, ὡς ἐν ἄλλῃ πόλει γενόμενος ἀμελεῖν .. καὶ τοὺς κατὰ τὸν τῆς ἀποδημίας χρόνον λαμπροὺς γενομένους ἢ διὰ χρημάτων κτῆσιν ἢ διὰ τιμῆς δόξαν ἢ διὰ παιδείας μαρτυρίαν ἢ δι' ἀνδρείας ἔπαινον ἔστιν ἰδεῖν εἰς τὴν πατρίδα πάντας ἐπειγομένους a kap. 11 *καὶ ὁ τῆς πατρίδος αὐτῷ καπνὸς λαμπρότερος ὀφθήσεται τοῦ παρ' ἄλλοις πυρός.* Ke konci téhož dopisu jsou za sebou dvě narážky na Lukiana ve slovech ‚quoniam sacra res est consilium, ut Luciano placet, nec illotis pedibus adeunda'[1]: jednak na dílko *Ῥητόρων διδάσκαλος* kap. 1 *ἱερόν τι χρῆμα τὴν συμβουλὴν οὖσαν*, jednak na spisek *Δημώνακτος βίος* kap. 4 *οὐ μὴν ἀνίπτοις γε ποσί, τὸ τοῦ λόγου, πρὸς ταῦτα ἦξεν.* Z Lukiana lze doplniti[2] i poslední větu dopisu, v níž písaři rukopisů ponechali mezeru, nedovedouce přečísti řecká slova ‚Sed credo illud apud Graecos proverbium vix effŭgies: .....hoc est carbones pro thesauro habebis': čteme totiž ve spisku *Πλοῖον ἢ εὐχαί* v kap. 26 přísloví: *ἄνθρακές σοι ὁ θησαυρὸς ἔσται.*

Na konci dopisu z 3. VIII. 1510 (XVII) se naráží slovy ‚Magistro Vinceslao Candido dices salve, magistro Laurentio ave, magistro Michaëli, ut secundum Lucianum dicam, vale'[3] na Lukianovu apologii výrazu *ὑγιαίνειν* ve smyslu *χαίρειν* ve spisku *Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος.*

V dopise z 25. IX. 1510 (XVIII), jehož úryvek o Silviovi jsme probírali, se vyskytují ještě jiné citáty z Lukiana. Větě ‚Nam et Lucianus ad soloecismos atque profectum pharmacon id aestimat optimum, si nihil erubescas'[4] odpovídá ve spisku *Ῥητόρων διδάσκαλος* (ironicky míněném!) v kap. 17 *ἂν σολοικίσῃς δὲ ἢ βαρβαρίσῃς, ἓν ἔστω φάρμακον ἡ ἀναισχυντία.* Tvrzením ‚Lucianus, qui dialogos comicis salibus ac loedoriis scaturientes maxime probat'[5] se naráží pravděpodobně na spisek *Πρὸς τὸν εἰπόντα, Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις* kap. 6 *οὐ πάνυ γοῦν συνήθη καὶ φίλα ἐξ ἀρχῆς ἦν ἡ διάλογος καὶ ἡ κωμῳδία... καὶ ὅμως ἐτολμήσαμεν ἡμεῖς τὰ οὕτως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα ξυναγαγεῖν καὶ ξυναρμόσαι οὐ πάνυ πειθόμενα οὐδὲ εὐμαρῶς ἀνεχόμενα τὴν κοινωνίαν.* Slova ‚Ita plane est, semper nobilia ingenia velut stipula in sublimia rapiuntur, quod et Menippus apud Lucianum comprobat'[6] jsou snad jen narážkou na vzdušnou plavbu Menippovu ve spisku *Ἰκαρομένιππος.* Ke konci téhož dopisu doznává Písecký: ‚evolvo Aristophanem comicum..., Homerum, Lucianum et alios, statutis interim vestris longum vale dicens'.

[1] Tamže, str. 52.
[2] Méně přesně činil Truhlář tamže, str. 52, pozn. 1.
[3] Tamže, str. 54.
[4] Tamže, str. 55.
[5] Tamže, str. 59.
[6] Tamže, str. 62.

Přes toto výslovné přiznání nechceme pochopitelně tvrditi, že se všechny uvedené stopy Lukianovy dostaly do dopisů Píseckého přímo z četby řeckého originálu. Ale nesporné jest, že Písecký sdílel onu soudobou oblibu, jaké došel Lukian u italských humanistů a později u Erasma Roterdamského[1].

4. Nejstarší doklad této obliby jsme u Píseckého našli teprve v listě z r. 1510 z Bononie. I nebylo by zcela vyloučeno, že si k ní podnět nebo aspoň posílení získal již doma, kdyby domněnka Truhlářova[2], že se snad Písecký v jediné zachované básničce[3] děkoval za ‚Rozmlúvanie Charona a Palinura'[4], vydané 1507 Konáčem a Janem Wolfem, nebyla — zcela mylná. Truhlář neporozuměl závěrečné strofě básně, kde se Písecký děkuje Janovi

quod mihi tersi dederas libelli
copiam, Cadmi placide docentis
filias; illinc studii beatas
itur ad arces.

Poněvadž Kadmos podle pověsti přinesl do Řecka z Foinikie znalost písmen (srv. Hekataios zl. 20 Jacoby, Herodot V 58, Plin. Nat. hist. VII 192), mohla býti písmena zvána ‚Cadmi filiae' (Ausonius, str. 393 Souchay, v. 73 a n. cum tibi | Cadmi nigellas filias, | melonis albam paginam | notasque furvae sepiae | Gnidiosque nodos prodidit; podobně tamže, str. 396, v. 51 a n. pingens aridulae subdita paginae | Cadmi filiolis atricoloribus). Děkuje se tedy Písecký nikoli za lukianovský dialog, nýbrž nejspíše za nějakou elementární učebnici jazykovou — potřeboval jí asi pro své žáky,[5] — která začínala od abecedy (illinc studii beatas | itur ad arces) a postupovala ‚placide', snad asi jako dosud francouzské návody, jak se učiti řečtině a latině ‚bez slz'.

5. Než vraťme se k Píseckého listu o Eneášovi a přihlédněme k druhé otázce, který spis Eneášova následníka způsobil onu hlubokou bolest Václavovi (vehementer indolui) a zarmoutil ho v Italii pomluvami jeho milované české vlasti. Jde o tato slova:

Incidi nuper in Venetam historiam, in qua haec de Boëmia feruntur: »Solum hordei ferax, tritici, boum silvestrium et piscium abundans; non leges genti, non sanctiora[6] instituta; quodlibet licet. Si tamen vera sunt, quae de ritu gentis memorantur, christianae fidei nomen, non cultus, ut qui Hussitarum veneno infecti (quod avorum memoria accidit) orthodoxae fidei cultum parum integre custodiant.« Et non ita multo post concluditur: »Et gens una tot modis a verae pietatis cultu aberrat.«[7]

[1] O tom nyní srv. M. Heep, Die Colloquia familiaria des Erasmus und Lucian, Hermaea (Halle) XVIII, 1927, str. 7 a n., a literaturu tam uvedenou.

[2] Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II., Praha 1894, str. 145.

[3] V uv. listáři, str. 48.

[4] O něm srv. J. Vlček, v uv. díle I. 1, Praha 1897, str. 340; A. Novák, Listy filol. 37, 1910, str. 433 a n.

[5] Srv. uv. listář č. VII. a VIII.

[6] Všechny tři rukopisy (a Truhlář) čtou chybně: sanctura.

[7] V dalších slovech Píseckého, která pro úsporu místa necituji, jest čísti falsissima quaeque místo quoque.

Který spis byl míněn, nevěděl již Truhlář, a proto psal o ‚jedné historii Benátské'[1]. U Bartoše[2] se z toho staly ‚dějiny Benátek'.

Poněvadž o 20 řádků níže jest citován Sabellicus, šel jsem — po svých zkušenostech s citáty u antických spisovatelů — téměř na jisto za zjištěním pramene i prvých dvou citátů. Jsou jím všeobecné dějiny M. Antonia Coccia Sabellica Rhapsodiae historicae, vydané původně v Benátkách (1498—1504), a to Enneadis X. liber II. Ve vydání basilejském (1538), které mi bylo přístupné, se passus čte v díle II. str. 656 a n. Druhý citát jest o 6 řádků níže za prvním. Písecký citoval velmi věrně[3].

6. U třetího citátu

Legitur inter cetera ad hunc modum, quae Sabellicus Aeneam sequutus tradit: »Est eodem conventu damnata Joannis Wiclephi haeresis. Sunt et duo inibi ex eius assectatoribus combusti ut haeresiarchae: Joannes cognomento Hussius et Hieronymus, eius discipulus. Aiebant hi oportere antistites et omnem clerum ad Christi imitationem pauperes esse, quia in opulentia et luxu vivere, qui Christi personam in terris gererent, parum ad exemplum vitae conduceret.« O, haeresiarchas aeternis cremandos ignibus! Quis rogo melius laudare potuit, quam qui sic reprehendit?

poznal sice Truhlář[4] autora, ale nezjistil místo a zcela nesprávně kladl (a po něm i Bartoš[5]) konec citátu až za slovo *ignibus*. Vskutku jest tato poslední věta ‚O, haeresiarchas aeternis cremandos ignibus!' ironickým výkřikem Píseckého, k níž podnět dalo hořejší Sabellikovo ‚ut haeresiarchas'. Text Sabellikův jest v Enneadis X. lib. I. (v uvedeném vydání basilejském II., str. 638), ovšem bez oné poslední věty.

Písecký byl zřejmě pohoršen, že historie Sabellikova ponižovala Čechy jako lidi bez zákonů a kázně a že (způsobem značně neomaleným) pochybovala o pravověrnosti českého křesťanství. Přál si ovšem, aby celý vzdělaný svět byl přesvědčen o orthodoxnosti utrakvistů, ale byl si jist, že pouhý návrat k Římu jest nemožný. Jeho stanovisko jest jasné z odsudku, jakým provázel apostasii Jiřího Sovky[6]: ‚Subvereor enim, ne illum tandem eius (ut dicere solet) conversionis poenitentia subeat. Et profecto, si Italiam melius lustrasset, si Romam, ubi cathedra Petri posita est, sese contulisset diligenterque omnia perpendisset, quo in cardine versantur, si abici in mundo et non exaltari voluisset, nunquam forsitan illud suscepisset.'

7. Myslím, že v těchto otázkách byl Písecký zajedno s Řehořem Hrubým. I Hrubý si přál, aby se propast mezi utrakvisty

[1] Humanismus atd., str. 140.
[2] Uv. sp., str. 5.
[3] Jen slovo tamen v druhé větě prvního citátu v basilejském vydání chybí.
[4] V uv. listáři, str. 61, pozn. 2.
[5] V uv. sp., str. 7.
[6] V uv. listáři, str. 52.

K REFORMĚ STŘEDNÍ ŠKOLY.

Pan ředitel J. Čeněk uveřejnil v 7. sešitě letošního ročníku Naší Doby na str. 423—425 článek, v kterém jedná o zásluhách univ. prof. Dr. B. Bydžovského o reformu našeho středního školství. Protože je v tom článku také několik zmínek, a to ne docela správných, o stanovisku Jednoty českých filologů, pokládáme za svou povinnost připojiti k němu několik opravných poznámek.

Na str. 423 píše p. řed. Č., že proti návrhu prof. Bydžovského byl postaven návrh Jednoty českých filologů, který si žádal osmileté školy střední a společného základu s latinou od III. třídy; oba návrhy že byly prakticky vyzkoušeny, ale pokusy že nevedly z různých důvodů k jasným výsledkům a byly ukončeny předčasně.

Je tu patrně míněn návrh klassických filologů, otištěný ve Věstníku ÚSČP r. 1919; ale ten prakticky vyzkoušen nebyl a klassičtí filologové ani nežádali, aby byl vyzkoušen, protože jej ještě téhož roku změnili, jak je patrno z jejich odpovědi na ministerský dotazník z r. 1919, v níž žádají latinu od I. tř. Na tomto stanovisku trvají až dosud a nepokládají za zcela vhodné, když proti němu bývá užíváno onoho stanoviska opuštěného.

Vyzkoušen byl na reálném gymnasiu v Křemencově ul. v Praze jejich návrh, aby byla na vyšším reálném gymnasiu zřízena větev klassická s řečtinou od V. tř. Účelem toho pokusu bylo jednak vyzkoušeti, jak se osvědčí dělení na větve, jednak nabýti zkušeností o čtyřletém vyučování řečtině. Pokus byl po několik let prováděn, návrh se dobře osvědčil a jeho výsledků užije, jak doufáme, nová reformní komise, zejména když jiných zkušeností o dělení na větve u nás, pokud víme, není.

Na str. 424 píše p. řed. Č.: „Korporace, které jako odpověď na reformní návrh Bydžovského předložily své návrhy, znenáhla zanechaly vůbec reformního úsilí a žádají si v podstatě, aby vše zůstalo při starém. Tím také jasně ukázaly vratkost svých reformních snah.“ Tyto věty obsahují, pokud se týkají Jednoty českých filologů, hrubé nepravdy. Že klassičtí filologové nezanechali reformního úsilí a nechtějí, aby vše zůstalo při starém, je patrno i z jejich úsilí o odklizení reformního reálného gymnasia, i z toho, že sami připravovali změnu osnov klassického gymnasia, když uznali za nutné omeziti vyučování řečtině; také žádají, aby byl na klassickém gymnasiu zaveden druhý živý jazyk.

Ovšem nepokládají za prospěšné a žádoucí reformování samo, prováděné jen proto, aby se reformovalo, a proto, že se reformuje jinde. Chtějí i při opravách udržet souvislost s tím, co jsme měli a máme dobrého; proto jsou proti navrhované jednotné differencované škole a nad všecko reformování stavějí práci. Je pravda, že uplatňují své mínění jiným způsobem než p. prof. Bydžovský, ale tím ještě neprojevují „vratkost svých reformních snah“; důvod toho je jiný. P. prof. Bydžovský vypracoval se svou komisí návrh re-

formního zákona, když byl k té práci ministrem školství a národní osvěty ustanoven; navrhuje různé reformy „v rámci dnešních zákonitých směrnic“, když jej jiný ministr školství postavil v čelo nové reformní komise. Pracuje tedy o reformách v úředním poslání; k práci tohoto způsobu nebyl dosud ustanoven žádný klassický filolog z Jednoty českých filologů — proč, o tom není třeba zde vykládati — a proto je návrh reformního zákona vypracovaný za řízení prof. Bydžovského návrhem jediným; že Jednota českých filologů nemůže úředně uplatňovati své stanovisko proti úředním vynesením a nařízením, která vyšla neb vyjdou z podnětu nové reformní komise, je jasné, jako je jasné, že by nebylo našim školám zdravo, kdyby dostávaly po každých volbách do Národního shromáždění nové osnovy. Ke které činnosti však jsou klassičtí filologové školskou správou pozváni, v té své stanovisko uplatňují; připomínáme jejich účast v dubnové anketě r. 1929.

Na str. 425 varuje p. řed. Č., srovnávaje naše školství se školstvím v cizině: „Ti, kteří buď z neznalosti nebo ze setrvačnosti a kulturního konservatismu hledí vybudovati kolem našeho školství čínskou zeď, těžce se proviňují před dějinami naší školské politiky“. Zde můžeme s p. řed. Č. souhlasiti, jestliže myslí, že se i náš národ má udržet svým školstvím v duchovém společenství s jinými národy evropské vzdělanosti. Protože je jednou z podstatných složek toho společenství antika, chceme ji našim středním školám zachovat a nechceme, aby byla vybudována kolem našeho školství čínská zeď odloučení od minulé i přítomné evropské kultury.

P. ředitel Čeněk nenapsal svůj článek s žádoucí přesností a objektivností. Bylo by zlé, kdyby měly takový nedostatek i jeho zprávy o organisaci školství v cizině, které napsal a píše jako hlavní a namnoze také úřední referent v tomto oboru.

ZA KLASSICKÉ FILOLOGY SDRUŽENÉ V JEDNOTĚ ČESKÝCH FILOLOGŮ:

Fr. Groh *Ot. Jiráni* *F. Novotný.*

UNIE, PRAHA.

a Římany překlenula, ale byl si vědom, ‚že námi ani naſſými przedky nikdý neſchaazelo to, abychom s nijmi yako gedno nebyli a kompactatuow nedrżeli, ale że wzdyczky ſchazelo a ſchazije gijmi, a że nikdý toho nám k ſkutku przniweſti nechtieli, diwnými ſe bránijecze tuoczkami, czo ſú nám w Bazylii ſlijbili a czo ſú nám ſchválili y pecżetmi ſvými utwrdili‘ [1]. Hrubý se obával, ‚aby naſſych tijem a takowym utiſkowánijm ſtolicze Rzijmſká od ſebe neodtiſkla‘, jsa přesvědčen, ‚že mámy ſwietlú proti nim prawdu, ktereż buoh pomahá a zahynúti nedaa‘ [2].

A jak asi soudil Písecký o Žižkovi? Výslovného svědectví nemáme a jsme odkázáni jen na dohady. Pekař o Píseckém soudil [3], ‚že by ani Táborů ani Žižky nechtěl se zastávati; vidíme aspoň, že otcovský fedrovatel a přítel jeho, osvícený katolík a filosof český, *Jan Šlechta ze Všehrd*, známý svými styky s Erasmem Rotterdamským, . . . zve . . . *Žižku* »homo sacrilegus et sceleratus«, »dux scelerum« . . .‘ ‚Jak vidno, nelišil se názor humanistické společnosti české na Tábory a skutky jejich od názoru Sylviova; co kališníci těžce nesli, bylo pouze, že jsou s kacíři směšováni; ti, kteří jako Písecký octli se na italské půdě, hořice touhou napojiti se novou kulturou románského svěla katolického, cítili to pohrdání dvojnásob bolestně.‘

Ale tyto úvahy Pekařovy se mi zdají příliš jednostrannými a vůbec nepřesvědčují. Vztah katolíka Šlechty k utrakvistovi Píseckému byl přece jen méně významný než humanisty a kališníka Řehoře. Řehořova syna Zikmunda učil Václav v době [4], kdy se se Šlechtou ještě vůbec neznal, a se Zikmundem dlel jako průvodce v Italii, kdy Šlechtova syna již neučil. Řehoř Hrubý v první řadě povzbuzoval Václava k studiím humanistickým [5], kdežto Šlechtovi se Václav odvážil po prvé psáti až 1507, dovolávaje se i tu doporučení Řehořova.[6] Zikmund kališníkem zůstal i v Italii, stejně jako jeho učitel, kde ssáli více ze starověkých pramenů řeckých než ze současných katolických, i v potomním životě [7]. Humanistické styky mezi katolíky a utrakvisty na půdě nábožensky indifferentní [8] nesmějí nás opravňovati k ukvapeným analogiím v otázkách náboženských a ethických. V těch měl Šlechta velmi blízko k Augustinovi Olomouckému a k Bohuslavovi Hasištejnskému, kteří byli zcela římsky orientováni. Bohuslav opěvoval ve své básnické prvotině [9] vynález děl a na druhé

---

[1] Rkp. pražské univ. knihovny XVII D 38, fol. 90 v°.
[2] Tamže, fol. 91 r°.
[3] ČČH 31, 1925, str. 211.
[4] Z listáře plyne, že Zikmunda učil jistě již 20/12 1505, kdežto mladého Šlechtu teprve od června 1507.
[5] V uv. listáři dopis II. (str. 31) a X. (str. 42).
[6] V uv. listáři dopis VI. (str. 36).
[7] Srv. můj článek v Listech filol. 51, 1924, str. 234.
[8] Srv. J. Truhlář, Humanismus atd., str. 92.
[9] Appendix poematum (1570), str. 247.

straně měl odpor k Žižkovi[1] podobný jako Šlechta; Řehoř zase tvrdil proti Bohuslavovi s Erasmem Roterdamským, ‚že nerczy krzeſtianu, ale ani cžlowieku dobrému neſluſſiie tieleſnie wáleti a boyowati'[2], a s druhé strany se zastával Žižky v listě k Pražanům: ‚Tak geſt (yakož yá drzym) ſudem ſwym ſprawedliwym pro Miſtra Jana Huſy, toho muže ſwateho, a pro ty, ktereež on kázal y pſal prawdy, raczyl uczyniti niekdy zde w Czechach Žižkowi, kteryž geſt metla božij byl od boha poſlaná na duchownije lidi.'[3]

Uvážím-li to vše, nepochybuji, že — podobně jako u Hrubého — bylo by i u Píseckého při úsudku o Žižkovi promluvilo jeho věrné kališnické srdce.

Albert Pražák:

Papánek a Fándly.

Mezi obránci a pěstiteli slovanské národnosti zaujímá Papánek a Fándly důležitější místo, než by se podle dosavadních zmínek o nich zdálo. Osvaldovo Tovaryšstvo a Vlčkovy Dějiny hodnotily sice jejich slovanské prvky, ale v běžném řetězci vývoje slovanské myšlenky nejsou dosud zapiaty tak, jak by jejich podstata zasluhovala. Myslím tu zejména na Papánkův spis z r. 1780 »De regno, regibusque Slavorum« a na Fándlyho knihu odvozenou r. 1793 z Papánka »Compendiata historia gentis Slavae«. Obě dvě publikace byly nejdůležitějším a nejpřístupnějším pramenem slovenského nazírání na slovanskou a slovenskou otázku na konci XVIII. a na začátku XIX. století. V nich obou vyvrcholily synteticky názory předchozích dob na Slovany a z nich obou rozevřel se nový a změněný názor na Slováky. Jsou proto do jisté míry v slovanské i v slovenské historiografii a v tehdejší filosofii Slovanů předělem, jenž zasluhuje studia a rozboru.

*

Jiří Papánek, rodák z Kuklova u Prešpurku, katolický kněz pětikostelecké diecése, napsal spis »De regno, regibusque Slavorum«, aby vyvolal z temnot zapomenutí slovanské dějiny a aby se zastal slovanské pravdy proti cizím pomlouvačům. O tuto pravdu mu šlo více než o národnost, protože se cítil Slovákem sice

[1] Srv. na př. v listáři Bohuslavově (vyd. Truhlář, 1893), str. 23, 101, 150.

[2] V uv. rkpe, fol. 505 r°.

[3] Tamže, fol. 447 v°. Právě naopak v písni staršího katolického skladatele Ordo catholicus v. 91 a n. (vyd. Jul. Feifalik, Sitzungsb. d. ph.-hist. Cl. d. kais. Akad. d. Wiss., Wien XXXVI, 1861, str. 158) Bůh při posledním soudu jakožto ‚iustus ultor' pomstí všechny spravedlivé, které Žižka zabil jako kdysi Herodes nemluvňátka.

rodem, výchovou však podle vlastního výroku Němcem, nobilitou Uhrem a úřadem Illyrem. Vlastí a národem mu bylo ještě jen místo, jež ho právě »živilo«. Přes toto doznání v podvědomí a v instinktu klokotala v něm přece jen slovanská krev, protože se v svém díle o Slovanech nezastal jen slovanské pravdy, nýbrž kde mohl, ji zkrášlil, literaturu předmětu četl se sympatií k Slovanům, všecky otázky rozhodoval v jejich prospěch a celé své knize podložil zřejmou tendenci obrannou a buditelskou. Historická hodnota Papánkova spisu byla vymezena a omezena již Dobrovským a bude vymezována a omezována zvláště dnes, ale to neomezuje její hodnoty v dějinách slovanské myšlenky, kde jí vždy bude přisouzeno místo čestné.

Papánek obíral se v své knize vedle ryze historických zřetelů otázkou slovanskou a slovenskou.

Zahloubal se především nad vznikem pojmu Slovan. Odvozoval jej od Seclaba, domnělého vůdce slovanských kmenů, nebo raději od sláva a slovo. Naprosto zamítl cizí etymologii Slovan — Sláv — sclavus — servitudo. Etymologie Slovan — sláva — slovo zamlouvalo se mu proto, že mu Slované připadali nejslavnějším, nejbohatším, nejpříjemnějším a nejvýmluvnějším národem světa. Podle něho měli nejozdobnější slova na světě vůbec. Proto právem sluli národem slova, t. j. Slovany či Slováky. Má-li prý svět co krásného a utěšujícího, jsou to Slované, tito nejkrásnější, nejzbožnější a nejlaskavější lidé. Z evropských národů jsou i nejpočetnější a nejmocnější. Jsou rozsazeni po celém světovém okrsku a jejich historie souvisí s historiemi všech národů. Sám Alexander Veliký uznal prý jejich důležitost a naučil se k vůli nim jejich řeči a dokonce i papež Hadrián svolil, aby jejich jazyk stal se jazykem bohoslužebným. Velikost a kulturnost Slovanů prokazoval i na jejich osobitém pohanském náboženství, na jejich prvních vládcích a především na Velké Moravě.

Ztroskotáním Velké Moravy podle Papánka její slovanští obyvatelé se rozdvojili. Západní část přiklonila se k Čechám, východní část, sahající k Váhu a Hronu, přijala uherské právo i uherskou vládu, ale celkem zachovala si jazyk a rodové povědomí. Jen někteří přiklonili se po pokřtění sv. Štěpána k jeho soukmenovcům, dali se hungarizovat (Hungarisati Slavi), ale většina z nich zůstala Slavi Hungariae či lépe Slavi superioris Cis-Danubianae Hungariae, udržela si souvislost s Moravany a Hanáky, trvala na staré řeči někdejšího velkomoravského království a nemísila se s Maďary. Papánek nazýval sice pozdější příchozí do Uher z Čech Bohemoslavi, na př. sv. Vojtěcha, Astrika, Gaudence a j., ale jazykový svaz Čechoslovanů a Uhroslovanů uznával, sdružovalť je na př. v jednotu, vymezuje polské hranice. U Papánka vyskýtají se docela i Slovakones a Totones, ale tu jde asi

o obyvatele Slavónie — Tótorszagh, a ne jen o Slováky. Slovákům říkal Papánek zpravidla Slované uherští, protože pro jiné slovanské obyvatele Uher zvláštní výraz měl. Překvapovalo jej ovšem, že Slováci neodvodili svého jména od řeky Váhu a Hronu, jako je odvodili Moravané od řeky Moravy, ale vykládal si to tím, že Slováci ze Slovanů nejhouževnatěji lpěli přes uherské ovzduší na svém původním slovu a že se tedy i podle slova přezdělí. Papánkovi šlo zejména o jejich problém a o jejich oslavu. Proto při otázce slovanských sídel v Evropě jako prasídlo udával Dunaj v Uhrách, tedy území slovenské, a řeč Slováků vyhlašoval i za nejzachovalejší a nejbližší praslovanštině (»hungaroslavonicam seu Hungariae Slovaconum dialectum inter omnes ad slavonicas accedentes proximam linguae matri esse«). Papánek zamýšlel se i nad jménem slovenského bydliště v Uhrách a zval je »terra Slavorum«.

Nejdůležitější slovenskou hranicí označoval Karpaty a dominantou Tatry. Věnoval pozornost i slovenským horám, řekám a městům, zejména Prešpurku, a pokusil se i o jejich etymologii. Trnavu odvozoval od *trn*, Skalici od *skála*, Tatry od *tartaru*, Posonium od Augustova konsula Pisona nebo od výrazu *opsonium*, značícího nadměrnost životních potřeb. Slováky pokládal v Uhrách za autochtony a jejich řeč za zdomácnělou po celých Uhrách. Maďaři se jí kultivovali, jak jest patrno z některých slovenských přejatků v maďarštině (stůl, bačkora, masár, šňůra, seno, sláma, vidlička, potok a j.).

Papánek, jako by byl tušil bezprostřední budoucnost, pojednal i o shodách a rozdílech mezi češtinou a slovenštinou. Utvořil si zvláštní deklinační schema, na němž poměr obou nářečí sledoval. Rozpoznal tyto rozdíly:

1. Češi a Slováci v některých pádech jinak skloňují ukazovací zájmeno *ten*. Při masc. jest odchylka v instr. sg. (s *tym*, s *tím*), v g. a l. pl. (*tych*, *těch*), při feminech v g. d. l. sg. (*tey*, *té*), v instr. sg. (s *tu*, s *tau*), v g. a l. pl. (*tych*, *těch*), d. pl. (*tym*, *těm*), instr. pl. (s *tyma*, s *těmi*), při neutrech v n. a a. pl. (*ty*, *ta*), v g. a l. pl. (*tych*, *těch*), v d. pl. (*tym*, *těm*) a v i. pl. (s *tymi*, s *těmi*).

2. Pro slovo actum mají Slováci jen jeden výraz — *skutek*, Češi dva, skutek i *čin*. Skloňují toto slovo stejně, nominativ rovně jako akusativ, jen při životných shoduje se akusativ u nich s genitivem.

3. Uherští Slované mají odchylku v genitivě slova *král*. Češi říkali s nimi původně shodně *krála*, ale nyní říkají *krále*.

4. Při jménech na *a* Češi i Slováci užívají vokativní formy na *o*.

5. Uherští Slované na rozdíl vůči Čechům mají nominativ *duša* (jako hora), *hus* a p.

6. Češi říkali sice také kdysi *hus*, *duša*, ale t. č. jim z těchto jmen v nominativě na *a* zbylo jen slovo *mešťanosta*.

7. Slovo *radosť* skloňují Slováci i Češi skoro souhlasně, jen v slovenštině jest dativ a lokál pl. *radostiam* a *radostiach*.

8. Adjektiva fem. na *a* skloňují Slováci a Češi až na akusativ a instrumental sg. shodně. Při sklonění feminina na *a* nebylo dříve vůbec rozdílů a nyní se Slováci liší při něm jen dvojhláskou *au* za české *u*.

9. Při konjugaci v slovenštině bývá 1. sg. na *em*, v češtině na *u*, na př. *budem*, budu, obdobně jako *jsem*, *dám*.

10. Češi užívají jako Poláci i hlásky *ř*, jíž u Slováků a u jiných Slovanů není. Češi sami této hlásky v 10. století neměli, jak jest viděti na doloženém slově té doby Brevnov.

11. Češi mají tvrdší výslovnost, což není chyba, nýbrž přednost. Je to znak pohotovosti a pružnosti.

Papánek pokládal tyto odchylky slovenštiny od češtiny za hlavní a dospěl jich rozborem přesvědčení, že čeština a slovenština v podstatě jsou jazyk jeden (»Hungariae Slavonica dialectus una ferre est cum Bohemica«, 76).

Odmyslíme-li si diletantskou mluvnickou Papánkovu terminologii i zmatek v třídění sklonění a konjugací, postřehujeme, že dobře tušil specificky zvláštní charakter slovenského nářečí a že tu do ústrojí slovenštiny nahlédl hlouběji, než na př. Pavel Doležal, nebo právě vydaná trnavská publikace z r. 1780 Prjwod ku Dobropjsebnosti Slowenského Pjsma.

*

Papánkova kniha v názorech na Slovany povětšině nebyla nová. Byla spíše s y n t é z o u dosavadních. Zpřístupnila a zpopularisovala je.

Tak na př. etymologie Slovan — sláva — slovo. Ji znal dávno před Papánkem na př. již Carion v Chronicon r. 1532 (»a celebritate«), stejně i Bohorič v Arct. hor. r. 1584 (Slovan — sláva — gloria). Podobně i Paprocký v Zrcadle r. 1593, Pešina z Čechorodu v Mars Moravicus r. 1680, Balbín v Miscellanea r. 1689, Krman v úvodě k Symonydově Vysvětlení r. 1704 (ne otrok, ale sláva), Středovský v Mercurius Moravicus r. 1705 a v Sacra Moraviae Historia r. 1710 (Slované — gloriosi — a gloria), Matěj Bél v Institutiones l. germ. r. 1718, v úvodě k Doležalově mluvnici a v Monatliche Auszüge r. 1746, kde pojem der Slave odvodil i z »Edel« (1, 3, 198). Etymologii Slovan — sláva podržel v Coment. hist. de vetustibus incolis Hung. r. 1767 Jan Severini, v Moraviae hist. et polit. r. 1785 Pilarz a Morawetz a v Starých novinách r. 1785 Jan Hrdlička. S tímto výkladem souhlasila i francouzská encyklopedie r. 1772, jen Göttingische Gelehrte Anzeigen vyslovily se r. 1789 proti ní (str. 766, srv. citát Jirátův v Xenia Pragensia).

I druhá odvozenina pojmu Slovan od *slovo* byla před Papánkem známa. Užil jí r. 1718 v Inst. l. germ. Matěj Bél

a opakoval ji po něm na m. c. r. 1785 Pilarz, Morawetz a Jan Hrdlička. Bél měl ovšem ještě slavnější etymologii Slovan — Slovák — člověk, jako by byli Slovani patřili k nejstarším národům světa. Tu s Bélem souhlasili i Jan Severini a Jan Hrdlička, kteří na m. c. uvedli, že Slovany jest spojovati s Homérovými Hetenoty a že Slované byli již při stavění babylonské věže — názor, jejž první projevil Melanchton a jejž opakoval i Papánek.

Jiný důležitý prvek Papánkovy slovanské ideologie jest názor, že Slované jsou nejrozšířenější a nejpočetnější národ a že jsou roztroušeni po celém světovém okrsku. I tento názor opíral se o starou a hojnou tradici. Herberstein v benátských Comentari della Moscovia et parimente della Russia r. 1550 vypočítal všecky slovanské národy a jimi obydlené země a jmenoval při tom větší část Evropy »del mare Adriatico . . . alla parte di settentrione«. V Herbersteinově Commentarius de rebus Slavonicis r. 1600 znovu se zdůrazňuje fakt, že slovanština »latissime patet«. Herbersteinův názor skoro doslovně opakoval r. 1613 (9) Petr Réway v spise De monarchia et sacra corona regni Hungariae (»l. sl. hodie omnium latissime patet, a mari Adriatico ad oceanum usque septentrionalem«). I Jiří Ratkay v Memoria regum et baronum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae určil r. 1652 slovanské hranice »a mari baltico ad adriaticum meridiem«. Hořčička v Neoforu r. 1678 poukázal na rozšířenost slovanštiny v Asii a M. Olah v Hungaria et Attila r. 1763 mluvil o slovanských krajích »ab adriatico mari ad plagas orbis septentrionis, usque ad confines Sinensium«. Podobný rozsah přiznal Slovanům r. 1782 a r. 1783 v známých obranách i Hanke a Kinský, r. 1785 v St. nov. Hrdlička a r. 1787 konečně v Ideen Herder (»die Slaven besitzen die Laender von Don zur Elbe, von der Ostsee bis zum Adriatischen Meer« . . »schoene Gegend von Adriatischem Meer bis zum Karpathischen Gebirge«). Jak z citátů vysvítá, Herdrova myšlenka o slovanském rozsahu byla stará a na Slovensku kolovala skoro v doslovné stilisaci téměř sto sedmdesát let před Herdrem. Herder ji pravděpodobně převzal z některého z uvedených jejích zdrojů.

Papánek oplývá v své knize i chvalou slovanského jazyka. I to jest prvek mnohokrát užitý, nejdříve Petrem Réwayem r. 1613 (9), jenž na slovanštině chválil zejména rozšířenost, pro niž se rovná latině a pro niž lze s ní projíti většinu Evropy a značnou část Asie. Hořčička v Neoforu r. 1678 připomenul její starobylost, čistotu, stručnost a obsažnost. Masnicius v Zprávě písma slovanského r. 1696 tuto chválu opakoval a přisuzoval slovanštině zejména ušlechtilost. Krman velebil v distichách k Michalovičovu Světlonoši r. 1700 její starobylost a starodávnost a vypočítával, kde všude lze se slovansky dorozuměti. V poznámce k Symonydově Vysvětlení r. 1704 dokazoval, že se lze domluviti slovanským jazykem v 70 zemích a u 70 národů. Bél r. 1746 chválil

na slovanštině starobylost, rozšířenost, ráznost, velebnost, půvabnost, jemnost, účinnost, výrazovost a lehkost, jak to lze shledati ojediněle jen u španělštiny, gallštiny, angličtiny, němčiny, italštiny a maďarštiny.

I v názvosloví a v názoru na češtinu a slovenštinu měl Papánek předchůdce. O hornouherských obyvatelích užíval výrazu Slavi Ungariae již Balbín v Dissertatio, Hungaroslavoni říkal Středovský v Sacra Moraviae Historia a Hungaroslavi nazýval Slováky i F. Durych v knize De slavo-bohemica sacri codicis versione r. 1777, zmiňuje se, že »Bohemi, Moravi a Hungaro-Slavi užívají slovansko-českého jazyka« (lingua slavo-bohemica, eclesia slavo-bohemica). Mezi českou a uherskou slovanštinou neznamenal rozdílů J. P. Kohlius v Introductio in Historiam et rem litterariam Slavorum r. 1729, stejně jako Papánek ne, jenž tvrdil o těchto obou jednotných nářečích, že se uchovaly nejlépe ze všech ostatních slovanských jazyků. I místní etymologisování dálo se u Papánka v duchu tradice. Jan Szeged odvozoval na př. jméno města Skalice podobně od skály, saxum (Cerographia Hungariae) a Windisch vykládal jméno Trnavy od slova trn (Geogr. d. Kgs. Ungarns).

Všecky tyto souvislosti prokazují, že Papánek poznatky o Slovanech a o Slovácích shrnul v syntézu a že o nich poučoval v dobovém duchu. Učení o Slovácích jako o autochtonech Uher, jako o nejuchovalejších Slovanech, mluvících nářečím nejbližším praslovanštině a sídlících v původním sídle Slovanstva, bylo v své intensitě a v svém souhrnu ovšem nové a dalo později podnět k romantickému pojetí původu a poslání Slováků vůbec. I Papánkovo historické rozštěpení Velkomoravanů na část českomoravskou a uherskoslovanskou a zdůraznění zvláštní slovenské uchovalosti a osobitosti bylo nové a působivé. Nepřímo naznačovalo souřadnost a někde i nadřazenost nad českomoravskou část a možnost osobité slovenské cesty vlastní. I protiklad Bohemoslavi a Slavi in Hungaria, na nějž Papánek okázaleji poukázal, brzy se uplatnil. Stalo se tak r. 1783 a r. 1787 u Bajzy a u Bernoláka, kteří začali přímo a důrazně oddělovat Uhroslováky a Austroslováky či Čechoslováky a nastolovali Slováky jako osobitý a samostatný slovanský národ.

Mnoho se o tento postup mezi Bernolákovými stoupenci zasloužil Jiří Fándly, Papánkův zpracovatel a opakovač mnohých jeho hesel.

*

Naháčskému faráři a ompitálskému rodáku Fándlymu zamlouvalo se Papánkovo dílo pro slovanskou tendenci. Rozhodl se je upraviti a přístupněji vydati. Učinil tak v knize »Compendiata Historia gentis Slavae« r. 1793. Je to ovšem Papánek zkrácený i rozšířený, někde přepracovaný a doplněný, sverázně poznám-

kovaný i rozhojněný o něco dodatků cizích, jimiž řešený slovanský a slovenský problém má býti době co nejjasněji představen.

Fándlymu šlo především o dílo populárnější, jež by spíše proniklo do širších vzdělaneckých vrstev a poučovalo především o slovenských věcech v slovanském rámci. Proto vynechal str. 4—6, 7—25, 26—28, 37—39, 42—49, 50—55, 64—69, 72—79, 81—83, 85—92, 94—103, 126—138, 169—173, 181—193, 204—212, 226—250, 260—262, 270—280, 320—325, 326—355, t. j. skoro polovinu díla, vesměs data a fakta pro Slováky zdánlivě postradatelná, na př. seznam slovanských panovníků, moravské a české dějiny, dějiny uherských biskupství a arcibiskupství, pojednání o cizích kmenech, stýkajících se se Slovany, ráz slovanských otázek u cizích spisovatelů a p. Ovšem některé vynechávky ochudily obraz slovenského vývoje a poznání slovenské země, na př. vypuštěné stati o Dunaji, Děvíně, o češtině a slovenštině, o velkomoravských sporech s Němci, o Janu Vítězi a Turzovi jako biskupech olomouckých, dějiny nitranského biskupství a p. Někde Fándly Papánka zkracoval, zejména na str. 109—124 a 251—258, spokojuje se nejstručnější parafrasí. Podle okolností k Papánkovi i přidával, zejména ze Sklenářova (Szklenar) díla »De vetustissimo Magnae Moraviae situ«, takže je to někde Papánek kombinovaný Sklenářem, zejména na str. 29—38, 42, 86, 95, 111, 115 a 120. Jde tu vesměs o podrobnosti či dodatky k velkomoravským otázkám nebo o literaturu předmětu Papánkem neuvedenou a Sklenářem bohatě citovanou. Někde Fándly doplnil i Sklenáře čerstvými a bezprostředními zpravami, na př. při statistice poukazem k tomu, že ostřihomská arcidiecése má potřebu 359 slovanských církví a že se v nich užívá slovanštiny výhradně v 216 obcích. Fándly Sklenářovi stranil i na vrub Katonův při polemice o pojetí Velké Moravy, protože historická koncepce Sklenářovy Velké Moravy se mu do vlastní ideologie lépe hodila a pak že tu u něho rozhodoval, třebas ve vědecké při, především moment národnostní.

*

Fándly opíral se v svém pojetí a zpracování Papánka o daleko bohatší literaturu než Papánek, zejména domácí a slovanskou. Znal ji zřejmě z autopsie a s oblibou a nejživěji dovolával se v ní prací českých. Výklad a rozbor této literatury podstatně rozhojnily jeho knihu. Fándly k ní přidal i některé přílohy, na př. latinský překlad řeči Dobrovského »Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Östreich« z r. 1791, stať o hlaholici a cyrillici, pojednání o cikánštině a p. Zvlášť důležitým dodatkem jsou v jeho knize rekapitulace a otázky k čtenáři po tom, co si z jeho výkladů pamatoval. Dávají nepřímo na jevo, které věci Fándly pokládal z výkladů o Slovanech a Slovácích za nejdůležitější. Podle těchto otázek usiloval o to,

aby čtenář zvěděl, že slovenština v Uhrách jest řečí nejvzdělanější, že Maďaři z ní mnoho přejali, že Slováci měli i své národní světce, souřadné se sv. Štěpánem, na př. sv. Vojtěcha, sv. Gaudence, rodem ovšem Čechoslováky (natione Bohemoslavos); že Slované vynikli válečně a v státní věrnosti již za Alexandra Velikého, jenž Slovany chválil, dal jim v majetek nekonečné plochy země a rád je oslovoval před bojem v jich mateřštině, což činil konečně ještě i Laudon a Koburk v nedávné minulosti, — že jsou tedy s Maďary a Němci zcela rovnocenni.

Fándly, jak jest vidno, upravil Papánka pronikavě po svém a podobně upravil i jeho ideologii. Ve většině případů se s Papánkem ovšem shodoval. I on pokládá Slovany za jeden z nejstarších národů, odvozuje je od stavění babylonské věže a spojuje je s Homérovými Hetenoty. I on etymologisuje slovanské jméno od slávy a od slova a zamítá italskou a německou etymologii ze sclavi. Na rozdíl k Papánkovi užívá v latinském pojmenování jen formy Slavi a nikdy ne Sclavi. I Slavonii, t. j. Tót országh, Slovenskou zemi odvozuje od slova sláva. Slovany prohlašuje za udatné vojáky, kteří vzbuzovali v nepříteli děs, připomínali válkychtivého Herakla a šli vždy ve válečné stopě i ve válečném duchu Alexandra Velikého, Hannibala a Svatopluka. Slovany pokládá za nejrozšířenější národ, od Adrie až k Baltu a daleko do Asie, a zakládá toto tvrzení velikou literaturou, částečně známou již Papánkovi, ale většinou rozhojněnou novými doklady, na př. Boziem, H. Seifriedem, Bernhardem, Kirchmayerem, Frischem, Gessnerem, Frenczeliem, M. Szentiványim, Tomkou Szaszkim a j. Všemi těmito citáty vypočítává i množství slovanských národů a zemí a zdůrazňuje jejich ohromnou rozlohu. I Fándly velebí přednosti slovanských jazyků, zejména jejich bohatost, půvabnost, vážnost, výrazovost a důraznost, což je ovšem jen široká parafrase Bélovy charakteristiky slovanštiny, jež zabloudila i k němu. Upozorňuje na víc na souvislost slovanštiny s latinou (domus — dům, mater — matka, oculus — oko, video — vidím, altare — oltář, ovis — ovce, stojím — sto a pod.), na slovní oekonomii, jež je větší řečtiny, a na slovanskou mohoucnost dikce, vynikající nad všechny evropské řeči.

Fándly hájí před ostatními řečmi slovanštiny i poúkazem na slávu československenštiny. S pýchou vykládá, kterak československenština — lingua bohemoslavica — byla mílá a vážena na Geyzově dvoře v Ostřihomě a kterak tam směrodatně účinkovali Čechoslováci sv. Vojtěch, sv. Gaudenc, Astrik a j. I sv. Štěpán naučil se prý slovansky a Theodatovi říkal »táta«. Má za to, že tehdy i Maďaři uměli slovansky a že tehdy mnohá slovanská slova do maďarštiny přejali (na př. banus — pán, akó — okov, uzbey — vévoda a j.). Fándly honosivě také upozorňuje, že se

slovansky jednalo na dvoře Václavově, Vladislavově, Ferdinandově, že slovanština byla prostě i dvorským jazykem a že úcta k ní zbyla až po přítomnost, jak jest viděti na Leopoldu II. a jak vysvítá i z řeči Dobrovského před tímto panovníkem. Nejslavnějším momentem slovanštiny či češtiny připadá Fándlymu fakt, že Karel IV. vložil do Zlaté bully přímou povinnost, aby se voliči římsko-německého krále naučili našemu jazyku, a že se naším jazykem jednalo docela na dvoře ruském a tureckém.

Fándly prozradil však i obranný a buditelský smysl svých výkladů. Uzavřel totiž slavnostně a výrazně, že za těchto okolností jistě nebude nikoho, kdo by se odvážil podnikati něco proti tomuto nejstaršímu a nejrozšířenějšímu jazyku a kdo by se stavěl nějak nepříznivě vůbec proti Slovanům. Jestliže by někdo tak přece učinil, byl by prý »slepcem a kulhavcem v historii«. Tuto poznámku namířil Fándly beze vší pochyby proti nastalým snahám maďarisačním a germanisačním.

Jak šlo Fándlymu o to, aby Slováky připřáhl k slovanské slávě jako rovnocenné činitele a posílil je slovanským příbuzenstvím, zejména jednotností s Čechy a s češtinou, jest nejlépe viděti na jeho úpravě řeči Dobrovského před Leopoldem II. Dobrovský užíval výslovně výrazu Böhmen, die böhmische Nation, das böhmische Volk. Fándly překládal však všude Bohemo-slavi, bohemoslavica natio, protože takto byla lépe patrna souvislost Slováků s Čechy a byl to konečně v době Fándlyho název i pro Slováky běžný, jak jest viděti z Béla, Doležala a zejména z Windische, kteří o Slovácích užívali vůbec jen výrazu Bohemo-slavi, Slavi Bohemi, die böhmischen Slaven. Fándly politicky a úředně rozdělil sice české Slovany na Čecho-Slovany či Austro-Slovany a Uhro-Slovany, ale přece pro minulost k československému základu se rád a pyšně hlásil, protože se tak dala lépe dokazovati rovnocennost a historicko-politická osobnost i Slováků. Fándly vynechával sice z Papánka, co se mu nezdálo vhodným, ale z Dobrovského přece nevyloučil r. 1793, v době bernolákovského vzmachu, na př. této charakteristické věty: „Bohemorum et Moravorum, quibus ob communem usum loquellae et constans commercium adnumero superioris Hungariae Slavos“ (248).

Tento passus, ponechaný bez poznámky a bez ohrazení, r. 1793 překvapuje, protože Fándlyho úprava Papánka měla nepřímou tendencí slovanskou myšlenkou probuditi slovenskou myšlenku a propagovati bernolakovské hnutí na úkor československé jednotnosti. Je to viděti z Fándlyho Hospodára, vydaného r. 1792, kde vstup jest nepřímou parafrasí některých myšlenek Papánkových a kde výraz Slované byl tendenčně nahrazen výrazem Slováci, slovanština slovenštinou, aby Slováci tímto ztotožněním se Slovany vystoupili nad ostatní slovanské národy zdánlivě větším stářím v popředí a aby takto byli spíše probuzeni a přivedeni k lásce k domácímu jazyku a k domácí tradici. Fándly Slová-

kům docela přivlastňoval vítězství nad Římany a i krále v době cyrillometodějské a vykládal, že pojem Slovák souvisí se sláva, že »slovenský« národ jest národ slavný, že měl nejslavnější minulost a že se z blátivé přítomnosti zvedne, bude-li jen chtíti a jestliže jeho vrchnost a Bůh pomůže. Možnost návratu někdejšího zlatého věku pro Slováky viděl Fándly jen v pěstění čisté slovenštiny, ve výslovnosti a dobropísemnosti pannonsko-slovanské, jak ji právě zavedl Bernolák. S tímto cílem předstoupil Fándly před Slováky v svém Hospodáři r. 1792 a i v úvodě k upravenému Papánkovi. Knihu dlouho opovídanou a na Slovensku touživě očekávanou uvedl docela důmyslnou apostrofou slavného slovanského (t. j. slovenského) národa, v níž mu připomněl, obecný národní instinkt pěstovati vlastní řeč. Touto vlastní řečí rozuměl ovšem jen bernolákovštinu, jež prý učiní s boží pomocí a s přízní vrchností národ zase slavným, přičiní-li se o to národ sám. Předvedená slovanská a slovenská historie měla uvědomiti Slováky, čím kdysi byli, v jak shnilém stavu právě jsou a že se musí zase pozvednout. Cestu k slovenské změně viděl jen v následování Bernoláka, v rozvoji jeho literárních tovaryšů, sdružených od r. 1789 a pracujících od r. 1792, v četbě jejich knih a zejména v četbě takových historických publikací, jakou právě Fándly slovenskému světu k sebepoznání a k národnímu uvědomění upraveným a poznámkovaným Papánkem předložil. Fándly se netajil, že tato cesta značí odvrat od Čech a od češtiny. Tendenčně usoudil, že čeština slovenštinu beztak vlastně dusila, že ji prorostla jako »trní a plevel«, že »tvrdohlaví« krajané z pohodlnosti ponechávali její vládu na Slovensku a nedali si ani práce, aby ji »vypleli«. Odvážil se toho již Bernolák. Nezbývá prý, než jíti za ním. Tyto konečné závěry psal Fándly ovšem jen do svého Hospodáře, v latinském textu, přidaném k Papánkovi, se jich neodvážil a spokojil se jen povzbuzením k bernolákovštině. Hesla Fándlyho po odčeštění Slováků nejsou ovšem také původní. Skoro doslovně stilisoval je Bajza již v René (1783—5), broje proti hnilobné spokojenosti s českomoravštinou na Slovensku a pokoušeje se politicky české Slovany oddělíti na českou a uherskou sféru. Stejně stilisoval a programaticky vymezil svou odčešťovací akci na Slovensku i Bernolák a Kubicza v dissertaci r. 1787. Pro Fándlyho jest však charakteristické i to, že z Papánka vynechal přirovnavací odstavec současného stavu češtiny a slovenštiny, prokazující, že to byla a jest řeč jedna. K prohlášením v Hospodáři r. 1792 a v Compendata Historia r. 1793 se již dobře nehodil a byl by býval překážel slovenské osamostatňovací akci a odklonu od Čech. Fándly byl v upraveném Papánkovi »bohemistou«, jen pokud se mu to hodilo a pokud bohemismem mohl opříti slovenskou posici v Uhrách. Jinak však i dílo Papánkovo zeslužebnil k svým cílům, z nichž bernolákovština a její upevnění byly na místě prvním. Z úpravy Papánka vynořuje se

k čtenáři často vlastně dvojí tvář Fándlyho: jedna československá, kdykoliv jde o minulost a o oporu z ní pro přítomnost, a druhá slovenská, kdykoliv jde o slovenskou budoucnost. Ať byly příčiny Bernolákova vystoupení již jakékoli, Fándly vyšel z nich jako ze směrodatného faktu, favorisoval je, a podle nich osnoval všecku svou práci a všecek budoucí program.

*

Na Papánkovi a na Fándlym, ač se různili stářím jen o šestnáct let a jejich knihy o Slovanech vyšly v mezidobí jen třinácti let, jest patrný přesun zájmů a přelom doby ze slovenského středověku v novověk, z protireformace v osvícenství, z patriotismu v nacionalism. Papánek jest v podstatě ještě duše středověká, věřící v boha a v krále, zadumaná nad jejich mocí a osudy a také jim cele odevzdaná. Uspokojuje se místem daného úkolu a zcela s ním splývá, jeť mu vlastí i národem. Při tom ovšem udržuje již živé povědomí původu a nesmlouvavě žádá, aby i pro jeho národ platila pravda, toto nejvyšší měřítko života i dějin a tato jeho a jejich nejmocnější hodnota. Tato zásada a instinkt společné krve přivádí jej k Slovanům, na jejich obranu a oslavu. Několik let před Herdrem a řadu let před Kollárem upozorňuje na slovanský dějinný význam a geografický rozsah a na slovanskou řečovou sílu, krásu a souvislost. Obraz minulosti Slovanů, jím nakreslený, samovolně posiluje jejich přítomnost a vyzývá je k změněné a k zlepšené budoucnosti. Tak pochopil Papánka i Fándly. V slovanské historii našel nejmohutnější oporu pro povznesení upadlé přítomnosti a popud k lepší budoucnosti. I on věřil ještě v duchovní a světské vrchnosti, ale obíral se jimi již jen ve vymezeném výběru, pokud mu s jeho tendencemi souvisely. Metafysické meditace o stvoření světa, o biblických dějích, o církevním rozvoji a o postupnictví králů vůbec zneuznal, protože překonával v sobě středověk a dorůstal novověkého osvícenství. Jeho zbystřený sluch pro přítomný chod dějin zaslechl však něco více než sluch Papánkův: blížící se revoluci, přehodnocení pojmu vlasti a národa, vítězství národního principu nad patriotickým a snad i dynastickým. Zcela v dobové názorové a politické stilisaci odvracel se od všerakouského politického pojmu soustředěně k uherskosti a přikláněl k ní i slovenský živel, ale hledal v uherské sféře i pro něj právo plného národního života, projevovaného především domácí slovanskou (slovenskou) řečí a tradicí. Jako v slovanské schema vtiskl Fándly Slováky jako zvláštní a osobitou jednotku, tak v uherskou koncepci vsunul je jako činitele, jenž právě na podkladě dějin může a má býti s Maďary rovnoprávný. Tato směrnice byla základem i pozdějších slovenských snah. Slováci se k ní často, byť i v bohatší a uvědomělejší koncepci a stilisaci, vraceli.

Fándly účinkoval na slovenskou budoucnost však ještě i jinak. Stal se jí zdrojem slovanského a slovenského poznání. Papánkovy

a jeho závěry o slovanské a o slovenské minulosti a o jejich představitelích posloužily jako pramen dalším popularisujícím dějepiscům a básníkům, především Janu Hollému. Z Papánkova a Fándlyho díla zvedla se i řada slovenských skutečných i domnělých postav, řada slovenských míst, hor a řek, jež bývaly pro generace do Kollára popudem básnických visí nebo historických meditací.

Fándlymu uškodilo ovšem, že jeho dílo bylo latinské. Nové pokolení XIX. století se odklánělo pozvolna, ale jistě od latiny a v tomto odklonu ustupovalo i Papánkovo a Fándlyho dílo do pozadí. Začaly se čísti více německé a později české knihy a slovanský fond generace vyslovující se latinsky upadal v zapomenutí. Tak stalo se snad, že Herder byl na řadu let pokládán prvním novodobým zvěstovatelem a posilovatelem slovanské myšlenky, že tato myšlenka proudila k mladým slovanským duchům hlavně jeho prostředím a že z řetězce jejího sledovaného vývoje skoro nadobro vypadli Papánek a Fándly. Myslím však, že dnes je možná i tu přehodnocující revise, a že dnes oba dva, Papánek i Fándly, mohou býti do tohoto řetězce jako jeho přirozený článek zase zapojeni.

Benjamin Jedlička:

Články Josefa Dobrovského v Hormayrově Archivu r. 1824.

Souborné vydání časopiseckých článků, studií a kritik Josefa Dobrovského bude nemalým úkolem literární vědy; Dobrovský ne vždy svých příspěvků v časopisech podepisoval, mnohé z nich, ne-li většinu, uveřejnil anonymně. Soupisy díla Josefa Dobrovského, pořízené ke sklonku jeho života nebo záhy po jeho smrti, uvádějí časopisecké práce jenom povšechně, ač jejich pisatelé jako současníci učencovi mohli poměrně snadno podati přesnější obraz. Tak autor XXXVIII. dílu „Beyträge zum gelehrten Oesterreich“ v Hormayrově Archivu (XV. roč. 1824, č. 98 a 99 ze 16. a 18. srpna str. 534—537 a č. 100 z 20. srpna str. 544—546), věnovaného Dobrovskému, na konci soupisu jeho děl (str. 544—546) poznamenává: „Dobrowsky schrieb auch mehrere Recensionen für die von Dr. Fr. Sartori gegründete Wiener-Literaturzeitung, für die von demselben herausgegeben Annalen der Literatur und für andere Zeitschriften“. Podobně se vyjadřuje Dr. Fr. Sartori ve svém nekrologu Abbé Dobrowsky, uveřejněném v Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst (I. ročník, 13. č. z 13. II. 1829. str. 97—103) a J. Ritter von Rittersberg ve svém spisku „Abbé Joseph Dobrowsky“ (1829. str. 36). A František Palacký, když r. 1833 v Abhandlungen Král. čes. společnosti

nauk vydal svůj spis Josef Dobrowsky's Leben und gelehrtes Wirken, v soupise děl Dobrovského, ku konci pojednání připojeném, podal sice seznam časopisů, do kterých Dobrovský přispíval, a označil též, ve kterých letech, ale jenom povšechně a bez udání názvů oněch příspěvků (na př. „Ve v. Hormayers Archiv für geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1820—1828 několik rozprav a listů"). Jediný Dr. Legis-Glückselig ve své „Biographie des Abbé J. Dobrowsky" (1837) uvedl v soupisu prací Dobrovského také několik jeho časopiseckých recensí s přesným udáním názvu, data a místa uveřejnění, jinak se však i on spokojil povšechným údajem: „Ausserdem sind kleinere Aufsätze, zerstreute literarische Notizen, Briefe und Recensionen von Dobrowsky enthalten: in der Prager Zeitung seit 1778, in v. Hormayr's Archiv 1820 ff; in Pertz's Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, in der Jenaer Literaturzeitung, in der Annalen der öster. Literatur u. s. w. u. s. w." (str. 27.)

Takto se vydavatel časopiseckých prací Josefa Dobrovského octne před důležitým, ale svízelným úkolem: zjistiti, které z anonymních příspěvků, uveřejněných v časopisech, jichž byl Dobrovský spolupracovníkem, jsou od Dobrovského.

Počátek v této nesnadné práci, která je však conditio sine qua non vydání spisů Josefa Dobrovského, učinil před lety prof. Miloslav Hýsek ve své studii „Jungmannova škola kritická" (v LF. 1914). Probral tu anonymní recense o českých spisovatelích, uveřejněné v Annalen der österreichischen Literatur a ve Wiener Allgemeine Literaturzeitung, šťastně zjistil bezpečné auktorství Dobrovského u několika statí, u jiných je zase vyloučil, ale také byl nucen některé případy ponechati zatím nerozřešeny.

Podávám v této své studii další příspěvek tohoto druhu, zjišťuje články Josefa Dobrovského v Hormayrově Archivu z r. 1824.

Hormayrův Archiv r. 1824 má název: Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst [Fünfzehnter Jahrgang 1824, Wien. Im Verlage der Franz Härterschen Buchhandlung. Gedruckt bey Franz Ludwig. Redacteur: Joseph Freyherr von Hormayr[1].]

Je tu třeba rozlišiti dvě skupiny:

a) články, které Dobrovský podepsal,

b) články anonymní[2], o nichž nutno vyšetřiti, zda jsou či nejsou od Dobrovského.

---

[1] V brněnské zemské a universitní knihovně má Hormayrův Archiv sign. 3900.

[2] Že Dobrovský psal do Hormayrova Archivu též články anonymní, svědčí jeho kritika o Richtrově spisu Cyril und Method, uveřejněná v tomto Archivu bez podpisu r. 1825 (v 16. roč. č. 80 a 81).

I. Do prvé skupiny náležejí:

1. *Literarischer Betrug.* Na konci datum: Prag, den 28. März 1824, a podpis: J. D. Mitglied des Ausschusses des böhmischen Museums. [č. 46, 16. dubna 1824, str. 260 b.]

2. *Vorläufige Antwort auf des Herrn W. S. Ausfälle* im Archive Nr. 64 vom 28. May 1824 [1]. Na konci článku datum: Prag, am 8. Juny, a podpis: Joseph Dobrowsky. [č. 79, 2. července 1824, str. 435 b, 436 ab.]

II. Do druhé skupiny, přihlížeje ovšem jenom k těm anonymním článkům, jichž předmět spadá do oboru neb zájmu činnosti a života Josefa Dobrovského, t. j. hlavně k statím o věcech českých a slovanských, řadím tyto články:

1. *Nekrologe verdienter Böhmen.* VIII. *Joseph Peter Wenzel Dittrich*, k. k. Professor der Religions — und Kirchengeschichte, an der Carl-Ferdinands Universität zu Prag. [č. 17 a 18, 9. a 11. února 1824, str. 91 b—92 b.]

Dittrich mohl zajímati Dobrovského jako Čech a jako kněz, ale jinak k němu Dobrovský neměl hlubšího vztahu. Nic tu také nemluví pro auktorství Dobrovského. Článek podává jen život Dittrichův a soupis jeho prací. V Jungmannově „Historii literatury české" na 446. str. II. vydání je mezi časopiseckými příspěvky uvedeno: „ V Čechoslavu: Život J. Dytricha, Puchmayera, Pařízka (1824. 18. 21. 25) od Zimmermanna." Jungmannova Historie míní Jana Nep. Václava Zimmermanna. Uvážíme-li, že Zimmermann napsal do Čechoslavu život Dittrichův téhož roku, kdy vyšel nekrolog o Dittrichovi v Hormayrově Archivu, a že Zimmermann do Hormayrova Archivu přispíval — právě v témž ročníku (1824) je od něho dlouhé pojednání Die Kolowrate (č. 49, 50—51, 55, 58), nechybíme, budeme-li pokládati J. V. Zimmermanna i za autora nekrologu o Dittrichovi v Hormayrově Archivu.

2. *Nekrologe verdienter Böhmen.* VI. *Anton Jaroslav Puchmayer.* [č. 19 13. února 1824, str. 101[b]—103[a].]

Nekrolog Puchmajerův by mohl býti od Dobrovského, protože Puchmajer byl jeho oblíbenec a spolupracovník.

Proti autorství Dobrovského mluví však tyto okolnosti:

a) Věta: „In diesen Gesinnungen von den beyden Altmeistern, Joseph Dobrowsky und Franz Faustin Procháska bestärkt, und durch ihr Vorbild gleichsam genährt, verfolgte er unermüdet (Puchmajer) seine Bahn."

[1] Svobodův článek má název „Libussa als Gesetzgeberinn." Datum Prag am 10 May 1824. V č. 64 z 28. května 1824 zaujímá str. 349 až 356.

Kladu důraz na slovo Altmeister: je nemyslitelno, že by takto psal Dobrovský sám o sobě[1].

b) Výraz czechisch v těchto větách: „Als nach vollen 150 Jahren in dem Gebiethe der böhmischen, oder in eigentlichen Sinne des Wortes der czechischen Literatur es wieder dämmerte ....“ a: „in der böhmischen oder czechischen Literatur ....“

Dobrovský totiž užívá slova čechisch velice zřídka a nikdy ne v souvislosti se slovem Literatur, mluvě vždy jen o Böhmische Literatur.

O slovech čechisch a böhmisch u Dobrovského pojednal zevrubně Dr. Antonín Beer ve spisku „K dějinám slov böhmisch a čechisch“ (v Praze 1917). Pro nás jsou důležity tyto jeho vývody: „Kde nešlo o slovanské jméno národa, užívá Dobrovský Böhmen (str. 26.). Kde D. nepotřebuje k svým výkladům slovanského znění slova, klade Böhmen a böhmisch (str. 27.). Dobrovský užívá ve své ‚Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur‘ (Prag, 1792) slova ‚böhmisch‘ 132krát, ‚die böhmische Sprache‘ 156krát, ‚das Böhmische‘ se vrací 9krát, ‚die Böhmen‘ neméně než 70krát. A mezi těmi doklady se objevuje v nadpise první kapitoly, jež jedná o Češích, vedle Böhmen slovo Tschechen: ‚Von der Einwanderung der Böhmen oder Tschechen‘ (str. 52). Jistě jen proto, že se po prvé mluví o Češích jako o nových obyvatelích země, uvádí se vedle názvu německého znění národní české. Obrat nenastal ani ve 2. vydání ‚Geschichte‘ z r. 1818; výrazy Dobrovského trvají nezměněny“ (str. 33.). A závěrem: „Dobrovský byl ve volbě svých výrazů důsledný, jak jen možno: důsledný v praksi, důsledný v theorii! Užívá slova ‚Čechen‘ jen tam, kde ho potřeboval k výkladům mluvnickým, kde šlo o znění jména v jazyce národním, jinak zná jen ‚Böhmen‘. Jeho doklady pro ‚čechisch‘ jsou v pravém smyslu slova ‚rari nantes in gurgite vasto‘[2]: 4 z nich jsou podmíněné, 2 absolutní pak pozlobily Ungara; jinak Dobrovský zná jen ‚böhmisch‘“ (str. 36.).

Stejně lze použíti proti autorství Dobrovského výrazu „Czechen“ ve větě nekrologu „Gab er nähmlich den ersten Band

[1] Miloslav Hýsek v podobném případě, kde článek v Annalen o Dobrovském mluví jako o „hlubokém mysliteli“, uvažuje, není-li to snad vložka redakce (Na m. uv. str. 248). V Hormayrově Archivu v projevech o Dobrovském je vždy plno chvály a uznání: „Altmeister slavischer Sprache, Historie, Literatur und Kunst, gelehrter Slavist, der in Böhmen mit hohem Rechte so geachtete Veteran“. Citování pouhého jména Dobrovského v anonymním článku nemůže ovšem samo svědčiti proti auktorství Dobrovského. Psal-li Dobrovský nějaký článek, pod nějž se nemínil podepsati, nemohl jinak než uvésti svého jména (psaní v 1. osobě by nebylo bývalo čtenářům srozumitelné.) Tak také na př. učinil ve svém posudku Jungmannovy Historie literatury české.

[2] podtrhávám já.

seiner Dichtungen öffentlich heraus,... die von allen ächten Czechen mit Entzücken aufgenommen wurden." I v takových případech užívá Dobrovský slova Böhmen. Beer cituje (na str. 28) z jeho Böhmische Literatur na př. „das Buch gefiel allen Böhmen" nebo „auf den Nutzen der getreuen Böhmen".

A ve své Vorläufige Antwort, uveřejněné v témž ročníku Hormayrova Archivu, v němž čte se nekrolog Puchmajerův, užívá Dobrovský vždy slova böhmisch, ač jde o věci ryze a specificky české: „Überbleibsel der ältesten böhmischen Literatur, altböhmischen Wörtern, die wärmen böhmischen Literaturpatrioten, der böhmische Nationalruhm."

c) Uvedená již věta „Gab er (Puchmajer) nähmlich den ersten Band seiner Dichtungen öffentlich heraus, die von allen ächten Czechen (podtrženo v originále) mit Entzücken aufgenommen wurden, indem zu jener Zeit ein Werk dieser Art einzig gewesen".

Výraz ächten Czechen, vypichující pravé Čechy a odlišující je od ostatních, nemohl vyjíti z pera Dobrovského, který neměl naprosto ve zvyku takto rozlišovati.

d) Konečně okolnost, že recensent nepromlouvá vůbec o prosodické zásluze poesie Puchmajerovy, praktikující většinou přízvuk, což by Dobrovský byl jistě neopomenul zdůrazniti.

3. *Literatur. 147.* Vor wenigen Wochen hat in Prag folgender Aufsatz die Presse verlassen: „Übersicht sämmtlicher in den bisherigen Bänden von Abhandlungen der K. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften vorkommenden Aufsätze. Prag. Haase. 1823. Sammt einer Vorrede." 55 Seiten in 8. [č. 31, 12. března 1824, str. 186b—187a]. Na konci článku datum: Prag im Februar 1824.

Je to drobná noticka, podávající zprávu o uspořádání této publikace a o její prospěšnosti. Pokládám ji za noticku Dobrovského, a to pro její břitkou závěrečnou poznámku: „Überdiess wird in unseren Tagen so viel geschrieben, was entweder gar nicht, oder weit besser geliefert werden möchte, wenn man vorläufig sich belehren wollte, was darüber bereits früher und weit besser geschrieben und geliefert worden ist".

4. *Correspondenz-Nachrichten.* Prag am 28 Februar. Nowo-rocenka. [č. 35, 36, 22. a 24. března 1824, str. 209a—210a (tisk. chybou 226)]. Referát o královéhradeckém almanachu Novoročenka; není otištěn v rubrice Literatur, nýbrž v Correspondenz-Nachrichten a datován: Prag, am 28. Februar.

Proti autorství Dobrovského svědčí

a) užití slova čechisch ve větách:

„In dem Gebiethe der schönen Literatur finden wir vorzüglich bemerkenswerth den czechischen Almanach oder Noworocenka"

(str. 209a) a „das edle Streben der czechischen[1] Literatoren". (209a)

b) výraz Literatoren v uvedené větě „das edle Streben der czechischen Literatoren". Dobrovský ho neužívá. Zato J. Ritter von Rittersberg ve své knížce o Dobrovském píše na str. 5.: „Senior der böhmischen Literatoren". Rittersberg přispíval do Hormayrova Archivu, právě v ročníku 1824 pražské Correspondenz-Nachrichten jsou jím podepsány (R—g).

Novoročenka je také posuzována v této rubrice!

c) výlučná chvála jednotlivým básníkům, ani jediná kritická poznámka.

Tak na př.: „Die Sprache ist rein und blühend, der Vortrag fliessend und interessant, zeichnet sich Hr. Professor Klicpera durch seine Originalität, kräftige Fülle der Gedanken und Bilder .... der Hr. Justizactuar Fr. Turynsky ... durch die Zartheit und Reinheit des Gefühls, durch erhabenen Schwung der Phantasie, so wie auch durch eine bildreiche und blühende Sprache." O Kocyanovi: „Sein Styl ist rein, lebhaft, blühend und nach Erforderniss der Umstände selbst neu und balladenartig. Es wäre wohl zu wünschen, H. Koczan möchte uns bald mit ähnlicher Erzählung abermahls erfreuen." (Str. 209.)

5. *Literatur. 149. Divadlo od J. N. Stiepanka.* Der erste Band. [č. 41—42, 5. a 7. dubna 1824, str. 231b—233b.] Je to referát o hrách Štěpánkových. O české divadlo doby obrozenské měl Dobrovský velký zájem; ve své knize Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur věnoval mu půltřetí strany (213—216).

O divadelních kusech Štěpánkových referoval r. 1816 ve Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung (Ročník IV., č. 32 z 19. dubna, str. 510—512) Hanka, a to pod šifrou —nk—.[2] A tu je důležito srovnati tento Hankův referát z r. 1816 s anonymním referátem v Hormayrově Archivu r. 1824.

A. Především je významným faktem, že recensent v Hormayrově Archivu 1824 zná dobře Hankův referát v Literatur-Zeitung z r. 1816. Píše totiž: „Über

[1] Czechisch v podobném spojení užívá Dobrovský jednou ve své Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779 ve větě: „Unsre czechischen Gelehrten bemühten sich noch immer, mehr die Litterärgeschichte der Alten, als der Neuern zu bearbeiten." (Str. 3., srv. A. Beer na m. uv. str. 28.) Ale k takovému ojedinělému případu (hned na str. 7 i 9 čteme zas už böhmische Gelehrten) není třeba přihlížeti, a to tím spíše, že užití slova čechisch v dotyčných článcích beru jako důkaz nanejvýše pravděpodobný proti autorství Dobrovského, nikoli jako důkaz naprostý a že nikde se nespokojuji jenom tímto důkazem, nýbrž vždy snáším ještě jiné důvody proti.

[2] O tom Miloslav Hýsek na m. uv.

die Dichtungen von Stiepanek erklärten sich die gelehrte Literaturzeitung Wiens schon vor langer Zeit" (Na m. uv. str. 232b.) Uvážíme-li, že šlo o referát z r. 1816, tedy uveřejněný před osmi lety a k tomu ještě v jiném časopise, mohl o něm r. 1824 tak dobře věděti jenom sám jeho pisatel, to jest Hanka, anebo ten, jehož rukama Hankovy referáty r. 1816 procházely a který je opravoval a doplňoval, totiž Dobrovský[1]. Dospíváme tedy takto ke jménům Hanka-Dobrovský.

B. V Literaturzeitung referuje Hanka o 14 kusech Štěpánkových (původních a přeložených) a o 1 překladu Hýblově. Tento překlad Hýblův je v seznamu posuzovaných knih uveden pod č. 15. jako: „Abelino, weliký zbojník. (Der grosse Bandit) Prag 1816. 8. XXXII. 154 S. mit einem Kupfer". A tu Hanka píše (str. 512 na m. uv.): „Das letzte Stück (Abelino) übersetzte Hr. Joh. Hybl ... Zum Ersatz liefert uns Hr. H. bey diesem Stücke eine schöne Geschichte[2] der böhmischen Schaubühne von ihrem Anbeginn bis auf unsere Zeiten. Er stellt den Anfang in das dunkle Alterthum, in dem er ein Schauspiel unter dem Titel: Válka pro náboženství mezi dvěma hlavníma městy (der fromme Streit zwischen zwey Hauptstädten) anführt, welches beynahe vor 700 Jahren (?) aufgeführt worden seyn soll." Nato uvádí Hanka ještě další údaje z pojednání Hýblova.

A recensent Hormayrova Archivu z r. 1824 na počátku píše takto: „Ein Rückblick auf das böhmische Theater seit seinem Entstehen, scheint als Einleitung hier ebenfalls nicht am unrechten Orte. Wenn auch einzelne Angaben anführen, dass schon vor 700 Jahren ein Schauspiel in böhmischer Sprache, unter dem Titel: ‚Religions Krieg' oder ‚Frommer Streit zwischen zwei Hauptstädten' gegeben wurde .." (Na m. uv. str. 231b—232a).

To je však údaj z Hýblovy stati, který také citoval r. 1816 v Literaturzeitung Hanka. Anonymní pisatel v Hormayrově Archivu zná tedy stejně dobře jako Hanka pojednání Hýblovo a cituje z něho stejnou věc jako Hanka. Ale i další obsah jeho referátu, kde podává dějiny českého divadla až do doby současné, je čerpán ze stati Hýblovy a dokonce skoro v témž pořadu[3], ačkoli pisatel se o tomto svém prameni ani slovem nezmiňuje.

To je tedy významný společný rys recensenta v Hormayrově Archivu r. 1824 s Hankou jakožto recensentem Štěpánkových her r. 1816, při čemž je třeba ještě zdůrazniti, že oba rozváději údaje

[1] Miloslav Hýsek (na m. uv. str. 245) praví: „Auktorem recensí z r. 1816 byl Václav Hanka, ale Dobrovský Hankovy referáty ne-li inspiroval, alespoň opravoval, takže jsou tu tlumočeny vlastně názory jeho."

[2] podtrhuji já.

[3] Srv. v novém vydání této stati: Historie českého divadla od počátku až na nynější časy, sepsaná od Jana Hýbla. Dle prvního vydání z roku 1816 přepsal Viktor Nejedlý. V Praze 1921.

pojednání Hýblova v referátu o témž předmětě, totiž o divadelních kusech Štěpánkových.

Je zcela zřejmé, že pisatelem recense r. 1824 je autor recense z r. 1816, totiž Hanka, ale poněvadž Hankovy recense z r. 1816 opravoval Dobrovský, Hanka-Dobrovský.

Dospíváme tedy v obou případech ke jménům Hanka-Dobrovský. Nejméně se zdá pravdě podobné, že by autorem recense z r. 1824 byl jenom Dobrovský; za to hodně pravdě podobná je spolupráce Hankova s Dobrovským, zejména uvážíme-li dopis Kopitarův, na nějž upozornil Miloslav Hýsek (v uvedené studii str. 245). Neboť lze tu uvažovati pouze o účasti Dobrovského, k níž by ukazoval onen historický úvod o českém divadle, se zřejmou zálibou psaný, a byť v celku jen zpracovává, ba leckde překládá stať Hýblovu, jasně a přehledně psaný. (Pak by bylo možno přičísti Dobrovskému také ocenění a parafrasi pojednání Hýblova v Hankově recensi z r. 1816). Ve vlastním referátu, který probírá podrobně prvý kus svazku, Obležení Prahy od Švédů, není nikde spár Dobrovského patrný.

6. *Literatur. Kurze Geschichte der Heilanstalt der barmherzigen Brüder in Prag.* Nebst Rückblicken auf Entstehung, Verbreitung und Schicksale dieses Ordens überhaupt. Zum Besten dieser Anstalt herausgegeben von deren Physikus Dr. Johann Theobald Held. Mit Kupfern und Beylagen. Prag 1803[1] [č. 88, 23. července 1824, str. 482b—483b].

Tuto stať pokládám za práci Dobrovského už pro sám její předmět. Je to posudek o knížce o Milosrdných bratřích v Praze, sepsané jejich lékařem Dr. Heldem. Jak významnou roli hráli v životě Dobrovského Milosrdní bratři i Dr. Held, je známo. Když koncem r. 1801 vypukla duševní choroba Dobrovského, dán byl Dobrovský k ošetřování Milosrdným bratřím, a tu jej právě léčil Dr. Held. „Jak Dr. Held tvrdil, působilo laskavé a bedlivé ošetřování u bratří milosrdných velmi blahodárně v nemocnou mysl Dobrovského... Vrátil se do svého domku a do zahrady své... Dr. Held jej i tam navštěvoval... Milosrdným bratřím zůstal Dobrovský od té doby vřelou vděčností oddán a kdykoli později Vídeň nebo Brno na kratší dobu navštívil, ubytoval se u nich a když se mu jiný byt nabízel, nepřijímal nabídnutí a říkával, že sám je poloviční milosrdný bratr.“ (V. Brandl, Život Josefa Dobrovského, str. 102—103.) Jistě tedy Dobrovský pokládal za svou povinnost o knížce Heldově referovati a jeho vděčnosti a lásce k Milosrdným bratřím bylo to jistě radostí. Také zpráva o Heldově spisu v Archivu není obyčejnou zprávou referentskou; je z ní zřejmo, že ji psal někdo, kdo měl k Milosrdným bratřím a Dru Heldovi nejvřelejší intimní vztah a za sebou již bohatou zkušenost životní: hovoří z ní krásný, ušlechtilý člověk!

[1] Tiskovou chybou místo 1823, kdy kniha skutečně vyšla.

Začíná takto: „Eine Geschichte menschlicher Wohltaten zu schreiben, ist das reitzendste Unternehmen. Freylich sind die starken Farben verschiedenartig durch Hass und irdische Liebe aufgestachelter Charaktere, die veränderte Decoration irdischer Hoheit und aufgetauchten und versunkenen Glücks hier nicht zu suchen und nicht zu finden. Bloss die Tugend der christlichen Liebe durchglüht die Geber, bloss die Tugend der Dankbarkeit und Liebe durchglüht die Empfänger, und heisst sie den Himmel von Segnungen, den sie in ihrer Brust fühlen, zur Vergeltung wieder so weit auspannen, als die schwache Hand es vermag. Das Klaggeschrey ist bloss ein eintöniger Ruf, aber er rührt Menschen und Thiere, und die reine Thräne des Schmerzes und der Freude hat, so lange die Welt steht, noch nichts von ihrer Geltung verloren. Alles menschliche Streben ist nothwendig mit Kampf verbunden, aber in diesem Kampf erscheint weder Bosheit noch Hinterlist, weder Tücke noch plumpe Übermacht; es ist bloss die Schwierigkeit, zufällige Umstände wohl zu besiegen durch liebevollen Muth und muthvolle Liebe“ (str. 482b). Tento úvod, předeslaný k vlastnímu článku, je hluboká úvaha o životě. Nato recensent mluví o dějinách řádu a poznamenává: „Diess der Ursprung des Ordens, der es sich zum Berufe macht, kranke jedes Standes, jeder Nation, jeder Religion im Geiste des Christenthums in den trübseligen Tagen, wo kein Verwandter sich ihrer annimmt, mit brüderlicher Erbarmung zu pflegen, und man kann dem würdigen Verfasser, der 25 J. seiner männlicher Reife als Arzt diesem humanen Institute widmet, nur mit Interesse folgen, wenn er mit kundigem Geiste des Ordens innere Einrichtung schildert.“ Pak podává — podle posuzované knihy — obraz rozšíření řádu a uvádí jeho mecenáše. Při zmínce o smutných dnech, které přišly na řád v minulých dobách, praví: „sie waren, wie jedes Unglück für den selbstbewussten Mann Sonnenstrahlen, die gleichsam im Brennspiegel des eigensten Wesens aufgefangen, ein Licht schufen und leuchten liessen vor aller Welt.“ Zase passus, prozrazující nikoli běžného referenta, nýbrž individualitu! A nakonec znovu podiv a uznání dru Heldovi a vřelé horování po humanitě v duchu osvícenském: „Und wie erfreulich ist es, einen Mann in gediegener Durchdrungenheit über eine edle Anstalt öffentlich sprechen zu hören, der er die glühende Kraft der Jugend und die Errungenschaft späterer Jahre unermüdet widmete: Möge ein Werk, ganz dem thätigen Wohlwollen gewidmet, all überall in demselben Geiste aufgenommen werden, in welchem der edle Verfasser schrieb und handelte, und möge die Humanität über das ganze Menschengeschlecht sich ausbreiten, so weit es auf der festgegründeten Erde lebt und am ungetrübten Sonnenlichte sich erfreut.“ (str. 483b.)

7. *Die Burg Tetin in Böhmen.* [č. 99 (správně má býti 100), 20. srpna 1824, str. 541—543].

Je to stať dějepisná. Proti autorství Dobrovského svědčí

a) užití slov czechisch a Czechenland:

„Krok, Richter des czechischen Volkes..“ (str. 540a) „während dem war das göttliche Wort des Christenthumes auch im Czechenlande[1] kund geworden.“

b) beletristický obrat „Hierauf ging noch 35 Jahre lang die Sonne über Tetin auf und unter...,“ kterého by Dobrovský v historické studii nebyl užil.

c) Plytkost článku a dovolávání Hájka (o Hájkovi se právě v témž ročníku Archivu Dobrovský ve své Vorläufige Antwort vyjádřil: „dieser Fabelhans Hágek“ (na m. uv. str. 436b)).

8. *Literatur. 159. Divadlo od J. N. Stiepanka 2. a 3. díl*

Theater von J. N. Stiepanek. Zweyter und dritter Theil. Der Zweyte Band enthält: Bretislaw der Erste, Böhmens Achilles.

Vaterländisches Schauspiel in 5 Aufzügen.—Das fröhliche Leichenbegängnis (nach der Heuslerischen Posse: Alles weiss, nichts schwarz bearbeitet) und Vier Schildwachen auf einem Posten, Lustspiel in 1 Act von Vogel. Der dritte Band enthält:

Die Patrioten, Originallustspiel in 3 Aufzügen.

Das gelbe Fieber. Posse in 1 Aufzuge (nach einem Manuscript des Grafen Künigel).

Der Hund des Aubri, Drama in 3 Aufzügen nach Pixerecourt übersetzt. [č. 115, 24. září 1824, str. 626 ab.]

Tento referát o 2. a 3. dílu Divadla Štěpánkova je pokračováním referátu z č. 41. a 42., uvedeného sub 5, recensent probírá v něm hry Břetislav a Vlastenci; platí tedy o pisateli tohoto článku totéž, co bylo řečeno o pisateli referátu v č. 41. a 42. Jest však třeba se zamysliti nad faktem, že tento referát byl otištěn již po uveřejnění známého prohlášení Dobrovského „Literarischer Betrug“, kde přece Hanka — byť nejmenován — byl Dobrovským trpce obviněn a které vyšlo v Archivu 16. dubna 1824, pokračování referátu o 2. a 3. díle her Štěpánkových pak 24. září 1824. Jaký byl pak poměr mezi Dobrovským a Hankou? Byla pak možna ještě mezi nimi spolupráce[2]? Ale právě v tomto pokračování re-

[1] Tento výraz přichází, jak cituje Beer v uvedené studii, u Dobrovského jenom v tomto spojení: „Jest ku podivu, píše D., že naši domácí dějepisci.... nejmenují zemi nikdy jinak než Böhmen (Bohemiam), nie Tschenland.“ K tomu prof. Beer poznamenává: „To je ovšem výraz ad hoc tvořený, aby se v něm obráželo slovanské znění slova „Čechy“; nikoho snad nenapadne tvrditi, že Dobrovský zaváděl do jazyka německého „Tschechenland“ místo Böhmen.“ (Na m. uv. str. 27.)

[2] Právě z roku 1824 vydaná korespondence Dobrovského a Hanky obsahuje nejméně a nic významného. (Viz Č Č M 1870.)

Referát o všech třech dílech Štěpánkova Divadla mohl ovšem býti odevzdán redakci Archivu najednou, t. j. před 5. dubnem, jak by proto také mluvila poznámka na konci referátu o 1. díle :„Die Fortsetzung folgt“ (ač autor též mohl toto pokračování jen ohlásiti, nikoli ještě poslati). Ale proč by byla redakce tiskla, uveřejnivši prvou část referátu 5. a 7. dubna,

ferátu o hrách Štěpánkových je leccos, co by ukazovalo na pero Dobrovského. Tak zejména kritická poznámka o postavě Břetislavově v Štěpánkově hře „Břetislav I., český Achilles“: „Wie trefflich ist Bretislav gezeichnet, es scheint fast, der Verfasser habe ihn mit zu viel Liebe für seinen Helden behandelt, er scheint auf Unkosten der Wahrheit nichts hiervon wissen zu wollen[1], das Heinrich nach der Niederlage bey Tauss mit einem doppelten Kriegsheere vor Prag erschien und Bretislaw zwang, um Frieden zu bitten, dann aber wäre es freylich kein vaterländisches Gemählde, wenn der Held des Stückes gedemüthigt würde.“ (str. 626 ab.)

Stejně i poznámka při výkladu o hře Vlastenci: „Gewöhnlich sind solche Gelegenheitstücke nichts als Meteore auf dem theatralischen Horizonte, sie verschwinden eben so schnell als sie entstunden...“ (str. 626 b).

9. *Literatur*. 166. In der ersten Hälfte des Septembers, verliess nachstehende, für die historische Abtheilung des ersten Bandes der neuen Folge von Abhandlungen der Königlich—böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften bestimmte Ausbeute mehrjähriger urkundlichen Forschungen die Presse. „Diplomatisch = historische Aufsätze über Johann Zizka von Trocnov. Von dem ordentl. Mitgliede der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, Maximilian Millauer: Doct. und K. K. öffentl. ord. Professor der Theologie. Prag 1824. [č. 136, 12. listopadu 1824, str. 739 b — 740 b].

Je to referát o článcích Millauerových, podávající jejich podrobný obsah.

Pro auktorství Dobrovského není v článku žádného zvláštního svědectví — jenom poznámka o českých listinách „alle vier Stücke in der böhmischen Sprache und mit genauer Beobachtung der damahligen Schreibart“ (podtrhávám já) by mohla poukazovati na Dobrovského.

Věta o Urkunden „5. Jene an die Gemeinde der Stadt Taus ohne Datum: in der zweyter Auflage der Geschichte der böhmischen Sprache von H. Jos. Dobrovský“ není ovšem svědectvím proti (srv. pozn. [1]) str. 160.).

Proti auktorství Dobrovského mluvilo by jedině užití slova czechisch ve větě: „Was durch diese Abhandlung, — die kein forschender Freund der czechischen Vorwelt ohne vielseitige Befreidigung sich aneignen wird — für das Gebieth der vaterlän-

druhou jeho část teprve 24. září 1824, tedy až téměř po půl roce, když už by ji byla měla s prvou částí zároveň? — O 4. a 5. sv. Štěpánkova Divadla je sic v Hormayrově Archivě referát až v příštím ročníku 1825 v č. 155 — 156 ze dne 28. a 30. prosince; ovšem na konci referátu o 2. a 3. díle není poznámky „Die Fortsetzung folgt“.

[1] Podtrhuji já.

dischen Geschichte Böhmens geleistet waren, mag folgende ausführliche Beleuchtung ihres Inhaltes darthun".

O Žižkovy dokumenty měl ovšem Dobrovský zájem, srv. v Böhm. Literatur 1779 str. 239 — 241. Tam na konci praví: „Herr Franz Pelcel wird das Leben und die Thaten unsers Helden (Žižka) aus ächten Quellen vollständig beschreiben" (str. 241.) Pisatel článku v Archivu uvádí o Pelclovi při Lebensbeschreibungen des Zizka „die versprochene, aber nicht erschienene vom Pelzel", patrně jako údaj z posuzované knížky.

10. *Beyträge zum gelehrten Oesterreich. XLII. Gottfried Johann Dlabacz* [č. 146 a 147, 6. a 8. prosince 1824, str. 789 až 791].

Je to článek o B. J. Dlabačovi, který vydal r. 1793 v Praze báseň „Vítání vlastenské nám mileho krajana P. J. Dobrovskiho z cesty Švedske v Praze 1793".

Pro auktorství Dobrovského nesvědčí nic.

Proti mluví tyto okolnosti:

1. Prvá věta článku: „Herzlich und fromm, freundlich und heiter, wie sein ganzes Leben, sey auch das Denkmahl der Rückerinnerung, welches ihm ein zärtlicher Verehrer hier weiht".

Není za prvé nic známo o bližších stycích Dobrovského s Dlabačem, za druhé je pak těžko myslitelno, že by stařičký Dobrovský jmenoval se něžným ctitelem o pět roků mladšího Dlabače.

2. Užití slova čechisch ve větách:

„Hier beginnt im strengen Sinne die männliche Bahn seiner literarischen selbstthätigkeit, durch welche er einen bedeutenden Antheil, jenes hohen Verdienstes errungen, welches erst jetzt das Vaterland ehrt, die czechische Literatur, zu seiner Zeit ein Unding, vom Untergange gerettet, und den Übergang zum Wiederbeleben, möglich gemacht zu haben. Die schönen Früchte seines Geistes in czechischem Boden."

Na konci článku je připojen neobyčejně podrobný soupis prací Dlabačových (tištěných i rukopisných, celkem 84 čísel!), důkaz, že pisatel se Dlabačem obzvláště obíral. R. 1822 uveřejnil životopis Dlabačův v Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft d. Wissenschaft Max Millauer, prof. theologie, o němž Ottův Naučný slovník uvádí (str. 350), že „psal do Hormayrova Archivu". Je tedy více než pravděpodobné, že článek o Dlabačovi napsal Millauer. Bylo by ovšem ještě možné, že jej napsal nějaký jiný ctitel, který by byl Millauerova spisu v Abhandlungen použil.

Jeví se tedy na základě podaného rozboru literární činnost Josefa Dobrovského v XV. ročníku Hormayrova Archivu takto:

I. Dva články podepsané: 1. Literarischer Betrug.
2. Vorläufige Antwort.

II. Z deseti anonymních článků o českých věcech jsou od Dobrovského noticka o soupisu článků z Pojednání Král. společ. nauk (sub 3) a referát o knížce Heldově (sub 6).

Referáty o Divadle Štěpánkově (sub 5 a 8) jsou od Hanky-Dobrovského.

Sporný je referát o spisku Millauerově (sub 9).

Rozhodně Dobrovský není autorem nekrologu Ditrichova (sub 1), Puchmajerova (sub 2), referátu o Novoročence (sub 4), článku Die Burg Tetin in Böhmen (sub 7) a článku o Dlabačovi (sub 10).

Josef Volf:

Puchmajerův „Večír v létě".

Jar. Vlček praví v První novočeské škole básnické (1896, str. 39), že »ze všech drobnějších lyrických básní Puchmajerových, pokud jsou vzaty z cizích originálů, bez přímé předlohy zdají se býti skládány toliko »Večír v létě« (I, 41), »Píseň jarní« (I, 44), »Píseň jarní Milost Slečny« (I, 122, nepojatá do pozdějších sebraných veršův), »Janek« (II, 106), »Volení« a některé drobnůstky jiné — ač nenajdou-li se ještě vzory i těch«.

Chci ukázati na takový vzor k básni »Večír v létě«. Je to německá báseň A. G. Meissnera »Der Sommerabend«, o níž Puchmajer či jak se podpisuje Buchmayerowicz v nedatovaném dopisu praví: ... Meissneriam cantilenam — der Sommerabend — ... imitatus sum.

Aby bylo jasno, v čem toto napodobení záleží a v čem se básník od svého vzoru odchyluje, kladu zde obě básně za sebou:

Der Sommer-Abend.

Mit der Sonne letztem Strale
schmückt die Abend-Wolke sich;
In dem feuchten Buchen-Thale
wird der Schatten schauerlich.
Alle Sänger auf den Zweigen
und der Lerche Lieder schweigen;
In den Gärten füllt die Luft
stärker der Violen Duft.

Horch, o horch! das ferne Brüllen
satter Heerden tönt so schön!
Siehst du hüpfend dort die Füllen
mit den Rossen heimwärts gehn?
Sieh, mit umgestürztem Pfluge
und mit leergetrunknem Kruge
schleicht der Landmann nun der Ruh
seiner kleinen Hütte zu.

Immer dunkler wird die Stelle,
feierlicher wird die Nacht,
wo nur noch die leise Grille
und der Unke Schlaf-Lied wacht.
Linde Weste, die im düstern
Birkenbusch verstolen flüstern,
sind der schlummernden Natur
letzte holde Lebensspur.

Lina, wie so schön!! — Doch immer
war der Tag so reizend nicht!
Weißt du, vor der Sonne Schimmer
zogen Nebel, schwarz und dicht;
Falbe Schloßen-Wolken thürmten
sich empor; die Winde stürmten;
und der Donner schalte bald
mit des Schrekens Allgewalt.

O wie füllte banges Beben
jede Nerve der Natur!
Aber bald kam neues Leben
über Wald und Thal und Flur.
Nicht zur Strafe, nur zum Segen
flos des Höchsten milder Regen;
seiner Blizze Schwefellicht
schrekte nur, — verheerte nicht.

Als im Nachhall dumpfer Töne
schon der Sturm allmälig schwand,
und in siebenfacher Schöne
schon des Bundes Bogen stand;
glänzten nicht die Lüfte heller?
floßen nicht die Bäche schneller?
stieg ein tausendstimmig Chor
lauter nicht zu Gott empor?

Diesen Wechsel kurzer Stunden
laß ihn Trost und Vorbild sein,
wenn uns oft mit Todes-Wunden
düstrer Gram und Schwermuth dräun!
Manches heißen Tages Abend
wird, wie dieser, kühl und labend!
Mancher Blizze furchtbar Licht
kühlt die Luft, und trift uns nicht.[1]

(Apollo. Monatschrift, herausgegeben von A. G. Meißner. Erster Band. Januar bis April 1793, Prag u. Leipzig, bei Albrecht und Compagnie, 8°, str. 318 až 20, s přílohou zhudebnění od Maška).

Puchmajerovo zpracování zní:

Večír v létě.

Již se hrdé slunce tratí,
Krásně za vrch sstupuje;
Pole, lesy, hory zlatí,
Stíny hrubě zvětšuje.
Ptactva zpěv se tiší v křoví,
V povětří i na stromoví;
Z luk a kvítnic, tam i zde,
Líbá vůně vzhůru jde.

Slyš, jak sytá bučí stáda!
Slyš, jak bečí telata!
Viz, jak vůkol matek ráda
Bujná skáčí hříbata!
Oráč krokem s mdlými volky,
S nákřivými srpy holky
Domů s pole kráčejí
A se ke vsi blížejí.

Již se tmějí hory doly,
Víc a víc se soumrká;
Cvrček pozdní v sžatém poli
Ještě sobě zacvrká.
Větři šepcí, bžučí babky,
Roztažené malé žabky
V kalné louži kukají,
Div se nerozpukají. —

Jak je krásně! — Ale Lilo!
Vždy tak pěkně nebylo!
Víš-li, jak se zkabonilo,
Jak se před tím zkalilo?
Větry mračna černá sváły,
Les a vody rozehrály; —
Na obloze strašně v tom
Blesk se křížil, bučel hrom.

Jak se strachy každá žíla
V přirození sklíčila!
Ale v mále nová síla
Háj i luka vzkřísila.
K požehnání — k žádné zkáze
Shlédl Bůh s nebe v tiché vláze —
Nebyl hrubě k škodě, krom
Svět že zděsil, blesk i hrom.

Když hřmot dále zašel říčný,
Vzdálí ještě temně zněl;
Na obloze oblouk sličný
Sedmerou se krásou stkvěl:
Tuť se nebe jasně smálo,
Kvítí vonné pookřálo,
Prudšíť byl a zvučný zas
Řeky běh a ptactva hlas. —

[1] Báseň tato liší se v mnohém od znění, ve kterém byla otištěna v Sebraných spisech Meißnerových, Sämmtliche Werke V, Wien, 1813, str. 66—68.

Z těchto vezmi příklad sobě
Věcí měnných krátkosti;
Když se na tě v jasné době
Valí mračna těžkosti.
Leckdys, když vše horkem zívá,
Večír míle chladno bývá.
Povětří jen zchladí lesk,
Nás však mine hrom i blesk.

Ant. Puchmayer, Sebrání básní a zpěvů I, v Praze, 1795, str. 41—8. Báseň označena v rejstříku hvězdičkou, t. j. připomínkou, že jest vypracovaná podle nové prozodie Dobrovského. Od vydání v Sebr. básních, 2. vyd., Nár. bibl. 67, 1881, str. 60—62 se na několika místech značně liší.[1]

Na toto přebásnění Meißnerových veršů »Der Sommer-Abend« byl jsem uveden dopisem Puchmajerovým, jejž mi zapůjčil p. řed. Dr. Morecki. Adresát není sice uveden, ale lze jej snadno zjistiti: jest jím Šebestian Hněvkovský, o jehož básničce »na Tonči« se tu mluví (»Tua na Tončí«). Také rok není udán, ale lze jej taktéž snadno a bezpečně stanoviti. Puchmajer píše tu totiž o zpěvech (cantilenae), vydaných jím, V. Nejedlým a Šeb. Hněvkovským u Ant. Zýmy r. 1794: Zpěvy z Čarodějné flétny vybrané a v češtinu uvedené od B. R. A. Zpěvy ty pocházejí podle Dlabače (srv. Jungmann VI, 628) od těchto tří jmenovaných mužů.[2] S druhé strany vysvítá z dopisu, že byl psán před vydáním Sebrání básní a zpěvů (I, 1795), takže jej můžeme položiti přesně do r. 1794, t. j. krátce po vydání Zpěvů.

Dopis zní:

Amice perdilecte!

Permultum gaudeo te mei memoriam non amisisse. Magno mihi tua epistola fuit solatio. Praesertim cum ex ea certior rederem, te aeque scire quam ego hac aeque die comperi, de Borussorum strage, Polonorumque in Borussia mediteranea sui juris defensione. Non ego solum, sed totus orbis moderate sentiens

[1] Původní znění básně liší se od 2. vydání na těchto místech: 4. verš v 2. sloce: bujně skáčí hříbata (v tisku: bujná), 7. a 8. pak dosti odlišně: Domů s pole kráčejí — A se ke vsi blížejí (v tisku: Domů se ubírají, — Smějí se a zpívají). 5. verš v 3. sloce: Větry šepcí, bručí babky (v tisku: Větři šepcí, bžučí babky), v 7. a 8. verši pak kúkají — nerozpúkají (v tisku: kukají — nerozpukají). V 1. verši 4. sloky: Zmilo! (v tisku: I ilo!), v 4. verši: zkalilo! (v tisku: zkalilo?), v 6. verši: rozehrály (v tisku: rozehrály —), v 7. pak: Dešť se lil a strašně v tom (v tisku: Na obloze strašně v tom). 2. verš 5. sloky: krčila! (v tisku: sklíčila!), v 4. verši: lúka (v tisku: luka), v 6. verši: Shlédl (v tisku: Shlíd), v 7. verši: Nebyl hrubě k škodě (v tisku: Neublížil hrubě), v 8. verši: Že svět zdesil, blesk i hrom (v tisku: Svět že zdesil blesk a hrom). V 1. verši 6. sloky: Když hřmot dále zašel řičný (v tisku: Když zacházel šumot řičný), v 2. verši: A jen vzdálí (v tisku: Vzdálí ještě).

[2] Srv. Volf, R. B. A. = B. R. A. = B (P)uchmajer Antonín, Rozpr. Aventina 1929, str. 19—20.

atque juste Polonis gratulabitur. Idque eo magis, cum Borussus Polonorum subjectione nimis potens evaderet atque nos in conjuctione cum vetula Čárowna aggredi posset. Nam his nulla fides pietasque.

Ceterum magno mihi est solatio atque gaudio, quod Zyma omnia exemplaria vendiderit, denovoque impresserit. Jam mihi foris, ubi passim cantilenae decantantur, gratulati fuerunt. Unde resciverunt nos fecisse, ignoro[1]. Haec prospera atque succedens fortuna nostris aeque versibus collectis multum faveret atque prodesset nosque ad eos magis expollendos incitat et provocat. Ego nonnulla correxi, quae mihi non parum aspera, versus inconcinui atque secundum Dobrowskyanam instructionem non facti, videbantur. Spero te idem facere. Nam nonnula omittenda erunt aut aliter reficienda. Quod Negedlý non walassj, pro certo habeo. Laus Dobrowského[2] magno ipsi erit incitamento. Praeterea promisit se nonnullas fabellas, jam concinnatas nostrique collectioni nondum adjectas, expoliturum et alias paucas novas elaboraturum. (Tua na Tončí aut Negedlého na Lillu.) Quod me attinet, ego, qui multis sum obvolutus atque terna vice pro concione dicendum mihi est, quod semel jam perpessus sum, nihil praeter correctionem feci, nisi quod Meissneriam cantilenam — Der Sommerabend — in Musaeo Appollineo — nescio quo tomulo[3] contentam imitatus sum, cujus 2, 3, 4, 5, 6 stropham tibi transmitto adeo, ut dignoscas, mihique quam primus rescribas, quantum valeat. Jam tota est elaborata:

Slyš, jak sytá bučí stáda!
Slyš, jak bečí telata!
Viz, jak vůkol matek ráda
Bujně skáčí hříbata!
Voráč krokem s mdlými volky,
S nakřivými srpy holky
Domů s pole kráčejí
A se ke vsi blížejí.

Již se tmějí hory, doly,
Víc a víc se soumrká.
Cvrček pozdní v sžatém poli
Ještě sobě zacvrká.
Větry šepcí, bručí babky,
Roztažené malé žabky
V bahně, louži húkají,
Div se nerozpúkají.

[1] Zpěvy z čarodějné fletny vybrané. V češtině uvedené od B.R.A. Vytištěné v menším městě Pražském u Antonína J. Zýmy v Nro 64, 8°, str. 42. Výtisk v Ústřední knihovně města Prahy, zn. H. 3170. V oznámení Ant. Jos. Zýmy, malostranského knihtlačitele a knihkupce, se praví: Tyto zpěvy jsou z oné německé opery, kterouž nyní veškeren lid pražský tak velice sobě zalíbil, žeť ačkoli již mnoho a častokráte v němčině na divadle představována a vždy s všeobecnou pochvalou přijata byla, předce až posavád ještě nových milovníků nalézá; takť že i vlastencové ne málo o to usilovali, aby tak zalíbenou operu též i dobří Čechové v svém mateřském jazyku čísti mohli (v lit. arch. knih. Nár. Mus. K3 H 77).

[2] Srv. chválu Dobrovského v předmluvě Sebrání básní, zdobených vyobrazením slavného slavisty.

[3] Apollo, I, 1793, sešit březnový (3).

Jak je krásně! Ale Zmilo,
Vždy tak pěkně nebylo!
Víš-li, jak se zkabonilo,
Jak se nebe zkalilo!
Větry mračna černá sváły,
Les a vody rozehrály,
Déšť se lil a strašně v tom
Blesk se křížil, bučel hrom.

Jak se strachy každá žíla
V přirození krčila!
Ale v mále nová síla
Háj a lúka vzkřísila!
K požehnání — k žádné zkáze
Slédl(!) Bůh s nebe v tiché vláze.
Nebyl hrubě k škodě, krom
Že svět zděsil, blesk i hrom.

Když hřmot dále zašel řičný
A jen vzdálí temně zněl,
Na obloze oblouk sličný
Sedmerou se krásou stkvěl.
Tuť se nebe jasně smálo,
Kvítí vonné pookřálo.
Prudší byl a zvučný zas
Řeky běh a ptactva hlas.

Fac, ut, quae tibi mihi minus placida dignaque videbuntur, mihi insinues. Quodsi tibi placeret, magno efficerer gaudio. Vale, osculans te permaneo.

Tuus

Amicus Buchmayerowicz.

Saluta, si occasionem nactus fueris, amicum Negedlý.

Dopis Puchmajerův neobohacuje sice příliš naše vědomosti o Puchmajerovi, ale potvrzuje do slova vše, co Vlček v První novočeské škole básnické r. 1896 napsal. Vylíčil v ní veliký význam Jos. Dobrovského pro anakreontiky, když jim tento všeobecně uznávaný nejlepší znalec českého jazyka vyložil, co je přirozený český přízvuk a jaký je jeho význam ve verši. »Mladí záhy pochopili a šmahem své plody předělali dle nové nauky, jež potom 1795 vyšla jako úvod k Pelclově mluvnici jazyka českého. Puchmajer nauku mistrovu pochopil nejlépe: poznal, že jí verš český postaven na pevný základ umělecký a položil ji za první podmínku prací, jež přijímal do »Sebrání« (str. 5—6). Tato slova Vlčkova jsou podrobně doložena v dopisu Puchmajerově. Puchmajer měnil nemotorné verše, pokud neodpovídaly návodu Dobrovského, prosil přítele Šeb. Hněvkovského o totéž a byl přesvědčen, že i Vojt. Nejedlý tak učiní. »Laus Dobrovského« byla nejen poslednímu, ale jistě i Puchmajerovi a Hněvkovskému hlavním povzbuzením při úpravě »Sebrání«. A slyšíme, že Dobrovský upravoval nebo slíbil upraviti i bájky již složené, ale i nové neznámé, a že přihlédl i k básni Hněvkovského na Tonči (Sebrání 83) a k básni Vojt. Nejedlého na Lilu. Lze snadno uhodnouti, o jaké bájky tu především jde: je to bajka o džbánu a lišce,

přepsaná z t. zv. Hradeckého rukopisu, jenž byl v majetku Dobrovského; snad měl tehdy na mysli i satiru na řemeslníky, k jejímuž uveřejnění došlo teprve po 10 letech[1].

I strach z příliš velkého zesílení Pruska, jež by nás obklíčilo a pozřelo, radost z vítězství Poláků a nedůvěra k staré carevně odpovídají plně tehdejší náladě Puchmajerově.

Václav Jílek:

Několik drobtů z kritické činnosti Vojtěcha Nejedlého.

V důležité stati Miloslava Hýska »Jungmannova škola kritická« — Listy filologické XLI (1914) a XLVI (1919) — máme pečlivě probrány kritické názory našich obrozenců; k Hýskovým vývodům přibude leccos zajímavého z korespondencí. Velmi vydatným pramenem pro poznání naší literatury asi v letech 1795 až 1845 bylo by vydání neznámých dopisů z družiny Puchmajerovy, namnoze adresovaných Šeb. Hněvkovskému. Ze spisovatelů mají v nich hlavní slovo Vojtěch Nejedlý, jenž vyniká obšírností, důkladností, někdy však též povídáním, Jan Nejedlý, Ant. Jar. Puchmajer, Václ. Klim. Klicpera a mnozí jiní.

Již v »Lumíru« r. 1852, str. 381 nsl. šifra V. F.[2] zpravuje nás o zmíněné korespondenci. Mimo jiné píše toto: »Co milou vzácnost choval (Hněvkovský) velký počet vlastenských dopisů od rozličných přátel, mužů to v literatuře známých, ba mnohých i proslulých ... Museli bychom velice litovati, kdyby tyto listy během času snad docela na zmar přišly v žádném ohledu nepoužity. Jsou mezi nimi některé, které dotýkají se nešťastných půtek ypsilonských a prosodických, kdež on stál na straně ypsilonistů a proti časomíře, v přirozené dobrotě své nepochybně více z laskavosti k přátelům nežli jiné příčiny, nestáltě urputně na tom, nýbrž, jak známo, později i vydával spisy své dle novějšího způsobu psaní. Pro tyto okolnosti již on sám některé takové listy nerad komu do ruky dával; a proto se obáváme, aby snad pro tuto příčinu část nebo snad i celá ta sbírka v zapomenutí a na zmar nepřišla. Neblahé ty rozmíšky již dávno pominuly, hlavní vůdcové jejich již na věčnost se odebrali, a protož, kdo by listů těch k nějakým výtahům používal, nebude to činiti ze stranické rozhořčenosti, nýbrž hlavní zřetel zajisté obrátí na to, aby jádro listů těch, památky hodné, bylo zachováno. Doba dopisů těch je

[1] Srv. Volf, T. zv. Hradecký rukopis, Čas. Československ. knihovníků V, 1926, str. 151.

[2] Je to patrně známý humorista Václav Filípek, jenž po smrti Mikovcově »Lumír« vedl.

velmi znamenitá, a tu líž znamenité i dopisy ty. Po smrti Hněvkovského dostaly se písemnosti tyto do rukou syna jeho Vojtěcha Hněvkovského, kterýžto, jakž i pisateli těchto řádků přislíbil, k poctě památky otce svého zajisté nedopustí, aby písemné tyto památky na zmar přišly, nýbrž dle možnosti byly zachovány národu a vlasti, ježto v Pánu zemřelý otec jeho tak srdečně a vroucně miloval.« — Ještě po 20 letech se o korespondenci Hněvkovského zmiňuje Jakub Malý v článku »Šebestián Hněvkovský« ve »Světozoru« IV. (1870), 174 sl.

Václav Štulc, český básník a známý překladatel z polštiny, probošt vyšehradské kapitoly, znal tyto dopisy a též jich užil. Je to patrno ze spisku »Šebestian Hněvkovský. Životopisný nástin od V. Š. K.[1] K slavnosti odhalení pomníku dne 29. června 1870 slovútnému vlastenci zdělaného na rodném domě v Žebráce. V Praze 1870«. Štulc v této brožurce, v oslavné řeči, která nebyla proslovena, cituje na několika místech z dopisů, adresovaných Hněvkovskému, a též cituje z rukopisného »Přemysla Otakara II«, dramatické to práce Hněvkovského.

Zdá se, že syn Šeb. Hněvkovského Vojtěch, jenž byl knězem, svěřil dopisy po svém otci do rukou Václava Štulce, který je pak dal do archivu kapituly vyšehradské, jejímž proboštem byl zvolen právě r. 1870.

Filípek, Malý i Štulc znali zmíněné dopisy nebo o nich věděli, ale posledních téměř padesát let se zdálo, že zapadly, ba že snad byly zničeny. Teprve nedávno je v pozůstalosti Štulcově v kapitulním archivu vyšehradském objevil dr. Josef Vraštil, jemuž děkuji za laskavé půjčení listů.

Chci ukázati, že vydání této korrespondence, velmi bohaté kvantitativně, by nebylo bezvýznamné, a to několika ukázkami jimiž zhruba poznáme kritickou metodu Vojt. Nejedlého. Volil jsem posudky o dílech nejznámějších a postupuji zde chronologicky.

*

Jak byla kritikou přijata báseň »Vznešenost přírody«[2] Matěje Miloty Zdirada Poláka vylíčil vám poutavě Jar. Vlček v »Několika kapitolkách z dějin naší poesie« (1898), kde též podal definitivní soud o básni. Zajímavý posudek o Polákově »Vznešenosti přírody« čteme v dopisu Vojtěcha Nejedlého, adresovaném Šeb. Hněvkovskému, který jest nedatován[3]. Úsudek

[1] Zkratka Štulcova, která značí Václav Štulc Kladenský; v Kladně se totiž Štulc narodil. Za mladých let užíval Štulc pseudonymu, který se podobá zkratce V. Š. K., totiž Václav Svatopl. Kladenský. Pod tímto jménem otiskl své první práce v časopisech »Jindy a nyní« a »Květy české«.

[2] Vyšla původně jako »Vznešenost přirozenosti« v Hromádkových »Prvotinách pěkných umění« r. 1813, r. 1819 pak samostatně a v přepracování pod názvem »Vznešenost přírody«.

[3] Jest pravděpodobně psán již r. 1813, snad i dříve.

není zrovna horoucí. Píše mimo jiné: »Zde Vám odsílám listy Polákovy. Co o nich smejšlím, jest, že té ceny nemají, jak jsme myslili, když je Sedláček četl; jsouť v nich vznešené i vytržené (!) myšlenky — však Thomsona nedostihnou. Veliká chyba jest ve verších — neboť ty se svou dlouhostí plazí. Ovšem budeť to veliký rozdíl, až své vypilované dílo vydá, tehdáž ten nejvznešenější básníř bude. Však nyní jest těžko souditi. Neboť ze všech zpěvů jsou jen začátky, a z toho se neví, jak dále to bude vyváděti. Jestliže jen ale pořád popisovati a žádných episod jako Thomson užívati nebude, tedy z toho mnoho nevypadne — ta nejkrásnější stále popisující báseň omrzí. Neboť toť jest proti cíli poesie — taťjedná. Které by se verše hodily pro Vás, jsem potrhl (!). Kdybyste všech užíval, tuť byste protivníkům přišel vhod.« — Jest poučné, že se Nejedlý nerozplývá chválou nad básní Polákovou, jako činili mnozí jeho současníci, ale právem jí vytýká vady a nedostatky.

Z korespondence let dvacátých devatenáctého století poznáváme, čím tehdejší generaci byla Kollárova »Slávy dcera« z r. 1824 i z r. 1832. Je vskutku někdy dojemné čísti, s jakou touhou a nedočkavostí se těší soudobá čtenářská obec na Kollárovo dílko. Připomene nám to doba před padesáti roky, rok 1775, kdy se čeští i slovenští spisovatelé pídili po vydání Balbinova spisku »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica.«

Vojt. Nejedlý referuje 15. února 1825 Hněvkovskému toliko: »Almanach dramatický Klicperův jsem tyto dny obdržel, a k přání by bylo, aby své spisy vydával. Tenť cizím dramatikům se vyrovná a mnoho převýší; Shakespearův duch nejvíc v něm panuje, a někdy neodloží pana profesora. Čtu též Kollára Slávy dceru; výborný básník. Ti dva slávu české literatury rozšíří; jemu schází, že některé rýmy chybné má, jakož *krásně, jasně*; což ovšem maličkosti, ale právě v znělkách by se jich vystříhati měl, verše má výborné, přednešení živé.«

Vydání »Slávy dcery« z r. 1832 přivítal Vojt. Nejedlý v dopisu z 9. srpna 1833 Hněvkovskému: »Kollar jest co Petrarka a Dante. Jeho některé znělky jsou co Petrarkovy a s Dantem se ve výsosti i hrubosti srovnává. Hrůza čísti některá místa — však ten rozdíl — Dante byl živ v hrubém věku, a ten za našeho. Některé znělky jsou tintěrnosti. Ač na Němce žehrá, ač na Čechy, kteříž se zpravují Němci, přec sám, co si měl Petrarku za vzor vzíti, sám se ve veršování podlé Němců řídí — a tím jsou i znělky příjemnější. — Ostatně přes Kollára nemáme a vším právem cizím v bok se postaviti může[1].«

[1] Druh Nejedlého Šeb. Hněvkovský psal 14. června 1833 svému synu Vojtěchovi (dopis jest v Nár. museu): »Dostal jsem Kollarovo znělky a Komentar, jesti to výborná práce; jest jich 614 a přídavek drobnějších básní. Polovic jich, totiž 300, počítám za mistrovskou

Jaroslav Vlček, jenž kriticky ocenil několika pracemi význam Jana Hollého, podal v »Dějinách české literatury« II., 2 (1914), str. 264 nsl. ukázky z kritik, jak byly v Čechách Hollého práce přijaty. Zejména Karel Vinařický byl velikým ctitelem poesie Jana Hollého, přeložil některé jeho práce do češtiny a cenil si ho nad Kollára. Náš kritik a básník Vojtěch Nejedlý mluví o jeho básních střízlivě. V jeho dopise Hněvkovskému ze dne 24. prosince 1833 čteme toto: »Původní práce jest Svatopluk[1], epopeja od Jana Holého Slováka. Jest u Pospíšila k dostání. Zajisté marnou práci, jak se v ohlášení časopisu Jindy a nyní praví, pan Vinařický před sebe vzal, že tu báseň do českého překládá. Každý zběhlý čech porozumí původnímu textu, který přeložením snad se zhyzdí a příjemnosti slovenské nedosáhne. Co o něm souditi mám, ještě nevím, přečetl jsem 5 zpěvů, všech je 12. Sprostota všudy Homerova — pěkně plyne, nic nuceného, však výsosti nepostihá Miltonovy neb Osiánovy. Jest práce, kterou se Slované honositi mohou, ač mezi epické obry přikročiti nesmí. I u něho ta zastaralá pověra, a za pravidlo ve epické básni vůbec přijatá, že bez bohů, bez duchů a čertů epopeja nemůže býti. Tím se mysl filosofická uráží — k víře nepohodlnost na nejvyšší stupeň vyráží, a přec žádná příjemnost a jímatedlnost se nedosáhne.«

Hned po několika dnech (13. ledna 1834) píše zase Vojt. Nejedlý Šeb. Hněvkovskému: »Svatopluka jsem přečetl, jsem toho oumyslu, co kritikus v čas. Jindy a nyní[2] píše. Na tom jest viděti, že přehlídne báseň epickou. Vinařický jeden zpěv přeložil a prý pravil, že nic podobného ještě v češtině. Četl jsem celou báseň s chutí — a rozváživ to vyřknutí, pomyslil jsem, zdali mne smyslové nemámí. Šel jsem hned, vzal Váš Děvín, druhé vydání[3], druhý díl — začal čísti a četl až do konce — a to již po čtvrté, a poznal, ať si ti páni mluví co mluví, že těm zpěvům se nic rovnati nemůže — že netoliko něco takového, ale něco lepšího máme. Zde patrně viděti, že z nich jen záští mluví, že nejsou vstavu vyniknouti, a nechtějí, aby jiných podařené práce se líbily. O lecjaké tintěrnosti mluví plnou hubou, a o Děvíně nikde ani zmínky.«

*

práci; druhé mají jiný oučel, jakož i Komentar, které uvádí nejvíce křivdy, co se slovanským národům děly, a Komentař vynáší 528 stran ve velkým oktavu. Mluvil sem s jedním, jak se to stalo, že takové výpady proti Maďarům a Rakušanům se povolily. Ten mi pravil, že nejspíš bez censury že se to tlačilo, že budou muset dát asi 200 zl. pokuty, a proto že předražili tu knihu, její cena jest přes 5 zl. c. m. Rád bych ti jí pučil, ale není možné; jest zahrazena, přišly jen 3 exempláře pokradmu. Je velké ptaní po ní; nevím, jestli ji přec nějak tam dostanu.«

[1] »Svatopluk, víťazská báseň ve dvanácti spevoch« vyšla r. 1833 v Trnavě.

[2] Je to posudek Budislava [= Jakub Malý] v »Jindy a nyní« 1833, 166 nsl., jenž polemisuje s míněním článku Karla Vinařického v Č. Č. M. VII. (1833), 279.

[3] Jako epos romantický vyšel r. 1829.

Poslední posudek Nejedlého, který uvedu, jest sice stručný, ale stojí za to! Je to kritika »Máje« K. H. Máchy. Fr. Sekanina vydal r. 1910 Máchův »Máj« jako prémii spolku »Máje« a připojil k němu posudky a ohlasy, které »Máj« vzbudil. Drobný posudek Vojt. Nejedlého z pochopitelných důvodů nebyl do publikace pojat. 28. března 1837 píše Vojt. Nejedlý Hněvkovskému vedle jiných věcí toto: »Děkuji Vám, že jste život mého bratra vyhotovil, nyní budu hleděti, aby se to brzy vytisklo, a tak ta práce se skončila[1]. Rád jsem, že se to dodělá, ač tyto práce v Praze mladíkům vhod nepřicházejí, neboť ani zmínky o nich nečiní, ač chatrná díla do nebe vynášejí. Ale nemůže to jináče býti, neboť romantická škola nyní panuje, a vše, co klasiky zavání, se zavrhuje. Jaká to nesmyslnost, loupežník, otcův vrah, jeho milenka, kterou otec zkazil, kolem lámaný zlosyn, toť přednost básně, a sice Máje, a toť prý ta první báseň romantická v češtině — risum teneatis amici! však i ta přepatost brzy pomine. Škoda, že Čechové jako opice po všem, co Němcové činí, se chápají — a jen povrchnosti hledí. Kdyby sami jen mysliti a jednati chtěli, očby tak nebloudili. Někteří z těch mladých jsou výborné hlavy, a daleko to již obzvláště (!) v Praze přivedli.«

Jest velmi zajímavé, ale též dobře vysvětlitelné, že Mácha nepřipoutal pozornosti kritika »první novočeské školy básnické«, ačkoli tolik čerpal z básní i z řeči Šeb. Hněvkovského, jak pracně ukázal v »Listech filologických« XLI (1914), 435 nsl. Ant. Procházka v článku »Hněvkovský a Mácha«.

V hrubých rysech jsme poznali kritickou činnost Vojt. Nejedlého; též jsme poznali, jak důležité zprávy obsahuje zmíněná korespondence, a že by bylo třeba ji vydati.

F. Chudoba:

Vlivy anglické literatury v československém písemnictví a divadle za poslední století.[2]

Když za války třicetileté zavlály nad českými zeměmi praporce římsko-katolických Španěl a papežské Italie, několik českých vyhnanců se uchýlilo na čas nebo trvale také do Anglie, — buď aby tam hledali pomoci pro sebe a své krajany-souvěrce nebo aby v cizí zemi uplatnili své zvláštní vlohy a zájmy. Jeden

[1] Míní se Vojt. Nejedlého »dějepisová báseň v 8 zpěvích Václav«, vydaná v Praze 1837, kde »na místě předmluvy stojí život Jana Nejedlého, psán Šeb. Hněvkovským«.

[2] Tento kusý náčrt byl psán pro cizí čtenáře. Původně vyšel anglicky (a francouzsky) v *Zlaté knize* o cestě podniknuté presidentem Masarykem v říjnu r. 1923 do Francie, Belgie a Velké Britanie. Na žádost redakce podávám jej zde zkrácený v úpravě české.

z nich, J. A. Komenský, chtěl v ní uskutečnit část svých opravných záměrů vychovatelských, ale pro občanskou válku, která tam právě vypukla, nenašel dostatek porozumění a vrátil se na pevninu. Jiný, rytec Václav Hollar, můžeme-li jej podle staré tradice pokládat za rozeného nekatolíka, jenž pro náboženství opustil za války Čechy, nalezl v lordu Arundelovi ochránce a ztrávil jako činný umělec největší část svého dalšího života v pohostinném Londýně. To byli po veliké pohromě národní poslední dva vynikající Čechové, kteří navázali těsnější styky s Anglií — styky jen osobní, poněvadž jejich rodná země zůstala jim už navždy vzdálenou vidinou a nemohla tehdy těžit z jejich poznatků a zkušeností.

Teprve dlouho po jejich smrti, až v polovině století osmnáctého, anglický duch pronikl zase do Čech: duch Johna Locka a soudobých deistů, duch náboženské snášelivosti, která se zvolna probouzela také ve střední Evropě, hmotně oslabené dlouhými válkami náboženskými a duchovně násilnou protireformací. Nepřicházel vždy v podobě vlastní, nýbrž zpravidla obměněn a upraven francouzskými mysliteli předrevolučními, Voltairem, Diderotem, Rousseauem, nebo aspoň jejich německými žáky; ale přece jen pomáhal křísit novou dobu a s ní také národ. Pouta náboženské a sociální nesvobody se uvolňovala, duchovní život začínal klíčit v zemi dlouho neplodné, na pohled mrtvé. Avšak mladá, osvícenská literatura v Čechách byla bez přímých tradic domácích. Neměla nač navazovat, poněvadž to, co ji předcházelo, příčilo se jejímu duchu; neměla ani vhodného jazyka, kterým by se vyjadřovala. Vše se musilo znova vytvořit nebo přetvořit. Ohlížela se tedy po vzorech a nacházela je nejprve v plodech onoho suchého racionalismu, jenž byl v současné Anglii na vymření. Na rozhraní století osmnáctého a devatenáctého, kdy Wordsworth s Coleridgem razili svými *Lyrickými baladami* a kritickými názory, které jim podkládali, nové dráhy anglickému básnictví, kdy mu uvolňovali prameny nové inspirace, čeští veršovci přelévali do svých neumělých sloh odvar pseudoklasických básníků a pabásníků z první poloviny osmnáctého věku. Nebyli bez zásluhy, třebas bychom jejich výtvory nazvali mnohem spíše neobratnými pokusy nežli plnými projevy jejich vlastních osobností. Jejich duše neměly ještě vzletu a nedovedly zpívat; ale jejich žákovská píle a střízlivý vkus uměly vynalézat nové rýmy a vymýšlet nebo aspoň oprašovat potřebná slovíčka.

V těchto nížinách zastihl české básnictví Josef Jungmann, buditel českého lidu, přesvědčením voltairovec, vzděláním právník, povoláním středoškolský učitel a svými hlavními pracemi filolog. Naučil se několika cizím jazykům, nahlédl do velkých literatur a brzy postřehl, že to, co vyrábějí jeho vrstevníci a co vyráběl on sám nedlouho předtím v svých literárních začátcích, nejsou básně, nýbrž hračky; že poesie není bez obraznosti; a že jeho

veršující krajané často ani nevědí, co je skutečná obraznost, co je opravdová báseň. Sám jim jí nemohl ukázat v díle vlastním, protože se básníkem nenarodil. Sáhl tedy po Miltonově *Ztraceném ráji*, aby jeho českým překladem probudil v mladším pokolení zájem o poesii vyššího druhu, o dílo velikého tvůrce, jenž nebásnil toliko rozumem a prsty, nýbrž vzletem, viděním. Čtyři léta pracoval o tomto nesnadném úkolu. Musel si vynajít verš, poněvadž iambického blankversu Miltonova ještě nedovedl přetavit do své mateřštiny, která se svým přízvukem na první slabice vzpírala podobným pokusům. Musel vyhledávat zapadlé výrazy, kterých už neznalo jeho pokolení, nebo vytepávat nové podle jiných jazyků slovanských, aby aspoň přibližně vystihl vznešené obrazy a jedinečná rčení originálu. Uvážíme-li, kdy a za jakých poměrů pracoval, nemůžeme než vzdáti čest jeho odvaze a vytrvalosti. Svým překladem z prvních let století devatenáctého otevřel pokladnici nové básnické mluvy, z které pak čerpali po desítiletí větší i menší básníci čeští. Veliké básni původní se ovšem přiblížil jen zdaleka. Nazval-li pozdější dějepisec české literatury jeho volbu málo šťastnou, tedy ne proto, jak myslil, že by dílo Miltonovo bylo pozbylo »živé účinnosti«, nýbrž z důvodů jiných. Překladatel svým nadáním nestačil na báseň těch uměleckých vlastností, jimiž vyniká *Ztracený ráj;* a nestačila na ni ani tehdejší nedokonalá, nevytříbená a nemelodická čeština. Po této stránce je novější překlad Josefa Davida z r. 1909 o to lepší, oč pokročila česká řeč básnická od dob Jungmannových a oč vyspěl a zhudebněl za sto let český verš; ale i Davidův překlad je toliko mdlým ohlasem původního znění. Vystihnout krásu eposu Miltonova dovedl by jen básník Miltonových schopností: jeho mohutné obraznosti, jeho neobyčejné melodičnosti, jeho přísné kázně a výjimečné hutnosti slova; veliký básník, ale zároveň mravní a umělecký puritán; duch mužný a myslivý, ale také jemný a zpěvný.

Jungmann nepodnikl svého smělého pokusu bez vědomého zřetele na to, co se v tu dobu dálo v cizině. Neobával se patrně, že by *Ztracený ráj* nenašel čtenářů pro svůj náboženský ráz, místy hodně dogmatický a stranický, nebo pro okázalou učenost theologickou a mythologickou, jak se domnívá novější dějepisec. Těch věcí voltairovec Jungmann jistě nemiloval. Ale jestliže přes to uvedl do své otčiny anglické epos, tedy snad také jako dílo, na které se tehdy, hlavně zásluhou Chateaubriandovou, soustřeďoval zájem Francie. Znal zajisté Chateaubrianda, jehož *Atalu*, vydanou r. 1805 jako úryvek z jeho *Génie du christianisme ou Beautés de la religion chrétienne* (1802), brzy potom přeložil do češtiny, a věděl tedy, jakou chválu vzdává v své knize Miltonovi. Jeho pozdějšího překladu *Ztraceného ráje* do básnické prózy francouzské znát ovšem ještě nemohl, ale snad četl volný veršovaný překlad Delillův, jenž začal vycházet, když on svého

ještě nedokončil a nevydal. Ale i kdyby ho nebyl tehdy poznal, je vidět, že nesáhl po díle nečasovém, zastaralém, nýbrž po básni téměř módní, jejíž znalost se vlivem Chateaubriandovým z Francie šířila dále na jih a na východ, takže sotva kdy jindy měla na pevnině evropské více čtenářů než právě tehdy.

Jako v Anglii předtím, tak i ve Francii na počátku století devatenáctého zájem o Miltona vytryskl z ducha a hnutí romantického. Toto hnutí zrodilo také Macphersonova »Ossiana« — pokud »Ossian« byl dílo Macphersonovo — a rozšířilo ossianovské záliby v jiných zemích, kde se mladé pokolení odvrátilo od klasicismu. Ba můžeme říci, že *Fingala* a *Temoru* čtli s větší pochvalou na pevnině nežli v Anglii, kde Macpherson nalezl hned s počátku přísné kritiky, ale málo napodobitelů. Ohlas tohoto nadšení pro sentimentální elegičnost ossianovských hrdin a hrdinek zalehl také do Čech. Zasáhl Jungmanna, ještě více však jeho mladší současníky, Františka Palackého a Josefa Lindu. Ale kdežto devatenáctiletý Palacký se spokojil jen ukázkou překladu ze svého »miláčka« Ossiana (1817), Josef Linda nechal se jím okouzlit do té míry, že sám chtěl být českým Macphersonem. Stal se jím za pomoci svých přátel Hanky a Svobody, když tajně složil epické zpěvy *Rukopisu královédvorského*, jejž pak Hanka, původce lyrických písní a staročeského roucha padělaného rukopisu, r. 1817 »objevil«. Jakýmsi ohlasem jeho šťastného »objevu« byl o rok později »nález« *Rukopisu zelenohorského*. Osud tomu chtěl, že se tyto dva smělé podvrhy staly něčím více než českým »Ossianem«. Jen druhý z nich narazil hned s počátku na odpor Josefa Dobrovského, ačkoliv ani ten svou kritikou nepřesvědčil všech věřících, že nejde o staročeský rukopis z doby pohanské, nýbrž o novověký padělek. Avšak *Rukopis královédvorský* byl dlouho ještě pokládán za památku pravou a mimo to dal podnět k nejednomu dílu uměleckému, čímž si vysvětlíme, proč v letech osmdesátých konečný boj o jeho pravost rozbouřil veřejné mínění české více než kterákoli jiná otázka literární předtím nebo potom. Jméno Jamese Macphersona, dávno již mrtvého a v Anglii nekeltské polozapomenutého, ozývalo se tehdy v Čechách velice často, zvláště když se stopy jeho vlivu ve dvou nejvýznačnějších pracích Lindových, uveřejněných pod jeho vlastním jménem, staly pádným důvodem proti pravosti obou *Rukopisů*. Macphersonův nepřímý podíl na jejich vzniku je nesporný, třebas na Lindu a Hanku působily také vlivy jiné, které s Macphersonem nesouvisely.

Vlnou, jež se v letech dvacátých a třicátých minulého století z Anglie rozlila téměř po celé Evropě, byl také pevninský byronismus. Lord Byron, stejně jako jeho nejmilejší básník mezi soudobými Angličany, Sir Walter Scott, stal se heslem doby. Zatím co jeho větší vrstevníci, Blake, Wordsworth, Coleridge, Shelley nebo Keats, zůstávali světu skoro neznámi nebo se mu

ztráceli v dálce jako drobné oběžnice okolo slunce, Byron si podmaňoval srdce jako dobyvatel, který přišel a zvítězil. Nikoli pro své vnitřní hodnoty, pro hloubku a dokonalost svého umění, nýbrž z příčin všednějších. Předně pro svůj postoj neohroženého obhájce svobody. Který evropský národ nebyl nebo se necítil po válkách napoleonských ujařmen? Politickou reakcí domácí, despocií cizích podmanitelů, duchovní tmou, rozvratem hospodářským ... Někde dopadaly na národ všechny tyto metly, jinde zase ta neb ona. Najednou se objevil v zatuchlém ovzduší anglický šlechtic, jenž bouřil nebe i zemi proti tyranům. Tak se aspoň zdálo na pevnině, kde slyšeli jen ozvěnu jeho hlučných útoků, ale netušili, že on sám je v své umělecké a částečně i lidské podstatě konservativec, který ničeho v životě více nelitoval než vítězství romantických odbojníků nad nevyrovnatelným Alexandrem Popem a jeho školou. Gloriola urozeného lorda, jenž se rozešel s vyšší společností v Anglii, jenž si užíral v Benátkách a Ravenně srdce černým světobolem, jenž se konečně vypravil na pomoc pravnukům slavných Hellenů a svou dobrodružnou obětovnost zpečetil smrtí, — ta svatozář vrhala růžové světlo i na jeho básně. Čtenáři slyšeli z nich mluvit titana, který vysoko přerostl trpasličí svět okolo sebe a proto zůstal v své vlasti nepochopen. Tak se naň díval ještě půl století po jeho smrti docent filosofie na pražské universitě Josef Durdík v cyklu přednášek, jež vydal v knize *O poesii a povaze lorda Byrona* (1870); tak jeho vlivem soudila o básníku *Dona Juana* česká veřejnost po celé další století devatenácté.

Druhá příčina neobyčejné obliby lorda Byrona na pevnině, a také v Čechách, ležela v povaze jeho díla. Nebylo cizincům nesrozumitelné, nemělo těžkých záhad, nevyjadřovalo citů a myšlenek zvláštních, nýbrž zpravidla ty, které se rodily také v jiných hlavách a srdcích. Nadto je vyjadřovalo s prudkou výmluvností pathetického řečníka, jenž se mezi básníky, jak sám dobře cítil, nedostal jen z nepotlačitelného pudu. Nebásnil v komůrce své duše, nýbrž vrhal své verše do veřejnosti, na hlavy rozlitého davu, aby každý, kdo slyší, zvěděl, jak se loučí se svou ženou, jak pohrdá anglickou společností, která se mu ještě nedávno kořila, s jakým svrchovaným gestem strhuje vavříny s nehodných hlav a hází je do prachu, nebo jak se zas mučí pro záhadnou vinu. Jeho popisy švýcarských hor a jezer, benátských lagun a zpustlé Akropole neuchvacovaly svou názorností ani smyslem pro jedinečnou krásu věcí a jedinečnost slova, kterým se krása vystihuje, nýbrž vodopádem řeči, která jako horský potok nebo rozvodněná řeka strhuje vše, co jí přijde do cesty.

Není divu, že Byronova výmluvnost strhla také Jana Kollára, jenž v svém elegickém předzpěvu k *Slávy dceři* podal nejpathetičtější a také nejúčinnější projev slovanského cítění v době probuzení. Co jiného než *Childe Harolda* měl na mysli, když

brzy po roce 1820 skládal první tři zpěvy své básně, aby v nich vylil svůj stesk a žal nad poněmčením krajin kdysi slovanských a nad porobou těch, jež zůstaly slovanskými aspoň jazykem? Útvar znělkový, do něhož vléval své city, a ještě více jeho rostoucí sklon k suchému poučování, způsobily ovšem, že co do účinku estetického nedostihl svého anglického vzoru. Ale *Slávy dcera* byla pro svůj obsah a tendenci hojně čtena a tím připravovala půdu byronství, jak vypučelo v mladším pokolení.

Jeho největším představitelem byl Karel Hynek Mácha, původce *Máje* (1836), básník drobné lyriky a několika nevšedních zlomků veršem i prózou. Za živa mu bylo »byronství« vytýkáno jako nevlastenecké, po smrti býval s Byronem spojován do té míry, že se až zapomínalo na jeho vlastní velikost. Seznámil se s jeho veršovanými povídkami z polských překladů a pochytil z nich trochu romantických vnějšností. Záhadné postavy obtížené tajemnou vinou, jejich odpor k společnosti, která je zrodila, neukojitelný smutek nebo zvrhlá láska a ještě několik jiných příkras přešlo do jeho mladistvého díla z *Larů* a *Korsarů*, *Giaourů*, *Parisin* a *Vězňů chillonských*. Podobně na jeho historické romány, které zamýšlel, ale jen částečně napsal, působil Walter Scott, jako zase na jeho lyriku Novalis a jiní básníci nebo myslitelé němečtí. Je nasnadě, že vnímavý duch, jenž sotva překročil dvacátý rok, podlehl vlivům cizím. Ale neudusil se jimi, nýbrž jen urychlil svůj vnitřní vývoj, takže i z těch nemnoha trosek, jež zanechal, když jej nenadálá smrt sklátila do hrobu, vidíme, jak neobyčejná byla jeho vlastní síla tvůrčí. Jistě byl hlubší a myslivější než Byron, jistě měl duši melodičtější. Jeho duchovní nihilismus, jenž proniká místy z *Máje*, má větší živelnost nežli pathetické projevy obdobných básní Byronových; jeho síla básnického postřehu a výrazu předčí nad chabou poměrně obraznost anglického lorda; kouzelné hudby jeho nejlepších veršů nenajdeme nikde v Byronově lyrice ani v *Pouti Childe Harolda*, tím méně v jeho satirách a dramatech. Přes své dočasné byronství Mácha byl básnický duch jiného řádu než Byron a jako Puškin nebo Lermontov byl by šel bezpochyby jinou cestou, kdyby byl přežil svých dvacet šest let.

Byronův vliv na české básníky nezanikl však ani po Máchově smrti. Ozýval se z prací jeho mladších vrstevníků, z krotké, nehudební lyriky Karla Sabiny (1841) i z lyricko-epické básně V. B. Nebeského *Protichůdci* (1844), v níž její původce staví proti věčnému tuláku Ahasverovi vášnivého »jezdce«, připomínajícího některými rysy hrdiny Byronovy. Znova pak ožil v mladším pokolení, které dospělo až v letech padesátých. Svým almanahem *Májem* (1858) přihlásili se tito mladí básníci a prozaikové přímo pod prapor Máchův a tím také přejali kult Byronův. Ale ne všichni stejnou měrou. Nejvíce nejstarší z nich, »přebyronisovaný byronista« J. V. Frič, jenž se k jejich kroužku družil spíše věkem

a osobními styky nežli povahou a programem; nejméně pak nejsilnější duch mezi nimi Jan Neruda. Fričovu fantastickou báseň *Upír* (1849) nazval sám jeho obhájce a ctitel, polský spisovatel Maryan Zdziechowski, nešťastným plodem — a dnes již nikdo po ní nesahá, aby ji četl. Pochopil-li Byronovu poesii citem i rozumem z českých básníků nejhlouběji, jak tvrdí Zdziechowski, nebylo by třeba litovat — podle účinků, jaké naň měla, — že jiní jí nepřišli na kloub. Aspoň veršované povídky *Alfred*, *Krásná Lejla*, *Mejrima a Hussejn*, *Goar* nebo *Černý prapor* (1857 až 1867), jimiž splatil svou daň Byronovi přítel Nerudův a spoluvydavatel almanahu *Máje* Vítězslav Hálek, nejsou o mnoho šťastnější než *Upír*. Svými lidskými vlastnostmi i nadáním uměleckým Hálek byl dalek hlučné nespokojenosti svého vzoru, stejně jako byronský vzdor byl cizí melancholickému Rudolfu Mayerovi, jenž svůj smutek a tušení blízké smrti vdechl do posmrtného svazečku drobné lyriky. Zádumčiví Němci, zvláště Lenau, byli mu bližší než bouřlivý Angličan.

Těmito nezdary se vliv Byronův na české písemnictví nevyčerpal ani nezarazil. V rozvíjející se poesii a v rašících tužbách politických bylo příliš mnoho kvasu, aby osobnost a verše anglického bouřliváka nepůsobily znova a znova na dorůstající pokolení českých básníků se sklony romantickými, a to buď přímo nebo v ohlasích doby dřívější. Romantičtí byli v své mladosti také »Lumírovci«, seskupení v letech sedmdesátých okolo časopisu *Lumír*. Na individuality tak vyhraněné, jako byli Jaroslav Vrchlický, Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek a Julius Zeyer, nemohl ovšem Byron působit stejně. Ale kromě Zeyera všichni se mu poklonili: Sládek a Vrchlický hlavně svými překlady — oba přeložili *Hebrejské melodie* (1890) a ukázky z jeho ostatní lyriky, Vrchlický *Manfreda* (1901), — kdežto Svatopluk Čech kromě horlivé četby jeho veršů v mládí svými vlastními básněmi *Bouře* (1869), *Adamité* (1873), *Anděl* (1874), *Evropa* (1878), *Slavie* (1882), jejichž některé výjevy psal pod mocným dojmem jeho *Dona Juana*, *Kaina*, *Ostrova*, nebo mysteria *Nebesa a země*. Třebas byl od přírody idylik a jen v době svého uměleckého rozpuku překonával svou vrozenou míramilovnost zpodobováním sociálních odbojníků a popisem živelních bouří na moři, přece jenom nejvíce ze všech novějších básníků českých byl okouzlen zjevem Byronovým a nejdéle zůstal pod jeho vlivem. Také Čech byl veliký řečník ve verších, milující zvučné slovo a honosný popis; také on měl vyvinutý smysl pro společenskou satiru, třebas jeho vlastní satiry veršem i prózou málokdy faly do živého. Scházela mu zajisté »saeva indignatio«, které ostatně ani lord Byron neměl nadbytek — jistě ne v míře a jakosti swiftovské. Ale mezi básníkem *Dona Juana* a básníkem *Bouře* nebo *Evropy* byly styčné body, jimiž si vysvětlujeme přitažlivost anglického aristokrata na českého snílka.

Rozených řečníků nezapřeli v sobě ani dva překladatelé Byronových básní, náležející k témuž pokolení: Josef Durdík, jenž mimo uvedenou již knihu přispěl k poznání Byrona mezi Čechy svým překladem *Kaina* (1871) a *Parisiny* (1879), i přední básnířka česká, Eliška Krásnohorská, jejíž přebásnění *Pouti Childe Harolda* (1890) náleží k nejlepším českým překladům z anglické poesie. Patří k nim také Jungův převod *Dona Juana*, z něhož však vyšly jen čtyři zpěvy (1905). Jiných překladů z Byrona, zdařilých i nezdařilých, je poměrně mnoho. Některé z novějších nahrazují překlady starší a objevily se teprve v letech nedávných, což svědčí, že zájem o jeho osobnost a dílo ještě nepominul, třebas je mnohem slabší než před půl stoletím. Jako v jiných zemích evropských, také v Československu ze všech básníků anglických jenom Shakespeare se těšil z větší obliby — ač někdy sám Shakespeare musel ustupovat za Byrona. Oni dva představovali široké české veřejnosti, a posud průměrnému vzdělanci namnoze představují, výkvět anglické literatury. Což ovšem nedokazuje, že by široká česká veřejnost znala anglické písemnictví důkladně nebo že by kriticky odvažovala jeho umělecké hodnoty. Ale veřejná známost a obliba neplynou vždy jen z vnitřní ceny.

Se Shakespearem se Čechové seznámili teprve v druhé polovině osmnáctého století. Sblížilo je s ním divadlo, které pomáhalo budit český lid k národnímu uvědomění. Ale tyto první styky nebyly přímé, poněvadž nejstarší české překlady jeho dramat nebyly pořizovány z původního znění, nýbrž podle upravených překladů německých. Některé z nich neuváděly ani básníkova jména. První ukázkou Shakespearova díla, přeloženou do češtiny z originálu, byl Hamletův monolog »To be or not to be«, jejž r. 1806 vytiskl v své sbírce veršů slovenský duchovní Bohuslav Tablic. Teprve sedmnáct let později český kněz Antonín Marek, žák a přítel Jungmannův, zahájil svým překladem *Komedie plné omylů* řadu českých překladatelů, kteří uváděli celá dramata Shakespearova ve známost svých krajanů přímo z angličtiny. Ale prvního pokračovatele Marek se dočkal zase až po šestnácti letech. Byl jím pražský vynikající herec a populární dramatik Josef Jiří Kolár, jenž hrál r. 1839 *Macbethe* na divadle v Praze podle svého vlastního překladu, vydaného tiskem teprve později. V dalších třiceti letech přeložil svým romantickým, ale dramaticky účinným způsobem ještě *Hamleta*, *Kupce benátského* a *Zkrocení zlé ženy*. Mezitím však začali překládat Shakespeara také Jakub Malý, Josef Čejka a František Doucha, jenž převedl do češtiny též Thomsonova *Roční počasí* (1842) a několik ukázek z Byrona, Burnse, Moora a Shelleyho. K nim pak se připojil Ladislav Čelakovský, syn básníkův a přírodozpytec. Prací těchto pěti mužů všechna dramata Shakespearova vyšla po česku rozměrem originálu v letech 1854—1872, péčí a nákladem Matice

české v Praze. Čtyři kusy byly přeloženy dvakrát a uveřejněny po druhé mimo vydání souborné.

Tento literární podnik měl znamenitý význam v dějinách české vzdělanosti. Českým dramatikům otevřel školu shakespearovského umění a shakespearovské techniky divadelní; českým hercům umožnil hlubší studium shakespearovských postav a tím také přispěl k růstu jejich vlastních hereckých osobností. To platí zejména o tragédovi Josefu J. Kolárovi. Shakespearovská škola nevychovala ovšem mezi českými dramatiky žádného Shakespeara; ale ukázala jim aspoň veliký vzor, tím, že je nutila přemýšlet o hloubkách shakespearovského pathosu, o shakespearovském humoru a o podstatě tragičnosti. Ještě více získalo české Národní divadlo v Praze jako umělecký ústav, k němuž vzhlížel celý národ s velkými nadějemi. Jak velice ctilo Shakespeara, je vidět z toho, že r. 1864, když spisovatelé, umělci a hudebníci čeští oslavovali na něm i mimo ně třísté výročí básníkových narozenin, vypravilo ne méně než dvacet jeho dramat a že počet shakespearovských představení, která do dneška prošla toliko jeho jevištěm, překročil již znatelně tisíc.

Tehdy ještě nestála jeho dnešní krásná budova na břehu Vltavy. Ta byla otevřena teprve r. 1881 a po druhé, když zatím vyhořela a obětovností celého národa byla znovu vystavěna, v listopadu r. 1883. Ale i nové Národní divadlo zůstalo stejně jako staré Prozatímní místem, kde se ctil a miloval Shakespeare. Pokolení vymírala, pokolení se rodila, ale Shakespeare zůstával. Měnilo se ovšem pojetí jeho díla, měnil se způsob režie a změnilo se konečně také české roucho, v němž se jeho tragedie a veselohry dostávaly na jeviště. Dnes se již nehraje v překladech J. J. Kolára, Jakuba Malého a jejich vrstevníků. Od padesátých nebo šedesátých let básnická mluva česká se neobyčejně obohatila a po mnoha stránkách zdokonalila, třebas jí nebylo vše na prospěch, co do ní uvedli Jaroslav Vrchlický a někteří z jeho druhů. Proto se cítila potřeba přeložit Shakespeara znova. Té práce se podjal na počátku let devadesátých přítel Vrchlického J. V. Sládek, jenž ze všech soudobých básníků českých nejlépe ovládal angličtinu. Seznámil se s ní za svého dvouletého pobytu ve Spojených státech amerických, odkud si přinesl kromě překladu Longfellowova *Hiawathy* také oddanou lásku k anglické poesii. Osvědčil ji později svými nevšedními překlady z Roberta Burnse a S. T. Coleridge, z Byrona, Shelleyho, Keatse, Tennysona, D. G. Rossettiho a několika jiných lyriků anglických i severoamerických. Přes to, že náležel mezi básníky nejčeštější a v své mužné lyrice, jejíž verše šumějí citem jako bubliny vystupující z hlubin, rád se občas vracíval k tradičním formám a k lidu, z něhož byl vzešel, žádný jiný básník český nevnikl tak do ducha poesie anglické jako on, ač jí vědomě nenapodoboval.

Nuže, Sládek přeložil nejprve z vlastního popudu *Jindřicha IV.* a *Zkrocení zlé ženy* a teprve r. 1896 začal pod záštitou České

akademie věd a umění vydávat své další překlady ze Shakespeara rozměrem původního znění. Když po vleklé nemoci zemřel uprostřed roku 1912, vyšly již třicet dvě hry tiskem a o třicáté třetí pracoval. Smrtí jeho přerušený překlad *Jindřicha VI.* dokončil a *Jindřicha V.*, *Timona athénského*, *Jindřicha VIII.*, *Perikla* a *Znělky* dodatečně přeložil Antonín Klášterský (1912 až 1923), takže dnes má česká literatura dva souborné překlady her Shakespearových mimo ojedinělé překlady od jiných spisovatelů. Z těch jsou zajímavé jednak slovenské překlady Hviezdoslavovy (*Hamlet* a *Sen noci svätojanskej*), jednak, pro svou úsečnost a dramatičnost, Fischerův překlad *Macbethe*. Vrchlický chtěl již dříve přeložit také *Znělky* — a částečně je přeložil — ale nemoc a smrt jej vytrhly z práce. Zato v jeho pozůstalosti byl nalezen hotový překlad *Venuše a Adonida* a vydán po jeho smrti.

Přebásnění celého Shakespeara, které by byl asi dokončil, kdyby se byl dožil posledních let světové války, Sládek pokládal za své největší dílo, třebas jeho vlastní lyrika mluví k nám stále řečí živou a drahou. Jistě žádný z českých překladatelů před ním nevystihoval uměleckých hodnot v dramatech anglického básníka tak jako on; žádný těch dramat nepřeložil tolik a žádný k tomu neměl průpravy dokonalejší. Dvacet let svého trpkého života jim zasvětil. Škoda jen, že sám neměl více nadání dramatického a že si proto dosti neuvědomoval, jak brzdí spád a rušnost některých výjevů, nesnaží-li se vyjádřit myšlenky a obrazy Shakespearovy stejně úsečně, stejným počtem veršů, byť při tom zůstalo leckteré slovíčko nepřeloženo. Nelekal se slov obhroublejších, kde jich nemohl obejít, ale v duchu své doby a svého jazyka vyjadřoval je někdy slovy jemnějšími; tím na pohled stíral některé drsnosti, jež nebyly vždy drsné době renaissanční. Za své pokolení vykonal čestnou povinnost k největšímu dramatickému básníku nového věku.

Mimo tento překlad Shakespeare působil na český život kulturní v posledních desítiletích ještě dvěma směry. Bez jeho vlivu *Neklan* Zeyerův, některá dramata Vrchlického, *Falkenštejn* Hilbertův nebo *Václav IV.* a *Husité* Arnošta Dvořáka, abych uvedl jenom několik ukázek české tvorby dramatické z konce minulého a začátku tohoto století, byly by vypadaly jinak. Je příznačné, že nejvíce působil na povahu dramat historických, a to již od časů Vítězslava Hálka, jehož hry *Carevič Alexej* nebo *Záviš z Falkenštejna*, *Král Rudolf* nebo *Král Vukašín*, *Sergius Catilina* nebo nedokončený *Jiří z Poděbrad* chtěly na jevišti dunět hlasem Shakespearových historií, neměly však jeho dechu. Tento zjev vyplynul z českého historismu, který se projevoval již od Kollára a Máchy, tu mocněji, tu slaběji, nejen pracemi dějepisců, nýbrž také básněmi, povídkami, romány a divadlem. Slavnější minulost posilovala národ v boji za lepší budoucnost, na smutnější aspoň vzpomínal. Odtud i neutuchající zájem o ni. Historické povídce

a románu Walter Scott ukazoval v začátcích cestu, historickým dramatům zase Shakespeare.

Na hrdinech a hrdinkách jeho tragedií a veseloher také vynikající herci napínali své síly. Mimo J. J. Kolára a nejlepšího českého komika Jindřicha Mošnu v posledních desítiletích byli to zejména Edvard Vojan a Hana Kvapilová, kteří vytvořili několik nezapomenutelných postav shakespearovských. Jejich Othellové a Desdemony, Learové a Cordelie, Hamletové a Ofelie, Benešové a Blaženy náleží k nejvyšším výkonům v dějinách českého herectví. Jejich zásluhou shakespearovská představení za režie Jaroslava Kvapila bývala svátky Národního divadla. Když bylo vzpomínáno z jara r. 1916 třístého výročí Shakespearovy smrti, zatím co kol dokola zuřila válka a projevy pro ty »na druhé straně« byly dušeny vězením nebo olovem, Shakespeare se stal také tlumočníkem citů politických. Od března do května dávali na Národním divadle cyklus jeho patnácti vybraných her s velkým úspěchem uměleckým i mravním. Byl nejen básník, nýbrž i »spojenec«, jakého domácí nepřítel nemohl zdeptat, i kdyby byl vyhrál všechny Marny, Sommy a Soče. Tehdy již Hana Kvapilová nežila. Ale ještě žil Vojan a přes svých bezmála šedesát let uchvacoval svým uměním za součinnosti svých mladších druhů a družek, mezi nimiž bylo několik nevšedních sil. Od té doby se přibíraly do repertoiru pražských divadel ještě jiné Shakespearovy kusy (obě části *Jindřicha IV.*, *Bouře*, *Troilus a Cressida*), takže do dneška prošlo již bezmála třicet jeho dramat českým jevištěm.

Největší zjev anglického básnictví zanechal nejhlubší doposud stopy také v dějinách českého písemnictví a divadla. Čeští spisovatelé znali sice i jeho menší krajany, jak ukazují překlady z Marlowa, Otwaye, Jamese Thomsona, Edwarda Younga, Th. Graye, W. Scotta, Th. Moora, Shelleyho, Keatse, Tennysona, Roberta Browninga a jeho choti, D. G. Rossettiho a jeho sestry Kristiny, Swinburna, Oscara Wilda a několika jiných. Překládalo se ovšem náhodně, takže někteří velcí básníci zůstávali nebo až podnes zůstávají skoro bez povšimnutí, zatím co chvilková záliba posunula jiné do popředí. Nejplodnější z českých básníků-překladatelů, Jaroslav Vrchlický, dosti pozdě připojil angličtinu k tuctu jiných jazyků, z nichž překládal veršem, a již proto se nepřiblížil k anglické poesii tak důvěrně jako Sládek nebo V. A. Jung, jimž Amerika byla dobrou školou. Nadto jeho vlastní nadání tíhlo spíše k renaissančnímu básnictví italskému nebo k romantikům francouzským nežli k lyrice Shelleyově, z níž přeložil výbor, nebo k jeho *Odpoutanému Prometheovi* nebo k některým anglickým básníkům novějším, s nimiž seznamoval českou veřejnost ukázkami ve veršovaných překladech nebo též úvahami v próze. Zdá se však, že na jeho pozdní lyriku krátce před zhroucením jeho duševních sil tito jemní básníci nezůstali docela bez vlivu.

Méně než poesie působila v Čechách, na Moravě a na Slovensku anglická próza. Z romanopisců toliko Sir Walter Scott

zasáhl v první polovině devatenáctého století do českého vývoje literárního popudem, který urychlil rozvoj historické povídky a historického románu. Ale ani Dickens, ani Thackeray, ani George Eliotová nebo sestry Brontëovy, ani Meredith nebo Hardy mezi Čechy v minulém století nezdomácněli. Z Dickense bylo sice překládáno již od let čtyřicátých, ale jeho velká díla se objevila v českém rouše, pokud vůbec byla přeložena, většinou až na počátku tohoto století. Také z ostatních byly přeloženy větší ukázky hodně pozdě — až v posledních dvou desítiletích. Román Tackerayho *Vanity Fair* byl sice převeden do češtiny již na prahu let osmdesátých, ale jeho realismus byl brzo zatlačen do pozadí realismem ruským, Čechům rozhodně bližším. Po příkladu velké *Ruské knihovny*, která přináší již čtvrté desítiletí vynikající ruské prozaiky v dobrých překladech, byla založena koncem let devadesátých týmž nakladatelem také *Anglická knihovna*, ale ta nevybírala vždy věcí hodnotných a svými úspěchy zůstávala daleko za svou ruskou družkou. Nenáleží k jejím zásluhám, že neseznámila Čechů ani se zjevem tak milým, jako je Jane Austenová, že jim neukázala ani na Th. Hardyho a že její překlady z jiných romanopisců nebyly dosti soustavné a po každé šťastné. Z mladších prozaiků anglických nejvíce obliby došli a nejhojněji do nedávna byli nebo jsou nyní překládáni Oscar Wilde, Walter Pater, Kipling, Wells, Chesterton, Galsworthy, R. L. Stevenson, Conrad a Hardy. Mezi dramatiky Bernard Shaw odnáší palmu. Jeho četné hry bývají dávány se značným úspěchem na divadle a čtou se i v knihách.

Ani dva velcí proroci minulého století, Carlyle a Ruskin, nezůstali neznámi v Čechách, třebas tam pronikli dosti pozdě — v podstatě až na sklonku století. Vtiskli několik hlubších stop do české kritiky a essayistiky v době, jejímž heslem byl silný individualismus. Ale jako se dnešní Anglie literární od Carlyla zřejmě odklonila a o Ruskina se celkem nezajímá, tak i v Čechách vlna hromadného cítění odplavila zájem o knihy a názory Carlylovy, ačkoliv je poválečná zkušenost potvrdila namnoze až nápadně dobře. A mravní pathos Ruskinův se nesnáší s překotným vývojem uměleckých názorů těchto let. Pro výraz se zapomínává na jeho sociální smýšlení a na ty nauky, kterým zasvětil druhou polovinu svého života. Po této stránce nebyl šťastnější ani jeho žák William Morris, jenž působil — stejně jako blízcí mu praerafaelité — spíše svým básnickým, svým uměleckým dílem a smyslem pro středověk; zvláště v epice Julia Zeyera zanechal znatelné stopy.

Jestliže si uvědomíme vzestup české literatury od vrávoravých krůčků Václava Thána na sklonku století osmnáctého po rozlet Antonína Sovy a Otokara Březiny, nemusíme jí vytýkat, že se někdy nevyznala v oblastech svých vzdálenějších sousedů. Měla co dělat, aby se po smrtelných mrákotách dvou století

postavila opět na vlastní nohy. Jako anglické písemnictví za doby Chaucerovy nebo Shakespearovy vyhledávala si také ona podněty a nové látky za hranicemi vlasti. Jejímu růstu nestačila jen strava domácí. Kdo by se divil, že si jinde nevybírala vždy sousta nejlepší? Ani látkové nebo inspirační prameny Shakespearovy nebývaly po každé prvého řádu. A věc je proměnil! Nemusí se tedy české básnictví omlouvat za to, co odjinud převedlo domů; co vssálo, co ústrojně v sobě přetvořilo a snad zase vydalo. Mladší pokolení nechť lépe projdou dnes nebo zítra končinami literární Anglie, aby zjistila, jak vypadá Shakespearova země zblízka a ve skutečnosti.

Otokar Fischer:

K předlohám „Slávy dcery".

Jaroslav Vlček oživil dvěma jubilejními edicemi z r. 1921 a 1924 stoletou památku Kollárových »Básní« z r. 1821 a prvého uspořádání »Slávy dcery« z r. 1824; usnadnil tak studium Kollárových znělek jak po jejich formální, tak po jejich obsahové stránce, při nichž obou nutno přihlížet k principu genetickému. Ani kritiky, jichž se Kollárovi před sto lety dostávalo, nejsou bezpředmětné, svou závažnost posud si uchovává Čelakovského »Slovo o Slávy dceři«, na něž ve svých dodatcích k souhrnnému pojednání Jakubcovu upozorňuje N. Petrovskij[1] a jež budiž i východiskem našich vývodů, ve třech bodech s Petrovským se stýkajících, vzniklých však naprosto nezávisle na jeho článku »Iz zamětok o Kollaře«.

Čelakovského »Slovo o Slávy Dceři« vyšlo v 5. ročníku Časopisu Českého Musea 1831, sedm let po prvém spořádání Kollárova díla, rok před jeho úpravou definitivní; přidává k přehnané chvále i pozoruhodné výtky, mezi nimiž čteme na str. 53: »Náleželo, aby básníkem bylo udáno, že některá čísla jsou toliko přeložena, aneb ve hlavních myšlenkách odjinud čerpána, aby snad někdy překladatelem některým opět z přeloženého se nepřekládala. Tak: ‚Nejkrásnější nade všecky cnosti.' (2)[2] Haug. — ‚Na tě myslím' (118). Göthe. — ‚Blaze, kdo si jeden čistý.' (147). E. Schulze. — ‚Hřích je ovšem' (82.) dle básníka, jehož jméno českým ústům vysloviti tvrdo i hanebno. Pochybuji však, že by dále bylo tu jakého překladu více.«

K této výtce svého básnického recensenta odpověděl Kollár veřejně hned následujícího roku, a to 333. znělkou svého »úplného

---

[1] Srv. Izvěstija otd. russk. jaz. i slovesnosti Rossijskoj Akad. nauk 1917 (XXII. 1), 150 nn.: 151 o Rückertovi, 155 o Haugovi, 156 o Schulzeovi.

[2] Čelakovského číslování vztahuje se na vydání z r. 1824: 2 = I. 4, 118 = III. 70, 147 = III. 117, 82 = II. 121.

vydání« (1832; = III. 69) »Ach! Kam ste se předce odebraly Vy dva krásné roky mládenské«: Vzpomíná, jak se dvě slavenské duše milovaly, jak se cvičíval se svou Mínou v hudbě, v malířství, v mateřštině, jak s ní čítával všelijaké básně, z nichž některé pak přeložil a vložil do svých znělek:

. . . Hned zas všaké čítávali básně;
Básně, jež má láska[1] stokrát četla,
I pár, na čest Jí a památku,
Přeložila a v ty Znělky vpletla.

Běží tu podle všeho o doklad pozdě vzniklých básní, jež Jakubec (v Lit. č. XIX. stol. 2^2. 1917. 316) výstižně charakterisuje jako »milostné znělky rázu memoiristického«, ve kterých bývá »zachycena událost básníkova života milostného suše referentsky«. Souvislost pak s kritikou Čelakovského naskýtá se jasně, byť ne přiznaně, provází-li Kollár ve svém Výkladu z téhož roku (1832) závěrečná slova »v ty znělky vpletla« tímto poznamenáním: »Takové [t. j. přeložené] jsou Znělka 334 [= III. 70] podle Götheho, jehož Slávy Dcera mezi německými básníři nejvíce libovala; Znělka 381 [= III. 117] podle E. Schulze v okouzlené růži; Znělka 239 [= II. 121] podle Grillparzera v Sappho, právě toho času vyšlé: na více se nerozpomínáme.«

Ze čtyř znělek tedy, jimž Čelakovský vytkl přemíru závislosti na cizích výtvorech, Kollár jmenuje tři a označuje je ne snad za básně »ve hlavních myšlenkách odjinud čerpané«, nýbrž přiznává oprávněnost silnějšímu označení svého kritika, připouští totiž, že »pár« básní »přeložil« a vložil do svého cyklu. Není divu, že toto doznání je bráno za bernou minci a přejímáno do rozborů Kollárova díla; tak píše Jakubec (l. c. 309) výslovně, že Kollár svou často přednášenou znělku (III. 117 »Blaze, kdo si jeden čistý smělý«) »převzal ze Schulzovy skladby Bezauberte Rose« a že jinde (II. 121) stanoví za největší hřích zradu na vlastním národu »podle Grillparzera«. Provedeme-li srovnání, dojdeme v drobnostech jiného výsledku, osvětlujícího spolu i představu o literární původnosti i způsob Kollárova tvoření veršového.

Nejméně podobnosti je mezi citovanou znělkou III. 117 (= 1821, 85; 1824, 147) a skladbou E. Schulzeho o očarované růži. Dodáme-li, že Kollárův sonet končí se výrokem »z vítězství-li není radosti, mužně padnout není menší chvála«, zdá se nám sousedství, Čelakovským (a poté samým Kollárem) zdůrazněné, poněkud pravdě nepodobno, neboť nasládlý schulzeovský sentimentalismus v oné skladbě naprosto neopěvoval stoické hrdinnosti. Skutečně se také shoda obou básní omezuje na podružné jednotlivosti výrazu, kdežto myšlenkově »Die bezauberte Rose« předlohou tu dojista nebyla. »Drum ist es gut, nur *einen*

[1] Podle kontextu se to vztahuje na milujícího Kollára, ne snad na milenku.

Wunsch zu hegen, In dem vereint des Lebens Strahlen glühn«, začíná se u Schulzeho 2. stance III. zpěvu (srv. u Kollára: »Blaze, kdo si *jeden* čistý, smělý *Oučel*, místo mnohých, představí, v němž by jako v centru měňaví *Paprskové* všech dnů žití tleli«); také z následující stance zaznívá tamtéž u Kollára leccos (»Denn was man tief . . . empfangen hat . . . dem folge man durch Tränen und durch Schmerzen, durch Sturm und Woge, Flamm' und Schwert! . . . dem ungeteilten Streben wird gern zuletzt der Siegeskranz gegeben« — »a v něm myslí, cítí, žije *celý*, *v slasti* — *v slzách*, v přízni — v bezpraví, až se šťastně k němu doplaví, byť i *přes bouř*, *plamen*, hrom a střely . . . *Z vítězství-li* není radosti . . .«): Běží tu o případ slovního ovlivnění, jakých zná každá básnická praxe sta a sta; a označuje-li Kollár tuto znělku za přeloženu, činí si nezasloužené příkoří. Dnes bychom přes uvedené analogie as klidně a bez povšimnutí přešli, ale věc byla ta, že za Kollárových dnů náležela »Die bezauberte Rose« k skladbám přeceňovaným a (víme to z Máchy) přehojně čteným, jejichž nejedna sloka čtenářům i básníkům, jako Čelakovskému a Kollárovi, byla pevně vštípena do paměti.

Poučnější jsou shody, ale zvlášť rozpory, s Grillparzerem, který po svém »König Ottokars Glück und Ende« (1825) byl u nás dán do klatby a jehož jméno tudíž podle Čelakovského »českým ústům vysloviti tvrdo i hanebno«. Kollárova poznámka, že čerpal (v »Slávy dceři« 1824) z tragedie »Sapfo«, »právě toho času [1819] vyšlé«, obsahuje zřejmě omluvu jeho závislosti na vídeňském dramatikovi. Ale i tu máme hned předem pochybnost, jak se mohla dostat slova proti nevděku k vlasti zrovna do hry, jež je soustředěna na konflikt milostný a v níž pro horlení vlastenecké prostě není místa. Skutečně také ukáže konfrontace obou míst, že Kollár svou předlohu parafrasuje sic velmi věrně: ale pointu, na níž mu zřejmě záleželo nejvíc, má ze sebe; a tak nám tato odchylka od originálu jen tím ostřeji osvětluje Kollárovu methodu a intenci. Brojíť Grillparzerova hrdinka ve vstupním monologu 4. dějství proti uevděku osobnímu, jehož zakusila od milovaného muže a od milované otrokyně: místo pak pathetického, v závěru třikrát opakovaného »Undank!« vložil Kollár, teprve Kollár, svůj patriotický výpad proti nevděku k národu. »Překladem« tudíž už z tohoto důvodu myšlenkové původnosti nelze nazvati Kollárovu znělku II. 121, byť se i k svému vzoru přimykala — co do výrazu — sebe trpněji:

Grillparzer v. 1207—18:	Kollár 1824, 82 (II. 121):
Der Mord ist wohl ein grässliches Verbrechen,	*Hřích* je ovšem velký *vražda* vzteklá,
Und Raub und Trug, und wie sie alle heissen,	*Krádež*, *zrada*, žhářstvo, otravy,
Die Häupter jener giftgeschwollnen Hyder,	Hodny, aby mečem popravy

Die, an des Abgrunds Flammenpfuhl erzeugt,
Mit ihrem Geifer diese Welt verpestet;
Wohl grässlich, schändlich, giftige Verbrechen!
Doch kenn ich eins, vor dessen dunklem Anstich
Die andern alle lilienweiss erscheinen,
Und *Undank* ist sein Nam'! Er übt allein,
Was alle andern einzeln nur verüben,
Er lügt, er raubt, betrügt, schwört falsche Eide,
Verrät und tötet! — Undank! — Undank! — Undank!

Krev a duše z těla jejich tekla;
I lež, pýcha, závist, svod a změklá
Chlípnost, číhající na mravy,
A jak slují ony ohavy,
Přišlé na zem *z horoucího pekla.*
Však znám draka s tváří *černochudou,*
Proti němuž tyto *úlomky*
Hříchů *ještě sněhu bělší* budou;
Ten sám loupí, repce, učí zlému,
Bije sebe, předky, potomky,
A zní: nevděk ku národu svému.

Nejinformativnější pak je analogie s Goethem: ne tak pro skutečnost až příliš pochopitelnou, že se mladý, v Jeně působící začátečník učil, v nejbližším sousedství, u velkého Výmařana; ale pro poznání, jak plynulé, jak relativní je všechno, čemu říkáme »literární vlastnictví«. Vyslovují-li Čelakovský a Kollár Goethovo jméno při znělce III. 70 (= 1821, 71; 1824, 118) s počátečními slovy »Na tě myslím«, je jasné, kam bijí. Náležíť — a náležela' tehdy zvlášť — k nejznámějším Goethovým písním ona »Nähe des Geliebten«, začínající se stejně »Ich denke dein«; není pochyby, že Kollár přebásnil toto číslo, jehož některé obrazy mu byly směrodatné (myslím na tě: »wenn sich des Mondes Flimmer in Quellen malt« — »když se bledá luna tichou směje za březinou«; zvl. »Ich sehe dich, wenn auf dem fernen Wege der Staub sich hebt« — »Tebe vidím, když svůj silnic prachem příchod jeví poutník vzdálený«; »Ich höre dich, wenn dort mit dumpfem Rauschen die Welle steigt« — »Tě jen slyším, kde se jiná s jinou vlna smlouvá šeptem žvatlavým«) — ale Kollárův závěr (»ač nás rok již darmo prošený, ač nás závist mnoha krajin dělí«) vyjadřuje vlastní jeho prožitek a cit; proti mínění pak, že by jeho znělka byla »přeložena z Goetha«, mluví ještě podstatnější okolnost: Neběží o výtvor Goethův, nýbrž o píseň, kterou Goethe zkrátil, upravil, nebo, chceme-li, »přeložil« — z písně Friederiky Brun-Münterové[1]. Že Goethe svou předlohu povýšil, že Kollár proti Goethově adaptaci je méně zpěvný a méně dokonalý, nepadá na váhu; dojista se Kollár nedopustil ničeho, pro co by nebyl nalezl ospravedlnění u svého vzoru.

Nemá však těmito konfrontacemi býti řečeno, že by Kollár byl býval ve svých námětech původnější, než se obvykle za to

[1] Goethovu předlohu (s názvem »Ich denke dein«) otiskuje na př. Düntzer ve svém komentáři (3. vyd. 1896, 118); srv. zvl. F. Stricha, Deutsche Klassik und Romantik 1922, kde (str. 186 n.) »romantická« báseň F. Brunové položena proti »klasické« skladbě Goethově.

má. Velmi příznačně zamlčel v uvedené partii svého Výkladu, v níž jsme poznali odpověď Čelakovskému, Čelakovského výtku první — a vlastně nejpodstatnější. Neboť znělka I. 4 »Nejkrásnější nade všechny cnosti«, která jak 1821, tak 1824 stála hned na druhém, tedy silně exponovaném místě, je opravdu na svém vzoru závislá do té míry, že ji lze označit za pouhé přebásnění cizího, tehdy známého motivu, s tím arci rozdílem, že německý veršovec apostrofuje svou choť (báseň je vložena do oddílu »an meine Gattin«), kdežto jeho český nohsled opěvuje dívku, která mu je »zaslíbena«:

J. Ch. F. Haug, Epigramme und vermischte Gedichte, Wien u. Prag 2, 1807, 295:

Sie

Die schönste der Bescheidenheiten
Und seltenste, die — Tugenden verhehlt,
Ein Blick, so sanft, doch wunderbar beseelt,
Der alle Liebenswürdigkeiten
Der Hehlerin verräterisch erzählt,
Ein Herz — ihm mangelt nur der erste Thron der Welt,
Um Völkerwonne zu verbreiten,
Ein Geist, dem einzig Männerruhmsucht fehlt,
Auch Männerlorbeer'n zu erstreiten —
O schönes Ideal! O Traumbild gold'ner Zeiten! —
Nein, nein! Sie lebt! Sie liebt! — Verkündets Feyersaiten!
Ich bin der Holden anvermählt!

Kollár I. 4 (= 1821, 2; 1824, 2)

Nejkrásnější nade všecky cnosti
Cnost, jenž vlastní cnosti ukrývá,
Pohled, jehož krotkost stydlivá
Jest jen *zrádcem* větší spanilosti;

Srdce, jen mu trůn dej všemožnosti,
Ráje po vší zemi *rozsívá*,
Rtíky, z nichž se božský ozývá
Rozum v liboplynné výmluvnosti:

Ó kde svítíš, hvězdo utěšená,
Jsi-li vskutku, drahý předmě*te*,
Čili jen sen marný zlatých časů?

I ne, žije! — Žije? libých hlasů
Struny k chvále její zavzněte,
Aj hle, mně je, mně je zaslíbena.

Nelze, jak vidno, z Kollárova ujištění »na více se nerozpomínáme« vyčísti, že by, kromě tří jím přiznaných filiací, jinaké podstatné závislosti na cizích předlohách u něho nebylo; a bude dobře bráti cum grano salis i Čelakovského pochybování, »žeby dále bylo tu jakého překladu více«. Vždyť se »překlady« v tomto smyslu — t. j. modifikace — přirozeně vyskytovaly tehdy jak u Kollára, tak u jiných sonetistů, neboť je zcela pochopitelné, svádí-li útvar, sám o sobě tak přístupný literární inspiraci, k napodobování předloh: nejde nám tu však o Kollárovy vztahy k Petrarkovi, později k Dantemu, kteří zřejmě působili i na jeho fabuli, nýbrž v prvé řadě upozorňujeme na soudobé autory, jejichž písně a gnómy přeléval do svého kadlubu. Pročítáme-li »Básně« 1821 a prvé uspořádání »Slávy dcery« z r. 1824, jsme na několika místech frapováni blízkostí Kollárova tónu k melodice, jejíž stopa se později pod nánosem učenosti a jinotajů ztrácí, totiž k ryzí lyrice goethovské. Mínino »Znáš-li kraj ten« (1821, 81; 1824, 133; poté III. 89) vztahuje se sice na zásvětí, ale má,

jak již bylo pozorováno, názvuk Mignonina »Kennst du das Land«, stupňovaný ještě předposledním, jakoby goethovsky znícím veršem »Kde choť, sestra jedno znamená«; milencova touha »Ó bych mohl tajné na se vzíti . . .« (1821, 65; 1824, 119, poté III. 71) prošla možná, ač běží o námět i lidového básnictví, veleznámou písní »Ich wollt', ich wär ein Fisch«; důležitější by bylo, kdyby se dal dokázati vztah, jenž by Kollárovi byl k vysoké cti, totiž vztah k »Západovýchodnímu dívánu«: ta sbírka z r. 1819 byla v době Kollárových »Básní« čerstvou novinkou, mohla mu přijít do rukou stejné době jako téhož roku vyšlá »Šapfo«, tím spíše, ježto Mína »Goetheho mezi německými básníři nejvíce libovala«. Upozorňuji na krásné kadence o líbém chládku (1821, 5; 1824, 7, poté I. 13), na pointu »Když si řeknou srdce milující, že se milují« (1821, 9; 1824, 8, poté I. 14), na hyperbolu »já mám v rukou Peru, Vlachy, Řecko« (1821, 15; 1824, 18, poté I. 43) a zvlášť na závěrečnou jednu tercinu (1821, 21; 1824, 24; poté I. 66), podle níž by se zdálo, že mezi Kollárem a jeho rovněž básnící Mínou byl obdobný vztah jako mezi »Hatemem«-Goethem a jeho Suleikou[1]. Předkládaje tyto i jinaké vztahy[2] ve formě hypothetické, odvolávám se na zaručenou skutečnost: Kollár odíval dojmy, podporované vzpomínkami z četby, do formy sonetové; a to i tehdy, ba tehdy zvlášť, setkal-li se s myšlenkou sobě blízkou, oděnou do nějaké jiné formy. Už proto padá jeho i Čelakovského označení některých znělek jako »překladů«; nebéřit ani tam, kde své předlohy sleduje nejvěrněji, o pouhou translaci do jiného jazyka: nýbrž spolu o transposici do jiné oblasti, do jiného tvaru.

Zopakujme ony čtyři doložené případy: Schulzeho »převedl« do znělky ze stanzí; Grillparzera z nerýmovaného pětistopého jambu — blanc versu; Goetheho ze strofické písně; Hanga z rýmování, v němž se vracely jen dva rýmy. Kterýžto čtvrtý příklad má jistou ironickou příchuť, dodáme-li, že Haug, Kollárem upravený do formy sonetové, byl této formy, jím jen zřídka užívané, nepřítelem. Kollárovi však bylo se to stalo takřka druhou přirozeností: kdekterý popud vyjadřovati právě znělkou. Jeho »quidquid dicere conabar« bylo by znělo: buď elegické distichon anebo, a zvlášť, sonet; ta i ona forma ovšem za silné determinace literární a se znalostí předchůdců i vzorů. Odkud tato zá-

[1] Z Dívánu by bylo srovnati písně Suleiciny jako »Ach, um deine feuchten Schwingen«; z »Knihy lásky« »Liebende sich wiederfindend«; nadsázky a geografii v čísle »Nur wenig ist's, was ich verlange« a pod.

[2] K č. 1824, 61 (= II. 102) »Jako plavec radostivě česká . . .« bylo by citovati obdobu z Tiecka: »Reise nach Lucca« v cyklu Reise-Gedichte« z r. 1805/6 (». . . Kann es dem Schiffer lieblicher dünken, Wenn von Indiens Küsten herüber Die gastlichen Lüfte der Gewürze Blütenduft Ihm auf sein wanderndes Schiff hinstreun'?«, Shoda je arci větší v druhé úpravě (II. 102), kde výslovně jmenován »Indus« (za »Východ« prvé verse, tištěné 1822 v »Dobroslavu«).

liba pro čtrnáctiveršový rýmový útvar, který pro tehdejší českou slovesnost byl takřka novinkou? Proč volil Kollár právě sonet? Tak se ptal ve svých důležitých pojednáních[1] již Vrchlický; ale proti jeho odpovědi »to je hádankou«, podá nám literární historie hledisko přesnější.

Že se Kollár řídil Petrarkou, leží nasnadě. Jenže Petrarka v tomto ohledu jest instancí nejvyšší a nikoli nejbližší. Měřiti Kollárovu formu na tomto vzoru, znamená asi tolikéž, jako kdyby se anakreontika 18. věku srovnávala přímo s antickými předlohami, kdyby se při rozboru Gleimovy školy pominulo medium francouzské a při rozboru družiny Puchmajerovy škola Gleimova. Cituje-li Vrchlický (p. 23) staré Vlachy, je to příznačné pro jeho románskou a romanistickou orientaci; ale tak jako ve své sonetové praxi jsou Kollár a Vrchlický pravými protiklady, tak i ve svých učených předpokladech. Neboť Kollár, student jenské university, vychází z požadavků a koncepcí, jak se byly ustálily v Německu. Stačí pohlédnouti na jeho vysvětlivky k znělce, jednající o znělkách (I. 2, dříve, 1824, zastrčena až na 92. místě): tam se čtou vedle základních výkladů o rýmu, zhuštěné dějiny sonetové formy, ale ne podle Románů, nýbrž podle »krásovědců« jako jsou: Jean Paul Richter ve Vorschule der Aesthetik; Fr. Bouterweck, Aesthetik; Herder, Zur schönen Literatur und Kunst; Friedrich Schlegel, Übers Sonett; Eugen Baron von Vaerst, Hundert Sonette, Vorwort; Voss, Kritische Blätter; k tomu ještě vydavatel sonetů Mickiewiczových (tento pramen, jakož i dva předchozí z doby po r. 1821) — nižádné odvolání na Guida Guinizelli nebo Fra Guittone d'Arezzo, žádné italské názvosloví, žádné spory o provençalském či vlašském původu znělky, nic o Francii, s výjimkou polemického citátu proti Boileauovi. A tudíž lze mít za to, že tak jako Kollárovy Nápisy, za jejichž vzory se udávají výmarské Xenie, tak jako Kollárovy zásady panslavistické, jež Jakubec (v. na př. úvod ve Světové knihovně) odvozuje od jenského pangermanismu, tak i sonetová forma Kollárova má předpokladem jeho pobyt, jeho školení v Němcích. Tím důležitější je pak poohlédnouti se, co kolem r. 1820 sonet v německé literatuře znamenal.

Znamenal stále ještě cosi jako horečku, z níž ten, kdo jí propadl, tak hned nevybředl. Od pokusů Bürgerových bylo se ustálilo mluviti o zvláštní Sonettenwut; zvyk, známý nám z Kollára, že se dojmy všeho nejrozmanitějšího druhu projadřují stereotypním schematem znělky, má v Německu množství dokladů. Vždyť také Goethe, který se bránil dlouho dost a měl k sonetu poměr spíš ironický, v určitém období svého básnického a milostného vývoje byl stržen onou »zuřivostí« a zveršoval celý cyklus. V dvacátých letech nejprudší záchvaty v německé litera-

[1] Přešla do jeho Nových studií a podobizen 1897; str. 20.

tuře sice už minuly, vášnivý boj za sonet a proti sonetu byl vlastně již likvidován, ale stále ještě si románský útvar udržoval svou nakažlivou přitažlivost. Citujme ke Kollárovým »Básním« dvě vrstevnické události. Téhož roku 1821 vycházejí prvé sonety hraběte Platena, který se brzy poté vyvinul v pozdního klasika této formy; a z téže doby jsou Heinovy Freskosonette i obě jeho proslulé znělky na matku, ty i ony vloženy do jeho »Gedichte« (1822). Oba potomní odpůrcové, Platen i Heine, nastupují tak dědictví předního mistra německé znělky, A. W. Schlegela, jehož je Heine učeň přímý (oslavuje Schlegela schlegelovským sonetem), Platen pak pokračovatel a zdokonalovatel. Pod vlivem bratří Schlegelů byla se znělka stala typicky »romantickým« útvarem a jako viditelný příznak tohoto směru byla nalézala příkré odpůrce i mezi outsidery jako Jean Paul i mezi rozumáři jako Voss i mezi literáty oficiálními jako byl Haug, redaktor stuttgartského Morgenblattu [1]. Jakou váhu měl sonet v Německu zrovna za Kollárova tamního pobytu, jasně vysvitne ze dvou dat: V roce jeho příchodu do Jeny, 1817, vyšla trojsvazková [2] sbírka Fried. Rassmanna »Sonette der Deutschen«, jakýsi to »inventář německého sonetového básnictví do r. 1816«. Následujícího pak roku, 1818, vydal Karl Förster prvý díl svého překladu »Francesco Petrarcas italienische Gedichte« (2. díl 1820): zbytečno připomínat, že při srovnávání Kollárových motivů s básněmi italského mistra bylo by v prvé řadě přihlížeti k tomuto německému zprostředkovateli [3].

Podle Petrarky, jak přesvědčivě rozvádí Jakubec, stylisoval Kollár i děj své Slávy dcery; hned v Básních z r. 1821 nadhazuje motiv, poté důsledně rozvedený, o milenčině smrti a o své touze jíti za ní do oblastí zásvětních. Živou dívku opěvovati jako umírající a zesnulou — věru, podivný básnický nápad, jemuž cestu ukázala Petrarkova láska k Lauře; dodati by též bylo, že i zde se projevuje romantický sklon sentimentální doby, jakož i upomínka na milostné vztahy literárně typisované: Novalis a Sophie, zvláště pak sladkobolný Ernst Schulze se svou Cäcilií, posléze Rückert a jeho »Agnes' Totenfeier« — to nebyly dojmy jen uměle stylisované, nýbrž takové, jež vyvěraly z tragických skutečností života. Tak byl český sonetista utvrzován ve své eroticky nyvé notě mnohými dojista předlohami, nebylo by však správné, na tehdejší německou znělku pohlížet jako na pouhopouhý výraz drobného, zdobného, intimního básnictví. I druhý

[1] Srv. knihu, posud co do materiálu nezastaralou, H. Weltiho, Geschichte des Sonettes in der deutschen Dichtung, Leipzig 1884.

[2] Mně byl dostupný jen 1. svazek.

[3] F. Pacák (LF 39, 1912, 243): »Sonety Petrarkovy četl Kollár v překladu německém. Do deníku jenského si opsal šest znělek, které pocházejí z uvedeného překladu Försterova.« Podle téhož překladu (nově otištěného v Reclamce) bylo by revidovati i paralely E. Kováře (LF 11, 1884, 41 nn.).

nejvlastnější okruh Kollárova sonetu — zápal vlastenecký, burcovatelský, mravokárný — měl své významné stimulans v německém písemnictví: Neboť nadšení osvobozeneckých let, do jejichž bouřlivého doznívání Kollár se v Jeně dostal, bylo se rovněž zmocnilo onoho uměleckého prostředku, Bürgerem a Schlegelem aplikovaného lyricky, leč výborně se hodícího též k didaxi a tudíž k působení na širokou veřejnost: Citovati je tu obzvlášť Rückertovy »Geharnischte Sonette« z r. 1814, naladěné na bojovně německou strunu, namířené proti Napoleonovi a vděčně vzpomínající — ani to není bez významu pro Kollára — ruského vítězství nad Francouzi.

Leč arci, proti Petrarkovi i Försterovi, proti Schlegelovi i Rückertovi, proti Platenovi i Heinemu a vůbec proti sonetistům německé romantiky jest postaviti Kollára v jedné důležité věci v protiklad: Jeho česká znělka vybočuje z tradice zahájené v Italii, neboť nahrazuje iamb trochejem. Jak známo, teprve sonet pokollárovský vrátil se do dráhy tomuto útvaru určené, a to jmenovitě zásluhou Vrchlického. A byl to rovněž Vrchlický, kdo, už jako praktik, měl znamenitý smysl pro vystižení — též theoretické — těchto rozdílů. Běží však o to, poohlédnouti se po podnětu, který Kollárovo vybočení z dráhy způsobil a jímž tedy český sonet na nějakou dobu byl vyřaděn ze svého ústrojného vývoje. Právem poukazuje Vrchlický na to, že Kollár měl pro svou trochejskou znělku domácího předchůdce: roku 1798 uskutečnil Jungmann prvý pokus o českou znělku svým »Těžkým vybráním«, které se, stejně jako jeho pozdější »Létaví mravenci«, vyznačuje metrem trochejským. I naskýtá se otázka: Bylo to — jak se s Vrchlickým, tuším, obecně za to má — způsobeno jen tím, že Jungmann (a po něm Šafařík i Kollár) hodlali cizí formu přizpůsobiti trochejskému spádu své mateřštiny? Či se i tu projevuje příklad — vlastně: svod — předchůdců německých?

Schlegelův sonet a romantické pěstění znělky vůbec jsou již na vyzrálém stupni: Jejich východiskem je v tomto útvaru poesie Bürgerova, jež prvá, abstrahujeme-li od polozapomenutých náběhů 16. a 17. století, znělku pro německou literaturu vybojovala. Převážná většina[1] pak těchto sonetů, na nichž si Bürger nemálo zakládal, je psána — trochejsky; zvláště nejznámější jeho některé sonety, ty, které r. 1788 psal své Molly, mají tento netradiční, nesonetový rozměr, jímž Bürger působil též na své bezprostřední žáky. Vždyť mladý A. W. Schlegel, Bürgerův přímý učeň, obdivovatel a nohsled, ve svých prvých znělkách pěstoval rovněž metrum trochejské, jeho sonet-chvalozpěv »An Bürger« na př. je složen touto formou, od níž se Schlegel teprve později, přikloniv se k vlašským původcům sonetu, osvobodil! A není to

[1] Iambem, v Sauerovu vydání: č. 51, 56, 58; trochejem: č. 52, 53, 54, 57, 61, 62, 63, 64, 71, 176, 177, 193, 194.

jen trochej, jímž první čeští sonetisté jdou Bürgerovou drahou: již on byl zavedl ono, »klasickým« sonetem rovněž kaceřované střídání závěrů ženských (dvojslabičných) s mužskými, jak je známe u Jungmanna a zvlášť u Kollára. Citujme třeba vstup jeho »Überall Molly und Liebe«:

In die Nacht der Tannen oder Eichen,
Die das Kind der Freude schaudernd *flieht*,
Such' ich oft, von Kummer *abgemüht*,
Aus der Welt Gerassel wegzuschleichen

anebo začátek jeho »Täuschung«:

Um von ihr das Herz nur zu entwöhnen,
Der es sich zu stetem Grame *weiht*,
Forschet durch die ganze *Wirklichkeit*,
Ach umsonst! mein Sinn nach allem Schönen.

Zde — a nikoli v sonetu německé romantiky ani v sonetu Vlachů — je hledati nejbližší obdoby k struktuře znělky kollárovské, v době, kdy české basnictví iambické bylo teprve v počátcích. Od rázu a podmínek trocheje nutno tudíž vycházeti ve formálním rozboru Kollárových básní, o nějž se pokouším jinde [1].

Arne Novák:

Básnický sloh Předzpěvu k „Slávy Dceři".

Elegický Předzpěv k »Slávy Dceři«, považovaný právem za vrchol básnického díla Kollárova, býval dlouho oceňován jako sourodý výraz jeho osobnosti a osobitosti, kde v jednotný slohový celek mohutným procesem tvůrčím splynul silný citový prožitek vnímavé mladosti s myšlenkovým světem nejpůsobivějších dob básníkova vzdělávání a úchvatný smyslový dojem z krajiny, posvěcené velkou slovanskou tradicí se vzníceným zahloubáním se do dějin Slovanstva; ani vliv herderovské filosofie dějin, ani působení národně politických ideí německých jenského okruhu neumenšovaly podle obecného soudu originality této lyrické skladby, která pro typicky romantický obsah zvolila formu klasicistickou [2].

[1] V článku »Kollárův sonet«, pojatém do sbírky »Duše a slovo«.

[2] Z rozsáhlé literatury kollárovské se vztahují k našemu tématu zvláště tyto stati: Jan Jakubec, Předzpěv k Slávy Dceři v Programu vyšší dívčí školy v Praze na r. 1891/92; týž, O Kollárově erudici básnické v Čas. Čes. Musea roč. 69, 1895; týž, Antonín Marek, jeho život a působení, 1896; týž, Byron a Kollár v Naší době roč. 4, 1897; týž, Jan Kollár v Literatuře české devatenáctého století, díl II, 2. vyd., 1917; Jar. Vlček, Dějiny české literatury II. díl, část 2, 1914; Jar. Vrchlický, Jana Kollára dílo básnické v Nových studiích a podobiznách, 1897; Otok. Fischer, Kollárův sonet v Duši a slově, 1929; některé studie o cizích vlivech na Kollárovu Slávy Dceru, tak Brtnického a Jiráního o působení básníků antických nebo Kovářova, Rybova, Blokšova a Pacákova o vlivu poesie vlašské, k Předzpěvu vůbec nepřihlížejí.

Ale názor o slovesné původnosti Předzpěvu byl podstatně otřesen, když přední kollárovský badatel Jan Jakubec zařadil skladbu mezi dvě díla příbuzná a prokázal závislost Kollárovy elegie na nich, mezi obě Básnířská psaní Antonína Marka z r. 1811 a 1817 a mezi Byronovu Childe Haroldovu pout z let 1812—1818, kterou Kollár asi znal z německého Schumannova a Witthausova překladu, vydaného r. 1821 a 1822[1]. U Marka shledává Jakubec především myšlenkové a motivické prvky, které se pak u Kollára vracejí: citově prožívaný a myšlenkově zdůvodněný rozpor mezi slavnou minulostí a bědnou přítomností národa, mravní vzestup od zoufalství k činorodému odhodlání pro vlasteneckou práci a nadějnou víru, prudké rozhorlení proti odrodilcům i slabošským vrstevníkům, nacionalistickou nenávist proti teutonským utiskovatelům. I v jednotlivostech se nacházejí četné shody: politická myšlenka spoléhání na mocné Rusko, působivá analogie mezi porobeným Řeckem a pokořeným Slovanstvem, ano, i společná slohová záliba v sentencích, zpestřujících a zároveň přetrhujících souvislý proud básnický, který však u Kollára svědčí o větší síle a mocnějším vzletu než u příležitostného veršovce Antonína Marka[2]. Shody mezi Kollárovým Předzpěvem a Childe Haroldem jsou ještě závažnější, neboť se týkají samé podstaty obou děl: jak anglický básník, tak jeho český žák, připravený pro tuto účinnou setbu vlasteneckou romantikou německou, povznáší se smělým rozletem od zdrcené a rozhorlené elegie nad troskami mohutné dávnověkosti k svobodomyslnému vidění spravedlivé budoucnosti, která národům porobeným přinese volnost a zlomení okovů; oba opírají svou silně historisující zálibu o romantický kult zřícenin a při tom rádi hromadí osobní i místní jména, starožitnické údaje a narážky; oba ve své emfatické deklamaci a nadnesené patetice pracují se zálibou kontrastem i antitesí; apostrofa a řečnická otázka jsou Byronovým i Kollárovým stálým prostředkem[3]. Byron zasáhl do růstu Slávy Dcery mnohonásobně, a to jak v celkové koncepci tak i ve slovných jednotlivostech; nemůže býti sporu o tom, že vedle kompositního motivu básnického putování v Slávy Dceři jest daleko nejzávažnější z jeho vlivu prvek politické elegie v Předzpěvu a tamže pojetí staroslovanské velikosti shodné s visí dávné Hellady u Childe Harolda, při čemž v obou případech žalostný dnešek tvoří rub někdejší slávy.

Znalce slovesného vývoje nemůže nepřekvapiti, že se vedle sebe jako Kollárovi učitelé a předchůdci ocitají dva literární zjevy, mezi nimiž nejsme zvyklí shledávati jakoukoliv spojitost, ba které se zdají býti značně vzdáleny právě romantického typu básníka, za jehož představitele byl Jan Kollár opětovně určen, nejdůrazněji v karakteristice Předzpěvu od Jar. Vlčka[4]. Mluvívá se ovšem

[1] Jakubec, Byron a Kollár, str. 415.
[2] Jakubec, Ant. Marek, str. 113–114.
[3] Jakubec, Byron a Kollár passim, zvl. str. 413—420, 423, 520—523.
[4] Vlček, Dějiny české literatury str. 75.

i o Antonínu Markovi i o Byronovi ve spojení se školou romantickou: o onom jako o jednom z ideových předchůdců českého romantismu z přechodní školy Jungmannovy, o tomto jako o samostatné individualitě uprostřed anglické romantiky, kterou sám dílem představuje v rysech jen podružných, dílem i překonává ideovými sklony, ukazujícími kupředu: jak to, že skutečný či domnělý romantik Kollár nalezl sebe sama v důvěrném slovesném styku se dvěma spisovateli ne právě romantickými?

Otázka se vyjasní, pojmeme-li romantiku u všech těchto tří zjevů pouze ve smyslu názorově obsahovém a odlišíme-li u všech romantické ideje od neromantického slohu: o skladateli Básnířských psaní i o tvůrci Childe Haroldovy pouti i o básníku Předzpěvu platí, že pro myšlenkovou náplň historické a politické romantiky zvolili předromantický výraz umělecký, souvisící namnoze s klasicistickou tradicí. U věrného stoupence Jungmannova, který v poesii důsledně volil formy antické a naplňoval je didaksí, rétorikou a deklamací, není toho třeba dovozovati [1]; o Byronovi dovodila již dávno anglická kritika, že má blíže k pseudoklasikovi Popeovi, než k čistým romantikům Shelleyovi, Wordsworthovi neb Coleridgeovi, a to pro přemíru řečnické výmluvnosti, zastiňující skutečný lyrický cit, pro nedostatek bezprostřední názorovosti a pro onen mechanický živel rozumový, který básnické obrazy neprožívá a nevynalézá, nýbrž kombinačně vybírá z tradiční zásoby [2]; o Janu Kollárovi se pokusíme totéž dokázati slohovým rozborem jeho Předzpěvu, který se nejpovolanějšímu znalci básnického umění jevil zcela odlišným od ostatní Slávy Dcery, jako se liší »portál sroubený ze stylu staré Hellady od romantického parku, plného kiosků, besídek atd.« a byl týmž obdivovatelem Kollárovy poesie trefně karakterisován jakožto »prolog stylem klasický, monumentální, lapidární, čnějící tu jako samostatná, velebně sklenutá architektura, zcela pro sebe [3].«

Vstupní dvojverší Předzpěvu, odedávna proslulé svou úchvatnou lapidárností, strhne rázem čtenáře na rozcestí slohu klasického a romantického. Ze samé podstaty řečnického slohu klasického jest vyvážen antitetický duch tohoto začátku, ovládající pak celý Předzpěv a projevující se také formou elegického disticha, které svou strukturou a zvláště svým pentametrem jest rytmický útvar antitetický [4]. Kontrast, velmi oblíbený prostředek lyriky horatiovské, renesanční, barokní i klasické, ale naopak cizí umění romantickému, jest položen hned do prvního pentametru, a to s patrným názvukem childeharoldovským [5]: toť Kollárův právem

[1] Jakubec, Ant. Marek str. 106 a Vlček na uv. m. str. 54.
[2] Viz o tom u nás Fr. Chudoba, Wordsworth 1911, str. 190—210.
[3] Vrchlický, Nové studie a podobizny, str. 11.
[4] Fritz Strich, Deutsche Klassik und Romantik, 1922, str. 133.
[5] Jakubec, Byron a Kollár, str. 415, poukázal ke shodě tohoto místa s oběma slohami II, 3 a III, 110 u Childe Harolda.

slavný protiklad, zvýšený ještě větnou i slovoslednou úpravou veršovou: »někdy kolébka, nyní národu mého rakev«. Avšak touto klasickou rétorikou propuká přece dvojnásobná inspirace romantická — citové vzrušení pozorovatelovo i silná názornost dojmová. Tato dvojí inspirace, která dodává Předzpěvu hlavní výrazové síly a působivosti a pro niž se Vrchlický mylně domníval, že Kollárův tvůrčí proces »hraničil s démoničností« a že Předzpěv byl básněn »jako ve varu a víru«[1], nezůstala mu dlouho věrna; romanticky inspirovaný básník byl stále přerušován a vyrušován klasickým či spíše klasicistickým rétorem a didaktikem.

Citové vzrušení prvního verše (»před okem mým slzy ronícím«) stupňováno jest sice hned potom v účinné gesto dramatické (»stůj, noho!«) a dokonce ve vznešenou výzvu pohybu až náboženského (»k obloze vznes se, vyvýše pohled«), ale bezprostředně potom následující markovské politické napomenutí o ruském dubisku neplyne již z rozbouřeného citu, nýbrž z chladné rozumové úvahy rázu klasicky rétorického, nikoliv romanticky básnického. Přechodu od této politicky účinné, ale básnicky plané vsuvky o Rusku k vlastnímu tématu o nepřátelích Slovanstva zvláště polabského a pobaltského dosaženo jest pak pouhou asociací slovní (»až dosaváde časům« — »však času ten horší je člověk«) a nikoliv představovou kontinuitou, kterou Kollár v Předzpěvu stále přetrhuje; než se vzepne k novému projevu, oddychne si básník na obecné sentenci, převzaté opětně z Childe Haroldovy pouti, a to ze závažného vstupu k II. zpěvu o slávě a pádu milované Hellady[2]; tuto rozhorlenou sentenci o odrodilci vybavil Kollár řečnickou amplifikací, které chybí básnická míra i rytmická kázeň.

Po této poněkud neústrojné směsi, citovosti a rozumové úvahy, osobní názornosti a obecných sentencí vrací se básník 11. veršem jakoby k východisku Předzpěvu, a to opět mocným rozmachem citového patosu spojeného s přímým a živým názorem: prudký cit dějinného elegismu vzdouvá se vysokou vlnou, ale nebrání, aby básník s útočnou konkrétností vyjádřil svůj smyslový dojem zrakový — Kollár nenapsal mnoho veršů tak názorných, pádných a mohutných jako tento šestiměr: »ó věkové dávní, jako noc vůkol mne ležící!« Sledujme však, zda a pokud se v dalším proudu Předzpěvu projevuje jednak živel citový, jednak prvek malebně názorový, tyto vlastní ustavující principy romantického básnictví!

Přímých projevů citových, z nichž ke čtenáři mluví bezprostředně básníkova vlastní osobnost, v Předzpěvu již vlastně není; obě místa, prodšená silným citovým pohnutím, jsou vložena do zevšeobecňující otázky řečnické. Jest to nejprve ve v. 87. ezechielovské volání po křísiteli mrtvého Slovanstva, volání, za nímž cítíme těžkou bolest, temnou beznaději, bezútěšný stesk; škoda,

[1] Vrchlický na uved. m., str. 8.

[2] Jakubec, Byron a Kollár str. 415 a 416 srovnal Předzpěv 7—10 a Childe Harolda II, 1.

že tuto otázku Kollár hned v zápětí oslabil otázkami paralelními, a to nejen po obnoviteli historického práva, nýbrž také po učeném znalci topografie staroslovanské! Ještě vášnivěji vzpíná se cit v slavném dvojverší 101—102, jež jest opět reminiscencí byronskou [1], ale i tu mluví Kollár všeobecně, nikoliv přímo za sebe: »jak muselo v tom by studené být k národu srdce, jenž by tu slz jak nad kostmi milenky nelil«; pohřichu rozsula se mu pod perem první polovina pentametru v tříšť jednoslabičných, nemelodických slov, rytmicky vadně svázaných. Též tento výkřik citovosti se zdál racionalistovi, snažícímu se o klasickou rovnováhu, upřílišeným, a proto jej hned zdusil nejenom útěšným optimismem, hledícím do budoucnosti, ale i úvahou chladně rozumovou; výzva v. 104: »osluněným rozptyl mráčky myšlenek okem«, po níž jako závěr celého Předzpěvu ve v. 105—112 následuje celá řada morálně filosofických sentencí; stilisace, arciť lapidární, působí přímo jako protest rozumové povahy klasické proti chvilkové slabosti romantické nálady; byronské dvě analogie, uvedené Jakubcem [2], nejsou ani dosti přesvědčivé, ani nutné pro osvětlení náhlého obratu v lyrickém postupu Předzpěvu.

Ani mnohonásobné příležitosti, kterou osnova Předzpěvu v. 11. počínajíc, nabízela Kollárovi, aby rozvil prvek malebně názorový a tím po způsobě romantickém dodal skladbě barvitost a života, Kollár nikterak nevyužil; ba naopak jsou mu smyslové postřehy jenom záminkou rozsáhlých rozumových úvah, učených výkladů, sentencí z dějinné filosofie, které odívá v roucho spíše řečnické než básnické. Jeť vlastním tématem Předzpěvu pohled do krajů, obydlených a proslavených kdysi Polabskými Slovany. Co zde vidí jeho zrak konkrétně? Slovanský kdysi prostor, jejž si představuje s výraznými krajinnými náznaky (roviny Visly nevěrné, hltné pěny Baltu), jest nadsazeným zevšeobecněním (mluví se tu i o Dunaji) zbaven srostité určitosti; teprve výčet starých kmenů polabských a pobaltských, při němž učenou starožitnickou nomenklaturu nepodporuje vůbec názornost, omezuje přesněji zorný úhel elegického pohledu básníkova do slovanských vlastí. Kollár zde mnohem méně vidí ze skutečnosti, než si historickou evokací herderovského a rousseauovského nadšence konstruuje z fiktivní minulosti idealisovaného Slovanstva — nedáme mu za pravdu, že »na pravo šíře hledí, na levo zrak bystře otáčí«, když jeho oko obráceno jest skoro výhradně nazpět a když si dovede dávnověkost zosnovati hlavně jenom pomocí učeného a rétorického kontrastu, přikláněje se tu přímo k antice, onde ke klasicisujícímu Byronovi. Nedbá valně o nezměněnou přírodu, pátraje po národech, jazycích i bozích, a zastaví-li se u některého přírodního zjevu nad Sálou nebo při Pomoří, jest to jenom proto, aby si zpřítomnil

[1] Childe Harold II, 15 srv. Jakubec na uved. m. str. 417.
[2] Jakubec na uved. m. str. 417 dole (Giaur v. 163 a Childe Harold II, 12).

kus dávnověku slovanského: u lípy dávnověké žertvy pohanským bohům, v zelených hájích zpěvy spanilých Slovanek, nad Baltem věžaté prý chrámy arkónské. A tu pracuje Kollár opět svou oblíbenou metodou rétoricko-klasické antitetičnosti, která jest opakem přímé básnické a zvláště romantické názornosti: proti zpěvným hájům slovanské dávnověkosti mlčení dneška, proti mramorovým chrámům Perunovým chlévy z jejich ztroskotaných sloupů, proti týnu arkonskému trosky a zlomky pod nohou cizího poutníka, proti proslulým zdem města Retry hnízda hadů a ještěrů, proti šťastně vzkvétající obci Bojislavově bezcitné rádlo oráčovo, tažené po jejích zříceninách. Teprve na konci těchto antitetických představ učeně rétorických vidění opravdu básnické, nezaložené však na přímém postřehu, nýbrž na uměle vykombinované představě fantasie roznícené náladou elegickou; to v nedoceněném dvojverší 97—98 se sugestivní mrákotností a s tragicky úchvatným gestem: »Stíny jejich na dvou se časů hněvajíce ničemnost, ve mhle sivé těchto zřícenin úpně vyjí«.

Takto netvoří romantický básník silné citovosti a bohatých zkušeností názorných; toť metoda klasického rétora, jehož hlavním výrazovým prostředkem jest kontrast a antitese. V Kollárově Předzpěvu se postupně ztrácí původní inspirační východisko, které patrně mělo zůstati pevným středem celé skladby, totiž elegickým citem doprovázený pohled na poněmčená sídla starých Slovanů při Sále a Labi, a místo něho se tlačí neodbytně v popředí osnova čistě řečnická, založená na antitése: proti invektivám na nepřátele Slovanstva staví básnický agitátor apoteosy staroslovanské kultury i humanity; onde ho podporuje politická inspirace, převzatá od Antonína Marka a vlivem Byronovým prohloubená v duchu svobodomyslného radikalismu,[1] tuto podléhá historické romantice německých i slovanských žáků Herderových, předhánějících se v citové idealisaci národní minulosti.

Národně politické invektivy Kollárovy neznají a nechtějí znáti míry, pokud se obracejí proti »závistné Teutonii, sousedě Slávy« a proti jejím odrodilým přisluhovačům — jest to útočné, cílevědomé, účinné rozhorlení rétora, který se octl na řečništi a chce strhnouti své posluchače; také zde možno s Jakubcem poukázati k příkladu Byronovu, který stejným způsobem útočil na syny Albionu a Skotska, zneuctitele Palladina chrámu v Athenách.[2] Rozhorlení svému dodává pak Kollár váhy tím, že křivdu zotročování původních národů a svádění jich k odrodilství vrhá do tváře nejenom Němcům na Sále a Labi, ale i Osmanům v Helladě a Angličanům v Indii; s neklamným smyslem pro politickou aktualitu volí zde dva příklady, které nemohly zůstati bez účinku na vzdělance, připravené literárně romantickými sympatiemi indic-

[1] Jakubec na uved. m. str. 520—523.
[2] Childe Harold II, 11 a Jakubec na uved. m. str. 416.

kými a všeevropskou účastí v bojích za osvobození Řecka. Dosáhl však tím ještě jiného úspěchu: případ porobení Slovanstva při Labi a Baltu povznesl k obecné platnosti jako jeden článek z řetězce hříchů proti národní svobodě, páchaných velkými mocnostmi, tyrany a válečníky, bořiteli trůnů a bojovnými krvežíznivci — tyto Góty a Skyty pojímá stejně za typ jako mírumilovné Slovany.

Bylo opětovně s důrazem ukázáno, kterak Kollárův obraz slovanského pravěku se svou rousseauovsko-herderovskou idealisací i se svým naivním zevšeobecňováním ojedinělých úsudků o jednotlivých dějinných zjevech slovanských na Slovanstvo celé, jsou důsledky romantické filosofie dějin, jakou si vytvořili ze západních prvků myšlenkových různí historikové, myslitelé, básníci slovanští[1]. Avšak literárně řečnická úprava těchto představ nese zcela zřejmou pečeť klasicismu. Sám spanilý obraz slovanské dávnověkosti, ne nepodobný líčení t. zv. zlatého věku u spisovatelů antických, rozpředený se zálibou a uměním zvláště ve v. 38—50, svými lapidárními rysy, svou velmi vypuklou plastikou, svými skladnými a typisujícími zkratkami, svou střídmou věcností působí přímo klasicky. Kollár jím dosáhl monumentality i typičnosti a zároveň nalezl v něm protiváhu proti jinému prvku tohoto antikvářského líčení. Míním hromadění speciálních jednotlivostí, jmen polabských a pobaltských kmenů, jejich vůdců a knížat, čímž pro běžného čtenáře vzniká dojem upřílišené specialisace. Tu (hlavně ve v. 33—34, 89—94) nacházíme, byť v skromných začátcích, již Kollárův typický sklon k onomu »pouhému jmenosloví«, který mu již Čelakovský kritický vytkl[2] a který pak hlavně ve vydání z r. 1832 se tak povážlivě stupňoval a mimo to pronikl jako stejně karakteristický i osudný princip do Kollárových rýmů.[3] Ať jej s Fischerem vykládáme básníkovým záměrem karakterisačně konkretisujícím a zároveň jeho snahou využíti básnicky co nejvíce vlastní antikvářské učenosti,[4] nebo ať v něm vidíme první fázi boje učence s básníkem, v němž posléze básník prohrál, zůstává nám důkazem, kterak Kollár tvořil nikoliv srdcem a smysly, nýbrž rozumem a pamětí, ne puzen potřebou pravého básníka sděliti se bezprostředně o dojmy vlastní, nýbrž snahou řečníka působiti na představivost a přesvědčení, ale i na vůli a cit svých posluchačů a v nich vzbuditi dojmy zamýšlené — výtečný řečník chrámový znal tuto techniku sám dobře z kazatelny.

Rétorický sloh Kollárův, řízený vkusem zřejmě klasickým, jenž se projevuje jak význačnou snahou o plastičnost tak doloženou

[1] Viz zvl. u Vlčka, Dějiny české literatury, str. 75 a 76 a u Jakubce, Literatura česká devatenáctého století, str. 306 a 307.
[2] Čas. Čes. Musea 1834, V, sv. I, str. 47.
[3] Fischer, Duše a slovo, str. 254, 256, 261 a 262.
[4] Tamže str. 256.

již zálibou antitetickou, nechce jenom rozumově přesvědčiti, citově strhnouti a okamžitě působiti na volní rozhodnutí, nýbrž také trvale vychovávati úsudek, svědomí a mravnost: i v poesii jest Kollár značnou měrou kazatelem, který výsledky svého přemýšlení filosofického i etického, dějinného i politického vědomě podřizuje cílům homiletickým. Znovu a znovu přetrhuje kontinuitu básnického výkladu a tím i jeho názornost nikoliv jednou sentencí, nýbrž celým jich pásmem. Rozhorlený výklad o odrodilci, později šíře rozvedený, doprovází, ale i poněkud zeslabuje první invektivu na násilné zotročovatele Slovanstva (v. 9—10). Naopak výrazově nezdařený závěr zlobné apostrofy Teutonie pozvednut jest k platnosti následujícím mohutným čtyřverším o pravé svobodě a otroctví (v. 13—20). Pak vsouvá Kollár gnomický výklad o odrodilství do psychologicky pronikavé karakteristiky dvojité tvářnosti poněmčeného kraje, kde »les, řeky, města a ves změniti své jméno slovanské nechtěly, než tělo jen v nich, ducha Slávy není« (v. 75 a 76). Čtyřmi, hluboce prožitými a promyšlenými distichy obecné platnosti morální vyvrcholil Kollár Předzpěv Slávy Dcery v samém závěru (v. 105—112), kde, jak již pověděno, citová elegičnost celku, místy stupňovaná přímo v náladu pesimistickou, se rozptyluje útěchami rozumovými, v pravém opaku ke skutečné poesii romantické.

I ujímá se tu po poetovi a proti němu slova kazatel, aby povznesl pokleslého ducha svých posluchačů a káže důrazně o účinnosti dobrého skutku, vykupujícího z neplodného rozhorlení, o požehnání činorodé práce, o správně předurčené cestě celku lidského, i když se jednotlivci mýlí a o konečném vítězství pravdy. I když nejedna z těchto sentencí se podle Jakubcova výkladu opírá o podnět byronský[1], v tomto případě však spíše jen o byronský podnět, než o byronskou myšlenku, nemůžeme jich neprohlásiti za vzácnou ozdobu Předzpěvu a zároveň za slovesně sourodý vyraz básníkovy osobnosti; velice příznačně žádal Kollár ve svých estetických zápiscích a výpiscích, pocházejících hlavně z období jenského po »lyrické básni vyššího rázu« »vyšší myšlenky, ať to jsou filosofické reflexe nebo jiné kombinace citů přivedené fantasií a city, jež nás povznášejí nad obyčejné názory životní«[2]. Každá z těchto sentencí, vyhrocených epigramaticky, tesána jest jakoby do mramoru pádnou rukou mistra slohu hutného, pohrdajícího každou podružnou dekorací, znajícího účin slovosledu zcela různého od běžné, živé mluvy, libujícího si ve slovech slavnostních, kazatelských, biblických a většinou výborně vládnoucího časoměrným distichem; zde možno plným právem označiti s Vlčkem Kollárovu formu jako »anticky plastickou«,

[1] Hlavně v. 9—10 = Childe Harold II, 1; v. 111 = Childe Harold III, 8; v. 112 = Childe Harold II, 84, v. Jakubec, Byron a Kollár, str. 415, 416 a 418.

[2] Jakubec, O Kollárově erudici, Čas. Čes. Mus. 1895, str. 98.

i když není »mramorově klidná a chladná«[1], čemuž brání patetičnost Kollárovy celé povahy a rétoričnost jeho celého slohu.

Pro svůj retoricko-klasický typ našel Kollár v Předzpěvu Slávy Dcery tvar daleko přiměřenější než v romanticky hravé a výrazově dekorativní formě znělky. Z jeho krasovědných výpisků víme dobře, že si klasickou formu elegie zvolil s plnou rozvahou; ukázaliť mu Luden a Bouterweck, že její lyrickou podstatu možno zkombinovati nejen s hojnou reflexí, ale i s epickými živly a že podobně jako v ódě, lze do ní vkládati »skutečně filosofické, silné sentence«[2]; podle těchto německých literárních teoretiků připouštěla právě elegie určitý stupeň objektivisace, k němuž směřovala celá básnická povaha Kollárova, ačkoliv se prvnímu jeho velkému kritikovi věc jevila ve světle právě opačném[3]. Připočtěme ještě, že elegie snad ze všech básnických druhů, již svou distichickou formou (s jejím antitetickým pentametrem) vyhovuje nejlépe antitetickému sklonu klasicismu; nezapomeňme, že v ní mohl Kollár se i rytmicky přikloniti k časoměrným vzorům antickým a oceníme plně vhodnost právě tohoto útvaru, který Kollár rázem u nás přivedl k dokonalosti.

V tomto tak šťastně voleném rámci rozvinul Kollár všecky možnosti klasicko-rétorického slohu, vychovaného namnoze na vzorech antických. O těchto »obrazech a figurách básnických tvořených v duchu starších básníků«[4], bylo častěji psáno; i v této statí se stala několikráte zmínka o stálých apostrofách a prosopopeiích, o hojných exklamacích a řečnických otázkách. Buďtež k tomu připojena ještě dvě pozorování formální!

Přímo Homera a jeho antické napodobitele připomíná Kollárova záliba v široce rozvedených přirovnáních přírodních, která nežijí jenom svým ilustračním účelem, nýbrž vlastní autonomní krásou; jsou to zde ve v. 53—56 přirovnání o zlodějských včelách a ve v. 71—74 o vodách dvou řek, spojených v jediném řečišti — básník romantický, rychlé představivosti a prudké asociativnosti, nikdy by nesnesl takových obrazů, při nichž rozumová kombinace, pracná a trpělivá, přímo zdusila postřehovou a smyslovou bezprostřednost a kde homerská naivnost jest velice lopotně napodobena.

Zvláště karakteristický pro Kollárův básnický sloh jest jeho poměr k jednotlivým druhům slov, z nichž každý, sloveso, jméno podstatné i adjektivum, jest příznačný pro určitý slohový typus[5]. Verbální pohyb, živost, dramatičnost jsou u Kollára značně větší, než bychom očekávali u básníka klasického typu, který tíhne jinak především k výrazu plastickému a nikoliv pohybovému.

---

[1] Vlček, Dějiny české literatury, str. 76.
[2] Jakubec, O Kollárově erudici na uved. m. str. 101.
[3] Čelakovský v Čas. Čes. Mus. na uved. m. str. 49.
[4] Jakubec, Literatura česká devatenáctého století, str. 329.
[5] Fritz Strich na uved. m. str. 135—136.

Jest to Kollárův řečnický karakter, jenž ho vede k tomu, aby slovesa hromadil (v. 4, 27 a 28, 35, 54, 64, 68, 83, 100, 103, 111 a 112), vyhýbaje se při tom úzkostlivě výrazům plochým neb jenom sponovým; aby virtuosním použitím kvantitativních možností mateřštiny vzbuzoval v čtenáři dojem dramatického pohybu, motivovaného silným duševním vzruchem (v. 3: »stůj noho!«; v. 4: »vznes se, vyvýše pohled«; v. 5: »přichyl se!«; v. 8: »berlu železnou na tvou šíji chopil!«; v. 19: »zardi se, Teutonie,«; v. 35: »na pravo šíře hledím, na levo zrak bystře otáčím«; v. 53: »včely, med zavoníc, stádně hrnou se,«; v. 55: »chytře mu vlezlý soused ovil těžký řetěz«; v. 61: »Arkona věžila týmě«; v. 64: »ještěr a had ryje si hnízdo«; v. 69: »Sláva přehluboko vtlačila znaky«; v. 80: »plémě osmanské peleší, vstrkna koňský ocas«; v. 104: »osluněným rozptyl mráčky okem«; v. 107: »naděje kvitne«; v. 112: »co sto věků bludných hodlalo zvrtne doba«); aby sloveso činil velice účinným nástrojem karakterisační zvukomalby (v. 11: »o věkové dávní jako noc vůkol mne l e ž í c í«; v. 24: »ten, kdo do pout j í m á otroky«; v. 43: »Kov tu jiní ze hlubin skvoucí v y k o p á v a l i rudných«; v. 54: »včely se stádně h r n o u«; v. 84: jen sama z ů s t á v á příroda nezměněná«; v. 92: »válčícím Slovanům Kruk po slovansku v e l e l«; nejmohutněji pak způsobem epanastrofickým ve v. 98 a 99: »ve mhle sivé těchto zřícenin ú p n ě v y j í. Ú p n ě v í j í, že osud« atd.).

Vedle tohoto řečnicky dramatického slovesa zachovává substantivum jako jádro a dřeň klasického slohu svůj klid, svou plnou platnost, svou ústřední výrazovou hodnotu. Sama duše verše jest obsažena v substantivních, velice reliefních výrazech jako: kolébka — národu rakev; Tatry syn; krajino, všeliké slávy i hanby obraz; (oněmělť), byv k úrazu zášti jazyk; v jednom národu lidstvo ceté; Teutonie, souseda Slávy; kdo do pout jímá otroky, sám je otrok; kmenové Vilců, vnukové Ukrů; strome, chráme jejich rostlý; Europu plachty i vesla chystati učíce; ku poctě bohům nežli ku zisku lidem; brázditi lůno země; matku i dítky bijí; z mramorů paláce, ze sloupů chlévy; ještěr i had; řeč zarazí ze rtů a tváři slovanské; bič macechy; vzav jim cnost, zemi, barvu i řeč; les, řeky, města i ves; než tělo jen v nich, ducha Slávy není; oráče lemeš; čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu«) — co představa, to slovo, pevné, určité, reliefní jako figura plastická. Tím více překvapí v Předzpěvu naprostý nedostatek přídavných jmen, která by v přívlastkové funkci dodávala substantivům barvy, odstínu, změny, malebnosti, jak tomu bylo u romantiků všech národů a u nás nejprve v Jungmannově překladě Chateaubrianda a nejsilněji u Máchy; Kollár jest tu přímo protiromantikem. Zná výhradně klasické epitheton ornans, které prostě rozvíjí to, co jest v podstatě substantiva již obsaženo, nelekajíc se při tom opakování ani strohé schematičnosti; v tomto smyslu jsou ražena Kollárem na př. epiteta: berla železná, Labe

zrádné, hltné pěny Baltu, krásnohlasý jazyk zmužilých Slovanů, nešťastná pochodeň války, bohaté břehy, kov skvoucí, klas zlatý, spanilá Slovanka, zelené háje, hromný Perun, staroslavná Arkóna, macecha hříšná, vznešené Olympy, vítězný meč, sivá mhla, tichá žalost, věky bludné. Takto i detailní pozorování stilistická a jazyková určují Kollárův Předzpěv jako dílo slohu klasického se silnými znaky rétorickými.

Budeme se tedy stříci, abychom Předzpěv k Slávy Dceři řadili i přes romantický jeho základ ideový mezi díla básnického slohu romantického, jak se posud dálo; rozbor výrazových prostředků Slávy Dcery ostatní dospěl by pravděpodobně stejných závěrů, ačkoliv zevní forma její, znělka, má sama tak význačně romantický karakter. Celým svým stilem náleží Předzpěv v blízkost díla, s nímž někdy býval spojován, ale jenom pro svou časoměrnou formu, v blízkost Palackého a Šafaříkových Počátků českého básnictví[1]. Nejenom v jeho sousedství a většiny básní obou skladatelů Počátků, nýbrž přímo do rozsáhlé skupiny, kterou skládá básnická teorie i prakse Jungmanna a jeho školy, zvláště Antonína Marka a Miloty Zdirada Poláka, estetika i prosaické umění Palackého, ba i ještě leccos z mladistvého básnění Čelakovského. Jest to zcela jasně vyhraněná, slohově osobitá, s cizím básnickým i myšlenkovým vývojem těsně souvisící škola českého klasicismu, vyznávající ovšem ideje romantické, a ve svých myšlenkových začátcích tkvící namnoze ještě v názorech osvícenských. Český klasicismus jako samostatný princip slovesně slohový bude v našem literárním dějepise třeba vývojově vsunouti mezi osvícenství a romantiku; jest to ostatně přirozená obdoba empirového slohu v současném umění výtvarném. Bude to úkolem mladšího pokolení literárně historického, jako zakladatelé moderního literárního dějepisu v Čechách, s mistrem našeho oboru, Jaroslavem Vlčkem v čele, si zvolili a velmi čestně provedli úlohu, prozkoumati, určiti a rozvrhnouti písemnictví národního obrození především, ne-li výhradně, po stránce ideové.

Karel Krejčí:

Langerovy »České lesy« ve světle úředních dokumentů.

(Příspěvek k dějinám českého polonofilství.)

Jedním z nejtypičtějších představitelů Máchovy generace básnické byl Josef Jaroslav Langer. K máchovským romantikům nepatří ani tak svým dílem, které formou i látkou následuje

[1] Vlček, Dějiny české literatury str. 76.

lidové popěvky Čelakovského a svým duchem tvoří přechod od Čelakovského hořké resignace k beznadějnému světobolu Máchovu, jako spíše svým životem, neschopným odolávati bouřím tohoto světa a předčasně zlomeným. Langerova životní tragedie zůstávala dlouho zahalena rouškou tajemství. Nečetné soudobé dokumenty a dohady na základě Langerova díla a korespondence ukazovaly na dvě příčiny, pro které se ztroskotala jeho životní dráha: byla to nešťastná romantická láska a pronásledování politické. Kdežto však milostné záhady v životě básníkově bude již sotva lze bezpečně rozřešiti[1], pro posuzování politické stránky jeho činnosti máme bezpečné vodítko v soudobých úředních dokumentech. Laskavostí správy archivu ministerstva vnitra bylo mi možno prohlédnouti akta úředního řízení, vyvolaného německým překladem Langerovy básně »České lesy«, uveřejněným v lipském časopise Herlošově »Der Komet«. Akta tato nejen že dostatečně osvětlují tuto dosud temnou stránku české literatury předbřeznové, ale doplňují naše vědomosti o Langerovi i četnými podrobnostmi životopisnými, jež byly dosud jeho životopiscům neznámy[2].

O historii Langerovy básně »České lesy«, která byla uveřejněna v »Čechoslavu« v březnu r. 1831 a uvalila na nebohého autora hněv úřadů, bylo dosud známo asi toto[3]: Báseň tato, pod rouškou přírodního symbolu obsahuje tendenci politickou, zřejmou ve sloce druhé (V jarmu naše dědina — přece si nezoufá), zejména pak v metafoře sloky třetí:

Hle, vítr od východu
Mračno k nám dohání
A nese nám, nese již
Z nebe smilování;
Nechvějte se, milé stromy!
Ve mračnu tom nejsou hromy,
Ale požehnání;
V rosných kapkách ze mraků
Deštík dolů splyne,
A vše život dostane,
Co teď schne a hyne.

Všeobecně se soudilo, že tato narážka platila polskému povstání, které v té době vzbuzovalo velké naděje v liberálních kruzích celé Evropy a s neobyčejnými sympatiemi bylo sledováno zejména v kruhu nejmladších českých spisovatelů, k němuž patřil

[1] Velmi zajímavým a dosti pravděpodobným pokusem o rozřešení milostného tajemství Langerova je článek Zd. Nejedlého. Vzpomínka na J. J. Langra. Zvon 1906.

[2] Ke své práci jsem užil těchto archivalií: Praes. 16/10 čís. 4859, 5986, 6537, 6820, 7133, 7267 ai 1831, 168, 1124 ai 1832.

[3] Srv. Česká literatura 19. stol. Díl II. (Praha 1917), str. 769 sl. Dr. Pešek Josef: Josef Jaroslav Langer (Několik poznámek k jeho životu a pracím literárním,) Česká Revue, 1910—11, str. 711—744. Týž: Jaroslav Langer v letech 1830—1834, Osvěta XLVIII. 1918.

Langer, Mácha a jejich přátelé[1]. Nebyla ovšem vyloučena také domněnka, že tu nejde o revoluční polonofilství, nýbrž o všeobecné touhy slavjanofilské v duchu generace Jungmannovy a Kollárovy, které se nejednou před tím i po tom projevovaly i v Čechoslavu a v literární tvorbě Langerově[2]. Protože tehdy jak polonofilství, tak i rusofilství bylo pokládáno za státu nebezpečné, není divu, že si této básně všimly úřady a činily autorovi nepříjemnosti. O těchto důsledcích »Českých lesů« jsme věděli hlavně z korespondence Čelakovského, který také vyslovil domněnku, jež pro něj subjektivně byla jistotou, že Langera udal Jan Nejedlý[3]. V úředním zakročení proti Langerovi byla také hledána jedna z příčin jeho nenadálého odchodu z Prahy, ačkoli podle dat jeho několikerého návratu do Bohdanče, jak dobře ukázal ve svých studiích J. Pešek, bylo zřejmo, že v přímé souvislosti obě tyto události nejsou. Okolností velmi důležitou, na niž však dlouho nebyl brán zřetel, bylo také to, že báseň brzy po uveřejnění originálu vyšla i německy v liberálním časopise Herlossohnově »Der Komet«[4].

Německým čtenářům tu byla politická tendence básně vysvětlena tak názorně, že ji musily pochopiti i nepříliš důvtipné úřady rakouské. Symbolický význam byl zesílen již i překladem, kde verš »v jarmu naše dědina« zněl »Unter'm Joch ist unsre Heimath« a výraz »vítr od východu« byl přeložen »der Sturm im Osten«, což ještě jasněji ukazovalo na východní revoluci.

K tomuto překladu byla kromě toho připojena jízlivá korespondence z Prahy, zesměšňující censora Zimmermanna, o němž se tu vypravovala anekdota, že byl mladými literáty zpit a v opilosti dal Langerově básni své Imprimatur.

To vyvolalo celou úřední aféru. Popud k úřednímu jednání nevyšel ani od gubernia, ani od policejního ředitelství, kam by bylo

---

[1] Srv. Jan Jakubec: Česká poesie politická do Havlíčka. Naše doba, XI. 1904, str. 583—589. — St. Souček: Dvě pozdní mystifikace Hankovy. Praha 1924, str. 26—53. — M. Prelog: Slavenska renesansa 1780—1848. Zagreb 1924, str. 82. — Zd. Nejedlý: Bedřich Smetana II. Praha 1925, str. 152—167. — K. Krejčí: První krise českého slovanství. Slovanský Přehled, XX 1928, str. 13—22, 108—122, 177—201, 249—272. — J. Jirásek: Rusko a my. Praha 1929, str. 133—143. V. A. Francev): Пушкинъ и польское возстание 1830—1831 г. Пушкинскій сборникъ. Прага 1929, str. 65—208.

[2] Toto mínění vyslovuje zejména J. Jakubec (Naše doba XI., str. 584).

[3] Srv. Čelakovského dopisy Plánkovi (Korespondence a zápisky Fr. Lad. Čelakovského II., str. 187) a Komarýtovi (tamtéž, II., str. 188).

[4] Starší práce se sice o tomto překladu zmiňovaly, ale bez udání bližších podrobností. Teprve r. 1912 uveřejnil Jos. Pešek ve článku. »Herlossohnův časopis »Der Komet« a Jar. Langer (Listy filologické, 39, 1912, str. 257—262) plné znění překladu a připojené k němu korespondence a použil toho pak i ve svých pozdějších pracích.

adresováno nějaké udání, nýbrž z revisního úřadu (Bücherrevisionsamt), kam došel exemplář Herlošova časopisu.

Revisní úřad podal guberniu o tom zprávu listem z 10. srpna 1831, při čemž podotkl, že český originál básně byl censorem P. Zimmermannem pravděpodobně jen přehlédnutím (wahrscheinlich nur aus Versehen) připuštěn k tisku. Toto odhalení bylo ovšem velmi nepříjemné jak pro pražské gubernium, tak zejména pro pražského censora, který byl zesměšněn v očích liberálního čtenářstva zahraničního a kompromitován v očích rakouských úřadů. Bylo nepříjemné pro ubohého autora, ale i pro ostatní české spisovatele, kterým hrozilo zostřením censury a policejními šikanami. Není proto divu, že pokrokoví spisovatelé čeští měli soucit s obviněným censorem, jemuž sám Čelakovský vypracoval obhajobu, a že také hledali původce trapné aféry, za nějž byl označen Jan Nejedlý.

Gubernium reagovalo na zprávu revisního úřadu tím, že vše oznámilo pražskému městskému hejtmanství a policejnímu ředitelství (Stadthauptmannschaft und Polizeidirekcion in Prag) a žádalo: ospravedlnění a napomenutí censora Zimmermanna, vyšetřování proti autorovi, který, kdyby jeho charakter byl podezřelý, měl býti dán pod policejní dozor, a konečně potlačení do Prahy došlých exemplářů »Komety«. Čechoslav se konfiskovat nemá, protože inkriminovaná báseň tam vyšla již v březnu, t. j. skoro před půl rokem, a časopis má sotva 100 odběratelů, z nichž mnozí jistě báseň přehlédli nebo v ní nehledali skryté tendence. Teprve konfiskací by bylo obecenstvo na ni upozorněno a drážděno k jejímu rozšiřování »nekonečnými opisy« (durch endlose Abschriften) [1].

Ospravedlnění Zimmermannovo, jež by bylo velmi zajímavé zvláště proto, že jeho autorem, jak víme, byl Čelakovský, se nedochovalo. O jeho obsahu můžeme však souditi z odpovědi gubernia, jejíž koncept je v archivu uložen. V této odpovědi se praví: »In Rechtfertigung vom 14. Aug. l. J. bemüht sich der xy [2] die Zulassung des Gedichtes »die böhm. Wälder« durch den Streit der Jotisten u. Ypsilonisten und in Folge dessen durch eine andere Deutung der anstössigen Stellen zu entschuldigen. Der erstere Entschuldigungsgrund gehört nicht hierher u. dieser Umstand legte vielmehr dem xy die unerläßliche Nothwendigkeit auf, mit gespannter Aufmerksamkeit derley Schriften zu censuriren. Aber auch die Auslegungsart, wie der xy die Zulassung zu rechtfertigen sich bemüht, ist nicht stichhältig; ich habe dieses Gedicht durch einen, mit der Sprache, Aethimologie(!) u. Forschung genau vertrauten, u. anerkannten Schriftsteller übersetzt lassen, welcher das Gedicht in einer gleichen Art übersetzt, wie es im Blatte N. 114 des Cometen vorkommt.«

[1] Koncept tohoto dopisu je v A. m. v. Naposled uvedená obava gubernia je zajímavým dokladem toho, jak se v Praze v letech třicátých šířila illegální literatura.

[2] Nečitelná úřední zkratka; = Zimmermann.

V důsledku toho byla omluva censorova uznána za nedostatečnou a Zimmermannovi byla udělena přísná důtka. Tomuto dopisu gubernia lépe porozumíme, srovnáme-li jej s dopisem Čelakovského Kamarýtovi z 5. září 1831.[1] Čelakovský tu píše: »Janek Darebák zas udělal svinský kus, a zasloužil by ocasného na krk. V Čechoslavu 5. sv. jest básnička Langrova České lesy. Tu udal u presidium za buřičskou píseň, a censor Zimm(ermann) byl k tuhému odpovídání potahován. Vzal jsem si práci a na požádání jeho sám jsem odpověď vypracoval, a dle možnosti to tak vykroutil, že se tím pres. uspokojilo. Ten proklatý chlap nezasluhuje, než aby mu kámen na krk uvázal, a do Vltavy jej hodil, co za svinstva natropí, a to vše pro svůj zamilovaný Ypsil.«

První část obrany Zimmermannovy, resp. Čelakovského, v níž byla řeč o sporu jotistů s ypsilonisty, ať již byla stylisována jakkoli, měla asi účelem zdiskreditovati v očích úřadů domnělého udavače, upozorniti na osobní pohnutky jeho činu. Jak ovšem mohla býti závadná místa v básni »České lesy« vykládána gramatickým sporem, je si těžko představiti; jistě však tento výklad byl násilný a nepravděpodobný, a není tedy divu, že gubernium neuspokojil.

Na tomto místě je třeba zmíniti se o oprávněnosti Čelakovského podezření proti Nejedlému. Jak vysvítá z úředních spisů, myslím, že nade vši pochybnost, o udání, ať již s jakékoli strany, nemůže býti řeči. Ve spisech se nikde nemluví o informacích, získaných »cestou důvěrnou«, naopak vidíme, že popud k úřednímu jednání vyšel z revisního úřadu po přečtení článku v Kometě, k němuž nikdo komentáře nepotřeboval. Na revisní úřad pak došla Kometa cestou normální, jako každý zahraniční tisk.

Nejedlému se tu stala křivda; někteří ze starších literárních historiků jej sice hájili, zejména Ant. Rybička [2] a Václ. Zelený [3], celkem však Čelakovského podezření zůstalo v platnosti jako velmi pravděpodobné. Ještě téhož roku, kdy se celá věc stala, byl Nejedlý označen jako udavač i veřejně. Ve 195. čísle Komety ze 7. prosince 1831 se psalo ještě jednou o Langrových Českých lesech a výslovně tu stálo: »Der Verf. jenes kühnen Gedichtes, dessen ich erwähnte und wozu der Censor Z. — im Rausche das Imprimatur gab, ist in einen fiskalischen Prozess verwickelt worden, und zwar infolge einer Analyse, welche Prof. Nejedly an eine höhere Behörde gesendet hat, und wahrscheinlich bloss deswegen weil der Dichter kein Ypsilonist, wie benannter Professor der böhmischen Sprache, ist«[4].

Původ této pomluvy a její rozšíření v českých literárních kruzích třeba hledati v dusné společenské atmosféře, vytvořené

---

[1] Korespondence Čelakovského, II. str. 188.

[2] Ant. Rybička: Přední křisitelé národa českého. Praha 1883, I., str. 138 sl.

[3] Václav Zelený: Život Josefa Jungmanna. Praha 1873 str. 176 sl.

[4] Jos. Pešek: Herloszsohnův časopis »Der Komet« a Jaroslav Langer. L. F. XXXIX. 1912 str. 260—1.

neustálými polemikami mezi generací Jungmannovou a Dobrovského. V těchto sporech nejvíce trpěl Jan Nejedlý, kterého nechránila tak nesporná vědecká autorita jako Dobrovského, a který, jak se zdá, svými osobními vlastnostmi přímo provokoval mládež k tomu, aby jej považovala za typ zkostnatělé reakce. Již od dvacátých let tvoří se o něm mínění, že je člověkem všeho schopným a jeho přátelské styky s jedním policejním úředníkem [1] vzbuzují podezření, že je ve styku s policií. Již v červnu r. 1819 píše Jungmann Markovi: ... »Na Chmelu se, jak slyším, Nejedlý velice hněvá, že zastává iota (i), on prý mi zatne žílu!! — V stavu jest udělati nějaké kepství!« [2] O čtyři léta později, r. 1823 píše opět Jungmann: »(Nejedlý) přislíbil svým prý školákům, že vymůže zápověď orthografie analogické etc. a povídá se v městě, že obžaloval Čechy jako tajné spolníky Poláků a Rusů.« [3] Ve svých Zápiscích Jungmann již přímo vypravuje, že na udání Nejedlého byl dán pod policejní dozor. [4]

Že na šíření těchto podezření nebyla zcela bez viny ani strana druhá, o tom svědčí místo v dopise Šeb. Hněvkovského (z 11. listopadu 1824), kde se praví, »že v Praze jsou všickni, kteří se přidržují i, v karbonářské pověsti« [5]. Šířily-li se takové pověsti skutečně, je zcela přirozeno, že strana druhá viděla ve svých odpůrcích udavače.

Nové vzplanutí gramatického boje, který vyvrcholil r. 1829 vydáním polemického spisku Jungmannova: »Beleuchtung einer Streitfrage«, oživilo ovšem znovu vzájemnou animositu, klepy a podezření. J. J. Langer nedlouho před uveřejněním »Českých lesů« vydal Bohdanecký rukopis, v němž se několika, celkem nevinnými narážkami dotkl i Nejedlého a jeho ypsilonu. Pak přišlo policejní vyšetřování a prononcovaný udavač Nejedlý byl za ně činěn odpovědným. Sledovati cesty veřejného mínění a společenských klepů po stu letech je ovšem velmi nesnadno, většinou úplně nemožno. O obvinění Nejedlého víme jen ze dvou dopisů Čelakovského, kromě toho však máme ještě jeden doklad, ovšem trochu nejasný, že toto podezření se neudrželo v plné platnosti. Ant. Rybička, ve své obhajobě Nejedlého, totiž píše: »Co se týče tvrzení Fr. Čelakovského, že by byl J. Nejedlý roku 1831 obžaloval censora Zimmermanna pro Langrovu báseň: »Naše lesy« v 5. svazku Čechoslava vytištěnou, tuť připomínáme, že naši vlastencové sami nedlouho na to vyrozuměli, kterak osočení to vyšlo z kruhů, s nimiž Nejedlý nemíval co činiti.« [6] Z těchto slov se dá soudit, že bylo vyslovováno

[1] Rybička, str. 140.
[2] Zelený, str. 190.
[3] Zelený, str. 192.
[4] Zápisky, č. 26.
[5] Rybička, str. 164—65.
[6] Rybička, str. 139.

ještě podezření jiné. Z týchž důvodů, z nichž jsme odmítli obvinění Nejedlého, musíme ovšem odmítnouti i podezření proti komukoli jinému. Langerova aféra nebyla vyvolána udavačem.

Jeden český spisovatel v ní však přece ještě účast měl, ale trochu jiného druhu. Je to onen nejmenovaný spisovatel, o němž se v citovaném úředním konceptu praví, že si gubernium od něho dalo »České lesy« přeložiti, aby zjistilo, zda překlad v Kometě skutečně odpovídá českému originálu. Rukopis tohoto překladu je uchován v archivu ministerstva vnitra a je psán — jak se dá se značnou pravděpodobností souditi ze srovnání — rukou A. V. Svobody Navarovského[1]. Úřední akta praví, že báseň byla přeložena »durch einen, mit der Sprache, Aethimologie (sic) u. Forschung genau vertrauten u. anerkannten Schriftsteller«. Svoboda, překladatel Rukopisů i četných jiných děl z češtiny do němčiny, byl jistě pokládán za nejpovolanějšího znalce obou jazyků a jako profesor stylistiky a autor jazykozpytných prací, mohl býti směle nazván »spisovatelem, dobře znalým etymologie i badání«. Kromě toho, podle svědectví Rybičkova, mu »nejedenkráte s vyšších míst nová díla literární podávána byla k posouzení a k censuře«[2].

Tuto účast při úředním jednání mu ovšem nelze zvlášť vytýkati, naprosto pak se nedá srovnati s činem, z něhož byl viněn Nejedlý. Byl-li guberniem k překládání vyzván, tedy překládat musel. Důležitější ovšem je, jak tento úkol provedl. Jeho překlad je celkem věrný, až na jednu, resp. dvě důležité změny. Verš »V jarmu naše dědina«, na němž nejvíce záleželo, je přeložen: Im Elend schmachtet unser Vaterland«. Výraz »Vaterland« zdůrazňuje politickou tendenci básně dokonce ještě silněji, než výraz, užitý v překladu »Komety« (Heimath). Jak osudný vliv mohla míti záměna tohoto jediného slůvka na průběh vyšetřování, uvidíme z toho, že právě na doslovném chápání tohoto verše založil Langer nejdůležitější partii své obhajoby. Že překladatel místo slov »v jarmu« položil výraz »im Elend«, autorovi asi příliš neprospělo; řekne-li se o zemi, že »úpí v bídě«, je to projev stejně protivládní, jako řekne-li se, že »hyne v jarmu«. Avšak překlad slova »dědina« výrazem »Vaterland« r. 1831 nelze pokládati za změnu tekstu, ba ani za překlad volný. Dnes by v podobném případě sotva někdo užil jiného výrazu, než »Dorf«. Nebylo

[1] Srovnával jsem tento rukopis s rukopisy Svobodovými v knihovně Národního musea, ovšem s tou nevýhodou, že jsem neměl žádný Svobodův rukopis švabachem psaný ze stejné doby, kdy bylo vedeno vyšetřování o »České lesy.« Přes to však se dala v rukopisech konstatovat nápadná shoda, jak ve sklonu písma, tak ve způsobu psaní jednotlivých písmen, v některých charakteristických tazích, způsobu škrtů atp. Některé zvláštní rozdíly zkoumaného rukopisu od Svobodových rukopisů starších mizely v rukopisech mladších. Tato fakta souhlasně konstatovali i p. řed. dr. J. Volf a p. dr. M. Novotný z knihovny Národního musea, kteří srovnání provedli laskavě se mnou.

[2] Rybička, II. str. 417.

však tomu tak v letech třicátých, kdy zejména generace, z jejíhož kruhu vyšla rukopisná falsa, živě cítila etymologický původ slova od »děd«, a »dědina« pro ni znamenala »dědictví po předcích«, vlastně tedy totéž, co německé »Vaterland«, nebo polské »ojczyzna«[1]. Úřednímu překladateli lze tedy vytýkati nejvýše nedostatek opatrnosti a snahy, nebezpečné výrazy zmírniti.

Při tom je ještě zajímavé to, že Svoboda byl v kruzích, příznivých Nejedlému, považován za původce a rozšiřovatele pomluv proti němu. Dosti zřejmě na to naráží V. Zelený, když k citátu z Jungmannova dopisu, v němž se praví, že Nejedlého k udavačství prý ponukla kritika na jeho gramatiku od Hanky a Svobody, dodává: »Poslední slova dosti zřejmě ukazují, kdo asi přinášel Jungmannovi, co se povídá v městě[2].« V našem případě upozorňujeme ještě na jednu drobnost, která ovšem sama o sobě je příliš málo průkazná, než aby na jejím základě bylo možno třeba jen se vzdálenou pravděpodobností usuzovati. Pisatel článku v Kometě, který zřejmě psal i zprávu druhou, obviňující Nejedlého, je podepsán šifrou —w—. Svobodovy styky s německou žurnalistikou a jeho pokroková minulost činí tu jeho autorství daleko pravděpodobnější, než autorství Vinařického, o němž se zmiňuje Pešek[3].

Vyšetřování proti autoru básně, Jos. Jaroslavu Langerovi, narazilo s počátku na neočekávanou potíž. Langer zmizel z Prahy, neznámo kam. Městské hejtmanství to oznamuje guberniu 26. září 1831 těmito slovy: »... Diesem hohen Auftrage konnte jedoch bisher von darum nicht entsprochen werden, weil Langer — wahrscheinlich von der eventuellen Einleitung einer Amtshandlung gegen ihn frühzeitig unterrichtet — sich nach einer konfidenziellen Mittheilung schleunigst und unbekannt wohin von Prag entfernt hat, so daß man Anfangs der Meinung war, er habe sich etwa gar nach dem insurgirten Pohlen begeben.«

Teprve později přišla zpráva, že Langer je v Bohdanči a městské hejtmanství navrhuje, aby tam bylo vedeno proti němu vyšetřování.

Tato zpráva je pro nás důležita proto, že novým zajímavým způsobem osvětluje způsob i příčiny Langerova odchodu z Prahy. Ve vysvětlování této události byl dosud i ve vědeckých pracích zvláštní chaos. Nejprve nebyl brán zřetel ani na to, že Langer Prahu opustil několikráte a několikráte se zase vrátil, na což první upozornil ve své studii Pešek. Avšak i když toto bylo konstatováno, nebylo dostatečně uváženo, že každý Langerův odchod mohl míti svou příčinu zvláštní. Všeobecně se uváděly příčiny dvě: zakročení otcovo, protože Langer sběhl se studií a zásah úřadů pro jeho polonofilské smýšlení. Tuto druhou domněnku vy-

[1] Na doklad uvádím na př. známý verš z R. K.: »Přiide cuzj úsilno v dědinu.« (Záboj.)
[2] Zelený, str. 192.
[3] Osvěta, 1918, str. 163.

slovil zejména V. Filípek[1]: »... buď že jazyku svého u veřejnosti dosti nešetřil anebo snad z nějakého návodu dostal od policejního úřadu rozkaz, aby — nemaje tu žádného zaměstnání — z Prahy odešel; ba praví se, že se od úřadu toho naléhalo i na to, aby ten se studií sběhlý a pro své vlastenectví a své smýšlení nebezpečný mladík byl — k vojsku odveden, čemuž prý jen na mocnou přímluvu zabráněno«. Toto zakročení úřadů proti Langerovi spojuje Filípek jednak s básní »České lesy«, jednak se satirou »Den v Kocourkově«. J. Pešek v Langerově životopise správně ukazuje na to, že Langer opustil Prahu celkem třikráte; po prvé v červenci r. 1830, ale v listopadu téhož roku se do Prahy zase vrátil; po druhé v březnu r. 1831 a v listopadu, neb počátkem prosince 1831 se opět vrátil. Po třetí a definitivně odešel do Bohdanče v květnu 1832. Toto prosté sestavení dat a jejich srovnání s datem vytištění »Českých lesů (březen 1831) jasně dokazuje, že první dva odchody Langerovy z Prahy v souvislosti s touto básní nejsou. Eventuelní námitka, jež by se dala na základě tvrzení Filípkova uvést, že totiž policie snad zakročila proti Langerovi již dříve pro nějaký jiný projev polonofilského smýšlení, je vyvrácena tím, že, jak výplývá se svrchu uvedeného dopisu, policie o Langerově odchodu z Prahy vůbec nevěděla a trvalo jí to půl druhého měsíce, než jeho venkovské sídlo našla. Kdyby byl Langer nějakým způsobem vzbudil podezření, byl by býval dán pod policejní dozor a i když by mu to nebylo zabránilo v odchodu z Prahy, třeba ani v útěku do vzbouřeného Polska (že pražská policie v té době nevynikala přílišnou bystrostí, vidíme na př. z toho, že o útěku generála Skrzyneckého, který byl v Praze internován pod přísným policejním dozorem, se dověděli dříve ve Vídni než v Praze), přece by na policii aspoň něco o něm věděli a byli by na to při novém vyšetřování upozornili. Jinak však obsah důvěrné zprávy, kterou si policejní ředitelství opatřilo patrně z Langerova okolí, že totiž jeho odchod byl tajný a neočekávaný, takže se dokonce myslilo, že utekl do Polska, dává tušiti, že přece jen tu nebylo vše v pořádku. Přesná časová shoda vytištění »Českých lesů« a Langerova, možno říci, útěku z Prahy, stejně jako Čelakovského snaha o obhájení censora Zimmermanna opravňuje k domněnce, že censurního povolení »Českých lesů« bylo skutečně dosaženo nějakou lstí, třeba ne tak drastickou, jak je líčena v Kometě, a autor se pro všechny případy postaral, aby na čas z Prahy zmizel a skryl za sebou stopu. Byl-li tedy druhý Langerův odchod z Prahy v nějaké souvislosti s policií, bylo to preventivní opatření, nikoli následek zakročení.

Vyskytuje se tu však ještě jedna potíž. Ve svém výslechu na chrudimském krajském úřadě, konaném 12. listopadu 1831, o němž se zmíníme ještě šíře, udal Langer, že je v Bohdanči od

[1] Sebrané Langerovy Spisy, II. str. 500.

čtyř měsíců, což by ukazovalo na červen nebo červenec 1831 jako na dobu jeho posledního odchodu z Prahy. Z dokladů, jež uvádí Pešek z Langerovy korespodence [1], naproti tomu vysvítá, že Langer Prahu opustil 18. března, ale s úmyslem, ještě se do Prahy vrátiti. Jeho dopisy z dubna a května 1831, psané v Bohdanči, dokazují, že v těchto měsících stále ještě byl doma. Pešek však neuvádí dokladu pro dobu mezi 11. květnem, kdy Langer v dopise opětně slibuje, že se brzy vrátí do Prahy, a 29. červencem, kdy již zase píše z Bohdanče. Neznáme důvodu, proč by byl Langer při úředním výslechu lhal, mohlo se mu to také špatně vyplatiti. Není však vyloučena domněnka, že Langer skutečně splnil své předsevzetí a v květnu nebo v červnu na krátkou dobu se do Prahy vrátil a v červenci — není nemožno, že byl upozozněn na počátek úředního jednání proti němu — z Prahy opět odejel.

Na vyzvání z Prahy ujal se tedy Langerovy záležitosti chrudimský krajský úřad a povolal autora »Českých lesů« k výslechu, který se konal 12. listopadu 1831. Již v generaliích tu nacházíme některé životopisné údaje, dosud neznámé. Langer tu udává, že rok před odchodem na studie do Králové Hradce ztrávil v Novém Dvoře u J. Javornického (v protokole psáno »Jabornitzky«), kněze a probuzenského spisovatele pedagogického, který tam byl tehdy ředitelem školy a později se stal farářem v Církvici. Tam navštěvoval Langer hlavní školu, šest tříd gymnasijních vychodil v Hradci Králové a na podzim r. 1827 [2] přišel do Prahy. Od čtyř měsíců je v Bohdanči, kde chce zůstati tak dlouho, pokud se nezotaví jeho matka z nemoci, aby mohl pomáhati svému otci, příliš zaměstnanému úřední i domácí prací.

Na otázku, žil-li za svých studií jen z podpor rodičů, mluví o soukromém vyučování u Neuwirthů, k němuž prý mu pomohl prof. Nejedlý, o svých příspěvcích do musejníka a o sbírce básní, věnované kněžně Thurn-Taxisové.

Původ básně »České lesy« vykládal Langer takto: Vor einem Jahre machte ich eine kleine Lustreise nach Karlstein und die Umgegend; hinter einem Dorfe in der Nähe ackerte ein Bauer, den ich um Feuer gebeten: Die Unterredung mit diesem gab die Veranlassung zu dem Gedichte; er sagte zu mir: »Sie sind vermuthlich aus Prag«; ich antwortete, daß ich mich jetzt zwar in Prag aufhalte, aber im chrudimer Kreise pardubitzer Ht. zu Hause bin. Nun fing der Bauer zu erzählen an, daß auch sein Vater auf dieser kais. Ht. eine Wirtschaft besaß, erzählte mir den Unterschied und die Vortheile der Bewohner einer kaiserlich. vor einer anderen Herrschaftsgegend und klagte über die Härte der herrschaftl. Aufseher; er bediente sich dabei selbst der Worte um die sich alle Stropfen des gedichtes drehen: »lesy proč se zelenáte« und »nikdy

[1] Osvěta 1918, str. 156—157.
[2] Filípek a podle něho Pešek uvádějí r. 1826.

nerozkvete«; das heißt Ihr Wälder warum seid ihr immer grün? Nun werdet ihr aufblühen. Er wollte hier seine Hoffnung mit den immer grünenden Fichtenwäldern vergleichen, wie man dies in der letzten Stropfe sieht. Dies macht den ersten Abschnitt des Gedichtes. Seine Klage über die Härte der Aufseher, in jener nicht[1] kaiserlichen Herrschaft fange ich an mit den Worten: W jarmu etc. »Im Harm ist unser Dorf« und endige sie mit dem Worte »nezoufá«. Auf diese Klage gab ich dem Bauer eine tröstende Antwort, die ich mit »I protož« anfange, und mit »Lilie und Růže« schließe. Diese Stroffe will so viel sagen: Jammre nur nicht und hoffe: Gott kann ja mit einem Wunder zu Hülfe kommen und »an den Fichten werden Lilien und Rosen wachsen« das heißt »deine Hoffnung wird aufblühen« d. h. durch Gottes Zulassung wird selbst das Unmögliche möglich. Dadurch habe ich ihm sagen wollen, daß er nur auf seiner Herrschaft bleibe und sich nicht so sehr gräme und auf einer kaiserl. Ht. zu wohnen nicht nur sehne, es kann ja die Zeit kommen, wo es den Bauern auf Privatherrschaften ebenso gut gehen wird, wie in meiner Gegend auf der kaisl. Ht. Pardubitz wohin er übersiedeln wollte. Die Stroffe angefangen: »Jen se« bis »schne a hyne« ist durchgehends eine Vergleichung des Wohlseins mit dem Regen, so wie die Wolke, welche einen Bäume und Fluren befrüchtenden Regen herbei führt an Gott erinnert, so erinnert auch das Wohlsein, welches dem Bauern von Osten einst und noch bis itzt kommt an zwei Namen, die dem böhmischen Volke heilig sind. Man wird mirs leicht verzeihen den guten Kaiser Joseff und seine Majestät den Kaiser Franz, diese Lieblinge des Bauernvolkes mit einem Gotte verglichen zu haben. So wie Gott durch einen Regen Segen verbreitet aber mit einem stillen Regen, der von den Wolken nur tropfenweise heranterträuft und alles nun belebt, was früher zu dorren angefangen: also beglückten diese menschenfreundliche Herrscher ihre Unterthanen auf kaiserl. vorzüglich, zum Theile auch auf den Privatherrschaften durch die genauere Bestimmung der Robot und was da übrigens an den Privatherrschaften zu wünschen übrig bleiben sollte, kann wenn es Gott wolle auch zu Stande kommen und die Hoffnung Blüthe tragen d. h. die Erwartungen des eben genannten Bauer daß nemlich (sic) die drückenden Unterschiede von Seite der Aufseher bei der Robot aufhören und die Privatherrschaften einen vollen Antheil an den Vorzügen der kaiserl. Hten. nehmen. Übrigens ist dieses Gedicht auf dem Rückwege von meinem Ausfluge, größtentheils versetzt und die meisten Ausdrücke des Bauers, die ich mir mit Bleistift angemerkt, weil sie mir recht naturpoätisch schienen und in dem Gedichte selbst benützt.

K tomuto výkladu Langer ještě dodal, že na jaře 1831 uplynul rok od napsání básně a že může přesně vyložiti každé slovo

[1] V protokolu podtrženo.

(von jedem von mir in diesem Gedichte gebrauchten Worte seiner Bedeutung etc. vollkommen Rechenschaft zu geben), zejména i to, že nemluvil o ničem jiném, než o vesnici; o všem je prý možno se přesvědčiti v nejnovějším německo-česko-latinském slovníku Palkovičově.

Celá partie o blahobytu sedláků na císařských statcích i s apotheosou dvou Habsburgůje ovšem dosti násilnou výmluvou, počítající se značnou důvěřivostí, nebo krajní benevolencí vyšetřujících orgánů. Není však příčiny, abychom pokládali za smyšlenku i všechno ostatní, co Langer v protokolu uvedl. Tak celá genese básně, jak je tu líčena, výlet do pražského okolí k romantickému Karlštejnu, rozmluva se sedlákem, zapisování jeho slov a výrazů, v nichž básník cítil hlubokou lidovou poesii a konečně složení básně se sociální tendencí proti útisku venkovského lidu na základě autentického rozhovoru — to vše plně souhlasí s celým duchem tehdejší české poesie a plně odpovídá ideálům jak starších básníků kruhu Čelakovského, jehož byl Langer horlivým ctitelem a epigonem, tak i romantickým zálibám kruhu Máchova, k němuž autor Českých lesů patřil svým věkem, životem i styky. Vše to nikterak neodporuje ani politické tendenci básně; čeští buditelé, stejně jako liberálové západní Evropy, skládali v polskou revoluci i veliké naděje rázu sociálního a když se později projevil aristokratický ráz povstání, byli trpce zklamáni [1]; sám Langer vyjádřil toto zklamání ve své satiře »Jednorožců rod« [2]. Sociální struna zazněla v poesii Langerově častěji, nejsou tedy České lesy výjimkou.

Chrudimský krajský úřad jednal s Langerem velmi milostivě; v dopise guberniu, k němuž byl přiložen protokol, je Langer líčen jako »ein ruhiger und harmloser junger Mensch, der gewiß sich dabei gar nichts arges gedacht hat«, je upozorňováno na výborné vysvědčení, které o něm vydal bohdanecký magistrát, a soudí se, že »einem 25 jährigen nach seinem Stande und seinen Verhältnissen mit der Welt unbekannten Jünglinge die Verfassung dieses Gedichtes, welches bei größer Aufmerksamkeit die Zensur wohl nicht passiert hätte, wohl nicht zum Vorwurf gemacht werden kann«.

Poněkud jiného mínění bylo však gubernium, jak vysvítá ze zachovaného konceptu odpovědi chrudimskému krajskému úřadu. Langerův výklad se tam prohlašuje za nepřirozený, hledaný a nepravděpodobný, a klade se mu za vinu, že ačkoli dobře znal poměry, užil ve své básni slov, jež svědčila k politickému výkladu; původ vzniku básně na tom nic nemění. Má mu býti udělena přísná důtka a výstraha pro budoucnost.

Rozkaz tento nemohl chrudimský krajský úřad vykonati, protože Langer mezitím zase zmizel z Bohdanče, a 7. ledna 1832 se oznamuje z Chrudimi do Prahy, že mladý básník pracuje

[1] Srv. Slovanský Přehled 1928. str. 109 sl.
[2] Tamtéž, str. 200.

v archivu knížat Kinských, což ve zvláštním přípise potvrzuje i básníkův otec.

Následkem toho byl Langer 22. února 1832 povolán na městské hejtmanství pražské, kde mu byla udělena úřední důtka a dáno k podpisu toto prohlášení:

»Ich nehme die mir von Sr. Excellenz dem kk. Obristburggrafen im Gnaden zuerkannten Verweis mit dem innigsten Danke und der ehrfurchtsvollen Versicherung an: daß ich in Zukunft mich wohl in Acht nehmen werde, Aufsätze solcher Art, welche meine guten Grundsätze als treuen Unterthan Seiner kk. Majestät compromitiren dürften, niederzuschreiben. Wenn ich dermal in der unangenehmen Lage bin diese meine guten, wohl aber verkannten Grundsätze rechtfertigen zu müssen, so liegt die Ursache davon lediglich in meinem jugendlichen Alter, indem ich das fragliche Gedicht vor 2 Jahren verfaßt und daher die equivoque Seite desselben nicht so ernst wie itzt herausgefunden habe. Damit mir jedoch dieser jugendliche Schritt nicht zum ferneren Nachtheile gereichen möge, sehe ich mich verpflichtet, die hohe Gnade und Nachsicht Sr. Excellenz des Herrn Obristburggrafen wiederholt ehrfurchtsvoll in Anspruch zu nehmen.«

Tím se pražské policejní ředitelství spokojilo. Guberniu zaslalo protokol s poznámkou, že Langer byl dán pod policejní dozor, upozornilo však zároveň, že je teď zaměstnán v archivu knížat Kinských za roční plat 300 fr., a má tedy, »solidní« povolání (daß .... demnach auf eine solide Art beschäftigt sey.)

Langer pak, v duchu svého prohlášení, brzy osvědčil svou loyalytu i veřejně. Příležitost k tomu mu poskytl sborník »Hlasy vlastenců ke dni 1. března 1832 na památku 40tiletého slavného panování J. M. C. Františka I.« Do sborníku toho přispěla tehdy většina význačných českých spisovatelů s Jungmannem a Čelakovským v čele, nikoli ovšem z přílišné loyality, nýbrž v domnění, že tím pohnou vládu k tomu, aby vyhověla některým českým národním požadavkům. Účast Langerova na tomto sborníku tedy nikterak nepřekvapuje; je však zajímavo, že jeho příspěvek je vlastně přepracováním »Českých lesů« v tom duchu, jak je Langer vykládal u úředního výslechu. Již začátke básně silně připomíná verše z V. svazku Čechoslava:

O vy kraje pěkné, vy otcovské hory,
Šumní hájové, a tiché dědiny,
Města lidnatá a požehnané dvory,
Kráso živá naší drahé otčiny!

A v dalším chvalozpěvu na císaře Františka shledáváme se i s osudným přirovnáním k osvěžujícímu dešti, aplikovaném tentokráte výslovně na absolutního monarchu, shledáváme se i s povýšením císařovým po bok samému Bohu, jak to Langer vykládal ve svém protokole. Básník vzývá tu Boha:

Zachovej nám Františka, kterýž po tvém boku
Blaží své již národy čtyřidceti roků,
Kterýž celé Europě zalívá kmen štěstí,
aby mohlo vzrůstati, a požehnaně kvésti!

Tak žalostně byla udušena první revoluční jiskřička v české poesii. Jistě to nebude nikdo míti za zlé mladému, málo energickému básníku, jehož život brzy na to ztroskotal v mělkých poměrech maloměstských, kde předčasně skončil. Historie »Českých lesů« nám jen ukazuje, jak těžké bylo nésti do české literatury i sebe slabší záblesk liberálního nadšení ostatní Evropy za těžkého útlaku Metternichova.

Ant. Procházka:

K ideové reakci protimáchovské.

I.

Jestliže jsme v Kalinově »Janu Kvarinu« i v »Protichůdcích« V. Bol. Nebeského, podobně jako v Erbenově »Záhoří«, v projevech Erbenových, Rubešových a Hněvkovského, mohli konstatovati přímo vyslovenou ideovou reakci protimáchovskou[1], nacházíme ji rovněž — také poeticky projevenou — již r. 1838 v Štulcově básni »*Nový rok*«, otištěné v novoročním čísle 5. ročníku »Květů«.

Tato skladba Václava Svatopluka Štulce, rovněž příslušníka mladé generace básnické, uveřejněná 4. ledna 1858 jako úvodní číslo nového ročníku »Květů«, ukazuje, jak hluboce se Štulce dotkl pesimistický duch básně Máchovy a jak záhy Štulc pocítil povinnost paralysovati nihilismus Vilémův a světobol Máchův, a to ne snad lehkovážnou parodií zesměšňující, nýbrž jakousi vlídnou básnickou domluvou, odmítající — podobně jako o něco později Hněvkovského báseň »Bol světa« (1844) — trudné, bezútěšné myšlení a poukazující s enthusiasmem a mladistvým optimismem na ideje povznášející a blažící.

Není to totiž příležitostná báseň novoroční, jak by se snad zdálo na prvý pohled. Formální příbuzenství přivádí nás záhy k básni Máchově; myšlenkové jádro této básně lyricko-epické přimyká se pak bezpochyby k Máchovu »Máji«.

Báseň Štulcova počíná zimní náladou půlnoční v duchu náladových a reflexivních básní novoročních, ale když předvádí zadumaného jinocha, který v noci novoroční teskně vzdychá nad smutným osudem, nad zmarem tužeb a nadějí vlastních i nad bídou

[1] Srov. stať St. Součka, Příspěvek k poznání Erbena básníka, ČMM., r. 39, 1916, str. 195 a n. a stať K literární klasifikaci některých básníků let čtyřicátých, ČMM., roč. 51, 1927, str. 176 a násl., 181, 191, 197 a násl.

všeho světa, poznáváme v této postavě blížence Vilémova i Máchova. Spojíme-li obě představy: Viléma ve víru těžkých myšlenek v noci před popravou a básníkovo pesimistické dumání v novoroční noci u popravního místa Vilémova, shledáváme, že v prvé části své skladby nechtěl Štulc než v jakési stilisaci podati kopii obou postav, jimiž v »Máji« sebe a své nitro vlastně a podstatně zobrazil Mácha sám.

Štulcův jinoch, bdě v tiché noci, poslední v roce, očekává, až osudný hlas z věže oznámí, že starý rok dokonal; tvář jeho má přísný, vážný vzhled, ač v hlučném městě opodál zaznívá veselý hluk, a jinochu derou se z prsou žalné vzdechy. Dokonávající rok za chvíli zapadne na věky v minulost a s uplynulým časem i všecky nesplněné touhy jinochovy. Končí se rok a ve světě dál vládne tisíce běd a dále vládne hrdá zloba. Jinoch obzírá vůkol širý svět a se smutným povzdechem se zahloubává v své bolné srdce. Bezútěšný smutek, bolný pesimismus osobní svírá srdce jinochovo, jež jímá i těžký světobol. — Toť jistě Vilém, jenž do půlnoci »v hloub myšlenek se zabírá« (II. zp. »Máje«), toť Mácha, jenž (ve IV. odd. »Máje«) v novoroční půlnoci u popraviště Vilémova se slzami v očích si bolně připomíná: »můj ... též krásný věk, dětinství mého věk daleko odnesl divoký času vztek.«

To je však teprve toliko prvá část skladby Štulcovy. Básník totiž nereprodukuje pouze představy z Máchova »Máje«, — nýbrž stavě se v opositi proti bezútěšnému jeho pesimismu, poukazuje v druhé části básně důtklivě též na positivní ideály.

Jeho jinoch pohlédne vzhůru k planoucím hvězdám. »Rok zachází — a však hvězdy plamenné, náděje nebeské jasná zář polívá truchlící země tvář, i svítí ve zraky snem obtížené, a sladkým kouzlem rajského úsměchu ve srdce vlévá jinochu potěchu.«

Není to týž lék, který proti Máchovu pesimismu předpisoval o několik let později Jos. Jar. Kalina v básni »Jan Kvarin«, kde sbor duchů nebeských svou písní svolává i na hlavu zločincovu smilování, vštěpuje mu jasnou naději v budoucnost?

Rovněž tak u Štulce tvář jinochova se rozjasňuje, ústa se pousmějí a jinoch usmířen již jinak se loučí s uplynulým rokem, než ještě před chvílí. Vzpomíná, že uplynulý rok přece mu také popřál mnohých slastí; žal jeho pomíjí a z něho vykvétá »slast ... nevadnoucí, v Bohu rozvitá. Náděje má, ta mi jasněj svítí, srdce mé, to pravdu živěj cítí.«

I světobol jeho pomíjí. Rozhlíží se po krajině a cítí blaho, že dlí v drahé vlasti (»Jak milo v vlasti mně — ve Slávii dlít! Jak sladko v matčiny tváře směti zřít!«) Jinoch zahloubává se ve vlastní nitro a rozhlíží se vůkol sebe dál a výš; cítí, že v jeho srdci dlí cit vroucí lásky k lidstvu, k nebi, k Bohu. V širém světě počíná vládnouti vyšší duch lásky, jenž bratry pojí v jednu rodinu. Pohlédne-li k nebi, tamť záchranou je mocný Bůh, jenž vše zhojí:

»A zhlédnu-li k nebi, tamť je Bůh!
Jím mizí zdání svůdných mrak,
v Něm světla zřídlo uzří zrak,
v Něm blaho vzešlé můj pozdraví duch;
až, jako plévy, svod i blud i klam
rozptýlí Bůh vševládný sám.«

To světlo víry, na něž poukazuje tu V. Sv. Štulc, má rozplašiti tmu, jíž děsí se v »Máji« Vilém, maje příštího dne zemříti.

Hluboké ticho. — Kapky hlas
svým pádem opět měří čas.
Temnější noc! — — Zde v noční klín
ba luny zář, ba hvězdný kmit
se vloudí — — tam — jen pustý stín,
tam žádný — žádný — žádný svit,
pouhá jen tma přebývá.
Tam všecko jedno, žádný díl —
vše bez konce — tam není chvíl,
nemine noc, nevstane den,
tam času neubývá. —
Tam žádný — žádný — žádný cíl —
bez konce dál — bez konce jen
se na mne věčnost dívá.
Tam prázdno pouhé — nade mnou,
a kolem mne i pode mnou
pouhé tam prázdno zívá. —
Bez konce ticho — žádný hlas —
bez konce místo — noc — i čas — —
to smrtelný je mysli sen,
toť, co se »nic« nazývá.
A než se příští skončí den,
v to pusté nic jsem uveden — — —« (Máj, II.)

Ovšem Štulc zde mohl míti na paměti snad i kající chvilku Vilémovu ve chvíli před popravou:

... a hluboký srdce mu žel uchvátí;
hluboce vzdechne — slza slzu stíhá —
ještě jednou — posledně — vše probíhá,
pak slzavý v nebe svůj zrak obrátí. (Máj, III.)

Parafrází významného místa z »Máje«, kde Vilém uvažuje o záhrobí, jsou v básni Štulcově asi tyto verše:

»Ach, kams zmizelo, kouzlo rájských dob!
Jen maličko — ještě jeden krok —
a rok uplynulý, mroucí rok
na věčné věky v chladný pohřben hrob!
V hrob minulosti tajemné,
v stín noci, ve mraky temné,
v hrob, z něhož víc se nevrátí —
v hrob, v kterémž věčně má spáti.
On se nevrátí — a v něm blažené
touhy a přání duše plamenné
zůstalo prázdné, mrtvé, zmařené!«
Rok zachází v lůno rovu chladné.

Uvedené verše Štulcovy cítíme však také jako protějšek veršů, jimiž Mácha zobrazuje elegické rozpomínání Vilémovo:

Hluboké ticho té temnosti
zpět vábí časy pominulé,
a vězeň ve snách dny mladosti
zas žije dávno uplynulé.
To zpomnění mladistvých let
mladistvé sny vábilo zpět;
a vězně oko slzy lilo,
srdce se v citech potopilo; —
marná to touha v zašlý svět.

Kdož ví, zda to u Štulce není také ohlas onoho bohatého řetězce parabol, jímž Mácha uzavírá II. a IV. zpěv »Máje«. Ale poutají se jaksi také k jiným veršům »Máje«:

mnohý mě bouřný vír v hluboký smutek zchvátil
— — — — — — — — — — — —.
I v smutném zraku mém dvě vřelé slzy stály,
— — — — — — — — — — — —
neb můj též krásný věk, dětinství mého věk
daleko odnesl divoký časů vztek.
Dalekoť jeho sen, umrlý jako stín
— — — — — — — —
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt
— — — — — — — — —
nikdy — ach nikdy! To budoucí život můj.

Proti Máchovým veršům, vyličujícím beznadějnou chvíli Vilémovu, stojí protikladem několik veršů v básni Štulcově.

Máj (II): Úplný měsíc přikryl mrak,
než nade temný horní stín
vychází(!) hvězdy v noci klín;
i po jezeru hvězdný svit
co ztracené světlo se míhá.
Zrak vězně tyto jiskry stíhá,
a v srdce bolný vodí cit.
»Jak krásnáť noc! Jak krásný svět!
Jak světlo — stín se střídá!
Ach, zítra již můj mrtvý hled
nic více neuhlídá!
A jako venku šedý mrak
dál — dál se rozestírá:
tak — Sklesl vězeň, sklesl zrak,
. . . . . a pak
v tichu vše umírá.
Již od hor k horám mraku stín
— — — — — — — —
daleké noci přikryl klín,
a širou dálkou tma je pouhá.

Protiklad u Štulce je snad výslovný:

Tak jinoch kvetoucí smutně lkal.
Než oko planoucí k nebi zpial(!).
Vpravo vlevo kol se poohled',
okem změřiv šírošírý(!) svět,
v srdce své se bolné vrátil zpět.
Rok zachází — a však hvězdy plamenné,
náděje nebeské jasná zář
polívá truchlící země tvář,

i svítí ve zraky snem obtížené,
a sladkým kouzlem rájského(!) úsměchu
ve srdce vlívá jinochu potěchu.
Vždy víc se jasní, víc a více
hasnuvší smutkem v oku zrak,
a tvář milostnou, čisté líce
žalostný již opouští mrak.

K sobě určitý vztah mají asi i verše Máchovy: »To vše ... ještě jednou zřel ... a hluboký srdce mu žel uchvátí: hluboce vzdechne — slza slzu stíhá — ještě jednou — posledně vše probíhá, pak slzavý v nebe svůj zrak obrátí« (Máj, III.) — a Štulcovy: »A jinochu z prsou zoužených vzdech za vzdechem k nebesům se nes« i »Tak jinoch kvetoucí smutně lkal... Vpravo vlevo kol se poohled', okem změřiv širošírý svět, v srdce své se bolné vrátil zpět«. Rozhlíží-li se pak Vilém v »Máji« po vůkolí, pozdravuje po oblacích »zemi krásnou, zemi milovanou.. matku mou, vlast jedinou i v dědictví mi danou« (Máj, III.) — i u Štulce jinoch dumá: »Zhlédnu-li vůkol noční tišinou, kam zraky mé mhou letmo doplynou, nad drahé vlasti podlí krajinou: Jak milo v vlasti mně ... dlít! Jak sladko v matčiny tváře směti zřít« atd.

U Štulce nastává spásný obrat: útěšnými myšlenkami povznáší se duch jinochův, že v zadumání radostném pohlíží k hvězdné obloze »a slastmi ducha opojen ve libý, sladký zklesne(!) sen«[1]

Tato druhá část básně Štulcovy, toť nepochybná direktiva, již dává aspoň dodatečně hrdinovi »Máje« a jeho básníku, aneb aspoň jeho čtenářům.

Doslov básně »Nový rok« pak poznovu — zřetelně a výrazně — vyslovuje pointu.

Jinoch pohřížen je v milostný sen, »radost procitla, žel v něm dřímá (t. usnul)«; a tu luzný sen odhaluje jeho duchu, »i co v budoucna vábném klíně neprůhledná mhla zakrývá[2]«: v síni tajné smějí se na něho tajemné obrazy, jichž řada se táhne dalekou chodbou, a čím dále jinochův zrak v chodbu pohlíží, tím vábnější záře se naň usmívá. Vtom zazní půlnoc, hlas z věže vítá slavně nový rok. Jinoch se vzchopí a z jeho tváře září radost, an vítá příchod nového roku, příští nových nadějí vlasteneckých:

»Vítej, o vítej slovanskému světu
čákou radostnou, vnově zrozenou!
Jemně pokrývej kouzly rájských květů
Slávii naši, matku milenou;
pomkni ji dále, a přiveď ji blíže,
blíže k velkému cíli ji veď:
Osvětou s cností, co svět s nebem víže,
Slávii zhřívej, Slávii svět!!«

[1] Srov. také v Kalinově básni »Jan Kvarin« úkojný sen hříšníka kajícího!

[2] Srov. v Erbenově bás. »*Štědrý den*«: Však lépe v mylné naději sníti atd.

Tedy úsměvný optimismus životní, oddaná víra v Boha všemocného, důvěřivá oddanost, víra v positivní ideály, naděje plná práce pro vlast českou i pro vše Slovanstvo — toť cesta, na niž s dobromyslnou tváří ukazuje mladý básník, tenkrát třiadvacítiletý kaplan v Kvílicích, odmítaje s vlídným soucitem pesimismus máchovský, jehož chce — rok po smrti Máchově — aspoň snad mladou generaci uchovati, varuje před ním asi tak, jako o několik let později v České Včele (1844) Šeb. Hněvkovský:

Kdo hledí na vše myslí trudnou,
květ jara koho nekřeje:
ten koná cestu pustobludnou,
nenajde bláhy šlapěje.

Ten touží — po čem — ani neví,
zří smutek těsně sebe kol:
Přírody záměr radost jeví,
přeludem jest jen světa bol.

(Bol světa.)

Jestliže Hněvkovský[1] přímo varoval před byronistickým pesimismem (»Nevzdej se citu Byronovu, tam mysl lidská krvácí, ten spásu vykazuje v rovu, v nivách se rajských potácí«), jestliže Erben již r. 1842 cítil, že »duch ten narazil na veliký odpor u většiny našich spisovatelův,« (zatím co prý náš národ sám »se nehádá a nepře s Bohem, sám se sebou a s ostatním světem. On je duševně zdráv, a proto i živ a vesel«) — tuto již na konci r. 1837 vyvstal rozvážný odpůrce nového směru básnického ve Václ. Svat. Štulcovi, mezi prvními hledaje léku proti světobolu »Máje«, jenž asi na mladé působil snad ještě mocněji, než snad dnes víme. V duchu protimáchovském je psána i veršovaná parodie »Horimírův(!) skok« od K. Jar. Rubeše, otiskovaná v témž ročníku »Květů« od půli srpna; také k ní se i ještě zde vrátíme.

*

Že mluva byla důtklivá a adresa Štulcovy básně »Nový rok« měla býti srozumitelná, nasvědčuje i formální nápodoba Máchova »Máje« ve verších Štulcových.

Jestliže u Máchy vyznívá z přírodní nálady aneb většinou z kontrastu přírodní nálady a truchlivého děje výslední tón teskný a těžký — počíná si Štulc tak, že jednou Máchu napodobí, aby však v zápětí vedle smutného obrazu položil obraz jasnější jakožto cílevědomou opravu; kontrasty Štulcovy pak mají za cíl působiti nejspíš asi jako jasné slunce, prorážející a rozhánějící mračna, jež posud zastírala a zachmuřovala oblohu.

[1] Václav Svatopluk Štulc jest autorem životopisného nástinu »*Šebestian Hněvkovský*«, který vydán vlastním nákladem k slavnosti odhalení pomníku dne 29. června 1870 u Berringera a Pichla na Smíchově pod šifrou *V. Š. K.* (= Václav Štulc Kladenský.)

Tak na př. ve IV. odd. »Máje« vyličuje Mácha tesknou náladu noci novoroční:

Byl asi sedmý rok, poslední v roce den;
hluboká na něj noc. — S půlnocí nový rok
právě se počínal. V okolí pevný sen
— — — — — — — — —
Půlnoční krajinou, kam oko jen dosáhlo,
po dole, po horách, lesy, jezerem, polem,
co příkrov daleký sněhu se bělmo táhlo,
co příkrov rozstřený — nad lebkou i nad kolem.
V hlubokých mrákotách bledý se měsíc plouží,
časem zněl sovy pláč, ba větru smutné chvění,
— — — — — — — — —
že strach i ňadra má i mého koně ouží. (Máj, IV.)

Úvodní verše básně Štulcovy vypisují náladu barvami podobnými:

Vážná to půlnoc — slavný čas,
v roku to poslední půlnoc se blíží;
roucho bělounké zemi přikrývá,
po zemi bílé, ztichlé zavívá
větrů severních úpný hlas;
ze stínů nočních k hvězdám pohlíží
dnů zašlých ve bezedný klín
uchladlý, mrtvý, temný stín.

A v tichý noci té slavné stín
bdí jinoch, jak v plášť zahalín
— — — — — — — —
Luna s nebe naň se usmívá,
hvězdy nebeské jasně svítí,
a mořem perel sníh se třpytí,
skrývaje zvadlé mrtvé kvítí.
Bdě mládec čeká, až osudný hlas
z věží oznámí, že rok mroucí zhas
— — — — — — — —

Též po stránce formální projevuje báseň Štulcova, že mladý básník byl vděčným žákem Máchovým a dovedl ve své skladbě hojně těžiti, ať bezděčně, ať vědomě, či docela s úmyslem (a s tendencí) z formálního poetického fondu Máchova.

Oblíbené rýmové dvojice, o nichž, jako zjevu dobově ne nevýznamném, byla již několikrát řeč,[1] ozývají se také v Štulcově skladbě leckde hlasitou ozvěnou. Jsou to zvláště dvojice: čas—hlas, zář—tvář, klín—stín, svit—cit, let—svět—zpět, zrak—mrak a pod.

Těmito dvojicemi jsou spojeny hojné verše u Štulce tak, jako u Máchy, na př.:

U Máchy: kapky hlas svým pádem dále měří čas; slyš za horami sladký hlas . . . v noční čas; leť můj hlas, pohřeb

[1] Srov. čl. »Hněvkovský a Mácha«, LF. XLI, 1914, str. 438 a násl., »K literární klasifikaci některých básníků let čtyřicátých«, ČMM., r. 51, 1927, str. 185 a j.

v půlnoční bude čas a j. — u Štulce: Vážná to půlnoc, slavný čas — větrů severních úpný hlas; čeká až osudný hlas z věží oznámí, že rok mroucí zhas, že zde rok nový — nový že zde čas; slavný čas, rok nový z věže vítá hlas;

u Máchy: ouplné lůny jasná tvář . . . ve růžovou vzplanula zář; — u Štulce: jasná zář polívá truchlící země tvář;

u Máchy: bledý dvorů stín . . . se vinuly v soumraku klín; temný stín zahalil dlouhé síně klín; nade temný horní stín vychází(!) hvězdy v noci klín; od hor k horám mraků stín — daleké noci přikryl klín; hluboké noci němý stín daleké kobky zajme klín; — u Štulce: Dnů zašlých ve bezedný klín uchladlý, mrtvý, temný stín. A v tichý noci té slavné stín bdí jinoch, jak v plášť zahalín;

u Máchy: umřelé hvězdy svit . . . mrtvé milenky cit; i po jezeru hvězdný svit . . . v srdce bolný vodí cit; u Štulce: jak milo v vlasti mně — ve Slávii dlít . . . kterak se v ní obráží krásné zoře svit . . . v srdci mém plane vroucí lásky cit;

u Máchy: rychle letí, co čápa let . . . až co lilie květ (zajde); to zpomnění mladistvých let mladistvé sny vábilo zpět . . . marná to touha v zašlý svět; — u Štulce: a tisíce běd . . . posud tíží svět; Rok mine zas jako větrův let — přejda, smutný — zas opustí svět;

u Máchy: Leč nepohnutý vězně zrak — jakby jej ještě halil mrak; — v zenitu stojí šedý mrak . . . v ztrhaný mrtvý strážce zrak; nebem černý mrak — upřený v zemi zrak; u Štulce: hasnuvší smutkem v oku zrak . . . žalostný již opouští mrak . . . zahovoří si posléz tak; a pod.

V Štulcově básni jsou také některé dvojice rýmové, jež bychom mohli nazvati analogickými. Mácha má rýmy: lučinou—pohynou—skalinou (IV) — Štulc: tišinou—doplynou—krajinou; u Máchy čteme rýmy: zakvítá—prosvítá, u Štulce: vykvítá—rozvitá. Jsou to nepochybně analogie, jež vypučely z četby »Máje«.

Rovněž analogické obraty některé, třeba někdy použité poněkud jinak, hlásí u Štulce vliv Máchův. V Štulcových verších čteme: Rok mine zas jako větrův let, — jako u Máchy je: rychle letí, co čápa let (I), nebo mnohá léta již přenesl časů let; — u Štulce: jen maličko — ještě jeden krok —; u Máchy: skok i — ještě jeden skok —; u Štulce: On se nevrátí —; u Máchy: »On nejde! — již se nevrátí!« — Cítíme, že je to také jakýsi ohlas »Máje«.

I po vnější stránce *grafické* vyznačují báseň Štulcovu některé drobnosti, zvláště obliba v máchovských pomlčkách (zámlkách), k čemuž se druží i některé figury, forma máchovského opakování a pod., známé z »Máje«. Srov. na př. z básně Štulcovy: Vážná to půlnoc — slavný čas, v roku poslední půlnoc se blíží; že zde

rok nový — nový že zde čas; či rok hasnoucí, starý rok umírá? — V městě hlučném...; Jen maličko — ještě jeden krok — ...; v hrob, z něhož víc se nevrátí — v hrob, v kterémž věčně má spáti; rok mine zas jako větrův let — přejda, smutný — zas opustí svět« a j.

Metafory v básni Štulcově jsou pojetí Máchovu velmi blízké, někdy jsou totožné, zvláště jsou však s procítěním napodobena Máchova *epitheta*. Bohatství promyšlených těchto epithet zde ožívá a jsou to převahou epitheta metaforická, chmurného rázu. Srv. na př.: ze stínů nočních k hvězdám pohlíží dnů zašlých ve bezedný klín uchladlý, mrtvý, temný stín. A podobných je řada: vážná půlnoc — slavný čas — poslední půlnoc; tichý noci té slavné stín, stíny noční, dnů zašlých bezedný klín, lůno rovu chladné, chladný hrob, hrob minulosti tajemné, v stín noci, ve mraky temné větrů severních úpný hlas, zem ztuhlou těžké břímě tíží, zvadlé mrtvé kvítí, touha tajná — hořký žel, zraky snem obtížené, osudný hlas, truchlící země tvář, rok mroucí, rok hasnoucí, rok uplynulý, mroucí rok, přání prázdné, mrtvé, zmařené a p.

Význam epithet zesiluje i Štulc *kontrastem*, na př. v městě hlučném tamto žert a smích, tamto hluk radostný, tam zní ples; a jinochu z prsou zoužených vzdech za vzdechem k nebesům se nes; tak jinoch kvetoucí smutně lkal; tvář milostnou, čisté líce žalostný již opouští mrak; dnů zašlých ve bezedný klín — (a později:) v budoucna vábném klíně.

Ten kontrast je také mezi prvou a druhou částí básně Štulcovy; v prvé části téměř jen pouhá chmura, v části druhé pak jas, naděje, krása. Vyznačují to i epitheta: roucho bělounké, po zemi bílé, ztichlé; tajné síně, širošírý svět, širošírý světa kruh; kadeř jemná, jinoch kvetoucí, ve líbý, sladký zklesne sen, noční tišina, milostný sen, luna bledá se mile třpytí, oko planoucí, blažené touhy a přání duše plamenné, duši plamennou, hvězdy plamenné, naděje nebeské jasná zář, vyšší duch, budoucnost blažená, duch neberodné vyšší lásky, posvátné svazky, vroucí lásky cit, kouzlo rájských dob, sladké kouzlo rájského úsměvu, kouzla rájských květů, slast nevadnoucí, mizí mrak svůdných zdání, krásné zoře svit, veliký cíl; čáka radostná a pod.

Tak se celkem báseň Štulcova jeví skutečně poetickým ohlasem Máchova »Máje«, jehož kouzelné moci básnické mladý Štulc vskutku podléhal, proti jehož myšlenkové náplni, proti jeho pesimismu, světobolu a rozervanosti duševní, však úmyslně vytyčil své optimistické smýšlení s vyrovnaným přesvědčením věřícího člověka, křesťana, nadšeného vlastence, Čecha, Slovana. Poukaz na ty positivní ideály činí báseň Štulcovu zvláště zajímavou mezi ostatními básnickými projevy protimáchovskými; milou ji činí vlídný tón, s jakým Štulc glosuje skladbu tak předčasně zašlého básníka. Se sympatiemi Štulc kreslí snad i Máchu v jinochu, snícím v noci novoroční; aspoň vypadají jako podobizna Štulcovy verše:

Bdí jinoch, jak v plášť zahalín;
kadeř jemná s čela mu splývá
— — — — — — — —
zrak jeho přísně, jiskrnatě zřel;
či touha tajná, či to hořký žel
srdce mu svírá, s tváře temně zírá . . .

Ne tak vlídným protivníkem směru Máchova byl Frant. Jaromír Rubeš, jenž veršované své *parodie národní pověsti »Horimírův skok«* (v témž ročníku »Květů«, 1838, str. 260 a násl.) použil i k parodování Máchova »Máje«.

Jako učelivý žák Šeb. Hněvkovského užil tu Rubeš místo motivu lásky Jarmiliny a Vilémovy z Máchova *»Máje«* motivu balady *»Vnislav a Běla«* Šeb. Hněvkovského.[1] Horymír a Zdenka jsou vskutku kopií Vnislava a Běly i se svým baladickým příběhem; úlohu Halislavovu pak má tu správce kovkopů. Zdenka, očekávající marně návratu Horymírova, stýská si však jako zoufající Jarmila v »Máji«: »On nejde, on nepřijde víc!« (I). Horymír ve vězení nepočíná si jako Vnislav v baladě Hněvkovského, ale uvažuje o smrti jako Vilém v »Máji«. Není však popraven, nýbrž vysloviv (v doslovném citátu) prosbu svého vzoru z básně *»Horymírův skok«* od J. J. Marka, zachrání se, jako Horymír v národní pověsti, načež básník připojuje o jeho Šemíku podobnou úvahu, jako Šeb. Hněvkovský v *»Děvíně«* (1805) a ve svém *»Šemíku«* (v ČČM., II, 1834, str. 127). Sloučení motivů tolika literárních předloh v básni Rubešově odpovídá ovšem i satirickému jeho receptu literárnímu, aniž to však žertovné deklamovánce a jejímu živému účinu vadilo, zvláště, když téměř všechny předlohy Rubešovy parodie ještě žily v plném povědomí širokého kruhu uznalých posluchačů a vděčných čtenářů.

Rubeš paroduje i fraseologii Máchovu ve výrazech chmurného obsahu, podobně jako jsme je poznali i u Štulce, na příklad: Černá noc své hroby otevřela, mrtvé stíny klesly v oudolí, po umlklém vůkolí čirá tma se rozletěla. — Půlnoc tichá — volně plyne čas, kraj tu odpočívá v těžkém snění: z hradní věže zavzní trouby hlas, v noc jej nese vánků jemných chvění; ve mrákotné dáli umírá; — . . . a v té síni vše je černé, jako noci hrobům věrné truchlý stín.

Popis Horymírova vězení ve 4. odd. parodie Rubešovy, nadepsaném *»Dlouhý čas«*, je parodovaným popisem vězení Vilémova ve II. zpěvu »Máje« (»dlouhé, pusté sklepení, hleď kam hleď, všudy zeď, z níž mrtvý dech zavívá, již chladný pot polívá . . . a na černavém sklepení svit, co celinké vězení osvěcoval, umírá, a půlnoc hrobům věrná se vůkol černá«).

[1] Srov. látkoslovnou studii »Hněvkovského balada ‚Vnislav a Běla' v Listech filologických, roč. 48, 1921, str. 271 a násl. a »K baladě Šeb. Hněvkovského o Vnislavu a Běle« v ČMFL., XV, 1929, str. 208 a násl.

Smrtelnou úzkost Vilémovu a jeho bolestné úvahy parodoval tu pak Rubeš svými verši nejobsáhleji. Není bez zajímavosti srovnat originál Máchův s Rubešovou parodií:

»On kráčí sem, on kráčí tam, čas dlouhý sobě krátí; tu počne rozjímati, a mluví takto k sobě sám: »Být — neb nebýt? Živu být? Přestat žít? Přestat žít — snad přece být? Spát? — ba spát! Snad také snít? Sny — však jaké sny? Budou se mi zdát též dny? Budou se mi zdáti léta? V jiskřící se dennici? Neb v vybledlém měsíci? Aneb v lůně Hladoleta? V stálici neb planetě? — Dosti, dosti jednoho! A co je mi do toho? Pro mne třebas v kometě! — Bylo ňák a ňák zas bude, bída — ta je nyní všude. Ať je živ, kdo mříti nechce; já, já půjdu odtud lehce, život jest jen cesta k hrobu, mdloba tu jen stíhá mdlobu, neštěstí nás stále hlídá, za nouzí jde strach a bída, pro smrt se jen člověk narodí; dobře má, kdo život zahodí! Kdo se bojí smrtícího drába, ten je baba! Mám tu skonat na zimnici, chybu v tisku, pakostnici, na šíp milenčiny nevěry — pročbych se měl báti umírati na ostří té sekery? Ten kdo žije, mnoho zkusí; kdo se zrodí, zemřít musí; mohli ti a mohli jiné — Horimíre, proč pak ty ne? Pojď smrti, družko milená! — — Ha, to myšlénka studená! Zejtří den — ten hrůzný den, ten promění můj dávný sen! Až půlnoc světy zahalí, sbor kulichů se přivalí, zpěv pohřební mi zapěje; a až se zase usměje slunéčko zlaté zrána, přiletí ňáká vrána. Hrůza i ten jasný den můj černý nezapudí sen.« Jun prudčej kráčí sem a tam, a volá k nočním mrákotám: »Slyš mě, noci, máti černá! Hrobům věrná! Já ti musím zazpívat. Přijď se na mě podívat, až tě pustí osud z hrobu; a v tu dobu, jak mě zhlédneš, černá máti — zbledneš!« — — — — Ha, co to všecko mluvil sem?« atd.

I pro význačný souhrn parabol »Máje« (»Dalekoť jeho sen, umrlý jako stín« atd.) našel Rubeš přiléhavé tóny ve své parodii: »Měj se dobře, krásný světe! Pro mne svadl již tvůj květ. Však co jest to — světa květ? A co jest to, co v něm kvete? . . .

Chudého ďábla smích —
Zbořený cnosti chrám —
První družičky hřích —
Svatě líčený klam —
Poslední bídy stesk —
Smrt vstávající z mdlob —
Oka hříšnice blesk —
Zmrzlého orla hrob —
Zapomenutý dluh —
Z pouště do pouště let —
Z hříchů zkovaný kruh —
Vyzáblé tváře květ —
Věčně hladový chrt —
Vejskot — slzy a smrt.

Měl-li V. Štulc, jak usuzujeme podle jeho básně »Nový rok«, pro Máchu a jeho světobol opravdový soucit a hledal proti Máchovu světobolu a rozervanosti máchovské léku v ideách positivních, Fr. J. Rubeš svou parodií jako satirik užil prostě protiléku ostřejšího. Projevy obou básníků však svědčí zajisté o velmi živém rozruchu, který báseň Máchova způsobila, i o vlivu poesie Máchovy, jehož se obávali oni básníci, vůči nimž se Mácha již dříve ohrazoval: »Aniž křičte, že vám stavbu bořím . . . Nový základ vložte

v zemi plodnou, na něm nový dům byl založený.« Co krásného a věčného v »Máji« žije podnes, jako zdroj básnické krásy živilo celé generace. Co se pak týče světobolu a pesimismu básníkova, kdož ví, zda by jej byl také v sobě nepřekonal, kdyby mu bývalo bylo dopřáno jen aspoň ještě několika let života?

Hr. Omeľčenko:

První redakce „Křtu sv. Vladimíra".

Ve svém spisku[1] upozornil jsem, že se mi podařilo nalézti v pozůstalosti K. Havlíčka v Národním museu kopie dvou úryvků »Křtu sv. Vladimíra« po 108 verších (napsaných na 4 stránkách) v době, kdy již nebylo možno tyto 2 rukopisy ve spisku zpracovati; činím tak nyní dodatečně, jak jsem ohlásil. První z opisů má název »Píseň o Vladimíru«; je napsán na obyčejném papíru, na čtvrtky přeloženém, stránka je formátu 21×17 cm. Tento opis jest uschován v krabici, mající značku 6 H 39, a proto jej budeme nazývati »H kopie Křtu sv. Vladimíra«, zkráceně »H. K.« V »H. K.« dole na 4. stránce je datum 16./X. 1860. Nepodařilo se zjistiti, od koho (a kdy) se tato kopie dostala do Musea. Zpěvy[2] a kolomyjky[3] v tomto úryvku »Křtu« jdou v tomto pořádku: I. zpěv 1—8, 11—12, 10, 13—16, 25—26; VI. zp. 16—17; II. zp. 31 (první dva řádky), 32 (třetí a čtvrtý řádek); IV. zp. 10, 13—18. Celkem jest v úryvku 27 kolomyjek. Druhá kopie má název: »Křest sv. Vladimíra«, je napsána na dvou lístcích dopisního papíru velmi již starého a se zlatou ořízkou, formát jest 20×13 cm a 21×13 cm.

Druhý lístek se roztrhl — v řádce »Po nim všechno panstvo« (3. stránka) a »Na Špinberku seděl« (4. stránka).[4] Zpěvy a kolomyjky[5] jdou v tomto pořádku: I. zpěv 1—16; 25—26; II. zp. 31—32; IV. zp. 10, 14, 13, 15—18, celkem též 27 kol. Tato kopie zaznamenaná je pod č. 217 v registru Havlíčkovy pozůstalosti zakoupené od Chleboráda r. 1921; budeme tuto kopii nazývati »Chleborádovou kopií Křtu sv. Vladimíra«, zkráceně »Ch. K.« K charakteristice »Ch. K.« ještě připomínám: ve 2. a 3. kol. I. zpěvu konce kolomyjek, 3—4 řádky, jsou přestaveny; ve IV. zp. je

---

[1] Історія тексту й перше (»Літкове«) видання поеми Карла Гавлічка-Боровського Křest sv. Vladimíra. Відбитка з Наукового Збірника Українського Високого Педагогічного Інститута імени М. Драгоманова у Празі, т. I. 1929.

[2] Tento náčrtek není rozdělen na zpěvy. Jenom sloky se začínají velkými písmeny.

[3] K. Havlíček nazývá kolomyjkou strofy. Ale ve skutečnosti je »Křest« napsán ukrajinským veršem, jaký se nazývá kolomyjka: 6+8 slabik.

[4] Písmo této kopie se velmi podobá Havlíčkovu písmu z doby jeho pobytu v Moskvě.

[5] Tento náčrtek též není rozdělen na zpěvy. Každý řádek se začíná velkou písmenou.

14. kolomyjka před 13. Vznikají dvě otázky: 1. Jaký vztah mají »H. K.« a »Ch. K.« k Havlíčkovu autografu »Ch. A.«,[1] nebo nejsou-li opsány z »Ch. A.«? a 2. Jaký jest poměr mezi »H. K.« a »Ch. K.«, neboli jsou opsány z jednoho a téhož, či z různých originálů?

»Ch. A.« má více než 90 kolomyjek (vlastně 362 verše). Ale »H. K.« a »Ch. K.« obsahují verše, které právě nejsou v «Ch. A.«, a to: I. zp. 14 kol. (dva poslední verše) — 16 kol., 25—26. kol.; II. zp. 31—32. kol.; IV. zp. 10. kol., 13—18. kol. — je tu celých 54 veršů (z celkového obsahu 108 veršů), které nejsou v »Ch. A.«. Kromě toho v »H. K.« a v »Ch. K.« užito jiných vět, slov, pravopisu.

»H. K.«, »Ch. K.«	»Ch. A.«
I., 8. Radej husy ve vsi pásat (»H. K.« Radši)	Raděj pásat husy ve vsi
I., 6. drobet	(»V. K.«) trochu
I., 7. slyšel	(»R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.«),[2] přeslech

Povšimněme si také hláskových rozdílů aspoň v některých slovech:

»H. K.«, »Ch. K.«	»Ch. A.«
I., 3. čokolády	čekolády
I., 5. pekelku	(R. A., Č. A.) — pekílku, G. K. — peklíku V. K. — pekýlku.

Z toho, že v »Ch. A.« nejsou verše, jež jsou v »H. K.« a »Ch. K.«; že dále užito v »H. K.« a »Ch. K.« jiných vět, slov a forem, než jaké jsou v »Ch. A.«, máme právo souditi, že »H. K.« a »Ch. K.« nejsou opsány z »Ch. A.«

Přecházíme k rozluštění druhé otázky, jsou-li »H. K.« a »Ch. K.« opsány z jednoho a téhož aneb z různých originálů. V »H. K.« v I. zp. chybí 9. kolomyjka, v »Ch. K.« jest; v »Ch. K.« není žádného verše ze VI. zp., v »H. K.« jest 16.—17. kol.; v »Ch. K.« ze II. zp. jest 31.—32. kol., v »H. K.« z těchto dvou kolomyjek jest pouze jejich část: první dva verše 31. kol., třetí a čtvrtý 32. kol. Podrobnější rozbor »H. K.« a »Ch. K.« ukazuje, že v »Ch. K.« jest užito téhož nadpisu básně, kolomyjek, jednotlivých veršů některých kolomyjek aneb aspoň jednotlivých slov, která se i opakují v pozdějších autografech a kopiích »Křtu«

»H. K.«	»Ch. K.« (Ch. A., R. A., Č. A., V. K., G. K.)
»Píseň o Vladimíru«	»Křest sv. Vladimíra.« (R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr.)
IV., 10. O vy bozi, ach ubozí dnes vám oběť pálí	Dnes vám bozi, vy nebozí[3] Kadidlo lid pálí

[1] Zkrácený název »Chleborádův autograf«; viz o něm Vratislav Čermák »Havlíčkův Křest sv. Vladimíra a jeho rukopisy«, Praha 1925, str. 24.

[2] Zkratky: Riegrův rukopis, Čermákův rukopis, Vocelova kopie, Gablerova kopie, Obrazy života; viz mou práci v čele uvedenou.

[3] R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr. — ubozí.

(R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr.)

IV., 18. Kdo je Vávra a jen chválí
bude dobře žíti,
kdo nechválí a je chytrák
věčně vodu píti.

Kdo ctí cára a je Vávra
může něčím býti,
kdo nechválí, bude věčně
jenom vodu píti.

I., 12. Práce těžká, služba malá,
vodu musím píti,
nemohu se věru na ni
ani oženiti.

Pečínku jenom ve svátek,
vodu musím píti.
Nemohu se na tu službu
ani oženiti.

(Ch. A., R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.)

Pečínku jenom ve svátek,
vodu musím píti.
Sotva jsem se na tu službu
mohl oženiti.

»H. K.«

»Ch. K.«
(R. A., Č. A., V. K., O. Ž.)

I., 15. Za nic pro nic robotovat
II., 31. O Perune přenešťastný
co jsi spáchal bůže

Pro nic, za nic robotovat, —
»Hoj, Perune, kam si myslil,
přenešťastný brachu!« —

R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.

Oj, Perune přenešťastný
kam si myslil, brachu?

Uvedeme několik příkladů, že slov, užitých v »Ch. K.«, bylo užito i v pozdějších autografech a kopiích »Křtu«:

»H. K.«	»Ch. K.« a
I., 4. zaklepal	(Ch. A., R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.) zatloukl
I., 4. poptal	(Ch. A., R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.) zeptal
I., 6. k jeho	(Ch. A., R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.) k tomu
I., 10. (G. K.) popálil	(Ch. A., R. A., Č. A., V. K., O. Ž.) propálil
I., 16. mně je	(R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.) že mi
I., 25. vyplyvl (sicl) si	(R. A., Č. A., V. K., G. K., O. Ž.) plivnul
IV., 14. jej vedli	(R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr.) ho vlekli (é)
IV., 15. Jábych	(R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr.) Sám bych
IV., 17. brachu	synku (R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr. — synu).

V »H. K.« je několik příkladů forem zdrobnělých podstatných jmen a adverbií, jež se liší od forem v »Ch. K.«, ale právě v pozdějších autografech a kopiích »Křtu« se objevují v téže formě, jako v »Ch. K.«:

»H. K.«	»Ch. K.«
IV., 16. pokojičků, slavičků	(R. A., Č. A., V. K., G. K., Pr.) pokojíku, slavíku,
IV., 17. (V. K.) milostivě	(R. A., Č. A., G. K., Pr.) milostně

Srovnání textů ukazuje, že na místo kolomyjek, slov a forem, užitých v »H. K.«, v pozdějších autografech a kopiích »Křtu« vyskytují se jiné kolomyjky, slova, formy. To svědčí o tom, že »H. K.« i »Ch. K.« opsány jsou z různých originálů a že originál, z kterého jest opsána kopie »H. K.«, jest starší než originál, z kterého jest opsána »Ch. K.«.

Oba originály pocházejí z autografů. Originál, z něhož je opsána »H. K.«, odvozuji důvodně z autografu »H.« (I); a ori-

ginál, z kterého je opsána »Ch. K.«, je z autografu blízkého obsahem i zřejmě časem autografu »H.«, který označuji za autograf »H.« druhé redakce aneb zkráceně »H. A.²« (totiž z řady II). To znamená, že »H. K.« i »Ch. K.« představují nám ještě dva autografy I. a II., starší než »Ch. A.«, a proto »Ch. A.« nutno míti ne za první, jak tvrdí prof. V. Čermák ve své práci (str. 24.), nýbrž za čtvrtý.[1]*

Takto autografy a kopie »Křtu sv. Vladimíra«, které nyní máme, dovolují učiniti závěr, že existovalo nejméně deset redakcí »Křtu«; první verse zanechaly nám stopy v prvních čtyrech (I, II, III, IV) autografech, v podobě »H. K.«, »Ch. K.«, »J H. A.« a »Ch. A.«. Pozdější dokonalejší versi »Křtu« podávají dvě (V. a VI.) redakce autografů (máme je v rukopisech »R. A.« a »R. A.²«).[3] Konečně celá nesmrtelná báseň K. Havlíčka, obsahující deset zpěvů, má čtyři redakce autografů (VII., VIII., IX., X.); poznáváme je podle Č. A., V. K. (P. A.), P. A.², X. A.[3]

Geniální stále tvořící duch K. Havlíčka nemohl doslovně opakovati dříve vytvořené části »Křtu« ve stejné úpravě — do každé, i když si byly časem a formou blízké (H. A.², R. A.², P. A.²),[2] Havlíček vkládal jiné kolomyjky, věty, slova a formy slov. Tím také lze vysvětliti i počet redakcí »Křtu« a sta variací, jaké objevujeme, porovnávajíce všechny redakce »Křtu«. Rozbor všech redakcí »Křtu« po této stránce může vynésti poučný materiál k psychologii Havlíčkovy tvorby.

Jiří Horák:

Fričův „Taras Bulba".

J. V. Frič se vrátil r. 1854 z pevnostního žaláře, ale již r. 1858 jej vláda internovala v sedmihradském městečku Déeši, odkudž nastoupil své dlouholeté vyhnanství. Onu episodu politického příměří, čtyři léta života, zneklidněného těžkou krisí citovou, vyplnila usilovná činnost literární i společenská. Mladistvý básník, jehož revo-

[1] Ještě jsou jiné známky toho, že autografy I. a II. byly první redakcí »Křtu sv. Vladimíra«: v »H. K.« a »Ch. K.« v IV. zp. 16. k. je užito: Na Špinberku, na Munkači; R. A., Č. A., V. K., G. K. — Na Špilberku, na Kufsteině.

* Poznámka: Když již článek byl vytisknut, dostal jsem od prof. I. Muka zprávu, že v Museu Jindřichova Hradce uschován jest úryvek autografu »Křest sv. Vladimíra« Karla Havlíčka Borovského. Dostal jsem fotografii tohoto autografu, který nazývám podle místa jeho uschování »Jindřichohradeckým autografem«, nebo zkráceně »J. H. A.«. Srovnav »J. H. A.« s »H. A.«, »Ch. K.« a »Ch. A.«, došel jsem k závěru: 1. prvotně »J. H. A.« obsahoval nejméně 116 veršů (nyní, jelikož dolejší část lístku jest odtržena, zůstalo 60 veršů); 2. »J. H. A.« vznikl dříve než »Ch. A.« a proto jej považujeme za III. a »Ch. A.« za IV. Podrobnější zprávy o »J. H. A.« uveřejním v brzké době v tisku.

[2] Viz mou práci v čele uvedenou.

luční minulost i utrpení ve vězení vzbudily účast mládeže, měl dar vzácné družnosti a poněvadž dovedl soustřeďovati mladší pokolení spisovatelské společensky, snažil se skupiti je i literárně kolem beletristického časopisu. Pokusy v tom směru neměly úspěchu, ale přes nepříznivé poměry politické se Fričovi podařilo vydati almanach »Lada Niola«, kromě toho pak byl rádcem a spolupracovníkem J. Nerudy a V. Hálka při vydávání památného »Máje«, jarního almanachu r. 1858. Souběžně s prací organisační se rozvíjela tvorba vlastní; zejména Frič dramatik mnohostranně těžil z možnosti užšího vztahu k českému divadlu. Po té stránce byla žeň pražského čtyřletí dosti bohatá. Ze záznamů v Pamětech i z jiných zpráv životopisných vysvítá, že v l. 1854—58 vznikly skladby: »Vladimír, Bohův zvolenec«, operní libreto pro Skuherského, tragedie »Svatopluk a Rostislav«, zpracování německé hry Schmidovy »Břetislav Bezejmenný«, překlad hry Ch. Birch-Pfeifferové »Diblík z hor« (Die Grille) a pětiaktový dramatický obraz »Taras Bulba«.

Ve svých Pamětech (d. IV. str. 440 nsl.) Frič poznamenal, že úspěch hry »Břetislav Bezejmenný« jej povzbudil k novým pracím dramatickým a proto se pustil brzy potom do scénického zpracování Gogolova románu. O přípravných pracích poznamenal: »K tomu cíli bylo mi v život ukrajinský všemožně se vnořiti a používedle Tar. Bulby i jiné ruské a polské prameny, přičinil jsem tak leccos vhodného z vlastního, drže se jinak někdy doslovně, dle příkladu, myslím že podceněné, Birchpfeifferové, slov originálu«. (Paměti IV. 440.) Pro Gogolův historický román byla u nás půda dobře připravena. Obecný sklon k elegickému historismu živil zájem o dějepisnou povídku a patrně nebylo náhodou, že jako první překlad z Gogola v našem písemnictví podal K. V. Zap právě Tar. Bulbu v Květech r. 1839. Znění opravené a doplněné podle druhé redakce Gogolovy vydal Zap r. 1846 jako I. svazek Zábavných spisů M. Gogola. (Srovn. V. A. Francev: Гоголь в чешской литературѣ str. 9.) Od polovice let čtyřicátých pronikl Taras Bulba do cizích literatur, tak r. 1846 vydal Bode překlad německý, počátkem let padesátých vyšly překlady ukrajinský a srbochorvatský, r. 1853 vyšlo 2. vydání překladu francouzského. Gogolova smrt (r. 1852) zvýšila zájem o jeho díla.

V Tarasu Bulbovi se Gogol pokusil dáti lidovému podání ukrajinskému výpravnou formu podle vzoru románů W. Scotta. Ovšem ráz lidových dum ukrajinských jakož i vášnivá láska básníkova ke kozácké minulosti způsobily, že lyrická složka románu nabyla někde převahy na úkor epické stavby. Podivuje-li se dnešní čtenář v podobizně Bulbově i v kresbě kozáckého prostředí výrazným rysům skvělého umění realistického, postřehne-li v bohatýrském závěru ponurou velikost starého eposu, najde v milostné zápletce románu základ i provedení čistě konvenční, ovšedělou formuli historické povídky z oblasti kozácké, známé také z četných skladeb polských od Czajkowského po Sienkiewicze. Gogol ve

druhém zpracování svého díla (ve vydání svých spisů z r. 1842 podrobněji vylíčil lásku Andreje Bulby ke krásné dceři polského pána připojiv zejména obraz hladu v obleženém Dubně a monolog dívčin vyznávající lásku k Andrejovi. Bělinskij ve svém posudku upozornil na odchylky druhé redakce od znění původního (z r. 1835) a pochválil »vysoký lyrismus« skladby, jehož bylo především dosaženo složkou milostnou. (Polnoje sobr. soč. V. G. Bělinskego sv. VIII. 88 nsl. vyd. Vengerovovo.) Podle nové verse pořídil K. V. Zap svůj druhý překlad a tohoto znění českého užil Frič.

Nevím, dojde-li kdy na otištění Fričovy hry a proto připojuji seznam osob (spolu s premiérovým obsazením úloh), jakož i scénář, aby bylo lze sledovati, jak si Frič počínal při zpracování a v čem se jeho dramatisace liší od originálu. Představení se konalo v Král. stavovském divadle 15. února 1857 ve prospěch paní M. Hynkové. Frič byl nucen užíti pseudonymu (dosti průhledného), poněvadž svým jménem nesměl nic vydávati tiskem.

Taras Bulba, ataman kozácký.

Dramatický obraz v pateru dějství, dle románu M. Gogola pro české divadlo vzdělal J. Str. Hynek.

Kozácké sbory v 3. dějstvi dle národních nápěvů spořádal p. kapelní mistr N. Tauwitz.

Osoby:

Jan Soplica, vojvoda Dubenský		Pan	Illner
Adam Kysel, ochránce akademie Kijevské		»	Kolar st.
Taras Bulba, bývalý ataman		»	Chauer
Ostap, Ondřej	jeho synové	»	Kolar ml.
		»	Šimanovský
Maxim Chleb, ataman Zaporožský	Kozáci na Siči	»	Zechtiel
Ivan Kyrďaha, setník		»	Sekyra
Tymek Šidlo, sudí		»	Slavský
Spirid Pečerica, asaul		»	Velleba
Choma Koloper, písař		»	Miesler
Dimitrij Tlukač, pobočník Tarasův		»	Nikolai
Bradavka, Kozolup, Řemen, Houska, Kalivoda	Kozáci	»	Lapil, Braun j. h., Křtín, Hess, Chmelíček
Tiber Zakroutihuba, dozorce bursy kijevské		»	Kaška
Holokopytenko, sirotek	Školáci čili bursáci	»	Pokorný
Čerevičenko, gramatista		»	Verner
Metelica, retor		»	Böhm
Horobec, filosof		»	Král
Jankel, žid		»	Walter ml.
Toma, jeho sluha		»	Krop
Maryla, dcera vojvody Dubenského		Paní	Pešková
Džina, Tatarka, její služka		Panna	Lipšova
Paražka, žena Bulbova		Paní	Hynková.

Kozáci a Poláci. Dva liktorové a tři řady bursáků. Dva hajduci. Prodavači. Lid.

Děj s počátku 17. stol. v Kijevě, na Zaporoží a v Dubně.

Otiskuji dále scénář:

DĚJSTVÍ I.

Otevřený sad před bursou, akademií kyjevskou.

Výjev 1.

Ostap a Ondřej.

(Prvý v pravo, druhý v levo polo sedí, polo leží pod stromy v dřímotě hlavou kývajíce; oba mají folianty na klíně.)

Výjev 2.

Holokopytenko. Předešlí.

Výjev 3.

Zakroutihuba (objeví se za plotem). Předešlí.

Výjev 4.

Ostap, Ondřej, Holokopytenko.

Výjev 5.

Adam Kysel, Čerevičenko, Metelica, Horobec (v čele 3 řad bursáků), Zakroutihuba. 2 liktoři. Předešlí.

PROMĚNA

(Bohatá síň v paláci pana Soplice; v levo vlašský komín. Večer Krátká hudba besední.)

Výjev 6.

Maryla (skvostně ustrojena vystoupí s) Džinou.

Výjev 7.

Ondřej (objeví se v komíně). Předešlí.

DĚJSTVÍ II.

(V předu jeviště krytá beseda Tarasova domku; uprostřed dvůr s náčiním hospodářským a studní; v zadu plot a stranou vyhlídka do širé krajiny s pahorkem).

Výjev 1.

Bradavka (sedí v levo na stolici, cídí poháry a kovové džbánky).
Dvě kozačky (vyjdou s vědry pro vodu a vrátí se).
Taras (vyjde za chvíli s krátkou dýmkou v ústech).
Paražka (vyjde za ním pátrajíc ustavičně, za kým Taras vyhlíží).

Výjev 2.

Tlukač a více kozáků (vstoupí do dvora). Předešlí.

Výjev 3.

Taras s Ostapem, Ondřej. Předešlí.

Výjev 4.

Taras s Bradavkou vstoupí. Předešlí.

Výjev 5.

Ostap (vystoupí z domku). Předešlí.

DĚJSTVÍ III.

(Ležení kozácké na zaporožské Síči; sem tam vozy, kotle, sudy, zbraně v pyramidách a všelijak sestavené pušky staré; kovadlina s měchem; v levo stan neb chatrč atamana košového [hlavního vůdce], před ním dva bubny měděné a právo s bunčukem [koňským ohonem bez měsíce]. Při otevření opony hudba, později uvedenou melodii na dudy, housle a píšťaly hrající. Jeviště co možná hluboké, vzadu bez vrchů a stromů).

Výjev 1.

Hudebnící (na sudech a vozích stojící).

Kozáci (mezi nimiž): Řemen, Bradavka, Houska a Kalivoda (obstupují) Tomu, (který má pásek na oku a nalévá ze sudu).

Jankel (leží nad sudem roztažen a pilně přihlíží, aby se moc nenalévalo a všecko platilo počítaje na prstech. V pozadí hází dardu a střílí z kuše do terče někteří mladí kozáci, mezi nimi): Ostap, Ondřej a Holokopytenko.

Výjev 2.

Bradavka s Řemenem (vystoupí v předu).

Výjev 3.

Maxim Chleb, Kyrďaha, Taras (skvostně oděn) a Tlukač (vystoupí z chatrče; později) Ostap, Ondřej a Holokopytenko.

Výjev 4.

Bradavka a Remen (s druhé strany se objeví, hned ale na znamení zase zmizí, načež později se vrátí s houfem kozáků). Předešlí.

Výjev 5.

Kyrďaha, Šídlo (s korouhví), Koloper (s kalamářem). Starší (dostaví se jeden po druhém na plac, mezi čímž) Řemen (silně tluče v bubny). Kozáci (tvoří kolo). Starší (přicházejí a klaní se do kola s obnaženou hlavou). Chleb (také později přijde s palcátem a obnaženou hlavou). Pečerica (za chvíli i) Tlukač s kozáky (mezi nimiž) Ostap, Ondřej a Holokopytenko.

Výjev 6.

Kozolup (přiletí celý potrhán a udýchán a padne Kyrďahovi k nohám). Předešlí.

DĚJSTVÍ IV.

(Tábor kozáků před městem Dubnem. Pozdě k večeru.)

Výjev 1.

Taras (se strany jedné), Tlukač (s druhé vystoupí). Bradavka, Řemen a více kozáků (v pozadí kolem ohňů a vozů, hrají dílem v kostky). Toma (u sudu sedící sem tam někomu nalévá).

Výjev 2.

Ondřej (zamračen vyjde z předu). Předešlí.

Výjev 3.

Ondřej (samoten, drží škapulíř v ruce). (Stmívá se vždy víc — noc — jen zář ohně probleskuje a vyšlehuje časem silněji).

Výjev 4.

Džina (vystoupí v předu z houštiny s lucernou, kterou rychle zhasne, pak po špičkách beře se ostýchavě k Ondřejovi). Řemen (v čele) hlídky (objeví se vzadu, načež Džina rychle přeběhne jeviště a ukryje se).

Výjev 5.

Ostap. Předešlí.

PROMĚNA.

(Sál vojvodův v městě Dubně. V levo vchod do ložnice, v zadu vchod s oponou, před ní na sloupech opřeny dvě stráže, jež nepohnutě jak sochy ani života v sobě neprozrazují.)

Výjev 6.

Soplica (vystoupí z ložnice). Maryla (hlavním vchodem — bleda).

Výjev 7.

Džina s Ondřejem (objeví se u hlavního vchodu); stráže nastaví na ně halabardy, pokynutím Džiny však vrátí se opět do své dosavadní bezcitné lethargie). Maryla.

Výjev 8.

Soplica. Předešlí.

Výjev 9.

Ondřej. Maryla.

Výjev 10.

(Náhlý hlomoz, řinkot zbraní, zvony a křik za scénou; po chvilce přikvapí) Džina. Předešlí.

DĚJSTVÍ V.

(Lesina. Jiná část krajiny před Dubnem; v levo zvýšená skála — bojiště.)

Výjev 1.

Před vyzdvižením opony střelba z dálky; když jde opona vzhůru, viděti kozáky sem tam běžící — mnozí z nich vypálí za scénu).

Taras (přikvapí; hned na to objeví se na vyvýšeném místě) Tlukač (později) Ostap (raněný veden) Bradavkou.

Výjev 2.

Ostap (samoten).

Výjev 3.

Taras, (v patách za ním) Jankel. Předešlý.

Výjev 4.

(Několik ran z děla zahřmí po sobě.) (Nepokoj zmahající se vždy více; troubení; náhle bubny víří na poplach.) Kozáci (přebíhají scénu zbraní se chápajíce). Tlukač, Bradavka, Taras, Ostap.

Rukopis Tar. Bulby (99 stránek archového formátu) se zachoval v pozůstalosti básníkově, kterou pečlivě opatruje p. továrník Josef Jan Frič. Vzdávám srdečný dík p. továrníkovi za vlídnou ochotu, která mi usnadnila práci, a za dovolení užíti výňatků z rukopisu v této stati. Rukopis je opis pořízený ještě za života básníkova patrně pod jeho dozorem. V pozůstalosti se kromě rukopisu zachovaly 2 listy archového formátu psané rukou básníkovou, jež obsahují patrně první náčrtky k dramatu. Frič si rozdělil román na tyto oddíly: 1. Bursa a rendezvous. 2. Domov. 3. Síč. 4. Obležení a mor. Ke každému oddílu hned připojuje náčrtky scén. V původním rozvrhu byly některé změny ve jménech. (Na př. Pan Siciński, Kovenský vojvoda. Jadviga, vojvodkyně. Andrejevna, žena Bulbova.) Zajímavé jsou také poznámky povahopisné, jež Frič uvedl při konečném seznamu osob. Uvádím aspoň nejdůležitější. Pan Soplica, hrdý šlechtic. — Adam Kysel, ruský charakter s ironií a praxí. T. Bulba, zatvrzelý kozák. Ostap, dobrý, mladý kozák. Ondřej, sentimentální, jarý. Atd.

Gogol zahajuje román příjezdem synů Bulbových do domu otcovského a jejich vzpomínky na žákovská léta podal v kap. II. jako pohled do minulosti na prahu nového života; Frič se pokusil epické vypravování přetaviti v děj a v I. jednání ve výjevech 1.—5. vytvořil jakýsi satyrský prolog k historickému dramatu,

rozmarný bytový obrázek ze života kijevských bursáků. Užil k němu jednak Gogolovy kap. II. z Tar. Bulby, jednak některých drobností z úvodu k povídce Vij. (Tak na př. jméno Horobec je vzato z Vije a pod.). Na tyto dva prameny lze redukovati všecky změny provedené v jedn. I. i v ostatních. Zmínil-li se Frič v Pamětech (srovn. výše) o pramenech polských a ruských, šlo patrně jen o četbu děl (snad povídek Czajkowského atd.), z nichž si oživil obrazy staré Ukrajiny a Zaporoží, jež však neměla vlivu na obsah. Doznejme podle pravdy, že úvodní obraz se nezdařil. Hlavní příčinu vidím v tom, že postava vévody Kysela nebyla pojata správně. Český básník vylíčil vztah mocného protektora k bursákům jako poměr dobrodružného, drsně veselého dozorce k mladým svěřencům, ačkoliv Gogol v tom směru podal velmi jasný pokyn poznamenav: »Ta bursa působila docela rozdílný svět: do vyššího kola, jenžto ze šlechty polské a maloruské sestávalo, nepouštěli z ní. Sám vojvoda Adam Kysel, ačkoli byl velikým akademie ochráncem, nebral je do společnosti a i přikazoval držeti je ostře. (Zap 34. V citátech románu všude uvádím překlad Zapův. V dalším užívám zkratky Z.) Frič si v Pamětech (IV 441) stěžoval, že J. J. Kolar — z osobních důvodů — při představení v úloze vojvody Kysela úmyslně přeháněl a tím vlastně pokazil dojem úvodních výjevů; svorný úsudek soudobých kritiků potvrzuje správnost této Fričovy výtky, avšak třeba míti na mysli, že hra sama staví vévodu do blízkého sousedství frašky — na př. řečí Kyselovou k bursákům, která paroduje řeč košového atamana (srovn. Z. str. 62 nsl. ve IV. kap. románu).

Přes to lze souditi, že jedn. I. mělo úspěch, neboť zaujalo jednak novostí, jednak burleskními výjevy ze života veselé žákovské bídy; nad to pak podle svědectví Fričova (Paměti IV. 441) obsazení úloh — mimo J. J. Kolara — velmi prospělo, poněvadž Kaška, Kolar ml., Šimanovský a Polák hráli výtečně. Naproti tomu páté jednání prohlásila již soudobá kritika za nezdařené. Gogol zakončil román smrtí Tarasovou vylíčiv ji — v duchu lidového podání — rysy nadlidskými. Frič do V. jedn. vložil smrt Andreje Bulby, ubitého za zradu rukou otcovskou a připojil závěr strojeně divadelní; polská snoubenka Andrejova vyjíždí v čele vojska z obleženého města a s praporem v ruce klesá u mrtvoly nešťastného kozáka. Nechávám stranou způsob provedení, ale v podstatě jest Fričův záměr výsledkem správné úvahy. Jevištní úprava románu, v němž prvek lyrický proniká silou tak živelní, byla nesnadná, poněvadž děj má vlastně vrchol troji: smrt Andrejovu, Ostapovu a Bulbovu. Frič se snažil zvýšiti jednotnost dramatické stavby tím, že vyloučil osud Ostapův a Tarasův z dějového rámce své hry. S hlediska dramatického měl pravdu, ale prostředky, jichž užil, byly nevhodné.

Vedle těchto dvou rozdílů nejzávažnějších najdeme ještě celou řadu odchylek v stavbě scén i v pojetí některých osob.

Na př. v jedn. II. připadla ženě Bulbově úloha daleko významnější než v románě, kde se ubohá žena, hořem předčasně zestárlá, jen kmitne. U Friče podávají výjevy 1.—3. II. jedn. rozmluvy ženiny s Bulbou, rozhovor s Tlukačem i se synem Ondřejem a z celého rázu dialogů vysvítá, že Frič vnesl více něžnosti do drsného vztahu Bulbova k manželce — ovšem na úkor historické pravdivosti. Srovnejme na př. rozmluvu mezi manžely v děj. II. výj. 1. (rkp. str. 30).

Paražka. Můj bože, jak to zase zuříš?

Taras. I co ti to napadá! Chci jen, abys uhodla!

Paražka. A uhodnu-li srdečným tímto políbením? (políbí mu ruku) a zlíbám-li tu ruku, kterou jsem po tak dlouhé časy hladila — aby vzala péro do ruky a psala? Smím ji žehnati tu dobrou pravici otcovskou, která konečně pohnuta slzou a tužbou matčinou, hodila na kus blánky ta utěšená pro matku stříbrná slova: Synové, pojďte domů!?

Taras (pohnut). Toť se rozumí, starucho, pomazlíš se dosyta. Ale teď již dosti, dosti toho!

Věru nepoznáváme divokého Bulbu, o němž Gogol napsal, že to byl jeden z oněch charakterů, jaké mohly vznikati jen ve hrubém 15. věku a na polokočovnickém východě evropském. V jedn. III. Frič sestrojil — podle narážek Gogolových — pijáckou scénu, znázornil, jak staří kozáci Bradavka a Řemen podněcují v synech Bulbových touhu po válečné výpravě a ve výj. 6. se pokusil motivovati zájem starého Bulby na tažení tím, že bratr Tarasův padl při krveprolití způsobeném Poláky. Z odchylek a z nových scén v jedn. IV. uvádím tyto: Příjezd pobočníka Bulbova Tlukače do tábora (výj. 1.), rozmluvu s Andrejem (výj. 2.), monolog Andrejův (výj. 3.), jeho noční setkání s Ostapem (výj. 5.) a posléze výjevy 6.—8. líčící příchod Andrejův do obleženého Dubna, zejména schůzku Andrejovu s vévodou. (U Friče se vévoda jmenuje Soplica — jméno připomínající Mickiewicze a Rzewuského; uvádějí se také jména dcery vévodovy a její tatarské služky, jichž u Gogola není. Drobných odchylek toho druhu by bylo lze uvésti více.)

Jest dobře známo, že postava Andreje Bulby působí i v románě strojeně, poněvadž Gogol neobjasnil citového života svého hrdiny a podlehl soudobé zálibě v patetických výjevech milostných — slabý ruský originál byl ještě oslaben v české kopii, neboť Frič se nemohl opříti o dobrý vzor a proto se v milostné episodě nevyhnul rysům melodramatickým. Jeho Andrej je postava typu byronovského. Srovn. na př. v jedn. IV. výj. 3. monolog Andrejův nad škapulířem, jejž mu matka poslala do ležení (Z. str. 81): »A jestli budu umírat? Tesknoto, divně ty obcházíš srdce kozácké;« . . . Vskutku divně zní tento monolog v kozáckém táboře Bulbově! Ale chyba jest již v ruském originále. Gogol bystře vytušil, že láska Andrejova k polské šlechtičně symbolicky

znázorňuje vztah primitivního kozáctva k vyspělé kultuře polské, složitý problém, jehož osudový dosah známe z dějin ukrajinských. Ovšem prameny, jež měl Gogol tehdy po ruce, daleko nestačily, aby básník byl mohl vylíčiti rozeklanou duši Andrejovu se stejnou pravdivostí jako vykreslil Tarase Bulbu a Ostapa — proto přestal na obvyklém povídkovém schematu. Jest třeba srovnati Andreje s jeho blízkým příbuzným, s Bohunem Sienkiewiczovým, abychom si uvědomili rozdíl způsobený padesátiletým rozvojem studií národopisných i historických, jakož i prohloubením umění psychologického rozboru.

Mimo odchylky namnoze nezbytné z důvodů komposičních Frič přejímá znění románu, pokud bylo lze, beze změny, přizpůsobuje dialogické části svému scénickému rámci a mění vypravování v dramatickou akci. Na př. Z. str. 16 = děj. II. výj. 2.; Z. str. 15, 17 = děj. II. výj. 3.; Z. str. 55—6 = děj. III. v. 3; Z. 56 = děj. III. výj. 4.; Z. str. 66—68 = děj. III. výj. 6. atd. atd. Někdy si Frič vybírá úryvky z románu a vkládá je na jiné místo do dialogu. Na př. Gogol v kap. II. líče odjezd Bulbův se syny na Zaporoží, věnoval skvělou popisnou báseň v prose kouzlu ukrajinských stepí. Frič přejal toto slavné místo a užil ho ve vášnivém vyznání Andrejově při prvním setkání s Marylou (jedn. I. výj. 7.)

Pokud se dramatisace přidržovala románu, není v českém zpracování věcných omylů, naproti tomu v části úvodní, kterou Frič sestavil sám, najdeme chyby svědčící o neporozumění ruským slovům i poměrům na Ukrajině. Tak na př. se nevhodně užívá výrazu »jeho prevoschoditelstvo« (v kijevské burse XVI. stol.!), jinde zase český autor nerozuměl slovu vertep = jesličky. (Frič se domníval, že vertep znamená figurku z mrkve, oblečenou jako loutku. Srov. děj I. výj. 5.) Jiný omyl: sosulka = druh pečiva; Frič omylem soudil, že to znamená druh ryb. Srovn. děj. I. výj. 5.

Úhrnem lze říci, že úprava Gogolova románu pro české divadlo byla provedena dosti obratně. Vzorem byla Charlotte Birch-Pfeiffer (1800—1868), slavená herečka, jež dosáhla větší popularity právě svými dramatickými zpracováními význačných děl prosaických. Birch-Pfeifferová vydatně těžila ze své velké herecké zkušenosti a divadelní obratnosti, dovedla napsati efektní úlohy a zejména si uměla vybírati vhodná díla význačných spisovatelů, na př. V. Huga, G. Sandové, W. Scotta, B. Auerbacha a j. Bylo to divadlo vyráběné řemeslně, bez valného zřetele na umění, ale s velikou dovedností technickou a s jevištní účinností. Marně kárala kritika »Verbirchpfeifferung« literárních děl, marně zdůrazňovala slabé stránky oněch úprav — kusy Birch-Pfeifferové se hrály na všech jevištích německých a ovšem též na divadle českém. Pověstnou hru »Die Grille«, napsanou podle románu Sandové »La petite Fadette« přeložil Frič za pomoci B. Němcové do češtiny a »Diblík z hor« dávaný po prvé r. 1858 se dlouho udržel na našem jevišti. (Frič, Paměti IV. 484; srovn. též Kores-

pondenci a Zápisky B. Němcové. Vyd. V. Vávra. Str. 275, 277.) Řídě se metodou Birch-Pfeifferové Frič většinou věrně zachovával znění Gogolova originálu a pokud připojil něco nového, snažil se zachovati jednotný ráz. Plného úspěchu v tom nedosáhl; jeho přídavky nemají jiskrné barvitosti scén vzatých z románu, jsou strojenější a méně výrazné. Výjevy z I. jednání, jež měly napodobiti Gogolův humor, mají spíše ráz karikatury, osudná láska syna Bulbova se mění v běžné klišé, rozmluvy Andrejovy s Marylou a s jejím otcem jsou strojené, příliš divadelní a závěr hry přihlíží především jen k vnějšímu efektu.

Soudobá kritika přijala práci Fričovu s uznáním, ale nikoliv bez vážných výhrad. K. V. Zap hned 16. února 1857 v listě Jakovu Hołovaćkému oznámil příteli divadelní novinku celkem bez úvah podrobnějších. (Srovn. Dr. K. Studyńskyj, Korespondencyja J. Hołovaćkoho. 1850—1862 str. 333.) Ani referent Pražských Novin (1857 č. 42. Značka R., t. j. patrně redaktor) nepodrobil českého pokusu pronikavějšímu rozboru. Podal jen obšírný obsah a na konci připojil několik poznámek pochvalných. Zdůrazňuje, že Taras Bulba jest vskutku jen »dramatický obraz« v němž živel lyrický převládá. Chválí trefné vylíčení kozáctva, »důslednou a živou« charakteristiku skladby, jež zaujala novostí předmětu, ráznou básnickou dikcí i správností jazykovou. Označuje premiéru za jedno z nejlepších představení a kárá jen přehánění Kolara st. Kritické ocenění vskutku významné přinesl Lumír (1857 č. 8, str. 187—8). Referent chválí postup autorův, zachovávající, pokud možno, znění originálu, ale v dramatické stavbě díla našel nedostatky velmi podstatné. Především vytýká, že děj, jejž Frič zpracoval, nestačí na činohru i kdyby autor byl přestal na 3 jednáních. Děj se rozpadá na řadu zajímavých obrázků a podrobností ze života kozáckého, ale chybí souměrnost a vnitřní souvislost. Jedn. IV. jest příliš sentimentální, závěr jednání V. »kde Maryla s korouhví v ruce na mrtvole smutného hrdiny Ondřeje sklesne, béře svůj původ v obyčejné divadelní manipulaci«. Kritik jistě správně upozornil na nedramatičnost předlohy, ale ukázal také, že tento nedostatek nahrazují charaktery, z nichž zejména Taras Bulba dostihuje svérázem a důsledností místa vrcholného. Naproti tomu Maryla jest pouhá figurina, neboť autor se nijak nesnažil překlenouti psychologickým výkladem propast dělící naivní Marylu prvního jednání od hrdinské jezdkyně, která s válečným praporem v ruce vyjíždí z obleženého města proti kozákům. Také postavu Andreje referent pokládá za nezdařenou a poznamenal-li, že nemá ani »krůpěje kozácké krve v žilách«, naznačil tím vlastně, že pojetí se nesrovnává s ostatním prostředím skladby. Ale uvedl jsem již, že tato výtka zasahuje s části také Gogola. (Ovšem české zpracování často chybně rozvedlo náznaky originálu). Podle mínění referentova byl výsledek představení — zásluhou herců a režie — pro autora

»dosti čestný«. Hrálo se totiž nejen s chutí, ale také s pílí a pečlivostí, řídkou na tehdejším českém jevišti. (Kolarovi referent vytkl, že pojal svou úlohu ve slohu loutkového divadla.) V Bohemii (1857. Příloha k č. 40) referent uvedl, že české zpracování se sice všemožně pokoušelo podati výraznou charakteristiku národní, avšak příliš zanedbalo péči o dramatický děj.

Všecky tyto úvahy posuzovaly českého Tarase Bulbu jen s hlediska uměleckého a proto nemohly doceniti význam hry, jejíž kulturní dosah, dnes zcela zřejmý, jest třeba hledati jinde: Pro české divadlo let padesátých, přikované tak bezútěšně ke zpracováním a překladům německým, Fričův pokus měl význam průkopnický, neboť ukazoval našim spisovatelům, jak by bylo lze oživiti suchopár českého repertoiru úpravou význačných literárních děl slovanských. Byl to čin buditelský, vybral-li si český básník právě Gogolovu mohutnou historickou dumu o hrdinském hetmanovi, který vlastní rukou vraždí syna proradného — byla v tom tendence výchovná, účinná právě v době ochablosti a zároveň promluvila dávná sympatie Fričova k minulosti kozácké. Je to náhoda, že referáty svorně připomínají, s jakou chutí se hrálo, jak horlivě pečovali herci o úspěch představení? Jistě tu také působila umělecká síla utajená v románě, jež strhla herce a vynikající hrou zahladila nejednu slabou stránku komposiční. Byl to svátek českého divadla a každý úspěch toho druhu byl průlomem do hradeb reakce — proto podnětný čin Fričův zasluhuje plného uznání.

Teprve r. 1865, osm let po úspěšné premiéře se dával Taras Bulba znovu. Neruda v Nár. Listech (1865 č. 291. Srovnej S S. Řada II. Díl III. Divadlo. Část 3., str. 111 nsl.) právem vzpomněl, že by se neměl zanedbávati starší původní repertoir český, poněvadž lze s úspěchem obnoviti leckterou starší hru. Výsledek reprisy označil za dobrý, poněvadž zpracování nesetřelo krás Gogolova románu a souhra »opět dosti šťastná« nepokazila živosti prvních aktů. Obsazení hlavních úloh bylo dobré: Taras Bulba: Šimanovský. — Ostap: Seifert. — Ondřej: Šamberk. — Maryla: Malá. — Paražka: Hynková. — Džina: Slavínská. Zdá se, že k další reprise již nedošlo, ale přes to má rukopisná hra Fričova svůj význam a dějiny českého divadla nepřejdou přes ni mlčky.

Antonín Veselý:

Z počátků F. A. Šuberta dramatika.

»Když jsme v Borromaeu šimrali francouzskými veselohrami pány pátery pod bradou a Ty, hypochondr, nám každou chvíli vyhrožoval strikem — pro »sladko v krku«, obávaje se chrlení krve, nenadál jsi se také asi, že povedeš kdysi komando našeho

prvního ústavu a což teprve, že Tě »Jana Výravy« a »Velkostatkáře« atd. budou zváti tatíkem?« Tak píše F. A. Šubertovi, řediteli Národního divadla a úspěšnému dramatikovi, dostupujícímu právě vrcholu své dráhy, jeho bývalý spolužák Bohuslav Pelikán, notář v Rychnově, vzpomínaje na léta ztrávená s ním v Borromaeu v Hradci Králové, kde jako studenti pořádali divadelní představení. Pelikán mohl také vzpomínati na Šubertovy literární začátky z té doby, kdy sám se stal přísným soudcem jeho prvního studentského pokusu o »báseň dramatickou«. Chceme doplniti tuto mezeru v jeho vzpomínání.

Mladý Šubert se zabýval divadelními otázkami a vlastním plány dramatickými již v nižších třídách gymnasijních. V kvartě zapisuje si do deníku spory s kamarádem o provedení »Chudého písničkáře« dobrušskými ochotníky, kde hájil stanovisko, že dobré memorování rolí nestačí k hereckému vystoupení. V témže deníku se zpovídá z nálad, v kterých začal a záhy opustil svou hru »Blouznivec«, ač její plán měl již hotov. Z deníku zbylo jen několik listů, ale i ty stačí k pochopení stavu, v němž se v Šubertovi začal ozývati příští dramatik. Je to sebezpytování chlapce, jenž cítí se odlišný od ostatních. Jako své zvláštní vlastnosti rozeznává blouznivost a zádumčivost. Zádumčivý je nejvíce ve dnech zamračených nebo po četbě knih určitého druhu. Tu se mu obyčejně celý svět zošklivuje, vidí vše v světle černém, před sebou noc, za sebou nekonečnou propast, po stranách hluboké černé, bouří zmítané moře a raději by se světa sešel. Jeho blouznivost je živena prvními záchvěvy erotickými, kdy náhodné setkání s dívkami, ať známými či neznámými, rozehrá jeho fantasii napětím očekávání. V blouznění se rozplývá i jeho hloubání o náboženství. Chtěl by potříti celou náboženskou soustavu tím, že by podvrátil víru v posmrtný život, ale nakonec se rozhoduje, že bude zkoumati všechna pro a contra, aby z resultátu si vybral to pravé. V blouznění uviděl nakonec, když vytrhl se na okamžik z těchto dočasných krisí, dosti zřetelně rýsovati se na obzoru svou příští dráhu: »mocného hlasatele svobody a povzbuzovatele lásky k vlasti«.

Tento stav procitající mladé bytosti je spojen s jmény dvou básníků domácích. V rukopisných památkách Šubertovy pozůstalosti nalezli jsme sešit, nadepsaný: »Spolek: Mácha«, jehož majitel je podepsán dole jménem: Jan Neruda. Sešit obsahuje báseň: »Oči ideálu«, její posudek od Bohumila Jandy, odpověď na tento posudek od autora, Jana Nerudy, dále »báseň dramatickou« »Obraz z mého srdce« a její delší rozbor, podepsaný J. Hruškou a B. Pelikánem. Písmo majitele sešitu je Šubertovo. Jde patrně o studentský literární spolek, jehož někteří členové volili za pseudonymy jména známých básníků. Podle neúplného opisu »Obrazu z mého srdce«, vyskytnuvšího se též mimo tento sešit, existoval spolek »Mácha« v roce, kdy Šubert začal psáti zmíněný svůj deník. Opis je datován rokem 1864.

Dříve než přistoupíme k rozboru obou prvotin patnáctiletého poety, pokusíme se prozkoumati půdu jejich vzniku. Na fragment deníku, který dal nahlédnouti do stavu tvořící se povahy, navazuje korespondence s prvním přítelem, k němuž samotářský hoch přilnul tak, že neváhal učiniti si jej důvěrníkem krise své první lásky. Z tří prázdninových dopisů (z r. 1864) Eduardu Bohdaneckému ozývá se podobně jako v deníku především zádumčivost, posilovaná četbou. Stavy zádumčivosti dovede však pisatel vystřídati a z nich se někdy násilně vytrhovati studentským humorem. Z nešťastné lásky k dívce, která se zasnoubila s jiným, léčí se citlivý milovník v bujném veselí při venkovské muzice. Proniká zde četba Goetha nejprve v letmé narážce na jeho »Ifigenii na Tauru« a pak v procítění a takřka životní aplikaci »Utrpení mladého Werthera«, kteroužto knihu Šubert tehdy nejen četl, ale i překládal (dokončil překlad v dubnu následujícího roku). Takto zpovídá se mladý zoufalec svému příteli: »Chmurno v duši mé a hrůzné, děsivé postavy lekají ji. Ty máš cit — já jsem u smrti a chladný hrob ovívá mne ledným dechem svým. Na svět jsem přišel ku světlu a zmírám živ jsa — zemřu nechtě. Konec žití mému, vznésti jsem se chtěl tam ku výši slunce nestihlé a sražen neviditelnou předce zjevnou a zavinilou mocí do propasti pekel věčných — tam, kde tma a zoufání. Nestihám myšlenek svých a víří mozkem desatero živlů tmy a děsů hrůzná chvíle jednakaždá a bojím se sebe. Povznésti jsem chtěl se — ha ha červ — ouzko je mi a hrůzoděsno. Eduarde! mocné mne kés kouzlo vábí k sobě, tak krásné se mi zdá a v něm dojdu toho, po čem dychtím. Oj! prvě, prachu bídný, ode mne — ty celý světe — vzdal se ode mne — volno bude mně snad — snad nepocítím víc — smrt — hleď, Eduarde milý, toť krásné jméno, tuť volněji oddýchám, pomyslím-li na ni —! hoj mrákotou mám k světlu jít aneb nebude mrákoty, nebude dne. Eduarde! drahý Eduarde! nikdo necítí se mnou, jen Ty mne znáš, Ty znáš ten pramen černý a Ty's jediný člověk, jemuž já se svého celou odhalit smím oporu srdce — já jsem opuštěn a já jsem povrhel, — já jsem propadl losu! Vrženy jsou kostky — mně za podíl padla smrt a šílenost a já zajdu v nic.« Lottou nazýval v dopisech příteli příčinu těchto svých stavů a v situaci Goethova hrdiny uvázl ještě později v novém milostném poměru, kdy však o shodě svého osudu s »nebožtíkem Wertherem«, o existenci dokonce též jakéhosi Adolfa dovedl již vtipkovati.

Zatím první žal lásky došel projevu nejen v dopise příteli, ale též v pokuse literárním. Krátce potom, když se vyzpovídal Šubert Bohdaneckému ze svého zoufalství, podnikl s jiným o málo starším druhem pěší turu z Dobrušky přes Starkov do Aberspachu a Teplic a dále přes Hvězdu do Broumova. Nebyla to jeho první cesta o prázdninách r. 1864. Již před tím vypravil se do hor k Dobrému a Skuhrovu a v dopise Bohdanec-

kému nadšeně popisoval »v zadním koutku Čechie místo krásné, kam až i Žižkova též dosáhla drtící hrady mocná ruka«. Druhou cestu vylíčil podrobněji pro sebe. I z úryvku (chybí začátek a konec) můžeme soudit, jak pojal tento první svůj úkol literární vážně. Rozdělil si popis cesty na kapitoly, v nichž od zevních podrobností přechází častěji k průhledům do svého nitra, od cestovních příhod k malbě krajiny a k líčení přírodních nálad, podporujících jeho zádumčivost a blouznivost. Setkání s dívkou, která žíznivým poutníkům podala vody ze studánky, dalo námět k svěžímu obrázku, uvedenému mottem z Rukopisu královédvorského: »Běží zmilitká ku potoku — Nabírá vody v kovaná vědra«. Máchovské motto má kapitola, kde pozorovatel světelné hry v měsíčné noci upadá v blouznění o boji duchů bílých s černými, dávaje svému vidění v hřbitovním rámci prosvítati symbolicky: bílí duchové sedící na hrobech jsou strážnými duchy národa, jakýmisi blanickými rytíři, čekajícími, až budou zavoláni do boje proti národním nepřátelům. Citát, kterým je tato kapitola uvedena, jsou čtyři verše z Máchovy »Těžkomyslnosti«, začínající: »A nad skálou luna bledá . . .« Mají s viděním mladého cestovatele společný jen vstup: náladu po západu slunce, kdy ujímá se vlády bledá luna, »kouzlem měníc okolí v říši zjevu druhého světa«. Spojení s Máchou je zde však hlubší. Patnáctiletý student jako by byl procítil onen obraz z Máchova »Večera na Bezdězu«, kde věk jinošský je přirovnáván k noci. Také on v noci »vzhůru touží ke snům svým . . . v jiných bloudí říších . . . stojí sám, nevidí nic než přeludy vlastních obrazů svých«. Blouzní i za bílého dne. Máchovu »Těžkomyslnost« nevybral si jen pro ty čtyři verše, poskytující mu základní barvy, které mohl dále roztírati na paletě při své malbě nálady měsíční noci. Z ní hovořil k němu známý nejasný smutek opuštěnosti, který také jej pronásledoval na této cestě, podniknuté k rozptýlení žalu z marné lásky. Podoba nedosažitelné milenky jej provází. Ohlédnuv se při výstupu na vrchol hory vidí na okraji lesa protějšího vrchu vznášeti se její postavu: »postavu anděla, štíhlou jako laňku, nedotýkající se nožkou země siré . . . a píseň její zní jak píseň víly na zeleném koberci pod vysokou sosnou a vlní se vlnami větérku ve dál a šíř, vždy jemněji a slaběji, až pak v dáli ve šustění lesa se mísí«. Ač jej vábí k sobě zpět, nemůže se vrátit, poněvadž by zničil blaho její a blaho své. A jak její vidina se rozplývá, aby ustoupila skutečnému hradu, »pomníku ze staré slávy«, tak i následující vsuvka, sbírající lyrický »ohlas« této zastávky, rozplývá se z rozryvného pocitu milostného v nejasnou symboliku vlasteneckou. Představa luňáka, který »milenku drahou uchvátil pazoury svými«, spojuje se bez přechodu s představou vyvrácené staleté lípy, která zanechala po sobě velký hrob.

Obě složky, dosud proniknuvší v dopisech Bohdaneckému a v cestopise: wertherovská situace a máchovské nálady přírodní, vystoupily též v zmíněných veršových prvotinách »Jana Nerudy«,

člena spolku »Mácha«. Lyrický pokus »Oči ideálu« navazuje na pozorování přírody v cestopise, kde v rámci krajiny zjevuje se podoba milenčina jako zosobněné kouzlo vábící nedosažitelné dálky. Je to pokus formálně neobratný již volbou tísnivého úsečného verše o pouhých dvou slovech. Pozoruhodný je však svou skladbou. Ve smyslu daného námětu: vystižení krás milenčiných očí omezuje se na prvky optické. Citujeme zdařilejší část první:

Jasné vody —
křišťál čistý
s břehy bílými,
hnědé mračno,
černé mračno
s blesky rudými.

Hnědé vody,
černé vody
s blesky rudými,
s dálnými sny,
hlubnými dny
nedozírnými.

Blesk tu rudý
z hloubi šlehne
z černé nad vodu. — —
S chvěním zřím v ní
převrácenou
svoji podobu.

Odměřený postup od vod k obloze a ke spojení těchto obrazů v zrcadlení oblohy ve vodní hladině za ticha před bouří až po závěrečný obrat naznačuje již záchvěv příštího dramatika. Druhá větší část je méně vyrazná. Zápas se slovy činí ji místy nesrozumitelnou. K rozvinutí představy dívky, hořekující nad smrtí milence, poskytl zde oporu první zpěv Máchova »Máje«. Místo dívky na skále je zde dívka v loďce, místo slzí, v nichž se shlíží hvězdný svit, je zde »zpěv labutě mroucí«. Nářku milenčinu nevěnuje mladý milovník zvláštní pozornosti. Zajímá jej více hra hvězd, obrážejících se ve vodě. Tento motiv, který Máchovi stačil na tři verše:

kde jezero se v hory kloní,
po vlnách jiskra jiskru honí,
po vodě hvězda s hvězdou hraje,

je zde rozveden velmi podrobně. Citujeme malou ukázku:

Hvězdičky hledí
ve dálné tůně
s nestihlé výše
v stříbrné vlny,
patří tam na hru,
kterou si vedou
ve dálných tůněch.

Všechno další vylíčení hry hvězd na vlnách, jejich zrychleného a zase zvolněného tance, jejich záření a hasnutí míří však k aktu dvornosti: dívka, která se na hru hvězd dívá, má býti nakonec překvapena náhlým zastavením hry, kdy hvězda hvězdě vypráví, že do jejich středu přibyly dvě nové, nad všechny jasnější. Nešťastného milovníka tedy nakonec překonal dvorný ctitel. U Šubertových spolužáků vzbudily »Oči ideálu« veselost, jak můžeme souditi z humorného posudku B. Jandy. Autor odpověděl velmi podrážděně, odmítaje výtky z neznalosti optiky, protože je prý teprve kvintán. Nechtěl patrně rozuměti žertům svého kamaráda. Nepříjemně se ho dotkl Jandův správný dohad, že není svým »ideálem« milován, a proto ve svém výkladu »převrácené podoby« chtěl vzbudit dojem, že sám o dívku nestojí. O jeho erudici svědčí obhajoba slova »zemica«, které prý převzal z básní slovanských národů.

Nepochodil však u svých spolužáků ani s druhým veršovaným pokusem »Obraz z mého srdce«, který označil jako »báseň dramatickou«. Snad neporozumění, s kterým setkaly se v »Očích ideálu« obrazy přírodní, jej přimělo, aby tentokrát resignoval na přírodní živel v scenerii. Dějiště je pouze: »noc, krajina«. Nic z této scenerie nemluví do dramatisovaného stavu nitra, kam žal lásky vrhl první hluboké stíny. Hrdinou je jinoch, do jehož zpovědi zasahuje Osud, Čas, chor duchů, zpěv z podzemí a zpěv andělů. Také jeho vlastní myšlenky jsou zprvu od něho odděleny a připravují svým sborovým zpěvem, nejprve prostě jako »myšlenky jinocha«, dále již jako »myšlenky rozervance« jeho vystoupení. Nerýmovaný verš, který autorovi dělal takové potíže ještě v druhé části »Očí ideálu«, nabývá zde již tvárnější podoby střídáním různých rozměrů podle potřeby. Již sám titul ukazuje k inspirátoru tohoto výtvoru: k Máchovi. Z Máchovy básně »Těžkomyslnost« (jiné než shora uvedené, v Kobrově vydání označené »Zoufalec«) vzal si Šubert hlavní námět i celkový obrys své dramatické koncepce. Jinoch se loučí teskně se životem, touže poznati, co je za ním. Ze zpěvu z podzemí se ozývají náboženské pochybnosti, zaznamenané v kvartánském deníku:

To náboženství
je blouznění
a život druhý
mámení,

zoufalé myšlenky o lásce jako v »ohlase« v cestopisu: »láska svatá? . . . tu draci dávno zdávili«. Těmito ostny pochybností je jinoch štván, aby stupňoval až v zuřivost svou touhu po zániku. Postoj Máchova vězně před záhadou věčnosti je zde opisován trhanými slovy:

A chmurna je noc
a děsna je noc.
— — — — — —
A propast je chmurna
a děsný je hrob.
— — — — — —
A život je krátký
a divoce bouří
a nevzhledná věčnost — —
a velký jest hrob.

Jako parafráse Máchových veršů: »na tváři lehký smích . . .« zní:

Ha! Tichý jsem a bouří to,
bouří vesmír v prsou mých.

Ozvěnou žalářní scény z »Máje« a její průpravy v »Těžkomyslnosti« vrcholí pessimismus dvou hlasů z podzemí:

V tom světě pusto
a svět je nic,
jen pouhá slupka
a nic víc.

A což je člověk?
Ten není víc
než věčnost sama:
a věčnost — nic.

A poslední verš »Těžkomyslnosti«: »Věčné nic! v tvůj já se vrhu klín« určil závěr Šubertova »Obrazu z mého srdce«, kde také jinoch se vrhne do propasti, ovšem po rozloučení velmi patetickém: Celá příroda má připravit mladému zoufalci slavný odchod se světa — živlové se mají rozpoutati, blesky křižovati, moře hřmíti a vichr má nanésti mohylu na jeho hrob.

Snad jen v tomto lomozném patosu loučení, lámajícím se nakonec div ne v chlapecký pláč, prozradil se intimnější vztah k divadlu u mladého autora, jenž o divadelním životě v Dobrušce začal již v téže době psáti dopisy do »Lumíra«. Prozradil se tu však zároveň základní motiv téměř všech pozdějších Šubertových dramat. Patnáctiletý dramatik odhalil svým monologem zoufalce s doprovodem oddělených hlasů svého nitra první zkypřenou půdu, v níž ujalo se později sémě jeho představ o hrdinství obecně prospěšném. Jako zde jinoch si chce vynutit pozornost před odchodem ze života, tak i hrdinové dramat od »Probuzenců« až po »Drama čtyř chudých stěn« umírali vyburcovavše všeobecnou pozornost k svému skonu. Rozryvný goethovsko-máchovský akord z mládí doznívá v Šubertově tvorbě ještě tehdy, když stojí na vrcholu dráhy, která se mu začala rýsovati na obzoru jeho kvartánského deníku.

Kdyby tedy byl Bohuslav Pelikán ve svém dopise vzpomněl vedle studentských divadelních představení v Borromaeu též na studentský spolek »Mácha«, nebyl by jeho bývalý spolužák se musel dlouho rozvzpomínati na svou účast v něm. Ale vzpomínka na osud prvního dramatického pokusu, který předložil svým mladým přátelům přisvojiv si směle jméno básníka, získávajícího si zvuku v tehdejší mládeži: Jana Nerudy, nebyla by mu bývala příjemná. Dva bystří, sčetlí a vtipní posuzovatelé, z nichž J. Hruška je pozdější básník Uden, vyslovili nad jeho prvotinou ortel velmi krutý. Z jejich společného obšírného pojednání, které je výkonem kritiky, přibroušené parodisticky, vyniká výzbroj, zasluhující respektu. Mají všude oči, nic jim neujde, ani závislost na Máchově »Máji«, ani latinský chor, který utekl z »Fausta«. Upozorňujíce na neproveditelnost této »dramatické básně«, poznamenávají, že muselo by to být divadlo, obsahující v sobě celý svět: podium, t. j. suchou půdu, na které by stál jinoch, moře pro jeho slova a vzduch pro všechen ostatní personál — mimo komůrku někde pod jevištěm pro zpěváky podzemní. Píšíce o nedodržených jednotách, ironisují ráz práce: že obsahuje živel anglický, francouzský, řecký a pro podivnost osob i tajuplných řečí též calderonský, tedy španělský. Vážně míní výtky z mylné objektivity a neslovanské, německé sentimentality, ze slabošství, podléhajícího ci-

zímu vlivu cynismu a skepticismu, z pessimismu a obskurantismu, nejen nepříslušného, ale i zhoubného pro mladého člověka. Radí nakonec autorovi, aby zanechal pokusů o drama a »hledal klid na lučině čarovné a erotické poesie«. Mladý Šubert se stal tedy do jisté míry hoden jména známého básníka, jehož štítem kryl své první vystoupení dramatika. Ač s Nerudou neměly jeho prvotiny téměř nic společného, dostalo se mu málem týchž výtek, jako básníku »Hřbitovního kvítí«.

Vojtěch Jirát:

Hlaváčkův rým.

Studie k dějinám literární techniky.

Generace let devadesátých ztělesňuje způsobem téměř příkladným zákon o tesi a antitesi jakožto hybných silách literárního vývoje. Její prudký odpor ke generaci starší byl vždy a každým, kdo se jí obíral, podtrhován; snad až nadbytečně. Méně již bylo poukazováno na kladnou stránku tohoto protikladu, na kus cesty, o který tato doba skutečně posunula kupředu literární vývoj. Ještě tak myšlenkové a motivické novotářství bývalo spíše probíráno; novoty formální a slohové však nenašly — mimo nečetné výjimky — dosud pozornosti. A tu je to zejména literatura o Hlaváčkovi, která se dosud pohybuje na úrovni duchaplné esaistiky a citelně pohřešuje metodického, historicky orientovaného prohloubení[1].

Tato studie chce podati zpracování nepatrného úseku celého problému. Na nejvnějšnější části formy, na rýmu, chce ukázati toto plus nové generace proti starší a zároveň naznačit, pokud který spisovatel se účastnil této revoluce a pokud je závislý na tradici. Má tedy hledisko především historické. Proto musila přibrat k hlediskům O. Fischera, jehož studie o Březinově rýmu[2] jí dala jinak rozhodující podnět po stránce metodické i ve volbě látky, také hlediska prosodická, jejichž orientaci bere z knihy Jakobsonovy[3], doplňujíc je, jak doufám, jednak historickými doklady, jednak některými zásadními věcnými podrobnostmi. Prosodická pravidla jsou totiž ideálním příkladem nadindividuálního vývoje, neboť zařaďují jednoznačně básníka do celé vývojové řady, a jeho místo v ní můžeme určit přesným vědeckým způsobem. Básník

[1] Karásek, Impresionisté a ironikové. 1903, str. 97 sl., A. Procházka, České kritiky 1912, str. 46 sl. (jen o jeho díle výtvarném), Fr. Götz, Jasnící se horizont, 1926, str. 87 sl. — Jediným pojednáním odborníckým je stať M. Hýska Hlaváčkovy Sokolské sonety, ČMFL III, 1913, 350 sl.

[2] Po prvé otištěna v Tvaru 3, 1929, 55 sl., nyní v knize Duše a slovo 1929, str. 219 sl. Tamtéž je otištěna i jiná studie autorova téhož směru o sonetu Kollárově, str. 238 sl.

[3] Roman Jakobson. Základy českého verše 1926, zejm. str. 68 sl.

přejímá prosodická pravidla od svých předchůdců a současníků, učí se jim, dodržuje je, nebo je porušuje, doplňuje a přetváří. Kdežto Fischerův postup individuálně psychologický, vykládající rýmový materiál z osobních disposic básníkových, je možný toliko při zpracování monografickém a vylučuje a priori jakoukoli představu souvislosti s něčím nadřaděným.

Tím máme dánu i cestu našemu badání. Vyjdeme od toho, co Hlaváček musil přejmout od jiných, přejdeme k tomu, v čem se liší od lumírovců a v čem se odlišuje snad i od své generace, a konečně budeme hledět zjistit ono »hlaváčkovské« v jeho rýmech, ono nesnadno definovatelné ovzduší, které způsobuje, že je rozeznáme od rýmů všech ostatních básníků.

I. Prosodická stránka rýmu.

Prosodická pravidla lumírovců se zhruba shodují s oněmi, která Jakobson vyřkl jako závazná pro celou starší literaturu: »V českém verši rýmují vždy dvě poslední slabiky nezávisle na tom, padá-li přízvuk na poslední nebo předposlední slabiku obou veršů; přijde-li však mezi obě poslední slabiky jednoho z rýmujících veršů (nebo obou) mezislovný předěl, tu rýmuje závazně toliko poslední slabika verše[1].« To znamená při mužských rýmech: u slov trojslabičných se musí rýmovat jak samohláska přízvučná (a souhláska po př. za ní následující), tak samohláska předcházející nepřízvučné slabiky a souhláska mezi oběma vokály stojící. Je-li jedno slovo z toho jednoslabičné, rýmuje se závazně jenom samohláska přízvučné slabiky a souhláska za ní následující. Tu pak u slabiky otevřené by mohlo nastat, že by se rýmovala toliko poslední, *jediná hláska* (př. *dí: poslední*).

Tento rým by byl, jak se do dneška obecně cítí, poněkud chudý, málo výrazný. Nyní je možná dvojí cesta, jak tento nedostatek odstranit. Lumírovci (čímž i nadále myslím především Vrchlického a jeho přívržence, nikoliv Zeyera ani Sládka) zachovávají jednoslabičnost takového rýmu, ale vystříhají se monosylab s otevřenými slabikami. Tu máme důvod pro onu nadměrnou zálibu v takových »*již*, *as*, *zas*, *zpět*, *též*, *cit*, *slast*, *strast*, *jest* (*je* je téměř dáno do kladby a snad i to způsobilo, že se po dlouhou dobu cítil tvar kratší jako nedosti spisovný), *žal*, *zrak*, *mrak*, *nach*, *směs*, *hvězd*, *mžik*, *líc*, atd.«, která tak ostře karakterisují rým Vrchlického a jeho školy.

Jako doklad srv. monosylaba v rýmu z prvních 30 stránek Života a smrti (knihu jsem zvolil, poněvadž byla psána 1891, tedy několik málo let před literární revolucí):

dnu:, *snu*, *šat*, *jdem*, *báj*: *taj*, *mžik*, *lup*: *sup*, *svist*: *list*, *květ*: *ret*, *zvuk*: *tluk*, *chvat*: *dát*, *dvou*, *sníh*: *mih'*, *sen*, *zlem*: *jsem*, *bláh'*: *sáh'*, *hvězd*: *jest*, *vzruch*: *kruh*, *nést*, *ruch*: *sluch*,

[1] Na uv. m. 69.

kraj : háj, rej : jej, ech : střech, kraj : taj, ruch : tuch, let : zpět, sněm : snem : sem, dnes : hles, květ : svět, věk, hvězd : jest, mít : pít, ran. (Slova osamělá se rýmují se slovy trojslabičnými, kterých jsem zde neuváděl.)

Tedy vidíme: jen jedna dvojice monosylab a jedno slovo v rýmu 1 : 3 mají slabiku otevřenou, ostatní jsou vesměs zavřená.

Druhé prosodické omezení, které přidala škola Vrchlického k dřívějším pravidlům, týká se délky rýmujících se slov. Volí se slova pokud možná krátká, jednoslabičná a trojslabičná v rýmech mužských, dvojslabičná, po př. také ještě čtyřslabičná v ženských. Slova delší než čtyřslabičná nejsou dovolena.

Tak v Životě a smrti není ani jedno pětislabičné slovo v rýmu, v Boreckého Rosa mystica, která motivicky i výrazově je bezprostředním předchůdcem poesie Karáskovy, Opolského a j., najdeme všeho všudy dva případy:

str. 22: *melancholií : lilií*

str. 47 *Anadyomena (: vyplašena, na ramena* a t. d. a to, v složité formě zdvojené balady.) Nanejvýš přiznačné je, že tu běží o slova cizí.

Ale ani slova čtyřslabičná nejsou zcela vítána. Především nikoli rýmy dvou slov čtyřslabičných (4 : 4), protože se tu obyčejně rýmují nejen slova stejného druhu, nýbrž především koncovky, (nikoli kmeny). Tak najdeme u Vrchlického na 160 str. Života a smrti 157 rýmů 4 : 2, ale jen 13 4 : 4! U Boreckého je 58 dvojic a trojic, obsahujících čtyřslabičné slovo, ale z toho je čtyslabičných dvojic toliko 10!:

poesií : symfonii 15, ze zákrytí : navrátí ti, nahozená : rozkypěná : vyplašena : zajištěna : překvapena : na kolena (46—47 v složité formě zdvojené balady, kde tedy bylo potřeba hojnost pohodlných rýmů) *v polosnění : opojení 66, jásajícím : kajícnicím 67.*

Mezi slovy skutečně čtyřslabičnými (tedy ne jako *ze zákrytí* nebo *navrátí ti*) nejsou pak všechna stejně uznávána za vhodná. Oblíbená jsou u (Boreckého, ale platí to i pro Vrchlického a jiné jeho žáky) zejména cizí slova na -ie, a to hlavně v šikmých pádech na -ijí:

10 galerií : spíjí, II nostalgií : míjí, 15 fronesií : spíjí, 15 poesií : symfonii, 23 v agonii : spíjí, 23 míjí : ambrosii, 23 vanilii : šiji 66 : bijí : do lilijí, 75 : foerii : poesii, 76 harmonii : spíjí—13 harmonie : šije; 37 v reje : orchideje.

Dále pak vůbec cizí slova:

15 *stěná : Beethovena,* 20 *od rialty : alty,* 21 *monotonní : roní,* 21 *mušelínů : stínů,* 41 *ke koflíku : z majoliku,* 41 *s amoretty : v světy.*

Také z domácích slov můžeme u Boreckého pozorovat výběr, takže i materiál těchto čtyřslabičných slov nám později poskytne kriterion pro měření novotářství symbolistů. Jsou to především participiální adjektiva.

Z partic. min. trpného:

13 *roztoužená : sténá*, 22 *schvěných, opuštěných*, 23 *plane : nadýchané* 42 *zahalena : sténá, zahalena : pěna, rozbouřená : sténá*, 43 *omámena : změna*, 46 *nahozená : rozkypřená, pěna : uzarděná*, 47 *vyplašena : stěna : zalistěna, na ramena : rozhalena, překvapena : na kolena*, 51 *kane : upoutané*, 67 *unavena : sténá*, 68 *pane : rozbodané*, 72 *rozhořčeny : ženy*, 75 *schvěné : otrávené*. — 41 *květy : rozesety*.

-ící

16 *spíjející : lící*, 22 *snících : splývajících*, 67 *jásajícím : kajícnicím*.

Potom jsou pro svou pohodlnost velmi oblíbená substantiva verbalia:

13 *řítí : vlnobití*, 21 *není : v opojení*, 43 *ze zákrytí : navrátí ti*, 45 *raní : v umírání*, 47 *v sílí : vlnobití*, 66 *v polosnění : opojení*, 67 *vytržení : není*, 70 *odpuštěním : sněním*, 77 *letí : ve objetí*.

A teprve zbytek, celkem 11 dvojic připadá na slova jiná, adjektiva a předložkové výrazy. Verbálních čtyřslabičných rýmů máme u Bor. celkem dva případy : 64 *zakázala : sálá*, 68 *síla : ochladila*.

Probrali jsme tedy prosodickou (formální) povahu rýmů školy Vrchlického[1]. Obraťme se k Hlaváčkovi.

Co nás na jeho nejprvnějších verších překvapí, je délka rýmujících se slov. První jeho báseň, Starý herbář[2], celkem pět čtyřveršových strof s vesměs ženským rýmem má rýmy: *zcela : zrezivělá, koži : boží, kvete : hněte, souchotiny : stíny, starou za almarou, klonívala : cedívala rozbrázděnou : konopěnou, klonívala : měřívala, lemem : diadémem, nehledaný : ohlodaný*. V dalších dvou sonetech sic ustupují kratším slovům, ale přes to se jich najde hojně: *bez významu, exklamaci : resignaci, uplvaný,-nepovolná, impotenci : existenci, zatušovat : vytrubovat*.

Jisto je, že tyto rýmy jsou daleko toho, aby došly schválení u lumírovců. Mohli bychom mluvit o neobratnosti začátečníka. Ale prakse mladého studenta má, tuším, asi hlubší důvod. Dosud

[1] Podrobněji pojednávám o rýmu Vrchlického a jeho rozdílu prosodického i obsahového od dnešní poesie v svém netištěném spise o překladu Goethova Fausta, kde kontrastuji Vrchlického s O. Fischerem.

[2] Tuto prvotinu a jiné čtyři básně z Hlaváčkových počátků vydal nyní Prokop Toman ml. v bibliofilské výpravě pod titulem Starý herbář (Pr. 1929). Přidána je ještě báseň Měkká píseň a ironická, varianta vstupní básně z Mstivé kantilény. Omezil jsem se při srovnávání jen na těchto pět básní, z důvodů vnějších jsem nevyexcerpoval Sokolské sonety. Než, trvám, obraz vývoje Hlaváčkova by se tím v základních rysech nezměnil. Kromě toho je účelem tohoto článku ne podat vývoj jeho techniky, nýbrž popsat statisticky zvláštnosti a novotářství jeho zralé tvorby.

při našich výkladech nepadlo jméno Sládek. Opravdu, forma Sládkových rýmů poskytuje do značné míry odchylný obraz než tvorba Vrchlického a jeho věrných žáků. A to zejména v délce rýmujících slov. Od samého počátku karakterisují rýmy Sládkovy dlouhá, t. j. čtyřslabičná slova. Dodávají mu tím jaksi větší pádnosti a zároveň svou rýmovou nezáludností, nechtějící překvapovat originálností spojení, jsou v dobré shodě s celým rázem jeho dikce. Srv.:

(Spisy I) 4 *černosklenné* : *rozperlené*, 10 *rozkochanou* : *uplakanou*, 20 *vynutíte* : *nepovíte*, 20 *vychovává* : *z nedočkava*, 22 *ve duhové* : *démantové*, 24 *Michiganu* : *Indiánů*, 31 *domovině* : *po cizině*, 34 *otupělém* : *pod popelem*, 35 *ve Pantheon* : *Napoleon*, 49 *unavena* : *roznícena*, 58 *rozeznějí* : *nejvroucněji*, 64 *nepolíbil* : *nezceloval* : *nezradoval* : *nepřislíbil(!)*, *at.d.* Že tato záliba (nejen snad v čtyřslabičných slovech, nýbrž právě v rýmech 4 : 4) Sládka nikdy neopustila, o tom nás přesvědčí každá stránka obou svazků sebr. básní. Všimněme si jen rýmů ve vlasteneckých Českých znělkách:

I. slovy : *pluje* : *omamuje* : *opiový* : *dělníkovy* : *snuje* : *otravuje* : *krovy*, *ukládáme* : *v řece* : *vrávoráme* : *této* : *je to* : *přece*:

II. rozvaliny : *synu* : *třtinu* : *na štěpiny* : *činy* : *o skalinu* : *v kovadlinu* : *domoviny*, *vykoupení* : *hrobě* : *není* : *hledí* : *odpovědí* : *v sobě*.

III. mučedníků : *hruda* : *chudá* : *odpadlíků* : *násilníků* : *udá* : *půda* : *v mžiku*, *lidu* : *cáry* : *klidu* : *moře* : *spáry* : *hoře*.

IV. v bláto : *studem* : *nevyhudem* : *vzato* : *vrchovato* : *nad osudem* : *vydobudem* : *zlato*, *půdu* : *jiní* : *na oruží* : *v bludu* : *činí* : *muži*.

V. oře : *dává* : *pochovává* : *koře* : *hoře* : *sláva* : *dokonává* : *zoře*, *dávnoletém* : *drvy* : *krvi* : *živy* : *dětem* : *nivy*.

VI. žití : *ceny* : *bez proměny* : *svítí* : *krupobití* : *pergameny* : *vyzbrojeny* : *cítí vláhu* : *na úskalí* : *prahu* : *neservali* : *vanem* : *vstanem*.

Velmi příznačný je i u Sládka zjev, že někdy taková slova vyplňují sama celý krátký verš, tak na př. *II.* 63, 66, 70, 71, (*tisíckráte* : *boubelaté*, *pousmání* : *do skonání*) 89, 90, 97 *a pod.*

Konečně zná Sládek a užívá od začátku slov pětislabičných a to jak v mužském tak ženském rýmu. Nesmíme jich ovšem hledat často, ale již I. 51 (v »Básních«) se rýmuje *příteli* s *pozapomněli*, v II. pak 127 *sevřený* : *běločervený*, 146 *v Betlémě* : *v Jerusalémě*, 240 *šediny* : *samojediný*.

Ba objevil jsem při letmém hledání i verš celý vytvořený pětislabičným slovem:

II 255: *U krbu mrazno,*
louč dávno splána,
pohádka žití
dopovídána.

A všimněme si ještě obsahu a formy zmíněných básní Hlaváčkových! Motiv Starého herbáře by našel snadno druha v genrech Sládkových, ba o první strofě můžeme beze všeho tvrdit, že má i sládkovský tón:

Ještě dnes jej pamatuji zcela,
jak vázán ve tuhé byl kožiš,
desky dřevěné a spona zrezivělá.
a cos v něm čet — byl zázrak boží.

Připomeňme ještě vlastenecký obsah ve znělkové formě (třebas čistě myšlenkově bychom k Politickému sonetu našli spíše obdobu v Macharově Suchém žalmu), potom také jejich formu (samé ženské rýmy jako v Sládkových Českých znělkách), snad i písničku v lidovém tóně Májový deštíček (Besedy lidu 1895 [1]), a máme důvodů víc než dost, abychom mohli tvrdit, že mladý symbolista začínal nikoli pod vlivem všemocné školy, nýbrž pod vlivem outsidera Sládka. Toto tvrzení nebude pro naše další výklady bez významu a v lecčems může nám podat historické odůvodnění k formě symbolistického rýmu.

V pozdější Hlaváčkově tvorbě najdeme sice ještě dost slov čtyřslabičných, ale nějaké obzvláštní karakteristikum pro ni nejsou. Rýmů dvojslabičných ženských máme pořád ještě víc než polovici (89). Také nevidíme nijakou zálibu v 4 : 4, těchto dvojic je v celém Hlaváčkovi toliko 8 (v prv. sbírce 4, v druhé 1, v třetí 3). Dvojic 4 : 2 je zato 39 (16—9—11). Nějaké základní novoty tu prozatím není vidět.

Ale objevujeme tu v rýmech i slova víc než čtyřslabičná, a to hojněji než u kteréhokoli lumírovce (Sládka nevyjímajíc). Ne vždy stejně často. V prvních básních jich není. Obliba postupně vzrůstá, jakmile se Hl. »našel«, t. j. jakmile se připojil k symbolismu.

Několik příkladů máme již v Mstivé kantiléně:

60 *ohlodanou* : *na zkonejšenou*

56 *jejím* § *ironisuje jim*(*!*), *a* především 56 : *spaly* : *pohasínaly*; *lhala* : *vysilovala*; *lhaly* : *přibližovaly*. Tento případ je skoro jedinečný nejen u Hlaváčka, nýbrž i v celé skupině Mod. rev. Stěží bychom našli něco u Karáska podobného [2] a u ostatních taktéž. Zde se počíná nová tradice.

Ve Smíšených básních se najde ještě více případů. Ani mi nejde o příklad na str. 82 *sady* : *Šeheresády*, neboť tu běží

[1] V Tomanově vyd. č. 7.

[2] V Zazděných oknech, š. vyd. 1912, je toliko jediný doklad na pětislabičné slovo v rýmu: 72 vyhnance: polonuance. Příznačné je, že se objevuje v básni podle názoru dra Poláka heinovsky posměšné, v jakési sebeparodii, tedy v díle stojícím mimo obvyklé cesty básníkovy lyriky. Jinak je třeba zdůraznit, že prosodicky i formálně je Karásek ze všech svých tehdejších druhů nejvíc zavázán parnasistní tradici.

o cizí slovo, u nichž se jevilo již u lumírovců jakési uvolnění pravidel za účelem dosažení působivějšího rýmu, jako spíše o 83 *sesilovanou* : *stranou* a zejména příklady 88—91:

vání : *vyzařování*, *hrany* : *potlačovaný*, *očekávaný* : *komponovaný* (Introitus), *neuzavřelo* : *chvělo*, *ovál* : *atropinoval*, *gravitovala* : *vála*, *ve spoluznění* : *do rozednění*, *neuzavřelo* : *chvělo*. (Přátelství.)

Mohli-li jsme při oné básni Mst. kant. mluvit o experimentu, vědomém užití prosodické zvláštnosti (již proto, že nápadnější užití bylo jen v jedné básni), zde musíme mluvit o uvědomělé praksi, která činí a chce učinit průlom do dosavadní prakse representované lumírovci a i některými symbolisty. Obsah těchto rýmů je jiný než předešlých. Všimněme si kategorií, jaké se v rýmě vyskytují: substantiva verb., příčestí minulá i činná. Obsah: cizí slova technického rázu, domácí slova znamenající sluchové i zrakové vněmy, po př. taktéž s přídechem technickým (*vyzařování*). Básně samy pocházejí z poslední doby básníkovy: Introitus a Přátelství byly po prvé otištěny Procházkou z pozůstalosti a v chronologickém pořadí jsou zařaděny před báseň vyšlou 1897 v Mod. rev. Pokusil se tedy básník na konci svého života ukázat české rýmové tradici nové obzory (lépe řečeno obzory, na něž se přestalo hledět, neboť dlouhá slova v rýmu byla v české poesii před Vrchlickým a přišla toliko jeho vlivem z užívání)? Pochybuji, že tak učinil samostatně. Již 1896 vyšla první sbírka Březinova (z níž některé básně musily být známy kruhu Mod. rev. mnohem dříve), kde se objevují tyto velmi pozoruhodné dvojice:

35 *mého* : *přelomeného*, 35 *nelnou* : *nezničitelnou*, *mého* : *uzamčeného*, *spících* : *umírajících*, 43 *táh* : *na modlitbách*

A druhá sbírka, rovněž 1896 vyšlá, přinesla nové interesantní dvojice dlouhých slov:

59 *před staletími* : *přitlumenými*.

Pokládám za vyloučeno, aby tyto básně nebyly působily na Hlaváčka. Stačí si jen všimnout materiálu a celkové dikce Introitu a Přátelství a srovnat to s tím, co vytýká O. Fischer jako příznačnou vlastnost Březinových rýmů po stránce obsahové (odborná terminologie, obliba verbálních substantiv[1]) a uznáme, že Hlaváček v tomto novotářství jde toliko ve stopách Březinových. Co do dlouhých slov v rýmech můžeme tedy z dosavadních výkladů vyvodit: po škole Vrchlického, která se jim vyhýbala, je to opět škola Mod. rev., která objevila jejich půvab. Vyskytují se u několika členů této skupiny byť zdaleka ne u všech (u Karáska, který je vůbec po stránce formální konservativní, na př. nikoli), ale jejich skutečným »objevitelem« je pravděpodobně Březina,

[1] Duše a slovo str. 228, 234.

od něhož to potom v svých posledních básních přejímá Hlaváček jako novou prosodickou tradici, když se o ně pokusil již dříve, ale jenom ojediněle.

Přejděme nyní k formě rýmu. První básně Hlaváčkovy souhlasí naprosto s pravidlem lumírovců a celé starší tradice. Také pozdější období jeho tvorby se shoduje s lumírovci v nechuti k otevřeným jednoslabičným slovům v rýmu. Při rýmu 1 : 1 máme užito celkem 21krát slov se souhláskou na konci a toliko 3krát slabik otevřených (31 tmou : mou, 58 psi: vsí, 98 v dálku jdou : prosbou mou). Při dvojicích 1 : 3 máme rovnováhu, je 27 dvojic zavřených a 27 otevřených (k nim připojme 7 případů vlastně na 3 : 3). Při 3 : 3 je poměr úplně převráceno ve prospěch slabik otevřených, máme 49 slova s otevřenou slabikou a toliko 5 zavřených (25 *propadlých* : *vzdálených*, 27 *vybledal* : *bědoval*, 27 *územím* : *bázlivým*, 98 *nehnutým* : *sehnutým*, 86 *naladím* : *nasadím*). Důvod chápeme, tu již nebylo třeba podporovat rým konsonantem po poslední samohlásce, protože se rýmují dvě poslední samohlásky a konsonant mezi nimi. (Kde to není jako u propadlých : vzdálených, tam ovšem konsonant konečný nahrazuje souhlasnou samohlásku nepřízvučnou.)

Nehledíme-li na tuto konsekvenci vyvozenou z tradičního pravidla školou Vrchlického, pozorujeme u Hlaváčka i proti základnímu pravidlu jakési uvolnění. V trojslabičných sloves se rýmují jen poslední samohlásky a souhlásky jim předcházející. A to v otevřených slabikách 4 případy (10 *korouhví* : *Tajemství*, 11 *ideou* : *na rukou*, 28 *lhostejné* : *zpožděné*, 95 *pokorné* : *pozorné* : *zelené*), což znamená proti 45 případům obvyklého rýmu dvouslabičného toliko poklések a nikoli systém. Zato u trojslabičných slov zakončených souhláskou (celkem 5 případů) je jednoslabičný rým skoro pravidlem: 25 *propadlých* : *vzdálených*, 27 *územím* : *bázlivým*, 27 *vybledal* : *bědoval*).

Naopak však vidíme u Hl. proti tomuto ulehčení zase rýmy bohatší než žádá předpis, t. j. rýmy trojslabičné:

27 *stmívalo* : *splývalo*, 96 *náladu* : *baladu*, 51 *nálada* : *na lada*, 98 *za lady* : *nálady*, *do karty* : *oka rty*, 26 *kastelu* : *nastelu*, 51 *zhasili* : *zasili*, 98 *nehnutým* : *sehnutým*, 13 *osení* : *zrosení* (2krát), 95 *tavené* : *znavené*[1].

Prosodickou novinkou však jak proti Vrchlickému, tak proti konservativním symbolistům je změněný názor na důležitost kon-

[1] Zajímavou a pro Hlaváčkův rýmový systém příznačnou odrudou takových rýmů jsou trojslabičné asonance a jednoslabičný rým. Př.: 11 stažené : zamžené, 57 nad lada : nálada, 98 za lada : nadvláda, 26 hallali : váhali, 51 bez tepla : nevzeplá, 86 naladím : nasadím, 95 pokorné : pozorné, 57 bez moci : nemoci, 98 krajina : začíná, 95 soucitu : v noci tu, 11 Paláci : nevrací, 43 dědičné : měsíčné, 26 nuancí : Byzanci, 13 šarpii : Marii, 99 lanckrabí : lhala by, 14 přec jen smích : nesmělých. — Ba je i čtyřslabičná asonance : 29 dorazili : pozdravili.

sonantů před samohláskou, která má být nositelem rýmů. Dotavadní zásadou bylo, že se mají rýmovat dvě samohlásky a souhláska mezi nimi (po př. i souhláska za poslední samohláskou). Při monosylabech se pak rýmovala toliko jedna samohláska (a ovšem i následující souhláska, byla-li jaká). U Hl. se však rýmují nadbytečně při dvojslabičném rýmu i souhlásky před první samohláskou, při rýmu jednoslabičném pak tvoří tyto shodné souhlásky jaksi náhradu za nerýmující se druhou samohlásku.

Vezměme si rýmy mužské. Rýmové schéma je pak txtx při rýmu trojslabičném, tx při rýmu jednoslabičném (při čemž označuje *t* jakoukoliv rýmující se souhlásku, *x* pak rýmující se samohlásky).

Příklad txtx (rým nadbytečný):

26 *trouchnivi* : *marnivý*, 19 *závratí* : *nevrátí*, 97 (2krát) *mollovou* : *uplovou*, 96 *zelené* : *spálené*, 27 *zpozdilý* : *zbloudili*.

Příklad tx, který se vyskytuje při dvojicích 1 : 3, můžeme pokládat u srovnání s všeobecným pravidlem za rým nadbytečný, ale při srovnání s pravidly lumírovců (bývá hlavně při slabikách otevřených) jen za náhradu za chybějící souhlásku po rýmové samohlásce. Musíme rozeznávat dva případy. První nastane tehdy, shodují-li se všechny hlásky jednoslabičného slova s rýmovou slabikou slova trojslabičného.

Tu máme jakýsi případ »echa«. Druhý případ pak nastane, není-li toto echo tak zřetelné, takže shoda není úplná.

»Echo«:

100 *znavené* : *ne! ne! ne!*, 93 *ne* : *uzamčené*, 93 *na otevřené*, 25 *ne*: *vzdálené*, 30 *zacházet* : *zpět* : *pět*, 26 *ještě víc* : *churavíc*, 12 *pastýřek* : *řek*, 28 *sklo* : *zalesklo*, 86 *natryskla* : *skla*, 30 *pel* : *Archipel*, 95, 96 *navlhlé* : *hle*, *z Chateau-Gell* : *pozdržel* : *žel*, — (*fonetické echo* :) 57 *jdou* : *za vodou*, 98 *jdou* : *nad vodou*.

Méně dokonalé echo:

11 *prosáklé* : *skle*, 99 *ctnou* : *nemocnou*, 58 *psi* : *vsí*, 97 *dní* : *pobřežní*, 26 *církevních* : *z nich*, 10 *rtech* : *bolestech*, 43 *sních* : *polárních*, 31 *mdlém* : *sklem*, 11 *mdlo* : *zrcadlo*, 12 *zarudlý* : *mdlý*, 14 *prořídlý* : *mdlý*, 57 *mdlý* : *nemodlí*, 15 *zůstalo* : *mdlo*.

Podobně je tomu u ženských rýmů, Tu je jen možné txtx, rým je vždy nadbytečný. Rozlišujeme opět mezi 4 : 4 a 4 : 2 (»echo«).

První případ je, již pro skrovnost tohoto rýmu vůbec, málo hojný:

88 *Očekávaný* : *komponovaný*, 49 *přibližte se* : *pomstěte se*, 12 *u fleuretu* : *kolem retu*, 24 *starostlivě* : *pohnutlivě*.

Při 4 : 2 jde o »echo« nebo o nedokonalé echo.

»Echo«:

87 *vání* : *vyzařování*, 57 *jejím* : *ironisuje jim*, 60 *ohlodanou* : *da-nou* (2krát), 66 *na nešpory* : *póry*, 63 *hovořiti* : *říti*, 64 *tuše* : *ve předtuše*, 66 *Jana* : *hossiana*, 89 *gravitovala* : *vála*, 50 *lysé* : *plazili se*, 63 *bolehlavy* : *hlavy*.

Méně dokonalé echo:

64 *nedohlednou* : *lednou*, 63 *fialový* : *slovy*, 13 *vyzývali* : *rvali*, 10 *zrůžověly* : *chvěly*, 14 *zvolna* : *blahovolná*, 29 *nepohlédli* : *bledli*, *Richelieu* : *zlý je*, (*St. Herbář*).

Při 2 : 2 může jíti jen o nedokonalé echo, neboť dokonalé by se rovnalo opakování celého slova, tedy t. zv. tklivému rýmu, ať již pravému nebo nepravému. Právě však, že je tu nebezpečí tklivého rýmu a naopak že rýmování předcházející souhlásky je zcela zbytečné, můžeme v podobných případech vidět uvědomělý systém, subjektivní rýmové pravidlo. Příkl.:

60 *rysy* : *krysy*, 64 *sepnou* : *vzepnou*, 66 *draků* : *z mraků*, 8 *hrají* : *v kraji*, 92 *znaven* : *na ven*, 83 *snažil* : *nažil*, 64 *pláčí* : *tlačí*, 66 *loubí* : *hloubí*, 90 *hlasů* : *klasů*, 52 *mhavý* : *lhavý*, 85 *přival* : *zhříval*, 86 *kvetla* : *světla*, 89 *skřížil* : *vhřížil*, 90 *ledy* : *bledý*, *ledu* : *bledu*, *ledě* : *bledě* (94), 94 (4krát) *hledem* : *bledém* : *ledem*.

Organicky se k těmto případům navazují případy tklivého rýmu, neboť jsou jakýmsi vyvrcholením tendence »echa«, opakuji se při 2 : 2 dokonale jak dvě samohlásky a souhláska mezi nimi, tak i souhláska před první souhláskou. Př.:

12 *čel* : *cell*, 66 *celý* : *celi*, 88 *zahrad* : *zahrát*, 14 *v přítmí* : *přijď mi* (!) 92 *v erbu* : *verbu* (2krát) opakování téhož slova (tedy nepravý tklivý rým).

99 *měl* : *všel* : *měl*, 92 *bledé* : *bledé*, 95 *soucit měl* : *soucit měl*,

Konečně sem přidejme i hru s konsonanty před rýmem, jaká se nám jeví *v* 10 *běli* : *bděli*, 52 *lhavý* : *hlavy* (2krát).

Snad se bude zdát výsledek tohoto zkoumání neúměrný délce výkladů a množství dokladů, jež jsme na to potřebovali. Ale tento formální odstín Hlaváčkova rýmu znamená jeho největší novotářský čin na poli prosodie. Rýmování konsonantu před rýmovým vokálem nenajdeme zpravidla u básníků před Hlaváčkem. Najdeme-li je někdy u Vrchlického, je to jen případ ojedinělý, když bylo totiž třeba přece nějak kompensovat hubenost jednoslabičného rýmu v otevřené slabice. Ale do prosodického systému to uvedl, pokud mohu pozorovat, teprve Hlaváček.

A na dlouhou dobu nenašel následovníka. Rýmy jeho druha a snad učitele Karáska jdou úplně po této stránce ve stopách lumírovců. V Zazděných oknech (3. vyd. z 1912) najdeme jen tyto případy : *dále* : *nenadále* (což tvoří s rýmem *klína* : *líná stich* : *tich* asi vrchol tohoto rýmování) *prachnivý* : *plesnivý* : *bláznivý*, *jdu* : *záhadu*, potom dosti skromné doklady, jako :

zdáli : *stálý, ztichá* : *dýchá, zapomnění* : *není, mdlý* : *uhasly, zní*: *smuteční, tiší* : *dýší, sny*: *lhostejný, svém* : *hřbitovem, štvanými*: *vyplýtvanými, dni* : *smuteční.* Toť je vše. Znamenají tedy tyto rýmy Hlaváčkovu prosodickou originalitu i mezi vrstevníky.

A konečně ony tvoří hlavní karakteristikon jeho rýmů a ukazují na nejhlavnější tendenci jeho formy: na hudebnost. Hlaváčkova touha je zvýšit hudebnost všech prvků básně, tedy i rýmu. Chce vyloudit z něho hudební možnosti, které byly v české poesii neznámy nebo upadly v zapomenutí. Již uvedená dlouhá slova v rýmu obsahují v sobě zvláštní hudební kouzlo; pečlivějším zkoumáním by se našlo, že především délce rýmujících se slov děkuje Březina slavnostní vyznění svých veršů. Že pak ono opakování celých stejných hláskových skupin, tedy ono echo (a ovšem tklivý rým) má význam eminentně hudební, o tom snad netřeba uvažovat. Již to, že jsem mohl mluvit o »echu«, ukazuje na hudební podklad tohoto způsobu rýmování. A že Hlaváček hledal při rýmech především zvukovou hodnotu, tomu nasvědčuje i jeho zvyk opakovat slova a celé rýmy, které se mu zalíbily zvukově, několikrát v téže básni, nebo jich užít opět v básni jiné.

Nejobvyklejší způsob opakování rýmů v téže básni je refrén, t. j. opakování celých veršů a strof. Hlaváček jej zná a dovede ho použít velmi sugestivně. Jak běžného způsobu opakování na konci strof (51 *že marno vše, že nevzroste nic, že nic nevzplá*, potom celé strofy 57 *je hříšný večer* ... 22 ... *hola!!* a 95 *mdlý večer* ... atd.), tak i závěrečné opakování prvního verše básně. Tento způsob, rafinovanější a také hudebnější, může vyjadřovat básníkovy intence lépe a proto je ho používáno ještě hojněji než předešlého, který není pro Hlaváčka nijak karakteristický. Srv.: 8 *svou violu* ...

(Ostatně se vyskytuje opakování celého verše na začátku strof: 15 *Tvé místo v herně lásky* ..., 25 *Dnes dvorce ani po klekání nezavřeli.*)

Ale nejčastější a pro básníka nejpříznačnější způsob je užití téhož rýmu (a několika slov z prostředka, po případě i celkového smyslu) při verších slovně i obsahově obměněných. Případů máme hojně, na všechny druhy refrénu nahoře uvedené. Uvedu jen případy nejpříznačnější: 13 *Ironie*, 15 *Sonet*, 30 *Měl něhu jejich kroků* (pořadí veršů je jiné), 51 *Zas den byl ospalý*, 52 *Kol vychrtlých tváří* ..., 60 *Již před týdnem* ..., 70 *Praeludium* (jen rýmy se opakují, a to v obráceném pořádku), 92 *Chevalier Lauda-Laudamus*, 97 *Hrál kdosi na hoboj*, 98 *Večer teskné nálady.*

Dále máme zajímavý případ, pěkně osvětlující Hlaváčkovu metodu, kdy se sice opakují verše i materiál rýmový, ale přes to rým je změněn. Myslím tím případy, jako jsou 31 *Modlitba*, kde se opakuje na začátku prvních tří strof týž verš, ale s jiným rýmem:

O Bože tichý, silný, mlčenlivý . . ., O Bože tichý, mlčenlivý, silný . . ., O Bože silný, mlčenlivý, tichý a zejména sem náleží karakteristická báseň 56 *Již s večera . . .* kde jsou celkem tyto rýmy: *spaly* : *pohasínaly* : *lhaly* : *lhala* : *vysilovala* : *spala* : *lhala* : *vysilovala* : *rvaly* : *spaly, lhaly* : *přibližovaly* : *hrály*, které jsou jen jednou přerušeny nerýmujícím se slovem *pláč*. Vrcholem takových variací na stejné zvukové téma bude asi *Rekonvalescence* 94 s rýmy *ledy* : *bledý* : *hledem* : *bledém* : *ledem* : *jedem, ledu* : *bledu* : *ledem* : *bledém* : *jedem* : *ledem, ledě* : *bledě* : *edem* : *bledém* : *jedem* : *hnědém* : *ledem, ledy* : *bledý* : *ledem* : *bledém jedem* : *hledem*, báseň, kde máme jak refrén (přesný i pozměněný — v posledních 5 verších každé strofy), tak onu variaci stejného materiálu při nestejných koncovkách (první dvojice v každé strofě).

Zvukový půvab této básně, jejíž umělá faktura hraničí s artistním hračkářstvím, byl nutně každému kritikovi Hlaváčka nápadný. Götz, jehož studie je nejpodrobnější a nejlepší syntetickou studií o našem básníkovi, říká o ní na str. 99: »Tato rekonvalescence je nesena přímo zdivenou hudbou tajemných »e«, jež působí jako píseň jarního dne, jež vpadne náhle do šmutné nemocniční síně.« Nechme prozatím stranou symboliku těchto zvuků a všimněme si raději oblíbených hlásek básníkových.

Hledal-li de la musique avant toute chose, musil si mezi nimi vybírat. Z větší nebo menší účinnosti hlásek si můžeme vysvětlit, proč užíval některých slov, v nichž nalezl zvláště výhodné kombinace zvukové, několikrát v různých básních. A tu, všimneme-li si zejména rýmů, vidíme, že vedle samohlásky *e*, která opravdu vede a má v rýmu největší zastoupení, je to obzvláště souhláska »*l*«, která básníka zaujala. Lahoda tohoto konsonantu, u něhož teoretikové zvukové symboliky vytýkají vzdušnou vířivost, křišťálnou průhlednost a průsvitnost,[1] nemohla mu ujíti. Proto užíval slov, v nichž se »*l*« vyskytovalo nějak hojně nebo na místech nápadných nebo v pikantním spojení s jinými hláskami, s velkou oblibou. Vidíme to na slově s k l o, dále na n e l e s k l o, na mdlý a pod. Podíváme-li se s tohoto hlediska na Hlaváčkovy rýmy, je nám nápadná opravdu překvapující hojnost slov, která obsahují *-l-*. Nebudu uvádět všechny případy poměrně »jednoduché, t. j. kde je jen jedno *l*. Můžeme tu rozeznávat několik typů podle místa, kde »*l*« stojí. Poměrně nejhojnější typ l x x (*mdlý je*: *Richelieu, hlavy* : *lhavý*) na nějž máme aspoň 34 příkladů, a typ x l x (na př. *rvaly*: *spaly, celý* : *celi, vybíhali* : *netroufali*), který je zastoupen 37 doklady. Po nich přijde typ l x (*natryskla* : *skla, mdlí* : *nemodlí, hallali*: *váhali*) s 29 doklady. Asi stejně (19) dokladů má typ l x x (*mollovou*: *uplovou, nálada* : *ballada*) a x l

[1] J. F. Blondel, Phonologie esth. de la langue française (cit. u A. I. Trannoy, La Musique des Vers, 32): »le l cristallin, transparent, limpide . . .«, a P. Guéguen (Europe, 15. ledna 1927): »la vibration aérienne des l (role, lilas) . . .« (cit. Ouy v Rev. Sociol. 1928, str. 458).

(*nepřistál* : *král*, *šel* : *pěl*, *těl* : *Archipel*). Nejméně je zastoupen typ x́xl (*do žil* : *ožil*, *flottil* : *motýl*, *skřížil* : *vhřížil*), který vykazuje jen 8 příkladů. Důvodů se snadno domyslíme, »*l*« je na konci nepřízvučné slabiky, jeho zvuková hodnota není valná, nepůsobí tak, jako když je za ním samohláska nebo je-li v slabice přízvučně, kdy může déle zníti.

Průkaznějšími doklady pro naše tvrzení o důležitosti této hlásky při hudebnosti Hlaváčkova rýmu a o uvědomělém užívání jejím, jsou slova se dvěma *-l-* :

99 *lhala by* : *lanckrabí*, (lx́lxx́) 31 *živý* : *mlčenlivý* (lx́x́lx́x).

Dále se objevují dvojice, kde obě slova obsahují *-l-*:

Obě slova mají jedno *-l-*:

x́lxx́ *zelené*: *spálené*, *mollovou*: *uplovou*, *náladu* : *balladu*, *nálada* : *na lada* (*51*, *57*), *nad lada* : *nálada*, *za lady* : *nálady*, *za lada* : *nadvláda*.

lx́x: Richelieu: zlý je (St. Herb.)

Jedno z nich má dokonce dvě *-l-*:

lx́xl: *flottil* : *motýl*, *vyšel* : *slyšel*, *vnesl* : *klesl*.

x́lxx́l: *nevzpomněl* : *kolem čel*, *vybledal* : *bědoval*, *kdosi šel* : *v dálce pěl*, *bylo žel* : *šel*.

lx́lx: *lkalo* : *stalo*, *lhaly* : *spaly*.

lx́xlx́: *stmívalo*: *splývalo*, *přijali* : *plakali*, *zpozdilý* : *zpozdili*. U ženských rýmů: *lysé* : *plazili se*, *zvolna* : *blahovolná*, *bolehlavy*: *hlavy*.

Dokonce se objevuje i dvojice slov, z nichž každé má dvě *-l-*: *nepohlédli* : *bledly* 29.

A také delší řady slov s -l-, srovnej báseň 56 *Již z večera* s rýmy: *spaly* : *pohasénaly*: *lhaly* : *lhala* atd.

Druhý prostředek, aby se posílila účinnost onoho -l- a tím podepřela hudebnost rýmu, je volba vhodného konsonantického okolí. Tak je účinné *l* sonans: *navlhlé* : *hle* (95 celkem třikrát v různých spojeních). Nebo *pl-*: *bez tepla* : *oslepla*. Po př. působí tak i ona hra s písmeny: *lhavý* : *hlavy*.

Třetí prostředek je pak volba určitého slova, která jsou pouhým zvukem a tedy zvukovou stránku neomezují stránkou logickou, jak tomu je u slov druhých: *hallali*: *váhali*, *zůstalo* : *tral la lo*, *ospalá* : *tralala*, *cingulum* : *tral la lum*, *tral la lum*.

Konečně sem náleží slova, která označují představy, Hlaváčkovi zvláště důležité (a tedy gefühlsbetont, jak zní název německé semantiky): *ledy* : *bledý*. (90, 92 dvakrát, 94 čtyřikrát, všude je slovo *bledý*, které, jak ještě uvidíme, označuje základní představu básníkovu.)

A z této záliby v hlásce -l- si vysvětlíme, proč se tolik objevují v rýmu příčestí minulá činná. Rýmují se jak s jinými slovy, tak samy se sebou.

S jinými slovy: *nevyspalý* : *staly*, *neospalý* : *usínaly*, *zpozdilý* : *zbloudili*, *nevzpomněl* : *kolem čel*, *provázel* : *skel*, *těl*:

zacházel, bál : skal, natryskla : skla, sklo : zalesklo, zůstalo : mdlo, nepřistál : král, žel : šel, běli : bděli, bez tepla : oslepla, kvetla : světla, do žil : ožil, lysé : plazili se.

Samy se sebou: mužské rýmy: *vybledal : bědoval, šel : pěl, chvěl : šel, pěl : chvěl, chvěl : zněl, měl : všel : měl, měl : žel : rozšeřel, měl : provázel, šel : šel : záviděl, podržel : měl : záviděl, ustalo : zůstalo, stmívalo : splývalo, zhasili : zasili, přijali : plakaly.* — Ženské rýmy: *vnesl : klesl, hýřil : mířil, mínil : vinil, skřížil : vhřížil, vyšel : slyšel, snažil : nažil, přival : zhřival, chvěla : chtěla, lkalo : stalo, vyzývali : rvali, umíraly : staly : řvali, nezavřeli : přely, zrůžověly : chvěly, nezachvěly : zněly, dorazili : pozdravili, vybíhali : nelroufali, neprohlédli : bledly.*

A z dlouhých slov připadá sedm dokladů na příčestí činná: *gravitovala : vála, ovál : atropinoval, neuzavřelo : chvělo, spaly : pohasínaly; lhaly, lhala : vysilovala : spala, rvaly : spaly, lhaly : přibližovaly : hrály* (konečně sem patří i významný doklad na opakování slov: 95 *soucit : měl : soucit měl*).

Jako protidůkaz je možná uvést nápadný nedostatek rýmů s apokopovaným »l«, tedy tvarů, které byly pro pádnost jednoslabičných slov českými parnasisty velmi vyhledávány. U Hl. najdeme jen tvary dvouslabičné 81 (opakován 86) *do dnes : odnes*, 82 *přenes' : senes*, 87 *schodech : oddech'*, 90 *zalét : sta let.* Apokopovaný tvar jednoslabičný máme v rýmu jen jednou: 25 *stích' : vzdych'* (tedy v první knize, kde najdeme vůbec víc stop české techniky parnasistní). Proti tomu stojí tvar neapokopovaný, jehož by člen předchozí generace užil raději jednoslabičně: 90 *vnesl : klesl* (a zase je příznačné, že se najde v posledním období Hlaváčkovy činnosti).

II. Kvalita rýmů.

Vyjmenoval jsem schválně skoro všechny případy, kdy Hlaváček rýmuje příčestí s příčestím. V tom tkví jeho další novota formální, tentokrát se netýkající prosodie, nýbrž otázky kvality rýmů. Neboť tu máme jen jeden speciální případ změněného všeobecného poměru k rýmům t. zv. gramatickým. Škola Vrchlického se jim vyhýbala, a i když jich musila použít (právě při příčestích je tomu tak), snažila se nějak paralysovat tento kaz. Vezměme si právě příčestí, abychom na nich ukázali rozdílný smysl pro »bohatý« a »dobrý« rým u generace starší a mladší. *Kvapil* v celém svém souboru básní, tedy nejméně v 10.000 verších, má asi 315 dvojic s jedním nebo s dvěma *-l*-ovými participii, z toho pak připadne na dvojice čistě participiální jenom 108 případů. A tu je zase zajímavo všimnout si počtu slabik těchto participií: nepočítáme-li opakování, máme v nich toliko 24 slov čtyřslabičných v rýmu s dvojslabičnými, na slova čtyřslabičná, se čtyřslabičnými pak máme všeho všudy 4 případy! (214 *netěkala : nezaplála*, 233 *dotrpěli : nezemřeli*, 233 *rozjas-*

nilo : *rozjasnilo*, 251 *nezvěděla* : *zaúpěla*.) Při tom je třeba podotknouti, že se tyto doklady vyskytují v složitějších formách, tedy v sousedství stejných rýmů utvořených z jiných slov. Tak 233/4 se rýmuje *rozjasnilo* : *milo* : *bylo*. K tomu u žáků Vrchlického jde obyčejně o rýmy střídavé, kde mezi gramatický rým je vsunuto jiné slovo, takže ona planost není tak zřetelná. A stejnou nechut vidíme u *Boreckého* v R. M.; participium l-ové tu sice stojí celkem 13krát v rýmu s jiným slovem a 8krát se sebou samým. Ale zato z celkového počtu případů pozorujeme jinou konsekvenci: participia se do rýmů nedostávala, a bylo-li jich užito, tu jich básníci užili v apokopovaném tvaru. Pak, když odpadlo nemilované -l, našla se již snáze příležitost rýmovat přičestí se slovem jiné kategorie. Tak má Borecký vedle 13 -l-ových rýmů ještě 15 apokopovaných a vedle 8 gramatických rýmů -l-ových ještě 3 apokopované. (39 *sed'* : *shléd'*, 33 *pad* : *zvad*, 60 *sleť* : *smeť*.) Jejich větší zvučnost u poměru k tvarům neapokopovaných vysvítá snad beze všeho dalšího výkladu.

A nyní Hlaváček! Stačí srovnat hojnost a délku rýmů, složených ze dvou příčestí, aby se poznala různost názorů. K tomu ještě u něho nejde vždy o zastírající formu a b a b, nýbrž Hl. klade obě příčestí hned bezprostředně za sebou. Tak na př. v básni, která je v této formě v Lumíru nemyslitelná: 29 *Záhada* má 4 sloky s rýmy *dorazili* : *pozdravili*, *vybíhali* : *netroufali*, *nepohlédli* : *bledly*, *krajích* : *na jih* ... Třikrát gramatický rým, při čemž dvakrát 4 : 4 slabiky! Na takové básni můžeme nejlépe změřit rozpor obou generací, ba i rozpor mezi dekadenty a těmi, kdož bývají pokládáni za jejich bezprostřední předchůdce, mezi Hlaváčkem a Kvapilem neb Boreckým.

Další rozdíl: kdežto škola Vrchlického jaksi normalisovala rým, vytvořivši zlaté středocestí, které bylo stejně vzdáleno rýmů triviálních a gramatických jako rýmů exotických a krkolomných, u školy Mod. revue se objevuje znova velká různost v kvalitě rýmů.

Vedle rýmů gramatických se objevují rýmy hledané, vzácné. Po prvé se nad touto disparátností u nás pozastavil Fischer, probíraje rým Březinův. Bylo mu podivné, že v některé básni skvostný rým může být zasazen mezi tolik všedních rýmů[1]. Než to není jen zjev specielně český, nalezneme jej i u symbolistů francouzských, u toho, kdo byl bůžkem Mod. revue (spíše ovšem v teorii než v praksi): u Mallarméa, a ještě více u otce celého směru, u Baudelairea[2]. Jak Baudelaire, tak Mallarmé milovali vzácné rýmy (Mallarmé ještě více), ale nedovedli je spojovat s tělem verše v organickou jednotku. A naopak zase občas klesali k rýmům zcela banálním, tu ovšem zase více Baudelaire než Mallarmé, který se

[1] Na uv. m. str. 231 sl.
[2] Srv. A. Thibaudet, La Poésie de St. Mallarmé, 2. éd., str. 240 sl.

jich dopouštěl hlavně, když imitoval svého učitele. Mohli bychom tedy v tomto počínání českých dekadentů vidět stopy vlivu Baudelairova, po př. ohlas tendencí v soudobé poesii francouzské. Rozhodně znamenají rýmy jako Březinův nassát : passát, v české poesii něco předtím nebývalého nejen prakticky, nýbrž i teoreticky.

A jako u Březiny, tak i u Hlaváčka se setkáváme s rýmy vzácnými vedle rýmů prachudých[1].

Z rýmů koncovkových jsou nejhojnější rýmy slovesných příčestí. Ale i jiné tvary slovesné stávají mezi sebou v rýmu:

Presens: 86 *naladím* : *nasadím*, 64 *lomí* : *uvědomí*, 64 *sepnou* : *vzepnou*, 61 *svítí* : *cítí*.

Infinitiv: 87 *značit* : *tlačit*, 86 *najít* : *stajit*, 26 *mít* : *chvít*, 86 *spat* : *opadat*, 30 *zacházet* : *pět*, 30 *stát* : *hrát*, 49 *síti* : *býti*.

Substantivum verbale: 90 *ve spoluznění* : *do rozednění*, 49 *do svítání* : *přání*, 87 *vání* : *k vyzařování*. (Ale jen v básních, o nichž jsme řekli, že jsou pod vlivem Březinovým.)

Z tvarů jmenných máme adjektiva:

(participiální) *hnisajících* : *holdujících*, *mstícím* : *spícím* : *žalujícím*, *propadlých* : *vzdálených*, *nehnutým* : *sehnutým*, *promočeným* : *zatopeným*, *tavené* : *znavené*, *znavené* : *zladěné*, *stažené* : *zamžené*, *očekávaný* : *komponovaný*;

(z jiných než participiálních adjektiv) *stonavý* : *třesavý*, *stonavý* : *kousavý*, *stonavé* : *láskavé*, *mhavý* : *tmavý* : *lhavý*, *lhostejné* : *zpozděné*, *zelené* : *spálené*, *dědičné* : *měsíčné*, *pokorné* : *pozorné*, *ctnou* : *nemocnou*, *nedohlednou* : *lednou*, *tvrdý* : *hrdý*, *chabá* : *slabá*, *mlčenlivý* : *živý*, *dusné* : *hnusné*, *hnědé* : *bledé*.

Stejná zájmena:

toho : *pro nikoho*, *toho* : *pro někoho*, *svého* : *ctného*, (*mých* : *tajemných*, *přítomným* : *svým*).

Stejná adverbia : *starostlivě* : *pohnutlivě*.

Stejná substantiva:

vody : *shody* (obé. gen. sg.), *smutkem* : *skutkem*, *víru* : *síru*, *hledem* : *ledem*, *z . . . bud* : *z . . . hrud*, *draků* : *mraků*, *zraků* : *znaků*, *hlasů* : *klasů*, *Letnic* : *květnic*.

Vedle nich stojí ovšem doklady pro pečlivost při výběru rýmů, ba i pro snahu po neobvyklých rýmech. Jedné možnosti zpestřiti svůj rýmový repertoir ovšem užívali již básníci předchozí generace: slov cizích s jejich nevšedními zvukovými

[1] Bylo by lze při sklonu ke koncovkovým rýmům myslit na vliv Sládkův? Vskutku najdeme u Sládka mnohem více volnosti v rýmování koncovek než u Vrchlického. Kdyby se to ještě jinými důvody potvrdilo, pak bychom mohli v české dekadenci vidět jakousi reakci školy Sládkovy na školu Vrchlického. Leč tato věc potřebuje ještě velmi důkladného vyšetření. Podotýkám jenom, že o tomto uvolnění pracovali všichni symbolisté, i Karásek tu pracoval s ostatními. Některé z jeho podivuhodných sonetů Endymiona by aspoň ve škole Vrchlického dostaly z rýmování jenom dostatečnou.

kombinacemi. Ale i tu volila škola Vrchlického jakési zlaté středocestí, do krkolomností se nepouštěli. Nejvítanější byly jim skloňované tvary, tedy jaksi rýmy mírně gramatické, a rýmy v každém případě dosti pohodlné. Zvláštní oblibě se těšila slova na *-ie*, jak jsme již viděli výše. K tomuto druhu nepříliš hledaných »dobrých« rýmů náleží Hlaváčkovy rýmy jako 13 *šarpii* : *Marii*, 43 *lilií* : *zasiji*, 8 *mámí* : *sordinami*, 81 *k zemi* : *dahliemi*, 97 *mollovou* : *uplovou*. Tyto rýmy by mohly být z díla kteréhokoli žáka Vrchlického, od nich se liší jen slovním materiálem, věcným obsahem zvolených slov. Podobně je tomu i při rýmech *Života* : *z Quixota* 27, *u fleuretu* : *kolem retu* 13, *náladu* : *balladu* 96, *pole* : *při viole* 48.

Vzácnější a nezvyklejší slova jsou již: 8 *staccat* : *plakat*, 90 *mannu* : *stanu*, 48 *abbé* : *slabé*, 30 *pel* : *Archipel*, a velmi hledané je spojení slov jako: 99 *lanckrabí* : *lhala by*, 26 *Kastelu* : *nastelu*, 95 *stonavé* : *na Ave*, 86 *videm* (gen. pl. od vidmo): *přijdem*, 82 *přenes'* : *senes*, 81 *flotil* : *motýl*, 89 *fluid* : *ujít*, 12 *čel* : *cell*. A v cizích slovech obou: 26 *nuanci* : *Byzanci*, 92 *v erbu* : *verbu*.

Pro Hlaváčka jsou však nadmíru příznačné rýmy českých slov na cizí, francouzské fráze. Tu vykonal kousky skoro krkolomné: 15 *do karty* : *oka rty* : *sont partis* (! !), a *St. H. svůj* : *oui, oui, oui, St. H. Richelieu* : *zlý je, zlý je*.

U českých slov byla hlavně jedna příležitost, kterou sice už dobře znali Vrchlický a jeho škola, ale již systematicky využitkovat připadlo až generaci mladší. Je to spojení jednoho slova s dvěma, tedy spřažení přízvučného trocheje s přízvučným spondejem. Snad každému čtenáři Bezruče utkvěly v hlavě ony rýmy *mur ví* : *kurvy*, které jsou pro autora velmi příznačné. Ale podobných případů najdeme v celé literatuře let devadesátých dost a dost. Najdeme je také u Hlaváčka.

Jde tu především o rýmy ženské, kde se rýmuje slovo dvojslabičné se slovem jednoslabičným, doprovázeným nějakým zájmenem. Tato pikantnost byla dobře známa již starší generaci, a tak rýmy jako *nepohne se* : *třese* 28, *připližte se* : *vznese* : *pomstěte se* 49, *lysé* : *plazili se* 50, neznamenají vlastně proti Vrchlickému žádnou novotu. Pozoruhodnější jsou už rýmy s osobním zájmenem: *žalmy* : *vál mi* 83, *ze tmy* : *slét mi* 86, *v přítmí* : *přijd mi* 14, *jejím* : *ironisuje jim* 57, a rýmy s kopulou: *Richelieu* : *zlý je St. H.*, *Anaemie* : *mdlý je 14*. Rýmy jako *zaléť* : *sta let* 90, nebo rýmy na výrazy předložkové: *do žil* : *ožil* 87 (podobně u Březiny), *do dnes* : *odnes* 81, 86, *na ni* : *ani* 57, *Páně* : *na ně* 57, *znaven* : *na ven* 92, *krajích* : *na Jih* 29, také po této stránce neznamenají nic zvláště nového. (Novota rýmu *znaven* : *na ven* tkví v něčem jiném!)

Za to něčím novým je způsob přesahování rýmu do předcházejícího slova při rýmech mužských. Jakobson, jenž tuším

první u nás upozornil ve větší souvislosti na tento zjev, který pozoroval hlavně u Sovy [1], se domnívá (pokud mohu vidět, právem), že jde o něco, co se protiví starší tradici, která u monosylab se spokojovala rýmem jednoslabičným, a vznik tohoto usu je ochoten klást do let devadesátých. Vskutku pozorujeme u Hlaváčka dosti hojné využití této novoty (otázku priority nemohu prozatím řešit), která opět tvoří jeden ze znaků, které ho odlišují od starší školy. A to od začátku zralé periody:

12 *vzkvetly mí* : *prvními*, 15 *dávno jsou* : nerv*osou* : *mar-kýzou*, 15 *zůstalo* : *tral la lo*, 15 *do karty* : *oka rty*, 26 *klesne si* : *pralesy*, 95 *soucitu* : *v noci tu*, 99 *lanckrabí* : *lhala by*. A názvuky na tuto praksi najdeme u rýmů: 12 *pastýřek* : *stichlých řek*, 14 *přec jen smích* : *nesmělých*, 26 *církevních* : *k slávě z nich*.

Odmyslíme-li si tyto frapantní rýmy, které děkují za svou existenci buď nové prosodické tradici nebo racionálnějšímu využití zárodků již jsoucích, nemáme mnoho rýmů na česká slova, které by na sebe nějak upozorňovali. Snad jen: 31 *silný* : *přilni*, 60 *usnou* : *hnusnou*, 82 *přivál* : *zhříval*, 83 *snažil* : *nažil*, 89 *Pavla* : *navlá*, 89 *ovál* : *atropinoval*. Jinak rým Hlaváčkův se vyznačuje proti verši předchozí generace spíše jakýmsi ochuzením rýmového bohatství a rýmové rozmanitosti, jaká byla u generace předchozí, než nějakým dotud neznámým přepychem a odvahou vzácných rýmů, jaká na př. karakterisuje rým Březinův od samého počátku jeho tvorby.

III. Osobitost rýmů.

Osobitost Hlaváčkova rýmového slovníka a jeho přínos do české rýmové tradice tkví (odmyslíme-li si ony prosodické novoty, o nichž jsme mluvili a u nichž bude ještě zapotřebí podrobnějšího zkoumání tehdejší poesie, než budeme moci přiřknouti tomu neb onomu členu symbolistické generace prioritu) jinde: *nikoli v překvapujícím spojování dvou obsahů*, které ještě nikdy nebyly uvedeny takto ve spojitost, *nýbrž v podivuhodně umělém šťastném využitkování hudebních kvalit slov*, tedy prvků formálních, které působí pak účinnost rýmu, byť v rýmu stála slova jinak zcela běžná a jejich spojení nemělo nijaký půvab krkolomnosti. Abych tuto distinkci vyložil: rým *bledých nedých*' je překvapující nikoli pro účinnost hlásek, které obsahuje (neboť by pak byl stejně účinný rým *bledých* : *šedých*), ani pro zvláště intensivní náladovost slovních obsahů (neboť pak by na př. slovo *šedý*, obsahově náležející do téže sféry jako *bledý*, mělo v některé situaci ještě větší náladovou hodnotu než *nedých*, obsahově disparátní) a vůbec nejsou obě slova nijak nabitá vnitřním životem sama o sobě. Důvod pro rýmovou účinnost je tu toliko a jenom v spojení dvou různých forem slovních, zejména, když se nadto

[1] Na uv. m. 72.

rýmuje kořen (*ble-*) s předponou (*ne-*) a koncovka ohýbací (*-ých*) s kořenem, s nímž splývá v jednu slabiku i koncovka (*-dých*). (Už samo *nedých* je do značné míry působivé slovo v rýmu, právě proto, že v kladu je část slova obsahově méně významná a v dvihu část nejvýznamnější.) Rým *pomeranči : tanči* je působivý spojením dvou slov k tomu ve tvaru dosti neobvyklém (*imperativ a instrumentál*), kromě toho ještě nezvyklou kombinací zvukovou, danou cizím slovem (*pomeranč*). Ale u Hl. *nálad: ballad* není překvapující vzhledem k spojení formy obou slov, neboť máme tu dva genitivy plurálu stejnorodých slov, ba i sklonění jich je totožné. Působivý je tu však obsah slov samých o sobě, především je pak působivá zvuková stránka obou slov, obsahující dvakrát opakovaný nejzvučnější vokál, mezi ním pak vždy po jedné souhlásce, která je opět vyvolena co nejpečlivěji: likvida. Podobnou zvukovou kombinaci má další rým téže básně: *staccat : plakat*, 89 *Pavla : navlá*, vrcholem pak takové zvukové harmonie je rým *nálada : na lada*, trojslabičný, kde je třikrát opakována tatáž samohláska (a skoro tak *ospalá : trallala*). Přes to, že tyto případy znamenají nejen vyvrcholení, nýbrž přímo přehnání principu, můžeme směle tvrdit, že Hlaváčkovi byla zvuková stránka při volbě rýmu nejdůležitější a že se v jeho rýmech projevuje velmi karakteristicky snaha po jakési harmonii hlásek. A to i v obvyklém jazykozpytném smyslu slova, t. j. snaha volit rýmy, mající i v přízvučné i v nepřízvučné slabice tutéž samohlásku. Srv. 48 *chabá : slabá*, 56 *lhala : vysilovala : spala : lhala: vysilovala*, 8, 48 *toho : pro nikoho*, 92 *hnědé : bledé : jede*, 94 *ledě : bledě, ledem : bledém : jedem : hnědém : ledem*, 60 *krysy : rysy*, 61 *hnisajících : lících : hodujících, svítí : žití : cítí : býti a t. d.* Podobné, třebas ne zcela stejné jsou rýmy *paláci : navrací*, 26 *hallali : váhali*. Harmonie jen v jednom slově : *zůstalo : tralla-lo*, přijali : *plakaly, bez tepla* : oslepla. Dále pozorujeme Hlaváčkův hudebně orientovaný zájem v oblibě některých zvukových kombinací. Tak na př. ku podivu hojná je u něho skupina *-a-i*, srv. 8 *hraji : naslouchají, mámí : sordinami, hraji : kraji*, 13 *neospalý : usínaly : vyzývali : rvali*, 29 *krajích : na jih*, 49 *ani : do svítání : přání* a konečně vrchol: báseň 52, která je celá složená z rýmů na *-a-i*: *vlasy : mhavý : asi : tmavý : lhavý : hlasy : lhavý : asi : hlavy : spásy : hlavy : hlasy : lhavý : lhavý : tmavý*. Mohli bychom zjistit i jiné skupiny, které se objevují v Hlaváčkových rýmech častěji, třebas můžeme hned říci, že sametový zvuk *a* ho ze všech samohlásek poutal nejzřejměji. Po něm přijde asi *o*, *e*, *i*, zejména v různých kombinacích mezi sebou. (*U* se vyskytuje poměrně zřídka a dvě *-u-u* se nevyskytují vůbec.) Nás však zajímá více jiná okolnost, kterou pozorujeme na básni 52: že básník užívá v jedné básni ve všech rýmech stejných zvuků, v našem případě tedy jedné kombinace, která se pak objevuje stále. Ladí tedy své skladby na

jednotný vokalický tón. Podobný případ je v *Kupletu*, který je celý laděn na *-e-*. Toto ladění se projevuje ještě jiným způsobem: básník odstiňuje strofy od sebe, takže každá má jiný, ale ve svých mezích jednotný zvuk (tak 30 *Měl něhu jejich kroků* má čtyři strofy naladěné *e-e-e, á-á-á, e-e-e, e-e-e*). Nebo ještě krásněji 70 *Praeludium*, u něhož můžeme mluvit o úmyslné trojdílnosti hudební formy, kde třetí díl je opakováním prvního, mezi něž je vsunuta samostatná část druhá, obyčejně v odlišné tónině. Tak je tomu i zde: *e-e-e-e, i-í-í-í, e-e-e-e.* (Podotýkám, že nejde o rýmovanou čtveřici, nýbrž o dvě dvojice: *záhonech* : *dech* : *znavené* : *zladěné, chví* : *lilií*: *Panenství* : *orgií, zladěné* : *znavené* : *dech* : *záhonech*). Stejně 56 *a-i* : *0* : *a-i* : *a-i, a-a-* : *a-a-* : *a-a-* : *a-a-, a-a-, a-i-* : *a-i* : *a-i* : *a-i-, a-i.* Tu jde o zvukové efekty zaviněné opakováním slova. Máme však příklady, že slova jsou zcela jiná a přece je tu hudební odstínění: 81 Podmořská krajina: *o-i-*; *e-i-*; *o-i* ; *e-i-, o-e-* : *e-o-* : *o-e-* : *e-o-, o-i-* : *e-i* : *o-i-, o-i-, e-i-* : *o-i.* A méně uměle (neboť odchylné ladění má strofa prvá a nikoli druhá) : 61 *i-a-* : *i-a-* : *i-a-, i-i-* : *i-i-* : *i-i-, i-i-* : *i-i-* : *i-i-* : *i-i-*.

A kdybychom chtěli, mohli bychom takto probrat ještě jiné rýmy a u všech by se jevil Hlaváček podivuhodným předchůdcem některých směrů v současné české lyrice.

Aby dal vyniknout této hudebnosti svých rýmů, nemohl tedy básník potřebovat *obsahově* interesantních spojení, která by upoutávala na sebe hlavní pozornost. Na druhé straně měla tato tendence vliv na obsah rýmujících se slov. Z obou důvodů se objevují pro Hlaváčka zvláště karakteristické rýmy na interjekce a zvukové efekty:

95 *navlhlé* : *hle* (celkem třikrát), 22 *sl. zdola* : *hola* (celkem třikrát v refrénu).

100 *rtům* : *cingulum* : *tral la lum*, 12 *ospalá* : *tralala*, 15 *ustalo* : *zůstalo* : *tral la lo*, 60 *ohlodanou* : *na zkonejšenou* : *da, da-nou, da-da-nou*, 26 *hallali* : *váhali.*

Dále pak sem náleží rýmy na prostý zápor a přitakování:

25 *chtěl své* : *ne* : *vzdálené*, 93 *že ne* : *uzamčené*, 93 *že ne* : *otevřené*, 100 *znavené* : *ne! ne! ne!* — 25 *ano* : *ráno*, 93 *ano* : *ráno* (celkem třikrát) *a v St. Herb. svůj* : *oui, oui, oui.*

Dále lze pochopit, že tento hlavní básníkův zájem, vyjádřený nadmíru příznačně již názvem druhé knihy [1], zanechal zřetelné

[1] Bylo by možná myslit na vliv cizí? Na Moréasovy Les Cantilènes 1886 nebo na E. R. Weisse (pozdějšího oblíbeného upravovatele knih nakladatelství Insel) Die blassen Cantilenen, vyšlé ve Florencii u Diderichse. Oba autoři byli kruhu Mod. rev. známi, a při čilosti, s jakou přinášela MR české původní zpracování cizích motivů (na př. Huysmansův A Rebours vycházelo současně s Legendou o melancholickém princi, která je na Francouzovi motivicky velmi závislá), lze se snad cizího vlivu domýšleti, ovšem nevím, zda právě tohoto uvedeného.

stopy v zcela konkretním smyslu: v obsahu slov, volených pro rým. Najdeme tu p ř e d s t a v y h u d e b n í a a k u s t i c k é, od zcela elementárních:

90 *ve Spoluznění* : *do rozednění*, 90 *hlasů* : *klasů*, 52 *spásy* : *hlasy*, 52 *hlasy* : *asi*, 9 *pěji* : *nejhlouběji*, 30 *zacházet* : *zpět* : *pět*, 51 *šel* : *pěl* (dvakrát), 8 *hraji* : *naslouchají*, 8 *hraji* : *v kraji*, 30 *stát* : *hrát* : *šat*, 10 *vyšel* : *slyšel*;

po termíny skoro odborné a zcela odborné:

86 *naladím* : *zasadím*, 70 *zladěné* : *znavené*, 12 *čel* : *cell*, *St. H. dole* : *na viole*, 48 *pole* : *při viole*, 66 *klouby* : *trouby*, 87 *hrany* : *potlačovaný*, 88 *Očekávaný* : *komponovaný*, 92 *vlasem* : *basem*, 97 *mollovou* : *uplovou* (dvakrát), (26 *hallali* : *váhali*), 8 *staccat* : *plakat*, 8 *mámí* : *sordinami*.

Tento počet je tím pozoruhodnější, že počet rýmů čerpaných z umění, které bylo básníkovi prý blíže, totiž m a l í ř s k é h o, je neskonale menší. Obsahuje toliko jeden rým: 63 *tuší* : *duší*, 64 *tuše* : *ve předtuše*. Přidejme k tomu ještě dvě slova z oboru visuálního: 63 *fialový* : *slovy*, 86 *videm* (gen. plur. od vidmo): *přijdem'* a máme vše.

Také t e r m i n o l o g i e b á s n i c k á mu neposkytla mnoho materiálu: vedle polohudební a novoromantické *ballady* (8 *nálad* : *ballad*) máme jen 86 *lov* : *strof*[1].

Tím více však básníkovi poskytl rýmové látky soudobý n o v o r o m a n t i c k ý d e k o r. Tím nemíním slova, která označují naze skutečný duševní stav, nýbrž názvy pro věci, které drapírují novoromanticky drama básníkovy duše.

Jsou to především termíny církevní a feudální:

66 *na nešpory* : *póry*, 26 *církevních* : *k slávě z nich*, 98 *jdou* : *modlitbou*, 57 *jdou* : *modlitbou*, 66 *celý* : *celi*, 83 *žalmy* : *vál mi*, 95 *stonavé* : *na Ave*, 100 *rtům* : *cingulum*, 90 *mannu* : *stanu*. — 10 *korouhví* : *Tajemství*, 66 *zraků* : *znaků*, 81 *léno* : *jméno*, 11 *Paláci* : *navrací*, 26 *Kastelu* : *nastelu*, 81 *flottil* : *motýl*, 13 *šarpii* : *Marii*, 99 *lanckrabí* : *lhala by*, 13 *u fleuretu* : *retu*, 92 *v erbu* : *verbu*.

Rokoko: *abbé* : *slabé* 48, 12 *pastýřek* : *řek*, 15 *jsou* : *markýzou*.

Připojme hned novoromantickou zálibu v cizích pojmech a slovech:

26 *nuancí* : *Byzancí*, 30 *těl* : *Archipel*, 82 *přenes'* : *senes*.

A povšechnou zálibu v krajině, především krajině upravené, zahradě a jejích složkách:

88 *zahrad* : *zahrát*, 48 *všady* : *nad zahrady*, 82 *Letnic* : *květnic*, 28 *domů* : *stromů*, 87 *jíti* : *kvítí*, 48 *vzmuží* : *růží*, 43 *lilijí* : *zasijí*, 70 *lilijí* : *orgií*, 81 *zami* : *dahliemi*, 70 *záhonech* :

[1] Technické názvosloví, vyskytující se v rýmech básní: 89 ovál : atropinoval, fluid : ujít, 89 gravitovala : vála, by podávalo jen o jeden důkaz víc pro vliv Březinův na poslední stadium Hlaváčkovy tvorby.

vonný dech (dvakrát), 66 *loubí : hloubi*, 13 *vzkvetly mi : prvními*, 86 : *kvetla : světla*. Ale i maeterlinckovsky hrůzná a tajemná příroda má tu svůj ohlas: 28 *pralesy : klekne si*, 43 *pralesů : zanesu*[1].

Zajímavější a pro literárního psychologa důležitější než tyto dobové ohlasy, dané spíše vnějšími okolnostmi (tématem a jednotlivými motivy básní, tedy prvky obsahovými, po př. stylovými) než duševním rázem básníkovým a jeho sklony, jsou jiné rýmy, které mají zřejmě psychologický podklad, byť byly sebe více shodné s dobovým myšlenkovým i citovým naladěním.

U slov této druhé skupiny pozorujeme především onen zvláštní rys Hlaváčkova rýmu: opakování jednotlivých slov a dvojic rýmových v několika básních. Již z toho můžeme usoudit, že obsahy těchto slov jsou pro Hlaváčka zatíženy silným citovým přízvukem, že tedy se dotýkají nejhlubších strun jeho nitra. Dále však pozorujeme (a to nejen díky tomu, že pro toto opakování se umenšil počet básníkových rýmů a pestrost jeho materiálu), že Hlaváčkův rým je vzácně jednotný co do oboru představ, z něhož jsou rýmující se slova brána. I to, a hlavně to nám ukazuje jednak úzký okruh, v němž se pohybovalo myšlení a cítění Hlaváčkovo, jednak na jakousi posedlost některými představami. A tento zjev má pak za následek jednotnost ladění a zároveň pocit vnitřní souvislosti jednotlivých básní mezi sebou: cítíme v nich jaksi jen zlomky jedné rozlehlé básně.

Hlaváčkův svět není vlastně úzký, spíše je jednostranný. Ze všech myšlenek, pocitů a vněmů vybírá si básník jaksi záporný pól. *Chybí mu klad*, ať se tím míní kladný postoj k světu, radostné city, zdraví nebo vůbec jakýkoliv aktivismus.

Zápor má u něho ve výrazu důležitou úlohu, nabývá jakéhosi hlubšího smyslu, v každém *ne* jaksi souzní celkové vědomí nicoty: 10 *nezachvěly : zněly*, 12 *nevzpomněl : čel*, 13 *neospalý : usínaly*, 14 *smích : nesmělých*, 14 *starostlivě : nehnutlivě*, 98 *nehnutým : sehnutým*, 14 *závrati : nevrátí*, 25 *nezavřeli : přeli* (dvakrát), 28 *nepohne se : třese*, 29 *vybíhali : netroufali*, 49 *nezasvítí : býti*, 50 *nevyspalý : stálý*, 50 *snědém : nedovedem*, 57 *mdlý : nemodlí* (třikrát), 61 *nezavzdýchá : pýcha*, 64 *nedohlednou : lednou*, 89 *neuzavřelo : chvělo* (dvakrát), *nepřisál : Král*, — *bez tepla : oslepla* 48, *bez tepla : nevzeplá* 51 (jaký příznačný rým se dvěma zápory, které ostatně negují věci »kladné«, životodárné a intensivní život projevující) — dále rýmy na samostatnou záporku *ne*: 25 *ne : vzdálené*, 100 *zmatené : ne! ne! ne!*, 93 *ne : uzamčené : otevřené*, 57 *na ni : ani*.

Takový záporný postoj k světu ovšem nutně bude vylučovat jakoukoli aktivitu a naopak vyzdvihovat stavy nehybnosti, ochab-

[1] Přiřaďme ještě slova vyznačující se záhadnou neurčitostí, tajemností: 8 toho: pro nikoho, 48 toho : pro někoho, 81 komukoli : soli, 64 tajuplnou : vlnou.

losti, v ohledu fysiologickém pak chorobnost, zánik, city asthenické, v ohledu ryze duchovém pak výrazy desiluse, klamavosti, smutku.

Negace životní aktivity: 11 *mdle* : *zrcadle*, 12 *zarudlý* : *mdlý*, 12 *Anaemie* : *mdlý je*, 14 *prořidlý* : *mdlý*, 15 *zůstalo* : *mdlo*, 31 *mdlém* : *pode sklem*, 57 *mdlý* : *nemodlí*, 92 *znaven* : *Na ven*, 100 *znavené* : *ne! ne! ne!*, 95 *tavené* : *znavené*, 70 *znavené* : *zladěné*, 48 *chabá* : *slabá*, *abbé* : *slabé*, a nejsilnější fysiologický výraz znavenosti: *spat.* 86 *spat* : *opadat*, 60 *usnou* : *hnusnou*, 56 *rvaly* : *spaly*, 56 *spaly* : *pohasínaly*, 12 *ospalá* : *tralala*, 50 *nevyspalý* : *staly*, *neospalý* : *usínaly* (dva případy v témže rýmu!).

Tento nedostatek aktivity pozoruje básník i na dění vnějším. Jeho vnímání je opak vnímání dynamického, vnímá nikoli boj různých sil, nýbrž nedostatek životního elánu: 56 *lhala* : *vysilovala*, 56 *pohasínaly* : *lhaly*, 51 *zhasili* : *zasili*, 90 *vnesl* : *klesl*.

Životní elán je projevem zdraví. Hl. však zachycuje s oblibou stavy nejen malátné, nýbrž přímo nezdravé, chorobné: 29 *nepohledli* : *bledly*, 27 *vybledal* : *bědoval*, 90 *ledy* : *bledý*, 92 *hnědé* : *bledé* a t. d, 94 *ledy* : *bledý* a t. d., *hledem* : *bledém* a t. d. (čtyřikrát!) — 14 *závratí* : *nevrátí*, 95 *stonavý* : *třesavý* (dvakrát s jiným textem), 95 *stonavý* : *kousavý*, 95 *stonavé* : *na Ave*, 57 *bez moci* : *nemoci*, 26 *ještě víc* : *churavíc*, 99 *ctnou* : *nemocnou*, 50 *umíraly* : *staly*, 50 *žíti* : *mříti*, 15 *dávno jsou* : *nervosou*[1].

Především však zajímá novoromantika, jímž je Hl., život psychický a jeho projevy. Již jako impresionista musil se zajímat spíše o odraz vnějších věcí v nitru než o věci samy. Nálada je hlavní požadavek této doby a zároveň označení převládajícího stavu nitra. Proto se nedivíme, že se vyskytuje v rýmu, a to se zřejmým důrazem, protože se několikrát za sebou opakuje. Jde tu tedy o představu velmi perseverační[2]: 8 *nálad* : *ballad*, 57 *nad lada* : *nálada*, *nálada* : *na lada*, 96 *náladu* : *balladu*, 98 *za lady* : *nálady*.

Tato nálada zná však jen jedno zabarvení: elegické. Skoro výhradně užívá Hl. výrazů pro city záporné, asthenické. Bolest a bázeň jsou pocity, které naplňovaly ducha básníkova, a jsouce tedy jeho nejčastějším prožitkem, staly se i hlavními motivy jeho tvorby a tudíž i oborem, z něhož bral nejčastěji svůj výraz. Jak ho ovládaly a jak se staly vzněcovateli jeho umění, o tom nám podal básník sám výmluvné svědectví v dopise Przybyszewskému, kde vyznává: »Vidím všechno »effrayant«, vidím ve všem obludu. Je to ve mně fysiologické, protože miluji Strach —

[1] Přidejme ještě několik termínů pro znechucení si vnějšího světa, z něhož básník vnímá jen zjevy hnusné: 60 usnou : hnusnou, 60 dusné : hnusné, 61 hnisajících : lících : hodujících.

[2] Na důležitost citového přízvuku pro hojné vyskytování se termínů upozorňuje nová semantika. Srv. H. Sperber. Einf. in d. Bedeutingslehre 1923, str. 62.

vlastně vše, z čeho jde Strach. Miluji Strach pro Strach. — Jsem stižen srdeční vadou a největší rozkoší jest mi pocit strašného, orgiastického strachu, který třese celým ubohým organismem, když náhle nastanou bolestné perturbace s šíleným očekáváním onoho okamžiku, kdy to snad praskne ... Tento základní rys, tuším, je podstatným celé mé povaze a je ve všem, co mi vyvře z duše. Strachem umrtvuji tělo a probouzím svou duši.« (Spisy, 2. vyd. 199).

Lítost, smutek, pláč:

64 *pláči* : *tlačí*, 50 *lkalo* : *stalo*, 27 *přijalí* : *plakali*, 10 *Vzdech* : *Břeh*, 61 *nezavdychá* : *pýcha*, 25 *stich'* : *vzdych'*, 28 *střech* : *vzdech*, 12 *žel* : *šel?* 99 *žel!* : *rozšeřel*, 83 *smutkem* : *skutkem*, 82 *spolu* : *k ... bolu*, 10 *rtech* : *bolestech*. 95 *(soucit měl* : *soucit měl)*, 95 *soucitu* : *v noci tu*. Příznačné je, kde se objevuje cit kontrérní, smích, tam je vždy spřažen se slovem záporného významu: 14 *smích* : *nesmělých*, 27 *větrných* : *smích*, 43 *slz palčivých* : *smích*.

Strach a jeho projevy: 97 *v tmách* : *strach*, 27 *územím* : *bázlivým*, 58 *bál* : *skal*, — 96 *stonavý* : *třesavý*, — 89 *neuzavřelo* : *chvělo*, 10 *nezachvěly* : *zněly*, 9 *chvějí* : *pěji*, 58 *pěl* : *chvěl*, 97 *chvěl* : *zněl*, 12 *chvěl* : *šel*, 82 *chvěla* : *chtěla*, 10 *zrůžověly* : *chtěly*, 26 *bude chvít* : *mít*, 28 *nepohne se* : *se třese* [1].

Jak bolest, tak strach a nervosnost budou mít při smyslových vněmech a přírodních stavech obdobu opět ve zjevech negativních k projevům života; akusticky to bude opak k zvukům a hluku, tedy mlčení, ticho:

87 *ztlumit* : *chci smýt*, — 25 *propadlých* : *stich'*, 61 *pýcha* : *ticha*, 31 *tichý* : *hříchy*, — 31 *živý* : *mlčenlivý* (dvakrát),

opticky pak opak k světlu: 96 *tmou* : *ješitnou*, 31 *tmou* : *mou*, 99 *svěšenou* : *tmou*, 86 *ze tmy* : *slét mi*, 27 *stmívalo* : *splývalo*, 14 *v přítmí* : *přijď mi*, 43 *dědičné* : *měsíčné*.

Konečně i v přírodních zjevech bude tato základní disposice patrna v tom, že se bude dávat přednost věcem méně živým, méně barevným a méně přirozeným. Odtud si můžeme vysvětlit onu zálibu pro vodu: 9 *vodu* : *Hodů*, 63 *vody* : *hody*, 81 *vody* : *Shody*, 57 *jdou* : *za vodou*, 98 *jdou* : *pod vodou*, *jdou* : *nad vodou*,

a pro sklo (které se pro svou artificielnost těšilo v této době neobyčejné oblibě, srv. Maeterlinckovy Serres chaudes, které jsou symbolem přehrady mezi nimi a životem):

28 *sklo* : *zalesklo*, 11 *prosáklé* : *skle*, 12 *provázel* : *skel*, 14 *průhledné* : *nadzvedne*, 86 *natryskla* : *skla*, 28 *sklivý* : *perspektivy*.

[1] S tím se úplně shoduje reakce na vnější svět: 49 mstícím : spícím, 49 připližte se, 12 záviděl : čel, 50 lysé : plazili se, 28 plazí : sazí, 57 jejím : ironisuje jim. Všude jakýsi nepravý postoj k světu, nepřímý, nesilácký, zkrátka křivý.

Odtud konečně je krok k negaci přírodního života: ledu: srv. 90 *ledy* : *bledý*, 94 *ledy* : *bledý* a t. d. 64 *nedohlednou* : *lednou*.

Přeneseno na vnímání dění v čase, znamená tento postoj k životu negaci přítomnosti a bezvýhradnou vládu kultu minulosti, nebo snad lépe »přešlosti«. Desiluse je jedním z hlavních prožitků básníkových: *lhavý* : *52* a jindy mnohokrát. Časově znamená to pocit vanitatum vanitas.

Pocit vzdálenosti: 25 *propadlých* : *vzdálených*, 25 *ne* : *vzdálené*, 98 *v dálku jdou* : *prosbu mou*, — pocit zmizení: 86 *do dnes* : *odnes'*, 96 *zelené* : *spálené*, 81 *promočeným* : *zatopeným*, 63 *ponoření* : *Zkonejšení*, — pocit marnosti a ztracení: 27 *zpozdilý* : *zbloudili*, 26 *trouchnivý* : *marnivý*.

V tomto obrácení všeho zřetele k minulosti, v tomto životě sub specie perfecti najdeme nejhlubší, protože v básníkově duši tkvící důvod pro onu hojnost rýmů na příčestí minulá činná: nejen záliba v *-l-* a nejen pohodlí rýmové, které je ospravedlněno novým postojem k otázce gramatických rýmů, nýbrž především promítání všeho dění do minulosti, prožívání všeho jako minulosti je největším důvodem pro umístění příčestí na místa nad jiné důrazná: do rýmu.

Tato věta obsahuje tvrzení, na němž stojí a s nímž padá způsob, jímž zkoumám tu — po vzoru Fischerově — rýmy jak podle jejich formy, tak obsahu. Neboť bylo-li by slovo v rýmu stejného významu se slovy uprostřed verše, pak by se mohlo předem tvrdit, že materiál rýmů bude souhlasit s celkovým slovníkem, užívaným básníkem, a nemělo by smyslu se jím blíže samostatně zabývat. Ale do rýmu dávají někteří básníci vědomě slova důležitá, na nichž jim hlavně záleží, a do rýmu se nevědomky dostanou slova, zatížená citovým přízvukem, neboť taková slova (podle Sperbera) se okamžitě při nejmenším popudu vynoří v básníkově povědomí. Lze proto pochopiti, že takovým popudem, a to nad jiné mocným (protože právě iracionálním), bude konsonance. Objeví-li se slovo, zvukově připomínající ono slovo básníkovi drahé, tu se — ve formě rýmu — hned vynoří v jeho povědomí i ono slovo samo. — Ovšem, má-li básník snahu dávat do rýmu slova nedůležitá, může tato vědomá snaha křížiti ony podvědomé tendence. Proto bude nyní třeba ukázat, že Hlaváček dával vědomě i nevědomky do rýmu slova karakteristická.

Že se objeví v rýmu pointa básně, t. j. slovo z celé skladby nejhlavnější, na to uvedu jen jeden doklad:

83 *Já bál se k ní přistoupit . . . Sama, když najednou suše slov několik pronesla, na mne se nervosně dívajíc stranou, tak jak by se prozradit bála, že pláče — má Duše.*

(A k tomu lze přibrat verše, kde v rýmu je slovo proložené, na důkaz, že je básník chce vším způsobem zdůraznit.)

Pro druhou okolnost, že básník nevědomky zatěžuje rým karakteristickým slovem, stačí si analysovat jakýkoli verš.

Tak na př. verš str. 90

k měděným branám Tvým Emaus ať poutník
pak vyslán jdu bledý

má dosti násilnou konstrukci větnou jen proto (hlavně proto), že mimoděk se básníkovi vynořilo v povědomí karakteristické a citovým přízvukem provázené slovo bledý, které chtělo se dostat na konec verše, neboť byla tu již vyježděná dráha rýmu *bledý* s *ledy*. *Ledy* bylo v předcházejícím verši, tedy při vytváření dalšího verše se mimoděk dostavil rým a působil na jeho celkovou strukturu. Konečně pak je třeba vzít jen kteroukoli báseň, *Chevalier Lauda-Laudamus* třeba, abychom zjistili tutéž věc:

Šel v půlnoci přes vlažná pole — již patrně znaven —
měl za pasem přílbu a vlasy měl jemné a bledé;
i oči měl bledé a kosatce ve štítě blědé,

kde jdou za sebou v koncích veršů slova příznačná pro básníkův myšlenkový svět. A podobně dojdeme k témuž výsledku při pozorování melodie básně *Rekonvalescence*, jejíž myšlenkový obsah je nesen oněmi slovy v rýmu. Zde hudba rýmů a představy těmito slovy vzbuzené úplně zvítězily nad nějakým »logickým« obsahem.

Ant. M. Píša:

Vzkříšení lyrikovo.

(Úvodní kapitola z II. dílu monografie o Ot. Theerovi.)

Když »Lumír« přinesl v říjnu 1909 báseň »Zpověď« od Otakara Theera datovanou v květnu téhož roku, byli jistě překvapeni všichni, kdo již po několik let spatřovali jméno autorovo toliko nad kritickými rozbory literárních děl a posudky divadelními. Sotva tušili, že tato báseň ohlašuje nové lyrické jaro v Theerově tvůrčím vývoji. Pozornost podněcoval i rozsah mezidobí, uplynuvšího od básnického zmlknutí Theerova. Ač uplynulo celých devět let od vydání »Výprav k Já«, mnohým zůstalo nezapomenutelným dráždivé kouzlo oné sbírky, v níž paroxysmus vášní a aristokratický stesk marnosti a nudy, chaotická křeč zoufalství a touha harmonie podrobovaly se ve vší své nervové jitřivosti chladné, rozkošnicky rafinované analyse intelektu. Verše Theerovy měly lesklou a tvrdou krásu suverénního experimentu, vyspělý žák Baudelairův vystupoval v nich jako zjev vyzývavě personelní a spolu representativní, jenž na výpravách za vlastním »já« dobyl mnohé typické perspektivy psychologie generační a

dobové. Josef Matějka s rozporem sensitivních smyslů a ironického intelektu, se steskem po duši pramenů, důvěrném přilnutí k zemi; přejemněle kultivovaný Miloš Marten, vzývající zároveň renesanční ideál vášně a síly; Karel Sezima, vyznačující se jednak kultem nervové citlivosti, jednak vyhledáváním složitých dobrodružství psychických — ti všichni byli vnitřně spříbuzněni s autorem »Výprav k Já«. Hodnota této sbírky, v níž k iracionálně temné, až halucinované fantasii družila se dravá a spolu rafinovaná obraznost, zhušťující sensace smyslů i myšlenkových spekulací, rostla podstatně z toho, že Theer v ní rozvinul základní složky svého vnitřního osudu. Ztráta srdce, jež jediné by mohlo zharmonisovati rozpor smyslů a intelektu, proměňuje se v nejvlastnější kletbu básníkovu: zaklíná ho do neprostupné samoty, béře mu životní spontánnost a sílu. Vždy znovu přesvědčuje se o nedostačitelnosti intelektu, který z metafysických spekulací vrací se s ničivou odpovědí nihil, zmrazující jistotu životního instinktu. A smysly s žádostivostí, znásobenou živelným pudem sebezáchrany, smekají se pak tím vášnivěji v »klíny žen«. Unavená a skeptická bytost básníkova uchyluje se do léčivých oblastí obraznosti, jež kouzlí mu ráje umělé, leč absolutní; avšak i do nich trhlinami nových a nových desilusí vniká odpuzující, hořká skutečnost. Tragicky bludný kruh Theerův se uzavírá: odumření citového živlu odňalo mu schopnost milostného přeosobnění. Dovede se zmocnit jen ženina těla a odchází vnitřně prázden, rozčarován z nejopojnějšího objetí. V nitru milostně bezbranném roste panovačná touha podrobit si ženinu bytost až do posledních záhybů, marné úsilí, vyúsťující v křeč nenávisti a přízračný děs. V tomto nedostatku citové milosti nutno hledati zdroj Theerova individualistického imperialismu a asketické vůle. V předmluvě k druhé Theerově knize předstihl jedinečně bystrý — jak dosvědčuje její obsah — autoanalytik hloubkou pohledu a pronikavostí výkladu mnohého ze svých příštích interpretů a kritiků.

Theer nedovedl se ještě tehdy z životní nejistoty a záporu povznésti ke kladu a síle; jeho skličující agnosticismus nevyspěl dosud k víře, byť vedoucí k božství pouze vlastního »já«; samota byla mu tehdy ještě utrpením, nikoli hrdostí. Leč bytosti té prudké životní dychtivosti nemohlo výsledné nihil zníti jako odpověď konečná. Otazník, jenž se za ním vynořoval vždy znovu, stal se pružinou Theerova neklidu. A tento neklid samoty, prázdna a úzkosti proměňoval se pak v onu »bezmeznou zvědavost«, jež se stala psychologickým podkladem dalšího období Theerova tvůrčího vývoje. Vyprostit se z bludného kruhu vlastní problematiky soustředěním na svět mimo sebe, překonat rozvratnou moc iracionálních sil poznáním lidského přírodopisu, změřit svůj úděl na osudu cizím — těmito snahami vyznačuje se výpravná prosa Theerova. Leč sami nejvlídnější posuzovatelé přiznávají, že

Theer v ní dosáhl »objektivace jen velmi neúplné.«[1] Přirozenou gravitací vlastního osudu vytvářel z jednotlivých postav své psychologické a osudové zpřízněnce: zhoubu milostného a životního zklamání, kletbu samoty, žárlivosti a citové prázdnoty, hrůzu nevíry a zoufalou touhu absolutna, muka erotického otroctví a rozklad vitální síly — tyto složky vlastního vnitřního dramatu nalézal Theer i ve svých hrdinech. Setrvačnost zájmu především psychologického křížila programové předsevzetí Theerovo, nechť se již vztahovalo k akční dynamice postav anebo k zobrazení determinujícího prostředí. Přes vzor, jejž si vytkl v tvůrci »Lidské komedie«, neměl oné elementární epické obraznosti, kypivě vytvářející pestré bohatství dějů, konfliktů, prostředí a množství individualisovaných postav a osudů.

Pocitiv vnitřní bezvýchodnost svého tvoření prosaického a přesvědčiv se snad i o nevalné umělecké osobitosti svých povídek, vstoupil Theer do svého období vědeckého. Rušný život společenský, který mu měl opatřiti zkušenostní materiál pro prosaické skladby, otíral bezděky i hrany jeho osobnosti. Roztěkán v »povrchní eleganci a planém světáctví«,[2] nadšeně uvítal vědeckou disciplinu. Bolestnou problematiku jeho subjektivismu měla nyní paralysovat vědecká metodičnost a předmětnost, s níž přistoupil k dílu kritickému. Ale i v kritických studiích Theerových lze nalézti stopy jeho nejbytostnějších sklonů a tužeb. Jen několik příkladů: ctitel volní energie a kázně miloval klasickou tragedii francouzskou; duch aristokratický byl odpovědným nepřítelem všedního naturalismu; někdejší básník »Výprav k Já«, naplněný bezedně pocitem marnosti, cítil se předurčen k studiu dekadence a duch svým založením typicky dualistický odkrýval i v osobnosti na pohled nejharmoničtější hluboké vnitřní rozpory.

V retrospektivě, vržené o řadu let později na stránky deníku, označil Theer svou lyrickou periodu za dobu »krásnou, svěží a výbojnou«, kdežto svou beletrii a kritickou prosu charakterisoval jako období, v němž »krása« ustupovala »brutálnímu tlaku požitku« a v němž chtěl zejména »jít mimo sebe ať pocity ať myšlenkami.« Samo slůvko »chtěl« naznačuje, že zde sice šlo o mocný projev vůle, jež se však nikdy nerealisovala. I za klidnou zdánlivě tváří kritika, vyznačujícího se touhou odosobeného, objektivního poznání a soudu, tajil se stále člověk s nitrem plným bolestného sváru, nadále trpícím desilusí životní i milostnou, zmítaným ustavičně prudkým nepokojem filosofickým. A tehdy, když Theer se na krátko chystal k habilitaci, utkvěla jeho vědecká záliba souběžně s kultem klasické tragedie na XVI. a XVII. století francouzského písemnictví. Ponořiv se obzvlášť do dějin Port Royalu, setkal se s velkou postavou Pascalovou

[1] Arne Novák: »Krajané a sousedé«, str. 169.
[2] Arne Novák: »Z mých vzpomínek na Otakara Theera«, »Rozpravy Aventina«, III; č. 9.

a jeho »Pensées« staly se od těch dob nejdražší četbou Theerovou, zrcadlem vlastních jeho pochyb, úzkostí a tužeb. Poznání lidského otroctví tělu a zvyku, objev věčného sváru v člověku mezi citem a rozumem, pojetí člověka jako nositele neustálého zápasu se světem i se sebou samým, skeptická kritika intelektu a bolestná touha po silné, šťastné pohodě víry — tím především cítil se Theer mocně přitahován k duchovnímu světu Pascalovu, jehož pesimistický pohled na bytí člověka i světa predisponoval ho snad též k zálibě ve filosofii Schopenhauerově. U Pascala nalezl však Theer vedle výkřiku po nevědomí, necítění, tryskajícího z přetlaku vnitřního utrpení a vedoucího později jeho samého k Hartmannovi, naopak i ono hrdé vědomí lidské prvořadosti v hierarchii tvorstva, jež se zakládá v poznání o mravní hodnotě bolestného vědomí a citu člověkova a jež spolu s jistotou mravní svobody vůle tvoří filosofický podklad poslední lyrické sbírky Theerovy i jeho básně dramatické. Vůbec Pascalova filosofie, která zůstala stálou průvodkyní Theerových meditací, intonovala mocně metafysický vzlet a etické vzepětí zralé jeho poesie. Jeho bludný vnitřní neklid vyúsťoval v palčivou touhu »zjednati si poznání ujednocené, míti pevnou filosofickou basi, která by mu byla oporou v různých jeho tak častých mravních krisích[1].« Ve svém hledání byl zklamán Spencerovou filosofií: »... vlastní jádro jeho positivismu je mi tak známé, že se jím až nudím, anebo tak lhostejné, že se také nudím«[2], shrnuje svůj výsledný soud v dopise příteli z jara 1908. Tento list jest významným dokumentem Theerova vývoje: nad střízlivě rozumovým agnosticismem positivismu ozval se v Theerovi tím prudčeji neklid metafysický: »nejvíce z celého Spencera láká mne právě to, co z celého filosofického poznání je vyloučeno: mysterium«.

Theera zmocnilo se zvolna přesvědčení o konečné nedostatečnosti vědeckého poznání a pohrdání racionalistickou filosofií, jehož formulace připomínají Pascalův paradox, že nejlepší filosofií jest — posmívati se filosofii. Theer pociťuje tehdy živelnou potřebu víry; »Chtěl bych chvílemi méně chápat a více věřit[3]«. A přiznává, že v něm sic vyklíčily podmínky víry, nezrodil se však zatím sám její — obsah. Theer byl zde bytostí typicky moderní, se zoufalým hladem absolutna v relativistické a positivistické době, bytostí metafysického spění, jíž je však odňata milost — zjevení, po němž tolik a marně zatoužil v symbolické tmě oné noci, o níž ve svém listě vypráví. V přímé souvislosti s tímto odvratem od positivismu k idealismu, již tehdy podníceným mocným vlivem učení Bergsonova, nabývaly v Theerově bytosti vrchu živly irracionální, ohlašovala se básnická inspirace. Spolu z výprav za poznáním odosobeným, jež neposkytlo mu

[1] Sborník »Na paměť Otakara Theera« str. 74.
[2] Sborník »Na paměť Otakara Theera« str. 74.
[3] Tamtéž str. 75.

toužené jistoty životního smyslu, vrací se tehdy Theer k svému já jako k základnímu východisku. Již na jaře 1907 charakteristicky formuluje zklamání, jež mu způsobito hledání ústřední životní víry — odvracející od něho tíseň skepse — ve vědě, v nejrozsáhlejší erudici: »... oddalovala mne mně samému, ochuzovala mne, ssála mi sílu ...«[1] A o rok později obdobně motivuje, že jako jediný tvůrčí orgán mu již nestačí kritika, pojímaná jako nutnost »jít od myšlenky k myšlence, od básnického charakteru k druhému«[2]: je mu živlem odstředivým, překážkou osobnostní jednoty a integrace. Již v předchozím dopise ohlašoval Theer, že se »vrátil k sobě«, že jeho zpustlé a vymřelé »vnitřní město se čistí a před leckterým domem rozkvétá růže květ«; prohlašoval touhu po nejmocnější osobitosti a osobnostní »úplnosti«; vyslovoval jistotu, že není pro něho »života bez ideí, ale také ne bez uměleckých sensací«.

Prvým tvůrčím projevem této emancipace Theerova subjektivismu z vědného a kritického odosobení stal se románový fragment »S puklým srdcem«. Měl význam předělu, dosvědčený i tím, že Theer jej zamýšlel jako syntesu nejsubjektivnější životní zkušenosti a objektivní tvůrčí metody. Měl být dílem suverénního analytika, jenž z odstupu chladně pitvá své někdejší erotické drama a hledí je vyvésti k typické platnosti. Leč jestliže už v dřívějších prosaických pracích marně se Theer snažil v odstředivé tendenci uniknout sobě samému zájmem o cizí osudy, tím spíše arciť tento pozdní prosaický pokus, cele založený v nejbytostnější problematice Theerově, musil přes všecku vůli nejzazší objektivace vésti k probuzení všeho subjektivního obsahu autorova. Než pro tento dramatický subjektivismus, jednou již procitlý, byla forma historicky objektivního odstupu přílišnou výrazovou oklikou: naléhal na vyslovení lyricky horké, bezprostřední. A tak paradoxně právě nad stránkami rozepsané skladby prosaické ožila v Theerovi lyrická inspirace s takovou živelností, že projektovaný román zůstal už navždy torsem.

A to přes nejenergičtější opačnou snahu Theerovu. Neboť ačkoliv dříve tolik toužil po integraci svého já, nyní jako by tušil, kolik mučivých konfliktů a bolestného napětí ho čeká, oddá-li se zcela dualismu svého vnitřního světa. Označuje lyrickou inspiraci přímo za »podvratný prvek« své bytosti: »rozbolestní a rozbolaví mne, jako kdyby někdo hrál na každý můj nerv[3].« Snaží se tudíž vší mocí se zdisciplinovat k tvorbě prosaické, než v tomto zápasu nucené kázně a vnitřní svobody prodírá se posléze vítězně lyrický hlas, posilovaný i tlakem nových životních krisí: čerstvé otřesy erotické a nový příliv životního zklamání urychlují tvůrčí přerod Theerův, rozvíjejíce

[1] Sborník »Na paměť Otakara Theera«. str. 73.
[2] Sborník »Na paměť Otakara Theera« str. 74.
[3] Otakaru Šimkovi 19. prosince 1909.

znovu všecky osudné otázky a rozpory jeho bytosti. Buď konec, nebo ubohé živoření — to zdá se Theerovi v nejchmurnějších chvílích jedinou alternativou, dříve něž pocítí a pochopí, že vykoupení kyne mu toliko v jediném směru: v osvobodivém projevu vnitřní tísně a strázně, který bude zároveň jejím mravním a filosofickým překonáním, byť toto vykoupení bylo dosažitelno jen bolestně hrdinským pohledem v nejhlubší rány jeho bytosti.

A tak počátkem roku 1910 vstupuje Theer opět v období plné tvorby lyrické. Ve své korespondenci už bez nejmenší stopy stesku resignuje na dokončení rozepsaného románu. Co chvíli si stěžuje na břímě referentských závazků, přiznává, že kritická potřeba v něm úplně utuchla, zavrhuje divadlo jako útvar vnějškově hrubý a mrtvý a román jako formu, otupující veškeru bezprostřední tragiku šedí popisů a formalismem dialogů. Světem mnohem sourodějším jeho vnitřnímu stavu zdá se mu tehdy hudba. Ač ho již ovládla lyrická inspirace a ač se opájel tím, že vše jest v něm opět rytmus a obraz, dostavovala se u něho tehdy i později znovu občasná pokušení prosy. Ve chvílích, kdy se cítil vyčerpán a unaven prudkými konflikty svého dualismu, kdy rytmická inspirace neodpovídala dost mocně a rychle jeho tvůrčí vůli, tehdy ho vábila vyhlídka na vnitřní i umělecký oddech v řeči nevázané, v předmětném pohledu na cizí osud. Ale Theer zapudil vždy včas tento svod: k plané odbočce — jak si sám říkal, poučen zkušenostmi minulých let.

Jan Krejčí:

Nový překlad Goethova „Fausta".

Po čtvrté se české literatuře dostává Goethova »Fausta« v překladě, a kdykoli se tak stalo, ať byl přeložen pouze díl prvý či díly oba, byl to čin pro českou literaturu svým způsobem významný a příznačný. Když se svým překladem vystoupil Josef Jiří Kolár (1863), měl prestiž primátu a mohl jej doprovodit pathosem nacionálního sebevědomí, který, pochopitelný v šedesátých letech předešlého století, generaci pozdější mohl připadati naivním: nešlo Kolárovi o nic menšího než pustit se v zápas s německým jazykem a podati důkaz, že jazyk český je stejně schopen jak vyjádřit metafysické myšlenky, tak dosáhnout eufonie a eurytmie i subtilních forem metrických; troufal si vůbec »básnickou správnost původního díla podati opět básnickou správností v jazyku našem«. Při tom byl on, divadelní umělec, především veden zájmem pro potřebu českého divadla, a neměl-li pochopení pro díl druhý, v němž viděl jen »z velké části veleznamenité, pěkné jednotlivosti, z větší však části mnoho nesrozumitelného a mnoho nesmyslu«, byl toho příčinou právě ten jeho zájem di-

vadelní. Když se tři desítiletí po Kolárovi (1890) podjal překladu »Fausta« František Vlček, dílu druhého již neodmítal, odvážil se i na něj, bohužel všecko nevydal; ale při překladu svém odkázal už k »mistrům básnické formy české« Jaroslavu Vrchlickému a Svatopluku Čechovi, dokládaje tím, že mezera pociťovaná Kolárem jest již vyplněna. Překvapilo tenkrát, že se tak velkého úkolu odvážil překladatel literárně posud neznámý, v němž nebylo hlasné rázovitosti Kolárovy, ale cosi ostýchavého, knižního, soukromě pietního. Událostí pak bylo, když hned téhož roku podal české literatuře svůj překlad Jaroslav Vrchlický, a to obou dílů: po prvé se té ohromné práce podjal velký básník, velký mistr slova, překladatel Danta, který národu podal Goethovo veledílo v celistvosti, a národ mu za to děkoval tak, jako on sám svému geniovi za dokonání díla. Vděčnost byla tak absolutní, že se ani nepomyslilo, že by po Vrchlickém mohl přijít překladatel s překladem novým, překlad Vrchlického byl pokládán takřka za definitivní. A přece přišel: po čtyřicíti skoro letech vydal překlad obou dílů Goethova »Fausta« Otakar Fischer. Opět tedy básník, ale básník, který si na rozdíl od Vrchlického pro svůj překladatelský čin přinesl jedno velké plus: vědeckou erudici germanistického odborníka. Nejen však to, Fischer k svému překladatelskému dílu přistoupil se zřejmou snahou Vrchlického překonat, a to z důvodů umělecky zásadních.

Tyto zásadní důvody se točí kolem otázky, jaká je podstata překladu vůbec a jeho smysl, co prostě znamená: překládat. Je to táž otázka, kterou si svým způsobem dal již Kolár, kterou se při rozboru překladu Kolárova a Vrchlického obíral Arnošt Kraus a k níž Otakar Fischer zaujal stanovisko definitivní, chtěje je svým překladem »Fausta« dokumentovat. Neuznává (ve sborníku Máchalově) za správnou překladatelskou metodu Vrchlického, který měl zásadu býti v metru co nejvěrnější, zachovávat ve verši stejný počet slabik, jako má originál, úzkostlivě dbát, aby verš zakončil jednoslabičně nebo dvojslabičně tak, jak činí předloha. Proti tomu formuluje Otakar Fischer svůj názor na překlad slovy: »Každý překlad, i ten nejdokonalejší, je dílo kompromisu; běží o to, sjednati smír a rovnováhu mezi duchem cizím a svým, mezi jazykovou možností originálu a výrazovou vynalézavostí jazyka vlastního. Naprostá přesnost není dosažitelna a není ani žádoucí, vždyť přece překlad je novým výtvorem.« Nic se Fischer neobává toho, že leccos bude při tlumočnické práci obětováno, že mnohá jemnost či mnohoznačnost zůstane nevystižena; záleží na tom, aby bylo překládáno ne z jednotlivostí, nýbrž z celkového ducha, »aby byl zachován smysl a rytmus a vtip, třeba na úkor znaků podružných«. To je zásada zcela správná. Jenom bych k ní podotkl předně to, že uznal-li Fischer za nutné podati po Vrchlickém překlad svůj, měl k tomu nejen individuelně právo, nýbrž i mnoho příčiny; neboť překlad Vrchlického přes všechny velké a četné

přednosti, jimiž vynikl nad své přechůdce, má opravdu místa nejen básnicky, ale často i česky, to jest v duchu českého jazyka nemožná, nehledě k několika nesprávnostem, a k tomu jej přivedla právě jeho zásada překladatelské doslovnosti a metrické úzkostlivosti. Proto bych však, za druhé, přece jen nespouštěl s mysli, že ideálem překladu přece jen by mělo býti právě to, co chtěl Vrchlický, třebaže se mu to však nepodařilo vždycky. Překlad musí, theoreticky vzato, být skutečně věrný jak co do myšlenky tak co do slovního výrazu a metrické formy, a je první překladatelovou povinností o tento ideál usilovat, a teprve tam, kde ho dosíci nelze, sahat ke kompromisu. Ten požadavek bych tady kladl vždy na místo první, přes jeho ideálnost. Neboť zdůrazňuji-li na prvém místě kompromis a tvrzení, že překlad je novým výtvorem, ubírám překladu vlastně veškerou raison d'être a na jeho místo nastupuje důsledně až i pouhá parafrase. Větší potíž tu vždy bude působit ne stránka ideová a vnitřní, ale formální. Nezáleží jistě na tom, aby tam, kde Goethe sám má metrum, verš nepravidelný, byla tato nepravidelnost zachována také v překladě stůj co stůj, není-li k tomu v originálu důvodů zvláštních, jež ukládá poměr myšlenky a rytmu. Ale tam, kde celé pasáže u Goetha jsou skládány metrem a rýmem týmž, kde je řada veršů iambických nebo trochejských provedena s pravidelností, která musí předpokládat úmysl, tam si překlad musí vésti právě tak jako originál, právě tak jako musí přejít k živé metrické formě tam, kde tak činí Goethe. Bylo by na příklad přípustno Shakespearovy sonety nebo Dantovy terciny překládat jinou formou strofickou a metrickou z toho eventuálního důvodu, že ponechání strofické i metrické formy originálu by působilo nepřekonatelné potíže? Dejme tomu, ale pak to není překlad, nýbrž právě parafrase. Tedy: zásada kompromisu a nového výtvoru nesmí vésti ke generalisování, které by práci překladatelovi mělo jen usnadňovat. A poukazuje-li se na to, že básníku originálu nebylo dbáti celé řady podmínek a požadavků, před něž je postaven překladatel, nutno zdůraznit, že překlad těch podmínek a požadavků, za jakých vznikal a vznikl originál, dbáti musí.

Posuzujeme-li s tohoto zásadního hlediska překlad Otakara Fischera, je nutno jako celkový výsledek nesporně a nejvýš uznale konstatovat, že Fischer, uvědomiv si co nejsvědomitěji, nejpromyšleněji po všech stránkách poměr překladu k originálu, je tomuto práv v duchu i formě svého jazyka; jeho zásadní stanovisko nesvedlo ho ke krajnímu důsledku; zvyšuje tyto přednosti jeho překladu, že v ničem nezadal originálu také po stránce věcné a že jej při všem podporoval vlastní básnický instinkt, v cítění, ba ztotožnění; a tak Fischer, měře své síly s Vrchlickým, obstál vítězně. Stkvěle jsou přeloženy zejména z přetěžkého dílu druhého: Sbor duchů hned na začátku (str. 277 nn), Hlasy (str. 294), Matka a dcera (304 nn), Opilec (308 nn), Alekto (313),

Hlasatel (319 nn), Bakalář (384 nn), Mefistofeles (399 nn), Erichtho (402 nn), Nymfy (416), Sirény (428 nn), Jeřábi Ibykovi (435), Anaxagoras (446 nn), Mefistofeles (451 a 452), Homunkulus (466 nn), Sbor (466), Telchinové (467 nn), Helena (478 až po Sbor 482), Helena (486 nn), Sbor (487 nn), Forkyas (489 nn, 502 nn), Věžník Lynkeus (517 nn), Faust, Helena (524 nn), Faust (531 nn), Forkyas (536 nn), Sbor (545), Euforion (546 nn), Císař a celá partie (604 až 615), Hluboká noc (629 nn), Starost (638), Sbor andělů (650), Mefistofeles (655 nn), Pater profundus (658 nn), Magna peccatrix a celý závěr druhého dílu — abych poukázal aspoň k těmto větším celkům, při nichž by mimo to bylo lze vyjmenovat řadu zvlášť zdařilých jednotlivostí, jako je správné zčeštění osobních jmen, výrazy a rčení z lidové mluvy, výraz pacholíka pro Knaben a podobné. Přes to však jsou v překladě některé věci, které bych uvedl ne jako výtku, ale jako upozornění, po kterém by snad mohly být pozměněny.

Otakar Fischer užívá ve smyslu svých překladatelských zásad plnou měrou volnosti po stránce metra originálu. Někdy však této volnosti třeba nebylo a snadno se mohlo dosáhnout úplné shody s metrem předlohy, což by bylo zase ve smyslu zásady volnost negeneralisovat. Tak Náčelnice žen na str. 327 pronáší svá slova v originále veskrz veršem jambickým, v překladě však se střídají verš daktylský s jambickým: nebylo třeba daktylů, kdyby první a třetí verš za místo ‚S draky ten drak si skrblit může — přichází ještě poštvat muže' zněly: ‚Ten drak si s draky skrblit může — on chce jen poštvat naše muže'. Na str. 371, kde předchází a následuje řada veršů jambických, v překladě tak jako v originále, jediný verš se z této shody vymyká zbytečně: stačilo místo ‚Věrně dle přírody nám začne chrupat' říci: ‚Jak přirozeno, začne nám teď chrupat'. Na str. 379 mohl daktylský rytmus zůstat neporušen, kdyby ve verši ‚teď v tisících, otče náš' zájmeno odpadlo. Podobně by na str. 386 poslední verš bakalářův mohl znít: ‚jak před sebou by měl snad zbožné děti', aby se metrem nelišil od ostatních; str. 388: ‚Je lhářem Němec, je-li zdvořilý'; tamže: ‚půl světa zatím co my vydobyli'; ‚jak mráz nám stáří vtip a sílu spálí'; 391: ‚jen dneska, Bože, neztratit to'; 401: ‚proč posléz závislí jen jsme'; str. 409: ‚jen vyslov se a hádankou to již'; str. 418: ‚sem jezdec cválá'... ‚jej nese běloušˮ; str. 422: ‚to zhusta ztuhlý obraz je'; str. 424: ‚bych v život nestrh' nádherný ten zjev'; ‚žít nemohu, s ní nemohu-li žíti'; str. 425: ‚Tvou duši aby kouzlem vyhojila'; 426: ‚dál bouříš neznaven a dále'; 427: ‚mám ráda toho, kdo chce nemožné'; tamže: ‚já nehnu se. Kol krouží čas'; 469: ‚být mužem pořádným, a v pravý čas'; 522: ‚plnou však cenu zas jim dáš'; 532: ‚brav vlnatý se hemží po horách'; 533: ‚Je chrání Pan a vodní nymfy dýší'; 566: ‚jsi potom ani nevzdech as'; 572: ‚že skoupí, myslel, celý svět'; 573: ‚to císař neumí, snad nechce již; dá znovu jistotu on všem'; 575:

‚dávno já čul, že vojnu svedem'; 578: ‚ne strmé výšky, též ne schůdné cele — nám výhodné, však ne pro nepřítele; pláň napolo nás kryje vlnitá'; 579: ‚čest prestolu, moc žezla zmenšujíce'; 582: ‚já slyšel o tom, věřím slovům svým'; 583: ‚V den slavnostní, kdy pozdravujem hosti; nás každý těší, nechť se hnal i drak'; 585: ‚bok levý soupeřův se vzhůru žene'; 586: ‚a zalkne se v své vlastní krvi; jen vpravo trochu, neb náš v pravý bok'; 587: ‚mám nejradši ho, o to nic'; 590: ‚jich náhle trčí tucet celý'; 561: ‚mi zisk z mladého činu vzkvétá'; 595: ‚vždy zklamou kejkle naposled; boj skoncovat už ve mně není'; 596: ‚mne bolu nelze propůjčit ti'; 600: ‚stan celičký je samý div'; 626: ‚tak jak by mezi bim a bam'; 627: ‚se stávám nespravedlivým', při čemž by verš ‚nejvyšší rozkoš otráví' mohl znít: ‚mně skvostný zisk jen otráví'; ‚se smíří s krásným bydlem svým'; 632: ‚skloň ochotně se násilí'; 647: ‚ty chtivě koukáš na nehybné tělo'. Takovými nepatrnými změnami snadno se dosáhne jednak neporušenosti celku metrického, jednak se odstraní nerovnoměrnost mezi verši spojenými rýmem, tak aby verš jambický nerýmoval s daktylským nebo trochejským a naopak. I tak arci zbude dost případů takové neshody, jaká je patrna z veršů: ‚teď točí se a zvolna rozevírá — tajemný přísvit do očí nám zírá', nebo ‚hluboká scéna zjevuje se tam — já na proscenium se ubírám' (str. 367), ale uvedenými doklady by se případy takové metrické volnosti zmenšily. Že to proveditelné je, ukazuje řada případů, které tomuto požadavku velmi dobře vyhovují, jako když v hlasatelově řeči v rytířském sále (str. 366) mezi verše vesměs jambické jest vložen verš počínající daktylem a verš s ním se rýmující se s ním metricky úplně kryje: ‚křesla i židle přichystány jsou — usedl císař přímo před stěnou', a tak je tomu také na str. 368 v. 11 > 13; str. 377 v. 14 > 15; 16 > 17; str; 391 v. 10 > 13; str. 407 v. 15 > 17; 16 > 18; str. 411 v. 18 > 19; str. 423 v. 5 > 7; 6 > 8; str. 424 v. 3 > 4; str. 441 v. 14 > 15; str. 447 v. 22 > 23 i násl.; str. 466 v. 7 > 8; str. 552 v. 5 až 12; str. 568 v. 12 > 15; str. 572 v. 5 > 8, 6 > 7, i jinde, proti čemuž je pak hojně míst, kde vládne jen metrická volnost. Smyslu se tím arci ujmy nečiní, ale jak účinné by bylo, kdyby na příklad v Klasické noci Valpuržině, kde Faustův údiv při pohledu na řeku je vytvořen řadou veršů jambických, jež vystřídají trocheje a končí opět jamby (v. 7271—7312 = str. 416 nn.), byl také tak dokonale vysloven v překladě, aby jamby nemusely ustupovat daktylům a celá ta část jambická aby měla tak krásně shodný rytmus, jaký je ve verších ‚Vždyť bdím; ó kéž to nepohasne!... Což kouzlo nade mnou se sklání? Je to snad sen? Či vzpomínání?' a tak, jako se krásně s originálem kryje část trochejská! Neboť metrum originálu je pro situaci Faustovu zde případnější. Velkou potíž v takových i jiných případech arci působí zákon o českém přízvuku, výrazy předložkové a nutná snaha dospěti k rýmu.

Někde by bylo výraz pozměnit, zaměnit výrazem vhodnějším: str. 329 v. 1: já dýchnu jen a dechem už se zrodím (místo: sotva že dýchám); str. 391 v. 14: v této hvězdy chvíli (místo: v této hvězdné chvíli); str. 423 v. 15: tu, mazlivě mne plácajíc (místo: pak); str. 425 v. 1: Ty, cizinče! Jak člověk bloudíš jen (místo: Můj cizí muži! Bloudíš lidsky jen); str. 443 v. 23: kdo nebloudí — ten bez rozumu jest (místo: kdo bez bloudění — bez rozumu jest); str. 452 v. 3: K našim i Chaosu sestrám (místo Zmatku); str. 494 v. 10: vyvolaly (nebo přivolaly, místo přikouzlily); str. 501 v. 12: zde chutě tropte zlo (místo: zde dosyta že tropit zlo); str. 509 v. 1: tak naložil s ním, ovšem (místo: ano; vzhledem k předcházející výzvě); str. 526 v. 17: neodříká se majestát (místo: neostýchá se); str. 529 v. 14: svou sudbu v tom, svůj sklon v tom zří (místo sudbu, lásku); str. 530 v. 12: i moc i právo, jasno, soud (místo: zář a soud); str. 550 v. 22: Dál! Hahoj! nechť odpadne; str. 202 v. 9: má milá, drahá, pochop již (místo: má lásko, má drahá). Výraz »rozmíchati si« pro Goethovo »mit ihm brechen« je velmi dobře volený, ale ve verši se dobře nehodí, protože říkáme: »s tím jsem si to rozmíchal« nebo »s tím to mám rozmícháno«, ne však »jsem s někým rozmíchán«. Slovo »ďas«, několikráte se vyskytující, nemá v češtině, myslím, smyslu tak vážného, jak je pro místa třeba. Slova »tím touží k světlu víc a víc« v ústech Valentinových (»je mehr sucht sie des Tages Licht«) jsou příliš silná, snad: »tím na světlo chce stále víc?« V Markétčiných zoufalých slovech (str. 273 v. 19) by »soude« mělo být spíše v čele: Soude boží (místo: Boží soude). Také výraz »vjelo to« do satanáše v ústech andělů zdá se ne dost vhodný (str. 662, v. 6 = von spitzer Pein durchdrungen). Bylo by se vyhnouti zejména tvaru vá (větérek vá str. 336, v. 27, Dech vá str. 626, v. 7.) Nemožné je říci: »anebo ji to stojí milý (326, v. 22); jeho místo jej (‚veďte mne k němu, jeho sem' str. 383, v. 6.), a také ve verši ‚tak mám se v úctě, posla výmluvného' je acc. se rušivý (328, v. 15.) Místo výrazu ‚ty, obrprase', v češtině neobvyklého, (str. 111, v. 8.) by bylo zesílení nadávky vyjádřit snad dvěma slovy: ‚Ty čuně, prase'. a také slovo ‚šlář' zdá se pro tak hluboce lyrický obsah nevhodným (281, v. 6). Dobře se arci hodí k rýmu. Ve verši str. 294, 1 mohlo místo ‚tělíčko' zůstat: prsíčky, tamtéž v. 4. místo ‚dvojhlasně' bych spíše dal: Dvakráte (‚mně dvakráte řeč jeho zní'). Ve verši ‚jsoucno vše je zmateno' (312, v. 12) bych ‚jsoucno' nahradil výrazem: ‚v světě vše', ve v. 328, 4 ‚lakomcem' slovem ‚lakotou'; ve verši 363, 8 místo ‚co má s ní': ‚co drží s ní'. Neužil bych tvaru ‚činen' místo činný (394, v. 15), ‚k nekoukání' (410, v. 4); str. 153, v. 11. ‚chvěješ se' místo: třeseš se. Poněkud nejasně čte se verš: Neboť nám se chvalné býti ... zdá (str. 300, v. 12), zřejmé přehlédnutí je str. 616 v. 4. shledat je mi dáno (místo: se), někdy je výraz český proti originálu zesílen nebo zeslaben, ale to jsou všechno věci podružné a všechno

to ustupuje proti velikému a pracnému úsilí, jež Otakar Fischer na své překladatelské dílo vynaložil; u něho jistě neplatilo: minima non curat praetor, přemýšlel o každém slově a každé jednotlivosti tak, jako o celku.

Nejkrásnějším důkazem toho je, jak se snažil vystihnout i jedno z míst nejtěžších, ba nepřeložitelných, ono místo v Klasické noci Valpuržině, kde jde o to, vpravit do verše kořen slov a jejich etymologii (str. 406, v. 27 nn.), pokus to neobyčejně promýšlený. Nesmírnou potíž mu jistě působilo uvésti do překladu čtvero šedivých žen, Goethovy Mangel, Schuld, Sorge a Not v půlnoční scéně závěrečného aktu a propracovati se k předůležitému a převýznamnému rýmu Not: Tod. Dovedu si představit, kolik těžké námahy toto těžké a krásné místo stálo, a jak ho vydražďovala nemožnost podati právě v tomto případě český ekvivalent k originálu. Nicméně důmysl, s jakým si dovedl vypomoci i tu, je hoden všeho uznání: rychlost Goethovy Bídy (Ganz nah an der Ferse begleitet die Not, v. 11394) vyjádřil přídavkem ‚jsem rychlá jak chrt' a tím si zjednal možnost pro rým: chrt, Smrt, a tím náhradu za Goethův rým Not: Tod. Nekryje se to s originálem, ale Fischer dosáhl úspěchu aspoň polovičního, protože slovo ‚Tod' v rýmu musí být stůj co stůj, aby závažnost chvíle byla tím vyjádřena: kdyby stálo uprostřed verše, byla by setřena úplně. Při tom učinil správně, že jméno ‚Schuld' překládá ve smyslu materielním, nikoli morálním ‚Hlad', přidržuje se tak výkladu Düntzerova, Oettingerova, einemannova přes všechen protest Vischerův. Kdyby se to těžké místo bylo podařilo vystihnouti plněji a kdyby tak tomu bylo také při slovech, která jsou jedním z ideových pilířů celého Fausta Goethova: »Wer immer strebend sich bemüht — den können wir erlösen«, a která v překladě Otakara Fischera zní: »Kdo stálým spěním oživen — nám vykoupiti lze ho« (str. 661), byla by to translatio palmaria.

Archiv literárně historický.

XLV.

Josef Brambora:

Obsah ztraceného listu Balbínovy Obrany.

Rukopis Balbínova spisu »De Regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitoso statu . . . brevis, sed accurata tractatio«, od dob Pelclova vydání krátce nazývaného »Dissertatio apologetica . . .« neb »Obrana«, jest uložen v pražské universitní knihovně se signaturou XI A 12 (dřívější byla II C 26). Souvislost textu je porušena na samém začátku desáté kapitoly, protože za stránkou 24

jest vytržen list (nejspíš jen jeden). Byl vytržen ještě dříve, než F. M. Pelcl vydal Obranu po prvé tiskem[1], a také opis v knihovně Národního musea (sign. VI B 23) má tu mezeru. Již Havlíček vyslovil domněnku, že list byl vytržen pro »nemilý obsah«. Podobně uvažuje Emanuel Tonner: »Nevědět, kdy a kým byl vytržen, zdali náhodou neb z opatrnosti, poněvadž snad ostré tam byly narážky na časy tehdejší«[2]. Jejich dohady jsou správné.

Obsah porušené (desáté) kapitoly jest udán nadpisem: Quantum ad rempublicam laudabiliter gerendam, & populi amorem conciliandum conferat: principem linguas subditorum tenere, tueri, aut certe non contemnere, multoque minus proscribere. Její začátek jest zničen (nebo snad jen nezvěstný), dále pak cituje Balbín z Eneáše Silvia jeho naučení Ladislavu Pohrobkovi, aby se učil cizím jazykům, připomíná, že Maxmilian I. mluvil osmi jazyky a česky ne prostředně, konečně pak uvádí, jak všichni Ferdinandové byli dbalí češtiny. Tato kapitola má shodný obsah s částí 6. §. dvacáté kapitoly 3. knihy Miscellaneí, který má nadpis: Carolus IV. in Bulla aurea commendat principibus linguam slavicam; multi principes et praecipue Otto Magnus Imperator hanc linguam calluit. Lingua slavica ad peregrinas linguas discendas perutilis[3]. Quam multum prosit principi, populi sui linguam nosse, ex sententia Pii II. Pontificis. (Kratší titul tohoto paragrafu, nadpisovaný na jednotlivé stránky, zní »Commendatio aliqua huius linguae«.)

Citát z Eneáše Silvia je v Obraně kratší a Balbín odkazuje čtenáře, aby si pokračování sám vyhledal (»vide, quae sequantur«)[4], v Miscellaneích, psaných asi o deset let později, nebál se uvésti celou souvislost (Misc. hist. III., str. 239b). V deváté kapitole, která se končí právě před vytrženým listem, vykládá Balbín, jak je potřebná znalost cizích řečí zejména šlechticům, a líčí přednosti češtiny jakožto nejlepšího základu pro učení cizím jazykům. V češtině se vyskytují všechny souhlásky, jejichž neznalost způsobuje Němcům obtíže, když se učí mluvit španělsky, italsky nebo francouzsky, kdežto Češi se všem těmto řečem učí velice lehce. Docela tak píše i v zmíněném oddílu třetí knihy svých »Historických rozmanitostí« (str. 238b—239a). Tam se též dovolává toho, co o těch věcech napsal v Obraně: »Unde vero facilis illa vocum peregrinarum pronunciatio in iis, qui Bohemice educati sunt, oriatur, dixi in meo illo, quem ante citavi,[5] tractatu: Nulla enim vocalis, aut consonans in Europaeis linguis reperitur, cui similem Bohemicus sermo non habeat, quod ibi diserte et enu-

[1] Pozn. *) na str. 50: Deest in *αντιγραφω* integrum folium.
[2] Pozn. na str. 63 Tonnerova vyd. v Matici lidu.
[3] O tomto tématu jedná předcházející, devátá kapitola Obrany.
[4] Pelcl ušetřil čtenářům hledání a část kontextu otiskl v pozn. na str. 51 svého vydání.
[5] Misc. hist. III., str. 224 a 236.

cleate probavi; caeteras quoque Slavicae linguae laudes ibidem invenies: esse eam matricem et in confusione linguarum inter primas genitam ex Theophilo Raynaudo ac caeteris ostendi; multa de eius amplitudine et quos populos contineat, dixi, quae objiciuntur ab ignaris, dissolvi, aliaque huiusmodi, ut supervacaneum videatur haec tractare, id enim esset actum agere«. V závěru deváté kapitoly Obrany chlubí se Balbín českými měšťany, že málokterý se spokojí jen znalostí mateřského jazyka, kdežto v německých městech Čech se sotva česky domluvíš. Česká šlechta je ještě vzdělanější: nenajdeš snadno z tisíce jednoho, který by neuměl mimo mateřštinu i německy a mnozí šlechtici mluví latinsky, nemálo jich též italsky a francouzsky. Tyto výklady tvoří přechod k desáté kapitole, doporučující, aby panovník znal jazyk svých poddaných. Stejný přechod jest i v zmíněné partii Miscellaneí. Marginální poznámka »Nejmilejší jest národům slyšeti vladaře hovořiti jazykem svého lidu« shrnuje celý obsah: M. Crassus v Asii vynášel rozsudky v pěti řeckých dialektech, čímž si získal velkou oblíbenost — a hned následuje rozsáhlý citát z Eneáše Silvia, daleko větší než v Obraně, kde vypsal jeho prostřední část. Z první části citátu, otištěné až r. 1681 v Misc. hist. III., jest zvlášť zajímavý tento passus: »Nic tak nezíská vladaři přízeň lidu jako náklonnost k jeho řeči (gratia sermonis); zdá se nehodným jakéhokoli království, kdo nerozumí stěžujícím si nebo něco požadujícím poddaným«. Tato myšlenka byla pravděpodobně rozvedena v ztracené části rukopisu. I jinde v Obraně se vyslovuje nepříznivě o vládnoucím panovníkovi, jímž byl Leopold I., který neuměl česky[1]. V době sepsání Obrany ještě neměl proč mít k němu přízuivější poměr. Teprve po dvou letech Leopold příznivě rozhodl o vydání Balbínovy Epitome.

XLVI.

Vladimír A. Francev:

K dějinám lidovědných studií Dobrovského.

Dobrovský měl vždy velký zájem o otázky slovanského národopisu staršího a nového, o lidovou píseň slovanskou a lidovou tvorbu vůbec. Jeho dva znamenité sborníky Slavin (1806) a Slovanka (1814—1815) jsou přesvědčivým důkazem, jak mnoho pozornosti věnoval zakladatel slavistiky současnému Slovanstvu nejen v jeho vývoji literárním, nýbrž také zjevům jeho života prostonárodního. Lidová srbská píseň a srbská přísloví, poznámky

[1] Mluvil latinsky, německy, italsky a španělsky. Francouzsky neuměl. Vylíčení jeho povahy v článku O. Květoňové-Klímové »Styky B. Balbína s českou šlechtou pobělohorskou«, ČČH XXXII (1926), na str. 516—21.

o Bulharech a bulharském ženském kroji, popis bulharské vesnice, drobné zprávy o Krajincích, istrijských Slovanech, o Lužičanech a Rusňacích v Marmaroši, v přílohách pěkné obrázky lidových krojů slovanských — všechno to se objevuje ve sbornících českého učence jako novinka. Četné poznámky o lidových písních polských, ruských, maloruských a jihoslovanských vyskytují se v korespondenci Dobrovského s Kopitarem a J. S. Bandtkem. Vlivem Dobrovského začíná se zabývati srbskou lidovou poesií Kopitar, a Bandtke, vyhovuje přání svého českého přítele, posílá mu pěknou sbírku maloruských písní z Haliče. Této sbírky hojně použil Čelakovský pro své vydání Slovanských národních písní. Zásluhy Dobrovského o rozvoj zájmu o slovanskou lidovědu jsou nepopiratelné a Dobrovský právem požíval jména odborného znalce i v oboru lidové tvorby. Proto vídeňská Společnost přátel hudby v Rakouské říši, chystajíc (r. 1819) vydání velké sbírky lidových nápěvů (melodií) všech národů rakouského státu, pozvala Dobrovského k spolupracovnictví na tomto velkém díle jako nejpovolanějšího znalce mezi českými učenci. Dobrovskému bylo posláno prostřednictvím úřadů následující pozvání; bohužel nemáme žádné zprávy o tom, jak se k němu Dobrovský zachoval.

N. 67 P. P.

An den Herrn Abbé Dobrowsky, Doktor der freien Künste und Weltweisheit, jubilirter Rektor des k. k. Generalseminariums zu Hradischt beÿ Olmütz, korrespondirendes Mitglied der k. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, und der Freunde der Wissenschaften zu Warschau.

Die in Wien bestehende Gesellschaft der Musikfreunde des oesterr. Kaiserstaats hat die Absicht, eine Sammlung der Volksmelodien der gesammten oesterr. Monarchie anzulegen. Zur Erreichung des Zweckes dieses sowohl für die Ton und Dichtkunst, als auch für Kenntniss des Volkscharakters, dann Sprach- und Geschichtsforschung wichtigen Unternehmens wünscht die Gesellschaft folgendes zu erhalten:

1. Profane Volksgesänge blos für die Singstimme gesetzt,

2. die dazu gehörigen Texte so vollständig als möglich, vorzüglich die ältern mit der Bemerkung, in welcher Gegend sie meist gesungen werden,

3. die Melodien der Nationaltänze vorzüglich solchen, die beÿ besondern Festlichkeiten, Hochzeiten, Leichenfeiern aufgeführt werden,

4. die Kirchenlieder, welche sich seit vielen Jahren erhalten haben,

5. die namentliche Kenntniss der vorzüglichsten Beförderer, um mit ihnen in unmittelbare Korrespondenz treten zu können.

Infolge eines hohen Präsidialdekrets vom 6. d. M. No. 678. bin ich daher in dem Falle, dieselben aufzufordern, durch Mitteilung von Beiträgen zu diesem interessanten Unternehmen mitzuwirken, und sich um vaterländische Kunst und Wissenschaft ein dauerndes Verdienst zu erwerben. Man ersucht die allenfälligen Beiträge sobald als thunlich anher abgeben zu wollen.

Von der k. k. Stadthauptmannschaft.

Prag am 12. Feber 1819.

Eichler m. p.

XLVII.

František Gabriel:

Dvě pocty Jos. Jungmannovi od Habsburků.

Když počal Jungmann vydávat svůj Slovník, zprostředkoval státní a konferenční ministr František hrabě Libštejnský z Kolovrat jeho dodání také představitelům habsburského rodu. Své uznání za dar vyslovili dva: arcikníže František Karel, syn Františka II. a mladší bratr vládnoucího císaře, a sám císař Ferdinand. Přípisy jejich se ovšem do Jungmannových rukou nedostaly přímou cestou, nýbrž prostřednictvím presidiální kanceláře gubernia. Zmiňuje se o nich Jungmannův životopisec V. Zelený ve své knize str. 320 a 325 pozn.

Uveřejňuji zde přípisy ty podle originálního znění zachovaného v guberniálním archivu, který je dnes zařazen do archivu ministerstva vnitra.[1]

Přípis arciknížete Františka Karla není vlastnoruční. Z jeho příkazu vyřídil jej nejvyšší hofmistr hrabě Taxis.

»An Seine des k. k. Herrn Oberstburggrafen von Böhmen etc., Grafen von Chotek etc. Excellenz in Prag.«

Hochgeborner Graf!

Der k. k. Herr Staats- und Konferenz-Minister Graf von Kolowrat übergab mir für S. k. k. Hoheit den durchl. Herrn Erzherzog Franz Karl den 2. Band des böhmisch-deutschen Wörterbuches von dem Präfekten des Altstädter Gymnasiums in Prag Joseph Jungmann.

Seine Kaiserliche Hoheit geruhten dieses die vaterländische Literatur mit einem sehr nützlichen und schätzbaren linguistischen Werke bereichende Buch mit besonderem Wohlgefallen aufzunehmen und beauftragten mich in gerechter Würdigung der Verdienstlichkeit des Verfassers, Euer Excellenz zu ersuchen, dieses höchste Wohlgefallen dem Herrn Gymnasial Präfekten Jungmann gefälligst bekannt geben zu wolen.

Mit ausgezeichnetesten Hochachtung habe ich die Ehre zu verharren

Euer Exzelenz

gehorsamster Diener

Taxis.

Wien, am 31. März 1837.

Dopis došel do Prahy 3. dubna a 4. dubna je už datován přípis Chotkův Jungmannovi, zachovaný v konceptu. Vyexpedován byl z kanceláře guberniální dne 6. dubna.

[1] odděl. 1836—1840 präsid. guber. 20 b 29.

»An den altstädten k. k. Gymnasial-Präfekten Joseph Jungmann!

Der 2. Band des von Ihnen herausgegebenen böhmisch-deutschen Wörterbuches ist Sr k. k. Hoheit dem durchlauchtigsten Herrn Erzherzoge Franz Karl überreicht worden. Se kais. Hoheit geruhten dieses die vaterländische Literatur mit einem sehr nützlichen und schätzbaren linguistischen Werke bereichernde Buch mit besonderem Wohlgefallen aufzunehmen und beauftragten Höchst Ihren H. Obersthofmeister in gerechter Würdigung der Verdienstlichkeit des Verfassers mich zu ersuchen Ihnen dieses Höchste Wohlgefallen bekannt zu geben. Ich säume nicht Sie hievon in die angenehme Kenntniss zu setzen.«

Císař Ferdinand poslal hraběti Chotkovi tento kabinetní list:

Lieber Graf Chotek!

Der Präfekt des Altstädter Gymnasiums in Prag Joseph Jungmann hat Mir durch Meinen Staats und Conferenz Minister Grafen v. Kolowrat ein Exemplar seines böhmisch-deutschen Wörterbuches überreicht. Indem ich dieses gediegene Werk seines Fleisses in Gnaden annehme, finde ich Mich bewogen, ihm zur Anerkennung seines Wirkens für die böhmische Literatur einen Chiffre-Ring zu verleihen. Sie werden diesen Ring durch Meinen Oberstkämmerer Grafen v. Czernin erhalten und den Präfekt Jungmann von dieser Meiner Anerkennung in Kenntniss setzen.

Wien, 1. April 1837.

Ferdinand.

Chotek obdržel kabinetní list 4. dubna.

Druhý vlastnoruční list poslal císař nejvyššímu komořímu hraběti Černínovi a v něm mu uložil, aby zmíněný prsten opatřil a poslal jej Chotkovi. Černín zásilku provázel tímto přípisem:

»An Se des k. k. geheimen Rathes, Kämmerers und Oberstburggrafen in Böhmen, Herrn Grafen von Chotek Exzellenz!

Hochgeborner Graf!

Seine Majestät der Kaiser haben mir mit allerh. Kabinetschreiben von 1. d. M. aufzutragen geruht, einen Chiffre-Ring im Werthe von beiläufig 500 G. als Geschenk für den Präfekten am altstädter Gymnasium zu Prag Jungmann für ein Allerhöchstderselben überreichtes böhmisches Lexikon anzukaufen und selben sodann zur Übergabe an Jungmann an Eure Excellenz zu übersenden.

Indem ich mir die Ehre gebe Eurer Excellenz anzuzeigen, dass mit dem nächst abgehenden Postwagen ein zu dem gedachten Geschenke zu verwendender Chiffre-Ring von der allerh. anbefohlenen Art an Eure Excellenz nach Prag abgehet, benütze ich diese Gelegenheit die Versicherung der ausgezeichnetesten Hochachtung zu erneuern, womit ich die Ehre habe zu seyn

Eurer Excellenz

gehorsamster Diener

Czernin.

Wien, den 7. April 1837.

Zásilka došla Chotka 10. dubna.

Okamžitě zavolal si Jungmanna k sobě a císařův dar mu odevzdal. Po jeho odchodu nadiktoval zprávu pražskému gymnasijnímu studijnímu direktorátu (podle konceptu):

Gymnasial-Studiendirektorat.

Am 10./4. 837.

Der Präfekt des altstädter Gymnasiums Joseph Jungmann hat S^{r} k. k. Majestät durch Allerhöchst Ihrer Staats- und Konferenz-Minister Grafen von Kolowrat ein Exemplar seines Böhmisch-deutschen Wörterbuches überreicht. Indem S^{e} Majestät nach dem Inhalte eines mir zugekommenen ah. Handbillets vom 1. d. M. dieses gediegene Werk seines Fleisses in Gnaden anzunehmen geruhten, fanden sich A. Hdieselben bewogen ihm zur Anerkennung seines Wirkens für die böhmische Literatur einen Chiffre-Ring zu verleihen.

Ich fordere das — auf, den Präfekt Jungmann von dieser Allerhöchsten Anerkennung in die Kenntniss zu setzen und bemerke, dass ich ihm den gedachten Chiffre-Ring bereits selbst übergeben habe.«

Také v úředním časopise pražském zpráva o poctě Jungmannovi byla publikována. Koncept článku Chotkova, jehož mělo být použito k tomu účelu, zní:

»S^{e} k. k. Majestät haben das Allerhöchstdenselben von dem Präfekte des Altstädter Gymnasiums in Prag Joseph Jungmann überreichtes Exemplar seines böhmisch-deutschen Wörterbuches als ein gediegenes Werk seines Fleisses in Gnaden aufzunehmen und ihm zur Anerkennung seines Wirkens für die böhmische Literatur einen Ring mit dem allerh. Nameszug in Diamanten zu verleihen geruht.«

XLVIII.

Ad. L. Krejčík:

Příspěvek ke korespondenci Antonína Vaška.

V archivu literárních pozůstalostí, který chová Čsl. státní archiv zemědělský, jest mezi korespondencí zesnulého profesora národního hospodářství na hospodářské akademii táborské, JUDr. Jana Kožaného, důležitý dopis slezského národního buditele, filologa prof. Antonína Vaška. Adresát dr. J. Kožaný (1846—1927) byl rodák z Neplachovic ve Slezsku, tedy Vaškův krajan, a studoval v Opavě, kde byl Vaškovým žákem; odtud jejich známost. Dopis je zajímavý jako nové svědectví mužně poctivého vystoupení Vaškova proti rukopisným padělkům Hankovým; Vašek jím doprovázel zásilku svého »Filologického důkazu«.

Velectěný pane kolego!

Dovolil jsem si poslati Vám několik expl. náv. spisu »Filol. důkaz« a prosím, abyste je kollegům a známým rozdal.

Nedivte se, že já vystupuji proti Ruk. Kralodv. Věc nedá se více zadržeti a umlčovati. Jestli my sami nezjednáme pravdě průchodu, budeme k tomu s hanbou donuceni od jiných. Račte si všimnouti toho, co Jagić v »Archivu für slav. Philol.« v posledním sešitu pag. 740—1 o věci té píše. Akademik Lamanský v Petrohradě začal již uveřejňovati rozsáhlý spis »über die Fälschungssucht, welche im Anfange des Jahrhund. in Prag herrschte«[1]. Není mi ovšem známo, zda-li on také se dotýká ruk. Kralodv., ale obávám se, že přijdou i jiné, nejen literární, podvody Hankovy na jevo. Proto svrchovaný čas, abychom to, co nepravého v liter. a archaeol. naší, sami vyloučili, třebas to mnohým trpko bylo. Hankových falsif. je pět: dva již jsou odhaleny před léty: Píseň na Vyšehrad a Lib. proroctví. Že Lib. soud je podvržen, dokázal Petruševič. Ale našim učencům třeba přijíti s argumentum ad hominem, aby uvěřili. Oni klidně sedí na svých olymp. křeslech v Praze a nevidí, jak se se všech stran bouře nad hlavami našimi stahuje (v Berlíně Jagić, v Petrohradě Lamanský, ve Voroněži Makušev, v Moskvě Srezněvský, ve Lvově Petruševič nevyburcovali ty pány ještě ze spánku!). Šembera chtěl Petruševiče podporovati, ale přibíraje do spisu svého[2] množství lichých důvodů, neposloužil vědě a pravdě valně. Jestiť to ku podivu, jak nedostatečná je našich filologů znalost staré t. j. nejstarší češtiny. Jinak by dávno byli museli nesčíslné chyby viděti, jimiž zejména ruk. Kral. oplývá. Vinou toho jsou naše nedostatečné gramat. staročeské, které na základě těch falsif. zdělány jsou.

Nemněte, že můj »Důkaz« je sebeklam. Věc je nad slunce jasnější. Dal jsem svůj spis před vydáním příteli a krajanovi našemu Praskovi[3] čísti: on souhlasí se mnou úplně, že důkaz je nezvratný. A předce vím, že mnozí — nedostatkem vědomostí filolog. — neuvěří a že budou odpírati a hanu kydati na mne, jako bych bůh ví z jakých příčin vystupoval proti Ruk. Kral. Prosím, abyste se mne, kde Vám možna ujal a jmena mého hanobiti nedal. Vždyť mne znáte od maličkosti své. Kdo tolik vystál a obětoval za věc národní, nezaprodá se ani za nejskvělejší vyhlídky. Také prosím, abyste listu toho jiným čísti nedal, by mé postavení ještě více zhoršeno nebylo. Račte mně co nejdřív zprávu dáti, jak se tam o té věci smýšlí. Já jsem už dlouhou prací, kterou jsem na spis svůj vynaložiti mu-

[1] Citát z »Archivu« III. 1879 str. 740.
[2] Míněn Šemberův »Libušin soud« z téhož roku 1879.
[3] Známý filolog a vlastivědný pracovník slezský prof. Vincenc Prasek.

sel, celý zmořen a očekávám s bolestí prázdnin[1]. Rodina má je zdravá. Pozdravuje Vás srdečně a poroučeje se ač neznám Vaší choti, znamenám se s úctou Váš

V Brně 10/6 79. upř. př. A. Vašek.

Jestli znáte p. ředitele Šandu[2], mého přítele z dávných dob, navštivte jej a promluvte s ním o té věci. Také jemu jsem poslal několik expl. a korresp. list.

XLIX.

Karel Svoboda:

Filosofické vyznání mladého Jar. Vlčka.

Jako vysokoškolský student býval Jar. Vlček častým hostem v pohostinném domě dolnokubínského obhájce Ignáce Radlinského. Kdo ho tam poznali, vzpomínali, a pokud žijí, dosud vzpomínají, jak mladý »Jaroš« všecky okouzloval svými rozhovory, předčítáním básní a hrou na klavír. Jedné z příbuzných Radlinského, mé matce, napsal jedenadvacetiletý Vlček o prázdninách r. 1881 list do památníku, jejž otiskuji (s laskavým souhlasem pí V. Vlčkové) jako zajímavý doklad vážného myšlení i vyspělého slovesného umění mladého Vlčka.

Jeť list ten stručným, ale obsažným filosofickým vyznáním. Vlček v něm dává především výraz své lásce ke slovenské zemi a slovenskému lidu. Tuto dvojí lásku, jíž zůstal věren po celý život, vyjádřil Vlček již o dva roky dříve v článku »Slovensko a jeho život« (Ruch I, 1879, str. 5 sl., 53 sl.) a v téže době na nejednom místě svého prvního spisu »Literatura na Slovensku« (1881, str. 39 sl., 49, 103, 126), ale v listě do památníku ji vyslovuje řečí básnickou, oživenou výraznými epithety a rytmicky vzrušenou. Dále přiznává Vlček otevřeně, že je »urputným atheistou«, a svůj atheismus také dokazuje, a to tím, že je ve světě zlo. Je to starý »fysikoteleologický« důkaz jsoucnosti boží, obrácený v opak; postup důkazu upomíná na Leibnize (v Theodiceii: z moci, moudrosti a dobroty boží se dokazuje dokonalost světa). Vlčkův atheismus je v souhlase s jeho tehdejším sklonem positivistickým; v »Literatuře na Slovensku« (str. 101) mluví nadšeně o Darwinovi, o nových výzkumech geologických, o Voltairovi a o »velké vymoženosti uvolněného ducha lidského... z vědy vyháněti mythologii«; k atheismu se ovšem ve svých tištěných pracích nehlásil. Přes svůj atheismus prohlašuje se Vlček výslovně ne materialistou, nýbrž idealistou: věří pevně ve dva ideály, přírodu a básnictví. Tyto dva ideály, vyzdvižené novým humanismem a romantismem, utěšují Vlčka v jeho pesimismu, který se ozývá dojemně ke konci listu a který došel plného výrazu v jeho tehdejším překladu ze Schopenhauera (Z moudrosti života 1882). Podobně jako jiné své

[1] Ant. Vašek zemřel koncem roku příštího, 13. prosince 1880.

[2] František Šanda, matematik, ředitel reál. gymnasia v Táboře (1831—1893).

rané práce uzavírá Vlček list básnickými citáty: student slovanské a germánské filologie uvádí tu jednak prostou píseň Goethovu (Wanderers Nachtlied), jednak vzrušený refrén z Vrchlického básně »Neznámým bohům« (Duch a svět 1878).

Vlčkův list přepisuji přesně jeho pravopisem. Jako v jiných pracích z jeho mládí nacházíme i tu alespoň jedno slovo nově tvořené, »klecí«; ze souvislosti (»klecí, ne holubičí povaha«) poznáváme, že toto slovo souvisí s »klec« a že znamená asi »otrocký«.

V dolním Kubíně, 26. VII. 1881.

Miluju tyto naše kraje, kde poprvé jsem slýchal táhlou trávnici z úst ztepilých, kyprých dívčin na usměvavých stráních; kde poprvé mi zádumčivý cinkot kovových zvonců stád zněl vstříc z tmavých hvozdův a osamělých holí; kde poprvé zadíval jsem se do lesklých zraků dívčích a naučil se milovat; kde poprvé tvořil jsem si názor světový a poznal roztomilé, bodré, originalní postavy, jež vystačily by za hrdiny pro celou řadu novell; kde poprvé patřil jsem na bídu našeho lidu a seznal její zdroje: vedle fatalisticky zlého osudu jeho klecí (ne holubičí!) povaha, žid, advokát a kněz; kde zažil jsem nesčíslné a nevyslovitelné dojmy mládí, při jichž vzpomínce je mi vždy lehko na srdci ve chvílích trudných.

A podivno: zkoumaje odvěké útrapy našeho dobrého, nadaného a zbožného lidu, a bezprostředním svědkem jich jsa po celé desetiletí, bezděky a znenáhla stal jsem se urputným atheistou. Neboť je-li ve všemmíru skutečná, vším vládnoucí bytost, (a ne fantom otrocké, hloupé mysli lidské,) která vidí neštěstí našich krajů, z velké části nezasloužené, a nemůže pomoci: nelze jí zváti všemohoucí; nechce-li, pak není to nejvyšší láska a spravedlnosť, bez jejíž vůle prý ani vlas na hlavě se nezkřiví, nýbrž surový, v mrzkostech se kochající blb.

Ale proto přec nejsem, nemohu býti tupým materialistou. Čímže by člověk byl bez idealů v dravém příboji vln životních? A nebo mohly by tyto smavé dolinky zroditi neidealistu? Myslí mojí nepohnou ani fetišské kejkle u oltáře nebo nad mrtvolou, ani zbortěné, ošumělé trůny středověké trojice »svaté«, nebo dětinsky růžové naděje v život záhrobný — než ideály zbyly mi přece: příroda a poesie. Když tak bloudím po našich milých kopcích a údolích, kde znám už takořka každý kámen a strom, a z některé výšiny zahledím se na úchvatné panorama přede mnou se prostírající, a upomínky tklivé, naděje smělé, zaváté, touhy nesplněné, záměry nezdařené táhnou mi lebkou, a když zapomenuv své nepatrné »já« zabloudím v moře upomínek, nadějí, tuh a snah celého lidstva, snad pestrých, snad mohutných i zajímavých, ale z ohromné většiny rovněž nezdařených, nesplněných, marných — tu stejně mne dojme jednoduchý, dobře věstící veršíček Goethův:

Ueber allen gipfeln
ist ruh',
in allen wipfeln
spürest du
kaum einen hauch.
Die vögel schweigen im walde,
warte nur, balde
ruhest du auch ...

jako hymnické slohy Vrchlického, budící k nové činnosti, ač marné, marné:

Přírodo, na tvojí hrudi,
v tvých lesů hymně vítězné
duch lidský vždy se k práci vzbudí —
své bohy nalezne!

Jar. Vlček.

L.

Vincenc Červinka:

Dva Balmontovy překlady básní O. Březinových.

Konstantin Dmitrijevič Balmont (naroz. 1867), přední zástupce t. zv. dekadentní poesie ruské z počátku let devadesátých XIX. stol., sám básník skvělé veršové formy, tvořící asi stejně lehce, jak tvoříval náš Vrchlický, proslul brzy jako překladatel ze západních literatur. Přeložil do ruštiny snad celého Shelleye, mnoho dramat Calderonových, překládal i z E. A. Poea, z Ibsena a Hauptmanna, Wilda a Whitmana, a překládal ochotně, vyskytla-li se potřeba literárního trhu, i Sudermanna a Muthera, a jistě tato hojná činnost překladatelská měla přímý i nepřímý vliv na jeho vlastní tvoření básnické. Z původní (často iniciativní) hlavy ruských dekadentů pesimisticky laděných stal se symbolik víry v život a na konec eklektik. Ale jeho význam v ruské poesii předválečné přes množství odpůrců v jednom zůstal uhájen: ve veršovém mistrovství, v síle a barvě básnického jazyka.

Jako emigrant žije K. D. Balmont v západní Evropě již od roku 1920 (či 1921). Je z těch, kteří první poznali všecku drsnost a nesentimentálnost bolševického režimu, ačkoli jej svou literární činností podporovali, ano připravovali: Balmont odjakživa byl stoupencem revolučního hnutí, spolupracovníkem prvního vážného bolševického orgánu z r. 1905 (»Krasnoje Znamja«), a byl mu za to svého času zakázán návrat do Ruska. V emigraci nastává u něho přerod k nacionalismu, pak ke slovanství, tak jako u mnohých jeho druhův a současníků z tábora literárního, vědeckého i politického. Z toho přerozování významně se vyzpovídal básník sám prózou i veršem ve dvou knihách vyšlých v Praze 1924 (nákl. ruského vydavatelství »Plamja«): »Kdě moj dom?« a »Moje — jej« (Rossija).

A zajímavo je, že zcela v souzvuku s tímto vnitřním přerodem dal K. D. Balmont všecko své veršovnické umění do služeb slovanského písemnictví: překládá nejdříve polské básníky (poněvadž polštinu lehce ovládá již z dřívějška), pak se učí česky a srbochorvatsky a zabírá se horlivě do četby poesie těchto národů. Žije v posledních 5 letech trvale ve Francii, ale málo se zdržuje v Paříži samé. Miluje přírodu a moře: a tak si vybírá zapadlé kouty přímořských Alp nebo drobných lázních v Bretagni a jinde. V poslední době žije v Bordeaux, ale při své neposednosti brzy asi se vynoří zase jinde.

Vím z Balmontovy korespondence (1929) s chorvatským básníkem B. Lovrićem, jak dychtivě sháněl srbskou národní poesii, když náhodou mu padl do ruky jeden svazek v pařížské Nár. knihovně. Vím ze dvou, tří dopisů, které mně poslal (v letech 1928 až 1929), jak silně ho zaujali někteří čeští básníci, hlavně Vrchlický, Březina, Sova, z mladých tak předčasně odešlý Wolker.

Ze soustavného zájmu o poesii Jar. Vrchlického vznikl malý výbor překladův o 96 stránkách, vyšlý péčí čsl. ministerstva zahraničí (»Izbrannyje stichi«, Praga, 1928). Ale o skutečném zájmu Balmontově svědčí, že se k Vrchlickému stále vrací; přeloží z něho občas 2—3 básně, jež ho zaujmou formou zvlášť umnou a nesnadnou, a přidá aspoň narychlo několik informačních poznámek o básníku pro ruské čtenáře, z nichž vyčtete, jak vroucně jsou myšleny, jak se autor upřímně snaží, aby svůj zájem a své nadšení vnukl, vsugeroval i tomu, kdo bude čísti jeho překlad. Tak v poslední době přeložil z Vrchlického několik básní, hlavně sestin, v pařížském týdeníku »Rossija i Slavjanstvo« (I. 38 a 40) a přidal několik odstavcův o nepřekonatelné básnické formě Vrchlického, o mistrovství a lehkosti i lesku jeho verše.

Podobný je s případ s O. Březinou. Již loni v létě (1928) poslal mi K. D. Balmont několik svých nových překladů z Březiny zároveň se stručnou charakteristikou, které si vyžádal prof. Hýsek pro »Listy filologické«. Brzy nato, již po nenadálé smrti krále českých básníků, jež Balmonta opravdově dojala, otiskl z nich v »Rossiji i Slavjanstvu« (I. 35) překlad básně »Víno silných« a předeslal mu poznámku, v níž klade na srdce ruským čtenářům, aby si uvědomili, že v Otokaru Březinovi zemřel »beze vší pochyby nejsilnější český poeta XIX. a XX. století. Takové knihy jako »Větry od pólů«, »Stavitelé chrámu« a »Ruce«, vrcholný triumf symbolické poesie, a talenty rovné Březinovi možno hledati jen mezi takovými básnickými velikány, jako byl Poe, Baudelaire, Mallarmé, Whitman«.

Za vřelý a soustavný zájem Balmontův o Březinu a českou poesii vůbec můžeme mu býti jenom vděčni. On sám mi svého času napsal, že chce spláceti aspoň po troškách dluh, jímž vázne ruské písemnictví u Čechů za jejich zájem a lásku pro ruské klasiky.

Братство вѣрящихъ.

Мысли наши купались въ волнахъ разожженныхъ священнаго лѣта.
Синія царства душъ оно зажигаетъ пыланіемъ жатвенныхъ
мѣсяцевъ,
Отсвѣтъ въ себя принимаетъ созрѣванья всѣхъ звѣздъ.
Когда же смыли съ себя всѣ прискорбныя знаменья праха,
Встали они въ чистотѣ первобытныхъ свѣтилъ
И силу познали роскошнаго часа, — дыханье его
Было нѣжнѣйшей надеждою мертвыхъ, — и въ буряхъ
таинственныхъ
Было кипѣніе почекъ еще не раскрытыхъ
Всѣхъ зеленыхъ грядущихъ садовъ.

Дни, что утръ не имѣли, бросали намъ издали свѣты,
Какъ отзвукъ, какъ эхо столѣтнихъ томленій,
Безумились мы безумьемъ любви, что молитвой была къ
Наивысшему,
Изъ устъ нашихъ сладкій струился тотъ сокъ,

А сами сгорали святою мы жаждой,
Зрачки наши пили ее изъ братскихъ зрачковъ
И братскимъ взглядамъ давали испить той любви,
И въ невѣдомой, полной волненій, близости крови
Намъ звонила она музыкой таинствъ.

Сны наши слитно спаялись въ одно сновидѣнье,
И шумѣли деревья единаго лѣса, дрожаньемъ вѣтвей отдавая
Посольства единаго вѣтра отъ незнаемыхъ дальнихъ морей.
На нашихъ лугахъ — всѣхъ цвѣтовъ благовонья лежали
Ладомъ въ единый сліявшись созвукъ.
Душъ нашихъ свѣты, въ пыланіе слившись единое,
Красками рдѣли невиданными,
А голосъ всѣхъ нашихъ споенныхъ воль
Расцвѣтилъ намъ въ волшебныхъ садахъ небывалыя силы.

Мы срывали свое упоенье, какъ гроздья единой священной лозы,
И отъ нашихъ касаній выбрызгивалъ сокъ,
Золотилось единое наше вино,
Яблоки въ чащѣ единственной яблони
Общею нашей багрянились кровью,
Поцѣлуй единственной ночи, въ нихъ души о смерти поютъ,
И о будущихъ жизняхъ,
Въ единомъ пыланіи губъ, на вѣка воспаленныхъ,
Роскошнымъ недугомъ единаго блеска.

Взглядъ смерти.

(Съ Чешскаго.)

Вблизи изголовій и въ дымахъ предчувствій мой взглядъ былъ
смущеньемъ томимъ,
Онъ былъ многократно погасшей свѣчою предъ взглядомъ
побѣднымъ твоимъ.

Въ моемъ — тоскованье и слабость, въ твоемъ же — какъ молнія,
яркая сталь,
И въ зеркалѣ этомъ я собственной мысли постигъ уводящую даль.

Шла блѣдная мысль моя къ ширямъ безвѣстнымъ, къ предѣламъ
незнаемыхъ странъ,
Гдѣ сумракъ, гдѣ даль, гдѣ полярныя ночи свой водятъ нѣмой
караванъ.

Въ лицо ей сомнѣнье дышало испугомъ и вѣчный просторъ
холодовъ,
Но кованый, крѣпкій, на хрупкое тѣло всегда наброшенъ покровъ.

Въ загибы тѣней, уходящихъ изъ мраковъ, изъ зрака, гдѣ ска-
зочный брегъ,
Какъ цвѣтъ непонятнаго древа, порывно спадалъ и мятелился
снѣгъ.

Густѣлъ и темнѣлъ онъ, впивалъ въ себя зори и бился въ про-
ворныхъ струяхъ,
А гдѣ въ моихъ мысляхъ изсѣчены шрамы, онъ таялъ въ баг-
ряныхъ огняхъ.

Вблизи изголовій и въ дымахъ предчувствій мой взглядъ былъ
не разъ не моимъ,
Онъ былъ многократно погасшей свѣчою предъ взглядомъ
упорнымъ твоимъ.

Лунатикомъ, съ ложа луной уведеннымъ, я шелъ въ цѣпенѣньи
нѣмомъ,
За нимъ, что внушаетъ, за нимъ, что Непознанъ, за собственнымъ
призрачнымъ сномъ.

А въ длани истомной всѣхъ дней моихъ тусклыхъ, которыми духъ
мой томимъ,
Горятъ погребальные факелы ярко, зажженные свѣтомъ твоимъ.

Úvahy.

Aristotelova Poetika. Přeložil *František Groh.* (Museion — sbírka překladů. Řídí Otakar Jiráni, vydává Společnost přátel antické kultury. Svazek IV. V Praze 1929. Stran 75 za Kč 10·—.)

Náhodnou shodou okolností lze nám referovati ve Vlčkově čísle Listů filologických o klassickém díle, jež má úzký vztah i k novodobé literární historii a jehož překladatel — snad i to nám bude dovoleno zde připomenouti — byl přes dvacet let oslavencovým druhem v redakci tohoto časopisu.

Aristotelova Poetika působila, jak známo, nesmírně nejenom na literární theorii všech dob, nýbrž i na básnickou praxi století renaissance a klassicismu. Jestliže se přesto Jar. Vlček mohl ve svých Dějinách, v nichž pilně a důvtipně sledoval souvislost české literatury s ostatní Evropou, obejíti bez jediné, tuším, zmínky o Poetice Aristotelově, uvědomujeme si při tom znovu žalostný stav naší vzdělanosti v době, kdy pro Francouze byl Aristoteles »imperator noster, omnium bonarum artium dictator perpetuus«[1]. Tím ovšem není řečeno, že se k nám myšlenky Aristotelovy vůbec nedostaly. Přišly i k nám s opožděnými vlivy klassicismu, ale působily cizím prostřednictvím. Když na př. Jungmann v Slovesnosti sice neuvádí jména Aristotelova, ale na mnoha místech cituje Horatia nebo Boileaua, těží i on konec konců z Aristotelova dědictví. Snad vadila Jungmannovi a jiným našim lidem obtížnost Aristotelova textu a spletitost sporných otázek pojících se k výkladu Poetiky. Mohli bychom aspoň se toho dohadovati ze slov mladého Palackého v Přehledu dějin krásovědy (r. 1823)[2],

[1] Scaliger v Poetice. Citov. podle Jos. Kopala, Literární teorie Boileauova, str. 39.

[2] Kdyby ti nesčíslní vykladači poetiky Aristotelesovy nelípnouce tak otrocky na slovích tohoto veskrze porušeného a pomateného textu, raději se byli zeptali, co pak asi Aristoteles vůbec říci chtěl: nebyli bychom nikdy doslýchati museli tolikero nesmyslův přednášených ve jmenu jeho.

kde ostatně označuje Aristotela a Platona za vrchol dosavadní esthetiky a z Poetiky nejvýznamnější myšlenky řecky cituje. Palacký se zabýval Poetikou z odborného zájmu, a i po Palackém byl to jen vědecký zájem klassických filologů a esthetiků, jenž tu a tam připomněl českému čtenáři existenci slavného zákoníku poesie. Ani tato vědecká žeň by nebyla však veliká, kdyby nebylo znamenitého díla K. Svobody o Aristotelově esthetice.

Aby spis tak nesnadný, jako je Poetika, mohl znatelněji působiti na národní vzdělanost, k tomu je třeba dobrého překladu. A i tu je příznačné, že první náš překlad Poetiky se opozdil za prvním německým (o jiných ani nemluvě) o celých 130 let. Tím spíše chápeme, že prof. Masaryk srdečně uvítal (v Athenaeu II, 1885, str. 186) překlad P. J. Vychodila, jímž byl po prvé uveden do české literatury »veleduch, který, co vědění se týká, na člověčenství snad mezi všemi mysliteli vliv měl největší«. Tento první překlad z r. 1884 byl věcně správný a pečlivý, ale po stránce jazykové je dnes úplně zastaralý. Ostatně jej Vychodil nahradil brzy (r. 1892) druhým vydáním, jež vykazuje vskutku překvapující pokrok, jak konstatoval spravedlivě Fr. Čáda v L. F. XXIV, 1897, str. 302 n. Než ani tento na svou dobu zdařilý překlad nevyhovuje dnešním požadavkům. Nový překlad se jevil nutností stále naléhavější a nebyl jistě nikdo povolanější k tomu, aby jej pořídil, než prof. Fr. Groh, jenž se zabýval Poetikou v nabádavých seminárních cvičeních, jsa k ní veden také svým zájmem o řecké drama, jak ukazuje mimo jiné jeho příspěvek k Aristotelově definici tragoedie v Drtinově Sborníku.

Z každé řádky Grohova překladu je znát, že je výsledkem dlouhého, láskyplného studia. Text tak neobyčejně nesnadný, zatížený tolika kritickými a exegetickými aporiemi, vyžaduje si vskutku práce obětavé. Prof. Groh si upravoval text se střízlivou rozvahou a tento promyšlený text přeložil pečlivě a věrně, správnou a srozumitelnou dnešní češtinou. Místo abychom chválili přednosti slovního výrazu Grohova, dovolujeme si otisknouti vedle sebe proslulou definici tragoedie v starším i novém překladě. Je to zároveň poučná ukázka vývoje naší spisovné řeči:

(Vychodil 1884) Je tedy tragódia nápodoba jednání vážného a dokonaného, velikosť majícího, řečí podlé rázu jednotlivých oddílů rozličně ozdobnou, konajících osob a ne výpravou, působící soustrastí a bázní očistu strázní takových.

(Vychodil 1892) Je tedy tragedie nápodoba jednání vážného a doceleného, jakýsi rozsah majícího, a to řečí rozličně ozdobnou podle rázu jednotlivých oddílů provedená, jednajícími osobami a ne výpravně, působící soustrastí a bázní očistu strázní takových.

(Groh) Jest tedy tragoedie napodobení děje vážného a uceleného, určitý rozsah majícího, řečí vyzdobenou v jednotlivých částech různým druhem ozdob, ve formě jednání, nikoliv (pouhého) vypravování; napodobení, jež soustrastí a strachem působí očištění takových vášní.

Jak patrno, získal překlad Grohův hlavně také tím, že je volnější. U textu tak praegnantně zhuštěného je volnost překladu

první podmínkou srozumitelnosti. Zdá se mi, že tu a tam mohl jíti pan překladatel ještě o něco málo dále, i když mu úcta k autoru a filologické svědomí nedovolují následovati překladů cizích, zvláště francouzských, jež bývají často jen parafrasí.

Problémem pro sebe je zčeštění Aristotelovy terminologie. Zmínil se o něm Masaryk (srov. odpověď Vychodilovu v témž roč. Athen. str. 237), pojednal o něm Čáda na místě citov. a nemůžeme se mu vyhnouti ani při novém překladu Poetiky. Obecný pokrok vědecké a filosofické terminologie české překladu Grohovu nepochybně prospěl, zbývá však několik výrazů, jež jsou právě nerozlučně spojeny s Poetikou, na př. *ἀναγνώρισις*, *περιπέτεια*, *πάθος*. Pro tyto výrazy nemáme vhodné české náhrady a prof. Groh si počíná zcela správně, když na př. vedle českého nevýstižného »poznání« klade do závorky »anagnorise« nebo když prostě ponechává terminy řecké. Větší nesnáz však působí dva terminy, jež jsou v Poetice nadmíru časté, totiž *μῦθος* a *πρᾶξις*. Poměr těchto dvou pojmů je vysloven větou VI. kap.: *ἔστιν δὴ τῆς μὲν πράξεως ὁ μῦθος ἡ μίμησις*, neboli v překladu Grohově: A děj (mythus) jest napodobení činu. Vzpomeneme-li si, že se v definici tragoedie na začátku téže kapitoly překládá slovem »děj« právě *πρᾶξις*, objeví se nám hned nesnáz, o niž tu jde. Pan překladatel si byl ovšem rozdílu obou terminů dobře vědom a proto jednak tu a tam přidává k slovu »děj« (= *μῦθος*) přívlastek »dramatický« a pod., jednak překládá *πρᾶξις* velmi často slovem »čin« (vyhýbaje se důsledně Vychodilovu překladu »jednání«). Toto slovo »čin« je arci pomoc z nouze, jak cítíme zvláště v takových spojeních jako je na př. »čin jeden a celistvý« (*πρᾶξις μία καὶ ὅλη*) na konci kap. VIII. I to věděl pan překladatel sám dobře, jak patrno z kap. X. V první větě této kapitoly se překládá *μῦθος* — děj a *πρᾶξις* — čin, ale hned v následující větě se již klade místo *πρᾶξις* — děj, neboť nelze ovšem dobře mluviti o činech jednoduchých a zapletených. O několik řádek dále je zase děj = *μῦθος*. Podobně si pomáhá pan překladatel na zač. kap. XXIII, kde výraz *περὶ μίαν πρᾶξιν ὅλην καὶ τελείαν* = kolem jediné u d á l o s t i celé a úplné. V analogické partii z definice tragoedie je užito slova »děj«, ale to zde nebylo k disposici, neboť ho pan překladatel potřeboval pro termin *μῦθος* v téže větě.

Vina, pokud lze o vině vůbec mluvit, není arci na překladateli. Češtině prostě chybí ustálený výraz pro *μῦθος* jako terminus technicus. Výraz »látka«, jehož i prof. Groh několikrát užívá, nestačí pro všechny případy. Naši literární kritikové se uchylují někdy k latinskému výrazu fabule, jenž přešel v tomto významu do francouzštiny, angličtiny i němčiny. K. Svoboda užil ve »Vývoji antické estetiky« slova »báje« jako terminu technického. Bylo by možno též d ů s l e d n ě rozlišovati »poetický (nebo dramatický) děj« a prostý »děj« nebo konečně ponechati řecké

»mythos«. O tom ovšem nerozhodne klassický filolog sám, nýbrž usus literárních kritiků a historiků, a lze očekávati, že právě četba překladu Poetiky přispěje ke konečnému odstranění této nejistoty.

Prof. Groh doprovodil svůj překlad stručnou předmluvou a pečlivými poznámkami. Neméně se zavděčil čtenáři velmi přehledným rozdělením Poetiky na menší oddíly. Tisk je bezvadný, úprava vkusná, a tak si zbývá ještě jen přáti to, co přál prof. Masaryk Grohovu předchůdci, »aby tato poetika mnoho studována byla od čtenářstva i od spisovatelstva«. *Jar. Ludvíkovský.*

Г. Омельченко: **Історія тексту й перше („Лішкове") видання поеми К. Гавлічка-Боровського „Křest sv. Vladimíra".** Прага 1929. Str. 31. (Відбитка з наук. Збірника укр. вис. педагог. інститута ім. М. Драгоманова у Празі. Т. I.)

Proslulá satira Havlíčkova »Křest sv. Vladimíra«, k níž Havlíček pojal myšlenku již za svého pobytu v Rusku a která potom vznikala po částech v různých dobách, nebyla za živobytí autorova vytištěna, ale kolovala rukopisně. Dochovalo se několik autografů a kopií. Dosud jsou známy tři autografy, pojmenované podle majitelů: Chleboradův, Riegrův a Čermákův. Neúplný autograf Chleboradův skládá se ze šesti lístků s úryvky a náčrtky básně. Nyní je nezvěstný, ale popsal jej zevrubně Quis, vydavatel básnických spisů Havlíčkových. Autograf Riegrův nalezen byl v pozůstalosti Riegrově ještě s jinými Havlíčkovými rukopisy a spisy; obsahuje devět zpěvů. Nejúplnější je rukopis Čermákův, má deset zpěvů, z nichž poslední není dokončen. O jeho provenienci vypravuje se toto. Dcera Havlíčkova Zdeňka věnovala jej svému milenci, baronu Kvidonu Battagliovi, poručíku tehdejšího pěšího pluku č. 15 v Praze, když byla nucena s ním se rozejíti. Battaglia, Polák a upřímný Slovan, daroval jej potom příteli svému Janu Zacharovi z Radimilu a od něho jej dostal jeho bývalý spolužák Max. Čermák, majitel knihtiskárny v Klatovech. Po smrti Čermákově († 1892) byl rukopis dlouho nezvěstný; skrýval jej pečlivě choť jedné z dcer Čermákových a teprve r. 1922 podal o něm veřejnosti zprávu. Tiskem jej vydal prof. Vrat. Čermák r. 1925.

Dva zpěvy I. a III. byly uveřejněny r. 1861 v »Obrazech Života« a zpěv II., IV. a V. r. 1867 v časopise »Praha«. První úplné vydání vyšlo r. 1877 s titulem »Křest sv. Vladimíra. Legenda z ruské historie od Karla Havlíčka Borovského. S 93 vyobrazeními od E. Lišky. V Praze. Nákladem vlastním.« Od té doby vyšlo více než čtyřicet vydání »Křtu« a z nich je asi deset ilustrováno.

O vzájemném poměru autografů a prvního tištěného vydání (»Liškova«) zevrubně pojednal Vrat. Čermák v rozpravě »Havlíčkův Křest sv. Vladimíra a jeho rukopisy«, kterou připojil k svému autografickému vydání »Křtu« podle t. ř. rukopisu Čermákova.

Konečný úsudek, k němuž dospěl pečlivou analysou všech známých textů, zní, že rukopis Čermákův můžeme považovati za poslední, tedy definitivní zpracování satyry Havlíčkovy a že z Havlíčkových rukopisů dnes známých zbývá jako jediná možná předloha tisku z r. 1877 rukopis Čermákův. Prof. Čermák připouští, že nelze určitě rozhodnout, že vydání Liškovo jest tištěno podle rukopisu Čermákova, »avšak rozdíly vedle shod nemohou zase vyvrátit bezpečně tušení, že tomu tak jest. Vždyť mohly býti učiněny úmyslně, aby znesnadnily pátrání po vydavateli, jehož inkognito jest zase podezřelé«.

Otázkou o vzájemném poměru dochovaných rukopisů Havlíčkova »Křtu« a o předloze Liškova vydání z r. 1877 zabývá se znovu svrchu jmenovaná studie H. Omel'čenka, docenta ukraj. pedag. institutu Drahomanovova v Praze. Zkoumání své Omel'čenko rozšířil nejen na známé autografy, nýbrž i na dvě kopie básně Havlíčkovy, Vocelovu a Gablerovu. Kopie Vocelova, která byla prof. Čermákovi neznáma, je obsažena v sbírce básní »Duch Havlíčkův«, chované v Nár. museu, a pochází patrně z let šedesátých. Podle argumentace Omel'čenkovy zakládá se tato kopie na autografu, který dostal Palacký od Havlíčka. Vocel, který byl v přátelském spojení s Palackým, si jej vypůjčil a opsal. Kopii jeho Omel'čenko pokládá za cenný příspěvek k stanovení historie textu »Křtu«. Rozborem přepisu Gablerova, o němž prof. Čermák tvrdil, že byl pořízen podle autografu Čermákova, Omel'čenko dokazuje, že byl přepsán podle dvou originálů, a to prvních devět zpěvů podle autografu Riegrova druhé redakce a desátý zpěv (neúplný) podle předpokládaného autografu Palackého druhé redakce. Z toho usuzuje, že kopie Gablerova je starší, Vocelova mladší a představuje tudíž poslední úpravu satiry Havlíčkovy. Pro autografy stanoví Omel'čenko tuto stupnici. Nejstarší je neúplný rukopis Chleboradův, obsahující první náčrtky básně Havlíčkovy, což tvrdil také již prof. Čermák. Později byl napsán rukopis Riegrův, při němž třeba předpokládati ještě druhou redakci. Na třetí místo klade Omel'čenko rukopis Čermákův a na čtvrté místo předpokládaný rukopis Palackého, representovaný kopií Vocelovou.

Dále vyšetřuje Omel'čenko, podle jaké předlohy bylo pořízeno první vydání z r. 1877. S míněním Čermákovým, že předlohou neznámému vydavateli byl autograf Čermákův, nesouhlasí a ukazuje na četné rozdíly mezi oběma texty. Podrobným srovnáním textu první edice s ostatními autografy a kopiemi nalézá největší shodu mezi první edicí a přepisem Vocelovým. Konečný úsudek jeho vyznívá v ten smysl, že v osnovu první edice byla převzata redakce Vocelovy kopie a korektivy pro Vocelovu kopii vzaty z redakcí Riegrova autografu, Gablerovy kopie a tištěných zpěvů v »Obrazech Života« (1861) a v časopise »Praha« (1867).

Studie Omel'čenkova má tu podstatnou vadu, že mnoho předpokládá a hromadí hypothesu na hypothesu. Předpokládá autograf

Palackého, o němž není nic známo, a to ještě ve dvou redakcích. Předpokládá také dvě redakce autografu Riegrova, ač je známa jen jedna. Těmito četnými hypothesami pozbývá jeho argumentace váhy a přesvědčivosti. Otázka rukopisů a kopií Havlíčkovy básně zůstává tedy stále ještě otevřena. Sám Omel'čenko poznamenává, že se mu při poslední korektuře studie podařilo vyhledati v Nár. museu ještě dvě kopie, úryvky 108 veršů, k nimž nemohl již ve své studii přihlížeti.

Plodem pilných studií, jež Omel'čenko věnoval Havlíčkovi, je též publikace »Karel Havlíček-Borovský. Vybir poezij. Pereklad Ivana Franka« (Češko-ukrajinska knyha. Praha 1929). Známý básník ukrajinský Ivan Franko přeložil Havlíčkovy básně »Křest sv. Vladimíra«, »Tyrolské elegie«, »Král Lávra«, deset drobnějších básní a vybrané epigramy a vydal je r. 1901 ve Lvově. Omel'čenko obstaral kritické vydání překladů Frankových a připojil k nim delší úvod s biografií Havlíčkovou a se srovnávací studií o literárním a národně-politickém významu Havlíčka a Franka. Vydání je ozdobeno četnými vyobrazeními podle kreseb Liškových, Chvojkových a Vítkových a podle fotografií. Připojena je i bibliografie, týkající se Havlíčka a Franka. *Jan. Máchal.*

Otokar Fischer: **K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar.** (Zvláštní otisk z Xenia Pragensia 1929.) Str. 27. — *Karel Hynek Mácha:* **Marinka.** Vydal Ferdinand Strejček. Nákl. Fr. Topiče 1929. Str. 64.

Profesor Otokar Fischer podává v své studii pozoruhodný výklad Máchových německých počátků básnických. Spojuje je velmi přesvědčivě s učitelskou činností universitního profesora Al. Klara, jenž na pražské universitě, počínaje rokem 1812, zavedl veřejná deklamační cvičení a pro ně vydal dvoudílný Auswahl von Gedichten für declamatorische Uibungen (1822 a 1829), který byl Máchovi vlivnou pomůckou v jeho německém veršování, jež si svou školskou povahou zaslouží dobře názvu »Versuche«, kterým Mácha opatřil sešitek svých německých veršů. Jde tu opravdu o Versuche, tentamina školská, jak čteme Máchovou rukou napsáno na rukopise variantu »Der Eremit« (Pantheon, Mácha I., 304). V dochovaných německých verších nestojí Mácha pod přímým vlivem významných básníků německých: jeho »Columbus« jest básněn podle stejnojmenné básně německé básnířky Luisy Brachmannové, jež byla otištěna v 1. díle zmíněného Klarova Výboru a jistě přednášena na recitačních slavnostech, kde ji Mácha mohl slyšeti. Rovněž pro básně »Glaube, Hoffnung, Liebe, Vertrauen« a »Führer durchs Leben« nalezl Ot. Fischer vzory z péra Klarových žáků, a to v druhém svazku »Výboru«. Prof. Al. Klar svými recitačními cvičeními probouzel básnické schopnosti svých žáků, jejichž zdařilejší básně i v svém »Výboru« otiskl. V této souvislosti možno pak téměř s jistotou tvrditi, že oslavencem Máchovy básně

»Stimmen zur Namensfeyer« není nikdo jiný než Al. Klar, a rovněž česká dvoudílná báseň »City vděčnosti«, věnovaná »bývalému učiteli«, oslavuje Klara; a důmyslný výklad Fischerův pomáhá nám i datovati vznik této příležitostné skladby k r. 1831, kdy prof. Klar byl jmenován čestným měšťanem pražským. Zjištěním těchto dosud neznámých faktů vnesl prof. Ot. Fischer nové světlo do básnických počátků Máchových. Mimo to obsahuje jeho studie dlouhou řadu nových, zajímavých výkladů a postřehů: hodnotí české zpracování německé básně Máchovy »Die kühle Nacht« (I., 71 a 179), upozorňuje na souvislost »Zigeunerlied« s Wolfovou »Preciosou«, zajímá ho Máchova básnická aplikace germánských božstev Herthy a Iduny v německých i českých básních a působení anglických vlivů prostřednictvím německým (sr. na př. Ossiana v Houwaldově povídce »Wahnsinn und Tod«, z níž »Ossian« působí na Máchův literární záměr s pěvcem na Vyšehradě, Pantheon III., 55, 408), na konec oceňuje a zdůrazňuje osobité básnické hodnoty díla Máchova: Mácha nenáleží k tvůrcům, kteří vytvářejí něco myšlenkově nového, jeho epochálnost tkví v jeho hlubokém pochopení básnických možností českého jazyka, věc to, kterou nechápou někteří cizí posuzovatelé díla Máchova; odtud i nezdar pokusu, překládati »Máj« do cizího jazyka.

Studie Ot. Fischera náleží k nejcennějším kritickým pracím máchovským. Bylo by si přáti, aby i další Máchův vývoj nalezl v prof. Ot. Fischerovi stejně pronikavého vykladače a hodnotitele. Třetí svazek nového vydání spisů Máchových v »Pantheonu«, obsahující vše, co se zachovalo z jeho deníků, zápisníků a korespondence, přímo vybízí k této práci, jež by pověděla závažné slovo o básníkově růstu a kriticky zhodnotila zvl. německou četbu Máchovu a určila dosud neznámé prameny některých jeho výpisků.

Profesor Ferd. Strejček otiskl samostatně Máchovu »Marinku« v pěkné úpravě Petra Dillingra. Frontispic knihy jest reprodukce Selbovy litografie Schadowovy Mignony, kterou se profesoru F. Strejčkovi podařilo nalézti v berlínské Národní galerii po dlouhém úsilí, jež vypisuje v doslovu k této knize. Obraz Schadowův byl Máchovi ideálem dívčí krásy a měl veliký význam při tvoření »Marinky«. Odtud veliká cena tohoto Strejčkova objevu, přibližujícího nám Máchu zase s jiné strany a doplňujícího velmi pěkně Strejčkův článek »Bílé růže« (v Láskách a milenkách našich básníků 1928), v němž se první velmi výstižně rozepsal o vlivu dívčího typu Marinky, symbolu mladistvé, beznadějné lásky, na českou povídku pomáchovskou. Na str. 58. doslovu mluví autor o »Krkonošské pouti« jako o třetím »Obrazu ze života mého«; jest to omyl uváděný podle prvního souborného vydání spisů Máchových z r. 1862, na nějž upozornil již r. 1911 (L. F. 38.) Arne Novák v důležité studii »Máchova Krkonošská pouť«. B. Jedlička pak přímo prokázal (L. F. 45, 1918, str. 29.), že toto spojení je dílem posledního upravovatele spisů Máchových.

Fr. Krčma.

Ferd. Stiebitz:

Znal starověk ústrojnou buňku?

Odpověď na tuto otázku jest velice snadná: máme-li na mysli buňku v dnešním smyslu — onu základní jednotku živé hmoty, jejíž prozkoumání se stalo ústředním problémem moderní biologie — není nejmenší pochyby, že o ní starověk nevěděl docela nic. Stačí si prostě uvědomiti, že starověk neměl drobnohledu. Ale tím není položená otázka zprovozena se světa. Jak uznávají i moderní přírodozpytci[1], předstihli Řekové svým myšlením daleko svou zásobu empirických poznatků. Jejich úsilí se neslo nikoli k detailu, k jednotlivině, nýbrž k všeobecnině, k celkové koncepci, k jednotnému názoru. Řečtí myslitelé a badatelé neměli vždycky dosti trpělivosti konati sta a tisíce pozorování nutných k tomu, aby byly ověřeny vědecké domněnky, jak toho žádá věda moderní. Vidíme, že se — ačkoli se experimentování a pozorování s rozkvětem lékařských škol stále vzmáhalo — nezřídka spokojovali pouhým dohadem, závěrem ze syllogismu, důmyslným nápadem a generalisací tam, kde by se dnešní vědec odvážil provésti nějaké obecnější tvrzení teprve na základě velikého množství pokusů a pozorování. Ve vyspělosti rozumového usuzování a v jisté schopnosti divinační byla síla vědeckých řeckých pracovníků; v ní byla také jejich slabost, pokud se na přírodně vědecké badání díváme s výše dnešních znalostí a method. Ale právě proto nestačí odpověděti na naši otázku jen tak, že starověk neměl drobnohledu. Myšlení starověkých badatelů nezřídka proniklo i tam, kam teprve v nové době pronikl drobnohled. Je tedy nutno zkoumati, zdali snad Řekové nedospěli pouhou spekulací k představě o nějakém útvaru obdobném s dnešní ústrojnou buňkou.

Od dob Empedokleových se ustálilo obecné takřka mínění, že se organismy — právě tak jako vše ostatní — skládají ze čtyř známých živlů: ohně, vzduchu, vody a země. V určité tkáni živé hmoty jsou tyto čtyři živly smíšeny v určitém poměru[2]; na něm závisí jak kvalita, tak i struktura tkáně — proto je maso masem, kost kostí, kořen kořenem atd. O podrobnější stavbu tkání

[1] Na př. známý dánský botanik a genetik W. Johannsen v čl. Die Vererbungslehre bei Aristoteles und Hippokrates (Die Naturwissenschaften V, 1917) str. 393[b].

[2] Srov. Aët. pl. V, 22, 1 = 21 A 78 Diels (Vorsokratiker).

se starý věk nezajímal. Stačilo mu učení[1] o t. zv. částech sourodých (*ὁμοιομερῆ, partes similares*) a nesourodých (*ἀνομοιομερῆ, partes dissimilares* nebo *organicae*). Některé tkáně nebo orgány se skládají ze stejných částic, jsou homogenní. Dělíme-li na př. maso určitého druhu na díly stále menší, dostáváme stále látku stejné kvality a struktury, částečky onoho masa. Ale na př. ruka se neskládá z rukou, nýbrž z masa, kostí, šlach, nervů, cev atd., zkrátka z látek nesourodých. Samy o sobě jsou ovšem ony součásti ruky sourodé. Abstrakcí docházíme až k pramalinkým částečkám sourodým[2], a ty jsou základem pro stavbu živých organismů[3].

Mysleti si na tomto podkladě nějaký útvar odpovídající ústrojné buňce, jak ji známe dnes, bylo nejen nemožné, ale i zbytečné. Nechať jest ona částečka sebe nepatrnější, stále má tytéž vlastnosti jako celá souvislá tkáň, jejíž je částečkou, a neliší se od ní nijak leč kvantem. Je zkrátka zlomečkem svého celku naprosto sourodým, a její vlastnosti se zakládají (právě tak jako vlastnosti celé tkáně) na určitém složení živlů, jehož poměr je týž jak v nepatrné částečce, tak i v celé tkáni. Není tu tedy ve skutečnosti žádné ústrojné jednotky povahy tak autonomní, jako je buňka. Jest jen chemická směs určovaná poměrem čtyř živlů a jejich základních sil nebo kvalit, totiž tepla, studna, sucha a vlhka[4] — anebo chceme-li to vyjádřiti představami známými ze spisů hippokratických[5]: směs čtyř základních šťáv, jež jsou vlastně hypostasí čtyř Empedokleových živlů. K této směsi přistupuje ovšem pneuma jako princip životní.

Základní jednotkou pro stavbu organismu jsou ony »jednoduché sourodé částečky« jen potud, pokud se jejich elementárním ustrojováním buduje organismus. Je-li sémě vrženo do dělohy anebo sémě rostlinné do půdy, ustrojí se podle Galena[6] v určitý čas přečetné částečky vznikající látky, a ty se liší vlhkostí, suchostí, chladností, teplotou atd. Dalším vývojem, při němž nastává

---

[1] O složení organismů jedná Aristoteles častěji, na př. hist. anim. I, 1, 485[a] 5 nn.; de part. anim. II, 1, 674[a] 8 nn. Po Aristotelovi je toto učení uznáváno většinou starověkých lékařů a filosofů.

[2] Srov. Galena de elem. ex Hippocrate II, 1 (I 492 Kühn): *ἀνθρώπου δέ γε ἴδια μόρια τὰ ἐλάχιστά τε καὶ ὁμοιομερῆ προσαγορευόμενα.* Ve spise de morborum differentiis (VI, 841 Kühn) mluví Galenos o »jednoduchých částečkách« (*ἁπλᾶ μόρια*).

[3] Jako homogenní částice jmenuje Galenos de morb. differ. na uv. m. cevy, nervy, kosti, chrupavky, šlachy, blány a maso. Srov. i de nat. facultatibus I 7 (II, 16 Kühn).

[4] A ty kvality samy bývají zhusta také chápány jako hmotné elementy.

[5] T. zv. humorální pathologie není ve skutečnosti výtvorem hippokratiků: byla jimi převzata od starší lékařské školy sicilské. Také není nauka o tělesných šťávách ve spisech hippokratických nikterak jednotná; učení o známých čtyřech šťávách se ustálilo teprve vývojem.

[6] De nat. facult. I 6 (II 11 n. Kühn).

příslušné míšení elementárních kvalit, vznikají z oněch nevnímatelných částeček, teprve postupně co do hmatu, chuti, čichu a zraku rozlišovaných, vnímatelné elementární části organismu, totiž homogenní částice těla.

Vyjádřeme tu myšlenku konkretně na příkladě. Semenná látka obsahuje nějaké množství živlů; to jest rozhojňováno matčinou krví. Nějaký nepatrný díl této látky se shlukne tak, že poměr živlů a kvalit, jenž v něm nastal, odpovídá chemickému složení té oné kosti. Tak se ustrojila »elementární« nebo »jednoduchá sourodá částečka«, zárodek oné kosti. Ten se zvětšuje z potravy poskytované matkou účelným působením tvárné (diaplastické) a assimilační síly a stává se vnímatelným pro některý ze smyslů. Jeho růst si představuje Galenos odstředivě — asi tak, jako se rozpíná měchýř[1]. Z neviditelné pračástice, již poměr směsi (κρᾶσις, *temperamentum*) předurčoval k tomu, aby byla kostí, vyroste časem kost již vnímatelná smysly a ta je pak jedním z vnímatelných elementů, prvků organismu[2]. Obdobně tomu jest i u jiných částic sourodých.

Z toho jest viděti, že lze ve smyslu buňky chápati nejvýše onu nevnímatelnou zárodečnou částečku, z níž se pak vyvine sourodá částice vnímatelná, na př. ta ona tkáň nebo kost. Ale to pak není nějaký »mnohobuněčný« útvar; je to v jádře ona zárodečná částečka, jen o mnoho zvětšená. Pravými stavebními kameny jsou tedy vlastně ona *αἰσθητὰ στοιχεῖα*, vnímatelné sourodé částice. Buňka v dnešním smyslu nemá v této přírodovědecké soustavě místa: sourodé částice jsou v ní chápány jako látka úplně souvislá a jednotná.

Přece však byla i v rámci tohoto filosofického systému, zakládajícího se v podstatě na Empedokleovi, nalézána představa, která prý odpovídá dnešní buňce.

Aristoteles jedná ve spise *περὶ ζῴων γενέσεως* velmi podrobně o živočišném semeni[3]. V II. knize[4] stanoví jeho chemické vlastnosti a vykládá, že je sémě tekutina pěnitá sestávající se z nesčetných nepatrných bublinek. Právě proto jest prý barvy bílé (Aristoteles protestuje proti údaji vyskytujícímu se u Herodota, že prý černoši vydávají sémě tmavé), neboť každá pěna jest bílá, zvláště ta, která se skládá z částeček velmi nepatrných,

---

[1] Ibid. I, 7 (II, 17) a II, 3 (II, 86 Kühn).

[2] Ibid. II, 12 Kühn: *καλεῖται δ' αἰσθητὰ στοιχεῖα τὰ ὁμοιομερῆ πάντα τοῦ σώματος μόρια.* Je třeba dbáti toho, co míní Galenos slovem *στοιχεῖον* = *elementum:* jednou to jest empedokleovský »živel«, jindy základní složka organismu vzniklá krasí »živlů«, vnímatelná t. zv. sourodá částice (*ὁμοιομερές*).

[3] Názvu *sémě* užívám o chámu. Proti mínění jiných starověkých lékařů a přírodozpytců, kteří uznávali takovou látku i u ženy, učí Aristoteles, že skutečné sémě vydává jen muž, kdežto žena dává jako analogon semene krev, látku to pro plod.

[4] Kap. 2, str. 735[a] a dále.

tak malých, že jsou jednotlivé bublinky docela neviditelné. A takové povahy je tedy sémě. Je to pěnitá hmota skládající se hlavně z vody a ze vzduchu (jakožto živlů), či lépe řečeno z pneumatu, jež vyplňuje ony bublinky. Pneuma — teplý vzduch[1] — jest při tom nositelem života, čili, jak praví Aristoteles, duše; ovšem jen duše vegetativní a animální, rozumové nikoli.

Aristoteles se tak snaží proniknouti strukturou semene, tedy oné látky, která jest podle jeho chápání buditelkou života[2]. Tím dospívá až k oněm nepatrným bublinkám, z nichž jest sémě sestaveno.

S výkladem o podstatě těchto bublinek jest poučné srovnati to, co vykládá Aristoteles v III. knize (kap. 11, 762[a]). Aristoteles byl přesvědčen o tom, že může ještě i nyní život vznikati spontánně. Jak je známo, věřilo se v abiogenesi od nejstarších časů až do doby celkem dosti nedávné[3]. Všechny organismy, praví Aristoteles, vznikající spontánně v zemi nebo ve vodě, vznikají za rozkladu, tlení a přílivu dešťové vody. Ne že by nový život vznikal z látek tlejících: vylučuje se »sladkost«, z níž vzniká počátek, princip, a co zbývá, přijímá ten onen tvar. Povstávají pak živočichové a rostliny v zemi a vlhku proto, že jest v zemi obsažena voda, ve vodě pak pneuma a v pneumatu duševní, t. j. životní teplo, takže jest vše jaksi plno života (duše). Proto se ustrojuje život ihned, kdykoli jest nějak uzavřen. »Bývá pak uzavírán tak, že, zahřívá-li se hmotná vlhkost, vzniká cosi jako pěnitá bublina[4].«

Ve vydání Aristotelova spisu od Auberta a Wimmra[5] čteme u slov zde uvedených tuto poznámku: »*πομφόλυξ* — eine ‚Zelle'! Offenbar dem Wesen nach demjenigen entsprechend, was heutiges Tages Zelle heisst.« Shledává tedy Aubert — neboť od něho asi pochází ona poznámka — ve slovech Aristotelových anticipaci ústrojné buňky. Omezuje sice svůj výrok výhradou »dem Wesen nach entsprechend«, ale jest patrně přesvědčen, že Aristoteles onou bublinkou uzavírající v sobě život míní asi to, co dnešní biologie buňkou.

---

[1] Teplem tu neníní Aristoteles obyčejné teplo ve smyslu fysikálním, nýbrž cosi příbuzného živlu, z něhož prý se skládají hvězdy.

[2] Podle Aristotela sémě (*γονή*) hmotně nepřispívá ke vzniku zárodku; budí v látce samicí poskytované toliko reakce směřující k utváření plodu, samo se pak rozplyne v pneuma.

[3] Víru v abiogenesi vyvrátil Spallanzani (1729–1799), ale přes to se udržovala stále až do minulého století, kdy ji definitivně vyvrátil Pasteur. Srov. *Fr. Dannemanna* Die Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung (Lipsko) III[2] (1922), str. 116 a IV[2] (1923) str. 231.

[4] De gen. an. III. 11, 762[a] 11: *διὸ συνίσταται ταχέως, ὁπόταν ἐμπεριληφθῇ. ἐμπεριλαμβάνεται δὲ καὶ γίνεται θερμαινομένων τῶν σωματικῶν ὑγρῶν οἷον ἀφρώδης πομφόλυξ.*

[5] Aristoteles' Fünf Bücher von der Zeugung und Entwickelung der Thiere (v Lipsku 1860), str. 273. Aubert byl fysiolog, Wimmer filolog. Proti oné poznámce se ozval, pokud vím, jen stručně G. H. Lewes v knize Aristotle (v Londýně 1864).

Zdá se mi, že jest i s oním omezením toto tvrzení příliš odvážné. Podrobnější úvaha to objasní.

Aristotelova ‚ústrojná bublina' se zřejmě zakládá na pozorování rozkladu, kvašení a podobných procesů chemických. Jak představou, tak i výrazem upomínají jeho slova nahoře uvedená na jedno místo v Platonově Timaiu, kde se líčí, jak vzniká rozkladem masa t. zv. bílý sliz, jedna z hlavních příčin chorobných poruch v těle lidském. Praví se tam[1]; »Jiný (sliz) vzniká rozpuštěním z nového a jemného masa za účasti vzduchu; poněvadž jest nadut a obklopen vlhkostí, vytvoří se za tohoto stavu bubliny, jednotlivě sice neviditelné pro svou drobnost, ale všechny dohromady dávají hmotu viditelnou a mají od utvořené pěny na pohled barvu bílou: vší této rozpuštěnině masa se vzduchem říkáme bílý sliz.«

Takové rozkladné procesy lze pozorovati i v přírodě. A poněvadž se myslelo, že za takových procesů vzniká život, byly bubliny, které se při nich objevují, pokládány za projev ustrojujícího se života. Představa ta je velmi stará. Již Demokritos tak vysvětloval prvoplození. Podle Diodora Sicilského[2] se na prvopočátku po rozmanitých pochodech ve vesmíru odloučilo moře od pevnějších částic prahmoty; ty vytvořily zemi povahy bahnité a velmi jemnou. Když počalo svítiti slunce, jala se tuhnouti, a jak působením tepla na povrchu kvasila, vlhkost na četných místech zduřela a kolem nich se utvořily hnilobné produkty obalené tenkými blankami[3]. To lze dosud vídati v bažinách a v krajinách močálovitých, je-li země ochlazena a vzduch se náhle rozpálí. Tak byla ona vlhkost teplem oživována, přijímala za nocí potravu z mlhy, ve dne pak žárem tvrdla. Posléze uzrál život, jímž byly tyto útvary těhotny, obaly byly propáleny, praskly a vydaly ze sebe rozmanité typy živoků. V podstatě jest myšlenka, že živočichové při prvoplození vzešli z nějakých takových útvarů, ještě starší. Již Anaximandros si musel podobně představovati prvoplození, učil-li, že vznikli živočichové z vlhka vypařujícího se působením slunce[4].

Zcela ve smyslu demokritovské nauky o prvoplození jsou chápány Aristotelovy výklady o abiogenesi v zajímavém a cenném by-

---

[1] Tim. 39, 83 C-D; překlad Fr. Novotného (Timaios a Kritias, v Praze 1919), str. 124.

[2] Bibl. hist. I, 7. Jeho výklad závisí na Hekataiovi, jenž jej převzal od Demokrita; srov. K. Reinhardta Hekataios von Abdera, Hermes 47 (1912), str. 492 nn.

[3] I. 7, 4: *σηπεδόνες ὑμέσι λεπτοῖς περιεχόμεναι.*

[4] Hippolyt. refut. I. 6, 6 = fr. 11 Diels; cf. Aët. V. 19, 4 = fr. 30. Pokud však vím, nikde není určité zprávy o tom, že Anaximandros výslovně učil o *bublinovitých útvarech*, jež prý vznikly z vlhké ještě a bahnité prahmoty tvůrčí silou slunečních paprsků. Tak líčí učení Anaximandrovo E. Dacqué Der Descendenzgedanke und seine Geschichte (Mnichov 1904), str. 27, dávaje mu smysl úplně demokritovský.

zantském spisku »Hermippos o hvězdopravectví« od Jana Katraria. Podle toho[1] vznikly po rozlišení země a vody nejprve stromy a rostliny a »jakési blány podobné bublinám« *(ὑμένες ἐοικότες πομφόλυξιν)*. Ty byly ve dne zahřívány sluncem, v noci pak oteplovány měsícem a hvězdami; posléze praskly a zrodily živočichy. A není prý to nic divného, že země smíšená s vodou na počátku dala vzniknouti živočichům a rostlinám. Ve vodě je přece obsaženo pneuma a v něm duševní (t. j. životní) teplo[2]; a dokazují to i živočichové rodící se v puklinách země a působením tlení.

Soudím, že jest Aristotelova představa o bublině uzavírající v sobě život v podstatě táž představa, jako jsou ony blanité útvary vzniklé kvašením prazemě, jimiž Demokritos vykládal prvoplození. Aristoteles takovými útvary vykládal abiogenesi vůbec, nikoli jen prvoplození. V oné bublině uzavírající v sobě pneuma s životním teplem dozajista viděl elementární projev života a snad i jakýsi primární ústrojný útvar. Ve zlomku Theofrastových Metafysik[3] jedná se mimo jiné o tom, zda jest hmota nějak uspořádána jak v jevech, tak ve své podobě elementární, a také se naráží na otázku účelnosti »ve všem, v živočiších i rostlinách, ba i v bublině«. Souvislost, jak se zdá, nasvědčuje tomu, že tu nejde o obyčejnou bublinu, nýbrž právě o nějaký takový útvar, jakým jest ‚ústrojná bublina' Aristotelova. Ale nechať je tomu jakkoli, ten smysl, jaký má v moderní přírodní vědě ústrojná buňka, oné bublině přikládati nesmíme.

Pokud myslil Aristoteles na tuto bublinu, když předpokládal množství nepatrných neviditelných bublinek v živočišném semeni, je nesnadno říci. Sám se o tom nijak určitěji nevyslovuje; ale z celého jeho výkladu jest viděti, že lze předpokládanou bublinku semenné látky chápati jako onu abiogenetickou bublinu v malém měřítku. Mají podobné chemické i fysikální vlastnosti. I bublinky semenné látky jsou utvářeny tak, že látka semene, skládajícího se hlavně z vody a příměsku země (jakožto živlů), uzavírá v sobě pneuma jako princip životní anebo jeho nositele. Mohli bychom se tedy kloniti k tomu, abychom v těchto semenných bublinkách spatřovali cosi jako buňky zárodečné hmoty. A to tím spíše, že vidíme, jak i první novověcí badatelé viděli v buňkách bublinky. Tak pokládal — podle slov Rádlových[4] — C. Fr. Wolff buňky za útvary pěny: »jevily se mu jako bublinky šťavou naplněné a oddělené od sebe jednoduchými stěnami.«

Ale sotva můžeme míti za to, že by byl Aristoteles nějaké tkáně, třebas jen zhruba a nepřesně, opravdu viděl a podle toho

---

[1] Str. 31 vydání Krollova-Viereckova.
[2] Srov. výše uvedený výklad Aristotelův.
[3] Wimmrova vyd. Theofrasta 3. díl fr. XII. § 15.
[4] Geschichte der biologischen Theorien I.[1] (1905), str. 157. Podrobněji o tom u Danneman n a Die Naturwissenschaften etc. III[2] (1922), str. 118 nn.

usuzoval o struktuře semenné látky. Pokud se jeho domněnka o semenných bublinkách vůbec zakládá na pozorování, lze souditi, že ho k ní vedla jen obdoba: to, co ve větším měřítku pozoroval na jiných zpěněných látkách, přenesl na sémě. Nadto nebyla domněnka o pěnité podstatě spermatu nic zhola nového. Sémě bylo některými řeckými badateli (na př. Diogenem z Apollonie)[1] pokládáno už před Aristotelem za látku pěnitou, a to především za zpěněnou krev. A jako se nás Aristoteles snaží přesvědčiti, že musí být sémě bílé barvy, skládajíc se z pěnových bublinek vzduchem naplněných, vyvracejí ti, kdo uznávají sémě za krev, námitku, že by pak nebylo bílé, poukazem na to, že jest každá pěna bílá, nechať jest její látka, nejsouc zpěněna, barvy jakékoli[2]. A pátráme-li po původě domněnky, že je sémě pěnité, shledáváme se s výkladem, jenž je nám výstrahou, abychom v oné semenné bublince neshledávali organickou jednotku zárodečné hmoty. V starém věku byla totiž hojně rozšířena domněnka, že se sémě k ejakulaci sbírá teprve za pohybů provázejících pohlavní spojení; jimi jest vyburcováno a tak nabývá pěnité podoby. Zvlášť výrazně jest způsob, jak se sémě při koitu v těle vylučuje a pění, líčen v hippokratovském spise *περὶ γονῆς*[3]; v něm se ovšem předpokládá, že se sémě schází z celého těla, ze všech jeho šťav. Ale i u jiných autorů, i u těch, kteří neodvozují jako hippokratikové sémě z celého těla, vyskytuje se často náhled, že je zásoba hotového semene velmi malá, většinou že se tvoří teprve za koitu. I Aristoteles a Galenos se toho mínění zastávají[4]. Ostatně, byť i nebylo nahromaděné sémě zpěněno, ejakulací — působenou podle některých pneumatem obsaženým v arteriích[5] — se mu té podoby může také dostati.

Je tedy jasno, že ani v oněch bublinkách semenné látky nesmíme spatřovati útvary podstatou odpovídající ústrojným buňkám[6]. Nejvýše lze připustiti, že je snad Aristoteles chápal jako elementární částice zárodečné hmoty — či lépe řečeno semenné látky, aby nás nemýlil onen termín znějící příliš moderně Neboť, jak už bylo poznamenáno[7], sémě podle Aristotela nepřispívá k zá-

[1] Vindiciani fr. Bruxellense c. 1 a 3 (vyd. M. Wellmann Fragmente griech. Ärzte I. str. 208 a 210).

[2] Srov. na př. zlomek z Vindiciana Tractatus de scemate humano (vyd. K. Sudhoff v Arch. für Gesch. d. Med. VIII. 1915, str. 423 n.).

[3] De genitura c. 1 (VII, 470 Littré). — O pěnité podstatě semene srov. dále Orfika fr. 127 a 183 Kern; Filona de opif. m. 67 (II, 745 Arnim VSF); Galena de usu part. XIV, 9 (IV, 183 Kühn); Oreibasia III, str. 40 nn. (Bussemaker-Daremberg). Proti ní Diokles (fr. Vind. c. 7).

[4] Arist. de gen. an. I, 6, 718a 6 (srovn. k tomu Filopona t. j. Michala z Efesu gen. an. str. 5, 2; 7, 22 a 25; 39, 5 a 14 Hayduck); Galenos de semine I, 16 (IV, 586 nn Kühn).

[5] [Arist.] hist. an. VII, 7, 586a 15.

[6] Sémě je také *ὁμοιομερές*: Arist. de gen. an. I, 18, 724b 29; Gal. de sem. II, 5 (IV, 626 Kühn).

[7] Na str. 312 pozn. 2.

rodku hmotně, nýbrž jen jako ferment, agens nebo stimulans, podněcujíc vývoj látky samicí poskytnuté a tak i vývoj principu duševního (životního). Jakmile vzbudí v látce příslušnou reakci, rozplyne se v pneuma[1]. Nemá tedy ona semenná bublinka vůbec žádné z těch funkcí, které podle novověkých výzkumů přísluší buňce. Zmizí prostě. A jako základní jednotka v stavbě hotových organismů nefunguje taková bublinka u Aristotela nikde.

Po této stránce jest významnější to, čeho se dočítáme o učení Erasistratově. Tento vynikající lékař 3. stol. př. Kr. první se vědomě přiklonil k atomistickému mechanismu, byť ho nepřijal úplně a v podobě čistě demokritovské: k atomům a prázdnému prostoru přibírá totiž na pomoc ještě pneuma a vybavuje přírodu schopnostmi povahy teleologické[2].

Učení Erasistratovo poznáváme bohužel jen z citátů a polemik, hlavně Galenových[3]. Pro naše thema přichází kromě několika drobnějších míst v úvahu zejména 6. kap. II. knihy Galenova spisu *περὶ φυσικῶν δυνάμεων*[4], namířená — jako větší část tohoto spisu — proti Erasistratovi a ještě více proti jeho stoupencům.

Galenos učil, že živý organismus, má-li žíti a fungovati, musí být nadán jistými schopnostmi nebo silami, jež působí všechny pochody nutné pro život. Většina Galenových myšlenek, jako obyčejně, nevyniká ani v tomto spise původností. Tak byla už od hippokratiků připisována jednotlivým částem organismu síla přitažlivá *(δλκή)*, jejímž působením si na př. tkáně přitahují potravu, hlava vlhkost z těla, uterus sémě atd. Erasistratos byl protivníkem všech takových skrytých sil[5] a snažil se životní pochody dějící se v organismu vysvětlovati zcela přirozeně. Proto také popíral, že by měl nějaký orgán schopnost přitahovati si potravu. Vycházeje z pozměněného atomismu[6] učil, že jsou elementární pomyslná tělíska, z kterých se organismus skládá, od sebe oddělena prázdnem *(κενόν)*. Ovšem jen theoreticky: ve skutečnosti jest místo

[1] De gen. anim. II, 3, 737ª 9.

[2] O podrobnostech srov. pojednání Wellmannovo Pauly-Wissowa RE sv. VI, str. 336 n.

[3] Hojná a významná lékařská literatura doby alexandrijské se ne přízní věků ztratila; co o ní víme, toho se dovídáme většinou ze spisů Galenových anebo z latinských kompilací.

[4] Vyd. Kühnova sv. II. str. 96 nn.

[5] V tom se částečně shodoval s Aristotelem, srov. na př., jak Aristoteles de gen. anim. II, 4, 737ᵇ 27 nn. odmítá domněnku, že si genitalie přitahují sémě.

[6] Na Erasistrata měli zvláště vliv Herakleides Pontský a fysik Straton. Ti přizpůsobili demokritovský atomismus učení peripatetickému. Zejména odmítali atomy Demokritovy a předpokládali, že se hmota skládá z kvalit a že základními tělísky jsou molekuly pomyslně dělitelné do nekonečna a prostoupené jemně rozptýleným vakuem; *horror vacui* způsobuje zaplňování oněch mezer. Srov. H. Dielse Das physikalische System des Straton (Sitz.-Ber. d. Berl. Ak. 1893, str. 101—127).

mezi nimi stále zaplněno pro soudržnost elementů. Odcházejí-li nějaké částečky, nastupují za ně ihned automaticky jiné souvisící částečky, vyplňujíce prázdné místo, které by tak bylo vzniklo[1]. To se děje i při vyživování organismu: místo, které jest uprazdňováno odcházejícími tělísky v tkáni, zabírají ihned tělíska z dodávané potravy. Ale právě dodávání potravy tkáním a orgánům pokládal Galenos za hlavní důkaz pro jejich přitažlivost (*ἕλξις, δύναμις ἑλκτική*), i snaží se učení Erasistratovo vyvrátiti. Při tom rozebírá kriticky některé důležité představy jeho nauky, především ty, které se připínají na Erasistratův předpoklad o t. zv. »jednoduchém« nebo »elementárním nervu«[2]. Toho si všimneme podrobněji, neboť právě o něm poznamenává nejnovější angl. pře- kladatel díla Galenova, lékař Arthur J. Brock: "Observe that Erasistratus' 'simple nerve' may be almost looked on as an anticipation of the *cell*"[3].

Je to jedna ze základních představ, na kterých budoval Erasistratos svůj systém. Vyložil jej ve spise *οἱ καθόλου λόγοι*, jenž měl nejméně dvě knihy[4]. A jest věru litovati, že se nám nedochoval, neboť polemika Galenova, beztak jednostranná, k úplnému porozumění nepostačuje.

Pozoruje význam tepen, žil a nervů pro tělo, dospěl Erasistratos k domněnce zcela zvláštní[5]. Jako se vyskytují v orgánech a tkáních viditelné arterie, veny a nervy, tak prý jsou tyto tři složky také elementárními jednotkami všech tkání. Proti normálním arteriím, venám a nervům, jež jsou přístupny našim smyslům (*αἰσθητά*) a jsou složené (*σύνθετα*), označuje Galenos — patrně podle Erasistrata — ony útvary elementární jako tělíska pomyslná (*λόγῳ θεωρητά*), nesložená (*ἀσύνθετα*), principiální (*στοιχειώδη*), nebo nejčastěji jako jednoduchá (*ἁπλᾶ*). Jednoduchá arterie, jednoduchá vena, jednoduchý nerv — společným termínem *ἁπλᾶ ἀγγεῖα, simplicia vasa*[6] — jsou tedy základními složkami jak odpovídajících viditelných částí těla, tak všech tkání vůbec; a Erasistratos si představoval, že se ony tři druhy vaskulí v tkáních spolu proplétají jako řetěz spletený ze tří řemenů podstatou se lišících[7].

---

[1] Úkaz ten slove *ἡ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθία, succesio ad id, quod evacuatur* (na př. de nat. fac. II, 103 Kühn).

[2] De nat. fac. II, 98 Kühn.

[3] Galen On the Natural Faculties (v Londýně 1916) str. 153 pozn. 2 Jinde poznamenává přímo »neboli buňka«.

[4] Srov. Gal. de nat. fac. II 93 a 95 Kühn.

[5] Vedle uvedeného pojednání Wellmannova srov. i Rob. Fuchse Erasistratea quae in librorum memoria latent, congesta enarrantur (diss. Lipsko 1892) kap. VI., ale hlavně Galena de nat. fac. II k. 6.

[6] Pro řecký termín *ἀγγεῖον* = *vas* neznám českého výrazu, jímž by bylo lze označiti souhrnem všechny ony tři útvary; budu užívati termínu *vaskulum*.

[7] De nat. fac. II, 96 Kühn: *ὥσπερ τινὰ σειρὰν ἐκ τριῶν ἱμάντων διαφερόντων τῇ φύσει πεπλεγμένην*. Odtud se tento systém nazývá *τριπλοκία τῶν ἀγγείων* »trojité pletivo vaskulí«; srov. Gal. III 538; XIV 697 a 709 Kühn.

Drobnost jednotlivých vaskulí určuje Galenos[1] — asi opět podle výroku Erasistratova — tak, že prý bodnutí nejtenčí jehly poruší tři taková vaskula.

V otázce, jaký je podrobnější sklad těchto tělísek, nebyl asi Erasistratův výklad zcela jasný anebo úplný. Vidíme alespoň z Galenových ironických poznámek[2], že se Erasistratovci nemohli shodnouti v tom, zda si jest ono vaskulum představovati jako útvar jednotný a jednolitý, či zda se skládá z množství tělísek drobnějších, jako jsou na př. molekuly nebo atomy. Galenos je spíše toho mínění, že měl Erasistratos na mysli první útvar, vaskulum jako jednotné souvislé tělsko. Neboť kdyby si je prý byl představoval jako seskupení na způsob shluků atomů, byl by se prý ocitl v rozporu se svým učením o tvůrčí moci přírody. Rozbijeme-li ona vaskula na atomy, dostáváme shluk nesouvislých tělísek podrobených jen zákonům mechanickým, nikoli jednotnou masu živé hmoty, jíž je nezbytně třeba pro výklad života[3]. Vskutku se dovídáme o Erasistratovi[4], že chápal přírodu jako cosi tvůrčího, technického, nečinícího nic nazdařbůh, bezdůvodně a zbytečně, prozřetelně pečujícího o živoka. To jsou myšlenky zcela teleologické. K tomu přistupuje pneuma, jež není u Erasistrata principem jen čistě mechanistickým, nýbrž i psychickým, tedy vitalistickým. Ale sám Galenos právem častěji usvědčuje Erasistrata, že si vede nedůsledně a nejednou se ocítá v rozporu se svými vlastními názory. Takové rozpory jsou zcela pochopitelné u toho, kdo se pokusil sloučiti mechanismus atomistů s teleologií a vitalismem rázu hippokraticko-aristotelovského. A to, jak vykládal Erasistratos výživu tkání, nepochybně ukazuje, že se i tu přidržoval atomismu, chápaje ona jednoduchá vaskula jako tělíska pomyslně dělitelná a prostoupená prázdnem — jak toho ostatně žádal celý jeho fysikální systém. Jeť Erasistratovi hmota skupenstvím nesčetných elementárních (*ἀρχικά, στοιχειώδη*) tělísek nebo částeček majících vlastnosti atomů[5].

Dvě věci nejsou z Galenových polemik dosti jasné. Předně jak Erasistratos vysvětloval to, že shlukem atomů vzniká tu vaskulum venální, jinde arteriální nebo nervové. Obdobou podle jiných atomistických nauk lze snad souditi, že ty rozdíly způsobuje seskupení a množství atomů. Tíže však jest odpověděti na otázku druhou: je-li celý organismus utkán z oněch tří druhů

[1] De nat. fac. II 97 Kühn.
[2] Ib. 97—8.
[3] Srov. Brockovu pozn. 2 na str. 153 a 2 na str. 156.
[4] Místa jsou uvedena u Fuchse na str. 19.
[5] Srov. Fuchse l. c. — Přes to mohl říkati oněm útvarům »nesložené« nebo »jednoduché«, právě tak jako nazývají zastánci čtyř živlů a kvalit *partes similares* nesloženými, jednoduchými a jednotnými, ač se skládají z živlů (kvalit). V rozdělení částí (*μόρια*) těla a orgánů na stejnorodé (jednoduché) a nestejnorodé (složené) se shodoval Erasistratos s Aristotelem: Anonymus Londin. (Menon) XXI, 29.

jednoduchých vaskulí, čím to, že se ta spleť jeví zde masem, jinde žilou, kostí, nervem atd.? Je snad příčinou toho různý poměr tří druhů vaskulí (triplokie) v jednotlivých tkáních? Galenos se, pokud vím, této věci nedotýká. Ale správně postihl, že Erasistratos význam arterií, ven a nervů pro organismus přecenil a chybně generalisoval; ostře poukázal na to, že se přece tělo neskládá jen z těchto tří věcí[1].

O vnitřním ustrojení elementárních vaskulí se ještě dovídáme, že jsou dutá; a ve své dutině obsahuje jednoduchá žíla krev, kdežto jednoduchá arterie[2] a nerv pneuma. Každé jednoduché vaskulum má »ústa« (ústí, *στόμα*) vedoucí do jeho dutiny, nitra.

Galenova polemika v 6. kap. II. knihy spisu *περὶ φυσ. δυνάμεων* míří hlavně proti tomu, jak vykládal Erasistratos výživu jednoduchých vaskulí a tudy i tkání viditelných. Znázorňuje to rozborem nervu podle předpokladů Erasistratových nebo jeho následovníků. Pozorovatelný nerv se skládá — jako vše ostatní — z jednoduchých nervů, arterií a ven. Veny vedou do nervové tkáně krev a s ní výživu. Nebudeme sledovati podrobný rozbor Galenův, jímž se snaží dokázati, že by podle erasistratovského učení nerv buď nemohl býti vůbec vyživován, anebo že se to neobejde bez přitažlivosti. Hlavní pro nás jest, že jsou podle Erasistratových slov, jež Galenos cituje[3], ona elementární vaskula vyživována bočně, t. j. potrava prolíná jejich stěnami. Na jiném místě[4] rozvádí Galenos tuto myšlenku podrobněji. Vaskula na povrchu tkání (uvnitř těla) dostávají výživu přímo z potravy, s níž přicházejí do styku a jež jest podávána (*ἀνάδοσις*) viditelnými cevami. Z povrchových vaskuli dostávají výživu (*διάδοσις*) ta, která s nimi přímo souvisí, z těchto pak další a další, až jsou podělena všechna. Děje pak se, jak už bylo řečeno, výživa tak, že ze sousedních souvisících vaskulí automaticky ihned přecházejí částečky na místa, která by se uprázdnila odchodem styčných částeček vedlejšího vaskula; a to se pořadem provádí dále. Galenos výslovně souhlasí s Erasistratovým míněním, že jsou vaskula vyživována nikoli svým ústím do dutiny, nýbrž stěnami[5], ale odmítá jeho domněnku, že se rozdílení (*διάδοσις*) děje působením kohaese (*ἡ πρὸς τὸ κενούμενον ἀκολουθία*); je přesvědčen, že tu jest hybnou silou přitažlivost. Z důvodů, které Galenos uvádí proti Erasistratovi, jeden je zvlášť hoden pozoru. Erasistratos tvrdil, že, je-li nějaká tkáň nadmíru vyčerpána, na př. ztrátami za ne-

[1] De nat. fac. I, 6 (II, 14 Kühn).

[2] Erasistratos se přidržuje domněnky v starém věku před rozkvětem anatomie a zvlášť vivisekce rozšířené, že arterie obsahují pneuma. Galenos napsal, jak známo, proti Erasistratovi spis, v němž toto učení vyvrací.

[3] De nat. fac. II 6 (II 105 Kühn).

[4] Ibid. III 15 (II 211 Kühn).

[5] Srov. u Brocka str. 165 p. 2 a str. 319 p. 3: »The coats exercise the *vital* traction, the cavities the merely *mechanical*«.

moci, nastává k ní větší příliv potravy. Ale Galenos namítá: jak to je podle Erasistratových předpokladů možné? Je-li na př. vyčerpán viditelný nerv, jsou zajisté vyčerpána vaskula, z kterých se skládá, především jednoduché nervy. Jak může pak jejich obsahu opětně přibývati, pojmou-li vaskula vlastně jen tolik částeček, kolik jich současně odchází? Atrofická tkáň by podle toho ve skutečnosti nemohla nikdy opět zmohutněti; Erasistratův výklad se hodí toliko na normální poměry zdravého těla, kdy se ztráta a přebytek vyrovnávají[1].

Elementárních vaskulí se týká také Erasistratova domněnka o tom, jak živé organismy rostou. Galenos se i o tom zmiňuje, a opět odmítavě, při výkladu o silách, které působí při embryogenii[2]. Erasistratos prý se domnívá, že živočichové rostou jako nějaký řetěz nebo pytel nebo pletený košík: ke krajům se připlétají další podobné články řetízků. Galenos soudí, že by tak mohly vznikati nové tkáně, ale hotové organismy že tak růsti nemohou.

Z toho, co bylo vyloženo, vysvítá, že Erasistratova elementární vaskula vskutku mají v jeho pojetí funkce částečně podobné, jako má ústrojná buňka. Ovšem jen částečně podobné. Nehledíc k tomu, že výklady Galenovy ten útvar po všech stránkách úplně neobjasňují, některé věci nasvědčují tomu, že Erasistratos přímo buňku v dnešním smyslu toho slova na mysli neměl. Tak sám tvar oněch vaskulí. Erasistratos si dozajista nepředstavoval nějaký útvar takové podoby, jakou mají buňky, a tak uzavřený. Termín *ἀγγεῖον* (vl. »nádoba«) snad svádí k tomu, abychom v onom vaskulu třebas bezděky spatřovali i podobnost tvarovou. Tím spíše k tomu mohou sváděti výrazy jako *ἓν καὶ ἀσύνθετον ἁπλοῦν ἀγγεῖον ἐκεῖνο*[3] nebo *ἓν ἁπλοῦν ἡνωμένον ἑαυτῷ πάντῃ τὸ στοιχειῶδες ἐκεῖνο νεῦρον*[4]. Ale slovem *ἀγγεῖον* se zpravidla označují cevy, nesmíme si pod ním představovati nějaký útvar nádobkovitý; a slovy *ἓν* a *ἡνωμένον πάντῃ ἑαυτῷ* se míní struktura a sklad látky, nikoli snad tvar vaskula. Přidržíme-li se termínu *τριπλοκία τῶν ἀγγείων* a obrazu o řetězu z trojích řemenů, nemůžeme Erasistratova elementární vaskula chápati jinak leč jako oblé protáhlé rourkovité útvary, jejichž světlost je tak jemná, že jsou neviditelné[5]. O jednoduchých venách můžeme přímo říci, že odpovídají představou spíše kapillárám, a cosi podobného musíme viděti i v jednoduchém nervu a arterii. Představíme-li si my tělesnou tkáň ve zvětšeném měřítku, jeví se nám — řekněme — asi jako medový plást. Podle Erasistrata (zjemníme-li jeho při-

[1] De nat. fac. II 6 (II, 103 n. Kühn).
[2] Ibid. II 3 (II 87 Kühn).
[3] Ibid. II, 102 Kühn: »unum ... minime compositum vas illud, quod simplex vocat«.
[4] Ibid.: »elementarem illum nervum unum, simplicem et sibi undique unitum«. Zde právě poznamenává Brock příliš určitě: »or ‚cell'.«
[5] Wellmann RE VI, str. 337.

rovnání o řetězu) bychom v ní viděli hustou síť nebo pletivo provázků či řetízků spletených z trojích různých dutých nitek.

Nelze tedy ani Erasistratovy elementární jednoduché arterie, veny a nervy pokládati za anticipaci buňky. Ale přesto si zaslouží Erasistratos upřímného obdivu, neboť skutečně myslil na takový elementární útvar organismů, jenž by byl základní jednotkou tkání, jako je dnes buňka, a pouhou spekulací se mu velice přiblížil, zvláště pokud se týče představ o funkcích elementárních vaskulí pro organismus[1]. Erasistratovo učení o elementárních vaskulích představuje zajímavý a na starověké poměry vynikající pokus o výklad organických tkání[2].

O. Jiráni:

Pater patratus.

Pojmový obsah výrazu *pater patratus* jest jasný a nepochybný[3]. Zval se tak člen starořímského kněžského družstva fetialů, z něho vybraný a jiným členem kollegia, zvaným *verbenarius*, k svému úkolu určitým obřadem zasvěcený, jenž měl spolu s ním jako zástupce kollegia a zplnomocněný mluvčí římského národa vykonati podle přesných ustanovení tak zvaného *ius fetiale* sakrální obřady obvyklé při porušení právního, na vzájemné dohodě založeného styku mezi národem římským a cizím. I příslušelo mu požadovati zadostučinění za způsobené bezpráví nebo vydání těch, kdož se provinili proti národu římskému a navzájem vydávati vinné občany římské státu cizímu, vypovídati válku a po jejím skončení uzavírati smlouvu.

Naproti tomu až dosud není mezi badateli shody o slovním významu tohoto spojení, zvláště jeho druhé části. Nejstarší pokus o výklad slova *patratus* máme již u Livia I 24, 6: pater patratus ad ius iurandum patrandum id est sanciendum fit foedus. Podle toho se zdá, jak poznamenává k t. m. W. Weissenborn-H. J. Müller v pozn. vyd. T. Livia I.[9], Berlín 1908, že Livius pojímal slovo to buď aktivně, podobně jako participia *cenatus*, *iuratus* a j., nebo je odvozoval od deponentia patror, jež ovšem nikde není bezpečně doloženo. Z novějších badatelů připouští, pokud mi známo, jediný G. Landgraf, De figuris etymologicis linguae Latinae (Acta sem. phil. Erlangensis, II., Erlangae 1881, str. 47) možnost vykládati tvar *patratus* podobně j. *iuratus* a j. Výklad

[1] Srov. hlavně jejich význam pro výživu a růst tkání.

[2] Předneseno na schůzi JČF, odbočky v Brně, 2. IV. 1930.

[3] Srv. J. Marquardt-G. Wissowa, Römische Staatsverwaltung, sv. III., vyd. 2., Lipsko 1885, str. 415 n.; E. Samter, PWRE VI., 1909, sl. 2359 n.; G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer, vyd. 2., Mnichov 1912, str. 550 n.

tento však nelze přijmouti, neboť není možno, aby název onoho fetiala označoval ho jako vykonavatele provedeného výkonu před jeho provedením, zvláště když předmět výkonu není ve výrazu samém nijak blíže naznačen.

Stejně nutno odmítnouti druhou starověkou etymologii zachovanou u Plutarcha, Aetia Rom. 62: (*πάτερ πατρᾶτος*) *ἔστι δ'οὗτος, ᾧ πατὴρ ζῇ καὶ παῖδες εἰσίν.* K tomu poznamenává dále: *βούλεται γὰρ εἶναι τὸ 'πατρᾶτον' οἱονεὶ συμπεπερασμένον καὶ πεπερατωμένον, ὡς τελειοτέρου τῶν ἄλλων ὄντος, ᾧ συμβέβηκε πατέρα κεκτημένῳ πατρὶ γενέσθαι.* Tato etymologie byla sice častěji přijímána staršími badateli[1], a vedle jiného výkladu, o němž se dále zmíníme, připouští ji Aeg. Forcellini (Totius Latinitatis Lexicon, sv. IV. s. v. *patratus*), ale, jak patrno, vznikla jen nesprávnou záměnou slova *patratus* s *patrimus;* také další výklad Plutarchův jest zřejmě mylný.

Novější vykladatelé spatřují z největšího dílu ve výrazu *patratus* participium perf. pass. slovesa *patrare*, třebaže příčinu, proč byl onen fetial tak nazván, stanoví různě. Objevily se však i etymologie jiné, a o těch pojednáme nejdříve, neboť nutno je odmítnouti.

Etymologii takovou podal O. Keller, Lateinische Volksetymologie, Lipsko 1891, str. 43 a podrobněji v spise Lateinische Etymologien, tamtéž 1893, str. 82 n. Ukazuje k tomu, že u Řeků byla úlitba vínem tak podstatná část obřadů při uzavírání smluv, že obě ta i smlouva byly označovány týmž jménem (*σπονδαί*), a předpokládaje stejný zvyk i u národů italských, soudí, že *pater patratus* byl nazván podle obětní misky (*patera*) při této úlitbě užívané; *patratus* je prý z **pateratus* a značí »der Priester mit der Patera«. Zcela obdobně slul druhý člen deputace fetialů *verbenarius* podle posvátné traviny, již nesl v ruce. Toto původní **pateratus* změnilo se vypadnutím *e* (srv. dextera — dextra) v *patratus;* to bylo pak lidovou etymologií mylně vztahováno k slovesu *patrare* a vykládáno jako »der Vollzugspriester.«

S výkladem Kellerovým projevil souhlas Fr. Stolz, Historische Grammatik der lateinischen Sprache (I. 1, Lipsko 1894, str. 533), a také u nás J. Zubatý v posudku druhého z výše uvedených spisů Kellerových (L. fil. XX. 1893, str. 412) počítá ho k výkladům velmi dobrým. S hlediska jazykového není ovšem proti němu námitky, ale je najisto nesprávný věcně, neboť, ač máme o obřadech obvyklých při uzavírání smlouvy u Římanů podrobné zprávy, o úlitbě vína se v nich neděje nejmenší zmínky.

Ještě méně pravděpodobný jest výklad, který podal nedávno G. Muller (Mnemosyne LV. 1927, str. 386 n.). Fetial, o nějž jde, jednal podle něho jako jeden z otců (patres) jménem otců. Jako pak *senes* tvoří *senatum*, tvořili *patres* »*patratum*« (»va-

[1] Srv. Fr. C. Conradi Scripta minora, edita ab L. Pernice, Halis 1823, str. 273, pozn. 80.

derschap«), a fetial, o němž jednáme, byl vlastně *pater patratūs* (gen.). To prý bylo starší jméno senátu; když však později vzniklo běžné označení *senatus*, utvořené analogicky podle *patratus*, byl význam tohoto staršího a zřídka užívaného jména tak zatemněn, že nabylo platnosti adjektivní a mohly vzniknouti tvary j. voc. *patrate* (Liv. I 24, 7), dat. a abl. *patrato* (Liv. I 32, 11; I 24, 4).

Netřeba zajisté podrobněji dokazovati, že výklad Mullerův je jak jazykově tak věcně nemožný. Po substantivu *patratus* není nikde ani nejmenší stopy a těžko pochopiti, jak mohlo být, jestliže skutečně existovalo, již tak záhy cítěno jako participium nebo adjektivum. Formule citované Liviem (I 24 a 32), v nichž se výraz patratus objevuje v tvaru voc., dat. a abl., nejsou sice zachovány v původní jazykové formě, ale při konservativnosti Římanů ve věcech náboženských nemůže být pochyby o tom, že tento officiální název se uchoval nezměněn od nejstarší doby. Po stránce věcné možno proti Mullerovu mínění namítnouti, že *pater patratus*, třebaže pro nejstarší dobu nelze pochybovati o jeho příslušnosti k *patres*, t. j. patriciům, nejednal jménem sboru těchto *patres* (Mullerova *patratus*), nýbrž byl *publicus nuntius populi Romani* (Liv. I 32, 6) a vystupoval jako zplnomocněnec buď králův (v době královské) nebo magistrata s imperiem (za republiky).

Ostatní badatelé pokládají výraz *patratus* za part. perf. pass. slovesa *patrare*, ale k otázce po původu a příčině tohoto označení odpovídají různě, a není mezi nimi shody ani v tom, proč se onen fetial zval *pater*.

Tak Fr. C. Conradi (v uv. spise, str. 274), vyloživ starší mínění o tomto názvu, shrnuje svůj úsudek v tato slova: Est itaque pater patratus dictus tanquam populi Romani pater, ad ius iurandum eius nomine peragendum publice factus et constitutus. V slovníku Forcelliniově s. v. *patratus* čteme zase tento výklad: (pater patratus) dictus est pater, quia, ut ait Servius[1], erat Fetialium princeps: patratus, quasi patrem habens, quia talis esse non poterat, nisi qui patrem vivum haberet (srv. výše, str. 322): vel quasi creatus, h. e. a Fetiali dictus. Stejně jako Forcellini soudí o původu označení *pater* i G. Landgraf (na uv. m., str. 40) a o výrazu *patratus* podává (na str. 47) jako druhý možný výklad (prvý uveden výše, str. 321), že značí totéž jako »*creando perpetratus*«.

Podle odkazu k tomuto druhému výkladu připojeného přiklonil se jím Landgraf k mínění, které už na počátku druhé poloviny minulého století pronesli W. A. Becker a J. Marquardt v známém souborném díle Handbuch der römischen Alterthümer[2]

---

[1] V pozn. k Verg. Aen. IX 52; výklad Serviův jest ovšem nesprávný, neboť *pater patratus* nebyl předsedou kollegia fetialů — ten slul nejspíše *magister fetialium* —, nýbrž byl určován pro každý případ zvláště.

[2] V druhém vydání, uspořádaném J. Marquardtem a Th. Mommsenem, v sv. VI. (v oddílu »Römische Staatsverwaltung« od J. Marquardta a G. Wissowy v sv. III.), str. 419.

(díl IV., Lipsko 1856, str. 383 n.) a které pak buď zcela nebo jen s menšími odchylkami přejali četní badatelé pozdější. Výraz *pater patratus* podle nich značí »den zum Vater geweihten«. Jeho vznik si představují takto. K úkolům tohoto fetiala náleželo též vydávati nepřátelům římského občana, který s nimi uzavřel mír, jehož národ římský neschválil, nebo se jinak provinil proti *ius fetiale*. Občan takový musil býti dříve vyňat z moci svého otce (patria potestas) a býti odevzdán v moc fetialovu, aby ten mohl s ním naložiti stejně jako otec s vlastním synem. Pro tento výklad odkazují k místu z Ciceronovy řeči Pro Caecina 98 a ze spisu De oratore I 181, kde se provádí podrobná parallela mezi prodáním syna vlastním otcem a vydáním provinilého občana nepřátelům skrze fetiala zvaného *pater patratus*.

K tomuto mínění se v poznámce k uvedenému pojednání Landgrafovu (na str. 68) připojil pod zkratkou M. nejspíše J. Müller, který spolu s Ed. Woelfflinem vydával Acta sem. phil. Erlangensis, v nichž toto pojednání vyšlo; *pater patratus* jest podle něho »is, qui pater factus est«. Rovněž přejal tento výklad A. Weiss (Daremberg-Saglio, Dict. II. 1896, str. 1097); attribut *patratus* pokládá podle uvedeného místa Liviova (I 24, 6) za synonym slova *sanctus* nebo jest ochoten spatřovati v něm narážku na přísahu, kterou musil tento fetial za celý národ skládati. Úplně s Marquardtem souhlasil i E. Aust, Die Religion der Römer (Münster i. W. 1899, str. 205), a také výklad, který podal G. Wissowa (v uv. spise, 1. vyd. 1902, str. 477, pozn. 3; 2. vyd. 1912, str. 551 n., pozn. 8) a který přejal E. Samter (na uv. m., sl. 2261), jest v podstatě týž. Podle Wissowy svědčí citovaná místa Ciceronova, v nichž se proti sobě staví »pater patratus dedidit« a »pater suus populusve vendidit«, pro výklad, že spojení *pater patratus* jest uměle vytvořená analogie k výrazu *pater familias*, a že tedy sloveso *patrare* jest pojímati ve smyslu »otcem učiniti« (»zum pater machen«).

S tímto pojetím nemohu souhlasiti, neboť, třebaže sloveso *patro* bylo již v starověku někdy spojováno se subst. *pater* (srv. Aeg. Forcellini, Totius Lat. Lex. a A. Walde, Lat. etym. Wörterbuch [2], s. v. *patro*), svědčí proti možnosti této etymologie v případě, o němž jednáme, nejen to, že není u žádného starověkého spisovatele doložena, ač byla nasnadě, nýbrž hlavně nedostatečná průkaznost základní myšlenky, o niž se celý tento oblíbený výklad opírá. Jest zajisté velmi málo pravděpodobné, že by název *pater patratus* byl odvozen od jediné, a to nepříliš významné a časté funkce tohoto fetiala, že totiž vydával provinilého občana římského nepřátelům a stával se z té příčiny jeho fiktivním otcem. Pro ostatní důležité funkce jeho, vypovídání války a uzavírání smlouvy, se tento výklad naprosto nehodí.

Po té stránce mnohem více uspokojuje výklad, který, vycházeje od slovesa *patrare* v jeho obvyklém významu, podal L. Lange, Römische Alterthümer, sv. I., vyd. 3., Berlín 1876, str. 265. Stát

římský jeví se jak v právu sakrálním tak v právním jednání s jinými národy jako rodina. Jako pak jednotlivou rodinu zastupuje v styku s jinou rodinou její *pater familias*, jest zástupcem státu v styku s cizími státy *pater patratus*. Sluje tak proto, že není přirozeným otcem této státní rodiny, nýbrž zvláštním aktem sakrálního zasvěcení stal se jejím otcem umělým.

Ale je skutečně nutno pokládati výraz *patratus* za part. perf. pass. slovesa *patrare*? Různost odpovědí po příčině tohoto označení, patrná z právě podaného přehledu známých mně mínění, budí pochybnost o správnosti této etymologie.

Myslím, že je možný ještě jeden výklad spojení *pater patratus*, který snad řeší tuto starou záhadu lépe a prostěji než dosavadní výklady, a na který badatelé neslovanských národů evropských nepřipadli jen proto, že jazykový zjev, na němž se zakládá, nebyl jim z jejich mateřštiny blízký.

Na výklad tento přivedly mne dva nápisy z doby císařství, vztahující se ke kultu boha Mithry. Jak známo, sluli v tomto kultu věřící, kteří dosáhli nejvyššího stupně zasvěcení, *patres*; v jejich čele stál *pater patrum*. A tu je zajímavé, že se na dvou nápisech (CIL V 5795 a II 2705 = Suppl. 5728) místo tohoto názvu objevuje název *pater patratus*. Tuto záměnu nelze si vysvětliti jinak, než tím, že pro jazykové cítění Římanů pozdější doby císařské nebylo mezi oběma výrazy podstatného významového rozdílu.

Přihlédněme nejprve k označení *pater patrum!* Je to doklad případu adnominálního genetivu partitivního, který novější grammatikové [1] vhodně nazývají genetivem stupňovacím (Gen. der Steigerung). Jde tu o spojení substantiva s gen. plur., řídčeji sing. téhož slova ve významu vzmocňovacím. Substantivum bývá buď osobní nebo věcné. Pokud se týče prvého případu, soudí J. B. Hofmann, že třebas máme již z písně Saliů doloženo spojení *divom deo* (Varro L. L. VII 27), jest tento způsob vyjadřování pravděpodobně přejat z jazyků orientálních; zvláště tak soudí o spojení *rex regum* (Pl. Capt. 825, Cic. Epist. IX 14, 2, Liv. XLV 27, 9 a j., též o stoickém mudrci u Hor. Epist. I 1, 107 a j.), dále o výraze *pater patrum* v kultu Mithrově a rčeních j. *episcopus episcoporum*, *servus servorum* v mluvě církve křesťanské. Myslím však, že pravdě blíže jest F. Sommer na uv. m., když tento druh partitivního genetivu pokládá za původní, třeba ne příliš živoucí zjev jazykový. Není ovšem pochyby, že pro pozdní období vývojové nutno uznávati mocný vliv jazyků východních, zvláště hebrejského, ale jestliže nalézáme vedle onoho spojení *divom deo* též doklady j. *victor victorum* (Pl. Trin. 309), *ducem... ducum* (Sen. Med. 233), možno i pro latinu předpokládati domácí původ tohoto zjevu.

[1] Srv. F. Sommer, Vergleichende Syntax der Schulsprachen, Lipsko a Berlín 1921, str. 19; J. B. Hofmann v 5. vyd. známé Stolzovy a Schmalzovy příručky »Lateinische Grammatik«, díl II., Mnichov 1928, str. 390 n.; E. Hofmann, Ausdrucksverstärkerung, Göttingen 1930, str. 49 n.

Ostatně se tento genetiv nejednou objevuje i při pojmech věcných, a to již v staré latině, na př. *reliquiarum reliquias* (Pl. Curc. 388), *summa summarum* (Pl. Truc. 25 a často později), a v těchto a podobných obratech pozdějších (na př. *nummorum nummos* u Petronia 37, 8 a žertovné stupňování adverbia *olim oliorum* u téhož spisovatele 43, 8) neuznává ani J. B. Hofmann vliv semitský, který ovšem i tu se zřejmě hlásí v pozdních spojeních j. *liber librorum*, *caeli caelorum*, *saecula saeculorum*, *vanitas vanitatum* a pod., nýbrž právem vysvětluje ony výrazy z čistě latinské lidové snahy po affektivním stupňování.

Jestliže tedy ve spojení *pater patrum* zesilovala latina, stejně jako jiné jazyky indoevropské, genitivem *patrum* základní pojem *pater* a jestliže, jak plyne z citovaných dvou nápisů, byl ekvivalentem tohoto spojení výraz *pater patratus*, není, myslím, odvážné souditi, že i v tomto výrazu měl druhý člen zesilovati pojem *pater*. Toto zesílení bylo vyjádřeno tak, že ke kmeni slova *pater* připojena participiální koncovka *-tus*, rozšířená přítvorkem *—ā—*, který byl přenesen od velmi hojných adjektiv tohoto typu odvozených od substantiv I. deklinace, na př. *ansātus*, *barbātus*, *hastātus*; stejně jako *patrātus* vzniklo též *cord-ā-tus*, *dent-ā-tus*, *tepor-ā-tus* a j.

Měli bychom tu tedy týž případ zesilování jmenného pojmu, který je dosud zcela běžný v jazyce našem, zvláště v mluvě lidové.[1] Vedle stupňovacího genitivu po způsobu lat. *rex regum*, *summa summarum*, j. *král králů* (nebo též *král nad králi*), *div divů*, *konec konců* a pod., užívá čeština k zesílení pojmu jmenného, ať osobního ať věcného, spojení tohoto pojmu s přídavným jménem od něho odvozeným. U jmen věcných tvořívá se přídavné jméno zpravidla příponou *-oucí (div divoucí*, *hanba hanboucí*, *pravda pravdoucí)*, přídavná jména odvozená od jmen osobních mají koncovky různé a význam nejčastěji hanlivý: *dareba darebácký*, *chlapák chlapácký*, *lotr lotrovský*, *paličák paličatý*, *zloděj zlodějský* a j.

Je ovšem otázka, zda také latina znala tento způsob vzmocňování jmenného pojmu. Kdybychom usuzovali podle dosavadních grammatik, nejnovější nevyjímaje, musili bychom odpověděti k této otázce záporně, neboť třebaže doklady, jež dále uvedeme, jsou známé,[2] nikde nejsou uvedeny v souvislost s obdobnými doklady slovanskými a podle nich vyloženy, ač obdoba je tu zcela patrná. Zvláště budí podiv, že si těchto latinských dokladů nevšiml E. Hofmann v spise uvedeném na str. 325, pozn. 1, ačkoli při dokladu, jejž cituje na str. 51 z J. Kubína, Lidové povídky z českého Podkrkonoší (Rozpravy Čes. Akad., Třída III., č. 51., str. 27): »mý

[1] Srv. J. Gebauer, Hist. ml. III 2, str 89; J. Gebauer-V. Ertl, Ml. česká, § 160, 1; V. Machek, Naše řeč XIII., str. 28.

[2] Najdeme je zvláště v uvedeném pojednání Landgrafově, str. 45 n., kde jsou registrovány jako doklady jednoho z typů t. zv. figura etymologica.

to ty *čupce čupčí* nedarujem«, mohl snadno připojit jako zřejmou a nápadnou parallelu místo z Apul. Met. I 8: Pol quidem tu dignus... es extrema sustinere..., qui voluptatem Veneriam et *scortum scorteum* Lari et liberis praetulisti.

Dokladů podobných není arci mnoho, ale to nepřekvapuje, neboť spisovatelé, u nichž je nalézáme, jsou blízcí mluvě lidové nebo vědomě napodobují některé její zvláštnosti, takže není pochyby o tom, že i v latině, stejně jako u nás, byl tento způsob vzmocňování pojmů vlastní této mluvě. A jestliže i u nás výrazy tohoto druhu jen poměrně zřídka vnikají do řeči spisovné, tím méně to můžeme očekávati v latině, kde se mezi jazykem spisovným a živou řečí lidovou vytvořila propast tak hluboká jako u málokterého jiného národa.

Z dokladů mně známých jest spojení *pater patratus* formálně nejbližší výraz *feriae feriatae* u Frontona p. 223, 4 N.: Ferias apud Alsium quam feriatas egerimus, non scribam tibi. Slovníky, ani Thesaurus nevyjímaje, spojení toto nevykládají, ale zesilovací význam tvaru *feriatas* pokládám za nepochybný. Dále uvádím spojení *vir viracius* z Varronovy menippské satiry Meleagri (zl. 300 Büch.[6]): si non malit vir viracius uxorem habere Atalantam. Fr. Bücheler, Rhein. Mus. XX. 1865, str. 441, pozn. 21, poznamenává, asi správně, že Varro vytvořil toto spojení podle běžného výrazu *gallus gallinaceus (-cius)*, ale s výkladem, který k tomu připojuje, nemohu souhlasiti. Soudí totiž, že ono spojení označuje »einen mannähnlichen; d. h. nur äuszerlich zum Geschlecht gehörenden Mann. Varro's Sinn wäre demnach, dasz unmännliche Männer ein Mannweib (Atalante typisch für virago) als Frau vorzögen«. Myslím, že správněji vyložil výraz »*vir viracius*« Landgraf (na uv. m., str. 46), uváděje k němu jako obdobu spojení *ἀνὴρ... ἀνδρεῖος* (Plat. Krit. 45D) a překládaje jej »ein männlicher Mann«. S úplnou určitostí nemůžeme ovšem význam výrazu stanoviti, ježto bližší souvislosti neznáme. Zda i ono spojení *gallus gallinaceus (-cius)* patří v tuto spojitost, netroufám si rozhodovati. V Thesauru (vol. VI. 2, col. 1684) vykládá se toto adj. slovy »ad gallinas pertinens«, ale ježto velká většina dokladů je ze spisovatelů blízkých mluvě lidové, pokládám za možné, že spojení s *gallus* mělo v této mluvě, aspoň původně, též význam zesilující, třebaže ovšem není odvozeno od jména základního *gallus*, nýbrž od subst. *gallina*. Zato nepochybně patří v skupinu dokladů, jež máme na mysli, žertovně stupňované oslovení *o patrue mi patruissime* (Pl. Poen. 1197), jež Landgraf (na uv. m., str. 48) vhodně překládá »mein alleonklichster Onkel«. Od ostatních dokladů se různí jen tím, že adj. *patruus* není odlišeno zvláštním přítvorkem od substantiva.

Pro jména věcná znám je mi jen jediný doklad tohoto způsobu vyjadřování, spojení *vita vitalis*, doložené z Ennia (Inc. 17 Vahl.[2]), s nímž Vahlen v pozn. k t. m. právem srovnává řecké

obraty *οὐ βιωτὸν... τὸν βίον* (Aristof. Plut. 197) a *ἀβίωτον... βίον* (Dionys. Hal. VIII 6, 4).

Jakkoli tedy dokladů pro tento, nám dosud běžný způsob zesilování pojmu jmenného, je v latině poskrovnu, jsou mezi nimi i doklady takové, jež jiným způsobem vyložit nelze, takže nutno jej předpokládati i pro lidovou mluvu latinskou. Také spojení *pater patratus* je třeba po mém soudě zařaditi mezi doklady tohoto zjevu; mohli bychom je vystihnouti asi výrazem »otec otcovský«.

Zbývá ještě vyložiti důvod, proč fetial, o nějž jde, byl zván *pater*. I k této otázce se odpovídalo, jak je patrno i z výše podaného přehledu mínění pronesených o významu celého výrazu, různě a leckdy zřejmě nesprávně. To platí nejen o starověkých výkladech tohoto označení, výkladu Plutarchově, že fetial tento musil míti děti, a Serviově, že byl náčelníkem kollegia fetialů, nýbrž i o většině výkladů novějších. Tak jistě neměla být označením tím vyjádřena příslušnost fetialova k *patres*, t. j. k senátu, jak soudil Muller (srv. výše str. 322 n.), a rovněž málo pravděpodobný jest oblíbený výklad Beckerův-Marquardtův, že byl zván *pater* proto, že občan římský, který měl býti vydán nepřátelům, přecházel z moci vlastního otce v moc fetialovu a že tedy *pater patratus* (= qui pater factus est) jest umělá analogie k *pater familias*.

Spíše by bylo možno přijmouti výklad A. Weisse (Daremberg-Saglio, Dict. l. c.), který připouští, že označení *pater* bylo projevem úcty, již dodávaly onomu fetialovi náboženské funkce, které vykonával, ale ani tento výklad plně neuspokojuje, neboť tento čestný název by nebyl pro fetiala, o nějž jde, charakteristický, ježto se ho dostávalo zasloužilým a úcty hodným osobám vůbec.

Myslím, že i tu se nejvíce přiblížil pravdě Lange v uv. díle, str. 260 n. Ukazuje na úplnou obdobu mezi právním zřízením rodinným a původním zřízením římského státu po všech jeho stránkách, dovozuje, jak již výše vyloženo, že *pater patratus* jest fiktivní otec státní rodiny, který ji zastupuje v styku s cizími národy stejně, jako *pater familias* zastupuje svou rodinu v styku s rodinou jinou. Jest tedy jaksi ideálním představitelem všech římských *patres familias*, a toto vzmocnění pojmu *pater* bylo tímto officiálním názvem vyjádřeno velmi vhodně a výstižně.

Bohumil Ryba:

Řecký náhrobní nápis z kappadocké Kaisarie a jeho výklad.

1. Mezi maloasijskými nápisy, které náš čelný epigrafik prof. A. Salač, pověřen byv bývalým ředitelem athénské École française Ch. Picardem, uveřejnil v BCH, LI, 1927, shledávám zvláště zajímavým nápis z kappadocké Kaisarie (str. 398—399, č. 25) a soudím,

že si zaslouží ještě podrobnějšího prozkoumání, než se mu při první jeho publikaci dostalo.

Do textu, který tu otiskuji, pojal jsem již své odchylky od transkripce Salačovy. Jejich odůvodnění potom následuje.

Αὐρ(ήλιος) Θεότροπος

Ἐπιτυ Dvě νχάνου,
Κράσ po- σου δὲ
γαμ prsi βρός.

Ὠκύμορον Μαρκίαν [ἀφ]εί̣λα||το Μοῖρα κ[ρ]ατα[ι/ή·
λαμπροτ<ρ>άτη ἔζε, κλυτὴ ὡς Ἀλκινόοιο συ|νεννίς·
Κράσσου θυγατέρα ἴτυν, | εὔνομον, εὐπατέρειαν·
κάθθ[α/|νε δ' ἐν λοχίαις, ἔλιπεν δὲ ἓ νή|πιον υἱόν,
Κράσσον παῖδα νέ|ον, τὸν ἐν ὀρφανότητι λιπόν|τα·
ἀλλὰ Θεότροπο(ς) ἔνθα | κλυτὴν μεμνήμενος εὔνιν,||
θυγατέρες δὲ κλυταὶ ᾗ μη|τέρι σώφρονι, κεδνῇ, |
κὲ δέ τοι Ἀττίκιλ|λα ἀδελφῇ σώφρο|νι Μαρκίᾳ
ἀνδρὶ σὺν || Ἀξιολόγῳ, πρώτου γέ|νο(ς) ἐνθάδε Κράσσου·|
ζῶν δὲ καὶ φρονέων Θεό|<ο>τροπος μέγα ἔργον ἔρε|ξεν
ἑαυτῷ κὲ Μαρκίᾳ, συν|ομεννίδι ἀώρῳ· |
Χαῖρε, παροδεῖτα.

2. Jméno manžela zemřelé Marcie se vyskytuje v nápise třikrát, vždy v podobě *Θεότροπος*. Jelikož není odjinud doloženo, dosazuje tu Salač běžné jméno *Θεόπροπος*. Ale změna na třech místech není pravděpodobná. Rovněž není mi znám žádný případ regressivní dissimilace v řečtině, který by se týkal souhlásek *π—τ* a byl oporou možného výkladu, podle něhož by tvar *Θεότροπος* vznikl z *Θεόπροπος*. Zbývá tedy třetí možnost: *Θεότροπος* jest správný tvar vlastního jména odjinud neznámého. Oporou mého výkladu jest to, že adjektivum *θεότροπος* jest v řečtině doloženo, a to v iambické básni Heliodora, alchymisty císaře Theodosia (408—450) *Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μυστικῆς τέχνης*, jejíž v. 249 a n. (J. A. Fabricii Bibliotheca Graeca, ed. Harles, VIII, Hamburgi 1802, str. 125) zní:

οὗτος γάρ ἐστι εὐσεβείας ἔνθεος
ἀγὼν πόθος τε θερμὸς εἰς θεότροπον
ζῆλον τελούμενος κτλ.

O jméně Theotropova otce Epitynchana nepoznamenává Salač (uv. m. str. 399) správně: ‚Le patronymique *Ἐπιτυγχάνου* est connu sous la forme *Ἐπιτυγχάνων*'. Vskutku existovalo vedle častějšího (a nepochybně původnějšího) jména Epitynchanon také jméno Epitynchanos. Doklady jeho, literární i nápisné, uvádí Pape-Benseler s. v. *Ἐπιτύγχανος*; k nim přidávám IG XIV 618 (z Reggia) *Ἐπιτύνχανος Ἰουλιανοῦ*. Poměr formy *Ἐπιτύγχανος* k *Ἐπιτυγχάνων* byl takový, jako *Εὔδαιμος* k *Εὐδαίμων*, *Εὔμαρος* k *Εὐμάρων*, *Αἴσχριος* k *Αἰσχρίων*, *Κρῖσος* ke *Κρίσων*, *Μνῆσος* k *Μνήσων*, architectus k *ἀρχιτέκτων*.

Jméno Marciiny sestry Atticilly (*Ἀττίκιλλα*, Salač nedopatřením *Ἀττικίλλα*) jest časté na nápisech latinských (srv. Thes. l. l. II 1138). V řecké transkripci (Pape-Benseler jí neuvádí) známo jest mi z náhrobního nápisu, nalezeného v Římě (IG XIV 1440): *Ἀττίκιλλα δ' ἐγὼ λεγόμην καλὸν οὔνομα μητρός*, s metrickou mírou stejnou jako v našem nápise.

3. V ř. 6 doplnil Salač nápisné MOIPAK ATA H správně na *Μοῖρα κ[ρ]ατα[ί]η* (jen přízvuk nedopatřením místo *κραταιή*). Tento stereotypní závěr homerských veršů (Il. V 83 = V 629 = XVI 334 = XVI 853 = XIX 410 = XX 477 = XXI 110 = XXIV 132 = XXIV 209) se stal oblíbenou součástí náhrobní poesie (srv. na př. G. Kaibel, Epigr. Gr., č. 290 *[ἑλοῦσα] δὲ μοῖρα κραταιὴ | ἤγαγε [μ' εἰς Ἀίδη]ν*). Ale předcházející slovo nebylo určeno správně Salačovým *[ἀν]ε[ίλ]ατο*. Navrhovaný tento tvar, nehledě vůbec k jeho významu, neodpovídá dobře tahům písmen nápisu. ‚Mladý Turek', původce kopie Salačem otištěné (uv. m., str. 398), okreslil zbytky druhého a třetího písmena slova, o něž jde, v této podobě: ⊦E. Nepochybuji, že musíme restituovati tvar *ἀφείλατο*, vhodný epigraficky a dokonale ověřený v nápisu z Říma IG XIV 1796 *ὃν ἀφείλατο μοῖρα κρατεή* (ε v posledním slově je grafický ekvivalent monofthongisovaného *αι*).

4. Slova následujícího verše vykládám jinak. Salač měnil nápisné *λαμπροτ<ρ>άτη* v *λαμπροτάτην* a připojoval je jako další (druhé) epitheton k předcházejícímu předmětu *Μαρκίαν* zřejmě z toho důvodu, aby získal souvislost s akkusativy následujícího verše. Novou větu začínal slovem *ἔζη* (k tvaru viz níže) a četl *ἔζη κλυτὴ ὡς Ἀλκινόοιο συνεννίς*. Já ponechávám nápisný nominativ, interpunguji před ním, a spojuji *λαμπροτάτη ἔζε* (srv. Sof. O.K. 1143 n. *οὐ γὰρ λόγοισι τὸν βίον σπουδάζομεν | λαμπρὸν ποιεῖσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ὀρωμένοις*). Za slovem *ἔζε* slabě interpunguji a čtu *κλυτὴ ὡς* (místo Salačova *ὡς*) *Ἀλκινόοιο συνεννίς* (srv. homerské konce hexametrů Il. XXIV 770 *πατὴρ ὡς ἤπιος αἰεί*, Od. 22, 299 *βόες ὡς ἀγελαῖαι* a j.). Že se má spojovati adjektivní *κλυτή* se substantivem *συνεννίς*, potvrzuje, tuším, i formální parallela z ř. 14: *κλυτὴν μεμνήμενος εὔνιν*.

Přibírám tedy i adjektivum *λαμπροτάτη* do parenthese, kterou je porušena souvislost prvního a třetího hexametru. Vlastně bychom ani o parenthesi neměli mluviti u »básníka«, který »sešíval« své verše z cizích zlomků tak bezstarostně, že ani nepozoroval syntaktické monstrum v souvětí *ἀλλὰ Θεότροπος ἔνθα . . . μεμνημένος . . ., θυγατέρες δὲ . . . κὲ δέ τοι Ἀττίκιλλα . . .* (sloveso chybí) . . . *Θεότροπος μέγα ἔργον ἔρεξε*. Ještě jiný doklad mechanického způsobu v komposici nápisu poznáme níže.

Srovnání váženého života nebožčina s životem královny Arety jest velmi případné. Básník, který je původně vytvořil (nepochybně nikoliv teprve chatrný veršovec našeho nápisu), měl na mysli verše Hom. Od. 7, 67 a n., tlumočící Alkinoovu úctu k choti, ctěné

více než která jiná manželka na zemi. Adjektivum *κλυτός* se při básnické chudobě našeho veršovce opakuje v nápise třikráte, a stříbavě jím byly obdařeny faiácká královna, zemřelá Marcia i její dcery. U Homera tak Arete nesluje, zato palác jejího manžela jsou *δώματα . . . κλυτά* (tamže, v. 82).

5. Další verš transkriboval Salač takto:

Κράσσου θυγατέρα[1] *ἰ(δίαν)*[2] *εὔνομον, εὐπατέρειαν.*[3]

Slovo *ἰ(δίαν)* jest Salačova konjektura, nahrazující nápisné ITYN. Obávám se, že dohad ten není správný, ba že odklizuje to, čím jest nápis vlastně nejzajímavější a čím právě pisatel těchto řádků byl veden k tomu, aby nápisnému textu věnoval větší pozornost.

Jest, myslím, nepochybno, že konjekturu Salačovu nedoporučují již dva důvody formální. Epigraficky těžko pochopitelný by byl vznik chyby *ΙΔΙΑΝ > ΙΤΥΝ*, obzvláště ve slově na náhrobních nápisech velmi běžném. Vedle toho vznikla by čtením *ἰδίαν* metrická potíž, nesnadno vysvětlitelná i z metrické praxe, jaká se jeví u našeho chatrného veršovce.

Ale pro konjekturu nemluví ani důvody obsahové. Slova *ἴδιος* jak ve formulích *ἐκ τῶν ἰδίων*, *ἰδίαις δαπάναις* atd.,[4] tak v označování vztahu k jiné osobě se užívalo na náhrobcích typicky ve významu ‚vlastní' = ‚svůj'. Několik z nesčetných dokladů, na př. z uv. sbírky Kaiblovy č. 345 *Γάϊος καὶ Κλεοπάτρα Νωνίῳ . . . τέκνῳ ἰδίῳ*, č. 347 *υἱὸς Εὐσεβίης μητέρα τὴν ἰδίην*, č. 476 *Φαῦστον δ' ὠνόμασέν με πατὴρ ἰδίης ἀπὸ μητρός* (babička se jmenovala Fausta nebo Faustina), č. 517 *μητέρα τὴν ἰδίην υἱὸς ἔθαψε Τίτος* a zejména č. 661 *Αὐρηλία Ἀταλάντη ἰδίῳ πατρώνῳ . . . ἐποίησεν.*[5] Avšak v našem nápise, který dal postaviti Theotropos, musilo by adjektivum *ἴδιος* ve spojení *Κράσσου θυγατέρα ἰδίαν, εὔνομον, εὐπατέρειαν* znamenati ‚vlastní' = ‚manželský'. Ale to by byl po mém soudě — bohemismus; řecky by se musilo, tuším, pro tento význam užíti slova *γνήσιος* (srv. Kaiblovy uv. sbírky č. 120 *γυναικός, [ἧ]ξ ἧς ἔσχε τέκνα γνήσια κοὐχὶ νόθα*).

Nebudu místo konjektury Salačovy, s níž nemohu z uvedených důvodů souhlasiti, navrhovati novou, nýbrž pokusím se vylákati smysl z nápisného čtení *ΙΤΥΝ*.

Vzpomeňme, že homerský Itylos (*Ἴτυλος*), o němž mluví Penelopa, srovnávajíc se (Od. 19, 518 a n.) ve svých nočních starostech s dcerou Pandareovou, proměněnou v ptáka (*χλωρηΐς ἀηδών*),

[1] Substantivum jest umístěno jako v homerském verši Il. XXI 88 *τοῦ δ' ἔχε θυγατέρα Πρίαμος κτλ.*

[2] Vytištěno omylem *ἰ⟨δίαν⟩* se závorkami označujícími athetesi.

[3] Nedopatřením vytištěno *εὐπατερείαν*.

[4] K nim srv. H. Stemler, Die griechischen Grabinschriften Kleinasiens, diss. Halle a. S. 1909, str. 40 a n.

[5] V tomto významu také v nápisech, které v publikaci Salačově těsně předcházejí: *τῷ ἰδίῳ υἱῷ* (str. 396), *ἰδίᾳ θυγατρί* (str. 397).

ἥ τε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν,
παῖδ' ὀλοφυρομένη Ἴτυλον φίλον, ὃν ποτε χαλκῷ
κτεῖνε δι' ἀφραδίας, κοῦρον Ζήθοιο ἄνακτος,

měl v attických pověstech jméno Itys (*Ἴτυς*).

Obě jména jsou nepochybně ve vztahu stejně úzkém, jako doložená hypokoristika *Πράτυς* (*Πρᾶτυς*) — *Πρατύλος* (*Πράτυλος*[1]) nebo *Ἴππυς* — *Ἰππύλλος* (k základní formě *Ἱππομέδων*, *Ἱππόλυτος*, *Ἱπποκράτης* a pod.)[2] K výkladu jejich se ještě vrátím.

Totožnosti mythického Ityla a Itya byli si vědomi již ve starém věku. Tak k Aristof. Ptákům 212 *τὸν ἐμὸν καὶ σὸν πολυδάκρυν Ἴτυν ἐλελιζομένη διεροῖς μέλεσι* poznamenal scholiasta: *τὸν Ἴτυλον ὡς Ὅμηρος λέγει* nebo schol. Thuk.II 29, 3 *τὸ περὶ τὸν Ἴτυν| τοῦτόν τινες Ἴτυλον καλοῦσιν.*[3]

Dále uveďme důležitou glossu Hesychiovu, který znal adjektivum *ἴτυλος* a vykládal je jednak *μόνος*, *ὀρφανός*, jednak *νέος*, *ἁπαλός*.[3] Při rovnici *Ἴτυλος* = *Ἴτυς* není, tuším, příliš smělé předpokládati rovněž existenci adjektiva *ἴτυς* ve stejném významu, jaký má Hesychiovo adjektivum *ἴτυλος*, a viděti jeho skutečný — pokud vím, jediný — doklad v našem nápise. Na prvý význam adjektivního *ἴτυς* mohl by narážeti Antonios Liberalis (v excerptu z Boiovy Ornithologie), Metamorphoseon synagoge 11 (Mythogr. Gr. II 1, str. 82 Martini) ve vypravování: *ἐγένετο δ' αὐτοῖς* (t. j. Pandareově dceři Aedoně a Polytechnovi) *παῖς μονογενὴς Ἴτυς*. Druhý význam, totiž *νέος*, *ἁπαλός* přikládám adjektivu v našem nápise.

K chvále

Κράσσου θυγατέρα ἴτυν, ἔϋνομον[4]*, εὐπατέρειαν*

---

[1] Wheelerův zákon, podle kterého adjektiva a substantiva na *—ρος* a *—λος* s daktylským koncem jsou paroxytona, pokládám přes dogmatické tvrzení Hirtovo (Handb. d. gr. Laut- u. Formenlehre [2]272 a n.) za nejistý. Výjimek jest příliš mnoho: *ἄγγελος*, *ἄμπελος*, *δάκτυλος*, *κόνδυλος*, *μάρμαρος*, *πάσσαλος*, *πένθερος*, *σφόνδυλος* a j. č.

[2] Srv. A. Fick-F. Bechtel, Die Griech. Personennamen [2]26 a n., K. Brugmann-A. Thumb, Griech. Gramm. [4]231, A. Meillet-J. Vendryes, Traité de gramm. comp. 393.

[3] K různým podobám bájí o Itylovi—Ityovi viz W. H. Roscher Ausf. Lex. II 569 a n.

[3] Jiný bezpečný doklad adjektivního *ἴτυλος* mimo glossu Hesychiovu není mi znám. Za dosti pravděpodobnou pokládám domněnku C. Cavedoniho (Bulletino archeologico Napoletano III, 1845, 63), který vysvětloval Hesychiovým významem *νέος*, *ἁπαλός* přípisek *ΙΤΥΛΟΣ* (CIG 8368) na hydrii z bývalé collezione Calefati, popsané Giul. Minervinim (tamže II, 1844, 14), ale věcně správně interpretované (Eros pronásleduje ženu) teprve F. Welckrem (v dopisu otištěném tamže II, 83 a znovu v jeho Alte Denkmäler III, Göttingen 1851, 369 a n.).

[4] Adjektivum *εὔνομος* se tu nejspíše blíží významu přenesenému (slovníky neuváděnému), jaký má v nápise č. 462 sbírky Kaiblovy: *τὸν τοῖς καλοῖς χρηστόν, δυσμενῆ κακοῖς . . ., ἀστοῖσι καὶ ξένοισι οἷσι εὔνομον.*

přirovnávám homerské (Od. 22, 227) *ἀμφ' Ἑλένῃ λευκωλένῳ εὐπατερείῃ*, zejména však podobnou oslavu v náhrobním epigrammu Append. 336, 17:

κάλλιμον, εὐπατέρειαν, ἐπήρατον, εἶδος ἀρίστην.

V obou těchto dokladech předchází před označením vznešenosti původu zmínka o kráse fysické zrovna tak, jako v našem nápise při předpokládaném významu adj. *ἴτυς*.

Slovo toto není jediné *ἅπαξ λεγόμενον* v našem nápise. Nedoložena odjinud z textů literárních jsou, pokud vím, i slova *ὀρφανότης* ‚siroba, opuštěnost' v ř. 12, *συνευνίς* ‚souložnice, manželka' v ř. 7/8 a *συνομευνίς* v tomtéž významu v ř. 24/25 (vedle dosvědčených tvarů *σύνευνος*, *συνεύνα* [jen v náhrob. nápise z Astyfaleie, Collitz, Gr. Dialektinschr. 3485], *συνευνέτις*, *συνόμευνος* [opět jen v náhrob. epigrammech Append. 244 a 384]).

Podružného významu jest otázka, zda adjektivum *ἴτυς*, které se v našem nápise čte o ženě, bylo jednovýchodné, jako na př. *νέηλυς*, *ἄπαις*, *εὔρις*, *πότις*, či skutečné adjektivum dvojvýchodné typu *φόλυς* nebo *τέρυς*,[1] či zda ho bylo od skladatele našeho epigrammu užito nesprávným přenesením hotové formule, ražené původně pro nebožtíka rodu mužského.

Chtěl bych však jíti ještě dále a pronésti — s plným vědomím pouhé hypothetičnosti výkladu — domněnku o vzniku nově zjištěného adjektiva *ἴτυς*.

Vznik hypokoristika *Ἠδύλος* nehledali A. Fick-F. Bechtel a K. Brugmann na uv. m., a to jistě rozvážně, v přenesení adjektivního deminutiva *ἡδύλος* (k *ἡδύς*), nýbrž pokládali je za důvěrnou formu, tvořenou s užitím suffixu *-lo-* k nějakému jménu jako *Ἠδυχάρης* (anebo, mohli bychom doplniti, *Ἠδύδειπνος*, *Ἠδύλαλος*, *Ἠδυμελής* a j.). Téhož vzniku jest, tuším, i vlastní jméno *Ἠδύς*, třebas formálně totožné s adjektivem *ἡδύς*.[2] Tak i *Ἴτυς*, *Ἴτυλος*[3] by mohly, myslím, býti hypokoristické formy vlastního jména s tvarem složeným: několikráte jest dosvědčeno (a již u Hom. Il. XI 672) jméno *Ἰτυμονεύς*. I jména mythologická bývají nezřídka, jak je známo, původu hypokoristického.

Kdežto však při *Ἠδύς*, *Ἠδύλος* a *ἡδύς*, *ἡδύλος* šlo o tvoření parallelní, soudím, že adjektiva *ἴτυς*, *ἴτυλος* vůbec neměla původně samostatné existence, nýbrž vznikla teprve uměle adjektivním užitím vlastních jmen *Ἴτυς*, *Ἴτυλος*. Nápadné jest totiž jednak, že pro obě adjektiva máme po jednom vzácném

[1] O nich srv. R. Kühner-F. Blass, Ausf. Gramm. d. gr. Spr. I 1^3, 547, 550 a n.

[2] Srv. *Εὔθυς* (k *Εὐθύμαχος*, *Εὐθύνομος* atp.), kdežto adj. jest *εὐθύς*!

[3] A. Fick-F. Bechtel v uv. sp. 427 je řadí mezi ‚ungedeutete Heroennamen'.

dokladě, v obou případech pozdním, jednak, že význam adjektiva *ἴυλος*, jak jej tlumočí Hesychios, jest stejně široký jako neurčitý.

Připadá mi na mysl nápadná analogie s pozdním řeckým adjektivem *αἴλινος* ‚žalostný'. Nemyslím tu na spornou otázku o vzniku zvolání *αἴλινον* (na př. Aischyl. Agam. 121 *αἴλινον αἴλινον εἰπέ, τὸ δ' εὖ νικάτω*), pro které jedni hledali původ semitský, pokládajíce je za graecisovaný semitský zvuk *'ī lānū* nebo *'ōj lānū* ‚běda nám'[1], druzí zase původ fryžský[2], formulujíce tak moderně starověké povědomí o asijském původu slova (Eurip. Orest. 1395 a n. *αἴλινον αἴλινον ἀρχὰν θανάτου βάρβαροι λέγουσι, αἰαῖ, Ἀσιάδι φωνᾷ*), a odvozovali teprve z něho vznik mythické postavy Linovy (*Λίνος*)[3] proti obrácenému výkladu staršímu[4] v podstatě již starověkému (schol. *A* k Hom. Il. XVIII 570 *Ἀρίσταρχος εἶδος ᾠδῆς τὸν λίνον φησίν, ὡς παιᾶνα καὶ εἴ τι τοιοῦτον, ἀπὸ Λίνου τοῦ ἥρωος*). Ať je tomu jakkoli, představa samostatné bytosti Lina jest poměrně stará. Herodot II 79 uvádí egyptskou versi, podle které Linos byl mladý kralevic: *τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Αἰγύπτου παῖδα μουνογενέα γενέσθαι, ἀποθανόντα δὲ αὐτὸν ἄωρον θρήνοισι τούτοισι ὑπὸ Αἰγυπτίων τιμηθῆναι.*

Daleko později, zdá se, vzniklo adjektivum *αἴλινος* s významem ‚žalostný'. Nejstarší doklad, který slovníky uvádějí, z Eurip. Heleny 171 *αἰλίνοις κακοῖς* (tak na př. v kritickém textu Weckleinově z r. 1898) nelze počítati, neboť zde se musí, ačli je čtení vůbec správné, slovo *κακοῖς* vzhledem k responsi (v. 183) škrtnouti a uznávati *αἰλίνοις* za substantivum. Správné jsou jen doklady pozdní IG XIV 1502 (z Říma, III. stol. po Kr.):

Νῦν Βασίλειος ἐγὼ βρέφος αἴλινον ὧδε Μακρεῖνος,

Manetho *A [E]* v. 340 Koechly:

αἴλινος ὅστις ἀνὴρ γε βιαιότατον μόρον ἕξει,

Oracula Sibyllina VIII 59 (vyd. Geffcken):

αἴλινος ἔκτοτε καιρός, ὅτ' Αἴλινος αὐτὸς ὀλεῖται

a Paulus Silentiarius A. P. V 248 (citovaný také Suidou s. v. *αἴλινος*):

οὐκ ἐμάλαξε τεὸν θράσος αἴλινος αὐδή.

Myslím, že pro výklad tohoto pozdního adjektiva *αἴλινος*

[1] F. C. Movers, Die Phönizier I., Bonn 1841, str. 246; H. Brugsch, Die Adonisklage und das Linoslied, Berlin 1852, str. 16; W. W. Baudissin, Studien zur semitischen Religionsgeschichte I., Leipzig 1876, str. 303.

[2] E. Boisacq, Dict. ét. de la langue grecgue, Heidelberg-Paris 1916, str. 24.

[3] Srv. U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Die Griechische Heldensage II., Sitzungsb. d. preuss. Ak. d. W. 1925, ph.—h. Kl., str. 231; Albert a Kroll s. v. Linos v PWRE XIII, 1926, sl. 715 a n.

[4] Dosud Liddell-Scott-Jones, GEL. s. v. *αἴλινος*.

můžeme užíti v modifikované podobě staré domněnky Stephanovy.[1] Představuji si, že v takové souvislosti, jaká je v náhrobním epigrammu, citovaném ve schol. *V* k Hom. Il. XVIII 570

κρύπτω τὸν θεὸν ἄνδρα Λίνον, Μουσῶν θεράποντα
τὸν πολυθρήνητον Λίνον, αἴ Λίνον ἥδε πατρῴα
Φοιβείοις βέλεσιν γῆ κατέχει φθιμένον,

mohlo snadno dojíti k nesprávnému výkladu *Λίνον αἴλινον* ‚nešťastného Lina'.

Postavíme-li nyní proti tomu známé verše Aischylova Agam. 1142 a n.

οἷά τις ξουθὰ
ἀκόρεστος βοᾶς, φεῦ, ταλαίναις φρεσὶν
Ἶτυν Ἶτυν στένουσ' ἀμφιθαλῆ κακοῖς
ἀηδὼν βίον

nebo Sofokleovy Elektry 147 a n.

ἀλλ' ἐμὲ γ' ἃ στονόεσσ' ἄραρε φρένας,
ἃ Ἶτυν, αἰὲν Ἶτυν ὀλοφύρεται,
ὄρνις ἀτυζομένα, Διὸς ἄγγελος,

nabídne se sama sebou lákavá domněnka, že dvojnásobné *Ἶτυν* v nějakém epigrammatickém verši, vzpomínajícím žalu nešťastné jeho matky — látka ta byla ostatně na náhrobních nápisech locus communis, srv. Kaiblovy uv. sbírky č. 205

αἰακτὰν δὲ θύγατρα κατεστενάχησε Στρατεία
οἷά τις εἰναλία δάκρυσιν ἀλκυονίς

nebo č. 241 (a stejně 367)

μήτηρ δ' ἡ δύστηνος ὀδύρεται οἷα τις ἀκταῖς
ἀλκυονὶς γοεροῖς δάκρυσι μυρομένα —

mohlo býti dodatečně, ač původně bylo pouhým zdvojením substantiva, jaké jest ‚v nářku nad mrtvým vnitřně motivované a významné'[2], interpretováno jako spojení adjektiva se substantivem, a adjektivum chápáno v nějakém významu, celkovému smyslu neodporujícím, na př. ‚mladičkého Itya'. Při totožnosti osoby Ityovy a Itylovy mohl tu zároveň působiti význam Hesychiova slova *ἴτυλος*, k jehož adjektivnímu chápání mohlo dojíti na př. mylnou interpretací uvedeného verše homerského.

Tyto výklady o možném vzniku adjektivního *ἴτυς* nechtí býti, opakuji, než pouhou domněnkou; vždyť jde o slovo, pro které mám jediný doklad z našeho pozdního nápisu, a nadto o slovo pravděpodobně původu umělého, kde zrod může býti velmi náhodný.

[1] Stephanus, Thesaurus Gr. l. s. v. *αἴλινος*: ‚mihi ... suspicanti *αἴλινος* factum esse ex *αἴ Λίνος*, s. *αἴ Λίνον*, quod in carmine lugubri deplorante Lini mortem saepe repeteretur: ut legimus in Adonidis Epitaphio *αἴ αἴ καὶ τὸν Ἄδωνιν*, item *αἴ αἴ τὰν Κυθέρειαν* non semel'.

[2] E. Hofmann, Ausdrucksverstärkung (Ergänzungshefte zur Zeitschr. f. vergl. Sprachf., Nr. 9, Göttingen 1930, str. 44.

6. Nápisné E za slovem *δὲ* v ř. 10 pokládá Salač za dittografii. To jest docela možné. Pro metrickou chybu, která tím vznikne (*ἔλιπεν δὲ νήπιον υἱόν*), poskytuje nápis analogii v ř. 22: *ζῶν δὲ καὶ φρονέων*. Ale myslitelný by byl i výklad jiný, kterým by se E z textu nevymycovalo. Hemistich, o který jde, jest konec konců — jako v epigrammech častěji[1] — ohlasem Homera, a to Il. V 480 *ἔλιπον καὶ νήπιον υἱόν*; stejně epické floskule jsou v ř. 6 *Μοῖρα κραταιή* (viz výše), v ř. 15/16 *μητέρι σώφρονι κεδνῇ* (konec hexametru Od. 10, 8 *μητέρι κεδνῇ*), ř. 23 *μέγα ἔργον ἔρεξεν* (Il. X 282 *ῥέξαντας μέγα ἔργον*). Bylo by si možno představiti, že homerský závěr byl dříve obměněn v nějakém nápisu pro zemřelého m u ž e na hemistich *ἔλιπεν δ' ὅ γε νήπιον υἱόν* (po vzoru Il. VI 168 *πόρεν δ' ὅ γε σήματα λυγρά*, VI 192 = XI 226 *δίδου δ' ὅ γε θυγατέρα ἣν* a j.) a od skladatele našeho nápisu upraven pro ž e n u *ἔλιπεν δὲ ἓ* (= *ἣ*) *νήπιον υἱόν* se stejnou grafikou a metrikou, s jakou jest, jak se zdá, v ř. 7 měřeno a psáno *ἔζε* (= *ἔζη*). S podobnou barbarskou metrikou se setkáváme na nápise IG XIV 1835, kde se třetí hexametr začíná *αὐτὴ ἡ γεννήσασα*, nepochybně, jak poznal Kaibel v uv. sb. k č. 679, obměnou původního *αὐτὸς ὁ γεννήσας*. Naopak metrickou chybu v ř. 22 našeho nápisu *ζῶν δὲ καὶ φρονέων* by bylo možno vysvětliti předpokladem, že slova vznikla applikací metricky bezvadné formule *ζῶσα δὲ καὶ φρονέουσα* (k ní srv. Plat. Sophist. 248E *μηδὲ ζῆν αὐτὸ* [scil. *τὸ παντελῶς ὄν*] *μηδὲ φρονεῖν*), anebo ovšem, což jest jednodušší, že tu bylo nesprávně užito *δὲ* místo *μέν*.

7. K participiu *λιπόντα* v ř. 12/13 poznamenává Salač uv. m. ‚A la l. 12, il faut admettre que le participe *λιπόντα* a le sens passif'. To jest správné, má-li vůbec dostati smysl neobratná věta *ἔλιπεν ... νήπιον υἱόν, Κράσσον παῖδα ... λιπόντα*. Ale pro podobný passivní význam nemáme odjinud ani dokladu ani analogie. Bylo by sice možné předpokládati chybu (m. *λιποῦσα*), ale mnohem spíše máme tu v našem nápise nový doklad nejapného sešívání veršů z vypůjčených úryvků: slova *παῖδα λιπόντα* jsou konec homerského dvojverší o Rexenorovi (Od. 7, 64 a n.), které bylo jako stvořené pro poetickou zásobárnu skladatelů epitafů:

τὸν μὲν ἄκουρον ἐόντα βάλ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
ἐν μεγάρῳ μίαν οἴην παῖδα λιπόντα.

8. V ř. 19 a n. četl Salač

ἀνδρὶ σὺν ἀξιολόγῳ Πρωτογένου (?) *ἐνθάδε Κράσσου*

a poznamenával ‚A la l. 20—21, *Πρωτογένου ἐνθάδε Κράσσου* est difficilement intelligible'. Přiznávám se, že slovům v této podobě nerozumím vůbec. Musíme si však povšimnouti toho, co v transkripci Salačově není označeno, že na nápise jest (podle kopie) mezi skupinami *ΠΡΩΤΟ* a *ΓΕΝΟΥ* ještě jedno písmeno, pře-

[1] Kaibel v uv. sb. nazval správně č. 660 ‚centones homerici inepte consuti'.

čtené oním Turkem jako Y. Přepisuji tedy první slovo formou *πρώτου*. Následující substantivum jest zřejmě zkaženo vlivem koncovky číslovky *πρώτου*, ať již jde o chybu kameníkovu či přepisovatelovu.[1] Myslím, že jest tu třeba místo nesmyslného *γενου* restituovati *γένος*. Oporou budiž zase pozorování epické techniky veršové: slovo *γένος* ve stejném významu má přesně totéž umístění metrické[2] v homerských verších Il. VI 180 (o Chimaiře)

ἡ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος, οὐδ' ἀνθρώπων

a Il. IX 538 (o Artemidě)

ἡ δὲ χολωσαμένη, δῖον γένος, ἰοχέαιρα.

Chápu pak slova *πρώτου γένος ἐνθάδε Κράσσου* jako appositi k vlastnímu jménu *Ἀττίκιλλα;* jí jest označena tato paní jakožto dcera občana Krassa, a to nikoliv Krassa naposled uvedeného (ř. 12), nýbrž onoho, který tu jest na prvém místě uveden (ř. 8). K užití slova *γένος* lze srovnati ještě Sof. Antig. 1116 n. *Διὸς βαρυβρεμέτα γένος* (o Bakchovi) a Aias 784 *ὦ δαΐα Τέκμησσα, δύσμορον γένος.*

Kdyby v nápisném *πρώτου* byla chyba místo *πρῶτον,* byl by obrat *πρῶτον γένος* básnickým opisem prosaického slova *πρωτόγονος* a byla by jím Atticilla označena za starší sestru zesnulé mladé Marcie.

Slovo *ἐνθάδε* nemůže v našem nápise býti odkazem k portrétu; sváděti k takovému výkladu by mohl nápis, který je umístěn jako legenda na náhrobku, představujícím jinocha s koněm (Kaibel, v uv. sb. č. 236): *Υἱὸς Βίωνος Ἀπίων μὲν οὐνθάδε ἀτεκνος, ἄωρος κτλ.* Avšak portrety na našem náhrobku představovaly ve shodě s velmi rozšířeným obyčejem na náhrobcích z doby římské nepochybně oba manžele; Theotropos umístil tam i svou podobu ještě *ζῶν καὶ φρονέων* (na latinských nápisech bývá v téže platnosti *vivus*). Manžel při zřizování myslíval ještě za živa na sebe, někdy i na svou *familia*, jako v nápise IG XIV 1488 *Αὐρηλίᾳ Προσόδῳ Διοσκουρίδης ἀνὴρ τῇ ἑαυτοῦ συνβίῳ χρηστοτάτῃ καὶ γλυκυτάτῃ μνείας χάριν· εὐψύχει . . . ἐποίησε ἑαυτῷ καὶ ἀπελευθέρων ἀπελευθέροις.*

9. Zbývá vyložiti ještě první polovinu téhož hexametru. Jelikož nám při našem čtení a výkladě zmizelo vlastní jméno (Protogonovo), nutno jest hledati je ve slově *Ἀξιολόγῳ*, které Salač pokládal za appellativum. K našemu požadavku ukazuje i pozorování formy: jsou to právě vlastní jména, kterými v prvé řadě jest v nápise porušována správnost metrické stavby. Užití appellativa *ἀξιολόγῳ*,

---

[1] Možnost omylů v Turkově transkripci připouštěl Salač (uv. m., str. 399): ‚L'inscription, dans son ensemble, présente d'ailleurs des obscurités qui proviennent peut-être de la copie'.

[2] K pouhému metrickému umístění slova *γένος* srv. i Hom. Il. II 852, XIII 354.

příčícího se svým skladem daktylskému verši, by překvapovalo, zato při vlastním jméně je chyba zcela pochopitelná. Jméno Axiologos sice odjinud není dosvědčeno, ale to jest pouhá náhoda. Jinak nelze pochybovati, že mohlo-li vedle appellativního *ἀνδρὸς ἀξιοπίστου* (Plat. Alkib. 123 B) býti vlastní jméno básníka *Ἀξιόπιστος* (Athenaios 14, 648 D), mohlo i pro nějakého budoucího *ἀξιόλογον ἄνδρα* (Xenof. Apomn. III 7, 1), zde pro švakra Theotropova, býti vybráno vlastní jméno *Ἀξιόλογος*.

---

† *Jan Pelikán*:

Slovan. adi. *nicь* a slova příbuzná.

(Konec.)

Podobného významu, jako srbochorv. *odnići* je také sloveso *vъzniknǫti*, modifikovaného ovšem podle významu předpony: původně ‚tvář skloněnou opět vzpřímiti', pak vůbec ‚vzpřímiti se, povstati'. S tím srovnej cslov. *vъskloniti* = pozvednouti: dolu ničeštu ženu vьskloni (Miklos. Lex. 452), *vъskloniti sę* emergere, čes. *vzchýliti se*: Ježúš káza ſye palmě wzchylyty, ML. 47ᵇ, t. j. kázal se palmě, která se naklonila, opět vzpřímiti. Na př. cslovan.: da ašte ubo ugodьna tebě sǫtъ slovesa moja i obêti, vьznikni i obêštai sę, ne stydi sę, i otъvrъgъ nagotǫ oblêci sę vь čistotǫ, Supr. (Miklosich) 35, = povstaň; onъ že vьznikъ i vьzьrêvъ ne vidě nikogože, t. 29. Srbochorv. *uznići*, *uzniknuti*: ne poniče, već junak uzniče (Karadžić, Lex. 800). Staročesky *vzniknúti*: jemu oni (t. mistři císařovi) děkovánie davše poklonichu hlavy, wznykſe řiechu, Kat. 1489; Ježúš . . ., jehož s' tak snažně hladala, hledáť tebe, již z mrtvých wznyk, Hrad. 43ᵇ; inhed ji (lišku) čbán na dno vtrže, tu jiej neda viec wznyknuti, musi bezděky utonúti, t. 132ᵃ, = dostati se z vody na povrch. Odtud se vyvíjejí přeneseně další významy. Tak především význam ‚původ vzíti, objeviti se', na př. cslovan.: egda prozębnǫšǫ grêšnici jako trêva, i vьznikošǫ vsi tvoręštii bezakonije, Psalt. bon. 911, 8; podobně v češtině staré i nové: zjěv svú milost mně, svéj sluze, abych já od téj[to] núze byla tvú mocí zprošťena i té zlé smrti zbavena, pro niž ſu wznykla ta[to] diela (t. mučidlo), Kat. 2856; aj, kakýť v Čechách nepokoj zniče z nespravedlnosti! ŠtítV. 288. Podobně v ruštině: v narodě voznikajutъ raznye tolki (Dalь 1, 560), a v polštině: wzniknęła w ciemnościach onych gęstych gwiazda jasna slova bożego, Gregora z Žaronowca Postylla 44ᵇ. Dále nabývá to sloveso významu ‚zmocněti, míti zdar', na př. česky: naději mózem jmieti, že také vznikneme s pravdú, když bude pravdě vzniknúti hodno, ŠtítE. 147, a odtud podst. jméno *vznik*, *znik* s významem ‚zdar': panuje v síle své nade vším světem, oči jeho spatřují národy, zpurní nebudou míti zniku

BBrat., Žalm 66, 7; (židé) vždycky bouřili se a rotili, kdež jen mohli, jakžkoli žádného zniku ani štěstí neměli, Plácel, Hist. žid. 455; v kraji znáš-li bohumilém duše útlé v těle čilém, mysl jasnou vznik a zdar, Nár. hymna. V ruštině má to slovo dále význam ‚klid, pokoj, oddech': ni dnemъ, ni nočju nětъ vzniku; zniku ne dajutъ (Dalь 1, 488). Konečně nabývá sloveso *vzniknǫti* významu ‚vzejíti, vyrůsti', na př. v polštině: ziarna, które padły na skaliska, wnet wznikły, iż ziemi nie miały, Szym. Budnego Biblia, Mat. 13, 5, Vulg. exorta sunt; Ozyasz groził kapłanom, i natychmiast wznikł trąd na czele jego, Jana Leopolity Biblia, 2. Paral. 26, 19; a významu ‚dospěti (věkem)', na př. v češtině: rač jim dáti ..., aby v tom domu nic zlého neškodilo ni sě v ňem kdy urodilo dietě čím kak potvořené, ale v dobrotě szořené jsa, wznykl v člověka sličného, Kat. 3378; popřeje-liť mi milý pán Buoh v živnosti (= v životě mém), abych umění toho dočkal s radostí, podle toho, jakž počnu znikati, žádám, že povedeš (mne) k dobrému zvykati, Ludv. Pernšt., Naučení rodičům 119; když pak podzniku, žeť bych se hodil tobě, rač mě někam odsélati po své potřebě, t. 135, t. j. po-od-(v)zniknu. poněkud dospěji.

Také sloveso *podniknouti* znamená původně ‚skloniti se tváří pod něco, býti s tváří skloněnou pod něčím' (srov. lat. *sustinere* ze *subs-tenere*), na příklad rusky: onъ golovoju podъ mečъ podnikajetъ (Dalь 3, 483)[1]. Teprve dalším vývojem se význam slovesa tohoto mění a sloveso se stává i přechodným podle jiných sloves podobně složených. Tak je v češtině *podniknouti něco* = něco na sebe vzíti: komuž mne (otec) svěří, .. z jeho naučení nikam abych se neosvobodil, než ve všem abych podnikl jeho naučení, Ludv. Pernšt. Naučení rodičům 476, i *podniknouti někoho* = poddati se komu: když se páni země v tuto zemi uvazovali, mnozí se pánům zprotivovali a jich podniknúti nechtěli, Kn. Tovač. kap. 30. V nové češtině se objevuje již i nesložené *niknouti něco* v témž významě: co je nás tady, .. my teda bysme to niknouti mohly, Dělnická besídka Práva lidu 1928, č. 6. str. 21.

Sloveso *proniknouti* také pův. znamenalo ‚skloněn, s tváří skloněnou projíti', na př. houštím, pak vůbec ‚projíti, proraziti', na př.: múdrý rozličně příhodu rozkládá, až i ta mine sváda, ale nemúdrý, malú příčinu majě, trútí, až p(ro)nykne, nic netbajě, DalC. 32[a]; hřebíkové hlavy z toho těla pronykugycz, jiné maso přěvyšováchu, EvOlom. 82, a dále jako přechodné *pronikati něco*, na př.: (pro řeč), kteráž pronikla srdce mé jako meč, Star. sklád. 5, 98, *pronikati zrakem tmu*, *pronikati něco rozumem* =

[1] Srv. stč.: mdlého jmámy nepřietele, jenž nad žádným odolati nemóže, než kto sám svú volí chce podnyknuty pod jeho moc, PassKlem. 214[b]$_2$; (srdce) samo aby pod zákon pravdy nepodniklo, Chelčický, O boji duchovním, vyd. Kroftovo str. 42; v ten slib ten mladec podnykl, PassKlem. 53[b]$_1$. *O. H.*

prozkoumati něco a pod. V tomto posledním významu srov. ruské: lukavago namêrenьa sprosta ne proniknešь (Dalь 3, 1305). Podobně je v srbochorv. *proniknuti:* ljubav taj prava još gdi je ponikla, svudi je koštrava s troskotom pronikla, Vetranić Čavčić, Pet psalama 5, 65, v polštině *przeniknąć*, *przenikać co:* co to za rozkoszne dzwięki wynikały z onej ręki, że ich przewyborne tony przenikały płód stworzeny? Zimorowic, Roksolanki, chor 2, pís. 1; což gdy razem wojskowe instrumenty krzykną, wszyłkim serca skruszone do gruntu przenikną, Potocki, Wojna chocimska 3, 620; jej (t. matky) bowiem łzy serdeczne skalę przenikają, Kochanowski, Treny XV. 29, a. j.

Sloveso *vniknouti* také značí původně ‚skloněn v něco se dostati, vejíti', což možno viděti ještě v staré češtině: ana (t. Kateřina) s radostí nemalú wnycze opět v oblečenie, Kat. 939; pak vůbec ‚vejíti někam', na př.: ty pak byv svoboden, volně fi wnikl u vězenîe, Tkadl. 43ª; když tam wnyczechme, Mand. 87ª; dveře na předsíň jsou zavřeny, aby diváci vnikati nemohli, Kniha smolná soln., ČČM. 1857, 472. Zvláště je v češtině výraz *vniknúti v něco* ve významu ‚něco na sebe vzíti', pak i ‚upadnouti v něco'; tak *vn. v pracní tieži:* uslyš mě pro tvú dobrotu . . , jenž . . trojnú jednotú kázala . . wnyknuty v tu pracnú tieži (t. smrt Kristovu), Roud. 15ᵇ; *vn. v daň:* židé vnikli v daň ciesaři římskému, ŠtítV. 88; *vn. v dluh:* vnikl v dluh, t. 17; *vn. u poslušenstvie:* potřebie jest opatrnosti, ktož chce v něčie poslušenstvie vniknúti, t. 303; *vn. v slib*: aby s tú odplatú neminul sě, jież si žádal, v slib vnikuje, t. 17; nemúdře v slib vniknúti nenieť hodné, a vniknúc v slib zrušiti jej, nenie hodné, t. 37; *vn. v stav*: každému je Buoh ustavil zákon v tom stavu a v té cestě, kterúž kto volil a v který jest stav vnikl, t. 3; nemalý zástup panen, ješto majíc příklad od nie, že ona je slibem vnikla v stav panenský, též učinily, t. 9; aj, nebyla -liť je u vdovský stav vnikla? t. 36.[1] Výraz *vniknouti v něco, do něčeho* znamená v češtině i ‚pochopiti, prohlédnouti', jako ruské *vniknutь vo vse*. Také v polštině je *wniknąć* ve významu ‚upadnouti v něco', na př.: z pod lochów w głąb wnikłych tu głowę dźwigam, Jak. Żebrowski, Przeobrazenia Owidyuszowe 120; subst. *wnik* pak značí ‚osidlo', t. v co se vnikne, upadne: tak Osman . . odbieżawszy przeważnej swych mostów fabryki, które inszym gotował, wpadnie sam w te wniki, Potocki, Wojna chocimska 10, 1274; wpadł w milości wniki, Horacyusza Pieśni (r. 1773) 2, 302.

Sloveso *vyniknouti, vynikati* z pův. významu ‚skloněn vyjíti z něčeho' nabývá prostě významu ‚vyjíti, vycházeti, vyběhnouti', na př.: každá hvězda, jakž wynyka z svého běhu, jest velika jakož veš svět kromě moře, SVít. 12ª; a jakž (dievky)

[1] Srv. i *vnikovati v post*: i mienimť dnes nemlčeti, neb jest znamenitý den w poſt wnykugijcz ŠtítŘ. 205ᵇ₂ (vydání Strakova str. 373 ř. 43). *O. H.*

na mužě wynyku, tak všecky plavecky křikú, DalC. 21ª; jednožť Pražené wynyku, na Vršovicě křikú, t. 67ª; mnozí, jsúce vězňové lidščí, někdy prosbami, někdy mocí . . wyniknuti a svobodni býti nemohú, Tkadl. 43ª; tedy sme jeli rovně vyniknúc na vrch, že sme uhlédali, že pan Hrabaně za humny stojí, Kniha bílá, ČČM. 1862, 63; tedy sem já počel za jiným koněm běžeti, až jest Hrabaňová vynikla mimo plot a že jest zkřikla, t. 94. Dále nabývá významu *vynikati nad něco* n. *nad někoho*[1], t. j. vyčnívati, předčiti, a významu ‚na jevo vyjíti, objeviti sě': kyselinou solnou vyleptaný text po potření krevní solí jasně vynikl, Lech III. č. 4, str. 2[2], a v starší češtině i o rodovém původu ‚pocházeti od někud': svatý Antonius cného otce i máteř měl a byl gefft wyníkl z Egypta, OtcB. 172ª oriundus fuit. Podobné významy má to sloveso i v polštině: kiędy słońce gasnie, i kiędy wynika, Zimorowic, Roksolanki, dziewosląb 30; przez oczy czyste twoje ogniste zorze wynikają, t. chor 1, pís. 6; wstał pan w uwielbionem ciele bóstwa swego i wyniknął nie inaczej, jedno jako promień słoneczny z grobu swego, Rej, Post. 46, a j. Dále značí ‚vyrůstati', na př.: księżyc (t. měsíc) rządzi wszystkie rzeczy z ziemi pochodzące, spravując ich wynikanie, Crescencyusza Księgy o gospodarstwie 107 =, jejich, vzrůst'; také o vyrůstání zubů: wynikają dziecięciu zęby. I význam ‚původ míti, pocházeti' má to sloveso v polštině jako v staré češtině: duch boży, i z boga, t j. ojca wynikając, Pimina *Λίθος* abo kamień z procy prawdy 385; na boskie rozkazanie wyniknęła z niczego niebieska i ziemska machina, Bzowski, Rożanice 44.

Jako jmenovaná slovesa z původního významu ‚tváří se skloniti, skloněn nějak se pohybovati' nabývají významu pohybu vůbec, i ve významu přeneseném, modifikovaného podle významu předpony, tak i sloveso *izniknǫti* má význam ‚ujíti, zbaviti se něčeho, evitare aliquid'. Na př. cslovan.: jeda kogda dastь imь bogь pokajanije vь razumь istině, i izniknutь otь neprijazniny sěti, živii ulovleni otь nego vь svoju jego volju, Šiš. 171 *ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος*. Podobně v starší češtině je v témž významu *zniknúti něčeho*[2]: lehkého sme břemene znikli OtcE. 124ª; když chtěli zniknúti toho (t. placení daně), řekl jim Kristus . . ŠtítV. 88; páni mněli, že by tudy znikli zlého podání, HusE. 1, 427; tu tepruv (srdce) bude dobré, když znikne příbytka zdejšieho, Chelč. Post. I 7ª2; pohnaný všeho hledí, . . zda by . . mohl . . žaloby své tak s póhonem zniknúti, VšehJ. 51; bychť krásně nyní znikl lidského trestání, však bych rukou bo-

[1] Ale srov.: ale dievčě poroditi bez mužského dostúpenie wynyka nade vše práva přirozeného běhu Krist. 10ª. *O. H.*

[2] A také *zniknúti něčemu*; srv. u Chelčického: A čím dále vkročíme v rozmnoženie těch věcí, tiem menší moc máme v sobě duchovní, ale čím viece zniknem těm aneb těch věcí, tiem jsme pevnější a bezpečnější v tomto (O boji duchovním, vyd. Kroftovo str. 77). *O. H.*

žích . . neznikl, Plácel, Hist. žid. 137, a pod. Poněkud jiný význam je SVít. 8ᵇ: když pak větrové pominú, tuť povětřie (= vzduch) z svého činu nemóž kamenie z(n)yknuty (rkp. zwyknuty), musíť doluov vše spadnúti; tu *zniknúti* asi = odolati. V stejném významu je v polštině *zniknąć czego* i *czemu*: przez odrodne wnuki i śmierci znikają, Zimorowic, Roksolanki, dziewosląb 336; spraw, dobri Febie, żeby moje przędze leniwo wiły niezbłagane jędze (= Parky), abym w młodości zniknął starości, t. chor 2, pís. 12; śmierci zniknąć nie mogła, Kochanowski, Treny XIX, 89; o jakoż często błądzi opatrność człowiecza, kiedy znika nieszczęściu, nierówno go głębiej ślepi strach w niespodzianie nagania porzębi, Potocki, Wojna chocimska 5, 769. Má však pol. *zniknąć* též význam ‚zmizeti', na př.: tu zniknęła (t. matka básníkovi ve snu se zjevivší), jam się też ocknął, Kochanowski, Treny XIX. 157; zginiesz, i cel żądań twoich zniknie, Teatr polski 5, 135. Odtud i adi. *znikomy* ve významu lat. vanus: znikomych cieni sroga, nie ubłagana, nie użyta ksieni, Kochan. Treny II. 21, t. j. duši zemřelých; omyliłaś mię, jako nocny sen znikomy, t. XIII. 5; sławę, bogactwo, rozkosz, świeckie delicyje lekki wiatr po znikomem powietrzu rozwije, Potocki, Wojna choc. 9, 304.

I jiná slovesa složená toho druhu jsou, jako rus. *razniknutь*: větvi široko raznikli po storonamъ (Dalь 3, 1537) = sklánějíce se rozrostly; čes. *zaniknouti*, v starší češtině o slunci ‚zapadnouti': když slunce zanyknieffe, Otc. AC ad 154ᵇ = zapadalo; až slunce večer zaniklo, t. 156ᵇ, v nové češtině = zmizeti, zhynouti; *uniknouti*, pův. ‚s tváří skloněnou od něčeho se vzdáliti', s nímž srov. cslov. *ukloniti sę:* isusъ bo ukloni sę narodu sǫštu na mêstê, Ostrom. Io. 5, 13 *ἐξένευσε ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ; sniknúti sě* ‚sejíti se, sběhnouti se' a pod., se zájmenem *se* ve významu zvratné vzájemnosti jako v *sejíti se*, *potkati se s kým* a pod.: a snikše se v hromadu synové dievčí, Dan vzal sukni tu a odešli sú všickni k otci, Živ. Jos., ČČM. 1862, 180; to slyšiece všickni snikli se k Josefovi kvapně a svázali jemu ruce, t. 186. Původní význam byl zajisté: seskupiti se s tváří skloněnou k tajné úradě; srov. podkrkonošské *shniknouti se* = spolčiti se ke zlému (Šembera, Základ. dialektol. 33), s *h* před slabikou *ni*, jako na Domažlicku a v záp. Čechách (*hnízký* m. *nízký*, *hníže* m. *níže*, srov. tamže 15).

Kromě sloves jsou v slovanštině i jiná slova téhož původu. Tak v srbochorv. je adi. *niki* s významem ‚dolů spadající, srázný', a v přeneseném významu ‚skleslý', na př.: litice (= skály) i stiene tamo su još nike, Vetranić Čavčić, Prosvetilište Abramovo 899; ženska je ćud nika, kad tugu ku pati, ne more človika u oči gledati, t. Hekuba 2120 = ženská přirozenost je skleslá, když trpí nějakou žalost. Dále adv. *nikom*, na př. *nikom piti* = nakloněn píti, *nikom poniknuti*: svi junaci nikom ponikoše i u crnu zemlju pogledaše (Karadž. Lex. 435) = sklopiti oči.

V ruštině jsou substantiva *nika*, *nička*, *ničokъ*, *ničьe* ve

významu ‚spodní strana látky, rub', na př. *obernuti tkanь nikoj, ničkoju, izničkoj, ničkomь, na niku* (Dalь 2, 1416). Také v polštině je subst. *nice* ve významu ‚rub látky': *obrócić na nice* n. *nicem* (Brückner, Słow. etym. 359 a 455), a pak přeneseně ‚opak': hoć to jest dzieło twej prawice, hardych tyranów dumy wywracać na nice, Potocki, Wojna choc. 1, 14 = obraceti v opak, na zmar přiváděti, mařiti; swą wiarę wywróciwszy nicem, kradli nas z Tatarami, t. 10, 99. Podobného významu jsou výrazy i v srbochorvatštině: da tužba i plač taj u pustoj dubravi veće se na sviet taj od mene ne objavi, od mene golice, kojoj čes (= čęstь, osud) obrati svu rados na nice, da život moj okrati, Vetranić Čavčić, Pjesanca na smrt sestre 106; (boj) zada (= přinesl) mu (t. Jobovi) tužice i velje žalosti i sve mu na nice obrati radosti, t., Pjesanca o Jobu 8; za što je pravedno do konca plakati, pokli se bezredno na nica privrati narav taj stara toliko blažena, t., Aurea aetas 166; ter se moj slavan glas na nica obrati, uzmožna moja vlas do konca obrati, t., Tužba grada Budima 33; tvoja desnica . . mogla bi na nica svrnuti vas saj sviet, t. 462; ner svasma na nice ponikoh s priplačne vojnice, s koje sad pogiboh, t. 219 = velice jsem na zmar přišel, a pod. S tímto významem ‚spodní, dolní strana něčeho' srovnej čes. *nicí dlaň, nicí ruka*, jež Jungmann v Slov. 2, 725 uvádí z rkp. Salicettova Ranného lékařství: žláza neb sval na nicí dlani, totiž na ruce, jenž jest pod prsty až do klúbu 1, 29; o splstění a zmozolení na nicí ruce a na článcích prstóv 1, 30, tedy asi = na spodní straně ruky, na dlani. Z významu ‚spodní strana', pak vůbec ‚druhá strana něčeho' lze vyložiti také rus. *nikъ* = týl, šije: *udavitь po niku; vznikъ, vznikomь, vzničь, navzničь upastь* = upadnouti naznak (Dalь 2, 1418)[1]. Sem patrně náleží i slovinské *vnic vreči* = hoditi za sebe.

Původ těchto slov se vykládá rozmanitě. Dobrovský viděl v adi. *nicь* prostě kořen *nik*: *nic* pronus, et *ničusę*, ad *nik*: *niku* (Instit. 90). Miklosich, Vergl. Gramm. 2, 73, pokládá *nicь* za odvozené příponou *-jь* od základu *nik-*; stran *c* praví: »*c* vor *jь* vgl. mit *polьza, stьza* aus *lĭg, stĭg*«. Toto *nik* pak tamže str. 28 vykládá z kořene *ok*, stind. *ać, añć* ‚jíti' (ale znamená také ‚ohýbati, křiviti'!), a srovnává *nicь, ničati* se stind. *njañć*, fem. *nīći* = dolů obrácený, *nīća* = nízký. Toto stind. *añć* tvoří, spojeno jsouc s příslušnými příslovci, přídavná jména, znamenající většinou směr, na př. *anvañć* (z *anu-añć*) = za kým jdoucí, následující, *avāñć* = dolů směřující, jižní, *udañć* = na sever, *pratjañć* = k západu, *prāñć* = k východu, obrácený a tak také *njañć* (z *ni-añć*) = dolů směřující. Ale tu ovšem vadí, že slovan. *nicь* neznamená prostě ‚dolů směřující', nýbrž, vystihujíc většinou řecký výraz *ἐπὶ πρόσωπον*, značí ‚tváří dolů, k zemi schýlený,

[1] Srv. o těchto rus. adverbiích nyní Zubatý Naše řeč 14, 1930, 32.

tváří na zemi ležící', *poniknǫti* ‚oči sklopiti', *ponikъ* ‚s očima sklopenýma', a pod. Také má slovanština na označení ‚směru dolů' jiný výraz, jak dále bude ukázáno. Proto Joh. Schmidt ve spise Die Pluralbildungen der indogerm. Neutra 395 spojuje slovan. *nicь*, *nikъ*, *niknǫti* s indoevr. *ōk* ‚oko' a spojuje dále s *ōk* staroindické *nīčā*, *nīčī*, *nīčāt*, kterážto slova jeví nejslabší kmen základu *nj-aňč-* nahoře uvedeného. Od těchto slovanských slov však odděluje tamže v pozn. tato slova: slovin. *ponikva* ‚místo, kde se tekoucí voda do země ztrácí', pol. *ponik* totéž, rus. *ponikatь*, *poniknutь* ‚mizeti', čes. *proniknouti*, rus. *pronikatь*, *proniknutь*, pol. *wniknąć*, *przeniknąć*, *wyniknąć*, jež spojuje s cslov. *niknǫti ἀναβαίνειν*, *βλαστάνειν*, srb. *nići*, *nicati* ‚klíčiti', čes. *vzniknouti*, pol. *wzniknąć*, rus. *voznikнutь*. Všem těmto slovům připisuje základní pojem rychlého pohybu, a proto je spojuje s litev. *ninkù*, *nìkti* ‚prudce počínati něco', jež se vyskytuje pouze ve složeninách: *šùnys jį apnìko* = psi jej napadli; *jiẽ įnìko i dárbą* = pustili se do práce; *jiẽ sunìko jį výti*, *mùžti* = jali se prudce jej pronásledovati, bíti; s lotyš. *nikns* ‚zlý, zlostný, prudký', *nikns suns* = zlý pes, který lidi napadá; *naiks* = obratný, rychlý; *naiki* = velmi, prudce; *apnikt* = býti syt něčeho, býti mrzut. S tímto posledním významem spojuje čes. *vzniknouti* eine Sache los werden (což ovšem správně zní *zniknouti čeho*). Při litev. *ap-nìkti* připouští příbuznost s řec. *νίκη*. Ale Schmidt sám poznamenává, že toto oboje slovan. *nik-* nelze v praxi vždy snadno rozlišovati, že se spojují někdy s týmiž předložkami a tím se pojmově sbližují; vedle rus. *poniknutь* ‚hlavu sklonití' je *poniknutь* ‚zmizeti', a připouští, že se někdy může vycházeti od obojího: *poniкli naděždy naši — otъ zasuchy vse vъ poli poniklo*. Ještě větší obtíže prý je při složeninách s *vъz-*. Proti rus. *nikomъ*, *ničkomъ* prý utvořeno *vzničь*, *navznikъ*, *navzničь* ‚obličejem vzhůru, naznak', a tyto tvary prý se mají k *nikomъ* jako *vzkrytь* ‚odkrýti' ku *krytь* ‚zakrýti'. Týž poměr prý může býti mezi cslov. *poniknǫti* ‚oči sklopiti' a *vzniknǫti* ‚vzpřímiti se', mezi srbochorv. *poniknuti* a *uzniknuti*, ale může prý to býti také předložkou *vъz-* ojasněné *niknǫti* ‚uvésti v pohyb, vzdvihnouti se'. Je viděti, že je to výklad hodně nejistý. Také nutno připomenouti, že spojení stind. *aňč* se slovan. výrazem *oko* je nejisté i co do významu i co do tvaru. Hirt, Indogerm. Gramm. 1, 327, spojuje stind. *aňčati* s litev. *anka* ‚klička', řec. *ὄγκος* ‚hák', got. *halsagga* ‚šíje', s čímž se význam stind. slova shoduje.

Dvojí základ *nik-* má také již Miklosich v Etymol. Wörtb. 215, ale na rozdíl od Schmidta 1. pro význam ‚germinare', k němuž pojí i *vъzniknǫti* a srbochorv. *odniknuti*, 2. pro význam ‚caput demittere', s nímž spojuje všecky ostatní významy, a připouští, že obojí výrazy mohou býti identické a různost významu že působí jen různé předpony.

Aug. Fick, Vergl. Wörterbuch der indogerm. Sprachen[4] 1, 500, spojuje *nicъ* s indoevr. adverbiem *nei-* ‚dolů' a *ponikъ*, *poniknǫti*, *ponikva* s řec. *νίσσομαι*, *νίκη*, lat. *nīcere*, *nictare* ‚mžikati', *conīvēre* ‚oči mhouřiti', udávaje jako základ těchto slov *neiqo-* ‚vergo'. A. Meillet, Études sur l'etymologie et le vocabulaire du vieux slave 330, pokládá *nicъ* za staré compositum, odkazuje jinak na Schmidta. Walde, Lat. etym. Wörterbuch[2] 519, vykládá *nicъ* z **ni-oqós* bez bližšího výkladu. R. Trautmann, Baltisch-slavisches Wörterbuch 198 n., jako základ adi. *nicъ* uvádí balt.-slov. *nīka*, připojuje k němu slovin. *vníc*, srbochorv. *poniknuti* ‚oči sklopiti' a rus. *poniknutь golovoj*, naproti tomu *vъzniknǫti*, rus.-cslov. *niknuti* a slovin. *níkniti* ‚germinare', rus. *vniknutь*, pol. *wniknąć*, *przeniknąć* pojí jako Schmidt s lit. *nìkti* pod heslem *ninkō* ‚beginne heftig'. A. Brückner, Słownik etymol. 363, pod *niknąć* stanoví dva významy v polštině: a) *zniknąć*, *ponik(va)*, *nikły*, *znikomy* s významem ‚mizeti', b) význam ‚vydobývati se na povrch': *wzniknąć*, *przeniknąć*, *przenikliwy*, *wynik*, a různost prý je závislá hlavně na předponě. Všecka ta slova spojuje s cslov. *nicь*, *ničati*, *samoničьnъ* a s litev. *ìnikti*, *apnikti* ‚rzucać się (na kogo)'. Podle J. Endzelina *nicь*, rus. *poniknutь* patří k řec. *νικᾶν* (v. Slavia VI. 860).

Je zajisté nepochybné, že adi. *nicъ* je compositum, jehož prvá část je adverbium indoevr. *nei*, slovansky *ni*, jež vidíme v řec. adv. *νεί-οθι* ‚dole', *νεί-οθεν* ‚zdola', v subst. *νει-ός* ‚role' z *νει-ϝός*, v slovan. subst. *ni-va* ‚role', tvořeném tak jako řec. *νειός*, na př.: vidite nivy, ěko plavy sǫt kъ žętvě, Assem. Jo. 4, 35; podobno jestъ cěsarstvo nebeskoe člověku sijavšumu dobroe seme na nivi svoei, Šafařík, Pam. hlah. pís. 84 (missál z r. 1528); dále v slovan. adv. *nizъ*, *nizu κάτω*, *otъ nizu* i *otъ nizъ*, *do nizъ*, v adi. *nizъ-kъ*, v rus. subst. *nizъ* ‚dolní část něčeho, spodek' (nizъ doma kamennyj, a verchъ derevjannyj, Dalь 2, 1413) a pod. Adv. *nizъ*, *nizu* je v slovanštině vlastní výraz pro ‚směr dolů', na př.: is že nizъ poklonь sę prъstomь pisaše na zemi, Zograf. Jo. 8, 6 *κάτω κύψας*; sǫštju petrovi nizu na dvorě, t. Marc. 14, 66 *ὄντος τοῦ Πέτρου κάτω ἐν τῇ αὐλῇ*; ašte sn̄ъ jesi božii, vrъzi sę ... nizъ, Mar. Luc. 4, 9; prosi tvě znamnie ot gā bā tvoego, v glubinu nizu, ili nь (= na) visotu visoče, Remeš. Isa. 7, 11 (v části hlaholské z r. 1395), a pod. Bývá spojeno také se slovesy, na př. *nizъchoditi καταβαίνειν*, subst. *nizъchoždenie κατάβασις*: uzьrite .. anǧely božiję vъschodęštę i nizьchodęštę, Assem. Jo. 1, 52; približajǫštju že sę emu abie kъ nizъchoždeniju gorě eleonistcěi načętъ vьse mьnožьstvo .. chvaliti bā, Mar. Luc. 19, 37; *nizъložiti*, *nizъlagati*: nizъložьše že jadrinu, tako plavachu, Christinop. Act. 27, 17; nizъlagajemi, nъ ne pogybajušte, t. Cor. II. 4, 9 *καταβαλλόμενοι*; *nizъrinǫti*: vedošę i do vrъchu gory, .. da bǫ i nizъrinǫli, Zogr. Luc. 4, 29 *ὥστε κατακρημνίσαι αὐ-*

tóv; nizъvesli: ty, kaperъnaume, do nebsē vъznesyi sę. do ada nizъvedeši sę, Mar. Luc. 10, 15 *καταβήσῃ; nizъvêsiti:* skvozê skǫdolь nizъvêsišę i, Zogr. Luc. 5, 19 *διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτόν; nizъvisêti:* vidê ñbo otvrьsto i schodešть na nь ssudь eterь êko plaštanicu veliju . . nizь visešть na zemlju, Christinop. Act. 10, 11. Podobně v ruštině: za veličanije jego nizverženъ bystь sъ nebese, Nestor 110 (vyd. Miklos); za moje vъznesenije nizloži mja bogъ, t. 169. V srbochorv. se klade *niz, niza* (= *nizъ*) i jako předložka s accus., na př.: nis planinu upravo na gušterice, Šafařík, Serb. Lesekörner 121; zimne paše odь brězne dolu niz sutêsku sь vьsêmi pašami, t. 122; obilnije roneć suze niz rumena svoja lica, Gundulić, Osman 6, 130; u vlas vjetra raspustila bješe zlatni pram niz pleći, t. Arijadna 1139; (Poliksena) pomisli, da ne bi taj niz grob skočila, Vetranić Čavčić, Hekuba 1327; niz poštena lica biela prolievahu suzah ríke, Palmotić, Kristiada 2, 323.

Co se týká druhé části adi. *nicъ*, význam jeho ukazuje, že je správný výklad Schmidtův, že souvisí se slovem *oko*, ovšem s tou změnou, že je základem indoevr. kořen *ok*^{u}, který je také v stind. *ak-iš* ‚oko', lat. *oc-ulus*, řec. hom. *ὄσσε* z **ὀκιε*, *ὄμμα* z **ὀπ-μα*, *πρόσ-ωπ-ον*, perf. *ὄπ-ωπ-α* atd., a to tvar s redukovanou samohláskou *o* v $ə_2$ (t. ř. švā secundum, psáno též $_o$), tak že původní tvar tohoto adiectiva by zněl indoevr. **nei-ə$_2$k^{u}-ós* (*nei-k^{u}-ós*, původně oxytonon, srov. J. Schmidt l. c. 390 n.). Za $ə_2$ je v slovanštině ъ (Güntert, Indogerm. Ablautprobleme 87 nn.). Byl by tedy praslovanský tvar **ni-ьk-ъ*,[1] stažením *i*+ъ v ī a progressivní palatalisací *k* v *c* pak *nicъ*. Slova *ničati, poniknǫti, priniknǫti* a pod. liší se tím, že v nich palatalisace *k* v *c* není provedena. Ale také ostatní uvedená slova jsou zajisté téhož původu, a nepokládám za správné mínění J. Schmidta a jiných, že by ta slova souvisela s lit. *nìkti* a měla za základ pojem rychlého pohybu, který se v těch slovech nikde nejeví. Na označení rychlého pohybu je v slovan. výraz *podvizati*: zemleju podviza; podvizaetь ego priiti (Miklos. Lex. 593), *podvizati sę* a *podvižati sę*: da uboit sę gospoda vsê zemê, ωtъ nego že podvižętъ sę vsi živǫštei po vselenêi, Psalt. bon. 32, 8; sъi psalmъ vesъ učitelьstva isplъnъ estъ i učenija na bōčьstie podvizaǫštiim sę, t. 33 tit. = těm, kteří se horlivě oddávají na uctívání boha; pravedniky, eliko ichъ po chē podvizaaše sę, t. 36, 40 comm., = co se jich po Kristu snažně hnulo; glasъ sei adamlъ jestъ i na božijǫ podvizajǫštaago sę člověka, t. 58, 10 comm., = Bohu se horlivě oddávajícího; nauči mę, reče, po pǫtemъ tvoimъ choditi, na božiǫ podvizaǫi sę gletъ, t. 118, 33

[1] Pův. **neiə$_2$k^{u}os* by nemohlo dát do slov. **ni-ьk-ъ*, protože za *nei-* před následující samohláskou nemůže v slov. být *ni-*. Spíše by bylo vyjíti od prajaz. **ni-ə$_2$k^{u}os* (*ni* = nullový stupeň adverbia **nei*), jež ještě v prajazyce přešlo v **nīk^{u}os*, odkudž slov. *nicъ* (i stind. *nīčaḥ*). *O. H.*

comm.; podviža sę i trepetъna bystь zemlê i osъnovanьnê gorъ sъmjęsję sę i podviža sę, Psalt. sin. 17, 8; prêdьzrêchь gospoda prêdь mnoju prisno, jako ω desnuju mene jestь, da se ne podvižu, Šiš. Apost. II. 25 *ἵνα μὴ σαλευθῶ* ne commovear; podvizati sę na vsako dêlo blago, Miklos. Lex. 593. Naproti tomu výklad z pův. významu ‚s tváří skloněnou' a pod. u všech slov zajisté dobře obstojí. Také hláskoslovně spojení slov slovanských s litevskými není bez pochybností. Konečně i na toto nutno upozorniti: slovesa, značící nějaký pohyb neurčitého směru, spojují se v slovan. s adverbiem *nizъ*, má-li býti označen pohyb dolů, jak bylo nahoře ukázáno. U sloves, o něž jde, nenacházíme tohoto spojení s *nizъ*, tedy nějaké **nizzniknǫti* a pod., zajisté proto, že pojem ‚dolů' jest již v jejich základu.

J. M. Kořínek:

K původu zápslov. *kat* ‚carnifex'.

1. Janko Slavia VII, 1982—9, 786 n. odmítá právem starší výklady zápslov. *kat*[1] a vyslovuje domněnku, že pochází ze střhn. *gate* (*g*[*e*]*gate*, *gat*), jehož původní význam ‚kdo je někomu roven, soudruh (v boji) a p.' v lid. mluvě poklesl časem v méně čestný význam ‚Spießgeselle', snad i ‚Zierbengel, Lümmel'. Odvozeného *get*(*e*)*linc* užíváno pak nejen ve významu ‚Geselle, Bursche, Kerl = böser Kerl', nýbrž i ve významu ‚Verwandter, Vetter'. Podle E. Angstmannové Der Henker in der Volksmeinung 1928 říkali

[1] Z novějších nepřihlédl k etymologii Il'jinského v Izv. rus. akad. za r. 1918, která je sice velmi jednoduchá, ale málo přesvědčivá, spojujíc pod prajaz. základ (*s*)*keth-* ‚řezati' slov. slova významově a hláskově odlehlá a zúžujíc význam prajaz. jména, z něhož prý slov. *katъ* vyšlo, na pouhého ‚řezače, uřezavače, stinače'. — Nezmiňuje se také o domněnce Bulatově, který v JužnFil. 5, 1925—6, 146, vychází z toho, že velmi rozšířený význam ‚zlý duch, ďábel' u zápslov. *kat* může býti původní, a nadhazuje, nejde-li o přejaté slovo, totožné s lat. *cattus* atd., se základním významem ‚kocour'. Lid vyhýbá se přímému pojmenování bytostí démonických a jako náhradního názvu pro ďábla užívá (mimo jiné) též názvu ‚kocour'; proto také přejaté zápslov. *kat* mohlo prý nabýti významu ‚zlý duch', a dále významu historického, podobně jako č. *ras* (které podle Bulata je kontaminací mythologických názvů *rarach* × *ďas*, *běs*; avšak pravdě podobnější jest výklad Jankův ČMF. 6, 1918, 219 n. z něm. *rasenmeister*). Domněnka Bulatova je pravdě nepodobná. Máme sice vedle staršího slov. *kotъ* (jež jest buď od prajazka příbuzné s lat. *cattus* atd., anebo přejaté odjinud do praslovanštiny) také ještě později přejaté rus. *katъ*; ale slovo to bylo přejato z germánštiny již v přeneseném významu ‚přístroj na zdvihání kotvy', také ‚druh plachetní lodi'. Nějaké parallelní pozdní přejetí téhož slova do západní slovanštiny v původním významu ‚kocour', jeho pozdější omezení na eufemistické pojmenování zlého ducha a konečně jeho přenesení na kata jsou předpoklady, jež by bylo třeba teprve dokazovati.

si u starých Němců katovi pacholci mezi sebou m. j. také *vetter*. Janko z toho uzavírá, že také výrazu *gat(e)* mohlo býti takto užíváno, a v tom významu slýchali a přejali prý je Čechové. Ale jak vysvětliti, že by Čechové přejali právě ten název, který — bylo-li ho vůbec užíváno — byl asi velmi vzácný, takže nebyl ani zaznamenán[1], a ne některý z oněch ostatních, kterých se u Němců často užívalo? To, že něm. *get(e)linc* užíváno i ve významu ‚vetter', a dále, že něm. *vetter* užíváno kdysi i jako názvu pro katy, k přijetí Jankovy domněnky stačiti nemůže.

Toho si byl Janko asi vědom, neboť uvádí dále dvě místa ze stč. Písně o Arnoštovi, podle nichž v češtině užíváno prý přejatého *kat* ještě v původním významu ‚druh (ve zlém smyslu)': (v. 1139) *poručili sú ho zlému katu* (t. j. ďáblu); (v. 3218) *že bez dieky vzata* (t. j. indská princezna) *od potvorného kata* (t. j. grypského krále, jenž ji uloupil). Podle toho přejali by tedy Čechové slovo *kat* dvakrát v různých významech: v původnějším ‚(zlý) druh', a v sekundárním, specialisovaném ‚druh j. pomocník katův', pak i ‚kat'. I kdyby obě místa z Písně o Arnoštovi svědčila o přejetí střhn. *gat(e)* ve významu ‚(zlý) druh'[2], nemůže nám to býti důkazem i pro druhé přejetí ve významu ‚pomocník katův'; neboť přejaté *kat* ‚(zlý) druh' mohlo v češtině přibýti k starému, domácímu *kat* ‚carnifex'.

V Boh. (v. 935) psáno jest č. *kat* ‚tortor' také *katte*. I mohl by někdo v této variantě viděti odraz nezkráceného něm. *gate*. Že by bylo odvážné, posuzovati takto jediný doklad z textu plného jazykových násilností a nesprávností, uznává zajisté i Janko sám, neboť tento doklad pouze zaznamenává a blíže se o něm nevyslovuje. Kdyby bylo č. *kat* přejato z něm. *gate* (zkrác. *gat* píše už Hartman von Ouwe), jistě by bylo od počátku užíváno jako kmen na *-o-*.

---

[1] Angstmannová mezi více než 100 něm. názvy pro kata a jeho pomocníky ho nemá.

[2] Mají-li místa, cit. Jankem, ten význam, který v nich on tuší, není jisté: 1. O prvním místě praví Janko, že v něm slovo *kat* nelze pojímati jako ‚Henker', neboť pak prý by adj. *zlý* byl pleonasmus. Myslím, že je věcí spíše subjektivního názoru, je-li ve spojení *zlý kat* adj. *zlý* pleonasmus, anebo ne; jistě pak z toho, že by tu *kat* nebylo lze pojímati jako ‚Henker', neplyne, že jest je pojímati jako ‚(zlý) druh'. Jako často jinde, i zde slovo *kat* ‚Henker' může býti prostě eufemistický opis pro pojem ďábla. 2. O druhém kontextu připouští Janko sám, že v něm *kat* mohlo znamenati ‚mučitel'. Janko přirovnává k č. *potvorný kat* snižující výrazy pro grypského krále z textové předlohy německé a z toho, že se mezi nimi nevyskytuje nikdy výraz, značící ‚Henker', soudí, že ani v č. textu slovo *kat* nemá toho významu. Než i kdyby na základě srovnání s něm. textem slovo *kat* v textu českém nemělo významu ‚Henker': přes to z toho srovnání neplyne, že má význam právě ‚(zlý) druh', neboť — abychom Jankovu argumentaci obrátili — nevyskytuje se ani v něm. textu mezi snižujícími výrazy pro grypského krále *gat(e)* ve významu takovém.

Na závadu výkladu zápslov. *kat* přejetím z něm. *gat(e)* jest, že *kat* neznamená původně ‚pomocník katův', jak bychom podle předpokládaného významu střhn. *gat(e)* očekávali. V starobylém č. dokladě z Pass. 306: *kat sv. Pavlu šíji ztáhnúti káza* jest výrazu toho užito právě ve významu ‚vrchní kat, Scharfrichter'. To, že mezi pozdějšími odvozeninami od subst. *kat* nalézáme na př. v češtině slova s významem pokleslým ‚pobuda, trhan a pod.', neopravňuje k tomu, abychom pro staré č. *kat* předpokládali význam, který má střhn. *gat(e)*, *get(e)linc*[1].

Dále — a to jest důležité — nevyložil Janko, jak si představovati, že slovo, přejaté z němčiny do češtiny poměrně pozdě a jen příležitostně, jest rozšířeno a stalo se základem rozmanitých odvozenin jmenných i slovesných (též s významy sekundárně pozměněnými) po celé oblasti západoslovanské a také v záp. a již. ruštině.

Janko ke konci svého článku vyslovuje naději, že jeho domněnka bude jednou ověřena i přímo z pramenů; nepokládá ji tedy sám za dosti podepřenou. Ukázal jsem, že ji nelze pokládati za pravdě podobnou; není tudíž zbytečné zkoumati, zdali zápslov. *kat* není přece jen slovem domácím.

2. Námitka proti výkladu zápslov. *kat* jako slova zděděného z praslovanštiny, proč slovo tak starobylé neudrželo se také v ostatních jazycích slovanských, obecně jest oprávněna; nelze jen tak slovu omezenému na poměrně malé území jazykové oblasti, v níž celé bychom je čekali, přiznati domácí původ, není-li jeho příbuznost s některou domácí skupinou slovní takřka samozřejmá. Avšak právě u slov toho druhu, jako jsou názvy pro kata, nemá tato námitka důležitosti. Jsou to názvy, sdružené u pravěkých a primitivních lidí s představami tabuovými.

V lidových pověrách drží se dodnes zbytky prastarých představ, podle nichž kat má nadpřirozené schopnosti kouzelnické, jimiž může, chce-li, nejen prospívati, nýbrž i býti nebezpečným těm, kteří s ním vejdou v jakýkoliv styk, jeho se dotknou nebo jeho jméno vysloví. Proto se lid katovu jménu odedávna vyhýbal, proto pro kata vznikaly hojné názvy náhradní, ať již dalším odvozováním nebo komolením téhož jména, ať zvláště tvořením nových názvů z jiných základů[2], anebo konečně přejímáním názvů cizích.

---

[1] Janko sám přiznává, že na př. valaš. *katík* ‚trhan', slc. *katoch* ‚žrout' má význam sekundární; dodal bych, že pro takový sekundární vývoj významový lze uvésti přesnou parallelu: výchmor. *chachar*, které si vykládám (stejně jako chorv. *háhar* a maď. *hóhér*, odkudž opět karp.-rus. *houher*, *houhyr*) z něm. *hâher* = ‚Henker', nabylo pozdějšího významu ‚pobuda a pod.' rovněž ze staršího významu ‚kat'.

[2] Srov., jak v stč. památkách slovo *kat* se často nahrazuje různými opisy a názvy ad hoc tvořenými, na př. *masař*, *mukař*, *mučec*, *pomocník*, *stínač*, *poprávce*, *popravčí*, *popravní mistr* a také jen *mistr* atd. Tutéž snahu, vyhnouti se jménu kata při líčení poprav, konstatuje Angstmannová (v uv. spise) pro prameny německé. Tam viz

Starší i novější názvy slovanské pro kata svědčí svou početností a rozmanitostí[1] o původní tabuové povaze této představy také u Slovanů.

To, že v slovanských jazycích jest tolik opisných názvů pro tabuovou představu kata, není arci nikterak důkazem, že zápslov. *kat* jest slovo domácí; naopak mnoho pozdějších slov. názvů z němčiny i odjinud mluvilo by obecně spíše pro to, že rovněž toto osamocené *kat* jest slovo přejaté. Na druhé straně však ona tabuovost představy a spojená s ní rozmanitost názvů zbavuje nás nedůvěry vůči starobylosti a domácímu původu slova, místně omezeného. O tom, který výklad zápslov. *kat* — zda výklad přejetím, či výklad z domácích prostředků slovanských — jest pravdě nejblíže, musí tedy rozhodovati důvody jiné.

3. Úloha kata ve smyslu dnešním (jako vykonavatele hrdelního rozsudku) jest v evropských zemích známa teprve od XIII. stol. Úlohu společnosti, trestati zločin poškozující její členy, tak jak ji známe z doby pozdější, vykonával dříve zpravidla svépomocně buď přímo ten, komu bylo ublíženo, anebo — byl-li zavražděn — ten z jeho rodiny, jenž mu byl nejblíže a jej v úloze mstitele zločinu byl povinen zastupovati. Užil jsem úmyslně výrazu ‚mstitel zločinu', neboť v nejstarší době historické všude jeví se nám trest za zločin ne jako prostředek nápravný, nýbrž jako mstivá odveta poškozeného nebo jeho rodiny vůči zločinci nebo jeho rodině, a nejvýše ještě jako prostředek odstrašující. Prastarý obyčej krevní msty, který nutno klásti už do dob pra-indoevropských, lze sledovati dějinami i kulturními národů indoevropských takřka až do přítomnosti[2]. Způsob a výkon trestu závisel při tom pravidelně na vůli poškozeného nebo jeho rodiny, zejména též bylo ponecháno na jejich vůli, zločin zahladiti cestou smírnou: se zločincem, který se kál a prosil za odpuštění, se smířiti a jako náhradu za utrpěnou škodu žádati na něm pouze výkup z krevní msty, pokutu hmotnou. O tom, že tento smírný

---

také rozmanité množství náhradních názvů pro kata ze starší i novější němčiny; mnoho jich jest na př. ze jmen vlastních (*Balz, Bartel, Benz, Benedix, Casperer, Hans, Kilian, Matz, Peter*); zajímavé jsou zvl. názvy vzniklé personifikací katovy činnosti, na př. *Kurzab, Knüpfauf, Steighinauf*, anebo názvy z hantýrky zločinecké, jako *Zwicker, Kravattenmacher* atd., které, jak viděti, nejsou bez šibeničního humoru.

[1] Srov. mimo uvedené č. názvy a slov. názvy přejaté, uved. Jankem l. c. 786 pozn., dále csl. *glavoséčьcь*, rus. *zapléčnyj máster*, pol. *oprawca*, sbch. *krvnîk* a j., z názvů přejatých dále rus. *palác*, dalm. *boja, manigód* (z ital. *boia, manigoldo* ‚kat'), sln. *rabelj* (ze sthn. *reiphari* k *reif* ‚provaz').

[2] Viz na př. o poměrech albánských u Jokla, Erforschung der idg. Sprachen 3, 111; obecně dále u Schradera-Nehringa, Reallex.[2] s. v. Blutrache, zvl. § 8; pro č. poměry na př. u Solnaře, Z dějin č. zem. práva trestního 1921 a tam uv. lit., pro něm. poměry u Albr. Kellera, Der Scharfrichter in der deutsch. Kulturgeschichte 1921, a j.

způsob zahlazení zločinu, pokání a výkup, sáhá rovněž do dob velmi dávných, svědčí starobylé názvy indoevropské pro představy, s ním souvisící[1].

Na druhé straně však musíme předpokládati, že pozdější zřízení justiční, trestní stíhání zločince organisovanou společností, souvisí vývojově s tím, že některé zločiny odedávna pokládány za provinění vůči širšímu celku společenskému, vůči kmenové obci, a tím i vůči jejímu božstvu; zahlazení zločinu bylo pak (vedle krevní msty, která byla cestou více soukromou) záležitostí veřejnou: porušený boží řád napravován a uražení bohové udobřováni veřejným výkonem trestu. Taková poprava měla pak ráz smírné oběti, ráz rituální, posvátný; proto její výkon příslušel asi především pravěkému knězi. Lze se domnívati, že rituální poprava, jež — aspoň v svém zárodku — byla obyčejem již praindoevropským, vyskytovala se také u Baltoslovanů, i když o tom nemáme přímých svědectví[2].

Odtud pak, že pravěký výkon trestu smrti souvisel tu více, tu méně také s bohoslužbou a se světem magickým, vysvětlují si badatelé právě, proč představy s tím souvisící jsou tabuové[3]; odtud patrně jest také vykládati významový odstín ‚zlý duch, ďábel', objevující se často u hist. názvů pro kata, také u záp.-slov. *kat*. Časem tyto původní představy tabuové byly značně změněny, zvl. v době křesťanské. Náboženská úcta a hrůza před pohanským knězem-kouzelníkem, jemuž příslušel také výkon obětních poprav (časem snad jen dozor nad nimi), změnila se v ošklivost a pohrdání s řemeslným popravčím doby historické, a to hlavně proto, že katovství zřízeno pak jako zvláštní stav placených popravčích (zpravidla surových individuí, nevolníků, cizozemců), vykonávajících i jiné potupné práce.

Sakrální ráz veřejné popravy pravěké nemusí však býti jediným pramenem tabuovosti představ, které s ní souvisí. Těsná spojitost představ, vižících se k potrestání zločince na hrdle (ať veřejnou popravou, ať krevní mstou), s pravěkými tabuovými představami o smrti a o záhrobí vůbec, sbližovala pravěkého mstitele zločinu, i když jím nebyl kněz, s bytostmi démonickými, a již to mohlo způsobiti, že byl tabu.

4. Důležitým svědectvím toho, že uvedené způsoby zahlazování zločinu jsou prastarého původu, jest jejich společný ie.

---

[1] Viz Schrader-Nehring l. c.

[2] Instituci rituálních poprav nalézáme ještě u starých Germánů, jak ukazuje na př. K. v. Amira, Über die germ. Todesstrafen, Rozpravy mnich. akad. 1922, fil.-hist. tř. 31, sv. 3, (v úvodě 3; 198, 227 n.); podle Schradera a Nehringa lze toto zřízení předpokládati i u starých Keltů, jejichž justice byla v rukou druidů, i u starých Italiků (Reallex.[2] s. v. Strafe § 8). A podobně bylo tomu asi i u jiných ie. kmenů i u národů orientálních, srov. o tom na př. u Angstmannové 74—9, 88 a uv. tam. lit.

[3] Srov. na př. v uv. spise K. v. Amira.

termín, sloves. základ *kᵘei̯-*, jevící se na př. v sti. *čájatē* ‚mstí, tresce', ř. *τίνω, τίνομαι* atd. Činnost, označená tímto základem, vyjadřována býti mohla předně s hlediska mstitele, který zahlazení zločinu způsoboval (trestem, vymáháním pokání, pokuty), a dále s hlediska zločince, který za spáchaný zločin pykal (přijetím trestu, výkonem pokání, výplatou pokuty). Základu *kᵘei̯-* bylo proto užíváno dvěma způsoby: ve významu aktivním (výkon msty, trestu) a ve významu passivním (výkon pokání, výkupu). Společnou neutrální základnou významovou jest tu představa ‚zahlazení zločinu; činnost, k němu vedoucí'[1]. Časem ustálil se u různých tvarů a odvozenin z tohoto základu význam aktivní (‚trestati'), nebo passivní (‚pykati')[2]. Obdobnou differenciaci významovou směrem aktivním a passivním máme na př. u sthn. *buoʒʒan*, střhn. *büeʒen* ‚polepšovati; pokárati; pokání, pokutu uložiti; potrestati' i ‚dáti náhradu; pykati; káti se' k neutrálnímu germ. **b̄ōt-* ‚zahlazení špatného, zlepšení'; anebo u av. *pərəϑa-* n., *āpərətiš* ‚vyrovnání; usmíření viny' (neutrálně): *pərəϑa-* n. též ‚trest' (aktivně): *aipi-par-* ‚káti se', *pāra-* m. ‚vina' (passivně). Z pozdějších výrazů pro korrelátní pojmy trestu, pokuty, pokání, viny srov. aspoň lat. *supplicium* (podle Heinzeho) původně ‚provinilcova prosba na kolenou o přijetí jeho náhrady za zločin', časem ‚trest', jmenovitě ‚trest smrti'[3].

Základ *kᵘei̯-* v stupni odstíněném a zdlouženém *kᵘōi̯-* objevuje se v obou rozlišených významech v slov. *kajati (sę)* (aktivní význam má na př. sbch. *kȁjati* dosud ‚mstíti', rus. *kájať*

[1] To ukazují ještě na př. ř. vazby, v nichž sloveso *τίνειν*, významově neutrální, je blíže určováno vnitřním předmětem, jako *ποινὴν τῖσαι τινί τινος* ‚někomu za něco dáti odplatu', *ἀποτίνειν τιμήν τινι* ‚někomu učiniti zadost'; nebo obojí význam (‚trestati' i ‚pykati') u tvarů z av. základu *kāj-* (Bartholomae Airan. Wb. s. v.). Ř. *ποινή* vedle aktiv. významu ‚msta, trest, odplata' má i passiv. význam ‚pokuta, pokání', a vedle toho trvá i původní neutrální význam ‚zahlazení, usmíření zločinu'.

[2] U tvarů slovesných snad již v prajazyce zhruba tak, že významu passivního dostalo se tvarům, jež se nám jeví jako ‚aktivní', a významu aktivního tvarům t. zv. ‚mediálním': srov. ř. *τίνει*, av. *čajeiti* ‚pyká': ř. *τίνεται*, sti. *čájatē* ‚mstí, tresce'. U substantiv: vedle av. *kaēnā* s významem aktivním má ir. *cin* pass. význam ‚vina' atd.

[3] Srov. dále střhn. *süenen* ‚smiřovati' (k neutrálnímu *suone* ‚vyrovnání sporu [soudním řízením]'), jehož může býti užito v aktivním významu ‚způsobiti smír (mezi rozvaděnými), odstraniti (spor)' i v mediálním významu ‚udobřiti si, usmířiti si náhradou, pokáním, odpykati si', a subst. *süener*, obyčejně (aktivně) ‚smírce', může míti též smysl asi ‚zachovávající mír, usmířený, smiřlivý' a pod. (Reinh. 1208: *ich enmac gesîn süener niht mê, ich muoz dîn vîent sîn durch nôt*); anebo střhn. *sünden* (k neutrálnímu *sünde* ‚vina, hřích') ‚hřešiti' (‚způsobiti si vinu') mohlo znamenati též ‚dávati vinu, viniti (z hříchu), pokládati za hříšníka' a pod., srov. z Lexera MhdW. s. v.: *got sünde si niht*. Střhn. *sünde *sundjō* samo náleží k sti. *satjáḥ* ‚pravý' **sn̥ti̯ó-*, ‚jsoucí'; význam ‚vina' je tu tedy z původního obecnějšího ‚co plyne pro obě sporné strany z téže právní skutečnosti', t. j. pro poškozeného ‚právo, pravda', pro poškodivšího ‚vina'.

‚kárati' [pův. ‚trestati'], mrus. *kájaty* ‚vyčítati' [pův. ‚vytýkati, dávati vinu'] a j.). Týž ablaut. útvar, shodný i významem, jest v av. *kāj-*; základ $k^{u}\bar{o}\hat{i}$- ustálil se tedy v témž významu, jako má normální základ $k^{u}e\hat{i}$-, vedle tohoto $k^{u}e\hat{i}$- již v prajazyce. Vedle $k^{u}\bar{o}\hat{i}$- jest pro slovanštinu předpokládati dále základ bez koncového $\hat{i}$: srov. strus. *okaньnъ* ‚proklatec, zloduch' k psl. part. **kanъ* (jež má k základu $k^{u}\bar{o}[\hat{i}]$- tentýž poměr, j. na př. *znanъ* ke *gnō-*, *-dēnъ* ke *dhē-*); sem patří pravděpodobně též slov. *kaznь* ze staršího **kō-zni-* původně ‚trest'[1]. Prostý základ ten mohl vzniknouti abstrakcí buď teprve baltskoslovanskou, anebo již prajazykovou z tvarů a slov, v nichž po základovém *-i-* následoval suffixální vokál, čímž mez slabičná se posunula mezi komponenty základového difthongu ($k^{u}\bar{o}\hat{i} + e^{x}$- > $k^{u}\bar{o}$ / $\hat{i}e^{x}$-); anebo též prajazykovým zjednodušením

[1] Jsou ještě dva výklady jiné: subst. *kaznь* spojuje se 1. s *kazati*, 2. s *kaziti*. Výklady tyto jsou však pravdě nepodobné semasiologicky: 1. Původní význam slov. *kaznь* ‚trest' nesouhlasí s původním významem slovesa *kazati* ‚ukazovati, vysvětlovati, vykládati' a pak i ‚rozkázati' a pod.; význam ‚trestati' objevuje se v této rodině slovní jen u rus. *nakazát'*, kde vyvinul se zřejmě sekundárně ze staršího významu ‚ukazovati (spec. chybu), vytýkati, kárati'; pro starší význam ‚trestati' u slov. *kazati* není důvodů. 2. Stejně u slov. *kaziti* není vůbec opory pro předpoklad, že kdysi značilo také ‚trestati, popravovati'.

Berneker spojuje *kaznь* s *kazati* proto, že slov. *kaznь* vedle uv. významu starého a nejrozšířenějšího značí v staré bulharštině a staré polštině také *.δόγμα*, rozkaz,' v ukrajinštině (a snad v staré polštině) také ‚kněžské kázání'. Po mém soudu tyto více ojedinělé významy odlišné nelze proti nejrozšířenějšímu a zřejmě původnímu významu ‚trest' pokládati za dostatečný důvod pro výklad slov. *kaznь* ze slovesa *kazati*. Uvedené významy odlišné lze vyložiti tak, že slov. *kaznь* ‚trest' (ke *kajati*) blískově splynulo se subst. **kaznь*, odvozeným ze základu slovesa *kazati* a s původním významem ‚ukazování, výklad', pak *‚δόγμα*, rozkaz' a pod., nebo že vlivem slovesa *kazati* původní význam subst. *ka-znь* ke *kajati* se rozšířil, jako naopak jest si sekundární význam rus. *nakazát'* ‚potrestati' (snad i pol. *skazać* pův. ‚poukazovati', pak i ‚odsuzovati') vykládati asi vlivem subst. *kaznь* ‚trest'. Do jaké míry základ slov. *kajati*, *kaznь* působil i na významový vývoj jiného obecně slov. výrazu pro pojem trestu *kara*, *karati*, jež Berneker staví ke *koriti*, *pokora* a jež jiní, na př. Brückner Słow. et. jęz. pol. 1927, pokládají za dosud nejasné — zda tu dokonce nejde o útvar, odvozený *r*-ovým suffixem z téhož základu, jako ma slov. *kajati*, *kaznь* —, na tomto místě určovati nemíním. O tom, že slov. *kaznь* ‚trest' náleží ke *kajati*, přesvědčuje i ta okolnost, že ke *kajati* tvořeno substantivum týmž formantem ještě jednou: vedle stbh. *kaznь* ‚trest' máme také *kajaznь*, jehož význam ‚lítost, pokání' je v přímé souvislosti s rus. *kazníťsja* ‚činiti pokání, litovati'. Poměr mezi slov. *kaznь* a *kajaznь* jest takový, jako mezi psl. **kanъ* (strus. *okaньnъ*) a pozdějším part. *kajanъ*, mrus. *okajánnyj* ‚nešťastník, zloduch'. — Jest jistě jen náhodou, že se u tohoto slovesa na bsl. půdě nezachoval vedle psl. **kanъ* ještě některý jiný podobný tvar, na př. inf. **kōtēi* vedle **kōjātēi*, jako u jiných sloves s obdobným základem, a **kōtēi* můžeme pro prabaltskoslovanštinu předpokládati stejně, jako máme na př. slov. *spěti* vedle *spějati* (k praes. **spēi-o/e-*). Zubatý Sbor. fil. I, 144 n. vidí v csl. infinitivech jako *spějati* atd. právem slov. novotvary k starším infinitivům bez kmenového *-ja-*, jak je nalézáme dosud v baltštině (lit. *spėti* atd.).

základového difthongu před suffixální souhláskou ($k^u\bar{o}\underset{\frown}{i}t^*$- > $k^u\bar{o}t$-), k čemuž u tohoto základu slovesného, jenž původně měl asi flexi athematickou, bylo dosti příležitosti[1]. Pro prajazykové stáří zjednodušeného $k^u\bar{o}$- mohou svědčiti árské útvary z kmene $k\bar{a}+t$- ($*k^u\bar{o}+t$-), o nichž viz níže.

K těmto slov. útvarům se základem $ka(j)$-, označujícím činnost v primitivních společenských a právních poměrech pravěkých tak význačnou, očekáváme v slovanštině také nějaké nomen agentis, jako na př. k témuž, jenže nezdlouženému základu na-

[1] Že neslabičná součást dlouhých difthongů mohla takto mizeti již v prajazyce, uznává se skoro obecně u difthongů s délkou původní, ač zastánci theorie kontrakční (nověji zejména Kuryłowicz, srov. na př. Roczn. Orjent. 4, 1926—8, 196 n., PF. 11, 1927, 201 n., Symb. Gramm. I, 1927, 95 n.), podle níž t. zv. původní délky vznikaly kontrakcí vokálů původně krátkých s konsonantickým ə až na půdě jednotlivých skupin ie. jazyků, předpokládají, že t. zv. difthongy s délkou původní jsou se stanoviska prajazykového vždy skupiny krátkých vokálů +ə̯ s připojeným ‚kořenným determinantem' i̯, u̯; neslabičnou část difthongů t. zv. původně dlouhých pokládají tedy vždy za prvek odvozovací. Zajisté platí slova Brugmannova (Grundr.[2] I, 204; KG. 141), že není pokládati vždy za prius základ difthongický, máme-li vedle něho základ bez difthongického i̯, u̯; ale jinak názor obecně rozšířený, že původní dlouhé difthongy v některých základech mohly býti zjednodušovány už v prajazyce, uzná za oprávněný každý, kdo uznává, že t. zv. původní délky vůbec byly již v prajazyce. Dále jest důležité si uvědomiti, že o četných ie. základech difthongických, které dotud pokládány za dlouhé od původu, dokazuje se nověji, že stejně dobře lze je pokládati za původně krátké; odstraní se tím nadto různé nesnáze při výkladu jejich ablautových poměrů. O tom viz u Hirta Idg. Gr. pass. Ačkoliv nelze s Hirtem ve všem souhlasiti a některé jeho příklady jsou nejisté, přece podařilo se mu ukázati, že některé dlouhé difthongy, které dříve obecně byly pokládány za původně dlouhé, vznikly teprve prajazykovým dloužením. Poněvadž pak tu jde i o takové difthongy, vedle kterých se vyskytují také prosté vokály dlouhé, plyne z toho, že zjednodušování dlouhých difthongů dálo se také tehdy, vznikly-li tyto dlouhé difthongy prajazykovým dloužením. Hirt vyslovil se proto rozhodně pro zjednodušování také těchto zdloužených difthongů, a to jak v základě slov. tak v kmenovém suffixu a v koncovce; příklady viz v jeho Idg. Gr. II, 54 n. a zvl. 59 n. Theorie kontrakční, která délky, vzniklé dloužením, pro prajazyk uznává, nemůže míti proti zjednodušování difthongů zdloužených námitek, neboť že by také v základech s difthongem původně krátkým byla druhá část difthongu ‚kořenným determinantem', t. j. že na př. ř. πλωτός, got. *flōdus*, lit. *plúostas* mají základ **plōt/d-* ne z **pleu̯-* (**plō|u̯|-*), nýbrž z **ple-*, nikdo neodvažuje se dokazovati. Zato zjednodušování toho nepřijímají mnozí z těch, kteří pro prajazyk předpokládají délky od původu dlouhé a přijímají prajaz. zjednodušování difthongů od původu dlouhých. Jenže pak nutno každý dlouhý difthong, jenž má v prajazyce vedle sebe prostou délku, pokládati za původně dlouhý. Vyskytne-li se pak v ablautové řadě vedle takového difthongu ablautový stupeň, ukazující na základ původně krátký, nezbývá pro toho, kdo zjednodušování zdloužených difthongů neuznává, než konstruovati v každém případě nějaký výjimečný výklad ad hoc, jímž arci pochybnosti se nerozptýlí. Je tedy asi správný důsledek z takových příkladů, že zjednodušování dlouhých difthongů mohlo v prajazyce nastati i u základů od původu krátkých.

lézáme v staré indštině *čētár-* ‚mstitel' vedle *čājatē* ‚mstí', *ápačitiḥ* ‚odplata'. Lze za ně pokládati zápslov. *kat*.

5. Pro nomina agentis jsou v slovanštině arci pravidlem jiné suffixy, než na který ukazuje naše slovo. Přes to jest několik možností pro výklad jeho jako názvu činitelského:

a) Předně lze u slova pro představu tabuovou počítati s možností, že jest nějakou zkomoleninou původního názvu plnějšího (na př. bylo by v něm lze tušiti útvar, obdobný sti. *jātár-* (= ř. *ζητρός*) ‚mstitel' k *jā-* ‚mstíti se, trestati', tedy slov. agentiím na *-tel-*).

b) Zápslov. *kat* může býti nomen agentis na *-tu-* asi takové, jako jest na př. av. *jātuš* ‚kouzelník' (vedle sti. *jātár-*, viz výše), tedy původní *u*-kmen.

c) Suffix *-to-* jest v slovanštině častý u jmen instrumenti, hlavně neuter (na př. **dol[b]to-* ‚čím se dlabe'), ale i maskulin (na př. **molto-* ‚čím se drtí'). Tato nomina verbalia tvořena odedávna s významem širokým a neurčitým; maskulina mohla býti i nomina agentis (srov. sti. *mártaḥ* = ř. *μορτός* ‚kdo umírá, smrtelník'; podobně sti. *pītáḥ*, lat. *pōtus* vedle významu part. pert. pass. má význam i ‚kdo pil', jako csl. *slutъ* ‚kdo slyšel'), neutra i verbalia abstracta. V zápslov. *kat* lze hledati útvar podobný, jímž od původu označována osoba, vykonávající pomstu, trest; hlásková a kmenotvorná parallela byla by na př. v ř. *πλωτός* ‚plující, tekoucí' **plō(u̯)to-* k *πλέω*, *πλώω*, nebo v sti. *sphataḥ* ‚vzmáhající se > velký' ze **spē(i̯)to-*, **spō(i̯)to-* (srov. sthn. *spuot* ze **spō[i̯]ti-*) k *sphājati*. Vzhledem k av. *kāϑa-* (viz níže) lze se též domnívati, že slov. *kat* vyšlo z téhož prajaz. slovesného jména **kᵘōto-*, a že z širokého významu původního obráží se v av. *kāϑa-* jeho významová stránka abstraktní (‚mštění'), kdežto do slovanštiny zděděno bylo jako nomen agentis; bylo by to asi tak, jako když v nové době něm. *Henkerei* f. vlastně ‚katovství, mučení, poprava a pod.' užíváno časem i ve významu ‚popravčí se svými pomocníky'.

d) V podstatě mohlo by tu jíti i o starý konsonantický kmen na *-t-* toho druhu, jako je na př. ř. *πλώς* ‚jm. ryby', vlastně ‚plavec' z **plō(u̯)t-* (na takový konsonantický kmen ukazuje i got. *flōdus*), anebo lat. *sacerdos* z **-dōt-* ‚kdo koná'; sekundárně vokalický kmen *katъ* měl by pak k předpokládanému původně konsonantickému kmeni poměr obdobný, jako má na př. k ř. *πλώς* ř. *πλωτός*, anebo jako má ke konsonantickému kmeni *bhrāt(e)r-* slov. *bratrъ*.

Pro prajaz. stáří sloves. jména s *t*-ovým suffixem ze základu *kᵘō(i̯)-* svědčí tyto ár. útvary:

a) av. nom. actionis *kāϑa-* n. ‚odplata, pokuta' z *kᵘōto-*;

b) sti. **kātī* f., zachované v ni. *mundkati* z **munḍa-kātī*. Tento termín jest vykládati jako ‚výkup z hlavy, hrdelního zločinu, stanovený na usmíření krevní msty', původně ‚pomsta, py-

kání za zločin [*kātī] zbavením hlavy [*muṇḍa-* prākṛt., zkomolený, bez vlasů, bez rohů, bez hlavy', později též ‚hlava']', a nikoliv jako ‚Kopfabschneidung', jak traduje Nehring v Schraderově Reallex.[2] I, 156 podle Jollyho Grundr. der indoar. Phil., 130. Mezi nečestnými tresty u starých Indů jest také stříhání vlasů starcům; možná, že výraz **muṇḍakātī* se vztahoval původně právě na tento způsob trestu, a teprve časem ironicky na utětí hlavy atd. Obdobně jako *mundkati* je posuzovat střind. *khunkat* ‚země, daná jako výkup z trestu za zločin', které zaznamenává Jolly v uved. spise 132. Tentýž základ má dále sti. adj. *-kātiḥ*, jehož původní význam jeví se ještě zřetelně v kompositu *ṛṇa-kātiḥ* ‚mstící vinu'[1].

K významovému poměru *kajati* : *kaznь* : *katъ* srov.:

a) sti. *jā-* ‚mstíti, trestati' : ř. *ζημία*, sti. *jātanā* ‚trest' : sti. *jātár-* ‚mstitel' = ř. *ζητρός* ‚kat';

b) střlat. *poeno* ‚poenis afficio', *poenior* ‚ulciscor', *poeniteo* ‚pociťuji trest; lituji něčeho, kaji se' : *poena* (> sthn. *pīna* ‚muka'): *poenator* ‚tortor' (Du Cange) (odtud bav. *peinlein*, *peiniger* ‚kat' Angstmannová 42 n.);

c) něm. *züchtigen* : *Zucht* : *züchtiger* (‚kat' na jihu a východě něm. oblasti od pol. XIV. st., Angstmannová 60 n.);

d) významový vývoj č. *poprávce*, pol. *opravca* (‚kdo stíháním vinníka napravuje zločin' > ‚kat'), a pod.

Jos. Chlumský:

Několik poznámek k mé studii o české kvantitě, melodii a přízvuku.

O mé knize »Česká kvantita, melodie a přízvuk«[2] vyšly v cizině, pokud vím, tyto posudky: v *Revue de Phonétique* 1928, str. 317—318, od prof. Pernota (příznivý); v *Revue des langues romanes* LXV, str. 163—165, od prof. Grammonta (zdrželivý; na to odpovídám v témž časopise 1930); konečně v *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 1930, str. 211—213, od prof. Meilleta (příznivý). Z těchto posudků je nejzávažnější poslední, poněvadž je Meillet zasvěcen do experimentální fonetiky a pak také umí česky. U nás máme dosud jen posudek Trávníčkův v *Naší vědě* X, 1929, str. 76—97 (zdrželivý). K tomu moje odpověď tamtéž, str. 188—199 a Trávníčkova replika str. 199—210.

Na čem záleží u každé práce, je, co přináší nového a čím a jak přispívá k pokroku našeho vědění. Musím říci, že u mé knihy

[1] Jiné jest *-kātiḥ* se základem stejným jako v *kāmaḥ* ‚žádost, láska', *kājamānaḥ* ‚milující' atd., vyskytující se v kompositu *kāmakātiḥ* ‚žádající si', uváděném Uhlenbeckem Et. Wb. d. ai. Spr. 51 n.

[2] Rozpravy České akademie věd a umění, tř. III. č. 65. V Praze 1928.

si toho všímají všichni čtyři kritikové, ale nejvíce k jádru jde Meillet. Přes to ani on nepodává úplný obraz mého díla po vytčené stránce. Proto bude dobře, když doplním tu kresbu také se své strany a srovnám vyslovená mínění.

Především je u mé práce novost v methodě. Až na dvě výjimky (článek Králův-Marešův a Note Vendryèsovu), všichni pracovníci dosavadní se spokojovali sluchem. Sluch, jak jsem už vícekráte pověděl, je sice výborný nástroj, ale na všecko nestačí. Odtud ty spory, které u nás byly, jmenovitě o trvání samohlásek dlouhých a krátkých, o místo a sílu našeho přízvuku, a odtud konečně také malá jistota v posuzování melodie. Tyto spory podaly jasný důkaz, že subjektivnímu dojmu je potřeba opory objektivní, kterou podávají přístroje. Abych se pak vyhnul úskalí, o něž ztroskotal pokus Vendryesův, spojil jsem měření s pozorováním sluchovým, takže se obé v mé práci navzájem doplňuje a kontroluje. Z tohoto spojení, obvyklého v experiment. fonetice, je jasně vidět, že tyto dvě methody, sluchová a experimentální, se nijak nevylučují, jak se domnívá Trávníček v NV. X., 1929, str. 97, ani nestojí proti sobě nepřátelsky, jak se dohadovali také jiní, nýbrž se navzájem podporují a doplňují.

V podrobnostech, po stránce technické, moje práce upozorňuje, jaké opatrnosti je třeba při provádění fonetických zápisů pro objektivní měření, které jsou vhodné přístroje (doporučuje bubínek fonografický, zvláštnost naší laboratoře), jaký je stupeň jejich spolehlivosti pro kvantitu, melodii a přízvuk (kritika kaučuku), dále jak vznikají chyby při poslouchání i měření a jak je možno se jim vyhnout, proč nutno srovnávat výsledky experimentální s dojmem sluchovým, které mám nové zkušenosti k posouzení methody Roudetovy, jíž se užívalo dosud pro studium přízvuku, které přináším nové prostředky ke studiu této těžké otázky atd.

Některé z těchto technických věcí kritisuje Grammont l. c. str. 163—164 a to nejvíce moje vyměřování přízvuku v mylném domnění, že užívám methody Roudetovy, kdežto já ji výslovně odsuzuju. Naproti tomu Meillet můj způsob zjišťování přízvuku náležitě oceňuje na str. 211 dole (jen tam má stát v předposledním řádku »moyens expérimentaux anciens«, v souhlase se zřetelnějším výkladem o téže věci na str. 212, v 2. odst.).

Nejen methoda, také výsledky přinášejí mnoho nového pro slavisty i linguisty. Vybírám z nich jenom věci nejdůležitější.

I. V kvantitě je to jmenovitě 1. *rozřešení sporu o trvání českých samohlásek dlouhých a krátkých*, o nichž Král tvrdil, že se trváním mnoho od sebe neliší. Moje měření i poslouchání pražské výslovnosti potvrzuje, že Král měl pravdu, ovšem jen pro případy, od nichž ve svém pozorování vycházel, t. j. pro slova isolovaná a slova koncová (viz obr. 29 mé knihy). Všude jinde je dlouhá samohláska v témž taktu pravidelně dvakrát delší než táž samohláska krátká.

Zde se Trávníčkovi, NV. str. 80, zdá, že tu mám málo dokladů průkazných: před pauzou jich napočítal jenom deset. Ve skutečnosti je jich 22[1], když počítám jen ty, které mají stejné samohlásky (všech měřitelných je 45 z celkového počtu 68). A to je přece, myslím, slušný počet pro důkaz.

S návrhem (str. 200, pozn. 4), že »by bylo třeba rozlišovati a) případy, kde je zdloužení zřetelně slyšet, a b) případy, kde není vůbec slyšet...«, přichází T. pozdě. Mluvil jsem o této věci už na str. 34 své *Kvantity*; tam upozorňuju na případy, kde protažení koncové samohlásky je malé a proto sluch má dojem stejnosti, a dále na případy s protažením značnějším a tím také citelnějším pro sluch U slov isolovaných není potřebí takového rozlišování, a to z důvodu u nich uvedeného. Co se týče T-ovy otázky stran měřeného slova *táta*, protažení koncové samohlásky bylo skutečně slyšet.

Pro stanovení poměru — ∪ mimo pauzu (str. 200, ad 8) mých 21 dokladů se samohláskami *á : a* zase T-ovi nestačí, »protože jde jen o 4 slova několikrát měřená, a to *Čáda* ve výslovnosti 3 osob...« To je omyl, zaviněný jednak tím, že T. tu zapomněl počítat *tři* doklady slova *dáma* ve výslovnosti *dvou*

[1] Počítám do toho také dva doklady isolovaného slova *tāta* a to z toho důvodu, že to slovo bylo vyslovováno jako odpověď, tedy jako věta. Důkaz podává melodie na obraze 30. mé knihy. U těchto slov isolovaných dělá Trávníček ústupek mému stanovisku vyslovenému v NV. na str. 190, že totiž pro zřetelné věci není potřeba obšírného důkazu, ovšem ustupuje »jen potud, pokud by šlo jen o důkaz, že zdloužení takové [= akusticky zřetelné zdloužení koncové samohlásky] je«. Rád by však věděl »jednak, jak je tomu experimentálně tehdy, když zdloužení není akusticky docela jasné ..... a jednak, zda by se míry Chlumského opakovaly i při dalších pokusech. Tu arciť dva zápisy jednoho slova povídají o málo víc než nic...«

Předně je u Trávníčka chyba v počítání: Mých slov isolovaných je celkem 14 (2 v mé *Kvantitě* a 12 starších v mém *Pokuse* z 1911), tedy zase slušný počet pro důkaz. Všecky potvrzují, že se tu koncová samohláska silně protahuje ve shodě s dojmem sluchovým a s pozorováním Královým. Co se týče Trávníčkem nově nadhozené možnosti, kdy zdloužení není jasné, to je ovšem tenkrát, když takové zdloužení je poměrně malé. Sluch totiž neodměřuje na setiny vteřiny, ale potřebuje čísla většího než 1 setina; a nejen to; potřebuje i náležité pozornosti, aby u slov koncových protažení postřehl a si uvědomil.

Také jinde má T. takové pochybnosti o náležitém počtu mých měření pro důkaz, pochybnosti vesměs neoprávněné, jak jsem ukázal v NV. X, str. 188 a n. Ve své replice je už trochu mírnější, tak aspoň na str. 199 pro poměr mezi krátkou samohláskou přízvučnou a nepřízvučnou uznává, že těch 21 příkladů, podle jeho počítání (počítání, které já neuznávám, ale tvrdím, že je možno pro důkaz užít i dokladů s různými samohláskami, ovšem po náležité opravě. T. namítá, že jsem »to opravování nevyložil«. Vyložil, a to už dva roky před vyjitím své práce o kvantitě v LF. 1926, s. 306, v pozn. To je zároveň důkaz, že slovo »d o b ř e«, které T. ironisuje, spravedlivě vykládám. Tedy není pravda, že užití dokladů s různými samohláskami je chybné, jak tvrdí T. na str. 199, 200 ad 8, 201 nahoře, nýbrž naopak docela správné) je slušný počet pro důkaz, ale jen pro samohlásku *a*, nikoli pro samo-

osob, přes to že výslovně na ně upozorňuju na str. 63 a 65 své *Kvantity*, jednak že pro T. jedno slovo vyslovované třemi nebo dvěma osobami je pořád jedno slovo, čili že T. nevidí, jaký význam pro důkaz má taková trojí nebo dvojí výslovnost téhož slova. Kdybych měl těch 21 dokladů jen pro jednu výslovnost, mohla by snad být pochybnost o jejich postačitelnosti, při třech osobách však nikoli.

2. Nový je dále můj výklad o *protahování* samohlásek v slabikách koncových, jeho souvislost s podobným zjevem v jiných jazycích a jeho účinky v češtině.

Toho si všiml také Meillet l. c. 212 (description fine et nuancée) a dobře vystihl, že je rozdíl mezi protivami délkovými, které slouží k rozeznávání smyslu, a mezi pouhým protahováním koncových samohlásek způsobeným setrvačností, povolením mluvidel. Ale zdá se mu, že asi nevyznačuju ten rozdíl dost ostře. Skutečně toto lišení je žádoucí a také všude v mé knize je provedeno jak v českém textu na str. 38 v 2. odst. zhora, na str. 51 v předposledním odst. atd., tak i v textu francouzském na str. X a j.

Na touž věc naráží také Pernot ve svém posudku v *Revue* V, str. 318, když mluví o poměru mezi délkou artikulační a

hlásky ostatní. Opakuju, co jsem řekl v NV. s. 189 v 3. odstavci, že nedělám experimenty pro experimenty. Jde přece o výslovnost samohlásek nepřízvučných před pauzou, tedy o věc sluchově jasnou. Když jsem už podal důkaz pro jednu samohlásku a sluchově máme před sebou stejný zjev také u ostatních samohlásek, jak zároveň ukazují moje doklady z poslouchání, není tu žádná nutnost provádět nový důkaz měřením. To, že ty ostatní samohlásky jsou kratší než *a*, není na závadu, poněvadž známe jejich vzájemný poměr délkový, jak jsem dokázal v I. kapitole své *Kvantity*, a jak pro němčinu a angličinu přede mnou dokázal E. A. Meyer. Tedy francouzská methodická zásada pro práci, kterou jsem uvedl na citovaném místě NV., není citována nevhodně, nýbrž je docela na místě, právě proto, že jde o zjev sluchově docela jasný. Krajní požadavky Trávníčkovy mají svou příčinu v tom, že má mylné ponětí o úkolech experimentální fonetiky.

Co se týče slov isolovaných, uvedl jsem l. c., že tu mám 6 dokladů měřených. T. počítá i ve své replice zase jen 4. Že si nevšímá mých starších dokladů z mého *Pokusu*, může se zdát oprávněné podle jeho odkazu na mou poznámku v *Kvantitě*, v. 4. Ve skutečnosti mé někdejší pochybnosti se týkaly jen koncových zvuků souhláskových. Je to jasně vidět z textu *Pokusu* i z měření: pro koncové samohlásky jsou tam míry vždycky, pro koncové souhlásky však jen někdy.

Tvrzení konečně (NV. X, na s. 199 dole), že příklady s poslední samohláskou neměřitelnou zbytečně zatěžují práci, zakládá se na omylu. T. si totiž nevšíml, že příklady otištěné v III. kapitole slouží dvěma účelům: a) ke zjištění poměru samohlásek přízvučných (tedy pro první kapitolu: v té kapitole na koncové samohlásce nezáleží); b) k objasnění poměru mezi samohláskami přízvučnými a nepřízvučnými v témže slově (pro třetí kapitolu). Abych nemusil některé příklady opakovat dvakrát a tak zdražovat tisk, dal jsem do I. kapitoly jen samotné číslice pro délku samohlásek přízvučných a do III. kapitoly podrobný obraz měření pro všecky doklady patřící do obou kapitol. S kterými doklady je možno počítat v III. kap., že jsou to jen doklady se spolehlivě měřitelnou samohláskou koncovou, to výslovně říkám na str. 31 své *Kvantity*.

akustickou. To, jakož i rozhovor o této věci mě přimělo k napsání zvláštního článku o tomto poměru, který vyjde v Pernotově *Revue*.

Vedle protahování před pauzou setkáváme se také někdy s podobným zjevem uvnitř věty, mimo pauzu. Jsou tyto případy protahování samohlásky v slabice koncové mimo pauzu »oslabením these o dloužení před pauzou«, jak se domnívá Trávníček v NV. 204 ad b? Nikoli. Protahování mimo pauzu je sice možné, ale pravidelně jen artikulační (a i to tu bývá obyčejně menší nežli možné příklady artikulační před pauzou), kdežto na konci věty, před pauzou, v pohodlné výslovnosti je pravidlem protažení akustické, t. j. delší a tím citelné. A o toto akustické protahování nám tady především jde. K pochopení tohoto podstatného rozdílu v kvantitě před pauzou a mimo pauzu je ovšem potřeba poslouchat, jinými slovy, je to jen omyl, když T. tvrdí, že docela nezáleží na tom, zdali on poslouchal soustavně řeč a zda slyší různé stupně zdloužení. Soustavné poslouchání řeči je základ pro správný výklad experimentálního měření a součást důkazu. — To platí také pro T-ovy pochybnosti stran pražské výslovnosti slov tříslabičných, o níž mluvím na str. 190 Naší vědy a kamž znova odkazuju.

3. Důkaz, že také pro češtinu platí zjištění podané E. A. Meyerem, že totiž krajní samohlásky *ī*, *ū* jsou nejkratší ze všech samohlásek, a tím vysvětlení, proč *ī*, *ū* se tak snadno zkracují[1].

4. *Vliv přízvuku na trvání českých samohlásek.* Tuto zvláště důležitou otázku jsem propracoval všestranně a to tak, aby čtenář měl zároveň rozhled po souvislosti tohoto zjevu s jazyky evropskými a jmenovitě s jazyky slovanskými, pro něž podávám také názorné ukázky měření jejich kvantity i melodie. Z měr i z poslouchání vychází na jevo, že na rozdíl na př. od francíny nebo ruštiny obyčejný klidný český přízvuk neprodlužuje samohlásky. Protažení je možné teprve při důraze a ještě ne vždy[2].

---

[1] Při kritice této části v NV. X, s. 94, zmýlil se T. v číslech, přes to že už samo datum na totožnost jej mohlo upozornit. Ale přes tento závažný omyl, který jsem mu podrobně dokázal l. c. s. 198, nepadá prý otázka, »zda by celkový obraz o kvantitě dlouhých vokálů zůstal stejný«, kdybych byl zkoumal ještě víc příkladů; »ještě v jiných příkladech než na str. 56 bývá maximální rozdíl mezi různými *á* mnohem větší (na př. $2^1/_4$, 8-. 9)...« (l. c. 209/10). Ty velké rozdíly (8—9) našel T. zase jen omylem. Neboť u Z *zábava* je rozdíl mezi *á* I a *á* II nikoli 9 setin vteřiny, nýbrž jen 1, poněvadž á I = 19·5, á II = 18·5 a ne 28·5, jak je vidět z Errat. Dále u věty *Praha dává* si T. nevšiml, že ty 4 zápisy se nedají beze všeho srovnávat, poněvadž jsou to zápisy různé (viz číslování str. 79 mé *Kvantity*. Tím rozdíly mezi obojím *á* klesnou na číslo 5 a $2^1/_2$. Ale i kdybychom nechali číslo 8, neohrozilo by to výsledek, nýbrž naopak by jen zesílilo větší délku *á* (na rozdíl od samohlásek krajních *ú*, *í*), kterou všude na svých zápisech nacházím a která je základem mých výsledků.

[2] Je to kapitola důležitá i pro jazykozpyt, protože ukazuje, jak i v jazyce, kde smysl brání protahování samohlásek krátkých, v jistých případech může nastat nejen protažení, nýbrž i zdloužení. Viz také *Revue de Phonétique* VI, str. 18—20.

Tím jsem učinil konec nejistotě, která tu dříve byla. Co se týče pochybností, jež vyslovil Trávníček v NV. X, str. 81—84 a 205—206, musím říci, že k mé odpovědi v témž časopise na str. 191—2, pod čísly 12, 13 a 14, nepřináší T. nic nového, proto odkazuju prostě na svou odpověď podanou pod těmito čísly a dodávám: Pro zjištění vlivu obyčejného přízvuku na trvání samohlásek není jiné pomoci než vyloučit vliv pauzy. To jsem také udělal se vší opatrností a s náležitým počtem dokladů a proti Trávníčkovu tvrzení jsem bezpečně zjistil skutečný stav, t. j. *že obyčejný český přízvuk neprodlužuje samohlásky*, tedy v souhlase s dojmem sluchovým[1], na který jako by T. občas zapomínal. T. však znovu namítá, že nestačí to vyloučení provedené užitím slov na začátku věty (tedy mimo pauzu), protože i po'om »mají krátké samohlásky v typě *rada Mánek* různou kvantitu, a to podle toho, jak těsné je spojení . . .; a dále proto, že kvantita dlouhé samohlásky *á*, v typě *dává Praha* souvisí podle VI. kap. s povahou taktu . . .« Všecky tyto námitky nebo snad pochybnosti Trávníčkovy vyplývají z toho, že základní věci z experimentální fonetiky nejsou mu dost známy. Proto právě nevidí, že ten vliv protahování u krátkých (po případě zkracování u dlouhých) je jen artikulační a tak nepatrný, že nepřekáží srovnávání: nepřesahuje totiž 2 setiny vteřiny. Aby překážel, musil by být větší, než tato nepatrná veličina, zvláště když jde jen o zjištění, zdali je to v češtině jako ve francině nebo ruštině. A jak je tomu v obou těchto jazycích, to jsem ukázal velice jasně čísly na začátku své kapitoly VII. Tak ve francouzském *abaque* je přízvučné *a* o 10 setin vteřiny delší než *a* nepřízvučné; v *abattre* je rozdíl o 6, v *abatial* o 8 atd.; v ruském *chatá* je ten rozdíl $6^1/_2$ (nebo 7), v *naša* $8^1/_2$ (nebo $5^1/_2$) atd., tedy vesměs rozdíly větší než to nepatrné kolísání v češtině. Závěr: V tomto mém srovnání je bezpečný důkaz, že v češtině tomu není tak jako ve francině nebo v ruštině. Obyčejný český přízvuk neprodlužuje samohlásky, což — opakuju — je také v souhlase s dojmem sluchovým.

5. Důkaz, že se i v češtině s *délkou slova* nebo taktu *zkracuje jeho trvání* a zrychluje jeho výslovnost podobně jako v jiných jazycích; věc důležitá také pro vysvětlení, proč ve slovech víceslabičných může scházet přízvuk vedlejší. Zmenšování délky se vzrůstem slabik není věc sporná. Proto nepodávám podrobného důkazu experimentálního; není ho také potřeba, zvláště když jsem podrobně celou otázku prostudoval sluchem a bohatou sbírku dokladů podal. T., který si v NV. X, str. 201 ad 21 přeje více exp. měření, zapomíná, že nejen experiment je důkaz, ale že

[1] Proti mínění T-ovu ad 12 všude je shoda mezi mým tvrzením a experiment. mírami.

platí také důkaz subjektivní, kde je consensus omnium. Výslovně jsem na to ukázal při přízvuku.

V témž čísle musím ještě opravit nemilé nedopatření T-ovo. T. totiž praví, že »je potřebí přesvědčivých experimentů, jaké pro němčinu a francouzštinu uvádí Ch.« Pro němčinu cituju jen Sieverse a Sievers nemá pro tuto otázku experimentálních měření, nýbrž se opírá jen o sluch a sluchový důkaz mu stačil [1].

6. Zjištění, že *srovnávání kvantity samohlásek* děje se hlavně *uvnitř taktu*, jak ukazuje poslouchání i míry jmenovitě pro skupinu *Západočeská dráha* v kap. IV. a V. mé *Kvantity*.

7. Důkaz, že v češtině jsou to *souhlásky, které (na rozdíl od zvuků samohláskových) podléhají vlivu přízvuku:* přízvuk, i v obyčejné klidné řeči, prodlužuje české souhlásky slabik přízvučných.

8. Příspěvky k objasnění poměru mezi *kvantitou artikulační a akustickou* u samohlásek a souhlásek, jmenovitě že pro rytmus řeči je rozhodující kvantita akustická, t. j. samohlásky.

S tím souvisí i další příspěvek týkající se verše, t. j. výklad o *délce poziční* (= o kvantitě slabik zavřených jednou nebo více souhláskami). Uznávám totiž ve své *Kvantitě* v kap. XIII a v NV. X., str. 195, že o akustické délce slabiky rozhoduje samohláska, ale připouštím v souhlase s pařížským jazykozpytcem Havetem, že souhláska nebo skupina souhlásková zavírající slabiku není docela bez významu, ježto zvětšuje pauzu mezi samohláskami a dává vyniknout předcházející samohlásce. Není to sice prodloužení skutečné, ale přece jisté plus proti slabice otevřené. Rozpor, který tu vidí Trávníček, jsem v NV. X, str. 195 ad 27, vyložil tím, že T. náležitě nerozlišuje délku artikulační a akustickou. T. se brání tím, že »jde o to, jak nazvati délku samohlásky před skupinou souhlásek« a končí: »Mluvíme-li tu o délce samohlásky, nelze ji nazvati podle mého mínění akustickou, protože slyšíme samohlásku samu krátkou, nýbrž jen artikulační .., protože její délka záleží v artikulační činnouti mimo ni . . .« Proti mínění Trávníčkovu není nejmenší pochybnosti, že jde o kvantitu slyšenou, tedy akustickou. Při tom pranic na tom nezáleží, je-li ten dojem způsoben jen samohláskou, či zdali k němu přispívá také pauza, tedy činitel mimo artikulační kvantitu vokálu.

---

[1]) Na str. 194, č. 22 NV. X, jsem řekl, že se tu T. dopouští chyby srovnáváním dokladů nerovnocenných, vzatých z různých dní. T. l. c. str. 203 ad 22 se brání poukazem, že také u mne našel tři takové chyby. Jenže zapomněl dodat, že *a*) pravidelně při srovnávání užívám dokladů ze stejného dne; *b*) kde jsem se odchýlil od tohoto pravidla (3 případy vyjmenované T-em). dělám to s důvodem a opatrněji než T. Tak v prvních 2 případech přidáním nebo vypuštěním dokladů různorodých nic se na mém výsledku nemění; podávám je také jen jako dodatek až na konec svého měření. V třetím případě pak, opět u vědomí různorodosti dokladů, platnost závěru omezuji slovem asi. Té opatrnosti u Trávníčka není, právě že zkušenost mu schází.

9. Příspěvek k *definici slabiky* a k objasnění poměru mezi slabikou a taktem. Podle mého pozorování neděje se výdechový popud (Luftstoß, impulsion expiratoire) pro každou slabiku zvlášť, nýbrž pokaždé pro celý takt, v souhlase s tím, co také naznačuje Brücke ve své metrice *Die physiologischen Grundlagen der neuhochdeutschen Verskunst*, 1871, s. 4 n. a 84.

10. Důkaz, že je *rytmus i v obyčejné prose* (v. *Kvantita*, str. 115, č. 6 a XV, f).

II. Co se melodie týčo, položila moje práce pevný základ k přesnějším poznání melodie v slabice (1. vyvrácením domněnky E. A. Meyera, že se *i*, *u* v řeči vyslovují na vyšší notu než samohlásky ostatní, a 2. potvrzením mého důkazu provedeného v *Slavii* IV a V, že totiž podoba melodie slabičné závisí pravidelně na síle: při zesílení dostává melodie popud směrem nahoru, při zeslabení směrem dolů; odtud možný dohad pro minulost intonací stoupavých v srbštině i jinde, viz *Revue de Phonétique* VI, str. 30), v slově i větě (viz příklady a jejich popis v mé knize, jakož i stručné shrnutí na konci str. XXXIII—XXXV a *Revue de Ph.* VI, str. 31—34). Na poznámky Trávníčkovy v NV. X, str. 91 jsem odpověděl tamtéž str. 196—7. Trvám vším právem na svém: nepotřebuju odkazu na Brocha, poněvadž jsem pokročil dál než Broch, položil pevnější základy ke studiu české melodie v slabice, slově i větě a našel věci nové. Je to jmenovitě můj objev a výklad melodie švábské v češtině.

K tomu mi T. namítá, že jsem švábskou melodii neobjevil, ale nazval jen známou věc novým slovem. Nikoli. Co se přede mnou o švábské melodii v češtině vědělo, bylo rovné skoro nulle: znalo se jen tolik, že někdy v otázce se první slabika vyslovuje níž než slabiky ostatní. O tom, že tato melodie je nejen v otázce, ale že je to zjev v češtině dost obecný, dále že se dá uvést ve spojitost s podobným zjevem v některých nářečích jihoněmeckých, a konečně že se poměr této melodie k přízvuku dá vyložit a jak, to objevila teprve moje práce. Proto se vším právem k tomuto svému objevu hlásím.

III. Nejchoulostivější věc z našich tří hlavních otázek je přízvuk právě pro svou mírnost a tím i menší nápadnost, která zároveň vysvětluje vzniklé pochybnosti a spory. Dlouho jsem hledal cesty k cíli — od r. 1910 stále jsem se obíral touto otázkou[1] — než se mi konečně podařilo postavit otázku českého přízvuku na pevný základ a podat důkaz, že v obyčejné klidné řeči je český přízvuk na první slabice taktu; změny že mohou nastat teprve, když zasáhne cit.

Nutnost takového důkazu popírá jediný Trávníček l. c. str. 88 a 206 ad 28. Že je český přízvuk na první slabice, není prý dnes potřebí dokazovat. Ano, není to potřebí, ale teprve po mé práci o pří-

[1]) Viz o tom *Revue de Phonétique* (Chronique) 1911—1914.

zvuku. Je přece známá věc, že *a*) článkem prof. Gauthiota a Vendryese učení o českém přízvuku bylo uvedeno v pochybnost; a *b*) že cizinci slyšeli a slyší pravidelně přízvuk na 2. slabice ve slovech tříslabičných a víceslabičných s druhou slabikou dlouhou (natura nebo positione) anebo s druhou slabikou vyšší. Ba vyskytla se i pochybnost o poměru síly ve slovech jako *drahá*. Bylo tedy potřebí celou otázku prozkoumat od základu a důkaz provést (sluchově i experimentálně).

Zdali 13 stránek mých sluchových příkladů, methodicky vybraných a srovnaných, je nikoli důkaz, nýbrž jen ukázka, to mohu klidně k rozhodnutí ponechat čtenáři. Mluvit o nekonečně možných případech českého přízvuku (jako Trávníček na str. 88 nahoře) anebo o ohromném množství případů (T. na str. 206 dole), je zbytečné přehánění. Pravda je, že případů, v nichž se český přízvuk jeví, je mnoho, a že všecky důležité typy — a o to tady šlo — pro posouzení českého přízvuku jsem podal a tím důkaz provedl.

Při studiu českého přízvuku pamatoval jsem na to, aby tu dobře byly zastoupeny a popsány všecky tři stránky jeho, t. j. stránka artikulační, akustická i psychologická. V tom je také novota tohoto popisu našeho přízvuku, jakož i ve zdůraznění těsné souvislosti těchto tří stránek. Zjištěním, že je associace mezi všemi třemi stránkami, padá výlučně akustické stanovisko Saranovo v *Deutsche Verslehre* s. 94 (viz *Revue de Phonétique* VI, s. 2, pozn. 2). Nové je také soustavné osvětlení poměru mezi přízvukem a melodií a mezi přízvukem a kvantitou; rovněž tak i důkaz týkající se cítění čes. přízvuku s. 216—17 i příspěvek k ocenění jeho síly (kap. XVII).

Zajímavé věci podařilo se mi najít i pro přízvuk vedlejší. Původně jsem neměl v úmyslu se už zde v práci, o níž je řeč, s touto zvláště choulostivou otázkou obírat (viz pozn. na str. 231 mé práce). Ale na konec se ukázalo, že ji obejít nelze a že je nezbytné objasnit aspoň věci základní[1]: 1) je-li či není přízvuk vedlejší v češtině; 2) zjistit aspoň důležitější případy, kde bývá a kde schází, a tak podat alespoň příspěvek k poznání přízvuku vedlejšího.

O mých objektivních měřeních pro přízvuk vedlejší soudí T. l. c. str. 90 dole takto: »... tyto důkazy jsou, jak ostatně sám autor přiznává, nepříliš přesvědčivé a zbytečné, když nás sluch poučuje víc a bezpečněji než experiment«. Na straně 203, ad 30, změnil poněkud Trávníček smysl této věty novou inter-

[1]) V NV. X, str. 90 a 207 je výtka, že neodpovídám na všecky otázky a že jsem »neplně využil dosavadních výsledků badání o přízvuku«. Výtka neoprávněná. Odpovídat na všecky otázky nebylo v mém programu (viz *Kvantitu* s. 221, 231 a 239). Užil jsem prací všech osob jmenovaných l. c. s. 207 kromě Trávníčkovy, a to pro její pochybenou methodu (cf. l. c. s. 196). Z nepovšimnutí mého programu vznikly také výtky l. c. s. 201 ad 30, 203 ad 19 a 203 ad 26.

punkcí (vypadla prý za slovem »přesvědčivé« čárka, takže slova »jak ostatně sám autor přiznává« se vztahují jen k slovům »tyto důkazy jsou nepříliš přesvědčivé« a nikoliv také k slovu »zbytečné«); ale i po této korektuře je toto tvrzení nesprávné, protože nikde jsem nenapsal, že moje experimentální důkazy o místě vedlejšího přízvuku jsou nepříliš přesvědčivé[1].

A co se týče dalšího Trávníčkova mínění, že jsou důkazy ty »zbytečné«, to je omyl. Neboť není pravda, že »těch několik experimentů nepovídá nic, co bychom nevěděli«. Vědělo se bezpečně před mými pokusy, že koncová slova tříslabičná mohou být bez přízvuku vedlejšího? Obecné mínění bylo, že v slovech tříslabičných před pausou je pravidelně přízvuk vedlejší. Dále, vědělo se, že přízvuk vedlejší se projevuje především v kvantitě souhlásky? Jinými slovy, moje experimentální důkazy povídají mnoho, co se dosud nevědělo, a řeší, když ne spory, tedy aspoň spor u slov tříslabičných (viz str. 239 mé *Kvantity*). Co se týče dalších sporných otázek, dodávám, že bez pokusů se otázky ty bezpečně nevyřeší.

Na konec přehlídky nových věcí v mé práci i příslušných kritik musím konstatovati, že leckterý nesouhlas s mými výklady vyplývá z neznalosti experimentální fonetiky, její podstaty a techniky i jejích cílů. Tak mluví Trávníček (str. 96) ironicky o mém výkladu možné větší délky vokálu ve větě, kterou se začíná zápis (Ch. si stanovil »pravidlo«...). Zatím tento můj výklad, který ostatně zdůvodňuji důkazem z melodie na s. 18. své *Kvantity*, je obecná zkušenost při zápisech a patří přímo k abecedě experimentální fonetiky. Píše o tom Grégoire, *Revue de Phonétique* I, 1911, p. 261/2: »Nous nous sommes ataché à varier la position des mots dans les séries,... par crainte de l'influence que la place

[1] Také jinde reprodukuje Trávníček nepřesně mé výklady. Na str. 96 ve 4. odstavci praví, že vykládám nepatrné rozdíly v trvání krátkých samohlásek v některých zápisech tak, že jsou »nahodilé« **nebo** způsobeny »ne zrovna vhodnou volbou slov a vět«. A dodává: »Překvapuje, že Ch. mluví o náhodě. Snad jde o náhodu, ale o ní by bylo lze mluviti s jistou podobností pravdě jen při velikém množství dokladů«. A na konec dochází T. až k výtce nesprávného generalisování. — Zatím věc je docela jiná. Můj text na s. 19—20 zní takto: »V této poslední skupině není velkého rozdílu v trvání jednotlivých samohlásek. Poněvadž však ve všech předcházejících případech se krajní samohlásky od ostatních důsledně lišily, z toho se dá usuzovat, že v tomto posledním případě skoro úplná stejnost trvání všech samohlásek bude jenom **nahodilá, zaviněná** ne zrovna vhodnou volbou slov...«. Tedy já mluvím o nahodilosti zjevu, ale zároveň ji vykládám jako zaviněnou volbou slov. A nejen to. Já hned k tomu výkladu podávám exaktní důkaz a) z melodie, b) z kvantity souhlásek, c) z amplitudy samohlásek. Trávníček nejen že vynechal důležitý začátek, on do svého výkladu vložil slovo **nebo** a tím úplně změnil smysl věty a postavil mou práci do falešného světla. O mém exaktním důkaze se T. vůbec ani nezmiňuje a tím si zase svůj důkaz o nesprávném generalisování velice usnadnil.

des mots exerce sur leur longueur... Nous avons bien des fois constaté que le *mot initial* était *prononcé avec plus de force...*«

Podobná elementární věc v experimentální fonetice je zkušenost, že bezprostřední opakování téže věty bývá kratší. T. o tom pravidle pochybuje a vypočítává mnoho odchylek — a je také pravda, že jich je mnoho, — ale ovšem při tom vypočítávání zapomíná udat, že já sám odchylky připouštím a to tenkrát, když opakování není bezprostřední anebo, když zasáhne cit (*Kvantita*, s. 17, 60 n.). Jistá věc je, že většina mých dokladů potvrzuje pravidlo. Výjimky, které proti mně vytiskl na 12 řádcích na str. 209 a které byly rozhojněny také tím, že týž doklad započítává nedopatřením třikrát (tak míry pro *ú* v *múta* I 21, II $24^1/_2$ na 3., 5. a 7. řádku) nebo dvakrát (*á* v *Máša* 25·5, $26^1/_4$ v 3. a 11 řádku; *a* v *rada* M $9^3/_4$, 12·5 ve 4. a 5. řádku; *á* v *dává* 24·5, 29·5, $29^3/_4$, $32^1/_4$, v 7. a 12. — 13. řádku), jsou buď omyly (tak řádek 6., *á* v *zábava* I je správně 19, ale opakování je, nikoli 28·5, nýbrž 18·5, tedy doklad normální potvrzující pravidlo; rovněž je omyl skoro polovička dokladů na posledních 4 řádcích Trávníčkových: ty doklady totiž nebyly vyslovovány bezprostředně čtyřikrát za sebou, jak se mylně domnívá T., ale vždy jako dvě samostatné dvojice oddělené od sebe jinými dvojicemi; tím z dokladů Trávníčkových odpadá na 9. řádku *é* 8·5, 8 jako normální; na 10. řádku *ú* $22^1/_4$, 21; *á* 26·5, 25; na 11. ř. 25·5, 24.5; *á* 19, 18·5; a 10, 9; odpadá také poslední číslo na témž řádku, poněvadž u tohoto příkladu není opakování; konečně na 12. ř. 22·5, $21^3/_4$, jakož i 25·5, 25, poněvadž obě dvojice jsou normální) nebo se vysvětlují tím, že opakování nebylo bezprostřední (tak je to veskrze u osoby *M* — na to jsem upozornil na str. 17 uprostřed; toto upozornění T. přehlédl; tím odpadá v 5. řádku *a* $12^3/_4$, 14·5; v 6. řádku *á* $30^3/_4$, 34·5) nebo konečně zesílením, které způsobil buď cit (na př. Praha *dává*) nebo neobvyklost slova (př. *ú múta*). Přítomnost zesílení není dohad, nýbrž je potvrzena melodií.

Na str. 208 e míní Trávníček, že »nedovedeme říci konkretně, co z oné proměnlivosti [v kvantitě zvuků] připadá na tempo, co na náladu, působí-li ony momenty vždy atd.«. Kdo zná práci v laboratoři, ví, že při zápisech řeči je kontrola, a to kontrola dvojí: *α*) sluchová (píše se protokol o zapisované výslovnosti, zdali byla přirozená, jaké bylo tempo, zůstalo-li veskrze stejné, či bylo-li zrychlení nebo váhání a kde, působil-li cit; na konec se tento sluchový dojem srovnává s mírami, čímž dostáváme do rukou možnost, všecky vlivy zjistit a pochybnosti vyloučit)[1]; *β*) kontrola ještě jemnější, kterou podává melodie.

[1] Samo sebou se rozumí, že najdou-li se chyby ve výslovnosti, které by rušily spolehlivost zápisu, zápis se zničí a udělá nový, spolehlivější. Při mírné nestejnosti stačí upozornění u dokladu, tak jak to soustavně provádím ve své práci.

(Tuto druhou kontrolu jsem vypracoval v svých dvou pojednáních o melodii v Slavii IV a V.). Základní věc této kontroly, potvrzená studiem různých jazyků, je, že zesílení výslovnosti v slabice přízvučné způsobuje melodii stoupavou (ve větší nebo menší míře, podle stupně zesílení)[1]. Tím zesílením, dosvědčeným melodií stoupavou, se vysvětlují Travníčkova *x* na str. 96, jakož i jeho *x* znovu opakované na str. 208 e, t. j. veliká kvantita *ú* v slově *půda M* ($24^1/_4$). Jiné *x*, které T. postavil v čelo svého důkazu proti mně, nápadný totiž rozdíl v kvantitě *á* u *Z* ve slově *zábava*, je jenom T-ovo nedopatření, neboť poměr obou *á* v základním slově a v jeho opakování je nikoli 19·5 : 28·5, nýbrž, jak jsem už dříve řekl, 19·5 : 18·5. Travníček si totiž nevšiml ani zřetelné mluvy textu, ani errat na konci knihy. Nelze tedy mluvit o násilném vpravování příkladů do pravidla nebo o nesprávném generalisování, kde podávám nezvratný důkaz.

Rovněž tak je tomu s Travníčkovým tvrzením na str. 96/7: »Experimentální zkoumání, i kdyby vyhovovalo všem principiálním požadavkům o hojnosti dokladů atd., nemohlo by míti cenu veskrze matematicky přesného badání...« Proč? Protože čísla, jež mají být základem pro určování relativní délky, na př. jednotlivých samohlásek *á*, *í*, *ú*, jsou »i u téže samohlásky z veliké části nestejná, takže je nelze vyjádřiti docela přesně, nýbrž jen přibližně...« Nelze prý z nich dělat průměr k srovnávání samohlásek. »Mohu sice přesně vypočítat průměr v případech, jež experimentálně zkoumám, ale protože jsou tyto případy jen nepatrnou částí skutečných případů, aritmetického průměru užívat nesmím. Výsledky zkoumání je třeba formulovati tak, aby z nich bylo patrno každé kolísání, zejména je-li silnější. Při aritmetickém průměru by nebylo patrné...«

Jaká je v tom nepřesnost, když se z jistého počtu čísel kontrolovaných sluchem i průběhem melodie najde číslo střední? Nestejnost čísel, z nichž se dělá průměr, není přece na závadu, zvláště když jednotlivá čísla byla kontrolována a krajní vysvětlena, po případě vyloučena. Průměr se přece nestanoví proto, aby na něm bylo vidět kolísání, nýbrž aby se toto kolísání vyloučilo a našlo číslo pravdě nejbližší. Kdo chce vidět kolísání, ten se podívá na čísla jednotlivá, která jsem k tomu účelu podal. A že se nesmí užít aritmetického průměru, poněvadž prý měřené příklady jsou jen nepatrnou částí případů skutečných? Co se týče té nepatrnosti, nikdo rozumný nebude žádat, aby se měřilo všecko, nýbrž jen tolik, kolik je nezbytno pro důkaz. A tomu požadavku moje míry vyhovují dokonale. Tak pro samotný konec věty mám z výslovnosti *H* tento počet meření: *ú* 12, *á* 10, *í* 11. A pro všecky tři výslovnosti dohromady, v témž postavení, tento

[1] Důležité je, že tato souvislost mezi zesílením, stoupavou melodií a kvantitou se dá sledovat sluchem.

součet: *ú* 16, *á* 15, *í* 15. A nyní, když počet dokladů je náležitý a doklady kontrolovány, není žádné překážky užít průměru.

A na konec slovo o poměru fonetiky experimentální k fonetice sluchové. Trávníček na str. 97 připouští sice, že je exp. zkoumání někdy přesnější než sluchové, ale na druhé straně má prý velikou nevýhodu proti sluchovému: »i kdyby uvádělo veliké množství příkladů, byla by to jen malinká částečka z toho bohatství, jež se vyskýtá v živé mluvě. Akustickou metodou lze pozorovati jazyk tak podrobně, že lze mluviti o pravidlu... To při experimentální metodě dobře možné není.«

K tomu možno uvést na pamět, že experiment. fonetika nemá za úkol všecko předělávat, nýbrž jen pomáhat sluchu tam, kde sluch nestačí, kde jsou pochybnosti a spory. Exp. fonetika nevylučuje metodu sluchovou, nýbrž naopak sluchu užívá (jednak jako přípravy k řešení otázek, jednak jako závěrečné kontroly experimentálních výsledků)[1] a proto jí není nijak uzavřeno bohatství živé mluvy, o němž se tu T. zmiňuje, ani vzata možnost stanovit pravidla i výjimky a to jistě daleko přesněji[2] než může fonetika, odkázaná jenom na sluch.

Jos. Kurz:

Palaeoslovenica.

1. V Zogr. Mr. 12.38 čteme tvar на тръжиштиіхъ. V témž verši je i на сънъмиштихъ. Na uvedený doklad upozornil jen Kolosov v РФВ. 2, 1879, 277 — myslil na chybu (s otazníkem). Podobné doklady mohu uvést z tří textů jiných. V Deč. ev., jehož použil na začátku svého vydání Mar. ev. Jagić k doplnění textu, čteme v Mt. 4. 23 сънъмищиихъ. V Ostr. Mt. 23. 6 je на съборищиихъ, Mt. 6. 2 въ съборищиихъ. Velmi hojné doklady mohu uvésti z Assem. ev., tak Mt. 23. 6 на сьньмищиихъ, Mt. 6. 2 въ сьньмiщиихъ, Mt. 13. 54 на сьньмищиихъ, Mt. 10. 17 на съньмищиихъ, dále Mr. 1. 39, Mt. 9. 35, 23. 34, 6. 5, Lk. 4. 28; Lk. 1.66: на срд҃цииихъ, Lk. 3. 15 въ срд҃цииихъ, podobně Mt. 9. 4, Mr. 2. 8, Lk. 5. 22, v Lk. 21. 14 je на срд҃цииихъ вашиихъ[3]. Jiných dokladů zatím nemám po ruce, ale již z toho, že máme tyto případy v několika rozličných textech, a z hojného počtu jich v Ass. možno, myslím,

---

[1] Tak postupoval už zakladatel experimentální fonetiky, Rousselot. Hned v první své práci *Les modifications phonétiques du langage* (1891) obojí methodou zasahuje do bohatství svého nářečí a tak stanoví fonetické zákony. Obojí methoda je souměrně zastoupena také v mé práci.

[2] Viz také poznámku prof. Janka v ČMF. XI, 1925, s. 298.

[3] Srv. Jagić v Račkého edici Ass. XXXVI — tu však mnoho chyb.

souditi, že nejde prostě o chyby písařské. Naše mluvnice staroslověnské se o této věci nezmiňují. Podle mého mínění (srv. krátce již v LF. 56, 1929, 226) jde tu o vliv substantiv typu знаменье. Typ tento i jinak působil na neutra (srv. na př. Vondrák-Grünenthal, VSG. II² 28 sl.). Některé tvary typu знаменье splynuly po stažení v koncovkách s tvary typu срьдьце (srv. lok plur. знаменихъ ze знамениихъ, lok. sg., n. a vok. du., 2. plur., instr. plur. знамени ze знамении; stejně bylo срьдьци, срьдьцихъ). Po nějakou dobu bylo kolísání u vzoru знаменье mezi tvary s -ии-, -ии a tvary staženými; v písmě trvalo kolísání toto asi déle. V té době se patrně jevily tvary s jedním -и- jako pozdější a tvary s -ии- jako starší a po splynutí obou typů se vytvořily restitucí tvary na *-iichъ* i tam, kde jich býti nemělo, totiž u vzoru *srъdьce*[1]. Není podle toho vyloučeno, že písaři, vyslovujíce sami jen -и, -ихъ, restituovali někdy tvary s -ии- i při vzoru знаменье, není jisté, že by všechny tvary s -ии- byly opravdu staré, původní. Jsem nakloněn viděti v našich případech jen způsob pravopisný, ne však mechanického rázu. Při вашиихъ v Ass. Lk. 21. 14 mohl působiti tvar předcházející, v Zogr. je jen v přípisu cyr. (k Lk. 13. 26) нашиихъ, omylem vzniklo v Ostr. 56 instr. sg. вашиимъ. Ale bylo by lze také připustiti, že se zjev týkal i výslovnosti, aspoň v některých nářečích. Jiná je otázka, proč jsou naše tvary omezeny na lok. plur. typu срьдьце. Musíme vyčkati, zdali se neobjeví také tvary jiného druhu. Mělo by snad ohraničení zjevu na lok. plur. původ v tom, že se dialekticky -ии tam, kde bylo na samém konci, vyvinulo v -и dříve než v -иихъ, které v povědomí trvalo déle?[1]

2. Případy vypuštění částice *-že* v relat. zájmeně. Prof. Meillet si všiml v RS. 6, 1913, 141 dokladu z Mar. Mr. 8. 33 ıди за мъноѭ сотоно. ѣко не мыслиши ѣ сѫтъ бж҃ѣа; jiné památky mají tu ѣже. Vondrák, Altksl. Gr.² 624[1] tu vidí pouhé vypuštění -же, ale Meillet praví výslovně: »il s'agit en réalité de quelques archaïsmes, comme le montrent les formes adverbiales *zan̂e*, habituelle dans l'Evangile, et *pon̂e*, qu'on rencontre aussi«. Srv. též иде (Vondrák, Altksl. Gr.² 626).

Mohu uvésti dva podobné případy ze Zogr. V Mt. 26. 75 se čte: ı҆ помѣнѫ петръ г҃лъ ıс҃въ. ı҆ рече емоу, ř. ... *τοῦ ῥήματος Ἰησοῦ εἰρηκότος*, Mar. Ass. Nik. a j. иже. V Lk. 23. 25: отъпоусти же ı҆мъ варaа҆вѫ. въсажденаа҆го вь тьмьницѫ за крамолѫ. ı҆ оубиıство его прошаа҆хѫ, ... *ὃν ᾐτοῦντο*, Mar. Nik.

---

[1] Je to asi tak, jako když v stč. máme třebas tvary s *-ie-* m. *-í-*, na př. lok. plur. *znameniech, pastvištiech*, tam, kde by to býti nemělo.

[2] Šlo by hlavně o Ass. — людеıхъ, které cituje Kolosov l. c. 278 ze Zogr. (J. 11. 54) v souvislosti s tvarem на тръжиштиихъ, je asi chybně m. ıюдеıхъ.

егоже. K Mt. 26. 75 připomněl mimochodem Vondrák, Altslovenische Studien 54: »ниже unausgeschrieben«.

Dávám na uváženou, zdali by se alespoň v Lk. 23. 25 nejevil podobný případ relativního zájmena bez partikuly *-že* jako v dokladě Meilletově z Mar. Ale musím upozorniti, že je его v případě mém i ѣ v případě Meilletově právě na konci řádky. Také omezení na jedinou památku nemusí být dobrým znamením.

3. Prof. Vondrák upozornil v Altksl. Gr.[2] 518 na doklad ze Supr. 97. 2: васъ не земля покрыла ни небо приѧтъ, ‚vos non terra texit...', kdež jest vynecháno sloveso ѥстъ v perfektu. Podobně i prof. Kul'bakin zná jen tento doklad (Mluvnice jaz. stsl. 184). Nebyl v soustavných mluvnicích stsl. dosud znám podobný doklad i z textu hlaholského, ze Zogr., ač naň upozornil již Lamanskij v Извѣстія VI, 1901, кн. 4, 336 (prostě konstatoval): бѫдетъ бо тъгда скрьбь велиѣ. ѣкаже не бъıла. wтъ начѧла всего мира. до селѣ. ни іматъ бъıти (Mt. 24. 21), *ἔσται γὰρ τότε θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ'ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν οὐδ' οὐ μὴ γένηται*, Mar. má ѣкаже нѣстъ бъıла, i Ass. má êkaže nêstъ bъila, podobně Ostr., i Nik. ѣкоже нѣстъ бъıла[1]. To je významný doklad, který se nedá vyložiti pouhým vynecháním spony (čekali bychom, že bude vynecháno нѣстъ a ne že zůstane не) ani vztažením spony z tvaru předcházejícího na následující, jak jest tomu v Lk. 11. 40 Zogr.: безоумьни. не іже ли ѥстъ. сътворилъ вънѣшьнѥе. і вънѧтрьнѥе сътворилъ, *ἄφρονες, οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησεν*, Mar. і вънѧтрьнее сътвори, Ass. def., Nik. také створи. Jest pravdě podobné, že původní text měl aorist, který byl v Zogr. nahrazen perfektem vlivem tvaru prvního, jehož pomocné sloveso bylo vztaženo i na druhé сътворилъ. Srov. podobnou výpustku би i v Lk. 12. 39 (Zogr.): бѣдѣлъ оубо би. і не далъ подъкопати домоу своего (pozn.: і не далъ cyr. char. superpositum би, lege не би далъ), Mar., Nik., Ass., Sav., Ostr. mají би (бъı). Neprávem spojuje Lamanskij s Mt. 24. 21 také Mt. 24. 22 і ѧште не бишѧ прѣкратили сѧ дьне ти· не оубо спсла сѧ всѣка плътъ. Tu je jiný modus než ve v. 21 (ř. *οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ*, Mar. Nik. a j. не би...). V Zogr. »supra не et оубо rec. m. cyr. би additum«. Vynechání slovesa se dá vyložiti mechanickým vypuštěním neb jinak, ale o ѥстъ tu nejde.

4. V Zogr. ev. nalézáme na třech místech m. да tvar до: J. 7. 3: і иди въ іюдею[2]. до і оученици твои видѧтъ

[1] Uvedl jsem tento případ již v LF. 56, 1929, 230, a to jako svůj; nebylo mi tehdy známo, že již Lamanskij na toto místo dříve upozornil (bez jakéhokoliv výkladu však). Zde doklad tento blíže rozbírám a srovnávám s dalšími případy.

[2] Srv. LF. 50, 1923, 231.

дѣла твоѣ . ѣже твориши, ř. *ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσουσιν τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς*; i v Mar. je до и, ale v Nik. a Ostr. Vrač. да и, Nik.^{b} Ass. да і, Sav. def. J. 12. 10: съвѣшташѧ же ἀρχιερεі . до і лазарѣ оубиѭтъ, ř. *ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν*; i Mar. má до и, Ass. Nik. Ostr. да и, Sav. jen да, Vrač. def. J. 17. 1: прослави сн҃а своего. до і сн҃ъ твоі прославитъ тѧ, ř. *ἵνα ὁ Υἱὸς δοξάσῃ σέ*, Mar. má tentokrát да и, tak též Ass., Sav. (да і), Ostr., Nik., Vrač.

Vondrák v Altksl. Gr.^{2} 102 zná oba doklady z Mar. a jen při J. 7. 3 připomíná, že je до i v Zogr., »so daß es offenbar schon in einer älteren Vorlage enthalten war«; poukazuje přitom na окъі vedle акъі v Supr. Kul'bakin si nevšímá tvaru до m. да ani v českém ani ve francouzském vydání své stslov. mluvnice.

Účelem této mé poznámky jest zdůrazniti spojení до se spojkou и, po до následující, na což upozornil jediné prof. A. Meillet, který si podrobněji všiml našich případů v článku: »Un abrègement de voyelle finale slave en hiatus« v MSL. 19, 1916, 243—244. Meillet je nakloněn vysvětlovati uvedený zjev — přes jeho ojedinělost — indoevropskou tendencí zkracovati koncové délky před následující počáteční samohláskou. Nelze podle něho s tímto *do i* srovnávati окъі ze Supr., jak činí Vondrák, poněvadž jsou při окъі jiné podmínky a poněvadž je možné viděti v окъі samostatnou odvozeninu od zájmenného kmene *o-/e-*. Jest též třeba lišiti kvantitativní střídání *o* : *a* (*pomьnęti*: *pa-męti*, *do-*: *da-*, srv. *dase do diniznego dĭne* Friz., sln. *dàr do*, strus. a stsrb. *daže i do*, Supr. má *dožii do*).

Že zjev tento souvisí s následující spojkou и, svědčí mi zvláště ta okolnost, že se příslušné doklady naleznou výlučně v Janově evangeliu. Zjistil jsem totiž, že se spojení да и (до и) vyskytuje nejčastěji právě v Janově evangeliu; tak v Zogr. je 8 případů (J 7. 3, 11. 37, 12. 9, 12. 10, 13. 1, 13. 34, 17. 1, 19. 35) proti pouhým dvěma v celém ostatním textu (Mr. 1. 38, 11. 25). Výslovně připomínám, že jsou četnější doklady se zájmenem и (akus.) nebo před slovesem počínajícím se samohláskou. Ale to jsou spojení náhodná, kdežto да и jest spojení pevnější. Je docela pochopitelné, že se z osmi případů vyvinuly tři směrem výslovnosti. Kdyby byl zjev ten souvisel i s jinými následujícími samohláskami anebo na př. s и jiného druhu anebo naopak vůbec s nimi nesouvisel, pak bychom čekali, že se до vyskytne i v jiných evangeliích a za jiných podmínek; jeť případů spojky да v textu evangelním veliká hojnost. Ale protože patrně souvisí jen s následující spojkou и, mohl se především objevit v Janově evangeliu, protože se v Janovi spojení да и nejčastěji vyskytuje. Dva případy, Zogr. a Mar. společné, mohly být již v společné předloze Zogr. a Mar., jeden případ (J. 17. 1),

který má Zogr. samostatně proti Mar., svědčí podle mého soudu o zasažení posledního neb jednoho z posledních písařů. Majíce takto potvrzenu souvislost změny ѧ̀ v ѫ̀ se spojením s následující spojkou и, můžeme dáti za pravdu výkladu Meilletovu, ač by snad byl možný také výklad poněkud jiný.

A. Marguliés poukázal v AslPh. 42, 1928, 66 na blízkost jednoho dokladu ѫ̀ v Zogr. (J. 17. 1) k slovu рокъ v J. 15. 15.[1] V Mar., Aśsem., Sav., Nik., Vrač., Ostr. je рѧ̀къ. Je však patrné, že nemůže jíti o nějakou souvislost genetickou (o je v obou slovech za jiných podmínek), nýbrž jen asi o zasažení téhož, patrně posledního písaře Zogr. ev.[2] Srv. též Margulies, Suprasl. 228 sl. a poznámku v. Wijkovu v ZslPh. 4, 1927, 483. K výkladu tvaru рокъ Kul'bakin, Le vieux slave 156—157.

J. M. Kořínek:

K rus. *ëlkij*, pol. *jełki, ełki.*

Machek Slavia 8, 1929, 212 n. pokládá rus. *ëlkij* atd. ‚žluklý' za odvozené od slov. *olъ* = lit. *alùs* ‚pivo' (původně ‚hořký nápoj'): psl. **jelъkъ* z **j-olъ-kъ* (str. 217 připouští i **j-elъ-kъ*). Také slov. *jalovъ* (‚trpký' > *nezralý' > neplodný'; odtud *jalovьcь* ‚nezralec' str. 216) vykládá jako vrddhovaný útvar **j-ōlov-* (po př. **j-ēlov-*) k *olъ*, a obě ta adjektiva jsou mu svědectvím, že slov. *olъ* je domácí, nikoliv přejaté z germ. **alu(þ)-*. Avšak rus. *ëlkij* atd. lze vyložiti i jinak, po mém soudu přesvědčivěji. Vedle pol. *jełki* jest dial. *ełki;* podle Machka jeho počáteční *i-* není dosti jasné, ale jakožto omezený zjev dialektický nemá prý pro výklad významu. Než právě pol. *ełki*, k němuž náleží asi také rus. *el'kój*[3] s *l'* sekundárním, jest pro výklad důležité. Počáteční *i-* může býti střídnicí za psl. *jь-*, které (podle hlásek v okolí) jeví se v záp. slovanštině také jako *je-* nebo *j-*. Mezi pol. *ełki* a *jełki* může býti poměr asi takový, jako mezi č. *jehla* (pol. dial. kaš. *jegła*, hluž. *jĕhła*, dluž. *jĕgła*) a pol. *igła* (rus. *iglá*, sbch. *ìgla*, č. dial. slc. *ihla*), anebo jako mezi sln. dial. *jezba*, *jespa* a spis. *îzba* (sbch. *ìzba*, pol. *izba* atd.). Proto lze pro rus. *ëlkij* atd. předpokládati psl. **jьlъkъ*, kterýžto pratvar vedle **jelъkъ* připouští již Berneker EW. s. v. Předpoklad **jьlъkъ* jest v úplné shodě hláskové s ie. adjektivními *u-* kmeny typu ř. *βαρύς* = sti. *gurúḥ* = got. *kaúrus* s redukcí v základě, kterých se zachovalo dosti i v bsl. jazycích: srv. slov. *gъbъkъ* (lit. *gubùs*),

[1] V témž verši je i рѧ̀къ, Jagić však uvádí v Mar. 379 nesprávně рѧ̀къ m. рокъ.

[2] Ale ѫ̀ и je dvakrát, jak jsme viděli, již ze staré předlohy.

[3] K *ëloč* ‚góreč' staví je už Dal' Tolk. slov. II (1905).

lъgъkъ, tъnъkъ, vьlgъkъ atd. Psl. **j-ьlъ-kъ* může býti z prajaz. **ə₂lú-* tak, jako na př. *tъnъkъ, lъgъkъ* jest z prajaz. **tə₂nú-*, **lə₂ghú-* (sti. *tanúḥ, raghúḥ*); a máme pro tento pratvar oporu v adj. nor. švéd. *ul* ‚zkažený, páchnoucí, zplesnivělý, žluklý' (se mnoha odvozeninami jmennými i slovesnými) z pragerm. **ulu-*, které rovněž vyšlo z prajaz. **ə₂lú-*. Základem jest tu *el-, ol-* ‚kaziti se, plesnivěti, hníti a pod.'; plný stupeň nalézáme i na půdě baltskoslovanské v lit. *ẽlmės, almens* ‚hnilobná tekutina, vytékající z mrtvoly'[1].

O tom, že i významem slova tu srovnávaná se k sobě hodí, není třeba přesvědčovati[2].

V češtině slov. **jьlъkъ* se nezachovalo, ale domnívám se, že jest základem č. *leknouti, zelknouti* a pod. ‚pojíti (o rybách)', které dosud kladou k slov. *lък-* (č. *lkáti, polknouti, polykati, vzlykati*, pol. *łkać, łknąć, łyknąć* atd., viz Berneker EW. I s. v. *lъkajǫ*). Č. intransit. *leknouti, zelknouti* (o rybách)[3], významem zcela různé od č. transit. *(po)lknouti* (sousto), může býti odvozeno od adj. **jьlъkъ* (vedle pol. *jełczeć*) tak, jako č. *hořknouti* (rus. *górknuť*, sbch. *gòraknuti*) jest z adj. *gorъkъ* (vedlé č. *hořčeti*, sbch. *gòrčati*), a může býti totožné s bělorus. *jełknuć* ‚hořknouti'. Znamenalo by též původně ‚hořknouti, jedovatěti, kaziti se', pak i ‚načichnouti, zasmrádnouti', konečně ‚zcepeněti'[4]. Počáteční č. *lek-* vedle bělorus. *jełk-* bylo by z tvarů jako part. **jьlъklъ* > *(j)lekl;* kompos. *zelknouti* jevilo by náležitý sklad hláskový **jьz-ьlъk-* > *(j)zelk-*. Poměr mezi *-lknouti* a *leknouti* byl by tedy takový, jako na př. mezi stpol. *-kchnąć* z *glch-* a č. *-hlechnouti*, obé z *glzch-*, anebo jako mezi sbch. *gȑknuti* místo **gorknuti* (viz Berneker EW. I, 333) a *gòraknuti*, obé z *gorъk-*.

Tím, že základní **jьlъkъ* v češtině zaniklo, pozbylo odvozené *l(e)knouti* původního významu, a proto také snáze podléhalo

---

[1] Příklady, zvláště germánské, pro toto ie. *el-, ol-, ə₂l-* sestavili na př. Walde-Pokorny IdgEW. I, 1928, s. v. 4. *el-* : *ol-* ‚modrig sein, faulen'.

[2] V podrobnostech je hodný pozoru parallelní vývoj významový mezi rus *ěl(o)č* ‚usazenina solného kalu (odporné louhovité chuti) na stěnách solné pánve, nebo na rybách v soli naložených', a nor. *ulke, ylke* m. j. i ‚hlen odporné chuti, ulpívající na př. na dřevě ponořeném do vody, na tlejících věcech a pod'. Sem asi také lat. *alga*, viz Walde-Pokorny I. c. 153.

[3] Obrazně i o tuku, který (jako leklá ryba) pluje po vodě; srv. *leklé máslo* ‚vařící a do vody vlité' lék. na Prachaticku Kott.

[4] Adjektiva s kmenem na *-u-*, rozšířeným v slovanštině o suffix *-ko-*, mají vedle sebe odvozená slovesa zpravidla bez toho suffixu: na př. č *vlhnouti* : *vlhký* atd. Suffixální *-ko-* nalézáme v slovesích, vzniklých později v jednotlivých jazycích; ale i u starých odvozenin, kde suffixu *-ko-* v slovesném základě původně nebylo, časem podle příslušného adjektiva se počalo objevovati, zvláště kde základ bez suffixu *-ko-* není dosti výrazný, kde sloveso se základem bez suffixu *-ko-* by se příliš lišilo od svého adjektiva, anebo kde by hláskově splývalo se slovesem jiným. Srv. na př. sbch. *(od)láknuti* podle adj. *làk* vedle *(od)lá(h)nuti* a sln. *(od)lágniti*, č. *(od)lehnouti* k **lъgъ(kъ)*.

hláskovému i významovému vlivu sloves ze základu *lъk-*. Je to asi tak, jako když č. *odlehnouti* (na př. o kašli) k základu *lьgъ(kъ)* hláskově a tím i významově se oddělilo od č. *lehký* a přiklonilo se k *lehnouti, ležeti*. V č. slovnících (Jungmann, Kott) máme doklady, že na př. *zalknouti* (podobně jako *zelknouti*) se užívalo jako intransit. ‚zahynouti a pod'.; na př. *ryby zal(e)kly, polekaly* a pod., *zalkne dítě na tom kusu chleba, všecko tam shořeti a zalknouti musí* Jg. Časem však nastalo významové změtení s reflex. *zalknouti se* (k zákl. *lъk-* : *(za)lykati se*) ‚polknutím (sousta), vodou, kouřem a j. se udusiti'; změtení jeví se dobře na příkladech jako *leknouti, zalknouti parnem, láskou (je tam puchu, až by tam zalkl)* Kott vedle reflexiva dnes obvyklého: *v prachu by se zalkl.* Starší význam č. *leknouti, -lknouti* ‚hořknouti, kaziti se, smrádnouti' jest ještě zachován v starším lidovém jazyce, srv.: *len, dokud nezalkne* Jg. ‚dokud se nezapaří (nedostane charakteristický zápach)'; *jest zde zalklo* výchčes. ‚zkažený vzduch' [1], *zalklé dříví* ‚k němuž vzduch dlouho neměl přístupu' [2] Kott.

Časté a staré spojení *zelklá ryba* (z part. **jьz-ьlъkla;* též *zalklá, [z]leklá*) znamenalo by tedy původně ‚zkažená, zjedovatělá, páchnoucí', pak ‚pošlá', neboť hořkost masa a zápach, způsobené rozkladem, jsou nápadnými příznaky zcepenění zvířete. Rovněž pol. *jełki, iłki* znamená vedle ‚hořký' též ‚nepříjemně páchnoucí, rozkládající se', *jełczeć* vedle ‚žluknouti' též ‚rozkladem nabývati zápachu' (o mase, tucích a pod.): *masło jełkie, zjełczałe* = śmierdzące Karł., podobně *słonina, oliwa jełka (iłka)* atd. Slov. **jьlъknǫti* původně ‚hořknouti' způsobilo asi také, že slov. **žьlknǫti*, značící původně ‚žloutnouti', nabylo časem i významu ‚hořknouti, smrádnouti, kaziti se', srv. na př. pol. *żdżołkłe mięso* = wstęchłe Karł. (též o člověku, srv. č. *prožluklý* ‚darebný' s předložkou *pro-* jako rus. *progórklyj* ‚žluklý, ztuchlý').

Úvahy.

Franciscus Novotný: **Platonis Epistulae commentariis illustratae** (Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně. Číslo 30). V Brně 1930, VII a 319 str. Za 50 Kč.

Až do roku letošního neměli jsme kommentovaného vydání Platonových listů. Příčinou toho bylo, že od té doby, co Richard Bentley prohlásil za padělek listy Falaridovy (1697), octly se v klatbě všechny listy, vynikajícím mužům starověkým

[1] Srv. parallelní vývoj významový u stsev. *ȳlda* ‚puch z hniloby' vedle *ūldna* ‚plesnivěti' k nor. švéd. *ul* = slov. **jьlъ(kъ)*.

[2] Srv. hol. *uilig* ‚shnilý (o dřevě)', dolněm. *olm, ulm* ‚hniloba (zvláště dřeva)' k nor. švéd. *ul*, viz výše.

přičítané, a potom i listy Platonovy, třebas Bentley sám je uznával za pravé. Ve vydání Astově jsou listy Platonovy sice otištěny, ale bez kommentáře, ve vydání Stallbaumově nejsou obsaženy vůbec. V době nejnovější byly sice ony listy od filologů i historiků vzaty na milost, ale i tu byly spory o to, které z nich možno pokládati za pravé. Byla uspořádána též dvě vydání kritická (od Jana Burneta v Oxfordě 1906 a od Jos. Souilhé v Paříži 1926), ale vědecký kommentář k nim dosud chyběl. Zasloužil se tedy prof. Fr. Novotný svou prací o Platona velice. K úkolu svému přikročil velmi dobře připraven. Již r. 1906 uveřejnil v těchto Listech Příspěvek k řešení otázky o pravosti listů Platonových, r. 1911 napsal do Sborníku filologického článek »Tajné učení« a Platonovy listy, r. 1926 vydal ve spisech brněnské filosofické fakulty důležité dílo Platonovy listy a Platon; mimo to přeložil již r. 1907 ve výroční zprávě gymnasia ve Vys. Mýtě sedmý, nejdůležitější list Platonův a r. 1928 v Bibliotéce klasiků řeckých a římských všechny listy Platonovy.

Nové vydání jest uspořádáno takto: V úvodě vykládá prof. Novotný stručně o starověkých zprávách a novověkých pochybnostech stran Platonových listů a praví zcela správně, že ony listy nepotřebují nyní ani tak obrany, jako spíše řádného výkladu. Pokládá z 13 v rukopisech Platonových zachovaných listů za pravé všechny kromě prvního, jenž jest pouhé rhetorické cvičení z doby hellenistické. Ostatní listy, přistoupíme-li k nim bez předsudků, neobsahují nic, co by bylo Platona nedůstojného; naopak podávají nám cenné zprávy nejen o Platonovi jako člověku i o jeho vztazích k oběma Dionysiům, nýbrž i o Platonově filosofii. Potom (str. 1—51) následuje text podle vydání Burnetova; k jeho otištění vyžádal si Novotný svolení vydavatelstva Bibliothecae Oxoniensis — podle mého minění zcela zbytečně, poněvadž se na 42 místech od textu Burnetova odchýlil a mnohá čtení nová podal.

Těžiště díla tkví v latinském kommentáři (str. 57—307), jenž jest velmi podrobný a cenný. U každého listu jest nejprve podán stručný obsah, pak jest pojednáno o jeho pravosti a datování; u listu sedmého, nejdelšího a nejdůležitějšího, máme tu též podrobný rozbor, aby se objasnila jeho komposice. Výklad sám, psaný plynnou latinou, nevyhýbá se žádným obtížím: jedná stejně důkladně o řeči a slohu jako o událostech historických a filosofických názorech Platonových. Všude jeví se zásada *Πλάτωνα ἐκ Πλάτωνος σαφηνίζειν*. Při stránce jazykové byl Novotnému pomůckou — ovšem jen částečnou — slovník Astův (z r. 1835—1838), ale ve všem ostatním byl odkázán sám na sebe. V jeho poznámkách pozorujeme zevrubnou znalost Platona i všeho, co v poslední době o Platonovi a zejména o jeho listech bylo psáno, ale při tom si Novotný zachovává i vůči svému autorovi kritické stanovisko; uznává na př. zcela správně, že Platon svůj

vliv na poměry sicilské přeceňoval. Poznámky nepřestávají jen na tom, co jest potřebí k porozumění určitého místa, nýbrž podávají velmi často výklad širší, všeobecný; na př. při nadpisu listu 3. pojednává se o nadpisech listů vůbec a pod. Kde jest spor mezi badateli, uvádějí se nejprve jednotlivá mínění cizí, načež se pronáší a odůvodňuje výklad vlastní. Při tom projevuje prof. Novotný rozsáhlou sčetlost v literatuře antické a samostatný úsudek; výsledky jeho zkoumání můžeme téměř bez výjimky uznati za správné. Jen s dvěma výklady, které ostatně Novotný pronáší jen hypotheticky, nemohli bychom souhlasiti. V listě 2., p. 314 C píše Platon Dionysiovi ml. *οὐδὲν πώποτ' ἐγὼ περὶ τούτων* (t. o nejvyšších záhadách filosofických) *γέγραφα, οὐδ' ἔστιν σύγγραμμα Πλάτωνος οὐδὲν οὐδ' ἔσται, τὰ δὲ νῦν λεγόμενα Σωκράτους ἐστὶν καλοῦ καὶ νέου γεγονότος.* Novotný (str. 93) vztahuje slova *περὶ τούτων* z prvního členu souvětí též k členu druhému a vykládá si je takto: Platon praví, že nikdy nenapsal nic o nejvyšších záhadách filosofických, a tvrdí, že neexistuje a existovati nebude žádný spis Platonův o těchto záhadách a že to, co se nyní pokládá za Platonův spis o takových záhadách, pochází vskutku od krásného mladého Sokrata. Tímto »mladým Sokratem« míní se prý ironicky někdo, kdo vydal pod jménem Platonovým spis o takových záhadách. Byl prý to (str. 217) nejspíše Herakleides Pontský, o kterém víme z Diogena Laërtia V 92, že složil tragoedie, které vydával za Thespidovy. Správné jest, že Platon zde popírá, že by byl napsal spis o oněch záhadách, avšak k slovu *σύγγραμμα* bych nedoplňoval výraz *περὶ τούτων*, ale pokládal bych celou druhou větu za samostatný celek. Platon zde mluví o svých spisech nynějších i budoucích a tvrdí skromně, že jsou to vlastně jen hovory se Sokratem, ovšem se Sokratem omládlým, mohli bychom skoro říci se Sokratem moderním. Tím chce se Platon vyvarovati výtce, kterou by mu byl někdo mohl učiniti, a snad také skutečně učinil, že totiž některé jeho spisy, psané před oním listem, obsahují myšlenky, které skutečný Sokrates pronésti nemohl. A co se týče Herakleida Pontského, nejlépe jest, po mém soudu, říci prostě ignoramus.

Jak přesně si Novotný vede, patrno jest též v kritice textové. Uvedeme na ukázku aspoň jeden příklad. V listě 7 p. 333 A praví Platon, že vybízel Dionysia ml., aby si podrobil Karthagiňany, ne však aby se jako jeho otec právě naopak zavázal platiti poplatek barbarům. Zde nám chybí výraz »dokonce«. Nejlepší rukopisy mají čtení *ἐπετάξατο*. Novotný poznal, že v předložce *ἐπί* vězí očekávané *ἔτι* a čte proto zcela vhodně *ἔτι ἐτάξατο*.

Poněvadž v kommentáři jest probíráno mnoho zajímavých otázek, zavděčil se Novotný zajisté všem, že připojil latinský i řecký ukazatel věcí i osob, jakož i seznam novější literatury.

V Novotného krásném a poučném kommentáři k listům Platonovým máme skvělý výtvor naší filologie klassické. Můžeme naň býti vším právem hrdi. Doufáme, že bude také všeobecně uznán i v cizině; neboť jest psán latinsky a mimo to zařadila jej pařížská Association Guillaume Budé mezi své publikace (cena 40 fr.).

Konečně třeba připomenouti, že kniha byla vydána s podporou Jednoty českých filologů; proto není drahá. *Fr. Groh.*

Casimirus Felix Kumaniecki: **De Satyro Peripatetico.** Polska Akademja Umiejętności. Archiwum filologiczne nr. 8. Cracoviae 1929. Str. 90.

Krakovské Archiwum filologiczne přináší již druhou publikaci Kazimíra Kumanieckého. K starší práci, ve které se pokusil (1925) methodou stejně odvážnou jako nejistou vypátrati chronologii vzniku jednotlivých knih Vergiliovy Aeneidy, přistupuje nyní monografie, věnovaná řeckému »grammatiku« druhé poloviny III. st. př. Kr. Satyrovi. V ní si vzal autor za úkol přispěti k lepšímu poznání významného biografa, hlavně jeho pramenů a pracovního způsobu. Úkol ten řešil tak, že otiskl a podrobně kommentoval 27 jistých a 3 nejisté zlomky Satyrovy (str. 8—84); v úvodě, který před vlastní sbírkou předeslal (str. 1—7), probral známá svědectví o životě a díle Satyrově a pro úsporu místa odkázal, nikoli však úplně, k číslům zlomků, z jejichž výkladu jest třeba dohromady sebrati odpověď na základní problémy, totiž na otázku po individuálních rozdílech, které vyznačují Satyra proti jiným spisovatelům biografickým, dále na otázku, kterých autorů užil Satyros, a konečně, kterým poskytl sám látku. Bylo by bývalo logicky správnější a také pro čtenáře knihy pohodlnější, kdyby byl Kumaniecki odpovědi ty shrnul sám v nějaké závěrečné synthese na konci knihy. Ale i když si tuto práci vykoná čtenář sám, musí přiznati, že v mnohém směru jest obraz takto získaný kusý proti tomu, co o Satyrovi-spisovateli dovedli pověděti Hunt při publikaci nejdelšího zlomku Satyrova, biografie Euripidovy (Ox. P. IX, 1912), Leo (1912), Frey (1920), Gudeman (1921)[1]. V jednom směru jest arci obraz Kumanieckého značně obohacen, totiž v badání o pramenech, ale po mém soudě obohacen rysy, které jsou příliš určité, než aby byly pravdivé a jisté. Kumaniecki nepřihlíží k tomu, že pro šíření běžného materiálu biografického a anekdotového bylo velmi mnoho možností, při čemž dnes nemůžeme zjistiti všecky spojovací články, nýbrž snaží se vždy a všude právě jen ty členy, které se nám náhodou dochovaly, uvésti v přímý filiační vztah. V takovýchto pří-

[1] Bylo silně nadsazeno, počítal-li Kumaniecki (1) Satyra podle dosavadního badání mezi ‚nomina tantum inania'. Položmě proti tomu správné tvrzení Gudemanovo (PWRE s. v. Satyros sl. 229), že objevením životopisu Euripidova ‚uns S. nun als greifbare schriftstellerische Persönlichkeit entgegentritt'.

padech se nespokojuje skepsí, nýbrž buduje umělé konstrukce; ty jsou často docela možné, ale nemůžeme jim přisouditi ani tolik pravděpodobnosti, kolik jim autor přičítá jistoty.

Ve dvou případech upírám jim i pravděpodobnost.

1. Theofrastos vykládal (Plut. Solon 4) o tom, že trojnožka, určená »nejmoudřejšímu«, kolovala od Bianta k ostatním mudrcům a zpět a nakonec byla postavena Apollonovi v Delfách. Fanodikos líčil (Diog. Laërt. I 82) složitěji, jak otec dívek, Biantem zachráněných, prohlásil v athenské ekklesii Bianta za nejmoudřejšího, ten však, dostav trojnožku, zasvětil ji Herakleovi v Thebách, jsa si jako Prieňan vědom vztahu k mateřské obci. U Satyra (Diog. Laërt. ibid.) dívky samy se objevily v ekklesii a Bias věnoval trojnožku — opět Apollonovi do Delf. Kdo uvěří Kumanieckému, že v linii přejímajících autorů stojí Theofrastos na začátku, Satyros na konci a že Satyrovým pramenem byl Fanodikos? A dokonce se prý Satyros věrně držel Fanodika: ‚Satyrus ipse Phanodici vestigiis diligenter insistens' ... ‚Satyrum ipsum fere nihil ex eis, quae a Phanodico acceperit, commutasse putaverim' (9)!

2. Místo Diogena Laërtia I 68 Kumaniecki po mém soudě špatně interpretoval. Diogenes píše o Chilonovi: *γέγονε δὲ ἔφορος* (doplněk) *κατὰ τὴν πεντηκοστὴν πέμπτην Ὀλυμπιάδα, Παμφίλη δὲ κατὰ τὴν ἕκτην. καὶ* (sc. *Χίλωνα*) *πρῶτον ἔφορον* (opět doplněk) *γενέσθαι ἐπὶ Εὐθυμίδου, ὥς φησι Σωσικράτης. καὶ* (sc. *Χίλων*) *πρῶτος εἰσηγήσατο ἐφόρους τοῖς βασιλεῦσι παραζευγνῦναι. Σάτυρος δὲ Λυκοῦργον.* K vynechanému podmětu v akkusativě srv. u Diog. Laert. na př. VIII 40 *Ἡρακλείδης δέ φησι ἐν τῇ τῶν Σατύρου Βίων ἐπιτομῇ* (sc. *Πυθαγόραν*) *μετὰ τὸ θάψαι Φερεκύδην ἐν Δήλῳ ἐπανελθεῖν εἰς Ἰταλίαν καὶ... τὸν βίον καταστρέψαι ἀσιτίᾳ.* Kuman. patrně mylně chápal slova *πρῶτον ἔφορον* za podmět v akkusativě a spojoval větu ze Sosikrata s větou následující (pro niž u Diogena původce není jmenován), když tvrdil ‚Chilonem ephoratum instituisse primus, quod scimus, Sosicrates tradidit'. Ve skutečnosti ovšem nemohl Sosikrates tvrditi jednak, že Chilon byl prvním eforem za Euthymida, jednak, že Chilon první zavedl efory. Mylné druhé tvrzení jistě není Sosikratovo, nýbrž Diogenovo anebo jeho nejmenovaného důvěrníka. Pak se ovšem zcela zboří Kumanieckého dohad, že Sosikrates citoval Satyra a proti němu polemisoval. Ale i kdyby byl, což odporuje textu, Sosikrates přičítal zavedení eforátu Chilonovi, Satyros pak Lykurgovi, nevyvozoval bych odtud to, co Kumaniecki na základě parallely se způsobem citace u Diog. Laërt. VI 80 *Σωσικράτης δ' ἐν τῷ πρώτῳ τῆς Διαδοχῆς καὶ Σάτυρος ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Βίων οὐδὲν εἶναι Διογένους φασί.* Parallela je totiž jen zdánlivá: v prvém případě by byl měl Sosikrates důvod citovati Satyra, protože proti němu polemisoval, nikoliv však v druhém. Diogenes

má nepochybně i druhou zmínku o mínění Sosikratově a Satyrově nikoliv ze Sosikrata, nýbrž od někoho třetího.

Svou smělou filiační methodou rozmnožil Kumaniecki vydatně počet spisovatelů, kteří se mají pokládati za prameny Satyrovy. Kdežto Gudeman (PWRE s. v. Satyros, sl. 231) uznával za zjistitelného jen Filochora a Aristippa, pomýšlel na nějaké dílo jako Kallimachovy *Πίνακες* a nepřipouštěl proti Huntovi a Leovi Aristotelových Didaskalií, obsahuje Kumanieckého výčet (7) jména: Theofrastos, Antisthenes, Theopompos, Hegesandros, Ariston Kejský, Aristoxenos, Herakleides Pontský, Aristippos, Hieronymos Rhodský a Kallisthenes; kdyby byl výčet úplný, musil by obsahovati ještě autory, které uvnitř knihy autor pokládá rovněž za prameny Satyrovy, totiž Aristotela, Fanodika a — podivno, že ve výčtu zapomněl na jediného jistého — Filochora (srv. 9, 13, 17, 58).

Kumaniecki i jinak příliš lehce kombinuje. Ze subskripce papyru je patrno, že VI. kniha Satyrových *Βίων* jednala o Aischylovi, Sofokleovi a Euripidovi. Kromě toho víme z přesné citace Diogenovy (VI 80), že o filosofu Diogenovi jednal Satyros v knize čtvrté. Odtud plyne jen, že dílo Satyrovo mělo aspoň 6 knih. Ale Kumaniecki vysoudí daleko více. Dohaduje se, že množství filosofů zabralo 5 knih, šestou začínali básníci, celé dílo bylo uspořádáno po pentadách, první filosofové, druhá básníci, další králové a vůdcové! Kumaniecki se nevyslovuje, zda vzhledem k zachovanému zlomku o Demosthenovi uznává i pentadu řečníků a zda bychom tak získali minimální číslo 20 knih pro Satyrovy *Βίοι*.

Nesouhlasím-li s methodou Kumanieckého, neupírám významu a užitečnosti jeho práci, jejíž nejlepší výtěžek spatřuji v poučném kommentáři, který autor k jednotlivým zlomkům snesl.

Škoda jen, že kontrolu uváděných míst ztěžuje malá dbalost autorova v cifrách i písmenech. Nebudu tu vypočítávati různé jednotlivosti. Podotýkám jen z všeobecnějších věcí, že Nauckova TGF cituje Kumaniecki záhadně čísly brzy druhého, brzy prvního vydání, Diogena Laërtia brzy čísly paragrafů, brzy kapitol; teprve v indexu alespoň vyrovnáno je dvojí citování Clementa Alex. Stromateis. Nepochopením Dielse vznikl u Kumanieckého dodatek k označení zlomku Herakleidova (19) a špatné zařadění prvního citátu Aristotelova (20). H. Freyova dissertace Der *Βίος Εὐριπίδου* des Satyros und seine literaturgeschichtliche Bedeutung nemohla vyjíti teprve 1922, když o ní 15. ledna 1921 přinesla Philol. Wochenschrift recensi Weckleinovu. K citátu Diog. Laërt. II 46 *Ἀριστοτέλης ἐν τρίτῳ Περὶ ποιητικῆς* mělo býti poznamenáno, že jde nutně o Laërtiův omyl, poněvadž Poetika třetí knihy neměla; omyl vznikl nejspíše záměnou s exoterickým dialogem Aristotelovým *Περὶ ποιητῶν*, jenž měl vskutku tři knihy. Z tiskových chyb, kterými se spis — zvláště v řeckých slovech, kde jsem si jich poznamenal více než

100 — přímo hemží, uvádím jenom nepříjemnou záměnu osob dialogu *A* místo *Δ* fr. 39 col. XVI a obráceně col. XX, záměnu *μὴν* m. *μὲν* 54, obráceně 55, *τῷ* (54 m. *τῷδε*), *ὑπεροφίου* (9 m. *ὑπεροορίου*), *μεγάλη* (13 m. *μεγάλην*), *πείσῃ* (18 m. *πεύσῃ*), *αἰθέρα* (19 m. *αἰθέρι*), *ἐτεροτηθεὶς* (71 m. *ἐρωτηθείς*), *ἀλόχου* (83 m. *ἀλόχῳ*), *ὅστις* (83 m. *ὅσης*), actorem (12 m. auctorem), alterum alter supplentem 18, vestigiia (77 m. vestigiis).

Psáti čistou a elegantní latinou je jistě krásné umění, ale dnes se v něm málokdo vyzná. Na štěstí nižší stupeň elegance — a ten se jeví také v práci Kumanieckého — neohrožuje úkolu mezinárodního dorozumění, o který nám především jde, píšeme-li touto světovou řečí. Proto bychom ani neměli autorovi příliš za zlé tvary Messeniacis (8 m. Messeniis), Syracusianorum (69 m. Syracusanorum n. Syracusiorum), Xenopho (10 m. Xenophon), mythographicus (4, 82, 84 m. mythographus) a obraty nostro loco (66), Satyrus noster (73), ale proč, probůh, užívá genitivu *alius* (43), jehož doklady Priscian počítal na prstech, a archaického aktiva *mirarem* (18), a proč má přímo zalíbení ve vzácných konstrukcích syntaktických: quomodo fragmenta disponenda sint, indicium nobis dedit (6); adducti summus, ut... disponamus (6); progredi nolui, ne plura ei adscribam (14); etiamsi nesciremus . . ., tamen certum est (26); quid Euripides... censuerit, recte Satyrus exposuit (57); quod (!) annos regnaverit Philippus, alii... tradiderunt (73)? Ve větě Notitiae Satyri... (20) chybí sloveso. Nelze říci správně Ad Euripidis Vitam explicandam iam *quidam* viri docti, Hunt..., Leo, Gerstinger, Frey, *quaedam* attulerunt, jelikož přece *quidam* ‚bezeichnet einen bestimmten Gegenstand, den jedoch der Redende nicht näher bezeichnen will oder kann' (Kühner-Stegmann Ausf. Gr. II 1^2 str. 642). Věta ‚Palladii fata cum Dardano coniuncta legimus apud Mnaseam Patrensem *et* Steph. Byz. s. v. *Δάρδανος*, qui etiam Dardanum Samothracam Troade venisse ibique sacra Samothracas *edidicisse* narrat' (84) nejen obsahuje hrubou chybu grammatickou (m. *docuisse*), ale není správná ani věcně: Stefanos Byzantský, který Mnasea cituje, nemluví (s. v. *Δάρδανος* ani nikde jinde) o Dardanovi ani slovem jako o učiteli mysterií. Věta Kumanieckého prozrazuje patrně chvat na konci práce, s jakým zde byla také (83) v textu Dionysia Halik. vypuštěna nezbytná věta *ὡς δὲ μετῆγε . . . καταλιπεῖν* (patrně skokem s *ἐπιτελεῖν* na *καταλιπεῖν*) a vedle jiných slov také *ἄκρας γενομένου* (asi skokem s *ἄκρας* na *ἄραντα*).

Bohumil Ryba.

Ludwig Koehler: **Das formgeschichtliche Problem des Neuen Testaments.** Tubinky, Mohr (Siebeck) 1927; str. 41, za 1·50 ř. m.

Tento spisek, rozsahem nevelký, vyšel ve sbírce obecně srozumitelných přednášek z oboru theologie a dějin náboženství.

Jasnost a srozumitelnost je vskutku jeho přední ozdobou; ale vedle toho jest jeho vědecký obsah tak závažný, že pokládám za prospěšné naň upozorniti.

Německá theologie vynaložila v několika uplynulých desetiletích mnoho úsilí na to, aby rozluštila problém synoptiků a dobrala se skutečné osobnosti Ježíšovy, jeho života a učení. Nejnovější směr badání zkoumá útvary, z kterých synoptická evangelia vznikla. Je dnes totiž jisto, že rámec života Ježíšova, známý z evangelií, jest v podstatě dílem evangelistů. Tradice jim podávala jako látku k jejich dílu výroky a krátké příběhy o působení Ježíšově; evangelisté je zasazovali do rámce. Asi od deseti roků se věnuje těmto jednotlivým drobným útvarům zvýšená pozornost; zkoumá se, jak jsou seskupeny, jak asi vznikly, jak se vyvíjely, třídí se, jsou zařaďovány do literárních druhů a posléze — což jest hlavní — hledá se odpověď na otázku, co lze vskutku připisovati Ježíšovi. Dibelius dal r. 1919 tomuto oboru literární kritiky název »Formgeschichte«. Ale nepřehlédněme skutečnost, že tu literární kritika přechází ve věcnou kritiku historickou.

Výsledky tohoto badání byly žalostně negativní. Koehler to názorně dokazuje v prvé části své přednášky, v níž kriticky rozbírá práci tří hlavních pracovníků v tomto oboru, Schmidta, Dibelia a Bultmanna. Podle Dibeliových a Bultmannových výsledků (Schmidt se omezil jen hlavně na studium rámce pro životopis Ježíšův) směli bychom toho v evangeliích Ježíšovi připisovati pramálo. Od skepse, k níž dospělo toto zkoumání, není věru daleko k tomu, abychom evangeliím vůbec upřeli jakoukoli historickou cenu.

Koehler velmi bystře odhaluje slabiny tohoto zkoumání. Připouští, že jím lze mnoho poznati, že lze jednotlivé útvary klassifikovati a leckdy i obdobami jejich smysl objasniti. Zkrátka, pokud zůstává na půdě slovesné kritiky, je to zkoumání oprávněno; ale nemůže dokázati, je-li ten onen útvar svým obsahem historicky pravdivý či nikoli. Zvláště je zvrácené pokládati za důkaz nehistoričnosti nějakého výroku nebo příběhu Ježíšova to, že lze pro něj uvésti literární parallely. Tomu omylu podlehl zejména Bultmann, jenž nashromáždil pro jednotlivé příběhy množství obdob, uvádí je na základní motiv a eo ipso pokládá za nehistorické.

V druhé, konstruktivní části svého spisu vykládá Koehler, čemu se lze z těch chyb naučiti, a přesvědčivě dovozuje, že je nedůvěra k evangeliím jako k historickému prameni o působení Ježíšově zcela neoprávněná.

Dány jsou čtyři předpoklady. Předně: působení Ježíšovo spadá asi do r. 30 po Kr.; výroky a činy, které se o něm vyprávějí, buď se tehdy udály, nebo byly o něm později tvrzeny. Za druhé: poněvadž byla synoptická evangelia složena asi

v letech 65—95 po Kr., vznikla synoptická tradice asi v letech 30—60, přesněji 40—50. Za třetí: synoptická tradice se začala vytvářeti teprve tehdy, když byla prakticky překonána víra, že se Ježíš opět v brzku vrátí, a prvokřesťanská obec, jsouc nucena zařizovati se pro tento svět, potřebovala autoritativních předpisů pro otázky, které v praktickém životě řešila. Synoptická tradice, jak ji máme zachovánu, jest jen zbytek toho, co se o Ježíšovi na doklad jeho učení vyprávělo, neboť jest neúplná. A právě skutečnost, že její mezery nejsou u synoptiků (mimo povšechný rámec životopisný) vyplněny, svědčí zásadně pro věrohodnost tradice, kterou uchovali. Za čtvrté: o výběru zachované tradice rozhodovaly hlavně praktické zájmy první obce, ačkoli třeba vedle toho bráti v úvahu i jiné činitele, druhdy zhola neurčitelné. Na těchto čtyřech bodech musí stavěti badání synoptické.

Kritika literárních forem může úspěšně pracovati jen s volnými výtvory. Osvědčila se skvěle při rozboru Genese, ztroskotala v příbězích o Davidovi, neboť ty se zakládají na historické tradici. Dějinné upomínky, nechať jest jejich historičnost jakkoli zkalena, nelze snadno přetvořiti v čistou slovesnou formu. Odtud i negativní výsledky v NZ.

Kriterion, podle kterého smíme dovozovati historičnost nebo nehistoričnost příběhů evangelijních, je obsaženo v nich samých. Vyhovuje-li nějaký příběh požadavkům soudnosti a věcné pravdivosti, nemáme příčiny a priori mu nedůvěřovati. Synoptickým srovnáváním se lze přesvědčiti, že se úchylky od tradice projevují zcela jasně: buď je porušena logičnost výroku či příběhu, nebo se ukazuje snaha stupňovati účinek, nebo jsou uhlazována či odstraňována místa pro církev závadná. Pokud lze co ze synoptických příběhů pokládati za historické, zaslouží si zajisté přednosti to, co je nejjednodušší a nejméně náročné. Obyčejně, ale ne vždy, zachovává původní formu tradice Marek.

Vedle zájmů praktických projevil se v prvokřesťanské tradici zcela přirozeně i zájem biografický; zbožní lidé chtěli toho o Ježíšovi věděti co nejvíce. Proto je v evangeliích vedle takových příběhů, které vykládají Ježíšovo učení, množství jiných příběhů, které hlavně líčí osobu Ježíšovu, jeho vztahy k lidem, jeho život. Sem spadají i vyprávění o uzdravování chorých. Za nehodné víry smíme tyto příběhy prohlašovati jen tehdy, jsou-li vážné věcné důvody proti jejich věrohodnosti. Skutečnost, že se takové příběhy vyprávějí i o jiných osobách, nemá pro otázku historičnosti novozákonních obdobných příběhů významu; takové obdoby mohou osvětliti jen stil a techniku vyprávěcí, ale nikoli pravdivost podobných příběhů.

Pokud se týče mythů v NZ, polemisuje Koehler zvláště s Dibeliem, jenž pokládá za mythy vyprávění o událostech při Ježíšově křtu a proměnění. Koehler ukazuje, že tu vůbec nelze o mythu mluviti. Obě uvedené perikopy, právě tak jako ještě

čtyři jiná místa u synoptiků, odpovídají na otázku, kdy a jak se stal Ježíš Synem božím. Jde tu na všech místech o theologumenon první obce křesťanské, nikoli mythos.

Koehler končí svůj spisek projevem přesvědčení, že jsou pochybnosti o historičnosti synoptických evangelií, vzbuzené lit. kritikou forem slovesných, zcela bez důvodu a že problém Nového Zákona nerozřeší literární kritika, nýbrž kritika historická. Ten, kdo o věci rozvážně přemýšlí, může Koehlerovi jen přisvědčiti. Nemohu zde poukázati na podrobnosti jeho obsažných a instruktivních výkladů. Ale doporučuji každému, kdo se zajímá o otázku synoptických evangelií a o otázku historické osobnosti Ježíšovy, aby si Koehlerovu přednášku přečetl. Je výbornou informační statí o nejnovějším stadiu badání synoptického a obsahuje dobré podněty k řešení jednotlivých problémů. *Ferd. Stiebitz.*

Paul Viereck: **Philadelpheia.** Die Gründung einer hellenistischen Militärkolonie in Ägypten. Mit 41 Abbildungen im Text und auf 10 Tafeln. (»Morgenland«, Darstellungen aus Geschichte und Kultur des Ostens, seš. 16.) Lipsko 1928, J. C. Hinrichs, str. 70. Cena 3 Mk.

Ve stručné monografii podává tu spis. pohled do života Filadelfeie, vojenské kolonie ve Faijûmu v Egyptě. Pramenem jsou tu badateli jednak výkopy archaeologické, jednak papyry. Podle výkopů měla F. široké rovné ulice; ještě dnes možno sledovati tři hlavní třídy od s. k j. a asi osm od záp. k vých. Zato však nálezy různých předmětů v jednotlivých domech (domácí nářadí, nádoby, terrakottové figurky atd.) jsou skrovné. O F. samé se až donedávna ani mnoho nevědělo. Teprve objevy papyrů Zenonových dovolují nám učiniti si představu o životě v tomto městě v polovici III. stol. př. Kr. Zenon, rodem z Karie, byl správcem statků Apollonia, mocného finančního ministra krále Ptolemaia Filadelfa (asi od r. 262/260 do r. 246 př. Kr.). Papyry ty jsou korrespondencí Zenonovou a ukazují nám názorně, jak se tehdy žilo na egyptském velkostatku, zvláště nás poučují o tom, jak byl pěstován chov dobytka a včel, zahradnictví, ovocnářství, vinařství a různá řemesla. Také obchodní talent Zenonův vystupuje tu často do popředí. Od r. 246 př. Kr. žil Zenon jen jako soukromník, proto další dějiny F. v jeho korrespondenci už zachyceny nejsou. Na začátku císařské doby nastal znova rozkvět města, které bylo i nadále sídlem vojska. Hospodářský úpadek ve IV. a V. stol. po Kr. způsobil, že město bylo posléze opuštěno obyvatelstvem a pokryto znenáhla pískem pouště.

Viereck zná výsledky archaeologických výkopů ve F. z autopsie, neboť se sám výkopů účastnil. Knížku jeho přečte se zájmem laik i odborník. Příslušná literatura je uvedena až na konci (str. 69 n.), kde je též připojen plán výkopů (příl. I.). O práci a nálezech archaeologů poučují nás hojné illustrace (příl. II.—X.). *Jos. R. Lukeš.*

François Novotný: **État actuel des études sur le rythme de la prose latine.** (Eus supplementa vol. 5) Lwów (Polskie towarzystwo filologiczne) 1929. Str. VII a 95. Cena 10 šv. fr.

Vedle Platonových listů je rhythmus antické prósy nejoblíbenějším předmětem badání Fr. Novotného. Věnoval mu již několik článků českých a cizojazyčných (první vyšel r. 1914 v Listech fil.) i rozsáhlou knihu »Eurhythmie řecké a latinské prósy« (1917, 1921); v ní i v článcích vykládal učení starých spisovatelů o prosaickém rhythmu, posuzoval methody a výsledky nových badatelů o něm, ukazoval cesty, jimiž by se mělo zkoumání ubírati, a řešil svým způsobem mnohé jeho sporné otázky. Ve svém novém spise podává kritický přehled dosavadního badání o rhythmu latinské prósy. V první části knihy líčí chronologicky vývoj badání od humanistů až do dneška. Ukazuje tu zajímavě na některé práce, dnes zcela zapomenuté, zvláště na dílo G. J. Vossa (1606), který užil po prvé v tomto oboru statistiky. Nové badání o rhythmu latinské prósy začíná knihou G Wüstovou (1881). Rozbíraje práce jednotlivých badatelů, sleduje pečlivě, jak závisela jedna na druhé, a spravedlivě oceňuje, co je v nich dobrého a co pochybeného. Snad jen křivdí poněkud Blassovi: předně ho umisťuje až za Nordena a Zielińského, ač jeho práce jsou většinou starší a do jisté míry působily na oba tyto badatele. Dále Blassova myšlenka, že prosaický rhythmus záleží v responsi, třebas ji Blass a jeho následovatel Zander uplatňovali nesprávně a násilně, přece není tak chybná, jak by se zdálo z líčení Novotného. Jeť response základním prostředkem všech umění a bylo by s podivem, že by se neprojevovala v prosaickém rhythmu, ovšem jest ji hledati spíše uvnitř vět než v jejich závěrech (klausulích). Že si odpovídají někdy delší části věty, někdy jen kratší, a že response nebývá zcela přesná, nezdá se mi tak závadným jako Novotnému (str. 23). Z ostatních badatelů náleželi Marbe a Thumb nejen před Groota, nýbrž i před Novotného a Broadheada, neboť se u nich po prvé objevují zásady, proměřovati celé texty a srovnávati rhythmus počátků a konců vět s rhythmem vnitřku vět (srv. Brugmann-Thumb, Griech. Gram.[4], 670); zásad těch arci sami neprováděli, anebo to činili způsobem málo vhodným.

V druhé části spisu probírá Novotný soustavně sporné otázky o rhythmu latinské prósy. Při tom jednak rozbírá cizí jejich řešení, jednak se je sám pokouší rozřešiti. Jeho řešení nás ovšem nejvíce zajímají. Začíná otázkou, kteří jsou činitelé rhythmu antické prósy. Podobně jako v Eurhythmii (str. 145 n.) zdůrazňuje, že rhythmus nezáleží jen v metrické stavbě věty a zvláště jejích závěrů, nýbrž též v jejím vnějším rozčlenění — v tom se shoduje se starověkými theoretiky — a v rozmanitém důraze slov ve větě (nazývá to myšlenkovou eurhythmií). S tím lze plně souhlasiti: rhythmické rozčlenění věty má svou obdobu v rhythmu básnickém (skladba period a strof) i hudebním (skladba period), arci poměr

volně metrické skladby prósy k větnému členění není tak těsný jako u přísného rhythmu básnického nebo hudebního. Rozmanitý větný důraz se uplatňuje též v rhythmu básnickém, zvláště v t. zv. volném verši. V Eurhythmii jmenoval Novotný mezi rhythmickými činiteli též libozvuk a přednes; ve své nové knize se sice o nich také zmiňuje (str. 26), ale za samostatné činitele je patrně nepokládá, a právem: libozvuk nemá s rhythmem přímo co dělati a přednesem se sice rhythmus uskutečňuje, tak jako v básni a hudbě, ale přes to ho nelze stavěti na roveň druhým činitelům rhythmickým, protože se jím neuskutečňuje jen rhythmus. Přes své široké pojímání rhythmu obírá se Novotný ve shodě s dnešním badáním především metrickou skladbou vět a tu zase hlavně jejich závěry. Uvnitř vět upozorňuje jen na jeden zajímavý zjev u Cicerona: po slovech tvaru — ∪ následují mnohem častěji slova tvaru — — ∪ než ∪ — —. Novotný to vysvětluje odporem proti daktylskému pořádku, jenž by vznikl spojením — ∪, ∪ — —. Je to jistě výklad správný; poznamenáváme k němu, že Ciceronovi nevadil jeden daktyl (podle statistiky v Eurhythmii, str. 194, jsou dosti častá spojení — ∪, ∪ —; —, ∪ ∪; —, ∪ ∪ —; —, — ∪ ∪) ani spondej a daktyl, nýbrž spojení dvou daktylů nebo daktylu a spondeje, při čemž je spondej také chápán jako daktyl vlivem předcházejícího daktylu. Tato spojení připomínala patrně příliš hexametr, tedy verš vložený v prósu, což se pokládalo za nesprávné. Z téhož důvodu se Cicero snad vyhýbal i spojení daktylu a trocheje, jež se podobalo konci hexametru.

Dále rozbírá Novotný učení římských spisovatelů o prosaickém rhythmu; škoda, že neměl dosti místa, aby opakoval aspoň některé ze svých obezřetných výkladů v Eurhythmii. Ukazuje tu jen stručně, že je rozpor mezi Ciceronovými výklady o klausulích a jeho vlastní praxí, že počátek učení o klausulích padá teprve do doby kol r. 100 př. Kr. a že pozdější latinští spisovatelé o prosaickém rhythmu pokládali za rhythmické jednotky slova a ne stopy.

Pak řeší Novotný důležitou otázku methodickou, jak zjišťovati klausule. Doporučuje tu, aby se statisticky srovnávalo metrické uspořádání závěrů vět a jejich členů (kol, po příp. kommat) s ostatním textem téhož spisu: tak nalezneme klausule, jež spisovatel úmyslně vyhledával. Tato methoda je pro poznání klausulí jistě vhodnější než jiné methody, srovnávající klausule jednoho spisu s klausulemi spisů jiných. Pokud jde o stanovení hranic členů vět, hledí Novotný především k syntaktické souvislosti a k smyslu. Shodně s francouzskými badateli (Havet, Bornecque) vychází při metrickém rozboru textu vždy od slov a v statistikách zjišťuje, jak často spolu sousedí slova toho neb onoho metrického tvaru. Také s touto zásadou lze souhlasiti: ve svém rozboru Ciceronovy řeči »Cum senatui gratias egit« (Sborník Grohův, 25 n.) ukázal Novotný, že Ciceronovi nebylo lhostejné

rozdělení metra mezi slova, že užíval na př. velmi často spojení — ∪, — — ⏓ a — ∪, ∪ ∪ — ⏓, ale ne spojení metricky stejných — ∪ —, — ⏓ a — ∪ ∪ ∪, — ⏓. Někdy ovšem nezáleželo tolik na rozdělení stop mezi slova, na př. oblíbenou klausulí Ciceronovou jest i — — ∪, — ∪ i — —, ∪ — ∪ (v. statistiku v uv. poj. str. 27), ale i tyto poměry lze vyčísti ze statistiky vycházející od slov. Leckdy je metrický tvar klausule nejistý pro nejistou prosodii; tu stanoví Novotný správnou zásadu, že případy nepochybné nás poučují o pochybných.

Novotný se pokouší také o výklad klausulí, zvláště Ciceronových. Staví se právem proti tomu, aby byly všechny klausule převáděny stůj co stůj na jeden základní tvar a aby se obecně kladlo na roveň — a ∪ ∪. Sám stanoví dva zákony, jimiž chce vysvětliti, proč jsou neoblíbeny některé klausule: 1. v klausulích jsou od sebe odděleny dva poslední přízvuky lichým počtem dob, 2. v klausulích se nevyskytuje pravidelný básnický rhythmus. Druhý zákon je nesporný, za to prvý, třebas některé úkazy dobře vykládá, není nepochybný. Máť dosti výjimek, z nichž některé vysvětluje Novotný (Eurhythmie, 233 n.) tím, že uznává v mnohoslabičných slovech vedlejší přízvuk na začátku slova a že v slovech tvaru nebo konce iambického uznává přízvuk na koncové dlouhé slabice. S prvním míněním by bylo lze souhlasiti, ale pochybnosti budí oblíbený závěr — — — ∪, kde by mezi hlavním a vedlejším přízvukem stály 2 doby (⏑̀ — —́ ∪). Druhé mínění je pouhý dohad. Ostatně některé úkazy nelze ani takto vysvětliti. Jak omluvíme klausuli —́ —, — —́ ∪ ∪ (v. uv. statistiku), kde mezi přízvuky jsou 4 doby? Klausule, jež Cicero vyhledával, rozděluje Novotný do čtyř skupin: 1. před slovy tvaru ⏓⏓ — ⏓ předchází trochej nebo tribrachys nebo slovo tak se končící, 2. před slovy tvaru — ∪ — ∪ předchází kterákoliv stopa mimo trochej, 3. před slovy tvaru — ∪ ⏓ předchází kterákoliv stopa mimo daktyl, 4. slova počínající se iambem opírají se o dlouhou slabiku předcházejícího slova. V těchto skupinách pohřešujeme klausule ∪ —, — — — ∪; — ∪ —, — — — ∪; — — ∪, — ∪ (v. uv. statistiku). Tuto poslední klausuli pokládá Novotný za příbuznou klausulím druhé skupiny a má jistě pravdu; také metricky stejná, ale jinak dělená klausule — —, ∪ — ∪ je jim příbuzná. Ale připustíme-li toto příbuzenství, pak uznáváme, že u některých klausulí nezáleželo na hranicích slov, nýbrž jen na metrickém tvaru. Tento rozdíl bude třeba objasniti.

Dále nastiňuje Novotný vývoj klausulí od jejich objevení v římské próse až do středověkého cursu, v němž vidí shodně s obecným míněním pokračování časoměrných klausulí. U Cicerona shledává změny v užívání klausulí: soudí z poměru ditrochejské klausule 23·8 % v řečech proti Verrovi a 22·4 % v řečech filippických, že od této klausule Cicero časem upouštěl. Ale rozdíl ten je příliš nepatrný; právě tak bychom nesoudili z poměru

dikretické klausule 11·1 % u Cicerona a 13·7 % u latinských panegyriků, že se tato klausule rozmáhala.

Na konci ukazuje Novotný, jaký zisk přináší výzkum klausulí různým oborům filologickým. Vedle věcí, vytčených již dřívějšími badateli, jako že klausule nám vysvětlují užívání určitých tvarů mluvnických, že nás poučují o prosodii, kvantitě, přízvuku, interpunkci a že napomáhají nižší i vyšší kritice, uvádí tu Novotný ze svého rozboru Ciceronovy řeči (v. v.) zajímavé pozorování, že z klausulí lze poznati, jak těsně spolu souvisí různé části souvětí.

Z naší úvahy snad vysvítá, že badání o prosaickém rhythmu je velmi pracné, ježto vyžaduje rozsáhlých statistik, a velmi sporné, pokud jde o vysvětlení rhythmických jevů, ale při tom plodné a zajímavé. Tomuto badání dal Novotný svou methodou užitečný nástroj; také jeho výklady různých jevů rhythmických jsou důmyslné, třebas ne vždy konečné. *K. Svoboda.*

Sborník přednášek pronesených na prvním sjezdu čsl. professorů filosofie, filologie a historie v dubnu 1929. (S podporou min. školství a nár. osvěty vydal Stálý přípravný výbor sjezdový v Praze 1929. Stran XXX + 456. Cena 60 Kč.) *Přednášky sekce klassické*, str. 331—413.

Při imposantním rozsahu a obsahové mnohostrannosti Sborníku přednášek pronesených na loňském professorském sjezdu je nemožno, aby jednotlivec referoval o všech jeho částech. Ale tolik můžeme snad i tu opakovati po mnohých jiných, že těchto několik set stran zůstane trvalou připomínkou horlivé práce vědeckých a paedagogických odborníků a svépomocné obětavosti stavu ochuzeného materiálně, ale nikoliv ideově.

Přání redakce klassické části LF, aby nezůstalo jen při poznámce, v níž jsme uvítali vydání Sborníku, opravujíce několik tiskových nedopatření (str. 61), poskytuje bývalému jednateli klassické sekce příležitost napsati především několik slov o jejím programmu. Klassická sekce se lišila dosti znatelně od ostatních převahou themat didaktických a methodických nad thematy odborně vědeckými. Bylo to i vytknuto, ale dovoluji si říci, že jen z neznalosti dnešního postavení klassické filologie na střední škole — a sjezd byl především sjezdem středoškolských professorů. Přes deset let se bojuje o humanitní vzdělání, osnovy se mění rok co rok, práce klassických filologů je sledována úřady i veřejností s výjimečným zájmem, naléhá se na zlepšení method a přizpůsobení duchu demokracie — bylo vůbec možno, aby se o těchto otázkách, o nichž se ostatním oborům většinou ani nezdá, mlčelo ve shromáždění klassických filologů?

Bylo vskutku třeba, aby k nám někdo promluvil s tak přesvědčivým optimismem, s takovým smyslem pro potřeby školy a života a pro harmonickou kulturu ducha, jako to dovedl v úvodní řeči Ferd. Hoffmeistr. Neboť se zdá, že jest dnes přede-

vším nutno, aby sami klassičtí filologové věřili v smysl své práce a uvědomili si jasně její cíl. Tu doplnila vhodně vřelá slova Hoffmeistrova filosoficky podložená přednáška Jos. Nováka, stejně poctivého demokrata jako klassického filologa, o cíli latiny a řečtiny na stř. škole. Slovo demokracie se ozývalo často i ve vděčně přijaté úvaze Ant. Koláře o ústavních dějinách starověku a jejich významu pro politickou výchovu naší mládeže.

Pak bylo pojednáno o několika otázkách, jimž sotva kdo upře důležitosti. Jar. Vondra vyložil poutavě o čtyřletém vyučování řečtině podle nových osnov, užívaje při tom zkušeností s klassickou pobočkou, zřízenou podle návrhu Jednoty č. f. při reál. gymnasiu v Křemencové ulici. Hledáním nových cest ve vyučování latině se zabývali Jos. Procházka a Kamil Fürst, první posouzením nových method při vyučování grammatickém, druhý návrhem lepšího výběru latinské četby. Nevděčného referátu o latině na r. r. gymnasiu se ujal a svědomitě zhostil R. Schams.

Na rozhraní mezi vědeckou popularisací a školskou praxí se pohybovaly zajímavé výklady, Salačův o antickém mincovnictví, Sládečkův o výslovnosti latiny a Rybův o pozdější latinské literatuře. Na rozhraní proto, že vnější příčiny zatím brání praktickému řešení požadavků tu nadhozených, ale zejména otázka latinské výslovnosti a četby autorů středověkých a humanistických bude se jistě hlásiti stále neodbytněji jako v cizině. Do rámce sjezdu, na němž se sešli professoři vysokých a středních škol zapadla velmi dobře úvaha Vl. Groha o součinnosti školy vysoké a střední. Poznámky Jar. Šťastného o vzdělání středoškolských professorů řečtiny zněly sice hodně utopicky, ale každý jistě souhlasil s jeho voláním po styku s půdou klassického Řecka i s Řeckem moderním.

Poslední tři přednášky, o nichž se třeba ještě zmíniti, vyhověly svými thematy i těm, jimž snad vadila všechna ta didaktika a methodika. K. Svoboda pojednal v plénu o pojmu filologie, thematu jistě vhodném, aby representovalo i před příslušníky ostatních oborů klassickou filologii, matku ostatních filologií a soupeřící průvodkyni filosofie a historie. Host klassické sekce, filosof F. Pelikán vhodně připomenul otázkou: »Platon či Plotin?« důležitost antického myšlení i pro třídění duchů u nás. Závěrem a ozdobou jednání klassické sekce byla přednáška Jos. Dobiáše o Římanech na naší půdě, v níž shrnul přednášející všechno své i cizí badání o této věci, nezapomínaje zdůrazniti psychologický moment, jenž nám býval dříve cizí, že i naše vlast náležela značnou částí k římskému imperiu.

To bylo tedy jednání sekce, jehož obraz zachycuje sjezdový sborník ovšem obraz neúplný, neboť většina přednášek musila býti zkrácena pro úsporu místa. Ani hlavní myšlenky diskusse nemohly býti otištěny proti původnímu úmyslu. Ovšem jako

v ostatních sekcích, tak i v klassické byla diskusse bolavým místem programmu. Ne že by k ní nebylo chuti, spíše naopak, ale nebylo na ni náležitě pamatováno. Nezbývá než si říci mea culpa a doporučiti budoucím, aby omezili přednášky počtem i rozsahem.

Jedna věc je nepochybná a sjezdový sborník o ní vydává svědectví, že klassičtí filologové nezavírají očí před skutečností a že pracují. Jen škoda, že tak brzy po obranných resolucích klassické sekce došlo vývojem politických poměrů k novému, vážnému omezení gymnasijní výchovy. Leccos z toho, co bylo na sjezdu řečeno, bude nutno formulovati zase jinak. Hlavní však je, aby potrvalo to, co se při jednání sekce mnohonásob projevilo, totiž upřímná vůle sloužiti přes nepřízeň doby svému národu v povolání, které jsme si sami určili. Doufejme, že sjezd klassických filologů slovanských, který se snad podaří uskutečniti v Praze příštího roku, bude nám všem v tomto směru mocnou oporou.

Jar. Ludvíkovský.

Hesiodos: **Báseň rolnická** (Díla a dny). Z řečtiny přeložil *A. Salač.* Museion, sbírka překladů, sv. 3. Vydává Společnost přátel antické kultury. Řídí prof. dr. O. Jiráni. V Praze 1929. Stran 40 + X, cena 10 Kč, pro členy 7 Kč.

Nehlučně, ale vytrvale koná Společnost přátel antické kultury dobrou práci. Vedle sbírky přednášek, v níž vyšlo již několik časových a potřebných svazků, vydává ne příliš rozsáhlá, ale vynikající klassická díla v dobrých překladech, v slušné úpravě a za nepatrný peníz. Do tohoto záslužného programmu zapadá vhodně překlad, jímž přispěl do »Museia« jednatel Společnosti a její spiritus agens Antonín Salač.

Věděli jsme z článků, jež Salač uveřejnil v LF, že se zabýval odborně výkladem mythů Hesiodových, ale netušili jsme, že ho zaujal básník do té míry, aby se odhodlal přetlumočiti jeho verše. Když jsme neočekávaně dostali do ruky Salačova Hesioda, byli jsme potěšeni z nejedné příčiny. Nehledě k „Naukám domácím českým hlaholem vydaným“ od J. Vlčka r. 1835, jež dovede dnes čísti jen přítel bezděčného humoru, měli jsme dosud jediný překlad „Prací a dnů“ od H. Mejsnara v časopise „Kroku“ r. 1890 a 1891, trpící jak časomírou, tak známými slabostmi svého původce. Moderní přízvučný překlad byl tedy žádoucí. Náš čtenář, pokud mu není klassická literatura Hekubou, potřeboval tohoto doplňku k vznešené kráse Homera a tragiků. Ba bylo by lze očekávati i více zájmu pro básníka konkrétní, individuálně prožívané, a přece obecně lidsky pojaté skutečnosti, pro básníka, jenž zbožně přemítá o spravedlnosti a s pessimistickou resignací oslavuje práci, zůstávaje při tom všem střízlivým a sobecky rozvážným obyvatelem země. Snad ani nebylo třeba změněným titulem doporučovati překlad problematické přízni našich venkovanů. Tradiční název se již i u nás vžil a vystihuje případnou zkratkou obsah

básně. Ἔργα je arci lépe překládati ‚práce', to je výraz přiléhavější a přirozenější než ‚díla'.

Salačův, tuším, první pokus o přetlumočení básnického díla je čestný a zdařilý. Jeho jazykově čistý překlad plyne přirozeně a zvučně v dobrých hexametrech, jak jsme si na ně bohudíky již zvykli v posledních letech. Tu a tam si ovšem p. překladatel vypomohl způsobem, který je v překladech moderních básníků zcela obvyklý, ale jemuž se filologové hledí zpravidla vyhnouti. Takovou pomocí v nouzi je na př., překládá-li Salač ve v. 11 (Rzach) ἐπὶ γαῖαν εἰσί ‚na zemi bytují širé', v. 14 ὀφέλλει ‚působí v světě', v. 123 ἐπιχθόνιοι (δαίμονες) ‚jim rozlehlá země je sídlem', v. 244 ἀποφθινύθουσι δὲ λαοί ‚zmírají po kraji v davech', v. 289 τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι ‚na cestu k ctnosti však pot nám lidem vložili bozi'; ve v. 387 přidává překladatel ‚že žeň je docela blízko' atd. Třeba uznati, že Salač nikde neporušil smyslu ani povahy originálu, ale přece snad by bylo bývalo lépe se vyhnouti několika obšírnějším vložkám, z nichž jednu p. překladatel sám omlouvá. Nevím, zda opomenutí či nesnáze metrické způsobily, že se tu a tam nepřekládá některé slovo originálu na př. ve v. 16 βαρεῖαν (Ἔριν), v. 19 ἀνδράσι, v. 151 μέλας (σίδηρος), v. 159 θεῖον γένος, v. 653 ἱερῆς (Ἑλλάδος) a καλλιγύναικα (Τροίην). Verš 410 pravděpodobně vypadl za tisku.

Po stránce obsahové není Hesiodos autor nejsnadnější. Obšírný kommentář Wilamowitzův je toho posledním dokladem. Tu p. překladateli nepochybně prospěly jeho odborné práce filologické. Je jen málo míst, k nimž si dovoluje recensent poznámku. Verš 9 a τύνη ve v. 10. bych vztahoval s většinou vykladačů na Dia a spojil bych je s předzpěvem. Řecký pojem ἔρις ve významu dobrém i zlém by snad lépe vystihoval náš ‚boj' než ‚svár'. Ve v. 30 πέλεται nutí smysl přeložiti, tuším, ‚zbývá', nikoli ‚stačí', ve v. 35 konjunktiv διακρινώμεθα není vystižen překladem ‚než rozhodne . . .' (snad ‚nechť'?); ve v. 119 pro σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν bych se přidržel obvyklého chápání, že to je neutrum, nikoli masculinum. Ve v. 357 n. z překladu ‚Jestliže někdo daruje cos — jsou i veliké dary — radost to působí vždy . . .' není patrno, že jde o radost, kterou má dárce, třebas věnuje veliký dar. Ve v. 382 není přeloženo ὧδ' ἔρδειν, vztahující se na rady básníkovy. Ve v. 628 νηὸς πτερὰ vykládá, tuším, Wilamowitz správně jako plachty, nikoli tedy ‚veslo'. Ve v. 742/3 se zakazuje stříhati si nehty ve sváteční den, nikoli před hostinou boží. Pochybné verše by bylo radno buď vůbec vynechati nebo je otisknouti bez závorek, jež čtenáře jen ruší.

V knize určené pro širší čtenářstvo pohřešujeme výkladu řeckých bájí a mythologických jmen. Chápeme nechut k poznámkám toho druhu, ale aspoň na př. etymologie slov Pandora, Prometheus, Epimetheus by jistě přišla vhod čtenáři neznalému řečtiny.

Také přirovnání lidí krčících se před sněhem k trojnoži (str. 27) bude záhadné tomu, kdo si nevzpomene na hádanku Sfingy Oidipovi. Ve výkladě o astronomickém kalendáři neměla chyběti poznámka, na kterou dobu připadá ranní východ Pleiad atd. Odkaz k článku F. Novotného v LF prospěje jen klassickému filologu, jenž by ho neměl potřebovat.

Jinak však třeba uznati, že p. překladatel vykonal mnoho, aby starou báseň přiblížil dnešnímu člověku. Dobře působí rozdělení na menší odstavce opatřené vhodnými nadpisy. Nejvíce však zaujmou čtenáře četné ohlasy Salačových zkušeností z cest po Řecku a M. Asii, s nimiž se shledáváme v jeho výkladě o básníkovi a díle a v poznámkách připojených na konci knihy. Učený archaeolog se v nich jeví jako pozorovatel skutečnosti mající živý zájem o vše lidské. Vykládati život řeckého člověka v 7. stol. př. Kr. ze života dnešního řeckého venkovana je velmi vděčné. Může si to arci dovoliti jen ten, kdo tento život intimně zná jako Salač. A tak badatelská činnost, pro niž si Salače zvláště vážíme, přispěla ke zdaru práce, jež — opakujeme to přes všechny drobné výtky — je ke cti jeho překladatelským schopnostem i sbírce, v níž vyšla. *Jar. Ludvíkovský.*

Lupus of Ferrières as Scribe and Text Critic. A Study of his Autograph Copy of Cicero's De oratore by *Charles Henry Beeson*, Professor of Latin in the University of Chicago. With a Facsimile of the Manuscript. The Mediaeval Academy of America, Cambridge, Massachusetts, 1930. Str. X + 52 + 109 listů facsimile. Za $ 12·00.

Známý mediaevalista Ch. H. Beeson, kdysi žák L. Traubeho, nyní professor latiny na chicagské universitě, začal již r. 1910 shledávati rukopisy, které kdysi náležely Lupovi z kláštera Ferrières. Osobnost tohoto západofranckého mnicha (* kolem r. 805, † kolem r. 862), který měl čilé styky stejně s Fuldou jako s životopiscem Karlovým Einhardem, jest neobyčejně zajímavá. Lupus daleko vynikal nad své současníky tím, že jevil na IX. stol. neobyčejně probudilý zájem o restituci antických textů. Jeho styky se současnými učenci, jak je poznáváme ze zachované korrespondence, vydané na př. v Mon. Germ. Ep. VI, upomínají živě na zájmy pozdějších humanistů. Poznáváme odtud Lupa jako nadšeného sběratele rukopisů, který se nespokojoval jedním textem kteréhokoli díla, nýbrž vyprošoval si odjinud cizí rukopisy, aby je opsal nebo kollacionoval; jindy žádal o poučení textově kritické anebo je dával sám jinému. Způsob vlastního rukopisu (autografu) Lupova zjistil s bezpečností L. Traube (1891), prokázav, že v bernském rukopise Valeria Maxima jest řada marginálních a interlineárních oprav i celý jeden sloupec textu napsán rukou Lupovou. Beesonem a jinými badateli byly dosud zjištěny jako Lupovy tři rukopisy pařížské Bibliothèque Nationale, jeden rukopis britského musea a dva vatikánské. Z nich jediný rukopis londýnský (Harleianus 2736)

jest celý psán Lupem. Jest to nejspíše opis rukopisu, který Lupovi půjčil Einhard. Z pozdějších osudů rkpu jest známo, že se z Ferrières dostal do blízkého opatství v Cormery; plyne to z obsahu dvou básní, připsaných na posledních volných stránkách rkpu. R. 1719 se dostal z rukou antikvářových do majetku Roberta Harleye. Rkp obsahuje text Ciceronova spisu De oratore, a to tyto části: I 1—128, 157—193, II 13—90, 92—367, III 1—17, 110—230. Text patří k velmi cenné nejstarší skupině rkpů tohoto spisu Ciceronova, k t. řeč. *codices mutili*, a má — podle výzkumu Ströbelova (1884) a Strouxova (1921) — samostatnou cenu vedle rkpu avrancheského a erlangenského.

Beeson zvolil právem právě tento rkp, psaný veskrze rukou Lupovou, k podrobnému palaeografickému rozboru jeho krásné a výrazné karolinské minuskule. Vedle charakteristických znaků písma Lupova analysuje Beeson Lupův pravopis, dělení slov, interpunkci, popisuje zkratky, lakuny, technické značky, okrajové, řádkové i mezířádkové opravy a varianty i rasury. Z rozboru plyne, že Lupus velmi opatrně zachovával lakuny své předlohy a nezmenšoval jich, opakoval i její technická označení pochyb, jako kryfie (⏑), noty (℻) a pokyny *quaere* (q̄), někdy je i rozmnožoval. Pokusů o vlastní emendaci lze prokázati velmi málo, pravidlem nešťastných. Opravy Lupovy se snaží Beeson pečlivě rozlišiti od oprav pozdějších korrektorů téhož rkpu.

Beesonovy výklady jsou vesměs kriticky opatrné a vzorně pečlivé. Dokonalý je i tisk. Poznamenal jsem si jen dvojí nesprávné *patra't* místo *patrať* (str. 33). Technicky skvělá jest fototypická reprodukce rkpu samého, která zabírá většinu celého svazku. Jen na několika listech nebyly vinou formátu zachyceny všecky marginální drobnosti. Ovšem i tyto velmi vyspělé reprodukce nás znovu poučují o staré zkušenosti, že fotografie nedovede v lecčems úplně nahraditi originál: Beesonova pozorování rasur a oprav, odlišování barev inkoustu a j. nebyla ovšem konána na reprodukcích, ba nedají se na nich někde ani kontrolovati. *Bohumil Ryba.*

Jan Vilikovský: **Versus de passione S. Adalberti.** Několik poznámek. Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, ročník VI., číslo 53. (4.). V Bratislavě 1929 [recte 1930], str. 315 — 351 = *1 — 37.* Za 7·50 Kč.

Staré otázky o autorství, pramenech a datování latinské veršované legendy o sv. Vojtěchu byly dosud řešeny jen příležitostně. Proto vítáme, že je učinil J. Vilikovský předmětem samostatné monografie, vzniklé ‚v souvislosti s větší studií o Kosmově vzdělání, jejíž úryvek byl uveřejněn v Českém časopise historickém XXXIV, 349 nn.'

Pojednání má čtyři kapitoly. V první podává autor přehled dosavadního cizího badání o naznačených problémech. V druhé probírá závislost veršované legendy na prosaické legendě Cana-

pariově (otištěné ve FRB. I., str. 235 — 265). Závislosti na Canapariovi si byl vědom již Balbin a dával Canapariovi přednost. Proti Kolbergovi (1879 — 81), který poměr legend obracel a veršovanou prohlašoval za starší, vystoupil právem zejména H. G. Voigt (1904). Pečlivou analysou potvrzuje Vilikovský prioritu Canapariovu a dospívá k výsledku, že autor veršované legendy užil vedle Canaparia ještě jiného pramene, ačkoliv nikoli přímo Brunona (FRB. I., str. 266 — 304), jak soudil Voigt, nýbrž nějakého zdroje jiného (neurčeného), obsahujícího zprávy podobné, jako má Bruno; snad prý jím byl nějaký výtah z Brunona, doplněný a redigovaný s českého hlediska. Třetí kapitola obsahuje poznámky k textu, zachovanému ve dvou rukopisech stol. XIV., jednom v knihovně kapitulní (**A**), druhém v klementinské (**B**). Poznámkami, které se opírají o novou kollaci obou rukopisů, dokázal Vilikovský, že vydání legendy, Emlerovo (FRB. I., str. 313 — 334) i Kolbergovo[1] (Zeitschr. f. d. Gesch. u. Altertumskunde Ermlands VII), nejsou všude přesná[2] a úplná v údajích o rukopisných čteních ani všude dosti kritická v úpravě textu, při níž se leckde neprávem nedoceňoval rkp **B**. Ve čtvrté kapitole si autor všímal způsobu, jakým skladatel veršů zpracovával svůj hlavní pramen (Canaparia), sledoval ukázkově jeho rhetorické prostředky, sbíral antické reminiscence a snesl bohatší materiál pro vztahy mezi legendou a Kosmou. Proti domněnce Dobnerově o autorství Kosmově, několikrát již vyvracené, uvedl nové protidůkazy, poukazuje hlavně k tvořivé volnosti Kosmově proti nesvobodnému imitátorství autora veršů. Legendu pokládá za starší, než jest Kosmova Kronika, a soudí, že vznikla v Čechách koncem XI. nebo začátkem XII. stol.

K tomuto stručnému obsahu bohatě dokumentované práce Vilikovského připojuji několik poznámek.

Způsob, kterým se zde provádí datování, nepokládám za dosti bezpečný. Datování založil totiž Vilikovský na třech závěrech: 1. hra v šachy se u nás (podle F. Tadry) po prvé připomíná za doby Vratislava I.; 2. nepřesnost rýmů v leoninských hexametrech ukazuje, že ‚verše byly složeny nejpozději v první polovině XII. stol., neboť od té doby převládá čistý rým'; 3. ‚velký počet pětislabičných [slov v závěru hexametru] ukazuje, že nelze[3] vznik veršů klásti do nejlepších dob středověkého básnictví.' Poslední závěr, pro který se autor dovolává Meyerových Abh. z. mittellat. Rythmik I 77, jest zcela mylný. Jestliže Radewin, autor druhé poloviny XII. stol., v němž Meyer právem spatřuje pro (relativní) čistotu metrických forem a vypěstěný rým ‚einen Gelehrten aus der besten Zeit des Mittelalters' (I 73),

[1] Vydání toto mi bylo nepřístupné.

[2] Na dvou místech nás upozorňuje metrika, že zase Vilikovský nereprodukuje správně Emlerův text: ve v. 640 vynechává *sic*, ve v. 991 přemisťuje slova *fuga patet*.

[3] Slova v tomto a následujícím citátu jsou proložena mnou.

má mezi 651 hexametry 42 veršů s pětislabičným zakončením (I 77 n.), tedy 6·4 %, jest v tomto směru zřejmě méně dokonalý než skladatel Veršů, který jich má na 1222 hexametrů 35 (podle počítání Vilikovského, str. 341), tedy 2·8 %. Pokud se týče druhého závěru, má Vilikovský pravdu, pokládá-li techniku dvojslabičného rýmu v legendě za méně vyspělou než techniku třeba Radewinovu. Ale odtud ještě po mém soudě neplyne, že by se Veršə musily proto datovati nejpozději na ‚samý počátek XII. stol.' (342). V závěrech z pozorování metrických jest třeba značné opatrnosti. Dospěli-li někteří básníci (jako Radewin) k jistému technickému zdokonalení, neplyne odtud ještě, že si novoty musili osvojiti všude všichni básníci současní nebo pozdější a že nemohli i později skládati verše starší rýmovou technikou méně dokonalou[1]. Opatrnost musí tu býti tím větší, protože vývoj středověké techniky veršové není dosud probadán s náležitou úplností a šíří materiálu. Jinde jest Vilikovský sám zdrželivější: fakt, že Kosmas má ‚proti Veršům nepoměrně mnoho' kaceřovaných jednoslabičných závěrů verše (349), mu nevadí v úsudku, že Verše (v tomto směru dokonalejší) jsou starší než Kosmas. — A tak zbývá z positivních opor Vilikovského pro datování jenom zmínka o šaších, která pochopitelně mnoho neváží. Z těchto důvodů nepokládám způsob, který volil Vilikovský pro datování legendy, za dosti průkazný.

Také spor o výklad nepochybného vztahu[2] mezi Kosmou a legendou pokládám, i po četných, z části nových námitkách Vilikovského proti autorství Kosmovu, dosud za otevřený. Hlavní opěrný bod zastanců opačného mínění, totiž slova Kroniky 55, 5 a n.[3] scire poterit, qui vitam eius seu passionem legerit.

Nam mihi iam dicta bis dicere non placet ista,

nelze, tuším, jen tak hladce odsunouti, jak se děje výkladem Loserthovým a Vilikovského, že tu Kosmas nenaznačoval opakování vlastní, nýbrž cizí skladby. Výklad ten jest sice logicky možný, ale psychologicky se přece jen zdá pravděpodobnějším, i když spojujeme mihi . . . placet[4], starý závěr Freherův a Dobnerův, že

[1] Letos, tedy dávno po dosažení zenitu českého rýmu, lze slyšeti ve Vinohradské zpěvohře nedávno složeně rýmy tohoto druhu: ‚Ach, dej mi klíč, ach, dej mi klíč, | vždyť tam mne teprv pochopíš.'

[2] K Vilikovského průkazným shodám a podobnostem bych dodal jako vedlejší: Verš Ovid. Met. VI 251 jest doslovně citován i v legendě (v. 1099) i u Kosmy (196, 13). Verš 871 qui mox dulcisonas congaudens retulit odas připomíná Kosmu 104, 22 clerus multimodas campanis personet odas; verše 371 hoc tandem mestus decrevit plurima questus a 802 extemplo mestus cum papa plurima questus Kosmu 198, 30 plurima conquestus stans fatur talia mestus.

[3] Kosmovu Kroniku cituji stránkou a řádkem vydání Bretholzova (1923); verše legendy podle číslic, které si nutno do vydání ve FRB. vepsati.

[4] K výkladu *mihi*, jakožto dativu původového (= *a me*), by svádělo začáteční verš Horatiových Listů (I 1, 1) prima dicte mihi, summa dicende Camena.

Kosmu mrzelo opakovati vlastní výklad[1]. Bylo by nutno nalézti pravděpodobné vysvětlení, proč se zde Kosmas spokojoval odkazem na práci někoho druhého, kdežto se nikde jinde (a příležitost byla na př. při sv. Václavu) necítil vázán cizím literárním zpracováním látky. Ovšem, i když pomýšlíme při slovech ‚vita eius seu passio' na dílo Kosmovo, mohla jimi býti označena památka pro nás ztracená, neidentická s dochovanými Versus.

Neváhám přiznati, že jdou v jednom směru moje pochybnosti o Kosmově autorství zachovaných Veršů dále než Vilikovského. On koncedoval, že řešení otázky původce rovnicí: autor veršů = Kosmas ‚by bylo velmi dobře přípustné, pokud jde o formální stránku legendy a Kroniky. Kosma vkládá do své Kroniky verše, z nichž většinu sám složil . . .' (346); při tom prý jest v obou dílech ‚struktura veršů v podstatě shodná' (349). Myslím, že by detailnější pozorování právě struktury veršové ukázalo rozdíly mezi legendou a Kronikou. Mohu tu jen stručně naznačiti, v jakém směru bych si potřebné zkoumání představoval. Mně jest nápadné, že legenda jest psána vesměs leoninskými verši s caesurou po thesi třetího taktu, při čemž velmi často jest před touto caesurou slabika krátká místo dlouhé (typ: cuius pars magnă variis erroribus acta, v. 7)[2]. Naproti tomu má Kosmas, a to i uprostřed veršů tohoto typu, verše s caesurou jinou, ať již provázenou analogickým zjevem syllabae ancipitis, jako 116, 13

interea quaecunque meă || sunt, sunt mea cuncta,

nebo bez něho, jako 166, 18

quod baptisati sitis, || Deus est mihi testis.

Kdežto dále rým má v legendě konstantní místo, dané právě caesurou trithemimeres, shledáváme v Kronice jednak verše s jiným místem rýmu, a to zase též i uprostřed veršů typu legendy, jako

25, 9 cautum tě faciam, quo poss*is* vivere, si *vis*,
147, 4 fert anim*us* mihi, sed desunt in pectore sens*us*,
196, 5 aut part*am* magnis ausis acquirere fam*am*,

[1] Chtěl bych po této stránce k celé souvislosti Kosmově 55, 1 a n. Quo facto, quid sibi suus grex responderit aut quam ob causam eum non receperit vel ad quas gentes inde transierit, quante etiam frugalitatis omnibus diebus sui episcopii fuerit, quanta morum honestate enituerit, scire poterit, qui vitam eius seu passionem legerit, nam mihi iam dicta bis dicere non placet ista přirovnati Xen. Hell. III 1, 2, kde historik rovněž nechce opakovati, co sám vyložil jinde (v Anabasi; fikce Themistogenes = Xenofon je nesporná): *ὡς μὲν οὖν Κῦρος στράτευμά τε συνέλεξε καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο, καὶ ὡς ἀπέθανε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσώθησαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ θάλατταν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται.* — Příklady tohoto druhu by se daly rozhojniti.

[2] K vývoji této metrické praxe již od dob Enniových srv. odkaz na Vollmera v L. f. LV, 1928, 265.

jednak verše nerýmované, a to i tam, kde nejsou sestaveny z antických reminiscencí, jako

151, 19 haud ego iam dignă dici tua, rex pie, nurus
151, 20 supplex ad genuă nunc non temere tua veni
168, 19 hic ergo faciam Pragensis episcopus ut sit.

Tak i v oněch šesti případech Kosmových, které Vilikovský citoval pro pozorování jednoslabičných konců, jest jen polovina veršů typu zcela shodného s verši legendy. Konečně i v *kvantitě* by se snad našly rozdíly. Poznamenal jsem si, že legenda měří vždy (v. 4 a 911) Bōhēmia v umístění — | — ∪ ∪ |, Kosmas (198, 31) Bŏĕmia v umístění | — ∪ ∪ | ∪.

Místo, které Vilikovský pokládá (348) za ‚zejména rozhodující' proti možnosti Kosmova autorství, totiž závěr druhé předmluvy ke II. knize, chápu jinak. Ale o tom vyložím mimo rámec této recense ve zvláštním článku ‚Kosmova vědomá nevědomost' v ČMM.[1]

Pokud se týče poměru autora Veršů a Canaparia, myslím, že můžeme nejenom stanoviti (s Balbinem, Voigtem a Vilikovským) prioritu Canapariovu, nýbrž o poměru tom říci něco ještě určitějšího. Vyjděme ze 24. kapitoly životopisu Canapariova, kde se popisuje lože, které prý Vojtěch viděl ve snu, pokryté skvělým purpurem a hedvábnými ozdobami, u hlav skvostně ověnčené záclonou zlatem tkanou a nahoře opatřené zlatým nápisem, prozrazujícím, že dárkyní je sama Panna Maria. Nápis sám má v rukopisech různou podobu, ale není nesnadno původní tvar prohlédnouti. Kdežto rukopis wolfenbüttelský má pentametr *Munus hoc auctentum filia sponsa tibi* (z podobného pramene neporozuměním zkratky slova *tibi* ztracený rukopis kláštera viniberského (Windeberg v Bavorsku), užitý H. Canisiem[2], měl: *filia sponsatur*), zachovaly rukopisy kasinský, pražský kapitulní a (s malou chybou *donet*) rýnský správný hexametr

Munus hoc[3] auctentum donat tibi filia regis,

zaručený ve svém znění dalším výkladem Canapariovým: ‚Regis filia, quae dat tibi regalia dona, haec est domina coeli, sacratissima virgo Maria'. Nelze pochybovati, že nějakému starému čtenáři nevyhovovalo z důvodů theologických označení Marie ‚filia regis'. Jeho oprava, metricky nemožná, sponsa pronikla do textu rukopisu štutgartského, bez ohledu na prodloužení verše a porušení smyslu

Munus hoc auctentum donat tibi sponsa filia regis,

[1] [Článek ten mezitím již vyšel v roč. LIV, str. 195—8.]
[2] Vydal jej ve svém Antiquae lectionis tomus V., Ingolstadii 1601.
[3] Ke zkrácenému *hŏc* srv. senár Plaut. Trin. 66 *sed hoc ánimum advorte atque aúfer ridiculária* a Neue-Wagener, Formenlehre II[3] str. 413.

kdežto písař předlohy rukopisu wolfenbüttelského se snažil vypuštěním nutného substantiva *regis* i výrokového slovesa *donat* a přemístěním zájmena zachrániti alespoň metrickou formu vytvořením pentametru.

Čteme-li nyní na paralellním místě veršované legendy verš (866)

Auctentum sponsa virgo parat hec tibi dona,

plynou odtud dva poznatky: 1) skladatel veršované legendy slovu *auctentum nerozuměl*, 2) čerpal verš bezpečně z *Canaparia*, a to z některého rukopisu *interpolovaného, blízkého rukopisu wolfenbüttelskému nebo štutgartskému*, do něhož proniklo slovo *sponsa*.

Nebyl arci sám, jemuž slovo *auctentum* bylo temné. Nerozuměl mu patrně také Bruno, který je raději (kap. 20) *vynechal*; alespoň všecky čtyři rukopisy (kynžvartský, admontský, pražský kapitulní a neznámý Suriův) podávají tu kusý verš

Munus hoc donat tibi filia regis.

Za hodno výkladu pokládáno bylo v rukopise wolfenbüttelském stol. XI., kde se čte na okraji: *auctoriale, optimum*. Tímto výkladem se spokojil Jos. Truhlář (FRB I. str. 257), když přeložil časoměrně:

Dar tento *vzácný* dcera královská ti podává.

L. Surius, otiskuje[1] životopis (Canapariův) z vydání Canisiova, poznamenal na okraji ke slovu *auctentum*: ‚Quid auctentum, non assequor. Auctor prioris vitae (t. j. životopisu Brunonova, který ve vydání Suriově předchází před Canapariovým) hanc inscriptionem ita habet: Munus hoc donat tibi filia regis.‘

V podobných rozpacích byl i Du Cange, který uvedl s. v. *Auctentum* výpisek právě jen našeho místa (Canapariova) životopisu z vydání Canisiova a podotkl, že Surius (t. j. životopis Brunonův, vydaný Suriem) tu má odchylné čtení, které jsme výše citovali.

A přece *auctentum* není po mém soudě tuze záhadné. Když se ve fonetice pozdní a vulgární latiny provedla assimilace *ct* > *tt* > *t* (Stolz-Leumann[5] § 142 c) a vznikly tvary j. *autor* < *auctor*, kárané Probem (IV 198, 30), bylo při orthografické nejistotě obráceně dosazováno *ct* na místo nenáležité. Tak nápisné *factum* místo *fatum* CIL IX 2689, 6 iste mulus me ad factum dabit, v rukopisech rovněž velmi hojné (srv. Thes. l. l. VI sl. 355); tak *auctumnus* (jen v rukopisech) místo *autumnus* (nikoliv přikloněním k *auctus*, jak chce vykládati J. Marouzeau R. É. L. VIII, 1930, str. 116); tak Corpus gloss. V 270, 6 *auctenticum* (au-

[1] De probatis sanctorum vitis, Aprilis, Coloniae Agrippinae 1618, str. 294 (v kap. XXIV).

ctoritas), kdežto 416, 18 *autenticum* (auctoris)[1]. Proto Canapariovo *munus auctentum* není nic jiného než *munus authentum*[2]. Nedoložené toto latinské adjektivum nutně souvisí s řeckým *αὐθέντης*. Nesmíme však vykládati obrat onen jako ‚dar vlastníma rukama‘ (t. j. Mariinýma) zhotovený‘, k čemu by mylně sváděl starší, L. Gernetem[3] vyvrácený výklad obratů *φόνος* nebo *θάνατος αὐθέντης* (Aisch. Ag. 1573, Eum. 212), nýbrž musíme vycházeti z významu *αὐθέντης*=‚vládce‘, který se objevuje teprve u Euripida (Hiket. 442 *δῆμος αὐθέντης χθονός*) a který se rozšířil v řečtině pozdní: schol. Thuk. III, 58, 5 (ed. Hude) *τοῖς αὐθένταις*] *τοῖς φονεῦσιν. αὐθένται κυρίως οἱ αὐτόχειρες καὶ οἱ πολέμιοι· οἱ δὲ νῦν αὐθέντας τοὺς κυρίους καὶ δεσπότας*. Z dokladů Du Cangeových, kterými L. Dindorf ve zpracování slovníku Stephanova dokumentuje význam ‚Dominus, qui pro arbitrio et auctoritate sua quidvis agendi potestatem habet‘ uvádím jen Miracula S. Georgii Martyris ex Bibl. Ambrosiana n. 9: *καὶ αὐτοὶ προσκυνήσαντες εἶπον, Καλῶς ἦλθεν ὁ αὐθέντης ἡμῶν, ὁ κύριος Κόμης*. S pojmem ‚vládce‘, ‚krále‘ spojoval adjektivum zřejmě Canaparius: slova *regia dona* dalšího kontextu jsou prosaickou parafrasí básnického obratu *munus auctentum*.

Než vraťme se k pojednání Vilikovského!

Počet autorů, z kterých Vilikovský pečlivě shledával antické reminiscence ve Verších, mohu rozmnožiti o básníka tak zvané *Ilias latina*. Její v. 157

Postera lux tacitas ut primum *depulit umbras*

byl nepochybně obměněn v leonínský hexametr s rýmem (v. 340)

Postera nocturnas sed cum *lux depulit umbras*.

Snad i v. 1061 n. legendy

lucis et *aurora cum primum* quaeque *minora sidera*...

byl kontaminován z v. 635 latinské Iliady

Postera *cum primum* stellas *Aurora* fugarat

s floskulí, vzatou z Horat. Epod. 15, 2 inter *minora sidera*.[4]

K Vergiliovým ohlasům, které po Kolbergovi ve zvýšené míře hledal Vilikovský, přidávám v. 186

hei mihi, qualis ego, quantum diversus ab illo,

---

[1] Lupus z Ferrières v IX. stol. psal někdy *negleta* (= neglecta), *expetat* (= expectat), *autoritas* (= auctoritas) a obráceně *quinctus* (= quintus). Srv. Ch. H. Beeson, Lupus of Ferrières as Scribe and Text Critic. Cambridge 1930, str. 13.

[2] Srv. Ducangeovo heslo *auctenticare* (= authenticare).

[3] Revue des études grecques XXII, 1909, str. 17 a n.

[4] Připomínám, že předcházející (začáteční) verš Epod. 15, 1 Nox erat... citoval doslovně Kosmas 20, 25.

který jest bezpečně obměnou Aen. II 274

ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo.

Také ještě řadu drobnějších reminiscencí vergiliovských nalézám v legendě: v. 706 n. lectos ex agmine toto | sevocat ∾ Aen. XI 60 toto lectos ex agmine mittit, v. 54 dolor occupat artus ∾ Aen. VII 446=XI 424 tremor occupat artus, v. 65 tendunt ad limina templi ∾ Aen. II 321 ad limina tendit, v. 263 procerum comitante caterva ∾ Aen. II 40=370 magna comitante caterva, v. 1057 somnus vacuas dulcis discessit in auras ∾ Aen. XII 592 vacuas it fumus ad auras, v. 907 fraterna cede recentem ∾ Aen. IV 21 sparsos fraterna caede penates + IX 455 recentem caede locum, v. 208 maxima pars cuius Woythiech puer affuit ∾ Aen. II 6 quorum pars magna fui + Georg. II 40 famae merito pars maxima nostrae. Ve v. 190 čte Vilikovský (proti Emlerovi) právem s **A**

hic honor omnis abit nec te *post fata* beabit.

Myslím, že tu jest (zase na stejném místě ve verši) obrat Vergiliův Aen. IV 20 miseri *post fata* Sychaei. U písaře rukopisu **B** *facta* (*c* dodatečně expungováno) jde jen zdánlivě o jiné čtení: ve skutečnosti vzniklo zde *facta* jen nesprávnou orthografií slova *fata* (viz výše!); strojené by nepochybně bylo vykládati jeho vznik vzpomínkou na závěr verše Eugenia Toledského (VII. stol.) carm. 2, 8 te post obitum sic talia facta beabunt. Pro obrat vice consimili znám doklad jen z Paulina Nol. carm. 27, 196 consimili vice.

Pod souborným označením ‚Odchylky od kvantity klasické' nalézáme u Vilikovského (341) také zjevy, které se vyskytly již v poesii antické, částečně dokonce již v období klassickém, a teprve později se více rozšířily. Tak homŏ již u Lucretia (VI 652 nec tota pars, homo terrai quota totius unus) vedle homō (I 60 primum Graius homo mortalis tollere contra); sciŏ u Vergilia (Buc. VIII 44 nunc scio, quid sit amor: duris in cautibus illum), egŏ u Vergilia (Aen. I 46 ast ego, quae divum incedo regina Iovisque); srv. ostatně mé poznámky v L. f. LVI, 1929, 26 a n. Měření illĭus má již Vergilius (Georg. I 49 illius immensae ruperunt horrea messes) vedle illīus (Aen. II 361 quis cladem illius noctis, quis funera fando). Dloužení cathēdra jest již u Horatia (Sat. I 10, 91 discipularum inter iubeo plorare cathedras) a jinde. O tvarech muliēris, posteā jsem psal v L. f. LV, 1928, 264 a n. I jiné zjevy jsou již pozdně antické: prōpitius Iuvencus I 16, Dracontius Satisf. 14; lavăcrum Prosper Epigr. 60, 11. Bylo by tu tedy třeba opatrnější a přesnější stilisace. Naopak mohlo býti uvedeno typicky středověké a rozšířené měření adjektiva mōnachicus (v různých pádech v. 311, 434, 486, 490, 556); ještě Sidonius Apollinaris měřil správně mŏnachus.

O ceně jednotlivých rukopisných variant se Vilikovský v řadě případů nerozhoduje, a tak nerozlišuje z **B** dobrá čtení od evidentních chyb, ač pravidelně určení není těžké. Nesnadná jest po mém soudě jen volba u v. 392 mezi čtením **A**

qui sic audaci vultu verboque minaci

a čtením **B**

qui sic audaci verbo vultuque minaci,

neboť jsou dosvědčena spojení Sen. De ira I 1, 3 audax et minax vultus, Val. Flacc. V 520 vultu gravis ille minaci, Ovid. Met. I 91 minacia verba, Quintil. Inst. X 5, 4 audacia verba. Ale přesto náleží, tuším, přednost čtení rkpu **B** vzhledem k závěru v. 541 vultuque minaci.

Někde se Vilikovský po mém soudě mýlí. K v. 156, kde jest beze vší pochyby správné čtení **B** *uigilem seruum* (pro rým, nikoliv z důvodů metrických), vytýká Vilikovský (329) Dobnerovi a Emlerovi, že četli nesprávně v rkpu **A** *vigilare* místo *vigilem*. Na štěstí však uvádí sám (330) nerozepsanou zkratku **A** *uigil'e* suum (s háčkem p ř e d *e*!). Chybu **A** jest třeba, tuším, vysvětlovati takto: předloha rkpu **A** měla háček (označení *r*-ové skupiny) správně o něco dále (*s'* = *ser*), v **A** však byl háček mylně posunut kupředu. Proto jest pravdě nepodobná domněnka Vilikovského, že v **A** mohlo označení zkratky u *suum* zaniknout ve skvrně: nebylo tam nepochybně vůbec. Toto naše upozornění na nejistotu kopistů s rozepisováním *r*-ových zkratek předlohy vysvětlí nám celou řadu různočtení. Tak ve v. 173, kde má **A** (správně) *carne*, **B** (špatně) *cure*; ve v. 15, kde **B** (správně) *pro spe*, **A** (špatně) *prospere*; ve v. 81, kde **A** (správně) *patria*, **B** (špatně) *patera*; ve v. 1017, kde **A** (správně) *cessere*, **B** (špatně) *cessare*. I jinde musíme v rukopisech uznati omyly při rozvádění zkratek. Tak ve v. 826/7, kde Vilikovský bystře a správně navrhl (podle parallelního výrazu Canapariova *ab Italicis oris*) čísti *finibus a laciis* místo nesmyslného rkpného čtení *sinibus alacris*. Zde měla již předloha rkpů **A** a **B** chybu. Jenom musíme k úplnému emendování veršů Vilikovským restituovaných v podobě

non admisit eum, qua regem forte revulsum
finibus a laciis adeunt...

učiniti ještě jeden zbývající krok: pokládati rukopisné čtení *reuulsum* za chybu, palaeograficky opět snadno vysvětlitelnou, místo správného *r e v e r s u m* (srv. i konec v. 1218 ad sua tecta viri sunt unusquisque *reversi*). Ve v. 750 vzniklo čtení rukopisné podržené Emlerem

celi ministeria narrat vidisse superna

jiným chybným rozvedením: nepochybuji, že tu jest nutno z dů-

vodů obsahových i metrických[1] navrhnouti konjekturu *misteria*, t. j. mysteria[2].

Verš 528 jest bezvadně dochován v **A** v podobě
aut hunc conserva, precor, o confrater et abba.

Vilikovského poznámka ‚*confrater* se nehodí z důvodů prosodických (bylo by třeba měřit ŏ cŏnfrāter), třeba tedy přijmouti čtení [**B**] *frater*‘ jest nemilé nedopatření: přece jest prĕcŏr, nikoliv prēcōr (srv. ostatně i v legendě v. 495 utrum me mulum, precor, anne putatis homullum). Chyba **B** ve v. 528 jest snadno vysvětlitelná (vynecháním ↄ po *o*). Neprávem (byť s otazníkem pochybnosti) se dovolává Vilikovský (338) pravidla o *lectio difficilior* pro v. 1081, kde má **A** správně *nimie dant* membra quieti, **B** čtení nesmyslné, ale palaeograficky velmi snadno vysvětlitelné (neoznačováním tečkovaného *i* v předloze) *innuebant* membra quieti [srv. v. 125, kde **A** (dobře) *minuuntque*, **B** (špatně) *minimique*; v. 232 **A** (dobře) *unum*, **B** (špatně) *ymum*; v. 924 **A** (dobře) *tinniat*, **B** (špatně) *tumeat*]. Ve v. 417 jest čtení **B** *foret* (místo **A**: *fore*) metricky vadné a proto nepřípustné; ale místo jest asi porušeno.

Nadsazena jsou čísla o verších převzatých ‚úplně beze změny‘ (337), pro Vergilia 1, pro Ovidia 5, resp. 7. Mají zníti pro Vergilia 0, pro Ovidia 3. V metrice se u nás řídíme všichni s Králem[3] proti neodůvodněné záměně Bentleyově původním antickým rozlišováním these a arse (k str. 341). Nevhodně razil Vilikovský termin ‚mužská penthemimeres‘ (341), zřejmě kontaminací Meyerova výrazu (v. uv. sp. I 77) ‚die männliche im dritten Fuße‘ a slova penthemimeres. Tato jest jen jediná a nepotřebuje bližšího určení; Meyerova ‚die weibliche im dritten Fuße‘ jest *κατὰ τρίτον τροχαῖον*. Ale to jsou již drobnosti.

Cenná práce Vilikovského, k jejímuž thematu jsme tu podali několik poznámek, jeví ve svém celku stejně známky pečlivé důkladnosti jako autorovy bystrosti a rozhledu. Řešení problémů, v ní obsažené, jí získalo nové podněty, bratislavský pak Sborník jí rozmnožil řadu svých hodnotných příspěvků. *Bohumil Ryba.*

[1] Metrika nám jest bezpečným kriteriem také na jiných dvou místech. Ve v. 739 jest při hiátové praxi skladatelově nemožné i rukopisné čtení ostendit noctu visum *emirabile* i Emlerova konjektura *admirabile*; čtu zde [*e*]*mirabile* (srv. i konec v. 1044 dictu *mirabile* sompnum). Ve v. 294 jest nutno proti Emlerovi čísti s **B** cum gemmis auro stat lectus fultus et ostro, nikoliv s **A** cum gemmis *et* auro . . . Dvojnásobnou metrickou vadu verše 554 hora qua Cristus tersit sindŏne prēcintus bych se neodvažoval přičítati skladateli, který jinde měřil správně tvary prēcingitur, prēcinctus (v. 556, 1051). Snad jest opraviti Cristus *de*tersit sindone cinctus (srv. v. 847 *de*tersit). Chyby ve v. 215 nonnulli pălam sedem promittere sanctam a ve v. 459 cum trĭbus peregre jsou snad již skladatelovy.

[2] Docela stejnou chybu shledáváme v textu Vallovy deklamace De falso credita et ementita Constantini donatione XVIII 60 (vyd. Schwahnova str. 53, ř. 2), kde rkp **A** má správně *misteria*, ale vydání z r. 1520 (z jiného rukopisu) tisklo *ministeria*.

[3] Řecká rhythmika, ²1915, str. 70.

Der alttschechische Kapitelpsalter. Einleitung, Text mit kritischen Anmerkungen, Wörterbuch. Von Dr. *Eugen Rippl.* (Veröffentlichungen der Slavistischen Arbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität in Prag. II. řada, seš. 1.) Praha 1928, 8°, str. IX + 249.

K posavadním třem edicím staročeského žaltáře — Wittenberského od J. Gebauera (v Památkách staré liter. čes., č. VIII, 1880), Klementinského od A. Patery (v týchž Památkách, č. X, 1890) a Poděbradského rovněž od A. Patery (ve Sbírce pramenů, skup. I, ř. 1, č. 2, 1899) — přistupuje jako čtvrtý člen toto Ripplovo vydání žaltáře Kapitulního, který dříve patřil knihovně metropolitní kapituly pražské, nyní pak se chová v knihovně musejní (sign. I E 65). Skoro polovinu knihy Ripplovy zabírá slovník (131—248), obsahující nejen úplný seznam slov žalmového textu se všemi důležitějšími doklady, nýbrž i pečlivé významoslovné zpracování jednotlivých hesel se stálým zřetelem k latinskému originálu. Staročeský text (35—129) žalmů, podaný s diplomatickou přesností, jest rozdělen na verše a opatřen interpunkcí podle smyslu, avšak velká začáteční písmena kladena jsou jen tam, kde jsou v rukopise, takže původní větné členění je tím dostatečně patrno. Poznámky, provázející staročeský text, týkají se jednak jeho grafiky, škrtů a rasur, jednak jeho poměru k latinské předloze. Po stránce methodické je to edice vzorná.

V úvodě (1—33) shrnuje Rippl velmi cenné a poučné výsledky svých studií o žaltáři Kapitulním, jemuž nebývala věnována taková pozornost, jaké zasluhoval. Z jazykového rozboru soudí Rippl, že rukopis, obsahující vedle žaltáře (f 1^a—82^a) ještě »hodiny ot svaté Mařie« (82^a—92^b) a »sedm radostí svaté Mařie« (93^a—100^b), které však nejsou do edice pojaty, byl psán uprostřed druhé polovice XIV. století, asi kolem roku 1370 (str. 11). Z přehledu skladebných zvláštností (12—18) vysvítá, že překladatel, ač podléhal mocnému vlivu latinské Vulgaty, dbal správnosti jazykové v syntaxi, a zvláště dlužno přiznati, že způsob, jakým se převádějí do češtiny latinské tvary slovesné, je značně nezávislý a samostatný, ano mnohdy dostihuje pozoruhodné názornosti a výrazové síly; jako doklad toho se uvádějí české varianty za latinské *eripere: vydřieti, vychopiti, vychvátiti, vychytiti, vylapiti (-ovati), vypopadnúti* a *vytrhnúti.* Typickou zvláštností překladatelské techniky, s níž se setkáváme ve všech staročeských i staropolských žaltářích, jest obyčej, vyjadřovati genitiv subjektivní, objektivní a possessivní adjektivem (na př. consilia gentium: *rady pohanové).* Správně upozorňuje Rippl, že při hodnocení kvality překladu staročeského třeba jisté opatrnosti, poněvadž neznáme vlastní předlohy latinské: »Někdy je těžko rozhodnouti, zda běží o chybu v překladě, vzniklou buď z nedbalosti nebo chatrné znalosti jazykové, či neměla-li spíše latinská předloha na tom místě chybné, porušené čtení. V nejistých případech jest lépe

přikloniti se k předpokladu druhému, poněvadž všichni středověcí překladatelé náboženských spisů drželi se, z jakési bohabojné úcty, co nejúzkostlivěji své předlohy. Latinský originál žaltáře Kapitulního byl asi jedním z oněch starších recensí Vulgaty, která ještě uchovala zbytky starších různočtení. Není však také vyloučeno, že se již v této nám neznámé předloze na mnoha místech vyskytovaly opisovačské chyby. Nelze tudíž pokládati všechny úchylky od Vulgaty za chyby« (str. 18).

»Nejlákavějším a spolu nejtěžším problémem«, který se pojí k ŽKap., jest jeho poměr k ostatním známým staročeským žaltářům. Rippl tu vychází ze Šafaříka (Rozbor staročeské literatury I. 111—131), který již přisoudil ŽKap. zvláštní, čtvrté místo mezi recensemi staročeských žaltářů, a spolu v něm též pochválil pokrok a do jisté míry i větší jeho dovednost v překládání, konečně neušly mu ani jeho četné shody s ŽKlem. Na přímou závislost obou textů, ŽKap. a ŽKlem., lze podle Rippla sotva mysliti, poněvadž oba jsou opisy; označíme-li předlohy obou opisů jako Kapx. a Klemx. možno vzájemné závislosti obou textů rozuměti jen tak, že buď interpolator ŽKap. místy použil Klemx. nebo že tak učinil již autor Kapx., ač ostatně i tato formulace zůstává toliko dohadem (str. 20). Skutečným a trvalým poznatkem jest, co zjistil Rippl, že totiž ŽKap. a ŽKlem. se v prvních šesti žalmech (kromě Ž. 1 a sedmi veršů Ž. 2, které v ŽKlem. jsou vyškrabány a nahrazeny textem pozdějším) v podstatě shodují, v Ž. 7—27 shoda ještě všeobecně trvá, ale jsou tu již místy sklony k osamostatnění; teprve od Ž. 28—31 jeví se některé ohlasy recense ŽWitt., ačkoli ŽKap. pořád ještě stojí blíže ŽKlem. Asi od Ž. 32 odklání se ŽKap. zřejmě od ŽKlem., a tento odklon vzrůstá, takže přibližně v Ž. 36—48 blíží se ŽKap. nápadněji recensi Witt. V Ž. 48 je pozorovati první souhlasná místa ŽPod., jichž dále přibývá stále více (str. 21). Tu třeba dodati, že ŽPod. patří k recensi Witt. Přesvědčil jsem se na jednom příkladě, že takové dělení ŽKap. je v celku správné. Latinské *salvum facere, salvum fieri*, jež se vyskytuje v žaltáři 44krát, překládá se v ŽKlem. vesměs bez jediné výjimky *zdráva učiniti, zdráv býti*, kdežto v ŽWitt. a ŽPod., s jedinou odchylkou v ŽPod. v Ž. 105_{47} (*zdrávy učiň ny*), vždy *spasena učiniti, spasen býti*«; ŽKap. v první své části, po žalm. 53_3 — kromě dvou výjimek, Ž. 21_6 (*spaseni učiněni sú*) a 30_{17} (*spasena mě učiň*) — řídí se žaltářem Klem., v druhé pak části (od Ž. 54_9) se naprosto shoduje s ŽWitt. a ŽPod. (zde vyjma jediný případ v Ž. 105_{47})[1].

Poslední část Ripplova úvodu (21—32) podává výtěžek pracného lexikálního rozboru ŽKap. Srovnáním slovníku ŽKap. se

[1] Také evangeliáře třídí se v překladě tohoto rčení na dvě skupiny, na př. Mat. 1_{21} »salvum faciet populum suum« zní v EvSeit. *usdraví lid svój*, EvRajhr. a EvBeneš. *uzdraví lid svój*, EvZimn. a EvOl. *spasen učiní lid svój*, EvPraž. *zprostí svój lid*.

slovníkem ostatních tří vydaných textů vyniká zřetelně vlastní jazyková výzbroj auktora ŽKap., o němž možno říci, že si při své práci počínal dosti samostatně a originálně, takže právem možno označiti ŽKap. jako zvláštní recensi staročeského překladu žalmového. »Jádro této recense uchovalo se nám dosti nedotčené. Slova pro ŽKap. zvláště typická objevují se v dalších žalmech častěji než v první třetině, kde původní ráz jen stěží probleskává. Zdá se nám, jako by se opisovač nebo interpolator během své práce přidržoval stále těsněji své předlohy. Tím by se daly shody s jinými žaltáři (jmenovitě s Klem.) v mnoha případech přičísti na vrub některého pozdějšího přepisu« (str. 32). Někdy arci při těchto lexikálních shodách a nesrovnalostech, jak přiznává Rippl (str. 21), bude třeba počítati i s náhodou, ještě více však, myslím, také s tou okolností, že se žaltář často vštěpoval do paměti již pouhým opakováním při modlitbách, anebo že se některým žalmům přímo učili nazpamět: tak by se snad dalo mnohdy vysvětliti podivné křížení různých recensí nejsnáze touto podvědomou činností paměti.

Jedné otázky, ač byla již příležitostně položena V. Vondrákem (Die Spuren der altkirchensl. Evangelienübersetzung in der altböhm. Literatur. Sitzungsber. d. Wien. Ak. CXXIX, 1893, str. 33) a J. Vajsem (Česká bible hlaholská. Věstník Kr. Č. sp. Nauk 1908, XIII, str. 22—26), zda totiž se nejeví v staročeském překladě žalmů nějaké stopy vlivů staroslověnských, Rippl se nedotýká. Chci upozorniti na několik míst v ŽKap., které přímo volají po novém a důkladném zpracování dávné kontroverse, zda staroslověnský překlad Písem nějak působil na vznik a vývoj překladu staročeského.

31_3 inveteraverunt ossa mea: Witt. a Pod. *ostaraly sú sě kosti moje* (*mé*), Klem. *sstaraly sú sě k. m.*; ŽKap. však má *zvetšely sú kosti mé* (srov. ѡвєт'шаша кости моа)[1] — 68_{21} Et sustinui: Witt. *i tirpěch*, Pod. *čekal sem*, Klem. *i strpěl sem*; Kap. *A ožidal sem* (srov. жьдахъ) — 68_{24} Obscurentur (oculi eorum): Witt. *Otmějte* (*oči jich*), Pod. *Otemnějte*, Klem. *Temni buďte*; Kap. *Pomračta sě oči jich* (srov. помрачите са ѡчи ихъ) — 70_{19} quis similis tibi: Witt., Pod., Klem. *kto roven tobě*; Kap. *kto podoben k tobě* (srov. кто подобенъ тебѣ) — 78_{12} in sinu eorum: Witt., Pod., Klem. *v lóno jich*; Kap. *v ňadra jich* (srov. въ нѣдра ихъ) — 101_{21} ut solveret (filios): Witt., Pod. *a zprostil* (*syny*), Klem. *i rozvázal*; Kap. *aby rozhřěšil* (srov. раздрѣшити сны); podobně 104_{20} solvit (eum rex): Witt., Pod. *i zprostil*, Klem. *i rozvázal*, Kap. *i rozhřěšil* (srov. раздрѣши); 145_7 Dominus solvit compeditos: Witt., Pod. *Hospodin zproščije*

[1] Staroslověnský text cituji zde pro stručnost jen z žaltáře Pogodinova (podle vydání Jagićova, Psalterium Bononiense 1907); rozumí se, že s ním souhlasí i žaltář Sinajský, Bolognský, Lobkovicův, Pařížský a j.

(-*ščuje*) *okované*, Klem. *rozvazuje svázané*, Kap. *rozhřěšije pútem spaté* (srov. г҃ъ рѣшить ѿкованыѩ) — 103_3 ponis: Witt., Pod. *kryješ*, Klem. *přikrýváš*; Kap. *položieš* (srov. полагаѩи) — 103_{29} Emittes ... faciem: Witt., Pod., Klem. *Vypusti(-sť)* ... *obličej*; Kap. *Vyšli* ... *líce* (srov. послеши ... лїце) — 104_{26} (quem) elegit: Witt. *vzvolil*, Pod. *zvolil*, Klem. *vyvolil*; Kap. *jehož vybral* (srov. егоже избра); — ib. v. 36 primitias: Witt. *pirvnie*, Pod., Klem. *prvorozenstvie*; Kap. *prvěncě* (srov. прьвѣн'ца); — ib. v. 38 incubuit timor: Witt., Pod. *vzpolehl (zp-) strach*, Klem. *otpočinula jest bázeň*; Kap. *vpadl strach* (srov. нападе страхъ) — 144_2 per singulos dies: Witt., Pod. *Přěse všě dny*, Klem. *Po vše dny*; Kap. *na každé dny* (на къждо дн҃ь) — 145_8 Dominus erigit elisos: Witt. *Hospodin vzdvihá vyvrácené*, Klem. *zpravuje poražené;* Kap. a Pod. *vzvodí (zv-) poražené* (srov. г҃ъ възводить низьвръженыѩ) — 146_8 parat terrae pluviam: Witt., Pod. *činí zemi déšč*, Klem. *pravuje z. d.;* Kap. *hotuje z. d.* (srov. готовѧщоумоу земли дъждь) — 147_3 adipe frumenti satiat te: Witt. *tukem žitným nakirmuje tě*, Pod. *tučností obilnú nakrmuje tě*, Klem. *jádry obilnými nakrmí tě*; Kap. *tukem pšenicě sytí tě* (srov. тоука пшенична насыщаѫ тѧ).

Důležitost ŽKap. v otázce závislosti staročeských textů na textech staroslověnských jest, doufám, těmito několika příklady, které arci nevyčerpávají veškeré látky, dostatečně prokázána. Nejspíše bych viděl v těchto církevně-slovanských korekturách staročeského textu vliv pražského kláštera Emauzského, který pěstil čilé styky s literárními kruhy českými, jak svědčí jednak přepisování českých děl písmem hlaholským, jednak překlady z češtiny do církevní slovanštiny.

J. Vašica.

Jan Amos Komenský. Listové do nebe. K tisku nově upravil a poznámkami opatřil *Jiří V. Klíma.* Šesti kresbami doprovodil a vazbu navrhl *Fr. Bílek.* »Špalíček«, sv. VII. V Praze, K. Raichl, 1930 (na titulním listě otisku samého MDMXXIX). Str. 127 (+ 3). Za 18 Kč.

Nové vydání tohoto textu, jenž posledně otištěn J. V. Novákem v 15. svazku brněnského vydání spisů Komenského (na str. 6—25) a je tedy dost přístupný, je přece vítáno i pro filologa, protože vydání Novákovo, nešetříc některých zvláštností starého tisku, není filologicky věrné a potřebám filologickým nevyhovuje. Rádi tedy bereme do ruky nové vydání, jehož vydavatel v »poznámkách k tisku« na str. 125 vykládá, že vydání toto »má vyhověti nejen zálibám bibliofilským, ale chtělo by býti i spolehlivým pramenem pro poznání jazykové stránky, příznačné pro Komenského i moravskou tiskárnu té doby«. Ale po přečtení odkládáme knížku poněkud zklamáni v nadějích vzbuzených citovanou právě větou a připojeným k ní na dvou stránkách seznamem všeho toho, co ze starého tisku bylo podrženo i v novém otisku. Slíbeno tu

mezi jiným, že »délky zachovány věrně podle starého tisku, i když některé nedůslednosti jim ujímají na průkaznosti« (str. 126), ale provedeno to nedokonale. Tak počáteční *u-* je v tisku vesměs krátké (vydavatel to také konstatuje na str. 126), ale v otisku čteme *z úst* (str. 20_7), *do úst* (18_{18}, 21_2), *úplatky* (23_9), ač jinde se píše proti novočeskému usu správně *z udolí* (29_{10}), *upění* (34_{15}) a j. Nebo u měkkých zájmen nebývá druhdy vždy psáno *í*, kde starý tisk je píše, na př. m. *od nich* (57_1), *našich* (62_4), n. pl. *vaši* (86_{15}), *chudí tvoji* (17_7) má býti *odních*, *našich*, *vaší*, *chudí tvojí*, jak se na jiných místech správně píše (*jích* 57_4, *našich* 62_4, n. pl. *naší* 33_1 a j.); podobně v instr. sg. masc. a neut. rodových zájmen na několika místech má starý tisk *i*, kde otisk má *í* (tak nesprávné je *s ním* 25_2, 36_{14}, *čím* dále, *tím* lepší buďte 93_{13}, *s tím* 93_8; *mezi tim* má býti místo *mezi tím* na několika místech: 15_8, 15_{11}, 23_1, 37_4, 42_2). Vydání Novákovo ve všech těchto případech se řídí kvantitou novočeskou, což nový vydavatel výslovně na str. 126 poznamenává, ale sám napravil tento nedostatek staršího vydání jen částečně. I v jiných případech není kvantita starého textu reprodukována správně: několikrát v koncovce adverbiálních komparativů má být *í* místo vytištěného *i* (11_7 má býti *směleji a daufánlivěji*, 52_9 *štědřeji*), 83_{15} má starý tisk *všickni*, 40_{15} *bohatí*, 64_{12} *nikdý* (jak správně vytištěno 53_5), naopak v nom. pl. *činitele* 93_4 má starý tisk koncovku krátkou. V starém tisku se čte *kníhy* m. *knihy*, jak je v otisku několikrát na str. 83, *hlina* m. *hlína* 36_{12}, 36_{16}, *vzhuru* 85_6, *vlidností* m. *vlídností* 53_1, *přivesti* m. *přivésti* 66_{12}, a třikrát *přijdiž* (psáno *přjgdiž*) m. *přijdiž* na str. 95. Kdo bude chtít tuto stránku tohoto textu studovat, bude se musit i nyní obrátit k starému tisku, otisk Klímův podkladem tohoto studia být nemůže.

I v jiných věcech zůstal otisk Klímův ve snaze přesně reprodukovati originál na poloviční cestě: chce zachovávat psaní velkých písmen na počátku slov tak, jak se vyskytuje v starém tisku. Ale je hodně případů, kde se jeho otisk od starého tisku odchyluje; tak na př. má býti velká počáteční litera místo malé ve slově *meč* 34_3, *vnitř* 38_2, *boháčích* 37_{18}, *svatosti* 43_{14}, *ředitel* 45_4, *načež* 49_{15}, *bohatství* 53_{15}, *zákony* 54_5, *lidskou* 62_{19}, *štercířům* 65_{13} atd. Také zásada o dělení slov resp. psaní jich dohromady, jak vytčena na str. 127, nedodržena naprosto vždy: *nejen* 19_{10} píše starý tisk rozděleně, *nad to* 19_{11} dohromady, rovněž *na odpor* 28_8, *na čež* 49_{15}. Na str. 92_{17} je v otisku *nebo sem lačněl, nedali ste mi jísti, žíznil sem, nedali ste mi píti, nah sem byl, nepřioděli ste mne*; tu všude, až na poslední *ste*, má starý tisk ve tvarech slovesa *jsem* počáteční *j (jsem, jste)*!

Z toho ze všeho je vidět, že úkol, který si vydavatel vytkl, provedl jen polovičatě; je z toho také vidět, že tento otisk není pořízen přímo ze starého tisku, jak se praví na str. 125, nýbrž za jeho základ vzato vydání Novákovo, jež bylo podle starého

tisku opraveno, ale nedokonale. Prozrazuje to ostatně zcela zřetelně — v dodatcích na str. 128 opravená — nesmyslná chyba na str. 64_2, společná textu Klimovu i Novákovu.

Kromě textu obsahuje knížka informativní výklad o vydávaném spisku (str. 97—115), poznámky k textu (str. 117—124) a poznámky k tisku (str. 125—128), poučující o tom, jak si vedl vydavatel při svém vydání tohoto textu. Poznámky k textu obsahují zejména poukazy na citáty biblické, jejichž ohlasem příslušná místa textu jsou; vedle toho pak vyvětlení neznámějších slov — vysvětlivek takových bylo by mělo být víc. Str. 39_{16} opravuje vydavatel *splácený*, jež se čte v starém tisku, na *sblácený* (srv. o tom také na str. 125). Ale viz Souček ČMM. 1912, 134. *Oldřich Hujer.*

Роман Смаль-Стоцький: **Примітивний словотвір.** (Студії до українськоі граматики, книга VI.) Varšava 1929. VIII + 200 stran. Cena neudána.

Zkoumání interjekcí nepokročilo dosud tak daleko jako zkoumání jiných částí řeči. Obsahují velmi silný »citový přízvuk« a proto zaujímají zvláštní místo jak pro častou neobvyklost svého hláskového ustrojení (lišícího se často značně od toho, co je běžné a pravidelné v ostatních slovech), tak i pro svou nestálost a proměnlivost. Proto není divu, že byly dosti zanedbávány. O dnešním stavu zkoumání tohoto oboru, o jeho mezerách a obtížích pojednal v těchto Listech (53, 1926, 184 n.) Hujer v recensi spisu Schwentnerova; proto odkazuji čtenáře na ono místo a přecházím hned k práci varšavského profesora.

»Prymityvnyj słovotvir« Romana Smal'-Stoćkého jedná právě o tvoření interjekcí a slovesných útvarů majících interjekce za základ. V úvodu vykládá o problému interjekcí v psychologii řeči, obíraje se názory jazykozpytců o jejich podstatě a původu. Dále mluví o tom, jak se interjekce probírají v speciálních pracích a v jednotlivých mluvnicích indoevropských, slovanských a zvláště ukrajinských. Seznam těchto prací je téměř úplný, je vynechána jenom práce Boranićova (Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima, Rad jugosl. akad. 178, str. 1—86), také se nezmiňuje vůbec o příspěvcích J. Zubatého (ve Sborníku filologickém a j.).

První oddíl vlastní práce se zabývá rozdělením interjekcí. Dělí je nejprve podle původu na primární a sekundární, první skupina se opět dělí na výrazy duševních citů, onomatopoiické útvary a na primární slova, kterými se vábí, přivolávají, pohánějí nebo odhánějí zvířata. Sekundární interjekce se dělí na interjekce vzniklé ze sloves (na př. *vert*, označení rychlého pohybu, z *vertíty*), dále na interjekce utvořené ze slov a frází (*hore! — Christe-Bože!*) na novotvaré výrazy pro volání a zahánění (*byń!, być!* na telata, *koś!* na koně), pocházející podle autora z řeči dětské, a konečně na cizí interjekce (*aj-vaj! basta!*).

Další kapitoly jsou nejdůležitější. Jedna je věnována rozdělení interjekcí podle jejich hláskového tvaru. Autor je třídí velmi bedlivé na čistě vokálové (*e!* — *ej!*), čistě konsonantické (*brr!*) a na složené. U těchto si všímá vzájemného postavení hlásek (*ach!* — *cha!*) a vložených konsonantů (*kva! kra! tfu! čke!*). Plnější jsou typy *beu! hoj!* a pod. s dvojhláskou a dvojslabičný typ *aha*! U ostatních věnuje pozornost zakončení: bývá na konci *-p*, *-t*, *-k*, *-s*, *-š*, *-ch*, zvláště však *-c* a *-m*. Velmi často se v interjekcích objevují likvidy, a to jak na konci, tak i uvnitř slov. Příkladů s *r* má půl druhé stránky (*rach!*, *chur!*, *pruš!*, *šarp!*).

V kapitole »o principech tvoření interjekcí« jedná o příponách, které se dají konstatovati při interjekcích. Při každém typu podává jeho popis, význam a »genesi«. Vyskytuje se příponové *-y* (na př. vedle *buch!* je též *buchý!*), *-u* (*puk!* — *pukú!*), *-yć*, *-ić* (*touk!* — *toukýć!*, o úderu), *-a* (*haj!* — *haja!* při odhánění ptáků) a *-iť* (*chamíť!* o rychlém pohybu). Zajímavý prostředek tvoření je t. zv. Wortstreckung (termín H. Schrödera), t. j. vkládání samohlásek nebo i celých slabik doprostřed slova. Souhláska vkladné slabiky je zpravidla *r* nebo *l*, zřídka *h*, kvalita samohlásky se řídí podle toho, jaká je samohláska v základním útvaru (*bam!*: *bařám!* — *tip!*: *tiřip!* — *šep!*: *šeřép!*). Charakteristické je při interjekcích také to, že jejich hláskový stav je velmi proměnlivý. Je vedle sebe *bach*, *bech* i *buch*, *cik*, *cok* i *ćuk*, v konsonantismu je vedle sebe *kum* a *pum*, *džau* a *ćau* atd. Můžeme nyní k tomu dodati, že některé případy jeví změkčení (*hrak!* — *hřak!*) a nasalisaci (*bac!* — *benc!*) jako slova povahy expressivní.

V další kapitole mluví autor o úloze interjekcí při tvoření slov. Od interjekcí se tvoří často slovesa (substantiva jen zřídka) pomocí ustálených přípon, anebo i vznikají slovesa toho druhu (rázu onomatopoiického), aniž existují příslušné interjekce. Nejjednodušší příponou je *-ati* (*och!* — *óchaty*), ale nejvíce rozšířena je přípona *-kati* (*óchkaty*). U sloves se často vyskytuje výše připomenutá »Wortstreckung«, a to tak, že sloveso nebývá někdy utvořeno od základní interjekce, nýbrž od tvaru »roztaženého« (*dzeň! dzeřéň!*: *dzeřéňkaty*). Jsou i dvojice jako *bákaty* — *bařákaty*, *cýkaty* — *cyhýkaty*, ale vedle nich neexistuje žádná interjekce základní.

Hojnými příklady ukázal spisovatel, jak se kolísá hlásková podoba i v takovýchto slovesích. Tak je *purch! púrchaty*, ale i *pórchaty*, *pérchaty*, *pýrchaty*. Likvidové skupiny jsou náchylné k metathesi (*múrkaty* — *mrúkaty*), což upomíná na známé Brücknerovy výklady, též *m* (*čomcháty* — *čmóuchaty*), jsou i příklady jako *plúchkaty* — *chlupkaty*, ba i *škutyřáty* — *štykuřáty*.

Skutečnou novinkou je kapitola o některých slovesných příponách. Vedle známých přípon *-katy* a *-ýkaty* vypočítává 16 přípon (na př. *-onuty*, *-oryty*, *-ćuvaty*, *-saty*, *-ełyty*). U všech typů se pokouší najíti jejich vznik. Zpravidla jej hledá v analogickém

přenesení z těch případů, kde takové zakončení vyplynulo z útvaru kmene denominativ, na př. z *fufełyty* (odvozeno od *fúfeła*) abstrahována přípona *-ełyty*, jež pak přenášena mechanicky jinam; tedy rozšíření o jednu slabiku má konec konců původ jmenný. Na mnohých místech si je autor dobře vědom toho, že podává jenom nejisté domněnky. Také nebudeme s ním vždy souhlasit. Tak přípona *-haty* sotva vznikla abstrahováním z *dérhaty* (původní **dьrgati*) a *tórhaty* (uvádí jenom tato dvě slovesa). Máme-li vedle sebe *švyrkaty* a *švyrháty*, řekneme bez rozpaků, že *-haty* je toliko znělou variantou přípony *-katy*. Nebo při *-ńkaty* (*trýkaty* — *trýńkaty*) nebudeme hledati její původ v dvojici *byń! býńkaty*. Je to prostě vkladné *n*, zesílené ještě změkčením.

Mimoto uvádí spisovatel na 30 příkladů kontaminace jakožto zdroje nových útvarů. Na př. *pere-čykrýžyty* vzniklo z *perečyknuty* a *pere-kryžyty*. Někdy však si vyložíme věc také jinak. *Kłampaty* nebude z *kłámaty* a z *kłápaty*, jak míní autor, nýbrž budeme je chápati zase jako *kłapaty* s vkladným expressivním *m*. Sloveso *chołybáty* (podle autora vzniklo zkřížením z *kołybaty* a z *chołitáty*) dostalo své *ch* prostou záměnou *k/ch*, která je v slovanštině velmi častá (srov. pol. *cholebać* vedle *kolebać*).

Následují kapitolky o semasiologii interjekcí a o interjekcích v dětské řeči. Další kapitola shrnuje »výsledky práce« a naznačuje další úkoly badání v tomto oboru. Zdůrazňuje, jak veliký význam mají interjekcionální útvary v živé řeči ukrajinské, jak jsou hojné v řeči lidu (uvádí na př. dlouhý seznam onomatopoických výrazů z myslivecké řeči, kterými se napodobují hlasy zvířat). Klade důraz na to, že interjekce mají svůj vlastní, zvláštní a pevný způsob tvoření a že gramatiky budou musit před všeobecným výkladem o tvoření slov položit nový oddíl, »prymitywnyj słowotwir«, a náležitě si všímat hláskových variací. Interjekce a principy jejich tvoření mají dále význam pro utváření slovesného vidu a pro stanovení kvality děje vůbec. Některé přípony slovesné samy o sobě vyjadřují nedokonavost děje (*-łykaty*, *-oryty* atd.), jiné dokonavost, jiné »kolektivisaci děje« (*-otaty*, *-otity*), jiné konečně i to, že se něco děje s námahou (*-anyty*, *-unyty*). Správně ukazuje autor, že konstatování interjekčního původu slov zbavovalo dosud etymology povinnosti dále rozbírati slovo, poznámka »lautnachahmend« nebo »Lallwort« musila obyčejně stačiti. Nyní bude třeba pozorně analysovat i takovéto kořeny. Autor dedukuje ze svého materiálu i některé poznatky pro indoevropskou mluvnici. Obrací se proti Hirtovu (jinak obecně přijímanému) výkladu reduplikace. Hirt vykládal, že reduplikace má funkci zesilovací a že to, co nyní z reduplikace zbývá, jsou jen trosky dávného stavu. S.-S. tvrdí, že reduplikace má různé semasiologické funkce a že není v živé řeči daleko tak vzácná, jak by se zdálo. Dílo uzavírá obsáhlá snůška materiálu, vybraného z Hrinčenka a z etymologických slovníků slovanských.

Dílem Smal'-Stockého se dostalo ukrajinskému jazyku — nejdříve mezi všemi slovanskými jazyky — důkladného zpracování látky, která dosud byla velmi zanedbávána (proto jsem také hleděl podat podrobný obsah). Spisovatel se omezil docela rozumně na jediný jazyk, na svou mateřštinu, a prozkoumal thema po všech stránkách. Zdá se, že ukrajinština vyniká nad jiné jazyky bohatstvím těchto »primitivních« útvarů a že toho bohatství dovede dobře užívati. Autor to přičítá tomu, že Ukrajinci jsou dědinský lid, žijící s přírodou, s domácími zvířaty, mající malou technickou civilisaci; naproti tomu je prý dosti málo takových útvarů na př. u Němců a u Angličanů, kteří srostli s velikým městem, s hlukem strojů a železnic, a kde prý gramofon vytlačil národní píseň. Omeziti se na jeden jazyk bylo nutné. Neboť pro cizince je dosti těžké sbírati takový materiál a správně jej vykládati. Každý jazyk dává přednost jiným způsobům tvoření, ačkoli některé způsoby se mohou vyskytnouti i v několika jazycích. Teprve až budou podobné monografie vypracovány pro všecky jazyky slovanské, bude možno přikročit ke srovnávání, a to jak uvnitř slovanštiny, tak i s ostatními jazyky indoevropskými a snad i jinými. Naopak zase toto omezení na jeden jazyk zaviňuje jisté omyly, ovšem nikoli v popisu, nýbrž jen tam, kde se vykládá »genese« útvarů. Tak vykládá autor (str. 45) typ *buchý — buchý* jako napodobení imperativu (*robý — robý!*). Ale ten typ máme také v češtině (*krejčí dělá pichy pichy* us.; *čuchy čuchy člověčinu*, srv. Trávníček, Neslovesné věty v češtině I 230), kde o vlivu imperativní formy nemůže být ani řeči.

Čtenář tohoto referátu jistě zpozoroval, že mnohé z uvedených typů má čeština také. A vskutku bychom našli v nářečích veliké množství slov tohoto »primitivního tvoření« a možná že i několik typů docela samostatných. Ukázalo by se také, že některé oblasti našeho jazyka dávají přednost jedněm, jiné jiným způsobům. Toto thema je velice vděčné. Máme dost slovesných přípon, které čekají na objasnění a na soustavné zpracování. Uvedeme jen několik příkladů: mor. *tralágať sa* ‚vláčeti se', *šmotŕňať sa* ‚plésti se, pomalu dělati', sloven *žavrať sa* ‚vaditi se' (: *žuvať sa* ‚hrýzti se'?), *teluzdiť* ‚báti, tlouci, nadávati', *terušiť*, *teruziť*, *teružiť*, *terygať sa* ‚vléci se někam, obtížně jíti', *tľapaštiť* ‚tlapati' atd. atd. Sem patří také t. zv. slovesná deminutiva jako čes. *spinkati* a peiorativa jako sloven. *hromžiť*. Stačí podívati se do Bartošovy Dialektologie moravské I 158—160, kde se uvádějí přípony »intensivních« a »deminutivních« sloves, abychom si uvědomili, že i česká nářečí mají výběr velice hojný. Zubatý věnoval hodně pozornosti těmto věcem, zvláště příponě *-kati*, také Trávníček v uvedené knize, ale valná většina jich je dosud vůbec netknuta. Tak je tomu i v ostatních jazycích slovanských a ve většině ostatních indoevropských. Dílo Smal'-Stockého by mohlo býti dobrým vzorem podobných monografií dalších. *Václav Machek.*

Maria Wilkins Smith: **Studies in the syntax of the gathas of Zarathushtra together with text, translation, and notes.** (Language dissertations published by the Linguistic society of America. Number IV.) Philadelphia 1929. 8°.

Zjev, jenž autorku nejvíce zajímal, jest domnělé vokativní a nominativní užívání instrumentálu, které gáθám avestským přisoudili Caland, Geldner a Bartholomae. Od počátku staví se dogmaticky za Meilleta, jenž nepřipouští (Trois conférences sur les Gāthā de l'Avesta str. 45), že by v archaickém textu mohl býti podmět vyjádřen instrumentálem. Zkušebním kamenem these je překlad. Smithová se neomezila na přeložení míst, o která běží, nýbrž překládá gáθy celé. Dlužno uznati, že její překlad jeví poctivé úsilí vyrovnati se s obtížemi textu i mnoho samostatných nápadů vedle pěkné znalosti literatury (je však s podivem, že v bibliografii, až zbytečně obšírné, není zmínky o B. Geigerovi ani o J. Hertelovi). S druhé strany nelze zastříti, že překlad právě tam, kde se vyhýbá vokativnímu nebo subjektovému pojímání instrumentálu, bývá často nucený. Přes to pochybuji, že bychom směli s E. Schwyzerem, Die sog. missbräuchlichen Instrumentale im Awesta, IF. 47 (1929) str. 221, uplatňovati tuto námitku ve prospěch názoru Calandova. Čtenáře však jistě zarazí, že Smithová nehájí své these zvláštním vyšetřováním o skladbě instrumentálu v gáθách, ačkoli konstrukce, které v překladu předpokládá, leckdy by potřebovaly ospravedlnění. Třídění instrumentálů provádí jen v poznámkách k překladu, při čemž způsob, jakým je rozvrhuje do kategorií associace, prostředku, důvodu a specifikace, není vždy evidentní. Tak na př. tvar *mazdā* konstruuje překladatelka v J. 48.4 parallelně s lokativem *xratā*, překládá ‚in thy wisdom' a v poznámce označuje jako instrumentál prostředku (means); při stejném překladu téhož tvaru v J. 46.2 a 4 čteme v poznámce jednou ‚association', po druhé ‚cause'. Nesmíme-li instrumentál *vohū manaŋhā* v J. 29.7c považovati za vokativní, měl bych jej jako instrumentál prostředku spíše za člen následující věty s *ja-* než za člen věty nominální (*kastē*). Také s instrumentálem důvodu operuje se v překladu dosti volně.

Hlavním předmětem vyšetřování jest autorce otázka neméně důležitá, totiž v jakém věcném vztahu ke kontextu jsou abstrakta *ašəm*, *vohū manō*, *xšaθrəm* a *ārmaitiš*, z nichž zejména prvá dvě dodávají ony sporné instrumentály. Navazujíc na Hübschmanna, Moultona a Bharuchu, buduje svou ‚aspektovou theorii', podle níž jmenovaná abstrakta jako samo *mazdā* ‚moudrost' jsou vlastnosti, skrze něž jedná Ahuró, a zároveň lidské ctnosti. Na příklad autorka zjišťuje, na kterých místech gáθových »Ahuró skrze moudrost 1. s člověkem se spojuje a jemu se zjevuje, 2. dává ochranu, poučení, sílu, podporu« atd. Ačkoli pro všechny tyto pojmy dokládá skoro stále stejné kategorie, které ostatně

ani samy o sobě nejsou nic pojmově zvláště vyhraněného, domnívá se Smithová, že pojetím abstrakt jako attributu stává se bezdůvodným Eastonův stesk na nedostatek jasného spojení mezi nimi a obsahem strof. Nelze upříti autorce, že pojímání slova *mazdå* jako abstraktum ‚moudrost' se na mnohých místech hodí, na př. v J. 29 11, kde po vokativu *mašā* se vokativ *mazdā* v téže větě vyjímal podivně. Ale jsou také místa, kde o správnosti instrumentální interpretace lze pochybovati. Adnominální konstruování instrumentálů, zejména jiných než ryze sociativních, není v gáθách tak pokročilé, abychom směli uznávati vazby jako J. 32.11c *ašaonō mazdā* ‚those-who-are-just through wisdom', 47.4ab *ahmāṯ mainjəuš ... mazdā spəntāṯ* ‚from this spirit ... beneficent through wisdom', 34.10c *tāčā vīspā ahurā θwahmī mazdā xšaθrōi ā vōjaθrā* ‚and to all those hopes, O Ahura, (which) through wisdom (are) in thy dominion'. Ještě smělejší jsou konstrukce Smithové v J. 32.9cβ *mazdā ašāiča jūšmaibjā* ‚unto you under-the-aspect-of-wisdom, and to justice' 29.8bβ *nə̄ mazdā ... ašāičā* ‚for us under-the-aspect-of-wisdom, and for justice', 33.4a *θwaṯ mazdā* ‚from the-under-thine-aspect-of-wisdom'; tvar *mazdā* je tu vesměs určen za instrumentál prostředku. Avšak i v slovesných větách najdeme případy, kde smysl sotva doporučuje výklad instrumentální (J. 46.1, 28.9, 32.13). Ovšem většina míst je taková, že jejich pojmové vztahy zůstávají i při výkladu instrumentálním právě tak málo vyhraněné jako při výkladu tvaru *mazdā* za vokativ. Podobně má se to i s tvary *ašā a vohū manaŋhā*.

Aspektová theorie má po stránce věcné podobný dosah jako názor o jednotlivých a kollektivních osobách, jejž avestě přisuzuje Hertel, Die Sonne und Mithra im Awesta (IIQF. IX), v kapitole »Der awestische Begriff der Person«, avšak Smithová svým moderně neosobním chápáním abstrakt jest vedena k tomu, že slovu *ahurō* vedle appellativního významu ‚pán' přiznává význam vlastního jména tam, kde samo o sobě označuje nejvyšší bytost, kdežto tam, kde se týká abstrakt ostatních, překládá ‚aspect of Ahura'. Jak je svou theorií ovládána, ukazuje nejlépe její překlad J. 33.11, kde vidí ztotožnění Ahura s jednotlivými abstrakty, ačkoliv jí toto pojetí umožňuje jen zájmeno *hvō*, od vykladačů na tomto místě často, ale bez důvodů metrických a syntaktických doplňované. Stačí chápati zájmeno *ja-* před attributem a jménem ve významu nerelativním, obvyklém u takových skupin, a nominativy před imperativem 2. pl. jako nominativy volání na několik osob.

Aspektové theorie používá autorka i k výkladu toho zjevu, že v gáθách slova, týkající se Ahura Mazdy, někdy místo očekávaného singuláru stojí v plurálu. Domnívá se, že rozřešila otázku, když zjistila, že plurál stojí tam, kde Ahuró jedná skrze více než jeden aspekt. Již theoretický příklad v § 45, uvádějící jen dva aspekty s připomenutím »The plural verb expresses a combi-

nation of two separate ideas«, ukazuje, že autorka úplně zapomněla na užívání duálu, v gáθách zcela důsledné. Z tabulky na str. 43 vidíme, že tato chyba postihuje 14 ze 24 případů, takto vykládaných, při čemž ve 12 z oněch 14 případů jest jedním z obou aspektů *mazdā*. Kdybychom pak počítali aspekt *mazdå* od Ahura zvláště, odporovaly by zase doklady se singulárem tam, kde Ahuró jedná jen skrze jeden aspekt. Kromě toho i vedle této chyby zbývají autorce doklady odporující, které neodstraňuje bez násilí.

K positivnějšímu výsledku dospívá Smithová v další kapitole, kde učí, že vokativ v gáθách kladen vždy před caesuru nebo na konec verše; tímto zjištěním podporuje instrumentální vykládání tvarů *mazdā* a *ašā*. I když nehledíme na tvary sporné, nemůžeme neuznati, že taková tendence v gáθách skutečně panuje. Ovšem tento zjev náleží do stylistiky, nikoli do skladby (sama Smithová jinak ve svém pojetí textu gáθového nejen že nevylučuje ani enjambement, ani pausu uvnitř verše, nýbrž počíná si v tom směru dokonce volněji než jiní překladatelé), a proto mám za nebezpečné, povyšovati jej z tendence na pravidlo, které by nás vázalo v překladu.

»Poznámka o pronominálních kmenech se suffixem *-vant-*« přináší jenom nepatrné přesuny v dosavadní interpretaci, rovněž »Poznámky o gáθovém významu některých technických termínů« odůvodňují pouze autorčino stanovisko k výkladům známým. Zvláštními paragrafy uznala spisovatelka za hodno vyložiti, že J. 29. považuje za allegorii a J. 43. za meditaci. Pro svůj text gáθ vybrala pečlivě všechny odchylky od vydání Geldnerova, které mu dodávají vzhledu metricky bezvadného. Také její odchylky samostatné jsou většinou vedeny zřetely metrickými. Z nich závažnější jsou zavedení správného lokativu *ādājā* do J. 33.11cβ a 12bβ, čtení *āstīm* s významem »establishment« místo *āskəitīm* v J. 44.17cα podle *paitjāstīm* v J. 53.3 a konjektura *hačānī* v J. 46.1cβ místo *hāčā*. Kromě druhé snášejí se tyto konjektury zcela dobře s orthografickými poměry avestskými. Autoritu dobrých rukopisů má Smithová pro čtení *vī* místo *vē* v J. 32.6c, čímž odpadá zájmeno osobní vedle přivlastňovacího při témž slově (*θwahmī vā xšaθrōi*) a získává se nový příklad k těm několika, kde opakování praeverbia u slovesa neruší metrum (*vī ... vīdąm*). Na jiných místech má autorka s Baunackem toto »přebytečné« *vā* za partikuli.

Jak jsem již shora naznačil, hlavní význam práce tkví v překladu. Je sympathický i prospěšný důsledností, s jakou autorka provedla jednak thesi o nepřístupnosti vokativního a subjektového užívání instrumentálu v gáθách, jednak neosobní pojetí známých abstrakt. Tím, že podala překlad celý, vynikly možnosti a dosah obou názorů, ovšem i jejich obtíže. *Dr. Miloš Borecký.*

Drobné zprávy.

Oslavy Vergiliova bimillenia. Dvoutisícího výročí narození velkého básníka vzpomněla Jednota českých filologů dvěma slavnostními schůzemi (18. října 1930 v Praze s přednáškou univ. prof. Dr. *O. Jiráního*, 23. října v Brně s přednáškou univ. prof. Dr. *K. Svobody*) a zvláštní soubornou publikací s 15 příspěvky. *„Pio vati. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova“* (str. 175+3 obrazové přílohy), redigovanou *O. Jiránim, F. Novotným a B. Rybou.* Karlova universita v Praze oslavila jubileum slavností 17. října, při níž po proslovech rektora univ. prof. Dr. *A. Mířičky* a děkana filosofické fakulty univ. prof. Dr. *M. Weingarta* pronesl přednášku proděkan univ. prof. Dr. *O Jiráni.* Oslava na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně byla sdružena s výše uvedenou oslavou brněnské odbočky Jednoty. K jubileu vyšla kniha prof. Dr. *O. Jiráního „Vergilius. Život a dílo“* (Sbírka přednášek a rozprav. Řada I. Extense vysokých škol pražských, sv. 4, str. 133). *R.*

Každý, kdo se zajímá u nás o reformu střední školy, musí být redaktoru *E. Čapkovi* skutečně vděčný za krásnou knihu »100 hlasů o střední škole«. Knihovna Pokrokové revue č. 3. Spis podává názory celého sta vědeckých theoretiků, umělců a praktiků o této otázce, v obsáhlém úvodě (skoro 300 stran) jsou však kromě toho obsaženy autorovy informace o dosavadní práci v tomto oboru, které svou všestranností a zvláště objektivností nemají v naší literatuře sobě rovných. Podnětem k této soukromé anketě byl reformní navrh z r. 1925; spis obsahuje jeho kritiku. Mělo se odpověděti na tyto otázky: poměr školy střední a měšťanské, jazyky klassické, společný základ, živé jazyky, příčiny pokleslého prospěchu, oprávnění absolventů reformních reálných gymnasií. Odpovědi jsou velmi zajímavé a prozrazují mnoho o sklonech a paedagogickém rozhledu svých autorů. Celkem můžeme z nich především vyčísti daleko větší pochopení pro vědy duchové, než jaké dal najevo uvedený návrh. Pořadatel ankety sám rozdělil své úvodní poznámky také podle dotazníku. Z uváděných řešení schvaluje hlavně ta, která chápou problém s vyššího stanoviště kulturního. Jest litovati, že autor pominul práce Masarykovy v tomto oboru. Chápu, jak je dnes u nás choulostivé dovolávati se tohoto jména, když se o ně opírají také názory, které podstatu jeho učení nevystihují nebo je dokonce zkreslují. Chceme-li však reformu školství prováděti skutečně s vyššího hlediska, musíme podniknout práci, kterou vykonal Masaryk v Konkrétní logice, stanoviti totiž nejprve stupnici věd podle závislosti a ocenit je po stránce jejich významu pro lidskou společnost. Z cizí literatury sotva by se nám něco hodilo, nezbývá tedy než s dílem uvedeným se vyrovnat anebo učinit pokus vlastní. Teprve pak bude reforma středního školství stát na pevném základě. I o paedagogickém významu jednotlivých věd psal Masaryk hodně (Český učitel r. III, Čas z r. 1908, Světová revoluce, Čapkovy Hovory), a názory autora Konkrétní logiky i v oboru paedagogiky zaslouží si jistě povšimnutí. Neříkám touto poznámkou, že by se snad vlastní názory Čapkovy přičily tomuto vyššímu ponětí reformy, myslím však, že by při takovém postupu mnohé pochybnosti ubyly samy sebou. Pro otázku o poměru školy měšťanské a střední stačilo by ukázat na rozdíl věd theoretických a praktických; pojem všeobecného vzdělání byl by stanoven jako znalost příčinné souvislosti jevů v jednotlivých oborech vědních a přehled po logické souvislosti všech věd, nikolik jako nějaká libovolná chrestomathie módních nauk, jak bývá někdy u nás chápáno. Od vzdělání všeobecného, v němž je podstata pravé jednotnosti veškerého školství, odlišily by se pak přesně začátky vzdělání speciálního, které také každá škola musí podávat a které působí, že žáci

stejného věku učí se od 14 let asi na tuctu různých typů škol. Mají-li nižší třídy žactvo do těchto škol dirigovat, musí ovšem i ony mít příležitost žáka po této stránce zkoumat delší řadu let.

Vyčerpat stručným referátem bohatství Čapkových námětů není možno. Celkem vyznívají vlastní úvahy Čapkovy v sympathický návrh střední školy jednotné po stránce všeobecného vzdělání ve vědeckém slova smyslu s možností volby vzdělání speciálního a vzdělání v cizích jazycích. Z těchto zvláště o zbytečné důkladnosti ve studiu němčiny je velmi krásně pojednáno. Snad by se i slovanským jazykům dalo učiti beze vší soustavné grammatiky pouhou četbou autorů hned od první hodiny.

Josef Novák.

Je doslovný překlad latinských básníků možný? O tomto thematě uvažoval prof. *O. Vaňorný* v opětovaných přednáškách v Praze i v Brně a zpracoval své výklady i literárně v delším článku, který uveřejnily na pokračování Rozpravy Aventina v V. roč. (1930), č. 29–34. V článku tom se dotkl zkušený překladatel některých zajímavých drobných problémů, které se naskýtají při tlumočení antických básníků, a lze ve většině případů souhlasiti s jeho řešením, odvracejícím se od toporné doslovnosti a směřujícím spíše k věrnosti aesthetické. Ale celková historická perspektiva, kterou svým výkladům dal, není správná, a musíme ji rozhodně odmítnouti tím důrazněji, že by mohla nezasvěcenou širší veřejnost uváděti v omyl. Prof. Vaňorný tvrdí, že ‚platilo a dosud platí pravidlo, ba přímo zákon, aby překlad byl doslovný' (372), nazývá pravidlo to ‚nešťastným' (436), a třebaže prý v nejnovější době proniká přesvědčení odchylné, konstatuje: ‚Pořád se vesele a vytrvale vyhlašuje, že první požadavek správného překladu je překládat doslovně' (436). Listy filologické, v nichž posuzovatelskou tradici založil Josef Král, mají nejenom právo, ale i povinnost upozorniti veřejně, že tato obecná tvrzení prof. Vaňorného neodpovídají pravdě. Prof. Vaňorný si neuvědomil, že jeho požadavek, překládati ‚ne doslovně, ale věrně' není naprosto nový, nýbrž že byl u nás již dávno probojován, hlavně kritickou zásluhou Královou. Uvedeme několik dokladů. Král, pochváliv velké překladatelské nadání L. Brtnického, které osvědčil ukázkou z Alkaia a Sofoklea, poznamenal, že překladatel ‚wird sich bei künftigen Versuchen mehr einer freieren, aber ungezwungenen Übersetzung, wenn auch auf Kosten der wörtlichen Wiedergabe des Originals, befleißen müssen' (Zeitschr. f. öst. Gymn. XXXIII, 1882, str. 727). O překladu Končinského napsal: ‚Překladu přáli bychom také trochu více volnosti; lépe volnější překlad, ale průhledný, než překlad slovný, ale místy neohebný' (L. f. XV, 1888, str. 54). ‚Překlad »Oidipa krále« zdá se nám býti na mnohých místech příliš doslovným a proto nejasným' (L. f. XVIII, 1891, str. 454). Ještě důrazněji upozorňoval na totéž stanovisko při překladě Charvátově z Horatia, shledávaje jej příliš doslovným: ‚Ne slova, myšlenky se mají překládati, a nikdo rozumný nebude žádati překlad doslovný, nýbrž co do myšlenek věrný a vyhovující duchu jazyka, do něhož se překládá' (L. f. XX, 1893, str. 331). Důsledně s tímto přesvědčením chválil Král na Veverkových ukázkách z Pindara: ‚Překlad právem není doslovný, nýbrž hledí vystihnouti myšlenky originálu, ne slova' (L. f. XXII, 1895, str. 403). Proto mohl Král o zásadách, podle kterých se jednak zavrhuje přílišná doslovnost aneb zase volnost překladu, jednak se požaduje, aby překlad věrně tlumočil myšlenky originálu, plným právem napsati: ‚Tyto zásady o překládání hlásám v četných svých recensích českých překladů, za něž se mi věru dostalo více potupy a urážek než vděku a uznání, po dvacet pět let' (L. f. XXVII, 1900, str. 148). Zcela opačně, než vykládá prof. Vaňorný, ozvaly se teprve právě v nejnovější době hlasy, které upozorňovaly na žádoucnost na př. nemetrické doslovnosti proti moderním výplňkům, ke kterým svádí pevné metrické

schéma, nebo dávaly přednost doslovnosti před parafrasemi. Zde šlo arci o doslovnost zcela jiného rázu, než jest domnělá, nechci-li říci fantomatická doslovnost, proti které obrací své vývody prof. Vaňorný. Doslovnost, která by mohla počítati se smrkem plujícím po soli anebo zpracovanou Cererou (410), nikdy neexistovala v dějinách českého překladatelství z antických literatur. Také jednotlivé problémy překladatelské nevystupují dávno v té strohosti, jakou jim dodává prof. Vaňorný. Ukáži to poznámkou k úvaze o překládání t. zv. básnických plurálů. Problém, zda překládati ‚nad hladinami' či ‚nad hladinou' (398), rozřešilo i u nás dávno filologické vědění a překladatelský cit. Dokladem uvádím homérský obrat *ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι* o jediné jeskyni Kalypsině (Od. I 15): již kanovník Ant. Liška tu překládal ‚w hluboké sluji' (Homérova Odyssea, Praha ²1848, str. 2); podobně H. J. Mejsnar ‚v jeskyni vyhlubené' (Homérova Odysseja, Tábor 1873, str. 9), A. Škoda ‚ve sluji vyhlubené' (Homérova Odysseia, Praha 1885, str. 1) a sám Vaňorný (Homérova Odysseia, Praha 1921, str. 3) ‚v její prostorné sluji'. Musíme po právu a spravedlnosti konstatovati, že Vaňorného požadavek ‚Překladatel musí hledět vyzkoumat, co básník chce říci, a pak to vyjádřit jasně, českému čtenáři srozumitelně' (373) je dávno vlastní českému poctivému úsilí překladatelskému i kritickému. Pokračování uvedených slov Vaňorného ‚t. j. uplatňuje se tu tak často zamítaný a kacířovaný výklad místo doslovného překladu' nedojde souhlasu u těch, kteří logicky přesně rozlišují věrný (nikoli doslovný) překlad od výkladu místa. Jest pouhou *σκιαμαχία*, ptá-li se prof Vaňorný v zanícení svých nadnesených generalisací, zda ‚má také užívati výrazů starobylých, dnes už nesrozumitelných', zda ‚má také tvořit výrazy a vazby nové, co možná neobyčejné' atd. (375). Neučinil tak nikdo z českých překladatelů celého posledního půlstoletí, neučinil tak ovšem ani prof. Vaňorný, který snad sám si není vědom, jak mnoho hodnotného přinesl domácímu překladatelství svými skvělými dosavadními výkony. Jsem přesvědčen, že jeho překladatelský takt a básnické nadání, podepřené svědomitou filologickou průpravou, stvoří překlad Aeneidy, kterým nikdo nepraští, ba že získá, stejně jako svým překladem Homera, také českou Aeneidou ctitele antické literatury i v těch, které za nepříznivých okolností nechal chladnými originál. Avšak k jeho theoretickým obecným úvahám, jakými dal průchod svým svědomitým překladatelským skrupulím, bylo nutno i v těchto Listech říci otevřené a přímé slovo, tím spíše, že prof. Vaňorný v závěru svého článku výslovně vyzýval k časopisecké odezvě. *B. R.*

Indogermanisches Jahrbuch ve svém nedávno vydaném sv. XIV. (1930, str. 421. Za 40 RM) nemá bohužel zase bibliografii obecné jazykovědy, která v minulém svazku, v němž se po delší přestávce zase objevila, byla pro svazek následující slíbena ve větším ještě rozsahu a zdokonalení; při nynějším čilém ruchu v tomto oboru a čilém zájmu o otázky obecně jazykové je to věc dost nemilá. Jinak je bibliografie i tentokrát na obvyklé výši i obvyklá nesouměrnost některých oddílů zůstala. Sestavení bibliografie řecké jazykovědy převzal Francouz P. Chantraine, takže publikace tato i zevně nabývá rázu mezinárodního. Bibliografie roste rok od roku (zaujímá letos 362 str., loňská, o celý jeden 60stránkový oddíl rozsáhlejší, vyplnila 384 str.) a působí svým stále rostoucím rozsahem starosti vydavatelstvu, jež pro příští svazky hledí obmeziti výklady o obsahu registrovaných prací na míru nejnutnější. Z téže příčiny musil také letos odpadnouti úvodní článek a jmenný rejstřík byl značně zredukován. Z ostatního obsahu budiž připomenut nekrolog W. Porzezińského od W. Doroszewského, zpráva o jazykozpytných pracích slavistického kongresu pražského od R. Jakobsona a Fr. Slottyho a zpráva o jednání indogermánské sekce na 57. shromáždění něm. filologů v Solnohradě r. 1929.

Biuletyn Polskiego towarzystwa językoznawczego (v LF. 55, 1928, 63) vyšel letos po druhé (Zeszyt II. Kraków, Gebethner i Wolff, 1930. Str. 148). Před zprávami o činnosti Towarzystwa (str. 117—147) vedle nekrologu M. Porzezińského s bibliografickým soupisem jeho prací od St. Szobera (str. 69—81) jsou otištěny články tří v poslední době zemřelých linguistů polských. Na prvním místě (str. 3—68) je to pozoruhodná stať J. Łoše »Stosunek zdania do innych typów morfologicznych« z Rozpraw 46, 1910, 195 nsl., jež tu vydána ve francouzském překladě pod názvem »De la phrase et du mot.« Je dobře, že tato rozprava byla tímto způsobem vyrvána zapomenutí, už proto, že si zesnulý velmi na ni zakládal a těžce nesl, že se jí nedostalo náležité pozornosti; vědecký profil zasloužilého filologa se statí touto dost podstatně mění. Dále otištěn, rovněž ve francouzském překladě, Porzezińského článek o částech řeči (Quelques mots sur les »parties du discours«, str. 82—103), jenž vyšel r. 1923 v časopise »Przegląd Humanistyczny«, kdy mezi polskými jazykozpytci vedena byla diskuse o tomto předmětě. Porzeziński chce děliti slova podle formální jejich stránky na ohebná a neohebná; první skupinu pak na slova skloňovaná, ale nevyjadřující formou gram. rodu, dále na slova skloňovaná a vyjadřující také gramatický rod a konečně na slova konjugovaná. Třetí článek je rozprava »Zagadnienia pokrewieństwa językowego« (str. 104—116), poslední práce J. Baudouina de Courtenay. Je to korreferát pro třetí sjezd polských jazykozpytců, konaný ve Varšavě v červnu 1925, jehož hlavním thematem byla otázka o jazykové příbuznosti; hlavním referentem byl T. Lehr-Spławiński (jeho referát je na str. 130—137 tohoto sešitu Biuletynu). Baudouin de Courtenay shrnul tu známé své názory o smíšeném charakteru všech jazyků a o tom, co z toho plyne pro posuzování příbuzenství jazykového. I v oddíle obsahujícím zprávu o činnosti Towarzystwa za poslední léta jsou úvahy o různých otázkách jazykozpytných: je tu zpráva o II. a III. sjezdě polských jazykozpytců (r. 1927 v Poznani a 1928 ve Varšavě) a některé tam přednesené referáty a přednášky jsou tu úplně nebo ve výtahu reprodukovány: podán tu obsah zajímavého výkladu Rozwadowského o t. zv. idealismu a positivismu v jazykovědě a přednášky Rudnického o t. zv. autochthonismu Lechitů ze sjezdu poznaňského a referováno podrobně o diskussi, jež vedena byla o otázce jazykové příbuznosti na sjezdu varšavském. Ze zpráv ostatních třeba upozorniti na to, že existuje polská sekce mezinárodní společnosti pro experimentální fonetiku. S radostí bude asi také přijata zpráva, že Polská akademie věd hodlá vydati výbor prací a myšlenek Baudouina de Courtenay.

Pátým sešitem ukončen byl první díl srovnávacího slovníka indoevropských jazyků, jejž z pozůstalosti *A. Waldovy* vydává *J. Pokorny* (v. LF. 53, 1926, 316); vydanými dosud dvěma díly (díl druhý vycházel v ll. 1926—1927, obsahuje na 716 str. kořeny počínající se hláskami *p, ph, b, bh, m, n, r, l, s* a stojí 43 50 RM.; díl první, jehož pět sešitů vycházelo od r. 1928 do 1930, má 877 stran textu a obsahuje kořeny počínající se samohláskami a souhláskami velárními, labiovelárními, palatálními a dentálními; stojí 81 RM) je textová část slovníka vyčerpána; v třetím díle budou indexy, jimiž se teprve umožní pohodlné užívání tohoto slovníka a rychlá orientace v něm. Při zpracování pozůstalého rukopisu pomáhali vydavateli, jenž sám zrevidoval a zdokonalil část keltskou, někteří specialisté: v části slovanské M. Vasmer, v germánské F. Holthausen a v baltské A. Senn, jenž zejména také uvedl do slov litevských a lotyšských nynější pravopis; tím se ovšem stalo, že slova tato jsou v slovníce psána dvojím pravopisem: v první polovině druhého svazku, při němž Senn ještě neměl účast, pravopisem starým, v částech dalších pravopisem novým.

Třetí svazek *Wackernagelovy* staroindické mluvnice byl vydáním druhé jeho části (část první vyšla loni, v. LF. 56,

1929, 389) dokončen (Altindische Grammatik von Jacob Wackernagel. III. Band: Nominalflexion — Zahlwort — Pronomen, von *Albert Debrunner* und *Jacob Wackernagel*. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1930. Str. XVI a 602). Podle toho, co pověděno v předmluvě, zpracoval v podstatě Debrunner část o skloňování jmenném, Wackernagel sám stati o číslovkách a o skloňování zájmen. Debrunner, Wackernagelův žák, dovedl se znamenitě přizpůsobiti Wackernagelovu způsobu výkladu, takže jednolitost díla tím, že o něm pracovali autoři dva, nijak neutrpěla. Na rozdíl od dříve vydaných dvou svazků má tento svazek slovní index, ovšem jen zcela stručný, obsahující jen nejdůležitější slova a kmeny; podrobný rejstřík je v předmluvě slíben až na konec celého díla, jehož další provedení si Wackernagel přese všechny výhrady se zřetelem na svůj věk i na dosavádní osudy tohoto díla představuje tak, že sám vypracuje chybějící druhou část druhého svazku, jež má obsahovati výklad o jmenných kmenech, a jeho spolupracovník převezme zpracování svazku čtvrtého, jejž má vyplniti výklad o tvarech slovesných a adverbiích.

Devátý svazek Rocznika slawistycznéh o, jehož první část (str. 1—160) vyšla roku 1921, byl vydanou právě částí druhou (str. 161—342) dokončen. Stati obsažené v tomto sešitě, podávající kritické ocenění některých — dnes už starších — děl anebo kritické referáty o řešení některých otázek a problémů slovanské linguistiky, byly napsány, vytištěny a ve zvláštních otiscích také známy již před lety. Vydání jich bylo zdržováno tím, že mělo v tomto sešitě býti pokračování bibliografie slov. linguistiky, jež zůstala ve sv. VIII. státi při r. 1917. Bibliografii za léta následující nepodařilo se bohužel sestaviti, a tak vydán zbytek svazku IX. bez ní. Podle všeho zůstane mezera v bibliografii Rocznika slaw. od r. 1918—1928 nevyplněna, protože následujícím svazkem počínaje bude Rocznik slaw. přinášeti zase pravidelně bibliografii za minulý rok, a to v rozsahu poněkud obmezeném podle ujednání učiněného při I. kongresu slovanských filologů v Praze, dle něhož bibliografie prací vyšlých v Československu a Jugoslavii bude obstarána a vydána v těchto zemích, takže se trojí tato bibliografie (česká, jugoslávská a polská) navzájem budou doplňovat a tvořit bibliografii slovanské linguistiky, kterou v celém jejím rozsahu pořídit na místě jednom je nesnadné, ne-li dokonce nemožné. Pro léta 1918 až 1928 musí býti náhradou za bibliografii Rocznika slaw. bibliografie uveřejňované v Indogerm. Jahrbuch a do jisté míry — pokud se týče věcí obecně slovanských a věcí jihoslovanských — bibliografie Južnoslav. Filologa, jež ve sv. VII. dovedena byla — ovšem značně nesoustavně — do počátku 1929 r. Z kritických úvah posledního sešitu Rocznika slaw. třeba uvésti zejména článek Lehra-Spławińského »O jakości intonacyj prasłowiańskich« (str. 254—284), v němž autor jedná o několika posledních pracích týkajících se slovanské akcentologie (o pracích K. H. Meyera, N. Trubeckého, R. Ekbloma) a ukazuje, jaké závěry lze vyvoditi ze studií Ekblomových o podstatě praslovanských intonac (starých i novějších) a o přeměnách starých intonac v intonace nové. K. Nitsch pojednává o III. svazku Niederlových Slovanských starožitností (Původ a počátky Slovanů západních).

Po delší, různými okolnostmi způsobené přestávce vyšla druhá část VIII. svazku Sborníka filologického, obsahující bibliografii filologických prací českých z l. 1916—1922 (Filologie v literatuře české v letech 1916—1922 Uspořádal M. Hýsek. Str. 241—506). Je to pokračování bibliografie, jež od r. 1909 ve Sborníku filologickém vycházela a jež v VI. svazku tohoto Sborníka z r. 1917 se zastavila u r. 1915. Toto pokračování je uspořádáno zcela tak jako přehledy let předcházejících. Největší část zaujímá ovšem soupis prací týkajících se jazyka (odd. I A s 819 čísly) a písemnictví (odd. I B s 3033 čísly) českého,

jež s velikou akribií sestavili B. Havránek a M. Hýsek; Havránek vypracoval také odd. II A, registrující práce o jazycích slovanských (152 čísel), odd. VII A (jazykověda indoevropská a obecná, 50 čísel) a odd. VIII, registrující práce, jež se týkají organisace a dějin slov. filologie. Jsou v této bibliografii uváděny práce nejen od Čechů pocházející (což by odpovídalo titulu jejímu), nýbrž také práce cizího původu, jednající o věcech českých. Není bibliografie tato ve všech svých částech jednotná: v některých oddíleních se uvádí stručně také obsah registrovaných prací, v jiných nikoliv, v jedněch srovnány práce v abecedním pořádku jmen autorů, v druhých je uspořádání věcné, podle obsahu (což je zajisté správnější). Opatřena je tentokrát bibliografie velmi podrobným rejstříkem jmenným, za nějž budou jistě redaktorovi M. Hýskovi vděčni všichni, kdož budou kdy bibliografie této potřebovat. Že bude konati tento soupis filologické práce české tří válečných a čtyř poválečných let i při svém značném zpoždění a při nedostatcích, které patrné má, jako je má každá bibliografie, velmi dobré služby pracovníkům v oboru české a slovanské filologie, o tom jistě nemůže být pochybnosti. Rokem 1929 počínajíc bude vydávána opět bibliografie českých prací filologických pravidelně každý rok tak, aby bibliografie za rok předcházející byla do konce roku následujícího v rukou veřejnosti. Mezera let 1923 — 1925 bude časem vyplněna podobným svazkem, jako je bibliografie za l. 1916 — 1922: doufejme, že se tak stane v době značně kratší, než které potřeboval svazek právě vydaný.

Bibljoteczka Towarzystwa miłośników języka polskiego, jež po několik let nedala o sobě slyšet (v LF. 52, 1925, 320), odměnila se za to nyní svým odběratelům třemi pěknými svazečky, jimiž dovršila první svou dekadu. Ve sv. 8. a 9. podává *St. Szober* zdařilý populární výklad o životě slov (Życie wyrazów I. Powstanie wyrazów [nowotwory swojskie i zapożyczenia] II. Zamieranie i przemiany wyrazów. Kraków etc., Gebethner i Wolff, 1929 a 1930. 32 a 32 str. Po 0·50 zł.). V části první jedná autor hlavně o přejímání slov cizích, o jejich přetváření a napodobování, v části druhé o tom, jak některé výrazy se průběhem doby mění po stránce vnější, hláskové a tvarové, i po stránce vnitřní, významové, a jak některé zanikají; vše ovšem ukazuje na materiále polském, dobře voleném a dobře vykládaném. — Sv. 10. obsahuje pravidla správné výslovnosti polské, tedy nárys polské orthoepeje (Prawidła poprawnej wymowy polskiej. Kraków 1930. Str. 32. Za 0·50 zł.). O správné výslovnosti jednalo se v Polsku už několik let; popud k tomu vyšel od sdružení dramatických umělců, fonetik polský Benni věnoval této otázce knížku „Ortoťonja polska“ (v LF. 51, 1924, 62). Pak ujalo se této věci také Towarzystwo miłośników języka polskiego a zřízena komise ze zástupců tohoto Towarzystwa a Związku dramatických umělců, aby stanovila hlavní zásady, jimiž by se pravidla správné výslovnosti polské měla řídit. Na tom podkladě vypracován pak komisí od Towarzystwa sestavenou návrh těchto pravidel, jenž pak prodiskutován v jednotlivých odborech Towarzystwa. Výsledky těchto debat byly zpracovány novou komisí (Benni, Klemensiewicz, Nitsch, Rozwadowski) v definitivní pravidla, jež pak k vydání v tomto svazečku připravil Klemensiewicz. Před pravidly vlastními je stručný výklad o podstatě věci, o niž jde (str. 4—13), pravidla sama pak týkají se nejdůležitějších věcí, v nichž při výslovnosti polské bývají pochybnosti: vykládá se o výslovnosti samohlásek pochýlených, měkkých souhlásek retných a retozubých, souhlásek *ł*, *ch* a *h*, samohlásek nosových, souhlásky *n* před *k*, *g*, *ch*, souhlásek *k*, *ḱ*, *g*, *ǵ* před *e*, *ę*, *ń* před *s*, *z*, *sz*, dále o spodobování souhlásek po stránce zvučnosti a o zjednodušování skupin souhláskových. V některých případech činí se rozdíl mezi výslovností scénickou, pro niž se kladou požadavky přísnější, a výslovností školskou, v níž se tu a tam činí ústupky výslovnosti kra-

jové. Na konci je na čtyřech stránkách slovníček výrazů, v jejichž výslovnosti vládne nejistota, poučující o správném jejich vyslovování. Ministerstvo školství doporučilo tato pravidla všem školám, takže mají Poláci také o tuto stránku ve vyučování mateřskému jazyku postaráno.

V prvních pěti svazcích sbírky »Špalíček«, o jejíchž posledních dvou svazcích referováno v LF. 56, 1929, 389 a v tomto sešitě na str. 405 sl., vydány byly tyto spisy: Kšaft umírající matky Jednoty bratrské J. A. Komenského (sv. 1.), O poznání cesty pravé k spasení čili Dcerka M. Jana Husi (sv. 2.), Písně některé nábožné J. A. Komenského (sv. 3.) a ve sv. 4. a 5. Jana Blahoslava »Spis o zraku, jak člověk zrakem, to jest, viděním a hleděním, sobě nebo jiným škoditi může« a »O původu jednoty bratrské a řádu v ní«. Na tyty drobné edice, bibliofilsky vypravené a vesměs vyzdobené kresbami Fr. Bílka, zde třeba upozorniti proto, že jde o staročeské a středočeské texty, které jsou vydány pečlivě i pro potřebu filologů a z nichž některé, pokud byly již vydány, jsou dávno rozebrány, některé pak tu tištěny vůbec po prvé. Všude jsou připojena literárně-historická pojednání o vydaném spise, dále komentáře, po případě slovníčky pro čtenáře neodborného. Husův traktát »Dcerka« znovu věrně podle rukopisů Národ. musea vydala bibliotékářka *A. Kolářová-Císařová*, Blahoslavův spis »O zraku« zde vydán v naší době po prvé z jediného tištěného výtisku (z doby po r. 1610) péčí univ. prof. *Fr. Chudoby*; škoda, že vydavatel s ním nesrovnal opis, chovaný v knihovně evang. chrámu v Pol. Těšíně (v. ČČM. 93, str. 257), jehož sám titul má již 6 odchylek! Nové vydání spisu téhož autora »O původu Jednoty« je po prvé pořízeno ze staršího rukopisu z r. 1590 univ. docentem *Ot. Odložilíkem*. Z komenian upravil text Kšaftu univ prof. *St. Souček* se zřetelem ke čtyřem rukopisům 18. stol. a k tisku z r. 1757 (původní vydání z r. 1650 je totiž nezvěstné), a výbor z písní Komenského (10 původních českých, jednu německou s akrostichem a 5 překladů) pořídil prof. dr. *Fr. Tichý*. *A. Frinta.*

Ribayův rukopis Rokycanovy Postilly, o němž se zmiňuje často Ribay v své korespondenci s Dobrovským, je zase nalezen! Při vydávání Rokycanovy Postilly, nemoha se dopátrati tohoto rukopisu, rozmlouval jsem o té věci i s profesorem Albertem Pražákem, který vyslovil přesvědčení, že tento rukopis je nejspíše v Budapešti, kam se koupí dostala větší část Ribayovy knihovny. V té době nebylo ovšem ani pomyšlení na to, že by nám jej Maďaři, i kdyby se tam nalézal, půjčili do Prahy, ba sotva by byli dovolili kolacionovati jej v Budapešti. Domněnka Alberta Pražáka byla správná: v polovině ledna t. r. obdržel ředitel Národního musea dr. Josef Volf řadu snímků českých rukopisů laskavostí Józsefa Ernyeye, bibliotekáře Magyar Nemzeti Muzeum v Budapešti, a mezi nimi i faksimile tohoto hledaného rukopisu. Fotografický snímek titulního listu má kromě podpisu: Jiřího Ribay 1790 tento text: Postilla česká, to jest jinak Výklady při slavnostech vajročních i také na každau neděli, kteréž se v shromáždění církevním na týž neděle i slavnosti, tolikýž na svátky, čísti mohau. A to zejména mistra Jana Rokycána, dobré a svaté paměti, a zpravená skrze usilování pana Havla Bernartického, měštěnína Starého města pražského, aby od pobožných lidí za vochranu i za jiná nesmírná dobrodiní božská čest, chvála Pánu Bohu, stvořiteli všech věcí, i Synu jeho milému, Pánu Jezu Kristu, spasiteli a vykupiteli, i Duchu svatému, utěšiteli našemu, mohla vzdávána býti. (Pod tím tučně:) Unum necessarium. 1581. — Tento rukopis, jak uvádím v Úvodě k vydání, byl předlohou rukopisu *U* (v universitní knihovně pražské) a částečně i *T* (v univ. knihovně), nepřímo asi i *N* (v Nár. museu v Praze). Zaslané faksimile ukazuje, že jsem právem pokládal za správné čtení Bernartický m. Beznatický (viz str. LV a LXIX Úvodu k mému vydání a Hrubého České postilly str. 70 sub 5). Snad nastanou brzo příznivější styky mezi námi a Maďary a bude mi možno mou práci doplniti srovnáním s tímto rukopisem. *František Šimek.*

HLÍDKA ARCHAEOLOGICKÁ

PŘÍLOHA K LISTŮM FILOLOGICKÝM LVII.

Řídí A. Salač.

Ročník III. 1930. Číslo 2.

A. Salač a K. Škorpil:

Reliefy bronzové vásy musea ve Varně a mythus o Ifigenii v Tauridě.

V museu Varnenském chována je bronzová vása, jejíž tělo zdobeno je pásem reliefním; relief představuje scény mythu o Ifigenii v Tauridě. Podávám dnes jen kresbu tohoto reliefu z obratné ruky p. konsula K. Škorpila, podrobnější popis vásy s fotografiemi předložím na jiném místě.

Relief je na kresbě p. konsula Škorpila rozdělen na místě, kde je vása vážněji poškozena; obsahově člení se na tři skupiny, které lze téměř bez výjimky přesně ohraničiti a jednoznačně interpretovati.

I. První scéna začíná se asi uprostřed kresby a jde vpravo, poslední dvě figury vpravo patří již ke scéně druhé. Na levém kraji tvoří mez scény skála, u jejíž paty stojí mohutný kmen dubový, ještě živý, ale téměř holý; veliká větev, jež vybíhá v pravo, je zlomena a patrně vykotlána, do úhlu mezi ní a kmenem je vložena deštička, o jejímž významu ještě budeme hovořiti. Vedle skály a dubu stojí v pozadí malý chrámek nebo kaplička; vidíme tři dorské sloupy s trámovím, na frontě visí guirlanda květů. Také mladý cypřiš, pnoucí se o něco dále rovně jako svíce k nebi, značí, že se celý výjev odehrává v pleinairu.

Účast na výjevu má celkem pět osob, tři hlavní, shodné velikosti, a dvě podřadné, značně menší. Uprostřed stojí Ifigenie oděná v dlouhý, až k patě sahající chiton a v plášť, volně přes chiton přehozený; vlas je ukryt pod čepcem. Postava stojí na levé noze, pravá je v koleně lehce ohnuta a chodidlo poněkud posunuto vzad; je zobrazena en face, pravá ruka v lokti ohnutá se vztahuje šikmo vpřed směrem, jímž se upíná celá její pozornost.

Cílem této pozornosti je postava jinocha vpravo; je téměř nahý, jen přes plece má přehozen plášť. Pravá noha spočívá celým chodidlem na zemi, levá tvoří v koleně pravý úhel a opírá se jen špičkou chodidla o skalní výčnělek. Na stehně, které má polohu téměř vodorovnou, spočívá levá ruka jinochova svým hřbetem; levice ta drží deštičku, k níž se sklání hlava mladí-

kova, a pravice, na kresbě nezachycená, ryje písmena do vosku destičky — jinoch zapisuje na destičku, co mu Ifigenie diktuje. Bohatý, ale krátký jeho vlas nespadá mu při sklonění hlavy do očí.

U skalní stěny vlevo stojí druhý jinoch; je opět nahý, až na šat přehozený přes levé rámě a splývající volně dolů. Vzat je ze tří čtvrtí, k diváku je obrácen zády, stojí na levé noze volně se opíraje o pravou, předloktí levé ruky je položeno za záda a zřejmě spoutáno. Hlava jinochova obrací se vzad; patrně jej zajímá obsah dopisu Ifigenií diktovaného.

Mezi Ifigenií a mladíkem píšícím stojí na dvou stupních oltář čtyřboký, opatřený nahoře rohy (*κέρατα*) a ověnčený guirlandou; za ním mladistvý hoch drží oběma rukama nádobu jednouchou opatřenou výlevkou — je to nádoba na vodu očistnou, jíž bývá skrápěna hlava žertvy před obětí.[1] Hoch má před sebou zástěru, jdoucí od pasu dolů — je to jeho jediný oblek.

Za Ifigenií opírá se o jakousi basi jiná podobná postava, celá zahalená v šat — asi žena — v levici drží tasený meč s ostřím na konci zahnutým, s hruškovitě ukončenou rukojetí a jednoduchou, dosti širokou příčkou.[2]

Výklad této první scény je jasný: Vše je již připraveno k obětování zajatého Pylada a Oresta taurské Artemidě; Ifigenie dověděvši se nějakým způsobem, že zajatci jsou z Argu, diktuje jednomu z nich, patrně Pyladovi, dopis, který má do vlasti donésti. Druhý zajatec, Orestes, zůstává spoután, ale je scéně této přítomen, slyší obsah dopisu a pozná tak, že kněžka, která jej má obětovati, je jeho vlastní sestra Ifigenie. Destička, položená v dutině stromu, je patrně druhý díl, který bude připojen k tomu dílu, na který píše Pylades, aby vzniklo tak skutečné diptychon.[3] Stafáž krajinářská je velmi bohatá; skála tvoří vlevo výrazné ukončení scény, vpravo je scéna omezena konvergující křivkou těla píšícího Pylada. Skála a dub tvoří pozadí postavě Orestově; tím je postava ta prostorově isolována, jen usměrněním hlavy víže se k hlavní části scény.

II. Scéna druhá je krátká: Strážce, starší muž nevysoké, rozložité postavy, barbarského výrazu v tváři, mohutného, ale nepěstěného vlasu a vousu, oděný rouchem barbarským, ozbrojený v pravé ruce dýkou srpovitě zahnutou a v levici kopím,

[1] Euripidova Ifigenie v Tauridě (v. 621 n.) sama nepopravuje, nýbrž skrápí vodou vlas oběti před popravou: *ἀλλὰ χαίτην ἀμφὶ σὴν χερνίψομαι.*

[2] Euripidova Ifigenie T. naznačuje popravčí jen povšechně v. 624: *εἴσω δόμων τῶνδ' εἰσὶν οἷς μέλει τάδε.*

[3] Je možný ještě druhý výklad, pro který mluví některé jiné památky znázorňující mythus o Ifigenii Taurské, totiž že by tu byla zobrazena nikoliv destička, nýbrž lopatka, kterou se sypala tluč na hlavu oběti. Na originále má předmět podobu přesně čtyřúhelnou, rukojeť nějaká není patrna; to svědčí spíše pro výklad první.

drží levicí provaz, kterým je spoután zajatec[1]; celým zevnějškem podobá se strážce nikoliv Skythovi, jak bychom očekávali podle běžné podoby mythu, nýbrž Dákovi. Zajatcův vzrůst i podoba odpovídá Orestovi scény předešlé, také šat je shodně přehozen, pravice je spoutána za zády; k tomu přistupuje jeden markantní rozdíl: postava má přes pravé rámě zavěšen řemen meče, jehož pochva vyčnívá pod prsty pravé ruky[2]. Po druhém zajatci není ani stopy; nemohl býti spoután jedním provazem zároveň s Orestem, po takovém spojení není sledu, ač by musil zůstati, a není také pravděpodobné, že by byl spoután zvláště a veden jiným strážcem, poněvadž by tato skupina dvou postav sotva úplně zanikla v mezeře, která je zde bohužel dosti značná. Nelze počítati k této scéně dvě postavy následující za mezerou; postavy ty se odvracejí dozadu, sledujíce, co se děje za nimi, a stávají se tak účastníky scény další.

III. Scéna třetí je nejrozsáhlejší, zaujímajíc téměř polovinu celého pásu. Vidíme tu především záď lodní s kormidlem po boku; loď je již na moři, ale v nepatrné vzdálenosti od břehu. Na lodi stojí vzpříma dva muži; bližší z nich je ozbrojen dlouhým mečem, který mu visí přes pravé rámě na levém boku, v levici

---

[1] Podoby Skythů známe nejlépe z vlysu vásy z Čertomlyku (vyobr. na př. u E. H. Minnse: Scythians and Greeks, Cambridge 1913, str. 162 fig. 49). Nikde se nevyskytuje u těchto Skythů plášť, zbraní jejich je hlavně luk a šípy, vlasy jejich bývají česány od čela jednosměrně vzad a mazány tukem, takže přiléhají k hlavě, podobně je upraven i vous. Umělec na naší váse vyobrazil Dáka; vlas i vous je vlnitý, spodky i kabátec přiléhají k tělu, spodky sahají až k nohám, jež jsou kryty obuví, kabátec jde nad kolena a je přepásán řemenem. Plášť je sepjat na pravém rameni sponou. Zvláště charakteristický je srpovitě ohnutý, nedlouhý meč; to je národní zbraň dácká, jak je patrno z reliefů sloupu Trajanova (výzbroj tlup Decebalových ve scéně č. 168, 169, 187, 188, 194, trofeje č. 204—206 ve vyd. Cichoriově) a ze symbolické postavy Dacie na jednom z reliefů v Agrippově *Ποσειδώνιον* (vyobrazení u P. Bieńkowského: De simulacris barbararum gentium, v Krakově 1900 str. 70 n., č. 38 fig. 64). Je možné, že umělec chtěl zobraziti cizince a znal Dáky, kdežto Skythové mu byli neznámi; to by svědčilo, že naše vása byla vytvořena na místě a není importem z Athén, kde Skythové byli známější než Dákové. Jiná možnost je ovšem, že mythus byl lokalisován z Tauridy kamsi do vých. Thrakie, na její pobřeží černomořské; lokalisaci mohl vykonati umělec cizí, attický nebo snad korinthský původ je pravděpodobnější.

[2] Ve scéně následující Orestes je ozbrojen nejen mečem, nýbrž i kopím a štítem; nevíme, jak je získal, ale byl-li mu na cestě k očišťování ponechán meč jako předmět rovněž poskvrněný, snáze mohl si opatřiti *πανοπλία*, než kdyby byl úplně bezbranný. Pylades ani na lodi nemá zbraní. Snad tedy ponechání meče zajatci není způsobeno jen bezmyšlenkovitostí původce, nýbrž je to rys určité formy báje. Také na vásách a zejména na sarkofázích mívají zajatí již Orestes a Pylades meče: opírají-li se vskutku tyto monumenty jen o tragoedii Euripidovu, pak není možno vysvětliti motiv ten jinak, než bezmyšlenkovitým opakováním hotových heroických postav, jako to vskutku činí C. Robert (Arch. Zeitung XXXIII. 1876 str. 136).

drží okrouhlý štít, pravicí míří kopím na ozbrojence, kteří na loď útočí. Druhý muž není ozbrojen, vztahuje však aspoň vpřed ruku zahalenou v plášť, aby tak zadržoval zbraně nepřátelské. Na dně lodi sedí postava úplně zahalená v šat, zády obrácená k útočníkům; je to Ifigenie s idolem taurské Artemidy, z mužů přední je Orestes, druhý Pylades.

K lodi hrne se dav ozbrojenců s králem Thoantem v čele; král má oděv barbarský, čelenku kolem hlavy, v levici spuštěné dolů drží cosi nezřetelného, pravicí hrozí uprchlíkům. Za ním spěchají dva ozbrojenci, první má korinthskou přilbu a štít, druhý aspoň štít zobrazený z vnitřku; má býti patrně naznačeno ozbrojení na rychlo. Oba štíty mají podobu znakovitou (▽). Scéna je patrně hlučná, neboť poutá k sobě pozornost lidí v okolí, jak je patrné na dvou mužích, kteří se po scéně ohlížejí; jeden z nich snaží se napnouti tetivu na luk, který prostrčil pod stehno, motiv, pro který máme řadu analogií v řeckém umění[1]; u druhého není bohužel jasno, jak se chystá k boji, ani na obrázku, ani na originále, zde porušeném. Mezi loď a Thoanta však se vsunul muž neobyčejně vysokého vzrůstu, s vlasem sepjatým vavřínovým věncem, s lukem v levici a lehkým pláštíkem, upevněným sponou na pravém rameni. Pravicí mocně zadržuje Thoanta, tvář obrací k lodi, nabádaje ke klidu; nehrozí se nikterak nebezpečí zranění s obou stran, není to člověk, nýbrž řecký bůh, Apollon, který zasahuje v kritickém okamžiku, aby krále Thoanta zdržel od útoku na loď Orestovu a uprchlíkům zase zabránil sáhnouti ke zbraním.

Původce vásy užil skály, u níž stojí Orestes, jako přirozené meze třetí scény, ale dovedl se při tom vyhnouti jakékoliv možnosti spojování obou scén v jedno; scéna I. a zejména levá část její podány jsou reliefem velmi výrazným, vyšším, kdežto scéna III. a zejména loď s osobami vystupují jen nepatrně, v reliefu velmi plochém. Tato plošnost reliefu harmonuje šťastně s lokalisací III. scény, kterou si máme představiti kdesi stranou v odlehlém přístavě; chrám Artemidin je rovněž v blízkosti moře, to vše se shoduje s líčením Euripidovým[2].

První z literárních děl, na něž vzpomeneme probírajíce reliefy vásy Varnenského musea, je slavná tragoedie Euripidova Ifigenie v Tauridě, která spadá do třetího období literární činnosti básníkovy a provozována byla asi r. 414—412 př. Kr.[3]

[1] Srv. o tom výklad C. Praschnikra (Parthenon-Studien str. 121, fig. 82) a P. Hartwiga (Meisterschalen str. 122) s další literaturou. — Na originále je motiv jasnější než na obrázku.

[2] Eur. Ifig. T. v. 196 n.: *Θόας· οὔκουν πρὸς αὐτὸν ναὸν ἐκπίπτει κλυδών*; *Ἰφ.· ἐρημίας δεῖ· καὶ γὰρ ἄλλα δράσομεν* (*ἄλλα* má význam: tajné obřady očistné). Že je potřebí mořské vody, odůvodňuje If. v. 1193: *θάλασσα κλύζει πάντα τἀνθρώπων κακά*.

[3] Wilamowitz, Analecta Euripidea, datoval do r. 412 př. Kr.; srv. také výklad Dieterichův P.W.R.E. VI. sl. 1261.

Na první pohled se zdá, že reliefy vásy představují scény Euripidovy Ifigenie, při podrobnějším rozboru se ukazují vážné neshody.

1. a) U Euripida přichází ve v. 236 nn. pastýř k Ifigenii a podává jí zprávu o tom, že pastýři koupajíce stáda v moři shlédli dva muže, které někteří pokládali nejprve za bohy, pak poznali, že jsou to cizinci; jeden byl stižen záchvatem zuřivosti, v níž pobíjel dobytčata pokládaje je za Erinye (v. 281 nn.). Pastýři svolali domácí lid (v. 301 nn.) a vrhli se na ně ozbrojeni kamením. Cizinec, probrav se z mdloby po záchvatu, pobídl druha svého k odporu, nazývaje ho Pyladem[1]; oba tasili meče (v. 320 nn.). Domorodci prchali a z dálky metali po nich kamením, které však cizinců nezraňovalo (v. 328 nn.); nakonec však je přece obklíčili, odzbrojili a dovedli k Thoantovi, který jim určil týž osud, jako všem jiným příchozím — aby byli obětováni Ifigenií (v. 335). Ifigenie je hotova oběť vykonati a káže zajatce přivésti, zatím v dlouhém monologu (v. 344 nn.) noří se v žalostné vzpomínky zejména také na bratra Oresta; sbor v prvním stasimu (v. 393 nn.) vyjadřuje svou zvědavost, kdo asi zajatci jsou. Cizinci jsou přivedeni odzbrojeni a spoutáni. Ifigenie káže je oba uvolniti, poněvadž jsou už zasvěceni bohyni[2]. Nastává scéna anagnorise (v. 472 nn.), v níž dovedl básník udržeti diváka v napětí, oddaluje uměle okamžik, kdy bratr se sestrou se konečně poznají (v. 769 nn. a 791 nn.). Již ve v. 582 nn. nabízí Ifigenie Orestovi, že ho zachrání, jestliže donese do Argu a odevzdá jejím příbuzným dopis, který si dala napsati od jednoho zajatce[3]. Orestes ve v. 597 nn. vybízí ji, aby poslala Pylada, Ifigenie, obdivujíc se jeho ušlechtilosti, přivolí a odchází pro diptychon (v. 636 nn.). Zajatci spolu hovoří; Ifigenie se pak vrátí, káže sluhům odejíti, aby vykonali přípravy k oběti, a odevzdává diptychon Pyladovi. Chce si však zabezpečiti (v. 725 n.), že Pylades úkol skutečně vykoná; žádá na něm přísahu (v. 735 nn.); Pylades přísahá, ale vyjímá ten případ, že by se loď ztroskotala a on zachránil holý život, diptychon pak zmizelo s lodí ve vlnách. Tato možnost pohne Ifigenii k tomu, že mu sdělí obsah dopisu (v. 759 nn.); teprve tu dochází k poznání.

Básník sám cítí možné námitky a proto jim napřed čelí: onen neznámý zajatec vyhověl Ifigenii, ač ho čekala od ní smrt,

---

[1] Podle Euripida narodil se Pylades až po oběti v Aulidě, Ifigenie proto o něm nevěděla (v. 60: *Στροφίῳ γὰρ οὐκ ἦν παῖς, ὅτ' ὠλλύμην ἐγώ*, srv. i v. 920 n.).

[2] V. 468 n.: *μέθετε τῶν ξένων χέρας, | ὡς ὄντες ἱεροὶ μηκέτ' ὦσι δέσμιοι*; a znovu zase ve v. 638: *φυλάσσετ' αὐτούς, πρόσπολοι, δεσμῶν ἄτερ*.

[3] V. 584 nn.: *δέλτον τ' ἐνεγκεῖν, ἥν τις οἰκτείρας ἐμὲ | ἔγραψεν αἰχμάλωτος, οὐχὶ τὴν ἐμὴν | φονέα νομίζων χεῖρα, τοῦ νόμου δ' ὕπο | θνήσκειν σφε, τῆς θεοῦ τάδε δίκαι' ἡγουμένης. | οὐδένα γὰρ εἶχον ὅστις Ἀργεῖος μολὼν | εἰς Ἄργος αὖθις τὰς ἐμὰς ἐπιστολὰς | πέμψειε σωθεὶς τῶν ἐμῶν φίλων τινί.*

protože mu jí bylo líto a cítil, že ona není vinna jeho smrtí, nýbrž že jest mu umříti podle zákona diktovaného bohyní. Ifigenie vysvětluje dále, proč neužila jako posla ani pisatele dopisu ani dosud nikoho ze zajatců pozdějších; čekala, až by některý zajatec byl z Argu, aby měla jistotu, že se vskutku zase do Argu vrátí.

Výsledek by byl tentýž, kdyby Ifigenie prostě nadiktovala dopis Pyladovi; Pylades by měl dopis a zároveň znal by jeho obsah. Námitka by byla možna jen jediná: znalost psaní za doby heroické je vzácná; námitce té lze snadno čeliti, neboť znal-li psáti neznámý Řek, nemůže býti umění toto nápadné u syna královského[1]. Ale ovšem Euripides by byl nemohl při této prosté anagnorisi napínati diváky tak dlouho na skřipec, jako to dokázal při způsobu, který zvolil a v němž je vlastně obsažena iterace základního motivu: psaní je hotovo a zapečetěno, obsah jeho se znovu ústně diktuje.

1. b) V první scéně na váze jsou oba zajatci beze zbraní; jsou nezraněni, jako u Euripida, který pokládal za nutné to vysvětliti zázrakem (v. 328 nn.); ale Orestes zůstává spoután na rukou, ačkoliv u Euripida na dvou místech výslovně se připomíná, že zajatci jakožto *ἱεροί* mají býti volni[2]. Ifigenie na váze diktuje dopis Pyladovi, který jej zapisuje na deštičku, druhá deštička pak leží připravena na dubě, aby z nich obou bylo utvořeno diptychon. Tato úprava předpokládá anagnorisi zcela prostou, nikoliv tak uměle retardovanou, jako tomu je u Euripida, ač základní motiv — dopis příbuzným ve vlasti — zůstává týž[3]. Pro stavbu první poloviny dramatu je tento rozdíl kardinálního významu.

2. a) S tím je v souvislosti ještě jiná věc, kterou je nutno ujasniti: Euripidova Ifigenie slibuje svobodu doručiteli dopisu s takovou jistotou, že je patrně v její moci dokázati prosbou u Thoanta, aby jednomu z obou zajatých byla dána milost a aby byl propuštěn do vlasti[4]. Nezáleží při tom nikterak na tom, který z obou zajatců se zachrání a který bude obětován, poněvadž napřed kyne záchrana Orestovi, ten však si vyžádá, aby propuštěn byl místo něho Pylades. Obtíže se objeví teprve, když jde po anagnorisi o záchranu obou zajatců, také Oresta (v. 875

---

[1] Že Ifigenie nezná psáti, je věc u ženy přirozená, nad níž se Řek V. stol. př. Kr. jistě nepozastavil.

[2] V. 468 n. a 638, citované v pozn. 2 na předešlé straně.

[3] Dopis jako motiv objevuje již v Iliadě VI. 169; Euripides užil písma jako motivu v Palamedovi, srv. Aristofanovy Thesmoforiazusy v. 771 nn. a scholion k tomuto místu; pouhé narážky na písmo vyskytují se v Sofokleových Trachiňankách v. 683 a v Euripidově Ifigenii Aulidské v. 798. — Nelze klásti váhy na výraz *πολύθυροι διαπτυχαί*, kterého užívá Eurip. v Ifigenii T. v. 727; je to jen básnická amplifikace.

[4] V. 582 nn., zejména 593: *σώθητι*, v. 742 *πείσω σφε* (t. j. *τύραννον*) *καὐτὴ ναὸς εἰσβήσω σκύφος*.

nn.); násilí, totiž zavraždění Thoanta, Ifigenie odmítá (v. 1020 nn.), sama najde lest (v. 1029 nn.): prohlásí, že Orestes byl postižen šílenstvím pro vraždu své matky, že musí býti nejprve očištěn v moři, totéž že se musí státi se sochou Artemidinou, neboť prý ji Orestes poskvrnil dotekem (v. 1041), a konečně že musí býti očištěn i Pylades z téhož důvodu (v. 1046 n.). Ifigenie nemíní však to vše vykonati potají, nýbrž se svolením Thoantovým (v. 1048 nn.). Proto se dohodne se sborem, který slibuje, že bude kryti její útěk (v. 1075 n.). Poručí pak Pyladovi a Orestovi vstoupiti do chrámu (v. 1079 nn.), pomodlí se k Artemidě, a když po II. stasimu přijde Thoas (v. 1152), jedná s ním o očišťování; Thoas svoluje (v. 1160 nn.). Ifigenie se tváří, jako by nenáviděla Řeků, vyžádá si, aby Thoas je dal spoutati (v. 1204 n., srv. 1329 n.) a zahaliti hlavy šatem (v. 1207); Thoas má dáti některé ze svých průvodců k disposici, aby je doprovodili k moři (v. 1208) a ohlásiti městu, aby nikdo se nepřibližoval k místu očišťování (v. 1209 n.). I Thoanta zaměstná Ifigenie v chrámě (v. 1215 nn.). Vše je tak dobře připraveno, že úspěšný útěk se zdá býti zaručen.

2. b). Na reliefu v první scéně má býti Pylades poslem Ifigenie do Argu; je zcela přirozené, že pro něho je záchrana vyjednána, jde již jen o Oresta. Ten je odváděn spoután, ale meč mu byl ponechán; vede jej jediný strážce, ale ozbrojený kopím a dýkou. To je ve shodě se scénou první; bohužel není nám zcela jasné, jak bylo v tomto případě motivováno odvádění Oresta; snad je dovolena domněnka, že i tu jde již o očišťování, proto dán Orestovi meč, který je rovněž poskvrněn krví matčinou. Socha bohyně ani Pylades očisty nepotřebují, Ifigenie u Euripida musila sháněti lživé důvody pro jejich očišťování.

3. a) Ačkoliv byl u Euripida útěk tak dobře připraven, přece málem ztroskotal. Loď Orestova, opatřená padesáti veslaři (v. 1347), byla již připravena k odjezdu; avšak strážcům, kteří seděli stranou, se zdálo prodlévání Ifigenie přílišné, i pojali podezření, že cizinci snad kněžku zabijí (v. 1340 n.); když přikvapili k lodi, stáli Orestes a Pylades na zádi lodi bez pout (v. 1349), ale také beze zbraní[1]. Bojují pěstmi, pak domácí lidé házejí kameny (v. 1376), s lodi vzdalující se na ně střílejí lučištníci (v. 1377 n.). Orestes donese sestru na levém rameni do lodi po žebříku a uloží tam i podobu bohyně (v. 1381 nn.). Ale pak vítr zahnal loď zpět; Thoas, kterému to vše posel sdělil, pobízí svůj lid, aby spěchal koňmo k pobřeží (v. 1422 nn.). Je tu táž iterace motivu, jakou jsme již viděli při dopisu. Athena se zjeví a zabrání pronásledování uprchlíků (v. 1435 nn.). Zá-

[1] V. 1367: *κεῖνοί τε γὰρ σίδηρον οὐκ εἶχον χεροῖν.*

roveň udílí bohyně rozkazy i Orestovi (v. 1446 n.); básník tušil zde možnou námitku, že Orestes je vzdálen, a čelil jí výslovně v. 1447[1].

3. b) Také ve III. scéně se obraz na váze Varnenského musea vydatně odchyluje od vylíčení Euripidova. Loď je připravena k odplutí, Ifigenie je uvnitř ukryta šatem, patrně zároveň s idolem bohyně, oba bratři stojí na zádi volni, ale jeden z nich, jistě Orestes, je ozbrojen kopím, mečem i štítem; na ně se chystají útočiti ozbrojení Skythové vedení králem Thoantem, vřava přivolává ještě další lidi králi na pomoc. Krveprolití brání Apollon, který zadržuje Thoanta a nabádá k míru i Oresta; Apollon vyslal Oresta na dalekou a nebezpečnou pouť, je tedy jen přirozené, jestliže vystupuje on jako *θεὸς ἀπὸ μηχανῆς*, a v tomto uspořádání může bůh vskutku mluviti k oběma stranám. U Euripida vystupuje Athena a básník potřeboval omluvy, když dává bohyni mluviti také k Orestovi[2].

Shrneme-li výsledky tohoto srovnání, vidíme, že rozdíly mezi scénami reliefu vásy varnenské a tragoedií Euripidovou jdou hluboko, že tři scény reliefu spolu vzájemně souvisí a představují části jediného celku, že tento celek zejména tam, kde je nám význam reliefů úplně jasný, to jest v I. a III. scéně, liší se od Euripida tak, že podává v obou případech motiv jednoduchý, kde jsme u Euripida konstatovali iteraci motivu, a to v úpravě přirozenější, kdežto Euripides musí svou úpravu vysvětlovati a hájiti. To vše vede k závěru:

Relief vásy Varnenského musea představuje scény tragoedie, jež jednala o témže mythu, jako Euripidova Ifigenie Taurská, ale úprava mythu byla v ní jednodušší a přirozenější, než u Euripida; je pravděpodobné, že tato tragoedie byla p r i u s, Euripidova Ifigenie p o s t e r i u s a že Euripides ji znal, a není vyloučeno, že ji i kritisuje, na př. tam, kde Ifigenie káže uvolnit zajatcům pouta.

Přehlédněme vývoj mythu o Ifigenii v Tauridě, jak se nám jeví v troskách zachovaných z řecké literatury před Euripidem a i po něm, netajíce si, že je málo pravděpodobné, že bychom přišli tak k uspokojivé odpovědi na otázku, z kterého díla literárního pocházejí scény reliefu vásy Varnenského musea.

Po prvé se objevuje mythus o Ifigenii v Kypriích; obsah básně této známe z Proklových excerpt, otázka, zda-li Proklos podává obsah originálu vskutku věrně, zůstává při tom ovšem otevřena[3]. Ifigenie má býti obětována Artemidě, je zachráněna bohyní, přenesena do Tauridy a tam se stává nesmrtelnou. Tauridu poznávají Řeci při počátku kolonisace řecké na sever-

[1] *κλύεις γὰρ αὐδὴν καίπερ οὐ παρὼν θεᾶς.*

[2] Není snad potřebí mluviti o tom, že III. scéna reliefu byla na řeckém jevišti nemožná; básník by ji byl podal v řeči poslově, jak to činí také Euripides.

[3] Mythographi Graeci I. ed. Wagner str. 240 = EGF ed. Kinkel I. str. 19: *Ἄρτεμις δὲ αὐτὴν* (t. j. Ifigenii při oběti v Aulidě) *ἐξαρπάσασα εἰς Ταύρους μετακομίζει καὶ ἀθάνατον ποιεῖ, ἔλαφον δὲ ἀντὶ τῆς κόρης παρίστησι τῷ βωμῷ.*

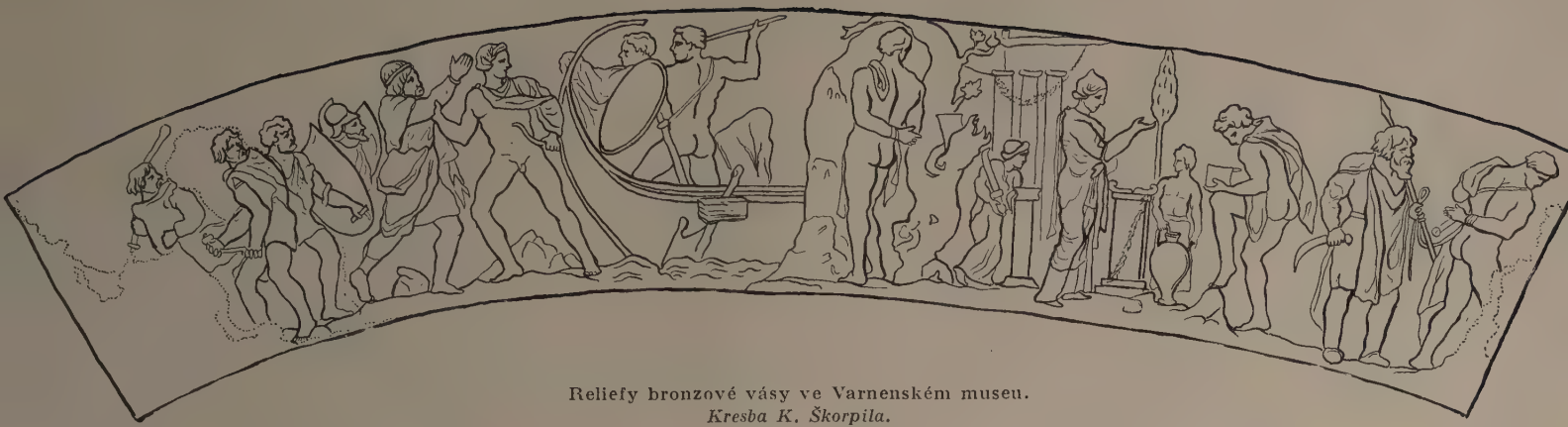

Reliefy bronzové vásy ve Varnenském museu.
Kresba K. Škorpila.

ním břehu Černého moře někdy zač. VII. stol. př. Kr.; to je terminus post quem pro vznik Kyprií.

O něco málo určitěji zní zpráva o Katalogu žen, přičítaném Hesiodovi; dovídáme se, že se z Ifigenie stala Hekate[1].

Verse Hesiodovy přidržel se Stesichoros ve své Oresteii[2]; výslovně je řečeno, že Stesichoros tu uznával Ifigenii za dceru Agamemnonovu. Ale Pausanias tvrdí na jiném místě, že podle Stesichora byla Ifigenie dcerou Heleny a Thesea (zl. 27 Bergk[3]). Tato aporie je řešena různým způsobem: Bergk hleděl zachrániti zprávu obojí a proto přičítal zl. 27 básni o Heleně, zl. 38 Oresteii, soudě, že v různých básních mohl se básník přidržeti různých versí, nebo že Filodemos sám, po př. obvyklý jeho zpravodaj Apollodoros (*περὶ θεῶν*) přidal zmínku o tom, že Ifigenie byla dcerou Agamemnonovou (v řeckém textu jediné slovo *Ἀγαμέμνονος*) z běžné formy mythu; podobně soudí i Kjellberg[4]. Wilamowitz naopak odmítl tvrzeni Pausaniovo (II. 22, 6), pokud se týče Stesichora, jakožto svědectví méně cenné; podle něho Stesichoros důsledně uznával Ifigenii za skutečnou dceru Agamemnonovu a Klytaimestřinu[5].

Celá řada zmínek u básníků řeckých mluví o tom, že Ifigenie byla vskutku obětována a odměnou za to dosáhla nesmrtelnosti[6]. Zejména u básníků dramatických nelze z toho dovozovati, že takový byl vždy jejich názor, je zcela dobře možné, že v jiné tragoedii objevila se tradice zcela jiná.

Pro nás má význam hlavně ta okolnost, že podle Hesioda a Stesichora Ifigenie v Tauridě byla proměněna v Hekatu, tedy zbožněna; podrobností neznáme, lze pokládati za jisté, že u těchto básníků nebylo ještě zmínky o cestě Orestově do Tauridy[7]. Teprve kombinací obou mythů, mythu o Ifigenii, kněžce v Tauridě, s mythem o pouti Orestově do Tauridy pro *ξόανον* Artemidino, jež mělo býti přeneseno do Attiky, vzniká vhodná látka drama-

[1] Paus. I. 43, 1: *οἶδα δὲ Ἡσίοδον ποιήσαντα ἐν Καταλόγῳ γυναικῶν Ἰφιγένειαν οὐκ ἀποθανεῖν, γνώμῃ δὲ Ἀρτέμιδος Ἑκάτην εἶναι.*

[2] Zl. 38 u Bergka = Filodemos *περὶ εὐσεβείας* p. 24: *Στη(σίχορο)ς δ' ἐν Ὀρεστει(α κατ)ακολουθήσας (Ἡσιό)δῳ τὴν Ἀγαμέ(μνονος Ἰ)φιγένειαν εἶ(ναι τὴ)ν Ἑκάτην νῦν (ὀνομαζ)ομένην, (καὶ π)ερὶ ... αιαν τὸν τά(φον) ε(ἶναι).* Snad byla ke konci řeč o městě Megaře; Paus. na místě uvedeném v pozn. 1 zmiňuje se o svatyni (heroon) Ifigeniině v Megaře.

[3] Paus. II. 22, 6; z citátů jeho vidíme, že mythus ten došel obliby u básníků hellenistických, Euforiona (zl. 61 M) a Alexandra z Pleuronu.

[4] V P. W. R. E. sv. IX. v Doplňcích sl. 2600.

[5] Hermes XVIII 1883 str. 252.

[6] Pindaros Pythia XI. 21 nn., Aischylos Agamemnon 150 nn., 1415 nn., 1524 nn., 1555 n., Sofokles Elektra 530 nn., 548, 571 nn. Euripides Elektra 1002 nn., 1020 nn., Orestes 658 n.

[7] Ve výtahu z Apollodorovy bibliotheky (fragm. Sabbaitica ed. Wagner kap. 3, 22) je zaznamenána forma obojí: *ἁρπάσασα εἰς Ταύρους ἱέρειαν αὐτῆς κατέστησεν . . ., ὡς δὲ ἔνιοι λέγουσιν, ἀθάνατον αὐτὴν ἐποίησεν.* Jmenování několika jmen při obojí versi zbavilo by nás mnohých rozpaků, není ovšem vyloučeno, že by způsobilo zase rozpaky nové.

tická. Otázka je, u kterého z básníků dramatických došlo k této kombinaci[1]; v novější době se soudí, že tvůrcem tím byl teprve Euripides právě v Ifigenii Taurské[2]. Naproti tomu F. G. Welcker sestavil trilogii ze známých titulů tří tragoedií Aischylových: *Ἰφιγένεια*, *Ἱέρειαι*, *Θαλαμοποιοί*; soudil napřed, že Aischylova Ifigenie obsahovala báj o Ifigenii v Tauridě, potom však změnil své mínění a určil pro tuto tragoedii mythus o Ifigenii v Aulidě, kdežto tragoedie *Ἱέρειαι* by měla za obsah mythus o Ifigenii v Tauridě. Tragoedie *Θαλαμοποιοί* se k dvěma druhým málo hodí, stěží lze vykládati titul ten na Odyssea, přemlouvajícího Klytaimestru, aby poslala Ifigenii do Aulidy ke sňatku s Achilleem[3].

V obou těchto tragoediích, Ifigenii i Kněžkách, i ve třech jiných mluvil prý Aischylos o mysteriích, a to Demetřiných[4]. Těžko lze říci, při jaké příležitosti mohl mluviti Aischylos o mysteriích Demetřiných v látce Ifigenie Aulidské, stejně těžko i v látce Ifigenie Taurské. Z Ifigenie Aischylovy zachován je jediný fragment (č. 94 ve sbírce Nauckově), který by se spíše hodil pro látku Ifigenie Aulidské; z Kněžek máme zachovány fragmenty tři, v jednom (č. 86) mluví se o věštbě, kterou Zeus prostřednictvím Apollonovým rozkazoval poslati co nejrychleji — co, bohužel nevíme, ve druhém (č. 87), který je zčásti porušen, mluví se určitě o domě Artemidině — t. j. chrámu, třetí (č. 88) obsahuje jen jméno města v Karii *Κασωλάβα*. Žádný z těchto tří fragmentů nezaručuje, že látkou tu byl vskutku mythus o Ifigenii Taurské, při třetím zlomku je vskutku těžko představiti si situaci, v níž by karské město mohlo býti jmenováno[5].

Také v seznamu tragoedií Sofokleových čteme jméno *Ἰφιγένεια*; zachovány jsou z ní zlomky 284—292. Nejdůležitější zlomek 284 vzat je z hovoru Odysseova s Klytaimestrou[6]; je patrné, že látkou byl mythus o přípravě oběti v Aulidě[7]. Rozhovor mezi

---

[1] Pisatel hypothese by otázku vyjádřil slovy: *Παρὰ τίνι ἡ μυθοποΐα;*

[2] Srv. výklad C. Roberta (Archäol. Zeitung XXXIII 1875 str. 134, Archäol. Märchen str. 147), U. v. Wilamowitze (Hermes XVIII 1883 str. 254 nn.), L. Séchana: Études sur la tragédie grecque atd. str. 379.

[3] První forma trilogie u Welckera (Aesch. Trilogie str. 408 nn.) *Ἰφιγένεια*, *Ἱέρειαι*, *Θαλαμοποιοί*.
Druhá (Rhein. Museum V, str. 447—466, dále Die griech. Tragödien I, 1839 str. 29 s pozn. 1. na str. 31.)
Θαλαμοποιοί, *Ἰφιγένεια*, *Ἱέρειαι*.

[4] Schol. k Aristotelově Ethice Nikom. 40 a.

[5] Jediná možnost by byla ta, že Ifigenie byla proměněna v Hekatu, jejíž kult byl v Karii velmi rozšířen.

[6] Výslovně to tvrdí Fotios lex. str. 410, 13 a Suidas s. v. *πενθερά*, uvedení v testimoniích Nauckových.

[7] *Σὺ δ' ὦ μεγίστων τυγχάνουσα πενθερῶν.* Srv. Wilamowitze (Hermes na uv. m. str. 250). Nauck na str. 197 soudí, že této tragoedie přidržuje se Hyginus fab. 98 (Schmidt str. 92). Welcker soudil, že tragoedie tato byla známa i pode jménem *Κλυταιμήστρα*, srv. Kjellberga na uv. m. sl. 2606 a Naucka str. 204.

Odysseem a Klytaimestrou je nutno lokalisovati do paláce královského v Mykénách (nebo v Argu); pak by se o oběti Ifigenie mohlo mluviti jen ve zprávě poslově.

Obětí Ifigenie děj ukončen není, ledaže by básník dovedl naznačiti, že Ifigenie byla bohyní zachráněna a odměněna, neboť deus ex machina, podávající po zprávě poslově doplňky k ní, není dobře možný. Theoreticky se děj může dále rozvíjeti dvojím způsobem, buď se týkati Klytaimestry nebo Ifigenie. Druhá tato možnost je jedině pravděpodobná, neboť o činu Klytaimestřině a trestu zaň jednal Sofokles v Elektře; šlo-li dále zase o Ifigenii, pak nevidíme jiné možnosti, nežli že Sofokles vskutku v některé ze ztracených tragoedií jednal o Ifigenii v Tauridě, nemáme ovšem ani jediného zlomku, jenž by z takové tragoedie pocházel nebo jí mohl býti s určitostí přiřčen[1].

Určitou úlohu hrají v této věci také Hyginovy Fabulae č. CXX. a CXXI. Rozebíráme-li obsah báje č. CXX. přesvědčujeme se, že odpovídá až na některé detaily Euripidově Ifigenii Taurské[2]. Rozdíly jsou tyto:

1. Podle Hygina (ř. 15 vyd. Schmidtova) je Taurský Thoas otcem Hypsipyly; o tom u Euripida není nikde zmínky, Hyginus nebo jeho pramen mythografický dal se svésti pouhou podobností jmen: Thoas, otec Hypsipylin, byl králem na Lemnu[3].

2. Socha Dianina má podle Hygina ř. 15 býti donesena do Argu, podle Euripida v. 90, 978, 1014 a 1450 nn. do Attiky; tu je dosazena vlast uprchlíků místo Attiky omylem lehko vysvětlitelným.

3. Anagnorise podle Hygina ř. 23 nastává ex signis et argumentis, podle Euripida pomocí dopisu; tu se snad Hyginus jen málo určitě vyjádřil.

4. Na konci (str. 104 ř. 6 nn.) mluví Hyginus nejen o tom, že se útěk zdařil, nýbrž dodává ještě: ventoque secundo ad insulam Zminthen ad Chrysen sacerdotem Apollinis delati sunt. Tato slova pravděpodobně jsou přidána jen jako přechod k báji následující, CXXI.

V celku tedy odchylky Hyginovy se ukazují jako omyly, až na poslední, kde působil zřetel stilistický; jinak nám nic nebrání

---

[1] Zlomek „*ἀρχαίου τινὸς ποιητοῦ*“ (Sokrates Historia ekkl VII. 33 str. 375 D = Nauck Adespota str. 930 č. 466).

σημεῖα γάρ τοι ταῦτα γίγνεσθαι φιλεῖ,
ὅταν τι ναοῖς ἐγκατασκήψῃ μύσος,

hodil by se dobře do scény obdobné, jako je v Euripidově Ifigenii Taurské v. 1165 nn., kdy Ifigenie tvrdí, že socha bohyně byla poskvrněna přítomností matkovraha. Jistoty tu není, rovněž nelze přičítati s jistotou zlomek Sofokleovi.

[2] Srv. některé poznámky již v Höferově výkladě v Roscherově Myth. Lex. s. v. Orestes sl. 985 n.

[3] V Hyginově báji XV. (str. 50 ř. 8 nn.) se zase tvrdí, že Thoas, otec Hypsipylin, byl donesen bouří in insulam Tauricam. O tom všem není u Euripida ani zmínky, jeho Thoas je prostě král barbarských Tauroskythů.

uznati, že konečným pramenem Hyginovy báje CXX je hypothese Euripidovy Ifigenie Taurské[1].

Zcela jinak je tomu s Hyginovou bájí č. CXXI, jejíž obsah tvoří komplikovaná a možno říci romantická báje. Chryseis, známá z Homerovy Iliady, počala z Agamemnona syna, když však byla vydána zpět otci, tvrdila, že se jí Agamemnon nedotkl, a syn její, po dědu Chryses nazvaný, že je synem Apollonovým. Chryses sídlil na ostrově Zminthe, jméno, kterým se snad míní Tenedos. Ifigenie s Orestem, Pyladem a sochou Artemidinou byla větrem zanesena k tomuto ostrovu; kněz Chryses chtěl nenáviděné Řeky vydati Thoantovi, Chryseis však, když poznala, že Orestes a Ifigenie jsou dětmi Agamemnonovými, projevila svému synovi, že jsou to jeho (nevlastní) bratr a sestra. Mladší Chryses spolu s Orestem zabili Thoanta a pak se šťastně dostali i se sochou Artemidinou do Myken.

Mezi nezachovanými tragoediemi Sofokleovými je dosvědčena jedna s titulem *Χρύσης*; zlomky její (frgm. 658—662) jsou příliš málo významné, než aby bylo možno z nich sestaviti nějaký obraz o obsahu této tragoedie. Titul Chryses měla také jedna tragoedie Pakuviova (zl. I.—XXI. str. 86 Ribbeck[2]); není shody o tom, zdali tato tragoedie Pakuviova odpovídala obsahem básni Sofokleově, ani zdali Hyginova báje CXXI podává její obsah[2]. Ale to jsou otázky, které pro nás mohou zůstati stranou; můžeme pokládati za jisté, že Sofokleův Chryses neměl obsah odpovídající Euripidově Ifigenii Taurské, že tedy nemohl poskytnouti látku pro reliefy vásy Varnenského musea.

Byla pronesena také domněnka, že Pakuviova tragoedie Dulorestes měla obsah analogický Euripidově Ifigenii Taurské, nikoliv shodný[3]. I tato domněnka zůstává sporná; pro nás zase je jisto, že řecký vzor této tragoedie ani tak, jak si ji představuje Naeke, nemohl dodati látku pro reliefy Varnenské vásy, poněvadž nejdůležitější scénou by byla ta, kde Orestes s Pyladem jsou předvedeni před krále Thoanta, Orestes má býti popraven, Pylades však propuštěn, a tu mezi oběma přáteli vznikne ušlechtilý zápas, kdo se má spíše obětovati. Tato anagnorise vylučuje anagnorisi druhou, pomocí dopisu, kterou máme vyobrazenu na naší váse.

Zajímavé je, že máme ze starověku zprávu ještě o další řecké tragoedii, zpracovávající mythus o Ifigenii v Tauridě; je to

[1] Tak již Naeke Opuscula I, str. 91 dole.

[2] Srv. co vykládá Naeke Opuscula I, str. 91 nn. Naproti tomu C. Robert (Arch. Zeitung XXXIII. 1876 str. 134, 3, srv. i Höfera v Roscherově Myth. Lex. s. v. Orestes 998) soudí, že v Sofokleově Chrysovi a v latinské parafrasi Pakuviově nebylo zmínky ani o Thoantovi, ani o Ifigenii; Orestes s Pyladem dostali se již *na cestě do Tauridy* na ostrov Sminthe, Orestes se utekl do chrámu Apollonova, Chryses chtěl zabíti Oresta, aby se pomstil za jednání Agamemnonovo, ale Orestes byl zachráněn, poněvadž byl poznán jako starší bratr Chrysa mladšího.

[3] Naeke Opuscula I, 89 n.

Ifigenie sofisty Polyeida asi ze IV. stol. př. Kr., o níž nám zachoval zprávu Aristoteles[1]. Na štěstí hovoří Aristoteles právě o formě anagnorise v této básni Polyeidově; k ní došlo tak, že Orestes, maje již býti obětován, uvažoval o tom, že jeho sestra byla obětována, nyní že je řada zase na něm — tak dojde k poznání a záchraně.

Pro nás je opět jisté, že tato tragoedie nemohla býti vzorem pro reliefy naší vásy, poněvadž anagnorise neděje se tu dopisem, nýbrž úvahami Orestovými. Ifigenie Timesitheova je pro nás pouhým jménem[2]. A konečně ani popis maleb ve svatyni skythské, jak jej podává [Lukianos] v Toxaridu kap. 6, neshoduje se s reliefy vásy Varnenské; u [Lukiana] loď Orestova u Tauridy ztroskotá, on má býti obětován, ale pak na protější zdi je vyobrazeno, jak vysvobodiv se z pout, vraždí Thoanta a mnoho jiných Skythů a prchá s Pyladem a Ifigenií — ani zmínky o zakročení Apollonově.

Probrání literárních zpráv o mythu Ifigenie v Tauridě nás nepřivedlo k cíli; ukázala se jen možnost, že u Sofoklea k tragoedii Ifigeneia pojila se ještě další tragoedie s obsahem podobným Euripidově Ifigenii Taurské.

Přistupme k památkám archaeologickým; místo [Lukianova] Toxarida, nahoře citované, tvoří k nim vhodný přechod.

Ve sbírání materiálu dosud známého bylo již vykonáno snad vše; poslední práce E. Löwyho podává bohatý výběr nejdůležitějších monumentů také v illustracích, což práci velmi usnadňuje[3]. Pokud se týče zpracování tohoto materiálu, nejsme ještě daleko; je to pochopitelné, poněvadž z velikých děl uměleckých, která dávala impuls napodobitelům, není zachováno vůbec nic, mnohde i literární zmínky chybí, památky zachované jsou většinou podřadné jakosti a z části dobově velmi vzdálené od oněch originálů. Nejpodrobnější seznam Philippartův obsahuje celkem 60 čísel, z nich sedm (č. 8—10, 34—37) jsou pochybná, jiná málo významná (většina gemm č. 11—20.)[4]. Nejvýznamnější jsou obrazy

[1] Poët. kap. 16, 1455 a 6; kap. 17, 1455 b 10.

[2] Suidas s. v. *Τιμησίθεος τραγικός* uvádí mezi tragoediemi také *Ὀρέστης, Πυλάδης.*

[3] Prací o výtvarném zpracování mythu o Ifigenii v Tauridě není nedostatek; uvádím aspoň tyto: K. J. Vogel: Scenen Euripid. Tragödien in griech. Vasengemälden str. 68 nn. C. Robert Arch. Zeitung XXXIII. 1876 str. 133 nn. s tab. 13.

Höfer, Roscherův Myth. Lex. s. v. Orestes sl. 1001 nn.

H. Philippart: Iconographie de l'Iphigénie en Tauride d'Euripide. V Paříži, »Les belles lettres«, 1925.

L. Séchan: Études sur la tragédie grecque dans ses rapports avec la céramique. V Paříži, H. Champion, 1926, str. 379 nn.

E. Löwy: Iphigenie in Tauris. Arch. Jb. XLIV 1929 str. 86 nn. s tab. I.

[4] Snad jen č. 15 je zajímavější; je to fragment gemmy berlínského musea, představující Oresta, kterak se spoutanýma rukama kráčí vlevo, provázen jedním strážcem (Furtwängler A. G. str. 256 č. 6894 na tab. 50); to je ve shodě s naší scénou druhou.

na vásách, většinou italských IV. stol. př. Kr.; na výzdobu těchto vás mělo divadlo velmi pronikavý vliv.

Druhou důležitou skupinu tvoří nástěnné malby, k nimž přibyl nedávno velmi dobře zachovaný obraz IV. slohu nalezený v »cubiculum« jednoho domu v postranní uličce vedoucí z Via dell' Abbondanza a po prvé uveřejněný Löwym v uvedeném již článku tab. 1.

Konečně třetí významnou skupinu tvoří reliefy sarkofagů z II. stol. po Kr.

Již Buschor[1] viděl mezi typy vás a nástěnných maleb významné podobnosti, které jej vedly k tomu, že uznával existenci reliefu o 3 figurách z konce V. stol. př. Kr., tedy z doby, kdy byl provozován kus Euripidův (414—412 př. Kr.), a to reliefu choragického, tedy přímo spojeného s provozováním Euripidovy Ifigenie Taurské. E. Löwy v uvedené již práci, hledě poněkud také k sarkofagům, postuluje existenci cyklu obrazů představujících scény dramatu Euripidova, který existoval ve stol. IV., pravděpodobně však vznikl pod svěžím vlivem samého dramatu Euripidova. Nástěnné malby, také obraz nově objevený, jsou pasticcia sestavená z různých prvků tohoto cyklu se snahou, jednotlivé části proti sobě vyvážiti.

Pokud se týče reliefů na sarkofazích, uznával C. Robert, že také ony se opírají o báseň Euripidovu. Je tu ovšem jedna věc nápadná; na některých z těchto sarkofagů zakončen je děj vraždou Thoantovou při útěku Řeků; tento motiv zná naše tradice mythografická i popis nástěnného obrazu v chrámu v Tauridě v [Lukianově] Toxaridu[2]. Je těžko se domnívati, že by tu nebyl nějaký vztah; při tom však scéna odjezdu na sarkofazích není uniformní, nýbrž se patrně vyvíjí. Na reliefu sarkofagu č. 167 Thoas je už sražen k zemi, ale živ, Orestes naň útočí mečem, Pylades žene se s napřaženým mečem po žebříku do lodi, kde je Ifigenie přihlížející k zápasu a vedená nějakým mužem — zdá se, jako by Pylades viděl nepřítele v lodi a útočil naň[3]. Na reliefu sarkofagu č. 172 ve Výmaru leží Thoas již mrtev na zemi, Orestes[4] a vousatý barbar stojí nad ním, hledíce vlevo tak, že je zřejmé, že se tu mísí dvě scény; Pylades pomáhá Ifigenii vystoupiti po žebříku na loď. Pro jednotlivé figury bychom našli vzory jinde[5], celkové sestavení však nemůže se opírati o jediný vzor.

Srovnáváme-li scény sarkofagů se scénami našeho reliefu,

---

[1] Furtwängler-Reichhold: Griech. Vasenmal. III str. 166 n.

[2] C. Robert Arch. Z. na uv. m. str. 143 s pozn. 22 se uchyluje k vysvětlení, že zabitý není Thoas, nýbrž neznámý Skyth, a že scéna illustruje verše Euripidovy 1364 nn. ze zprávy poslovy. Tam jde o pouhou půtku pěstmi, nikoliv o boj, a také nikoliv o definitivní rozhodnutí. Divák, který znal tradici o vraždě Thoantově, jistě tu viděl *Thoanta*.

[3] Tato postava je akcí analogická Thoantovi naší třetí scény.

[4] Stojící Orestes by mohl vzniknouti nepochopením figury Apollona v naší třetí scéně.

[5] Srv. C. Roberta na uv. m. str. 142 pozn. 20.

shledáme málo, až ku podivu málo podobností. Scéna odevzdání dopisu je na sarkofazích většinou stilisována zcela odlišně (srv. č. 177, 178, 172); Ifigenie odevzdává hotový dopis Orestovi a Pyladovi, sotva je strážci k ní přivedli, scenerie je charakterisována jen nádobou[1]; na sarkofagu č. 172 asi Thoas zavěšuje ukořistěnou zbraň na stěnu nevyznačené svatyně; celá scéna je podána s naivností přímo dětinskou. Jedině sarkofag č. 167 tvoří odchylku; scenerie je tu vyznačena třemi stromy, z nichž největší je téměř holý dub u svatyně, svatyně je o dvou točitých sloupech, u jednoho z nich vidíme meč a lopatku obětní, u hlavic ufaté lebky, zobrazena je tu socha Dianina na ověnčené basi a přenosný oltář. Konstatujeme tu některé podobnosti s první scénou našeho reliefu; také první ze zajatých podobá se Orestovi druhé scény našeho reliefu, strážce však podoben není, na sarkofazích mají ostatně strážci zcela pravidelně fryžskou čapku. Charakteristické je pro reliefy sarkofagů nedbání chronologického pořadí scén; na sarkofagu mnichovském č. 167 následuje dále vpravo dojemná scéna, jak Pylades ošetřuje Oresta vyčerpaného záchvatem šílenství v přítomnosti Erinye, která záchvat způsobila. Tato scéna je zcela určitě dřívější, na sarkofagu je položena až na místo druhé; soudím proto, že také druhá scéna na sarkofazích č. 177, 178, 180, představující, jak Orestes sedí sklíčen na skále a Pylades stojí u něho, kolem nich pak stojí strážci, nevztahuje se na místo tragoedie Euripidovy v. 642 nn., kde Ifigenie odešla pro list a Orestes čeká na smrt[2], nýbrž že je to prostě scéna zajetí obou přátel přesilou nepřátelskou[3].

V celku tedy rozbor zpráv literárních a srovnání s monumenty, zejména s cykly scén na sarkofazích přineslo nám tento výsledek:

1. Reliefní pás vásy Varnenského musea je rozčleněn na tři scény, anagnorisi, odvádění Oresta k očistě, útěk, při němž Apollon brání násilí. Scény jsou řaděny podle pořádku chronologického od leva vpravo. Bohatá krajinná stafáž scény první a plošná rozestava osob v této scéně, také neúplné překonání plošné rozestavy ve scéně třetí ukazuje, že původce vásy měl před sebou cyklus obrazový, z něhož scény vybíral; cyklus ten však byl nezávislý na tragoedii Euripidově a opíral se o nějaké dílo jiné, předeuripidovské, snad tragoedii Aischylovu nebo spíše Sofokleovu. Vznik cyklu je nutno klásti ještě před vznik tragoedie Euripidovy, tedy do konce V. stol. př. Kr. Původci reliefu je mythus ještě živý, výrazové prostředky jeho jsou dosti bohaté na vyjádření vybraných míst báje. Umělec dovedl zaokrouhliti každou scénu v celek a odlišiti je výrazně i tam, kde scény časově i místně vzdálené spolu sousedí (loď na

[1] Podle Roberta str. 140 pod č. 4 bylo v této nádobě uschováno diptychon.

[2] Tak soudí C. Robert na uv. m. str. 139.

[3] V. 331 nn.: *Κύκλῳ δὲ περιβαλόντες ἐξεκλέψαμεν πέτροισι χειρῶν φάσγαν', εἰς δὲ γῆν γόνυ καμάτῳ καθεῖσαν.*

útěku — skála u chrámu). To vše vede k datování vásy někdy do konce IV. nebo do III. stol. př. Kr.

2. Shody v jednotlivostech našli jsme se scénami jednoho typu sarkofagů, který je representován mnichovským sarkofagem č. 167; scény sarkofagu tohoto asi rovněž pocházejí v poslední řadě z cyklu maleb, poněkud příbuzného, ale nikoliv téhož; tento cyklus přidržoval se v podstatě Ifigenie Euripidovy, ale byl obměňován ve vzornících kamenických zejména ve scéně útěku.

3. Nevystačíme s jediným pravzorem pro všechna nyní známá zpodobení mythu o Ifigenii v Tauridě. Nevíme, jak pronikla znalost onoho malířského cyklu do řeckých osad Černomořských, jimž byl mythus z pochopitelných důvodů zvláště milý. Důležité by bylo rozhodnouti, zdali je vása původu domácího, černomořského, či (attický?) import; aby bylo takové rozhodování úplně spolehlivé, k tomu nemáme dostatek srovnávacího materiálu; pokládám původ attický (korinthský?) za daleko pravděpodobnější.

A. Salač:

Náhrobní stela z Mesembrie.

Laskavosti p. konsula K. Škorpila děkuji také za fotografii náhrobní stely v museu v Burgasu, která pochází nepochybně z Mesembrie. Fotografie je jasná, kamene samého jsem neviděl, nemohu proto podati rozměry kamene a jiná data, jako obvykle; doufám, že tento nedostatek budu moci napraviti dodatečně.

Stela je vysoká a poměrně úzká, vespod upravena k zapuštění do kamene; dole je jednoduše profilována, jinak plochá a rozčleněna ve směru výšky na osm polí, z nichž čtyři jsou prohloubena a ozdobena reliefy, ze zbývajících čtyř polí jsou ta tři, která reliefy přerušují, opatřena nápisem, nejdolejší pole je prázdné. Označíme reliefy písmenami A, B, C, D, plochy opatřené nápisem A_1, B_1, C_1.

A. Stela nahoře vybíhá v malý štít, na pravé i levé straně poněkud přesahující přes okraj a nahoře nekončící se hrotem, nýbrž zaokrouhlený.

Je na něm vyobrazena Artemis-lovkyně obvyklého typu, s krátkým loveckým šatem a pláštěm, s bohatým vlasem, jak stojí rozkročena vpravo, v levici drží luk a pravicí vybírá šíp z toulce na zádech; vlevo od ní stojí lovecký pes, zdvihaje k ní hlavu, vpravo v podobné posici zvíře jiné, asi laň, velmi nejasně zobrazená.

Pes a laň jsou zvířata zcela běžná v průvodu Artemidy-lovkyně; nezvyklá v tomto spojení je podoba sedícího orla na obou krajích, která obraz vhodně uzavírá, ale nebyla tam umístěna jen z důvodů aesthetických — musíme hledati vysvětlení, proč byla připojena.

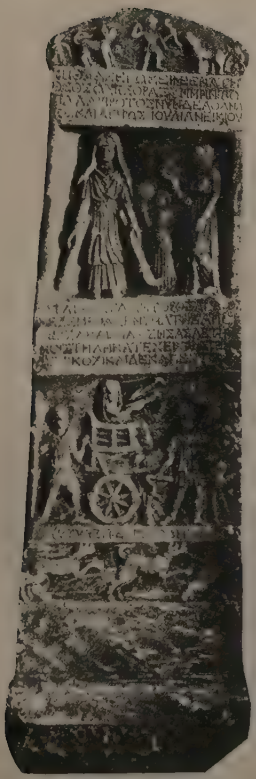

Náhrobní stela z Mesembrie v Bulharsku.

Orel je attribut Dia také v Thrakii[1]; a nejen Artemis, nýbrž i Hekate bývá pokládána za dceru Diovu[2]. Nápadné je, že jinde nebývá orel spojen s Hekatou, ani s Artemidou. Proto spíše jest vyložiti přítomnost orla na tomto monumentu jako symbol vzletu duše do nebe, motiv, který se v pozdějším starověku znovu a znovu vrací. Již na hranici, na níž mělo býti spáleno tělo Alexandra Velikého, byl umístěn zlatý orel[3]; pozdější tradice románovitá dodala k tomu, že Alexandr byl odvezen do nebe na voze taženém od orlů[4]. Na náhrobcích pozdější doby císařské značívá Ganymedes s orlem cestu duše do nebe; na monumentech i mincích bývá zbožněný císař nebo člen jeho rodiny při apotheose odnášen do nebe orlem[5].

Uvidíme z dalšího výkladu, že na naší stele je tento symbol zvláště vhodný.

B. Tento relief je orámován po obou krajích úzkými lištami, které vznikly tím, že tam byla ponechána původní výška kamene; tím, i svými rozměry, má býti patrně vyznačen jako nejvýznamnější. Je tu zobrazena bohyně Hekate en face oděná chitonem s krátkými rukávy, v pasu přepásaným, zpod něhož vyniká spodní roucho až ke kotníkům sahající. Na šíji má silný náhrdelník, vlas je rozčesán uprostřed hlavy a téměř zakryt pláštěm nebo plachetkou, která splývá na ramena bohyně. V obou rukou drží po pochodni s plamenem k zemi skloněným.

Zprava blíží se k bohyni dvě ženské postavy, zahalené v šat od hlavy až k patě a přepásané. Přední z nich sahá druhé asi po pás, také druhá je znatelně menší než bohyně sama. Menší postava nese v ruce předmět nedosti jasný, snad zrcadlo; větší drží na ruce kalathos[6].

---

[1] Srv. u Kalinky: Antike Denkmäler aus Bulgarien, sl. 121 fig. 32, sl. 123 fig. 33.

[2] Hekate je dcera Dia a Demetry u Euripida v Ionu 1045, schol. k Theokritovi II. 12, v hymnech orfických frgm. 219 Abel, nebo Dia a Hery (u Sofrona podle uved. schol. k Theokr.) nebo Dia a Feraie (schol. k Theokritovi II 36, Tzetzes k Lykofronově Alex. 1180); srv. výklad Heckenbachův P. W. s. v. Hekate sl. 2772.

[3] Diodor XVII 15.

[4] Pseudokallisthenes II 41.

[5] Srv. o tom výklad O. Kellera: Tiere des klass. Altertums, str. 249 s pozn. 153, Weickertův: Der Seelenvogel in der alten Litteratur u. Kunst, v Lipsku 1902 a zmínku Dieterichovu: Eine Mithrasliturgie, v Lipsku 1903 str. 184 s pozn. 3. i Oderův čl. v P. W. R. E. s. v. Adler.

[6] Naše stela pochází někdy z II. až III. stol. po Kr. Tím zajímavější je analogický obraz na amfoře z Noly s červenými figurami, představující vyslání Triptolema. Při něm přítomna je také Hekate, jejíž jméno je zaručeno nápisně; má podkasaný chiton s apoptygmatem a v každé ruce po pochodni, nikoliv však k zemi skloněné, nýbrž vztyčené, a za ní vyobrazena je žena s kalathem v ruce. Veliký interval časový mezi oběma památkami činí shodu tím zajímavější; vidíme zároveň, že již ve IV. stol. př. Kr. bylo spojení mezi kultem eleusinským a bohyní Hekatou. (Obraz amfory Monumenti d. Inst. I. tab. 4. = v Roscherově Myth. Lex. s. v. Hekate sl. 1902.) Na reliefu z Aiginy (u Roschera sl. 1903) i na bronzu kapitolském (sl. 1906) má Hekate dvojité, přepásané roucho jako na stele v Burgasu, ale nemá ani náhrdelníku ani plachetky.

Jestliže je předmět, který drží první postava v ruce, skutečně (zavřené) zrcadlo, vysvětlil by se asi tento attribut spojením Hekaty s bohyní měsíce Selene; určitou úlohu hrála by podobnost mezi plochou zrcadla a úplňkem měsíce.[1] Je zde tedy zobrazena Hekate se dvěma adorantkami.

C. Na reliefu třetím zobrazena je zase Hekate v slavnostním průvodu. Bohyně trůní na dvoukolém voze, jehož korba je upravena jako křeslo; v každé ruce drží krátkou planoucí pochodeň, kterou vztahuje před sebe; tvář obrací bohyně k diváku. Kola vozu jsou dosti vysoká a opatřena osmi špicemi; vůz je tažen dvojspřežím bujných koní, z nichž zadní ukazuje hlavu se šíjí nad předním, jako by byl větší — je to jen prostředek k markantnímu vyjádření dvojspřeží. Koně řídí pěší vozataj s bičem v pravici, oděný v krátký chiton s rukávy sahajícími do polou ramen. Za vozem zobrazen je ještě další průvodčí, který se přidržuje korby levicí (v pravici drží snad zase pochodeň, berlu nebo thyrsos; fotografie není dosti zřetelná).

O formách vozů v Thrakii skutečně ve starověku se vyskytujících jednal nedávno G. Seure[2]; jsou to jednak dvojkolé vozy válečné, jednak čtyřkolé vozy nákladní. Křeslo na voze vyskytuje se, nikoliv ovšem v Thrakii, při průvodech slavnostních, zejména triumfálních[3]. Tato forma vozu vznikla asi v Orientě; v našem případě byl asi vzorem vůz bohyně, s níž Hekate byla v dobách synkretismu spojována, totiž Kybely[4].

[1] Pro spojení mezi zrcadlem a úplňkem měsíce srv. schol. k Aristofanovým *Νεφέλαι* 752 a poznámku Roscherovu (Myth. Lex. s. v. Mondgöttin sl. 3165 v pozn.).

[2] Chars Thraces v BCH XLIX 1925 str. 347 nn., s katalogem skutečných vozů dosud v Thrakii známých v pozn. na str. 347—351. Jsou to vozy jednak čtyřkolé, jednak dvojkolé typu vozu válečného, mající antyx vpředu; typ našeho vozu se nevyskytl dosud ani v originále, ani na reliefech. Čtyřkolý vůz je také vyobrazen na krásném reliefu z Makri u Dedeagače, nyní v museu v Sofii, srv. obraz u St. Cassona, Macedonia, Thrace and Illyria, v Oxfordě 1926, str. 239 n. s fig. 89—91, a podobný vůz na reliefu soluňském tamtéž fig. 92.

[3] Srv. výklad Seurův na uv. m. str. 358 n.

[4] Vůz tažený dvěma lvy je v kultu Kybelině motiv prastarý; naráží naň již Sofokles ve Filoktetu v. 399 *ὦ μάκαιρα ταυροκτόνων λεόντων ἔφεδρε*. Další místa Lucretius II. v. 601, Vergilius Aen. III. 113, VI. 784, X. 252, Ovidius Fasti IV. 215. Z monumentů srv. na př. oltář L. Cornelia Scipiona Orfita z r. 295 po Kr., relief jeho je vyobrazen v Roscherově Myth. Lex. s. v. Kybele sl. 1671 fig. 6 a lépe u H. Gressmanna: Die orientalischen Religionen im hellenistisch-römischen Zeitalter, v Berlíně 1930, str. 69 obr. 28; zajímavý je revers mince z Kotiaia (Valerianus otec, r. 254—260 po Kr.) u H. Graillota: Culte de Cybèle mère des Dieux atd., v Paříži 1912, tab. X č. 3. Často se objevuje vůz Kybelin na římských kontorniatech, srv. výklad Ch. Roberta (Revue numismatique 1885 s tab. III., IV. a V.). Doklad pro spojení Kybely s Hekatou v pozdní době císařské CIL VI 511 = Carmina epigraphica ed. Bücheler 1529 A 5: Cibeles triodeia signa, srv. knihu Wissowovu Religion u. Kultus der Römer[2] str. 378; srv. také relief z Pirea, kde je vyobrazena sedící Kybele a Hekate u ní stojící, u H. Gressmanna v kn. uv. str. 67 č. 26.

Daleko méně pravděpodobný je vliv spojení bohyně Hekaty s Lunou, ač také Selene mívá vůz tažený dvojspřežím[1].

Celý náš relief zřetelně vyjadřuje slavnostní průvod, *πομπή*.

D. Čtvrtý relief je úzký vlys, na němž jsou zobrazeni dva lovečtí psi s obojky kolem krků, ženoucí se za zajícem; tu je zase motiv připomínající Artemidu-lovkyni, jako na reliefu A, hlavní reliefy jsou tedy těmito loveckými scénami obklopeny. Pes sám je zvíře v kultu Hekatině velmi významné[2]; i tato okolnost působila, že se ve dvou reliefech naší stely toto zvíře objevuje.

Jaký význam mají tyto reliefy na náhrobní stele, o tom poučí nás nápis, který je rozdělen, jak jsme již řekli, na tři části, A_1, B_1, C_1. Podávám nejprve jeho přepis v maiuskulích, jak je v epigrafii zvykem, pak teprve transskripci v minuskulích, překlad a výklad.

ΕΝΘΑΔΕ ΕΓΩ ΚΕΙΜΕ ΕΚΑΤΗ	*Ἐνθάδε ἐγὼ κεῖμε Ἑκάτη*
ΘΕΟΣ ΩΣ ΕΣΟΡΑΣ. ΗΜΗΝ ΤΟ	*θεὸς ὡς ἔσορᾱς. ἤμην τὸ*
ΠΑΛΑΙ ΒΡΟΤΟΣ ΝΥΝ ΔΕ	*πάλαι βρότος, νῦν δὲ ἀθάνα-*
ΑΘΑΝΑ	
ΤΟΣ ΚΑΙ ΑΓΗΡΩΣ. ΙΟΥΛΙΑ	*τος καὶ ἀγήρως. Ἰουλία Νεικίου*
ΝΕΙΚΙΟΥ	
ΘΥΓΑΤΗΡ ΜΕΓΑΛΗΤΟΡΟΣ	*θυγάτηρ μεγαλήτορος*
ΑΝΔΡΟΣ.	*ἀνδρός.*
ΜΕΣΕΜΒΡΙΑ ΔΕ ΜΥ ΠΑΤΡΙΣ	*Μεσεμβρία δέ μου πατρὶς*
ΑΠΟ	*ἀπὸ*
..ΛΣΑΚΑΙΒΡΙΑ. ΖΗΣΑΣΑ	*..ΛΣΑΚΑΙΒΡΙΑ. ζήσασα ἔτη ὅσα*
ΕΤΗ ΟΣΑ	
ΜΟΙ ΣΤΗΛΗ ΚΑΤΕΧΕΙ. ΤΡΙΣ	*μοὶ στήλη κατέχει. τρὶς πέντε,*
ΙΕΝΤΕ	
ΔΙΣ ΕΙΚΟΣΙ ΚΑΙ ΔΕΚΑ	*δὶς εἴκοσι καὶ δέκα*
ΠΕΝΤΕ.	*πέντε.*
ΕΥΤΥΧΕΙΤΕ. ΠΑΡΟΔΙΤΑΙ	*Εὐτυχεῖτε. παροδῖται.*

V českém překladě zněl by nápis, rozčleněný na části, takto: 1. Zde já ležím, bohyně Hekate, jak vidíš; bývala jsem smrtelná žena, nyní však jsem nesmrtelná a nestárnoucí. 2. Julia, dcera Neikia, muže velesrdnatého. 3. Mesembrie jest vlastí mou, od ..*ΛΣΑΚΑΙΒΡΙΑ*. 4. (zemřela jsem) proživši let, kolik náhrobek naznačuje: třikrát pět, dvakrát dvacet a patnáct (= 70). 5. Buďte šťastni, kolemjdoucí!

[1] Srv. na př. minci gens Valeria (Babelon II. str. 520) a jiné památky vyobrazené v Roscherově Myth. Lex. sl. 3134 nn.; často mívá Selene spřežení býků, ale vždy je řídí sama a stojí na voze.

[2] Srv. na př. výklad Heckenbachův v P. W. R. E. s. v. Hekate sl. 2776 a zmínky ve všech výkladech o této bohyni. — Podivné je místo Kallimachových Hypomnemat, citované u Eustathia k Hom. Odyss. str. 1714, 43, viz Schneider: Callimachea II. str. 356: Artemis proměnila žárlivou ženu v psa, pak jí zase vrátila podobu lidskou, žena však nesnesla hanby nad tím, co se stalo, a oběsila se; *τὴν δὲ θεὸν περιθεῖσαν αὐτῇ τὸν οἰκεῖον κόσμον Ἑκάτην ὀνομάσαι.* — Hekate sama mívá psí podobu nebo aspoň psí hlavu.

1. Na náhrobcích zejména řeckých pozdější doby císařské objevuje se často výraz přesvědčení, že smrtí nastává rozloučení mezi tělem a duší, tělo se ukládá do hrobu, duše stoupá do aitheru, nazírá na bohy, ba dokonce i s nimi žije. Vývoj těchto myšlenek v řecké kultuře je dlouhý, začátky objevují se již v mysteriích eleusinských a v orfismu, u filosofů zejména u Pythagory a Empedoklea; orientální mysterie rozšířené v končinách řecky mluvících od doby Alexandrovy představy ty mocně posílily: v kultu Isidině, Sabaziově, Mithrově žije představa o nesmrtelnosti duše a přiblížení se k bohům po časné smrti. To vše jsou věci známé, o nichž netřeba blíže vykládati. Zajímavé je, jak pronikají ke konci starověku myšlenky takové do duchovního života lidí, u nichž po hlubším založení náboženském není viditelných stop.

V náhrobním nápise lékaře Filadelfa z Pergama[1] praví se v ř. 5—6 *ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη μετὰ δαίμονας ἄλλους ἤλυθε σή, ναίεις δ'ἐν μακάρων δαπέδῳ*, dále žádá se o jeho přispění v nemocích s odůvodněním (v. 8.): *νῦν γὰρ θειοτέρην μοῖραν ἔχεις βιότου*, dále pak ve v. 30 je nazýván zesnulý Filadelfos přímo nesmrtelným, *ἀθάνατος*.

Podobné myšlenky čteme v jiném náhrobním nápise ze Smyrny[2], kde se praví o duši v ř. 4 nn.:

ψυχὴ δ' ἐ(κ) κραδίης δ[ρ]άμ' εἰς αἴθερον εἴκελος αὔρηι,
κοῦφον ἐπαιωροῦσα δρόμ[ωι] πτερὸν ἠέρι πολλῶι,
καί με θεῶν μακάρων κατέχει δόμος ἄσσον ἰόντα,
οὐρανίοις τε δόμοισι βλέπω φάος Ἠριγενείας[3].

V nápise z města Říma[4] zesnulý, jenž byl spisovatelem, podle ř. 9 *ἐκ ῥεθέων δ'ἅμα στείχων σεμνὸν ἔβη Διὸς οἶκον*.

Nejsnazší je přechod k bohům u lidí, kteří jsou bohům nejblíže, jako u věštců, náboženských básníků, lékařů a vůdců; ti stojí nejvýše na žebříku činností lidských, z nich se vyvíjejí bozi[5].

Je tedy patrné, že ke konci starověku objevují se tyto myšlenky v lidstvu řecky mluvícím po celém světě; ale zde máme případ zvláštní, pro který neznám v nápisech náhrobních přesné analogie. Je to jednak naprostá jistota, s níž se o zbožnění mluví; dále zesnulá nebude jenom účastna života bohů, ba nestane se pouze jednou z bohů, nýbrž ví bezpečně, že se proměnila smrtí v bohyni Hekate. To je případ ojedinělý, který je nutno vysvětliti.

[1] Epigrammata Graeca ex lapidibus coll. Kaibel č. 243.
[2] Kaibel č. 312.
[3] Srv. dále z téže sbírky č. 522 ř. 13, č. 650—652, č. 654 a j.
[4] Kaibel č. 594.
[5] Clemens Alexandrinus Stromateis IV. 23, 115 *εἰς δὲ τέλος μάντεις τε καί ὑμνοπόλοι καί ἰητροὶ [καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται] ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοί, τιμῇσι φέριστοι.* Některé z těchto citátů našel jsem v díle Th. Hopfnera: Griechisch-aegyptischer Offenbarungszauber I. 1921 § 313 a 315.

Bylo by nesprávné uchylovati se pro výklad k starořeckým mythům o tom, jak Artemis proměnila Ifigenii za oběť v Aulidě v bohyni Hekatu. Snad bychom mohli uvésti místo Kallimachovo, zde již jednou citované, na doklad, že motiv proměny ženy smrtelné ve psa, symbol Hekatin, a pak v Hekatu samu vynořuje se znovu v době hellenistické. To vše byly by argumenty velmi slabé; je jisté, že se pro výklad musíme uchýliti k mysteriím Hekatiným, o nichž dosud souborného výkladu není, ačkoliv materiálu ze starověku zachovaného je poměrně dosti. Víme hlavně o dvou místech, kde se konaly mysterie Hekatiny: je to Lagina v Malé Asii a ostrov Aigina u Attiky; mysterie aiginské přenášejí se zejména také do Říma.

Mysterie v Lagině jsou dosvědčeny nápisně[1]; kult sám je v těchto končinách starý; ve které době vznikly tu mysterie Hekatiny, zdali jsou původní nebo živlem teprve odjinud vniklým, nelze říci.

O mysteriích Hekatiných na Aigině podává nám zprávu Pausanias[2]; je to tedy zpráva z poč. II. stol. po Kr. Vidíme z ní, že místní tradice připínala zavedení mysterií ke jménu Orfeovu, mysterie patrně nebyly původní, nýbrž zavedeny později, nevíme kdy. U Pausania se dovídáme, že socha Hekatina v chrámě Aiginském pocházela od Myrona a že měla jednu tvář a jedno tělo, že tedy nebyla trojtělá.

V době císařské bývá Hekate synkretismem lehko pochopitelným ztotožňována s Isidou[3]; to mohlo vésti k novému zesílení mystického živlu v jejím kultu, rovněž jako sblížení s Mithrou[4]. Ve III. stol. po Kr. nastává spojení mezi kultem Hekaty a Dionysa-Libera, nejprve v nižších vrstvách, pak proniká tento spojený kult i do vrstev vznešených a ve IV. stol. po Kr. vznešení Římané, poslední zástupci hynoucího pohanství, bývají hierofanty (nebo hierofantriemi) Hekatinými, ženy také sacratae apud Eginam Hecatae nebo apud Aeginam deabus (t. j. Hekatě a Persefoně).

Pokud jsme informováni, byla víra v toto sjednocení věřícího s božstvem, v toto zbožnění člověka po smrti tělesné nebo symbolické nejmocnější v mysteriích egyptských, zejména v kultu Osiridově; odtud patrně vnikala do kultů zpřízněných.

V Thrakii, zemi, kde víra v blažený život posmrtný byla prastará[5], našla tato stránka mystických kultů půdu dobře připra-

[1] Srv. výklad Heckenbachův P. W. R. E. s. v. Hekate sl. 2779 n.; bylo by velmi potřebí důkladné monografie o této bohyni.

[2] Paus II 30. 2: *θεῶν δὲ Αἰγινῆται τιμῶσιν Ἑκάτην μάλιστα καὶ τελετὴν ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος Ἑκάτης, Ὀρφέα σφίσι τὸν Θρᾷκα καταστήσασθαι τὴν τελετὴν λέγοντες.*

[3] Apuleius Metamorfosy XI. 5.

[4] CILVI 733: sacerdos dei Brontontis et Aecate.

[5] Srv. doklady u G. Kacarova: Beiträge zur Kulturgeschiche der Thraker, v Sarajevu 1916, str. 91 n.

venou; je zajímavé, že podle tradice byly mysterie Hekatiny v Aigině odvozovány od thráckého Orfea, jak plyne z místa Pausaniova nahoře citovaného. Tím nápadnější je, že je naše stéla dosud jedinou významnější epigrafickou památkou Hekatina kultu v Mesembrii, a pokud mohu přehlédnouti, v Thrakii vůbec[1].

2. Žena, které patřil tento pomník, představuje se nám jako Julia, dcera Neikiova; otec její jmenoval se tedy Iulios Neikias, byl římským občanem. Stav jeho není označen, místo homérské floskule *μεγαλήτορος ἀνδρός* vítali bychom nějaké udání konkretnější. Jistě nebyla vdána, neboť není o tom na náhrobku zmínky; ani o tom se nemluví, že by byla bývala kněžkou Hekatinou, což by mohlo býti přirozeným vysvětlením svobodného stavu u stařeny sedmdesátileté. Nákladnost náhrobku svědčí o tom, že zesnulá žila v dobrých poměrech.

3. Rodilá byla z Mesembrie; toto jméno řecké kolonie v nynějším Bulharsku je určitě původ thrácký, Řeci si je jen assimilovali. Je to jméno složené; druhá složka *-βρία* značilo thrácky město nebo spíše vesnici, t. j. osadu nehrazenou[2]. První část podle téže zprávy Strabonovy zněla původně *Μεν-*, celé jméno *Μενεβρία, οἷον Μένα πολις, τοῦ κτίσαντος Μένα καλουμένου*. Zde je omyl grafický, který spadá asi navrub nikoliv Strabona samotného, nýbrž jeho opisovačů. Původní znění jména toho bylo totiž *METABPIA*; písmeno *T* značilo hlásku mezi *T* a *Σ*, tedy affrikovanou dentálu. Správné je, že u jmen thráckých končících se na *Σ* tvořil se genitiv rovný nominativu, ale bez *Σ*[3]. Vlastní jméno *METAΣ* jinak dosvědčeno není. Jako analogie uvádí Strabon na uvedeném místě jména geografická *Σηλυμβρία* a *Πολυμβρία* (= *Αἶνος*). Řeci změnili jméno na *Μεσημβρία* lidovou etymologií; při tom prodloužili původně krátké písmeno druhé slabiky. Zdá se, že Thrákové nerozeznávali tak přesně mezi slabikami dlouhými a krátkými jako Řeci; snad u nich byly všechny hlásky krátké, jako na př. u nás v dialektu končin blízkých Polsku. Pak by se podobná změna (*ε* v *η*) snesla bez velikých závad.

Julia, dcera Neikiova, označuje své rodné město ještě jinak; četl jsem původně *ἀπὸ [γε|νεᾶς AKAIBPIA*; a vykládal toto jméno takto: Druhá složka jeho, *βρία*, je nám již jasná, znamená sídliště (město, ves); složku první *AKAI*, která v thráckých jménech dosud známých zastoupena není, můžeme hledati ve jméně

[1] Nedávno byla vydána epigrafická svědectví pro kult Hekatin na ostrově Kou již ze IV. stol. př. Kr., srv. R. Herzoga: Heilige Gesetze von Kos. č. 5 A ř. 8 a č. 8 A ř. 22.

[2] Strabon VII. 6, 1: *τῆς... πόλεως βρίας καλουμένης θρᾳκιστί*; lépe Hesychios: *βρίαν· τὴν ἐπ' ἀγροῖς κώμην.*

[3] Na příklad *Ζῆνις* mělo v genitivě *Ζῆνι*; srov. můj výklad v knize Salač-Škorpil: Několik archaeologických památek z východního Bulharska, v Praze 1929, str. 15.

Ἄκανθος[1]; snad také *Ἀκάδημος* patří sem. Kmen *ἀκα* vysvětluje Hesychius s. v. jako *τὸ ὀξύ. καὶ ἄκρον τῆς φάλαγγος ἢ μάχη.* Třetí výklad přidán patrně omylem; zůstaly by první dva: *τὸ ὀξύ. καὶ ἄκρον τῆς φάλαγγος.* Kmen ten je snad předřecký; přidržíme-li se výkladu Hesychiova, značilo by *Ἀκα-ι-βρία* asi tolik jako *Ἀκρόπολις.* Musili bychom ovšem tomuto jménu přikládati význam — vynikající město, anebo aspoň záštita, pevné město. P. prof. G. Kacarov upozornil mne laskavě za hovoru v Sofii na výklad jiný, který zasluhuje nepochybně přednost. Stefanos Byz. s. v. etymologisuje jméno *Μεσημβρία* takto: *ἀπὸ Μέλσα καὶ βρία;* není pochyby, že se již na naší stele na tuto etymologii naráží, tedy nutno čísti *ἀπὸ | [ΜΕ]ΛΣΑΚΑΙΒΡΙΑ, ἀπὸ [Μέ]λσα καὶ βρία.* Je to vzácný případ vykládání učenosti grammatické v náhrobním nápise.

4. 5. Označení věku pomocí složek je v metrických náhrobních nápisech věcí všední; pozdrav cestujícím, kteří se u náhrobku zastavili a nápis čtou, je rovněž zcela běžný na náhrobních nápisech vůbec.

Že nápis tento měl býti metrický, o tom není pochyby; všimněme si ještě trochu blíže jeho formy metrické. Elidováno sice v textu není, ale k elisím se přihlíží. Schema prvního verše by bylo:

— ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — —

Při tom musíme konečné *ε* v *κεῖμε* čísti dlouze; hexametr se končí uprostřed slova *ἥ — μην*, druhá slabika patří již k verši následujícímu. Tento druhý verš je pentametr s přidanou dlouhou slabikou.

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — || — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — || —

Třetí verš začíná se jménem zesnulé:

— ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪

V dalším textu vadila vlastní jména; znatelný rhythmus začíná se teprve v označení věku:

— | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | ⏑ ||

Tato řada má asi zastupovati pentametr.

— | — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ | — ∪

Hexametr o dlouhou slabiku na začátku rozšířený.

Konečně ještě několik poznámek grammatických. *Κεῖμε* místo *κεῖμαι;* změna *-αι* v *-ε* v nápisech pozdější doby císařské je tak běžná, že o ní není třeba ztráceti slov; *-ε* je tu podle metra čteno dlouze, neprávem, asi vlivem thráckého prostředí.

Ἥμην je v lidové mluvě pozdější tvar pro 1. osobu sing.; ve třetí osobě je *ἦν*[2].

[1] Město na Chalkidice a ostrov v Propontidě (toto druhé určení u Plinia, NH V. 151). — Nevím, zdali patří do této souvislosti mužské jméno osobní Acainus, dosvědčené v horní Pannonii (CIL III 4595), a dalmatské jméno Acal(i)us CIL III 2792; H. Krahe: Lexikon altillyrischer Personennamen, v Heidelberce 1929, str. 1 n. pokládá první z obou jmen za keltské.

[2] Srv. pro hellenistické papyry z Egypta výklad E. Maysera: Grammatik der griech. Pap. atd. I. 1906, str. 356.

Μύ = *μοί*; v egyptských listinách soukromého rázu vyskytují se první doklady této výslovnosti ve II. stol. př. Kr., od I. stol. po Kr. jsou hojnější. Na attických nápisech objevuje se první případ v letech 238—244 po Kr.[1]

Μεσεμβρία; ε na druhém místě je původní, η vniklo do slova jen řeckou lidovou etymologií.

Přesvědčili jsme se, kolik zajímavých věcí podala nám jediná náhrobní stela z doby poměrně pozdní; každý náhrobek není sice tak bohatý poučením, jako tento, ale vždy si zaslouží pozorného studia.

Úvahy.

Alois Gotsmich: **Studien zur ältesten griechischen Kunst.** V Praze u Calveho, bez roku (1930), 104 str., cena neudána (48 Kč, váz. 64 Kč).

Objevení kultury kretské a mykenské postavilo nás před těžký problém: jaký je poměr této kultury, zejména posledního jejího vývojového stadia, kultury pozdně mykenské, k umění řeckému vůbec a zejména k prvnímu jeho období, kultuře geometrické? Na otázku tuto byly podány odpovědi protichůdné. G. Rodenwaldt[2] viděl mezi kulturou kretsko-mykenskou a dobou následující úplný přelom, na vásách pozdně mykenských neukazují se podle něho nikde nové začátky, nýbrž je tu jen pozvolné umírání, naopak geometrický sloh vystupuje rázem, bez přechodu a úplně hotov, je produktem nového obyvatelstva, které jej přeneslo ze staré vlasti do nových sídel. Nejen v keramice, nýbrž také v architektuře, jak vykládá týž badatel na jiném místě, je mezi oběma epochami úplný přelom; geometrické prvky na pozdně mykenských vásách objevují se podle něho jen nahodile, přejímání jednotlivých prvků pozdně mykenských v době geometrické vykládá se tím, že vásy pozdně mykenské a snad i některé dílny hrnčířské nezmizely rázem, nýbrž působily ve změněném prostředí dále.

K výsledku právě opačnému došla Gisela Weydeová[3]; podle ní vyvinul se sloh geometrický přímo z kultury kretsko-mykenské. Tento nepřetržitý vývoj hledí dokázati spisovatelka hlavně rozborem ornamentiky geometrické a odvozováním jejích prvků z ozdob kretsko-mykenských. Při tom nedbá dostatečnou měrou chronologie doby geometrické, neodlišuje produktů protogeometrických a raně geometrických od výtvorů úplně vyvinutých.

---

[1] Srv. Maysra, str. 110 n. s další literaturou.
[2] Tiryns II str. 221 v pozn. 2.
[3] Probleme des griechischen geometrischen Stils, Österr. Jh. XXIII. 1926 str. 16 nn.

Asi uprostřed mezi těmito extremními názory stojí mínění C. Praschniker-a[1]; tento badatel soudí, že kultura tak vyvinutá, jako kretsko-mykenská, nemohla zmizeti beze stopy, že vnikání dorského obyvatelstva do země neznamenalo vyhlazení nebo vyhnání všech dřívějších obyvatel, nýbrž že noví příchozí žili klidně vedle obyvatelstva staršího; v době pozdně mykenské objevují se již prvky a tendence, které teprve v době následující dobývají rozhodného vítězství. Není tedy podle Praschnikra zlomu mezi oběma epochami, ale není mezi nimi ani naprosté kontinuity vývojové, sloh geometrický nevzniká ze slohu kretsko-mykenského, nýbrž začíná se vyvíjeti v době pozdně mykenské. Také Gotsmich představuje si tímto způsobem poměr mezi oběma kulturami a podpírá tento názor novými doklady. Ukazuje nejprve, že v pozdní době mykenské vyvíjí se syntaxe schemat dekoračních, která zůstává základem dekorace nádob v dobách pozdějších, podobné zjevy vyskytují se v ornamentice a zejména ve formách nádob, oddíl, který zabírá nejvíce místa (str. 24—59).

V II. kapitole (str. 60—80) demonstruje spis. zajímavý zjev, jak ornamenty, dekorační schemata i formy nádob se často objevují znovu po dlouhé přestávce, a zkoumá příčiny tohoto zjevu; pokládá za patrné, že kultura kretsko-mykenská působila na další kulturní vývoj, že tedy nezmizela beze stopy.

V kapitole III. (str. 81—90) ukazuje spis. na vývoj kultury pevninské, t. zv. helladské, která byla rozčleněna Wacem a Blegenem[2] na tři periody: časnou, střední a pozdní helladskou. Ke konci střední periody objevuje se na pevnině kretský vliv, který pak dominuje; pouze architektura zůstávala svá a přijímala z Krety jen popudy. V malbě nástěnné jeví se na pevnině odklon od pestrosti motivů slohu kretského k ornamentálnímu opakování motivu téhož s akcentováním linií obrysových (proti plochám) právě v době, kdy na Kretě nastává úpadek a centrum moci přenáší se na pevninu.

Dekorace kretských vás budí dojem, jako by stěny vásy vyrůstaly z květného kalichu — dekorační princip tento je orientálního původu. Tentýž princip ovládá také dekoraci mykenských vás slohu kretského. Pevninské (helladské) vásy doby pozdně mykenské mají stěny zdobeny pásy, dekorace je omezena na část horní; tak je tomu u pseudoamfor a konvic, kdežto poháry dvojuché mají stěnu pokrytu dekorací vertikálně členěnou. Tu je patrná souvislost mezi dekorací a druhem nádoby; princip dekorační nemá spojení s dekorací kretskou, nýbrž vyvěrá z představy vásy jako podoby lidské — představy anthropomorfní. Pevninský umělec, když dospěl k určité samostatnosti, vzpírá se dekoračnímu principu, který svou podstatou je mu cizí; toto vzepření vede jej na dráhy zcela

[1] Mykenai-Kreta-Dipylon, ve vídeňském Jahrbuch für Kunstgeschichte II 1923 str. 14 nn.

[2] Annual of the British School XXII str. 175.

jiné, k dekoraci geometrické. Spis. ukazuje to zajímavým způsobem na motivu sepie. Teprve, když vývojem geometrického slohu řecký umělec dozrál, stává se v první době archaické dosti silným, aby přijímal podněty orientální, ale utvářel je ve svém vlastním duchu dále.

Keramika kretská vyniká bohatstvím forem vás; keramika pozdně mykenská je v této příčině chudší. Naturalistické motivy dekorační jsou v době pozdně mykenské geometricky stilisovány.

Podle spis. není tedy doba pozdně mykenská pouhou dobou úpadku, nýbrž objevují se v ní tendence, které se v době geometrické plně vyvíjejí. To je dále v souvislosti s historií osídlení pevniny od Řeků; podle spis. přišli Řeci do Hellady kolem r. 2000 př. Kr., úpadek moci kretské byl zároveň dobou rozkvětu moci jejich, vítězství slohu geometrického je v souvislosti s příchodem Dorů do Řecka. Dorové slohu geometrického nepřinesli, nýbrž jen mu pomohli k vítězství. Sídliště doby mykenské trvají dále v době geometrické, bouřlivé doby počátků epochy geometrické jeví se ve zchudnutí obyvatelstva. Není tu mezer, není tu ani přelomu, nýbrž vývoj, který vede od pozdně mykenské doby přes dobu protogeometrickou a raně geometrickou až k úplnému rozvití geometrického slohu. Attika, která nebyla trvale postižena při stěhování dorském, zotavila se nejdříve a tak vysvětluje spis., že právě v Attice vznikl vrchol kultury geometrické ve slohu t. zv. dipylském.

Již z tohoto stručného přehledu je patrný význam nové práce; spis. nechce thema vyčerpati, nýbrž hledí demonstrovati názory své na typických, zvláště vymluvných příkladech. Není to první práce jeho z nejstarších dějin řecké keramiky, není to prvděpodobně ani práce poslední. Litovati jest jen toho, že spis. nemohl výklady své dokumentovati illustracemi; vím, že to není jeho vina, ultra posse nemo tenetur. *A. Salač.*

Dr. Růžena Vacková: **Římské historické reliefy.** (Formální vývoj.) Prací z vědeckých ústavů filosof. fakulty Karlovy university č. XXV. V Praze 1930, stran VI a 304, s XXXI tabulkou, za 60 Kč.

Římské historické reliefy je thema velmi krásné, velmi obsažné a velmi nesnadné; důkladná monografie o tomto thematě neexistuje, ač by jí bylo velmi zapotřebí! Taková monografie musila by především sestaviti, co je dosud o této látce známo, shromáždit materiál co možná úplně a podrobit důkladnému a všestrannému rozboru nejen jednotlivé památky, nýbrž také celý vývoj tohoto jevu. Uvážíme-li, že k historickým reliefům patří také takové památky jako je sloup Trajanův a sloup M. Aurelia, pochopíme význam této látky, její rozsáhlost i nesnadnost.

Práce sl. Dr. Vackové bohužel takovouto monografií o římských reliefech není. Slečna spis. nikde nepodala ani definice pojmu »římské historické reliefy«; vedle tohoto termínu objevuje se na řadě míst termín jiný, »reliefy dějové« (str. 3, 5, 8, 11, 39 a j.). Dokonce celá dlouhá kapitola je nadepsána (str. 5): Rozbor řím-

ských dějových reliefů. Pojem »dějové reliefy« je širší a daleko méně přesný než »reliefy historické«; slečna spis. ani tohoto pojmu nedefinovala, jen jej vymezuje a to nikoliv přesně na str. 3 n. Slečna spis. vskutku jedná o řadě památek, které historickými reliefy nejsou (relief náhrobku M. Vergilia Eurysaka str. 18 nn., výjev z cirku str. 39), jedná o některých reliefech mythologických a i o památkách zcela jiných (od str. 12 počínaje) prostě z toho důvodu, že historických reliefů od zač. III. stol. po Kr. je poměrně málo.

Slečna spis. tedy thema rozšířila, ač je samo o sobě již nesmírně rozsáhlé; při tom nenašla času ani k definici pojmu historických reliefů, ani na řešení otázky jejich vzniku u Římanů, ani na vysvětlení, proč jich ve III. stol. po Kr. ubývá. Měla-li slečna spis. v úmyslu jednati o těchto otázkách v práci druhé, pak se o tom měla výslovně zmíniti a vysvětliti zejména, proč odkládá do této druhé práce problém vzniku historických reliefů římských, který logicky patřil na začátek.

Vědecká práce vůbec má svoje vyhraněné formy, vědecká monografie zejména; nedbati těchto forem je možno tenkráte, když látka to nutně vyžaduje. Uvidíme dále, zdali bylo nedbání formy vědecké monografie v tomto případě na prospěch věci.

Slečna spis. se zabývá v první části své práce formálním rozborem římských reliefů »dějových«; tento rozbor koná podle pevného schematu, které si sama sestavila. Hlubší zájem, který má o aesthetiku vůbec, nejen o aesthetiku výtvarných umění, je v této části práce velmi patrný; možno říci, že celá tato část práce je čistě aesthetická. Pevné schema formálního rozboru má své výhody, ale také nevýhody; památky jsou tu nivellisovány, důležitá otázka vytváření a ohraničování scén na obou reliefních sloupech římských je probírána jen obecně, bez dokladů. Pro formální stránku reliefů má značný význam polychromie, dnes obecně uznaná; do schematu spis. se tato důležitá otázka vůbec nedostala, ba spis. se o ní vůbec nikde nezmínila. Tuhé schema formálního rozboru má také na formu této části její práce neblahý vliv; na př. věta »Jednotlivé postavy jsou komponovány jako samostatný výtvarný motiv« opakuje se neméně než 39krát.

Výsledkem formálního rozboru římských reliefů je podle spis. rozdělení jejich na tři skupiny: reliefy grecistické, tradicionalistické a synthetické. Reliefy »grecistické« vznikají pod vlivem řeckého umění, »tradicionalistické« pod vlivem umění etruského, na »synthetických« se mísí obojí vliv.

O vlivu řeckého umění na římské není sporu; vliv ten se obecně uznává, je to v souhlase s vývojem římské kultury vůbec.

Jinak však je tomu s vlivem umění etruského; spis. mluví nejprve o vlivu přímém, pak o vlivu latentním, nikde nedefinovala, jak si tento vliv představuje, pojem »latentní vliv etruský« se jí rázem mění v pojem »domácí (t. j. římská!) tradice«; ani tento

druhý pojem není definován, to usnadňuje záměnu. Spis. srovnala reliefy etruských uren z II. stol. př. Kr. s římskými reliefy doby císařské a našla určité podobnosti v malířském pojímání reliefů a prostorové rozestavě tvarů; tyto podobnosti vedou ji k závěru (str. 227), že za doby Trajanovy »má etruský vliv druhově i v mocnosti hlavní význam«. Jakým způsobem mohly drobné urny, řemeslnické výrobky z posledních dob vývoje etruského umění, uložené v hrobech ve starověku nepřístupných, působiti po třech stoletích na tvůrce na př. reliefů sloupu Trajanova, není nikterak vysvětleno; rovněž není vysvětleno, jak se to stalo, že by »etruský« vliv za doby císařské působil právě jen na určitý obor výtvarného umění a nikoliv na celý kulturní život římský. V době Trajanově žil také Tacitus, snad největší a nejřímštější mezi Římany; napadne někomu odvozovati svéráznost Tacitovu z vlivu etruského? Podobnost mezi reliefy římskými a etruskými spis. dokázala, to je klad její práce; podobnosti ty však vysvětluje prostě podle pravidla »post id, ergo propter id«, netázajíc se vůbec, zdali nebylo cosi třetího, co působilo i na etruské reliefy II. stol. př. Kr. i na římské reliefy II. stol. po Kr. Snad budu moci v této věci podati brzy vysvětlení jiné.

Sl. spis. nestačil ohromný úkol, probrati římské historické reliefy; přešla ještě k problému vzájemného poměru mezi uměním řeckým, etruským a římským a k charakteristice římského umění vůbec. Na tento úkol bylo by třeba daleko více místa, než mu věnovala, základy by musily býti co nejširší, nikoliv jen formální rozbor římských reliefů historických, a konečně je to úkol, na který by se mohl odvážiti badatel, který před tím posvětil antickému umění celý život. V této části je partie o hellenistickém umění nejslabší částí knihy vůbec. Spis. vyložila o něm na několika stránkách (str. 204 nn.); její výklad o umění alexandrijském je hotov v několika řádcích, nechci tento výklad vůbec charakterisovati. Na str. 207 vidí spis. v říši Ptolemaiovců »tradicionalistické snahy a umělecký proud historisující«; dosud se soudilo, že první Ptolemaiové usilovali o amalgamování domácího živlu s živlem řecko-makedonským, pro tento soud máme také důkazy, slečna pronese tvrzení zcela jiné bez důkazu, bez odkazu k literatuře, ale s plnou jistotou. Právě tak slečna spis. ví (str. 208), že »škola pergamská formulovala Římu kulturní potřeby«; zase dalekosáhlé tvrzení pronesené s naprostou jistotou, bez nejmenšího dokladu nebo pokusu o důkaz. Vědecké pravdy se nedekretují, nýbrž dokazují.

Římské umění charakterisuje spis. (str. 257) jako veristické; měla poznamenati, že tutéž charakteristiku pronesl před nedávnem G. Rodenwaldt (Die Kunst der Antike str. 80: das veristische römische Empfinden); slečna práci Rodenwaldtovu zná, ale na tomto místě jí necituje. Charakteristika tato je správná, ale nevystihuje vše.

Ještě několik poznámek o sestavení materiálu. Slečna spis. se vůbec nezmínila o oblouku Galeriově v Soluni, ač o něm existuje celá kniha (J. F. Kinch: L'arc de triomphe de Salonique, 1890); dále neužila vůbec římských mincí. Velmi zanedbává otázky datování památek. Na př. relief se skokem Curtiovým datuje na str. 121 n. podle E. Strongové do III. stol. po Kr., bez kritiky; Strongová sama v nejnovějším díle Art in ancient Rom I 1929 str. 96 datuje do I. stol. př. Kr.; známý relief pomníku Filopappova v Athénách datuje slečna do doby Hadrianovy, podle stilu, ač ví o datování Mommsenově (114—116 po Kr.); Mommsen datoval (Ath. Mitt. 1876 str. 36) nikoliv »podle karakteru nápisu«, jak tvrdí spis. (str. 282 pozn. 37), nýbrž podle formy jména císařova; to je datování zcela bezpečné, které prostě nezbývá než přijmouti. Zdá se vůbec, že spis. podceňuje detaily, vyjadřuje se tak aspoň na některých místech své práce; jsou detaily, které jsou tak pevné, že synthesa s nimi prostě musí počítati, chce-li vůbec býti synthesou vědeckou. Vážný badatel je šťasten, když najde někde pevný bod, o který se může opřít; rozeznat, který bod je pevný a kterým lze hýbati, je právě úkolem každého, kdo pracuje vědecky.

V »Poznámkách«, kterými spis. svou práci zakončuje, je neuvěřitelně mnoho hrubých omylů tiskových i jiných nedopatření, někde nikoliv tiskových; zejména citátů bez kontroly užívati není možno, leckde bude tato kontrola čtenáři velmi nesnadná.

Práce je na naše poměry štědře vypravena materiálem obrázkovým; materiál ten je různého rázu a různé ceny, ale přes to vše velmi užitečný právě proto, že je v českých publikacích dosud tak vzácný.

V celku je tedy dojem z této práce hodně smíšený; toho, co se chtělo, je příliš mnoho, toho, co se vskutku dosáhlo, je daleko méně. Byl jsem nucen mluviti v kritice této práce o věcech takových, jako je na př. význam formy jména císařova pro datování; nebývá toho zapotřebí při referátech o cizích dílech archaeologických. Pro mne je požadavek, aby česká práce vědecká byla rovnocenná s prací téhož oboru v cizině, prostě samozřejmý. A konečně ještě poznámku: knihy se tisknou proto, aby se četly, čtenář odloží knihu, kde se mu věc nepodává jasně a srozumitelně. Že i o věcech nejnesnadnějších a nejabstraktnějších možno jasně vykládati, není pochyby; je to jen daleko těžší než vykládati o nich málo srozumitelně nebo nesrozumitelně. *A. Salač.*

Stanislaw Jan Gąsiorowski, **Malarstwo minjaturowe grecko-rzymskie i jego tradycye w średnowieczu.** Stran VIII +236+XLIII, tab. 79. Kraków 1928. Cena neudána.

Při recensi Thielovy knihy De antiquis libris pictis capita IV ve Wochenschr. f. klass. Philol. 1898, sl. 1393 vyslovil Bethe přání, aby byla zpracována látka pro dějiny illustrace knih ve

starém věku. Od té doby vyšla řada monografií o jednotlivých kodexech obrázkových, synthetickou práci vykonal však teprve G. Pro rozsáhlost materiálu přestal jenom na rukopisech pohanských autorů řeckých a římských, nepojav sem kodexů čistě křesťanských, třebas ukazují antickou tradici. Tímto zúžením látkovým se ovšem dosahuje výsledků platnosti omezené. To však neubírá na ceně práci G., neboť i tak je zpracovaný materiál značně rozsáhlý.

Podávaje přehled všech knižních illustrovaných památek ze starověku a středověku řeší G. problém vzniku miniaturního malířství, stanoví jeho uměleckou cenu, luští otázku vztahů mezi kopií a originálem a usiluje o rekonstrukci dějin antického umění miniaturního z kopií děl starověkých spisovatelů v kodexech až po dobu renaissanční. Práce je tu nesnadnější než při jiných památkách, protože není pravidelně více kopií téhož archetypu než jedna. Základem zkoumání jsou zbytky dvou antických obrázkových vydání (Vergilius vatik. 3225 a Homeros v Ambrosianě) ze IV. stol. po Kr. Ostatní rukopisy z pozdější doby dělí na skupinu západní a byzantskou; pak vycházeje od nejstaršího rukopisu sleduje další vývoj illustrací téhož autora, pokud vykazují antickou tradici a pokud se dá genese postihnouti. Běží při tom o díla vědecká, zvláště lékařská a botanická, i poetická. Vidíme, jak byl illustrován Homer, Aisopos, Theokritos, Hippokrates, Dioskorides, Ptolemaios, Aratos, Nikandros, Terentius, Vergilius, Persius, Lucanus, Seneca a j. Zajímavé je, že není illustrovaného díla historického. V popisné části analysuje G. prvky miniatur a dochází k názoru, že miniaturní malířství antické nevytvořilo nových originálních obrazů ani námětově ani komposičně a že podléhalo vlivu jiných umění. Uváděné analogie však nejsou vždy adaequátní a nestačí, abychom sdíleli mínění G. Množství obrazů a často význačná obratnost malířova na př. v illustrovaném vydání Vergilia (cod. Vatic. 3225) by svědčily o samostatnosti miniatorově. I když jsou zřejmé analogie, je to dáno souběžností vývojovou všeho výtvarnictví, nehledě k tomu, že pojem originálnosti antické se nekryje s naším. Třeba míti na mysli, že počet zachovaných miniatur antických je nepoměrně menší než ostatních monumentů, ač tento druh umění byl asi významnější, než by se mohlo souditi z nepatrného počtu originálních dokladů. V synthetické kapitole shrnuje G. společné znaky komposiční u antických miniatorů, promlouvá o rázu scén figurálních a krajinných a dochází k přesvědčení, že nejlepší miniatury se vyznačují effektní komposicí a dobrou koloristikou. Malířství knižní vzniklo na egyptsko-řeckém východě, přešlo na půdu italskou a rozkvetlo v záp. provinciích; středisky jeho byla Alexandrie, Řím a Gallie. O zjištění přínosu římského v tomto oboru uměleckém se G. nepokusil, zato ukázal cestu ke zkoumání vlivů starověkých na pozdější umění miniaturní. Illustrace

klassických autorů jsou zároveň důležitou pomůckou pro poznání dějin interpretace jejich ve středověku a tím mají cenu pro historii středověké kultury.

Zpracování jeví nerovnoměrnost v popise památek a nestejné měřítko ocenění. Někde se hodnotí aestheticky, jindy opět antikvárně, zřídka je užito obojího, někde je hodnocení vynecháno vůbec. Totéž platí o technické stránce maleb i otázce barev. Stručnost popisu způsobila vynechání některých významných detailů, na př. na str. 62 n. (fol. 76 v.), 35 (fol. 43) a j. Z menších nedopatření bych uvedl tato: na str. 33 je zmínka o odletu včel (Aen. VII 64 nn.) místo o příletu jich, na str. 34 se mluví o pateře po Priamovi místo o Anchisově (Aen. VII 245). Omylem se praví na str. 60 o dvou pastýřích, jako by každý gestikuloval jinou rukou — oba činí posunek pravou rukou. Nesouhlasil bych s konstatováním neumělosti malířského podání, kde není symmetrie mezi oběma stranami obrazu, na př. str. 29, 30 (fol. 40, 48): jsou tu scény, které jí nevyžadují. Exkurs o výrobě papyru (str. 9) nebyl nutný. Tiskové chyby leckdy dosti ruší. Význačné miniatury jsou reprodukovány fototypicky na tabulkách dobré kvality. Anglické dosti obsáhlé résumé učiní tuto cennou knihu všeobecně přístupnou. *Gabriel Hejzlar.*

Drobné zprávy.

Pěkný přehled vývoje antické architektury, z kterého se poučí odborník i amateur, neboť orientace je dosti široká a bezpečná, podává A Handbook of Greek and Roman Architecture, 1929, z pera professora cambridgské university *Robertsona*. Uváděje prameny naší znalosti antického stavebnictví vykládá jasně a svěže o architektuře řecké, římské a etruské, počínaje dobou egejskou a konče 4. stol. po Kr. Neprobírá všech staveb, nýbrž vybírá zvláště charakteristické a dobře dochované a popisuje je v hlavních rysech. Hojné a bezvadně provedené illustrace podávají půdorysy, plány měst, pohledy na zachované stavby a ideové restaurace budov. Není tu nových theorií a hypothes, problémy nejsou vytyčovány a sporné otázky jsou řešeny jednoznačně, ale s rozvahou; výklad není provázen odkazy na příslušnou literaturu. Cenný je přídavek s bohatými údaji bibliografickými, vítané jsou chronologické tabulky jednotlivých staveb a užitečný je seznam odborných výrazů stavitelských. Podrobný rejstřík jmen a hesel obsahových usnadňuje užívání této knihy, kterou možno anglickým studentům záviděti.

G. H.

O římském stavitelství a podmínkách jeho rozvoje jedná *Giuseppe Cozzo* ve své knize Ingegneria romana, 320 str. se 127 tab. (227 obr.), v Římě 1928, cena 90 lir. Ve 3 kapitolách probírá C. hospodářské a sociální okolnosti stavebního vývoje města Říma, jedná o stavebním materiálu, jeho dopravě a různém užití, o stavební technice atd. Ve 4. kapitole je vyložen vznik, dějiny a architektonický ráz Flaviovského amfitheatru, 5. kapitola je věnována detailnímu rozboru stavebních principů Pantheonu — C. dokazuje, že chrám pochází z r. 27 př. Kr. Novější důkladné zkoumání však dospělo k jinému výsledku, kladouc je opět do doby Hadrianovy (srv. G. Giovannoni, Archit. e arti

decorat. 1929, str. 526 nn.). Poslední kapitola jedná o Klaudiovském vývodu jezera Fucinského, budícím podiv nad smělou a namáhavou prací podzemního stavitelství římského. Spisovatel neopomíjí zdůrazňovati stavitelské nadání a samostatnost Římanů. *G. H.*

V knize *Pirra Marconiho*, La pittura dei Romani, Roma, 1929, str. 144, jde o důkaz spontannosti a samostatnosti v římské malbě. Místo zjišťování vztahů k originálům řeckým, jejichž rysy se stanoví v hlavních liniích, snaží se spis. postihnouti, co je specificky římským přínosem ať v látce či v pojetí a provedení, a shledává odchylné tendence obou umění a jiné aesthetické hodnoty Jsou tu jemné, ač nikoliv detailní rozbory římských nástěnných maleb, které jsou bezvadně reprodukovány na 154 tabulkách, a tvrzení vážně dokládána. Spis. konstatuje řadu samostatných prvků římských; zachází tu daleko, ale nelze mu upříti originalitu chápání a bystrost postřehu. *G. H.*

R. 1929 se ustavila v Římě vědecká mezinárodní společnost, jejímž cílem jest užší mezinárodní spolupráce jak jednotlivců tak vědeckých ústavů při zkoumání krajin kol Středozemního moře. Jde o vzájemné sdělování vědeckých výsledků ve společných schůzích, o sbírání informací technických a bibliografických, o pořádání výstav a eventuální stanovení pracovních programmů; v přední řadě běží o zintensivnění práce archaeologické. Předsedou společnosti je D. Constantini, hlavním jednatelem G. Calza. Vydávaný časopis Bolletino dell' Associazione internazionale degli studi mediterranei, mající vycházeti v dvouměsíčních intervallech, bude podávati zprávy o badání a pracích týkajících se starých civilisací v obvodu Středozemního moře, o nových nálezech, o živých historicko-archaeologických problémech, bude ohlašovati připravované vědecké práce a poskytovati místo pro diskussi o nových theoriích. Články budou psány v jazyce italském, francouzském, anglickém, německém, španělském a latinském. První číslo nového časopisu, jehož předplatné činí 50 lir ročně, vyšlé letos s datem březnovým, má bohatý obsah. Vedle stručných článků o vegetaci, klimatu a anthropologickém zkoumání v okruhu Středozemního moře je podan stručný přehled posledních výsledků archaeologického výzkumu Středomoří školou americkou, francouzskou, anglickou a německou; obšírněji pojednáno o výkopech italských v Italii. Z iniciativních ohlašovaných podniků významný je plán prozkoumati Ardeu, Sybaris a pořídíti detailní reprodukce fresek Michelangelových ve Vatikáně. Jsou tu upozornění na nová pole výkopů v M. Asii, kde stále hyne mnoho památek z neporozumění. Podněty k práci jsou obsaženy i ve vypsání mezinárodní soutěže na spis o silničním systému v říši římské a na prosopografii římské republiky. Drobné zprávy obsahují sdělení bibliografická a vydavatelská. Celý podnik a periodickou publikaci je vítati, neboť splněním programmu bude zaručena rychlá a spolehlivá informace, docílí se oekonomie při vědecké práci a bude umožněn přímější kontakt pracovníků. *G. H.*

Bohumil Ryba:

De Laurentii Vallae Declamationis codice Φ.

1. Cum eam quae *De falso credita et ementita Constantini donatione* a. 1440 a Laurentio Valla, viro ingenii felicissimi et audaciae magnopere admirandae, conscripta est *Declamationem* W. Schwahn a. 1928 primus recenseret et apparatu critico instrueret[1], praeter exiguas reliquias codicis Urbinatis 337 (**D**) collationes trium codicum, Vaticani 5314, a. 1451 scripti (**A**), Ottoboniani 2075 (**B**), Lucani 582 (**C**) et tres editiones, Hutteniana a. 1517 (**H**), incerti auctoris a. 1520 (**E**), Basileensis a. 1540 (**O**) typis impressae ei praesto fuerunt. Plures codices operis, cui stigma anathematis inustum erat, iniquitatem temporum effugisse et usque ad nos permansisse M. Lehnerdt[2] optime docuit, qui ad Parisinos duos bibliothecae Nationalis 3187 A et 8689 virorum doctorum animos advertit et ex Herbipolitano codice bibl. univ. m. ch. q 33 (**W**) depravatissimo, a. 1498 scripto, omnia, quae usui esse possent, communicavit.

Ad ea quae enumeravimus subsidia duo libri manu scripti, a Schwahnio non adhibiti, accedunt, unus Pragensis bibliothecae Musaei nationalis XV G 1[3], fol. 1—48, quem **M** littera significamus, alter Brunensis archivi Moraviae Cerronianus II 5, pag. 59—84[4], olim presbyteris Hussitarum Venceslai Korandae iunioris (1425—1519), quem **K** littera insignimus. Operis Laurentiani textus, qui in codice **M** continetur, in Litomyšl, oppido Bohemiae orientalis, a. 1493 scriptus est[5]. Eodem fere tempore etiam Declamationis textus in codice **K** videtur esse ortus, cum in tractatus qui antecedit fine in eadem pagina, qua Laurentiana incipiunt, verba ‚1487 in Quadragesima' deprehendantur.

---

[1] Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri (Bibliotheca scriptorum Latinorum recentioris aetatis).

[2] Gnomon V, 1929, p. 454 sqq.

[3] De quo cf. F. M. Bartoš, Catalogus codicum manu scriptorum Musaei nationalis Pragensis, pars secunda, Pragae 1927, p. 334.

[4] Quae sint ceterae huius codicis partes, alio loco enarrabit R. Urbánek, qui cuius essent ad res in Bohemia saec. XV gestas illustrandas momenti primus perspexit (cf. J. Jakubec, Dějiny literatury české, I., ed. altera, 1930, p. 521). Qui vir doctissimus, qua est liberalitate, mihi permisit, ut Laurentii textum e codice, ex quo alia in lucem edenda ipse sibi proposuerat, conferre possem.

[5] Legitur enim in **M** in Declamationis exitu subscriptio haec: *Explicitum est opus quod Laurencius Walla de falso credita Constantini donacione scripsit. Scriptum Lithomyssl post Simonis Jude 1493.*

Inscribitur autem **M** (*De*) *falso credita et comenticia*[1] *donacione per Constantinum imperatorem Ecclesie facta Laurenci Walle oratoris excellentissimi libellus incipit,* **K** *Laurenci Walensis contra Constantini decretum.*

Qui libri quomodo cum aliis cohaererent ut investigarem cum a me per litteras F. M. Bartoš, vir de codicibus Musaei nationalis optime meritus, amicissime petiisset, utrumque librum cum editione Schwahniana contuli et e communibus lacunis, vocibus additis, verborum ordine mutato statim cognovi codices **KM** ad unum fontem, quem **Φ** appello, facile reduci posse. Quem codicem **Φ**, cuius lectiones omnibus iis in locis, quibus **KM** inter se consentiunt, certissimum in modum recuperari possunt, in textu Laurentiano recensendo non neglegendum esse commentatione quae sequitur probare conabor.

2. Praemittenda sunt pauca, quae ad singulos codices **KM** pertinent. Quos ex **Φ** alio codice intercedente descriptos esse veri simile est. Quod de **M** optime ex 63, 10 elucet, ubi **A** bonam lectionem *demersus esset* exhibet, **K** corruptam *demersus est,* **M** *demersus est*[2] *esset.* In codice **M** correctionem interlinearem in textum irrepsisse manifestum est.

Quae propria sunt codicum **K** vel **M** — statuenda autem sunt consensu **AM** a **K** abhorrente vel consensu **AK** cum **M** non congruente —, nihil nisi errores vel leves eaeque rarissimae coniecturae sunt; singula enumerare nullius est pretii.

Commemoremus saltem in **K** singulas lectiones mutatas, quae in **AM** optime traduntur, 96 in locis inveniri[3]. Praetera 9 in locis singula verba, 3 in locis[4] plura verba omissa sunt. Verborum ordo 16 in locis mutatus est. Interpolati sunt loci 4[5]. A sermone Latino nisi duae voces[6] non abhorrent.

In **M** 61 in loco lectiones depravatae, ab **AK** consensu discrepantes, occurrunt. Addas 20 in locis singulas voces, uno in loco[7] plures esse omissas. Verba 9 in locis traiecta sunt. Interpolata verba 3 in locis[8] inveniuntur. Prorsus non Latina sunt duo vocabula[9].

---

[1] Cf. in Declamatione 4, 3; 68, 29 (paginarum et linearum numeros nullo signo munitos ad editionem W. Schwahni pertinere scias).

[2] Deletum a M^2.

[3] E consensu 26, 2 ac **AM**] at **KHO**, 26, 7 subdiaconus **AM**] diaconus **KHO**, 81, 11 possimus **AM**] possumus **CKHO**, corr. K^2, nihil certi concludi potest.

[4] 37, 16 vicarios [non eligis — — vicarios], 38, 28 sancire [et quidem — — sancire] 65, 24 vellet [respondisse velle].

[5] 4, 9 suam ⟨autem⟩, 20, 27 inquit ⟨idem⟩, 24, 24 ipsene ⟨an⟩, 79, 18 impietatemque ⟨tuam⟩.

[6] 26, 20 ipimi (= imperimi), ubi **Φ** sine dubio sicut **MC** lectionem *nuperimi* exhibebat.

[7] 17, 9 [quae Graece dicitur.....].

[8] 17, 15 terram ⟨et⟩, 24, 15 puto ⟨quod⟩, 67, 31 tum ⟨vero⟩, *quod etiam* **HO** *legitur.*

[9] 56, 1 sceno, 76, 25 ideote.

Scribas codicum **K** et **M** vel eos, quorum verba exceperunt, singulari doctrina praeditos non fuisse ex correctionibus perversis, velut 42, 1 *getulos* **AM** (i. e. Gaetulos)] *gentiles* **K**, 26, 13 *sapore* **AK** (i. e. Sapore)] *sopore* **M**, apparet.

Tamen Latinae linguae eos non ignaros fuisse concedendum est, cum falsae donationis verba inelegantia 42, 29 *lorum, quod imperiale circumdare solet collum* scriba codicis **K** in *lorum, quo imperiale circumdari solet collum*, illepidas voces 14, 19 *adversariorum partium* (**A**) idem scriba in *adversariarum partium* (cf. Nep. Phoc. 3, 2 adversariae factionis), scriba codicis **M** in *adversantium partium* mutaverit.

Addendum est scribae **K** orthographica quaedam esse propria, quae a **M** scribendi ratione discrepant: 23, 9 dattam, 46, 7 *et* 59, 24 *et* 60, 14 dattum, 55, 32 cogittas, 64, 4 archetippo, 67, 20 appocriffos, 67, 29 apogriffa; 30, 2 *et* 30, 28 agit (= ait), 36, 25 ais (= agis), 56, 13 ait (= agit), 37, 31 magestatem; 50, 13 calciari (= calceari); quae nescio an scriba Bohemus ex exemplari ab Italo homine scripto sumpserit.

Uterque codex a l i a m a n u, **M** haud multis in locis, **K** pluribus et diligentissime, correctus, **K** saepissime etiam suppletus est. Quas emendationes (**K²M²**) prorsus neglegimus; id tantum adnotemus correctiones **K²** e simili codice quo editio **E** est usa sumptas esse[1].

Sed de iis, quae **K** vel **M** propria sunt, satis dictum est. Iam ad codicem **Φ** e consensu **KM** restituendum accedamus.

3. In **Φ** haud pauci loci scribae indiligentia sunt omissi; quae lacunae, quod in codicibus saepissime fiebat, plerumque ex homoeoteleutis natae sunt. Sunt autem loci hi:

6, 9 [quid iucundius] quid, 10, 5 [cum gemitu — — principis], 11, 3 [nihil te — — proximorum] nihil, 13, 29 provincias [regent — sententias] capitis, 14, 30 Neque [enim — — Neque] nobis, 27, 21 sq. donatio [Constantini — — Latino] loquor, 28, 9 [atque lacertae — — imprimere], 30, 18 legendis [et non legendis] agitur et[iam] dixerat, 36, 7 populus [Romanusne at — — populus] Romanus, 45, 16 [Plinius phrygiones — — inventores] phrygium, 47, 1 sceptrum [gerebat — — sceptrum] manu, 48, 29 Ministri [imperatores — — militesne] ⟨non⟩ clerici fient... aut ⟨ne⟩, 54, 1 erant [Nam certe — — non erant], 55, 8 regem [quod — — regem] appellas, 59, 3 pulverem [pagina — — in pulverem] abiit, 60, 29 senserint [Magni — — 61, 1 fuerint] an, 64, 12 [ut quidam — — negant], 66, 15—22 [Terentius — — Genucius], 67, 5 sq. nituntur [Apud — — narrantur], 67, 25 abiicimus [doctrinam — — discernemus],

[1] Cf. 5, 1 dicuntur donatae **AΦ**] fuerunt donatae **K²E**, 9, 9 postea **AΦ**] postea loquar **K²E**.

71, 5 coronari [qui Romae — — coronari], 81, 13 qui [praedicatis — — latrocinamini qui] abominamini.

Quod ad singula verba attinet, omissa sunt haec:

5, 2 et, 5, 4 etiam **A** (et **HO**) 6, 3 una, 7, 21 et cetera, 9, 25 is, 10, 10 eam, 10, 11 enim, 11, 14 non, 12, 14 aut, 12, 28 olim, 13, 3 ab (*ante* omni), 13, 13 adeo, 13, 21 eorum, 15, 19 tam, 16, 9 a (*ante* Naaman), 18, 4 tu autem, 21, 20 et, 21, 26 corpora, 22, 12 acceptam, 28, 30 et, 34, 17 falsa, 36, 6 is, 36, 22 quod, 37, 18 vel, 38, 11 in, 38, 20 in, 41, 9 et ditavimus, 44, 16 cum, 47, 3 et, 48, 11 e, 48, 35 si qua, 53, 19 ecce, 58, 28 e, 60, 15 autem, 62, 4 prudentissimorum, 64, 18 beluam, 66, 5 deam, 69, 24 etc., 76, 5 et, 77, 10 num, 80, 3 e, 80, 5 e, 80, 24 ei, 81, 31 id est, 82, 1 id, 82, 2 ipsi.

Verborum ordo in **Φ** vel temere vel de industria mutatus est in iis qui sequuntur locis:

4, 10 suum Siciliae Neapolitanumque regnum, 5, 8 ulla in, 8, 6 imperii se optima parte abdicaret, 9, 27 in id quod, 10, 2 [quos] quis est qui non putet protinus imperatorem ⟨eos⟩ fuisse adituros, 11, 2 te tuorum, 11, 26 ⟨Et⟩ si tu - tui, Caesar, ut . . ., 13, 33 ita, Caesar, puta, 20, 22 igni ferroque, 20, 22 me posse, 26, 14 Romani imperii, 27, 6 alii sanctissimi papae apud alios optimos Caesares, 33, 21 Constantino omnia, 40, 31 beatos Petrum et Paulum, 43, 18 et ut, 46, 15 vestimenti sit, 48, 25 sortiti fuerint, 51, 4 clericorum clericare, 58, 1 haec sunt, 59, 16 auctoritatem sequitur, 61, 7 cogitis summis pontificibus, 63, 4 in historia audet, 64, 16 cibo contentus erat, 67, 15 pro veris acciperentur, 67, 17 Christi adeo, 69, 28 tuum ex imperio Romano, 71, 25 non tamen ea revocata, 74, 28 primi qui, 76, 3 tyrannidem papae, 77, 26 bello iudice, 78, 11 ad cives relegaret, 79, 15 te hoc.

De locis, quibus codex **Φ** in vocabulorum serie mutata cum aliis codicibus excepto **A** consentit, infra agemus.

Duobus in locis incertum est, an iam in **Φ** verborum ordo mutatus sit: 18, 2 **A** omnium malorum est, **K** est omnium malorum, **M** [est]; 46, 25 **A** multum inter se, **K** inter se multum, **M** [multum].

In **Φ** solo a scriba quodam docto, qui Vallae verborum nexum clariorem et dilucidiorem reddere voluit, interpolatae erant haec voces:

5, 8 ⟨alia⟩ historia, 8, 26 tantum ⟨ut⟩, 9, 10 ⟨ob id⟩ dei timore, 10, 30 ⟨hoc facere⟩ poteris, 12, 34 ⟨est⟩ futurum, 13, 20 scilicet ⟨ut⟩, 13, 31 ⟨ab his⟩ honores, 14, 18 Caesar ⟨primus⟩, 16, 29 idem inquit ⟨apostolus⟩, 17, 1 homo ⟨sum⟩, 18, 7 quis ⟨inquam⟩ inter . . . faciendis ⟨erit⟩ locus, 18, 11 ministrare ⟨se⟩, 18, 29 sq. O quantum . . . ⟨o⟩ quantum . . . ⟨o⟩ quantum (sed cf. 55, 14), 19, 12 utique ⟨pro me⟩, 20, 14 dictum ⟨est⟩, 20, 16 ⟨et⟩ nihil, 20, 22 aliter ⟨enim⟩ non, 20, 27 non

⟨enim⟩ veni, 21, 31 tulit ⟨dominus⟩, 21, 32 reddite ⟨inquit⟩, 22, 20 ⟨nonne⟩ debet, 24, 17 age ⟨si⟩, 24, 20 qui ⟨enim⟩ extra, 25, 11 Hebraeorum⟨que⟩ 25, 25 ⟨vel⟩ per, 25, 26 interrogo ⟨vos⟩, 25, 30 ⟨docere⟩ non potestis, 25, 31 ⟨et⟩ Constantinum, 27, 2 Siciliae ⟨facitis enim⟩ id, 27, 7 illorum ⟨Caesarum⟩, 27, 28 possidenti ⟨Silvestrum habuisse⟩, 28, 1 aliqua ⟨ex⟩ causa, 29, 5 ubi⟨nam⟩ sunt ⟨isti⟩ qui, 29, 7 ⟨facta⟩ fuerit, 29, 27 ea⟨que⟩, 30, 14 Silvestri ⟨patet⟩, 30, 15 ⟨papa⟩ Galacius, 31, 4 satis superque ⟨satis⟩, 31, 8 ⟨et⟩ cum, 31, 24 ⟨aut⟩ lingua, 32, 23 ⟨et⟩ quia cum, 33, 1 membrana ⟨credimus⟩, 33, 24 Romanum ⟨Constantine⟩, 34, 3 ⟨vis⟩ usum, 37, 7 rudenti ⟨qui⟩, 39, 3 quod ⟨tamen⟩, 49, 14 ⟨et⟩ cum, 54, 22 eundem⟨que⟩, 56, 15 vel ⟨etiam⟩, 57, 9 Constantini ⟨Caesaris⟩, 58, 15 ⟨a⟩ sepultura, 67, 16 scientiam ⟨aut conscientiam⟩, 67, 20 sq. sit ⟨in eis, nam⟩ ... quae ⟨in eis⟩ narrantur ⟨et⟩ quasi, 70, 16 nisi ⟨non⟩, 73, 20 e privato ⟨praedio⟩, 74, 24 regesque ⟨Romanis intulerunt⟩, 82, 18 pugnat, ⟨pugnat⟩.

Alias voces in **Φ** additas, quae in **A** desiderantur, suo loco commemorabimus.

Graeca verba in Laurentii Vallae archetypo sex in locis (17, 9; 68, 14; 68, 15; 68, 21; 71, 29; 80, 17) occurrebant, sed in plerisque codicibus a scribis litterarum Graecarum ignaris omissa sunt. Codicem **Φ** uno tantum loco Graecum verbum exhibuisse certum est, 68, 15 dico, ubi **KM** (cum **A**) in hac lectione congruunt: *quod Graeci κηφας scribunt, quod apud eos interpretatur Petrus.* Quae codicum **AΦ** lectio, cui proximae sunt corruptelae, quas **H** (*κηφύς*) et **O** (*κηρύς*) exhibent, accentu *κηφάς* sive *κηφᾶς* praedita, verbis evangelii Ioannis 1, 43 *σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρος* ita confirmatur, ut Schwahni emendationem *κεφάς* perperam falsam esse statuamus. P. 68, 21 (*μητρόπολις*) codices **MK** vacuum spatium exhibent (item **B**), sine dubio iam codicis **Φ** veram imaginem exprimentes. Etiam aliis duobus in locis in **Φ** vacuum spatium relictum esse coniciendum est: 17, 19, ubi **K** verba *quae graece dicitur* ... (spatio aliquot litterarum vacuo relicto) praebet, **M** omnia omittit nulla lacuna indicata, et 71, 29 (*Σεβαστός*), ubi **K** spatium non expletum exhibet, cuius in **M** nulla vestigia deprehenduntur. In iis qui restant locis (68, 14 et 80, 17), incertum est, utrum scriba codicis **Φ** vacuum saltem spatium reliquerit an Graeco vocabulo omisso verborum perpetuitatem, sicut **KM**, prorsus non interruperit.

Qua occasione oblata ad 68, 14 aliqua adnotanda esse mihi videntur. Schwahn codicum **AC** lectioni *ἀπὸ τοῦ κεφαλη* (sic!) e textu eiectae lectionem editionum **HO** *ἀπὸ τῆς κεφαλῆς* substituit. Quae ut minimo iure esse facta demonstremus, ad optimam lectionem *ἀπὸ τοῦ 'κεφαλή'* tuendam plures grammaticorum locos afferimus: Dionysii Thracis Artis grammaticae p. 69, 3 (ed. Uhlig) *ἀπὸ τοῦ 'οὐδείς'*, Apollonii Dyscoli *Περὶ συντάξεως*

Γ 18 p. 203 Bekker (p. 283 Uhlig) *ἐπὶ τοῦ 'καλός'*, alibi *ἀπὸ τοῦ 'ὁ'* etc. Eodem modo Valla Latine optime scripsit 49, 15 *pro ‚contubernales'*; Elegant. l. III. c. 8 De ‚libri, pugillares', c. 9 De ‚hortus', l. VI. c. 38 De ‚mulier'.

Enuntiatum 68, 21 non cum editionibus **HO** et Schwahnio ‚Graece dicatur non metropolis, sed *μητροπόλις*', sed hoc modo typis imprimendum est: ‚Graece dicatur non *μετρόπολις*, sed *μητρόπολις*'. Cf. verba quae sequuntur (68, 24 sq.): ‚Simonem media correpta, cum legendum sit media longa'.

4. Quaerentibus nobis, quam codex **Φ** habeat auctoritatem, statuendum est primum eum neque ex codicibus **ABCD** pendere neque ab iis viris doctis, qui editiones **EHO** procuraverunt, adhibitum esse[1]. Quod vel si singulorum codicum omissas voces observaveris, verum esse concedas necesse est[2].

Quodsi autem quae ratio inter **Φ** et alios libros[3] fuerit indagare conaris, ingentibus difficultatibus impediris. Longe enim abest, ut Schwahnii argumentis, quibus fultus codicum stemma restituerit, fidem dare possimus. Contra stemma quod proposuit (praef. p. XXIII)

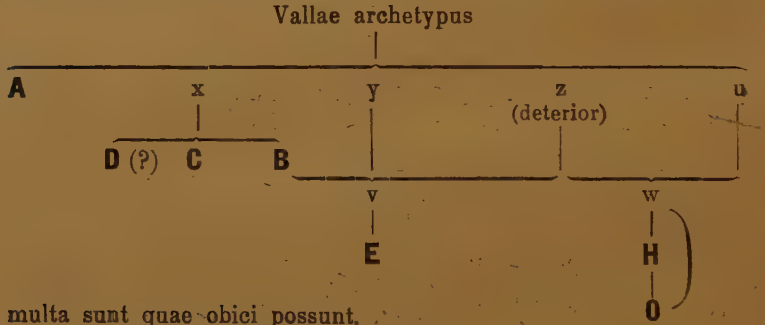

multa sunt quae obici possunt.

Iam quae de **A** Schwahn scripsit (‚per se verisimile est, qui scripserit, Vallae ipsius archetypum sive aliquod bonum apographum in manibus habuisse. Quae res collatis ceteris codicibus

[1] Quae de codicum **ABC** et de editionis **E** lectionibus in commentariolo meo affero, apparatui et praefationi editionis Schwahnianae me debere grato animo profiteor; quod tamen praesertim **BCE** a Schwahnio non satis ample excussi sunt, valde doleo. Praeter codices **KM** etiam editiones **HO**, easque ex exemplaribus bibliothecae universitatis Pragensis (notis 22 D 150 et 37 B 25 signatis), ipse denuo contuli.

[2] Lacunas codicis **A** Schwahn praef. p. V, **B** p. VIII, **C** p. XII, **E** p. XIV, **H** p. XVII (addendus est locus p. 23, 27 sq., quem nisi in apparatu Schwahn non commemoravit), **O** p. XIX, rectius p. XXIII collegit. Lacunas codicis **Φ** supra p. 455 sq. enumeravimus.

[3] Ex iis quae ex codice **W** Lehnerdt attulit mendis nullum in **Φ** continebatur; aliquot optimae lectiones communes, quarum infra mentionem faciemus, diverso e fonte in **Φ** et **W** manaverunt.

ad evidentiam confirmatur ... Suspicari possumus Vallam ipsum in animo habuisse hunc codicem corrigere, sed impeditum esse, ne hoc opus perficeret' praef. p. XIX sq.) facile refutari possunt. Etenim voces omissae et lectiones depravatae, quae et in **A** et in **C** inveniuntur, cum **BΦ** incorruptum textum praebeant,

	AC:	**BΦ**:
5, 8	[in]	in[1]
16, 18	[reges]	reges
3, 25	quidnam	quodnam
23, 4	talibus	tabulis
26, 17	apud Claudium	apud Caudium
29, 6	non	nos
32, 22	quod	quid
51, 9	concesserimus,	concessimus,

non sunt aliter explicandae, nisi eas e fonte communi quidem, sed qui ab archetypo diversus erat, fluxisse opinemur.

Codicem **A** nullo alio libro intercedente descriptum non esse etiam alio loco evincitur. P. 20, 10 non est dubitandum quin cum **BEHO** legendum sit: *de rebus controversis*. Codex **A** lectionem *de rebus et controversiis* et codex **Φ** lectionem *de rebus controversiisque* exhibere non possent, nisi prius archetypi lectio eo modo, quem forte fortuna **C** conservavit, depravata esset: *de rebus controversiis*.

Quin etiam omnium quos novimus codicum et editionum archetypum iam duobus in locis interpolatum fuisse argumentis comprobari potest. Quibus e locis unum iam Schwahn perspexit; quae res cuius momenti esset ad codicem **A** aestimandum mirum in modum non cognovit.

P. 57, 19 in omnibus libris manu scriptis (etiam **Φ**) et in omnibus editionibus leguntur verba, quae Schwahn optimo iure excludit ex enunciato quod sequitur: *cui Paulum cur adiungat* [*aut cur solum*] *nescio*. In verbis carceribus saeptis varia lectio marginalis seu interlinearis (Paulum-solum) latere videtur, quae in textum irrepserit. Ex archetypo eam deducendam non esse manifestum est.

Alter locus est in Eutropi sententia (Brev. X 16, 1)[2], quam Valla 26, 7 sqq. ad vocem exprimit: *Hic*[3] *Iulianus rerum potitus*

---

[1] Schwahn hoc loco lectionem **HO** in textum recepit: *in illa neque in ulla historia*; quae in apparatu adnotavit ‚*in* deest **AC**', ad alterum *in* pertinere veri simile est. Codex **Φ** hic praebebat lectionem *in illa neque ulla in alia historia*.

[2] Ubi Eutropi verba legerentur, Schwahn commemorare omisit. Infra p. 26, 13—19, quod Schwahnium fugit, alia ex Eutropio (Brev. X 17, 1 sq.) proferuntur. Lectionem *mutatis finibus* (recte *multatus finibus*) Vallam in codice suo invenisse certum est; cf. Eutropi ed. Basileensem Gelenianam (1532), in qua et *mutatis* legitur et verba *annis mille centum et duobus de viginti fere* omissa sunt (p. 154).

[3] In Eutropi codicibus legitur *hinc*.

est ingentigue apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. Post Iuliani nomen in omnibus Vallae codicibus et editionibus haec inserta sunt: *qui fuit subdiaconus (diaconus* **KHO***) in Romana ecclesia, imperator (imperatorque* **HO***) effectus apostatavit (apostotavit* **HO***) in idolorum cultu.* Quae verba ab homine quodam, qui barbare loquebatur, addita esse manifestum est. Ut ex glossa enuntiatum fieret, necesse esset pro *imperator* **ABΦE** cum **HO** *imperatorque* scribere et pro *cultu* **ABCΦEHO** cum Schwahnio *cultum* ponere[1]!

Denique quis est qui lectiones in omnibus codicibus (**ABCΦ**) gravissime depravatas 26, 17 *propontum thelesium* (pro *per Pontium Thelesinum* **E**) vel 75, 25 *amphitrionum* (pro *amphictyonum*) archetypo Vallae attribuere audeat[2]?

Sed ne alii quidem codices **BC**, quos communis exemplaris (**X**) apographa esse Schwahn putabat, suo loco in stemmate collocati sunt. Lectio codicis **B** 59, 18 *qua in isto res* nihil nisi coniectura est, qua scriba corruptum exemplar, quod — ut ipse in margine testatus est — *quo in ista res* exhibebat, sanare conatus est, cum non cognovisset exemplaris lectionem sensu carentem omissione unius vocis natam esse ex *quo in loco ista res.* Quam lectionem genuinam cum non solum **AΦ** sed etiam **C** praebeat,

---

[1] Ad duos quos attulimus locos fortasse etiam tertius accedit 26, 20: *Hoc loco libet vos qui nuperrime* [*licet*] *defuncti estis convenire.* Vocabulum *licet*, quod omnes codices (**ABCΦ**) exhibent, Schwahn interpolatum esse putat. Quae opinio si recta est, necesse est, ut *licet* e glossemate vocabulo *libet* suprascripto iam in contextum omnium codicum archetypi irrepsisse existimes (cf. 78, 16 libet **AΦHO**] licet **E**). Nisi fortasse praetuleris vocabula *licet defuncti* coniectura *luce defuncti* emendare (cf. Gellium XIII 5, 12 *Aristotele vita defuncto*, Lygdamum in corpore Tibulliano III 3, 9 *permenso defunctus tempore lucis*). Totus locus in nonnullis codicibus gravius corruptus esse videtur [*qui* om. **CΦ**, *nuperimi* **CM**, *imperimi* **K**, cf. supra p. 454 adn. 6].

[2] Eodem modo corrupti erant in **ABCΦ** etiam hi loci: 17, 9 dominus (*pro* domus), 43, 2 etiam ei (*pro* ei etiam **HOW**), 43, 15 ordinatur (*pro* adornatur **HO**), 49, 10 et **ABCΦEHO** (*pro* ut), 64, 20 honore (*pro* honor **HO**), 53, 19 quamque (*pro* quam **WE**); in **ABΦ** 35, 27 nominentur (*pro* nominantur **HO**), 64, 29 inimice (*pro* mimicae **E**); simili modo in **ABC** et **Φ** 78, 20 Flamminius **ABO**, Flaminus **K**, Flaminius **M** (*pro* Flamininus **H**). Addendi sunt praeterea duo loci, in quibus scriba codicis, ex quo **Φ** pendet, eandem quae in **A** latet corruptelam sanare conatus est: 53, 31 quarum singulae singulos **W**] quarum non singulae singulos **ABCEHO**, quarum non singulae non singulos **Φ**; 56, 14 obtestamur **BHO**] *om.* **ACΦ**, sed in **Φ** (fortasse ex margine) suppletum est loco non idoneo 56, 16 post vocem *senatum.* — Duobus locis **Φ** simili modo quo alii codices, sed tamen levius corruptus erat, cum lectionem genuinae propiorem exhiberet: 60, 6 *ad Iotham* legendum est, **Φ** *Ioatham*, omnes codd. et edd., quos Schwahn adhibuit, *Ionathan*; 45, 15 *in Menaechmis* **HO** recte, *in menaechimis* **A**, *in menechinis* **M** (et verisim. iam **Φ**), *in menechiis* **K**. — Locum 55, 25 iam ante **A** corruptum esse ex his lectionibus apparet: *sacram* **ABC** (non **E**; adnotationem Schwahni ex ipsius praef. p. XVIII corrigas), *sacram* ⟨*constitutionem*⟩ **Φ**, *sacram* ⟨*scripturam*⟩ **EHO**.

fieri non potest, ut **BC** e communi fonte **x** descripti sint. Idem etiam alia ratione demonstrari potest. Si enim **BC** gemelli fuissent, nulla ratio inveniri posset, qua iis in locis, ubi **B** optimas lectiones conservavit, communes lacunae et corruptelae **AC** propriae, quas paulo supra commemoravimus, explicarentur. Tum etiam, si **B** gemellus codicis **C** esset atque si scriba codicis **v**, ex quo editio **E** deducenda est, codice **B** usus esset, quid de iis locis diceres, qui in **CE** eodem modo corrupti, in **BΦ** sani sunt? velut

46, 21	omnia **ABΦHO**	[omnia] **CE**
2, 2	os verberari **ABΦ**	obverberari **CDEHO**
22, 13	pontificatum **ABΦ**	pontificem **CEHO**
28, 17	testimonium etiam **ABΦ**	etiam testimonium **CEHO**
34, 7	orbe Romano **ABΦ**	urbe Roma(na) **CEHO**.

Codicum **BC** cognationem ab ea, quam Schwahn statuit, longe diversam fuisse etiam alio ex loco probari potest. Etenim 65, 19 sqq. Valla scripsit: *Valerius Maximus ait hiatum illum terrae in medio foro, cum se in eum Curtius . . . . . adacto equo immisisset, iterum coisse.* Post vocem *Curtius* codices et editiones varias exhibent lectiones: *ornatum* **AB**, *armatum* **ΦHO**, *armatus* **C**. Schwahn hoc loco ex Valeri Maximi textu (V 6, 2 Curtius . . . interpretatus urbem nostram virtute armisque praecipue excellere, *militaribus insignibus ornatus* equum conscendit eumque vehementer admotis calcaribus praecipitem in illud profundum egit), nescio an editionis **E** vestigia premens, vocem *ornatus* in textum recepit, quae sane ipsa per se (verbis *militaribus insignibus* sublatis) sensu caret. In iis quae sequuntur Valla Valerio diffidens Livium testem adhibebat: *Titus Livius . . . et hiatum permansisse vult nec tam fuisse subitum quam vetustum etiam ante conditam urbem appellatumque Curtium lacum, quod in eo delituisset Curtius Mettius Sabinus Romanorum fugiens impressionem.* Qua in re Valla non ad Livi narrationem VII 6, quod Schwahn opinabatur, sed ad I 12, 9 sqq. alludit; alterum locum, in cuius fine verba leguntur *nunc fama rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem; et lacus nomen ab hac recentiore insignitius est fabula,* Vallam prorsus non in mente habuisse manifestum est. Quae cum ita sint, Vallam Livi verba VII 6, 5 *equoque deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse* non expressisse apparet. Quodsi autem Varronis narrationem De lingua lat. V 148 sqq., cuius Valla 66, 15 sqq. mentionem facit,[1] perlegeris et cum Vallae verbis, quibus de Valerio et Livio agit, comparaveris

[1] Ubi Varro de Curtio scripsisset, Schwahn non cognovit. Adnotandum erat etiam sub *Proculi* nomine (66, 18), fortasse iam ab ipso Valla corrupto, *Procilium* latere (Peter, Hist. Rom. fragm.² I. p. 313); *Luctatii* nomen (66, 21) pro *Lutatio* (Peter, ibid. p. 198) iam in Varronis codicibus depravatum eiusque forma corrupta a Valla recepta est.

Varro:	Valla:
V 148 (Procilius:) quendam Curtium virum fortem *armatum* ascendisse in equum et ... cum equo *in eum* praecipitatum; eo facto locum *coisse* ...	65, 20 cum se *in eum* Curtius *armatum* adacto equo immisisset, iterum *coisse* ...
149 (Piso:) Mettium Curtium Sabinum cum Romulus cum suis ex superiore parte *impressionem* fecisset ...	65, 28 quod in eo delituisset Curtius Mettius Sabinus Romanorum fugiens *impressionem*,

non dubitabis, quin ex hoc potissimum fonte vocabula sua Valla hauserit. Itaque cum Vallae genuina verba *se* ... *armatum* (**ΦHO**) ... *immisisse*, tum vocem *ornatum* (**A, B**) a correctore quodam Valeri textum respiciente ortam esse veri simile est.

Quodsi consideres quibusdam locis bonas lectiones praebere **BΦ** contra depravatas in **AC** (v. supra p. 459), aliis **ABΦ** contra **C** (v. supra p. 461), aliis **AΦ** contra **BC**, velut

2, 11	quempiam	quippiam **BCEHO**
7, 7	quodsi tanto conatu peti dominatus solet	q. t. c. d. p. s. **BEHO** q. d. c. p. t. s. **C**
10, 18	vetusta	vestra **BC**
21, 9	dignitatem	dignationem **BCHO**,
40, 18	eis	et **BCHO**
77, 16	curriculum	circulum **BCHO**,

aliis **ACΦ** contra **B**, velut

28, 29	donaria	dona **BEHO**
40, 21	furcifer	furiose **B**
59, 18	quo in loco ista res	q. i. [l.] i. r. *exemplar* **B**, qua i. isto r. **B**,

aliis **BCΦ** contra **A**, velut 70, 9 *voluit* **BCΦW**, *voluerit* **AEHO**, quibusdam autem depravatas **AΦ** contra bonas in **B**, velut

1, 20	relinquit **AΦ**[1]	relinquat **BD**
6, 26	detestantibus **AΦ**	detestantibusque **BCHO**
28, 27	[sub] **ACΦ**	sub **BHO**,

aliis **ABΦ** contra **C**, velut

38, 3	divinitatem **ABΦ**	dignitatem **CHO**
52, 31	verbis **ABΦHO**	rebus **C**
55, 2	Italiam **ABΦH**	Byzantiam **CO**
63, 2	est **ABΦE**	sunt **CHO**
65, 11	seducerentur **ABΦ**	seduceretur **CHO**
81, 27	pauca ceterique **AΦEHO**[2]	paucaque ceteri **C**,

[1] Schwahni apparatus ad hunc locum e praefationis p. XIII supplendus est. Editiones **HO** hic lectionem *reliquerit* praebent.

[2] Quam lectionem etiam **B** exhibere Schwahn in praef. p. XII affirmat, sed **B** iam a p. 79, 6 deficit!

aliis **BΦ** contra **A**, velut

3, 9	ut cupiam quempiam **Φ**, ut quempiam cupiam **BEHO**	ut quemquam cupiam **A**
12, 21	veteribus praesidiis **ΦBHO**	veteribus praesidibus (cf. 24, 5) **A**
18, 11	mensis viduarum **BΦ**	viduarum mensis **A**
21, 27	humili **BCΦHO**	humilis **AW**
54, 29	perspeximus **BΦ**	prospeximus **AHO**,

aliis **CΦ** contra **A**, velut

9, 4	dimidium bonorum **CΦ**	dimidium imperii **A** (dimidium imperium **HO**)
47, 22	numero plurali **C** *in marg.*, **Φ**	plurali numero **AHO**
47, 22	[loquens] **CΦ**	loquens **A**
57, 17	adhuc **CΦHO**	ad hoc **A**
80, 21	detestatur **CΦHO**	detestaretur **A**,

necesse est codices **ABCΦ** mixtos vel potius iam e codicibus contaminatis descriptos esse statuas; quorum de affinitate nihil certi statuere possumus, cum compluribus locis, quam **BC** lectionem exhibeant, ex Schwahni excerptis non satis amplis cognoscere nequeamus.

Cum de ratione, quae inter **Φ** et **ABC** intercederet, nihil certi statuere potuerimus[1], clarius quoddam proferre licet, si perquirimus, quomodo **Φ** cum eis codicibus cohaereat, quibus qui primi declamationem ediderunt usi sunt (**HEO**).

In **Φ** una tantum longior sententia in textum irrepsit loco haud idoneo p. 68, 9, ubi post *dixissent* haec leguntur: *Transeo quod cruorem puerorum ad curationem leprae facere dicunt, quod medicina non confitetur.* Eadem sententia, uno tantum verbo corrupto[2], eodem loco in editione **E** occurrit. De huius sententiae origine iam Schwahn rectam opinionem protulit: ‚Verisimile est hanc interpolationem in margine additam fuisse a scriba quodam insipienti, qui doctrinam suam iactare volebat' (praef. p. XV). Addendum est interpolatorem et Vallae narrandi vim atque rationem imitatum esse et eius dicendi genus respexisse; cf. cum p. 60, 9 *Ac ne quis ambigat ante*

[1] Nullius est momenti consensus in dativi forma 49, 23 *Salomon* **ACM** (recte, cf. 8, 23; 16, 9; 56, 4 sq.), *Salomoni* **BEHOK**; **Φ** verisimile est eandem quam **ACM** lectionem exhibuisse, et correcturam **K**, quae facilis est, nisi forte fortuna cum aliis codicibus consentire.

[2] In editione **E** vox *cruorem* in *quorum* depravata est. Schwahn coniectura in praef. p. XV proposita ‚Forsitan pro *quorum* legendum oportet *sanguinem*' quo sententia tenderet recte quidem cognovit, sed artis palaeographiae praecepta neglexit.

leprosum esse debuisse quam consulem, sciat et ex medicina paulatim hunc morbum succrescere . . ., tum transitionis formulas p. 42, 22 et 52, 16 *Transeo quod . . .*

At e duodequinquaginta erroribus[1], quos ex editione **E** Schwahn p. XIV sg. notat, duo tantum in **Φ** occurrebant: 21, 21 *ferri* **ABCHO**] *ferreo* **ΦE**, 49, 28 *babylonicis* **ABCHO**] *lubullonicis*(!) **ΦE**. Huc accedunt ex apparatu critico errores **ΦE** communes quattuor: 19, 21 *eius* **A**. *ipsius* **BCHO**] *suum* (sed vide infra) **ΦE**; 38, 22 *quae* **ABCHO**] *quod* **ΦE**; 67, 31 *in illo* **CHO**] *in eo* **BΦE**; 9, 2 et al. *neeman* **A**, *naamen* **B**, *nahaman* **C**] *naaman* **ΦEHO**.

Ii quos in **E** omissos esse Schwahn affirmat (praef. p. XV) loci omnes in **Φ** recte legebantur. E quattuor[2] bonis lectionibus, quae **E** debentur, una in **Φ** inerat: 57, 12 sententias **ΦEO**] scientias **ABCH**[3].

Quamquam non est dubium, quin plures errores invenire possis **ΦE** communes, cum Schwahn nisi selecta quaedam praebeat, similitudinem, quae erat inter **Φ** et exemplar longius remotum, ex quo nonnullis membris intercedentibus editio **E** deducenda est, inter **Φ** et ipsam **E** non esse nimiam manifestum est. Iam nunc, priusquam ad **Φ** aestimandum accedemus, clare perspicimus **Φ** multo meliorem fuisse quam **E**. Quod vel his locis, ubi **Φ** bonam lectionem praebebat, confirmatur:

2, 11	quempiam **AΦ**	quippiam **BCEHO**
22, 13	pontificatum **ABΦ**	pontificem **CEHO**
28, 29	donaria **ACΦ**	dona **BEHO**
29, 6	nos in dubium **BΦ**	non in dubium **ACEHO**
33, 24	committis **ΦHO**	committas **ABCE**
45, 29	asinum **ABCΦ**	a. ⟨aut canem⟩ **EHO**
48, 25	fient **ABCΦ**	fient ⟨aut militaria arma gestabunt⟩ **EO**[4]
55, 28	vocas **ΦWHO**	[vocas] **ABCE**
70, 9	voluit **BCΦW**	voluerit **AEHO.**

Codex **Φ**, id quod haud parvi est momenti, non habebat verba interpolata quae 5, 18 nisi in **BE** non leguntur: *nunquam Constantinum fuisse facturum, ut alteri daret imperium.* Qua ex librorum **BE** similitudine Schwahn coniectura valde incerta opinatus est (praef. p. XXI) exemplar editionis **E** praeter alios

[1] Neglegimus locum 33, 19 *hii* pro *ii*, qui inter ‚verba, quae a sermone Latino omnino aliena sunt' (p. XIV) non erat numerandus; vide infra p. 472. Quae de errore 8, 27 (praef. p. XV et XXII), *instantibus finitimis* pro *infestantibus finitimis*' Schwahn profert, ita corrigas verborum ordine inverso: ‚*infestantibus finitimis* pro *instantibus finitimis*'.

[2] De quinta (64, 4), quae falsa est, v. infra p. 475.

[3] Sic Schwahni apparatum corrigas!

[4] Cf. quae Schwahn praef. p. XVIII, rectius p. XXIII exposuit.

libros etiam ex **B** contaminatum esse. Cautius affirmandum est quaedam **BE** propria ex communi, sed remotissimo fonte deducenda esse. Etiam optimam lectionem 20, 10 *rebus controversis*, quae praeter **E** in **BΦ** legebatur, **E** non habet ex **B**, quod Schwahn (ibid.) concludebat, sed ex eo fonte, unde aliae eaeque graves similitudines **ΦE** profluxerunt.

P. 50, 21 (*dies me deficiat* **ABC**, *deficiet* **HO**), ubi in **E** varia lectio in textum irrepsit *dies me deficient alias deficiet*, de qua Schwahn praef. p. XV egit, fortasse etiam in **Φ** vox *deficiet* suprascripta erat, cum **KM** *deficient* praebeant, sed littera *n* in **M** expuncta (n̰).

Codicem quo Hutten usus est (**W**) ad editionem **H** adornandam[1] a **Φ** alienum fuisse cum e lacunis inter se diversis[2] tum ex iis locis, quos supra (p. 464) attulimus, elucet, ad quos etiam vel hi addantur, in quibus **Φ** bonas lectiones praebet:

5, 17	potuisse **ABΦ**	posse **CHO**
14, 9	abdicare te regno **ABΦ**	te regno abdicare **CHO**
28, 17	testimonium etiam **ABΦ**	etiam testimonium **CEHO**
32, 22	quid **BΦ**	quod **ACHO**
40, 18	eis **AΦ**	et **BCHO**
72, 17	successorum **BCΦ**	ipsorum **AHO.**

Attamen diligentissime animadvertendum est haud paucis in locis **Φ** et **HO** easdem lectiones, diversis ex fontibus sumptas, quae ab **A** prorsus discrepant, reperiri. Qui loci sunt[3]:

	A:	**ΦHO:**
11, 7	arbitrium	arbitratum
14, 26	libet te	libet tibi
15, 16	commotus	commotum
16, 9 *et al.:*	Neeman	Naaman
22, 33	iudicasse	indicasse
22, 27	acceptum	acceptatum
23, 18	hoc . . . solet	haec . . . solent
34, 27	affert	affers
36, 19	num	non
37, 14	scabritie	scabritia
47, 31	et	ut
49, 31	sunt	sint
53, 10	hominum	hominem
54, 28	permanendam . . .	permanendas . . .
	permansuram	permansuras
55, 32	ex	e

[1] In eo quem Schwahn praef. p. XVI exscripsit editionis titulo duae voces corrigantur: *pagella* pro *pagula* et *libello* pro *libro*.

[2] Cf. p. 458 adn. 2.

[3] De nonnullis infra fusius agemus p. 472 sqq.

57,	7 non	non ⟨Caesaris aut⟩
59,	14 fecit	texit
59,	24 Apriles	Aprilis
60,	17 utpote	utputa (*etiam* **C**)
68,	11 miror	mirer
69,	24 Paschali	Paschale (*etiam* **B**?)
72,	19 loquor	loquar
74,	24 bellum	bella
81,	30 nec tangere nec frangere	nec frangere nec terrere.

Accedunt loci, in quibus in **ΦHQ** eodem modo verborum ordo mutatus est:

47,	9 statuas suas aut aquilas	statuas aut aquilas suas
56,	15 successores nostros	nostros successores.

Duobus locis **ΦH** contra **O** congruunt: 55, 27 terrenum te **AO**] te terrenum **Φ**, te terrenum te **H**; 80, 24 licere enim ei **A**] licere enim [ei] **ΦH**, licere [enim] ei **O**.

Eadem, quae de editione **H** cum **Φ** comparata diximus, etiam de editione **O** repetenda sunt, cum **O**, ut Schwahn recte vidit (praef. p. XXIII), ‚fere tota de **H** pendeat'. Quae autem inter **H** et **O** intercederet ratio, Schwahn non ea quam optares cura atque diligentia exposuit. Pessime enim erravit, cum contendit (praef. p. XIX) ex sententiis ab **H** omissis editionem **O** duas habere, tribus[1] in locis lectionem, quam **O** habet, rectam, quam **H** habet falsam esse, quattuordecim in locis in **O** errata inveniri, quae nullo negotio emendari possent. Revera tres sunt ex septem[2] sententiis, quas **H** omisit, sed **O** habet (ad eas quas Schwahn enumerat etiam 9, 30 sq. *suique oblivisceretur. Qui si etiam talis fuisset* accedit[3]). Locos, in quibus **O** ab **H** discrepat, quamquam ad usum meum obiter utramque editionem conferebam, multo plures inveni.

Ad tres locos, quos Schwahn affert, alii quadraginta tres accedunt, in quibus **O** optimam, **H** depravatam lectionem exhibere notavimus; sunt autem hi:

3, 22 morsus **H**] morsu **O**. 4, 2 aut vero **H**] aut non **O**, 4, 26 iuri **H**] iure **O**, 5, 14 tantum **H**] tantam **O**, 7, 25 persequutis **H**] persequutus **O**, 9, 4 impulenti **H**] impudenti **O**, 10, 2 quisquis **H**] quis **O**, 12, 9 tune in **H**] tu in **O**, 12, 14 quem **H**] quam **O**, 18, 2 quidem **H**] quidam **O**, 18, 11, mensibus **H**] mensis **O**, 21, 23 multi **H**] mihi **O**, 22, 7 quem in suos **H**] quem suos **O**, 23, 15 in fidelium **H**] infidelium **O**, 23, 20 nam **H**] num **O**,

[1] In quibus Schwahn locum p. 43, 22 *sicut — ita* **O** pro *ita — sicut* **H** posuit, quamquam in textum lectionem *ita — sicut* recepit.
[2] Cf. supra p. 458 adn. 2.
[3] Quod Schwahn ipse alio praefationis loco (p. XXIII) vidit!

24, 4 sed **H**] se **O**, 25, 3 coepit **H**] cepit **O**, 25, 26 enim **H**] num **O**, 28, 27 de gentibus **H**] degentibus **O**, 29, 2 pro futuram **H**] profuturam **O**, 30, 10 recitatas **H**] recitatis **O**, 33, 29 tum **H**] tu **O**, 37, 16 elegis **H**] eligis **O**, 39, 15 Byzantinae **H**] Byzantiae **O**, 40, 2 Byzantium **H**] Byzantiam **O**, 40, 2 provintia **H**] provintiam **O**, 40, 16 India **H**] Iudaea **O**, 43, 7 singularum **H**] singularis **O**, 43, 17 profulgeat **H**] praefulgeat **O**, 43, 17 decrevimus **H**] decernimus **O**, 44, 30 cognosceret **H**] agnosceret **O**, 45, 25 aurato **H**] auratae **O**, 46, 16 si **H**] se **O**, 48, 26 fiant **H**] fient **O**, 51, 5 placatu **H**] placatus **O**, 51, 31 episcopale **H**] episcopali **O**, 54, 15 desiniunt **H**] desinunt **O**, 54, 28 permanendam ... permansuram **H**] permanendas ... permansuras **O**, 55, 2 Italiam **H**] Byzantiam **O**, 56, 19 quoquo **H**] quoquam **O**, 57, 12 scientias **H**] sententias **O**, 65, 12 iniustitia **H**] iniustitiae **O**, 68, 23 pape **H**] papae (i. e. *παπαῖ*) **O**.

Praeter quattuordecim[1] locos, in quibus **H** genuinam, **O** falsam lectionem habere Schwahn contendit, alios duodequinquaginta proferre possumus:

1, 22 possim **H**] possum **O**, 3, 3 reddit **H**] reddidit **O**, 4, 5 falsam **H**] falsa **O**, 6, 12 videre **H**] *om.* **O**, 6, 28 aut vi **H**] *om.* **O**, 7, 15 postrema **H**] postremo **O**, 8, 32 praecipuum **H**] praecipuam **O**, 8, 34 et 9, 10 levatus **H**] lavatus **O**, 10, 25 deserimur **A**] destituimur **H**, destituimus **O**, 12, 10 et **H**] *om.* **O**, 12, 23 omnia **H**] *om.* **O**, 13, 26 patientur **H**] patitur **O**, 14, 3 cum **H**] eum **O**, 14, 25 testificemur **H**] testificetur **O**, 16, 15 videri **H**] videre **O**, 17, 9 graece dicitur **H**] *om.* **O**, 24, 34 ipsi **H**] ipse **O**, 25, 27 proferre **H**] perferre **O**, 27, 18 aliquo **H**] aliqua **O**, 28, 16 suo **H**] *om.* **O**, 29, 9 plana **H**] plane **O**, 34, 6 in **H**] *om.* **O**[2], 37, 9 tuo **H**] *om.* **O**, 38, 9 Alexandrinam **H**] Alexandriam **O**, 39, 19 illic **H**] ille **O**, 39, 21 fecisset **H**] fecissent **O**, 43, 18 ut et **H**] et ut **ΦO**, 44, 22 interpretatur **H**] interpretantur **O**, 48, 18 at **H**] et **O**, 50, 11 ergo **H**] ego **O**, 56, 31 partem **H**] patrem **O**, 57, 5 concrematus **H**] concremandus **O**, 58, 10 potest **H**] potes **O**, 60, 29 magni **H**] mali **O**, 64, 11 ne **H**] neque **O**, 65, 13 magnam **H**] magnum **O**, 67, 30 quidam **H**] quidem **O**, 68, 15 *κηφάς*] *κηφύς* **H**, *κηρύς* **O**, 68, 17 et **H**] *om.* **O**, 69, 12 Troianas **H**] Troianos **O**, 69, 15 Ro. (= Romanus) **H**] Romanorum **O**, 71, 33 maxime **H**] maximae **O**, 73, 6 populus **H**] populis **O**, 79, 20 stringemus **H**] stringimus **O**, 81, 6 usquam **H**] unquam **O**, 81, 31 summi pont. (= pontifices) **H**] summi pontificis **O**, 82, 3 egregias **H**] egreas **O**.

---

[1] E quorum numero demendus est 56, 19 *quoquam* **O** pro *quoquo* **H**, cum lectio **O** sana sit. Alio errore Schwahn in apparatu ad 23, 23, ‚*interp. est* orbem **CHO**' scripsit; revera in **HO** nullum huius vocis vestigium est! Etiam cum in apparatu ad 13, 15 adnotavit ‚resistent **CO**' (revera *resistetur* **HO**) et ad 30, 25 ‚idem **BO**' (revera *id* **HO**), erravit.

[2] Schwahni apparatus ad h. l. sic corrigendus est: *ut in urbe Roma* **H**, *ut urbe Roma* **O**.

Praeterea adnotandus est locus 80, 24 licere enim ei **A**] licere enim [ei] **H**, licere [enim] ei **O**. Glossa marginalis *Oratio Silvestri ad Constantinum*, quae in textum **BH** irrepsit, in **O** non legitur. Interpunctionis signa multis in locis in **O** meliora sunt quam in **H**.

Schwahni opinio, quam praef. p. XXIII exposuit ‚Quod nonnullis [i. e. tribus] locis in **O** sententiae inveniuntur, quae in **H** omissae sunt . . . ., verisimile est **O** editionem hic de exemplari pendere, quo **H** usus est. Eodem modo interpolatio orta est quae p. 48, 26 post *consules fient* legitur: *aut militaria*[1] *ornamenta gestabunt*, ubi in **H** *gestabunt* deest' et schemate

illustravit, minime certa esse mihi videtur. Veri simile esse puto editioni **O** procurandae editionis **H** textum subiectum esse (cf. 50, 7 *reppererim*] *reperim* **HO**, locos 69, 15 et 81, 31 supra allatos, ubi compendia a scriba non intellecta sunt), sed antea iam textum editionis **H** in exemplari illo ex nescio quo libro (non ex **W**) nonnullis locis expletum et emendatum esse (cf. praeter tres locos, qui in **H** desunt, praesertim 48, 26 ⟨aut militaria ornamenta⟩ **H**, ⟨aut militaria ornamenta gestabunt⟩ **EO**). Utrum liber, ex quo exemplar editionis **H** nonnullis locis expletum et correctum esse manifestum est, ignotus quidam liber manu scriptus an editio typis expressa **E** fuerit, diiudicare nequeo, cum fere omnibus in locis, de quibus agitur, quae editionis **E**, quam ipse inspicere non potui, lectiones fuerint ex iis, quae Schwahn in praefatione et in apparatu protulit, mihi non liqueat.

5. Codex **A**, quem e Vallae archetypi apographo nullo libro intercedente exscriptum esse negavimus, cum ex iis quos novimus codicibus vetustissimus sit et permultas lectiones optimas exhibeat, tamen non semper ceteris anteponendus est. Inter quos quid codex **Φ** ad Vallae textum restituendum valeat, iam demonstremus.

a) **Φ** nonnullis locis, in quibus a codice **A** discrepat, bonas lectiones praebet, quas aliis e fontibus Schwahn optimo iure in textum recepit:

3, 25 quodnam **BΦHO**] quidnam **AC**, 7, 30 amicis **ΦHO**] amicitiis **ABC**, 10, 18 relegemur **ΦHO**] relegamur **A**, 16, 18 reges **BΦHO**] om. **AC**, 23, 4 tabulis **BΦHO**] talibus **AC**, 23, 22 gravabantur **ΦHO**] gratulabantur **A**, 25, 3 cepit **ΦO**] coepit **ACH**,

[1] Praef. p. XVIII falso Schwahn scripsit: *consularia*.

25, 6 vel **ΦHO**] ut **A**, 27, 4 Siricius **Φ**] Sy— **ABCEHO**, 27, 21 proh **ΦHO**] proho **A**, 28, 12 Constantio **ΦHO**] Constantino **AE**, 29, 6 nos in dubium **BΦ**] non in dubium **ACEHO**[1], 30, 20 a **ΦHO**] ab **ABCE**, 32, 22 quid **BΦ**] quod **ACHO**, 33, 8 rusticanos **ΦHO**] christianos **A**, 33, 24 committis **ΦHO**] committas **ABCE**[1], 37, 6 Firmiane **ΦHO**] Formiane **A**, 39, 20 sic si **ΦHO**] si sic **A**, 51, 9 concessimus **BΦE**] concesserimus **ACHO**, 53, 19 quam **ΦE**] quamque **ABCOH**, 55, 28 vocas **ΦWHO**] *om.* **ABCE**], 57, 12 sententias **ΦEO**] scientias **ABCH**[2], 62, 9 dicunt **ΦHO**] dicant **AB**, 70, 9 voluit **BCΦW**] voluerit **AEHO** 72, 17 successorum **BCΦ**] ipsorum **AHO**, 74, 7 in **CΦ**] *om.* **ABHO**, 75, 19 cum **ΦE**] tum **ABCHO**, 79, 9 exhausisti **ΦHO**] exhauristi **A**, 80, 1 vastitatem **ΦHO**] vastitate **A**.

Adiungamus etiam codicis **Φ** testimonio lectiones, quas Schwahni textui (lectiones codicis **A**, ut videtur, accurate non reddentis) Lehnerdt codice **W** nixus opposuit, comprobari, velut:

29, 18 ubi **ΦWHO**] uti *Schwahn*, 30, 10 ut **ΦWHO**] aut *Schwahn*, 48, 21 confictum **ΦW** (cf. 52, 2)] confectum **HO** *Schwahn*, 59, 15 locum **ΦWHO**] eorum *Schwahn*, 62, 15 decem **ΦWHO**] decena *Schwahn*, 62, 17 eisdem **ΦWHO**] eiusdem *Schwahn*, 80, 7 quod **ΦW**] quem **HO** *Schwahn*.

b) **Φ** nonnullas n o v a s lectiones optimas praebet:

19, 17 sq. *regnum huiusmodi*] *regnum huius mundi* **Φ** (hm̄di **K**); cf. 19, 10 *regnum meum, inquit, non est de hoc mundo*, 19, 15 sq. *regnum coeli*. — 35, 14 *in lapidibus vetustis aut tabulis aereis aut numismatis*] *numismatibus* **Φ**. — 62, 10 sqq. (ubi dicitur, cur codicem Bibliae, Romae servatum, Hieronymi ipsius manu esse scriptum affirment): *Quia multum, ut inquit Vergilius, est pictai vestis et auri. R e s q u e magis Hieronymi manu indicat scriptum non esse*] *r e s q u a e* **Φ** (q̄ **M**), i. e. ipsa auri praesentia e contrario testatur librum a paupere Hieronymo non esse scriptum. — 68, 13 sqq. *tamquam hoc vocabulum sit graecum . . . et non hebraicum, s e d potius syriacum, quod Graeci χηφάς*[3] *scribunt*] *sive potius* **Φ**, ego rationibus palaeographiae ductus conicio: *s e u potius;* cf. etiam 69, 23 *seu* **A**] *sive* **Φ**. — 67, 1 sqq. *gentiles . . . quam Christiani. Apud istos paucissima miracula non fide auctorum, sed veluti sacra quadam ac religiosa vetustatis commendatione nituntur. Apud istos recentiora quaedam narrantur*] *Apud illos* (sc. gentiles) . . . *apud istos* (sc. Christianos) **Φ**. Cum iis quae hic de gentilibus dicuntur cf. 65, 17 *dicam de Romanis, apud quos paucissima miracula feruntur eaque vetusta atque incerta*. — 70, 24 sq. *Iam apud*

[1] Apparatui Schwahniano ad hunc locum ea, quae in praef. p. XVIII exposuit, addenda sunt.

[2] Cf. p. 464 et ibid. adn. 3.

[3] Cf. supra p. 457.

me excusatus es, Ludovice et quisquis alius princeps et Ludovici similis] *est* (e) *Ludovici similis* **K**, *es Ludovici similis* **M**. — 71, 20 sqq. *Nam Caesares illi priores ... non adigebantur insiurandum interponere ... sed quantum humana ope praestari potest, nihil imminuturos esse de amplitudine imperii Romani*] *se* **Φ**. — 75, 23 *Hoc si Caesar ... ad commune iudicium ... vocaret*] *hos* **Φ**. — 77, 4 sq. *Nullus quantumvis annorum numerus*] *quantusvis* **Φ**.

Praeter has emendationes, quas mea quidem sententia optimas **Φ** praebet, etiam ii qui sequuntur loci silentio non esse praetereundi videntur:

1, 25 *nihil minus*] *nihilo minus* **Φ**, cf. 24, 9 et 41, 30 et 61, 2 *nihilo minus*, 71, 10 *quo minus*, 20, 7 *quanto minus*. — 14, 12 *praefecimus*] *praeficimus* **Φ**; indicativo praesentis sententia maiorem elegantiam et erga Constantinum reverentiam assumere videtur. — 30, 8 *testimonio nitimini*] *innitimini* **Φ**, cf. *utimini* **CHO**; sed 67, 4 *commendatione nituntur*. — 59, 24 post decreti verba quae sunt »*Datum Romae tertio Calendas Apriles Constantino Augusto quarto consule et Gallicano quarto consule*« sequuntur apud Schwahnium l. 28 verba: »*Et Constantino quartum consule et Gallicano quartum consule*«. In apparatu Schwahn rectissime annotavit ‚*quartum* omnes codd. et edd. praeter **E**; at supra in decreto scriptum est: *quarto*'. Revera Vallam nulla mentione facta latinitatem falsatoris correxisse non verisimile est. Praeterea ne *Et* quidem in decreto legitur. Cum **Φ** lectionem *et Constantino quartum dicitur non quarto et Gallicano quartum consule* exhibeat, in archetypo verba quae sequuntur scripta esse conicio: *Et* »*Constantino quartum — ⟨quartum⟩ dicitur, non quarto — et Gallicano quartum consule*«. — 64, 11 *ne prodiret atque avolaret*] *atque evolaret* **Φ**, ubi **C** praebet: *atque volaret*; cf. 73, 21 *evolaverint*. — 77, 4 *o divini ⟨ac humani⟩ iuris ignari* **Φ**, cf. l. 8 *Quid hac re inhumanius?* Cf. etiam 5, 14 *nec divino nec humano iure*; 72, 21 *nec iure divino nec iure humano*.

Ad novas quaestiones solvendas perducimur, si duo pronominum genera in codice **Φ** persequimur, pronomen dico *suus* et *hic*.

α) Primo quidem obtutu non magni esse momenti videntur ii loci, in quibus **Φ** contra **A**, quem Schwahn sequitur, pronominis *suus* formas pro pronomine *ipsius* (*eius*) exhibet. Sunt vero hi:

19, 12 sq. Et quae fuit prima vox ac frequentior clamor praedicationis *eius*? **A**] *suae* **Φ**

19, 21 sq. nobis, qui locum *eius* tenemus, ... dedit imitandum **A**] *suum* **ΦE**, *ipsius* **BCHO**

48, 1 Constantinus aut *ipsius* scribae **A**] *sui* **Φ**

53, 4 sqq. Cur non fecisti etiam Constantinum pontificem maximum, ... ut ... *ipsius* ornamenta ... transferrentur **A**] *sua* **Φ**

62, 5 sq. Quia Hieronymum attigi, non patiar hanc contumeliam *ipsius* tacito praeteriri **A**] *suam* **Φ**]

69, 25 sq. Si tua ... sunt ista ...? Si *ipsius* et ab ipso possidentur **A**] *sua* **Φ**

Sed alia Vallae opera perlustrantibus occurrit opusculum quod *De reciprocatione sui et suus* inscribitur (Opera, Basileae 1540, p. 235—249), in quo Valla, Prisciani doctrina fultus [Inst. orat. XVII 108 sqq. = G. L. III. p. 165 sqq.] eamque corrigere studens rectum pronominis reflexivi usum, a quo sermo latinus medii aevi temporibus longissime aberravit, statuere conatus est. Quo in opusculo nonnunquam a Prisciani praeceptis recedit et largiorem pronominis *suus* usum defendit. Velut Donati aucti enuntiata, quae in Vergili vita leguntur,

[§ 54, p. 32, 32 Diehl]: voluit etiam *eius* ossa Neapolim transferri,
[§ 55, p. 32, 37 Diehl]: translata igitur iussu Augusti *eius* ossa,
[§ 74, p. 36, 3 Diehl]: item rogavit, quo pacto quis altam felicemque *eius* fortunam servare posset,

improbat et *sua*, *suam* legi oportere contendit (Opera, p. 242). Psalmi verba *Bracchium eorum non salvavit eos* tolerari quidem posse, latinius tamen *bracchium suum* dicendum esse censet (ibid.). Infra scribit (p. 247): ‚non ausim dicere *Pythagoram venerabantur discipuli eius*, sed *sui*‘.

Similia etiam *In Novum Testamentum ex diversorum utriusque linguae codicum collatione annotationes* praebent, ubi haec leguntur:

In Matth. VIII (Opera, p. 811):

Secuti sunt eum discipuli eius] Melius discipuli *sui*.

In Matth. XII (ibid. p. 814):

Et accesserunt ad eum discipuli eius] *Sui* dicendum potius fuit quam *eius*.

In Matth. XIX (ibid. p. 817):

Dicunt ei discipuli eius] Iam desii notare non *eius* dicendum fuisse, sed *sui*, ut paulo ante »Et procidens conservus *eius* rogabat eum«, ego dixissem *suus*. Etiam illud »Corripe eum inter te et ipsum« dixissem inter te et *se*.

Si praeterea etiam ipsius Donationis locum 61, 8 respexerimus, in quo omnes codices et editiones lectionem (a Schwahnio receptam) exhibent *quos* (sc. pontifices) *magis in delictis suis operire vellem*, veri simile esse iudicabimus eas, quas ex **Φ** protulimus lectiones, genuinas esse.

β) Pro pronominis *is* formis saepenumero in **CΦ**[1], nonnunquam etiam in **EHO** formae pronominis *hic* leguntur:

8, 9	ii **A**	hi **CMHO**, hii **K**
8, 21	iis **A**	his **CMEHO**, hiis **K**
16, 7	iis **AHO**	his **CΦ**
23, 25	ii **A**	hi **CMHO**, hii **K**
33, 19	ii **AHO**	hi **CΦ**, hii **E**[2]
36, 21	ii **A**	hi **CΦHO**
53, 3	iis **A**	his **CΦH O.**

Aliis locis in omnibus codicibus et editionibus (etiam apud Schwahnium) formas pronominis *hic* invenies, cum pronomen *is* expectes:

72, 18 sq. loquor nunc de *his*, quae pappa non possidet, postea loquar[3] de *his*, quae possidet;
75, 5 ex *his* colligere, quae dixi;
76, 9 in *his*, quae possidet;
76, 28 in *his*, quae . . . tua nunquam fuissent.

Quoniam ad codicum consensum etiam Vallae adnotatio accedit, quam in Elegant. l. II. c. 5 (Opera, p. 51) inseruit: *Multis tamen in locis utrunque locum habet, ut ‚qui praefert virtutem divitiis, is sane fortis est' vel ‚hic sane fortis est'*, fortasse in **Φ** etiam iis in locis, quos supra attulimus, Vallae genuinus scribendi usus servatus est. Quae res diiudicari non potest, cum in codicibus fere omnis aetatis formas *iis-his*, similes commutatas esse notissimum sit.

c) Ea quae sub a) et b) exposuimus respicientes aliter ac Schwahn consensum codicum ab **A** discrepantium et codice **Φ** corroboratum aestimabimus eorumque vim auctam esse censebimus:

1, 15 *alicuius principis* **A**] *alicuius principum* **BCDΦHO**, recte; cf. 24, 19 *successorum aliquis*; 2, 1 et 38, 18 et 55, 11 *princeps sacerdotum*; 39, 3 *ab utroque illorum*; 39, 5 *una patriarchalium sedium*; 53, 9 *stultissimum hominum*; 71, 33 *pessimus summorum pontificum.* — 1, 23 *Nisi forte putemus* **AHO**] *putamus* **ΦW**; cf. 11, 19 *nisi exstirpatam ab eo volumus humanitatem*; 15, 4 *nisi lapidem eum aut truncum existimamus*; 27, 28 *nisi dicitis*; 41, 29 *nisi forte . . . suberant*; 41, 34 *nisi appellas*; 48, 31, *nisi . . . impertis.* — 1, 24 *summum pontificem* **A** (ex 1, 12)] *summum sacerdotem* **BCDΦEHO**; cf. 2, 6 *summi sacerdotis.* — 2, 22 *quicunque digna committit accusatione accusare eum* **A** in marg. (!)] *eum*, quod abest in **BCDΦO**, e textu eiciendum est; cf. 17, 18

[1] De codicis **C** scriba Schwahn praef. p. XI dixit: ‚Idem in genere loquendi hoc habet proprium, ut semper pro *is*, *qui* dicere malit *hic*, *qui*, quod est Laurentianum, velut p. 8, 21 *pro his* (**AB** iis), *qui pugnare non possunt.*'

[2] Cf. Schwahni praef. p. XIV.

[3] Cf. infra p. 474.

ideoque pauperes sibi ministros elegit et (sc. eos) *qui omnia reliquerunt*; 49, 17 *addit* (sc. eos) *cum quibus dormiat.* Nescio an sanam lectionem exhibeat **Φ** etiam 13, 20 *quorum religionem contemnimus* [*eorum*] *accipiemus imperium.* — 5, 18 *loquamur autem de Constantino prius, deinde de Silvestro*] *loquemur* **BΦ**; cf. 72, 19 *postea loquar* **Φ,** sed 44, 15 *in praesentiarum autem ... loquamur.* — 9, 20 *maius est hoc* **A**] *hoc maius est* **BCΦ**; eundem verborum (quamquam corruptorum) ordinem habet et **HO** *hoc magis est.* — 9, 30 *suique oblivisceretur* **A**] *sui quoque oblivisceretur* **BΦE**; cf. enuntiatorum asyndeticorum clausulam 4, 12 *suum denique occidentem.* — 22, 27 (privilegium) *putandum est fuisse acceptum* **A**] *acceptatum* **ΦHO,** cf. 4, 30 *neque hunc* (sc. Silvestrum) *acceptasse*; 22, 21 *de acceptatione Silvestri*; 22, 28 *de acceptatione.* — 30, 25 *id dixit* **AHO**[1]] *idem* **BΦ** (*id* **M**); cf. 16, 29 *ut idem inquit*; 33, 6 *ut idem scribit*; 20, 14 *ab eodem dictum.* — 31, 21 *Credo, hic liber rarus est* **A**] *Credo, rarus hic liber est* **BCΦEHO**. — 32, 5 *Quid in tanta re iocari ausus es* **A**] *es ausus* **BCΦEHO**. — 34, 27 *O scelerate atque malefice, eadem, quam affert in testimonium, refert historia*] *affers* **ΦHO**; cf. 35, 2 *ais*; 35, 5 *vis.* — 37, 3 *gloriose exaltare* **A**] *gloriose exaltari* **Φ** et 37, 33 *gloriose exaltare* **HO**] *gloriose exaltari* **ABCΦE**. Sim. 57, 22 *exsecrarem* **A**] *exsecrarer* **ΦHO**. — Ordo verborum 39, 18 *Si ille transferre volebat alio imperium, nondum transtulerat. Si illic volebat constituere imperium, nondum constituerat* **A** non veri similis est. Quae in **Φ** vocabulorum series fuerit, statui non potest, cum **M** et **K** dissentiant: *transferre alio volebat* **BM**, *alio transferre volebat* **CKHO**. Ordo **CKHO** optimus esse videtur coll. 55, 4 *quod enim alio te transferas.* — 48, 17 *nunc senator* **A**] *senator nunc* **BCΦEHO**. — 51, 21 *Sit locutus est Caesar?* **AHO**] *locutus esset* **BΦ**, cf. 42, 2 *Siccine locutus esset Constantinus?*; 39, 1 *Hoc ille ... princeps dicere ... voluisset*[2]? — 51, 31 *episcopali* **AH**] *episcopale* **CΦO** *Koch*[3]. — 54, 28 *permanendam dicens pro permansuram* **AH**] *permanendas ... permansuras* **ΦO,** quod ad vocem 53, 25 *permanendas* pertinet. — 56, 3 *peribit* **A**] *praeteribit* **CΦ**. — 56, 10 *Ergo hoc tu non dixisses* **AHO**] *tu hoc* **BCΦ**. — 57, 7 *Hic terror atque haec comminatio non saecularis principis solet esse* **A**] *non ⟨Caesaris aut⟩ saecularis principis* **ΦHO** alicuius esse momenti videtur, cum etiam **B** ‚*haud* pro *non*' praebeat[4]. —

---

[1] Cf. quae pag. 467 adn. 1 commemoravimus.

[2] Schwahn praef. p. VIII aliter de hac lectione iudicavit.

[3] H. Koch, Theologische Literaturzeitung LIV, 1929, col. 460 sq.

[4] Mirandum est Schwahnium in praef. p. V de codice **A** dicere: ‚Uno loco duo vocabula desunt: *Caesaris aut* ante *saecularis principis* p. 57, 7, quae plane superflua videntur esse', sed in apparatu ea de re tacere.

59, 14 *Quisquis ... historiam fecit, ... sequitur auctoritatem*] *texit* **ΦHO**, quae lectio non solum difficilior ideoque melior est, sed etiam indicativo praesentis *sequitur* confirmatur. — 61, 14 sqq. *Nonne apud Aram Coeli in tam eximio templo et in loco maxime augusto cernimus pictam tabulam Sibyllae et Octaviani, ut ferunt ex autoritate Innocentii tertii haec scribentis* **A**] *fabulam* **BCΦEOH**. Non dubito quin Valla, qui fabulam ab historia rectissime discernebat (cf. 31, 9), *fabulam* scripserit[1]. Ad genetivum cf. 9, 6 *haec fabula ... ut altera draconis* = 67, 31 *quod narratur de dracone* = 62, 25 *fabula Silvestri* (q. e. de Silvestro et dracone); 64, 3 *narrationem Beli* (q. e. de Belo). Cf. etiam 47, 5 sqq. *frequenter legimus tabulas pro ... picturis, prisci enim non in parietibus pingebant, sed in tabulis.* Fabula[2] picta, de qua Valla loquitur, sine dubio parietalis fuit; hodie etiam in ecclesia S. Mariae apud Aram Coeli (S. Maria d'Aracoeli) pictura parietalis posterioribus temporibus a Nic. Trometta confecta conspicitur (›Ottaviano e la Sibilla‹). — 62, 24 *animi mei admirationem* **A**] *admirationem animi mei* **BCΦHO**. — 70, 18 *Mihi tantum crede, si Romam ... pòssiderem, tantum abest ...* **A**] *tamen* **BCDΦEHO** recte[3]; vocabula *tamen-tantum* compendiis abbreviata in codicibus saepissime commutata esse quis est qui ignoret? — Sim. 72, 21 *Tantum dico* **A**] *tamen* **BCDΦEHO**. — 72, 18 sq. Loquor nunc de his, quae papa non possidet, postea *loquor* de his, quae possidet] loquar **ΦHO**. — 74, 18 *bella frequenter* **A**] *frequenter bella* **BCΦEHO**. — 74, 31 sqq. *Quocirca si fas erat ... desciscere, profecto et ab eo ius erit, cuicunque cesserit ille ius suum* **AHO**] *fas erit* **BΦ** (*phas*)[4]. — 76, 23 *et iuris et facti ignorantia* **A**] *et facti et iuris* **BΦHO** (cf. *et facti ignorantia et iuris* **C**); ordo **BΦ** praeferendus est, cum ad dispositionem melius quadret: l. 24 *facti quidem ...*, l. 26 *iuris autem ...* Quae genuina esset lectio, Schwahn recte quidem in praef. p. IV vidit, sed mirum in modum falsam lectionem in textum recepit! — 81, 29 sqq. *qui trucem barbari regis animum teruit ac fregit, quem Romanae vires nec tangere nec frangere potuerant* **A**] *nec frangere nec terrere* **ΦHO**.

Huc addendi esse etiam nonnulli alii ex iis locis videntur, in quibus **ΦHO** congruentes ab **A** discrepant; quos cum supra p. 465 sq. protulerimus, hic repetere supersedemus.

d) Cum locis quos sub c) attulimus Schwahn auctoritati codicis **A** nimium confidat, aliis locis consensum codicis **A** cum

[1] Ad scribae errorem litteras *f* et *t* permutantis cf. locum 59, 14 supra allatum.

[2] Cf. etiam D. Comparetti, Virgilio nel medio evo, ed. alt., Florentiae 1896, II. p. 95.

[3] Aliud est Schwahni iudicium praef. p. V.

[4] Schwahni adnotationem praef. p. VIII probare non possum.

allis libris, ad quos nunc Φ accedit, vix iure neglegit. Sunt autem loci hi:

11, 4 *Utinam nos, Caesar, ... contigisset occumbere potius quam ut ista cernamus* **HO**] *ut* deest **ABCΦE** atque e textu eiciendum est. Idem dicendum est de 71, 2 sq.: *non aliter a papa coronari potuit quam ut Constantini donationem ratam haberet* **HO**] *ut* deest **ABCΦ**. — 24, 33 sq. *ad primum se tumultum abdicarunt*] *tumultum se* **BCΦHO**; quodsi *se* in **A** deest (cf. praef. p. V)[1], sine dubio ante *abdicarunt*, non ante *tumultum* excidit. — 30, 20 sq. *a multis tamen in urbe Roma* **HO**] *ab urbe Roma* **ABCΦE**[2]. — 34, 21 sq. *ut sicut ... constitutus, ita et pontifices ipsius principis apostolorum vicem et principatus potestatem ... obtineant*] *ita et* **HO**, *etiam et* **ABCΦ**, alterum *et* ‚deest in omnibus codicibus'. Locum sic restituendum *puto: sicut ..., etiam* [*et*] *pontifices ... vicem* ⟨*et*⟩ *p. p.* — 44, 30 *cognosceret* **H**] *agnosceret* **ABCΦO**[3]. — 45, 11 *necnon*[4] *et superhumerale*] *et* deest **ABCΦHO**. Veri simile est Vallam in narratione textum falsae donationis, quem prius attulit 42, 29, minus diligenter laudavisse. — 47, 11 *Atque* **C**] *at* **ABΦHO** recte. — 50, 9 *udones cilicii*] *udones cilicini* **ABΦHO** (*cilitini* **C**, *alicon* **E**); quamquam in Martialis libris manu scriptis (XIV 141) *cilicii* legitur, tamen e codicum et editionum consensu Vallam *cilicini* scripsisse veri simile est. — 56, 16 *satrapes*] *satrapas* **ABΦHO**, sim. 35, 3 sqq. *satrapes, satrapem*] *satrapas, satrapam* **ΦHO**. — 58, 18 *an* **HO**] *aut* (= vel!) **AΦE**. — 64, 4 *veteris testamenti* **EW**] *veteris instrumenti* **ABCDMHO**, quam lectionem rectam esse Koch l. c. demonstravit. Φ sine dubio vocem eodem modo abbreviatam, quae in **M** occurrit (*instrī*), praebebat; quam cum in exemplari suo scriba **K** explicare non potuisset, lacunam pro vocabulo reliquit; lacuna a correctore (**K**[2]) minutioribus litteris *testa*^{ti} expleta est. — 70, 29 *iam confecta aetate minus fortis* **E**] *affecta* **ABCHO**, *affectū* **K**, *affectu* **M**. Hoc loco pro genuina lectione *affecta* a Schwahnio futilem editionis **E** coniecturam in textum receptam esse non solum codicum consensu, sed etiam Ciceronis usu evincitur (In Verrem, act. sec. IV 95 neque aetate tam adfecta neque viribus tam infirmis fuit). — 75, 12 *in servitutem vocari, in qua nunquam fuerunt* **E**] *revocari* **ABCΦOH**, quod rectum esse videtur in sententia acute dicta, qua ad 72, 27 alludebatur: *revocabitur ad servitutem, postquam liber factus est.* Cf. praeterea 75, 29 sqq. *homines libertati natos ... ad famulatum servitiumque reposceret* (**K**: exposceret).

---

[1] Quae res in apparatu commemoranda erat.

[2] Schwahni adnotatio in apparatu critico non ad l. 29 *a multis*, sed revera ad l. 21 *in urbe* pertinet; cf. praef. p. IV.

[3] Cf. Nonium p. 423 Lindsay: *cognoscere*, agnoscere.

[4] Vocum *nec non et* exempla R. Kühner-C. Stegmann, Ausf. Gr. II 1[2] p. 826 sq. praebent.

e) Etiam quae archetypi *orthographia* fuerit, ex aliquot locis codicis **Φ** cum aliis codicibus comparati statuere possumus. E formis 44, 12 *intelligunt* **BΦHO** 54, 21 *intelligantur* **AΦHυ**, 54, 26 *intelligat* **AΦHO** veri simile est in archetypo, sicut semper in **ΦHO** (etiam 14, 16; 30, 3; 49, 17; 81, 1) formam verbi ‚*intelligere*', non ‚*intellegere*' (Schwahn) occurrisse. Idem dicendum est de verbo *neglegendi* (**ΦHO** semper negligere, 8, 3; 9, 29; 18, 27). Schwahn, qui recte imprimi iussit 49, 21 *adolescentem* (**AΦ**), non sibi constat, cum formam 58, 4 *adulescentulus* profert (*adolescentulus* **ΦHO**). Valla sine ulla dubitatione forma verbi ‚*vendicare*' utebatur (66, 29 *vendicent* **AΦHO**, 74, 7 *vendicant* **ABΦHO**), non ‚*vindicare*' (Schwahn). Schwahn modo *charta, chartane* (57, 31 et 58, 21 **AMO**)[1], modo *cartam* (23, 5) posuit; modo *toties* (10, 21 ubi **BΦ** *totiens*), modo *totiens* (76, 14), *quotiens* (47, 25; 78, 6) praetulit, quamquam Vallam nisi formis *totiens* non usum esse veri simile est. Addas 25, 18 *exstiterint* Schwahn] *extiterint* **AΦ**, 23, 1 *avaritiam* Schwahn] *avariciam* **AM** (**K** compendium hoc loco habet). Recte 75, 9 *Gothis* **AΦHO**, 69, 14 *Ludovici* **Φ**. *Vespasiani* nomen in **Φ** semper (14, 21; 61, 27; 68, 5) *Vespesiani* formam habet, quam etiam **H** semel (68, 5) praebet; *Vergilii* nomen in *Virgilii* forma occurrit (62, 10 **ΦHO**). Orthographiam *nanque* 40, 4 **BΦHO**, 51, 16 **AΦHO** tuentur. P. 68, 23 non est cum **H** et Schwahnio *papam ab interiectione pape dictum*, sed cum **O** (papę) scribendum *papae* (= *παπαῖ*).

6. Restat, ut seriem eorum locorum adiungamus, quibus **Φ** a ceteris libris manu scriptis et editionibus, quantum scimus, differebat; inter quos praeter eos, quos supra attulimus, vix bonum quoddam invenies. Quos tamen ei, qui denuo Declamationem edeturus est — imprimis si Parisini, quod optandum est, excussi et si novi quidam codices prolati erunt — ad codicum stemma construendum alicui usui futuros esse confidimus. Quibus lectionibus si eas addideris, quas iam in commentatione ipsa passim protulimus, codicis **Φ** imaginem completam habebis.

Praeter duos locos, quibus totae sententiae commutantur 8, 13 *tantum in honorem religionis, ut faceres, adductus es*[2] **A**] *neque adductus est ut tantam rem faceret in honorem christianae religionis* **Φ**, 20, 23 *Et si haec fecero, sacerdos, pontifex, Christi vicarius sum? Ut illum ... audiam* **A**] *Et si haec fecero, sacerdos, Christi vicarius*[3], *necesse est, ut illum ... audiam* **Φ**, alia minora sunt:

---

[1] Sic corrigenda sunt, quae Schwahn in apparatu ad hos locos affert.

[2] Revera in occupatione quae dicitur tertiam personam expectaveris; cf. 8, 5 *Aiunt, quia effectus est Christianus;* 8, 33 *At erat levatus a lepra.*

[3] Cf. 16, 31 sqq. *Ego, Caesar, aliis quoque sim et exemplum et causa delinquendi, Christianus homo, sacerdos dei, pontifex Romanus, vicarius Christi?*

1, 24 haec **A**] hoc **Φ**, 2, 13 *et* 16, 9 an] at, 3, 10 et ... scribere] ut ... scriberem, 3, 14 alii] aliqui, 3, 16 coerceant] coarceant, 3, 16 *et* 13, 31 *et* 47, 31 et] ut, 3, 22 velit] ne possit, 3, 26 immanis] inanis, 3, 27 quae] quod, 4, 29 quae verissima] quamverissima, 5, 4 ante quem] antequam, 6, 14 ex hoc] et hoc, 7, 14 de prima ... sed de postrema] a prima ... sed postrema, 8, 3 neglegere[1]] negligeret, 8, 19 consultum] consulere, 8, 20 praecipue] praecipuum, 8, 28 sat] satis, 8, 30 minorem ... principatu] minori principatu, *sim.* 21, 27 humilis corde] humili corde, 9, 7 Beli] belle, 9, 8 hac historia] ista historia, 9, 21 *et* 60, 9 ac] at, 9, 28 cadebat] cedebat, 10, 1 defuissent] destituissent, 10, 9 quam] quia, 10, 19 relinquemus] relinquimus, 10, 19 nescio ubi] nescientes ubi, 10, 23 aliena] aliqua, 10, 31 *et* 23, 3 *et* 47, 9 *et* 54, 15 num] non, 11, 7 agere] ages, 11, 8 in quo] ut, 11, 8 erimus] eximus, 11, 10 scias] scis, 12, 30 ferri] fieri, 12, 31 plebis] urbis, 12, 31 mitteretur] mitterentur, 13, 33 putes] puta 14, 18 ius est] ius esse dicimus, 14, 32 Tarquinium] Tarquinum, 15, 11 dirae] durae, 15, 13 rationem] orationem, 15, 16 assentiatur] assentiat, 15, 31 ceterae] catene **K**, cathene **M**, 15, 34 si quid] si quod, 16, 1 assentiar] assentirer, 16, 8 intercluderent] interdicerent, 16, 14 maculari] maculare, 16, 16 elevare] alienare, 16, 28 honorificare] glorificare, 16, 32 sim] sum, 17, 12 quo mihi divitias] quid mihi divitiae, 17, 17 introire] intrare, 18, 6 prudentia] providentia, 18, 10 relinquere] derelinquere, 18, 21 *sq.* num ... num ... num] nonne ... nonne ... nonne, 18, 31 e cuius] ex cuius, 19, 12 ac] atque, 20, 11 non] anne, 20, 14 ab eodem] ab illo, 20, 28 liberem] laborem, 20, 32 ne] nec, 21, 20 gladio quod] gladio qui, 21, 27 qui] quia, 22, 17 maxima] magna, 24, 22 possedit] possidet, 24, 23 vides ut te] videsne quod te, 24, 28 et caedes] ac caedes, 24, 34 non in] nonne in, 24, 36 contumeliae] in contumeliam, 25, 10 ignotum] ignoratur, 25, 10 putes] putasne, 25, 24 sive] aut, 25, 34 operis] laboris, 26, 1 citentur] hortentur, 26, 4 sufficiat] sufficiet, 26, 12 Ioviano] Ioviniano, 26, 19 traderetur] traderet, 26, 23 iactitatis] latratis, 27, 2 ab] a, 27, 26 hoc est] et, 27, 28 possidendi] possidenti, 28, 2 futurum] profuturum, 28, 17 *et* 79, 4 huc] huic *quod et Vincenti coni.*, 29, 3 donatum] datum, 29, 13 inscitiae (sc. arguendi)] insciti (sc. sunt), 29, 16 editionibus] adicionibus **M**, addicionibus **K** (cf. aedicionibus **B**), 29, 21 dissentiant] dissentiunt, 29, 26 existimentur] existimantur, 29, 26 utcumque] utrum, 30, 2 ut ex] prout ex, 30, 4 *sq.* auctoritatis ac numeri **B**] auctoritatis aut veritatis, 30, 12 ipse] ipsi, 30, 13 *et al.* Gelasium] Galacium, 30, 25 num] nunc, 31, 11 habeat mentionem] fecit mentionem, 31, 13 *et* 45, 9 ut] et, 31, 14 *et* 71, 9 nec] ne, 31, 18 ac] et, 31, 23 fasti]

[1] Sed ad orthographiam cf. supra p. 476.

fausti, 31, 29 istud] istuc, 31, 31 quaenam ista] quaenam historia, 32, 7 dementiam] clementiam, *sim.* 47, 21 darius] clarius, 32, 9 memoriae] memoria, 32, 20 ipsa] ipsam, 33, 1 Iobal] Iubal, 33, 13 providentia] prudentia, 33, 23 posteritati] prosperitati, 33, 28 paginam] pagina, 34, 4 existimemus] existimamus, 34, 10 ubinam] ubi iam, 35, 16 consulto] consultus, 35, 20 consueverant] consueverat, 35, 30 partium] artium, 36, 10 elogium] eulogium, 36, 20 iudicabat] iudicabit, 37, 7 vaste immaniterque] veste immanitatis, 37, 29 Lactantianam] iactanciam non (*sed cf.* 49, 33) 38, 12 etiam] esset, 38, 32 Romana] Christiana, 39, 14 regiam potestatem orientalibus] nostram potestatem imperialem, 39, 24 cogitarat] cogitaverat, 39, 35 vetustate] vetuste, 40, 24 christianis] christianus, 41, 18 numeras] nominas, 42, 6 numeratur] nominatur, 43, 3 et diversa] atque diversa, 44, 9 decebit] decebunt, 44, 18 patescit] patescet, 44, 18 posterius] postea, 45, 21 corio] coreo, 46, 2 idem color] nec color, 46, 15 chlamys] clamidis, 46, 17 persequendo] prosequendo, 47, 8 a priore] a priori, 48, 2 munificentia] magnificentia, 48, 12 ita qui] itaque, 48, 27 afficientur] efficientur, 48, 28 mirabar] mirabor, 48, 29 effici] affici, 50, 2 laticlavo] lacticlavo (!), 50, 4 putavit] putaverit, 50, 8 Valerium] velarium **K**, **M** *in marg.* (**M** *in textu* vel alium), 51, 12 loquebatur] loquitur, 51, 14 preciosas] preciosa, 51, 15 suspicareris] suspicaretis, 51, 20 capite] caput, 52, 2 decrevimus] decernimus, 52, 18 coeptus] aptus, 53, 10 etiam] et, 53, 24 iuri] uni, 54, 3 in ducum] indutum, 54, 28 pro] non, 55, 2 non] ut, 55, 26 et] etiam, 55, 30 nam] non, 56, 21 obtestatur] obtestetur, 56, 22 atque] aut, 57, 9 itaque] iamque, 57, 12 ructantis] eructantis, 57, 13 convertuntur] convertentur, 57, 27 persona] voce, 58, 6 ipse] ipsum, 58, 16 roboratam] roborata, 58, 28 auderemus] audeamus, 58, 29 absumptum] absum(p)tam, 59, 1 sanctae] sancti, 59, 13 superiori] superiore, 59, 18 quodsi] si, 60, 16 quidem] autem, 61, 24 facit] fecit, 61, 10 pictai] picta, 63, 21 Bagradae] bragade **K**, bragadie **M**, 64, 25 anilibus] milibus, 65, 12 posset] esset, 65, 28 delituisset] delatuisset, 66, 22 *et* 73, 6 vero] non, 67, 14 imperitorum] imperatorum, 67, 18 reformidarunt] reformidaverunt, 68, 11 intellegere] intellexisse, 69, 9 ferret] faceret, 69, 13 Patroclus] patrocul, 69, 17 per] pro, 69, 22 atque] et, 70, 13 agerem] agere, 71, 30 unde] inde, 72, 26 nostrae] nostri, 72, 28 est] esset, 73, 5 laxavit] laxavit, 73, 8 desciscere] disciscere, 73, 17 perdis et] perdisset **K**, perdidisset **M**, 73, 26 quod] quid, 75, 3 utcunque] utrique, 75, 15 imperatore] imperatoribus, 77, 11 Arnon] amon, 77, 11 Iaboc] iacob, 77, 30 accepit] accipit, 77, 32 et] ut in, 78, 2 papavera] ferrea, 78, 15 servitium] servitutem, 79, 19 offensae] offensi, 79, 26 tonando] tonantem, 80, 16 ex(s)orbet] exolet, 80, 19 peculator] peculiator, 80, 21 horum admonetur] horum causa (c̄a **K**) monetur (*sed cf.* 3, 13; 10, 1; 82, 8), 82, 3 illorum] eorum[1].

[1] Haplographia quae dicitur 77, 17 vox *repoposcissent* forte fortuna eodem modo in **AΦ** corrupta est: *reposcissent.*

Excursus I.

Interpungendi mutata ratione nonnulli loci, qui in editione Schwahniana subobscuri sunt, emendari possunt.

P. 24, 17 delendum est interrogationis signum, quod Schwahn cum **HO** posuit post enuntiatum *Age fuit in possessione Silvester;* quod enuntiatum sine dubio haud aliud valet ac 72, 15 *Age vero demus Constantinum donasse Silvestrumque aliquando possedisse.*

E contrario interrogationis signum addendum est post verba 19, 4 sqq. *Et tu me iubes, Caesar, capras etiam pascere et porcos, qui nequeunt ab eodem pastore custodiri?*

Enuntiatum 31, 24 *Lingua Graeca . . . scriptus est* (**H**,**O**, Schwahn) nihil nisi altera pars est sententiae, quae praecedit, in cuius principio verbum per ironiam positum legitur: *Credo, hic liber rarus est etc.* Qua de re serio dixit Valla 32, 12 *de lingua vestra, de notissimo codice fit mentio.* Itaque interpungendum est: *custoditur, lingua etc.*

Pravissime dividuntur in editione **H** et Schwahniana sententiae 33, 1 sqq.: *Iobal . . . doctrinam suam duabus columnis inscripsit, latericia contra ignem, lapidea contra aquas. Quae ad Iosephi aevum, ut idem scribit, permansit. Ut suum in homines beneficium semper exstaret, et apud Romanos . . . leges duodecim tabularum in aes fuere incisae.* Recte iam **O**: *doctrinam . . . contra aquas, quae . . . permansit, ut . . . exstaret. Et apud Romanos etc.* Cf. infra p. 480.

P. 48, 4 sq. sententia hoc modo typis exprimenda erat: »Culmen singularis potentiae et praecellentiae« [43, 7—8] ais »effici patricios consules« [47, 9—10].

Delendum est interrogationis signum, quod **H**, **O**, Schwahn post *elegantia* 51, 3 posuerunt; etenim sententia illa hoc valet: Qua enim elegantia ⟨dixit⟩ »connumerare . . . « et »placatus«?

Delendum est interpunctionis signum post *fingitur* in enuntiato sequenti positum (66, 29 sqq.): *De voce deorum dixit* [sc. Valerius] . . . *propter simulacrum Fortunae, quod bis locutum fingitur, his verbis*, cum ablativus *his verbis* ad *locutum* pertineat neque cum *dixit* coniungendus sit.

Post vocem *pecudes* 73, 25 interrogationis signum addendum est: *Apes . . . repeti non queunt: tu homines . . . repetes . . ., quasi tu homo sis, illi pecudes?*

Similiter interpungendum est 2, 13 *An vero multi . . . mortis adiere discrimen, ego . . . mortis discrimine deterrebor?* et 16, 9 *An vero Helisaeus . . . accipere noluit, ego . . . accipiam?*

Mirandum est Schwahnium in adiectivo 25, 11 nomen proprium *Hibernis* latere putavisse, cum appellativum esse *hibernis imbribus frigoribusque* manifestum sit.

Excursus II.

Denique nonnulla addamus de auctorum antiquorum locis a Valla laudatis, qui Schwahnium, plerumque eius generis locos optime commemorantem, effugerunt.[1])

Verbis 11, 23 *Nonne oratorem, ut ait Vergilius, gravem pietate ac meritis advocasset* Valla ad Verg. Aen. I 151

tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem

alludit. Sed totum contextum considerantibus nobis Valla Quintiliani locum Instit. orat. XII 1, 26 sq. in mente habuisse videtur. Utrumque locum iuxta ponamus:

Quintilianus:

Summus ille (sc. orator) quidem in his quoque operibus fuerit, sed maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus consilia et popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam videtur finxisse Vergilius, quem in seditione vulgi iam faces et saxa iaculantis moderatorem dedit:

tum pietate gravem ac meritis etc.

Valla:

An senatus populusque Romanus sibi tanta in re nihil agendum putasset? Nonne oratorem, ut ait Vergilius, gravem pietate ac meritis advocasset, qui apud Constantinum hanc haberet orationem?

Quae de Iobale musico 33, 1 sqq. secundum Flavium Iosephum narrantur (Antiq. Iud. I 64), a Valla ipso confunduntur cum iis, quae Iosephus de Sethi, Adami filii, progenie tradidit (ibid. I 68—70):

Valla:

33, 1 sqq. Iobal, primus musices auctor, ut est apud Iosephum,

cum esset a maioribus per manus tradita opinio res humanas semel aqua, iterum igni delendas,

doctrinam suam duabus columnis inscripsit, latericia contra ignem, lapidea contra aquas,

quae ad Iosephi aevum, ut idem scribit, permansit, ut suum in homines beneficium semper exstaret.

Flavius Josephus:

I 64 *Ἰούβαλος δὲ ... μουσικὴν ἤσκησε καὶ ψαλτήρια καὶ κιθάρας ἐπενόησεν.*

68 (*Σῆθος*) *γενόμενος αὐτὸς ἄριστος μιμητὰς τῶν αὐτῶν τοὺς ἀπογόνους κατέλιπεν.* 69 *οὗτοι πάντες ... σοφίαν τε τὴν περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὴν τούτων διακόσμησιν ἐπενόησαν.* 70 *ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ διαφυγεῖν τοὺς ἀνθρώπους τὰ ηὑρημένα .. προειρηκότος ἀφανισμὸν Ἀδάμου τῶν ὅλων ἔσεσθαι, τὸν μὲν κατ' ἰσχὺν πυρὸς, τὸν ἕτερον δὲ κατὰ βίαν καὶ πληθὺν ὕδατος, στήλας δύο ποιησάμενοι, τὴν μὲν ἐκ πλίνθου, τὴν δ' ἑτέραν ἐκ λίθου, ἀμφοτέραις ἐνέγραψαν τὰ ηὑρημένα ... μένει δ' ἄχρι τοῦ δεῦρο κατὰ γῆν τὴν Συριάδα.*

Vallae verba 35, 29 sqq., quae de optimatibus scripsit, *optimi cuiusque et bonarum partium studiosi ac defensores, ut Cicero*

[1]) Huc pertinent etiam, quae supra p. 459 et ibid. adn. 2 et p. 461 et ibid. adn. 1 attulimus.

quadam oratione demonstrat ad Ciceronis orationem pro Sestio § 97 referenda sunt. Quae de Caesaris et Catonis differentia sequuntur, quam *Sallustius explicavit* (36, 1), ad Catilinae coniur. 51 sqq. pertinent.

De signis Valla exposuit 47, 4 sqq.: *Signa sunt aut statuae ... aut vexilla, unde illud: Signa pares aquilas.* Vallam hoc loco Lucani versus initium laudare cognovimus. Post *signa* interpungendum est, cum Lucani verba (Phars. I 6 sq.) haec sint:

infestisque obvia signis
signa, pares aquilas et pila minantia pilis.

P. 66, 9 sqq. duos locos Livianos a Valla prolatos esse Schwahnium effugit, qui nulla adnotatione adiuncta haec typis mandavit:

Nam prout idem Livius ait, datur haec venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia urbium augustiora faciat, et alibi; [!] sed in rebus tam antiquis, si qua similia veri sunt, pro veris accipiantur. Satis habeam; haec ad ostentationem scenae gaudentis miraculis aptiora quam ad fidem neque affirmare neque refellere est operae pretium.

Revera post Livi lib. I. praef. 7 verba »*Datur haec venia ... augustiora faciat*« a Valla verba l. V 21, 9 »*Sed in rebus ... operae pretium*« laudantur. Ad alterum locum adnotandum est Vallam in Livi codice *qua*, quae lectio non est nisi codicis Upsaliensis[1], legisse et post *accipiantur* sine dubio interpunxisse (ceteri codices lectionem genuinam exhibent: si, *quae* similia veri sunt, pro veris accipiantur, satis habeam).

Valeri Maximi verba a Valla 66, 25 sqq. laudata »*Nec me praeterit de motu et voce deorum immortalium humanis oculis auribusque percepto quam in ancipiti opinione aestimatio versetur. Sed quia non nova dicuntur, sed tradita repetuntur, fidem auctores vindicent*« I 8, 7 leguntur; eiusdem scriptoris verba a Valla 66, 31 sq. citata »*Rite me matronae videtis, rite dedicastis*« I 8, 4 invenias.

Etiam unde Vallae verba 74, 9 *cum, ut M. Fabius inquit, nulla supra terras adeo rabiosa belua, cui non imago sua sancta sit* sumpta essent, perspeximus. In Quintiliani quae fertur declamatione maiore XII (Cadaveribus pasti) 27 (p. 244, 4 sq. ed. Lehnerti) leguntur: *nec est ulla supra terras ... sancta sit.* Eundem locum Valla etiam in Elegant. l. II. c. 53 (Opera p. 75) attulit: *nec ulla est supra terras ... sancta sit*[2].

[1] Cf. apparatum editionis Oxoniensis a Conwayio et Waltersio curatae.

[2] Similiter Valla in Elegant. l. IV. c. 39 (Opera, p. 131) scripsit: ‚ut apud M. Fabium: Hic quum me evocasset ... strepitu circunstetisset' [= Pseudo-Quint. Decl. XIII 4, p. 249, 24 sq. L.]. Cum Valla Ciceronem et Quintilianum ‚duo lumina atque oculos cum omnis sapientiae tum vero eloquentiae Latinae' esse putaret, permulta in Elegant. II. exempla etiam e Declamationibus sumpsit, nonnunquam declamationum titulos afferens, velut *in Gladiatore* (I 13 p. 19, III 43 p. 103, IV 10 p. 124), *in Aegro redempto* (I 14 p. 19, III 10 p. 88), *in pariete palmato* (II 46 p. 73, III 43 p. 103) al., saepius nihil nisi Quintiliani nomen ponens. Etiam aliis operibus exempla e Declamationibus sumpta inseruit.

* * *

Commentatione ad finem perducta summam eius breviter in unum colligere nobis liceat.

E duobus Laurentii Vallae Declamationis libris manu scriptis exeuntis saeculi XV, quos primi excussimus, codicis **Φ** textum recuperavimus et quanti esset ad archetypi textum restituendum momenti docuimus. Praeterea Schwahnium (1928) codicem **A**, quem perperam archetypi esse apographon putavit, pluris quam par est aestimavisse et codicum atque editionum affinitatem in stemmate restituendo haud recte cognovisse statuimus. Omnium qui nobis innotuerunt codicum archetypum interpolatum et singulos codices contaminatos esse demonstravimus. In additamentis ad interpunctionem, quae in Schwahni editione adhibita est, corrigendam et ad eos quibus Valla usus est fontes cognoscendos nonnulla contulimus.

Ferd. Stiebitz:

Láska palem.

I.

Skoro obecně — ale spíše mezi přírodozpytci než mezi filology — se dnes uznává, že Řekové a Římané nevěděli o pohlavnosti rostlin nic bezpečného. Nazývají sice některé z příbuzných rostlin samčími, jiné samičími, tím však míní jen rozmanité druhy, odrůdy nebo snad také variety. Ani filosofická spekulace o pohlaví rostlin, jak se projevuje zejména u Empedoklea, Aristotela a Nikolaa z Damašku[1], nezakládá se na znalosti pohlavních ústrojí rostlin: je čistě aprioristická, z pohlavnosti živočichů usuzuje o rostlinách a snaží se hlavně vysvětliti, čím to, že rostlinné símě svou podstatou odpovídá (oplozenému) vajíčku nebo embryu.

Pozornosti Řeků ovšem neunikly některé nápadné zjevy souvisící s oplozováním rostlin. Už u Homera[2] jsou dvoudomé topoly a vrby nazývány *ὠλεσίκαρποι* »ztrácející, hubící plody«. A časem takových pozorování přibývalo, jak je viděti z děl Theofrastových. Na Alexandrových výpravách seznámili se Řekové s kulturními

[1] Od něho patrně pochází spis *O rostlinách*, zachovaný mezi spisy Aristotelovými, jak se pokusil s úspěchem dokázati E. H. F. Meyer Nicolai Damasceni de plantis ll. II, Aristoteli vulgo adscripti (Lipsiae 1841); srov. i téhož autora Geschichte der Botanik I (Königsberg 1854) str. 324–333.

[2] Od. X 510 n.

cizokrajnými rostlinami, jež se naučili Orientálci uměle oplozovati. U Theofrasta nalézáme dobré popisy těchto pěstitelských zákroků. Leccos poznal na svých cestách už Herodotos. Ale jest otázka, zda staří takovým zjevům opravdu rozuměli.

V té věci nebylo dosud vše náležitě objasněno, dosud se setkáváme ve výkladech o starověkých názorech botanických s omyly a nepřesnostmi, pokud se týče otázky o pohlavnosti rostlin. Neodpovídá na př. zcela pravdě, praví-li H. Stadler[1], že Řekové také již přišli na sexualitu rostlin, poznavše, jaký význam má při oplozování datlovníků pyl. Neboť jak uvidíme, ani Theofrastos, jenž tu pronikl nejdále, význam pylu plně nepochopil. U Gomperze[2] lze čísti o Theofrastovi, že prý mu již nebyla — jako jeho mistrovi Aristotelovi — neznáma dvoupohlavnost mnohých druhů rostlin. V tomto případě jest omyl zvlášť křiklavý. Gomperz se v poznámce k těmto svým slovům (na str. 448) dovolává Theofrasta hist. pl. II 6, 6[3], ale zcela neprávem. Theofrastos na tom místě vykládá, že jest mnoho druhů datlových palem. Rozlišuje dvě hlavní skupiny: datlovníky neplodné a plodné; plodné pak dělí na samčí a samičí. Nepraví se tu tedy naprosto nic, co by svědčilo pro Gomperzovo tvrzení, že znal Theofrastos dvoupohlavnost mnohých (!) rostlinných druhů, a Gomperz by nenalezl v celém Theofrastovi ani jedinou větu, jíž by mohl své tvrzení podepříti. Svedlo ho asi jednak to, že Theofrastos častěji mluví o rostlinách samčích a samičích — zcela ve smyslu obvyklých starověkých populárních představ[4] —, jednak i to, že dělí jednu skupinu datlovníků na samčí a samičí a že dobře zná umělé oplozování datlovníků — jak dále Gomperz správně vykládá, dodávaje, že Theofrastos tento botanický zjev srovnává výslovně s pářením u živočichů.

Vskutku by se podle některých starověkých výkladů mohlo na první pohled zdáti, že staří opravdu porozuměli pohlavnosti datlových palem a správně chápali jejich umělé opylování jako konjugaci. Nezdá se tak ani při výkladech Theofrastových jako spíše při výkladech pozdějších autorů, kteří jsou květnatější a méně zdrželiví ve výraze. U nich se zhusta mluví o lásce palem, o jejich umělém zasnubování, koitu a manželství. Ale zevrubnější zkoumání starověkých zpráv ukazuje, že je nutno z onoho prvního dojmu velmi mnoho sleviti. Čím více a čím určitěji a ozdobněji se u starých autorů hovoří o lásce datlových palem, tím méně ji skutečně chápali. Jediný Theofrastos měl při své střízlivé vědeckosti oči otevřeny pro pravdu. Ani on pohlavnost palem ne-

[1] Vom Altertum zur Gegenwart[2] str. 335.

[2] Griech. Denker III[2] str. 374.

[3] U Gomperze asi přehlédnutím II 6, 5, kde se o sexualitě rostlin nevykládá.

[4] Srv. u Zellera Ph. d. Gr. II[4] str. 842 v pozn. 2. O populární řecké představě, podle níž byly některé rostliny zcela libovolně označovány jako samčí, jiné jako samičí, viz i u Meyera Gesch. d. Botanik I str. 55 n.

prohlédl. Ale úvahy o nich dovedly ho blízko k pravdě a k tomu, že formuloval budoucím věkům problém, jehož sám nedovedl rozřešiti, v palčivou otázku vyzývající k dalšímu badání.

V první části tohoto pojednání probereme po věcné stránce starověké zprávy o lásce datlových palem. Pro orientaci o jiných otázkách sem spadajících, zvláště o Theofrastově fysiologii rostlin, starověkých názorech o jejich pohlavnosti a o souvislosti starověkých botanických názorů s novověkými, odkazuji na dobré pojednání Ch. Singra[1]. Pro vlastní thema jest jinak sekundární literatura velmi málo vydaná — něco stručných poznámek porůznu roztroušených v dílech věnovaných dějinám antické filosofie a přírodních věd.

Výklady o oplozování datlových palem bývají u starověkých autorů spojovány s výklady o oplozování smokvoní. Musíme tedy přihlížeti i k nim. Pro snazší porozumění předešleme několik detailů z moderní botaniky.

Smokvoň obecná čili fíkovník (*Ficus carica*) jest rostlina jednodomá. O tom, jak se oplozuje, bylo už mnoho psáno, ale zdá se, že není mezi botaniky shody. Jest rozeznávati smokvoň pravou (*Ficus*; v řeckých textech *συκῆ*, v lat. *ficus* nebo *ficulnus*) a planou smokvoň kozí (*Caprificus*; v lat. také tak nebo *ficulnea agrestis* a pod., v řečt. *ἐρινεός*). Smokvoně mají květenství skládající se z drobounkých květů uzavřeno v hruškovitých receptakulích (ježlích), z nichž se zdužnatěním vyvine t. zv. nepravý plod, fík. Vlastní plody, nepatrné velikosti, jsou uvnitř — v nich jsou známé fíkové »pecičky« (nažky). Pravá smokvoň obsahuje podle Kernera[2] ve svých ježlích jen samičí, pestíkové květy, kdežto kozí smokvoň květy samčí i samičí, ale tyto jsou tak utvářeny a tak v ježli uspořádány, že se jen nesnadno mohou zúrodniti.

Samičí květy kozí smokvoně bývají však napadány jedním druhem drobounké žlabatky, t. zv. stehnatkou fíkovou[3]. Naklade

[1] Greek Biology and its Relation to the Rise of Modern Biology ve 2. svazku Studies in the History and Method of Science, Oxford 1921, kap. V. a VI. Kap. V. obsahuje m. j. povšechný výklad o botanice u Řeků (str. 56—67). Kap. VI. srovnává názory Theofrastovy s názory prvních botaniků novověkých. Z této kapitoly jest pro naše thema důležitý hlavně oddíl *b*), jednající o rozplozování a vývoji rostlin (str. 83 nn.). Tu také vykládá autor stručně, ale správně a výstižně o pohlaví rostlin a »lásce květin« (str. 86), o datlové palmě (88) a kaprifikaci (89). Srov. i Singrovy výklady v díle Legacy of Greece (Oxford 1921) v oddíle o biologii, zvl. str. 180 nn. [Tyto výklady o řec. biologii a lékařství vyšly také v opraveném vydání, rozhojněny kapitolou o Aristotelovi, ve sbírce Chapters in the History of Science pod názvem Greek Biology and Greek Medicine, Oxford 1922.] Pro Theofrastovy názory o sexualitě rostlin velmi obsažná jest i uvedená pozn. u Zellera.

[2] Fr. Polívka, Užitkové a pamětihodné rostliny cizích zemí (Olomouc 1907) str. 56. Polívkových výkladů se v tomto odstavci přidržuji.

[3] Moderní lat. název této žlabatky se uvádívá různě: *Blastophaga grossorum*, *Cynips psenes* (Linné), *Blastophaga psenes* a pod. Řekové říkají *ψήν* (tak už Herod. I 193 a Arist. de hist. an. V. 32, 557^{b} 25 nn.).

do semeníků vajíček[1] a larvy tam prodělají svůj vývoj. Vyspělé mladé žlabatky vylézají z květenství, poprášivše se pylem, a přenesou jej na blizny pravé smokvoně, kde hledají potravu. Do semeníků pravé smokvoně klásti vajíčka žlabatky nemohou. I napomáhali už v dávných dobách pěstitelé fíků přírodě tak, že uvazovali na větve kvetoucích pravých smokvoní ratolesti s květy kozí smokvoně stehnatkou napadenými — ten úkon nazýván *kaprifikací* (ἐρινασμός) — anebo aspoň sázeli vedle pravých smokvoní fíkovníky kozí. Obojí se dělá dodnes.

Jiné zprávy se v některých věcech liší od podaného vylíčení. Jde tu hlavně o tyto rozdíly[2]. V květenstvích smokvoní mohou býti samčí a samičí květy různě rozděleny a docházívá k samooplozování. Žlabatky mohou klásti vajíčka i do semeníků květů pravé smokvoně — podle vylíčení zprvu podaného by přicházely do květů jen za potravou, působíce při tom opylení. Posléze nechávají rozličné údaje alespoň neodborníka v nejistotě, jaký má vlastně kaprifikace smysl: zda jde při ní jen o oplození pravé smokvoně či jen o zušlechtění plodenství anebo o obojí. Bylo prý odedávna známo, že se z receptakulí navštívených žlabatkou vyvinou fíky větší a chutnější. Podle prvního vylíčení se zdá, jako by tuto lepší jakost působilo jen to, že se stehnatky dobudou do květenství — vždyť prý do jeho samičích květů nemohou pro krátkost svého kladélka klást vajíčka. Podle druhých údajů se zlepšuje fik právě tím, že nakladou stehnatky vajíčka do samičích květů pěstěné smokvoně. Semeníky abortují, nažky[3] se tudíž nevyvinou, zato prý však nastává pro podráždění pletiva hojnější přítok šťav, plody rostou bujněji a jsou šťavnatější. Nejlepší jsou ty fíky, které vůbec nemají nažek, t. j. v jejichž receptakulích byly všechny semeníky nasazeny stehnatkou a abortovaly. Velenovský k svému výkladu o fíkovníku dodává: ‚To vše v podrobnostech od mnohých autorů různě ještě se vykládá a od mnohých částečně popírá.‘ Jak se zdá, jest ony pozorované rozdíly odvozovati odtud, že jsou u různých odrůd fíkovníků a v různé roční době různé poměry[4].

U palem datlových jest věc mnohem jednodušší. Datlovník (*Phoenix dactylifera*) jest rostlina dvoudomá. Zúrodňování samičích květů bylo už od dávných dob prováděno v Orientě tak, že

[1] Arist. l. c. a Theofrastos caus. pl. II. 9, 5 n. věří, že vznikají žlabatky v ježlích spontánně.

[2] Čerpám zde z Velenovského stati *Ficus* Ott. slov. n. IX str. 169.

[3] Theofrastos (hist. pl. II 8, 2) uvádí domněnku, že se stehnatky rodí z nažek fíku; důkazem prý jest, že v něm nažek není, když stehnatky z fíku vylezou. Nehledíc k nesprávnému tvrzení o abiogenesi tohoto hmyzu, obrátili staří příčinu a následek. Právě proto, že stehnatky semeníky zničí, nevyvinou se plůdky (nažky).

[4] Jak dodatečně zjišťuji, vykládá o kaprifikaci zevrubně Olck P.-W. R. E. sv. VI str. 2129 nn., odkazuji pro podrobnosti k němu. — Pozn. při korektuře.

pěstitelé uřezávali laty samčích květů a buď je vkládali do rozevřených toulců květů pestíkových, nebo je zavěšovali nad nimi, anebo z nich přímo vytřásali pyl na pestíkové květy[1]. Řekové nazývali umělé zúrodňování datlovníků podobně jako kaprifikaci — slovesem *ὀλυνθάζειν*[2], což je smyslem totéž co *ἐρινάζειν*. A činili tak asi sotva jen pro vnější podobnost obojích úkonů.

Nejstarší řecká zpráva o zúrodňování datlových palem pochází od Herodota[3]. Popisuje Babylonii, líčí, jakého užitku poskytují datlovníky tamějším obyvatelům, a dodává, že je tam ošetřují podobně, jako se ošetřují smokvoně. ‚*Plod* těch palem, které nazývají Řekové samčími, ovazují kolem plodů palem rodících bobule[4], aby *žlabatka*, vlézajíc do bobule, způsobovala jeho zrání (*πεπαίνῃ*) a plod palmy neopadával; chovají totiž samčí palmy ve svých plodech žlabatky, právě tak jako plané fíkovníky (*οἱ ὄλυνθοι*).‘

Omyl Herodotův je zcela zřejmý. Myslí, že jak u smokvoní, tak u palem jde o to, uvésti žlabatky s jednoho stromu na druhý. Neví vůbec, že se tu děje zúrodňování květů, ba o květech se ani nezmiňuje. Podle něho záleží olynthasmus datlovníků v tom, že z plodů samčích palem nalezou žlabatky do plodů palem samičích a způsobí — jak, o tom Herodot nevypráví —, aby plody samičích palem neopadaly, nýbrž dozrály.

Mluví-li se u Herodota o plodech a nikoli o květech, není to nikterak náhodný omyl. Starověcí autoři nejednou mluví o plodech tam, kde my přesněji mluvíme o květu. Vzpomeňme jen homerského epitheta *ὠλεσίκαρπος*. A také Theofrastos říká o některých rostlinách, že »odhazují plody«, ač se u nich plod vůbec nevytvoří, když nebyl samičí květ zúrodněn. Jest však ještě podstatnější příčina, proč mluví Herodotos o plodech a nikoli o květech. Domníval se přece, že je tomu u datlových palem stejně jako u smokvoní. A kaprifikace byla v starém věku chápána jako sbližování *plodu* samčího a samičího. Poněvadž jsou totiž smokvoňové květy ukryty v receptakulích, nepoznali jich staří, receptakulum pokládali za plod — jako ostatně pokládáme nepřesně fík za plod i my — a byli přesvědčeni, že smokvoň vůbec nekvete[5]. Představy o fíku byly pak přenášeny i na datlové palmy, tím spíše, že se psalo o palmě skoro vesměs jen podle doslechu. Vidíme to

[1] Srov. u Polívky str. 5.

[2] Theofrastos hist. pl. II 8, 4; caus. pl. II 9, 15. *Ὄλυνθος* se nazývala jedna odrůda planého fíkovníku. Budu zde pro stručnost užívati o zúrodňování datlovníků termínu *olynthasmus*.

[3] I 193. Se zprávami jiných spisovatelů cituje jeho slova Athenaios XIV 62, 651 C.

[4] T. j. samičích. Herodot praví brachylogicky *περιδέουσι τῇσι βαλανηφόροισι τῶν φοινίκων* místo *τοῖσι καρποῖσι τῶν βαλανηφόρων φοινίκων*.

[5] Tak soudili ještě botanikové na poč. nového věku. Polívka (str. 55) cituje z Mathioliho Herbáře: ‚Květu žádného nevydává, ovoce hned z dřeva jde a roste‘. Květ fíkovníku popsal z autopsie teprve Valerius Cordus v XVI. stol.: Singer Studies II str. 92.

i u Theofrasta. Ten má ovšem lepší zprávy než autoři pozdější: poznamenává[1] jen o samičí palmě, že prý nekvete, nýbrž hned ukazuje plod; a naznačuje, že nevykládá z autopsie (*φασὶ δέ τινες*). Nikolaos z Damašku, jenž se jinak hodně přidržuje Theofrasta, praví už všeobecně[2], že nevydávají květů datlovníky, smokvoně a jiné takové stromy.

Aristoteles se v zachovaných spisech o zúrodňování datlových palem nezmiňuje. Zato několikráte naráží na kaprifikaci smokvoní. Protože se domníval, že jest pohlaví v rostlinách jaksi v každém jedinci smíšeno, nemohl viděti v pravé smokvoni bytost samičí, v kozí pak samčí, jak je to obvyklé u pozdějších autorů počínajíc Theofrastem. Praví[3], že jsou mezi rostlinami takové, které vydávají plod, jiné však téhož druhu, které plod nevydávají, ale zato napomáhají rostlině plodonosné, aby plod »uvařila«. Tak prý je tomu u pravé a kozí smokvoně. Podrobněji se o podstatě kaprifikace Aristoteles nešíří[4].

Významnější jest jiné místo Aristotelovo, na němž jsou oba druhy smokvoní uváděny v souvislosti s výkladem o sexualitě ryb[5]. Aristoteles dokazuje, že kladou vajíčka nejen ryby z řádu *Selachii*, nýbrž všechny, u kterých jest samec a samice a které vznikají pohlavně. Kladou vajíčka nedokonalá a ta se nevyvinou, nepostříká-li je samec svým mlíčím. ‚Někteří říkají', pokračuje Aristoteles, ‚že jsou všechny ryby s výjimkou *Selachii* samice[6], ale je to tvrzení nesprávné. Domnívají se totiž, že se u nich samice od t. zv. samců liší tak, jako se od sebe liší rostliny, u kterých jedna bytost rodí plody, druhá je neplodná, na př. oliva pěstovaná a planá, smokvoň pravá a kozí'.

Smysl tohoto přirovnání, jež Aristoteles neschvaluje, pokud se týče ryb, ale jemuž se blížil, pokud se týče rostlin, jedním detailem svých názorů botanických[7], jest asi tento. Ryby jsou s uvedenou výjimkou bytosti podstatou samičí, jenže u téhož druhu jedny z nich vydávají vajíčka, druhé nikoli, zato však přispívají k vývoji vajíček. Zcela tak je to u rostlin, pokud jsou v těch oněch druzích jedinci plodonosní. Jak plodonosní, tak neplodní jedinci oněch druhů jsou podstatou bytosti samičí, ale jedny rodí, tedy opravdu plní úkol samice, druzí jej neplní, zato

[1] Caus. pl. I 13, 5. Srov. i Plinia nat. hist. XIII 7, 31.
[2] Pseudoarist. de pl. II 9, 828[b] 40.
[3] Gen. an. I 1, 715[b] extr.
[4] Hist. an. V 32, 557[b] 27 nn. naznačuje toliko, že žlabatka vleze do fíků *καὶ διὰ στομάτων ποιεῖ μὴ ἀποπίπτειν τὰ ἔρινα*.
[5] Gen. an. III 5, 755[b] zač.
[6] V starém věku se o některých živočiších (i o vyšších, na př. supech a úhořích) tvrdilo, že jsou jednopohlavní.
[7] His. an. IV 11, 538[a] 19: u rostlin je *τὸ τίκτον καὶ γεννῶν*, ale *τὸ ὀχεῦον* nikoli. Takové bytosti jsou svou podstatou samice, ale jen pokud rodí. Neboť ve skutečnosti nelze mluviti o samici tam, kde není odlišen samec: srov. de gen. an. III 10, 759[b] 29 nn.

však oněm při jejich úkolu nějak přispívají, jako planá oliva olivě pěstované, kozí smokvoň smokvoni pravé. Pokud se u takových rostlin a ryb mluví o samcích, míní se tím vlastně samice s jinou funkcí než samice ostatní.

Uvidíme, že Theofrastos stejně jako Aristoteles mluví o rostlinách plodonosných a o rostlinách téhož druhu, které plodonosným napomáhají. Ale Theofrastos spojil s tímto rozlišováním otázku pohlavnosti rostlin a srovnání s rybami, Aristotelem zavrhovaného, využil při výkladech o umělém opylování datlovníků. Jest, mimochodem, s podivem, že Aristoteles na místech, která jsme uvedli, neužil jako příkladu datlovníků. Uvažoval-li o olynthasmu, sotva se mu mohl jeviti v jiném světle než Theofrastovi: i tu by byl musel viděti dvě rostliny téhož druhu, z nichž jest jedna plodonosná, druhá pak jí nějak přispívá při vydávání plodů. Ale jak se zdá, neměl Aristoteles možnosti zpracovati botanický materiál rozhojněný vědeckou kořistí z výprav Alexandrových — ten úkol splnil teprve Theofrastos[1] — a k tomu, aby napsal odborné dílo o rostlinách, k němuž několikráte odkazuje, patrně se nedostal[2].

Jakkoli Herodot nevyložil, jak přivodí žlabatky zrání plodů, termín *πεπαίνειν*, jehož užívá, naznačuje, v čem viděli Řekové — a také Římané, srov. na př. *coquitur vindemia* — podstatu zrání. S tím souhlasí Aristotelovo i Theofrastovo učení o vzniku semene (plodu). Oba[3] pokládají símě za přebytek potravy[4], jenž se vaří v oplodí (perikarpu) působením vnitřního tepla rostliny a vzduchu (slunce) a tak dozrává. Má-li rostlina dostatek potravy, vyměšuje se její přebytek na símě, na plod; nemá-li ho, jest neplodná. Má-li sice přebytek, ale nikoli dosti tepla, anebo je-li přebytku příliš mnoho a vlhkého, nemůže se plod uvařiti a rostlina jej předčasně ztrácí. Závisí tedy vydávání plodu na vnitřních pochodech dějících se v rostlině, na potravě, na vlhku, na teple vnitřním i vnějším (vzduch, slunce), nikoli na oplození.

Theofrastos projevil o zúrodňování datlových palem a smokvoní značný zájem. Několikráte se k němu vrací v obou svých dílech botanických[5] a podává nejen dobré popisy, nýbrž pokouší se také vysvětliti, proč se tak děje a jaký to má význam.

[1] O tom vykládá H. Bretzl Botanische Forschungen des Alexanderzuges (Leipzig 1903), jenž ukázal, že Theofrastův spis hist. plant. obsahuje výpisky z botanických pozorování vykonaných a sepsaných učenci v štábu Alexandrově.

[2] G. Senn Hat Aristoteles eine selbständige Schrift über Pflanzen verfasst? (Philol. 85 = N. F. 39, 1930, 113 nn.) dokazuje přesvědčivě, že Aristoteles žádné botanické dílo nenapsal.

[3] Arist. meteor. IV 3, 380^{a} 11; Theofr. caus. pl. I 16, 1; 22, 1; II 10 1; a j.

[4] V tom následují Empedoklea: Aët. pl. V 26, 4 = 21 A 70 Diels.

[5] Olynthasmu se týkají hlavně tato místa: hist. pl. II 8, 4; caus. pl. II 9, 15; III 18, 1; o kaprifikaci hist. pl. II 8, 1—3; caus. pl. II 9, 5—15.

Herodotův omyl se žlabatkami se již u Theofrasta nevyskytuje: ví dobře, že žlabatky přispívají jen při kaprifikaci, při olynthasmu nikoli. Zmínili jsme se již o tom, že podle tvrzení některých, jichž se Theofrastos dovolává, samičí datlovník nekvete, nýbrž hned ukazuje plod. Ať bylo mínění Theofrasta samého jakékoli (z jeho slov neplyne nic určitého), tolik je jisto, že podle jeho představy není při olynthasmu zúrodňován květ: *plodu* přímo týká prý se ten zákrok.

Theofrastos osvětluje[1], z jakých příčin některé rostliny »odhazují plody«, než uzrají, t. j. proč jejich semeníky abortují. Děje prý se to hlavně tehdy, je-li v květu uzavřena nějaká vlhkost nebo výpar (pneuma); jindy působí potrácení plodů (květů) i síla větrů, chabé jejich připojení, zvlášť jsou-li prolnuty vlhkostí, a nadto ještě u smokvoní a datlovníků, jež jsou *ἀποβλητικὰ μάλιστα τῶν καρπῶν πρὶν πεπᾶναι*[2], jejich vlastní sklon zvrhati se (*διάστασις*)[3]. Proto hledají pěstitelé, jak tomu odpomoci.

U datlových palem se to děje tak, že se dostává samicím pomoci od samců; ti prý způsobují, aby plody vytrvaly a uvařily se. ‚A děje se to tímto způsobem. Kdykoli kvete samec, uřezávají stopku, na níž je květenství, přímo tak, jak jest, a chmýří, květ a prach střásají na *plod* samice. Stane-li se jí tak, uchovává (plod) a nepotrácí'[4]. Jinde[5] poznamenává Theofrastos, že plod samičí palmy datlové nevytrvává, jestliže na něj lidé nestřesou květ palmy samčí *spolu s prachem*, a dodává: *καὶ τοῦτο γὰρ λέγουσί τινες*. Tento dodatek se zřejmě týká předchozích slov *ἅμα τῷ κονιορτῷ*[6].

Theofrastos jest si vědom, že jest olynthasmos palem datlových cosi zvláštního proti jiným rostlinám[7]; že se liší i od kaprifikace[8]. Přece však soudí, že jest to něco podobného jako kaprifikace[9], a vysvětluje význam olynthasmu pro plod samičího datlovníku zcela tak jako význam kaprifikace pro plod pravé smokvoně.

Co vlastně působí žlabatky u plodů smokvoní? Otvírají je a tím přivodí zrání. Teplem vyvíjejícím se ve fiku při zrání

---

[1] Caus. pl. II 9, 3 n.

[2] Srov. i hist. pl. II 8, 1: *ἀποβάλλει πρὸ τοῦ πέψαι τὸν καρπὸν ... μάλιστα πάντων συκῆ καὶ φοίνιξ.*

[3] Caus. pl. II 9, 5.

[4] Hist. pl. II 8, 4.

[5] Caus. pl. III 18, 1.

[6] Srov. i Plinia, jenž obě uvedená místa Theofrastova spojil, nat. hist. XIII 7, 34 *a maribus flore* (*ἄνθος*) *ac lanugine* (*χνοῦς*), *interim vero tantum pulvere* (*κονιορτός*) *insperso feminis.*

[7] Caus. pl. III 18, 1: *ἴδιον μὲν παρὰ τὰ ἄλλα.* Srov. i II 9, 15.

[8] Hist. pl. II 9, 4: pravé smokvoni se dostává od kozí přispění jiným způsobem než samičí palmě od samčí; caus. pl. II 9, 15: *οὐ ταὐτόν.*

[9] Hist. pl. l. c.: *ὃ καλοῦσί τινες ἐκ τῆς ὁμοιότητος ὀλυνθάζειν*; srov. i caus. pl. II 9, 15; III 18, 1: *παρόμοιον δὲ τῷ ἐρινασμῷ τῶν συκῶν.*

vznikají škodlivé výpary z vlhkosti, jež je v něm uzavřena, a zapařováním tlení. Odtud potrácení plodů. Žlabatky otevrou jejich nitro, spásají většinu vlhkosti v něm obsažené, vystavují je vnějšímu vzduchu a činí tak celý fík přístupnějším průvanu. Tak jsou škodlivé výpary spolu s vlhkem odstraňovány a plod vytrvává[1]. Neboť příčinou potrácení plodů jest právě *ἀπεψία* a *τὸ μὴ κρατεῖν* (totiž teplo nad vlhkostí).

Úplně stejně vysvětluje Theofrastos účinek olynthasmu na plod samičí palmy. Podotýká sice, že to není totéž, ale přece prý to je (v účincích) podobno kaprifikaci: květ samčí, prach a chmýří sesypávané současně způsobují teplem a jinou potencí sucho a přístup vzduchu (*εὔπνοια*); to je příčinou, proč plody vytrvávají[2].

Ačkoli jsou výklady Theofrastovy naprosto jasné, přece bývají špatně interpretovány a zkreslovány, především proto, že jsou do jeho slov vnášeny nepatřičné představy. Tak praví Fr. Dannemann[3] sice celkem správně, že si Theofrastos právě tak jako ostatní starověk nemohl učiniti jasnou představu o sexualitě rostlin, ale pokračuje: ‚Přece však' připomíná, že lidé podporují u datlovníků *nasazování plodů*[4] tím, že zavěšují větve rodící pyl nad větve nesoucí plody' (následuje nepřesný překlad hist. pl. II 8, 4). A později[5], když u novověkých botaniků navazuje na Theofrasta, opět vykládá Dannemann, že prý Theofrastos poukázal na to, že jest rozdíl mezi kaprifikací a zúrodňováním palem: že při kaprifikaci žlabatky nepůsobí nasazování plodů, nýbrž jen podporují jejich zrání; podobnost že je tedy jen vnějšková.

Dannemannovy informace jsou nesprávné. Bylo zde ukázáno, že se podle Theofrastova líčení jak u smokvoně, tak u palmy onen pěstitelský zákrok zúrodňovací týká samičího *plodu*; na plod vytřásají pěstitelé květ samičí palmy. Vždyť dokonce Theofrastos zaznamenává domněnku, že samičí palmy vůbec nekvetou, hned vydávají plod. Viděli jsme dále, že připisuje žlabatkám u smokvoní a samčímu květu u palem naprosto týž účinek na plody oněch stromů. Jak tu lze tvrditi, jako by byl Theofrastos učil, že olynthasmos podporuje nasazování plodů, kdežto kaprifikace dozrávání? A jak lze tvrditi, že byla mezi oběma úkony pociťována jen vnějšková podobnost? Částečně jest pravý opak pravda. Theofrastos proti Herodotovi věděl, že jsou mezi kaprifikací a olynthasmem důležité *vnější rozdíly*, kdežto účinek obou úkonů líčil shodně. Ba šel, jak hned vysvětlíme, ještě dále.

---

[1] Caus. pl. II 9, 6 n.
[2] Caus. pl. II 9, 15.
[3] Die Naturwissenschaften in ihrer Entwicklung I² (Leipzig 1920) str. 145.
[4] Das Ansetzen von Früchten, vyznačuji tiskem sám.
[5] Díl II² (1929) str. 399.

Když totiž vyložil v téže souvislosti (*βοήθειαι*, kterými se snaží pěstitelé zabrániti potrácení plodů) o kaprifikaci a olynthasmu, uzavírá[1]: ‚Zdá se, že se tu v obou případech dostává samicím pomoci od samce; neboť samicí nazývají jedince plodonosného. Ale v prvém případě [u palmy] je ta pomoc cosi jako míšení (*μίξις*); v druhém případě [u smokvoně] je to pomoc jiným způsobem‘.

Theofrastos tedy sice dobře ví, že v obou případech nejde o odpomoc stejného rázu: u palem se oba jedinci jaksi mísí, přímo spojují, kdežto u smokvoní tomu tak není[2]. Ale co se týče vlastní podstaty těchto úkazů, posuzuje kaprifikaci i olynthasmus stejně. Zdá se mu, že tu jsou na jedné straně plodonosné bytosti samičí, na druhé pak bytosti samčí, samy neplodné, ale přispívající svým samicím k donošení plodů. A zcela tak mluví o kaprifikaci a olynthasmu ještě na jiném důležitém místě, kde se zamyslil nad problémem pohlavnosti rostlin[3]. Jinak řečeno: Theofrastos tu posuzuje rostliny jednodomé zcela tak jako dvoudomé.

Nemůže býti nejmenší pochyby o tom, že ani Theofrastos, jako celá antika, nevěděl nic o funkci tyčinek a pestíků. Zcela správně konstatuje Singer[4], že neměl žádný starověký spisovatel jasné představy o pohlavních elementech květů u rostlin. Tvrdí-li H. Stadler[5], že byl v starém věku poznán význam pestíku u květu t. zv. pravého citroníku (*Citrus medica Risso*), čte patrně ze starověkých zpráv více, než obsahují. Theofrastos se dvakráte zmiňuje — jednou stručně, po druhé obšírněji[6] — o stromu zvaném perská či médská jabloň. Tento strom byl později, a to už v starém věku[7], identifikován s citroníkem. Dovolávaje se cizích svědectví, praví o něm Theofrastos[8], že ty jeho květy, které mají uprostřed cosi jako vyčnívající kužel (či vřeteno, *ἠλακάτη*), jsou plodné, ty však, které ho nemají, neplodné. Takový údaj by byl dojista významný pro badatele, který určitě tuší, že se pohlavnost rostlin projevuje v květech. Ale o tom neměl Theofrastos ani potuchy. Také ani slovem nenaznačuje, že by onen kužel v květu souvisel s pohlavím stromu, anebo

[1] Hist. pl. II 8, 4.

[2] Praví-li Theofrastos hist. pl. l. c. *ἡ μὲν* (scil *βοήθεια*) *οἷον μίξις*, čekali bychom odpovídající praedikát i v další větě o kaprifikaci; ale Th. se tomu vyhnul, praví: *ἡ δὲ κατ' ἄλλον τρόπον*. Zcela jistě cítil, že tu je slabina v jeho usuzování. Že při olynthasmu samec přispívá samici, je viděti: vždyť se spojují. Ale jak vysvětliti u smokvoní, proč přecházejí žlabatky od domnělého samce k samici, jak vlastně tady nastává styk obou stromů a jakou úlohu má žlabatka vzhledem k stromu domněle samčímu? Na to Theofrastos nedovedl odpověděti.

[3] Caus. pl. III 18, 1.

[4] Studies II str. 86.

[5] Vom Altertum zur Gegenwart[2], str. 335.

[6] Hist. pl. I 13, 4 a IV 4, 2 n.

[7] Srov. u Athenaia III 26, 83 F.

[8] Hist. pl. IV 4, 3 a I 13, 4.

aspoň, jakže to souvisí s plodností květu. Není ostatně dosti jasno, co vlastně Theofrastovy zprávy oním kuželem mínily, jestliže zaznamenávaly, že v jedněch květech médské jabloně jsou, v jiných nikoli. To by poukazovalo na květy různopohlavné, ale květy citroníku jsou obojaké.

Právě tak odvážné jest Stadlerovo tvrzení (*ibid.*), že staří při zúrodňování datlovníku poznali význam pylu. I tu jest třeba velké opatrnosti, interpretujeme-li názory Theofrastovy.

Jest pravda, že Theofrastos, mluvě o olynthasmu, několikráte připomíná »prach« (*χονιορτός*) střásaný na samičí datlovníky. Srovnává dokonce s oním střásáním prachu oplozování rybích vajíček, a tu vidíme, že se nerozpakoval čerpati z názorů Aristotelem zavrhovaných. ‚Zdá se,' praví[1], že jest tomu jaksi podobno i to, co se vyskytuje u ryb, když samec postříká snášená vajíčka mlíčím'. Těchto slov se mohl Gomperz, vykládaje, že Theofrastos srovnává olynthasmus s pářením, dovolávati snad větším právem než věty *ἡ μὲν [βοήθεια] οἷον μίξις*. Neboť ačkoli lze slovo *μίξις* chápati ve významu ‚páření', přece není zcela jisto, zda to Theofrastos opravdu mínil, zda snad nemyslil jen na *míšení*, bez představy o pohlavním aktu — asi jako Aristoteles říká, že jest pohlaví v každém jedinci u rostlin smíšeno.

Ale již Zeller[2] správně upozornil, že Theofrastos nemohl v olynthasmu viděti skutečné oplozování: *vždyť tu již plody jsou*, onen prach jen působí na jejich zrání. Mimo to jest z Theofrastových úvah o kaprifikaci opět viděti, že neměl dojista ani tušení, co ten ‚prach' ve skutečnosti jest.

Theofrastos věděl, že fíky není třeba vždycky kaprifikovati; v mnohých krajinách se v starém věku kaprifikace neprováděla, a přece se fíky dařily. Theofrastos to vysvětluje klimatem a půdou. V krajinách s jemnou prstí a na sever chráněných fíky samy vysychají, neboť nemají mnoho potravy, t. j. přebytek šťav v rostlině jdoucí na símě (plod) není velký, přiměřené teplo postačí, aby plod uzrál. A také prý tam, kde je hodně *prachu*, není třeba kaprifikace, neboť prach také vysušuje a podporuje zrání[3]. Jinde praví Theofrastos o pláňatech fíkových, že jest jich nejvíce a že jsou nejsilnější tam, kde jest nejvíce prachu[4]. Bylo by velkým omylem domnívati se, že tu jest snad míněn pyl. Anemofilní oplození jest, pokud alespoň vím, u smokvoní úplně nemožné. Theofrastos myslí zcela obyčejný prach, a není v starém věku jediný, jenž se domnívá, že prach prospívá ovocným plodům. V Geoponikách nejednou čteme, že se má pěstitel révy postarati o to, aby se na hrozny prášilo: to prý činí hrozen větším a

[1] Caus. pl. II 9, 15.
[2] Ph. d. Gr. II 2[4] str. 843 v pozn.
[3] Hist. pl. II 9, 7.
[4] Hist. pl. II 8, 3.

urychluje jeho zrání[1]. Také prý lze pozorovati, že jsou hrozny a olivy u cest tučnější (*εὐτραφεστέραι*), a to prý působí prach zvířovaný chodci[2].

Ostatně obsahují výklady Theofrastovy o kaprifikaci ještě jeden zajímavý passus, v němž se zmiňuje o významu prachu pro plody smokvoní[3]. Podává totiž ještě jiné vysvětlení o působnosti žlabatek ve fících. Někteří prý nesouhlasí s výkladem, že žlabatky otvírají fíky, a tvrdí, že způsobují, aby se zavírały, když do nich vlezou. Je prý tedy důvod, proč se provádí kaprifikace, zcela opačný, než se za to mívá. Když se fíky uzavrou, nemohou do nich vnikati rosné a dešťové kapky a provlhčovati je, a tak prý se zabraňuje, aby plody neopadávaly. Za důkaz toho se mimo jiné uvádí, že pěstitelé, nemohou-li provésti kaprifikaci, posypávají plody *pískem*. Neboť i prach prý působí, že plody vytrvávají: jsouce jím posypávány, uzavírají se. Theofrastos dále uvažuje, co svědčí pro první a co pro druhý výklad kaprifikace i proti nim, a připouští, že jest obojí možné. Při tom znovu osvětluje význam prachu pro plody[4].

A do této souvislosti zasazuje Theofrastos své líčení olynthasmu[5]. Nepochybuji, že v onom prachu, o němž se při olynthasmu zmiňuje, viděl také pouhý prach a nic více. Mimo to mu nepřipisuje nikterak hlavní úlohu při zúrodňování samičích plodů — ta připadá podle něho květu samičímu jako celku. To jest nejlépe viděti z místa, na něž už tu bylo upozorněno: *ἂν μὴ τὸ τοῦ ἄρρενος ἄνθος κατασείωσι ἅμα τῷ κονιορτῷ κατ' αὐτοῦ* (scil. *καρποῦ*) — *καὶ γὰρ τοῦτο λέγουσί τινες*. Tato poznámka zároveň ukazuje, že Theofrastos ví o úloze pylu samčích květů datlovníkových jen z doslechu a naprosto si není vědom jeho pravého významu.

Theofrastos oplozování datlových palem neporozuměl[6]. Zvláštní tento zjev ho však zarážel a nutil, aby s ním srovnával poměry u jiných rostlin. Bohužel ho mátlo jednak to, že pokládal kaprifikaci a olynthasmus za zjevy obdobné, jednak i to, nevěděl, co to onen ‚prach' jest, a že si u jiných rostlin opylování nevšímal. I soudí, že by někdo z toho, co se děje u smokvoní a u datlo-

[1] Geop. III 10, 2: *μεγεθύνει ὁ κονιορτὸς τὴν σταφυλήν*; 11, 1: *ἐπεγείρειν τὸν κονιορτόν· ἐμπεσὼν γὰρ οὗτος τῷ καρπῷ θᾶττον αὐτὸν πεπαίνει.*

[2] Geop. III 11, 2.

[3] Hist. pl. II 9, 8 nn.

[4] Srov. zvl. l. c. § 10.

[5] L. c. § 15. — O tom, jaký význam přikládá Theofrastos obyčejnému prachu, srov. ještě hist. pl. II 7, 5; caus. pl. III 16, 3 a 4; IV 16, 1.

[6] Na závadu tu dozajista byla hlavně ta věc, že onoho aktu neznal z autopsie. Meyer, Gesch. d. Bot. I str. 55 správně soudí, že by bylo Řekům sotva ušlo poznání pravdy, kdyby byli měli jako Orientálci každý den před očima datlovou palmu nebo jinou kulturní rostlinu čistě dvoudomou.

vých palem, nejspíše dovozoval, že *samičí jedinec u rostlin není soběstačný, aby rodil dokonalý plod* (*πρὸς τὸ τελειογονεῖν μὴ αὔταρκες εἶναι τὸ θῆλυ*). Ale pak by prý tomu tak mělo býti nikoli jen u jedné rostliny nebo u dvou, nýbrž u všech anebo aspoň u velké většiny, neboť tak prý posuzujeme přirozenost rodu[1]. Ostatně jest, jak se zdá, příčina kapriflikace zřejmá; ale co se děje u palem datlových, to prý jest něco zcela zvláštního, nepochopitelného: *ἀτοπώτατον δὲ καὶ ἐπ' αὐτῶν τούτων τὸ τοῦ φοίνικος*.

Zde tedy Theofrastos narazil na samo jádro problému, jak tomu vlastně jest s pohlavím u rostlin, a byl mu nejblíže. To, co nazývá samčí palmou, vskutku je strom samčí, a co nazývá palmou samičí, jest vskutku samice. Prach, o němž aspoň nejasně ví, jest samčí pyl, jenž opravdu působí, aby samice rodila. Ale Theofrastovi chybí empirie, aby mohl proniknout hlouběji. Kdyby byl aspoň věděl, že se samčí květ vytřásá na samičí *květy* — takto však prozatím dále dojíti nemohl. Ale přes svou zápornou odpověď upozornil zcela výrazně, že tu jest záhada týkající se jak samotné datlové palmy, tak i ostatních rostlin, a naznačil, kde asi bude nutno její rozluštění hledati. Tak ukázal cestu botanikům nového věku, ozbrojeným drobnohledem.

Pro starý věk vyzněla jeho úvaha naprázdno — nenalezl se nikdo, koho by byla ta neuspokojivá odpověď podnítila k dalšímu studiu. Ba, s úpadkem vědeckosti v oboru přírodních věd, stále nezadržitelně pokračujícím, ztratil se smysl i pro to, co podával Theofrastos dobrého a správného. V Geoponikách[2] je krátký excerpt týkající se olynthasmu, vyňatý z Demokrita, t. j. z Bola Mendétského. Je-li lemma excerptu hodno víry, měli bychom v něm svědectví asi z II. stol. před Kr. V excerptu se radí tomu, kdo chce míti ušlechtilé datle, aby odřízl toulce s květy (rozuměj samčími), usušil je a zavěsil na kmeny (rozuměj samičí), jako se to dělá u smokvoní s kozím fíkovníkem[3]. To jest ještě dobrý věcný výklad. Ale již u Nikolaa z Damašku (I. stol. př. Kr.) zřejmě pozorujeme úpadek. Jednaje o palmách[4], praví, že plody samičích datlovníků rychle zrají a neopadávají, přiloží-li se k jeho listům *listy* nebo *žlabatky* anebo *lýko* (kůra?) stromu samčího. O květu zde již není řeči, naopak opět o žlabatkách, a je důvodné podezření, zda ne-li sám autor, tedy aspoň ten, od koho pochází dnešní podoba Nikolaova spisu, věděl, cože to jsou ony žlabatky. Z kontextu se alespoň zdá, jako by je

[1] Přírodní pravidlo se projevuje buď u všech bytostí anebo aspoň u většiny. Arist. de part. an. III 2, 663[b] 27: *δεῖ δὲ τὴν φύσιν θεωρεῖν εἰς τὰ πολλὰ βλέποντα · ἡ γὰρ ἐν παντὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ κατὰ φύσιν ἐστίν*. Srov. i de gen. an. IV 8, 779[a] 19.

[2] X 5: *περὶ τοῦ εὐθαλῆ τὸν καρπὸν τῶν φοινίκων γενέσθαι. Δημοκρίτου*.

[3] Význam slov *ἀπόρους θήκας* (neprostupné toulce?) *ἄστινας ἥλικας καλοῦσιν ἀνθοῦσας* není mi dosti jasný.

[4] Pseudoarist. de pl. I 6, 821[a] 13.

pokládal za nějakou část samčího datlovníku[1]. Dále se vykládá, že se samčí palma liší od samičí mimo jiné *vůní (διὰ τῆς εὐωδίας)*. A zanese-li prý vítr od samce trochu vůně k palmě samičí, i to prý působí zrání plodů. Ocitáme se tu již zřejmě v ovzduší, v němž se rozvíjel výklad o lásce palem z věcného přírodně vědeckého líčení v *λόγος*, ve vyprávění fantastickými údaji naplňované, rázu zábavně poučného anebo i čistě belletristického. Takový je duch všech pozdějších projevů.

II.

Mnohem mocněji než u Nikolaa projevuje se fantastičnost starověkého podání o lásce datlových palem v excerptech Pliniových. Pokud se přidržuje Theofrasta, líčí pohlavnost palem a zúrodňování samičích stromů celkem střízlivě. Co však má navíc proti Theofrastovi, zakládá se na čirém anthropomorfismu.

Někteří prý ujišťují, že samičí palmy v samorostlém[2] lese nerodí bez samců. Kde jest samec, tam prý stojí kolem každého větší počet samic vyznačujících se jemnějšími ‚vlasy' (listy), těmi na něho kývají a naklánějí se k němu. Samec vypadá divočeji, ježí se hustými vzpřímenými ‚vlasy' a svým ovanutím, ba dokonce pouhým vzhledem nebo i prachem oplozuje (vl. ‚žení se', *maritare*) ostatní. Je-li poražen, jeho ‚ženy' se vdovstvím stávají neplodnými. A jest prý u nich tou měrou vyvinut cit pro lásku (*veneris intellectus*), že také pro ně lidé vymyslili zvláštní způsob pohlavního styku (*coitus*): posypávají samice květem a chmýřím od samce, někdy však také jen (jeho) prachem[3].

V III. stol. po Kr. lze pozorovati, že se vyprávění o lásce palem zmocňuje krásná literatura.

Především lze do této doby klásti jeden passus z Geoponik. V kapitole[4] věnované pěstění datlovníků podávají se nejprve odborné rady o sázení palem, promíšené pověrou, potom však jest líčena jejich láska. V tomto oddíle se excerptor dovolává skladatele Georgik Florentina, autora v Geoponikách častěji citovaného, jenž žil v 1. pol. III. stol. po Kr.[5] Z kapitol, v kterých jest uváděn, lze viděti, že se vyznačoval zájmem o zvláštnosti a abnormity, vyskytující se v zahradnictví, a o cizokrajné rostliny. Smíme-li mu ovšem připisovati celý oddíl o lásce palem (§ 4—9)

[1] *ἂν φύλλα ἢ ψῆνες ἢ φλοιὸς τοῦ ἄρρενος φοίνικος τοῖς φύλλοις τοῦ θήλεος συντεθείη, ἵνα πως συναφθῶσιν.*

[2] Patrně ohlas skutečnosti, že z datlových pecek (to je podle Theofrasta *αὐτόματος γένεσις*) vyrůstají stromy samičí; samčí je třeba vypěstovati z prýtů.

[3] Nat. hist. XIII 7, 34.

[4] X 4: *περὶ φοινίκων φυτείας. Λεοντίνου.*

[5] Meyer, Gesch. d. Bot. II str. 218; E. Oder, Beitr. zur Gesch. d. Landwirtschaft bei den Griechen (Rh. M. 45 str. 83 nn.); M. Wellmann, Pauly-Wissowa R. E. s. v. Florentinos.

v kapitole o sázení datlovníků, není zcela jisto. Excerpt se tak, jak jej ve vydáních čteme, dovolává Florentinových Georgik vlastně jen pro tvrzení, že to u palem samice touží po samci: *ὁ δὲ φοῖνιξ ἐρᾷ... ἑτέρου φοίνικος, ἤγουν ἡ θήλεια τοῦ ἄρρενος, ὡς Φλωρεντῖνος ἐν τοῖς γεωργικοῖς αὐτοῦ φησι, καὶ οὐ πρότερον παύσεται τοῦ πόθου* atd. Ale jest možné, že jsou slova *ἤγουν — ἄρρενος* pozdější vsuvka do původního staršího textu[1], takže by byl Florentinos přímo citován jako autor celého vyprávění o lásce palem (*ὁ δὲ φοῖνιξ ἐρᾷ... ἑτέρου φοίνικος, ὡς Φλωρεντῖνος... φησί*). Možné ovšem také jest, že vysvětlivka *ὡς Φλωρεντῖνος... φησί*[2] anebo všechna slova od *ἤγουν* až po *φησί* jsou vložkou pozdějšího původu, a nelze rozhodnouti, zda ji vložil prvotní exceptor, označuje tak, že čerpá z Florentina, či zda byla vsunuta zmínka o něm ještě později na vysvětlení slov *ἤγουν — ἄρρενος*. Buď jak buď, není zcela zaručeno, že pochází vyprávění o lásce palem obsažené v této kapitole Geoponik vskutku od Florentina, alespoň v té podobě, jak se v Geoponikách zachovalo. Ale i kdyby uvedený odstavec nepocházel přímo od Florentina, tolik smíme pokládati za jisté, že také on o lásce palem vykládal.

Líčení se počíná pathetickou větou *ὁ δὲ φοῖνιξ ἐρᾷ καὶ δριμέως ἐρᾷ ἑτέρου φοίνικος*; a tento tón se udržuje i na několika dalších místech líčení. Palma prý neustane ve své touze, dokud jí její milovaný neposkytne útěchy. Zamilovaný strom lze snadno poznati: je skloněn, nepevný ve svých základech a nerodí. Sadař z toho usuzuje, že jest palma zamilována, ale neví, do kterého stromu. Proto se letmo dotýká četných stromů, vrací se k té palmě, která miluje, a dotýká se jí rukou: tak jako by jí zprostředkoval polibek. Palma jaksi naznačuje, po kterém stromu touží, pokynem svých větví a tak říkajíc rukou; dívá se směrem k němu a vrhá se za ním takřka i s kořeny, jako kdyby k němu chvátala. I dostává se palmě úlevy tak, že se sadař stále dotýká milovaného samce a přikládá své ruce k zamilované palmě. Nejvíce však jí přispěje, utne-li od větve květenství samcovo a vloží je na hlavu jeho milenky. Tak prý utiší její lásku a palma se napříště jen skvěje a ponese překrásný plod.

Jak vzdáleni jsme tu střízlivých výkladů Theofrastových! Zúrodňování datlových palem je tu vylíčeno zcela ve stilu t. zv. druhé sofistiky jako *ἐρωτικὴ ἀκρόασις*. A jak pojetí, tak i metaforický výraz úplně odpovídá pojetí o slohu, jaký známe z rhétorských progymnasmat. Ve cvičeních rhétorských nebyla palma předmětem neznámým, jak ukazuje na př. *ἐγκώμιον μηλέας καὶ φοίνικος*, zachované mezi progymnasmaty sofisty Nikolaa[3] a Libania[4] a *σύγκρισις ἐλαίας καὶ φοίνικος*, zachovaná u Ni-

[1] Rukopisy *F* a *M* těch slov nemají.
[2] Slova ta chybějí v rukopise *P*.
[3] VIII 1 = I 329 nn. Walz.
[4] Foerster VIII 273 nn.

kolaa[1]. V nich se o lásce palem nevykládá; ale že nebyl ani ten předmět ve školách rhétorských neznám, jest zřejmo jak z Filostrata, tak i z erotiků.

Ve Filostratových Obrazech[2] jest popisována malba představující úval s močálem či rybníkem, s vodním ptactvem, personifikovaným Zefyrem, kozami a ovcemi pasoucími se po lučinách, pastýři hrajícími na šalmaj atd. Je to motiv čistě bukolský, v jednotlivostech se vyskytující již i v starší řecké poesii, ale oblíbený zejména za doby alexandrijské. Z bažiny vytéká potok a u něho namaloval umělec zvláštní výjev, v němž vidí autor nejlepší část obrazu a nejsilnější projev jeho umění. Namaloval u potoka párek datlových palem *καὶ μάλα ἡδὺν ἐπ᾽ αὐτῷ λόγον*. Znaje prý pověst (*τὸ λεγόμενον*) o palmách, že jest některá z nich samice, jiná samec, a věda z doslechu o jejich manželství (*γάμος*), a že se ženi (*ἄγονται τὰς θηλείας*), ovinujíce samice svými větvemi a napínajíce se po nich, namaloval na každý břeh jeden datlovník, a to samce a samici. A tu jeden z nich touží v lásce (*ὁ μὲν ἐρᾷ*), naklání se a přeskakuje potok, ale samice stojí ještě příliš daleko, nemůže se jí dotknouti, i leží přes vodu a tak spojuje oba břehy. A je to bezpečný most pro chodce, neboť jeho ‚kůra' je drsná.

Z Filostratovy ekfrase vysvítá, jak známé bylo vyprávění o lásce palem, a to patrně nejen v literatuře, nýbrž také v malířství[3]. Po věcné stránce jest významná jedna podrobnost: kdežto podle Plinia a Geoponik (Florentina) touží v lásce samičí palma a naklání se v touze k samcovi, u Filostrata jest vyprávění o lásce palem přiblíženo obvyklejšímu motivu řecké poesie milostné — *samčí palma jest milenec*, samičí pak milovaná, po níž milenec marně touží.

Podobně jest láska palem pojata i v románě Achillea Tatia, jenž je asi také výtvorem III. stol. po Kr. nebo jen o málo mladším. Ale zde se dostává tomuto motivu jiného určení. Láska palem se stává příkladem, jak jest vše ve světě lásce podrobeno; a vyprávění má vábiti milovanou dívku k lásce. Dále uvidíme, že erotikové užívají pověsti o palmách i k jiným milostným pointám.

V I. kn. Achilleova románu se vypráví, jak nalezl Kleitofon zalíbení v Leukippě. Aby i v ní vzbudil milostné touhy, začne při vhodné příležitosti vykládati o moci lásky. Právě páv láká

[1] X 7 = I 368 nn. Walz.

[2] Imag. I 9 = II 306 nn. Kayser. Nechať už pochází tato sbírka od Filostrata II. či III., spadá dojista nejpozději do III. stol. po Kr.

[3] Vyskytuje-li se tento motiv v hellenistickém malířství, nemohl jsem dosud zjistiti. Z literatury připomínám Diodora II 53, 7, jenž výmluvně líčí malebnost palem, zvláště rozčísnuté koruny (*γραφικὴν ἀποτελεῖ τὴν πρόσοψιν*). Také v uvedených rhétorských cvičeních jest vzrůst a vzhled palem, jejich ztepilost a naklánění líčeno hodně ‚malířsky'.

k sobě samici nádherou svého peří. Toho se Kleitofon chopí a předvádí Leukippě několik příběhů — dále[1] jsou označeny slovy *ἀκρόασις ἐρωτική* — o tom, jak se vše na světě miluje: zvířata, ptáci, hadi, čtvernožci i rostliny, ba i kameny a vody. Z těchto příkladů jest podrobněji rozvedeno zvláště vyprávění o lásce železa s magnetem a Alfeiově k Arethuse, a mezi oběma jest vyprávěno o lásce palem[2].

O rostlinách prý vykládají vědečtí odborníci (*παῖδες σοφῶν*) cosi, co by Kleitofon spíše nazval bájí (*καὶ μῦθον ἂν ἔλεγον τὸν λόγον εἶναι*), kdyby to nevykládali také venkované (*παῖδες γεωργῶν*). I vypráví se toto (*ὁ δὲ λόγος*): Jedna rostlina prý touží v lásce po druhé, ale palmu prý láska souží nad jiné více[3]. Jeden datlovník jest prý samec, druhý samice. I touží samec po samici, a je-li tato zasazena příliš daleko, samec usychá. Sadař chápe bol stromu, vystoupí na vyvýšené místo a dívá se, na kterou stranu je strom pochýlen; naklání se totiž ke své milované. Sadař pak ošetří strom v jeho chorobě tak, že vezme ratolest z oné palmy samičí a vloží ji do srdce samcova. Tak osvěží duši stromu, umírající tělo se vzkřísí a pozdvihne, radujíc se ze spojení (*συμπλοκῇ*) s milenkou. To jest manželství (sňatek) rostlin (*γάμος φυτῶν*).

Srovnáme-li s tímto vyprávěním líčení v Geoponikách, pozorujeme, že tu jest vše obráceno na ruby. I zdá se, že se vedle sebe vyvíjely dvě verse pověsti o lásce palem: jedna, bližší představám přírodně vědeckým, podle níž jest samičí palma bytost po samci toužící a jeho potřebující; a druhá verse volnější, v níž byl tento poměr obrácen. Tato verse jest literárnější, t. j. užívá se jí spíše jako motivu literárně uměleckého, kdežto první verse si i ve své fantastické podobě uchovává ráz spíše poučný.

Významné jest, že se vyprávění o lásce palem označuje u Achillea Tatia jako *λόγος*[4], ba skoro *μῦθος*, i jak se poukazuje na dva prameny pověsti o palmách: *παῖδες σοφῶν* a *παῖδες γεωργῶν*. Na první pohled by se snad zdálo, že jde první verse z prvního pramene, druhá pak z druhého. Ale asi tomu tak nebylo, oba prameny se patrně občas stékaly a křižovaly. Líčení Filostratovo a Achilleovo jsou zřejmě odnože druhé verse a mají snad i společný základ: sofistiku. Že se Filostratos nezmiňuje o ‚olynthasmu' (smíme-li tak ještě nazývati ony pozdější výmysly a zvrácenosti), vysvětluje se snadno z pointy výjevu, který popisuje: k tomu nemohl líčení olynthasmu upotřebiti.

---

[1] De Clit. et Leuc. I 19, I.

[2] Ib. I 17, 3.

[3] *τῷ δὲ φοίνικι τὸν ἔρωτα μᾶλλον ἐνοχλεῖν*. K výrazu srov. diegema 30 v progymnasmatech Libaniových (Foerster VIII 52) *ἔρως καὶ ποταμοῖς ἐνοχλεῖ*. Podává se tu báje o Alfeiovi a Arethuse, také jako doklad všemoci lásky.

[4] Srov. již i u Filostrata *λόγον, τὸ λεγόμενον*.

V témž smyslu — jako locus communis illustrující moc lásky — objevuje se *λόγος* o palmách i později.

Jen stručně se ho dotýká Klaudianus v jednom svém epithalamiu, tedy v literárním druhu, do něhož se tento *τόπος* velmi hodí. Mezi stromy, u kterých se projevuje láska, na prvním místě uvádí datlovníky (*nutant ad mutua palmae foedera*)[1]. Které verse se přidržoval, není jasné.

Poněkud obšírnější jest byzantský napodobitel Achillea Tatia Niketas Eugenianos (XII. stol.). Barbarský jinoch Kleinias zpívá zajaté Drosille o tom, jak vládne láska lidem, rostlinám i nerostům. Vše jest čerpáno z Achillea: vyprávění o polibcích železa a magnetu, o lásce Alfeiově k Arethuse i o lásce palem[2]:

ἐρᾷ δὲ φυτοῦ φυτὸν ἄλλο πολλάκις.
φοῖνιξ δὲ πρὸς γῆν οὐδὲ ῥιζοῦσθαι θέλει,
εἰ μὴ τὸ θῆλυ συμφυτεύσειας πέλας.

I z těchto několika slov, na něž Niketas zkrátil Achilleův *λόγος* o lásce palem, jest viděti, že jej chápe — jak jest při jeho závislosti přirozeno — podle druhé verse.

Způsobem nikoli nevtipným (ač je to vtip dost hledaný) užívá pověsti o lásce palem v milostném dopise (ep. 18) Theofylaktos Simokattes (VII. stol.). Milenec píše své milované: ‚Jsou rozníceny i palmy přirozenou láskou a po samici prahne samec, i kříví se samec láskou a svými vlasy milenku ovíjí. Je-li však samice od samce příliš daleko, vezmou pěstitelé se samice žlabatky, ováží je okolo samce a tím důvtipným opatřením ukájejí jeho lásku‘. Pointa přichází na konec: milenec žádá svou vzdálenou dívku, nemůže-li se sama brzy k němu vrátiti, aby aspoň svým obrázkem jeho lásce poskytla útěchy.

V Theofylaktově epistole je tedy obrázek milé srovnáván s ratolestí přinesenou od milovaného samičího stromu. S ratolestí? Čteme-li u Theofylakta slova *ψῆνας ἐκ τῆς θηλείας οἱ φυτουργοῦντες ἁράμενοι τῷ ἄρρενι περιάπτουσι* (!), máme dojista (jako už u Nikolaa z Damašku) ten dojem, že autor patrně nevěděl, co to ony *ψῆνες* jsou, a patrně je pokládal za části palmy. Autor se přidržuje druhé verse pověsti o palmách, ale podivuhodným omylem přenáší i *ψῆνας* na palmu samičí — kdežto jiní autoři z doby před Kristem (Herodotos, Nikolaos) i po Kristu (Basileios, o němž viz dále) přisuzují žlabatky datlovníku samčímu.

---

[1] Epithal. Honor. 66 n. Slovy *mutua foedera* dojista naráží na zasnubování palem, jak bývá obvykle líčeno. Z ostatních stromů, které uvádí, lze mluviti o lásce ještě u dvoudomých topolů (*populeo suspirat populus ictu*), kdežto co praví o jednodomých platanech a olších, jest výplod hravé anthropomorfisace, líčící si ‚šepot‘ těchto stromů jako milostné šeptání mezi dvěma jedinci.

[2] De Dros. et Char. IV 142—144. Niketas zachovává i stejné pořadí příkladů.

Mnohem hruběji využívá pověsti o lásce palem k erotické symbolice Niketův starší vrstevník, Byzantinec Eustathios Makrembolites (XII. stol.) ve svém románě o Hysmině a Hysminiovi[1]. Když se ocitnou oba milenci v zajetí, sejdou se po krátkém rozloučení jako sluhové u různých pánů a vydávají se za sourozence. Paní Hysminina Rhodope se zamiluje do Hysminia a pošle mu po Hysmině milostný dopis. Hysmine, doufajíc ve svobodu, přemlouvá svého milence, aby byl Rhodopě z nutnosti po vůli. Hysminias jí praví: ‚Co uznáš za dobré říci Rhodopě, pověz jí vše, jako kdyby to pocházelo z mých úst. Žádá-li si i polibků, zlíbej ji a přenes na ni tolik polibků, kolik jich máš s mých rtů uschováno na svých ústech. Ale nespokojí-li se jen polibky a neutěší v požitku rtů svou lásku, nýbrž podle toho, jak se to děje u samičích palem, žádá si větve ze samčí palmy, jež by jí pronikla až do nitra samé duše, učiním to tobě, a tak i to (po tobě) pošlu Rhodopě'.

Eustathios jest pokládán za napodobitele Achillea Tatia. Ale jak pojetí pověsti o lásce palem, tak i její zařadění a smysl, který jí dává, ukazuje, že v té věci alespoň Achillea nenapodobil. Užívá první verse pověsti, a užívá jí také k jinému účelu: k skrytému obscénnímu vtipu. K tomu se druhá verse, v níž jsou úlohy samce a samice vyměněny, ani nehodila. Ale přihlédneme-li k slovům Eustathiovým a k celé situaci v románu zevrubněji, tušíme ještě jinou pointu v skrytém přirovnání s palmami. Hysmine, vydávajíc se za sestru Hysminiovu, smí ho líbati, a Rhodope, líbajíc ji, přejímá polibky Hysminiovy. Odtud ona slova Hysminiova. Rhodope milující zpovzdálí Hysminia jest samičí palma, jež touží po samci opodál stojícím. Hysmině se dostává úlohy sadaře, jenž se dotýká samčí palmy a přenáší od ní jakoby polibky na palmu samičí. (Geoponika: *δοκεῖ φιλήματι ὥσπερ διακονεῖν* — Eustathios: *μετάθου φιλήματα* atd.). V Geoponikách se rozlišují dva stupně v ‚therapeii' samičích palem: méně radikální — sadař se stále dotýká milovaného samce a přenáší doteky na samici; a radikálnější — sadař vloží na hlavu samice větévku se samčím květenstvím. Táž dvojstupňovitost[2] jest i u Eustathia: nejprve polibky, a nestačí-li to, tedy *πτόρθον ἐξ ἄρρενος*[3]. Jest jasno, že Eustathios znal *λόγος* o lásce palem v té asi podobě, jak jej čteme v Geoponikách[4].

Pro ráz byzantského románu Eustathiova je tato drobnost příznačná. Charakterisuje jeho lascivnost; a dekadentní zvráce-

[1] X 3, 2.

[2] U Achillea Tatia jí není.

[3] Že chce Hysminias na Rodopě provésti ‚olynthasmus' také jen skrze Hysminu, jest ovšem vtip celkem hloupý, postrádající konkretní představy.

[4] Tím nemá býti řečeno, že byl závislý na onom líčení, jež máme v Geoponikách. Čteme-li tam na př. *ἕως ἂν αὐτὴν ὁ ἐρώμενος παραμυθήσεται* (!) a u Eust. *παραμυθεῖται τὸν ἔρωτα*, je to dojista shoda náhodná.

nost, s níž autor využívá motivu o přenášení polibků a svůj neslušný vtip halí do vyumělkované skrývačky, doplňuje obraz jeho jalovosti invenční i slohové.

Ale vraťme se od těchto pozdních výtvorů ještě do IV. stol. po Kr., abychom sledovali první versi o lásce palem. Zastihujeme ji v té době u tří spisovatelů skoro současných — nehledíc ke Klaudianovi, o němž jsme se již zmínili.

Ammianus Marcellinus vkládá do svého dějepisného díla rád exkursy poučující čtenáře o rozmanitých zajímavostech, zvlášť přírodních. Když líčí Julianovo tažení do Mesopotamie, zmiňuje se také o datlové palmě. Ammianus se oné výpravy osobně zúčastnil a zná palmy z autopsie; ale o jejich zúrodňování nemá ani on správné představy, a co vypráví, jest opět jen řecký *λόγος* o lásce palem, třebas poněkud obměněný[1].

Říká prý se, že se palmy dokonce zasnubují (*maritari*[2]) a že lze u nich snadno rozeznati pohlaví[3]. Dodává prý se také, že samičí palmy natřené semeny samců rodí[4] a že prý[5] se kochají vzájemnou láskou. To prý vysvítá odtud, že na sebe navzájem kývají[6] a ani silné větry je nemohou z jejich nachýlení přivésti do přímé polohy[7]. Nebyla-li samice podle zvyku natřena semenem samcovým, potrácí. Neví-li se[8], po kterém stromu je palma zasažena láskou, natře se její ‚mastí' peň toho či onoho stromu, a příslušný strom přirozenou cestou pojme do sebe lahodu té vůně. Podle těchto známek se věří, že se ony stromy jaksi pohlavně stýkají (*velut coëundi quaedam proditur fides*)[9].

Ze srovnání exkursu Ammianova s údaji Pliniovými vysvítá, že patrně výklady Pliniovy o palmách znal a s počátku se jich přidržel; potom však jej opravuje podle jiného pramene. U Plinia se nedočítáme nic o tom, že by pěstitel nějak zkoušel, po kterém stromu samičí palma touží; podle jeho výkladů jsou samice ve větším počtu seskupeny kolem samce a jsou jeho milenkami či ženami. O onom zkoušení vyprávějí Geoponika. Ale ostatními podrobnostmi se Ammianus liší jak od Plinia, tak i od Geoponik. Zejména vůbec nemluví o přenášení samčích květenství; místo toho praví, že se samice natírají semeny samců. Zda tím snad míní olynthasmus a zda vůbec měl o tom jasnou představu, jest

[1] Res gestae XXIV 3, 12—13.
[2] Plin. nat. hist. XIII 7, 34: *maritare*.
[3] Ib. 7, 31: u žádné rostliny není pohlaví zřejmější než u palmy.
[4] Ib. 7, 34: sine maribus non gignere feminas . . . confirmant.
[5] Ammianus silně naznačuje, že za zprávu neručí: *dicuntur . . . additur . . . feruntque*.
[6] Plin. l. c.: *nutare* in eum ipsum.
[7] Jinak se staří autoři naopak podivují pružnosti datlovníku: že se vždy vrátí do své polohy, nechať jest jakkoli z ní vychýlen.
[8] Geop. X 4, 6: *ὅτι μὲν ἐρᾷ, τεκμαίρεται, ἀγνοεῖ δὲ ποίου*; § 7: *ποίου δὲ φοινικὸς ἐστιν αὐτῇ πόθος*.
[9] Plin. l. c.: *coitus*.

pochybno. Jeho exkurs také podává zvláštní příznaky, za kterých se ukájí touha stromů: ‚mastí' (mízou? šťavou z koruny? pylem?) se natře samčí strom, a ten dá vůní najevo, že je to on, po kterém samice touží. A v tom spatřuje zpráva Ammianova jakýsi koitus palem — čekali bychom spíše, že jej bude viděti v natírání samic (květů? plodů? kmenů?) ‚semeny' samčími. Odkud asi Ammianus své údaje čerpal, nemohu říci; u ostatních starověkých a byzantských autorů, pokud je znám, takových údajů o palmách není. Že by byl užil podání domorodého, jest sotva podobno pravdě[1].

Konečně nalézáme vyprávění o lásce palem i u křesťanských spisovatelů Basileia Velkého a Ambrosia, současníků Ammiana Marcellina. Pro křesťanské autory nabyl λόγος o palmách opět jiného významu: užívají ho jako dokladu o moudrosti a prozřetelnosti Boží, o účelnosti, s níž Bůh zařídil vše na tomto světě.

Basileios vykládá[2], že pěstitelé dělí datlové palmy na samčí a samičí. U té, kterou nazývají samicí, lze viděti, jak spouští své větve, jako by byla roznícena vášní (οἷον ὀργῶσαν) a toužila po spojení (συμπλοκή) se samcem. Pěstitelé prý házejí na její větve cosi jako samčí semena, tak zvané žlabatky (ψῆνας); a samice jaksi sympatheticky (οἷον ἐν συναισθήσει) zakoušejí požitek, vzpřimují opět své větve a jejich ‚vlasy' nabývají příslušného vzhledu.

Jak už bylo upozorněno, setkáváme se u Basileia opět se žlabatkami u datlových palem. Proti pozdějšímu Theofylaktovi[3] jest Basileiovo líčení potud lepší, že klade žlabatky na samčí strom. Jako Theofylaktos neví ovšem patrně ani Basileios, co to ony ψῆνες jsou, když je pokládá za οἷόν τινα σπέρματα. Jest možné, že byla v III.—IV. stol. po Kr. první verse pověsti o lásce palem kýmsi obměněna tak, že bylo použito k výkladu opět žlabatek[4], ale ty chápány jako samcova semena. Odtud by bylo lze vysvětliti i ona samčí ‚semena' v exkursu Ammianově. Cestu k tomu ukazuje Ambrosius.

Tento milánský biskup ve svém Hexameru vykořistil Basiliovy Homilie tak, že se jeví spíše překladatelem než původním spisovatelem[5]. Začasté jenom rozřeďuje to, co četl u Basileia v po-

---

[1] R. v. Scala Doxographische u. stoische Reste bei Ammianus Marcellinus (zvl. otisk z Festgaben für Büdinger, Innsbruck 1898) zjistil v Ammianových exkursech zbytky doxografické tradice. Exkurs o palmě neuvádí. Jest možné, že i v něm čerpal Ammianus z nějaké příručky podobného rázu; ale u doxografů nic o lásce palem nenalézám.

[2] Homil. 5 in Hexam. (XXIX 112 A B Migne).

[3] Z několika slovních shod sotva lze souditi, že Theofylaktos užil Basileia ve své ep. 18.: drží se druhé verse.

[4] Podnětem k tomu mohlo být nepochopené místo Herodotovo I 193 anebo i Nikolaos z Damašku de pl. I 6, 821ª 13.

[5] Car. Schenkl ve vyd. Ambrosia, C. S. E. L. vol. XXXII, praef. pag. XIII.

době stručnější a jadrnější. To lze pozorovati i v jeho výkladě o datlových palmách[1]. O jeho líčení není třeba se zmiňovati zevrubněji: je to nabubřelá parafrase místa Basileiova. Jen dvě podrobnosti zasluhují povšimnutí.

Basiliova slova *ἴδοις ἄν ποτε τὴν παρ' αὐτῶν* (scil. *φυτουργῶν*) *ὀνομαζομένην θήλειαν... τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένην τοῦ ἄρρενος* obměnil Ambrosius m. j. tak, že dal na místo slov *τὴν παρ' αὐτῶν ... θήλειαν* relativní větu s jiným označením samičího stromu (*palmam, quae dactulos generat*), kdežto slova *τοῦ ἄρρενος* rozšířil o určení, které má u Basileia samice; praví: *amplexus speciem praetendentem ei arbori, quam marem palmam appellant pueri rusticorum.* Tato dvě slova nás ihned upomenou na Achillea Tatia, jak uvádí *λόγος* o palmě: o tom, co říkají *παῖδες σοφῶν* a *παῖδες γεωργῶν*. Je-li ta shoda náhodná či nikoli, těžko rozhodnouti. Spíše se však zdá, že je náhodná. Ambrosius asi jen nahradil střízlivý Basileiův termín *φυτουργοί* řečnickou vznosnější floskulí.

Změnu dosti podstatnou si dovolil Ambrosius v líčení olynthasmu. Z Basileiových slov *ἐμβάλλοντας τοῖς κλάδοις οἷόν τινα σπέρματα τῶν ἀρρένων, τοὺς λεγομένους ψῆνας* škrtl tuto apposici o žlabatkách a parafrasuje *praeiaciunt ramis eius dactulorum vel palmitum semina masculorum.* Tím se jeho líčení — postrádající ovšem konkretní představy o oněch záhadných ‚semenech' — blíží údaji obsaženému u Ammiana Marcellina[2].

III.

Shrňme stručně výsledky těchto rozborů.

O zúrodňování datlových palem má zprávu již Herodotos, ale nesprávnou (žlabatky). Theofrastos líčí olynthasmos celkem dobře, ale podstatě opylení neporozuměl. Zamyslil se při tom nad problémem pohlavnosti rostlin, nemohl jej však rozluštiti. Bolos líčí olynthasmus ještě věcně a střízlivě. U Nikolaa z Damašku se již objevují údaje svědčící o neznalosti (listí, ‚žlabatky', kůra), ba fantastické (vůně). Fantastičnost zpráv vzrůstá u Plinia; vedle údajů správných obsahují jeho výklady hotový anthropomorfistický *λόγος* o lásce palem. Až do té doby chápáno zúrodňování datlovníků tak, že samice potřebuje přispění samcova. Ta představa se anthropomorfisací mění v představu o milostné touze samičí palmy po palmě samčí. Hlavní motivy tu jsou: vzhled samice ztrápené láskou; jak poznati, po kterém stromu touží; jak její lásku ukojiti. Nejvýznamnější ukázka této verse jest v Geoponikách; pochází snad od Florentina. Vedle toho se vyvíjí druhá

[1] Hexam. III 13 (55): I 54 F — 55 A Migne.

[2] Dále jsem *λόγος* o palmách nesledoval. Bezpochyby lze ještě leccos nalézti i u některých jiných spisovatelů, profanních i křesťanských.

verse, podle níž jest zamilován samec a jemu se dostává stykem se samicí (*coitus*, *γάμος*) ukojení. Tato verse jest oblíbena v krásné literatuře sofistické (Filostratos, Achilleus Tatios, Theofylaktos, Niketas Eugenianos). Láskou palem se v ní dokládá moc lásky (srov. i Klaudiana), nebo se jí užívá k erotickým pointám (srov. i Eustathia). V první versi se uchovává spíše tendence zábavně poučná (Geoponika, Ammianus Marcellinus, Basileios, Ambrosius; výjimka: Eustathios). Křesťanští spisovatelé tak dokládají účelnost Stvoření. Motivy obou versí se mísí. Od IV. stol. se opět objevují v líčení olynthasmu ‚žlabatky'; jsou kladeny buď na stromy samčí (∞ první verse: Basileios) nebo na samičí (∞ druhá verse: Theofylaktos). Ztrácí se však úplně vědomí, co to žlabatky jsou; dokonce jest v nich spatřováno cosi jako semena (Basileios, Ambrosius; Ammianus Marcellinus?).

V podrobnostech lze u jednotlivých autorů pozorovati menší či větší úchylky; z části se vysvětlují účelem, pro který se o lásce palem vykládá. Vývojovou souvislost mimo evidentní případy (Theofrastos — Plinius; Achilleus Tatios — Niketas Eugenianos; Basileios — Ambrosius; částečně i Plinius — Ammianus Marcellinus) mezi jednotlivými autory jest nesnadno zjistiti.

Uvážíme-li, že Bolos (II. stol. př. Kr.) vykládal o olynthasmu palem ještě správně a střízlivě, kdežto líčení Nikolaa z Damašku (I. stol. př. Kr.) obsahuje už přímo fantastické, můžeme v tom viděti časový terminus, kdy asi byl *λόγος* o lásce palem uveden do literatury. Svědectví o Bolovi není ovšem prosto všech pochyb a také vznik Pseudoaristotelova spisu *περὶ φυτῶν* možno posunovati do starší doby, nejsme-li přesvědčeni, že jest jeho autorem Nikolaos z Damašku. Ostatně se *λόγος* o lásce palem u Nikolaa ještě neobjevuje: známe jej teprve z Plinia. A tak lze říci zhruba, že se objevil v literatuře někdy za doby hellénistické (Theofrastos — Plinius). Se sklony projevujícími se toho času v části řecké prózy (paradoxa, kuriosity, divy atd.) se tento závěr shoduje. Ale z autorů, které jmenuje Plinius v seznamu svých pramenů ke knize XIII., nemůžeme nikoho určitě označiti: přišla by z nich v úvahu dobrá třetina, a většinou se nám od nich nic nezachovalo. Bylo by možno s výhodou pomýšleti na Alexandra Polyhistora (I. stol. př. Kr.), jenž ve spise *θαυμασίων συναγωγή* podle Fotia vypsal *πολλὰ τερατώδη καὶ ἄπιστα*, a to o živočiších, rostlinách, krajinách, řekách, pramenech atd.[1] Ale dobrým právem by bylo lze poukázati i na leckterého autora jiného.

Ještě jedna věc zaslouží snad uvážení. Upozornili jsme na to, že se odstavec jednající v Geoponikách o lásce palem (Florentinos) vyznačuje pathetickým, básnickým slohem a jest po různých stránkách velmi příbuzný s výtvory rhétorských škol. Mezi rhétorskými progymnasmaty se vyskytují jako příklady pro některé

[1] Susemihl Alex. Litt. II str. 364.

druhy stilistické, zvláště pro báji a povídku (*διήγημα*) četná cvičení na themata oblíbená v poesii hellenistické, a jsou to zejména themata o rozmanitých rostlinách[1]. V IX., ale hlavně v XI. knize Geoponik lze čísti u četných stromů a květin, o jejichž pěstování se vykládá, jako úvod stručné vylíčení nějakého příběhu (*ἱστορία*) týkajícího se té oné rostliny: IX 4 o olivách; XI 2 o vavřínu; 4 o cypřiši; 6 o myrtě; 10 o jedli; 15 o kadidlovníku (*δενδρολίβανος*); 17 o růži; 19 o lilii; 22 o violce; 24 o narcisu; 29 o břečťanu. Nejsou to vždycky jen příběhy bájeslovné. Vyprávění o lásce palem není sice označeno jako *ἱστορία*, ale celým svým rázem se řadí mezi ně. Všechny ony *ἱστορίαι* pocházejí z rhétorských škol. Některé se shodují jen obsahem, jiné však jsou i doslova buď zcela nebo částečně shodné se zachovanými rhétorskými progymnasmaty, zpracovávajícími themata alexandrijská[2].

Na druhé straně vidíme, že se *λόγος* o lásce palem vyskytuje ve výtvorech druhé sofistiky, dědičky poesie alexandrijské (přes návrat k atticismu). Filostratova epistola, v níž se vykládá o lásce palem, obsahuje oblíbené motivy hellenistické poesie. Také erotikové a epistolografové jsou úzce spiati s poesií hellenistickou, zejména s elegií a s epigrammatikou.

Lze se tedy domnívati, že byla láska palem také motivem hellenistické poesie. Pro milostnou elegii je to motiv velmi vděčný. Vidíme-li u Achillea Tatia, jak jest *λόγος* o lásce palem zasazen mezi vyprávění o lásce magnetu k železu[3] a o lásce Alfeiově k Arethuse, a vůbec pozorujeme-li celé Kleitofontovo dokládání všemohoucnosti lásky, cítíme se úplně v ovzduší erotické elegie. Letmá prohlídka některých řeckých a latinských textů, v nichž by bylo možno očekávati nějaké stopy, byla však prozatím bezvýsledná.

Pokud pak se týče otázky o pohlavnosti rostlin, můžeme dojista plným právem říci, že na ni starověk nepřipadl ani při zúrodňování palmy datlové. První, kdo pohlavnost rostlin odhalil a vědecky dokázal, byl teprve Rud. Jak. Camerarius (1665—1721)[4].

---

[1] Srov. u sofisty Nikolaa I 6 (I 267 W.) oliva a fík; II 3 (I 269) původ olivy; II 4 (I 270) Libanos; II 5 (ib.) břečťan; II 8 (I 271) Pitys a Pan; u Nikefora I 2 (I 428) Myrrha; I 12 (I 439) platan; I 14 (I 440) narcis; u Severa 1 (I 537) o violce; 2 (ib.) Hyakinthos; 3 (I 538) narcis. Mimo to se týkají mnohá *ἐγκώμια*, *συγκρίσεις*, *ἀνασκευαί*, *κατασκευαί* atd. olivy, fíku, palmy, růží atd.

[2] Srov. Geop. XI 4 (o cypřiši) a Nikolaa II 12 (I 272 W.); XI 6 (o jedli) a Nikolaa II 8 (I 271); XI 15 (o kadidlovníku) a Nikolaa II 4 (I 270); XI 22 o (violce) a Severa 1 (I 537); XI 24 (o narcisu) a Severa 3 (I 538).

[3] Magnet jest v alexandrijské poesii dosvědčen Pliniem nat. hist. XXXVI 16, 127 a snad i anonymním epigramem A. P. XII 152.

[4] Dannemann Die Naturwissenschaften etc. II[2] str. 400 nn.

Ivan Luňák:

Kritické drobnosti[1]).

I.

Demens sonus u Apuleia Met. V 4.

V roztomilé pohádce *De Psyche et Cupidine* líčí se na výše uvedeném místě první noc, kterou Psyche samojediná trávila v čarovném zámku, vykouzleném pro ni Kupidonem. Povečeřevši i pobavivši se koncertem, uspořádaným neviditelnými hudebníky a zpěváky, odebrala se do ložnice a ulehla v posteli. Najednou slyší za nočního ticha hlas (blížil se totiž její neznámý milenec): Demens quidam sonus aures eius accedit. Tak je psáno v textu ve všech rukopisech Apuleia bez výminky. Avšak je podivné, jak bylo možno nazvati hlas Kupidonův šíleným? Proto se v jednom exempláři vedle obyčejného čtení v textě samém na kraji listu vyskytla oprava, připsaná tam pozdější rukou, totiž místo *demens* — clemens[2]. Tuto opravu přijali všichni novější vydavatelé pohádky včetně Helma. Epitheton ‚něžný' skutečně vhodněji by příslušelo bohu lásky, a s palaeografického stanoviska je záměna *cl-d* v minuskulích zcela běžná.

Avšak mně se přece zdá, že se vydavatelé přenáhlili, zamítnuvše autoritu rukopisné tradice, kterou lze podporovati. Je známá věc, že se stav náruživých milenců vůbec považuje za nenormální; tak již Anakreon zpívá: *ἐρέω τε δηὖτε κοὐκ ἐρέω καὶ μαίνομαι κοὐ μαίνομαι* (zl. 79 Diehl) nebo *μεθύων ἔρωτι* (zl. 17 Diehl); u Platona Faidr. 244 A *ὁ μὲν* (sc. *ἐραστής*) *μαίνεται*. Taktéž u latinských básníků setkáváme se s výrazy *insanus amor, insanire* (Verg. Bucol. X 21; 44), a *amantes — amentes* (t. j. *dementes*) se stalo pořekadlem. Taková šílená nálada mohla se projeviti v hlasu Kupidonově, zvláště v tom okamžiku, když se blížil dostižení cíle dávno vytouženého. Že to nebyl něžný, mírný hlasový tón, vysvítá, myslím, již z toho, že se ho Psyche silně ulekla bojíc se o svou panenskou nevinnost; mírným hlasům svých beztělesných služek již byla zvyklá. Mimo to smělý výraz *demens sonus* zcela dobře se hodí (*per ὑπαλλαγήν*) k pestrému stilu šroubované latiny Apuleiovy.

II.

K Dionu Cassiovi XLV 47.

Mezi nepříznivými rysy, kterými Cicero v II. filippice obmyslil osobu svého úhlavního politického nepřítele Marka Antonia,

---

[1] [Redakce vyhovuje přání stařičkého 83letého prof. Ivana Luňáka, který rozloučiv se s universitní kathedrou lublaňskou dlí zdráv a svěží u rodného národa v Praze, a otiskuje jeho dva drobné příspěvky na doklad jeho neuhaslého zájmu o filologickou vědu. *P. R.*]

[2] Cod. Mediceus 29, 2: In margine manu recentissima : clemens (podle Helma).

uvedena je též jeho náruživá oddanost (*studium*) hře v kostky. Jeho dům, který přináležel dříve Pompejovi a byl koupen Antoniem v dražbě, byl přeplněn hráči v kostky[1]. Z nádherného nábytku domu byly jím často vyrovnávány prohry[2].

V počtu Antoniových spoluhráčů byl pověstný tenkrát virtuos ve hře v kostky Licinius Denticulus[3], který byl za falešnou hru, prováděnou docela veřejně na foru, odsouzen. Takového společníka ve hře Antonius cenil vysoko a proto dobyl pro něho osvobození od postihnuvšího jej trestu (Cic. Phil. II 56).

Druhá filippika Ciceronova byla pramenem pozdějšímu římskému dějepisci Dionu Cassiovi, který hlavně na základě materiálu odtud čerpaného sestavil svou řeč, vloženou v ústa Ciceronova (XLV 18-47). Uvádíme zde in extenso obě místa, která si mají odpovídati:

Cic.: Licinium Denticulum de alea condemnatum, collusorem suum, restituit.

Dion: *Τὸν συγκυβευτὴν τὸν Λεντίκουλον τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ βίου ῥᾳδιουργίᾳ φυγόντα ἐπανήγαγε.*

Zpráva Dionova různí se od slov svého pramene ve dvou věcech: předně v udání příčiny trestu, postihnuvšího Denticula, a za druhé v míře tohoto trestu. Že by dějepisec, který žil dlouho v Římě a zde dvakráte dosáhl hodnosti konsulské, prostě neporozuměl slovům Ciceronovým, jak vykladatelé II. filippiky jej obviňují[4], není podobno pravdě, a příčina nesouhlasu obou míst musí se — alespoň podle mého mínění — vysvětliti jinak.

Co se týče příčiny trestu, jest rozpor, myslím, jenom zdánlivý. Připisuji jej zkažené rukopisné tradici a soudím, že v archetypu Dionově slovům *de alea* odpovídalo *ἐπὶ τῇ κύβου ῥᾳδιουργία*. Proložené slovo bylo však asi zkomoleno tak, že z něho zůstaho jen *-υβου*; aby je opravil a doplnil, rozšířil, jak se zdá, pozdější opisovač druhou slabiku v *βίου* a na začátku přidal *το-*, což dalo člen *τοῦ*, dohromady tedy *τοῦ βίου*, místo *κύβου*. Třebaže spisovatel užil krátce před tím substantiva *συγκυβευτήν*, neváhal po mém soudě slovem *κύβου* výslovně označiti, v čem byla vina Denticulova, za kterou byl potrestán již *dříve*, než se stal spoluhráčem Antoniovým.

Dosadíme-li do textu Dionova slovo *κύβου*, získáme i pro Diona totéž přesné označení příčiny Denticulova trestu, jaké jest

---

[1] § 67 domus erat aleatoribus referta.

[2] *Ibid.* suggerebantur etiam saepe — non enim semper iste felix — damna aleatoria.

[3] Cognomen je dochováno různě: v rukopisech Ciceronových *Denticula i Lenticula*, v Dionových *Λεντίκουλος*; tvar *Denticulus* je konjektura Büchelerova. Srv. W. Drumann—P. Groebe, Geschichte Roms[2] I. str. 422 a Clarkův apparát k Cic. Phil. II. 56.

[4] Halm-Laubmann, Ciceros I. und II. Philipp. Rede, Berlin [8]1905, str. 93: „Was Cassius Dio sagt, beruht auf einem Miszverständnis der vorliegenden Stelle.“

u Cicerona, totiž *de alea*, t. j. *lege, quae est de alea*, jak čteme ke konci paragrafu 56. Naproti tomu odůvodnění v rukopisném znění Dionově *ἐπὶ τῇ τοῦ βίου ῥᾳδιουργίᾳ* musilo by znamenati ‚pro lehkomyslnost v živobytí'; avšak že by v Římě, kde jistě nebyla státní *censura morum*, za prohřešení neurčitě označené byl občan soudem tak těžce trestán, nikdo snad neuvěří.

Navrhovaná oprava Dionova textu nemůže, tuším, působiti obtíží interpretaci, jestliže chápeme *ῥᾳδιουργία* ve významu ‚podvod' (*ῥᾳδιουργός* je synonymem slova *κλέπτης* u Polyb. IV 29, 4 : *τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον*) a jestliže *κύβος*, jako i *alea*, znamená tu metonymicky ‚hru v kostky', *κυβεία*.

Tak by bylo možno obhájiti Diona-historika a vinu přenésti na účet přepisovače originálu.

Jinak se má věc ohledně míry trestu. Je známo, že nebyla stejná, nýbrž stoupala od čtyrnásobku peníze, o který hráč ošidil spoluhráče, až do ztráty občanských práv. Z Ciceronova textu *condemnatum ... restituit* a níže *in integrum restituit* nelze přesně určiti stupně trestu, ale přece slova Ciceronova vylučují správnost tvrzení Dionova, že Denticula stihlo vyhnanství: vždyť Denticulus, ač byl odsouzen, přece žil v Římě a hrál s Antoniem[1]. Proto jest nutno připustiti, že se tu dějepisec vskutku dopustil nedopatření. Vysvětluji je takto. Cicero uvedl případ mírnosti Antoniovy k Denticulovi v protiklad ke krutosti, jakou Antonius osvědčil k svému strýci Gaiovi (Restituebat multos calamitosos; in iis patrui nulla mentio ~ Dion *πολλοὺς φεύγοντας καταγαγὼν οὐκ ἐπεκούρησε τῷ θείῳ*). Jelikož pak Gaius Antonius, konsul r. 63, byl skutečně odsouzen za své řádění proti provinciálům v Macedonii do vyhnanství, mohl snadno Dion přenésti tentýž trest i na hlavu Denticulovu.

Miloš Noha:

Vývoj likvidových dvouhlásek v jazycích slovanských.

1. Dotýkám-li se znovu této choulostivé otázky a k literatuře již beztak veliké přičiňuji nové pojednání, je to proto, že bych rád upozornil na jednu okolnost, která dosud nebyla dostatečně oceněna. Při výkladech o vývoji slov. likvidových dvouhlásek se totiž vždy vychází z forem s krátkou samohláskou, tedy z *tort*, *tolt* atd., ale o možnosti forem s předslovanskou délkou, na půdě slov. zachovanou (*tōrt* ...), se neuvažuje. Tak na př. Vondrák[2] doznává, že ražená intonace likvidové dvouhlásky pro-

[1] Quasi vero ludere cum condemnato non liceret.
[2] AkslGram.[2] 344 n.

zrazuje předbaltskoslov. dlouhou dvouhlásku *ōr*, *ōl*; ale slov. střídnice samy vykládá z krátkého *or*, *ol*, a pokud ukazují na dlouhé *ō* (čes. *-ra-* atd.), míní, že tu jde o sekundární dloužení, způsobené přenesením kvantity z tautosyl. *r*, *l* na předcházející samohlásku. Podobně píše Trautmann v heslech svého bsl. slovníku *ār* atd., má-li dvouhláska raženou intonaci, pro slovanštinu však opět vychází z krátkého *or* ..., na př. u *olka-*, bsl. *ālkīēi* (csl. *alkati*, *lakati*). Také Mikkola[1] připouští předslov. dlouhé *ōr* ... vedle krátkého *or* ..., ale rovněž z toho nedělá další vývody.

A přece myslím, že předpoklad forem s dlouhou samohláskou (*ā̊r*[2] ...) vedle forem s krátkou samohláskou (*år* ...) jediné může uspokojivě vysvětlit dvojí zastoupení likvidových dvouhlásek na počátku slova v jazycích západoslov. a v ruštině. Je již dlouho známo, že tažené *ârt-*, *ālt-*[3] dalo tu *rot-*, *lot-*, kdežto ražené > *rat-*, *lat-*. Je několik výjimek, o nichž se zmíníme níže, ale značná většina případů s pravidlem souhlasí, takže může být pokládáno za zajištěné. Vychází-li se z psl. *ârt-*, *ālt-*, nutno vykládati, že na jedné části slov. území způsobila ražená intonace zdloužení vokálu *å* v *ā̊*. Ale není nijak jasné, proč by zde ražená intonace měla přivodit zdloužení, a také se to dosud nepodařilo vysvětlit[4]. Celá věc se stává velmi jednoduchou, vykládáme-li *rat-*, *lat-* prostě z předslov. *ârt-*, *ālt-* (kde písmenem *å* označujeme pokračování ide. *ā*, *ō* beze zřetele na to, kdy nastalo splynutí), *rot-*, *lot-* pak z předslov. *ârt-*, *ālt-*. Dlouhé *ā̊* je arci zřídka prajazykové; tak asi v čes. *lanitva*, rus. *la'nita*, srov. stind. *ā́ṇiḥ* < *ārní-*, řec. *ὠλένη*. Většinou jde o ide. dvouslabičné base s redukčním stupněm v druhé slabice; na př. čes. *rádlo*, rus. *'ralo*, sch. *ràlo*, lit. *árklas* z **arədhlo-*, po př. **arətlo-* (plný stupeň slov. *orati*, lat. *arātrum* atd.); čes. *rámě*, rus. *'ramo*, sch. *räme*, *rämo* z **arəm-*, srov. stinds. *ūrmáḥ*; čes. *labuť*, sch. *làbūd* z **aləbh-* srov. *ἀλωφός* Hes. Ale i tu je možné předpokládati dlouhé *ā̊*, vzniklé jaksi náhradným zdloužením po zániku

---

[1] UrslGram. 1.85 n.

[2] Jak známo, projevily se ve slovanštině dávné kvantitativní rozdíly samohlásek rozdílem kvalitativním; krátké *a*, *o* dalo *o*, dlouhé *ā*, *ō* pak *a* atd. Znaky *å*, *ā̊* označují hlásku, vzniklou po splynutí ide. *ă*, *ŏ*, před rozlišením kvalitativním; po něm je už třeba psáti *a*, *o*. Podobně je v dvojici *e-ē* rozdíl kvantitativní, v dvojici *e-ě* rozdíl kvalitativní. Vodorovnou čárkou nad samohláskou označuji délku etymologickou nebo délku vzniklou před rozlišením kvalitativním, pro doby pozdější užívám značky obvyklé v abecedě mezinárodní fonetické společnosti (Association phonétique internationale): *a·*, *ě·* atd.

[3] Na *e*-ové dvouhlásky není v tomto postavení jistých dokladů.

[4] Nejnověji psal o tom Ekblom, Die Entwicklung der Liquidaverbindungen im Slav. II. 5 nn. způsobem zajímavým a pozoruhodným; ale ani jeho výklad nevyhovuje. — Nyní též Jakobson, Remarques sur l'évolution phonologique du russe 24 prostě konstatuje, že se *o* na začátku slova u likvidových dvouhlásek pod raženou intonací zdloužilo. (Kor. pozn.)

samohlásky *ə* v slabice následující. Tak soudí nověji též Hirt[1]. Difthongy *ăr, ăl* dostaly v slovanštině (i v baltštině) intonaci raženou, jako dlouhé dvouhlásky vůbec[2], difthongy *ar, al* pak intonaci taženou. Tak se vysvětluje velmi prostě, proč nalézáme *rat-, lat-* při intonaci ražené, *rot-, lot-* při tažené. Jazyky záp.-slov. a ruština tu velmi věrně zachovaly staré kvantitativní poměry.

2. Zde však počínají nesnáze. Zastoupení středoslovných likvidových dvouhlásek — mluvíme prozatím stále jen o záp.-slov. jazycích a ruštině — odchyluje se podstatně od střídnic na počátku slova. Bylo zajisté i uvnitř slova dlouhé *ăr* ... vedle krátkého *ăr* ..., ale po rozdílech podle dávné kvantity není v jazycích, o něž jde, ani stopy. V češtině je *-ra-(-rá-)* stejně za býv. *-ăr-* jako za *-ār-, -ārə-*, v polštině v obou případech *-ro-*, v ruštině *-oro-*. Není tu tedy rozdílu v kvalitě samohlásky, který by přímo vyplýval z její dávné kvantity. Kdyby byl vývoj stejný uprostřed slova jako na začátku, čekali bychom na př. v češtině sice *kráva* z **kōruā*, **korəuā* (srov. řec. *κερα-ός*, sthn. *hiruz*), ale **broda* z **bhardhā* (lat. *farba*, sthn. *bart*) atd. Nalézáme-li výsledky jiné, musíme se domnívati, že původní stav, na počátku slova zachovaný, byl ve středosloví porušen. A na otázku, proč na počátku slova původní stav porušen nebyl, je možná jedna odpověď: v době, kdy se ve středosloví prvotní rozvržení dlouhých a krátkých dvouhlásek pošinovalo, musily být dvouhlásky na počátku slova už podstatně změněny. Pravdě nejpodobnější je, že na začátku slova byla metathesa provedena už tehdy, když se ještě uvnitř slova držely difthongy; bylo tedy asi vedle sebe *rât-, rât-*, ale *-tărt-, -tărt-*. Pro větší stáří metathesy na začátku slova mluví též některá fakta maloruská a polabská[3].

Předpokládáme tedy, že v těch nářečích psl., z nichž se vyvinuly jazyky záp.-slov. a ruština, došlo ve skupinách typu *-tărt-, -tărt-* ke kvantitativním přesunům, které vedly k tomu, že v češtině vesker pronikla forma s dlouhou samohláskou (*tărt* > *ta'rt* > *trát, trat*), v ostatních záp.-slov. jazycích forma s krátkou samohláskou (*tărt* > *tort* > *trot*). V ruštině se *torot* také nejsnáze vysvětlí z formy s krátkým vokálem tak, že se po *r, l* vyvinul svarabhaktický vokál, který časem splynul s plnými samohláskami[4].

Znázorněno na obou hořejších příkladech (ˈ = přízvuk, ´ = intonace ražená, ˜ tažená):

---

[1] IdgGram. 2.116 n.

[2] Srov. sch. *zȅt*, lit. *žéntas* (stind. *jñātíḥ*, řec. *γνωτός*); sch. *ȕtva*, lit. *úntis* (lat. *anas*, sthn. *anut*) atd. Viz k tomu v. Wijk, Die balt. und slav. Akz.- u. Intonat.-Systeme 81 nn.

[3] O tom nyní Ekblom op. cit 2.5. Také rus. *-oro-* ... ve středosloví vedle *ro-, ra-* na začátku slova svědčí celkem pro naši domněnku.

[4] Co tu pověděno o *tărt*, platí mutatis mutandis ovšem i o *tălt, tert, telt*.

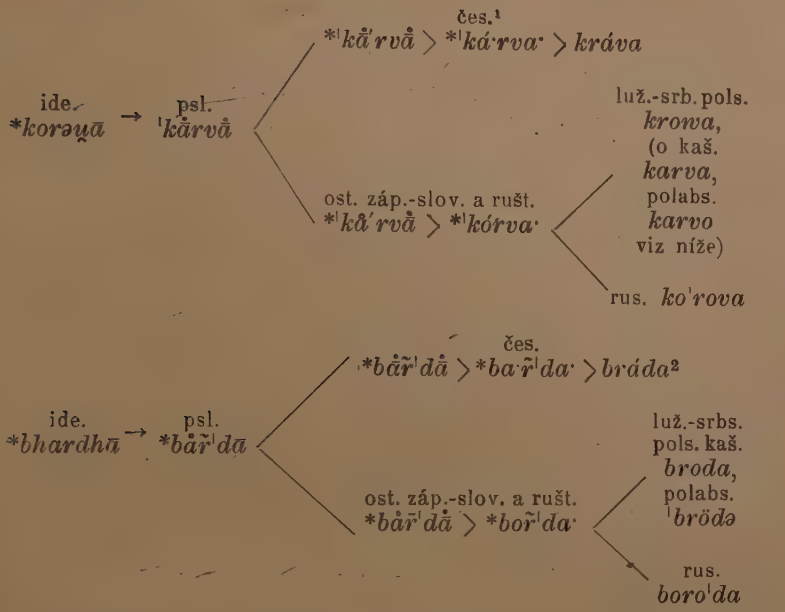

Poněvadž v ruštině k metathese asi vůbec nedošlo, podobá se pravdě, že metathesa uprostřed slova byla provedena dosti pozdě, nejspíše až na půdě jednotlivých jazyků. Zdědily tyto jazyky z praslovanštiny tedy na př. *ra·dlo*, *loni*, ale **ka·rva*, **ba·lto*, po př. **korva*, **bolto*.

3. Dosud nebyla řeč o jazycích jihoslovanských. Ve středosloví tu nalézáme výsledky shodné s češtinou, takže můžeme předpokládati, že celý vývoj šel stejnou nebo podobnou cestou. Kvantitativní přesuny v likvidových dvouhláskách vedly k zevšeobecnění forem s dlouhou samohláskou a později se pouhou metathesou dospělo ke dnešnímu stavu; odtud sch. *krȁva*, *bráda* bulh. ˈ*krava*, *braˈda* atd. Na počátku slova se však v jihoslov. jazycích vyvíjely likvidové difthongy jinak než v češtině, ale za to shodně s jihoslov. difthongy středoslovnými. Výklad tohoto zjevu je velmi jednoduchý: jihoslov. jazyky neprodělaly s ostatními jazyky slov. metathesu počátečních difthongů; kvantitativní přesuny zasáhly zde počátek slova stejně jako středosloví, zde i tam zvítězila forma s dlouhou samohláskou a později metathesou na půdě jednotlivých jazyků vznikl stav, který nalézáme i dnes. Zdědily tedy jihoslov. jazyky z praslovanštiny tvary **a·r(d)lo* **a·lni*, **ka·rva*, *ba·lto*.

---

[1] Přesněji v psl. nářečí, z něhož se vyvinula čeština; podobné brachylogie i jindy.

[2] dial., srovn. Trávníček ČMFL. 7, 1919, 16.

4. Jakého asi rázu byly kvantitativní přesuny, o nichž byla řeč, o tom je těžko dělati dohady. Je možné na př. domnívati se, že v jednom a témž slově se kvantita střídala, třeba tak, že dlouhá dvouhláska se zkrátila, následovalo-li více než jedna slabika — byla by to jakási předzvěst pozdějších psl. krácení —, takže by bylo vedle sebe na př. nom. sg. **vârnå* (rus. *vo'rona*), ale dat. pl. **vârnåmus*, lok. **vârnåsu* atd. Podle takových vzorů se mohly objeviti sekundárně dlouhé dvouhlásky vedle krátkých: akk. sg. **vârnåm* (rus. *'voron*) dal **vârnåm*, ale zůstalo krátké *år* v instr. sg. **vârnåmi*, dat. pl. **vârnåmus* atd. Vyrovnání se potom dálo tím neb oním směrem.

Ale ony přesuny lze pochopiti ještě prostěji kolísáním relativního trvání samohlásky a sonantu ve dvouhláskách[1]. Celková kvantita dvouhlásky zůstává nezměněna, ale její rozvržení na oba komponenty není stálé; jednou je delší samohláska, po druhé sonant. Podle toho by byla na př. v češtině u krátkých difthongů samohláska přejala část kvantity od sonantů, v polštině zase naopak atd.[2]

Chci tím jen ukázati na možnosti, nikoli vyslovovati domněnky. Nemělo by to též smyslu, poněvadž jde o procesy, které byly ukončeny už v dobách předhistorických. Ale hypothesa o kvantitativních přesunech sama je n u t n á, poněvadž jinak by zůstalo nevysvětleno, proč ve středosloví nebyl zachován stav, který nalézáme na počátku slova.

5. Z naší hypothesy by vyplývalo, že v době kvantitativních přesunů nebylo nápadného kvalitativního rozdílu mezi střídnicemi za *a-o*, *e* na jedné straně a za *ā-ō*, *ē* na druhé straně, neboť délky a krátkosti se zastupovaly navzájem při měně kvantity. V tom je však jistá obtíž. Kvalitativní rozlišení starých délek a krátkostí je úplně shodně provedeno po celém území slovanském: za *a-o*, *e* je *o*, *e*, za *ā-ō*, *ē* pak *a*, *ě*. Tato okolnost se zdá dosvědčovat, že běží o jev velmi starý nebo aspoň o jev, jehož počátky sáhají do velmi dávné minulosti. Historie jazyků ukazuje, že starší změny zpravidla zasahují větší území než změny mladší; neděje se to sice vždy — uvádím psl. krácení délek v typech *jahoda*, *motyka*, které, ač jistě poměrně mladé, je obecněslovanské —, ale přece ve většině případů, a očekáváme to také z důvodů theoretických. Podle naší hypothesy by měly býti dokonce d v ě dial. změny starší než obecněslov. kvalitativní rozlišení bývalých krátkých a dlouhých samohlásek: metathesa počátečních likvidových dvouhlásek v některých nářečích a různé výsledky

[1] Viz o tom u Sieverse, GrundzPhon.[5] 303 n.

[2] Osten-Sacken AslPh. 33, 1912, 1 n. zdůrazňuje (podle Fortunatova AslPh. 4, 1880, 575), že také luž.-srbs. a pols. produkty metathesy se chovají jako délky, na př. pols. dial. hluž. *bróna* z **bo·r'na*, hluž. *błóto* z **'bo·ito* atd. Ukazovalo by to na to, že se v těchto jazycích ve dvouhláskách *år* > *or* poměrně pozdě zdloužila samohláska na úkor sonantu, arci až v době, kdy *o·* už nemohlo dáti *a·*.

kvantitativních přesunů. Není to sice nemožné, ale bylo by lépe vyhnouti se této domněnce. Lze to učiniti předpokladem, že v době kvantitativních přesunů byly už kvalitativně rozlišeny dlouhé samohlásky od krátkých, ale nebyly tolik vzdáleny, aby *a·* nemohlo fungovati jako délka k *o* a *ě·* jako délka k *e*; to je možné tím spíše, že tehdy ještě nebylo v jazyce ani krátkého *a*, *ě*, ani dlouhého *o·*, *e·*.

6. V předcházejících odstavcích jsme si všímali jen těch střídnic za likvidové dvouhlásky, které lze pokládati za normální. Ale je také jistý počet případů, které se od obvyklého vývoje odchylují. O těch nyní krátce pojednáme.

V st. církv. slovanštině nalézáme tu a tam *ro-* vedle *ra-*; jde o dvě slova *robъ* a *roz-*[1]. Většina případu je v Supr., mimo to jen jednou *robъ* v Zogr. Co se týče slova *robъ*, upozornil již Torbiörnsson[2], že běží o výpůjčku z nářečí, kde *ort-* dávalo *rot-*; výklad zajisté možný, uvážíme-li, že u starých Slovanů byl čilý obchod s otroky. Stejně lze posuzovati též bulh. sch. slovins. *rob* a naopak rus. *rab*. V dokladech ze Supr. hledá Marguliés[3], stejně jako v několika dalších slovech (*oky* atd.), přechod *a* > *o*, který je též v některých novobulh. nářečích. Kuľbakin[4] míní, že existoval bulh. dialekt, v němž *ort-* dávalo *rot-*, a uvádí též *robъ* z jednoho textu střbulh., sch. *lokati* a maked. (Sucho) *lòkůtĭ*[5]. Možnost bulh. nářečí, které by bylo odděleno isoglossou *ort-* > *rot-* od ostatních bulh. nářečí, nelze popírati; nejspíše by to mohlo býti nějaké nářečí v blízkosti ruského území — jde tedy o místa, kam na př. v. Wijk[6] klade vznik supraslského kodexu. Arci není toto mínění sdíleno obecně; Marguliés[7] na př. hledá vznik té památky v jiho-vých.-bulh. území, někde na jižních svazích záp. Balkánu. Jistá komplikace je též v tom, že *robъ* je roztroušeno po celém Supr., kdežto *roz-* je omezeno na nepatrnou část kodexu. Věc tedy není zcela jasná. Na každý způsob musí však zůstati stranou sch. *lokati*, uvedené Kuľbakinem, poněvadž tu přece je kořen *lok-*, nikoli **olk-*[8]. Významnější by bylo maked. *lòkůtĭ*, ale je to slovo ojedinělé a stěží ho lze užíti k dalším závěrům. Třeba také připomenouti, že někteří badatelé neuznávají v *robъ* a *roz-* skupinu *ort-*. Meillet[9] rozlišuje *rob-*

[1] Doklady u Kuľbakina-Havránka, Mluvnice 57, u Kuľbakina, Le vieux slave 156.
[2] Liqu.-Metathese 1. 7.
[3] CodSupr. 228 nn. — Nesouhlasí s tím nyní v. Wijk, Slavia 8, 1929-30, 369. Naopak je Marguliésovu výkladu nejnověji blízek v. Arnim, Studien zum altbulg. Psalterium Sinaiticum (Veröffentlichungen des Slavischen Instituts Berlin, Nr. 3, 1930) 192, předpokládaje, že *robъ*, *roz-* jsou dial. tvary, vzniklé ze staršího náležitého *rabъ*, *raz-*. (Kor. pozn.)
[4] RES. 2, 1922, 202.
[5] Oblak MazedStud. 12. Srovn. též Kuľbakin-Havránek Mluvnice l. c.
[6] AslPh. 37, 1920, 338.
[7] op. cit. 241.
[8] Berneker s. *ločǫ*, Trautmann s. *lakō*.
[9] MSL. 14, 1906—8, 383.

‚otrok' a *orb-* ‚sluha; pracovati'. S tím by souhlasilo jihoslov. *rob*, ale *rabota*, *rabiti*. Praefix *roz-* spojuje Mikkola[1] s lat. *red-*, ale tato etymologie není zcela předsvědčivá; lepší jsou etymologie uvedené u Brugmanna (Grundr.[2] 2. 2. 735); i při nich by bylo lze v slovanštině vycházeti z *rōǵh-: roǵh-* (dvouslabičná base *erē*, Walde, VglWb. 1, 142 n.).

Jak vidět, běží tu o anomalie, které připouštějí různé pojetí. Nemají ovšem zvláštní význam pro svůj nepatrný počet a také proto, že jsou omezeny vlastně na jedinou památku. Předpoklad, že na jihoslov. půdě byla zpovšechněna dlouhá forma počátečních likvidových dvouhlásek, nemůže jimi býti zasažen.

7. Počáteční *ălt-*, *ālt-* má v csl. textech někdy podobu *alt-*, a to u slov *alkati*, *aldii*, v pozdějších památkách též *alnii*[3]. Rozdělení na jednotlivé památky není stejnoměrné, tak má na př. Mar. jen *alkati*, ale *ladii*, Zogr. naproti tomu jen *lakati* a vedle *ladii* též *aldii*. Existence těchto tvarů nemůže při našem pojetí udivovati. Nahoře jsme poznamenali, že metathesa v jihoslov. jazycích je zjev poměrně mladý. A tak jsou ony formy buď archaismy, které se z prototypů dostaly do pozdějších opisů, nebo formy dialektické, zavlečené některým písařem nebo vůbec někým, kdo byl blízek literární produkci csl. Ukazují pak ony tvary aspoň pro část území bulh., že se metathesa prováděla u začátečního *alt-* později než u *art-*, neboť ve skupině *art-* ji v csl. textech nalézáme vždy (také u středoslovného *-talt-* nastávala metathesa asi později než u *-tart-*, srov. středobulh. doklady na *-talt-*, o nichž níže v § 8). Že všechny likvidové dvouhlásky nebyly odstraněny najednou, nýbrž ponenáhlu a ve vrstvách, to snad není třeba zvláště zdůrazňovati.

Kořen *alk-* má v textech trojí tvar: *alъk-*, *alʼk-*, *alk-*. Kuľbakin[3] pokládá první formu za nejstarší a míní, že vznik *ъ* byl příčinou, proč metathesa nenastala. Ale je pravděpodobnější, že *alk-* je jen starší forma, z níž vzniklo časem *lak-*; potom arci má *ъ* jen funkci grafickou, jak právem soudil též Vondrák[4].

8. Ve stř. bulharštině, zejména u Jana exarcha, jsou doklady také pro středoslovné *talt*, na př. *balʼtiny*, *salnostь*[5]. Jde tu zřejmě o rysy dialektické, a to sev.-vých.-bulh.; Jan exarch působil na dvoře cara Symeona v Přeslavi. S tím se znamenitě shodují místní jména *Varna*, *Kavarna* (na bulh. pobřeží Černého moře), *Smarda* (blízko Gjurgjeva) a název krajiny *Balta* (jižně od Galace)[6]; také s tím souhlasí rum. slova přejatá z bulharštiny.

Vých.-bulh. tvary bez metathesy dávají nám zprávu o postupu změny. Počátek metathesy u dvouhlásek středoslovných nutno

[1] Baltisches und Slavisches 36 n.
[2] Vondrák AkslGram.[2] 348, Kuľbakin-Havránek op. cit. 57 n.
[3] Mluvnice l. c.
[4] AkslGram.[2] 348.
[5] Vondrák op. cit. 356.
[6] Agrell zur sl. Lautlehre 29 n.

klásti poměrně daleko od vých.-bulh. území, třeba někam do blízkosti hranic mezi češtinou a slovinštinou. Odtud pronikal proces dvěma směry a nejvzdálenější území zastihl buď poměrně pozdě (vých.-bulh.) anebo vůbec ne (ruština).

Agrell[1] uvádí ještě jiná bulh., sch., slovins. a čes. slova bez metathesy. Mnohá z nich jsou velmi zajímavá, ale budovati na nich nelze, poněvadž jde o slova, jejichž etymologie není obyčejně jasná, a nejedno z nich ostatně připouští též výklad jiný.

9. Osamocena stojí forma *zolzta* PsSin. 89^{b}_{10}. Nikoli proto, že v ní není metathesa, nýbrž pro své krátké *o*. Z tohoto důvodu byla podezřelá už Vondrákovi[2]. Je těžké ji vysvětliti; ostatně ztrácí svou isolovanost hodně na významu. Můžeme jen říci, že tato forma se kryje s podobou, kterou musíme v té době předpokládati pro ruštinu: není zde metathesa, je tu *o*, které ukazuje ke krátkému *å*; *z* by mohl býti svarabhaktický vokál, který se v ruštině vyvinul. Nepokládám za vyloučené, že by tvar *zolzta* mohl býti do PsSin. zavlečen písařem znalým ruštiny nebo vůbec vlivem nějakého Rusa. O strus. *gorda*, *serьbra* atd. viz níže[3].

10. V češtině jsou případy, v nichž původ. krátké *årt-*, *ålt-* dalo *rat-*, *lat-*. Vyskytují se hlavně v slovenštině — bývají tu pokládány za jugoslavismy, a Czambel, jak známo, v nich viděl jedno ze svědectví, že slovenština vlastně náleží k jihoslov. jazykům —, ale nejsou nikterak cizí ostatní češtině, jak ukázal Trávníček[4]. Z Čech a z Moravy je arciť případů nemnoho; patří sem spisov. *letorastl* v. *letorostl*, nyní *ratolest*, a dial. doklady na *raz-* jednak v jihlavs. *razsocháčí*, jihočes. *racocháč*, *racochejl*, *racoška* (=*razso-*), východočes. *rasoška*, *racochejl*, *racoší*, valašs. *rástoka* a v dokladě *razsochatě* u Petra Hubáčka Kolínského, jednak v místních jménech *Rasochy* v. *Rosochy* v polit. okrese novobydžovském a *Ráztoka* na Holešovsku (hrozenkovs. *ráždě* zde neuvádím, poněvadž nářečí hrozenkovské je »uherskoslovenské«, jak říká Bartoš). Snadno lze pochopiti *rat-* m. *rot-* v krajních oblastech českého jazyka, t. j. v nářečí jihočes. a v slovenštině, snad i v přilehlém nářečí valašském (moravskoslovenském). Je dobře známo, že se jazykové změny vynoří nejprve na místě nepříliš rozsáhlém a časem teprve se šíří na krajiny sousední, až dosáhnou největšího rozšíření[5]. Metathesa na počátku slova přišla asi do onoho psl. nářečí, které tvořilo jádro dnešní češtiny, z venku, pravděpodobně z polštiny; mluví pro to ta okolnost, že se tehdy (jak jsme ukázali v § 3) proces ten v jazycích jihoslov. nepro-

[1] op. cit. 30 nn.
[2] AkslGram.[2] 356.
[3] Podle v. Arnima, Studien (v. výše) 189, 191 může býti v dokladě *zolzta* prostě *o* místo *a*, jako je i jindy v PsSin. u písaře B (podle označení Arnimova), na př. v *podaete* m. *padaete*. [Kor. pozn.]
[4] Přísp. k čes. hláskosloví 56 nn.
[5] Viz k tomu výklady Jespersenovy Die Sprache 278 nn.

vedl. A tak lze též předpokládati, že již v nejzazších krajích českého území ztratil svou sílu a k metathesi prozatím nedošlo. Zůstalo tu tedy při *ărt-*, *ărt-*; později ovládla spolu se středoslovnými difthongy forma s dlouhým vokálem, *ărt-*, a opět spolu s nimi se pak metathesí změnila v *rat-*. Rozumí se samo sebou, že se v nářečí, kde metathesa nenastávala již dříve, mohlo objeviti *rât-*, *rât-* vedle *ârt-* vlivem sousedních dialektů s metathesou. Obtížnější je vysvětliti východočes. tvary s *rat-*. Upozorňuji tu na mínění Trávníčkovo op. cit. 60, podle něhož čes. *rat-* za tažené *ort-* je vůbec vlivem těch případů, v nichž se ražené *ort-* náležitě měnilo v *rat-*. Podle našeho pojetí by tu šlo o expansi skupiny *art-* < *ârt-* na úkor původ. *ort-* < *ârt-*.

11. Jisté potíže působí ty případy, v nichž se pův. *-čelt-*, *-želt-* vyvinulo v *-člat-*, *-žlat-*. Tak máme v čes. *član*, *článek* v. *člen*, *člének*, sch. *člân*, *članak* v. *člên*, *člénak*, csl. *članъ*, *članъkъ*; čes. *žlab*, *žlábek* v. *žleb*, *žlébek*; csl. *žlasti*, *žladǫ* v. *žlěsti*, *žlědǫ*; čes. *žláza* v. *žléza*. Je zvláštní, že u *r*-ových difthongů podobných dvojtvarů není. Vysvětliti tyto tvary se dosud nepodařilo. Gebauer[1] soudí, že v češtině byla tendence měniti *ě* (lépe *e*) ve slabikách *čle-*, *šle-* (*šlapati* ze *slěpati*), *žle-* v *a*. Tento výklad schvaluje též Trávníček[2] a míní, že jde o touž změnu, jako v čes. dial. *čalo*, *jahla* atd.[3], t. j. o přechod *e* > *a* po souhláskách palatálních. Upozornění Trávníčkovo je správné, ale přece nemohou být případy druhu *član* stavěny do jedné řady s *čalo*, *jahla* atd. Mezi 25 příklady Gebauerovými na změnu *e* v *a* jsou jen dva s předcházejícím *l*: mor.-sloven. *klapeto* a jihočes., mor.-sloven., sloven. *lahký*, *lahký*. Trávníček má ještě další slovens. slova s *la* za *le*, *lъ*, ta musí však zůstati stranou, poněvadž v slovenštině je tento jev vůbec velmi častý[4]. Ze dvou případů Gebauerových může *klapeto* budíti podezření, že nejde o vývoj hláskoslovný, nýbrž o vliv kořenu *klap-*; *ľahký* vyložil Hujer[5] vlivem oposita *ťažký* a výklad jeho je dobře možný též pro nářečí mor.-slovens., nikoli však pro jihočes. *lachky*. Tak máme vlastně jen jediný doklad. V jihočes. nářečí je změna *e* > *a* po souhláskách palatálních dosti rozšířena; mnoho příkladů má Dušek[6] a Vydra[7], z chodštiny Hruška LF. 18, 1891, 35. U posledních dvou není však ani jediného příkladu pro *le* > *la*, u Duška pak nalézáme jen *klape*, *klapání*, *klapačka* m. *klep-*, *lahtat*, *po lahky*, *láň*, *láno*, *lán* 'lenoch (u židle)', prý od kořene *leg-* (*ležeti*). Z těchto příkladů je první docela nejistý, poně-

[1] HM. 1.205 n.
[2] Přísp. k děj. čes. jaz. 68.
[3] Gebauer op. cit. 147 n.
[4] Viz o tom nyní u Šmilauera, Slovenské střídnice jerové 18 nn., zvl. 23 nn. (Kor. pozn.)
[5] LF. 42, 1915, 21 n.
[6] Hláskosloví nář. jihočes. 2.26 n.
[7] Popis a rozbor nář. hornoblanic. 32 n.

vadž tu jde o variace ve slově původu onomatopoického, a ostatně není kořen *klap-* nijak omezen na jihočes. nářečí, nýbrž rozšířen po celé půdě slovanské[1]; druhý nutno vyloučiti, protože tu *l* není palatální, srov. pols. *łechtać*, *łektać*, psl. *lъχstati*, a mimo to je v češtině též tvar *lochtati*; poslední příklad není etymologicky jasný, a tak zůstává zas jen *lahky*. To vše dosvědčuje, že vlastně vůbec nemůže býti řeči o přechodu *le* > *la* v češtině mimoslovenské. Tím více zaráží velké rozšíření forem *čla-*, *žla-*. Je jasné, že předcházející *l* tu nemůže být příčinou změny *e* > *a*. Jediný možný výklad je ten, že *e* bylo modifikováno už před metathesou, rozumí se, že jen fakultativně, poněvadž se vedle tvarů s *a* všude vyskytují též tvary s *e*. Tato modifikace by musila býti způsobena společným vlivem předcházejícího *č*, *ž* a následujícího nepalatálního *l*, protože ve skupině *čert* atd. nic podobného nenalézáme. A vskutku slušná část příkladů Gebauerových, Duškových a Vydrových jsou ty, v nichž *č*, *š*, *ž* předchází a *l* následuje (*čalo*, *včala*, *žížala*, *žalud* atd.). Čes. *šlapati* vzniklo k *šlepati* napodobením dvojic jako *član* || *člen* a částečně snad i vlivem slova *tlapati*. V podstatě by šlo v čes. *čla-*, *žla-* o změnu podobnou jako v pols. *ło* za difthong *el* po *č*, *š*, *ž* (*szłom* atd.).

12. Shodně s čes. *čla-*, *žla-* by bylo třeba vykládati též jihoslov. tvary s *a*. Ale nabízí se otázka, zdali čes. a jihoslov. doklady nesouvisí spolu geneticky[2]. Mohla by se totiž v nich obrážeti, arci nepřímo, změna *jē* > *jā* > *ja* (*česъ* > *časъ* atd.). V době této změny bylo ještě staré *-er-* i *-ēr-* (<*-ēr-*, *-erə-*) zachováno neporušeno. Je dosti pravděpodobné, že tato změna zasáhla ještě *ē* kvalitativně neodlišené od *e*[3]. Ať již se domníváme, že kvantitativní přesuny v likvidových dvouhláskách jsou starší než kvalitativní rozlišení krátkých a dlouhých samohlásek, či ať je pokládáme za mladší, jak bylo naznačeno v § 5, nic nám nebrání souditi, že kvantitativní přesuny jsou pozdějšího data než změna *ē* v *ā* po palatálních souhláskách. Tento předpoklad není jen pravděpodobný, ale také nutný, neboť, kdyby vznik délky v likvidových dvouhláskách na části území psl. byl starší, musili bychom míti v býv. *čěrt-* atd. v jihoslov. jaz. a češtině veskrze *čārt-* > *črat-*. Zastihla-li však změna *jē* > *jā* likvidové difthongy ještě s původní kvantitou, čekali bychom v jihoslov. jazycích a v češtině u jedněch slov *ra*, u jiných *rě*. Je proto třeba krátce si všimnouti, která slova měla *er* a která *ēr*[4].

(**čelnъ*): pro *ēl* by mluvilo řec. *κῶλον*, pro *el* stind. *kálaḥ*.

---

[1] V. Berneker EtWb. s. *klapajǫ* a *klepǫ*.

[2] Výkladem, že *čelt-* dalo nejprve *čolt-* a dále *čalt-*, se zde nebudeme zabývati, neboť odporuje faktům. Viz u Trávníčka, Přísp. k děj. čes. jaz. 69.

[3] Jednám o tom v jiné práci.

[4] Viz Torbiörnsson Liqu.-Metathese, Berneker EtWb., Trautmann BslWb. V závorce jsou případy nejisté anebo takové, z nichž nelze dělati závěry.

Neshoda též mezi slov. jazyky: malorus. *če'len*, ale slovin. *člẹ̑n*, sch. *člân*, lok. *článu;* nejisté.

**čerda:* lit. *keřdžus*, stind. *śárdhaḥ*; rus. *čere'da*, sch. *črijèda*.

(**čermъ*): stind. *čárma*, sthn. *scerm*, *scirm*. Možná, že jde o slovo přejaté.

(*čērmъχa*): slov. jazyky mají raženou intonaci dvouhlásky, a ukazují tedy na její býv. délku (rus. *če'rëma*, *-mcha*, *-mucha*, toto slovins. *črẹ̑mha*), ale slovo toto není etymologicky jasné.

**čermъša:* lit. *kermùšė*, řec. *κρέμυον* Hes.; rus. *čerem'ša*, sch. *srȉjemuš(a)*.

**černъ* 'krb a pod.': sthn. *herd;* rus. *'čeren*.

**černъ* 'střen(ka)': buď stind. *kárṇaḥ*, kymers. *carn* nebo řec. *κείρω*, lat. *caro*; rus. *'čeren* (sch. *crȅn* je nespolehlivé).

(**černъ*) 'třen(ový zub)': irs. kymers. *cern*, bret. *kern*.

**čerpъ:* stind. *kárparaḥ*, lit. *kerpù*, *kiřpti*; rus. *'čerep*, sch. *crȉjep*. Týž kořen v **čerpti*.

(**čērslo*) ('s)tříslo': rus. *'čeresla*, malorus. *čeres'la*, slovin. *črẹ́slọ*.

**čerslo* 'tříslo', **čersti:* stind. *kártaṅam*, lat. *cortex*, lit. *kertù*, *kiřsti*; rus. *'čeres'lo*.

(**čersъ*) 'míšek na peníze': rus. *'čeres*.

**čersъ* (praepos.): lit. *skeřsas;* rus. *'čerez*, slovin. *črẹ̑z* (adverb.; předložka *črẹ̀z* a sch. *črȅz* vzniklo asi v proklisi).

(**čerša*, **čeršňa*) je slovo přejaté.

**čeršta:* lat. *cortex*, *scortum*; slov. **čьrtǫ*, **čersti*.

(**čertъ*): rus. *če'rët*, slovin. *črẹ̑t* || *črẹ́ta*. Etymologicky nejasné.

červo: řec. *κείρω*, lat. *caro*, lit. *skiriù*, *skiřti*; rus. *če'rëvo*[1], pl. *čere'va*, malorus. *'čerevo*, slovin. *črẹvọ̑*.

(**červьjь*): etymologie nejistá, prvotní intonaci nelze zjistiti.

(**šelmъ*): slovo přejaté.

**želbъ:* řec. *γλάφω* (< **gl̥bh-*), stnord. *golf;* rus. *'žëlob*, slovin. *žlẹ̑b*, sch. *žlȉjeb*[2].

**želdъ:* řec. *χάλαζα* (< **χάλαδι̯α*), npers. *žāla* (< *žalda*); mrus. *'oželeď*, slovin. *žlẹ̑d*.

(**želdǫ*): got. *fragildan*, sthn. *gëltan*.

**želza:* ide. **gelǵā*[3]; rus. *žele'za*, pl. *'železy*, sch. *žlijèzda*, bulh. *žle'za* (slovin. *žlẹ́za* asi sekund.).

žerbę:* řec. *βρέφος* (gᵘerebh-*: *gᵘrebh-*: *gᵘerbh-*[4]); rus. *žere'bja*, slovin. *žrẹbè*, bulh. *žre'be*, sch. *ždrȉjebe*.

žerbъ: stangl. *ceorfan*, nhn. *kerben*[5], řec. *γράφω* (**ger-*: *gṛ-*), stprus. *gīrbin*(?); malorus. *'žereb*, slovin. *žrẹ̑b*, sch. *ždrȉjeb*.

---

[1] přízvuk vlivem *'črëvo*?

[2] Persson Beiträge 77, Falk-Torp EtWb. s. *gulv*, Hujer LF. 44, 1917, 26 nn.

[3] Persson op. cit. 793.

[4] Hirt IdgGram. 2. 156 n.

[5] Güntert Ablautprobl. 72.

(*žērdlo*): lit. akk. *geřklę* || *gérklę*; rus. *že'relo*, malorus. *že're'lo*, slovin. *žrélo*, sch. *žrijèlo*. Nejisté; arci ukazuje řec. *βάραθρον*, arkad. *ζέρεθρον*, stind. *gīrṇáḥ*, že jde o dvouslabičnou těžkou basi.

**žērti*: řec. *βιβρώσκω*, lat. *vorāre*, slov. *žьrati*, lit. *gérti*; malorus. *že'rety*, slovin. *žréti*.

13. Tento výčet ukazuje, že velká většina slov sem náležejících měla krátkou dvouhlásku. Dlouhá dvouhláska byla bezpečně jen v **žērti*, pravděpodobně v **žērdlo* a snad v **čērmъχa*, **čērslo*. V těchto slovech mělo tedy v době změny *jē* > *jă* vzniknouti *žā*, *čā*. Není-li nikde stopy po takovém vývoji, je třeba hledati důvody, proč byl buď dlouhý difthong zkrácen před změnou *jē* > *jā* anebo tato změna později zrušena. Tyto důvody nalézáme snadno, uvážíme-li, že všechna slova mají vedle sebe podobná slova jiná, úzce associovaná, v nichž nebylo podmínek pro změnu *ē* > *ă*. U **žērti* (i **žērdlo*) je to jednak praes. *žerǫ* (v. *žьrǫ*), jednak jiná slovesa téže kategorie, *merti* (*mērti* ?), **nērti*, **terti* (*tērti* ?); u **čērmъχa* (kde ostatně býv. délku dosvědčuje přímo jen ražená intonace v ruštině a nepřímo též slovin. ˆ), je to **čermъša* s krátkým *er*, u *čērslo* konečně **čerslo* s jiným významem. Můžeme tedy tvrditi, že po provedení kvantitativních přesunů bylo v jedněch nářečích *čĕ·lt-*, *čĕ·rt-*, v ostatních *čelt-*, *čert-*. Můžeme se dále domnívati, že tam, kde vzniklo *ĕ·l* v pův. *tělt*, způsobilo *l* jisté rozšíření předcházejícího *ĕ·*. Toto rozšířené *ĕ·* není velkou většinou nijak odlišeno od normálního *ĕ·*. Po *č*, *ž* však připomínalo *ä·* ve skupinách *čä·*, *žä·* < *čē*, *žē* a mohlo s ním též splynouti; tak vznikalo vedle *čĕ·lnъ* > *člĕ·nъ* také *čä·lnъ* > *clä·nъ*, *cla·nъ*[1].

14. V polabštině a »lechických« jazycích nalézáme často *-ar-* v býv. *-tort-*, velmi zřídka též jiné likvidové difthongy zdánlivě bez metathesy. Nejméně případů je v polštině, více v kašubštině, v polabštině pak je jenom *-tart-* mimo dvě slova s metathesou. Hlásím se zcela k výkladu Rozwadowského[2], podle něhož bylo *-tort-* před těžkými suffixy a v druhém členu složenin zkráceno a splynulo s býv. *-tъrt-*. S tímto výkladem souhlasí i Lehr-Spławiński[3], a lze mu dáti za pravdu, míní-li, že otázka jím byla vyřízena. Zmiňuji se o této věci jen proto, že nejnověji Ekblom[4] výklad Rozwadowského zamítá, aniž však může proti němu uvésti pádné důvody. Je třeba také připomenouti, že Ekblom sám jiného

[1] Jakobson, Remarques sur l'évolution phonologique du russe 21 předpokládá u *čla-*, *žla-* labialisaci samohlásky *e* ve skupině *l* v době před metathesí. Tato labialisace však prý nastávala jen před slabikami nepalatálními; jinde zůstávalo *e* čisté, a v tom je původ střídání *čla-*: *člě-*, *žla-*: *žlě-*. Jakobson nepostřehl, že tento případ labialisace v skupině *el* nastává jen po *č*, *ž* a že tedy tyto hlásky jsou jeho nutnou podmínkou, jinak může však jeho názor býti správný. (Kor. pozn.)

[2] RS. 6, 1912, 37 nn.; srovn. i GramJęzPols. 163, 165.

[3] SlOcc. 1, 1921, 122 n.

[4] Zur Entwickl. der Liqu.-Verb. 1.42 nn.

výkladu nepolává, mimo větu příliš všeobecnou, že tu metathesa nenastala a že ony případy stojí s bulh. *alkati* atd. v jedné řadě. A tak zůstává výklad Rozwadowského prozatím neotřesen.

V polštině jsou ještě jiné zvláštnosti. Před lety upozornil Rozwadowski[1] na to, že se předložky s jerem na konci před býv. *tort* atd. vokalisují, na př. stpols. *we młodości*, *we proch*, *we głowę*. Jev ten není sic proveden tak důsledně jako vokalisace před slabikami jerovými[2], ale přece zajištěn dostatečným počtem případů. Rozwadowski z toho dedukuje, že po metathesi byl mezi souhláskou a *r* samohláskový prvek, asi *t°rot* nebo pod. Tento závěr není jen správný, nýbrž i nutný; vyžadují ho též fakta jiných slov. jazyků, csl. *zrakz*, ale *Izdrail*[3], luž.-srbs. zachované *r* v býv. skup. *tort* po *p*, *t*, *k*. Že tu vokalisace předložek v polštině není provedena tak důsledně jako před slabikami se slabými jery, vysvětluje se prostě tím, že ə bylo jiné povahy než ъ, ь. Ekblom[4] míní, že ə bylo zřetelnější než ъ, ь a proto k vokalisaci často nedošlo[5]. Toto mínění bude asi správné. Jím se může též vysvětliti grafika *Moroczko*, *Wołodzisław*[6] atd. v listinách: ə se drželo déle než ъ, ь, písař tu dobře postřehl samohláskový prvek mezi *m-r*, *w-ł* a označil jej plnou samohláskou.

V této souvislosti se chci zmíniti ještě o jedné možnosti, týkající se rus. střídnic za likvidové dvouhlásky. Výše jsme schválili názor, že v ruštině vůbec nedošlo k metathese; druhá samohláska ve skupinách *torot*, *teret* atd. je původem vokál svarabhaktický. Bylo by však také možné předpokládati, že se v ruštině stejně jako v polštině po metathese objevilo *t°rot* a že z ə vznikla časem plná samohláska. To by mohlo souviseti s pevným spojením souhlásek[7] v ruštině, asi tak, jak si to představuje Ekblom[8]. Tato hypothesa však není nutná, poněvadž rus. střídnice lze lehce vyložiti bez předpokladu metathesy. Zdá se, že pro toto mínění mluví tvary jako *věrьmьnemь*, *gorda*, *serьbra*, *berьže* atd. v listině Mstislava Davidoviče z r. 1229[9]; běží tu možná o archaistické tvary, zachované v dialektech[10].

16. Bylo by velmi lákavé vyzkoušeti, jak se náš výklad osvědčuje na různých místních i osobních jménech, přejatých ze slovanštiny do cizích jazyků, zapsaných příslušníky cizích národů

---

[1] RS. 2, 1909, 186 nn.
[2] Srov. Łoś GramPols. 1, 72 nn.
[3] V. na př. Meillet Le slave commun 61.
[4] op. cit. 1. 17 n.
[5] Že Ekblom pokládá ə již za předpolské (obecněslov. bylo prý *tərăt*), je zde věcí vedlejší.
[6] Łoś op. cit. 74 n.
[7] Způsob výslovnosti, při němž se exkurse souhlásky provádí současně s rekursí předcházející souhlásky sousední.
[8] op. cit. 1.31 n.
[9] Otištěna na př. u Durnova, Chrestom. po ist. rus. jaz. 1.21 nn.
[10] Srov. Mikkola, Berührungen 1.46 n.

nebo zachovaných v krajinách kdysi Slovany obydlených. Pro nynéjšek mi však není možno podati takový přehled; chybějí k tomu ostatné také různé předpoklady. Rád bych jen poznamenal, že slova cizích jazyků, Slovany přejatá nebo přizpůsobená, v této věci znamenají málo. Vykládá-li na př. Būga[1], že Poláci a Rusové přinesli ze slov. pravlasti do svých nových sídel likvidové difthongy na počátku slova (mimo to též difthongy *i*-ové a *u*-ové, palat. *k* před *e*, *i* atd.), a uvádí-li pro toto své mínění říční název pols. *Łana* z prus. *Alna* a rus. *Ladoga* z **aldagā* (fins. *aallokas* 'wellenreich'), není to výklad, který by z daných praemiss nutně vyplýval. Nelze s bezpečností říci, kdy se Slované s oněmi názvy seznámili — je možné, že to bylo v dobách velmi dávných, už praslovanských —, a mimo to není vyloučeno, že tu jde o nedokonalou substituci cizích hláskových skupin[2]. Ostatné se proces sám mohl i opakovat v době, kdy již metathesa v domácích slovech na počátku byla provedena. Pozoruhodné jsou čes., luž.-srb. a polab. názvy pro Labe: čes. *Labe*, luž.-srb. *Łobjo*, polab. *Lā bü*. Na nich je patrné, že cizí *alb-* se vyvíjelo společné se středoslovnými likvidovými difthongy: v češtině splynulo s *-talt-*, *-tolt-*, v luž. srbštině a polabštině s *-tolt-* (*-tolt-j-*[3]; je to nepřímé svědectví, že likvidových dvouhlásek na počátku slova v těchto jazycích už nebylo. Pol. *Łaba* třeba ponechati stranou, neboť je pravděpodobné, že Poláci poznali toto jméno od jiných Slovanů, nejspíše Polabanů, a proto se zdá, jako by jejich *ła-* obráželo staré **àl-*.

17. Těmito našimi úvahami nejsou nikterak vyčerpány všechny otázky týkající se vývoje likvidových dvouhlásek v slov. jazycích. Ale zjevy, které tu byly pominuty, nepřinášejí už nic pro poznání starších změn likvidových dvouhlásek a patří spíše už do oborů jednotlivých slov. jazyků.

Připojuji ještě chronologický přehled:

I. Metathesa v likvidových dvouhláskách na počátku slova v dialektech, z nichž vznikly jazyky západoslovanské a ruština (část češtiny snad nebyla touto změnou zasažena, v. § 10). Kvantita vokálu a intonace difthongu zůstala nezměněna.

II. Doba kvantit. přesunů v likvid. dvouhláskách: v dialektech z nichž se vyvinuly jihoslovanské jazyky a čeština, ovládla forma s dlouhým vokálem (*-tārt-*, v jihoslov. jazycích i *ārt-*), jinde forma s krátkým vokálem (*-tort-*). Intonace při tom zůstala nezměněna.

III. Doba změn v jednotlivých slov. jazycích: krácení *-or-* v *-ŏr-* v jazycích lechických a polabštině, metathesa v jazycích jihoslov. a západoslov., vývoj svarabhaktického vokálu v ruštině.

[1] Tauta ir žodis, 1. 1923, 7 a 28; v. i Streitberg-Festgabe 23 a 31.

[2] Mikkola op. cit. 47 pokládá ostatně etymologii *Ladoga* < *āldogas* za velmi nejistou.

[3] Polabs. *Lā bü* jako *glāvə* atd.

Je zajímavé pozorovat, jak se měnilo seskupení dialektů; souvisí to zajisté s různými radiačními body jednotlivých změn. Při změně I. šly spolu jazyky západoslov. a ruština proti jazykům jihoslovanským, při II. však jihoslov. jazyky a čeština proti ostatním západoslov. jazykům a ruštině.[1]

O. Hujer:

Drobnosti grammatické.[2]

30. Praslov. *bъnǫti* v češtině.

V slovanštině vedle stavového slovesa *bъděti* ‚vigilare' a kausativního *buditi* ‚expergere' bylo také inchoativní *bъnǫti* ‚expergisci'. Starobylé toto sloveso, mající obdobu v lit. *bundù*, *bùsti* (ve spojení s praeverbii *pa-*, *iš-* nebo *at-*) ‚probuditi se, procitnouti' a ve vzdálenějším řeckém *πυνθάνομαι*, není mnoho rozšířeno v jazycích slovanských. Má je ve složení s praeverbiem *vъz-* církevní slovanština; Miklosichovy doklady v Lex. 83 jsou skoro veskrze z mladších textů redakce srbské, a starosrbský doklad má také Daničić Rječnik iz književnih starina srpskih 1. 166 s. v. *vъzbъnuti*. Berneker Etym. Wörterbuch 1. 106 uvádí ještě také starorus. *vozbnuti*, Preobraženskij Этим. словарь рус. яз. 1. 21 strus. *vъzbnuti*, ale Sreznevskij Материялы 1. 338 slovesa toho nemá, má jen iterativní *vъzbydati* z téhož pramene, z něhož je uvádí Lex. Miklosichův.

Podle toho se zdá, že se uchovalo toto sloveso zejména v jižní slovanštině (v staré ruštině může být z jihoslov. předloh); ale nejstarší texty církevněslov. mají za ně výrazy jiné, jak o tom bude ještě zmínka níže.

Ale nebylo dosud zpozorováno, že se sloveso toto, ovšem ve spojení s jiným praefixem, vyskytuje dosud na území jazyka českého. Bartoš ve své Dialektologii 2. 1895. 374 uvádí ze zá-

---

[1] Od té doby, co tato stať byla odevzdána redakci (léto 1928), vykládal o likvidových dvouhláskách zejména Jakobson v díle Remarques sur l'évolution phonologique du russe 24 n. Jeho výklad má některé prvky příbuzné s výkladem mým, ale stejně jako Vondrák, Trautmann a j. vychází také on veskrze z difthongů s krátkou samohláskou. V jedněch slov. jazycích převzala silnější část difthongu, t. j. samohláska, hlavní funkci na úkor slabší části, v ostatních tomu bylo naopak. V prvém případě se to projevilo zdloužením samohlásky, v druhém případě vznikem slabičné likvidy nebo svarabhaktického vokálu v sousedství neslabičné likvidy. Tak vedle jihoslov. čes. *tort* > *tōrt* > *trat* nalézáme pols. *tort* > *trot* > *tyrot*, *tᵉrot* a rus. *tort* > *torrt* > *torᵉt*. Antithesu polštiny s češtinou a jihoslov. jazyky nepokládám v této formulaci za zcela správnou, poněvadž samohláskový prvek před *r* (*ᵉr*), jehož vznik Jakobson vykládá z převahy slabší části difthongu, byl pravděpodobně, jak jsme výše podotkli (§ 14), také v jazycích jihoslov.

[2] Srv. LF. 53. 1926. 345.

padní Moravy sloveso *probednout* s iterativem *probedat* ve významu ‚probuditi se'; týmiž téměř slovy opakuje to ve svém Dialektickém slovníku 339 s. v. *probednout*. Kott, Slovník čes.-něm. 7. 494 zná toto slovo od Koněrzy, učitele v Slavkovicích, a pro Letovice a okolí máme je dosvědčeno u Míry Zlatuše, z jehož spisu »Naše staré pověsti, pohádky a zvyky« některé ukázky jsou otištěny v Českém lidu 30. 1929. 134 n.; tam se čte na př.: *Jedenkrát sem šel zdravé spát, hale k polnoce sem probedl* (str. 136), *dež sem probedl, jož sem neměl té bolesti* (ib.)[1]. Také v původním znění pohádek, jež Vavřinec Švéda sbíral pro B. M. Kuldu[2], se užívá slovesa *probedl, probedla*, jež Kulda pak nahradil slovesem *probudil se, probudila se*, v jednom případě slovesem *procitnul: voják probedl* Čes. lid 30. 1929. 9, *čarodejnica probedla* ib. Rozšíření tohoto slovesa *probednout* v moravských nářečích bylo by třeba teprve zjistiti. Tvar *probedl* je přímým pokračováním prasl. *-bъdlъ*. Že z toho tvaru, jehož se užívá nejvíce, proniklo *bed-* i do tvarů praesentních a do infinitivu, je věc zcela přirozená, podobný zjev je u jiných sloves obdobně tvořených dobře znám. V češtině je spojeno sloveso *bǫnǫti* s praeverbiem *pro*, jako také v kausativu máme *probuditi*, kdežto csl. *vzbǫnǫti* odpovídá kausativnímu *vzbuditi*.

Jinak ovšem také v češtině sloveso toto nahrazeno slovesem jiným, nejčastěji reflexivem slovesa kausativního *probuditi se, vzbuditi se*, nebo slovesem *procitnouti, procítiti* (stč. *procútiti*). Nejstarším konkurentem slovesa *vzbǫnǫti* bylo rovněž starobylé a stejně jako *bǫnǫti* tvořené sloveso, jež v záp. slovanštině znělo **ocъnǫti* (ze st. **otiъnǫti*, **otiъnǫ*, předslov. **at-i̯utnō*, jež se má k lit. *atjuntù* jako *-bǫnǫ* z **-budnō* k lit. *-bundù*, jak vyložil V. Machek, Studie o tvoření výrazů expresivních, Praha 1930, 42 n.). Slovo to je nejlépe dochováno v polštině, kde je v starší době zcela běžný výraz *ocnąć* ‚probuditi se'; na př. ... *tak smaczno usnął, iże nie ocnął aż na świtaniu* (Bibljoteka pis. pol. 78. 46); *Andolona bez tego skarbu teskno będzie i będzie się starał, ocnąwszy, jakoby go zaś dostał* ib. 133; také ve významu přeneseném: *ocnął w nim nałog pierwszy* ib. 13. Hojněji se vyskytuje slovo to v hláskové obměně[3] *ocknąć*; na př. *czyń z nią* (císařovnou), *gdy ocknie, coć się lubi* (Bibl. pis. pol. 80. 5).

---

[1] Jednou je v těchto ukázkách *pobedl (ráno sem pobedl*, str. 136), ale to je patrně chyba rukopisu nebo tisku. Není bez zajímavosti, že táž chyba se přihodila jednomu opisovači staročeských Životů svatých otců, jenž napsal *nepobudyl* m. *neprobudil*; srv. Smetánkovo vydání »Staročeské Životy svatých otců« str. 294 v poznámkách k 16. řádku.

[2] Tyto pohádky s poznámkami o jejich znění původním v zapsání Švédově uveřejnil Zíbrt v Čes. lidu 30. 1929. 5. násl.

[3] Znění *ocknąć* je z **octnąć* (v. Łoś Gramatyka polska 1. 194), v němž *t* proniklo z tvarů, kde nezanikalo.

Vedle toho se užívá také reflexivní formy tohoto slovesa, na př. *ale po małej chwili ocnął się Lypolit* (Bibl. pis. pol. 78. 61), *ocnąwszy się Fortunat, a po dniu się oględując, i ujrzał piękną pannę* ib. 46; *tu zniknęła* (matka, básníkovi ve snu se zjevivší), *jam się też ocknął* (Kochanowski, Treny 19. 157). Podobně je *ocucić się* vedle prostého *ocucić*; srv. *Andolon do sześci godzin spał, niż się ocucił, a ocnąwszy się, ujrzał, iż już dnieje* (Bibl. pis. pol. 78. 130); *tak cicho podle niej leżał, że się ciesarzowa ocucić nie mogła* (Bibl. pis. pol. 80. 6); *matka ocuciwszy się ujźrzała* ib. 23 atd. vedle ... *aby hnet, skoroby kto ocucił a złodzieja poczuł, by wszyscy po gotowiu byli* (Bibl. pis. pol. 78. 70); *on młodzieniec, gdy ocucił,... powiedział im sen i widzienie* ib. 79. 11, *usłyszawszy to Lodwig, jakoby z wielkiego snu ocuciwszy, wstał zdrow* ib. 125, *rycerz, ocuciwszy ze snu... rzekomo sie uczynił niemocnym* ib. 96 atd.[1] Toto sloveso *ocucić* má se formálně k *ocnąć* jako *budíti* k *bъnǫti*.[2]

V tomto *ocucić* ‚vzbuditi se' se shoduje s polštinou luž. srbština, kde je rovněž hluž. *wocućić*, dluž. *wocúśiś* ve významu ‚erwachen', srv. Pfuhl Laus.-wend. Wörterbuch 823, Rězak Němsko-serbski słownik hornjołužiskeje rěče (Budišín 1920) 308, Muka Słownik dolnoserbskeje rěcy 2. 904.

Polskému *ocucić* odpovídá čes. *procútiti*, ale kdežto pol. *ocucić* je přímým pokračováním starého slovesa, je sloveso české utvořeno již sekundárně ke slovesu *cútiti*, vzniklému mylnou dekomposicí z **ocútiti* (srv. Machek l. c.). V staré češtině se dost často užívá tohoto slovesa ve spojení s výrazem *ze sna;* na př. *inhed z toho sna proczity Katherina... vstavši vzhuoru z téj podlahy, na níž* [*bieše*] *spala* LegKat. 856 (ad se reversa); *když procyti ze sna, uzřě pannu před sebú...* OtcA. 24 b (vyd. Smetánkovo str. 60_{29}), kde se vypravuje o komsi, jenž ve spaní měl vidění; podobně *a když z toho sna procytich* (ib. 140 b = vyd. str. 200_{254}) praví o sobě poustevník, jenž před tím měl sen. V případech těchto je *procútiti* = přijíti k vědomí,

[1] Csl. *oštutiti*, shodné se západosl. *ocutiti*, znamená ‚γνῶναι'; srv. *i ne oštjutišę donьdeže pride voda i vьzętъ vьsę* Mar. *καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἦλθε ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἦρεν ἅπαντας* Mat. 24. 39; *i abьe ištъ oštjušti vъ sebě silǫ išedъšǫ otъ nego* Mar. *καὶ εὐθὺς ὁ Ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν* Mc. 5. 30; *bě bo prikrъvъnь otъ nichъ da ne oštjutętъ ego* Mar. *καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό* Lc. 9. 45; *dašę bo archierei i fariseі zapovědь .da ašte kto oštǫtitъ i kъde bǫdetъ, pověstъ* Mar. *δεδώκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολὰς ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστιν μηνύσῃ* Io. 11. 57.

[2] Pol. *ocucić* znamená také ‚przyprowadzić do czucia', tedy ‚probuditi', v. varšavský Słownik jęz. polskiego 3. 557.

vytrhnouti se ze snu (vidění),[1] a také samotné *procítiti* leckde je v tomto významu, na př. LegKat. 1094 *tú piesní mu* (Ježíšovi, jenž se jí ve snách zjevil,) *chválu vzdavši* (Kateřina) *proczyuty a vzhuoru vstavši uzře na jevě... v svéj... ruce prsten nebeského zlata* (v lat. předloze: Katherina in se reversa aureum annulum in digito suo se habere reperiit). Jindy ovšem *procítiti ze sna* znamená již prostě jen ‚probuditi se', i ve smyslu přeneseném ‚vzchopiti se', na př. *kniežata a páni, již procíte ze sna a poznajte* (Jakoubka ze Stříbra Překlad Viklefova Dialogu, ed. M. Svoboda, str. 15_{17}); a samotné *procítiti* pravidelně znamená ‚probuditi se, vzbuditi se', na př. *učedlník počě čekati, aby* (poustevník, jenž usnul,) *procytye i dal jemu požehnánie. A když neproczyti za několiko hodin, tehdy učedníku mysl počě raditi, aby šel spat... Tehdy o puol noci procyti stařec...* Otc. 132 b (ed. Smetánkova str. $293_{9,14}$); význam takový má *procítiti* pravidlem. Nověji k tomu přitvořeno *procitnouti*, jež slovník Jungmannův zaznamenává až z 19. stol.; lidové je snad jen na Slovensku, srv. *tu naraz* (Janko) *precítnul* ve vypravování ze stolice Tekovské v Polívkově Súpise slovenských rozprávok 3. 422; v. i Kálalův Slovenský slovník 523, kde se uvádí *precitnúti* z Báňské Bystřice.

Toto staré sloveso **otįьnǫti* je také v rus. *очнуться отъ сна*, Dal' 3, 1227; jeho přeměnou podle slovesa *čuti*, jež znamená také ‚bdíti', je rus. *очунýться* (s iterativem *очунáться*), jež ve významu ‚přijíti k sobě, probuditi se' uvádí Dal' 2. 2022.

Sloveso *cutiti* vzniklé v polštině a češtině způsobem výše naznačeným bylo synonymum slovesa *bъděti*; týž význam jako tato dvě slovesa mělo také sloveso *čuti*, jež se v polštině i češtině objevuje ve významu ‚vigilare'. V polštině je ve významu tom slovo to zcela běžné; srv. *ten* (sługa) *się czynił śpiącym, chociaż czuł* (Bibl. pis. pol. 80. 7) nebo *pani moja miła, umyśliłem nocy dzisiejszej w świętego Piotra kościele czuć* ib. 4, atd. V češtině v starší době jen ojediněle se vyskytuje *čúti* ve významu ‚vigilare', jako v AlxV. 864: *(zdě mi sě v noční hodinu) myslích leže sám jediný, neczygyeſye nikte jiný, co by mi bylo sobě zdieti;* srv. LF. 12. 1885. 273. Odtud pak *učuti* ve významu ‚evigilare' v stpol. bibli královny Žofie 189 b 16 *(nye bilo ny genego, ktobi to wydzal a rozumyal albo uczul* 1. Král. 26. 12 ‚non erat quisquam qui videret et intelligeret et evigilaret, sed omnes dormiebant'); bible Leopolity má na místě tom podle Babiaczyka Lexikon zur altpoln. Bibel 1455 s. v. *uczuć* běžný polský výraz pro ‚procitnouti' *sie ocucił*; stčes. bible Olomúcká má také

[1] Bývá v tom smyslu v staré češtině na př. *ze snu sě vybrati: Z toho snu Natalia ſie wybrawſſy* Pass. 481 (LF. 14. 188/7. 45).

učilъ (v. ČČM. 1864, 173); srv. dále stč. *sezři, že již u prachu spím, a ač ráno mne budeš hledati, neuczigi* ŽPod. 157 (ve vyd. Paterově str. 133_{29}) ‚ecce, nunc in pulvere dormiam, et si mane me quaesieris, non subsistam' Job. 7. 21; ŽKlem. má na tomto místě *neſtanu* (ve vydání Paterově str. 285).

Jinak je běžným výrazem pro to, co vyjadřovala stará slovesa *bъnǫti* a **otьbnǫti* v jaz. slovanských reflexivum kausativa *buditi*. Tak je na př. csl. *ubuditi sę*; na př. *Petrъ že i sǫštaa sъ nimь běachǫ otęgъčeni sъnomь. ubuždьše že sę viděšę slavǫ ego,* Mar. Luc. 9. 32 *ὁ δὲ Πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ, διαγρηγορήσαντες δὲ εἶδαν τὴν δόξαν αὐτοῦ*; srb.-chor. *izbuditi se (al' se izbudit tko spi neće* Iveković-Broz 1. 113), *probuditi se* (Stulli s. v. *expergisco*), strus. *vъzbuditisja* (Sreznevskij Материалы 1. 338), rus. *возбудúться, пробудúться* (s durativy *возбуждáться, пробуждáться*), ukraj. *убудúмися* (Hrinčenko 308). V starší češtině je *procútiti*, jak se zdá, hojnější než *probuditi sě* a *vzbuditi sě*. Slovesa *vzbuditi sě*, jež je ve smyslu ‚expergisci' běžné v češtině nové, v staré době se užívalo hojně s významem přeneseným, na př. v Alexandreidě: *všeliká sě nemoc vzbudy* AlxV. 1792, *milosrdie sě v ňem zbudy* ib. 1915, *ač... fye kde válka vzbudy* ib. 2397 (=AlxJH. 438), *že šě po ňem vojna hrubá bieše vzbudyla v tej chvíli* ib. 2229 atd.

Vedle toho jsou i některé jiné výrazy pro ‚expergisci' v jazycích slovanských; tak v ruštině *проспáться, проснýться (проспúсь, соня, пора вставать; пьяный не мертвый: проспится, проснется, живъ будем* Dal' 3. 1337), nebo v češtině v nářečí podkrkonošském *prořídit se* (na př. *Ó to spal, jen za dlouhej čas se na malej krapek prořídil a vždycky jen o koze začal* Rais, Spisy 21. 2. 578) s různými variantami (na př. *prozřítiti se: Dnes nebylo nutno Toníka budit. Prozřítil se ještě za tmy.* Zd. Rón v Lit. příloze Nár. listů 1930 č. 25, 26. I, str. 1). O nich srv. Zubatého výklad ve Sborníku filol. 7. 1922. 12 n. a v Naší řeči 14. 1930. 113 n.

31. *Vztéci sě, vztiekati sě, vzteklý.*

Významovou souvislost slov stč. *vztéci sě, vztiekati sě*, novoč. *vzteknouti se, vztekati se, vzteklý* se slovesem *téci*, jehož jsou slova ta složeninou, vykládá V. Machek v Naší řeči 13. 1929. 197 nsl. tak, že v tomto *vztéci sě* vězí význam ‚roztéci se' a že se tímto slovesem chce vyjádřiti takový stav žluči, kdy se z klidu dostává do kypění, mohutní, takže může přetéci, roztéci se, opíraje se o známé primitivní nazírání na vztahy rozličných citových hnutí k jistým částem lidského ústrojí. To je výklad v zásadě zcela dobře možný, jak je viděti z parallel, jež autor na dotvrzení svého výkladu uvádí, ale přece myslím, že není třeba jíti při výkladě významu těchto slov tak daleko.

Machek sám dovozuje, zajisté správně, že *vztéci sě* znamenalo asi tolik co ‚roztéci se'[1]; říkalo se tak o vodě vzedmuté a tím rozlité, bouřlivě se hrnoucí a vše, co se jí staví do cesty, rvoucí; *vzteklá voda, řeka* byla divoce tekoucí a vše ničící voda. Je na snadě si představiti, že se tohoto výrazu užilo také pro lidi nebo zvířata podobně si vedoucí a o stavech obdobných řádění rozbouřené vody.

Máme tu něco podobného jako v něm. *rasen*, jež významem odpovídá docela našemu ‚vztekati se'. Slovo to patří ke skupině germánských a indoevropských slov, znamenajících ‚rychlý pohyb, tok, běh'. Tak je stsev. *rasa* ‚řítiti se', *rāsa* ‚rychle se pohybovati', *rǣsa* ‚uvésti v pohyb', *rās* fem. ‚běh', *ras* neut. ‚spěch' (norv. *raas* také ‚cesta, proud'), střhn. *rās* neut. ‚prudký proud'; slova tato etym. souvisí s řec. *ἐρωή* ‚nával', *ἐρωέω* ‚téci, prouditi, spěchati'. Srv. Fick Vergl. Wörterbuch 1. 530, 3. 340, Falk-Torp Norwegisch-dänisches etym. Wörterbuch 881, Kluge Etym. Wb.[7] 364, Waigand-Hirt Deutsches Wörterb.[5] 2. 530, Persson Beiträge zur indogerm. Wortforschung 2. 837, Walde-Pokorny Vergl. Wörterb. der idg. Sprachen 1. 150.

A tak čteme-li u Štítného Řeči ned. a svát. $118b_2$ (ve vyd. Strakově str. 227) *v tento čas zlým obyčejem tak rozpuščeni viece jsú lidé oplynulí v hrdosti, v obžerství, v marného veselé rozpuščení a v pustotě, v smilstvě i v mnoho hřiešiech, ješto jako vzteklí potoci prudcí trpocie lid v hořké moře,* může být *vzteklí potoci* položeno ještě ve vlastním významě slova *vzteklý* : rozbouřené, rozvodněné potoky.

Dodatkem k svému výkladu upozorňuje Machek na str. 204 na významovou blízkost výrazů *vzteklý* a *rozpustilý* a prof. Zubatý dotvrzuje ji jedním místem z Rokycanovy Postilly, kde v líčení ‚pokoje hříšníkuov' výrazem *zteklý* nazván jest tento pokoj, kdy ‚hříšníci... se dadí *v rozpustilosti*'. Ještě bližší spojení dvou těchto výrazů se čte u Štít. Řeč. $117b_2$ (ve vydání Strakově str. 225) : *Daremníť naději k spasení jmají, ktožť lid jeho nechtie býti, radše jsú lid bláznovstvie světského v hrdosti, v závisti, v obžerstvě, v smilnéj žádostí, lid masopustní a vzteklého rozpuščenie.*

32. *Naznak, vspak.*

V Naší řeči 14. 1930. 28 n., 45 n. vyložil Zubatý, jak se naše *naznak* vyvinulo ze starého *vznak*. Dnešní znění *naznak* dokládá pro dobu starou Veleslavínovým slovníkem z r. 1598. Vyskytuje se ovšem znění takové už mnohem dříve: je již v PassKlem. $197a_1$: *K němužto* (sv. Adrianovi) *přišedši Natalia a tak jeho*

[1] Cituje také na str. 198 místo z básně Ant. Marka, kde *vztéci se* má ještě tento význam: *Nechtěj se po zlatě hnáti, o jeho blahosti není co státi. Davši ti péče, zlato se vzteče* (= rozteče, rozplyne).

ztřízněna znaznak ležiece uzřevši.,. s velikým pláčem k ňemu mluvieše. PassMus. 479 (= LF. 14. 1887. 44) má na tomto místě *wznak ležiece*.

Při výkladě tomto ukázáno také na zcela stejně utvořené a stejně se vyvíjející *vspak*. Toto *vspak* má obyčejně význam ‚zpět'; tak pro sloven. *spak, zpak* udává už Kott 5. 613 a 7. 743 význam ‚zpět', rovněž Kálal Sloven. slovn. 882; a rovněž mnohem obvyklejší *nazpak, naspak* je synonymní s *nazpiatok, nazpät*, Kálal ib. 372. Také v polštině znamená *wspak, na wspak* ‚zpět'.

Ale vlastní význam tohoto výrazu asi je ‚tváří do zadu, (jako *vznak* je ‚tváří vzhůru'), ‚pozpátku, obráceně', ‚verkehrt, entgegengesetzt', jak vedle jiných výrazů tlumočí také Linde 6. 419 pol. *wspak*. Tento význam je zřejmý na př. z Lindova dokladu *Kalixt II Grzegorza VIII pojmawszy na wielbłądzie wspak go posadziwszy, twarzą do ogona, do Rzyma w tryumfie na śmiech wiódł*; proto se ho užívá o pohybu račím: *dla czego rak chodzi wspak*, kde *wspak* znamená ‚směrem do zadu, pozpátku' právě tak jako staročes. *opak* v přísloví *leze opak jako rak* (Flajšhans Česká přísloví 2. 337); v Tkadlečkovi 24b (vyd. Šimkovo a Hrubého str. 69_{26}) se praví *jako rak zpět a opak lezeš*, z čehož je viděti, že *opak* není ‚zpět', nýbrž ‚pozpátku'. Tento význam je patrný také z věty *czytaj je* (verše) *Wmć wspak*, kterou v rozmluvě o jesuitech (Jana Brožka Gratis 1625. Vyd. H. Barycz, Kraków 1929) plebán vybízí zemana, aby jisté citované latinské od jesuitů složené verše četl pozpátku, od konce, že dávají docela jiný smysl (Bibl. pis. pol. 82. 132). Rovněž ve větě *Jordan się na wspak obrócił* (Linde l. c.) má *na wspak* význam ‚opáčným směrem'; tu ovšem již se význam tento kryje s významem ‚zpět', který pak převládá.

Úvahy.

Witold Klinger: **Ze studjów nad liryką grecką.** Polska Akademja Umiejętności, wydział filologiczny, rozprawy t. LXII nr. 6. Kraków, nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1928. Str. 36.

Týž: **Przyczynek do rekonstrukcji fragmentów Tyrtajosa.** Extrait du Bulletin de l' Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Cracovie 1929, str 35 — 39.

Týž: **Urywek elegji bojowej Mimnerma: jej czas i znaczenie.** Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademji Umiejętności, tom XXXV, Maj 1930, str. 3 — 6.

Pokládáme za prospěšné referovati o nových příspěvcích prof. Klingera ke studiu řecké lyriky, třeba že jsou některé z nich uveřejněny zatím jenom jako obsah toho, co přednesl v polské

Akademii. Řecká lyrika jest, jak známo, vedle lidového podání nejbližším pracovním oborem jmenovaného poznaňského učence a problémy od něho řešené jsou samy o sobě i svými důsledky velmi zajímavé.

První ze studií sebraných v samostatném spise týká se Archilocha. Jde v ní o to, zdali zbytky bajky o orlu a lišce, zachované mezi Archilochovými zlomky, souvisí s vypravováním o Lykambovi, který se měl stát Archilochovým tchánem. Klinger přijímá mínění Crusiovo, že tu souvislost jest, a sám pro ně nalézá velmi zajímavé potvrzení u Filostrata Imag. 5. [správně I 3 = 298, 23 K] ve slovech *ἐμέλησε μὲν γὰρ καὶ Ὁμήρῳ μύθου καὶ Ἡσιόδῳ, ἔτι δὲ καὶ Ἀρχιλόχῳ ⟨ἐν τοῖς⟩ πρὸς Λυκάμβην, ἀλλ' Αἰσώπῳ* atd. Eustathios k Hom. Il. XIX 407, vypočítávaje autory, u kterých vystupují mluvící zvířata, uvádí jako Filostratos Homera, Hesioda, Archilocha a Aisopa; u Archilocha že mluví orel. Podle mínění Klingerova čerpal Eustathios z téhož pramene jako Filostratos. Bajka o orlovi a verše na Lykamba byly kdysi jeden celek. Pověst, že se Lykambes a jeho dcera nebo dcery oběsili, vznikla domyšlením Archilochova srovnání Lykamba s orlem bajky; když byla hotova, vznikl nemožný, jak soudí Klinger, výklad zlomku 35 B = 37 D *κύψαντες ὕβριν ἀθρόην ἀπέφλυσαν* s neodůvodněnou Hesychiovou i Fotiovou interpretací *κύψαι = ἀπάγξασθαι*; onen zlomek neznamená nic jiného než ‚pochyliwszy głowę, całą swą rzucili dumę'. Tento Klingerův originální výklad pověsti o smrti Lykambově je však poněkud násilný a základní představa vyjádřená slovem *κύψαντες* není v něm dosti vysvětlena.

V druhém příspěvku se zabývá Klinger kritikou textu zlomků Semonida z Amorgu. V zl. 1 v. 9 n. hájí nyní rukopisné čtení (i proti své dřívější opravě) a pojímá *πλούτῳ* za jméno vlastní: *νέωτα δ' οὐδεὶς ὅστις οὐ δοκεῖ βροτῶν Πλούτῳ τε κἀγαθοῖσιν ἵξεσθαι φίλος* = ‚niema zaś wśród śmiertelnych nikogo, ktoby nie sądził, że w najbliższym roku, jako przyjaciel, przybędzie do Plutosa i dóbr jego'. Pro v. 17 téhož zlomku se rozhoduje pro konjekturu Sitzlerovu *θνήσκουσιν, εὖτ' ἂν νῆα νήσωνται ζοῆς*, pro niž nalezl i parallelu u Homera Il. I 279.

Třetí část jedná o zlomcích z Mimnerma a jejich vzájemném poměru. Autor se domnívá, že zlomky 1 (*τίς δὲ βίος . . .*), 5 (*ἀλλ' ὀλιγοχρόνιον . . .*; první tři verše *αὐτίκα — εἶναι* pokládá s Wilamowitzem za pozdější dodatek), 3 (*τὸ πρὶν ἐὼν κάλλιστος . . .*) a 7 (do něhož počítá jako Bergk v 3. vyd. lyriků i verše *μήτε τινὰ ξείνων . . . δίκαιος ὤν*) náleží do jedné úvahy o nejvyšším dobru, spatřovaném v rozkoši mladé lásky. Do druhé skupiny spojuje »mythologické« fragmenty 11 (*οὐδέ κοτ' . . .*) a 12 B = 10 D (*Ἥλιος μὲν γάρ . . .*), soudě, že tu básník vybral z dlouhé řady příhod Argonautů dva, a to jeden z nejdálnějšího východu, druhý souvisící s krajem Hesperidek; a tato skupina náleží podle něho

ke skupině první jako »mythologická illustrace« úvah o moci lásky, neboť ke čtyřem prvním veršům zlomku 11 jest si domysliti předvětí: ‚Kdyby se nebyla Medeia zamilovala do Jasona'. Zlomek 4 (*Τιθωνῷ . . .*) má podle Klingera pokračování v zl. 2 (*ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα . . .*), takže básník staví proti neumírajícímu Tithonovi krátký život obyčejných lidí; celá pak tato třetí skupina zlomků náleží myšlenkovým obsahem ke skupině první a měla — jak se snaží autor dokázat — vzorem 1. zlomek Semonidův (*ὦ παῖ . . .*). Smělou kombinací nalézá prof. Klinger, že Mimnermovo velebení lásky a ženy je přímo namířeno proti veršům misogyna Semonida; všechny pak Mimnermovy zlomky takto spojené náleží podle jeho mínění do jednotné skladby pojmenované Nanno. Tam mohl náležet i zlomek 9 B = 12 D, v němž básník mluví o původu svých předků z Pylu; byla to asi *σφραγίς*, individuální část skladby.[1] Proti tomu zl. 6, v němž si básník přeje, aby ho stihla smrt v 60. roce jeho věku, tam nenáležel. Nanno tedy nebyla sbírka samostatných elegií, nýbrž jednotná skladba, vyrůstající z jedné ústřední myšlenky, z velebení ženy.

Ve všech těchto výkladech jde o možnosti, nalezené duchaplným autorem; přesvědčivých důkazů tu není a asi nebude. Nezapomínejme také, že máme před sebou z celé literární činnosti Mimnermovy jen několik zlomků, které se náhodou sešly do našich vydání. Těžko také je souhlasiti s domněnkou o ústřední myšlence skladby Nanno a o její polemičnosti; Mimnermos nevelebí ženu, nýbrž mužské mládí.

Ve čtvrté kapitole probírá Klinger ty zlomky Alkaiovy, v kterých je líčena bouře mořská, 18 B = 30 D (*ἀσυνέτημι . . .*), 19 B = 119 D (*τὸ δεῦτε κῦμα . . .*), jejž spojuje se 120 D (*φαρξώμεθ' . . .*), a 46 D (*πᾶν φόρτιον . . .*); všechny tyto tři skladby pokládá za allegorické a soudí, že odpovídají třem různým fasím ve vývoji politických poměrů v Mityleně. Ke zlomku 46 řadí i zl. 18 [správně 35] B = 91 D (*οὐ χρὴ κάκοισι θῦμον ἐπιτρέπην*), jejž z dobrých, jak se zdá, důvodů odděluje od zlomku 34 B = 90 D (*ἴσει μὲν ὁ Ζεύς . . .*), a celek takto sestavený srovnává s Archilochovou elegií na Periklea zl. 9 B = 7 D, při čemž se snaží dokázat, že Alkaios tu čerpal z Archilocha. Alkaios sám pak byl podle jeho mínění vzorem jednomu místu z Theognidei, 667—682, které je nepochybně allegorické; toho pak užívá autor za nový důkaz proti Diehlovu soudu, že u Alkaia je líčena mořská bouře bez allegorie. Také zde jsou Klingerovy iuxtaposice velmi zajímavé, ale za průkazné je nelze pokládat. Srovnávati život obce s plující lodí bylo Řekům docela běžné; ani Platon v Ústavě VI 488 A nn. nepotřeboval literárního vzoru.

Ve své studii o Tyrtaiovi si dává autor otázku, kdo je původcem výroku *ἃ φιλοχρηματία Σπάρταν χ' ἕλοι, ἄλλο δέ*

[1] Později, jak uvádíme níže, nalezl Klinger pro tento zlomek jiný výklad, dotýkající se i představy o skladbě Nanno.

γ' οὐδέν, uvedeného (s textem poněkud odchylným) u Bergka zl. 3 mezi zlomky Tyrtaiovými a rozhodně upřeného Tyrtaiovi zejména od Ed. Meyera i od Wilamowitze. Meyerovy důkazy, že ten verš je vaticinium ex eventu, autora nepřesvědčily, a naopak pokládá právě podle materiálu sneseného Meyerem za pravděpodobné, že i v době Tyrtaiově, za druhé války messenské v pol. 7. stol. př. Kr., byly hospodářské poměry ve Spartě podobné jako byly ty, které Meyer nalézá v době Lysandrově, v níž prý vznikl onen výrok. Klinger dobře ukazuje na to, že v 7. stol. zavedl Feidon soustavu ražených mincí v Argu, vedoucím koalici namířenou proti Spartě. Tendenci té doby vyjadřuje také výrok učiněný ke Sparťanu Aristodemovi u Alkaia zl. 49 B = 101 D χρήματ' ἄνηρ a myšlenka sporného výroku dobře souvisí s nepochybným zlomkem Tyrtaiovým 2 αὐτὸς γὰρ Κρονίων . . ., jenž byl asi jejím pokračováním. Myšlenka takto spojená má nápadnou obdobu ve zlomku ze Solona 4 B = 3 D ἡμετέρα δὲ πόλις . . .; autor nepochybuje, že Solon napodoboval Tyrtaia a že jeho zlomek potvrzuje onu získanou souvislost, z níž lze pak vyvozovati soudy o Tyrtaiově významu pro vývoj Sparty. Myslím, že se autoru podařilo dokázati, že onen varovný verš může býti Tyrtaiův; jeho souvislost se zlomkem 2 nepokládám za dostatečně dokázánu; myšlenka Solonova je přece jiná a vyplývala sama z athénských poměrů.

Ve studii »Urywek elegji bojowej Mimnerma« zabývá se autor Mimnermovým zlomkem 14 B = 13 D οὐ μὲν δὴ κείνου γε μένος . . . Emenduje jeho text (v. 8 proti Bergkovi s rkpy βιαζόμενος, v. 9 s Bergkem λῃῶν m. δῄων, v. 11 vlastní konjekturou τρέφετ' m. φέρετ'). Co se týče obsahu, dovoluje zmínka o Lydech a o rovině podél řeky Hermu přičísti tento zlomek Mimnermově elegii na bitvu Smyrňanů s lydským králem Gygem (Paus. IX 29, 4); byla to asi delší skladba a náležel do ní i zl. 9 B = 12 D o starších dějinách obce kolofonské. V jejím výkladě hájí autor mínění, že to byla báseň vyzývající k boji, a uvádí pro ně nové důkazy zejména z Rhianových Messeniak (Paus. IV 21, 5), soudě, že Rhianos Mimnerma znal a z něho čerpal. Zajímavým způsobem stanoví topiku bojovné parainese a rozeznává dva její druhy, buď povzbuzení důvěrou v osvědčenou již statečnost nebo povzbuzení káráním; elegie Mimnermova náležela do druhého z uvedených druhů a měla jistý vztah k Homerově Diomedei. Elegie takto vyložené užívá autor k stanovení doby, kdy Mimnermos žil: básník se podle jeho mínění obrací ke Smyrňanům své doby, když jim hrozila nová válka s Lydy; Smyrny bylo dobyto r. 575 a báseň vznikla asi krátce před tím; zatmění slunce, o kterém Mimnermos badal (Plut. De fac. 19), mohlo být slavné zatmění Thaletovo r. 585. Je-li autorovo mínění o smyslu zlomku správné, jsou tyto důsledky nepochybné a obohacují naše vědění o kolofonském elegikovi.

Z toho že Strabon XIV 634 uvádí onen zlomek 9 B = 12 D slovy Μίμνερμος ἐν τῇ Ναννοῖ, soudí autor, že název Ναννώ,

náležící původně skladbě básníkova mládí, byl později rozšířen i na druhou knihu, na elegii o válce s Lydy.

Jak je viděti z podaného přehledu, nemůžeme všude přijímat s důvěrou kombinace a závěry znalého a odvážného badatele; ale všude se můžeme obdivovat jeho živé touze, nalézti ve věcech nejistých něco jistého a nového; tou jsou jeho studie i pro jiné podnětným povzbuzením k dalšímu hledání. Přáli bychom si, aby bylo autoru možno co možná brzy sebrati tyto i jiné rozptýlené studie a vydati je v slíbeném svazku »Mélanges de philologie«, ohlášeném pro Eus supplementa. *F. Novotný.*

Dr. Emanuel Šimek: **Velká Germanie Klaudia Ptolemaia.** *ΚΛΑΥΔΙΟΥ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΜΕΓΑΛΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ.* Svazek I. Facultas philosophica universitatis Carolinae Pragensis. Sbírka pojednání a rozprav XVI. V Praze 1930. Str. 161. Za 30 Kč.

První díl připravené třísvazkové práce, kterou autor, pražský docent praehistorie Evropy se zvláštním zřetelem k starověké ethnografii, právě začal vydávati jako výsledek ‚mnohaletého studia otázek ptolemaiovských a s nimi souvisících otázek historickogeografických a ethnografických vůbec' (předml.), má pět kapitol: I. Vznik a cena Ptolemaiovy *Γεωγραφικὴ ὑφήγησις.* II. Rukopisy. Text Ptolemaiovy kapitoly o Germanii. III. Mapy. IV. Jméno velké Germanie u Ptolemaia. V. Hranice Ptolemaiovy velké Germanie. Zakončen jest obšírným německým a stručným francouzským résumé.

Nemůžeme v rámci těchto Listů a v hranicích vlastního odbornictví posouditi dílo celé úměrně ve všech jeho částech. Budiž nám však dovoleno rozebrati po výtce filologické části knihy a zde zase nejvíce pozornosti věnovati úpravě textu Ptolemaiovy kapitoly. Jest to arci část zásadního významu, neboť text měl autorovi, jak praví v předmluvě, ‚zjednati potřebnou spolehlivou basi' pro celou práci a doložiti jeho ‚názor na význam zachovaných rukopisů'.

Jak zařídil Šimek své vydání textu?

Kdežto O. Cuntz (1923) ve své vzorné kritické edici Ptol. II 7—III 1, založené na vlastní kollaci rukopisů, omezil textový apparát na varianty 7 rkpů (*ΧΣRWUrΩZ*), které se snažil úplně vypsati, a vyslovil oprávněné přesvědčení, že budoucí vydavatel Ptolemaiův bude moci počet rkpů ještě redukovati, neváhal Šimek přibrati do apparátu kapitoly o Germanii (II 11) k opakovanému materiálu Cuntzovu ještě Müllerovy (1883) neúplné kollace dalších 20 rukopisů, které pro textovou kritiku vůbec nemají samostatné hodnoty. Odůvodnění Šimkovo je toto: ‚Materiál čerpaný z Müllera je důležitý především pro stanovení vzájemného poměru rukopisů a má význam i se stanoviska filologického, podávaje řadu dokladů v přeměně výslovnosti některých hlásek a dvojhlásek...' (51).

Prvý účel nebyl po mém soudě vůbec vhodný, poněvadž se ho ani nedá na úzké basi jediné kapitoly plně dosáhnouti. Tradice jednotlivých rkpů od II 11 až do konce VIII. knihy Ptolemaiova díla nemá lomu a musí se posuzovati v celku. Bylo by apriorně docela dobře myslitelno, aby v textu jediné kapitoly měl rkp *a* všechny chyby rkpu *b* a ještě některé vlastní, a přece bychom se nemohli bez prozkoumání také dalších kapitol a knih odvážiti závěru, že *a* je opsán z *b*: některé další místo by nás mohlo usvědčiti z omylu. Šimek si nejen nepřipustil nutnost této opatrnosti, ale neprobral ani varianty jediné kapitoly dosti důkladně: již z různočtení jediné kapitoly lze namnoze dokázati mylnost Šimkových závěrů, a materiál z dalších kapitol jen přispívá k jejich vyvrácení.

Šimkovo stemma

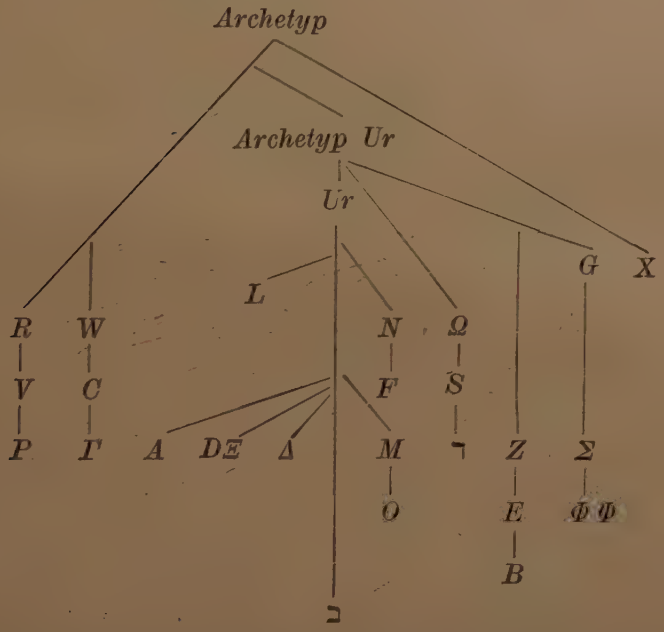

se liší proti Cuntzovu stanovisku hlavně dvěma rysy: 1. je mnohem určitější, podávajíc detailní vzájemnou závislost jednotlivých rukopisů tam, kde Cuntz stanovil jen příbuzné skupiny, 2. názorem o třídě *Ur*.

Ad 1: Určitost filiace Šimkovy bohužel žalostně zavrávorá při kritickém přezkoumání. Všude tam, kde naznačuje Šimek vzájemný vztah dvou rkpů určitěji než Müller a Cuntz, octl se na scestí.

a) Nově prohlašoval Šimek *V* za opis *R*. Toto tvrzení vyvracím poukazem na 248, 2[1], kde *V* spolu s *UrZNL* a j. interpoluje slova *γερμανία δευτέρα*, kterých *R* spolu s *X* v textu nemá. Je-li vůbec ještě třeba dalších důkazů, uvádím namátkou: 331, 14 *μβ′ γ″ XVP*] *μβ′ ⌊″ γ″ RWUrΩZΣ*; 341, 4 *τίκενον RUr*] *τήκενον WVP*.

b) Blízké příbuzenství *C* k *W* stanovil již Müller a Cuntz (36). Šimek (55) chce býti přesnější a pokládá *W* za p ř e d l o h u *C*. Neprávem; spokojuji se poukazem na 228, 4 *ὀβρίγγα RC*] *ὀμβρίγγα W*; 240, 5 *κοσσερὼ RVPC*] *κοσερὼ W*; 276, 18 *φανῶναι RPC*] *φανῶναι W*.

c) Nově odvozuje Šimek ve stemmatu *Γ* přímo z *C*, v textu píše nejistěji (57): ‚*C*, jemuž stojí *Γ*, jak se zdá, nejblíže'. Í tento názor mohu snadno vyvrátiti: 332, 9 *παλιγνῶν RUrΩZΣΓ*] *σαλιγνῶν WC*. Tento doklad ukazuje, jakým právem ukazoval Šimkovi ‚materiál Müllerův a dokonce i vlastní kritický aparát Renoufův' (VII 1—4 z r. 1925) pro *Γ* ‚zcela nepochybně na příbuzenství s *W*' (57). Ve skutečnosti nelze pochybovati o příbuzenství *Γ* s *R*; dokázal je Cuntz (30) podle 74, 8, kde *RPVΓ* a j., nikoliv však *W*, vkládají seznam provincií.

d) Rukopisy *NF* řadil Cuntz (36) do blízkosti *W* a pokládal jejich text za silně smíšený, v němž jsou jistě prvky třídy *X* a snad ještě *Ur*. Naproti tomu neváhal Šimek (58) odvozovati je ze ztraceného rukopisu, ‚který byl snad přímou kopií *Ur*', při čemž *F* ‚by snad mohl býti' opisem *N*. Nápadná »výjimka«, kterou sám marně omlouvá, 263, 2 *τῆς κεφαλῆς XΩΣNF* a j.] om. *RWUr*, poráží úplně Šimkovu filiaci.

Ad 2: Svého názoru o třídě *Ur* Šimek zřejmě n e d o m y s l i l.

a) Vyjděme od skupin *ZG* (správně, jak ukáži níže, *ZΣG*). Šimek je odvozuje ve stemmatu i výkladu (59) z archetypu *Ur*. Ale sám nemohl nepoznati, že v ‚obou skupinách lze pozorovati vliv tradice *X*, jež do celé této rukopisné větve vnikla, jak se zdá, ještě před jejím rozštěpením na obě odnože' (59 n.). Pohled na Šimkovo stemma nás poučí, že kdyby pocházely, jak chce Šimek, *Z(Σ)G* z *archUr* a tento *archUr* ze společného archetypu *RWarchUr*, není tady žádné cesty, po níž by se ‚vliv tradice *X*' dostal k *Z(Σ)G*. Ale tento vliv *X* jest nesporný (srv. na př. 248, 4 *νε′ XZΣΦΨ* Müller, Cuntz] *νε′ δ″ RWUrΩ* Šimek; 268, 7 *λ′XZΣΦΨ*] *κϑ′ γ″ RWUrΩ*. Ergo: nesprávné musí býti Šimkovo odvozování skupiny *Z(Σ)G* z *archUr*. — Nesprávně schematický jest arci i dohad Šimkův, že ‚tradice *X*' sem ‚vnikla, jak se zdá, ještě p ř e d rozštěpením na obě odnože' (*Z* a *G*, z něhož odvozuje *Σ*). Proti němu svědčí jasně 248, 4

[1] Užívám s Cuntzem Müllerovy paginace úplného vydání Ptolemaiova textu. Šimek zbytečně pro jedinou kapitolu zavedl paginaci novou.

οὐισουργου[1] *XΣΦΨ* Cuntz] *οὐισουρίγιος RUrΩZ* Šimek, 250, 4 *συήβου XΣΦΨ* Müller, Cuntz] *σουήβου UrZΩ* Šimek.

b) Ale ani uvnitř skupiny *ZΣG* nevystihl Šimek správný vztah, když učinil *Σ* závislým na *G*. Nesprávnost vysvitne z dokladů 228, 1[2] *μοκοντίακον XΣ*] *μουκοτιακόν G*; 234, 6 *ἀγαθήπολις XΣ*] *αἰγάθη πόλις G*; 241, 5 *οὐινδόμαγος XΣ*] *νιγδόμαγος G*; 243, 4 *λοανεννίων XΣΦΨ*] *λονένιον G*; 248, 2 interpolace *γερμανία δευτέρα* jest v *GZ*, není v *Σ*; 250, 3 *ποταμοῦ XZΣ*] om. *G*; 251, 1 *τὴν XG*] om. *ZΣΦΨ*; 286, 3 *σεούακες XRWΣUrΩ*] *σεσουάκες G*, *μεσούακες Z*; 275, 7 *φιληκία RWΣΦΨ*] *φηληκία G*; z formy *ἀνδοναίτιον* 275, 9 *XUrZΩ* vznikla jednak vynecháním *ι* forma *ἀνδονάτιον ΣΦΨ*, jednak vlivem monofthongické výslovnosti dvojhlásky forma *ἀνδονέτιον RWG*, ale nemohlo *ἀνδονέτιον G* býti vzorem pro *ἀνδονάτιον Σ*. Konečně kdyby *Σ* byl opisem *G*, musil by míti na úplně nesprávných místech vsuvky 223, 5 *γαλλία βελγική* a 227, 1 *γαλλία ναρβωνησία*, specifické to omyly jen rukopisu *G*. K svému nesprávnému názoru o *G* se dal Šimek nejspíše svésti faktem, že ve skupině rukopisů blízkých se *Σ* (totiž *GΦΨ*) jest *G* nejstarší (Cuntz 28). Mnohem opatrněji předpokládal Cuntz (29) pro *ΣG* od II 11 společnou předlohu, ač ani to netvrdil zcela jistě.

Podal jsem vyvrácení názoru Šimkova o *G* úmyslně obšírněji, poněvadž kdyby byl jeho názor správný, měl by značný důsledek, neboť by *G*, kterého Cuntz právem nedbal, musil na místo *Σ* vstoupiti do řady těch sedmi rukopisů, k nimž Cuntz při restituci archetypu Ptolemaiova přihlížel.

c) Ani s úsudkem Šimkovým o skupině *ΩS*¬ nemohu souhlasiti. Jestliže 247, 15 n. text i čísla v *ZΣΦΨG* a text (nikoliv čísla) v *ΩS*¬ následují v pořadí *ab*, v *RWUr* v pořadí *ba*, plyne odtud jasně, že zde nejen skupina *ZΣG*, nýbrž i *ΩS*¬ nereprodukují tradici archetypu *RWUr*, nýbrž tradici *X*. Je tedy Šimkovo odvozování *Ω* výhradně z *arch Ur* nemožné. Jiný důkaz poskytuje citovaná již interpolace *γερμανία δευτέρα* 248, 2, kterou mají *UrZG*, ale nemají *ΩS*¬, podobně jako jí nemají *ΣΦΨ*.

Proti Cuntzovi, který pokládal *Ω* za rkp silně zredigovaný a tudíž nespolehlivý, stavěl Šimek ‚*Ω* do světla značně lepšího' a snažil se dokazovati, ‚že má pro nás přece jenom větší význam, než připouští Cuntz' (59). Ale ani zde Šimek vše řádně nepromyslil a octl se v rozporu s vlastním stemmatem. Dva doklady: jestliže 249, 4 mají *XRWUrZΣ* (tento s malou chybou) a j. slova *καὶ ἀρκτικωτάτη*, plyne odtud s železnou nutností logiky podle Cuntzova i Šimkova[3]

[1] Rozdíly v přízvuku nemají významu.

[2] Z částí před II 11 lze methodicky bezpečně užíti jen míst, kde se *XΣ* shodují.

[3] Podle Šimkova stemmatu takto: shoda *UrZGΣ* vede k *archUr*, shoda *RWarchUr* k archetypu *RWarchUr* a shoda tohoto s *X* k vlastnímu archetypu.

stemmatu, že ta slova měl archetyp. Rkpy *ΩS*¬ slov těch nemají: Šimek jim dává z důvodů geografických za pravdu škrtaje obě slova z textu a tím — popírá své stemma.

Podobně 249, 7 mají všecky rkpy mimo *ΩS*¬ čtení *τὸ ἀνατολικώτατον αὐτῆς* (*Σ* opět s malou chybou), tedy evidentně čtení archetypu; jako takové — právě tak jako čtení předchozí — přijal je do textu Müller i Cuntz. Šimek se však nerozpakoval zapomenouti na filologickou restituci textu a v rozporu se svým stemmatem pokládá — opět z důvodů geografických — čtení *ΩS*¬ *τὸ ἀνατολικώτατον καὶ βορειότατον* za čtení archetypu! Podobně 258, 5 *μετ' Ω*, *ὑπὲρ X*, *ὑπ' cett.*, kde Šimek přijímá *μετ'*, ač je to nepochybně jen konjektura *Ω*.

Cuntzova nedůvěra k *Ω* je po mém soudě v podstatě zcela oprávněná, poněvadž rukopis má mnoho stop redakce úplně odchylné od celé ostatní souhlasné tradice; srv. na př. jen v kapitole o Germanii 249, 6 *στροφή Ω*, *ἐξοχή cett.*; 250, 2 *ὁ μυχὸς τῆς ἐπιστροφῆς Ω*, *ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐπιστροφή cett.*; 251, 4 *ὃς καλεῖται* om. *Ω*; 252, 17 *ποταμοῦ* add. *Ω*; 252, 17 a j. č. *ἐπέχει μοίρας* om. *Ω*; 276, 3 *μέσον Ω*] *μεταξύ cett.*; 276, 16 *καὶ αὐτή* om. *Ω*. Cuntz dobře ukázal (13 n., 78), že *Ω* jeví stopy učené vědecké činnosti redaktorovy (310, 1 doplněk *καὶ Ὑλλεῖοι καὶ Βουλιμεῖς* vzal z Dionysiovy Periegese 386 n.), změn někdy svévolných, ale často i dobře promyšlených (konjektur). Odvozoval jej přímo z *Ur*, ale uznával i kontaminaci s třídou *X*. Tohoto dobře doloženého a odůvodněného názoru Cuntzova Šimek nevyvrátil; odvozováním z *archUr* místo přímo z *Ur* nedosáhl zamýšleného cíle, totiž získání pramene »lepšího« textu *Ω*.

Za druhé má prý rozšířený apparát podle Šimka ‚význam i se stanoviska filologického, podávaje řadu dokladů o přeměně výslovnosti některých hlásek a dvojhlásek . . .' (51). To jsou arci věci filologovi známé z každé větší historické řecké mluvnice, z grammatik nápisů i papyrů. Ale poučení Šimka samého o těchto otázkách zůstalo hodně na povrchu. Nedovedu si jinak vyložiti Šimkova tvrzení, že ‚mají *RWUr* starší tvar *Ῥουτίκλειοι*, *X* mladší tvar *Ῥουτίκλιοι*' (55), nebo že *Ur* ‚má starší tvar *Γαβρήταν* proti *Γαβρίταν RW*' (57) a j., než předpokládám-li, že Šimek docela pravidlem považoval grafiku *ει*, *η* za starší než *ι*. Ale tu zapomněl, že při vyrovnané výslovnosti nastala i praxe regressivní, takže se již na nápisech I. st. př. Kr. vyskytují tvary *φιλοτείμως* a pod.[1]; v papyrech III. st. př. Kr. se setkáváme s psaním *μεχίρ*, v II. st. př. Kr. *μεχείρ*[2]. O řecké transkripci latinského jména Rutilius *Ῥουτίλειος* bychom nemohli říci, že

[1] Srv. K. Meisterhans-E. Schwyzer, Grammatik der attischen Inschriften [3] 1900, str. 48.

[2] Srv. E. Mayser, Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit I 1906, str. 94.

podává ‚starší tvar' než transkripce *Ῥουτίλιος*. Často musíme uznati rukopisné grafické varianty za rovnoprávné (tak správně Cuntz 61: ‚An allen Stellen ... sind *Γάβρητα* und *Γαβρῖτα* gleichberechtigt'); do textu dosadíme čtení rukopisu, který jinde se jeví relativně nejlepší (Cuntz v takovýchto případech se právem řídí rkpem *X*). Šimek si patrně ani neuvědomoval, že se někde touto zásadně správnou praxí Cuntzovou řídil, na př. 258, 4, kde přijal do textu (s *X* a Cuntzem) *Σνήβου ποταμοῦ*, nikoli čtení *G Σονήβου ποταμοῦ*, kdežto jinde, 250, 4 jeho neoprávněná praedilekce pro *Ur* ho zavedla k tvrzení, že ‚má *Ur* dobrý tvar *Σονήβου* proti ... *Σνήβον X*' (57) a k přijetí tvaru *Σονήβον* do textu!

Při restituci textu nevedou úvahy činěné z výslovnosti nebo grafiky ‚pro stanovení původního tvaru velkého množství názvů ethnických a topických v archetypu ptolemaiovských rukopisů' (51) vždy k cíli. Ve jméně Cherusků 262, 4 Müller, Cuntz i Šimek správně restituují *χαιρ-* (tedy tvar již v archetypu zkažený) a nikoli podle *G χερ-*; arci nesmíme si mysliti, že tak získáváme tvar ‚starší' a překládati se Šimkem ‚Chairuskové'. Na nápise IG VII 2227 (ze zač. III. stol. po Kr.) je tvar *Θισβαίων* nesprávným grafickým obrazem genitivu *Θισβέων* (k nom. *Θισβεύς*).

Zbytečně obšírně dokazuje Šimek, že ‚většina rukopisů vznikla diktandem' (51 n.); vskutku to platí již o rukopisech starověkých (a bezpečně jen o těch!), ale u nich je to samozřejmý zjev dobře známé praxe (srv. Th. Birt, Hermeneutik und Kritik, 1913, str. 134, 137, 309). Nechápu, proč píše Šimek (62): ‚Archetyp byl psán, jak se zdá[1], majuskulním písmem unciálním'; vskutku je to zcela bezpečné. Cuntz (15) tvrdil správně: ‚Der Archetypus ... war[1] in Unzialen geschrieben. Das zeigen seine Korruptelen deutlich[1]: Verwechslung von *A* und *Λ*, *N* und *ΛΙ*, Є und C u. dergl.' Od Cuntze přetiskl Šimek (56) tabulku typů číslic a zlomků 7 hlavních rukopisů, ale zapomněl upozorniti na její raison d'être — snadné zaměňování některých typů, zejm. ϛ a ⌊.

K str. 57 připojil Šimek (jako ‚ukázku písma') fotografický zmenšený snímek oné stránky rkpu *Ur*, jejíž $^2/_3$ pravé kolumny jsou vyplněny začátkem kapitoly o Germanii. Ale ironií osudu, spoléhaje na to, že Cuntz varianty sedmi hlavních rkpů ‚dokonale vyčerpává' (50), neprovedl Š. kollaci ani těchto několika řádků! Cuntz opomenul poznamenati v apparátě, že *Ur* má 247, 11 *δ' ἀρκτικὴν* (proti *δὲ ἀρκτικὴν X*), a Šimek přebírá v apparátě jenom *δ' ἀρκτικὴν DΔMↃ* z Müllera, který *Ur* ještě neužil! Kdyby byl Šimek nahlédl do snímku, který reprodukuje, nebyl by napsal k 250, 11 ‚*δανουβίου β* 2. r. z *v Ur*'. Zde nepřevzal ani dobře Cuntzův údaj ‚*δανουβίου*, ante *β* : *o*, ut videtur, eras., *β* m. 2 corr. ex *v Ur*'; Cuntzův údaj je správný, jde nutně o opravu *ου* v *β*!

[1] Tiskem vyznačeno ode mne.

Müllerových údajů nepřevzal Šimek úplně: hned 247, 14 opomenul ke Cuntzovu údaji o *Z* připojiti Müllerův o *B*; 247, 15 poziční údaj *L*; 248, 1 poziční údaj *L*[1].

K 255, 1 nepoznamenal Šimek v apparátě, že přijal do textu konjekturu Müllerovu *Ἰνκρίωνες*, k 262, 1, že pro text *Λοῦγοι οἱ Δοῦνοι* užil staré konjektury Zeussovy.

Pro jemné badání pramenné nemá Šimek vždy dosti přesného smyslu. Tak tvrdí s jakousi samozřejmostí, že k pramenům, z nichž Ptolemaios i jeho předchůdce Marinos čerpali, patřila ‚také literární díla různých spisovatelů, pro naše končiny na př. Strabonovo, Velleiovo, Pliniovo a práce Tacitovy' (5), ačkoliv by se mu nepochybně pro Ptolemaia, ba i pro Marina ani pravděpodobný důkaz nemohl podařiti[2]. Nepřesně mluví o odborných pramenech: ‚Ptolemaios cituje alespoň několik jmen v kritice prací Marinových: Diogena, Theofila, Dioskora, Alexandra, Timosthena' (8, p. 1), ačkoliv ani o jednom z nich nelze říci, že byli prameny Ptolemaiovými; každý, kdo je obeznámen se způsobem antického citování, musí poznati, že vědomosti o názorech těchto autorů měl Ptolemaios jenom z Marina. Mezi Marinovými prameny (str. 21, p. 3) vynechává Šimek Diodora ze Samu (Ptol. I 7, 6); nepovšimnut zůstal i Maës (I 11, 6).

Kdo uváží způsob antické polemiky (připomínám jenom Herodotovu proti Hekataiovi), nebude zaražen bezohledným odkrýváním slabin a polemickou zahroceností Ptolemaiova soudu o Marinovi, jako Šimek (21). Při tom se Šimkovi stal dvojí filologický lapsus. Věta o Marinovi I 6, 1 *φαίνεται γὰρ καὶ πλείοσιν ἱστορίαις περιπεπτωκὼς κτλ.* neznamená ‚zdá se, že přišel na větší počet starších popisů' (Šimek 21), nýbrž jest zřejmo (Müller správně: ‚apparet'). Šimek mluví (21 n.) o lhostejném způsobu, jímž Ptolemaios Marina někdy cituje, na př. ten muž (ten člověk) a pod. Abych Šimka přesvědčil, že řecké obraty j. *γνώμη τοῦ ἀνδρός* a pod. nejsou ničím jiným, než důraznějšími výrazy pro *γνώμη αὐτοῦ (ἐκείνου)* a pod., a že naprosto neprozrazují nějakou lhostejnost k osobě takto označené, odkazuji jej k začátku Platonova Sofisty. Tam Theodoros přivádí hosta Elejského, váženého filosofa, a představuje jej Sokratovi; kdežto Sokrates uvedeného hosta zdvořile nazývá nějakým bohem (*τινὰ θεόν*), Theodoros mírní tuto poklonu novou poklonou a chce hojmenovati alespoň božským: *καί μοι δοκεῖ θεὸς μὲν ἀνὴρ οὐδαμῶς εἶναι, θεῖος μήν* (216 B).

[1] Mechanickým kontaminováním apparátu Müllerova a Cuntzova vznikla poznámka k 247, 8: , *γερμανίας μεγάλης* přid. *RWUrΩZ* a j., vynech. *ΣΦΨ*. Cuntz arci, poněvadž slova *μεγάλης* nepřijal do textu, napsal správně ‚add.', stejně zase Müller, který adjektivum položil do textu, správně užil zkratky ‚om.'

[2] Srv. Müller ve vyd. 266: ‚Quamquam Taciti Annalibus auctorem Ptolemaei in adornanda Germaniae tabula usum esse certioribus argumentis probari nequit'.

Celý důležitý vztah Ptolemaiův k Marinovi, jeho hlavnímu pramenu, rozbírá nyní Honigmann (PWRE XIV, 1930, 1768 un.) v kritickém a přehledném článku, kterého Š. ovšem ještě (v rukopisu uzavřeném 1929) nemohl užíti. Myslím, že Honigmann připouští právem mnohem větší závislost Ptolemaiovu na Marinovi než Šimek. Kdyby měl pravdu Šimek, jevilo by se mi Ptolemaiovo vlastní přiznání I 19 *ἵνα τὴν γνώμην τοῦ ἀνδρὸς* (= *Μαρίνου*) *τὴν δι' ὅλης τῆς συντάξεως τηρήσωμεν χωρὶς τῶν τυχόντων τινὸς διορθώσεως* zvláštní skromností, u antického autora zcela nepochopitelnou.

Po vyjití díla Ptolemaiova nemáme pro první století našeho letopočtu nejmenší stopy užívání díla Marinova. Proto jest prázdným dohadem Šimkův soud: ‚Tak bych nepokládal za nemožné, že na př. i Markianos Heraklejský (IV. až V. století) v své práci *Περίπλους τῆς ἔξω θαλάσσης*, ceněné Müllerem tak vysoko, že podle ní dokonce i upravoval dochovaný text práce Ptolemaiovy, použil vedle dat Ptolemaiových a Protagorových také číselných údajů Marinových' (26 n.). Oni *ἑτέροι παλαιοὶ ἄνδρες*, kterých se vedle Ptolemaia a Protagory Markianos dovolává (I 1. II 2), jest nejspíše řada jmen, která Ptolemaios z Marina opakoval. Š-ův poukaz na stanovisko Müllerovo zaráží, když bylo Cuntzem (39 n.) definitivně vyvráceno.

Ale přece shledávám v partiích pramenoslovných Šimkovy knihy jeden velmi pozoruhodný výklad. Pro Marina mluví Ptolemaios o různých *ἐκδόσεις*, což se obecně, pokud vím, tlumočívá v běžném jinak významu ‚vydání'. Šimek dokazuje bystře (17), že ‚Ptolemaios měl na mysli skutečně několik samostatných prací, jež vyšly po sobě, a nikoli snad jenom několik nových vydání téže práce', a píše: ‚Musíme tu hledati výraz přiléhavější, který by lépe odpovídal původnímu smyslu Ptolemaiova textu, tedy na př. edice (materiálu sebraného), práce, stati a pod.' (tamže). V poznámce (3) uvádí: ‚*Ἔκδοσις* = editio = edice v běžném smyslu asi jako publikace. Tak (»publikace«) překládá *ἔκδοσις*, jak dodatečně zjišťuji, také A. Wurm: Rozbor Ptolemaiovy osmé mapy Asie (Chotěboř 1926), pozn. str. 54'. Myslím, že tu Šimek i Wurm uhodili na správnou cestu: vystihli řídký význam slova *ἔκδοσις*, který zná teprve nejnovější řecký slovník (Liddel-Scott-Jones [1927], str. 505: ‚publication'). Z jeho dokladů rozepisuji Jambl. Vita Pyth. 104 (ed. Nauck) *τὰ συγγράμματα καὶ ἐκδόσεις πάσας, ὧν τὰ πλείονα μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων διασῴζεται* a Apollonia Dyskola *Περὶ συντάξεως A* 1 str. 3 Bekker (1 Uhlig) *ἡ δὲ νῦν ῥηθησομένη ἔκδοσις περιέξει τὴν... σύνταξιν*, kde Uhlig vykládá (str. 2) ‚Darbietung, Darlegung'. Filologicky je možný výklad Šimkův (18, pozn. 3), podle kterého slova Ptolemaiova I 6, 1 *ἐκ τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ τῆς τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διορθώσεως πλειόνων οὐσῶν* znamenají ‚z několika jeho prací o opravě zeměpisné mapy' a neobsa-

hují názvu Marinova díla *Ἤτοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διόρθωσις*, jak se obvykle soudí. Ke genitivu po *ἔκδοσις* přirovnávám z dokladů Uhligových (str. 513) Jana z Damašku *Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*. Řada genitivů byla by sice vysvětlitelnější, kdyby šlo o citát názvu, ale není neslučitelná se stylem Ptolemaiovým i jinak neobratným.

Na str. 28—42 podává Šimek obšírný a správný důkaz, že posiční čísla VIII. kn., uváděná v hodinách a minutách, vznikla přepočítáním stupňů v kn. II—VII, a tím zjišťuje datování vzniku kn. VIII po kn. II—VII. Výsledek ten se jeví méně ‚překvapujícím' (29) pro toho, kdo ví, že tuto thesi právě na základě posičních čísel, byť methodou v podrobnostech odchylnou, dokázal již Cuntz (r. 1923). Není tedy spravedlivé, informuje-li o tom Šimek čtenáře teprve na str. 41 poznámkou 1: ‚K podobnému úsudku dospěl také Cuntz, Geogr. 105 a d.' Spravedlivěji napsal Šimek v německém résumé: ‚Cuntz erwies, daß das VIII. Buch auf Grund der Bücher II—VII gearbeitet ist, und meine beiden Tabellen S. 30 ff. und 37 ff. bestätigen dieses Resultat aufs neue' (146). Totéž platí o Šimkových poznámkách 58, 3 ‚To je též názor Müllerův [1867!] ...', 59, 1 ‚Tak soudil již také Müller...'

Zásadě *suum cuique* vůbec není věren tento výklad Šimkův: ‚Cuntz, který se touto otázkou naposledy zabýval, soudí, že délka 60°30′ odpovídá staršímu stavu Ptolemaiova vědění, a že ji Ptolemaios později podle novějších výpočtů opravil na 60°. Myslím, že tu není vůbec potřebí předpokládati nebo hledati nějaké hlubší důvody rozporu mezi oběma čísly. Podle mého soudu jde tu o pouhé zaokrouhlení čísla 60°30′ na 60°, poněvadž se rozdíl 30′ délkových rovnal pouhým 2 minutám časovým a nepadal při zběžných výpočtech osmé knihy vůbec na váhu' (34). Bylo by, tuším, bylo spravedlivé upozorniti, že již Cuntz výslovně uváděl (a potom zamítl) možnost zaokrouhlení: ‚Indes möchte ich den Gedanken nicht ausschließen, daß der zweite Ansatz für Alexandria, vier Stunden von den insulae Fortunatae, selbst nichts anderes ist als die der Länge 60°30′ am nächsten kommende Minutenzahl' (109) s poznámkou (1): ‚Denn 4 h sind 60°, 4 h 5 m aber schon 61°15′'.

V geografických partiích nemohu jako neodborník kriticky posouditi bohatou učenost autorovu. Tolik je mi však bezpečně jasno, že všude tam, kde Šimek svou rekonstrukcí hranic Germanie buduje na čteních se stanoviska textové restituce nehodnotných, nerekonstruuje mapu-Ptolemaiovu. Tak nový Šimkův obšírný výklad o hranicích Jutského poloostrova, budovaný z části jenom na textu nespolehlivého *Ω* proti souhlasné tradici rukopisné, jest nutně nesprávný a všechna geografická učenost je tu vyplýtvána nadarmo. Šimek si zde i jinde neuvědomil, že se důvodům ‚čistě geografickým' t. j. větší podobnosti se skutečnými poměry, nemůže dáti slovo tam, kde z důvodů ‚čistě for-

málních' je restituce textu, byť snad skutečnosti méně odpovídajícího, zaručena.

Ale i v těchto výkladech filologa leccos překvapí. Jak mohl Š. tvrditi, že třída *RWUr* nám 248, 4 ‚uchovala také správnější tvar jména řeky', a viděti v tom jeden ze dvou důvodů, proč ‚zde třeba jejím datům dáti přednost' (115)? *RUr* zde čtou *οὐισουρίγιος* (přijal Šimek), *W οὐισούριγος*, kdežto *X οὐισουργοὺ*, *Σ οὐισουργοῦ* (přijal Cuntz). Šimek soudil zřejmě jen podle lat. tvaru *Visurgis*, ale nevšiml si, že řecká forma *o*-kmenová *Οὐίσουργος*, nikoliv *i*-kmenová *Οὐίσουργις*, jest doložena u Diona Cassia: 54, 33, 1 *οὐισούτρου* (*Οὐισούργου* corr. Leunclavius), 54, 33, 2 *οὐίσουτρον* (*Οὐίσουργον* corr. Leunclavius), 55, 1, 2 *οὐσίσουγρον* (*Οὐίσουργον* corr. Reimarus), 55, 28, 5 *σούγρου* (*Οὐισούργου* corr. Reimarus), 56, 18, 5 *οὐεισουγρον* (*Οὐίσουργον* corr. Xylander).

Více než podivný je tento výsledek Šimkův: ‚Von den übrigen Resultaten ist hier in erster Linie die Identifizierung des Viaduas (so ist der ptolemäische Nominativ, nicht Viadua, wie man meistens annimmt) mit der alten westlichen Hauptmündung der Weichsel und die Erklärung des Namens Viaduas durch eine mißverstandene Itinerarangabe **(ad) vias duas*, welche Ptolemäus für die Bezeichnung des Flußarmes hielt, zu erwähnen' (155). Zde opustily Šimka filologické schopnosti už docela. V textu 250, 5 restituoval zcela náležitě s rukopisnou tradicí (v *X* je chyba záměnou *Α-Λ*) a ve shodě s vydáváním Cuntzovým *Οὐιάδου*. K tomuto genitivu jest ovšem nominativ *Οὐίαδος* (dobře Cuntz v indexu 219) a jen ten lze pokládati za ptolemaiovský. Genitiv *Οὐιαδούα* jest pouhá konjektura Müllerova, k ní arci je nominativ *Οὐιαδούας* (školská grammatika uvádí *Βορρᾶς*, gen. *Βορρᾶ*). Nemáme-li se domnívati, že Šimek text kriticky restituoval proto, aby se jím v interpretaci neřídil, musíme ho podezřívati z omylu, že genitiv *Οὐιάδου* odvozoval od nominativu *Οὐιαδούας*. Ale i etymologie tohoto neptolemaiovského, konjekturálního *Οὐιαδούας*, Šimkovo novum, nemá po mém soudě více ceny než nemožná pozdně antická Cassiodoriova etymologie Addy (Addua, *Ἄδουας*): *Addua* ideo tale nomen accepit, quia *duobus* fontibus adquisitus quasi in proprium mare devolvitur (Var. XI 14, 4). — Filologicky nepřesné jest Šimkovo tvrzení 101, 2 ‚ústí řeky do moře je u něho [= Ptol.] vždy *ἐκβολή*'; pravidlem je plurál *ἐκβολαί*. — ‚Mladší, se stanoviska slovanského, názvosloví arci zajímavý tvar *Λάβιος*'[1] (55), který má *X* proti *Ἄλιβιος*, *Ἄλβιος* ostatních rkpů, je po mém soudě pouhá chyba, vysvětlitelná v majuskulách (*ΑΛ-ΛΑ*); k jejímu vzniku v řeckém rukopise mohlo přispěti to, že na začátku řeckých slov je častější *λαβ-* (srv. *λαβή*, *λαβίς*) než *ἀλβ-*.

[1] O slovanských názvech Labe srv. výše výklad Nohův str. 521.

Uzavírám: Šimek si při svých dlouholetých studiích o Ptolemaiově Germanii, k nimž přistoupil s cílem historicko-geografickým, nikoliv filologickým (147), správně uvědomil, že základem vší geografické interpretace musí býti kritický text. Šimek se nespokojil dobrým vydáním Cuntzovým (1923) a s nemalou odvahou se chopil myšlenky přezkoumáním kritického apparátu Cuntzova i staršího Müllerova dojíti k novým výsledkům. Vyložil jsem ve své recensi hlavně, proč s Šimkovým textem nemohu souhlasiti a proč musím k své lítosti kritickou úpravu prvního českého vydavatele proti Cuntzově pokládati za krok zpět. Jest mým pevným přesvědčením, že se na Šimkových mylných předpokladech textově kritických nemůže správně stavěti. Nepochybuji o vážnosti Šimkova badatelského úsilí a přál bych mu, aby měl v chystaných dalších dvou svazcích více zdaru. Nevyhnutelným jeho předpokladem bude však přebudování samých základů svazku prvního[1]. *Bohumil Ryba.*

Philippe Fabia: **La Table Claudienne de Lyon**. Lyon (M. Audin) 1929. Str. IV + 167 velké čtvrtky.

Kdo prošel jižní Francií se zájmem o starou římskou provincii a kdo v moderním Lyoně věnoval pozornost i gallskému *Lugudunum*, nezapomene přední ozdoby tamního musea v Palais Saint-Pierre: bronzové desky s vyrytým textem císařského rodáka lyonského. Snad si návštěvník povšiml též, že severněji od musea, v blízkosti botanické zahrady, má souběžná ulice s *rue Burdeau* vzpomínkové jméno *rue des Tables Claudiennes*. Kdyby byli původcové tohoto názvu znali práci prof. Fabie, o které tu referujeme, nepochybuji, že by byli ulici správně nazvali *rue de la Table Claudienne*. Ale i tak označuje tabulka s oním názvem přibližně místo, kde byly před 400 lety (r. 1528) při přeměně vinice v zahradu nalezeny dva velké zlomky bronzové desky. Když Bellièvre z lokálního patriotismu, kterému lichotila patrně slova *ex Luguduno*, navrhl koupi nápisu městské radě, ‚sans savoir à la fin ni qui parlait ni de qui et de quoi on parlait', putovala deska z původního naleziště do radnice (Hôtel de Ville); odtud byla teprve r. 1814 přenesena do musea a zde po několikerém přemisťování vystavena konečně (od r. 1868) v prvním poschodí v předsíni gallerie antik.

První, kdo poznal, že deska obsahuje authentický text oné řeči, kterou svým způsobem podal Tacitus v Ann. XI 23 a n., byl teprve Vetranius Maurus (1569). R. 48 totiž proslovil Claudius

[1] Korektura řeckého textu Ptolemaiovy kapitoly je pečlivá, ale i tak mělo leccos býti ještě pojato do „Oprav" (159) : 249, 1 *χερσονῆσον*, 249, 4 *ἔτι*, 251, 5 appar. *οὐ*, 252, 16 appar. (a stejně znovu str. 87, pozn. 4) *ἀλπείος* X (spr. *ἀλπείοις*); stejně v citátech *παρήλθεν* (str. 7, 3), *δυσχηστίας* (17), *ς* (spr. *ζ*, 55), *Ῥῆνον* (110, 2) vedle celé řady menších nedopatření.

řeč, v níž žádal, aby senát přiznal předním mužům Galliae Comatae (t. j. celé zaalpské Gallie s výjimkou provincie narbonské) právo dosíci v Římě úřadů a tak získati přístup do senátu. Podnětem k řeči byla nepochybně speciální žádost zástupců tří Gallií, kteří se scházeli blíže Lyonu v chrámě při *ara Romae et Augusti;* tento oltář se lokalisuje po výkopech z r. 1859 s bezpečností severně od dnešního kostela sv. Polykarpa, docela blízko naleziště desky. Shromáždění zástupců Gallií nepochybně také rozhodlo, aby text z Říma poslaný byl vyryt do bronzu a veřejně vystaven u Lyonu, hlavního města Galliae Comatae.

Text nápisu byl mnohokráte vydáván, překládán a stručněji nebo obšírněji kommentován. Prof. Fabia ve svém jubilejním vydání, vycházejícím pod auspiciemi městské rady Starého Lyonu a věnovaném dlouholetému lyonskému starostovi a známému státníku Ed. Herriotovi, nepotřeboval pro text i vlastní výklad nápisu než vybrati kriticky menší množství užitečných možností exegetických mezi větším množstvím neužitečných, zasadil však celý výklad do širokého rámce důkladného poučení literárního a grammatického, především pak historického a starožitnického.

Jasně utříděná jeho kniha má tři hlavní oddíly. V prvním autor jednak kreslí historické pozadí státnického činu Claudiova v Římě i v Gallii, jednak probírá kriticky v chronologickém pořadí bibliografii nálezu od XVI. do XX. stol., konečně podává popis desky. Text a překlad nápisu tvoří oddíl druhý. Většinu třetího oddílu zaujímá podrobný výklad, zakončený parallelou Claudia skutečného a Tacitova.

V bibliografickém přehledu převažuje v celku historický zájem nad cenou vyvážených hodnot, poněvadž mnoho prací o Claudiově desce, zejména francouzských, nevzešlo od pravých odborníků. Fabia není k svým krajanům nijak předpojatě šetrný. Kdežto po pravdě uznal, že první význačné práce o lyonském nápise jsou příspěvky badatelů německých, Niebuhra (1811), Zella (1833), Zumpta (1859) a Nipperdeye (†1852), musil vytknouti Saint-Aubinovi (1666) ‚une incroyable ignorance du latin', ba dí o něm skoro jízlivě ‚ouvre avec éclat la série des mauvais traducteurs qui durera jusqu' à nos jours' (str. 25), u Menestriera (1669) konstatuje jistou ‚inconcevable bévue exégétique' (str. 27), výklad Brossettův (1701) prohlašuje za ‚souvent erroné grossièrement' (str. 28); Monfalcon (1851) podle Fabie ‚n'a ni solidité ni précision' (str. 35), ba dokonce ‚lire Monfalcon, c'est perdre son temps et le perdre sans plaisir' (str. 36); také epigrafiku Allmerovi (1888) vytýká právem, že se dobře nevyznal v latině a neztrávil poučení historické a starožitnické (str. 42).

Stejně přísně spravedlivý jest Fabia ke Claudiovi samému. Soudí, že se jeho řeč končila právě poslední větou na desce zachovanou, t. j. odbočkou o censu; proti pochybovačům podotýká: ‚Cette fin serait surprenant, évidemment, si l'orateur était un esprit

normal' (str. 147). Claudiovi vytýká sice duševní těžkopádnost, neovládání citů, neobratnost a nevkus, ale přiznává mu zase jistou spravedlnost a sílu, historické vzdělání a jasný smysl politický, pevnost vůle a pravou ušlechtilost duševní.

Obšírně rozbírá Fabia poměr Claudiovy řeči v nápise a u Tacita. Zde mu při vší snaze po bibliografické úplnosti ušlo, že thema zpracoval dissertací *A. Hertle*, Tacitus quomodo imperatoris Claudii de iure honorum orationem inverterit, Freiburg i. Br. 1912. Tacitovu řeč pokládá Fabia za volné zpracování skutečné řeči Claudiovy; Tacitus změnil nejen pořad důvodů, ale i hlavní myšlenku: Claudius dokazoval, že politické dějiny Říma jsou od začátku dlouhou řadou novot, kterou chce rozmnožiti dalším členem, kdežto Tacitus mluvil o řadě assimilací cizích prvků. Tacitův Claudius se jeví bez chyb skutečnosti, zidealisován a zevšeobecněn. Z analysy obsahu skutečné řeči Claudiovy ve srovnání s versí Tacitovou soudí Fabia, že jest ztracena asi polovina nápisu.

Fabiova kniha projevuje v nejvyšším stupni nejlepší vlastnost francouzských prací: přesnou logiku myšlení a jasně učleněnou stavbu celku. Nadto vyniká důkladnou svědomitostí, objektivní nestranností a odklonem od snahy, výše hodnotiti vratkou duchaplnost než střízlivou pravdu: vesměs vlastnosti, kterých si referent dovedl vážiti již před lety v Lyoně při Fabiových vzorných přednáškách epigrafických, jichž vděčně vzpomíná.

Referent nesouhlasí jen v nějakých drobnostech. Fabia mluví (str. 59) o staženém genitivu *municipi*, ačkoliv u *io*-kmenů jsou právě tvary s monofthongickým *-i* nejstarší. Mezi ‚anomalies' a ‚décompositions fantaisistes' řadí (str. 56) na nápise také psaní *quam vis* (m. *quamvis*); myslím naopak, že tu u písaře právem působilo ještě povědomí původní etymologie slova; pro můj výklad by svědčily obměny této spojky, j. Cic. Cael. 63 quod illa (femina)..., *quam velit* sit potens, nunquam impetravisset, 67 *quam volent*... faceti, dicaces, non nunquam etiam ad vinum diserti sint, alia fori vis est, alia triclinii. Pro větu nápisu *sed illa potius cogitetis* nesouhlasím s logicisujícím výkladem (str. 70, pozn. 4), podle kterého tu jest zeugma, z předcházejícího *deprecor* prý třeba doplniti *precor* a spojku *ut*. Konjektura *gravioresve* v textu Cic. De leg. III 9, jejíž původ Fabiovi není s určitostí znám (str. 79, pozn. 15), jest — jak uvádí Vahlen v kritickém apparátu svého vydání (^{2}1883) — Mommsenova, a to z jeho Römisches Staatsrecht ^{1}II. str. 140 (= ^{3}II. str. 159). Do textu nápisu bych nepojímal Hirschfeldovo *u*[*tile*]; Hirschfeld (ke CIL XIII č. 1668) uváděl konjekturu jen v poznámce, a to ještě opatrně ‚*sit u*..., *fortasse u*[*tile*]'. V transkripci nápisu má býti tištěno (str. 62) správně *p*(*ublicae*) místo *p*[*ublicae*]; dále (str. 64) *plus quam* (tak správně str. 130) místo *plusquam*. Pokud se týče *lectio senatus* za Augusta, čekali bychom polemiku proti mínění E. G. Hardyho, které Fabia jen uvádí na str. 92, pozn. 3.

Ke knize Fabiově jest připojen zdařilý fototypický obrázek desky, zmenšený z původních rozměrů (193 cm × 139 cm) asi na čtvrtinu. Reprodukci vadí jenom to, že na hořejším okraji, kde nepopsaná plocha desky splývá s pozadím, nelze přesně rozeznati čáru lomu. *Bohumil Ryba.*

A. C. Juret: **La phonétique latine.** Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg, 1929. Str. 69.

Spisovatel, který vydal také v serii *Initiation et méthodes* pojednání *La métrique latine* a samostatně *Manuel de phonétique latine,* podává tu pro vysokoškolské posluchače úvod do latinské fonetiky, vynechávaje pro přehlednost a stručnost poznámky bibliografické a vědeckou polemiku. Nedostatek záznamů a zpráv o podmínkách, za nichž se vyvíjela latinská výslovnost a latinský slovník, uvádí za příčinu, proč nepodává téměř žádných dat historických. V té věci odkazuje na Meilletovu práci *Histoire de la langue latine.* K prohloubení a doplnění poznatků o latinské fonetice doporučuje tyto práce: Meillet-Vendryès, *Traité de grammaire comparée des langues classiques,* Lindsay, *The Latin Language,* Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik: Laut-u. Formenlehre,* 5. vyd. od Manu Leumanna, Ferd. Sommer, *Handbuch der lateinischen Laut- u. Formenlehre,* 2+3. vyd. a zvláště Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes.*

Jsa přesvědčen, že fonémy třeba studovati i osamoceně i v souvislém rozhovoru, postupuje Juret v souhlase s tímto principem a studuje vývoj hlásek v slabice, slově a větném celku. Při tom si pozorně všímá úlohy implosiv (zavírajících slabiku) a explosiv (slabiku otvírajících) a jejich významu při fonetických změnách v latině. Táž souhláska, na př. *-t-* v *datus* může býti zároveň implosivou i explosivou: *-t-* svou implosí zavírá slabiku *da-* a otvírá *-tus* svou explosí (10). Častými poukazy na fonetický vývoj hláskoslovného systému v jazycích románských dodává autor své příručce zajímavosti i pro romanisty. Je tu hojně příkladů objasňujících výklady. Autor se snaží podati na 57 stranách vlastního exposé látku tak bohatou — tomu nasvědčuje také přehled, str. 64—69, — že pro začátečníky bude jeho příručka dosti těžká. Tím se stává nepřehlednou. Nejasnost v rozvržení látky zvýšil autor také tím, že vedle hlavních tří částí, na něž je práce rozdělena, vsunul také sekce, ale nedůsledně: první sekce 2. části nemá pokračování a také 3. sekce (52) je bez 1. a 2., které by měly předcházet. Je tu zřejmě zmateno rozdělení na části a sekce. I v tiskových typech volených pro nadpisy jednotlivých sekcí, není důslednosti (srv. 18, 52).

V části I. (3—16) popisuje autor systém lat. výslovnosti klasické a to v 1. kap. (4—9) samohlásek, dvojhlásek a souhlásek, v 2. kap.

(10—13) hlásek slabikotvorných, v 3. kap. (14—15) hlásek ve slově chápaném jako celek složený z prvků morfologických a syntaktických a ve 4. kap. (16) vykládá o změnách fonémů ve větě jako celku.

V II. části (17—36) pojednává o vývoji latinské výslovnosti, a to předně v 1. kap. (18—25) souhlásek začínajících slabiku, tedy explosiv (explosivní skupiny *sp, st, sk* s následujícími souhláskami *r, l* nebo bez nich: *spērāre, stēlla, scāla, stringere, splendor;* nápisy od r. 150 po Kr. předrážejí tu *i*, které asi vzniklo ve větě po souhlásce a přešlo do jazyků románských (21) jako *e: scrībere* > *écrire, spiritus* > *esprit, schōla* > *école, sponsa* > *épouse*; srv. také prov. *esperar* < *spērāre, estat* < *statum, escala* < *scāla*, prov., kat. *escola* < *schōla*, špaň. *escuela*, port. *escola*), v 2. kap. (26—31) implosiv, v 3. kap. (32—34) o vlivu jednoty slova a slabiky (metathesi, dissimilaci, haplologii a assimilaci: *pīstrīnum* > *prīstīnum, clāvicla* > *cāvicla* > *cheville, apsporto* > *asporto, dīxistī* > *dīxti, *bhardha* > **farba* > *barba* > *barbe*) a v 4. kap. (35—36) o vlivu koncové polohy na souhlásky. Dále pojednává o vývoji samohlásek (37—51) a to v 1. kap. (38—39) o innovacích obecné povahy v latinském vokalismu (nejstarší z nich se týká místa akcentu ve slově, pozdější je redukce indoevropských dvojhlásek: *ei* > *ē* > *ī*: *deicō* > *dīcō; *eu* > *ou* > *ū: *deucō* > *doucō* > *dūcō*), v 2. kap. (40—43) o innovacích závisících na jednotě slabiky čili na slabice jako celku (vliv explosivních a implosivních souhlásek slabiky): *soror* < **svezōr* < **sụesōr; rosīs* < *roseis* < **rosăis* < **rosāis* (krácení samohlásky dlouhé), *bīnī* < **dụisnei* (dloužení samohlásky krátké); vliv implosivy a následující explosivy na barvitost samohlásky, a to asimilační, na př.: *ev* > *ov: novus* < **neụos: νέως, novem* < **neụm*: *ἐννέα* (41) a differenciační, na př.: *ōụ* > *āv* : *octāvus, octō* a v 3. kap. (44—51) o samohláskových innovacích podmíněných jednotou slova: *rĕī* < *rēī* : *rēs*; *flĕō* : *flēbilis*; *du-* > *dv-* > *b* : *duellum* > *dvellum* > *bellum;* dissimilace timbru: *augu* > *agu: augustus* > *agustus* > franc. *août* atd.

Konečně v 3. části (52—57) studuje autor vliv věty čili fonetické účinky platnosti slova ve větě, a to v 1. kap. (53—55) fonetické vázání slov ve větě (*nesciō, nequeō, neglegō atd.*) a v 2. kap. (56—57) innovace způsobené expressivní platností slova ve větě na př.: geminaci intervokální souhlásky ve slově *Juppiter*, jako na př. ve franc.: *c'est ép-pouvantable.* Podobně vysvětluje tuto geminaci Sommer, v uv. kn., str. 202-3 a Meillet, Esquisse, str. 166. *A. Šesták.*

The Defensor Pacis of Marsilius of Padua. Edited by *C. W. Previté-Orton*. Cambridge at the University Press 1928. Str. 47+517. Cena 35 sh.

O málokteré edici možno říci větším právem, že vyhovuje potřebě obecné a hluboce pociťované, než o tomto vydání DP.

Je téměř neuvěřitelné, že nejvýznamnější a nejsmělejší dílo středověku, jak byl správně nazván, bylo dosud přístupno jen v několika, aspoň čtvrt tisíciletí starých přetiscích *editionis principis* z r. 1522, přetiscích namnoze stejně vzácných, zatím co tolik Marsiliových současníků, jejichž význam se s ním nedá srovnávat ani zdaleka, vyšlo za posledních 50 let a vychází v nových a nových vydáních. Marsilius jest ovšem tvrdý kacíř, který jen šťastnou náhodou unikl obvyklému osudu kacířů. Přece však je to spisovatel, o němž po dlouhou již dobu každý téměř rok vychází nějaká studie, ne-li kniha, a to v nejrůznějších jazycích. Cambridgeský professor si proto zaslouží upřímných díků všech badatelů o kultuře středověku za to, že pořídil konečně přístupné a k tomu prvé kritické vydání slavného díla.

Není náhodou, že je podnikl Angličan. Britsko-americký svět má přirozeně nejvíce pochopení pro smělého proroka moderní demokracie. Byl to také Američan J. A. Sullivan, kdo pomýšlel na svrchovaně nesnadnou tu edici, ale mohl ji jen připravit znamenitou studií o rukopisech a datu DP. Pak se chopil úkolu lipský prof. R. Scholz, autor základního díla o publicistice doby Filipa Sličného a skvělého essaye o Marsiliovi v Zeitschrift für Politik 1908. Hleděl nejprve odpomoci nalehavé poptávce školním výborem z DP, kdežto současně O. Cartellieri učinil tak fotomechanickou reprodukcí aspoň I. dílu DP. Na návrh J. Hallera, jehož klassické dílo Papsttum und Kirchenreform zdůraznilo 1903 dosah DP pro studium doby velikého schismatu, rozhodlo se potom ředitelství *Monumenta Germaniae historica* vydat Marsilia a získalo pro úkol Scholze. Pokud vím od něho, je konečně hotov s úpravou textu, ale na vydání si jistě ještě počkáme.

Previté-Orton mohl na štěstí již užít hlavních výtěžků průpravných studií Scholzových, takže edice MGH sotva příliš jeho úpravu předstihne. Že se rozhodl obmezit variantový materiál, za to mu bude jistě každý vděčen. Vynahradil to pečlivým zjištěním citátů a čtverým rejstříkem, v němž jediné pohřešíme rozepsání kanonů Dekretu. Bylo by ještě více usnadnilo práci právě badateli českému. DP je zajisté základní důležitosti pro každého pracovníka husitského.

Bylo to nemalé překvapení pro studium o DP, když jsem (ČČM 1928, 13—26) mohl zjistit, že *Defensorium Occam*, kterého se 1433 dovolával v Basileji Mik. Biskupec a kolem 1420 anonymní traktát nepochybně Paynův, není než Marsilius. Mohl jsem pak i ukázat, že díla užil, aniž se o tom zmínil, na koncile i Rokycana, zvláště pak vydatně že tak učinil hned 1412 Jakoubek ze Stříbra v *Tractatus responsivus*, který 1927 vydal S. H. Thomson jako práci Husovu; zde přejaty z DP mlčky celé stránky. Nesporné toto zjištění, nevysvětlitelné jinak než přímým užitím slavného díla, zbavuje nás pochybností, že neznačný, přece však zřetelný ohlas Marsilia, který postihneme

v skoro současném Husově traktátu *de ecclesia*, je také založen na přímém užití DP a nepochází snad teprve z druhé ruky (o tom v mém článku o Husově traktátu ve Sborníku Husovy fakulty, 1930, 13—22).

Byli Hus a Jakoubek první z Čechů, kteří poznali revoluční dílo vlaského publicisty a byli strženi oslňujícími jeho thesemi o svrchovanosti státu nad církví a o svrchovanosti lidu ve státě i v církvi? Zdá se, že ano. Jméno Marsiliovo i jeho spolupracovníka Jana z Jandunu mihne se nám arci již ok. 1382 v *Tetragonu Aristotelis* Vojtěcha Raňkova z Ježova, ale tím ještě není prokázána přímá znalost díla; M. Vojtěch mohl je znáti i z pouhého doslechu, z hlučné aféry, kterou 1377 vzbudil v Paříži francouzský překlad DP. Pronikání díla Marsiliova do Čech bránila zajisté nemálo i jeho závadnost politická. Jeť věnován Ludvíku Bavorovi a tvoří součást publicistiky, která sotva směla do Čech za panování Karla IV. Jeho kancléř Jan ze Středy se aspoň chlubí tím, jak vyhladil *anglicana sophismata* Marsiliova spolubojovníka Ockhama (Summa canc. Caroli IV. ed. Tadra 39). Stěží tedy pronikl do Čech revolucionář tak smělý dříve, než nastoupení Václava IV. a tím vzniklé napětí mezi církví a státem zjednalo u nás pro DP půdu příznivější. Přinesl snad jeho známost z Italie Husův starší kolega a zastánce na kostnickém koncile Pavel Vlodkovič? Znalost DP možno u polského kanonisty na neštěstí doložit, pokud vím, teprve 1415 v Kostnici, kde však jeho šiřitelem byl politický spojenec našeho doktora Dietrich z Niemu. Přišla tedy do Čech jeho známost z Anglie? Této domněnce mnoho nasvědčuje to, že Marsiliova DP užívá ok. 1420 traktát, který můžeme pravděpodobně přiřknout právě muži, jenž již dávno před svým příchodem do Čech r. 1414 byl s nimi ve styku, P. Paynovi, a pak příznačný omyl, s nímž právě anglický rukopis DP(O) připisuje spis Ockhamovi, jak to činí onen traktát a také Biskupec. Nemalou závadou tohoto výkladu je však to, nač mě upozornil prof. Previté-Orton, že oba husitské rukopisy DP, které se zachovaly v Národní knihovně vídeňské (starší z nich byl majetkem Martina z Tišnova, patrně onoho, jenž napsal panegyrik na pány z Tovačova, popsaný Jos. Truhlářem ve VUS 1895), náležejí jiné recensi díla než vzpomenutý rkp anglický, recensi německé, kdežto on obsahuje recensi francouzskou. Odklizení těchto nesnází lze se nadít asi jedině od nového badání o rozšíření DP po Evropě, badání, pěstovanému dnes právem horlivě skoro všemi národy, neboť jsou si vědomi toho, že každému z nich může býti průkaz o užití slavného díla jen ke cti.

Českému badateli, kterému v tom připadne, jak viděti z mých začátků, úkol nikterak poslední, sluší, myslím, namítnouti ještě jinou zajímavou otázku, dosavadním badáním opomíjenou, otázku, zda snad editio princeps nesouvisí s českými vlivy na ranní reformaci? Předloha tohoto tisku je ku podivu, jak zjistil již

Sullivan, nejbližší oběma jmenovaným rukopisům původu českého (I a J). Vydavatelem je (P. Joachimsen, Geschichtsauffassung und Geschichtschreibung des dt. Humanismus I, 1910, 291) humanista Hermann v. d. Busche, nedávnými pracemi zvěčnělého P. Kalkoffa stavěný na místo Huttenovo (jeho Huttens Vagantenzeit und Untergang, 1925, 269). Nedočkal se pohříchu dosud monografie, jež by nás o tom dovedla poučit. Kdo však uváží, že ze 20 známých rukopisů DP po celém Německu, rukopisy tak bohatém, najdeme jediné dva (mimo oba husitské) na půdě německé, ve Vídni, a dále že z českých předloh pořídila mladá reformace nejen edice Husa a Matěje z Janova, nýbrž i Viklefova *Trialogu* a lollardského výkladu apokalypse, nezamítne jistě této možnosti. Snad bude někdo jiný šťastnější na cestě po této významné stopě.

Z toho, co tu řečeno, vyniká jasně, doufám, nemalý dosah edice Previté-Ortonovy pro českého badatele, jistě ospravedlňující, aby na ni bylo i u nás upozorněno zvláštním referátem. *F. M. Bartoš.*

A. J. Buning: **De Indogermaansche Athematische Conjugatie in het Slavisch.** Proefschrift, Leiden. Amsterdam, ‚De Spieghel'. 1927. Stran 109.

Autorka obrala si za úkol zjistiti, u kterých slovanských sloves lze s jistotou nebo aspoň s pravděpodobností předpokládati, že mají thematickou flexi sekundární, místo původní flexe athematické. V úvodě zabývá se některými staršími pracemi o této věci. Nejvíce pozornosti věnovala vývoji názorů na slovesný typ *mьnǫ: mьnęti*. Přidržuje se tu velmi věrně Horákova spisu Z konjugace souhláskové 1896. Kritické poznámky k starým domněnkám (Boppově, Miklosichově atd.) opakuje po něm zbytečně; psalť je Horák ke konci minulého století proti předpokladům, jež dnes sotva kdo uznává. Nemilý je lapsus na str. 15—18. Brugmann v Grundr.[1] (1886 n.) — ve shodě s názorem starším — vykládal vznik uvedeného typu spojením praesentií na *-(i)io/-(i)ie-*:*-ĭ-* s tvary mimopraesentními na *-ē-*; Horák toto pojetí obšírně rozbírá a zamítá v uv. spise str. 15—26. Hirt nato Ablaut (1900), 108 n. ukázal, že hlavním pramenem bsl. typu *-ĭ-*:*-ē-* mohly býti base typu *exēi̯-*; tento názor pak přijal Brugmann v Grundr.[2] II, 3 (1916). Buningová odchyluje se v svém přehledu u jména Brugmannova od své předlohy a podává — za výkladem Streitbergovým PBB. 14, 1887, 224 n. a před výkladem Horákovým AslPh. 14, 1892, 152 n. — výklad Brugmannův podle Grundr.[2]; ale v rozboru tohoto výkladu vrací se opět k své předloze a opakuje námitky Horákovy tak, jak je vyslovil proti Brugmannovu názoru staršímu. Že autorka, ač cituje z Grundr.[2], má na mysli výklad z Grundr.[1], a že tedy nepostřehla podstatný rozdíl mezi Brugmannovým názorem starším a novějším, je vidět i ze způsobu, jakým jeho výklad reprodukuje, i z celé další souvislosti. Výklad

bsl. typu -ĭ-:-ē- z basí *exēi̯-* uvádí teprve na str. 23 jako výklad Reicheltův a Vondrákův, podstatně různý od výkladů dotavadních; zatím Reichelt (BB. 27, 1902, 63 n.) a Vondrák (VglslGr. 1906—8) vyšli z Hirta, a z Hirta, Reichelta a Vondráka teprve Brugmann v Grundr.[2] O Hirtovi se B. v úvodě vůbec nezmiňuje (ovšem ani ne o tom, že Hirt nyní pro tento typ předpokládá base *exĕi̯-*, nikoliv *exēi̯-* s původní délkou, ač B. mezi prameny uvádí jeho IdgGr. II, kde Hirt o tom jedná na str. 58 n., 153 n.).

V další části zkoumá B. — podle známých kriterií Meilletových a opírajíc se o výsledky jeho prací — přes 200 sloves a zjišťuje athem. původ asi u poloviny z nich; u ostatních často prohlašuje athem. původ za možný, nebo i za pravděpodobný, ač bez přímých důvodů; nic bezpečného nemůže říci asi u pětiny všech. Tento výsledek není však bezpečný. Předně B. neshromáždila všeho materiálu, který podle kriterií Meilletových sem patří; nenalézáme na př. *brьjǫ* (: sti. *bhrīṇāti* atd.), *krějǫ*, (: lit. *skrindù* atd.), *pьšǫ* (: sti *pināṣṭi*, ř. *παίω* atd.) — sloves takových byla by slušná řada. Při zjišťování pův. flexe (vedle parallel někdy zbytečných, protože pro pův. flexi nerozhodných) opomíjí B. athem. parallely árské, které jinak jsou jí pro zjištění pův. flexe rozhodující; tak u *ziďǫ* (str. 53), kde prý nic pro athem. původ nesvědčí, mohla uvésti sti. *dēhmi* (sem dále lit. *díežti: dýžti*) atd. Někdy nepřihlíží ani k důležitým parallelám baltskoslovanským; tak u *trovǫ* (str. 59), kde prý původ nelze zjistiti, mohla uvésti příbuz. *tryjǫ*, part. *trъvenъ*; ř. *τρύω*, *τρύχω*, *τρώω*, *τιτρώσκω*; lit. *truniù*, *tr(i)ùškinu* atd.

Na druhé straně materiál, s nímž B. pracuje, není vždy spolehlivý. B. zkoumá pův. flexi a nalézá často athem. původ i u sloves se základem onomatopoickým (*ječati*, *lokati*, *kapati* atd.), tedy bez historie[1]; mimo to onomatopoica jako **golgolati* jsou asi denominativa.[2] Avšak i jiná slovesa, u nichž B. má athem. původ za pravděpodobný, mohou býti stará denominativa ode jmen kořenných s kořen. vokálem v různých stupních a od počátku s různým tvořením praesentním[3].

Kriterií Meilletových nesmí býti užíváno mechanicky. Theoreticky lze arci předpokládati athem. praesens pro nejstarší prajazyk u všech primárních sloves, avšak B. si obrala za úkol zjistiti, u kterých sloves původní flexe athematická byla v slovanštině nahrazena sekundární flexí thematickou. B. si měla vymeziti lépe pojem této sekundárnosti. Mezi slovesy s athem. původem uvádí i taková, jejichž thematická flexe pochází již z prajazyka, na př. *berǫ*, *plovǫ*, *tekǫ*, *tešǫ*, *vezǫ*; u takových

[1] Meillet, jehož se B. přidržuje jinak velmi věrně, zdůrazňuje opětovně MSL 19, 1916, 187, 189, že u tohoto druhu sloves nelze o pův. flexi říci nic určitého.

[2] viz Meillet l. c. 189, Brugmann Grundr.[2] II, 3, 219.

[3] viz o tom na př. u Hirta IdgGr. IV, 217 n.

sloves nelze se slov. stanoviska mluviti o původnější flexi athematické — pro slovanštinu jsou thematická od původu, i když přiznáme, že athem. sti. *(bi)bharmi* jest odraz prajazykové flexe nejstarší, k níž them. flexe **bherō* atd. (ř. *φέρω*, got. *baíra* atd.) přibyla v prajazyce teprve později. Stejným právem jako u *berǫ* atd. mohla by B. mluviti o sekundární flexi athematické ještě u jiných sloves, a přece toho nečiní. Dále nelze mluviti o athem. původu tam, kde základem slov. praesentu bylo perfektum nebo t. zv. aorist; slov. *věmь*, *jьmamь* jsou právě sekundární útvary slovanské a praesentia jako *znajǫ* jsou thematická odedávna. B. málo počítá s tím, že historické praesens athematické, zvláště v baltštině, nemusí vždy býti přímý odraz flexe nejstarší.

Jedním z příznaků athem. původu jest zdloužený stupeň kořenného vokálu. B. se dovolává kriteria tohoto nejednou i u sloves s kořen. vokálem od původu dlouhým (na př. u *majati*, *sъměti*, *klasti* atd.). Athem. původ je tu zpravidla pravděpodobný, ale ne pro délku v kořeni, nýbrž podle kriterií jiných.

V jednotlivých výkladech jest dosti nesprávností, nepřesností a grafických nedůsledností. Dva tři příklady: na str. 67 vedle slov. **žerti* s kořenným *e* staví B. ř. *βιβρώσκω*, lat. *vorāre* s kořenným *ŏ* (v *βιβρώσκω* odpovídá slov. *žer-*, lat. *vor-* nullový stupeň *-βρ-*); na str. 10 příkladem na psl. *dьrǫ* uvádí B. č. *dřu*, str. 68 č. *dru*, a v rejstříku má vedle hesla č. *dru* i *oč.* (=stč.) *dřu*; na str. 54 jako thematický tvar uvádí sti. *stániti*, str. 91 dokonce *riṇákti*; v hláskosloví nedbá rozdílu mezi stupněm oslabeným a zánikovým, atd. Časté jsou omyly v citaci. Tak k lit. *mérkti* slov. **mьrknǫti* staví na str. 77 mrus. *merčyt* (t. j. *merčíty* ‚mrholiti') a odkazuje k Solmsenovi KZ. 34, 27; tam se jedná sice o slov. **mьrkati : *mьrgati*, ale ani na uv. straně, ani jinde onoho mrus. dokladu není; na str. 65 vykládá alb. *štriñ* ze **st̥rniō* a odkazuje ke G. Meyerovi EW. 418, ale tam onen pratvar není (B. vzala jej asi z Trautmanna BslW. 287); na str. 66 k slov. **vьrgǫ* staví B. got. *waírpan* a dodává: ‚(Vgl. Feist Wtb.[9] 305)', ač Feist spojení to EW.[2] 415 pokládá za nejisté; snad to má býti odkaz ke Klugemu EW.[9], který 489 n. uv. slova spojuje a jehož B. uvádí mezi prameny (Feista ne); atd.

V lit. části rejstříku s. v. *vejù* omylem jsou spojena slovesa *vejù* ‚viji' a *vejù* ‚pronásleduji' a zařazeno lot. *vèršu*, jež v lot. části chybí; csl. *požьrǫ* psáno *pozьrǫ* a podle toho zařazeno o deset hesel výše, než má býti; a j.

Tiskových chyb je mnoho (na 100 stranách textu poznamenal jsem si jich na 90); zvláště nemilé jsou časté chyby v názvech pramenů a jejich autorů.

V celku kniha B-ové nepřináší skoro nic nového, a má dosti mnoho vad.

J. M. Kořínek.

Slavistische Studien. Franz Spina zum sechzigsten Geburtstag von seinen Schülern. Redigiert von *Ferdinand Liewehr.* (Veröffentlichungen der Slavistischen Arbeitsgemeinschaft an der Deutschen Universität in Prag. Herausgegeben von Prof. Dr. Fr. Spina und Dr. G. Gesemann. I. Reihe. Untersuchungen, Heft 5.) Reichenberg, Gebrüder Stiepel Ges. m. b. H., 1929. Str. 202.

O prof. Spinovi možno říci, že je doopravdy prvním slavistou německé pražské university: ti, kdo před ním a v prvních letech jeho akademické činnosti s ním přednášeli o slovanských jazycích (po případě i o jiných thematech spadajících do slovanské filologie), činili to v rámci indoevropského jazykozpytu (a bylo by mělo být v pamětním spise »Fünfundzwanzig Jahre Slavistik an der deutschen Universität in Prag« [v Praze 1928] podrobněji objasněno, proč tomu tak bylo); kromě toho bývala doba jejich působení na této fakultě nedlouhá, takže ani nemohlo zůstaviti znatelnějších stop. Spina byl první docent, jenž se habilitoval pro obor náležející k slovanské filologii, a za dlouholeté své činnosti vychoval slušný počet učitelů češtiny německým středním školám i několik vědeckých pracovníků, takže k šedesátým jeho narozeninám mohli již vystoupit s obvyklým sborníkem, jejž vyplnili jen účastníci domácí, seskupení okolo dvou nynějších slavistických profesorů německé university, Spiny a Gesemanna.

Spina si zjednal jméno několika pronikavými studiemi o staročeské literatuře. Sborník jemu nyní věnovaný z tohoto oboru nepřináší však práce žádné. Je tu několik, vlastně většina prací literárně historických, ale týkají se veskrze novější české literatury. Z ostatních prací Spinovým zájmům vědeckým nejblíže je také na první místo sborníku položená rozprava R. Jakobsona »Zur vergleichenden Forschung über die slavischen Zehnsilbler« (str. 7—20); autor v ní podrobně analysuje desítislabičký verš ruské lidové epické skladby »Путешествие Вавилы со скоморохами«, jíž měl příležitost studovat nejen ze zápisu, nýbrž i z ústního přednesu lidové pěvkyně r. 1915 do Moskvy dopravené. Je to cenný příspěvek k studiu povahy a vývoje slovanského dekasylabu. Nejobsáhlejším článkem do sborníku přispěl neumdlévající pozorovatel různých českých hantýrek E. Rippl; pod titulem »Beiträge zur tschechischen Sondersprachenkunde« (str. 50—73) shrnul tři další své příspěvky k tomuto odvětví české jazykovědy: v prvním se vrací k své knize »Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch« (v Liberci 1926) jednak reaguje na některé posudky o ní, jednak dodávaje některé výklady k materiálu v ní sebranému, jednak doplňuje dost podstatně tento materiál výsledky dalšího sbírání; v druhém pojednává o mluvě vojenské a na konec — v příspěvku třetím — o mluvě studentské. Látka, kterou se autor už po několik let obírá, je nevyčer-

patelná, jak je viděti z vlastních jeho stálých dodatků a doplňků.[1]) To, co podává, je ovšem především pouhý hrubý — ovšem cenný — materiál, indigesta moles, třebas urovnaná v jednotlivé kategorie a podkategorie. V mluvě studentské na př. bylo by třeba — právě tak jako při jiném materiálu jazykovém — hleděti času a místa: bylo by třeba znáti studentské hantýrky jednotlivých míst[2]) (a po případě ústavů), aby plně vyniklo to, co v těchto věcech hledáme, individuální tvořivost a vynalézavost jazykovou, která se ztrácí do značné míry u výrazů obecně rozšířených a patrně od jednotlivých generací a z jednoho místa na druhé přejímaných. Je to ovšem úkol velmi nesnadný a také namnoze velmi delikátní: jak by bylo zajímavé znát na př. přezdívky dávané jednotlivým učitelům (ne učitelům a představeným vůbec)! Na jednom ústavě na př. říkali řediteli studenti všeobecně *starej Taš* nebo *Takš* (na př. ptal-li se kdo: Koho máte na řečtinu? odpověděli: *starýho Takše* a pod.), protože začínal každou řeč slovem *takž*; jednomu profesoru na témž ústavě říkali *Beblafa*, jinému jen *Mates*, *Matýsek* podle jeho křestního jména atd. A bude také potřebí hledět více k době, z níž ten či onen výraz pochází nebo v níž se ho užívalo: podle poměrů té doby se pak pochopí leckterý výraz, který jinak je nejasný a třeba i dost divný. Vidíme to u Rippla na př. v tom, jak si neví rady s výrazem *dvojka*: píše, že prý to byl v dřívějších dobách výraz pro »genügend«;) ale *dvojkou* nebyla ani není (užívá se snad toho výrazu dosud nikdy míněna »dostatečná«, nýbrž »nedostatečná«. Je to z dob, kdy se klassifikace označovala *Em* (= eminens), *ad Em* (ademinens), 1 (prima), 2 (secunda) — výraz značky stupně nejnižšího (2) se udržoval, i když se již vyjadřoval značkou jinou (*5* anebo nyní *4*). Ostatně *dvojka* říkali ‚nedostatečné' víc profesoři než žáci — i těchto vrstvových rozdílů bylo by třeba dbáti. Sbírku Ripplových příkladů bylo by lze ovšem snadno rozmnožiti o výrazy nové. Za mých studií gymnasijních se na př. jednotlivé stupně klassifikace vyjadřovaly na ústavě, na němž jsem studoval, zkratkami *výbka*, *chvalka*, *dobrák*, *stajda* (vedle *stačka* a *dosták*, jež uvádí také Rippl); kdo měl většinu pětek, byl *pětkař*; konferenci se říkalo *konferenda*, komposici *kompóna*, náboženství zkráceno v *nábožku*, školník byl *školař*; hrubá chyba v úloze byla *hrubka*, třídní slul *třídník; chytat* se říkalo, byl-li žák, zkoušený jednu hodinu, vyvolán z téhož předmětu hned zas v hodině následující, *tahák* se říkalo tištěným překladům latinských a řeckých klassiků, užívaným od mnohých proti všem zákazům při domácí přípravě (jinak se jim říkalo také *šalabastr* v různých obměnách). Na str. 51 uvádí Rippl z mluvy studentské *vartovat* ve smyslu ‚pozorovat někoho, dávat na někoho

[1] V. Slawistische Schulblätter 2. 1928, seš. 3/4. str. 23 a 3. 1929. 30–56.
[2] Nyní v Slaw. Schulblätter 4. 1930. 39 sl. otiskuje Rippl něco ze studentské hantýrky středních škol plzeňských.

pozor'; ale toho se užívá leckde i v mluvě obecné. A tak i k leckterému výrazu jinému by se dala připojit taková či onaká poznámka. Že nemohl Rippl v knihovnách mu přístupných dostat známých německých prací o studentské řeči německé, je věc skutečně překvapující.

Druhý, jazykovědnými otázkami se obírající, příspěvek je od F. Liewehra »Beiträge zur slav. Sprachwissenschaft« (str. 192—201). Jsou to tři samostatné články, z nichž první »Zur Namenkunde« podává výklad jmen *Opava* a *Úpa*, druhý, nadepsaný ne zcela vhodně »Zur Dialektologie«, ukazuje na stejnorodost změn jevících se ve vývoji českých dlouhých samohlásek a dvojhlásek, a v třetím »Zur Akzentologie« reaguje autor na některé námitky van Wijkovy proti jeho výkladům podaným v knize »Zur Chronologie des serbokroatischen Akzentes«. Ve jménech *Opava* a *Úpa* hledá Liewehr indoevrop. kořen *ăp-* znamenající ‚voda' (stind. nom. pl. *āpaḥ*, gen. *apām*, lit. *ùpė* ‚řeka' atd.), jistě správně; vykládám již dávno tato dvě jména týmž způsobem. Ovšem, je-li to pojmenování slovanské, jak se domnívá Liewehr, tak jisté není.[1] Výklady podávané v článku druhém jsou zajímavé: autor ukazuje, že dlouhé samohlásky se úží (zvyšují) — $\bar{e} > \bar{i}$, $\bar{o} > \bar{u}$ —, klesavé difthongy se assimilují ($a\hat{i} > e\hat{i} > i\hat{i}$, $a\hat{u} > o\hat{u}$), dlouhé samohlásky vysoké $\bar{u}$, $\bar{y}$, $\bar{i}$ se difthongují, protože nemohou se již více zúžiti, nebo se krátí. Ovšem nejsou všechny tyto výklady stejně přesvědčivé; parallelita vývoje hlásek $\bar{e}$ a $\bar{o}$ není úplná, neboť $\bar{e}$ pravidlem přechází přímo v $\bar{i}$, $\bar{o}$ však v $\bar{u}$ přes difthong *uo*. Také vývoj difthongů není stejný: za $e\hat{i}$ mají některá nářečí $i\hat{i}$, ale za $o\hat{u}$ není nikde $u\hat{u}$. Při $\bar{y}$, $\bar{u}$ přijímá zase vývoj úplně parallelní: $\bar{u} > o\hat{u}$, $\bar{y} > a\hat{i}$, ale výklad, že $\bar{y} > e\hat{i}$, o němž by byl měl říci přece jen víc než »gelegentlich wurde die Vermutung geäußert«, není několika jeho poznámkami odbaven. Mimochodem se také dotýká autor slova *cierkev* (str. 196[8]); jeho výklad z **ćьrkъvь*, jež prý dalo **cērkev* (snad s náhradným dlouzením!) a pak *cierkev* »wegen der im Frühčech. ganz ungewöhnlichen Lautfolge *cē*«, je jistě nesprávný a také nesprávné je, že proti odvození č. *cierkev* z **cьrky* svědčí *r*, protože by za *rъ* musilo být *ř* jako ve slově *dvířka* z **dvьrъka*; ve slově *dvířka* je *ř* analogické, v. Gebauer Hist. Ml. 1. 339, 343, a dial. je tvar s *r* ještě hojně zachován (v. ibid. 343).

Z drobných tří příspěvků, jež R. Zasche spojil pod názvem »Sprachliches Allerlei« (str. 73—75), jen první zasluhuje zmínky; autor se v něm pokouší o výklad záhadného výrazu *z sczynomat* v MastDrk. 277, v němž vidí spojení dvou synonymních výrazů: *sčiniti* a *másti*. Ale pak bychom čekali *ze sczynomat*, jak poznamenal již Zubatý Naše řeč 13. 1929. 181, a také předpokládané

[1] E. Schwarz, Zeitschr. für Ortsnamenforschung 6. 1930. 193—197 dovozuje nyní, že jsou tato jména původu illyrského.

tvoření není docela na snadě. Stran sledu hlásek *i* — *a*, jenž se mu pro výraz znamenající ‚míchanici' zdá charakteristickým, by se byl měl odvolat na článek W. Krause KZ. 50. 1922. 123 n. a 52. 1924. 312 n., kde se o tomto zjevu jedná. Druhé dva článečky nepřinášejí nic nového: jeden vykládá o stč. *móž*, že u takovéhoto pomocného slovesa starý optativ snadno mohl převzíti funkci indikativu, — ale k tomu srv. LF. 56. 1929. 359 — a druhý jedná o dávno už známých dvojicích rozlišených kvantitou kořenné slabiky a významem (*město* — *místo* atd.), aniž o nich povídá co nového.

Vedle těchto článků linguista s prospěchem přečte také dva články rázu národopisného: Schneeweisův čl. »Die Hochzeitsbräuche der Serbokroaten in ihren Hauptelementen« (str. 28 – 49), v němž při líčení jednotlivých fasí svatebního ceremonielu najde mnoho starobylých, indoevropských zvyklostí a bohatou terminologii, a čl. B. Schiera »Deutsch-slavische Kulturüberschichtungen am Bauernhaus der Sudeten- und Karpathenländer« (str. 82—97), kde způsobem velmi zajímavým se ukazuje, jak se pronikaly různé typy obytných stavení s pecí a krbem, šířící se jednak od západu, jednak od východu. Také tu terminologie má jistý význam a samo poznání věcí, o něž tuto jde, má i pro filologa nemalou důležitost.

Oldřich Hujer

Václav Ertl: **Časové úvahy o naší mateřštině.** Sbírka přednášek a rozprav, vydávaná s podporou ministerstva školství a nár. osvěty. Řada I. Extense vysokých škol pražských. Redigují prof. dr. Miloslav Hýsek a prof. dr. Theodor Kašpárek. Praha 1929. Nákladem Jednoty československých matematiků a fysiků v Praze. 100 str., 8°. Za 16. — Kč.

Tato knížka Ertlova obsahuje sedm úvah z let 1927—28, z nichž šest bylo původně otištěno v Národních listech a jedna, poslední, v Naší řeči. Profesor Miloslav Hýsek vykonal záslužnou práci, když je sebral a vydal v jedné knížce, neboť by byly jinak zapadly. A přece zaslouží, aby byly pilně čteny, jednak pro obsah sám, jednak proto, že podávají úhrn zásad, jimiž se Ertl řídil v své práci pro Naši řeč. Za ta léta horlivé puristické praxe nabyl Ertl jedinečných zkušeností, ale neměl čas, aby shrnul jejich teoretický výtěžek v odborném výkladu o zásadách, které by mohly obecně platit pro českou kritiku jazykovou. Smrt jej odvedla právě ve chvíli, kdy uzrával k této definitivní žni. Jsou tedy tyto populárně psané články jediným přímým pramenem pro poznání Ertlových názorů, a tím se jim ovšem dostává významu zcela zvláštního.

První z těch úvah, „Upřímné slovo" (3—9), obírá se ožehavou otázkou nynějšího i budoucího poměru obou spisovných dialektů našeho jazyka. Ertl uznává, že by velmi prospělo národnímu životu obou větví, kdyby měly jeden společný jazyk

spisovný, ale rozhodně odmítá jakékoli umělé pokusy o jejich splynutí. Splynou-li někdy, stane se tak jenom postupem přirozeným a spontánním. Proto také Ertl odsuzuje požadavek školských osnov, aby český žák na konci svých studií prokázal i aktivní znalost slovenštiny a slovenský žák češtiny. Uvádí proti tomu mnoho přesvědčivých důvodů didaktických i jiných a správně ukazuje, že je to počínání zbytečné, protože i tak si příslušníci obou větví snadno rozumějí. Ono budoucí splynutí možno připravovati jedině rozumnou duchovní součinností obou větví.

Úvaha „Řeč a gramatika" (10—16) byla zřejmě napsána hlavně pro informaci širší neodborné veřejnosti. Vykládá se v ní, proč a do jaké míry má mluvnice právo zasahovati v jazyk a regulovati jeho vývoj. Jasným a názorným způsobem se tu vyvracejí předsudky, zakořeněné ve vrstvách laických, jako by tříbení jazyka bylo řízeno pouhou libovůlí filologů, kteří dělají ze sebe jeho zákonodárce. Další článek, „Ten Olomouc či ta?" (17—24) je ukázkou, jak řešil Ertl problémy spisovné češtiny v praxi. Zajímavý je tento článek po stránce metodické. Ertl se v něm zřejmě projevuje jako žák Gebaurův tím, že vedle teorie o dobrém autoru silně uplatňuje také stanovisko historické a neoblomný požadavek, aby se nepřipouštěly do spisovné řeči tvary dialektické. To je ostatně metoda známá i z jiných jeho výkladů tohoto druhu. V článku „O germanismech" (25—41) vykládá podstatu a vznik chyb, pocházejících z napodobení němčiny. Germanismus není o nic horší chyba než polonismus nebo rusismus nebo kterákoli jiná odchylka od pravidelného usu. Jen příčiny politické způsobily, že germanismus měl a leckdy ještě má u nás pověst nejhorší neřesti, páchané na mateřském jazyce. Chyby z napodobení jazyka cizího vznikají zvláště tam, kde vedle sebe žijí dvě různé řeči, tedy na př. na rozhraní jazykovém nebo v jazyce národa politicky a kulturně utlačovaného národem jiným. Jakmile si někdo zvykne mysliti cizím jazykem, vyplňuje mimoděk cizí schemata myšlenková domácím materiálem. Tím se rozrušuje ustálená, složitá a jemná struktura řeči a ohrožuje se přední účel její, t. j. jasnost a srozumitelnost. Proto také se bráníme germanismům, nikoli snad jen z příčin národnostních. Ertl tu vědomě opouští dřívější romantický názor na jazyk, který viděl v mateřské řeči nejdokonalejší výraz národního svérázu, a staví se na stanovisko praktické, utilitaristické, které v jazyce vidí především nástroj dorozumívací. Germanismus může být dokonce i připuštěn do jazyka, stal-li se nezbytným. Takovým sankcionovaným germanismem je na př. slovo *nápadný*, které nelze dokonale nahradit ani výrazem ‚v oči bijící' ani ‚pozoruhodný' ani ‚okatý' a pod. Poučný je Ertlův výklad o brusičské činnosti starší generace, která hledala germanismus bezmála v každém výraze, shodujícím se doslovně s výrazem německým, z jazyka zbytečně vyplela mnoho výrazů správných (na př. *více*

ne, skrz naskrz, musím jíti, dostati chut na něco atd.) a svou nekritičností úplně zdiskreditovala očistnou práci jazykovou.

Článek »Dobrý autor« (42—58) je z celé knížky nejzávažnější, neboť znamená poslední etapu Ertlova předčasně přerušeného vývoje. Je to duchaplný pokus, najíti definitivní odpověď na otázku jazykové správnosti. Ertl zdůrazňuje nejprve, že jazyk je jev kolektivní, a proto se také musí kolektivně řešit problém jeho správnosti. Správné je v jazyce určité doby to, čeho užívá většina dobrých spisovatelů v té době čtených, především tedy spisovatelů současných. Dobrým spisovatelem se tu nerozumí autor, který vyniká hodnotami uměleckými, nýbrž autor, který by mohl být vzorem a pramenem poučení pro toho, kdo se chce naučit bezvadnému jazyku spisovnému. Čteme-li pilně takové autory, seznamujeme se čím dál lépe s jejich jazykem, naše znalosti spisovného jazyka se rozmnožují a upevňují a tak se v nás vyvíjí to, co bývá nazýváno tradičním jménem *jazykového citu* a co není nic jiného než zkušenost, vyplývající z dokonalé znalosti řeči. Správnost svého výkladu dokládá Ertl poukazem na lidi hovořící dialektem, u nichž se cit jazykový, t. j. cit pro odchylky od jejich vlastního usu, vyvíjí právě jen ze stálého styku s příslušníky téhož nářečí. Nemůže být tedy kriteriem jazykové správnosti ani jazyk starý, jak chtěl Gebauer, ani jazyk lidový, jak chtěl Bartoš, nýbrž současný jazyk spisovný sám. Dobrý autor v Ertlově pojetí je ovšem abstrakce; ve skutečnosti jsou jen autoři relativně dobří, kteří se více nebo méně přibližují onomu ideálu dobrého autora. Přes to však můžeme a vlastně musíme bráti měřítko jazykové správnosti z nich, protože měřítka absolutního, existujícího někde mimo jazyk, není. Zdánlivý rozpor, že za měřítko bereme to, co máme teprve měřit, vysvětluje Ertl tak, že měříme každého autora zvlášť, ale měřítko bereme ze všech najednou. Pozorováním a srovnáváním všech nebo aspoň mnoha autorů skutečně existujících dojdeme k určité a jasné představě správného jazyka. To je podle Ertla jediné možný objektivní způsob, jak určovati jazykovou správnost.

Dodatkem k těmto výkladům je článek „Co dělat?“ (59—67), v němž Ertl odpovídá na námitky Arna Nováka a V. Hoppeho. A. Novák vytýká Ertlovu pojetí dobrého autora, že je založeno čistě negativně a že jsou v něm zanedbány positivní stránky, jež dobrého autora charakterisují, na př. výraznost a rozmanitost, jadrnost a tvořivost atd. Ertl se brání přirovnáním jazykové správnosti k občanské zachovalosti, která je také pojmem negativním, neboť zachovalý je ten, kdo se nikdy nedostal do konfliktu s trestním zákoníkem. Tím také vykládá, proč Naše řeč v svých referátech přihlíží zpravidla jen k té negativní stránce jazyka. To je dnes úkol nejdůležitější, protože nelze pěstovat vyšší jazykovou estetiku, dokud nejsou v pořádku samé základy jazyka. Ostatně se Naše řeč nikdy takovým stilistickým rozbo-

rům neuzavírala, ale nebylo dosud pracovníků, kteří by byli pro ně umělecky i linguisticky kvalifikováni.

Profesor Hoppe ukazoval na to, že naši spisovatelé nemají praktických pomůcek, aby se správnému jazyku naučili. Ertl však správně připomíná, že pomůcka sebe lepší pranic neprospěje tomu, kdo nemá aspoň tušení, že to neb ono by mohlo být nesprávné. Jenom ten, kdo je v nejistotě, hledá poučení, nikoli však ten, kdo tápe v čiré neznalosti. Taková příručka však ani za okolností nejpříznivějších nebude lékem universálním, protože nemůže obsáhnouti všechno poučení o jazyce a nemůže také předvídati, co kdo od ní bude žádat. Je jen jediná cesta k nápravě dnešních neutěšených jazykových poměrů: škola. A tím se podrobně zabývá článek poslední, »Mateřský jazyk a střední škola« (68—100), přetištěný z 12. roč. Naší řeči (1928, 49—62, 73—85). Je to volné zpracování referátu, který měl Ertl r. 1927 v komisi, jež připravovala nové osnovy pro vyučování jazyku československému. Ertl tu nezvratně dokazuje, že první a hlavní příčina nynějšího chatrného stavu českého jazyka spisovného je ve školách, zvláště ovšem ve školách středních. Dosavadní způsob, jímž se češtině vyučovalo, byl nepromyšlený, nepřirozený a naprosto nevhodný. Byl přejat mechanicky z vyučování jazykům cizím a příliš přeceňoval formální stránku řeči. Žáci se učili nazpamět paradigmatům, ačkoli se už od maminky naučili správným tvarům. Učili se samé teorii, jako by z nich ze všech měli být budoucí filologové. Při tom se zapomínalo na hlavní účel, t. j. aby se naučili správné a jadrné češtině. Proto doporučuje Ertl, aby se češtině vyučovalo racionálněji a účelněji, aby se pozornost věnovala hlavně tomu, co je dnes pro nás nejdůležitější, totiž praktickým potřebám jazykovým. Teorie mluvnická nemá být sama sobě účelem, nýbrž jen shrnutím a vyvrcholením poznatků praktických. Jazykový výcvik se nesmí končit ve 4. třídě, nýbrž musí se v něm pokračovat až do třídy nejvyšší. Při tom je třeba hleděti k individuálním jazykovým poměrům každého kraje i každé jednotlivé třídy a podle nich zaříditi metodu i výběr látky. Nestačí-li nynější počet hodin na tento úkol, musí se rozmnožit na tolik, kolik bude třeba, neboť v této věci nelze smlouvat. Na konec připomíná a rozvádí Ertl pozorování prof. Zubatého (NŘ. 11, 1927, 29), že bohužel ani profesoři češtiny nebyli dosud náležitě připravováni k této hlavní části svého úkolu. Na universitě byli nuceni věnovati se takřka výhradně studiu staré slověnštiny a staré češtiny, ale o češtině nové se jim soustavně vůbec nepřednášelo ani z ní nebyli zkoušeni. Předpokládalo se patrně, že jim potřebné vědomosti o ní dala již střední škola. Tu mezeru ve vysokoškolském vzdělání profesorů češtiny bude tedy třeba rovněž vyplnit.

Z tohoto obsahu Ertlových statí je vidět šíři jeho zájmu i praktičnost jeho ducha. Chceme-li jeho výklady spravedlivě po-

suzovat, musíme si uvědomit hlavně dvě věci: že je to u nás vůbec první pokus, z praxe odvodit obecné zásady teoretické, a že autor jejich zemřel dříve, než jim mohl dáti konečnou formu. Knížka Ertlova je fragment, je hledání. Nebylo by tedy poctivé žádat od ní absolutní dokonalost a neomylnost. Abstrahovati obecné zásady z praxe není nikdy snadné a především je k tomu třeba delšího času, aby mohly být všestranně vyzkoušeny. Té možnosti Ertl bohužel neměl, a proto najdeme u něho některé nedůslednosti. Zapomíná někdy na holou skutečnost a přenáší se přes ni skvělou teoretickou úvahou, která i jeho oslní, takže nevidí zřetelně. Tak na př. zdůrazňuje na několika místech (zvl. na str. 33 a 70 n.), že nová čeština spisovná nemá tak dlouhé a nepřerušované tradice, jako mají jazyky jiné, a že tedy jsou u nás po té stránce poměry úplně zvláštní. Na tom přesvědčení založil právě celý svůj návrh, jak se má vyučovat českému jazyku na středních školách. Jinde se však zdá, že zapomněl na tuto nepopiratelnou skutečnost, neboť aplikuje na naše poměry věty, které by snad mohly platit na př. pro angličtinu, nikoli však pro češtinu. Taková záměna skutečnosti a ideálu je na př. v názoru, že se »proti chybě brání řeč sama, vlastně společnost řečí tou mluvící, protože se každou takovou individuální odchylkou porušuje jednota tradicí a zvykem ustálená«, že odchylky od ustálených forem řeči »rušitele deklasují a vtiskují mu pečeť nedovzdělanosti a inferiority« v očích ostatních příslušníků (str. 13). U nás by se to mohlo týkat jenom některých lidí a případů nejokatějších; jinak je pravidlem zjev právě opačný, že totiž nová odchylka od pravidelného usu najde napodobitele velmi snadno, ale její oprava že proniká velmi těžko. Tím opominutím skutečnosti utrpěla také Ertlova teorie o dobrém autoru, která ovšem není nic jiného než povýšení společného spisovného usu na jazykové kriterium. Ertl zapomněl, že se ten nedostatek jazykové tradice musí nutně projevovat i u našich spisovatelů. Předpokládal, že prostá shoda většiny z nich bude jistou zárukou správnosti, ale snad by bylo bývalo přece jen lépe ověřiti tento předpoklad praktickou zkouškou dříve, než se stal základem teorie tak závažné. Pokusil jsem se o to sám (ve výr. zprávě čes. st. r. r. gymn. v Ústí nad Labem 1929—30) a našel jsem, že mnoho z vážných chyb jazykových, které NŘ. i v posledním období Ertlova redaktorství vytýkala, se najde nejen u několika autorů řečených dobrých, nýbrž u velké většiny z nich. Tomuto rozporu praxe a teorie nelze se vyhnouti jinak, než buďto prohlásit takové odchylky za správné (šlo by tu na př. o výrazy *docíliti*, *neodvislost*, *patřičný*, *dostáti slovu*, *předejíti čemu* a pod.) anebo viděti v teorii o dobrém autoru pokus poněkud předčasný. To by byl, myslím, konec konců uznal i Ertl sám, kdyby byl měl čas vyzkoušet svou novou metodu v praxi. Jeho články v Naší řeči byly až do poslední doby psány s hlediska obojího, synchronického i diachronického — a to je podle mého soudu způsob nejspolehlivější.

Podobná nedůslednost se jeví také v tom, jak užívá Ertl výrazu »jazykový cit«. Na několika místech správně vykládá, že to není nic jiného než znalost, zkušenost, paměť, nabytá pečlivým studiem jazyka, tedy nikoli mohutnost vrozená a po starších generacích zděděná. Jinde však mluví zase o přirozeném citu jazykovém a staví jej vedle vzdělání jazykového (str. 13, 38) nebo o citu, který je výsledkem obecné jazykové kultury, vypěstované nerušenou tradicí (str. 33). Ale do podobných rozporů se dostal doposud každý, kdo uvažoval o problému jazykové správnosti, neboť je to problém nad jiné nesnadný. Ostatně sklon k idealisování v teorii je přirozený, neboť se v teorii vždycky dojde dále než v praxi. Trvalou zásluhou Ertlovou zůstane, že se první pokusil o praktické řešení této otázky a že postavil základ pro práci další, k níž je třeba jen nových pracovníků. Jeho analysa školské stránky tohoto problému má platnost definitivní a měla by se stát východištěm snahy o důkladnou revisi vyučovacího systému na školách středních i vysokých. Jeho přísná, ale spravedlivá kritika starší generace brusičské byla svrchovaně nutná, měla-li se připraviti cesta novým, lepším metodám. Ertl se tak stal předním propagátorem funkčního názoru na jazyk, jehož předností je právě přirozenost a nestrannost. Nedospěl-li Ertl v teorii někdy k soudům trvale platným, neubírá to nic z jeho pověsti dokonalého znalce svého oboru a horlivého milovníka české řeči. Byl po boku prof. Zubatého a Smetánky spolehlivým vůdcem v jazykových nejistotách naší doby a vlivným iniciátorem lepších metod, a v tom jej nahraditi nebude snadné. *Jiří Haller.*

Drobné zprávy.

31. svazek »Eos« (Lvov 1928, 560 str. a 8 tab.) přinesl opět vedle drobnějších poznámek celou řadu zajímavých statí členů »Polské společnosti filologické«. Z bohatého obsahu vyjímáme: T. Zielińského pojednání De Andromacha posthomerica (1—39) je v základě replika — velmi řízná — na opožděnou Körtovu kritiku Zielińského »Tragodumenon II. III« (Ph. W. 1927, 577—586) a na Wilamowitzovu stať o Euripidově Andromaše (H. 1925, 288 nn). Jinak se tu Z. vedle četných exkursů snaží z ohlasů v jiných dílech — obzvláště v Eurip. Andr. — zrekonstruovati děj Sofokleovy »Hermiony«, v které vidí (9) ‚propter et argumentum et effectum nobilissimam fabulam.' T. Sinko (De Archyta Horatiano, 41—62) navazuje na nález tarentského pohřebiště snaží se z Horatiovy ody I, 28 vykombinovati zprávu o pohnuté události ze života Horatiova, daleko nebezpečnější než obě dobrodružství sabinská (C. I, 22; II, 13), o zámořském ztroskotání, a o době, kdy se událo (42—32 př. Kr.) J. Oko (L'ode de Catulle sur le passereau, 79—86) dovozuje, že závěr Katullovy básně 2., závěr hodný pravého básníka, tvoří jenom v. 9—10 a v. 11—13, jež uznává za skutečně katullovské, navrhuje zařadit za v. 6 a v. 7 vložit mezi 12 a 13. St. Lisiecki (Plato boni ideam quatenus in *Civitate* illustraverit, 115—122) shledává hlavní účel Platonovy »Politeje« ne v posouzení různých vládních forem ani v definování pojmu spravedlnosti, nýbrž v oslavě idey dobra, prvopočátku všech věcí, jemuž Platon připisuje všechny vlastnosti, jako křesťané Bohu. El. Zimmer-

spitzová (De Lucreti exemplis, 123—140) dokazuje, že Lucretius nebyl nekritickým nohsledem Epikurovým, nýbrž přidával ze svého, aby lépe osvětlil zásady svého mistra, mnoho dokladů z všedního života, v nichž se projevuje nadmíru sensitivním, jemně cítícím básníkem a bystrým pozorovatelem přírody. S jiného hlediska posuzuje Lukretia M. St. Popławski (Lucrèce et les Romains, 237—262). Jemu je L. geniem destruktivním, jenž svým zvráceným citem náboženským, uctívajícím hmotu v její nekonečnosti a věčnosti, pracoval ruku v ruce s diktátorem Sullou o zničení starého světa, o přehodnocení hodnot a připravoval cestu k zbudování světa nového geniům konstruktivním — praktikům Caesarovi a Oktavianovi a ideologům Ciceronovi, Vergiliovi a Horatiovi. Jerzy Kowalski hledá v I. části svých »Studia rhetorica« (141—180) prameny, z nichž čerpal Varro v VIII.—X. kn. De l. l. při nauce o analogii a anomalii, a nalézá je v prvé řadě u řeckého autora, jenž spojil nauku Aristotelovu s Dionovou, Theodora Gadarského, z něhož přejal dichotomicky dělenou látku, ale zpracoval ji podle svého oblíbeného dělení na tři části, z čehož vznikají různé těžké nesrovnalosti. — V II. č stopuje osudy figury, zv. »paradiastolé« (t. j. srovnávání a směšování ctností a neřestí) od doby Protagorova relativismu přes komiky, Aristotela a stoiky do doby římské (Cic., Hor., Ov.) až po Tacita, jenž jí v klassické době užil poslední. Fr. Smolka (Ptolémée Philadelphe dans la lumière de sources nouvelles, 205—217) nám ukazuje Ptolemaja Filadelfa podle papyrového nálezu »archivu Zenonova« nejen jako politika zahraničního a vojevůdce, nýbrž i jako výborného organisátora vnitřní správy říšské, prozíravého národního hospodáře a geniálního učitele svého národa. W. Ogrodziński (In catharsin tragicam observationes aliquot, 263—288) probíraje Aristotelův výměr tragoedie (Poet. 6, 1449b 24 sq.) odmítá mínění těch, kdož *κάθαρσις παθημάτων* vztahují na diváka a navrhuje místo rkp. *μαθημάτων* čtení *μυθημάτων*, čímž odpadá z definice živel subjektivní a uvádí se v ni chybějící podstatný znak (látka, motiv, *μῦθος*), jenž se právě ve hře očišťuje. E. Bulanda (Les Thraces sur une oenochoé, 297—303, 1 tab.) shledává na lublínské oinochoi ze VI. stol. př. Kr. (attické provenience?) ve vousatých lehkooděncích s vysokými čepicemi řecké kolonisty z thráckého pobřeží, kteří ve válkách řecko-perských bojovali po boku Athéňanů. J. Orosz (Ulysse chez Circé, 309—319, 1 tab.) určuje pravděpodobnou dobu vzniku attického měsidla s červenými figurami ze sbírek Potockého v Łańcutu na rok 450 př. Kr. a shledává na něm vlivy dramatického umění Aischylova. R. Gostkowski (Bacchants Romains..., 321—334, 4 tab.) odhaduje stáří zlomku (as $^1/_3$) římského sarkofágu ze sbírek Potockých v Krzeszowicích, kde jsou spojeny vlivy řecké s rysy čiře italskými, na 1700 let a vznik jeho hledá v sev. Italii, snad v území obývaném Gally. Halina Matakiewiczová (De Terra Matre a Graecis culta, 337—364) popírá v protivě k A. Dieterichovi (Mutter Erde), že by kdy v Řecku existoval lidový kult Matky Země. Prý v ní byla uctívána toliko filosofická, nebo lépe básnická abstrakce; skutečný kult s obětmi a oltáři se vyvinul znenáhla až za doby hellenistické. T. Wałek-Czernecki (Les origines de la IIe guerre de Macédoine, 369—404) zkoumá politickou situaci před vypuknutím II. války makedonské a dochází k přesvědčení, že k válce té dojíti musilo, neboť římský senát byl v svém ctižádostivém imperialismu odhodlán vyprovokovat ji při první vhodné příležitosti. Filipp II. se prý do války dal zcela správně již z důvodů prestiže. K. Zakrzewski (Le consistoire impérial..., 405 až 417) sleduje velmi pestrý vývoj císařské konsistoře od Diokleciána až po Justiniána a její vztahy k senátu, jenž s ní nakonec splývá, a k t. zv. consilia, což byly zprvu užší výbory k rozřešení speciálních otázek, později jakási ministerská rada 8 nejvyšších hodnostářů. — Pozdní císařství skýtá mu ještě jedno zajímavé théma: je to státník Anthemios (417—438), jenž dovedl rozháranou říši východořímskou po smrti císa-

řovny Eudoxie opět zkonsolidovat, zabezpečit na venek proti vpádům barbarů a provádět sociální reformy na prospěch středního stavu (405—414 po Kr.). K. Jarecki v 1. díle svého pojednání (453—473) o spisku, známém pod jménem S. Silviae s. Aetheriae Peregrinatio, zavrhuje tento název jakožto výplod mylných kombinací španělského mnicha Valeria de Vierzo. Sara Landmannová (De Seneca mulierum personas effingente, 485—493) ukazuje, že Sen. při líčení svých ženských postav nenapodobil pouze své řecké vzory, nýbrž že přebíral typické rysy z dřívějších svých tragoedií. St. Srebrny (De Aristophane et Iophonte, 495—499) usuzuje ze zlomku Aristof. »*Δαιταλῆς*«, že v Iofontově »*'Ιλίου πέρσις*« a Eurip. »*Τρῳάδες*« užito k scénickému effektu skutečných plamenů. K. Winiewicz (*Βασιλεύς* . . ., 519—536) vysvětluje fryž. *βαλλήν* z lyd. *κοαλδδειν* ⟨*$^{k}/_{g}$u̯al$^{t}/_{d}$ę. Z téhož základu odvozuje metathesí **batilĕu̯-s*⟩ *βασιλεύς* a hledá příbuzné tvary v různých jazycích středozemských (libyj., filišt., zakkar., elam., hettit.). Nakonec navrhuje rozdělení jazyků předoasijských na labialisující a velarisující. A. Śmieszek (Origine asianique du titre grec *ἄναξ*, 537—552) béře na pomoc všemožné předoasijské jazyky a suffixy, aby dokázal, že kilické *Συέννεσις* (⟨**Συϝενϝ-εσι-ς*) a řecké **ὁϝανακ-ς* ⟩ *ὁ* (*ϝ*)*ἄναξ* pocházejí z téhož základu.[1] — *vv*—

Slovem *vitęzь*, jež v poslední době bylo předmětem diskusse mezi E. Schwarzem (ZslPh. 2. 1925. 104—117 a 5. 1928. 394 n.) a Ad. Stender-Petersenem (ib. 4. 1927. 44—59), znovu se obírá *K. Knutsson* v čl. »Zur Etymologie von slav. *vitędzь*« (Bulletin de la Société royale des lettres de Lund 1929—1930, II, str. 6 nsl.). Vytýká výkladům dřívějším, že se málo staraly o význam tohoto slova v jazycích slovanských, a ukazuje, že význam ‚siegreicher Kämpfer, Sieger' a potom ‚Ritter, Held' není nejstarší význam tohoto slova; v nejstarších dokladech z pramenů německo-latinských znamená slovo to jistou třídu obyvatelstva, in equis servientes, milites agrarii a podob. Také v stč. LegKat. 3112 slovo *vítězóm* se zřením na v. 1803, kde se praví o Sibylle, že byla *witiezka* (= überaus weise, jak to vyjadřuje Spina v slovníku svého vydání Legendy o sv. Kateřině), znamená podle Knutssona ‚Räte, Ratgeber, Staatsmänner' a ne ‚Helden'. Význam ‚rek, hrdina' má to slovo zejména v jihoslov. textech v souvislosti s pověstí trojanskou a ve vypravováních o Alexandru Velikém (také v stčes. Alexandreidě je slovo to ve významu ‚hrdina, rek'). Tyto texty jsou původu západního (do ruštiny se dostalo slovo to z jihoslov. oblasti) a patrně na západě toto přejaté slovo, označující původně jistou třídu obyvatelstva, jistou třídu šlechty, nabylo časem významu ‚rek, hrdina, victor'. Dostalo se tedy nejprve k Slovanům západním (nejspíše k lužickým Srbům, u nichž se vyskytuje několik místních jmen odvozených od tohoto slova), a to někdy v době mezi r. 700—900 (po působení druhé palatalisace — *z* v koncovce je prý z pádů, kde místo *g* má slovanština *z*, — a před zánikem nosovek). Není všechno bez námitek, co tu vykládá Knutsson, a není ani všechno dost jasné, ale tu zásluhu má, že obrátil pozornost na věc, které dosud nebylo dbáno. Zcela osamocen je se svým míněním Rudnicki, jenž Slavia occid. 5. 1926. 420 n. vykládá slovo *vitęzь* za původní slovo slovanské.

Nové vydání Ruské pravdy podle nejstaršího rukopisu v novgorodské kormčí knize z r. 1282 uspořádal *E. F. Karskij* (Русская Правда по древнейшему списку. Введение, текст, снимки, объяснения, указатели авторов и словарного состава. Ленинград, Издательство Академии наук, 1930. IV a 114 str. Za 4 ruble) V úvodě poučuje (str. 3—25) vydavatel o vzniku tohoto svodu zvykového práva staroruského, o rukopisích jeho a dosavadních vydáních a pak charakterisuje vy-

[1] [Obsah svazku 32. (1929) odkládáme pro nedostatek místa do čísla příštího. *P. R.*]

dávaný text po stránce pravopisné a jazykové: jeho sepsání stalo se v lidovém čistě ruském jazyce. Otisk textu (str. 26—62) provázen je různočteními pozdějších rukopisů a poznámkami vysvětlujícími některé zvláštnosti jazykové, zkratky, výrazy číselné a pod. Po tomto otisku textu podána fotomechanická reprodukce rukopisného textu (str. 64—88). V následujícím potom kommentáři (89—105) vysvětlovány jsou výrazy a pojmy, jež potřebují vysvětlení, a na konec (str. 107—113) podán soupis slov s udáním stránky rukopisné, kde se příslušné slovo vyskytuje, — bylo by bývalo pohodlnější citovati řádky vydání, jež jsou souvisle očíslovány. Karskij dal filologům pěkné příruční, filologickým potřebám vyhovující vydání důležité a zajímavé památky ruského jazyka.

Ve výroční zprávě zem. ref. reál. gymnasia ve Velkém Meziříčí za šk. rok 1929—1930 uveřejnil *J. M. Kořínek* krátký článek o lidových čes. výrazech charakterisovaných v koncovce souhláskovou skupinou *—nd—* (K čes. lid útvarům se suffixálním *—nd—*. 4 str.). Sebral tu výrazy na *-nda* a ukazuje, že jsou různého původu a různého významu, a zejména pak pojednává o slově *brynda*, v němž vidí slovo domácí a nikoliv přejaté franc. *brinde*.

Ukázku ze slovníku k Řečem nedělním a svátečním Tomáše ze Štítného podal vydavatel těchto Řečí *J. Straka* ve výr. zprávě reál. gymnasia v Táboře za škol. rok 1929—1930 (str. 1—8). Vybral si k tomu doplňující se navzájem slovesa *brátí*, *vzieti* a *jmieti* a uvedl doklady pro hojná spojení, v nichž se slovesa tato ve jmenovaném spise Štítného vyskytují, i se zněním příslušného místa latinské předlohy, když jde o překlad nebo parafrasi nějakého textu latinského.

Zasláno

k článku p. *Dr. B. Ryby* v posledním čísle L. F. (str. 328—338).

Nápis, o který jde, je znám toliko z jediné kopie neznámého mladého Turka; uveřejnil jsem jej v BCH LI, 1927, str. 398 n. pod č. 25, protože jsem zjistil, že dosud vydán nebyl, a připojil jsem stručné poznámky na necelých 12 řádcích. Ke svým čtením poznamenávám tolik:

1. Jméno *Θεότροπος*, jež se jako vlastní jméno nikde nevyskytuje, pokládám za chybu opisovače, jenž si nevšiml, že v originále bylo psáno *ligaturou ΘΕΟΙΡΟΠΟΣ*, t. j. *Θεόπροπος*. Ligatur nebylo na nápise užíváno důsledně (v ř. 7 *TH*, v ř. 12 a 14 *TH*).

2. Ve své poznámce o jméně Epityncha nos škrtl jsem při korrektuře, konané *7 let po napsání rukopisu*, jedno slovo; věta zněla a má zníti: »Le patronymique *'Επιτυγχάνου* est *plus* connu sous la forme *'Επιτυγχάνων*.«

3. Konjektura *ἰδίαν* místo *ITYN*, které jsem pokládal za korruptelu, byla pro mne pomocí z nouze; bohemismus to není. V metrickém nápise z města Říma (č. 727 sbírky Kaibelovy) praví se: *μνήμην τῆς ἰδίης γαμετῆς μετὰ μοῖραν ἄτρεπτον ἐν στέρνοισιν ἔχων ἴ δ ι ο ς πόσις* atd.; je tu snad také bohemismus?

4. Pro zkrácení *ῆ* (ona) v *ἔ* neznám nápisné analogie.

5. *Τὸν ... λιπόντα* vykládám: toho, jenž zbyl, zůstal po matce podle analogie obratu v Justinově Apologii I 32 *μετὰ ταῦτα ἐσταυρώθη, ὅπως τὸ λεῖπον τῆς προφητείας συντελεσθῇ* (*τὸ λεῖπον* = zbytek).

6. V ř. 20 n. ponechávám čtení *Πρωτονγένον ἐνθάδε Κράσσον* nezměněno; čtení to vyhovuje metru, vysvětliti je lze takto: *Πρωτουγένου* je genitiv položený chybně místo dativu; podobně čteme v IGRR III č. 217 ř. 11—13 (v nápise nemetrickém) *συμβίῳ γλυκυτάτῃ κ(αὶ) περὶ ἑαυτὸν εὐ σε β οῦ ς*; ve jméně *Πρωτογένης* jsou skloňovány obě složky jména, aby mohlo býti vpraveno do verše. V adjektivu *ἀξιολόγῳ* jest čísti ι asyllabicky, asi jako *j*, jak toho jsou doklady i v jiných nápisech metrických. *'Αξιόλογος* jako vlastní jméno není odnikud doloženo.

Podle mého výkladu jmenoval se muž Attikillin Protogenes a byl synem Krassa, ovšem jiného než toho, který je jmenován na začátku nápisu.

7. Bylo-li na nápise v ř. 7 *λαμπροτάτη* a nikoliv *λαμπροτάτη[ν]*, ukazuje se neobratnost řeckého veršotepce jen ještě větší.

Bylo by si přáti, aby se našel v Kaisareii originál nápisu; dá-li Bůh, chci se o to při vhodné příležitosti pokusiti. *A. Salač.*

Odpověď.

1. Poněvadž původce kopie sotva poznal totožnost jména Theotropova, přepsal-li je v trojí podobě (ř. 1 *ΘΕΟΤΡΟΠΟΣ*, ř. 13 *ΘΕΟΤΡΟΠΟΕ*, ř. 22 n. *ΘΕΘΟΤΡΟΠΟΣ*), pokládám i nyní omyl na třech místech za pravděnepodobný.

2. Při vysvětlení p. prof. S. k poznámce o jméně *Ἐπιτύγχανος* zůstává při nejmenším nejasné, proč v korrektuře škrtl důležité slovo *plus*, jehož vynecháním dostala věta smysl nesprávný.

3 Konjekturu *ἰδίαν* prohlašuje nyní p. prof S. sám za pomoc z nouze, hájí jí však po stránce grammatické. Ale v nápise, kterého se dovolává, *μνήμην τῆς ἰδίης γαμετῆς... ἴδιος πόσις*, má *ἴδιος* zase jen platnost zájmena possessivního, jako v pozdější řečtině pravidlem (o tom nyní Liddel-Scott-Jones str. 818); srv. i CIL VI 9384 *Sex. Cornelio... colleg(a)e sui pro sua pietate bene merenti fecerunt.* Jsem dalek tvrzení, že by zde byl bohemismus.

4. Shledal-li jsem v témže nápise prosodické krácení *EZE* m. *ἔζη*, nepotřeboval jsem nápisné analogie pro možný výklad *E* = *ῆ*. Ostatně již v papyrech doby ptolemaiovské se vyskytují tvary *μέ* (m. *μή*), *μέν* (m. *μήν*), *μέτ'* (m. *μήτ'*) a j.; srv. E. Mayser, Gr. I. str. 65.

5. K předpokládanému významu part. aor. act. masc. *λιπόντα* neznám přesné analogie ani dnes a pokládám dále jeho užití v nápise za epickou reminiscenci. Subjektivnímu veršovcovu chápání *λιπόντα* = *λιποῦσα* (srv. IG IV 620 *παῖδα λέλοιπα . . . προλιποῦσα . . . θύγατρα*) by mohly nasvědčovati osudy participia v *κοινή*; srv. *τὴν τῶν θεῶν ἄνασσαν ἀκούσαντα* (= *ἀκούσασαν*); *ἐπιδίδωμί σοι ὅπως... ὑπογραφὴν ποιήσηι προσυποτάξαντα* (= *-ξας*); Moulton, The Classical Review 1904, str. 151; Mayser, Gr. II 1 str. 342 n. Na tento důvod, posilující můj výklad, mne uvedl koll. Stiebitz.

6. Proti původnímu čtení *Πρωτογένου*, které nevyhovuje metru ani kopii, rozhodl se nyní p. prof. S. čísti *ἀνδρὶ σὺν ἀξιολόγῳ Πρωτουγένου* (m. *Πρωτογένει*) *ἐνθάδε Κράσσον*. Zde mi vadí jednak nutnost uznávati skloňování obou složek jména tohoto typu z důvodů metrických, jednak nutnost připouštěti záměnu dativu za genitiv: v dokladě p. prof. S. citovaném a v jiných dokladech analogických jest podstatný rozdíl v tom, že záměna těchto pádů je obsažena v jiném, parallelním větném členu, připojeném souřadnou spojkou; vedle toho jde vesměs o nápisy nemetrické, tedy nižší úrovně literární. Za obzvláštní závadu pokládám nutný předpoklad, že Krassos ř. 21 je odlišný od Krassa ř. 3, poněvadž by jinak manželem Attikillinym byl její vlastní bratr. Dokladu, že by se adjektivum *ἀξιόλογος* vyskytovalo v epickém verši, p. prof. S. bohužel nepodal. Z těchto všech důvodů pokládám i proti novému výkladu svůj za jednodušší.

7. Proč by se měla zvýšiti neobratnost řeckého veršotepce, užil-li tvaru *λαμπροτάτη*, metricky vysvětlitelného (*λαμπροτάτη ἔζε, κλυτὴ* . . . — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | — . . .; srv. Hom. Od. 1, 226; 12, 421), a nikoliv opravy *λαμπροτάτην*, která by působila metrické potíže, dobře nechápu. Ale i kdybychom to připustili, nemohla by z důvodů methodických obratnost nebo neobratnost býti kriteriem pro restituci textu. Ostatně k důvodům, kterými jsem správnosti nominativu proti opravě hájil, přistupuje ještě, že interpunkční znaménko ◇, umístěné na nápise před slovem *λαμπροτάτη*, brání přibírati adjektivum do ukončené věty předcházející.

Proti ostatním vývodům mého článku p. prof. S. nepolemisuje.

Bohumil Ryba.

Résumé des articles de la revue „Listy filologické“, volume LVII (1930)

Ferd. Stiebitz: *Ἴσος θεοῖσιν*. Pag. 1—8.

Il y a des commentateurs qui pensent que cette expression de Sapho, de même que l'épithète homérique *ἰσόθεος*, doit être entendue dans le sens de « félicité surhumaine » (cf. surtout Al. Turyn, Studia Sapphica). L'auteur du présent article estime que l'on devrait plutôt adopter ici le sens de « force surhumaine » (Welcker, Wilamowitz).

Ferd. Stiebitz: L'antiquité a-t-elle connu la cellule organique? Pag. 309—321.

N'ayant pas de microscope, les anciens n'ont pas pu découvrir la cellule organique. Même en matière d'histoire naturelle la spéculation antique n'a jamais senti le besoin de supposer l'existence d'un élément tel que la cellule, puisque l'histoire naturelle et la médecine se basaient sur la théorie des quatre fameux éléments et qualités et que les parties de tout corps vivant se divisaient en *ὁμοιομερῆ* et *ἀνομοιομερῆ*. On rencontre dans Aristote l'idée de *ἀφρώδης πομφόλυξ* (gen. an. III 11, 762a 12), c'est-à-dire d'une bulle enfermant en soi la vie. Aubert et Wimmer (édit., pag. 273) ont voulu voir dans cette conception une anticipation de la cellule organique. L'auteur de l'article ici résumé analyse la conception d'Aristote et il démontre que les deux savants allemands sus-nommés sont dans l'erreur. La bulle mousseuse d'Aristote correspond aux idées de Démocrite sur la procréation originelle (Diod. de Sic. I 7, 4: *σηπεδόνες ὑμέσι λεπτοῖς περιεχόμενοι*; Katr. Hermipp. de astrol. pag. 34 Kroll: *ὑμένες ἑοικότες πομφόλυξιν*). Suivant Démocrite, ces corps naquirent de la fermentation de la terre aux premiers âges du monde et c'est d'eux que sortit la vie. Aristote, avec ses bulles mousseuses, expliquait l'abiogenèse en général; il n'entendait pas expliquer seulement la procréation originelle. Cette conception d'Aristote ne correspond pas du tout à la cellule organique dont parlent les savants modernes. De même, les bulles dont la matière du sperme se compose suivant Aristote (gen. an. II 2, 736a 17) ne doivent pas être entendues au sens de cellules. En revanche, Erasistrate, médecin à Alexandrie, a émis une théorie sensiblement voisine des théories actuelles qui concernent les fonctions de la cellule dans le corps, la théorie de la *τριπλοκία τῶν ἀγγείων*. Il supposait (cf. surtout Gal. de nat. fac. II, 6) que le corps se compose de nerfs, de veines et d'artères élémentaires et invisibles. En analysant ces conceptions (*ἁπλᾶ, ἀσύνθετα, στοιχειώδη ἀγγεῖα*), l'auteur démontre qu'on ne peut pas, avec Arth. J. Brock (Galen, On the Natural Faculties pag. 153, 2), parler ici d'anticipation de la cellule, mais que l' *ἁπλοῦν ἀγγεῖον* n'en est pas moins, comme la cellule aujourd'hui, une unité fondamentale pour la structure de l'organisme et que pour les processus vitaux dans le corps (notamment pour la nutrition et le développement des tissus) il joue un rôle identique au rôle de la cellule moderne.

O. Jiráni: Pater patratus. Pag. 321—328.

Après avoir soumis à un examen critique les opinions soutenues jusqu'ici touchant le sens de cette expression et dont pas une n'est satisfaisante, l'auteur de l'article présente une interprétation nouvelle. S'appuyant sur ce fait, que dans deux inscriptions (C I L V 5795 et II 2705 = suppl. 5728) relatives au culte de Mithra on trouve, au lieu de l'appellation courante p a t e r p a t r u m, l'appellation p a t e r p a t r a t u s, l'auteur estime que pour le sentiment linguistique des Romains ces deux expressions étaient équivalentes. On peut supposer que dans l'expression p a t e r p a t r a t u s la forme p a t r a t u s, dérivée de p a t e r — comme par ex. c o r d a t u s de c o r et d e n t a t u s de d e n s — servait à renforcer l'idée de p a t e r. Cette manière de s'exprimer est tout à fait courante en tchèque, surtout dans la langue populaire (par ex. d a r e b a d a r e b á c k ý, p a l i č á k p a l i č a t ý); on la rencontre également en latin dans certaines expressions comme: p a t r u e p a t r u i s s i m e (Plaute), v i t a v i t a l i s (Ennius), v i r v i r a c i u s (Varron), f e r i a e f e r i a t a e (Fronton), s c o r t u m s c o r t e u m (Apulée). Pour l'auteur, ce p a t e r p a t r a t u s est le père fictif de la famille constituée par l'Etat romain, son mandataire dans ses rapports avec les nations étrangères, le représentant idéal de tous les p a t r e s f a m i l i a s romains.

Bohumil Ryba: Une inscription tombale grecque de Césarée de Cappadoce et son interprétation. Pag. 328—338.

L'auteur s'applique à reviser le texte et l'interprétation de l'inscription publiée dans le Bull. de corr. hell. LI, 1927, p. 398, n.o 25, par M. A. Salač. Il n'admet pas le triple changement *Θεότροπος* > *Θεόπροπος* proposé par M. Salač, et en comparant l'appellatif *θεότροπος* (Héliodore, G. A. Fabricii Bibl. Gr., éd. Harles, VIII, p. 125) il considère comme exacte la forme du nom, telle que nous la présente la copie de l'inscription. De plus il cite, d'après des ouvrages littéraires et des inscriptions, des exemples du nom *Ἐπιτύγχανος*. L'auteur rejette le complément proposé par M. Salač [*ἀν*]-*ε*[*ίλ*]*ατο Μοῖρα κ*[*ρ*]*ατα*[*ί*]*η*, car ce complément ne correspond pas bien aux restes de lettres dessinés dans la copie. Ł E; cela étant, il restitue ainsi: [*ἀφ*]-*ε*[*ίλ*]*ατο... κ*[*ρ*]*ατα*[*ι*]*ή*; le complément proposé correspond parfaitement à la formule conservée dans l'inscription IG XIV 1796 *ἀφείλατο Μοῖρα κρατερή*. L'auteur n'accepte pas le changement proposé par M. Salač: *λαμπροτάτην* au lieu de *λαμπροτάτη* et il ponctue ainsi *λαμπροτάτη ἔξε, κλυτὴ ὡς Ἀλ-κινόοιο συνεννίς*. Plus loin il rejette, pour des raisons d'ordre paléographique et grammatical, la conjecture de M. Salač *ἰδίαν* et il s'applique minutieusement à démontrer que le mot *ITYN* qui figure dans l'inscription est un synonyme de l'adjectif *ἴτυλος* = *νέος*, *ἁπαλός* (Hésychius), en s'appuyant sur l'identité des noms mythologiques *Ἴτυς* et *Ἴτυλος*. L'inscription porte encore d'autres mots qui paraissent être des *ἅπαξ εἰρημένα* : *ὀρφανότης*, *συνεννίς*, *συνομεννίς*. L'auteur n'est pas d'accord avec M. Salač lequel prétend qu'«il faut admettre que le participe *λιπόντα* a le sens passif» et il considère cette forme comme un écho d'Hom. Odyss. 7, 65 *παῖδα λι-πόντα*. Au lieu de la lecture de M. Salač *ἀνδρὶ σὺν ἀξιολόγῳ Πρωτογένου* (?) *ἐνθάδε Κράσσου* (il y a sur l'inscription *ΠΡΩΤΟΥΓΕΝΟΥ*), l'auteur propose *ἀνδρὶ σὺν Ἀξιολόγῳ, πρώτου γένος ἐνθάδε Κράσσου;* cf. Hom. Iliade VI, 180; IX, 538. Suivant l'auteur, ce qui empêche de considérer *Ἀξιολόγῳ* comme un adjectif qualificatif, c'est déjà la perturbation qu'il apporte dans la forme métrique. Sans doute le nom propre n'est attesté nulle part ailleurs, mais de même qu'à côté de l'appellatif *ἀνδρὸς ἀξιοπίστου* (Plat. Alcib. 123 B) a pu naître le nom propre du poète *Ἀξιόπιστος* (Athénée 14, p. 648 D), de même pour quelque futur *ἀξιόλογον ἄνδρα* (Xénoph. Apomnem. III, 7, 1) on a pu faire choix du nom *Ἀξιόλογος*.

Bohumil Ryba: De Laurentii Vallae Declamationis codice Φ. Pag. 453—481.

Dans cette étude, rédigée en latin, l'auteur restitue le texte d'un manuscrit perdu (Φ) de la Declamatio de Laurentius Valla. Il le tire de deux manuscrits de la fin du XVe siècle (Prague, Musée national XV G 1, Brno, Archives de la Moravie, Cerr. II, 5) dont on n'a pas tiré parti pour l'édition de W. Schwahn (1928). L'auteur démontre, avec force détails, que le manuscrit Φ n'est pas sans importance pour la restitution de l'archétype de Valla. Il estime que c'est à tort que Schwahn a surfait la valeur du manuscrit **A**, en le regardant, par erreur, comme une copie directe de l'archétype. Il examine l'authenticité du stemme proposé par Schwahn pour le manuscrit et il arrive à des conclusions différentes. Il déclare interpolé l'archétype de tous nos manuscrits et il soutient que les divers manuscrits utilisés étaient déjà contaminés. Des deux études secondaires annexées à l'étude principale, la première concerne les passages où l'on peut émender le texte de Valla en modifiant la ponctuation de Schwahn, la deuxième contribue à faire connaître les sources littéraires utilisées par Valla.

Ferd. Stiebitz: L'amour chez les palmiers. Pag. 481—505.

On pense communément (Gomperz, Stadler) que les Grecs ont connu la sexualité des plantes et l'importance du pollen pour la fécondation. A l'appui de cette opinion on cite principalement les renseignements que nous trouvons dans Théophraste sur la pollinisation artificielle des palmiers-dattiers. L'auteur, dans la première partie de son étude, réfute cette assertion. Hérodote, qui a expliqué le premier la fécondation artificielle des palmiers-dattiers, affirme à tort qu'au cours de cette fécondation ce sont les cynipides qui sont actifs, de même que dans la fécondation artificielle des carpes. Théophraste n'est pas tombé dans cette erreur, mais il rapproche lui aussi la pollinisation des palmiers-dattiers de la caprification et il estime que la fleur mâle du palmier-dattier a sur le fruit (!) du palmier femelle le même effet que les cynipides sur le fruit du vrai figuier. Il porte des jugements identiques sur les figuiers monocotylédones et sur les palmiers dicotylédones. Il n'assigne pas un rôle essentiel à la « poussière » des palmiers mâles; c'est tout juste s'il ne voyait pas en elle de la simple poussière. Il n'est pas exact non plus, comme le soutient Stadler, que Théophraste ait reconnu chez ce qu'on appelait le pommier de Perse, c'est-à-dire chez le citronnier, l'importance du pistil pour le sexe des plantes. Les anciens n'ont jamais deviné que les organes sexuels des plantes se trouvent dans leurs fleurs. Sans doute Théophraste, dans ses considérations sur le palmier-dattier, a été bien près de résoudre le problème de la sexualité des plantes, mais ni lui ni les écrivains anciens qui ont traité du palmier-dattier par la suite n'ont été capables de lui donner une solution. Au contraire, après Théophraste, on le comprend encore moins bien. Déjà dans le De plantis du Pseudo-Aristote on constate un recul des connaissances concrètes et l'on rencontre chez Pline, à côté de renseignements exacts, des données purement fabuleuses. On ne parle plus de la fécondation artificielle des palmiers-dattiers; sous l'influence d'idées anthropomorphistes on lui a substitué un *λόγος* sur l'amour et le mariage des palmiers. — Dans la seconde partie de son étude, l'auteur suit le motif de l'amour des palmiers chez les écrivains grecs et latins de l'ère chrétienne. Jusqu'alors, ce qu'on a saisi de la fécondation des dattiers, c'est que la femelle a besoin du concours du mâle. Sous l'action de l'anthropomorphisme cette conception fait place à une conception supposant chez le palmier femelle un désir amoureux du palmier mâle. Les caractéristiques essentielles de cette interprétation sont: l'aspect de la femelle torturée par l'amour; comment reconnaître l'arbre après lequel elle soupire; comment contenter son amour. C'est dans

les Géoponiques (X, 4) que cette version se trouve le plus curieusement exposée. Il y en a une autre, suivant laquelle c'est le mâle qui est amoureux; ses désirs sont satisfaits quand il a commerce avec la femelle. C'est la version favorite adoptée par les belles-lettres sophistiques (Philostrate Imag. I, 9; Achill. Tatios de Clit. et Leuc. I, 19; Théophylacte ep. 18; Nicète Eugen. de Drosilla et Char. IV, 142—4). On recourt à cette légende de l'amour des palmiers pour démontrer la toute-puissance de l'amour (cf. Claudien, epithal. Honor. 66 suiv.), ou bien on s'en sert pour faire des pointes de caractère érotique (cf. Eust. Makremb. de Hysm. et Hysm. X, 3, 2). La première version tend plutôt à instruire en amusant [Géop.; Amm. Marcell. XXIV 3, 12—13; Basileios homil. 5 in hexam. 112 A B; Ambrosius hexam. III 13 (55)]. Les écrivains chrétiens démontrent par l'amour des palmiers qu'il y a un but dans la Création. Les motifs des deux versions s'entremêlent. A partir du IVe siècle après J.-C. on voit à nouveau réapparaître les cynipides dans la description de la fécondation des palmes; ils sont localisés soit sur les arbres mâles, soit sur les arbres femelles, mais on ne sait plus exactement ce que sont ces cynipides; on finit par les considérer comme des espèces de semences. En terminant, l'auteur dit à quelle époque, selon lui, le *λόγος* sur l'amour des palmiers a fait son apparition dans la littérature grecque; il confronte les Géoponiques avec les productions de la sophistique postclassique et avec les progymnasmates des rhéteurs et il se demande si l'amour des palmiers n'a pas été également un motif de la poésie hellénistique.

Ivan Luňák: Courtes études critiques. Pag. 506—508.

Dans Apulée, Métamorph. V, 4, l'auteur s'efforce de défendre la lecture manuscrite d e m e n s s o n u s. Dans Dion Cassius XLV, 47 il incline à lire *ἐπὶ τῇ κόβου ῥαδιουργίᾳ*.

J. M. Kořínek: Slav. *nevěsta*. Pag. 8—15.

Dans la deuxième partie de ce mot composé l'auteur cherche l'ind.-eur. **ēdtā*, part. passé pass. de **ē* + *dō* (cf. sanskrit *ātta-*); cette expression signifiait donc à l'origine 'nouvellement prise, adjointe' ou 'nouvellement mariée, unie'.

J. Pelikán: Adj. slav. *nicъ* et mots de la même famille. Pag. 15—22, 338—347.

L'auteur étudie l'emploi de l'adj. *nicъ* dans les différentes langues slaves, les expressions adverbiales formées de cet adjectif, ensuite les verbes qui s'y rattachent (*ničati*, *nicati*, *niknǫti*) et leurs composés. Le slave *nicъ* est un mot composé dont la première partie se rattache à l'ind.-eur. *neį* 'en bas, vers le bas' et la seconde à la rac. *okᵘ* 'regarder'; *nicъ* signifie donc 'qui regarde en bas, tourné vers le bas'.

J. Kurz: Vieux-slave *iže*. Pag. 22—27.

Cette forme est issue de *iže* par analogie d'après les formes pronominales terminées en *-ъ* comme *sь*, *vьsь*, *sicь*.

J. M. Kořínek: L'origine du slave occid. *kat* 'carnifex'. Pag. 347—356.

L'auteur fait venir ce mot de la rac. **kᵘeį-* 'rembourser, venger': il y voit un nomen agentis formé à l'aide du suffixe *-to-* ajouté au degré long **kᵘō(į)-*.

Jos. Chlumský: Quelques observations à propos de mon étude sur la quantité, la mélodie et l'accent en tchèque. Pag. 356—368.

L'auteur rassemble ici quelques nouvelles constatations auxquelles a donné lieu son travail sur la quantité, la mélodie et l'accent en tchèque;

ensuite il examine un certain nombre d'objections que ses déductions ont soulevées dans le monde de la critique.

Jos. Kurz: Palaeoslovenica. Pag. 368—372.

1. L'auteur a recueilli des témoignages tels que *na trъžištiichъ, na sъnъmištichъ* au locat. plur. des thèmes neut. en *-jo-*, qu'il explique analogiquement d'après les formes semblables des thèmes en *-bjo-*. — 2. Les formes du relatif sans la particule *že*. — 3. La forme du parfait négatif *ne byla* (sans *jestъ*) dans Zogr. Mt. 24, 21. — 4. *da* au lieu de *do* dans Zogr. Ce *da* apparaît devant la conjonction *i*.

J. M. Kořínek: Le russ. *ëlkij*, le pol. *jełki, iłki*. Pag. 372—374.

Ces adjectifs viennent du vieux slave *jьlъkъ*, qui est le développement de l'ancien adjectif **ǝ₂lú-* se rattachant à la racine *el-, ol-* 'se gâter, moisir, pourrir'. A l'adj. *jьlъkъ* se rattache aussi le verbe tchèque *leknouti* 'mourir (en parlant des poissons)'.

M. Noha: L'évolution des diphtongues en *r* et *l* en slave. Pag. 508—522.

L'auteur démontre que si les diphtongues en *r* et *l* initiales sont différemment représentées suivant leur intonation différente, comme on le voit dans les langues slav. occid. et en russe, cela tient à la quantité différente des voyelles dans ces groupes: les diphtongues à l'intonation douce avaient une voyelle brève, de là la voyelle brève même après la métathèse; les diphtongues à l'intonation rude avaient une voyelle longue, de là la voyelle longue même après la métathèse (par ex. russ. *ralo*, tch. *rádlo*). En syllabes intérieures les différences de quantité des groupes *tŏrt, tŏlt* se sont aplanies; dans certaines langues (tchèq. et slav. du sud) c'est la voyelle longue qui a pénétré, et c'est ainsi que l'on a dans ces langues *trat, tlat*; dans les autres c'est la voyelle brève qui s'est imposé; de là, après métathèse, le pol. *trot, tlot* (et le russ. *torot, tolot*). Au commencement du mot la métathèse, dans les langues slav. occid. et en russe, est apparue avant d'apparaître en syllabes intérieures du mot, et c'est pourquoi l'égalisation des quantités dans ces associations n'apparaît pas à l'initiale; dans les langues slaves du Sud il est probable que la métathèse s'est faite à la fois au commencement et à l'intérieur des mots, mais seulement après égalisation des quantités. Les formes v.-sl. *robъ, roz-* à côté de *rabъ, raz-* sont des particularités dialectales; les formes *alkati, aldii, alnii* sont ou des archaïsmes ou des dialectismes, de même que les formes sans métathèse *baltiny, salnost*. Les formes tch. *ra-, la-* à côté des formes avec *ro-, lo-* proviennent en partie d'un territoire limitrophe, à l'origine, d'une région où cette évolution est de règle, et en partie de l'analogie. Quant à *-la-* à côté de *-lě-* dans des mots comme *clěnъ* = *članъ, žlěbъ* = *žlabъ* etc., l'auteur l'explique en disant que *ě* devant *l*, dans les langues où ces groupes sont longs, était un son large, ne se distinguant guère des autres *ě*; mais après *č, ž* il se rapprochait de la voyelle *ä* qui après ces consonnes naquit d'un ancien *ē*, et c'est ainsi qu'à côté de **čělnъ* (> *člěnъ*) s'est développée également la forme **čalnъ* (>*članъ*). Le *-ar-*, qui représente un *tort* ancien en polabe et aussi çà et là en polonais, l'auteur l'explique, avec Rozwadowski, par la réduction de cette syllabe lorsqu'elle occupe certaines positions dans la phrase.

O. Hujer: Mélanges linguistiques. Pag. 522—528.

30. Slav. *bǫnǫti* en tchèq. Le verbe *bǫnǫti* du slave commun s'est conservé dans certains dialectes moraves où existe le verbe *probednouti* 'expergisci', parf. *probedl* 'il s'est réveillé'; *-bedl* = *bъdlъ*. A cette occasion l'au-

teur examine les autres expressions slaves signifiant 'se réveiller'. — 31. *Vztéci sě, vztiekati sě, vzteklý*. Les verbes *vztiekati sě, vztéci sě* s'employaient pour désigner l'eau débordée, sortie de ses rives et détruisant tout; ensuite, d'après cela, ils ont désigné l'homme qui se comporte de même; il s'est produit ici ce qui s'est produit pour l'allem. *rasen*. — 32. *Naznak, vzpak*. L'auteur cite le plus ancien témoignage pour *naznak* et démontre que *vzpak* signifiait 'à la renverse, à reculons, à l'envers'.

VÝROČNÍ ZPRÁVA
JEDNOTY ČESKÝCH FILOLOGŮ
ZA SPRÁVNÍ ROK 1929—30.

A. Ústředí.[1]

Na řádné správní schůzi konané dne 23. listopadu 1929 byli při doplňovacích volbách znovu zvoleni členové výboru, kteří podle stanov odstupovali. V ustavující schůzi výboru Ústředí byly provedeny drobné změny v obsazení jednotlivých funkcí. Rozděleny pak byly v uplynulém správním roce takto: starostou byl univ. prof. dr. Otakar Jiráni, místostarostou univ. prof. dr. Miloslav Hýsek, jednatelem univ. doc. dr. Bohumil Ryba, pokladníkem vrch. odbor. rada ministerstva školství Karel Hrdina, správcem skladu prof. dr. Jar. Vondra, administrátorem z. prof. dr. Karel Ohnesorg, pořadatelem přednášek prof. dr. Rud. Kuthan, účetním dr. Jos. Brambora, knihovníky PhC. Jan Havlíček a PhC. František Chvála, zapisovatelem dr. Jaroslav Hána (do konce června 1930), později PhC. Ladislav Varcl.

Mimořádná správní schůze byla svolána jednou, a to dne 1. března 1930.

Výborových schůzí se konalo 13; na nich se projednávalo vedle problémů vnitřních a otázek representačních vše, co se týká činnosti našeho vydavatelství, naší knihovny a našich přednášek.

Plodná byla i letošního roku činnost vydavatelská. Listů filologických vyšlo č. 4—6 ročníku LVI a číslo 1—3 roč. LVII. Ročník LVI redigovali univ. profesoři dr. O. Hujer, dr. M. Hýsek a dr. O. Jiráni, archaeologickou hlídku řídil univ. prof. dr. Ant. Salač; počínaje 1. číslem roč. LVII vstoupil do redakce univ. doc. dr. Boh. Ryba.

Listy se tiskly v 900 výtiscích. Dvojčíslo II.—III., věnované památce Jaroslava Vlčka, čestného člena Jednoty a dlouholetého redaktora Listů filologických, vyšlo ve zvětšeném rozsahu a vydáno též o sobě.

---

[1] Užíváme zkrácených označení Ústředí (= »Jednota českých filologů«, sídlem v Praze) a Odbočka (= »Jednota českých filologů, odbočka v Brně«).

K uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova vydala Jednota sborník »Pio vati«, redigovaný O. Jiránim, F. Novotným a B. Rybou. V něm shrnuto třináct studií, které přispívají k porozumění básníkova díla i jeho významu pro evropskou a speciálně českou kulturu, a dvě ukázky překladové.

Hojný byl počet nových vydání našich oblíbených učebnic: Vykoukalových-Holečkových Čítanek se tisklo 8. vydání pro I. tř. a 7. vydání pro III. tř., Hrubého-Hrdinovy Cvičebnice jazyka latinského pro vyšší gymnasia a reálná gymnasia 4. vydání české a 1. slovenské, převedené M. Lukášem, Sofokleovy Antigony v úpravě Králově-Grohově 6. vydání, Jiráního Výboru z římských lyriků 3. vydání, Ludvíkovského Výboru z řečí Ciceronových 2. vydání.

V tisku jsou: Hujerova Úvodu do dějin jazyka českého 3. vydání, Vlad. Groha Starý Řím, Ludvíkovského Poznámky k ukázkám z Ciceronových spisů rhetorických a filosofických.

Zvláštním letáčkem se ohradila Jednota proti mylným tvrzením řed. Čeňka o jejím poměru k středoškolské reformě.

Jednota přispěla penízem 5000 Kč Vydavatelské komisi při filosofické fakultě Masarykovy university v Brně na vydání Fr. Novotného komentáře k Listům Platonovým. Redaktoru E. Čapkovi poskytla další subvenci (500 Kč) na vydání knihy »100 hlasů o střední škole«.

Na reálném gymnasiu v Křemencové ulici se učilo ve šk. r. 1929/30 v třídě VI.—VIII. podle pokusných osnov Jednotou navržených, a to s výsledky uspokojivými; pokus se ukončí VIII. třídou ve školním roce 1931—32.

Stav jmění byl ke konci správního roku tento:

Jmění základní	162.071·15 Kč
Jmění výdajné	6.741·03 »
Niederlův fond	227.973·26 »
Rissova nadace	2.000·— »
Fond V. Viravského	62.846·08 »
Úhrnem	461.631·52 Kč.

Knihovna má nyní 7305 spisů o 10.764 svazcích. V oddělení *A* přibylo 11 spisů v 13 svazcích (celkem 2015 sp. v 2739 sv.), v *B* 26 sp. v 30 sv. (celkem 1726 sp. v 2156 sv.), v *C* 55 sp. o 58 sv. (celkem 1280 sp. v 1546 sv.), v *D* 6 sp. o 7 sv. (celkem 272 sp. o 300 sv.); v *E* jest 288 časopisů o 2812 svazcích. V katalogisační práci tohoto oddělení (periodika), dávné to potřebě minulých let, se zdárně pokračovalo po soustředění knihovny v nových místnostech v budově filosofické fakulty na Smetanově náměstí, které jí byly přiděleny k trvalému užívání se zřením k tomu, že obsáhlá knihovna Jednoty je cenným doplňkem seminárních knihoven fakultních. V knihovně umístěna i administrace a archiv; do knihovny byly nákladem Jednoty opatřeny moderní

železné regály. V uplynulém správním roce započal administrátor s katalogisací štočků, které jsou majetkem našeho nakladatelství.

Listů filologických se posílalo 113 výtisků výměnou nebo darem, platících odběratelů bylo 688, z toho činných členů 130. Příspěvek členů činných byl podle usnesení správní schůze zvýšen na 20 Kč ročně (v to zahrnuto i časopisné).

Nově byla sjednána výměna těchto periodických publikací za Listy filologické: Bollettino dell' Associazione Internazionale per gli Studi Mediterranei, Byzantinoslavica, Centralnaja Evropa, Prace polonystyczne studentów Uniwersytetu Poznańskiego, Hulshofova lístková bibliografie současných publikací z klasické filologie.

Přednášková činnost Ústředí měla letos výsledek o něco silnější než loni. Dne 28. listopadu 1929 uvažoval prof. Otmar Vaňorný »Jak překládati antické básníky«. Dne 18. a 25. ledna 1930 věnoval prof. K. I. Černý dva večery »Vzpomínkám na boje rukopisné«. Vážený bulharský host A. Teodorov-Balan univ. prof. v Sofii, promluvil 1. března o literatuře bulharské v kulturním poměru k jiným literaturám slovanským a 4. března o bulharském jazyce spisovném. Obě přednášky pořádala Jednota spolu s ředitelstvím semináře pro slovanskou filologii na Karlově universitě. Dne 30. dubna byly dr. Maxem Šťastným recitovány vybrané ukázky z Kuthanova chystaného překladu Martiala; o epigramatikovi předeslal úvodní slovo p. překladatel. Dne 10. května proslovil univ. doc. dr. Boh. Ryba přednášku »Matouš Collinus z Chotěřiny a jeho vergiliovská universitní čtení«. Dvoutisícího jubilea Vergiliova vzpomněla Jednota slavnostní přednáškou univ. prof. dr. Ot. Jiráního dne 18. října. Dne 8. listopadu pronesl prof. dr. Jos. Kurz přednášku: »Příspěvky k analogickému tvoření participia praesentis v staroslovenštině«. Nepředvídané okolnosti zmařily i letos několik již připravených podniků.

Pro pořádání II. sjezdu klasických filologů slovanských zemí, k němuž má dojíti v květnu 1931, se ustavil z iniciativy Jednoty sjezdový výbor v tomto složení: předseda univ. prof. dr. F. Groh, I. místopředseda univ. prof. dr. O. Jiráni, II. místopředseda univ. prof. dr. A. Kolář, I. jednatel univ. prof. dr. A. Salač, II. jednatel univ. doc. dr. B. Ryba, pokladník vrch. odb. rada K. Hrdina, administrátor prof. dr. K. Ohnesorg. Sjezd má míti dvě sekce: vědeckou (předseda univ. prof. dr. F. Novotný, jednatel univ. prof. dr. J. Ludvíkovský) a paedagogicko-didaktickou (předseda vrch. šk. rada F. Křenek, jednatel prof. dr. B. Sládeček).

Výbor zaslal blahopřejný projev zakládajícímu členu univ. prof. dr. Alb. Pražákovi k jeho padesátým, čestnému členu univ. prof. dr. St. Součkovi a zakládajícímu členu řed. Ot. Smrčkovi k šedesátým, dále prof. Otm. Vaňornému k sedmdesátým a čestnému členu univ. prof. dr. J. Máchalovi k pětasedmdesátým narozeninám; oslavným telegramem vzpomněl půlstoletého doktorského jubilea čestného člena Tad. Zielińského, univ. prof. ve Varšavě.

Výbor Jednoty se účastnil starostou, místostarostou a jednatelem pohřbu čestného člena univ. prof. dr. Jar. Vlčka, starostou, pokladníkem a jednatelem kremace čestného člena školního rady Vojt. Viravského a potom přenesení jeho pozůstatků do urnového háje, do něhož pořízena nákladem Jednoty náhrobní deska. Při ustavení Společnosti Aloise Jiráska zastupoval Jednotu pokladník, při Husových oslavách administrátor, při universitní oslavě Vergiliově jednatel, při oslavě 28. října účetní, při slavnostním odevzdání filosofické fakulty jednatel. Při oslavách jubilea prof. Zielińského ve Varšavě zastupoval Jednotu starosta Odbočky.

Členů mělo Ústředí 13 čestných (loni 11), 247 zakládajících (loni 246), 1 přispívajícího (loni 1) a 108 činných (loni 116).

Čestnými členy byli zvoleni: dr. T. G. Masaryk, čestný prof. Karlovy university a první president Československé republiky, univ. profesoři dr. Jan Jakubec a dr. Arnošt Kraus v Praze a univ. prof. dr. Stan. Souček v Brně, bývalý první starosta Odbočky.

Za zakládající členy přistoupili letos tito pánové: dr. Karel Ohnesorg, z. prof. r. gymn. v Praze, dr. Vojtěch Jirát, z. prof. gymn. v Praze, dr. Frant. Páta, bibliotekář Nár. musea v Praze, dr. Václav Machek, gymn. prof. v Praze, Frant. Novotný, prof. r. gymn. v Příboře, dr. Jaroslav Knob, prof. r. g. v Prešově, Václav Sojka-Sokolov, zemský vrch. účet. rada v. v. v Praze, Jaroslav Ontl, z. prof. r. gymn. v Boskovicích.

Úmrtím ztratila Jednota v uplynulém správním roce ze svých čestných členů dr. Jaroslava Vlčka, univ. prof. v Praze (srv. nekrolog v L. f. LVII, str. 59 a 81 nn.), a Vojtěcha Viravského, školního radu v Praze (srv. nekrolog v L. f. LVII, str. 60 n.).

Ze zakládajících členů zemřeli: Aleksej Pospíšil, gymn. řed. v. v. v Dubně (srv. nekrolog v L. f. LVII, str. 59 n.), dr. Eduard Šarša, gymn. řed. v. v. v Příbrami, Jan Šulc, gymn. řed. v. v. v Rokycanech, a Leopold Wach, prof. průmysl. školy v Báňské Štiavnici. Zachováme jim vděčnou paměť.

Důvěrníky Jednoty byli na středních školách tito pánové: *v Báňské Bystřici* na r. gymn. řed. J. Úlehla, *v Benešově* prof. Fr. Kubík, *v Bratislavě* na r. gymn. prof. dr. Fr. Tichý, *v Brně* na gymn. prof. dr. Ferd. Kňourek, na r. gymn. řed. J. Sedláček, na dívč. r. gymn. prof. dr. Al. Gregor, *v Čáslavi* řed. A. Pokorný, *v Českých Budějovicích* na gymn. prof. dr. O. Modr, *v Domažlicích* řed. dr. Em. Strejček, *v Dvoře Králové* na r. gymn. řed. dr. Tom. Hrubý, *v Hradci Králové* na gymn. prof. Fr. Beran, *v Chrudimi* na r. gymn. prof. Ed. Dvořáček, *v Jičíně* na gymn. prof. Fr. Kaska, *v Jihlavě* řed. dr. L. Fidler, *v Jindřichově Hradci* prof. Fr. Špirek, *v Klatovech* prof. dr. Zd. Řezníček, *v Kolíně* prof. dr. Ot. Palán, *v Košicích* na r. gymn. prof. dr. Jar. Červenka, *v Kroměříži* prof. J. Kaláček, *v Kyjově* prof. Lad. Fiala, *v Levoči* prof. dr. Č. Vránek, *v Litomyšli* prof. K. Nekut, *v Litovli* prof. K. Sedlák, *na Mělníku* prof. J. Stáhlík, *v Ml. Bole-*

slavi prof. J. Cejp, *v Mor. Ostravě* na gymn. prof. dr. Fr. Král, *v Náchodě* prof. J. Ptáček, *v Něm. Brodě* prof. Fr. Trojan, *v Novém Bydžově* prof. Ant. Žák, *v Olomouci* na r. gymn. prof. St. Podivinský, *v Opavě* prof. J. Jaroš, *v Pardubicích* na r. gymn. prof. dr. A. Mazánek, *v Pelhřimově* prof. V. Šebek, *v Písku* na gymn. prof. dr. Br. Fleischmann, *v Plzni* na gymn. prof. J. Kacerovský, na r. gymn. řed. dr. Zd. Hujer, *v Poličce* prof. dr. Jar. Tyxa, *v Praze* na akad. gymn. prof. dr. J. Čapek, na Jiráskově gymn. v Praze-II. prof. dr. J. Hrůša, na I. r. gymn. v Praze-II. prof. dr. V. Niederle, na II. r. gymn. v Praze-II. řed. V. Kočí, na dívč. r. gymn. Krásnohorské prof. dr. L. Scholzová, na měst. dív. r. gymn. prof. Ant. Málek, na gymn. v Praze-XI. prof. Fr. Jakubec, na gymn. v Praze-XII. řed. O. Smrčka, na I. r. gymn. tamže prof. dr. K. Müller, na dívč. ref. r. gymn. tamže řed. J. Kracík, na r. gymn. v Praze-XIII. prof. Jan Winkler, na r. gymn. v Praze-XVI. prof. Aug. Wolf, na dívč. ref. r. gymn. tamže řed. dr. A. Kudrnovský, na reálce tamže prof. V. Vordren, *v Prostějově* na gymn. prof. Ant. Lexa, na dívč. r. gymn. prof. T. Navrátil, *v Přešově* prof. K. Čech, *v Přerově* řed. R. Kantor, *v Příbrami* prof. J. Němec, *v Rokycanech* prof. J. Dvořák, *v Rychnově* prof. Ed. Weis, *v Slaném* prof. Ant. Macela, *v Táboře* na gymn. prof. dr. J. Straka, *v Třebíči* prof. dr. K. Padrta, *v Třeboni* prof. dr. A. Sedlecký, *v Uh. Hradišti* řed. J. Novák, *v Ústí n. Labem* prof. V. Klabouch, *ve Vídni* prof. dr. B. Žahour, *ve Vys. Mýtě* prof. dr. K. Jedlička a *ve Vyškově* řed. Fr. Teplý.

Na konec své zprávy plníme milou povinnost, vzdávajíce srdečné díky všem svým obětavým příznivcům. Děkujeme především ministerstvu školství a národní osvěty v Praze za to, že i letos přislíbilo subvenci na vydávání Listů filologických (8000 Kč) a poskytlo mimořádnou podporu na Vlčkovo dvojčíslo 7000 Kč, České Akademii věd a umění za subvenci 5000 Kč na Listy, nejmenovanému dárci 500 Kč a p. zem. vrch. účet. radovi v. v. Václavu Sojkovi-Sokolovu za 100 Kč na knihovnu Vaška Sojky. Hlubokou vděčností jsme zavázáni světlé památce šk. rady V. Viravského, který odkázal své značné úspory (v. výše fond V. Viravského) i odborné knihy naší Jednotě. Upřímným díkem jsme povinni i dosavadním pp. redaktorům Listů filologických a Hlídky archaeologické, dále všem horlivým pp. delegátům a důvěrníkům, všem dárcům publikací do knihovny Jednoty, pánům, kteří v Jednotě ochotně přednášeli, děkanství filosofické fakulty Karlovy university za laskavé propůjčování místností k schůzím a přednáškám a konečně váženým redakcím denních listů, které uveřejňovaly spolkové zprávy.

Za výbor Jednoty českých filologů v Praze:

Univ. prof. dr. *Ot. Jiráni*, t. č. starosta.

Univ. doc. dr. *Boh. Ryba*, t. č. jednatel.

B. Odbočka.

Hlavní zájem výboru Odbočky se soustřeďoval především na vědecké přednášky. Bylo jich celkem šest. Mluvili na nich: 21. listopadu 1929 prof. dr. Ferd. Stiebitz: Aristotelův výklad o příčinách dědičnosti, 30. ledna 1930 prof. Otmar Vaňorný (Vysoké Mýto): O překládání Vergilia, 1. dubna prof. dr. Ferd. Stiebitz: Znal starověk ústrojnou buňku?, 6. května prof. dr. Ant. Šesták: O časech t. zv. surcomposés ve franštině, 12. května prof. dr. J. M. Kořínek (Velké Meziříčí): K původu slova kat, 13. listopadu prof. dr. Ferd. Stiebitz: O lásce palem. Po přednáškách, které pohříchu nebývaly vždycky navštěvovány tak, jak by pro jejich věcnost a zajímavost bylo žádoucí, bývaly někdy i debaty. Zvlášť čilý a podnětný rozhovor se rozvinul po přednášce Vaňorného, kde nešlo již jen a jen o Vergilia, nýbrž i o velmi důležité a závažné otázky, co a jak překládat vůbec.

Zmínky zasluhuje i pět pietních schůzí, které uspořádala Odbočka s jinými korporacemi brněnskými. Tak s Českopolským klubem a s Moravským kolem spisovatelů uspořádala 10. prosince 1929 autorský večer polského básníka Em. Zegadlowicze. Na něm promluvil o svém díle autor sám, některé ukázky z jeho tvorby, dílem v originále, dílem v čes. překladech, přednesli p. Otto Čermák, člen činohry brněnského Nár. divadla, a p. Pav. Kriebelt. S filos. fakultou Masarykovy univ. jsme vzpomněli 15. listopadu zvláštní slavností filologa a národního buditele Ant. Vaška; jeho význam zhodnotil univ. prof. dr. Fr. Trávníček. 10. května byla Odbočka s filos. fakultou Masarykovy univ. a s Maticí moravskou spolupořadatelkou slavnostního večera na počest šedesátých narozenin univ. prof. dr. Stan. Součka, našeho prvního zasloužilého starosty a čestného člena Jednoty. Vědeckou činnost jubilantovu ocenil univ. prof. dr. Arne Novák. S filos. fakultou Masarykovy univ. jsme uctili na zvláštním večeru památku univ. prof. dr. Jar. Vlčka; slavnostním řečníkem byl univ. prof. dr. Arne Novák. K uctění bimilenia Vergiliova se sešla Odbočka s filos. fakultou Masarykovy univ. na schůzi 23. října, kde o osobnosti a díle básníkově promluvil univ. prof. dr. Kar. Svoboda. S povděkem třeba vytknouti to, že se všech těchto schůzí hojně účastnila netoliko společnost brněnská, nýbrž také četní hosté odjinud, na př. z Nového Města na Moravě, Olomouce, Bratislavy atd. Nutno se zmíniti konečně i o tom, že se 27. května 1930 konal za naší účasti večer antické poesie v Hustopečích, na němž promluvil člen výboru prof. dr. Ferd. Stiebitz.

Výbor Odbočky se staral i o svoji knihovnu, která byla letos rozhojněna dílem dary učených korporací a p. prof. Oldř. Svozila, dílem koupí. Zakoupeny byly především ty knihy, o něž členové, zejména studenti, měli největší zájem. Třebaže poptávka po jiných knihách nežli z oboru klasické filologie není stále ještě příliš veliká, přece lze míti důvodně za to, že knihovna již nyní plní zcela své ušlechtilé poslání.

Kroužek brněnských romanistů, který je přičleněn k Odbočce jako zvláštní odbor, byl i v minulém správním roce za starostenství Pavla Beneše a jednatelství Miloše Sedláčka horlivě činný. Měl 20 členů; zástupcem Kroužku ve výboru Odbočky byl Pav. Beneš. Kroužek uspořádal úhrnem osm debatních schůzí. Přednášeli na nich: 8. listopadu 1929 Boh. Kozinová, Anna Čechová a Anna Marešová: Notre séjour en France; Pav. Beneš; Provençalská renaissance; 29. listopadu V. Veselý: Maeterlinck, La grande férie; Glässer: Félibrige; Mat. Bauerová: Une journée au lycée de St. Germain; 17. ledna 1930 Jos. Čermák: André Maurois; Mil. Sedláček: Guillaume Apollinaire; 31. ledna Jar. Ryšavý: Benda, Zrada vzdělanců; 28. února Pav. Beneš: A. Dorchaine; Mat. Bauerová: L'école et le bachot; 9. května Boh. Kozinová: Gonzague Truc, Classicisme d'hier et classiques d'aujourd'hui; 16. května prof. dr. Václ. Černý: Mal du siècle ve franc. písemnictví; 28. května prof. dr. Vl. Stupka (Ivančice): Klasično v dnešní francouzské literatuře. Kromě toho uctil kroužek na pietní schůzce 27. listopadu památku J. Duflota, zesnulého lektora francouzštiny na Masarykově univ. Členové kroužku se zúčastňovali jak členských schůzí Odbočky, tak i večírků brněnské Alliance française. K informacím o francouzských novinkách měli časopis Nouvelles Littéraires, předplacený Odbočkou.

Vedení Odbočky bylo celkem v týchž rukou jako vloni. Starostou byl univ. prof. dr. Fr. Novotný, místostarostou univ. prof. dr. Hertvík Jarník, jednatelem prof. dr. Al. Gregor, pokladníkem prof. dr. Al. Navrátil, zapisovatelem prof. dr. Ferd. Stiebitz, knihovníkem a správcem skladu PhC. Oldřich Svozil, členem výboru bez zvláštní funkce univ. prof. dr. Ant. Beer. Poněvadž knihovník nastoupil během roku místo na r. gymn. v Orlové, byl za něho povolán do výboru dotavadní náhradník Pav. Beneš, jemuž velmi ochotně pomáhal při práci PhC. Al. Mlčoch. Výbor konal pět schůzí, na nichž byly probírány běžné věci spolkové. Odbočka poslala pozdravný projev k sedmdesátým narozeninám prof. Otmaru Vaňornému a blahopřála svému někdejšímu zapisovateli dr. Vl. Stupkovi k jeho slavnostní promoci na Masarykově univ. Je potřebí zaznamenati i to, že na náš podnět byl na valné schůzi Ústředí 23. listopadu 1929 jmenován univ. prof. dr. St. Souček čestným členem Jednoty a že jednatel zastupuje Ústředí ve Fondu Dobrovského.

Členů měla Odbočka 27 přispívajících a 122 činných; mimo to se do ní přihlásilo 19 zakládajících členů Ústředí (z nich 1 zároveň čestný).

Stav jmění Odbočky byl k 12. listopadu 1930 takovýto:

1.	Pokladní hotovost	132·95 Kč
2.	Vklad u pošt. úřadu šekového v Brně	284·50 »
3.	Vklad u hypoteční banky v Brně	2769·05 »
4.	Dlužné členské příspěvky	70·— »
	Dohromady	3256·50 Kč

Revisi finančního hospodářství, knihovny a skladu vykonali členové kontrolní komise, jejímž předsedou byl gymn. ředitel dr. Jos. Kozlovský.

Výbor Odbočky děkuje upřímně všem, kdož jej v jeho činnosti jakkoliv podporovali. Bylo to především Ústředí, které obvyklým ročním darem 1000 Kč umožnilo rozhojniti naši knihovnu. Dále byli to důvěrníci na stř. školách i mezi posluchači na filos. fakultě, páni přednášející z kruhů profesorských, všecky učené korporace, které nám věnovaly své spisy, rektorát a děkanství filos. fakulty, které nám zdarma propůjčovaly místnosti k přednáškám a oslavným schůzím, a konečně redakce brněnských i pražských listů, které nám bezplatně otiskovaly spolková oznámení. Opravdový dík za poctivou spolupráci náleží také bývalému členu výboru p. prof. Oldř. Svozilovi.

Za výbor Jednoty českých filologů, odbočky v Brně:

Univ. prof. dr. *Fr. Novotný*,
t. č. starosta.

Prof. dr. *Al. Gregor*,
t. č. jednatel.

Seznam členů

letos vynecháváme z úsporných důvodů. Příště bude zase otištěn.

P9. L5 1930 V57

a39001 003365403b

8/72